צבי רון

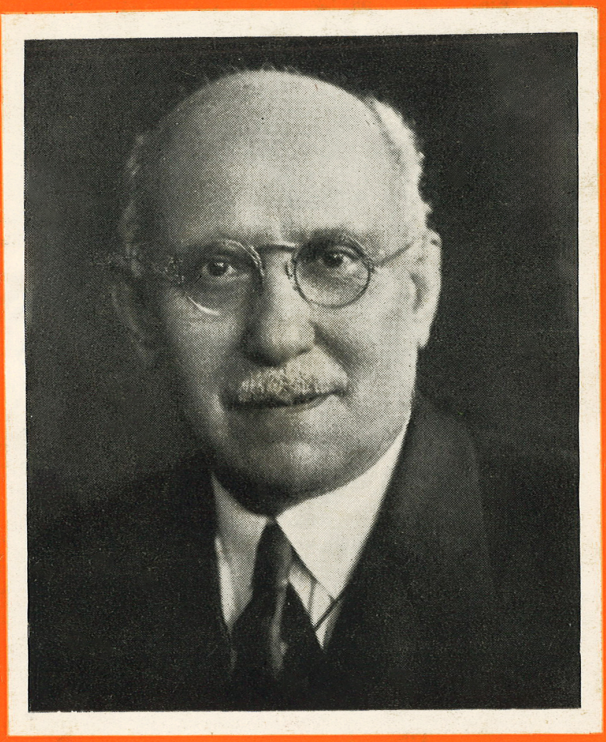

פֿאַר פֿופּציק יאָר

א. לאַוב פֿאַרלאַג קאָ., ניו־יאָרק
ELIAS LAUB PUBLISHING CO., NEW YORK

... דיר גלייבט זיך ניט, אַז צבֿיון איז שוין באַלד אַ 75ער ... בעט איך דיך, צייל ניט די יאָרן, ווײַל איך פֿאַר־זיכער דיר, אַז אויב דו וועסט האָבן אין זינען ניט זײַנע יאָרן, נאָר זײַן שרײַבן, זײַן פֿרישע און יוגנטלעכע פּען, פֿון וועלכער עס פֿליסט אַרויס זײַן וואונדערבאַרער סטיל, זײַן טיפֿע יידישע און מענטשלעכע קלוגשאַפֿט, זײַן גוט־מוטיקייט — וועסטו פֿאַרשטיין, אַז אַפֿילו אַ פֿינף־אוּן־זיבעציקער קאָן זײַן יונג ... שוין פֿופֿציק יאָר ווי צבֿיון איז געוואָרן אַ סאָציאַליסט. און אין די גאַנצע 50 יאָר האָט ער קיין מאָל אין סאָציאַליזם ניט געצווייפֿלט ... ער האָט מיט זײַן האַרץ און נאָך מער מיט זײַן טיפֿן פֿאַרשטאַנד דעם סאָציאַליזם באַגליבט ... איך לייגן צבֿיונען שוין באַלד 38 יאָר ... איך האָב אַ טיפֿן אינטערעס ניט נאָר פֿאַר דעם וואָס ער שרײַבט, נאָר ווי אַזוי ער שרײַבט. אָט מיט דעם 'ווי אַזוי' ער שרײַבט, איז ער, דאַכט זיך, דער איינציקער אין אונדזער יידישער פֿובליציסטיק".

(נ. כאַנין, דער וועקער, 15 יאַנואַר 1948).

„צבֿיון איז אַלע זײַנע יאָרן אַן אינפֿאַרמאַטאָר און אויס־טײַטשער, אויפֿקלערער און לערער. ער האָט אָבער קיין מאָל ניט געהערט צום אַלטמאָדישן טיפּ פֿעדאַגאָגן, בײַ וועמען דער עולם מוז זיך באַגיסן מיט ביטערן שווייס, איידער ער דערוויסט זיך עפּעס פֿון זיי, ביז מ'האָט פֿון זיי וואָס עס איז געלערנט ... זײַן זשאַנר פֿון שרײַבן איז דערפֿאַר זייער אַ גרינגער, כּמעט אַ פֿאַרווײַלערישער פֿע־ליעטאָן ... אָלץ וואָס ער שרײַבט ווערט געלייענט מיט הנאָה ; ערשט בײַם סוף זיך דער לייענער, אַז ער האָט זיך עפּעס דערוואוסט, אַז עס איז אים עפּעס פֿיל קלאָרער געוואָרן ... וויכטיקער אַפֿילו פֿון צבֿיונס שריפֿט־שטעלערישע דערגרייכונגען, איז זײַן אויסגעהאַלטענע גע־טרײַקייט צום אייגענעם צלם אלהים ... זײַן כאַראַקטער־פֿעסטקייט, זײַן טרײַקייט צום אייגענעם גאָט אין האָרצן".

(י. חייקין, פֿרײַע אַרבעטער שטימע, 18 יוני 1943).

„ער איז אַ סאָציאַליסט פֿון זײַן פֿריער יוגנט אָן און ער האָט שטודירט פּאָליטישע עקאָנאָמיע און ער האָט אַ פֿיי־נעם חוש פֿאַר ליטעראַטור און קונסט. ער איז אַ מענטש מיט אַ גרינטלעך יידיש און אַלוועלטלעך וויסן און ער שרײַבט דערבײַ מיט זעלטענער פּשטות. זײַן זאַץ איז קורץ און שאַרף און קלאָר און לויטער. ער זוכט קיין מאָל ניט צו ווײַזן אַז ער קען, נאָר ער זוכט אַז דער לייע־נער זאָל וויסן וואָס ער זאָגט. ער גיט ניט קיין האַרטע שאָלעכץ אָן יאָדערן, נאָר ער גיט אָפּגעשיילטע יאָדערן. און ווי טיף ערנסט ער זאָל נישט שרײַבן, פֿראָווּעט ער צו אַ ווּיץ ... זײַנע נאָטיצן וועגן אַלוועלטלעכע און יידישע ענינים זײַנען אָן אייגאָרטיקער געמיש פֿון פֿעליעטאָן, בא־מערקונג און ערנסטע אָפּהאַנדלונג. ... אין אינהאַלט קע־נען זיי טאָקע זײַן שפּיציק און איראָניש־שטעכנדיק און בריענדיק, אָבער אין דער פֿאָרעם זײַנען זיי רואיק־געמיט־לעך־קײַלעכדיק. ער שרײַבט וואָרעם, צבֿיון, זייער וואָרעם, אָבער ניט הייס".

(י. באַטאַשאַנסקי, די פֿרעסע, 20 אַפּריל 1940).

צבֿיון

דר כ. האָפֿמאַן

פֿאַר פֿופּציק יאָר

נעקלידעס שריפֿטן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

א. לאוב פֿאַרלאַג קאָ., ניו־יאָרק

ELIAS LAUB PUBLISHING CO., NEW YORK

ZIVION
(DR. B. HOFFMAN)
FOR 50 YEARS
(FAR 50 YOR)

Copyright 1948

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Published by the
ELIAS LAUB PUBLISHING COMPANY
250 WEST 54TH STREET, NEW YORK 19, N. Y.

Printed in U.S.A.

(ر.ع) السيد محمد توفيق دياب

אינהאַלט

צביון — איך בין ניט שולדיק, אַנשטאָט אַ פֿאַרוואָרט V
פֿראָנץ קורסקי — אַרײַנפֿיר VII
ח. ש. קאַזדאַן — דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון ב. צביון XVII

1. פֿראָבלעמען פֿון יידישער קולטור און געזעלשאַפֿט:

פֿיר וויכטיקע פּעריאָדן אין יידישן לעבן 3
יידן און יידישקייט 17
יידישקייט און גלויבן 24
דער תּלמוד — זײַן אינהאַלט, זײַן געשיכטע און זײַן באַדײַטונג 28
וועלכע יידיש אונטערגײַן אין אַמעריקע? 46
דער ציוניזם אין דער תּקופֿה פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה 54
קאַרל מאַרקס און די יידן־פֿראַגע 79

2. „בונד" און יידישע אַרבעטער־באַוועגונג:

דער ערשטער יידישער סאָציאַליסטישער קאָנגרעס 103
וי אַזוי איך בין געקומען צום „בונד" 118
נאַציאָנאַליזם און נאַציאָנאַל־רעכט 132
די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע טעגלעכע צייטונג אין וילנע 142
דער „בונד" און ציוניזם 149
די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע אין אַמעריקע 157

3. סאָציאַליזם, אַרבעטער־באַוועגונג און אַלגעמיינע קולטור:

דאָס וואַרט רעוואָלוציע אין סאָציאַליסטישן סידור 169
דער הייַנט און דער מאָרגן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג 173
קען מען שוין איצט איינפֿירן סאָציאַליזם אין אַמעריקע? 181
די בויער פֿון דער פֿרויען־קליידער־אינדוסטריע אין אַמעריקע 185
קאָמוניסטן וואָס האָבן אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם 195
פֿיינטשאַפֿט 212
וועלט שטופּט, גייט עס בעסער 217
מאַקס שטירנערס לערע 221
פֿרידריך ניטשע 230

4. שרײַבער און פֿירער:

גרויסע מענטשן און גרויסע פֿירער (צום טויט פֿון נ. לענין) 249
לעאָן טראָצקי 256
פֿערדינאַנד לאַסאַל 265
אַ יובילי פֿון אַ מאָגומענט (ה. היינע) 272
דער טאָטע פֿון „בונד" 275
ולאַדימיר מעדעם 282
אַ. ליעסין, דער אַפּיקורס, וואָס איז געווען נאַציאָנאַליסטיש און ניט נאַציאָנאַל.... 287

וועֶר האָט געקענט אַ. ליטוואַקן? 290
הל פּין־בלום — איינער פֿון די ערשטע גרינדער פֿון „בונד“ 293
ב. וולאַדעק — דער „יונגער לאַסאַל“ 298
דער ריגער „פּרעזידענט“ מאַקסים 302
שלמה מענדעלסאָן 309
ד״ר חיים זשיטלאָווסקי 314
יצחק אייזיק הורוויטש 318
דוד פּרישמאַן 322
די צוויי גרעסטע העברעאישע פּאָעטן פֿון אונדזער דור — י. ל. גאָרדאָנס 50טער י״צ 326
צו מאַני לייבס 60סטן געבוירן־טאָג 332
מ. אָלגין 335

5. נאַטור־ווינשאַפֿטלעכע עסייען און פֿעליעטאָנען:

וואָס איז לעבן? 347
וואָס גייט אַרויס — די נשמה אָדער די עלעקטריציטעט 351
אפֿשר שטאַרבט מען גאָרנישט, ווען מען שטאַרבט 354
אַ נייער מיטל צו פֿאַרלענגערן דאָס מענטשלעכע לעבן 358
די באַפֿרייאונג פֿון מורא 361
אַ שטיקעלע אייגנשטיין 365
איז אָלץ אין דער וועלט בלויז אַ צופֿאַל? 371
אַרום און וועגן דער אַטאָמישער באָמבע 375
די מלחמה וואָס דער מענטש פֿירט אָן מיט די אינזעקטן 386
די מענטשהייט וועט ענדלעך דאָך זיגן 390
וועט די מענטשלעכע ראַסע אייביק בלייבן אויף דער ערד? 394
אונדזערע אור־אייניקלעך וועלן זיין פֿאַרזעגנישן 397
אַ שמועס וועגן וואַסער 402
דער „האָדסאָן ריוועֶר“ אין ניו־יאָרק און דער „גרעגד קעניאָן“ אין קאָלאָראַדאָ 405
וואָס אַ רעדעוודיקער הונט וואָלט מיר געקענט דערציילן 409
וואָס בהמות קענען בעסער ווי פּראָפֿעסאָרן 414
וואָס מען דאַרף יאָ לערנען און וואָס מען דאַרף גיט לערנען פֿון מוראָשקעס 418
וואו שפּאַנט מען אײַן די פֿערד? 423

6. רייזע־באַשרייבונגען:

מײַן רייזע אין ארץ־ישראל 431
מײַנע צוויי באַזוכן אין דער ליטווישער מלוכה 456
קיוראַסאָ 473

איך בין ניט שולדיק

אַנשטאָט אַ פֿאָרוואָרט

איך בין ניט שולדיק, וואָס עס איז געדרוקט געוואָרן מיין בוך „פֿאַר פֿופּציק יאָר". איך האָב קיין מאָל ניט געטראַכט און אַפֿילו ניט געחלומט, אַז די אַר־טיקלען, וואָס איך האָב געשריבן אין פֿאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן פֿאַר אַזוי פֿיל יאָרן, וועלן אַרויסגעבן ווערן אין אַ בוך־פֿאָרם. ווען איך וואָלט וועגן דעם געטראַכט, וואָלט איך די אַרטיקלען געזאַמלט און אָפּגעהיט און וואָלט פֿאַרשפּאָרט דעם אַרויסגעבער די שוועָרע און קאָסטבאָרע אַרבעט זיי צו זוכן אין די ביבליאָטעקן צווישן אַלטע שמות און קריגן קאָפּיעס פֿון זיי. און ווען איך וואָלט געטראַכט, אַז די אַרטיקלען מיינע וועלן ווען עס איז גע־דרוקט ווערן אין אַ בוך־פֿאָרם, וואָלט איך זיי אָפּשר אַנדערש געשריבן. איך וואָלט זיך באַמיט זיי צו מאַכן לומדישער און בכבודיקער, ווי עס פּאַסט זיך פֿאַר אַ בוך. אָבער זיי וואָלטן אָפּשר דעמאָלט ניט געטויגט פֿאַר די צייטונגען און זשורנאַלן, פֿאַר וועלכע איך האָב זיי געשריבן.

שולדיק מער פֿאַר אַלעמען אין דעם פֿאַרליגנדיקן בוך איז מיין אומפֿאַר־געסלעכער חבר און פֿרײַנט שלמה מענדעלסאָן. עס איז געווען ער, וואָס האָט באַשלאָסן, אַז עס מוז ווײניקסטנס אַ טייל פֿון מיינע שריפֿטן געזאַמלט ווערן און אָפּגעדרוקט ווערן אין אַ בוך־פֿאָרם. דער צווייטער שולדיקער איז מיין חבר און פֿרײַנט א. לאָוב, וועלכער האָט געמוטשעט אויף זיך דעם בוך אַרויסצוגעבן. און דער דריטער שולדיקער איז מיין פֿרײַנט און חבר ח. ש. קאַזדאַן, וואָס האָט צונויפֿגעקליבן די אַלטע שמות, זיי אָפּגעשטויבט און זיי צוגעגרייט צום דרוק.

עס איז מיר שווער צו זאָגן, צי די אויסגעקליבענע אַרטיקלען, וועלכע זיינען געדרוקט אין דעם בוך, זיינען ווירקלעך די בעסטע, וואָס איך האָב אין מיין לעבן געשריבן. איך וואָלט עס ניט געקענט זאָגן, ווען איך וואָלט אפֿשר אַלץ, וואָס איך האָב אין די פֿופּציק יאָר פֿון מיין שרייבערישער קאַריערע אָנגע־שריבן, געהאַט פֿאַר מיינע אויגן און איך וואָלט אַליין געדאַרפֿט מאַכן דעם אויסוואָל. איך רעכן, אַז איך האָב אין די פֿופּציק יאָר אָנגעשריבן אַרום זעקס טויזנט אַרטיקלען. איך נעם אָן, אַז פֿינף טויזנט זיינען געווען, וואָס מען רופֿט צייט־אַרטיקלען, וועלכע לעבן געווײַנטלעך ניט מער ווי אַ טאָג אָדער צוויי. אָבער אַרום פֿינף אָדער זעקס הונדערט האָבן, ווי איך דענק, געמוזט האָבן אין זיך לעבן מער ווי אויף אַ טאָג אָדער צוויי. נאָר איך האָב זיי ניט פֿאַר מיינע אויגן, אַז איך זאָל קאָנען אורטיילן וועגן זיי. אָבּ, צווייפֿל איך, צי דער שרייבער אַליין איז דער בעסטער מבין אויף דעם, וואָס ער שרייבט. וויל

דאָך דער שרייבער, אַז אַלץ, וואָס ער שרייבט זאָל זיין בעסער און אָפּט גלויבט ער אויך, אַז עס איז אַזוי.

און האָבנדיק דאָס אין זינען, האָב איך ווייניק אַנטייל גענומען אין אויס־קלויבן די אַרטיקלען, וועלכע זיינען אין בוך אַריין. איך האָב בלויז פֿאַרלאַנגט, אַז איך זאָל האָבן וועטאָ־רעכט. עס הייסט, אַז איך זאָל מאַנכע פֿון די אויסגע־קלייבענע אַרטיקלען קאָנען, צוליב זייַן גרונט אָדער אַן אַנדערן, צוריקווייזן. עס איז מעגלעך, אַז איך האָב מיין וועטאָ־רעכט ניט געניג אויסגענוצט. אָבער פֿאַר דעם האָב איך אַן אַנטשולדיקונג. איך האָב טאַקע די וועטאָ־רעכט געהאַט, אָבער יעדעס מאָל, וואָס איך האָב זיך געוואָלט מיט איר באַנוצן, האָב איך גע־דאַרפֿט אַנפֿירן א קאַמף מיט מיינע פֿריינט, וועלכע האָבן זיך מתעסק געווען מיטן אַרויסגעבן פֿון דעם בוך. זיי איז גראָד געפֿעלן געווען די אַרטיקלען, וועלכע איך האָב צוריקגעוויזן, און איך האָב אייניקע מאָל זיך אונטערגעגעבן. עס איז שווער פֿאַר א שרייבער בייצושטיין אַזא נסיון, אַז ער זאָל זיך האַלטן פֿאַר זיין מיינונג, אַז דאָס וואָס ער האָט געשריבן איז שלעכט, וועו זיינע פֿריינט זאָגן אים, אַז עס איז גוט. גיכער טוט עס אים הנאה.

נאָר אַזוי ווי איך ווייס, אַז זיי האָבן עס געטאָן אויס פֿריינטשאַפֿט צו מיר, דאַנק איך זיי פֿון מיין טיפֿן האַרצן.

צביון

ጸጋዬ ገ/ሕይወት ገብተው ነበር 1898 ዓ.ም

ዮሃንስ ፬ኛ ገብተው ከአፄ ምኒልክ ጋራ ሲጨባበጡ 1914 ዓ.ም ፖስትካርድ

אַריינפֿיר

איינער, וואָס האָט מיט דער פֿעדער אין האַנט דורכגעלעבט און דורכגעטראַכט 50 יאָר נאָכאַנאַנד, טאָג־אין־טאָג־אויס, דעם גאַנג פֿון געזעלשאַפֿט לעבן לעבן, די אַנטוויקלונג — דעם אויפֿבלי און די קאַמפּליקאַציעס — פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, די אַלגעמיינע דערגרייכונגען פֿון אינטעלעקטועלן לעבן — אַזאַ איינער איז אַפֿילו ביי די אומות העולם אַ זעלטענע דערשיינונג. ביי אונדזער אייגנאַרטיקן יידישן וועלט־פֿאַלק איז אונדזער בעל־יובל, וואָס איז זוכה געווען צו אַזאַ זעלטענעם סטאַזש — און דערצו נאָך מיט אַלע שאַנסן דעם סטאַזש נאָך מיט יאָרן און יאָרן צו פֿאַרגרעסערן — א ייִ נ ע ר, אַ יחיד במינו.

און וואָס פֿאַר אַ פֿופּציק יאָר זיינען דאָס געווען! וועלטן זיינען אונטערגעגאַנגען, וועלטן ראַנגלען זיך פֿאַר אַ נייער געשטאַלטונג פֿון זייער קיום.

ביי דער שוועל פֿון די פֿופּציק שעפֿערישע יאָרן פֿון אונדזער בעל־יובל איז געשטאַנען די צאַרישע „כאַדינקע", די קאַטאַסטראָפֿע בשעת דער קאַראַנאַציע פֿון ניקאָלאַי דעם צווייטן, אין מאָסקווע, אין מאַי 1896, ווען צוליב דער ווילדקייט פֿון המון און דער הפֿקרדיקייט און ברוטאַליטעט פֿון דער צאַרישער אַדמיניסטראַציע זיינען צעטראָטן געוואָרן, ווי וועריִם, לויט אַפֿיציעלע ידיעות צענדליקער טויזנטער אומשולדיקע מענטשן, לויט פֿריוואַטע ידיעות — אַרום הונדערט טויזנט. אַ סימבאָלישע פֿאַרשפּיל צו דער הערשאַפֿט פֿון לעצטן צאַר.

ווען אונדזער בעל־יובל וואָלט שוין דעמאָלט, אין עלטער פֿון 22 יאָר, געווען פֿאַרבונדן מיט אַ געהיימער סאָציאַליסטישער אַרגאַניזאַציע אין לאַנד, אַדער מיט אַ סאָציאַליסטישן זשורנאַל אין אויסלאַנד, וואָלט זיכער איינער פֿון זיינע ערשטע אַרטיקלען געווען געווידמעט דער מאָסקווער קאַטאַסטראָפֿע, וואָס האָט ווי אין אַ שפּיגל אַנטפּלעקט די צעפֿוילטקייט פֿון צאַרישן רעזשים. איך וואָלט געקאָנט אַנרופֿן די נעמען פֿון אייניקע פֿון זיינע מיטצייטלער און שפּעטערדיקע חברים, וואָס טאָקע „כאַדינקע" האָט זיי געגעבן דעם ערשטן שטויס צו נעמען די פֿעדער אין האַנט. צבֿיון האָט זיך דעמאָלט נאָך געפֿונען אין דער סטאַדיע פֿון צוגרייטונג צו זיין שפּעטערדיקער אַרבעט, און עס איז גוט, וואָס ער האָט געהאַט אַ לענגערן צוגרייטונגס־פּעריאָד און אַדאַנק דעם געקאָנט אַנזאַמלען מער גייסטיקע כּוחות און קענטענישן, וואָס האָבן שוין אין סאַמע אַנהויב געמאַכט זיין אַרבעט אזוי דערפֿאַלגרייך.

און ווען די פֿופּציק יאָר האָבן זיך אַנגעהויבן מיט אַ לאָקאַליזירטער רוסישער קאַטאַסטראָפֿע, וואָס האָט אַגב אין לאַנד גופֿא געהאַט אַ קאָלאָסאַלע פּאָליטישע באַדייטונג, האָבן זיי זיך פֿאַרענדיקט אין אַ וועלט־פֿאַרנעם מיט דער היטלער־קאַטאַסטראָפֿע, וואָס האָט אָפּגעקאָסט צענדליקער מיליאָנען מענטשלעכע לעבנס, דערפֿון אַ דריטן טייל פֿון יידישן פֿאָלק.

אין דער מאַדערנער געשיכטע פֿון דער מענטשהייט איז ניט מעגלעך צו געפֿינען ענלעכע פֿופּציק יאָר. אין אייניקע פּרטים קאָן מען אפֿשר געפֿינען צו זיי אַן ענלעכקייט אין דעם פֿערטל יאָרהונדערט 1816—1789, דעם אָנהויב פֿון דער גרויסער פֿראַנצויזישער רעוואָלוציע ביז צום סוף פֿון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטן. און אַזוי ווי עס איז קיין אָנדער ברירה ניטאָ, ווי צו זיין אָפּטימיסטיש, מעגן מיר בלייבן ביי דער האָפֿענונג, אַז דאָס נייע און פֿאַזיטיוון, וואָס יענער פֿערטל־יאָרהונדערט האָט פֿאַרפֿלאַנצט אין מוח און דער נשמה פֿון מאַדערנעם מענטשן, וועט סוף־כּל־סוף — און אין אַ העכערער פֿאָרם — פֿאַרנעמען דעם אויבן־אָן אין דער וועלט און די צוויי טויזנט יאָר אַלטע רוימישע, נאָך היינט גילטיקע פֿאָרמולירונג: „דער מענטש איז דעם מענטשן אַ וואָלף" — וועט באַקומען דאָס קלייַנע אָבער אָנטשיידנדיקע צוגאָב־וואָרט: ג ע ו ע ן.

*

מיט אַ טאַלאָנט וואָרט מען געבוירן. מען קאָן זיך אויסלערנען שפּילן אויף אַ מוזיקאַליש אינסטרומענט, מאָלן, אד"גל. — אָן אַ טאַלאָנט וועט דאָס קיין שייכות ניט האָבן צו קונסט. אויך אַ שריפֿטשטעלער וואָרט געבוירן. פֿאַראַן טויזנטער טיכטיקע צייטונגס־שרייבער. זייער אָרבעט לעבט אַ טאָג — און פֿאַרשווינדט; צו לייטעראַטור האָט זי אַ קנאַפּן שייכות.

אָבער שריפֿשטעלערישער טאַלאָנט, קענטנישן און התמדה אין דער אָרבעט איז נאָך ניט גענוג. זאָל דאָס וואָרט אָנצינדן די נשמה פֿונעם לייענער, מוזן זיך פֿילן אין דעם, וואָס פֿירט די פֿעדער, אויך מאַראַלישע קוואַליפֿיקאַציעס: כאַראַקטער און געוויסן.

און וועגן די נאָטיצן, וואָס איך שרייב דאָ אַלס אַרײַנפֿיר צום יובל־בוך, האָבן בכלל אַ בארעכטיקונג (איך האָב געהאַלטן, אַז דאָס בוך נויטיקט זיך אין קיינעמס אַרײַנפֿיר ניט), איז עס נאָר, וויל איך עדות זאָגן וועגן דעם, ווי פֿון יונגן גמרא־בחור? וואָס פֿון זיין עקזיסטענץ האָב איך געוואוסט נאָך אין מיינע גאָנץ יונגע יאָרן, כמעט אין די קינדער־יאָרן, מיט 60יאָר צוריק, און זיך פֿערזענלעך באַקענט און באַפֿרײַנדעט מיט אים מיט 52 יאָר צוריק, — ווי פֿון אים איז מיט דער צייט אויסגעוואַקסן אייגער פֿון די אַקאַדעמיש געביל־דעטסטע שריפֿטשטעלער, וואָס מיר פֿאַרמאָגן, און ווי איבער זיין געבענטשטער פֿעדער האָט, אויסער זיין געוויסן, קיין מאָל קיינער קיין דעה ניט געהאַט. איך וויל דערמיט, פֿאַרשטייט זיך, ניט זאָגן, אַז אַלץ, וואָס פֿון זיין פֿעדער, איז מסיני. די פֿעדער האָט געקאָנט בלאָנדזשען. און וואו איז די פֿעדער, וואָס האָט קיין מאָל ניט געבלאָנדזשעט? איך וויל בלויז זאָגן, אַז די כוונה פֿון דער פֿעדער איז שטענדיק געווען צו דינען דעם אמת און ניט וועלכע עס איז זייטיקע אינטערעסן.

ניט ווילנדיק פֿאַרהאַלט זיך דער געדאַנק ביי די יאָרן, וואָס זיינען אַוועק, און רופֿט אַרויס אין זכרון אַן אַ שיעור געשטאַלטן, וואָס די ערד האָט שוין לאַנג פֿאַרשלונגען און וואָס אַפֿילו פֿון זייערע קברים איז שוין קיין שפּור ניט געבליבן. עס דערמאָנט זיך אַ סטראָפֿע פֿון אַ לידל, וואָס מיר פֿלעגן אַמאָל זינגען:

אין אונדזער גאָרטן האָבן געבליט
אַזוי פֿיל וואונדערבאָרע בלומען;

אַזוי פֿיל פֿרייַנט האָבן מיר געהאַט —

וואו זיינען זיי אַהינגעקומען?

יאָ, אַזוי פֿיל פֿרייַנט האָבן מיר געהאַט! און צביונס פֿרייַנט זיינען אויך געווען מיינע פֿרייַנט. און איצט, ווען איך וויל „עדות זאָגן", קומט מיר מיט ווייטיק און צער צום באַוואוסטזיין, אַז פֿון „אַזוי פֿיל פֿרייַנט" בין איך אפֿשר שוין דער אייניקיקער, ד"ה דער לעצטער עדות. אויף יענער זייט פֿון „אייזערנעם פֿאָרהאַנג" איז אפֿשר נאָך וועד דאָ. אָבער — „זוך דעם ווינט אין פֿעלד"...

*

די קאָאָניעס פֿון די צוויי שטעט — בערן און קאַרלסרוהע — וואו צביון האָט שטודירט, האָב איך אין יענע יאָרן זייער גוט געקאַנט. אין בערן איז געווען די עלטסטע און די צאָלרייכסטע בונדישע גרופּע. זי האָט זיך געגרינדעט שוין אין 1896 און איז געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיט דער ווילנער „גרופּע יידישע סאָציאַל־דעמאָקראַטן", דער פּיאָנערן־גרופּע פֿון „בונד". די צאָל מיטגלידער איז געווויינטלעך דערגאַנגען ביז צוואַנציק. די בערנער גרופּע איז געווען אייניער פֿון די בעסטע שטיץ־פונקטן פֿאַרן אויסלענדישן קאָמיטעט, וועלכער האָט זיך געגרינדעט אין דעצעמבער 1898. אייניקע מיטגלידער פֿון דער גרופּע זיינען געווען געניטע און גוטע איבערזעצערס פֿון רוסיש און דייטש, אין וואָס מיר האָבן זיך דעמאָלט זייער גענויטיקט. די גרופּע איז געווען שטאַרק נאָציאָנאַל געשטימט. אין די יאָרן 1901 ביז אָרום 1904 האָט אין בערן געלעבט אַנסקי. ער איז קיין בונדיסט ניט געווען, אָבער ער האָט אין יענע יאָרן שטאַרק סימ־פּאַטיזירט מיטן „בונד", און אין דער סביבה פֿון דער בערנער גרופּע, האָט ער אַנהויב 1902 אָנגעשריבן דאָס ליד „אין זאַלציקן ים"... און באַלד דערנאָך דעם הימן „די שבועה".

די באָציאונגען צווישן דער בונדישער און דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָ־קראַטישער גרופּע אין בערן זיינען געווען זייער גוטע. אָזוי איז צו יענער צייט אַ רוסישע חברטע, אייניע פֿון די געצייַלטע „אַריש"־רוסישע, געפֿאָרן קיין רוסלאַנד מיט אַ וואָלזיוג בונדישע ליטעראַטור; זי האָט געהייסן קאַטיאַ דעמיאַנענקאָ. אייניער פֿון די פֿירער פֿון דער רוסישער גרופּע, באַגראַד, אַ פֿלימעניק פֿון פֿלעכאַנאָוס פֿרוי, איז שפּעטער אין רוסלאַנד צוגעשטאַנען צום „בונד". דער טראַגיש אומגעקומענער גרישאַ זינאָוויעוו האָט זיך נאָך זיין אָנקומען אין בערן (1904—1903) באַמיט אָנגענומען צו ווערן אין דער בונדישער גרופּע, צו וועל־כער עס האָט געהערט זיין פֿרוי זינאַ לעווינאַ, די שפּעטער באַקאַנטע „לילינאַ". דער גוטמוטיקער לונאַטשאַרסקי האָט אים אָבער „אָפּגערעדט"... דאָס אָגב־אורחא. פֿון דער בערנער רוסישער ס"ד גרופּע לעבט נאָך, ווי ווייט איך וויס, בלויז די חברטע לידיאַ דאַן.

פֿון די בערנער בונדיסטן האָבן ביים אויסברוך פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה געלעבט בלויז דריי: דער ח' שליאַמאַ, אַ כעמיקער, געווארן אַ קאָמוניסט גלייך נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע און עטוואָס שפּעטער אָפּגעפֿאָרן אין סאָוועט־רוסלאַנד; ח' ב., אויך אַ כעמיקער, האָט זיך שוין פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אָפּגעפֿרעמדט פֿון „בונד" און בכלל פֿון פּאָליטישן לעבן. זיי ביידע, און אויך דער דריטער, ע., וואָלטן געהאַט וואָס צו זאָגן וועגן צביונען

און וואָלטן מיר געקאָנט פֿאַרלייכטערן מיין אַרבעט. אָבער וואו זייענען זיי? ווידעראַמאָל — „זוך דעם ווינט אין פֿעלד“...

פֿון אַלע פֿערציק בונדישע גרופּעס, וואָס האָבן עקזיסטירט אין מערב־אייראָפּע, האָט געהערשט אַ באַזונדערס אינטימע פֿריינטשאַפֿט צווישן די חברים אין קאַרלסרוהע, יעדנפֿאַלס אין די יאָרן 1902—1901, וועו עס איז מיר אויס־געקומען זיך מיט זיי עפֿטער צו טרעפֿן. פֿון זיי איז, אויסער צביונען, גלויב איך, שוין קיינער ניטאָ. מאַרגאָלין איז נאָך אין יאָר 1905 דערשאָסן געוואָרן בעת אַ דעמאָנסטראַציע אין ווארשע; אָלעס גאָלדע איז דערשאָסן געוואָרן אין וואָר־שעווער געטאָ; פּאָוול בערמאַן איז אומגעקומען דורך אַן אומגליקס־פֿאַל אין 1921 אין נאַרווא; לעאָניד קאַראָבאַטשקין איז געשטאָרבן מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק אין מאָסקווע.

וואָס מער עס אַרבעט מיין זכרון, אָלץ מער ווייזט זיך אַרויס, אַז איך בין שוין מסתמא בכלל דער לעצטער, דער איינציקער „עדות“. אָבער איז דען דאָ איבערהויפּט נויטיק אַן עדות? איז דען ניט אין דעם פֿאַל דער בעסטער עדות צביון אָליין? אָבער — יאָ נויטיק, ניט נויטיק — וועו דער זכרון צעשפּילט זיך און פֿאָדערט זיין רעכט, מוז מען אים אַ ביסל נאָכגעבן.

וועגן בערן און קאַרלסרוהע קאָן איך עדות זאָגן, אַז אונדזער בעל־יובל האָט אין יענע יאָרן אויפֿן שטרענגסטן אופֿן אָפּגעהיט דעם קלאָסישן רעזשים פֿון אַ תלמיד חכם: פּת במלח תאכל... און אויב ניט די גוטע נשמה פֿון זיין פֿאַרשטאַרבענער פֿרוי (צו איר ליכטיקער געשטאַלט דאַרף איך זיך נאָך אומ־קערן), וואָלט געווען מער מלח ווי פּת. ודי לחכימא ברמיזא.

אָבער איז יענער רעזשים ניט געווען קיין זעלטנהייט אין אונדזער סטודענ־טישער סביבה, אין וועלכער עס האָט זיך אָבער געלעבט גאַנץ פֿריילעך. זאָל נאָך דאָ באַמערקט ווערן, אַז ס׳איז פֿאַראַן אַ געוויסע ענלעכקייט צווישן אָלע רע־זשימען: זיי האָלטן זיך ניט אייביק, זיי קומען און פֿאַרשווינדן. אמת, אָמאָל מאַכט זיך, אַז זיי קערן זיך אום פֿונדאָסנייי. ווייסן מיר דאָך אָבער, אַז ס׳איז ניט אויף אייביק...

*

צביונס גרויסע פּאָפּולאַריטעט הויבט זיך אָן פֿון זייַנע „קלייַנע פֿעליעטאָנעס“ און „בריוו פֿון ריגע“ אין פּעטערסבורגער „פֿרייַנד“.

וועו ער האָט אָנגעפֿאַנגען סיסטעמאַטיש מיטצוארבעטן אין „פֿרייַנד“, וויייס איך ניט (אָן עדות מוז זאָגן בלויז דעם אמת, און דעם פֿולן אמת). איך וויייס, אַז אין 1903 האָט ער נאָך אין „פֿרייַנד“ ניט געשריבן, און באַמערקט זיין אונטערשריפֿט אין „פֿרייַנד“ האָב איך ערשט אָנהויב זומער 1905. די סיבה דערפֿון איז, וואָס דאָס גאַנצע יאָר 1904 און אַ היפּשן טייל פֿון 1905 בין איך געווען „אויף קעסט“ ביי ני־קאָלאַי דעם צווייטן. דער „פֿרייַנד“ איז אין 1905 געווען שטאַרק פֿאַרשפּרייט, און איך געדענק זייער גוט, ווי דער נאָמען צביון איז בייַם בריייטן עולם פּאָפּולער געווען.

עס מוז באַמערקט ווערן, אַז וועגן דעם יידישן לעבן אין ריגע איז ניט געווען פֿיל וואָס צו שרייבן, אָבער דער געבענטשטער קלימאַט פֿון 1905טן יאָר האָט זיך געלאָזט פֿילן אין ריגע, באַזונדערס ביי די לעטישע אַרבעטער

און ביי דער יוגנט אין די לערן־אַנשטאַלטן, און אָט די שטאַרקע „קלימאַטישע" ענדערונג, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין ריגע, האָט דערפֿירט דערצו, אַז אין די שטורעמדיקע חדשים אָקטאָבער און נאָוועמבער 1905 איז די אַלטע שיינע שטאָט ריגע און כּמעט די גאַנצע באַלטישע געגנט געווען אין די הענט פֿון פֿעדעראַטיוון קאָמיטעט פֿון דער לעטישער ס"ד־פּאַרטיי און „בונד", און דער דיקטאַטאָר פֿון ריגע איז געווען דער פֿאָרשטייער פֿון „בונד", מאַקסים, צו יענער צייט אַ לעגענדאַרע פֿיגור.

סוף דעצעמבער 1905 הויבט זיך אָן באַוויזן די אונטערשריפֿט „צביון" אין דער ערשטער לעגאַלער בונדישער טאָג־צייטונג „דער וועקער", שפּעטער „פֿאָלקס־צייטונג", צולעצט „האָפֿענונג". אַ לעגאַלע צייטונג האָט דער „בונד" געהאַט ביז האַרבסט 1907.

אויף די שפֿאַלטן פֿון דער ווילנער „פֿאָלקס־צייטונג" קריסטאַליזירט זיך אויס די אייגנאַרטיקייט פֿון צביונס שפּראַך און סטיל. די שפּראַך איז דאָס לומ־דישע ליטווישע ייִדיש, פֿליסיק און קלאָר, און מיט אַ הומאָר, וואָס גליטשט זיך לייכט אַראָפּ פֿון דער פֿעדער, ווי אַ פֿריינטלעכער שמייכל. פֿון אָנהויב אָן איז אין זיין שפּראַך קיין שפּור ניט געווען צו געפֿינען פֿון דעם אַזוי גוט באַקאַנטן כעמישן שטאָף H (וואַסערשטאָף בלע"ז) מיט וועלכן עס האָבן שטאַרק געזינדיקט אָפּילו אונדזערע דעמאָלטדיקע גדולים, און מיט וועלכן עס ווערט עד־היום ווייטער געזינדיקט. אָבער — „נאָמינאַ סונט אַדיאָפֿאָ", אויף אונדזער לשון: אָנרופֿן נעמען איז אַ רשעות...

צביונס פֿעדער איז שוין אין דער „פֿאָלקס־צייטונג" שטאַרק דיסציפּלינירט. זי טרעט גלייך צו צום פּונקט, און אין דעם אופֿן, ווי זי שטעלט אַוועק די פֿראַגע, וואָס זי וויל באַהאַנדלען, און ווי זי גייט אויפֿקלערן דעם ווידעראַנאַנד אַרום דער פֿראַגע, פֿילט זיך די דורות־אַלטע מעטאָדישקייט און די פּשטות פֿון „שנים אוחזין"...

ביז צו דער ווילנער „פֿאָלקס־צייטונג" איז צביון געווען באַקאַנט הויפּט־זעכלעך אין ריגע און אין די אויסלענדישע גרופּעס, וואו ער איז געווען זייער באַליבט. אַגב דאַרף מען זיי ניט אַנרופֿן „סטודענטישע" גרופּעס; אין מאַנכע זיינען געווען אַ גאַנץ גרויסער פּראָצענט אַרבעטער (מאַנהיים, באַדן־באַדן, אַפּ־באַך, ווינטערטור). — אין ווילנע, אין דער רעדאַקציע פֿון דער „פֿאָלקס־צייטונג", האָט זיך מיט צביונען באַקאַנט, אַזוי צו זאָגן, דער גאַנצער „בונד". דאָרטן איז ער היימיש געווארן אין דער בונדישער „עליטע", נאָענט געווארן מיט דער ווילנער בונדישער „דינאַסטיע", ווי מיר האָבן מיט ליבע און פֿאַרערונג אָנגערופֿן אונדזער ווילנער פּיאָנערן־גרופּע. מיט וואָס האָט זיך צביון אונטערשיידט פֿון אַלע אַנדערע פֿון יענעם קרייז, וואָס איז אַזוי רייך געווען מיט שעפֿעריש פּוחות?

אָבער לאָמיר צוערשט אויסזען אַרום טיש פֿון דער רעדאַקציע אַלע די, וואָס האָבן געהערט צום צענטער פֿון דער פּאַרטיי, דירעקט אָדער אומדירעקט געהאַט אַ שייכות צו דער „פֿאָלקס־צייטונג", צו דער בונדישער רוסישער וואָכן־שריפֿט, צו דער פּראָפּ־קאָמיסיע ביים צ"ק; צו די ביידע בונדישע פֿאַרלאָגן („די וועלט" און „טריבונא") און אין אַלגעמיין צו דער פּאַרטיי־עליטע פֿון יענער

צייט אויף דער הייסער רוסישער ערד. אָט זיינען זיי, אויף וויפֿל עס האָט זיך ניט וואר אויסבאהאלטן פֿון מיין זכרון:

אַרקאַדי קרעמער, וואָלאָד. קאַסאָווסקי, נח, אייזנשטאָט, פּ. ראָזנטאָל, מעדעם, ליבער, אַבראַמאָוויטש, גראָסער, ליטוואָק, גאָזשאָנסקי, ווייגשטיין, צביון, פּאָטי קרעמער, אסתר פֿרומקין, אָנע ראָזענטאָל, ליזע אָמסטערדאָם, ראָזע לעווינ, צביה, זשענ'יע הורוויטש, ראָזע רייכנשטיין, פֿישער, ציפּקינאָ, יוליאָ אַבראָמאָוויטש, אָנע ליפֿשיץ, בענסקי, א. וווייטער, ב. פֿרומקין, יעקב פּעסקין, דושקאָן, זעלדאָוו, פֿוריע, גיסער, מאָקסים, עזרא, טאַראָס, ביינישׂ, ראובן מיצקוי, מאָזאָוור, מוטניק, באָסקין, קאָסטעליאַנסקי, סערגעי בראָון, קאָפּעלזאָן, קאָיגען, ווינאָקור, אָלגין, זאָסלאָווסקי, שלום לעווין, שליפּער, אַבראָם "דער טאַטע", פֿרומין, סאָמואיל סאָלוצקי, איסר ראָבקין, טיומין, מאָכלין, זאָלאָטאַריאָוו, הילקמאָן, טערמאָן, ווירגיפֿ קאָהאָן, לייבעטשקע בערמאָן, יצחק פֿייסאָכזאָן, מירען פּאָזנאָנסקי, לאָזאַר עפּשטיין, אָלטער און עטקע עפּשטיין, שאָמאי, אַריה ברומבערג, אָגוז, באָגעוור, שאָדאָווסקי, מאָסאָלסקי, מאָקס שטערן, שצופּאָק, מוציק אָטראָן, טיאָמקין, בלום, פֿלודערמאָכער, ראָפּעס, גרינפֿעלד און אחרון אחרון חביב: וולאָדעק.

דער טיש איז אָ רונדער. דער קריז עפֿנט זיך מיט דעם חשובסטן און עלטסטן, דעם (אין 1906) 41־יעריקן קרעמער, און שליסט זיך מיט דעם יינגסטן, דעם 20־יעריקן וולאָדעק, וואָס האָט שוין דעמאָלט פֿיל צוגעזאָגט און זיין צוזאָג געהאָלטן.*

די מערהייט פֿון די, וואָס ביים רונדן טיש, האָט געהערט צו דער אינ־טעליגענץ, און דאָס הייסט, אָז זי איז געווען שפּראָכלעך מער אָדער ווייניקער אָסימילירט (פֿון טאָג־צו־טאָג וויניקער), רוסיפֿיצירט אָדער פֿאָלאָניזירט. מיר בונדיסטן זיינען דערין קיין אויסנאָם ניט געווען. ענטוי דאָס זעלבע איז געווען אויך ביי אָלע ציוניסטישע גרופּירונגען, און אַנדערש האָט עס ניט געקאָנט זיין: ניט געווען קיין יידישע שולן און געווען ערשט דער אָנהויב פֿון דער מאָדערנער יידישער פּרעסע. און די מאָס פֿון שפּראָכלעכער אָסימילאַציע האָט געווינטלעך אָנטשפּראָכן דעם גראָד פֿון בילדונג.

בנוגע אָלגעמיין פּאָליטישער, ווי ספּעציעל סאָציאָלפֿיסטישער בילדונג איז צביון מיט די אָנפּירנדיקע עלעמענטן פֿון דער "עליטע" געווען, ווי מען רופֿט עס איצט, גלייכגעשאָלטעט (דאָס וואָרט קומט פֿון דער טעכניק און איז ערשט פֿאָפולער געוואָרן אָפֿס אָלגעמיינער באָגריף אין היטלערס יאָרן, עס מעג אָבער באָנוצט ווערן). צביון איז אָבער זיכער געווען דער געבילדעטסטער אין יי ד י ש ע ענינים (אָלס קאָנקורענט האָט געקאָנט קומען אין באָטראַכט בלויז ליטוואָק), ער האָט געהערט און געשריבן דעם ריינסטן יידיש און געווען, אזוי צו זאָגן, אָ גאָנצער, אָ הונדערט־פּראָצענטיקער ייד. אָלע אָנדערע זיינען עס געווען אין זייער

* אין דער רשימה רעכן איך אויס, לויטן זכרון, די נעמען פֿון די, וואָס זיינען אָנהויב 1906 געשטאָנען אין די פֿאָדערשטע רייען פֿון "בונד" אין רוסלאָנד און פוילן. צו אָזאַ רשימה פֿאָר 1907 וואָלט מען געמוזט צוגעבן די נעמען: העגריק ערליך, ליבמאָן הערש, נחום כאָנין, סאָראַ שוועבער, זעלמאָנאָוויטש, יולטשיק ראָבינאָוויטש, ראָוועבע, טעפּליצקי, חיים וואָסער, מושקאָט, ישראל ליכטענשטיין. פֿאָרשטייט זיך, אָז די רשימה פּרעטענדירט ניט אויף גאָנצקייט. פּ. ק.

דענקען און פֿילן, אין זייער נשמה און זייערע אַנדזונגען, אָבער ניט אַלע אין רעדן און אוודאי אוּן אוודאי ניט — אין שרייבן (ווידעראָמאָל — ליטוואַק באַזונדער).

*

צביון איז געווָארן אַ שרייבער (דרוקן האָט ער זיך אָנגעהויבן עטלעכע יאָר שפּעטער), וועָן אונדזערע אותיות מרובעות זיינען אָוועק אויף צווייַ באַזונדערע שליאָכן. די דאָטע, וועָן די שיידונגס־ליניע צווישן העברעאיש אוּן יידיש האָט זיך בולט אַרויסגעוויזן, קאָן באַצייכנט ווערן מיטן יאָר 1896, מיטן פֿרילינג פֿון דער יידישער, דעמאָלט „זשאַרגאָנישער", ליטעראַטור, מיט די ערשטע יום־טוב־בלעטלעך, וואָס זייער ראַדיקאַליזם, זייער פֿרייער געדאַנק אוּן ווארט האָט אָפּגעשפּיגלט דעם אויפֿשטייג פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן: אויף דער אַרענע פֿון יידישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן האָט זיך באַווּיזן דער אַרגאַניזירטער יידישער אַרבעטער. די נייַע שטימונגען אוּן שטרעבונגען האָבן זיך פֿון „אונטער־ערד" אַרויס מער אוּן מער דורכגעריסן אויף דער אויבערפֿלאַך. דאָס געדרוקטע יידישע וואָרט האָט באַקומען אַ מאַסן־קאָנסומענט.

ביז דאָן האָט די יידישע פֿעדער, מיט ווינציקע אויסנאַמען, געשריבן אין ביידע שפּראַכן, אוּן וועָן די פֿעדער איז צוגעוואוינט געווען צו אַ לומדישן יידיש מיט פֿאָפּולערע גמרא־ווערטלעך, פֿלעגט זיך באַקומען צווישן די ביידע שפּראַכן אַ קאָמישע ענלעכקייט. וועגן דעם אַלטן גאָטלאָבערן האָבן זיך בייזע צינגער געוויצט, אַז וועָן ער וואָרפֿט אַן אומחן אויף דעם ביסל וואָקאָלן, וואָס מיר פֿאַרמאָגן, אוּן „מייסטערוועט" זינגט זאַצן מיט גאָלע קאָנסאָנאַנטן, באַקומט זיך העברעאיש, אָבער ווי נאָר ער פֿאַרבענקט זיך צוריק נאָך די באַוווּלטע וואָקאָלן אוּן הויבט זיי אַן אויסצומישן מיט די קאָנסאָנאַנטן, קומט אַרויס יידיש...

דער פֿרילינג אויף דער יידישער גאָס האָט די ביידע שפּראַכן צעשיידט, די שפּעטערדיקע יאָרן האָבן אַפֿילו שטאַרק אָפּגעפֿרעמדט אייניע פֿון דער אַנדערער. אַ טייל פֿון די עלטערע שרייבער איז אַריבער אין גאַנצן אויף יידיש (י. ל. פּרץ), אוּן אַלץ מער האָבן זיך באַווּיזן נייַע, וואָס האָבן געשריבן בלויז אין יידיש.

די צעשיידונג האָט אָפּגעשפּיגלט די טענדענץ פֿון דער געזעלשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג. אוּן עס איז גאַנץ נאַטירלעך, וואָס דער שליאָך פֿון יידיש (ביז אַרום 1903 „זשאַרגאָן") איז געווען אויף לינקס. צום יידישן אַרבעטער, צום פֿאָלקס־מענטש האָט מען ניט געקאָנט קומען מיט העברעאיש. מען קאָן אָבער ניט זאָגן, אַז אַלץ, וואָס איז געווען אין העברעאיש, איז געווען דירעקט קעגנזעצלעך צו דעם, וואָס אויף לינקס אין יידיש. ניט מיין אויפֿגאָבע איז עס אָבער דאָ זיך דערמיט צו פֿאַרנעמען.

צביון איז געקומען צו יידיש, אָנגעלאָדן מיט העברעאיש. אוּן דאָס איז גראָד געווען אין דעם פֿאַל אַ גרויסע מעלה. דאָס האָט געמאַכט זיין פֿעדער רייכער אין ניואַנסן אוּן פֿאַרבן, זיין נוסח פֿאָלקסטימלעכער אוּן שטאַרק פֿאַרגרעסערט זיין אוידיטאַריע, וועלכע איז פֿון אָנהויב אָן געווען גרויס אוּן באַזונדערס גרויס געווָארן אין אַמעריקע. אויב איך מאָך קיין טעות ניט, איז דער טיראָש פֿון „פֿאַרוועטס" אין די יאָרן צווישן די ביידע וועלט־מלחמות דערגאָנגען ביז

250,000, און צביונס ארטיקלען זיינען אין יענע יאָרן סיסטעמאַטיש איבער־געדרוקט געווארן אין די יידישע צייטונגען און וואָכנשריפטן אין גאַנץ אייראָפּע, אין דרום־אַמעריקע און וואו נאָר ס׳איז ארויס א יידישע צייטונג (אויסער סאָוויעט־רוסלאַנד). דער טיראַזש פון אלע יענע יידישע צייטונגען אין פוילן, לעטלאַנד, ליטע, פראַנקרייך, רומעניע א״אַנד, אויף וויפל איך וויים, האָט געשוואַנקט צווישן 100,000 און 150,000. הייסט דאָס, אז א גרויסע צאָל פון זיינע ארטיקלען אין יענע יאָרן האָבן זיך געדרוקט, אַרײַנגעראַכנט דעם „פאָר־ווארטס״ אין 350,000 קאָפּיעס ביז אפשר400,000. דערצו מוז באַמערקט ווערן, אז א קאָפּיע פון א יידישער צייטונג אין פוילן, ליטע און לעטלאַנד פלעגט דורכ־גיין אפשד דורך פינף העכט. — איך דערמאָן זיך דערביי א זעלטענעם קוריאָז: אין קאָוונע (אַדער אין ווילנע) האָבן אײַן־און־דעם־זעלבן ארטיקל „יידישע אינטערעסן״ איבערגעדרוקט דעם זעלבן טאָג צוויי דאַרטיקע צייטונגען (איך פלעג אין יענע יאָרן דורכקוקן כמעט אלע יידישע צייטונגען).

פאָר דער יידישער פרעסע אין אירופּע איז צביון אין יענע יאָרן באמת געווען דער צווייטער „הנדיב הידוע״ (דער ערשטער האָט געטראָגן דעם טיטול, ווי באַוואוסט, דער אלטער ראָטשילד).

*

פון די פופציק יאָר, וועגן וועלכע דאָס יובל־בוך דאַרף געבן א געוויסע פאַרשטעלונג, האָט דער בעל־יובל בלויז די לעצטע פערציק יאָר פאַרבראַכט ביי א שרייב־טיש מיט א טעלעפאָן אד״גל גוטע באַדינגונגען. אין זיינע ערשטע צען שרייבערישע יאָרן איז ער זייער ווייט געווען פון אזעלכע באַקוועמלעכקייטן. פאַרקערט, ער איז גאַנץ אפט זייער נאָענט געווען צו אלע יענע באַוואוסטע „אומבאַקוועמלעכקייטן״, וואָס די צאַרישע אָכראַנע פלעגט צוגרייטן פאָר אונדזער איינעם, וועמען זי פלעגט זיך דערוויסן וועגן אונדזערע חטאים. צו יענע שווערע חטאים האָט געהערט אויך די מיטאַרבעט אין דער „לעגאַלער״ ווילנער „פאָלקס־צייטונג״. צביון האָט געהאָט מזל אלע יאָרן.

מען מוז אָבער געדענקען, אז די מאַדאַם מזל איז געווען א קאַפּריזנע באַ־שעפענישׂ, וואָס פלעגט נעמען אונטער אירע פליגלען נאָר אזא איינעם, וואָס האָט אַליין געוואוסט, ווי זיך צו היטן. ווי עס הייסט אויף רוסיש: האָב בטחון אין אויבערשטן, אָבער אַליין זיי אויך קיין יאָלד ניט (בלשון וואַרשע)...

פון יענע יאָרן, דאָס איז היינט א געשיכטע פון פופּציק 47 יאָר, איז ביי מיר אין זכרון געבליבן אן עפיזאָד, וואָס אויב ניט מזל, וואָלט די מעשה זיך געקאָנט ענדיקן פאָרן בעל־יובל מיט אן ערך צוויי יאָר טורמע און פינף יאָר סיביר (איך אורטייל לויט אייניקע ענלעכע פאַלן) און פאָר מיר מיט גרויס עגמת נפש.

איך האָב דעמאָלט שטודירט אין בערלין און האָב געהאָט איבערגענומען פון מיין אלטן פריינט דזשאָן מיללי די שוועריע פונקציע צוצושטעלן סיסטעמאַטיש דעם צ״ק און די גרעסערע קאָמיטעטן פון „בונד״ די בונדישע און רוסישע סאָציאל־דעמאָקראַטישע אויסגאַבן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין אויסלאַנד. דער שנעלסטער און אייגנאַכסטער וועג איז געווען — אַריבערצופירן די ליטעראַטור איבערן גרענעץ אין וואַליזעס מיט א טאַפּלטן דעק. איז ביי אונדז

איינגעפֿירט געוואָרן, אַז יעדן פֿאַרטיי־חבר, וואָס פֿאָרט אַהיים און האָט ניט קיין גרונט צו דערוואַרטן, אַז מען זאָל אים ביים גרענעץ פֿאַרהאַלטן, לייגט מען פֿאָר מיטצונעמען איינע אָדער צוויי וואַליזעס און זיי צושטעלן לויט אונדזער אַנ־ווייזונג. זאָגט ער זיך אָפּ, איז פֿאַרפֿאַלן. קיין מוז איז ניט געווען. פֿאַקטיש אַבער האָט עס יעדער באַטראַכט פֿאָר אַ מוז.

פֿאָר דער גאַנצער צייט, וואָס איך האָב זיך דערמיט פֿאַרנומען (פֿון האַרבסט 1900 ביז זומער 1902) האָט זיך כּמעט קיינער ניט אָפּגעזאָגט, און דורכגעפֿאָרן זיינען לויט אַ רשימה, וואָס איך האָב מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק צונויפֿגע־שטעלט אין וואַרשעווער „אונדזער צייט", אין 1928—1927, ווי וויט איך געדענק איצט, 56 חברים און חברטעס, מאַנכע פֿון זיי צווישן מאָל.

איינער פֿון מיינע ערשטע „וואָיאַזשאָרן" אין 1901 איז געווען אונדזער בעל־יובֿל, דעמאָלט שטודירט אין קאַלסרוהע און געפֿאָרן אויף וואַקאַציע קיין ריגע. איך האָב אים געגעבן צווי וואַליזעס מיט די נויטיקע אינסטרוקציעס, און ער איז אָפּגעפֿאָרן. מיין געוויסן איז געווען רײַן, ד״ה אין אָרדענונג. דורך אַלע גרענעץ־פונקטן, דורך וועלכע מען האָט געדאַרפֿט דורכפֿאָרן (וועראשבאַלאָוואָ, אַלעקסאַנדראָוואָ, וואַלאָטשיסק א״אַנד) בין איך אַליין שוין געווען געפֿאָרן, ד״ג מיט אַ שיף דורכן באַלטישן ים (מען פֿלעגט פֿאָרן פֿון שטעטין, ליובעק אָדער ברעמען ביז ליבאַוואָ, ריגע, רעוועל, פּעטערסבורג). אָבער דאָס געוויסן איז אַן אַבסטראַקטע זאַך, אַ גאַנץ קאָנקרעטע זאַך איז דאָס מענטשלעכע האַרץ, און דאָס האַרץ איז ביי מיר יעדעס מאָל זייער אומרואיק געווען. מסתּמא אין דעם פֿאָל מער ווי אין אַנדערע פֿאַלן. נו, עס איז אַלץ דורך בשלום, ד״ה זיבן יאָר פֿרייהייט ווי געוואונען אויף אַ לאַטעריע־צעטל.

געהערט האָב איך, אַז אַן ענלעכע נסיעה האָט אונדזער בעל־יובל אין 1904 דורכגעמאַכט צום צווייטן מאָל, אויך בשלום, אָבער מיט גרויסע קאָמפּלי־קאַציעס. צו דער צווייטער נסיעה האָב איך קיין שייכות ניט געהאַט. ווי שוין פֿריער באַמערקט, האָב איך דאָס גאַנצע יאָר 1904 געהאַט אומזיסטע קעסט ביי ניקאָלאַי דעם צווייטן.

*

טאָלאָגט, גרויסע קענטענישן, מאַראַלישע פֿעסטקייט — דאָס האָט דער לייענער אויף ביידע זייטן ים גאַנץ גוט אַרויסגעפֿילט פֿון צביונס פֿעדער. אָבער נאָר זייער נאַענטסטע פֿריינט האָבן געקאָנט וויסן, וואָר פֿאָר אַ שיינעם חלק אין זיין שפּעריישער אַרבעט ס׳האָט זיין פֿאַרשטאַרבענע פֿרוי. זיין אויסער־געווײנטלעכע אַרבעטס־פֿעאיקייט, דער מילדער קלימאַט, וואָס הערשט איבער זיינע שורות — דאָס האָט ער געהאַט צו פֿאַרדאַנקען איר אידעאישער נאַענטקייט. זי איז געווען אַ געטרייער קאָמעראַד אין גוטע ווי אין שלעכטע צייטן. זאָל איצט צען יאָר נאָך איר טויט, מיין לעצטע שורה געווידמעט זיין איר ליכטיקן אָנדענק.

ניו־יאָרק, סוף מאַי 1948.

פֿראַנץ קורסקי

ד"ר וייצמן ומשפחתו בעת ביקורם בארץ ישראל בשנת 1922

ח. ש. קאַזדאַן

דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון ב. צבֿיון

בן־ציון האָפֿמאַן (צבֿיון) איז געבוירן געוואָרן אין חודש אייר 1874 אויף אַ פֿאָרם ביי בויסק, וואו זיין פֿאָטער יצחק האָט געהאַלטן ערד אין אַרענדע. (אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע, און דאָ איז ער געשטאָרבן אין יאָר 1924 אין באַלטימאָר, 85 יאָר אַלט). פֿון פֿאַך אַ בעל־מלאכה, אָבער אַ יודע־ספֿר, ליב געהאַט צו טאָן אַ טובה, זיך באַשעפֿטיקט מיט קהל־שע ענינים, אַ פֿעאיקער און קלוגער, אַ ייד אַ וויצלינג — דאָס איז געווען דער פֿאָטער. אויך די מוטער, לאה, איז געווען אַ וואוילקענעוודיקע פֿרוי אין יידישע ספֿרים.

זייַנע פֿריע קינדער־יאָרן האָט צבֿיון פֿאַרבראַכט אין דעם דאָרף קומיאַן (אָדער קעמען) אויפֿן גרענעץ פֿון קורל־אַנד. דאָס איז געווען אַ גרויסער דאָרף. דער פּריץ פֿון הויף איז געווען אַ דייטשער בארָאן און די אַרבעטער פֿון הויף אָדער קנעכט, ווי מען פֿלעגט זיי רופֿן, זיינען געווען לאָטישן. אין דאָרף האָט מען בן־ציונען ניט געקענט לערנען. פֿון פֿאָטער האָט ער זיך אויסגעלערנט עברי, און באַלד האָט מען אים געבראַכט אינעם קליינעם שטעטל וואַשקי, וואָס איז געווען נאָענט צום דאָרף; דאָ איז געווען זיין ערשטער חדר און מלמד, וואו ער האָט באַקומען די התחלות פֿון דעם, וואָס אַ יידיש קינד האָט געדאַרפֿט לערנען.

אָט אין דער אַטמאָספֿער פֿון געזונטער דאָרפֿישער נאַטור־סביבה און פֿון אַלט־פֿרומער יידישקייט אין שטוב און חדר האָט צבֿיון זיינע ערשטע טריט גע־מאַכט. נאָך דעם אָנפֿאַנג־חדר קומט די ישיבה. ער האָט אַ קורצע צייט געלערנט אין קלענערע ישיבות, און צו 14 יאָר שוין געלערנט אַליין פֿאַר זיך, אָן אַ רבין אין בויסקער בית־מדרש. דער בויסקער גאון ר׳ מרדכילע (עליאַשבערג) האָט דעמאָלט געזוכט פֿאַר זיך אַ מין געהילף, אַ „סעקרעטאַר״ — דאָס האָט געדאַרפֿט זיין אייניער, וואָס קען גוט לערנען און אויסלייגן העברעאיש, כּדי צו שרייבן די שאלות־תשובות און וועלטלעכע בריוו לויטן דיקטאַט פֿון גאון. ר׳ מרדכילע איז געווען אייניער פֿון די דריי רבנים, וואָס זיינען דעמאָלט באַקאַנט געווען מיט זייער נאָענטקייט צו די חובבי ציון; די אַנדערע צוויי רבנים זיינען געווען: ר׳ שמואל מאָהילעווער און דער נ״ציב, דער וואָלאָזשינער ראש־ישיבה נפֿתּלי צבי בערלין. ר׳ מרדכילע האָט דעריבער געפֿירט אַ גרויסע קאָרעספּאָנדענץ, און זיין געהילף האָט אויך געדאַרפֿט קענען „שרייבן אַדרעסן״. אָט אויף דעם פֿאָנטן איז עס איצט אינגעלאַדן געוואָרן דער יונגער בן־ציון. אַ יאָר צייט האָט ער פֿאַר־ברענגט ביי מרדכילען אין הויז, און ער האָט דאָרט זייער אַ סך דערגרייכט.

פֿון דאָנען איז בן־ציון אַריבער אין דער וואָלאָזשינער ישיבה, און פֿון דאָרט קומט ער שפּעטער קיין ווילנע. דאָ האָט ער פֿאַרבראַכט עטלעכע יאָר

„אין זוכן, חלומען און בלאָנדזשען", ווי ער אַליין דריקט זיך אויס. דער יונגער בחור האָט געלערנט געשמאַק. צו 14 יאָר איז ער שוין געווען „אַ שטיקל למדן", ווי ער דריקט זיך אויס. צו 18 יאָר קריגט בן־ציון סמיכות אויף הוראה ביי הגאון ר' שלמה אב בית דין פון ווילנע.

דער יונגער בחור פֿאַרמאָגט אָבער אַ זייער שטאַרקן דראַנג צו וויסן. מיט גרויס נייגער זוכט דער יונגער בחור אַריינצודרינגען אין דער וועלט אויסער דער יידישער פֿרומקייט און תורה־לערנען. ווי שטענדיק אין לעבן, רוקן זיך שוין אונטער די צופֿעליקייטן, וועלכע העלפֿן אַרויס דעם זוכנדיקן. זייענדיק ביי ר' מרדכילע בויסקער אין הויז, געפֿינט דער יונגער בן־ציון אַ גרויסן אוצר אין רבינס ספֿרים־אַלמער: דאָס זיינען בערנשטיינס דייטשישע פֿאַלקס־ביכער פון נאַטוראויסנשאַפֿט. אַ טייל אויף דייטש און אַ טייל אויף העברעאיש. ער האָט די ביכער איבערגעלייענט און אויסגעלערנט פון טאַוול ביז טאַוול. און באַלד האָט ער אין זעלבן אלמער געפֿונען נאָך ביכער אין העברעאיש פון זעלבן נאַטוראויסנשאַפֿטלעכן געביט: אַ בוך איבער אַסטראָנאָמיע, „השמש" פון יוסף זאַסניץ, און צוויי ביכער איבער כעמיע און פֿיזיק פון הירש ראַבינאָוויטש — „המנוחה והתנועה" און „הרכבה והפֿרדה". די דאָזיקע ווערק האָבן געשטילט דעם דורשט נאָך וויסן פון יונגן בן־ציון, באַפֿרידיקנדיק זיין נאַטוראַליסטישן און פֿאַרשערישן אינטערעס און זיינע פֿעאיקייטן, וועלכן זיינען געלעגן טיף באַהאַלטן אינעם יונגן בחור. די ווערק האָבן פֿאַר אים געעפֿנט נייע וועלטן און האָריזאָנטן. די נאַטוראויסנשאַפֿט און מאַטעמאַטיק וועלן שוין אויף שטענדיק פֿאַרנעמען אַ גרויסן פּלאַץ אין דער לעבנס־פֿילאָזופֿיע און טעטיקייט פון קינפֿטיקן ד"ר האָפֿמאַן.

אין די יאָרן, וואָס ער האָט פֿאַרבראַכט אין ווילנע, גייט אינעם יונגן בחור אַן אַ שוווערער קאַמף: וואוהין זאָל פֿירן זיין וועג? רבנות, תורה־לומדות? אפֿשר זיך גרייטן צו ווערן אַ ראַבינער ביי יידן? און אפֿשר אַ דאָקטאָר? אַ לערער?

אין אַנטאָקאָליע (פֿאַרשטאָט פון ווילנע), וואו ער האָט זיך אויפֿגעהאַלטן, שטויסט זיך דער יונגלעלעכער 18—19יעריקער בן־ציון אַן אויף אַ נייער וועלט, אויף אַ נייעם טיפ מענטשן. ער באַקענט זיך דאָרט מיט אַ בחור הירשע דער בערשטער, עלטער פון אים אין יאָרן און שוין אַ „באַוואוסטזיניקער", וואָס האָט באַלאַנגט צו אַ פֿראַפֿאַגאַנדע־קרייזל פון דער אַנטשטאַנענער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. מען צערעדט זיך וועגן דער וועלט און דער מענטשהייט. הירשע מאַכט אים באַקאַנט מיט אַ פֿראַפֿאַגאַנדיסטקע, פּאָליאַ גאָרדאָן (מאַרטאָוס כּלה), און ער טרעט אַריין אין אַ קרייזל. און אַזוי ווי די פֿראַפֿאַגאַנדע־קרייזלעך (אין רוסיש) האָבן זיך דעמאָלט געפֿירט אַזוי, אַז זיי האָבן אַנגעהויבן פון נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע שמועסן, — האָט מען טאַקע באַלד געמוזט אויסנוצן דעם בחור בן־ציון ווי אַ פֿראַפֿאַגאַנדיסט, ער זאָל אַליין קנעלן מיט די אַרבעטער די ענינים פון נאַטור. אַזוי אַרום איז בן־ציון אַריין אין דער וועלט פון קאָנספּיראַציע, און געווען אַן אַקטיוויור עדות ביי די סאַמע ערשטע טריט פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין ווילנע.

צווישן די ישיבה־בחורים איז דעמאָלט געווען פֿאַרשפּרייט אַ שטימונג צו לערנען שלאָסערײַ, גיין אין וואַרשטאַט, ווערן אויס באַנק־קוועטשער, ווערן אַ נוצלעכער מענטש. אויך בן־ציון באַשליסט צו ווערן אַ שלאָסער. ער באַקענט זיך מיט דעם שפּעטער טרויעריק־באַרימט־געווארענעם ישראל מיכל קאָפּלינסקי, וועמען ער בעט צו קריגן פֿאַר אים אַן ארבעטס־פּלאַץ. אָבער ישראל מיכל רעדט אים אָפּ פֿון צו ווערן אַ שלאָסער. ער רעדט אים גאָר צו לערנען און האַלטן עקזאָמען. „עס איז געווען זיין מיינונג, אַז מיט מיינע פֿעאיקייטן קען איך בעסער ווערן אַן אינזשעניער... און טאָקע אָט דער געדאַנק פֿון ווערן אַן אינזשעניער האָט מיך שפּעטער געבראַכט קיין ריגע, וואָס האָט געהאַט אַ באַרימטן פּאָליטעכניקום", דערציילט צבין.

דערווייל קומט בן־ציון אָן אין דער ווילנער צייכנשול. ער הויבט זיך אָן גרייטן צו עקזאָמענס, גיט פּריוואָטע לעקציעס, שפּעטער קומט ער אַפֿילו אָן פֿאַר אַ לערער אין דיטווישע שטעטלעך סאָלאָט און פּאַשוויטין.

אין 1896 באַזעצט זיך דער יונגער האָפֿמאַן אין ריגע. ער איז שוין אָלט 22 יאָר. ער וויל אָנקומען אין פּאָליטעכניקום. ער געפֿינט זיך אין קרייז פֿון יונגע סטודענטן, וואָס האָבן געלערנט אין פּאָליטעכניקום, אַדער פֿון אַזעלכע יונגעלייט, וואָס האָבן זיך געגרייט אָנצוקומען אַהין. אָלע זיינען סאָציאָליסטיש און רעוואָלוציאָנער געשטימט. אָבער אין דער אמתן האָבן זיי פֿון סאָציאָליזם קנאַפּ געוואוסט, און נאָך וויניקער האָבן זיי געוואוסט וועגן דער אָרטיקער אַרבעטער־באַוועגונג און אַרגאַניזאַציע: די לעטישע סאָצ־דעמ־פּאַרטיי האָט זיך אָקאַרשט געגרינדעט.

דער סטודענטישער קרייז באַשעפֿטיקט זיך מיט זעלבסט־בילדונג. די סטודענטן באַזוכן ציוניסטישע פֿאַרזאַמלונגען, זיי באַטייליקן זיך אין די דיס־קוסיעס. אָבער זיי פֿילן: סאָציאָליזם בינדט זיך ניט מיטן נאַציאָנאַליזם פֿון די ציוניסטן. סוף־כל־סוף האָבן די יונגע בחורים, וועלכע זיינען געווען אויסגע־שטעלט אויף זייערע אייגענע כוחות, זיך דערטראַכט און זיך דערעדט צו אַן אייגנאַרטיקער טעאָריע, אין וועלכער ציוניזם און סאָציאָליזם האָבן זיך קאָמ־בינירט צוזאַמען.

אַזוי האָט זיך עס געצויגן די יאָרן 97—1898. אָבער דעם דאָזיקן ציוניסטיש־סאָציאָליסטישן קרייז, וועלכער איז אפֿשר געווען דער ערשטער אויף דער וועלט פֿון דעם מין, איז ניט באַשערט געווען קיין אריכת ימים. זיין צוזאַמענברוך איז געקומען אַדאַנק... אַן עקזעמפּלאַר פֿון דער „אַרבייטער־שטימע", וואָס איז צופֿעליק אַריינגעפֿאַלן אין די הענט פֿונעם קרייז. טאָקע בן־ציון האָט דעם נומער באַקומען פֿון אַ באַקאַנטן „באַוואוסטזיניקן", אַ וויטעבסקער אַרבעטער. עס איז געווען דער נומער „אַרבייטער־שטימע", אין וועלכן עס איז געמאַלדן געווארן וועגן דער גרינדונג פֿון „בונד", און וואו עס איז אויך איבערגעגעבן געווארן די אויפֿגאַבן פֿון „בונד". די חברה סטודענטן פֿונעם קרייז זיינען געווען אַ ביסל טעמפּיק אויף דער יידישער עברי, דערצו נאָך איז די שפּראַך פֿון דער „אַרב־שטימע" געווען אַ שווערע. מען האָט זיך אָבער אַלע צוזאַמען געמוסן קנעכן די אַרטיקלען, מען האָט שטאַרק געהאַרעווט, דיסקוטירט — און אין פֿועל יוצא זיינען אַלע געווארן בונדיסטן. צבין איז געווארן אַ בונדיסט. דאָס

איז געווען סוף 1898 אדער אנהויב 1899. אין זיין לעבן איז אריינגעגאנגען דער „בונד" — „און איך האב זיך אין אים פארליבט און האלט אן די ליבע ביזן היינטיקן טאג", שרייבט צביון.

עס הויבט זיך אן א נייע תקופה אין זיין לעבן. עס קומט די ראמאנטיק פון קאנספיראציע, פון דער געהיימנישקייט פון דער רעוואלוציאנערער ארבעט. נייע קרייזן, נייע מענטשן, נייע העלדן. שפעטער — גאנץ־דעמאנסטראציעס, ארעסטן. פרילינג 1900 קומט קיין ריגע א שליח פון „בונד" (הלל כץ־בלום) און ברענגט א פעקל ליטעראטור. צווישן אנדערע איז דא געווען דער 6טער נומער „אידישער ארבייטער", וואס איז ארויסגעגאנגען אין דער שווייץ, — און אין דעם נומער איז געווען א גרויסער ארטיקל פון בן־אהודן (חיים זשיט־לאווסקי) איבער דער יידיש־נאציאנאלער פראגע. אדאנק אט דעם ארטיקל פאראינטערעסירט זיך צביון זייער שטארק מיטן נאציאנאלן פראבלעם. ער נעמט זיך שטודירן די גאנצע ליטעראטור פון דעם מין (און אין ריגע איז גראד געווען א מעלעכקייט צו קריגן א סך גוטע סאציאליסטישע ליטעראטור אין דער דייטשישער שפראך — די רוסישע צענזור האט אויף דעם ניט שטארק מקפיד געווען). ער וויל זיך קלאר מאכן דעם תמצית פון נאציאנאלן פראבלעם.

בן־ציון קומט ארײן אין דער פראקטישער אונטערערדישער ארבעט. זומער 1901 האט ער אין ריגע געהאט א רעפעראט אין וואלד — „ציוניזם און סאציא־ליזם". אנווועזנד זיינען געווען בעיקר אינטעליגענטן, אבער געווען אויך פאר־שטייער פון די ארבעטער. דאס איז געווען דער ערשטער סאציאליסטישער רעפעראט אויף יידיש — אין דער פארדייטשטער און האלב רוסיפיצירטער שטאט ריגע. אין 1903 איז בן־ציון אויסגעקליבן געווארן אויף דער בונדישער פארטיי־פארזאמלונג (סכאדקע) פאר א מיטגליד פון ריגער קאמיטעט פון „בונד". און ווי יעדער באטייליקטער אין דער דעמאלטדיקער רעוואלוציאנערער בונ־דישער באוועגונג, האט אויך צביון דורכגעמאכט זייער א סך אין יענע יארן פון ערב־רעוואלוציע. „איך האב אין זיך קיין מאל ניט געהאט — דערציילט מיט גרויס באשיידנקייט צביון אין איינעם פון זיינע זכרונות־ארטיקלען — די העל־דישקייט צו זיין גרייט צו קריכן אין פייער, ווי מען דריקט זיך עס אויס. איך האב גיכער שטענדיק געזוכט אויסצומיידן צו טאן עפעס, וואס איז פארבונדן מיט געפאר... אבער דאך בין איך מערערע מאל געקראכן אין פייער. איך בין גע־גאנגען אויף דעמאנסטראציעס אין רוסלאנד, אויף וועלכע דראגונער האבן געשאסן; איך האב געשמוגלט רעוואלוציאנערע ליטעראטור איבערן גרענעץ, וואס ווען מען כאפט מיך, וואלט מען מיך פארשיקט אויף 5 יאר אין סיביר; איך האב געשריבן און געדרוקט פראקלאמאציעס און געהאלפן זיי פארשפרייטן. איך האב געטאן א סך אנדערע זאכן, פאר וועלכע מען האט דעמאלט אין רוסלאנד געזעצט אין טורמע און פארשיקט אין סיביר..."

*

שוין אין 1895 האט צביון פארזוכט דעם טעם פון געדרוקטן ווארט, און ווי זאגט ער, „ווען איר גיט נאר איין מאל א שמעק דעם ריח פון דרוק־טינט, ציט עס שוין ווי די קליפה". און די „קליפה" פון שרייבן האט טאקע פארכאפט

צביונען, און אַזוי שרייבט ער שוין, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, העכער 50 יאָר...

ווי אַזוי איז געשען זיין ערשטע „זינד" מיטן געדרוקטן וואָרט? ער איז געווען אַ לערער אין אַ שטעטל, האָט ער אָנגעשריבן אַ קאָרעספּאָנדענציע אין „המליץ" טאָקע וועגן דעם שטעטל — און האָט שטאַרק פּוגע בכבוד געווען אָט די רעזידענץ. עס האָט געהאַלטן גאַנץ נאָענט, אַז דער שרייבער פון דער קאָרעספּאָנדענציע זאָל קריגן גוט אָנגעבראָכן די ביינער. אָבער — פּאַרפּאַלן, דאָס ווערק איז געווען אָפּגעדרוקט און דעם שרייבער האָט אָנגעהויבן ציען צו זשורנאַליסטיק. זיין התחלה איז, הייסט עס, געווען אין העברעאיש.

אין די גאָר יונגע יאָרן זיינע האָט צביון אונטערן אייגפּלוס פון אברהם מאַפּוס ראָמאַנען „אהבת ציון" און „עיט צבוע", אפּילו אָנגעשריבן אַ ראָמאַן אויף ייִדיש. אויך אויפן געביט פון פּאָעזיע האָט ער דעמאָלט אַ ביסל אונטער־געזינדיקט. ער האָט געשריבן לידער, און איינע פון זיינע לידער איז טאָקע געווען געדרוקט אויך.

אין יאָר 1898 האָט בן־ציון, ווי מיר ווייסן, זיך געקליבן אָנצוקומען אין ריגער פּאָליטעכניקום און עס איז שוין ביי אים געווען אָפּגעמאַכט, אַז אָנשטאָט צו זיין אַ רב ביי יידן, וועט ער בעסער אויסשטודירן אויף אינזשעניער. אין ריגע האָט ער באָקומען אַ נאָמען פון אַן אויסגעצייכנטן לשון־קודש־קענער און אַ בקי אין דער נייער העברעאישער ליטעראָטור.

און אָט האָבן די ליבהאָבער פון דער העברעאישער שפּראַך אין ריגע, די ציוניסטיש־געשטימטע יידישע אינטעליגענטן, זיך געקליבן פייערן אחד־העמס צען־יעריקן ליטעראַרישן יובילעאום. און אַזוי ווי צביון, אַן אייגענער אין יענע קרייזן, איז געווען גוט באָקאַנט מיט די ווערק און מיט דער שיטה פון דעם באָגרינדער און טעאָרעטיקער פון קולטורעלן ציוניזם, האָט מען אים, צביונען, אויסגעקליבן, אַז ער זאָל האַלטן אַ פּאָרטראָג וועגן דעם.

געהאַלטן דעם פּאָרטראָג האָט צביון אויף העברעאיש, און ער האָט ביי אַלעמען גאָר שטאַרק אויסגענומען.*

אויך אַ פּאָרשטעלונג אַ העברעאישע האָט מען אין ריגע דעמאָלט דורכ־געפּירט מיט גרויס פּאָראַד אין די קרייזן פון דער ציוניסטיש־געשטימטער יידישער אינטעליגענץ. אין דעם שיינעם ליעטישן טעאַטער, וואָס איז געשטאַנען אין סאַמע צענטער פון ריגע, האָט מען געשפּילט אַ פּיעסע, וואָס איז ספּעציעל לכבוד דעם אָנגעשריבן געווארן. „עסק מסוכסך" („א פּאָרפּלאָנטערט געשעפּט") האָט דאָס שטיק געהייסן, און דער מחבר פון דעם איז געווען דער באָוואוסטער העברעאישער שרייבער ישראל־חיים טאַוויאָוו.

אין יאָרן איז י. ח. טאַוויאָוו געווען אַ סך עלטער פון צביונען. אָבער ווען מען האָט אין שטאָט געראָטן וועגן די גרעסטע קענער פון העברעאיש, האָט מען די צוויי נעמען גלייך אָוועקגעשטעלט אין דער ערשטער ריי. און עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט געווען, וואָס מען האָט צו דער אויפּפירונג פון דער העברעאישער פּאָרשטעלונג גלייך צוגעצויגן צביונען.

---

* דערציילט פון מ. אַשעראָוויטש אין „פּאָרווערטס", 28סטן דעצעמבער 1941.

איז צביונען דעמאָלט איינגעפֿאַלן, אַז וועגן אַזאַ פֿאַסירונג אין ריגע וואָלט מען געדאַרפֿט שרייבן אין די בלעטער. און ער האָט די אויפֿגאָבע געמוטעט אויף זיך אַליין און ער האָט אויף העברעאיש אָנגעשריבן אַ גרעסערן אר־טיקל און דאָס אָפּגעשיקט אין דער רעדאַקציע פֿון „המליץ". דאָס איז געווען דער אָנהויב פֿון צביונס לִיטעראַרישער קאָריערע, אויב ניט צו רעכענען די אָקאָרשט דערמאָנטע קאָרעספּאָנדענץ אין זעלבן „המליץ". געווען איז עס אין 1898.

סוף 1900 פֿאָרט צביון אַוועק קיין אויסלאַנד. ער שטודירט אין בערלין און שפּעטער אין בערן — פֿילאָסאָפֿיע, סעמיטישע שפּראַכן, נאַטורוויסנשאַפֿטן. אין בערן האָט ער מיט התמדה געאַרבעט אין ביבליאָטעק, אין די לאַבאָראַטריעס, געגאַנגען צו די לֶעקציעס פֿון אירן פּראָפֿעסאָר צום אָנדערן. צו ביסלעך האָט ער זיך דערנענטערט מיט דער סטודענטישער קאָלאָניע, געקומען צו פּאָליטישע רעפֿעראַטן און דיסקוסיעס. דאָ האָט ער געהערט רעדן אויף פֿאַרזאַמלונגען די גרויסע פֿירער פֿון דער רוסלענדישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. מיט אייניקע פֿון זיי האָט ער זיך אָפּילו פּערזענלעך באַקענט. דאָ האָט ער אויך געהאָט אַ מעג־לעכקייט צו שטודירן די מערב־איראָפּעאישע סאָציאַל־יסטישע פּאַרטייען און זייער טעטיקייט.

ניט אומזיסט האָט אים פֿון בערלין געצויגן אַהער קיין בערן: ער האָט געוואוסט, אַז אין בערן געפֿינט זיך דער „בונד". און ער האָט אים טאָקע דאָ „געפֿונען". ער האָט זיך דערנענטערט צו די בונדישע טויער, ער האָט אויפֿמערק־זאָם שטודירט די גאַנצע בונדישע לִיטעראַטור. ער באַטיילִיקט זיך אין אָנהויב 1902 אין דעם ערשטן צוזאַמענפֿאָר פֿון די אויסלאַנדישע בונדיסטישע סטודענ־טישע אָרגאַניזאַציעס, ער ווערט אַ היימישער מענטש אין „בונד". אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן באַטיילִיקט ער זיך אין די סטודענטישע צוזאַמענפֿאָרן פֿון „בונד".

זיין אייגנטלעכע לִיטעראַרישע טעטיקייט אויף יידיש הויבט זיך אָן אין 1901. דער יונגער בן־ציון האָפֿמאַן האָט געמוטעט אַ וואָרט צו דער נאַציאָנאַלער פֿראָגע, און ער האָט אָנגעשריבן אַ גרעסערן אָרטיקל אונטערן נאָמען „נאַציאָ־נאַליזם און נאַציאָנאַלִיסטישע", און דער דאָזיקער אָרטיקל איז געווען אָפּגעדרוקט אין דעם זשורנאַל פֿון אויסלענדישן קאָמיטעט פֿון „בונד" — „דער אידישער אָרבייטער". ער האָט זיך אונטערגעשריבן מיטן פּסעוודאָנים „איש־תּקוה", וואָס דאָס איז אַ העברעאישע איבערזעצונג פֿון צביונס פֿאָמיליע־נאָמען „האָפֿמאַן". אינעם איצטיקן בוך איז דער דאָזיקער אָרטיקל איבערגעדרוקט אָן קיצורים און ענדערונגען, אָחוץ דער אָרטאָגראַפֿיע און אַ צאָל דייטשע וועָרטער און אויסדרוקן, וועלכע זיינען אין יענער צייט געווען אָנגענומען אין דער בונדישער פּובליציסטיק.

אין דעם זעלבן יאָר מאַכט דער יונגער אישׁ־תּקוה אַ צווייטן וויכטיקן שריט, וועלכער האָט אים שוין אין גאַנצן צוגעבונדן צו דער יידישער זשורנאַליסטיק: וויבאַלד ער האָט שוין זוכה געווען צו זיין געדרוקט אין בונדישן טאָגבלאַט זשורנאַל, האָט ער זיך אָנגענומען מיט מוט און זיך געווענדט צום „פֿאָרווערטס" אין ניו־יאָרק און געבעטן, מען זאָל אים שיקן אַ קאָרעספּאָנדענטן־קאָרטע און

ער וועט פֿאַרטרעטן די גרויסע טעגלעכע יידישע צייטונג אויף דעם פֿינפֿטן ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס האָט געדאַרפֿט זיך צונויפֿקומען אין באַזעל. די רעדאַקציע האָט באַפֿרידיקט די וועגדונג פֿון יונגן שרייבער, און צביון האָט טאַקע אָפּגעדרוקט אַ צאָל קאָרעספּאָנדענציעס אין „פֿאָרווערטס". גלייכצייטיק הויבט ער זיך אָן דרוקן אין דעם ניו־יאָרקער חודש־זשורנאַל „צוקונפֿט". זיינע ערשטע צוויי אַרטיקלען זיינען דאָ געווען: „באַוועגונגען און אומרוען אין רוס־לאַנד" — „איש־תּקוה"; „נאַציאָנאַליזם און ציוניזם" — ב. האָפֿמאַן (אַפּריל און סעפּטעמבער 1902).*

פֿאַרשטייט זיך, אַז צביון שרייבט אויך פֿון צייט צו צייט אין דער אומלעגאַליזירטער פּרעסע פֿון דער בונדישער פֿאַרטיי. זיין נאָמען ווערט באַקאַנט, מען שאַצט זיין וויסן און ערנסטקייט, זיין יידישע שפּראַך און סטיל.

סוף זומער 1904, איז דער יונגער האָפֿמאַן אַרעסטירט געוואָרן אויף דער רוסיש־דייטשער גרענעץ, און מען האָט ביי אים געפֿונען אַ היפּשן פּאַק אומלעגאַלע ליטעראַטור. אָבער אַדאַנק דער אָמנעסטיע צולויבן געבוירן פֿון קייסערס זון אַלעקסיי, איז צביון אין אַ צייט אַרום באַפֿרייט געוואָרן פֿון טורמע און ער איז געשטעלט געוואָרן אונטער פּאָליציי־אויפֿזיכט. ער באַזעצט זיך אין ריגע; אין 1905 באַקומט ער דאָ אַן אינזשעניער־שטעלע אין אַן עלעקטראָטעכנישער פֿאַבריק. פֿון ריגע הויבט ער אויך אָן שרייבן קאָרעספּאָנדענצן אין דעם פּעטער־בורגער „פֿרײַנד", און דאָ באַווייזט זיך צום ערשטן מאָל זיין פּען־נאָמען „צ ב י ו ן" (די אותיות פֿון בן־ציון), דער דאָזיקער נאָמען, וועלכער איז במשך פֿון לאַנגע יאָרן אַזוי באַקאַנט געוואָרן צענדליקער טויזנטער לייענער אין אַלע עקן וועלט. אין „פֿרײַנד" איז צביון אויך געווען דער פֿיאָנער פֿון קליינעם פֿעליעטאָן, פֿון וועלכן ער איז שפּעטער געוואָרן דער אָנערקענטער מייסטער. אויך אין 1905 האָט צביון מיטגעאַרבעט אין „פֿרײַנד", און ער האָט דאָ אָפֿילו פֿאַרעפֿנטלעכט אַן אָפֿיקורסישן אַרטיקל קעגן פֿאַרטייאישע פּראָפֿעסיאָנעלע פֿאַראייניען, וואָס דאָס איז געווען די אָפּיציעלע שטעלונג אין „בונד". אין 1905 שרייבט ער אויך פֿון ריגע אין העברעאישן „הזמן" (ווילנע), ער שרייבט דאָ אונטערן נאָמען ב. צ. האָפֿמאַן און אויך אונטערן פּסעוודאָנים „מפּנה", ער דרוקט דאָ פּובליציסטישע אַרטיקלען און פֿאָפּולערע־וויסנשאָפֿטלעכע פֿעליעטאָנען, ער גיט דאָ אויך אָ סעריע אַרטיקלען „על המפּלגות בעמינו", אין וועלכע ער באַהאַנדלט אַלע סאָציאָליסטישע און רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען ביי יידן. דער אויבן־דערמאָנטער י. ח. טאָוויאָו איז געווען אָ מיטגליד פֿון דער רעדאַקציע „הזמן". קענענדיק גוט צביונען און זייענדיק אַ פֿאַרערער פֿון אָפּיציעל־געבילדעטע און דיפּלאָמירטע אינטעליגענטן, — האָט ער עס טאַקע צוגעצויגן צביונען צו מיטאַרבעט. אויף זיין ראַט און רעקאָמענדאַציע האָט צביון צוגעשיקט דעם ערשטן אַרטיקל פֿאַרן „הזמן" — אונטערן נאָמען „שיחה מדעית", און ער האָט שטאַרק אויסגענומען.

---

* בײַ דער געלעגנהייט מיין האַרציקן דאַנק דעם פּ׳ ישורין פֿאַר דער ספּעציעל פֿאַר מיר צוזאַמענגעשטעלטער ביבליאָגראַפֿיע פֿון אַלע 63 אַרטיקלען, וואָס צביון האָט זינט 1902 אָפּגעדרוקט אין „צוקונפֿט".

די רעוואלוציע־טעג אין אקטאבער 1905 האט צביון דורכגעמאכט אין ריגע. אט דא האט זיך מיט אמאל באוויזן דער באקאנטער גרינדער און פירער פון „בונד", ארקאדי קרעמער, וועלכער איז געקומען זיך ספעציעל דורכ־רעדן מיט צביונען און אים געמאכט אזא פארשלאג: היות דער „בונד" הויבט אן אין ווילנע ארויסגעבן א טעגלעכע צייטונג, לאדט ער אין צביונען צו קומען קיין ווילנע און ווערן א מיטגלייד פון דער רעדאקציע פון דער ערשטער סאציא־ליסטישער טעגליכער צייטונג אין רוסלאנד. דער יונגער בונדיסט האט זיך גע־בעטן ביי ארקאדין: „אפשר קענט איר זיך באגיין אן מיר..." צביונס פרוי האט ערשט געעפנט אין ריגע א צאן־ארצט־קאבינעט, און ער אליין — ווי געזאגט — האט באקומען אן אינזשיניער־שטעלע... געבליבן איז אבער, אויב מען וועט אים דארפן, וועט ער קומען. און ער האט טאקע געמוזט קומען קיין ווילנע.

די צייטונג „דער וועקער", האט אנגעהויבן דערשיינען דעם 25סטן דעצעמ־בער 1905, און צביון האט זיך געשטעלט צו דער ארבעט — אונטער דער אנ־פירונג פון רעדאקטאר און מיטגלייד פון צענטראל־קאמיטעט י. אייזנשטאט־יודין. פונעם „וועקער" איז ארויס ס"ה 32 נומערן, — די רעגירונג האט אים געשלאסן. אויף זיין ארט האט אנגעהויבן דערשיינען די „פאלקס־צייטונג" — זי האט שוין געהאט מער מזל און איז ארויסגעגאנגען איבער א יאר צייט. עס איז געווען אן אויסערגעווינלעכע צייט אין לאנד און אין „בונד", און יענעם פערייאד באשרייבט צביון אין עטלעכע ארטיקלען פון זיינע זכרונות. דא, אין רעדאקציע, האט זיך צביון באפריינדעט מיט אלע אנגעזעענע פירער פון „בונד". דא האט זיך זיין טאגאנט פון א פעליעטאניסט צעבליט אין פולן פארנעם, און עס זיינען גע־ווען איניקע פעליעטאנען זיינע, וועלכע האבן פשוט אויפגערודערט די גאנצע בונדישע ייענערשאפט און געמאכט זיין נאמען באליבט, ביי גרויסע מאסן, אלס איינער פון די בעסטע זשורנאליסטן און סטיליסטן ביי יידן. ער האט אין „פאלקס־צייטונג" געפירט א שטענדיקע אפטיילונג „פון פראווינץ" און א שטענדיקן פעליעטאן „מכח דאס און יענץ". געשריבן האט ער אונטערן נאמען צביון, זעלטענער — ב. צ. האמאן און „איש־תקוה". איין פעליעטאן פון יענער צייט — „צו כל־נדרי ביי סטאליפינען אין קלויז" — דרוקן מיר דא איבער אין בוך: פאר אט דעם פעליעטאן פון צביון האט די „פאלקס־צייטונג" געמוזט נעבעך באצאלן גאנצע 300 רובל שטראף.

סוף 1906, פארט צביון ווידער קיין אויסלאנד, ער זעצט פאר זיין שטודיום אין קארלסרוהע, היידלבערג.

אין ציריך באקומט ער דעם טיטול דאקטער פון נאטורווויסנשאפט. פון אויסלאנד זעצט ער פאר זיין מיטארבעט אין „פארווערטס", „צייטגייסט" א"אנד.

אנהויב זומער 1907 האט צביון אנטייל גענומען אינעם באריימט־געווארענעם לאנדאנער צוזאמענפאר פון דער רוסלענדישער סאציאל־דעמאקראטישער־פארטיי, וועלכער האט געדויערט פיר וואכן. צביון האט זיך קוגה שם געווען אויפן צו־זאמענפאר מיטן בארימטן רוסישן וואלט „דאוואלנא!" (געגוג!) וועלכן ער האט געווארפן דער דעלעגאטין פון דער פס"ד ראזא לוקסענבורג. וועגן לאנדאנער צוזאמענפאר דערציילט צביון אין זיינע זכרונות, וואס זיינען אפגעדרוקט דא אין בוך.

דעם זעלבן זומער 1907 איז צביון בייגעווען אויף דעם אַלוועלטלעכן ציו־
ניסטישן קאָנגרעס אין האַג, פון דאָרט איז ער גלייך געפֿאָרן צום אינטער־
נאַציאָנאַלן סאָציאַליסטישן קאָנגרעס אין שטוטגאַרט. באַריכטן פון ביידע קאָנ־
גרעסן האָט ער געדרוקט אין „פֿאָרווערטס", און ער האָט דאָ געהאַט אַ גוטע
געלעגנהייט צו פֿאַרגלייכן פֿאַרן יידישן לייענער דעם כאַראַקטער און די פּראָ־
בלעמען פון ביידע קאָנגרעסן.

סוף 1908 באַזעצט זיך צביון אין אַמעריקע.

זיין אָנפֿאָנג אין אַמעריקע איז געווען ניט קיין לייכטער. ער האָט געזוכט
באַשעפֿטיקונג אָלס אינזשעניער, אָבער ער האָט עס ניט געפֿונען. ער האָט
זיך דעריבער געמוזט נעמען צום שרייבן און איז געוואָרן אַ שטענדיקער מיט־
אַרבעטער אין „פֿאָרווערטס". אָבער זיין מיטאַרבעטערשאַפֿט אין „פֿאָרווערטס"
האָט ניט אָנגעהאַלטן. אָנהויב 1909 אין אין „פֿאָרווערטס" פֿאָרגעקומען
אַ שטרייק פון די נייעס־שרייבער און הגם צביון האָט ניט געהאַט קיין חלק
אין דעם שטרייק, ווייל ער איז ניט געווען קיין נייעס־שרייבער, האָט ער
אָבער דאָך צוליב דעם, וואָס ער האָט אויסגעדריקט זיין סימפּאַטיע צו די
שטרייקערס און געשטיצט זייערע פֿאָדערונגען, געמוזט פֿאַרלאָזן דעם „פֿאָר־
ווערטס".

במשך פון 1908 האָט ער אָפּגעדרוקט אין צוקונפֿט אָכט אַרטיקלען און אין
1909 אָפּילו 16 אַרטיקלען, ד״ה אַז אין אייניקע נומערן זיינען געווען צו צוויי
אַרטיקלען פון אים. אין 1909 איז ער אינגעלאַדן געוואָרן פֿאַרן ליטעראַרישן
רעדאַקטאָר פון דער ערשטער טעגלעכער העברעאישער צייטונג אין אַמעריקע, —
פון „היום". אין אַ קורצער צייט אַרום באַקומט צביון אַ שטעלע אָלס אינזשיניער
אין „דזשענעראַל עלעקטריק" אין סקענעקטעדי אין דער עלעקטרישער לאָבא־
ראַטאָריע פון דעם באַרימטן ד״ר שטיינמעץ. שפּעטער באַקומט ער אַן אינ־
זשעניער־שטעלע אין אויטאָמאָביל־פֿאַבריק אין טעריטאָון, נאָענט פון ניו־
יאָרק, וואו ער אַרבעט צוויי יאָר. אין טעריטאָון איז צביון געוואָרן טעטיק
אין ברענטש פון אַרבעטער־רינג, און ווען מען האָט זיך אָנגעהויבן צו גרייטן צו
דער יובילייי־קאָנווענשאַן פון אַ״ר (אין 1910), איז צביון אויסגעקליבן געוואָרן
פֿאַר אַ דעלעגאַט. צביון הויבט אָן אַרייניוואָקסן אין אַמעריקאַנער באַדן, און ער
פֿאַרנעמט אָלץ אָן אָנגעזעענערן אָרט אין דער היגער יידישער עפֿנטלעכקייט.
אויף דער 10טער קאָנווענשאַן פון אַ״ר, 1910, הויבט ער אויף די פֿראָגע וועגן
יידישער דערציאונג און וועגן יידיש אַרבעטער־רינג־שולן. אינעם זאַמלבוך
פון אַ״ר, וואָס איז געווידמעט אָט דער 10טער קאָנווענשאַן, האָט צביון אָפּ־
גedרוקט אָן אָרטיקל „דער אַרבעטער־רינג און זיינע קולטור־אויפֿגאָבן", אין
וועלכן ער קריטיקירט שארף די דעמאָלטדיקע סאָציאָליסטישע „סאָנדעי־סקולס";
ער האָט דאָ פֿאַרמולירט וועלכע ענדערונגען זיינען אין זיי נויטיק סיי פון אַל־
געמיינעם פּעדאָגאָגיש־סאָציאָליסטישן שטאַנדפּונקט, סיי פון יידיש־קולטורעלן.
ער האָט געפֿאָדערט, מען זאָל אין „סאָנדעי־סקול" „אָחוץ אָנדערס, אויך לער־
נען יידישע געשיכטע און יידיש", — „און אַ ביסל העברעאיש" האָט ער צוגע־
געבן, „וואָלט אפֿשר אויך ניט געשאַדט". „אָזוי ווי איך וואָלט וועלן, האָט ער
געשריבן, „אַז די יונגע אַרבעטער־קינדער, ווען זיי וועלן אויסוואַקסן, זאָלן

זיין ניט סתּם סאָציאָליסטן, נאָר יידישע סאָציאָליסטן, איז פֿאַר מיר אַ וויכטיקע פֿראַגע, אַז דער יידישער סאָציאָליסט זאָל זיין באַקאַנט מיט דער יידישער געשיכטע און מיט דער יידישער לִיטעראַטור, ווייל דאָס וועט אים זייער פֿיל העלפֿן אין זיין סאָציאָליסטישער טעטיקייט". מיר זעען, בכלל, אַז צבֿיון איז פֿאַקטיש געווען איינער פֿון די ערשטע אין אַמעריקע, וואָס האָבן זיך ערנסט פֿאַרטראַכט איבערן דערציאונג־פּראָבלעם פֿון די יידישע אַרבעטנדיקע מענטשן און אין דער דאָמאַלטדיקער „קאָסמאָפּאָליטישער" אַטמאָספֿערע פֿאַרטיידיקט אַ יידישע דערציאונג. צבֿיון איז נאָך דער קאָנוועניאַן אַריין אין ביִדישן קאָמיטעט פֿון אַרבעטער־רינג. שפּעטער איז ער געווירט געוואָרן פֿאַרן רעדאַקטאָר פֿון דעם מאָנאָטלעכן זשורנאַל „פֿרײַנד", וועלכן דער אַרבעטער־רינג האָט אָנגעהויבן אַרויסגעבן אין 1910.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן 1917—1920 איז צבֿיון געווען פֿאַרזיצער פֿון ביל־דונגס־קאָמיטעט, און אויף דער פֿאַזיציע האָט ער אַקטיוו געטאָן צו הייבן אין די אויגן פֿון די מיטגלידער די חשיבות פֿון דער יידישער שפּראַך און וועלטליטעראַטור. ווען אין 1918 עפֿנט זיך אין האַרלעם איינע פֿון די ערשטע א״ר־שולן, איז צבֿיון געקומען אַלס פֿאַרזיצער פֿון ביִדונגס־קאָמיטעט פֿון א״ר און האָט באַגייסטערט די פֿאַרזאַמלטע פֿאַר דער אידעע פֿון יידיש־וועלטלעכע א״ר־שולן. אין 1915 גייט אָן אין אַרבעטער־רינג אַ קאַמף צווישן „אַלטע" און „יונגע". עס איז געווען אַ צייטווייליקער זיג פֿון די „יונגע", די עקזעקוטיוו איז קאָנטראָלירט געוואָרן פֿון די „יונגע" — און צבֿיון איז געווילט געוואָרן פֿאַרן גענעראַל־סעקרעטאָר פֿון אַרבעטער־רינג. אָבער אויף דער נאָענטסטער קאָנווענשאָן פֿון 1916 האָבן די „אַלטע" צוריק אביערגענומען די מאַכט, און צבֿיון האָט פֿון זיין אַמט רעזיגנירט. אָבער וויטערדיקע יאָרן איז צבֿיון אַקטיוו אין אַרבעטער־רינג. ער איז שטענדיקער לֶעקטאָר אין די רייען פֿון אַרבעטער־רינג. ער איז אויך געווען לֶעקטאָר אויף די אייניאָריקע קורסן פֿון א״ר (1921—1922). און אומעטום איז ער געווען געאָכט און געשעצט פֿאַר זיין ערודיציע, פֿאַר זיין אידעאישער באַציאונג, פֿאַר זיין געטרייישאַפֿט צו דער אַרבעטער־באַוועגונג.

צבֿיון האָט אַנטוויקלט אַן אומגעהויערע רייכע און פֿרוכטבאָרע טעטיקייט אין יענער צייט. זומער 1912 איז ער געוואָרן רעדאַקטאָר פֿונעם וואָכנבלאַט „די נייע פֿאָסט" — אַרגאַן פֿון די קלָאָק־ און סקוירט־מאַכערס יוניאָן; אין 1911 איז ער געווען אַ מיטגליד פֿון דער רעדאַקציאָנעלער קאָלעגיע פֿון דער „צוקונפֿט" (צוזאַמען מיט ל. ב. בודין, מ. טערמאַן, ד״ר מ. לאַנדאָ, ד״ר א. קאָספֿע; געווארן־סעקרעטאָר איז געווען א. ש. זאָקס). אין 1915 איז ער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פֿון „טאָג", און אין 1916 גייט ער אַריבער אין „פֿאָרווערטס".

צבֿיון פֿירט אין גיכן אַיין אין „פֿאָרווערטס" דעם וועכנטלעכן איבערזיכט וועגן יידישע ענינים „י ד י ש ע א י נ ט ע ר ע ס ן", און זינט דעמאָלט איז דער דאָזיקער נאָמען מיט יעדן יאָר געוואָרן אַלץ פּאָפּולָערער, און צענדליקער טויזנטער לייענער וואָרטן אויפֿן שבתדיקן טאָג, כּדי צו וויסן, וואָס וועט צבֿיון זאָגן אין די „יידישע אינטערעסן" וועגן דער אָדער אַנדערער ברענענדיקער פּראָבלעם פֿון יידישן לעבן. עס איז זיך גאָרניט פֿאָרצושטעלן, וואָס פֿאַר אַ גרויסע צאָל לייענער עס שרייבן בריוו צום מחבר פֿון די „יידישע אינטערעסן", רעאַגירן אויף

זיינע אַרויסגעזאָגטע געדאַנקען, אַדער פֿאַדערן פֿון אים, ער זאָל זיך אָפּרופֿן, ער זאָל אַרויסזאָגן זיין מיינונג; עס פֿעלן אויך ניט אַזעלכע, וואָס לאָזן אוים אויפֿן מחבר זייער גרימצאָרן, אלמאי ער שרייבט ניט אין דעם גייסט, וואָס די דאָזיקע לייענער גלוסט זיך.

איינער, וואָס קען זייער גוט צביונען און זיין אַרבעט אין „פֿאָרווערטס", זיין נאָענטסטער קאָלעגע, מ. אַשעראָוויטש שרייבט וועגן אַט די באַציאונגען צביונס מיט די לייענער: „צביון האָט שטענדיק אַ נאָענטע פֿאַרבינדונג מיט זיינע לעזער; ער באַקומט פֿון זיי אַ סך בריוו; מערסטנטייל זיינען דאָס בריוו וועגן יידישע ענינים, אַמאָל וועגן תורה און חכמה, אַמאָל וועגן פּאָליטיק; די שרייבער פֿון די בריוו שטימען מיט אים אָפֿט ניט איין. זיי פֿראוון אים באַווייזן, אַז ער איז ניט קיין ריכטיקער, אַז ער איז ניט גענוג אָפּגעהיט און אפֿשר אָלטמאָדיש־אפּיקורסיש אין זיין אויסטייטשונג פֿון טראַדיציאָנעלער יידישקייט, און צביון לייענט די אַלע בריוו, וואָס ער קריגט פֿון זיינע לעזער און אויך די ענטפֿערס זיינע, וואָלט דאָס מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַ גאַנץ אייגנאַרטיקן „שאלות ותשובות"־ספֿרל, מיט וועלכן מען וואָלט זיך אפֿשר געקענט באַנוצן מיט הונדערט יאָר שפּעטער ביים פֿאָרשן די געשיכטע פֿון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע, און די פֿאַרבינדונג צווישן יידישן שרייבער און זיינע לעזער..." („צוקונפֿט", יולי 1944).

אַנגעהויבן האָט צביון די „יידישע אינטערעסן" אונטער דעם נאָמען ב. ראָזמאַן. „דער נאָמען — דערציילט ער — האָט אַ שייכות צו אַ פֿרוי, וועלכע האָט געטיילט מיט מיר דעם גרעסטן טייל פֿון מיין לעבן". דאָס איז רחל (ראָזע) כאַנין, מיט וועלכער ער האָט זיך געטראָפֿן אין ריגע און שפּעטער מיט איר חתונה געמאַכט. זי איז געווען פֿון פֿאַך אַ דענטיסטין, אַן אינטעליגענטע, געזעלשאַפֿטלעך־טעטיקע פֿרוי. דעם 20סטן אַפּריל 1938 איז זי געשטאָרבן אין ניו־יאָרק.

ערשט מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, ווען עס איז שוין געווען אַ סוד פֿאַר גאַנץ בראָד, אַז ב. ראָזמאַן — דאָס איז צביון, האָט ער אַוועקגעוואָרפֿן דעם פּסעוודאָנים. אינטערעסאַנט איז, אַז דער נאָמען „יידישע אינטערעסן" באַלאַנגט ניט צו צביונען, נאָר צום רעדאַקטאָר פֿון „פֿאָרווערטס" אַב. קאָהאַן. און אָחוץ די צוויי יאָר, וואָס צביון האָט איבערגעריסן זיין מיטאַרבעט אין „פֿאָרווערטס", איז אַלע יאָרן, אַן איבעריים, געגאַנגען דער דאָזיקער איבערזיכט שבת־אײַן שבת־אויס. און מען קען זאָגן: ניט געווען קיין אײַן וויכטיקע פֿאַסירונג אין יידישן לעבן, וואָס זאָל ניט האָבן געפֿונען קיין אָפּקלאַנג אין די „יידישע אינטערעסן". און עס איז ניט קיין פּאָזע מצד צביונען, ווען ער האָט צום 50סטן יובילי פֿון „פֿאָרווערטס" געשריבן (24טן מאַי, 1947): „איך גלויב נאָך הײַנט, ווי מיט דרייסיק יאָר צוריק, אַז די יידישע אינטערעסן זיינען ענג פֿאַרבונדן מיט די אינטערעסן פֿון דער גאַנצער מענטשהייט, און אַז די אמתע אויסלייזונג פֿון יידישן פֿאָלק וועט קומען ווען די גאַנצע מענטשהייט וועט אויסגעלייזט ווערן. איך ווינטש, אַז די גאולה זאָל

וואָס גיכער קומען". אָט אין די דאָזיקע שורות ליגט דער תּוך און מהות פֿון צביונס וועלט־אַנשויאונג, וועלכע איז ווי אַ רויטער שנור דורכגעאַנגען די דרייסיק יאָר פֿון זיינע „יידישע אינטערעסן".

אַ פּאָר זייער אינטערעסאַנטע און כאַראַקטעריסטישע דערציילונגען אין שייכות מיט די „יידישע אינטערעסן" גיט איבער מ. אַשעראָוויטש („צוקונפֿט", יולי, 1944):

ד"ר שמריהו לעווין האָט איינמאָל געפֿרעגט ווער דער ב. ראָזמאַן איז, און ווען מען האָט אים געזאָגט, אַז דאָס איז צביון, האָט ער זיך שטאַרק דערפֿרייט: „ס'איז מיר אַרונטער אַ שטיין פֿון האַרצן — האָט ער געזאָגט, — ווייל איך האָב געמיינט, אַז צו צביונען איז שוין אין „פֿאָרווערטס" צוגעקומען נאָך אַ טאַלאַנט־פֿולער שרייבער, וואָס קריטיקירט דעם ציוניזם"...

און נאָך איין געשיכטע דערציילט מ. אַשעראָוויטש וועגן זיינעם אַ פֿרייַנט:

„ער איז אַ ציוניסט און ער פֿאַרפֿעלט קיין מאָל ניט צו לייענען צביונס „יידישע אינטערעסן" אין „פֿאָרווערטס" יעדן שבת. ער ערגערט זיך זייער שטאַרק אַלע מאָל, ווען צביון קריטיקירט נאָר דעם ציוניזם, אָבער ער קען זיך ניט העלפֿן,— זאָגט ער, — ער מוז לייענען, ווייל ער ווייל אַלץ וויסן, וואָס צביון האָט צו זאָגן און ער ווייל זען וי אַזוי ער זאָגט דאָס.

„איך האָב אָבער אַ שוואַך האַרץ — זאָגט ער — און איך קוריר זיך ביי אַ דאָקטאָר, וואָס איז אויך אַ ציוניסט און ער לייענט אויך צביונען, און ווען ער האָט געזען, ווי די אַלע רעצעפּטן זיינע העלפֿן מיר ניט, האָט ער מיר אָנגעזאָגט מיטן האַרבן וואָרט, אַז איך זאָל אויפֿהערן לייענען צביונס „יידישע אינטערעסן". דאָס, האָט ער מיר געזאָגט, וועט פֿאָר מיר זיין דער בעסטער רעצעפּט, ווייל צו מיין שוואַך האַרץ טאָר איך זיך ניט אויפֿרעגן. אָבער איך מוז זיך מודה זיין, אַז גראָד אָט דעם רעצעפּט קען איך ניט נעמען: ווי איך זאָל זיך ניט אויפֿרעגן — צביונען לייענען מוז איך!"

אין „פֿאָרווערטס" פֿירט צביון אויך אַן אַלגעמיינע געזעלשאַפֿטלעכע און פּאָליטישע אָפּטיילונג אונטערן נאָמען „ציט־נאָטיצן". ער האָט דאָ אויך געדרוקט אַ גרויסע צאָל נאָטורוויסנשאַפֿטלעכע עסייען און פֿעליעטאָנען, אָפּהאַנדלונגען איבער פֿראָבלעמען פֿון יידישער קולטור און וויסן, אָפּהאַנדלונגען איבער סאָציאַל־געזעלשאַפֿטלעכע און ליטעראַרישע פֿראָגן און נאָך און נאָך אין די לעצטע יאָרן האָט ער אויך געשריבן אונטערן פּסעוודאָנים „ב. ריגער". און גאָר לעצטנס פֿירט ער אָן אַ נייע אָפּטיילונג „וויסנשאַפֿטלעכע שמועסן". אומאויסשעפּלעך איז צביון אין זיין טעמאָטיק און זיין שעפֿערישקייט. דאָס, וואָס קומט אַריין אינעם דאָזיקן בוך, איז נאָר אַ קליינער ברוכטייל פֿון זיין גרויסער שאַפֿונג פֿאָר פֿופֿציק יאָר.

אויבן איז שוין דערמאָנט געווארן, אַז צביון איז געווען רעדאַקטאָר פֿון דער „נייע פּאָסט". דאָס איז געווען דער אָפּיציעלער אָרגאַן פֿון דזשאָינט באָארד פֿון דער קאָאָקמאַכער־יוניאָן. עס איז געווען אַ וועכנטלעכע אויסגאָבע אין אַ גרויסן צייטונגס־פֿאָרמאַט. אונטער צביונס רעדאַקציע איז די „נייע פּאָסט" געווארן זייער פּאָפּולער צווישן די אַרבעטער. די צונויפֿגעבונדנקייט פֿון ד"ר ב. האָפֿמאַן מיט דער יוניאָן־באַוועגונג איז געווארן נאָך ענגער און אינטימער.

סוף 1914 איז צביון אַוועק פֿון דער „נייער פּאָסט" און אָנגענומען די שטעלע פֿון ליטעראַרישן רעדאַקטאָר פֿון „טאָג".

זומער 1916 איז צביון אָנגעשטעלט געוואָרן פֿאַר אַ שטענדיקן מיטאַרבעטער פֿון „פֿאָרווערטס". אין 1929 איז ער געוואָרן דער רעדאַקטאָר אויך פֿון דער „גערעכטיקייט" — דעם אָרגאַן פֿון דער אינטערנעשאָנאַל לעידיס גאַרמענט־וואָרקערס־יוניאָן. ווען מען האָט זיך אין עטלעכע יאָר אַרום געזומען גרייטן צו פֿייערן דעם 50יעריקן יובילי פֿון דער קלאָוקמאַכער־יוניאָן און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוגעבן די געשיכטע פֿון דער יוניאָן, האָט מען די דאָזיקע וויכטיקע און פֿאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט איבערגעגעבן צביונען, און אין פֿועל־יוצא האָט צביון צוזאַמענגעשטעלט אַ בוך „פֿופֿציק יאָר קלאָוק־מאַכער יוניאָן" (445ז"ן). דער דאָזיקער בוך איז דערשינען אין 1936, און הגם מיר פֿאַרלויפֿן אַ ביסל פֿאַרויס, ווילן מיר ביי דער געלעגנהייט זאָגן עטלעכע ווערטער וועגן דעם דאָזיקן בוך. עס איז אַ ווערק, וואָס וויקלט פֿונאַנדער די געשיכטע פֿון אָט דער יוניאָן, וועלכע איז דעמאָלט געווען כמעט די גאַנצע יידישע אַרבעטער־באַוועגונג. די גאַנצע סביבה, די דראַמאַטישע קאַמפֿן, דער מאַסן־מאָטאָריאַל און די פֿירערשאַפֿט — אַלץ איז דאָ אַרויסגעבראַכט. און געשריבן איז דער בוך מיט טאַלאַנט און אין פֿולער באַקאַנטשאַפֿט מיטן גאַנצן מאָטאָריאַל. די יידישע פֿרעסע האָט דעם בוך באַגעגנט מיט גרויס אָנערקענונג. ד"ר א. מוקדוני, למשל, האָט געשריבן אין „מאָרגן־זשורנאַל" (23סטן סעפּט׳ 1936), אַז ווען ער האָט געזומען לייענען דעם בוך, האָט ער אים „שוין ביים צענטן זייטל פֿאַראינטריגירט, פֿאַר־כאַפּט, און איך האָב זיך ניט געקענט אָפּרייסן פֿון אים". ער האָט אין זיין אַרטיקל רעקאָמענדירט צביונס בוך „ווי דעם סאַמע לעזבאַרן, ווי דעם סאַמע פֿאַרכאַפּנ־דיקסטן און שפּאַנענדיקסטן". און וויטער: „אין דער דאָזיקער געשיכטע פֿון דער קלאָוקמאַכער־יוניאָן האָט איר אייגנטלעך אַ שטיק געשיכטע פֿון דעם יידישן ישוב אין אַמעריקע. דאָ האָט איר פֿון איין זייט דעם קאָלעקטיוו ווי אַ העלד פֿון אַ גרויסער דראַמע, און פֿון דער אַנדערער זייט האָט איר אינדיווידואומס, איינצלנע, וואָס ווערן אַרייַנגעצויגן אין אַ מעשה־בראשית־דראַמע, אין אַ דראַמע פֿון געזעל־שאַפֿטלעכער פֿאַרמאַציע... צביון, דער מיושבדיקער, קאָלטלעכער רעאַליסט האָט די דראַמאַטישקייט ניט אויסגעלאָזן, ער האָט זי, פֿאַרקערט, שטאַרק פֿאַר־אייגפֿאַכט און דעריבער פֿאַרמענטשלעכט... צביון איז דאָ מיט אַלע זיינע מעלות, ראשית כל מיט זיין קלאָרקייט, מיט זיין גוטן, קלאָרן סטיל און מיט זיין וואונ־דערלעכער רואיקייט. און דאָ האָט איר זיין געשמאַקע סיסטעמאַטישקייט, דאָ איז אַלץ אויסגעלייגט אין אַ וואונדערלעכער אָרדענונג... איר האָט בהדרגהדיקייט. איר זעט ממש די אָנטוויקלונג, איר קענט זי ממש אָנטאַפּן... צביון איז אַ גוטער מענטשן־קענער, און ער האָט דאָ אַפּט זייער טרעפֿנדיקע כאַראַקטעריסטיקעס פֿון מענטשן. צביון זעט דורך און דורך זיינע מענטשן און מאָלט זיי פֿיין... צביונס קריטישער חוש האָט אים דאָ פֿיל אַרויסגעהאָלפֿן. פֿאַקטן, מיינונגען און געשעענישן ווערן שאַרף אָנאַליזירט... צביון דער פּובליציסט האָט זיך ניט באַנוגנט מיט פֿעסטשטעלן פֿאַקטן, ער ברענגט אַרויס דעם מוסר השכל, וואָס באַהאַלט זיך כסדר אונטער יעדן פֿאַקט".

און אָט וואָס עס שרייבט וועגן זעלבן בוך אַ צווייטער זשורנאַליסט וואָס איז גוט באַקאַנט מיט זיינע אָפּהאַנדלונגען וועגן די פּראָבלעמען פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג, דאָס איז דער פֿאַרשטאַרבענער נ. פֿאַמאַראַנץ. אין זיין באַהאַנדלען דעם בוך פֿון צביון, כאַראַקטעריזירט אים נ. פֿאַמאַראַנץ („דער יידישער קעמפֿער", 12טן פֿעברואַר 1937)אַזוי: „... אַ געשיכטע, וואָס שפּיגלט אָפּ אין זיך, ווי אין אַ פּריזמע, אַלע פֿאַרבן און שאַטנס, אַלע וויכטיקע קאַמפֿן פֿון דער גאַנצער יידישער אַרבעטערשאָפֿט אין אַמעריקע; נאָר מער — אַ געשיכטע, וואָס איר „סצענע", ווי מ'זאָגט עס אויף ענגליש, איז דאָס גאַנצע יידישע אימיגראַנטן־לעבן, אין דעם נייעם לאַנד... צביון גיט אונדז אַ לעבהאַפֿט בילד פֿון דעם נייעם לעבן. ער נעמט אָן דעם לעזער פֿאַר דער האַנט און פֿירט אים איבער פּופּציק יאָר יידיש לעבן, און דעקט אויף פֿאַר אים אַ פּאַנאָראַמע פֿון לעבן און קאַמף, וואָס פֿאַרכאַפּט אים און לאָזט אים ניט אָפּ ביז ער פֿאַרענדיקט דאָס לעצטע בלעטל פֿון בוך... דאָס איז אַ געשיכטע פֿון כּסדרדיקן קאַמף. עס קאָכט ווי אין אַ קעסל און עס הערט קיין מאָל ניט אויף... צביון וויזט אונדז די סיבה, די אורזאַכן פֿון דעם קאַמף, דעם קאַמף גופֿא און די רעזולטאַטן זייערע... צביונס בוך מוז מען צוריכטענען צו די בעסטע ווערק אונדזערע. פֿון אים קען מען לערנען ניט נאָר די געשיכטע פֿון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע, נאָר מען קען אויך פֿון אים באַקומען אַ גאַנץ פּיינע פֿאַרשטעלונג וועגן דעם גאַנצן יידישן לעבן אין דער נייער וועלט".

ווי געזאָגט, איז דאָס באַהאַנדלטע בוך געשריבן פֿון צביונען אין 1936, דו־ה אינעם סאָמע בלי־פּעריאָד פֿון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט, ווען ער האָט אין סטיל און אין אַרכיטעקטור דערגרייכט די מדרגה פֿון פֿולקאָמענהייט. מען דאַרף געדענקען וועגן דעם נעבעכדיקן צושטאַנד פֿון די „אַרכיוון" פֿון דער יוניאָן־באַוועגונג, כדי נאָך מער אָפּצושאַצן די גרויסע און פֿאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט ביי אָט דעם בוך. די אַביעקטיוויקייט, די סאָלידקייט און אויסשעפּעוודיקייט פֿונעם בוך איז דערביבער אַנערקענט געוואָרן פֿון אַלעמען.

*

ווען צביון אין אין 1908 געקומען קיין אַמעריקע, איז אויף דער יידישער אַרבעטער־גאַס דעמאָלט געווען טעטיק די „אידישע אַגיטאַציאַנס ביורא", וועלכע האָט זיך נישט באַטראַכט פֿאַר אַ יידישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע, נאָר בלויז פֿאַר אַ טעכנישן ביורא ביי דער אַלגעמיינער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, וואָס איר אויפֿגאַבע איז צו פֿירן סאָציאַליסטישע אַגיטאַציע אויף יידיש, פֿאַר־שפֿרייטן די אידעע פֿון סאָציאַליזם צווישן די יידיש־שפּרעכנדע אַרבעטער.

אין 1912 ווערט געגרינדעט די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע, און צביון ווערט אָקטיוו אין דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע. לכתחילה גלויבט ער שטאַרק — פּונקט ווי דאָס חלומען אַ סך אַנדערע געווען בונדיסטן — אַז די ניי־געגרינדעטע יידישע פֿעדעראַציע וועט זיך פֿאַרוואַנדלען אין אַ מין אַמעריקאַנער „בונד". די אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט האָט אַבער געפֿירט אויף אַנדערע וועגן. די פֿעדעראַציע איז ניט געוואָרן קיין „בונד". זי איז אַבער שוין מער ניט געווען קיין אָרגאַניזאַציע פֿאַר יידיש־שפּרעכנדיקע אַרבעטער, זי איז געווען אַ יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע, און דאָס יידישע איז אַלץ מער געקומען צום עפֿנטלעכן און בולטן אויסדרוק.

צביון האָט זיך אויסגעלעבט אין דער נייער אַרגאַניזאַציע. ער שרייבט אַ סך אין דעם אַרגאַן פֿון דער פֿעדעראַציע „די נייע וועלט", און אין גיכן ווערט ער אויך אַ מיטגלידּ פֿון איר רעדאַקציע־קאָלעגיע. ער נעמט אַ ווארט צו אַלע אַקטועלע פֿראָבלעמען פֿון יידישן לעבן און פֿון אַמעריקאַנער לעבן, ער פֿירט דאָ אַ שטענדיקע אָפּטיילונג פֿון זיינע נאָטיצן אונטערן נאָמען „אין קעסל־גרוב". אין די דאָזיקע נאָטיצן פֿאָלקסמיזירט ער נישט נאָר מיט פֿרעמדע און זייטיקע, נאָר ווען עס איז געווען נויטיק — אויך מיט אייגענע און אָפֿילו מיט מיטגלידער פֿון דער רעדאַקציע גופֿא. וועגן אייגער אָזא פֿאָלקסמיק מיט מ. אָלגינען דערציילט צביון אַליין אין זיין אַרטיקל וועגן אָלגינען, וואָס איז דאָ איבערגעדרוקט אין בוך.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן פֿון זיין טעטיקייט אין דער אַרבעטער־באַוועגונג פֿון זיין שרייבטעלערישער אַקטיווקייט, איז צביונען ניט איינמאָל אויסגעקומען אַרויסצוטרעטן אין אַ שאַרפֿן קאַמף פֿאַר זיינע אייגענע רעכט צו זאָגן פֿריי זיין מיינונג אין אַלע פֿראָגן און ניט זיין געבונדן מיט די אָנגעווואָקסענע טראַדיציעס אין דער יידישער פּרעסע... נישט נאָר אין די צייטן פֿון דער „נייער וועלט" ווען ער איז נאָך גרין געווען, נאָר אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז צביון ניט איין מאָל אַרויסגעטראָטן קעגן דעם, וואָס „אונדזער סאָציאַליסטישע באַוועגונג דאָ אין לאַנד איז צום גרעסטן טייל אַ פּערזענלעכע. אין ערגעץ שפּילן ניט די פּערזענלעכע באַציאונגען אַזאַ וויכטיקע ראָלע אין דער באַוועגונג, ווי דאָ אין אַמעריקע, און באַזונדערס אין אונדזער יידישער אַמעריקע... דער פּערזענלעכער כער עלעמענט אין דער באַוועגונג איז אייגנטלעך אַ פּוּנקט־יוצא פֿון דעם סטאַרסיסטעם, וואָס מיר האָבן דאָ אין אַמעריקע אין דעם עפֿנטלעכן לעבן. עס איז דאָ אַ סטאַר־סיסטעם אין טעאַטער, אין דער פּרעסע און ממילא איז זי אויך פֿאָראַן אין דער באַוועגונג... דערצו קומט אונדזער סאָציאַליסטישע פּרעסע, וועלכע שפּילט דאָ אַ גאַנץ באַזונדערע אייגנארטיקע ראָלע. אין אַלע לענדער איז די פּרעסע סע ענג פֿאַרבונדן מיט דער באַוועגונג. די באַוועגונג און די פּרעסע קאָנטראַלירן זיך קעגנזייטיק. דאָ אָבער שטייט די סאָציאַליסטישע פּרעסע און די באַוועגונג אָפּגעזונערט אינע פון די אַנדערע, קיין קעגנזייטיקע קאָנטראָל עקזיסטירט ניט, עס עקזיסטירן בלויז באַציאונגען, אָמאָ פֿריינטלעכע און אָמאָ קידער־ווידערדיקע... די ראָלע וואָס די באַוועגונג דארף שפּילן אין דעם עקאָנאָמישן, געזעלשאַפֿטלעכן, פּאָליטישן און קולטורעלן לעבן פון די יידישע מאַסן, שפּילט גאָר די פּרעסע. זי איז די ווירקלעכע, רעאַלע מאַכט, און זי לייגט אַרויף איר שטעמפּל אויף דעם לעבן פון דער יידישער גאַס... די טעגלעכע יידישע סאָציאַליסטישע צייטונג, וואָס מיר האָבן, דער „פֿאָרווערטס", איז אין גאַנצן אומאָפּהענגיק פון דער פֿעדעראַציע, און ווען ער וויל ניט, עקזיסטירט זי אָפֿילו ניט פֿאַר אים"...

דער לייענער פון „פֿאָרווערטס" קען צביונען לויט זיינע „יידישע אינטערעסן" און „צייט־נאָטיצן", ער קוויקט זיך מיט די פֿרייע סאָציאַליסטישע מיינונגען און אויסגעהאָלטענע געדאַנקען, וועלכע צביון פֿאַרטיידיקט, אָדער מיט זיינע בונדיסטיש־אַנטיציוניסטישע אַנאַליזן, — און דער לייענער איז גאָר ניט חושד, ווי שווער עס איז אַנגעקומען צביונען אויסצוקעמפֿן אָט די פֿרייהייט צו פֿאַרמולירן זיינע מיינונגען און פֿאַרטיידיקן זיין שטאַנדפּונקט. איינער פון די אויפֿריכטיקסטע

יידישע פּובליציסטן, י. חייקין, האָט די דאָזיקע אַנערקענונג געגעבן צביונען אין דער עפּנטלעכקייט. „וויכטיקער אַפּילו פֿאַר צביונס שריפֿטשטעלערישע דערגרייכונגען — האָט ער געשריבן — איז זיין אויסגעהאַלטענע געטרייקייט צום אייגענעם צלם־אלהים... דער וועג פֿון אַ כאַראַקטער־פֿעסטער זשורנאַליסטישער פֿערזענלעכקייט ביי אונדז — איז ווייט ניט אויסגעשפּרייט מיט רויזן. מאַכן פֿאַר זיך אַן אָרט אין „פֿאָרווערטס"... האָט ער (צביון) געקענט אפֿשר בלויז מיטן כּוח פֿון זיין שרייבערישער פּאָפּולאַריטעט. נאָר אָנצוהאַלטן זיין אייגענע אידענטיטעט די גאַנצע צייט... קען נאָר אַ מענטש, וואָס איז געראָטן אין אונדזער שטאָם־טאָטן יעקב. ווי ער קען אויך צביונען זאָגן: „מיט לבן הארמי האָב איך געהויזט, אָבער פֿון מיינע אייגענע מצוות האָב איך נישט אָפּגעווייכט" („פֿרייע אַרבייטער שטימע", 18טן יוני 1943). „ער וואָלט אפֿשר — פֿאַרענדיקט י. חייקין זיין אַרטיקל איבער צביונען — אויך געקענט זיך באַרימען מיטן כּוח ביי־צוקומען דעם „לבן" אין זיך גופֿא... וויפֿל וועט איר ביי אונדז געפֿינען מענטשן, וואָס זאָלן פֿאַרמאָגן דעם כּוח עפּנטלעך מודה צו זיין זיך אויף אַן אייגענעם פֿעלער?" יאָ, דאָס איז ווירקלעך דער גרעסטער שבח, וואָס לאָזט זיך זאָגן וועגן צביונען. און אָט איז איין גוטע אילוסטראַציע צו דעם.

דאָס איז געווען אין די יאָרן נאָך דער גרויסער איבערקערעניש אין רוסלאַנד, אין 1917. דער קאָמוניסטישער עקספּערימענט האָט געמאַכט זיינע ערשטע טריט. קאָפּיטאַליזם און פּריצים זיינען ניטאָ מער אין אַמאָליקן צאַרישן רוסלאַנד. צביון איז פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון אָט דער נייער רעוואָלוציאָנערער פֿערספּעקטיוו. און אַפֿילו שפּעטער, ווען ער האָט שוין דורכגעמאַכט די ביטערע אַנטוישונג, האָט ער געשריבן: „אָבער ביי אַלע דערקלערונגען דאַרף מען האָבן איין זאַך אין זינען, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט דער גרעסטער רעוואָלוציע אין דער מענטשלעכער געשיכטע, און אַז דאָס, וואָס די רוסישע רעוואָלוציע האָט שוין אויפֿגעטאָן ביז איצט, איז אַזוי גרויס, אַזוי ריזיק, אַז אַלע פֿעלערן, אַלע אומגערעכטיקייטן, וועלכע זיינען אין איר באַגאַנגען געוואָרן ביז איצט, זיינען אין פֿאַרגלייך אַזעלכע קליינע פֿלעקן, וואָס קענען אָפּילו אויף איר קיין שאָטן ניט וואַרפֿן, שוין אָפּגערעדט וועגן פֿאַרטונקלען איר גלאַנץ" („קאָמוניסטן, וואָס האָבן אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם", ניו־יאָרק 1923, זייט 59).

צביון איז, פֿאַרשטייט זיך, ניט געווען דער אייניציקער אין דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע, וואָס איז געווען באַהערשט פֿון אַזעלכע שטימונגען. אין 1919 איז די אַלגעמיינע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקע געווען, אין איר גרויסער מערהייט, לינק־געשטימט, עס איז דאָ געווען אָפּילו אַ בולטע שטימונג פֿאַרן דריטן אינטערנאַציאָנאַל. „איז אָבער אין יענער צייט — דערציילט צביון אין דער אָנגערופֿענער בראָשור, ז' 30 — די מצווה פֿון שפּאַלטן געווען אַזוי גרויס אַז די לינקע האָבן דאָ זיך פֿון איר ניט געקענט אָפּזאָגן. זיי האָבן אייגפּאָך געוואָלט ווייזן, אַז זיי זיינען מיט לייטן גלייך און אַז אויך זיי שפּאַלטן". ביי דער קאָנוועניאָן אין שיקאָגאָ, 1919, איז די פּאַרטיי געשפּאַלטן געוואָרן.

עס איז געשאָפֿן געוואָרן די „קאָמוניסטישע אַרבעטער־פּאַרטיי".

די זעלבע שטימונג דרינגט אַריין אויך אין דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע. אויך זי האָט אין מאַי 1919 דורכגעמאַכט אַ שפּאַלטונג, די לינקערע

עלעמענטן זיינען אַווק און געשאַפֿן אַן אייגענע אַרגאַניזאַציע. אין דער אַלגע־
מיינער פּאַרטיי האָט נאָך דער שיקאַגאָער שפּאַלטונג אָנגעהויבן פֿאַלן דער רע־
וואָלוציאָנערער גייסט, „מען האָט שוין אָפּילו דאָס רעוואָלוציאָנערע וואָרט ניט
געוואָלט געברויכן", און דאָס האָט נאָך מער געשטאַרקט די פּראָ־קאָמוניסטישע
שטימונגען אין דער פּעדעראַציע, עס איז דאָ אַלץ ריי־פֿער געווארן דער באַשלוס
איבערצורייסן מיט דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און אָנשלי־סן זיך אין דריטן
אינטערנאַציאָנאַל. נאָך דער ערשטער שפּאַלטונג האָט די פּעדעראַציע אָנגעהויבן
גיין מיט שנעלע טריט בארג אַראָפּ. פֿון 5000 מיטגלי־דער אין 1917 איז זי אין
אָנהויב 1921 געבליבן ביי עטלעכע הונדערט. אין סעפּטעמבער 1921 איז פּאַר־
געקומען אָ קאָנוועגשאָן פֿון דער פּעדעראַציע, און מיט 48 קעגן 33 שטימען איז
באַשלאָסן געווארן אַרויסצוגיין פֿון דער פּאַרטיי. דאָס איז געווען די צווייטע שפּאַל־
טונג פֿון דער פּעדעראַציע.

צווישן די 48 איז אויך געווען צביון.

אין 1921 איז געגרינדעט געווארן די „וואַירקערס־פּאַרטיי", איר פּראָגראַם איז
זייער נאָענט געווען צו דער קאָמוניסטישער. די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדע־
ראַציע האָט זיך אין איר אָנגעשלאָסן. עס איז געשאַפֿן געווארן אָ בשותּפותדיקע
אַרגאַניזאַציע פֿון די יידישע קאָמוניסטן מיט דער איצטיקער כּמעט־קאָמוניס־
טישער „פּעדעראַציע", און זייער פּאַראיניקטער אַרגאַן איז געווארן דער „נייער
וועלט־עמעס". די זעלבע גרופּע האָט אין גיכן אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן די „פּריי־
הייט", אָבער די אַלע אַרגאַניזאַציעס זיינען פֿאַקטיש קאָנטראָלירט געווארן דורך
די קאָמוניסטן, און דאָס האָט געפֿירט צו דעם, אַז צביון, סאָלוצקי, א״אָנד זיינען
נאָך אָ געווייסער צייט פֿון דער „פּרייהייט" אַרויס.

מיר האָבן דאָס אַלץ איבערגעגעבן געניויער, כדי צו דערציילן ווי אַזוי
האָט זיך ביי די אַלע געשעענישן געפֿילט צביון. די שוין דערמאָנטע בראָשור
„קאָמוניסטן, וואָס האָבן אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם" — גיט אונדז אָ קלאָרע
פּאַרשטעלונג וועגן דעם.

פֿאַרוואָס איז צביון אַריין אין דער „וואַירקערס־פּאַרטיי"? און פֿאַרוואָס האָט
ער אַזוי שנעל איבערגעריסן מיט איר? ער דערקלערט עס אַזוי:

„ווען אָבער די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט זיך אָנגעפֿאָנגען אָפּזאָגן פֿון
אירע פּריערדיקע פּרינציפּן און האָט אָנגעהויבן ווערן אָ סאָציאַל־רעפֿאָרם־
פּאַרטיי, טאָ וואָס איז פֿאַר אונדז געבליבן? ניט מער ווי אָ וויסטקייט און אָ
פּוסטקייט אין דער נשמה. און ווען מען פֿאָנגט אָן פֿילן, נאָך לאָנגע יאָרן ארבעט
אין דער סאָציאַליסטישער באָוועגונג און פֿאַר דער סאָציאַליסטישער באָוועגונג,
אַז מען געפֿינט זיך אין מיטן פֿון אָ וויסטעניש און עס איז פּוסט אין דער נשמה,
ווערט עס זייער טרויעריק. מיר האָבן באַשלאָסן צו זוכן אָ נייע הייַם... מיר
האָבן געזוכט אָ הייַם פֿאַר דער נשמה. אָבער מיר האָבן געפֿונען פֿאַר איר אָ
גיהנום. די נייַ־געשאַפֿענע „וואַירקערס־פּאַרטיי", וועלכע איז געווען אָ רעזולטאַט
פֿון אונדזער פֿאַראיניקונג מיט די קאָמוניסטן, האָט זיך גלייך... פֿאַרוואַנדלט
אין אָ זומף פֿון יעזואיטישער פּאָליטיק און קאָמוניסטישע פּאָליטישע מאַכינאַציעס
וועגן מעכאַנישן קאָנטראָל" (דאָרט, ז״ז 6—5).

„איך בין אין דער דאזיקער פּאַרטיי געווען טעטיק אַן ערך אַ יאָר צייט, ביז איך האָב מער ניט געקענט אויסהאַלטן און בין פֿון איר אַוועק. איך בא־וואונדער היינט זיך אַליין, פֿון וואַנען עס האָט זיך גענומען ביי מיר אַזוי פֿיל אויסדויערונגס־קראַפֿט און אַזעלכע שטאַרקע נערוון, אַז איך האָב געקענט אויס־האַלטן צו זיין אַ גאַנץ יאָר מיט די היגע קאַמוניסטן אין אײַן פּאַרטיי...“(ז׳ 27).

און שרייבנדיק אין 1923 די אָנגעפֿענע בראָשור, וועלכע צביון האָט באַטראַכט, ווי ער זאָגט עס אין דער פּאַררעדע, ווי „אַ מצבה אויף דער צערונענער האָפֿנונג“, מאַכט ער אַ סך־הכל פֿונעם איבערגעלעבטן קריזיס:

„די אונטערשטע שורה איז, אַז דורך דער שפּאַלטונג איז די לינקע באַוועגונג ניט שטאַרקער געוואָרן... און וויל מען זיין ערלעך און אויפֿריכטיק, מוז מען צוגעבן, אַז די שפּאַלטונג איז געווען אַ פֿעלער, אַ גרויסער פֿעלער... די לינקע באַוועגונג האָט פֿון דער שפּאַלטונג מער פֿאַרלוירן... די שפּאַלטונג האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט צו באַשאַפֿן אַ „וואַירקערס־פּאַרטי“, היינט די אַפֿיציעלע קאָמוניסטישע פּאַרטיי פֿון אַמעריקע... די „וואַירקערס־פּאַרטי“ אונטער דער פֿירערשאַפֿט פֿון אַ געוויסנלאָזער קאָמוניסטישער קליקע, האָט דעמאָראַליזירט די לינקע באַוועגונג. זי האָט איר פֿאַריעזואיטעוועט און האָט איר פֿאַרוואַנדלט אין אַ זומפּ פֿון קליקן־אינטריגעס, פֿון פּירנציפּנלאָזיקייט און פּאָליטישע שמד־שטיק“ (ז׳ 34—35).

צביונס אַריינגיין אין אַרויסגיין פֿון דער וואַירקערס פּאַרטיי איז, ווי מיר זעען, געווען אַן אקט פֿון אידעאישע זוכענישן, פֿון אַ בענקשאַפֿט נאָך אַן אַרגט־לעכער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. ער האָט געוואָלט האַלטן אין זייַנע הענט אַ ריינע און רויטע פֿאָן פֿון סאָציאַליסטישן קלאַסנקאַמף און דינען געטרייַ די אינטערעסן פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג. אָבער צביון האָט זיך איבערצייגט, אַז „אין דער גרויסער מהומה האָבן אין דער סאָציאַליסטישער בא־וועגונג זיך אַרויפֿגעכאַפּט אויבנאָן פֿאַרשיידענע פּאָליטישע מאַרעוויכער, זשאַנ־גלערן, איגנאַראַנטן און דעמאַגאָגן, גאַנץ גלייך צי רופֿן זיי זיך קאָמוניסטן סאָציאַליסטן, און האָבן דעם סאָציאַליזם מיט דעם קאָמוניזם־געמאַכט צו שאַנד און שפּאָט“ (זייט 64). און אָט מיט דער קאָמפּאַניע „פּאָליטישע מאַרעוויכער“ האָט צביון ווייטער ניט געוואָלט מיטמאַכן דעם וועג.

אויך אין זיין אַרטיקל וועגן מ. אָלגינען, וואָס ווערט דאָ איבערגעדרוקט אין בוך, שטעלט זיך צביון אָפּ אויפֿן דאָזיקן טרויעריקן פּעריאָד אין זיין פּאָליטישן לעבן. „די פֿאַראייניקונג פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַ־ציע — שרייבט ער — מיט דער יידישער קאָמוניסטישער סעקציע איז געווען דורך דער וואַירקערס פּאַרטיי, וועלכע איז אָפֿיציעל געווען ניט קאָמוניסטיש, נאָר פֿאַקטיש איז זי קאָנטראָלירט און געפֿירט געוואָרן פֿון די קאָמוניסטן. איר יידישער טייל אָבער איז קאָנטראָלירט און געפֿירט געוואָרן פֿון די מיטגלידער פֿון דער ייד. סאָצ. פֿעדעראַציע, וועלכע האָבן ניט געשטימט מיט די קאָמוניסטן. דאָס איז געווען ניט קיין נאָטירלעכער צושטאַנד און ער האָט לאַנג ניט געקענט אָנהאַלטן“. און דאָס האָט טאַקע געפֿירט צו צביונס אַוועקגיין פֿון דער פּאַרטיי און פֿון איר אָרגאַן „די פֿרייהייט“.

אין 1921, וועז צביון האָט זיך אומגעקערט פֿון זיין רייזע קיין איראָפּע, איז ער אַרויסגעפֿאָרן מיט אַ טור איבערן לאַנד לטובת דער פֿעדעראַציע. עס איז געווען שוין נאָך דער שפּאַלטונג פֿון דער פֿעדעראַציע און גרינדונג פֿון „פֿאַרבאַנד". די פֿעדעראַציע איז געגאַנגען צוזאַמען מיט דער וואַירקערס פּאַרטיי. צביון איז דעמאָלט שוין געווען אויסערן „פֿאַרוואַרטס". די באַציונגען אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג זיינען געווען אַנגעשטרענגטע, עס האָבן ניט געפֿעלט קיין אינטריגעס. האָט מען וועגן צביונען פֿאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז ער שרייבט אין „פֿאַרוואַרטס" אונטער אַ פֿאַרשטעלטן נאָמען, אַז ער פֿאַרהאַנדלט וועגן צוריקגיין אין „פֿאַרוואַרטס". אין אַנדערע שטעט האָט מען צו זיין קומען פֿאַרשפּרייט קלאַנגען; די מעלדונג וועגן צביונס אויפֿטרעטן איז געפֿעלשט, ער וועט אויף אַן אמת ניט קומען רעדן אויף דער אַנאַנסירטער פֿאַרזאַמלונג. צביון איז געווען געצוואונגען אָפּצודרוקן אַ „פֿערזענלעכע דערקלערונג" („די נייע וועלט"): ער דער־ציילט דאָ גאַנץ אויפֿריכטיק: „איך האָב פֿון „פֿאַרוואַרטס" קיין חשק ניט געהאַט אַוועקצוגיין און איך וואָלט אין אים געבליבן וועז עס וואָלט נאָר מעגלעך געווען פֿאַר מיר אין אים צו בלייבן. מיין פּראָפֿעסיע אויף וועלכער איך בין אַנגעוויזן צו מאַכן אַ לעבן, איז שרייבערייַ, און די אייניציקע צייטונג, אין וועלכער איך האָב געקענט שרייבן מער אָדער וויניקער פֿריי און אין אייניקפֿאַל מיט מיינע איבער־צייגונגען און געווישן, איז געווען דער „פֿאַרוואַרטס". עס איז אמת, אַז אַ סך זאַכן זיינען מיר ניט געפֿעלן געווארן אין „פֿאַרוואַרטס", אַז אָפט פֿלעגט אינפֿאַך איבערגיין די גאַל צוקונפֿדיק זיך צו זיי, אָבער איך האָב געהאַט די באַפֿרידיקונג, אַז איך אַלס סאַציאַליסטישער שרייבער בין ניט געצוואונגען צו שרייבן אין אַ קאַפּיטאַליסטישער צייטונג און אַז איך האָב אַ פּלאַץ, וואו איך קען אויסנוצן מיין פֿעדער צו אַגיטירן און פּראָפּאַגאַנדירן די אידייען אין וועלכע איך גלויב . . . אין דעם פּרט האָב איך אין „פֿאַרוואַרטס" געהאַט אַ גאַנץ גרויסע מאַס פֿון פֿרייהייט . . . איך וויל ניט מאַכן פֿון קיין נויט אַ טוגנט און מאַכן דעם אַנשטעל אַז מיין סאַציאַליסטישע פֿרומקייט און מיין רעוואָלוציאָנערע פּרינציפּיעלקייט האָט מיך באַוואויגן זיך צו שיידן מיט דעם „פֿאַרוואַרטס". וואָס איז שייך צו מיר, וואָלט איך ווייטער געבליבן אין „פֿאַרוואַרטס", וועז איך וואָלט זיך אין אים גע־קענט באַנוצן מיט דער זעלביקער פֿרייהייט פֿון שרייבן, וואָס איך האָב פֿריער געהאַט. איז אָבער פֿלוצים דער „פֿאַרוואַרטס" געוואָרן זייער פֿרום פּאַרטייאיש און האָט ערקלערט, אַז ער קען האָלטן בייַ זיך בלויז אַזעלכע מיטאַרבעטער, וועלכע זיינען מיטגלידער פֿון דער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי, און אַזוי ווי איך בין אַרויסגעטראָטן פֿון דער פּאַרטיי, קען איך מער אין „פֿאַרוואַרטס" ניט פֿאַר־בלייבן. אַזוי איז די קאַנסטיטוציע פֿון „פֿאַרוואַרטס", האָט מען מיר דערקלערט . . . האָב איך געזאָגט, אַז אויב דאָס איז אַזוי, אויב דער „פֿאַרוואַרטס" וויל וועלן פֿרינציפּיעל, האָב איך צו אים קיין טענות ניט . . . איך וועל אַפֿילו ניט פֿאַ־דערן פֿון אים קיין „נאָטיס", וואָס עס דאַרף געווייניקער גענעבן וועלן אַ שרייבער, וועז מען זאָגט אים אַפּ פֿון זיין שטעל, און בין אין זעלביקן טאָג, וועז מען האָט מיר מיין גט געגעבן, אַוועק".

15 חדשים האָט צביון מיטגעאַרבעט מיט דער „וואַירקערס פּאַרטי" און אויך אין דער „פֿרייהייט". און וועז עד האָט שוין מער ניט געקענט איבערטראָגן

די דאָרטיקע אָטמאָספֿערע און ער האָט באַשלאָסן איבערצורייסן מיט דער נייער פּאַרטיי, האָט ער ווידעראַמאָל פֿאַרעפֿנטלעכט אַ „פּערזענלעכע דערקלערונג“ — דאָס מאָל שוין אין דער „פֿרייהייט“ (סוף 1922). עס איז געווען אַ בריוו, געוועזדט צו דעם רעדאַקטאָר פֿון דער „פֿרייהייט“ מ. אָלגין. צבֿיון האָט דאָ געשריבן:

„איך באַדויער זייער, וואָס נאָך 15 חדשים אַרבעטן און קעמפֿן צוזאַמען מיט אייך זייט ביי זייט, פֿיל איך מיך געצוואונגען זיך צו שיידן מיט אייך. און ניט ווייניקער באַדויער איך, וואָס איך דאַרף זיך שיידן מיט דער יידישער פֿעדעראַציע, מיט וועלכער איך בין געשטאַנען פֿון דעם טאָג, וואָס זי איז געגרינדעט געווארן, און מיט וועלכער עס איז פֿאַרבונדן אַ גאַנץ גרויסער טייל פֿון מיין געזעלשאַפֿט־לעכער טעטיקייט דאָ אין אַמעריקע.

„איך גלויב, ח׳ אָלגין, אַז פֿאַר אייך דאַרף מיין באַשלוס ניט זיין קיין איבעראַשונג. איר ווייסט פֿון מערערע פֿערזענלעכע געשפּרעכן, וואָס איך האָב געהאַט מיט אייך, ווי אויך פֿון מיינע דערקלערונגען אויף מיטינגען פֿון דער עקזעקוטיווע פֿון דער פֿעדעראַציע, מיין שטאַנדפּונקט וועגן דער וואָירקערס פּאַרטיי און וועגן מאַנכע פרינציפּיעלע פֿראַגן, וועלכע זיינען פֿאַרבונדן מיט דער וואָירקערס פּאַרטיי.

„איר ווייסט, אַז איך בין די גאַנצע צייט געווען אייניער פֿון די אויסגע־שפּראָכנסטע, שאַרפֿסטע קעגנער פֿון דעם פּאַרטיי־דואַליזם, אַדער פּאָליטישע ביגאַמיע, ווי איך האָב עס אָנגערופֿן, וואָס עקזיסטירט אין דער „וואָירקערס־פּאַרטיי“. איך בין געווען שאַרף קעגן דעם פֿון אָנפֿאַנג אָן, נאָר איך האָב גע־גלויבט, אַז אַזאַ אומנאַרמאַלער צושטאַנד פֿון צוויי פּאַרטייען אין איין פּאַרטיי קען לאַנג ניט אָנהאַלטן. איך האָב געגלויבט, אַז עס וועט לאַנג ניט דויערן און די „וואָירקערס־פּאַרטיי“ וועט זיין ניט נאָר אַ פּאַראייניקטע, נאָר אויך אַ גע־אייניקטע און אייניהייטלעכע פּאַרטיי. לייַדער האָב איך זיך אָפּגענאַרט אין מיינע אָפּטונגען. דער אומנאַרמאַלער צושטאַנד, וואָס האָט עקזיסטירט אַזוי לאַנג, בלייבט אויך אויף וויייטער. און עס איז ניט בלויז קעגן מיינע איבערצייגונגען צו באַ־לאַנגען צו אַזאַ פּאַרטיי, נאָר איך וויל אויך ניט באַלאַנגען. איך וויל ניט באַ־לאַנגען אין אַ פּאַרטיי, וואו עס זיינען פֿאַראַן ערשט־קלאַסיקע מיטגלידער און צווייט־קלאַסיקע.

„נאָר ניט דאָס אַליין איז דער עיקר. אין משך פֿון די לעצטע יאָרן זיינען פֿאַרגעקומען גרויסע ענדערונגען אין דער שטעלונג פֿון דעם דריטן אינטער־נאַציאָנאַל אין מאַנכע וויכטיקע פרינציפּיעלע פֿראַגן, און נאָך גרעסערע ענדע־רונגען זיינען אין דעם פּרט פֿאַרגעקומען אין דער „וואָירקערס פּאַרטיי“. איך בין מיט אַ גרויסן טייל פֿון די ענדערונגען ניט איינפֿאַרשטאַנען... איך בין אָבער קעגן פּלוצלונגע שפּרונגען. איך דאַרף האָבן צייט דורכצוטראַכטן זאַכן, כדי צו קענען אָפּמאַכן מיין מיינונג. מיר געפֿעלט אין גאַנצן ניט די מעטאָדע, אַז עס זאָל וואו עס איז עקזיסטירן אַ טראַכט־מאַשין, וואָס זאָל טאָן די אַרבעט פֿון טראַכטן פֿאַר מיר און מיר דערלאַנגען פּאַרטיק אויסגעטראַכטע באַשלוסן און פרינציפּן, וועלכע איך האָב אָפֿילו שפּעטער קיין רעכט ניט צו דיסקוטירן.

„און איך ווייס, ח׳ אָלגין, אַז די חברים וועלן מיך שאַרף קריטיקירן פֿאַר מיין אַוועקגיין. מען וועט מיך זידלען און מען וועט אין מיין אַוועקגיין פֿרובירן

אַריינטייטשן פֿאַרשיידענע שׂעכטע פּוונות. איך ווייס עס, און דאָס איז פֿאַר מיר דאָס אומאָנגענעמסטע... אָבער מען דאַרף דאָך אַמאָל אויך געראַטן זיין פֿאַר זיך אַליין. און כּדי גערעכט צו זיין פֿאַר זיך אַליין, האָב איך אויסגעפֿונען, אַז עס וועט זיין דאָס בעסטע פֿאַר מיר איצט אין גאַנצן זיך צוריקציען פֿון פּאָליטיק און ווערן אַ פּריוואָטער בירגער, וועלכער איז פֿאַר זיינע האַנדלונגען פֿאַראַנטוואָרטלעך בלויז צו זיך אַליין".

אין אָט דעם פּעריאָד האָט צביון אַרויסגעוויזן באמת אידעאישע שטאַרקייט. ער האָט געהאַט דעם מוט אַרויסצוברענגען זיינע בלאַנדזשענישן פֿאַר דער עפֿנטלעכקייט. ער איז ניט אריינגעפֿאַלן אין יאוש, ער האָט ניט געשפּיגן אויף זיין פֿאַרגאַנגענהייט. די ביטערע דערפֿאָרונג און דאָס שטיקל וועג צוזאַמען מיט די קאָמוניסטן האָט אים ניט צעבראָכן, נאָר פֿאַרפֿעסטיקט אין די פּרינציפּן פֿון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם. זיין אויג איז געבליבן אָפֿן צו זען די פֿעלערן סיי פֿונעם קאָמוניזם, סיי פֿונעם רעפֿאָרמיזם, וועלכער האָט אַלץ מער באַהערשט די היגע סאָציאַליסטישע באַוועגונג. יאָ, ער האָט געקענט אָפֿן קוקן אין די אויגן דער אַרבעטער־באַוועגונג און זאָגן: „מיט לבן האַרמי האָב איך געהויזט, אָבער פֿון מיינע אייגענע מצוות האָב איך ניט אָפּגעווייכט". דער זיגער איז געבליבן — ניט לבן האַרמי, נאָר צביון.

*

נאָכן איבערייסן מיט דער וואַירקערס פּאַרטיי און „פֿרייהייט" קערט זיך צביון אום אויף אַ קורצע צייט צו זיין פֿאַך — און ער אַרבעט אַלס אינזשיניער אין דער בוי־אינדוסטריע. אָבער אין 1923 גייט צביון צוריק אַריין אין „פֿאַרווערטס", הגם ער איז דערווייל ניט אָנגעשלאָסן אין סאָציאַליסטישן פֿאַרבאַנד. דאָס איז איבערגעלאָזט געווארן פֿאַר זיין געווישן: „ווען ער וועט פֿילן — וועט ער אַריין". ערשט אין צוויי יאָר אַרום איז ער אַריין אין „פֿאַרבאַנד". איין יאָר איז ער אפֿילו געווען אַ מיטגליד פֿון דער עקזעקוטיווע פֿון „פֿאַרבאַנד", אין אַלגעמיין אָבער האָט ער דאָ קיין גרויסע טעטיקייט ניט אָנטוויקלט. ער האָט פֿון צייט צו צייט געשריבן אין „וועקער", געהאַלטן רעפֿעראַטן. ער האָט דאָ ווידער פֿאַרטיידיקט זיינע פּרינציפּן. ער האָט געדענקט זיין שבועה — „מער אין קיין שפּאַלטונגען ניט אָנטיילן צו נעמען".

*

אין די זעלבע יאָרן איז צביון איינער פֿון די ערשטע צען גרינדערס פֿון דעם „פּיפּלס רעליף", און ער איז דאָ זייער אַקטיוו. אין 1921 נעמט ער אָנטייל אין דער דעלעגאַציע, וואָס דער ווילנער הילפֿס־קאָמיטעט שיקט אין דער אַלטער היים מיט דער גרויסער סומע פֿון 160 טויזנט דאָלאָר. צביון האָט דאָ ניט נאָר דורכגעפֿירט די שוועריע שליחות פֿון אַ דעלעגאַט־געלט־פֿאַרטיילער, נאָר זיך גרינטלעך באַקענט מיטן צושטאַנד פֿון דער יידישער ארבעטער־באַוועגונג אין פּוילן און מיט דער נייער־אָנטשטאַנענער שול־ און קולטור־באַוועגונג. „גראָד דעמאָלט — דערציילט צביון — האָט מען אָנגעהויבן רעדן אין ווילנע וועגן דער נויטיקייט פֿון גרינדן אַ טעכניקום, און אויף מיין פֿאָרשלאָג איז פֿון די הילפֿס־געלטער, וואָס מיר האָבן געהאַט צו פֿאַרטיילן, באַשטימט געווארן

א געוויסע סומע, מיט וועלכער מען זאל קענען אנהויבן די גרינדונגס־ארבעט". דער דאזיקער טעכניקום האט זיך אין ווילנע זייער שיין אנטוויקלט און איז געווארן א באליבטע אינסטיטוציע אין פוילן. דער ח' ארקאדי קרעמער איז — לויט צביונס איניציאטיוו — דאָרט געווארן לערער פון מאטעמאטיק און פיזיק. און וועז צביון איז מיט צען יאר שפעטער, אין 1931, א צווייט מאל געווען אויף א באזוך אין ווילנע, האט ער „ווי א גרויסע באלוינונג פאר זיין מיטהילף", געהאט די זכיה צו זיין אויף די עקזאמענס אין טעכניקום, אנגעפירט טאקע פון ח' ארקאדי. ער האט עס באטראכט ווי א גרויס וואונדער, וועז די שילער האבן אין ריינער ליטעראריש־ער יידישער שפראך געענטפערט אויף אלע שוועריע פראגן. די עקזאמענס אויף יידיש האבן דא „אויסגעקוקט אזוי נאטירלעך, ווי זיי וואלטן פארגעקומען אויף דייטש אין פאליטעכניקום פון קארלס־רוהע אדער שארלאטענבורג".

*

צביון האט במשך פון יענע יארן אריסגעגעבן עטלעכע ביכלעך: אין 1918 האט צביון אריסגעלאזט א ביכל פון 24 זייטן: „די איבערבויאונג פון דער גזעזלשאפט נאכן קריג"; אין 1919 א גרעסערע בראשור פון 80 זייטן „וואס איז באלשעוויזם"; נאך פריער אין 1916 א בראשור: „יוהז ווילסאן און דאס פאלק" (30זייטן). אין 1921 גייט ארויס אונטער זיין אויפזיכט און מיט זיין פארעדעע א באנד ארטיקלען פון ל. טראצקי: „אונדזער רעוואלוציאן" (238 זייטן). און אין 1923: „מיין רייזע אין ארץ־ישראל" (פארלאג „די וועלט" ווארשע, ז"ז 194).

אין 1921 מאכט צביון צוויי רייזעס: קיין ליטע־פוילן און קיין פאלעסטינע. אויסצוגן פון זיינע ארטיקלען איבער ביידע רייזעס וועלן מיר דא געבראכט אין בוך. נאטירלעך, איז דער מאטעריאל וועגן ארץ־ישראל פארעלטערט פאר אונדזער היינטיקער צייט: זייער פיל האט זיך זינט יענער צייט געביטן אין ארץ־ישראל — סיי פאליטיש, סיי עקאנאמיש, סיי פארטייאיש־ציוניסטיש. פונדעסטוועגן האבן א סך דעמאלסדיקע באמערקונגען פון צביון אויך היינט א גרויסן ווערט און אינטערעס. און נאך מער ווערט האבן זיינע אלגעמיינע באטראכטונגען און געדאנקען איבערן יידישן נאציאנאלן פראבלעם בכלל און איבערן ציוניזם בפרט.

„צו וואס בין איך געפארן אין ארץ־ישראל?" — פרעגט זיך צביון אינעם לעצטן קאפיטל פונעם בוך. „זיכער האט אין מיין חשק צו פארן א געוויסן חלק געהאט דער ארץ־ישראל־ראמאנטיזם, וואס איז מיר געבליבן פון מיינע חדר־יארן" — ענטפערט ער. אבער ער איז מודה: „איך בין גיכער געפארן זוכן א גלויבן. איך האב מיין קעגנערשאפט צום ציוניזם קיין מאל ניט באגרינדעט מיט דער באהויפטונג, אז דאס שטרעבן צו האבן אן אייגן לאנד איז רעאקציאנער און שטייט אין ווידערשפרוך מיטן סאציאליזם, ווי דאס איז געווען די מיינונג פון די מערסטע חברים מיינע פון „בונד" — אבער איך האב ניט אינגעזען די מעגלעכקייט ווי אזוי דאס קען פארווירקלעכט ווערן. און זייענדיק איבערצייגט, אז עס איז אוממעגלעך צו קריגן אן אייגן לאנד, וואו כאטש א באדייטנדיקער טייל פון יידישן פאלק זאל זיך קענען באזעצן, האב איך ניט בלויז פאר א חלום, נאר פאר א שעדלעכן

חלום, וואָס פֿאַרטומלט די יידישע מאַסן דעם קאָפּ... און אין שווערע מאָמענטן האָב איך מאַנכע מאָל אַ טראַכט געטאָן: אפֿשר איז עס דאָך מעגלעך... און עס איז געווען דאָן, וועו איך האָב באַשלאָסן צו פֿאָרן. איך וועל זען מיט מיינע אויגן, אפֿשר וועל איך אויך אַנפֿאַנגען גלויבן... איך בין געפֿאָרן, אָבער איך האָב דעם גלויבן ניט געפֿונען. זייענדיק אויפֿן פּלאַץ, האָב איך מיך נאָך שטאַרקער איבערצייגט, אַז עס איז ניט מעגלעך, אַז עס איז אָפּילו ניטאָ וועגן וואָס צו חלומען. איך האָב געזען, אַז דאָס וואָס מען רופֿט „אונדזער לאַנד", איז ביידע זאַכן ניט — ניט אונדזער און עס איז ניט קיין לאַנד... און עס איז ניט בלויז, וואָס פֿאַלעסטינע איז אַן אַראַביש לאַנד, דורך און דורך אַראַביש, נאָר אויך ווייל אַזאַ ציוויליזירט אייראָפּעאיש פֿאָלק, ווי די יידן זיינען איצט, קענען צוריק קיין אַריענטאַלער ניט ווערן... אַ יידישע פֿאַלעסטינע איז בלויז מעגלעך, וועו מען זאָלן קענען פֿאַרטרייבן די אַראַבער פֿון דאָרטן".

דאָס פֿאַרלעצטע קאָפּיטל פֿון בוך הייסט: „די נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק". עס איז זייער אַ באַלערנדיק קאָפּיטל. צביונס געדאַנקען וועגן קיום האומה אָפֿן אַ לאָזונג פֿאַר יידישע סאָציאָליסטן — זיינען גילטיק אויך פֿאַר דער היינטיקער צייט. דער אַנאַליז פֿון יידישער אָסימילאַציע פֿון איז זייט, און פֿון ציוניסטישן נאַציאָנאַליזם פֿון דער אַנדערער זייט — איז זייער אינטערעסאַנט, עכט בונדיסטיש, געשריבן מיט קענטשאַפֿט פֿון דעם פֿראַבלעם. מיט אַ באַזונדערער קלאָרקייט ווערט דאָרט די פֿראַגע „יידישע שפּראַך" פֿאַרבונדן מיטן פֿראַבלעם וועגן קיום פֿון יידישן פֿאָלק.

„איך בין ניט זיכער — שרייבט דאָ צביון — אַז די יידישע שפּראַך וועט אַלעמאָל פֿאַרבלייבן ביים יידישן פֿאָלק, הגם עס גלויבט זיך וויניק, אַז זי זאָל פֿאַרשווינדן. אַ שפּראַך אויף וועלכער עס רעדן צען מיליאָן מענטשן... קען ניט אַזוי לייכט פֿאַרשווינדן. אָבער איך וויל דאָך ניט מאַכן אָפּהענגיק די גאַנצע עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק — פֿון דער יידישער שפּראַך... אין דער לאַנגער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ פֿון דעם יידישן פֿאָלק איז די שפּראַך ביי אים ניט געווען דער הויפּט־עיקר. דאָס יידישע פֿאָלק האָט מערערע מאָל געביטן זיין שפּראַך. נאָר ווי די זאָך זאָל ניט זיין, איז די געפֿאָר וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון דער יידישער שפּראַך אַ ווייטלויפֿיקע. אַלנפֿאָס איז עס בלויז אַ פֿראַגע פֿאַר גאַנץ ווייטע דורות... די אונטערשטע שורה איז, אַז ווי ווייט אונדזער אויג קען פֿאַרויסזען, איז די נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק אַ געזיכערטע".

„דאָס מיינט אָבער ניט — זאָגט ווייטער צביון — אַז מען דאַרף זיך פֿאַראַלטן נייטראַל און לאָזן די נאַציאָנאַלע אַנטוויקלונג פֿון דעם אייגענעם פֿאָלק אויף גאַטס באַראַט: וועט עס לעבן, איז רעכט, און וועט עס ניט לעבן — איז אויך פֿאַרפֿאַלן. אויב מען אַנערקענט, אַז דאָס יידישע פֿאָלק קען זיך ניט אַסימילירן, דאַן מוז מען זען, אַז די נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ זאָל זיין וואָס נאָרמאַלער און געזונטער... דאָן איז אונדזער פֿליכט צו זאָרגן, אַז אונדזער קולטור זאָל ווערן וואָס רייכער און העכער... איז אונדזער חוב צו אַנטוויקלען, צו פֿאַרשענערן און צו באַרייכערן אונדזער שפּראַך"...

און דאָ ברענגט אַרויס צביון דעם טיפֿן אונטערשייד צווישן זיין באַציאונג צום פֿראַבלעם קיום האומה און דער באַציאונג פֿון די ציוניסטן:

„דער גרונט איז, אַז די אַרבעט צו אַנטוויקלען די יידישע שפּראַך און די יידישע קולטור איז ניט פֿאַר דעם צוועק צו פֿאַרזיכערן די נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ פֿון דעם יידישן פֿאָלק און אויפֿצוהאַלטן די יידישע נאַציאָנאַליטעט, נאָר פֿאַר דעם צוועק צו העלפֿן דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן, וועלכע זיינען אָנגעוויזן אויף דער יידישער קולטור און אויף דער יידישער שפּראַך.

„אמת, דער רעזולטאַט איז דער זעלביקער. אַרבעטנדיק פֿאַר דער אַנטוויקלונג פֿון דער יידישער שפּראַך און יידישער קולטור פֿאַר דעם צוועק צו העלפֿן דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן, אַרבעט מען שוין ממילא אויף דער אויפֿהאַלטונג פֿון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט. עס איז אָבער דאָך אַ גרויסער אונטערשייד, וואָס פֿאַר אַ צוועק מען שטעלט זיך מיט דער אַרבעט. ווען דער צוועק זאָל זיין די אויפֿהאַלטונג פֿון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט, דאָן וועט דער ציוניזם, ווען ער נעמט נאָר אַריין אויך יידיש אין זיין פּראָגראַם, ווערן אַ נאָענטער מחותן. ווען עס האַנדלט זיך אָבער וועגן דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן אַלס צוועק, האָט דער ציוניזם ניט וואָס צו זאָגן, ווייל עס איז ניט זיין צוועק און ניט זיין אויפֿגאָבע. דער ציוניזם, וועלכער גלויבט ניט אין דער מעגלעכקייט פֿון דער אַנטוויקלונג און עקזיסטענץ פֿון יידישער קולטור אַז אַז אייגן יידיש לאַנד, קען זיך דאָך ניט שטעלן פֿאַר אַן אויפֿגאָבע צו אַנטוויקלען די יידישע קולטור אין די גלות־לענדער. ווען עס האַנדלט זיך אָבער וועגן דער אויפֿהאַלטונג פֿון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט אַלס צוועק, דאָן האָט דער ציוניזם פֿיל צו זאָגן. עס איז דאָך די אויפֿגאָבע און דער צוועק פֿון ציוניזם די אויפֿהאַלטונג פֿון דער יידישער נאַציאָנאַליטעט... עס איז געווג, אַז מען זאָל באַזעצן אין פּאַלעסטינע אַ פּאָר הונדערט טויזנט יידן און זיי דארט קאָנסערווירן, און דערמיט וועט זיין דער צוועק פֿון אויפֿהאַלטן די יידישע נאַציאָנאַליטעט דערגרייכט, ווייל אַ נאַציאָנאַליטעט קען אויך באַשטיין פֿון אַ פּאָר הונדערט טויזנט מענטשן און נישט דווקא פֿון עטלעכע מיליאָן".

אָט אַזוי איז „מיין רייזע קיין ארץ־ישראל" אַריבערגעוואַקסן די טעמע. עס איז אַ בוך פֿון איינעם, וואָס גיט אַ טיפֿן אַנאַליז פֿונעם יידישן נאַציאָנאַלן פּראָבלעם. צביון האָט זיך דאָ שארף אָפּגעגרענעצט סיי פֿון אַסימילאַציע, סיי פֿון נייטראַליזם, סיי פֿון נאַציאָנאַליזם. ער איז געבליבן דער אַקטיוואָר בונדיסט און גלותיסט, דער אַנהענגער פֿון יידישער שפּראַך און קולטור, דער גלויביקער אין דעם היסטאָרישן זינען פֿון דער עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק.

*

צוויי מאָל האָט צביון באַזוכט אייראָפּע — אין 1921 און 1931. ער האָט זיך געטיילט מיט זיינע אינדרוקן אויף די שפּאַלטן פֿון „פֿארווערטס". טיפּע באַאָבאַכטונגען און געדאַנקען וועגן איראָפּע בכלל און וועגן יידישן לעבן בפּרט, זיינען צעשפּרייט איבער די דאָזיקע ארטיקלען. צביון האָט זיך צוגעקוקט צום יידישן לעבן, צו דער אַרבעטער־באַוועגונג, צום אַלגעמיינעם פּאָליטישן לעבן אין אייראָפּע. ער האָט באַזוכט די ליטווישע שטעטלעך, מיט וועלכע זיין קינדהייט איז געווען אַזוי אינטים פֿאַרבונדן. און ער האָט געזען די גרויסע עקאָנאָמישע און

פֿאַליטישע שינויים צווישן ליטווישן יידנטום. ער האָט באַזוכט פּוילן און געזען דעם פֿונאַנדערבלי פֿון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, פֿון דער יידישער קולטור און שול. ער האָט דאָ געזען „די הערשאַפֿט פֿון די קאַפּאַטע־יידן" („פֿאָר־ווערטס", 5טן אויגוסט 1931) און דעם פּלֶירט פֿון דער רעאַקציאָנערער רעגירונג מיט זיי. ער האָט זיך געטראָפֿן מיט די פּירער פֿון „בונד" און אויפֿגעטראָטן אויף פּאַרזאַמלונגען מיט יידישע אַרבעטער. ער האָט אויך באַזוכט דאָס דעמאָלט־דיקע „רויטע ווין" און געזען די הערלעכע דערגרייכונגען פֿון די סאָציאָליסטן.

אין אויגוסט1931 האָט ער געהאַט די געלעגנהייט צו זיין אָנוועזנד אויף צוויי וויכטיקע קאָנגרעסן: דעם ציוניסטישן אין באַזעל און דעם סאָציאָליסטישן אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס אין ווין. ער האָט געדרוקט קאָרעספּאָנדענצן פֿון דאָרט און געמאַכט „אַ פּאָרגלייך צוויש קאָנגרעסן" (פֿאָרווערטס", 21סטן אויגוסט 1931). דער שטורמישער באַזעלער קאָנגרעס האָט אים געבראַכט צום אַלטן געדאַנק זיינעם: „אויב ניט אַלץ איז קלאָר געווארן אויפֿן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, איז אָבער איין זאַך קלאָר געווארן, וואָס קלערער קען ניט זיין, און דאָס איז, אַז די פּאָרווירקלעכונג פֿון ציוניזם ליגט ניט אין די הענט און אין דעם כוח פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג. עס איז גאָנץ גלייך אויב וואָ־דימיר זשאַבאָטינסקי און סטיפֿען ווייז האָבן שטאַרק געזידלט די ענגלישע רעגירונג, און די אַנדערע האָבן בלויז אַ ביסעלע געזידלט, דער עצם געדאַנק איז דאָך אָבער ביי אַלעמען געווען דער זעלביקער, אַז ניט די ציוניסטן זיינען שולדיק אין דער איצטיקער לאָגע פֿון ציוניזם, נאָר אַז עמעצער אַנדערש. און קעגן דעם „עמעצן אַנדערש" איז די ציוניסטישע באַוועגונג הילפֿלאָז... איך האָב פֿאָר זיך געזען אַ באַוועגונג, וואָס איז פֿולשטענדיק הילפֿלאָז. און גראָד האָט זי דערפֿילט איר פֿולשטענדיקע הילפֿלאָזיקייט ווען זי איז גרויס און שטאַרק געווארן". אָט די פּשוטע אין איר קלאָרקייט פֿעסטשטעלונג בנוגע דעם ציוניזם איז, דאָכט זיך, דאָס טרעפֿלעכסטע, וואָס איז ווען עס איז געזאָגט געווארן וועגן ציוניזם. און אויך אין אונדזערע היינטיקע טעג איז זי אין פֿולער מאָס גילטיק.

און וואָס איז שייך דעם סאָציאָליסטישן קאָנגרעס — קומט צביון צום פּונקט פֿאַרקערטן געדאַנק: „עס איז אַ באַוועגונג, וואָס הענגט אָפּ בלויז אין אירע אי־גענע כוחות. און וואָס גרעסער עס ווערט איר כוח, אַלץ נענטער קומט זי צו איר ציל. עס מעגן זיין מיינונגס־פֿאַרשיידנהייטן וועגן די מעטאָדן און וועגן, ווי אַזוי דעם סאָציאָליזם צו פֿאַרווירקלעכן... אָבער עס איז ניטאָ קיין פֿראָגע, אַז דער סאָציאָליזם איז געזיכערט מיט זיין פֿאַרווירקלעכונג... עס קען זיין אַ פֿראָגע, אויב די סאָציאָליסטישע פּאַרטיי דאַרף רעגירן, ווען זי קען ניט הערשן, אָבער עס איז דאָך קלאָר, אַז דער סאָציאָליזם דערנענטערט זיך אַלץ מער צו דער הערשאַפֿט".

צביון האָט דערלעבט די צייט, ווען די גרויסע ענגלישע לייבאָר־פּאַרטיי איז אַריין אין אַ תקופֿה, ווען ניט נאָר זי „רעגירט" נאָר זי טוט אויך „הערשן". און לאָמיר ווינטשן צביונען, אַז ער זאָל דערלעבן די צייט, ווען סאָציאָליסטישע רעגירונגען וועלן הערשן אויך אין אַנדערע מערב־אייראָפּעאישע לענדער.

*

מיר האָבן שוין דערמאָנט אַ פּאָר מאָל צביונס שייכות צו העברעאיש. געקומען פֿון ישיבה, שפּעטער דורכגעדרונגען מיט השפּלה, איז ער געוואָרן אַ גרויסער קענער פֿון העברעאיש. ווי דער לייענער געדענקט, איז זיין פּובליציסטישע התחלה געווען אין „המליץ". אין 1904—1905 שרייבט ער אַרטיקלען אין העברעאישן „הזמן". אין 1909, וועַן ער איז געקומען קיין אַמעריקע, אַרבעט ער מיט אין דער העברעאישער טאָג־צייטונג „היום". אין די קרייזן פֿון די העברעאישע זשורנאַליסטן האָט מען גוט געדענקט וועגן צביונס גלענצנדן סטיל אין העברעאיש, און מ׳האָט אים ניט אין מאַ פֿאַרגעלייגט צו שרייבן און מיטאַרבעטן אין פֿאַרשיידענע העברעאישע אויסגאַבעס. וועגן איינעם אַז נסיון, וועלכן דער אַלטער ליבהאָבער פֿון העברעאיש האָט ניט געקענט ביישטיין, ווילן מיר דאָ דערציילן. דאָס איז געווען אין 1919. אין ניו־יאָרק איז דעמאָלט ארויסגעגאַנגען דער וואָכנטלעכער זשורנאַל אויף העברעאיש „התורן", אונטער דער רעדאַקציע פֿון ראובן בריינין. האָט יענער זיך געווענדט צו צביונען, ער זאָל פֿאָר אים אַנשרייבן אַ סעריע אַרטיקלען וועגן באַלשעוויזם. די דאָזיקע סעריע איז טאַקע אַפּגעדרוקט אין די נומערן: 37, 38, 39, 45.

דער אַרטיקל טראָגט דעם נאָמען „הבולשביקים והבולשביזם ברוסיה". דער ערשטער אַרטיקל דערציילט: ווער זיינען די באַלשעוויקעס? ער דערקלערט דאָ דעם אונטערשייד צווישן די אַנשויאונגען פֿון די מענשעוויקעס און באַלשעוויקעס. לויט צביונען איז דער נצחון פֿון די באַלשעוויקעס געקומען דערפֿאָר, ווייל זיי האָבן געוואָדט צו די רוסישע אַרבעטער „אין די טעג פֿון דער רעוואָלוציע די זעלבע רייד, וואָס זיי האָבן געוואָדט צו זיי פֿאָר דער רעוואָלוציע. און די דאָזיקע רייד האָבן זיי אַריינגעזאָפּט אין זייערע הערצער" — דאָ איז געמיינט די רייד וועגן דיקטאַטור און הערשאַפֿט פֿון פּראָלעטאַריאַט. אינעם צווייטן אַרטיקל רעדט ער וועגן דעם, אַז „דער באַלשעוויזם דאָס איז דער סאַציאַליזם שבמעשה, דער סאַציאַליזם פֿון הייַנט און ניט פֿון דער וויַיטער צוקונפֿט".

און שוין דעמאָלט האָט צביון זיך אָפּגעגעבן אַ קלאָרן חשבון וועגן די געפֿאָרן און פּערספּעקטיוון פֿון דער באַלשעוויסטישער איבערקערעניש. אינעם דריטן אַרטיקל שרייבט ער: „איך מוז דאָ דורכפֿירן אַן אונטערשייד צווישן די צוויי באַגריפֿן: סאָציאַלע איבערקערעניש און סאָציאַליזם, אָפּט מישט מען זיי אומגעזונף. פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס גלויבן, אַז די באַלשעוויקעס האָבן שוין געבראַכט דעם סאָציאַליזם אין רוסלאַנד, אָבער דאָס איז אַ פֿאַלשע פֿאַרשטעלונג. ניט סאָציאַליזם האָבן זיי געבראַכט נאָר אַ סאָציאַלע רעוואָלוציע, וואָס זי איז אַן איבערגאַנג צום סאָציאַליזם. עס איז לייכט צעווען צו ברענגען די סאָציאַלע איבערקערעניש אין רוסלאַנד, ווייל דער בורזשואַזיע קלאַס איז אין רוסלאַנד געווען צו שוואַך אויף אַנטקעגנצושטעלן זיך. אָבער עס וועלן נאָך יאָרן אַדורכגיין, ביז די סאָציאַליסטן אין רוסלאַנד וועט געלינגען איינצושטעלן אַ סאָציאַליסטישע אַרדענונג אין לאַנד... דער גרעסטער טעות פֿון די באַלשעוויקעס איז געווען, וואָס זיי האָבן געגלויבט, אַז די סאָציאַלע רעוואָלוציע וועט אויסברעכן אויף אַנדערע לענדער... וואָלטן די באַלשעוויקעס ניט געווען

אזוי זיכער, אז די סאציאלע רעוואלוציע וועט גאר גיך אויסברעכן אין אלע אייראפעאישע לענדער, וואלטן זיי זיך אפגעהאלטן פון צו טאן א סך זאכן, וואס שפעטער האבן זיי חרטה געהאט אויף זיי".

זינט יענער צייט האט צביון מער גארניט געשריבן אויף העברעאיש. אבער זיינע לומדות און העברעאיש־קענטענישן האבן נאך אלץ א שם אין ברייטע קרייזן.

*

אין משך פון זיין 50יעריקער לייטעראריישער טעטיקייט האט צביון אנגעשריבן עטלעכע וויכטיקע וויסנשאפטלעכע און פאפולער־וויסנשאפטלעכע ארבעטן. שוין אין דער ווילנער „פאלקס־צייטונג" (1906) האט ער אפגעדרוקט אן ערנסטע ארבעט, באזירט אויף מאטעריאלן פון בונדישן ארכיוו, וועגן דעם ערשטן יידישן סאציאליסטישן פארײן. אין דער יובילײי־אויסגאבע פון „פאר־ווערטס" אין 1917 (דערשינען אין בוך־פארם) האט צביון געגעבן א גרויסע ארבעט „די ערשטע יידישע צייטונגען אויף דער וועלט" — דאס איז געווען אין יענער צייט אן ארבעט פון פיאנערישן כאראקטער. אין ווילנע (1906) איז פאר־עפנטלעכט געווארן זיינע א גרעסערע בראשור (פארלאג „די וועלט") מיטן נאמען „פרויען־האנדל און פראסטיטוציע"; אין 1918 אין אין דער ארבעטער־רינג־ביבליאטעק ארויס צביונס „אסטראנאמיע" (275 ז"ז) און אין 1919 אין דער זעלבער סעריע — זיין „זאלאגיע — דאס לעבן פון חיות" (502 ז"ז). דער אויפטו פון צביונען אין די דאזיקע צוויי ביכער איז געווען זייער גרויס ניט נאר דערפאר, ווייל ער האט דא געגעבן דעם יידישן לייענער אין א פאפולערער פארם די אויסשעפנדיקע ידיעות פון די צווייַ אנגערופענע וויסנשאפט־געביטן. צביון האט עהאט גובר צו זיין א גרויסע שוועריקייט: דאס זיינען דאך געווען ביכער, וואס באהאנדלען צום ערשטן מאל אויף יידיש די דאזיקע וויסנשאפטן. אין יידיש האט געפעלט די טערמינאלאגיע פאר אלע דערשיינונגען, פראצעסן, פאקטן פון אסטראנאמיע און זאלאגיע; מ'האט געדארפט פארריידישן דייטשע נעמען, אויסנוצן אלט־העברעאישע טערמינען; מ'האט געמוזט שאפן אייגענע וועדטער; מ'האט געדארפט געפינען די אופנים, ווי אזוי מסביר צו זיין די ענינים דעם ניט־צוגעגרייטן, רויען יידישן לייענער. די זעלבע פראבלעם איז געשטאנען פאר צביונען, וועו ער האט באקומען דעם אויפטראג פון בילדונגס־קאמיטעט פון ארב.רינג צו רעדאגירן דעם פאפולער־וויסנשאפטלעכן בוך פון ס. פיינסטאון „כעמיע — צו לעזן און צו לערנען" (272 ז"ז) — א בוך וועגן ארגאנישער און אנארגאנישער כעמיע, מיט א באזונדערער אפטייַלונג פאר אינדוסטריעלער כעמיע. צביון האט צו דעם בוך אנגעשריבן א פאררעדע; ער האט אויך רעדאגירט די אנדערע אויסגאבעס פון דער זעלביקער סעריע פון דער ארב.־רינג־ביבליאטעק. צביון האט אין די אלע פאלן מחדש געווען זייער א סך, באריכערט דעם וויסן פון די יידישע לייענערס, און באריכערט די יידישע שפראך גופא. צביון האט אויך געארבעט איבער א בוך — „די געשיכטע פון די יידן אין מיטלאלטער" פאר דער זעלביקער סעריע; אבער דאס דאזיקע בוך איז ניט דערשינען.

נאָר אין איין גרויסער אונטערנעמונג האָט זיך באַטייליקט צביון — ער איז געווען מיטרעדאַקטאָר פון דעם „ענגליש־יידישן ענציקלאָפּעדישן ווערטערבוך". די אויסגאָבע פון דעם דאָזיקן ענציקלאָפּעדישן ווערטערבוך איז געווען דער קולטור־פֿאַרדינסט פונעם דעמאָלטדיקן אַרויסגעבער פון „מאָרגן־זשורנאַל", יעקב סאָפּירשטיין; ער האָט אַרייַנגעלייגט אין דעם 50 טויזנט דאָלער, אַ קאָלאָסאַלע סומע אין יענער צייט. צביון איז געווען רעדאַקטאָר פונעם יידישן טייל פון דער אויסגאָבע (הויפּט־רעדאַקטאָר איז געווען ד"ר פּאָול אייבעלסאָן). די גאַנצע אַרבעט איבערן ווערטערבוך האָט געדויערט פון 1911 ביז 1915; עס האָט געאַרבעט אַ פּערסאָנאַל פון אַכט—נייַן מענטשן, און צביון האָט געהאַט די השגחה איבער דער אַרבעט סיי רעדאַקציאָנעל, סיי אַרגאַניזאַטאָריש. ביז הייַנטיקן טאָג האָט ניט דער דאָזיקער ווערטערבוך קיין גלייכן אויף יידיש. און הגם ער איז אַרויס אין 1915, האָט ער אַלץ אַ גרויסן אַ ווערט פֿאַר אַ יידן, וואָס וויל באַהערשן די ענגלישע שפּראַך; אויך פונעם שטאַנדפּונקט פונעם יידישן שפּראַך־אוצר, איז דאָ דערגרייכט געוואָרן זייער אַ סך, עס לייגט דאָ אַ גרויסע עשירות פון יידיש. און צביונס חלק אין דעם איז גאָר גרויס — סיי אין דעם עצם איניציאַטיוו פון דער אויסגאָבע, הן אינעם פֿאַרווירקלעכן זיי.

אין די גאָר לעצטע יאָרן פֿאַרן צווייטן וועלט־קריג האָט צביון אָנטייל גענומען אין דער גרויסער אַרבעט אַרום דעם זאַמלבוך „טויזנט יאָר פּינסק", פון וועלכן ער איז געווען דער רעדאַקטאָר. דער דאָזיקער זאַמלבוך שטעלט מיט זיך פֿאָר אַ גרויסע ליטעראַרישע און קולטורעלע אונטערנעמונג. עס איז אַ גאָר וויכטיקער בייטראָג צו דער יידישער געשיכטע־ליטעראַטור. צביונס אַרבעט דערבייַ, סיי אַלס רעדאַקטאָר, סיי אַלס אַרגאַניזאַטאָר, איז געווען זייער וויכטיק און באַדייטנדיק.

*

די יידישע געזעלשאַפֿטלעכקייט און די יידישע פּרעסע, די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג און דער יידישער פֿאָלקס־לייענער פֿייערן איצט דעם 50יעריקן יובילייַ פון צביונס זשורנאַליסטישער טעטיקייט.

פּופּציק יאָר... פּופּציק יאָר זשורנאַליסטישער, פּובליציסטישער, פּאָפּולאַריזאַטאָרישער טעטיקייט אין דער יידישער שפּראַך. פּופּציק יאָר טאָג־טעגלעכע אויפֿקלערונג פונעם יידישן לעזער אין געביט פון יידישער און וועלט־פּאָליטיק, אין געביט פון דער אַרבעטער־באַוועגונג, פון סאָציאַליזם און מאַרקסיזם. פּופּציק יאָר לערנען דעם יידישן לייענער און באַקענען אים מיט עלעמענטאַרע און מיט גאָר־קאָמפּליצירטע פּראָבלעמען פון פֿיזיק און כעמיע, און פון אַנדערע נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע געביטן. פּופּציק יאָר אויפֿקלערונגס־אַרבעט אין געביט פון יידישע וויסנשאַפֿטן, פון יידישער קולטור, פון דער יידישער געשיכטע. פּופּציק יאָר שאַפֿן אין יידיש, שטיין אויף דער וואַך פון דער יידישער קולטור, פון אַלע לעבעדיקע באַוועגונגען אין יידישן לעבן. פּופּציק יאָר פּרוכטבאַרע און קאָליר־פֿולע שריפֿטשטעלעריישקייט. צביון קען באמת געקרוינט ווערן מיטן נאָמען לערער און דערציער פון די בריַיטסטע יידישע מאַסן. ער פֿירט ביי דער האָנט דעם יידישן לייענער, העלפֿט אים זיך פֿונאַנדערקלייבן אין אַלע ענינים פון אַרומיקן לעבן, פון מענטשלעכן געדאַנק. ער איז זיין וועג־וויַיזער אין פשוטסטן

און בוכשטעבלעכן זין פֿון וואָרט. און דער יידישער לייענער־עולם האָט דאָס טאָקע אַזוי אָפּגעשאַצט, און געשטאַנען אין שטענדיקן לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט צביונען, אים געפֿרעגט שאלות און עצות, אים דאָנקבאַר געווען פֿאַר זייער באַלערנדיקע אַרטיקלען, זיך געלערנט ביי אים, זיך פֿאַרטראָכט אויף אַלץ נייע פֿראָבלעמען, און ווען אַפֿילו ניט מסכים געווען מיט אים — געחלשט צו וויסן, וואָס טראָכט צביון וועגן דעם ענין.

און געהויבן דעם יידישן לייענער האָט צביון ניט נאָר מיט דעם, וואָס ער האָט געשריבן און אַריינגעלייגט אין אינהאַלט פֿון זיינע אַרטיקלען, נאָר אויך מיט דעם, וויאַזוי ער האָט געשריבן וועגן דעם אַלצדינג. דער סטיל און די פֿאָרם פֿון צביונס שרייבן — האָט טויזנטער מעלות און חן. ער איז קלאָר און דורכזיכטיק, ווי דאָס קרישטאַלן וואַסער פֿון א לעבעדיקן קוואַל. יעדער געדאַנק איז ביי אים אַבסאָלוט קלאָר און פֿאַרשטענדלעך, אָן פֿאַרדרייענישן און אָן איבערשפּיצלעך, אָן שום ווילן צו זיין „אָריגינעל" און „מאָדערן". מיט אָן אויסער־געווייגלעכן טאָלאַנט איז ער מסביר די פֿאָרוויקלטסטע פֿראָבלעמען און טעמעס. צי עס איז א פֿאָליטישע פֿראָבלעם, צי א נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע — אַלץ איינס, איז די באַהאַנדלונג געבויט אויף 100־פּראָצענטיקער לאָגישקייט, אויסגע־האַלטנקייט, גרינטלעכקייט, דורכגעטראַכטקייט. און שטענדיק אויפֿן יסוד פֿון אויסשפּנדיקע, פֿרישע מאַטעריאַלן און ידיעות.

שוין אַט די מעלה פֿירט צו דעם, אז דער מאַטעריאַל זאָל געבויט ווערן אין א מייסטערהאַפֿטער אַרכיטעקטור, מיט פֿעסטקייט און זיכערקייט, מיט אויפֿ־ריכטיקייט און אוממיטלבאַרקייט. אָבער צו דעם אַלעם קומען צו נאָך צוויי גרויסע מעלות וועלכע מאַכן צביונס שרייבן נאָך רייכער, צוציענדיקער, אינטע־רעסאַנטער. די דאָזיקע צוויי מעלות זיינען זיין יידיש און זיין הומאָר. צביונס יידיש איז ניט קיין געקינסטלטער, ניט קיין איבערגעזעצטער, נאָר אַזוי צו זאָגן — פֿון ערשטן קוואַל. עס איז דער יידיש פֿון דער היים. פֿון קלוגע טאַטע־מאַמע, פֿון חדר און ישיבה. עס איז דער ליטווישער יידיש, רייך מיט אַריגינעלע טענער און אידיאָמען, מיט וואַרעמער ליבלעכער באַציאונג צו די לאָקאַליזמען. אוודאי, האָט צביונס שפּראָך פֿאַר די פֿופּציק יאָר זיך אַנטוויקלט, אַרונטערגעפֿאַלן אונטער די ליטעראַרישע השפּעות פֿון דער צייט. אָבער אוודאי איז ער פּטור געווארן פֿון פֿאַרשיידענע דייטשמעריזמען און פֿון אמת־דייטשישע איינפֿלוסן פֿון זיין ריגער יידיש. אוודאי האָט ער אַריינגענומען געוויסע פֿאַרמען און ווערטער, וועלכע זיינען פֿאַר די יאָרן אַריינגעדרונגען אין דער יידישער שפּראָך. אָבער בדרך כלל און אין עצם — איז צביונס יידיש א קערנדיקער מאַמע־לשון, וועלכע ציט חיונה פֿון אורקוואַל, פֿריי פֿון סתם נאָוואָטאַרישקייט, פֿון שפּראָך־שפּיל צוליב שפּיל, פֿון שפּראָך־אויסטראַכטענישן. זיין שפּראָך איז זייער אינגעהאַלטן אין פּרט פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען און פֿאַרשיידענע מינים „אויסלענדישע" און הויך־גלעלערנטע ווערטער; אין דער זעלבער צייט איז זיין שפּראָך אויך זייער עקאָנאָמיש בנוגע העברעאישע ווערטער. ער מיידט אויס סתם לומדישע אויסדרוקן און גמרא־ווערטלעך. ער היט זיך — ניט צו אַרכאַאיזירן זיין יידיש, וויל יידיש איז פֿאַר אים א צו לעבעדיקער און קאָנקרעטער ענין, א צו וויכטיקער אויפֿקלער־אינסטרומענט. אָט צוליב די אַלע סיבות איז צביונען

אזוי אפֿט אויסגעקומען צו פֿאלעמיזירן מיטן „ייוואָ" און זיינע טענדענצן לגבי דער יידישער שפּראַך און יידישער פּאָרם.

אין אפּריל 1942 איז אין יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט פֿאַרגעקומען א קאָנפֿערענץ, וואו עס איז געפֿירט געוואָרן א דיסקוסיע וועגן דער שפּראַך, וואָס וועלט באַנוצט אין די אויסגאַבעס פֿון „ייוואָ". דאָס אַרייַנפֿיר־וואָרט האָט געהאַט צביון. און אַרויסגעקומען איז ער מיט דריי טענות צום „ייוואָ": פֿאַרוואָס דער „ייוואָ" וואַרפֿט אַרויס וועלטער, פֿאַרוואָס ער טראַכט אויס וועלטער און פֿאַרוואָס ער נוצט אַזוי פֿיל העברעאיזמען. צביון האָט אַזוי פֿאַרמולירט זייַנע טענות:*

„מען האָט אויסגעטראַכט א וואָרט 'דייטשמעריזם', וואָס איך פֿאַרשטיי עס אין גאַנצן ניט. דייטשמעריש קען זיין דער זאַצבוי, אָבער עס קען ניט זיין קיין וועלטער דייטשמעריזמען. אין דער ענגלישער שפּראַך זייַנען ניטא קיין פֿרעמדווערטער. אָלץ איז גוט. יידיש האָט געגומען די וועלטער (אין דער מער־הייט פֿאַלן) פֿון דייטש. זייַנען אָלע דייטשע וועלטער פֿאַטעניציעל יידישע וועלטער. וועגן מען דאָרף זיי — קען מען זיי אַרייַנעמען. מען קען ניט אַרויסוואַרפֿן אזא וואָרט ווי הינריכטן. מען דאָרף ניט אַרויסוואַרפֿן אזא וואָרט ווי פֿאַרשלאָג און עס פֿאַרבייטן מיט פֿאָרלייג. מען קען ניט אויסקומען אָן אזא וואָרט ווי געברויך, וואָס איז שוין לאַנג אַריין אין אונדזער שפּראַך. דאָס אייגענע איז אויך מיט די וועלטער פֿון ענגליש. ניטא קיין אַנדער וואָרט פֿאַר בייבי אַדער טראַבל. א שפּראַך פֿאַרדייט אָלע פֿרעמדע וועלטער,וואָס וועלן אין איר אַרייַנגענומען, אויב זיי בייטן ניט די קאָנסטרוקציע פֿון דער שפּראַך.

„אין געוויסע פֿעריאָדן וויל מען שאָפֿן נייַע וועלטער, אָבער שפּעטער זעט מען אין וויי לעכער־לעך דאָס איז. אָט וועט למשל פֿאַרלייג קיין מאָל זיך ניט אַרייַנפּאַסן אין דער שפּראַך און עס וועט זיך ניט אַנגענומען. פּונקט אַזוי איז ניט אַריין אין דער שפּראַך ד"ר זשיטלאָווסקיס אויפֿמערק. אָזא ניי וואָרט וויי סוף־כל־סופֿיק איז ממש חוזק. פֿון דער אַנדערער זייט האָט „ייוואָ" א נייגונג צו ארכאַאישע וועלטער.

„... יעדער לעקטאָר וווייסט וויי עם־הארצותדיק עס איז דער עולם. איבער דעם וואָס מען ניצט צו פֿיל העברעאיזמען קומט אַרויס א טאָפּעלע עם־הארצות: א טייל וווייס ניט דאָס וואָרט, א טייל וווייס יא דאָס וואָרט, קען עס אָבער ניט איבער־לייענען. אָט איז געווען אין „גערעכטיקייט" א סקיצע „דער יורד". איז געקומען צו מיר א יונג און פֿרעגט וואָס באַטייט יורד. פֿאַראַן אַפֿילו יידישע שרייבערס וואָס זאָגן בולט אויף בולט. פֿאַראַן שרייבערס, וואָס פֿאַרשטייען ניט די „ייוואָ־בלעטער", וויל דאָרטן זיינען דאָ צו פֿיל העברעאישע וועלטער. פֿאַר וועמען שרייבט מען אַזוי? נאָר פֿאַר א קליינער צאָל לומדים. אָבער אונדזער שפּראַך איז ניט פֿאַר לומדים. נעמט אַזוינע וועלטער ווי איכות און כמות. מאַכט אַן אַנקעטע צווישן יידישע שרייבערס — וויפֿל וועלן וויסן וואָס דאָס באַטייט? אָדער וועט וווייסט, אַז מרובע איז קוואַדראַט? פֿאַראַן נאָך זייער א סך אזעלכע וועלטער. דאָס איז א שטער פֿאַר דער אַנטוויקלונג פֿון יידיש. פֿאַר די קינדער, וואָס מען לערנט מיט זיי יידיש־אין די שולן, וועלט יידיש טערקיש.

---

* „יידישע שפּראַך", מאַרץ—אַפּריל 1942.

„בכלל פֿלירטעווען מען אין די „ייוואָ"־אויסגאַבעס מיט צו פֿיל וויסנשאַפֿט־לעכע טערמינען.

„איך בין ניט קיין שאָפֿן נייע ווערטער, אָבער מען דאַרף דערביי זיין מער פֿאַרזיכטיק. און איך זאָג: טרייבט ניט איבער מיט די דייטשמעריזמען, עס איז דאָ אָ סך ווערטער וואָס מען מוז זיי ניצן, ווייל מען האָט ניט קיין אַנדערע. הינריכטן איז גוט, ווייל עס איז ניטאָ קיין אַנדער וואָרט פֿאַר דעם. מיר איז אַליין אויסגעקומען צו שאָפֿן נייע ווערטער, ווען איך האָב אָנגעשריבן אָ פּאָפולער בוך וועגן אָסטראָנאָמיע. אָבער מען דאַרף זיך היטן ביי די נייסן".

אָט די רייד פֿון צביונען זיינען זייער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אים. ער גע־דענקט שטענדיק וועגן דעם לעבעדיקן לייענער. אינהאַלט און שפּראַך־פֿאַרם זיינען פֿאַר אים געבונדן. ער וויל דערנענטערן די שפּראַך צו וואָס מער עקזאַקטקייט, קאָנקרעטקייט. ער וויל, אַז יידיש זאָלן פֿאַרבליבן די שפּראַך פֿונעם בריטן עולם, און ניט פֿאַרוואָנדלען זיך אין אָ לשון־קודש. ער איז בכלל אָ קעגנער פֿון געקינסטלטקייט, פֿון אומישנעדיקע צוטראָכטענישן. יידיש איז פֿאַר אים אָן ארגאַנישער טייל פֿון יידישן לעבן, ניט פֿון וויסנשאַפֿטלעכע קאַבינעטן. צביון איז אָ דעמאָקראַט ניט נאָר אין פּאָליטיק, נאָר אויך אין רעדן, אין שרייבן, אין שמועסן מיטן לייענער. עס איז צו אויבערפֿלעכלעך, ווען מען מיינט צו באַשולדיקן צביונען, אַז ער וויל האָבן די יידישע שפּראַך נאָר אויף אַזאָ מדרגה, ווי דאָס פֿאַדערט די צייטונג און דער צייטונגס־לייענער און ער זאָרגט ניט וועגן דער וויטערער פּערספּעקטיוו פֿון יידיש. אין דער אמתן איז דאָ עפּעס אַנדערס: צביון פֿאַרמאָגט אָ געזונטן חוש פֿאַר לעבעדיקער שפּראַך און ער זעט פֿאַר זיינע אויגן דעם לעבעדיקן לייענער. דער פּראָפּאַגאַנדיסט און מדריך, דער סאָציאַליסט און דעמאָקראַט אין אים דיקטירן אים אָ גאָר אַנדערע באַציאונג צו דער יידישער שפּראַך.

אָפֿילו לגבי קונסט פֿרעוואָלירט ביי צביונען אויך אָט דער שטאַנדפּונקט, און די „ריינע קינסטלער" וואָלטן געקענט אַרויסשטעלן צו צביונען די זעלבע טענות, ווי אונדזערע „ריינע פֿילאָלאָגן". אין אַן אַרטיקל „די אויפֿגאַבע פֿון דער קונסט פֿון וואָרט" (17טן פֿעברואַר 1936, „פֿאַרווערטס") האָט צביון געשריבן:

„...קינסטלער זיינען ניט די אייניציקע, וואָס זיינען באַשאַנקען מיט דער וואונדערלעכער פֿעאיקייט פֿון קינסטלערישן שאַפֿן... דער אונטערשייד איז בלויז, וואָס ביי די קינסטלער, ביי דעם טאָלאַנט האָט די שאַפֿנדיקע קראַפֿט זיך שוין דורכגעבראָכן איר וועג און זי האָט זיך אַנטפּלעקט פֿאַר דער וועלט, בעת אין דעם דורכשניטלעכן מענטשן איז זי נאָך פֿאַרבאָרגן... אין דער יידישער ליטע־ראַטור האָט מען אַוועקגעגעבן דעם גאַנצן טאָלאַנט צו די פּאָעטן און צו די בעלעטריסטן. געקומען איז עס דערפֿון, וואָס אין אונדזער יידישער ליטעראַטור איז געשאַפֿן געוואָרן דער באַגריף, אַז די קונסט פֿון וואָרט באַשרענקט זיך מיט פּאָעזיע און בעלעטריסטיק, און אַזוי ווי טאָלאַנט איז אָ באַדינגונג פֿאַר קונסט, קומט עס שוין ממילא אויס, אַז בלויז פּאָעטן און בעלעטריסטן האָבן טאָלאַנט... וואָס פֿאַר אַן ערקלערונג מען זאָל ניט געבן וועגן קונסט, דאָרף מען אַלע מאָל האָבן אין זינען, אַז דאָס וואָרט קונסט שטאַמט פֿון דעם וואָרט

„קענען". ... עס איז ביי מיר קיין צווייפל ניט, אז די קונסט פון ווארט האט זיך אנגעפאנגען דערמיט, ווען דאס ווארט האט אנגעפאנגען באנוצט ווערן צו מאכן א וויצקונג אדער אן אייגדרוק אויפן צווייטן, גאנץ גלייך אין וועלכער פארם". און דערפאר טאקע האט צביון אין דעם ארטיקל און אין אנדערע גע־צויגן די אויפמערקזאמקייט פון די לייענערס צו דער נייער אינטערעסאנטער דערשיינונג פון די לעצטע יארן, „וואס די בעלעטריסטן האבן אנגעפאנגען צו שרייבן פובליציסטיק און עס ווערט געשאפן א נייע פארם פון שרייבן — פוב־ליציסטישע בעלעטריסטיק אדער בעלעטריסטישע פובליציסטיק".

איך האב זיך אפגעשטעלט גענויער אויף דער דאזיקער מיינונג פון צביונען, ווייל דאס דערקלערט אויך אין א גרויסער מאס זיין שטעלונג צום ענין שפראך. צביון האלט בעיקר פון „קענען". דער אפ־בית פון שרייבן באשטייט פאר אים אין דעם, אז דאס שרייבן זאל „מאכן א וויצקונג אדער אן אייגדרוק אויפן צווייטן". שפראך דארף דינען די אויפגאבן פון לערנען, באלערנען, אויפקלערן און אויך הנאה האבן. שפראך איז אן אינסטרומענט, און ער דארף „קענען" דינען די צוועקן פאר וועלכע ער איז באשטימט. קיינע געצנדינערישקייט אין געביט פון שאפן! דער עיקר איז דער מענטש, אין דעם פאל, דער לייענער. טאלאנט איז ניט קיין אפגאט! געדענקען דארף מען וועגן דעם „דורכשניטלעכן מענטשן", וויל ער איז ניט נאר א פאסיוואר קאנסומענט, נאר אין אים איז אויך פארבארגן א גרויסע פאטענציעלע „שאפנדיקע קראפט". און אויך אין געביט פון שפראך איז אט דער „דורכשניטלעכער מענטש" דער פוסק אחרון, ווייל אויך אין געביט פון שפראך אנטוויקלט ער טאג־טעגלעך אומגעהויערע „שאפנדיקע קראפט". און וואס מער אונזער יידיש וועט באאיינפלוסט ווערן פון דער דאזיקער „שאפנדיקער קראפט" פונם יידן א גאנץ יאר, אלץ געזונטער וועט זיין.

דאס הייסט ניט, אז קיין לאבאראטארישע ארבעט און עקספערימענטא־באוואוסטזיניקע ארבעט טאר אין געביט פון יידיש ניט געפירט ווערן. פארקערט, ווי צביון זאגט עס אין דער אויבן־געברא־כטער ציטאט, ער האט אליין עקס־פערימענטירט, און ניט נאר אין די נאטוראוויסנשאפטלעכע ביכער, וועלכע ער האט געשריבן און ניט נאר אינעם ענציקלאפעדישן ווערטערבוך, אין וועלכן ער איז געווען מיטרעדאקטאר, נאר ער טוט דאס במשך פון די 50 יאר פון זיין שרייבן אין יעדן פעליעטאן, אין יעדער נאטיץ און אפהאנדלונג.

צביון איז אויסערגעווענלעך אפגעהיט אין פרט פון דער שפראך. געגוג א קוק צו טאן אויף זיינעם א כתב־יד, זעט מען ווי ער פיילט און פאלירט די שפראך, ווי ער זוכט דאס בעסטע ווארט, וואס קען אויפן פשוטן און קלארן אופן אויסדריקן זיין געדאנק און געפיל. און דער אלט־דערפארענער צביון פוילט זיך אויך היינט ניט ארומצולויפן איבער די רעדאקציע־צימערן און איבערפרעגן זיינע קאלעגן: ווי אזוי האט מען געזאגט ביי אייך אין דער היים אויף אזא ווארט, באגריף? וואס געדענקט איר פון די קינדער־יארן פון חדר? און אז מען דארף, קוקט ער ארויס אין א ספר, אין א ווערטער־בוך, אין אן אלטן מקור.

צביונס „איינפאכער יידיש" איז דעריבער ניט א רעזולטאט פון לייכט־מאכן זיך, פון ניט־פארשטענדעסירטקייט אינעם מצב פון יידיש — נאר פונקט פאר־

קערט, ער איז אַ פּוּעל־יוצא פֿון זיין אָקטיווער באַציאונג צו יידיש, פֿון זיין גרויסער פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, פֿון זיין גרויסער אַכטונג און אויפֿמערקזאַמקייט צום יידיש־לייענער.

און דאָס אַלץ איז געבונדן מיט דער צווייטער מעלה פֿון צביונס שרייבן: דאָס איז זיין „דינער" הומאָר. עס איז ניט קיין הומאָר צוליב הומאָר. עס איז דער שטייגער פֿונעם קלוגן, פּיקחותדיקן מאַן, וואָס זעט אַלץ מיט אָפֿענע אויגן, וואָס פֿאַר אים ווערט ניט פֿאַרבאָרגן קיין איין שטריך, קיין איין גרימאַסע. עס איז דער שטילער שמייכל אונטער די וואָנסעס, באַגלייט מיט אַ פֿייערל אין די קלוגע אויגן. ער איז ניט קיין אָפּלאַכער, קיין חוזק־מאַכער. ער איז צו קלוג, צו טאַקטיש פֿאַר דעם. זיין הומאָר איז אַ רעזולטאַט פֿון זיין גוטמוטיקייט. ער זעט אַלץ פֿון עטלעכע קוק־ווינקלען, עס פֿעלט אים דאָס ביסל לייכטזיניקייט צו פֿאַרקוקן, צו פֿאַרזען, און ער שאָקלט צו מיטן קאָפּ און שמייכלט אונטער... ער צינדט זיך ניט אָן, ווערט ניט באַגייסטערט פֿון יעדער סענסאַציע, — ער זעט קלאָר דעם סוף פֿון דער זאַך, אָבער ער בייזערט זיך ניט, ער איז ניט אין פּעס, ער רייצט זיך ניט — ער איז צו מיושבדיק פֿאַר דעם, און גראָד מיט זיין שטילן וויץ און גלייכווערטל זאָגט ער אַריין אין דער זיבעטער ריפּ. ווי איז צו דעם, וועמען ער נעמט אַרויף אויפֿן שאָרף פֿון זיין מעסער. זיין הומאָר איז אַנאַליטיש, און ער איז קאָנסטרוקטיוו. צביון האָט אַ גוטן זכרון, און ער דערמאָנט וועמען וואָס מען דאַרף, און דערמאָנט עס צו דער צייט און צום פּלאַץ. אַזוי ווי אין אַ סך אַנדערע פּרטים, איז צביון אויך אין זיין הומאָר און וויץ — זייער יידישלעך. טאָמער זאָגט ער אָמאָל אַריין צו שאָרף, טאָמער כאָפּט ער זיך אָמאָל אַרויס מיט אַ צו פֿרייען וויץ אַדער אַנעקדאָט — פֿילט איר בפּועל ממש, ווי זיינע באַקן רויטלעכן זיך, ווי ער פֿאַרשטעלט זיך צניעותדיק דאָס פּנים. עס איז ביי אים אַ שטילער הנעוודיקער הומאָר. נאָר אויפֿן אַדרעס פֿון אויסגעשפּראָכענע שוואַרצע פֿון יידן צי פֿון דער מענטשהייט — דערלויבט זיך צביון אַ האַרבן זידלווערט און אַ שטיקל קלאָלה. „אין די טעג פֿון אַ גאַנץ יאָר" הערט מען עס ניט פֿון אים. עס איז אַ גאָט־געבענטשטער און טיף מענטשישער הומאָר פֿון אַ טאַלאַנטירטן שרייבער, דאָס וואָרט איז אין זיינע הענט — מייסטערשאַפֿט, וועלכע ער באַנוצט מיט געשיקטקייט. דער פֿאַרנעם פֿון זיינע אַסאָציאַציעס איז דערצו זייער גרויס. און עס ווערט דעריבער דעם לייענער קיין מאָל ניט נמאס צו לייענען אָט דעם היימישן, אייגענעם, קלאָר־דורכזיכטיקן פּעליעטאַניסט, וועלכער האָט אַלע מאָל ניט נאָר וואָס צו זאָגן, נאָר וועלכער וויסט גוט ווי אַזוי צו זאָגן, אַריינזאָגן, אַנזאָגן. דאָס איז דער צביון פֿון די „יידישע אינטערעסן", פֿון די „צייט נאָטיצן", וועלכע זיינען אַזוי באַליבט ביי גרויסע מחנות לייענער.

*

צביון איז ניט קיין פּאָליטישער פּירער, קיין אָרגאַניזאַטאָר, קיין פּראַקטישער טוער, הגם ער איז זיין גאַנצן לעבן געבונדן אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים מיט די פּאָליטישע און פּראָפּעסיאָנעלע צווייגן פֿון דער יידישער אָרבעטער־באַוועגונג. דערפֿאַר אָבער איז צביון אָלע זיינע יאָרן אַ פּראָפּאַגאַנדיסט פֿון די אידעען פֿון סאָציאָליזם. געטרייַ דעם אידעאָל פֿון סאָציאָליזם און זיין גייסטיקן

אינהאַלט, זײַן מאַראַלישן תוך, — איז צביון אויך געטריי דער פּאַרטיי פֿון יידישן אַרבעטער, דעם אינטערנאַציאָנאַל פֿון סאָציאַליזם, און דער אַרטיקער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. די גרויסע צאָל אַרטיקלען זיינע וואָס זיינען גע־ווידמעט די פּראָבלעמען פֿון דער פּאָליטישער באַוועגונג און פֿון דער פּאַרטיי — זיינען אַ געניגנדיקער באַוויַיז דערצו.

צביון איז שטענדיק געווען פֿריי פֿון „פּאַרטיאָמענטאַרישן קרעטיניזם", פֿון רעכטן רעפֿאָרמיזם. ער איז אַן אָנהענגער פֿון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם, און ער האָט אין קיין שום פּעריאָד ניט מספּים געווען אויסצומעקן דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" און „רעוואָלוציאָנער" פֿון סאָציאַליסטישן סידור. אין מאַי 1944 האָט די היגע בונדישע און סאָציאַליסטישע באַוועגונג געפֿייערט דעם 70־יעריקן געבורטס־טאָג פֿון צביונען. און ענטפֿערנדיק אויף די באַגריסונגען פֿון די צוזאַמענגעקומענע חברים און פֿריינט, האָט ער דאָ באַרירט אין זײַן וואָרט די פֿראָגע, צי דאַרף מען „רעווידירן די סאָציאַליסטישע טעאָריעס און אָפּע סאָציא־ליסטישע אמתן אין דער ליכט פֿון אונדזערע דערפֿאָרונגען אין די לעצטע יאָרן". און עס איז מערקווירדיק, מיט וואָס פֿאַר אַ קלאָרקייט און זיכערקייט דער 70־יעריקער צביון, פּנים אל פּנים מיט דער קאָטאַסטראָפֿע פֿון יידישן לעבן און פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג צו יענער צייט, האָט געענטפֿערט אויף דער פֿראָגע:

„מיר האָבן קיין מאָל ניט — האָט ער געזאָגט — געדאַפֿט דערוואַרטן, אַז דער מאַרקסיזם קען געבן אַן ענטפֿער אויף אַלע פֿראָגן, ווי וויסנשאַפֿטלעך מיר זאָלן אים ניט האָבן געהאַלטן. עס איז געווען גענוג ווען ער האָט געגעבן אַן ענטפֿער אויף אַ מאַקסימום פֿראָגן און אַז ער האָט אָפּגעלירט צו אונדזער שכל שטאַרקער ווי אַלע אַנדערע סאָציאַלע טעאָריעס. דער מאַרקסיזם איז דעריבער געווען אונדזער וועג־ווייזער אין דער פֿאָרשונג פֿון סאָציאַלע פֿראָגן און ער קען עס אויך זיין הייַנט אין אונדזער פּראָקטישן לעבן, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס מיר האָבן אויסגעפֿונען, אַז עס זיינען פֿאָראַן לעבער אין דער מאַרקסיסטישער טעאָריע און אַז זי פֿאַרענטפֿערט ניט אַלע פֿראָגן...

„איך גלויב דעריבער, אַז פֿאַר אונדזער טאָג־טעגלעכן סאָציאַליסטישן קאַמף קענען מיר זיך נאָך גאַנץ גוט באַנוצן מיט אונדזער אָלטער מאַרקסיסטישער סאָציאַליסטישער טעאָריע, ווי לאַנג מיר האָבן ניט קיין נייע. אָבּ זיינען די מייסטע פֿון אונדז ניט געקומען צום סאָציאַליסטישן אידעאַל דורך מאַרקסיס־טישע טעאָריעס. די מייסטע פֿון אונדז זיינען געוואָרן סאָציאַליסטן, אײדער זיי האָבן שטודירט דעם מאַרקסיזם. דער סאָציאַליזם האָט צו אונדז אָפּגעלירט מיט זיין גערעכטיקייט, מיט זיין מאָראַלישער און עטישער קראַפֿט און מיט זיין רויף צום קאַמף פֿאַר אַ בעסערער, שענערער ועלט, פֿאַר אַ וועלט פֿון גלייכהייט און פֿרייהייט. ערשט שפּעטער האָבן מיר אָנגעפֿאַנגען זוכן אַ טעאָריע, וואָס זאָל אונדזער סאָציאַליסטישן אידעאַל וויסנשאַפֿטלעך באַגרינדן".

צביון איז געקומען צום סאָציאַליזם אין רייַפֿן עלטער, נאָך דעם ווי ער האָט שוין געהאַט אַ גרויסע ערודיציע ניט נאָר אין יידישע לימודים, נאָר אויך אין געביט פֿון נאַטורוויסנשאַפֿט, און נאָך דעם ווי ער האָט זיך באַקענט מיט

דער ציוניסטישער אידעאָלאָגיע. צבֿיון איז געקומען צום סאָציאָליזם — מיט דער הילף פֿון יידישע ארבעטער, דורך די ערשטע קרייזן פֿון דער יידישער ארבעטער־באַוועגונג. ער האָט זיך געמוזט שטודירן מארקסיזם פֿון ערשטן מקור, און ווען ער איז געווארן אַ סטודענט אין דייטשלאַנד און שוויץ, איז סאָציאָליזם פֿאַר אים געווארן אַן ענין אויך פֿון פּראַקטישער פּאָליטיק, פֿון פּראַקטישער ארגאַניזאַציע און קאַמף פֿון ארבעטער־קלאַס.

און אָט דער אידעע פֿון סאָציאָליזם, באַגרינדעט אויף דער מארקסיסטישער לערע, האָט צבֿיון געמוזט דינען מיט זיין געדעדטן און געשריבענעם ווארט. און טאַקע ווייל ער איז ניט געווען קיין פּראַקטישער טוער און פּאָליטיקער, קיין מאָל זיך ניט באַטייליקט אין דער „מאַשין" פֿון דער ארבעטער־באַוועגונג, איז ער שטענדיק מסוגל געווען איינצוהאַלטן אַן אָביעקטיוע באַציאונג צו די פּראַבלעמען פֿון דער סאָציאָליסטישער באַוועגונג, האָט ער געזען די חסרונות פֿון רעכטס און פֿון לינקס, און קיין מאָל ניט ארייגעפֿאַלן ניט אין קליינקעפּלדיקן רעפֿארמיזם און ניט אין הורא־רעוואָלוציאָנערן אוואַנטוריזם. זיין קורצער פֿלירט מיט דער „וואָירקערס פּארטי" האָט אים געקאָסט אַ סך געזונט, אָבער אידעאיש, מאַראַליש איז ער ארויס אַ זיגער פֿונעם דאָזיקן פֿלאַנטער. זייער ווייניק זיינען דאָ אזעלכע אין דער ארבעטער־באַוועגונג, וואָס זאָלן זיין מסוגל מיט אזא אָפּן־האַרציקייט, רואיקייט און קלאַרקייט באַריכטן זייערע פֿעלערן און בלאַנדזשען־נישן — אַזוי ווי דאָס האָט געטאָן צבֿיון אין זיין בראָשור „קאָמוניסטן וואָס האָבן אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם". די דאָזיקע בראָשור איז אַן אָפּענער ווידוי וועגן דעם, ווי אַזוי ער איז נכשל געווארן און אַוועק צוזאַמען מיט די, וואָס האָבן געשפּאָלטן די דעמאָלטדיקע סאָציאָליסטישע פּארטיי, און פֿאַרוואָס ער איז צוריק אַוועק פֿון די רייען פֿון די שפּאָלטער.

און אויב צבֿיון איז ניט געווארן אַקטיוו אין די שפּעטערדיקע יאָרן אין דער יידישער סאָציאָליסטישער באַוועגונג פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן און ניט פֿאַרנומען אין איר אַ פֿירנדיקן פּלאַץ, — איז עס ניט זיין פּאָסיווקייט און אומ־ווילן צו פּראַקטיש־ארגאַניזאַציאָנעלער ארבעט, וואָס האָט גורם געווען דערצו. עס איז ניט אַזוי די פּראָבלעם פֿון צבֿיונען און זיינע אייגנשאַפֿטן, ווי פֿון די טראַדיציעס און מנהגים פֿון דער היגער יידישער סאָציאָליסטישער באַוועגונג, צו וועלכער צבֿיון האָט זיך אַזוי קריטיש באַצויגן אין פֿאַרשיידענע צייטן.

צבֿיון איז געבליבן אַן אויסגעהאַלטענער סאָציאָליסט און מארקסיסט ביזן היינטיקן טאָג. צי ער רעדט וועגן אינטערנאַציאָנאַלע פּראָבלעמען, צי ער רעדט וועגן פּאָליטישן לעבן פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן, צי וועגן דער היגער ארבעטער־באַוועגונג, צי וועגן יידישן לעבן — שטענדיק און אומעטום פֿאַרבלייבט ער דער רואיקער און טיפֿער אַנאַליטיקער, דער אַזייטיקער דיאָלעקטישער דענקער, פֿרעמד פֿון פֿאַראורטייל און ליידנשאַפֿטן, און שטענדיק האָט ער אין זינען דעם אידעאַל פֿון דער גערעכטער און פֿרייהייטלעכער סאָציאָליסטישער ארדנונג, און שטענדיק געדענקט ער וועגן דעם, וואָס עס איז גוט און וואָס עס פֿאַרלאַנגט דער פּראַקטישער לעבנס־אינטערעס פֿונעם ארבעטער־קלאַס. ער לאָזט זיך ניט פֿאַרווירן פֿון די פֿאַלשקלינגענדיקע ליבעראַלע רייד און קלענערע אַדער אַפֿילו גרעסערע סאָציאַלע רעפֿארמען אין דער היינטיקער געזעלשאַפֿט; ער

געדענקט און ער דיסקאנטירט די אינטערעסן און די גלוסטן פון די קאפיטאליסטן, און ער וואלט מען זאל ניט פארגעסן די אינטערעסן פונעם פראלעטאריישן קלאסנקאמף.

און מען דארף געדענקען: צביון איז ניט קיין ביכער- און קאבינעט-מענטש. ער שרייבט ניט קיין ווייסנשאפטלעכע טראקטאטן און פארשונגען. זיין געביט איז — טאג-טעגלעכע פאליטיק, דערשיינונגען פון היינט און פונעם ארום, פראב-לעמען, ארום וועלכע עס וויקלען זיך פאליטישע אויסרעכענונגען און ליידנשאפטן, סימפאטיעס און אנטיפאטיעס. אין אזעלכע געביטן איז זייער לייכט צו פארלירן דעם גלייכגעווויכט און דעם סאציאליסטישן מאסשטאב, און ארונטערפאלן אונטער צופעליקע אינפלוסן און אגיטאציע-לאזונגען. אבער יעדער, וואס לייענט אויפ-מערקזאם צביונען קען עדות זאגן, אז ביי אים איז אט דער פאל קיין מאל ניטא. שטענדיק האט ער פאר זייענ אויגן די וויטערע פערספעקטיוו פון סאציאליס-טישן פראגראם, שטענדיק איז ער אויסגעהאלטן ביים אפשאצן די אינטערעסן פון די ארבעטער, פון דעמאקראטיע און פרייהייט; שטענדיק איז ער געטריי דער אידעע פון אינטערנאציאנאלער סאלידאריטעט; שטענדיק איז ער קעגן אויטא-ריטאטיזם אין דער מוכה און קעגן קליקע-פאליטיק אין דער ארבעטער-בא-וועגונג.

און ערשט לעצטנס, אויף דער שטאטישער מאי-1948-קאנווענשאן פון „סאציאליסטישן פארבאנד" האט צביון אין זיין רעפעראט גערופן „אוועקצו-שטעלן די סאציאליסטישע פארטיי צוריק אויף דער פאליטישער מאפע פון אמעריקע... עס איז איצט די צייט, ווען די סאציאליסטן פון אמעריקע זאלן ווידעראמאל האבן אן אייגענעם קאנדידאט פאר פרעזידענט"; ער האט אויך גערופן צו דער פאראייניקונג פון דער סאציאליסטישער באוועגונג אין אמעריקע.

אט אזוי איז צביונס גאנץ לעבן און ליטעראריש שאפן צונויפגעגאסן גע-וואָרן מיט דער אידעע פון סאציאליזם. סאציאליזם איז זיין לעבנס-אנשויאונג, זיין פילאזאפיע, זיין רעליגיע, זיין לעבנס-וועג.

אבער צביון איז ניט געווארן קיין סתם סאציאליסט, נאר א יידישער סאציאליסט, און זיין ערשטער טראט איז געווען אין „בונד", און אים איז ער געטריי ביזן היינטיקן טאג. פון בונדישן פראגראם האט ער זיך קיין מאל ניט אפגעקערט, און וען ער איז אוועק פון רוסלאנד — האט ער אויך אויף דעם נייעם באדן ווייטער געצויגן זיין אינטימע באציאונג צום „בונד" און זיינע פירער.

צביון האט אליין צוגעטראגן צום בונדיזם א וויכטיקע ארבעט: זיין ארטיקל וועגן דער יידן-פראגע און וועגן נאציאנאלן פראבלעם בכלל איז אפגעדרוקט גע-וואָרן אין „יידישן ארבעטער" אין 1901, ד"ה דעמאלט, ווען דער בונדישער גע-דאנק האט געמאכט זיין ערשטן שריט אויף פעסטצושטעלן די גרונט-אידעע פון בונדישן נאציאנאלן פראגראם. און אט דער בונדישער אידעע פון גלות-קאמף, פון קולטור-נאציאנאלער אויטאנאמיע, פון אינטערעסן-סאלידאריטעט צווישן יידישן און ניט-יידישן ארבעטער; אט דער אידעע פון א זעלבשטענדיקער און אויטאנאמער ארגאניזאציע פון יידישע ארבעטער, באזירט אויף דער יידישער

שפראך און אויף דער וועלט־עכער קולטור, וואס ווערט אין איר געשאפן, — דער דאזיקער אידעע איז צביון געטריי און איבערגעגעבן זיין גאנץ לעבן ביז צום הייַנטיקן טאג.

און ווייל צביונס גלויבן אין סאציאליזם בכלל און אין בונדיזם בפרט איז זייער שטארק, דעריבער איז ער א גרויסער אפטימיסט אין זיין גאנצער אריענטאציע, און דעם דאזיקן אפטימיזם פרעדיקט ער צו זייַנע יידישע לייענער, און אפילו אין די יארן פון דער אקארשט־איבערגעלעבטער וועלט־און יידן־קאטאסטראפע, — האט ער ניט פארלוירן דעם גלויבן און זיין אפטי־מיזם אויף קיין איין מינוט. און פונקט ווי דער מארקסיזם איז געבליבן זיין קאמפאס און וועג־וויַיזער אויפן גענויט פון אלגעמיינעם פאליטיש־סאציאלן לעבן, פונקט אזוי איז בונדיזם געבליבן זיין קאמפאס און וועג־וויַיזער אין אלע ענינים, וואס האבן א שייכות צום יידישן לעבן און קאמף, צו די פאליטישע און קולטור־געזעלשאפטלעכע באווגונגען אויף דער יידישער גאס. דער געזונטער און שפעריישער אפטימיזם באלייכט זיין גאנצן שרייבן און פרעדיקן, ער דרינגט אדורך יעדע שורה, וואס צביון ברענגט ארויס טאג־טעגלעך. דער זעלבער געזונטער אינסטינקט און גלויבן דיקטירט אים במשך פון יארן זיין באציאונג און איינשטעלונג לגבי דעם ציוניזם און די פראבלעמען פון יידישער מלוכהשאפט אין פאלעסטינע. צביונס באציאונג צום פראבלעם יידישע מלוכה אונטערשיידט זיך געוויס פון ארטאדאקסאלן בונדישן צוגאנג, — אין תוך אבער איז זי אין גאנצן גלותיסטיש און נאציאנאל־אויטאנאמיש — ד"ה אמת־בונדיש, אמת יידיש־סאציאליסטיש.

א פאר אילוסטראציעס צו צביונס געטריישאפט צום „בונד" און „בונדיזם".

אין 1922 איז געפייערט געווארן דער 25יעריקער יובילי פון „אלגעמיינעם יידישן ארבעטער בונד". צביון איז נאך דעמאלט געווען א מיטארבעטער אין „פרייהייט". און עס איז געווען גאנץ נאטירלעך פאר אים צו שרייבן דארט אן ארטיקל „מיין בונד". געוואלטיקע פראטעסטן זיינען געווען אין רע־דאקציע קעגן אט דעם ארטיקל. אבער צביון האט אויסגעפירט זיינס: „פון בונד זאג איך זיך ניט אפ, ער איז נאך היינטיקן טאג מיינער". און זיין יובילי־ארטיקל איז טאקע געווען אן אמת־בונדישער.

און אט איז א ביישפיל פון דער לעצטער צייט. אין 1947 איז אין בריסל פארגעקומען אן אלוועלטלעכע בונדישע קאנפערענץ און עס איז באשאפן געווארן א קאארדיניר־קאמיטעט פון אלע עקזיסטירנדיקע בונדישע ארגאניזאציעס אויף דער וועלט. דאס האט געגעבן א געלעגנהייט ניט אין ציוניסטישן און בירגערלעכן שרייבער ארויסצוקומען מיט „טענות" קעגן „בונד". האט דעמאלט צביון אזוי געשריבן אין זיינע „יידישע אינטערעסן" („פארווערטס", 7טן יוני 1947):

„ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס דער „בונד" האט באטראכט די יידישע ארבעטער פאר א טייל פון כלל־ישראל און האט געהאט א נאציאנאלע יידישע פראגראם, פאר וועלכער ער האט געקעמפט, האט ער אבער דאך זיך ניט פארנומען מיט כלי־ישראל־פאליטיק, וויל ער האט איינגעזען, אז אין דער געזעלשאפטלעכער ארדנונג, אין וועלכער מיר לעבן, איז ניטא קיין רפואה פאר אלע ליידן פון אלע יידן פון דער גאנצער וועלט. וועז מען האט א רפואה פאר

אַלע יידן, רופֿט מען צוזאַמען אַ קאָנגרעס פֿון אַלע יידן פֿון דער גאַנצער וועלט און מען שלאָגט זיי פֿאַר די רפֿואה. אָזוי האָבן געטאָן די ציוניסטן... דער „בונד" האָט אַבער ניט געגלויבט, אַז די יידישע מלוכה אין פּאַלעסטינע איז די ריכטיקע רפֿואה. דערצו האָט ער אויך ניט געגלויבט, אַז מען קען עס קריגן. דער „בונד" האָט מיט זיין יידישער נאַציאָנאַלער פּראָגראַם זיך אַריינטירט אויף דעם „גלות", ווי די ציוניסטן האָבן ליב צו רופֿן די אַלע לענדער, ווו יידן לעבן, אויסער פּאַלעסטינע. מיר געפֿעלט בעסער דער נאָמען „תפֿוצות ישראל", וואָס ווערט באַנוצט אין דער רבנישער ליטעראַטור. מילא, זאָל זיין „גלות", עס איז טאַקע אויך קירצער און לייכטער אַרויסצורעדן.

„דער „בונד" האָט זיך געשטעלט אויף דעם שטאַנדפונקט, אַז די גרויסע איבערוועגנדיקע מאַיאָריטעט פֿון יידישן פֿאָלק מוז און וועט בלייבן לעבן אין די גלות־לענדער, און די יידישע פּראָגע, אַדער ריכטיקער — פּראָגן — מוזן דעריבער געלייזט ווערן אין די לענדער, ווו זיי לעבן. ניט אין אַלע לענדער איז די לאָגע פֿון די יידן די זעלביקע. עס קען דעריבער ניט אויסגעאַרבעט ווערן אַיין פּלאַן פֿון קאַמף פֿאַר אַלע לענדער. די יידן פֿון יעדן לאַנד דאַרפֿן אויסאַרבעטן דעם פּלאַן פֿון קאַמף, וואָס איז אַמבעסטן צוגעפּאַסט צו די באַדינגונגען, אונטער וועלכע זיי לעבן. אַ בונדישער וועלט־קאָנגרעס קען אין דעם פּרט גאָרניט אויפֿטאָן. די בונדיסטן האָבן זייערע וועלט־קאָנגרעסן געהאַט אין דעם סאַציאַליסטישן אינטערנאַציאָנאַל און דאָרטן האָבן זיי אויך געהאַט זייער וואָרט וועגן יידישע פֿראָגן.

„...דעם „בונד" האָט דער גרויסער יידישער חורבן באַזונדערס שווער געטראָפֿן. היטלער האָט אויסגעראָטן די מייסטע בונדיסטן און כּמעט אַלע יידן צווישן וועלכע דער „בונד" איז געווען טעטיק.

„ווען די איבערגעבליבענע בונדיסטן וואָלטן אַריינגעפֿאַלן אין אַ פֿולשטענדיקן יאוש, וואָלטן זיי געזאָגט, אַז אַלץ איז פֿאַרלוירן און עס איז ניטאָ, פֿאַר וואָס מער צו קעמפֿן. אָבער מענטשן אין אַזאַ מעגמיין גיבן ניט אויף אַזוי לייכט קיין אידעען, אין וועלכע זיי האָבן געגלויבט און פֿאַר וועלכע זיי האָבן אַ לאַנגע צייט געקעמפֿט, בפֿרט נאָך סאָציאַליסטן, וועלכע גלויבן אַזוי שטאַרק, אַז די צוקונפֿט איז זייערע.

„דער בונד האָט געלאָזט צו טיפֿע וואָרצלען אין אַ גרויסן טייל פֿון דעם יידישן פֿאָלק, אַז ער זאָל אויפֿגעבן זיין עקזיסטענץ. אמת, עס זיינען ניטאָ מער די מיליאָנען יידן אין אייראָפּע, צווישן וועלכע ער זאָל לאָזן פֿילן זיין טעטיקייט, אָבער עס זיינען נאָך פֿאַראַן הונדערטער טויזנטער, פֿאַר וועלכע ער קען זיין אַ וועג־ווייזער און אַ וואָרט־זאָגער. דאָס יידישע לעבן אין דער אַלטער וועלט רעאַרגאַניזירט זיך. עס שאַפֿן זיך נייע יידישע צענטערן און זיי האַלטן אין וואַקסן און גרעסער ווערן.

„און נאָך וואָס. עס איז איצט קלאָר פֿאַר אַלעמען, אַז אייראָפּע גייט אויפֿן וועג צום סאָציאַליזם און די יידישע מאַסן דאָרטן נויטיקן זיך אין אַ יידישער סאָציאַליסטישער פּירערשאַפֿט, און דער בונד איז פֿאַר דער אויפֿגאָבע אַמבעסטן צוגעפּאַסט.

„און וועז עס ענדערן זיך די באַדינגונגען און צושטענדן, מוזן די טרעגער פֿון אַן אידעע צופֿאַסן צו זיי זייער טאַקטיק. דער פֿריערדיקער צענטער פֿון „בונד" איז צעשטערט געוואָרן. די בונדיסטן און זייערע אַנהענגער, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פֿון חורבן, זיינען צעשפּרייט געוואָרן איבער פֿאַרשיידענע לענדער, איז עס דעריבער גאָנץ לאָגיש, אַז דער ערשטער שריט פֿון אַ בונדיסטישן 'קיבוץ גליות', וויי מען קען עס אַנרופֿן, זאָל זיין אַ קאָנפֿערענץ פֿון בונדיסטישע אַרגאַניזאַציעס פֿון פֿאַרשיידענע לענדער.

„...דעריבער זאָג איך, אַז עס איז גוט, וואָס עס איז געשאַפֿן געוואָרן אַן אַדרעס פֿאַר די אויסגעווארצלטע בונדיסטן, וועלכע זיינען צעשפּרייט געוואָרן איבער פֿאַרשיידענע לענדער פֿון דער וועלט. און דער אַדרעס איז ניט בלויז נויטיק פֿאַר די צעזייטע און צעשפּרייטע בונדיסטן, נאָר איז נויטיק אין אַלגעמיין. דער 'בונד' האָט וואָס צו זאָגן און ער האָט אַ גאַנץ היפּשן חלק אין דעם סאַציאַליזם, וואָס האָט אָנגעפֿאַנגען איינגעמען די לענדער פֿון איראָפּע און וועט זיכער ביסלעכווייז זיך אָנפֿאַנגען שטאַרקער לאָזן פֿילן אויך ביי אונדז אין לאַנד".

קיינער וואָלט בעסער ניט פֿאַרמולירט און ניט פֿאַרטיידיקט דעם בונדישן שטאַנדפּונקט און דעם געדאַנק וועגן אַ קאָאַרדינירונג צווישן אַלע בונדישע אַרגאַניזאַציעס אויף דער וועלט. צבֿיון איז דאָ געווען אין אינקלאָנג און אייַנשטימונג מיט אַלע בונדישע פֿירערס און טוערס פֿון נאָך־מלחמה־פֿעריאָד.

און איצט — נאָך אין ביישפּיל פֿון צביונס באַציאונג צום פֿאַלעסטינער פֿראָבלעם. דער אַרטיקל וועגן ציוניזם, וואָס ווערט איבערגעדרוקט אין אונדזער בוך, באַציט זיך ביז צום מאָמענט, וועז די אַמעריקאַנער רעגירונג האָט אין מערץ 1948 געענדערט איר שטעלונג אין דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגן. מיר ווילן דאָ ברענגען אַ פּאָר ציטאַטן פֿון דעם, וואָס צבֿיון האָט געשריבן נאָך דער דאָזיקער דאַטע. חדשים לאַנג איז די יידישע גאַס געווען אָנגעגליט. די ליידנשאַפֿטן זיינען געווען צעפֿלאַקערט, זעלטן ווער האָט געוואָגט צו זאָגן אַ וואָרט קעגן דער הערשנדיקער מלוכה־איינשטעלונג. צבֿיון האָט געוואָגט אויך אין דעם מאָמענט צו גיין קעגן שטראָם און צו זאָגן קלאָר און דייטלעך זיין מיינונג — אַט די מיינונג, וועלכע ער האָט יאָרן־לאַנג אַזוי פֿאַרטיידיקט. אין די „יידישע אינטערעסן" פֿון 10טן אַפּריל 1948 האָט ער געשריבן:

„וועז איך טראַכט וועגן דעם, וואָס עס איז פֿאַרגעקומען אין דער פֿאַלעסטינער־פֿראָגע אין די לעצטע פּאָר יאָר, וויל זיך מיר פֿרעגן, אויב דער מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן איז פֿאַר די יידן ניט געווען בעסער, ווי דער איצטיקער „סענאַטאָר אָסטין פּלאַן".

„דער מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן מיט דער אויסבעסערונג, וואָס בעווין האָט אין אים געמאַכט, האָט פֿאַקטיש געמיינט אַ גוטער אָנפֿאַנג פֿון שאָפֿן אַ פֿעדעראַטיווע מלוכה אין פֿאַלעסטינע, וואָס איז, ווי איך גלויב, ניט בלויז די בעסטע נאָר אויך די פּראַקטישסטע לייזונג פֿון דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגע.

„עס איז אמת, אַז דאָס שטיקל טעריטאָריע, וואָס דער מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן האָט אויסגעטיילט פֿאַר די יידן, איז געווען קלענער ווי דאָס, וואָס די פֿאַלעסטינער קאָמיסיע האָט רעקאָמענדירט אין איר צעטיילונגס־פּלאַן, אָבער וועז די ציוניסטן

וואָלטן געווען געניגט אָנצונעמען דעם פּרינציפּ פֿון דעם מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן, וואָלטן זיי אין די פֿאַרהאַנדלונגען מיט דער ענגלישער רעגירונג אפֿשר געקענט קריגן אַ ביסל מער טעריטאָריע און אפֿשר אויך די פּריווילעגיע צו קאָלאָניזירן אַ טייל פֿונעם נגב.

„בעווינס אויסבעסערונג פֿון דעם מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן איז געווען זייער אַ וויכטיקע. לויט איר וואָלטן די יידן, וואָס וואָלטן געבליבן אין דעם אַראַבישן טייל, גערעכנט געווארן פֿאַר בירגער פֿון דער יידישער טעריטאָריע. אַמאָל, ווען מען האָט אָנגעפֿירט בייַ אונדז הייסט דעבאַטעס וועגן קולטורעלער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, וואָלט דער מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן מיט בעווינס אויסבעסערונג אָנגערופֿן געווארן אויף דער שפּראַך פֿון די טעריטאָריאַליסטן מיט דעם נאָמען „פּערסאָנאַלע אויטאָנאָמיע".

„דער מאָריסאָן־גרעידי־פּלאַן האָט געקענט באַטראַכט ווערן פֿאַר אַ גרויסן שריט ווייטער אין דעם אויפֿבוי און אָנטוויקלונג פֿון דעם יידישן ישוב אונטער דער ענגלישער אַדמיניסטראַציע.

„נו, איצט איז ניטאָ אַ שלעכט וואָרט, וואָס זאָל זיין שלעכט געניג, ווען מען דאַרף אים אָנווענדן קעגן ענגלאַנד. אָבער מען קען דאָך ניט פֿאַרגעסן, אַז עס איז געווען די ענגלישע רעגירונג אונטער וועלכער דער יידישער ישוב אין פּאַלעסטינע איז אַזוי גרויס אויסגעוואַקסן און האָט זיך אַזוי גוט אָנטוויקלט. און ווען מען וויל נעמען פֿאַקטן ווי זיי זיינען, מוז דאָך יעדערער צוגעבן, אַז די יידן אין פּאַלעסטינע האָבן פֿון ענגלאַנד געקראָגן ניט בלויז אַ גאַנץ ברייטע קולטורעלע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, נאָר נאָך אַ ביסל מער. עס האָט די יידן דאָרטן געפֿעלט בלויז אַן אייגענע מיליטעריש קאָמאַנדע".

און נאָך אַ געוויסע אַנאַליז פֿון דער נייַ־געשאַפֿענער לאָגע אין פּאַלעסטינע־פֿראָגע מיט אירע פּאָליטישע און עקאָנאָמיש־וויכטשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען, פֿאַרענדיקט צביון אָזוי:

„... איך גלויב דעריבער, אַז ווען אַפֿילו דער פּלאַן פֿון צעטיילונג וואָלט דורכגעפֿירט געוואָרן, וואָלט מיט דער צייט סיי ווי סיי געמוזט געשאַפֿן ווערן אַ פֿעדעראַציע פֿון די צוויי מלוכות. עס הייסט, אַז פֿון דער עקאָנאָמישער פֿע־דעראַציע, מיט וועלכער די צוויי פּאַלעסטינער מלוכות וואָלטן אָנגעפֿאַנגען זייער עקזיסטענץ, וואָלט געמוזט אויך קומען צו אַ פּאָליטישער פֿעדעראַציע.

„... נאָר ווי די זאַך זאָל ניט זיין, איז עס דאָך דאָ ניט די פֿראָגע וואָס מען וואָלט ו ע ל ן קריגן, נאָר וועגן וואָס מען ק ע ן קריגן. און איך קום דעריבער צוריק צו דעם, אַז די מעגלעכע לייזונג פֿון דער פּאַלעסטינע־פֿראָגע ליגט אין אַ פֿעדעראַטיוויער מלוכה און עס איז מיין גלויבן נאָך הייַנט, אַז אונטער ענגלאַנד וואָלט דאָס ניט בלויז בעסער, נאָר אויך גיכער צושטאַנד געקומען".

אָט אַזוי, צי עס האָנדלט זיך וועגן ציוניזם, צי וועגן בונדיזם, אָדער דער אַלגעמיינער סאָציאַליסטישער באַוועגונג — תּמיד איז צביון אויפֿריכטיק, אויס־געהאַלטן, שטרענג־לאָגיש און דורכזיכטיק קלאָר. תּמיד איז ער דער גוטער, געטרייער סאָציאַליסט און בונדיסט.

מאַי 1948

I

פּראָבלעמען פֿון יידישער קולטור
און געזעלשאַפֿט

פֿיר וויכטיקע פּעריאָדן אין יידישן לעבן
יידן און יידישקייט
יידישקייט און גלויבן
דער תּלמוד — זיין אינהאַלט, זיין געשיכטע און באַדייטונג
וועלכע וועט יידיש אונטערגיין אין אַמעריקע?
דער ציוניזם אין דער תּקופֿה פֿון דער 2טער וועלט־מלחמה
קאַרל מאַרקס און די יידן־פֿראַגע

פֿיר וויכטיקע פּעריאָדן אין יידישן לעבן

מיט פֿופּציק יאָר צוריק, דעם 22־טן אַפּריל, 1897, איז אַרויס פֿון דרוק דער ערשטער נומער פֿון „פֿאָרווערטס", וועמענס יובילייַ מיר פֿייערן איצט.

עס בעט זיך, אַז דער אויבערשריפֿט, אָדער קאָפּ, פֿון דעם אַרטיקל, זאָל זיין „מיט פֿופּציק יאָר צוריק" און אַז איך זאָל דאָ דערציילן וועגן זאכן און פּאַסירונגען פֿון יענער צייט.

אין דער אמתן וויל איך טאָקע עפּעס דערציילן, און מיר דוכט, אַז איך האָב עפּעס וואָס צו דערציילן. איך בין שוין געווען אַ גאַנץ דערוואַקסענער בחור מיט אַ האַלבן הונדערט יאָר צוריק. איך האָב שוין אַפֿילו דעמאָלט געמאַכט די ערשטע פּראָבע צו פֿאַרשרייבן זאכן און פּאַסירונגען. מיין ערשטע קאָרעספּאָנדענציע וועגן אַ ליטוויש שטעטל, וואו איך בין געווען אַ לערער, איז געדרוקט געוואָרן אין „המליץ" מיט אַן ערך פֿופּציק יאָר צוריק און עס האָט אויך געהאַלטן גאַנץ נאָענט דערצו, אַז איך זאָל קריגן גוט אָנגעבראָכן די ביינער פֿאַר מיין ערשטער שרייבערישער פּראָבע. איך האָב נעמלעך אין מיין קאָרעספּאָנדענציע שטאַרק אָנגעירט דעם כבוד פֿון דעם שטעטל און עס האָבן זיך איינגעפֿונען פּאַטריאָטן וועמען דאָס האָט שטאַרק פֿאַרדראָסן. און איך האָב אַ חשד, אַז עס איז די שולד פֿון יענער קאָרעספּאָנדענציע, ווי קליין זי זאָל ניט האָבן געווען, וואָס איך בין געוואָרן אַ שרייבער. עס איז אַן אַלטער כלל, אַז וען מען גיט נאָר איינמאָל אַ שמעק דעם ריח פֿון דרוק־טינט, ציט עס שוין ווי די קליפּה.

אין דעם משך פֿון דעם פּעקל יאָרן, וואָס איך טראָג אויף מיינע פֿלייצעס, האָבן אַ סך וויכטיקע זאכן פּאַסירט אין דער וועלט און אויך אין דעם לעבן פֿון דעם יידישן פֿאָלק. און עס איז ניט בלויז אַ צו־גרויסע אויפֿגאָבע צו דערמאָנען וואָס עס איז פֿאָרגעקומען אין דער וועלט פֿאַר דער גאַנצער צייט, זינט איך האָב אָנגעפֿאַנגען צו געדענקען, נאָר עס איז אויך אַ צו־גרויסע אויפֿגאָבע צו דערמאָנען, וואָס עס האָט פֿאַר דער צייט פּאַסירט אין יידישן לעבן.

אויף דעם פֿאָרם, וואו איך בין געבוירן געוואָרן, און אין דעם שטעטל, וואו איך האָב אָנגעפֿאַנגען גיין אין חדר, האָט נאָך אין יענער צייט עקסיסטירט די אַלטע אָרטאָדאָקסישע יידישקייט אין איר פֿולער מאַכט. עס איז געווען די אַלטע הונדערט־פֿראָצענטיקע יידישקייט אָן דער קלענסטער פּגימה. און וען קיין זאָך וואָלט זיך ניט געענדערט און איך וואָלט געבליבן וויייטער לעבן דאָרטן, וואו מיין לעבן האָט זיך אָנגעפֿאַנגען, וואָלט איך היינט זיכער געווען ניט בלויז אַ גרויסער חשוב ביי דער „אגודת ישראל", נאָר איך וואָלט געקוקט אַ ביסל קרום אויף מיינע חברים די אגודה'ניקעס, אַז זיי זיינען צופֿרידן היינט־וועלטיק.

ווייט פֿון מיין שטעטל, דאָרטן אין דער גרעסטערער יידישער וועלט, האָט דעמאָלט געשטורעמט די השכלה־באַוועגונג, אָבער ביי מיין טאַטן אין שטוב און ביי מיין רבין אין חדר האָט מען וועגן איר ניט געוואוסט. איך געוויס ניט. פֿאַר מיר האָט זיך געענדיקט די וועלט דאָרטן, וואו דער הימל לאָזט זיך אַראָפּ הינטערן וואַלד און קומט זיך צונויף מיט דער ערד. איך האָב פֿון טאַטן יאָ עפּעס געהערט דאָס וואָרט „בערלינטשיק", מיט וועלכן ער פֿלעגט באַצייכנען אַזעלכע, וואָס זיינען ניט פֿרום גענוג, אָבער איך האָב ניט געוואוסט וואָס דאָס מיינט.

איך האָב אָבער דאָך מיט אַ ביסל יאָרן שפּעטער נאָך צייט געהאַט אַריינ־צוכאַפּן אין מיין לעבן אַ היפּשע שטיק פֿון דער השכלה־באַוועגונג און זיך באַהעפֿטן מיט דער „בת השמים" (די הימלשע טאָכטער), ווי די השכלה איז גערופֿן געוואָרן פֿון די העברעאישע פֿאָטן אין יענער צייט.

און עס איז נאָך דעם געוואָרן די חובבי־ציון־באַוועגונג, וועלכע האָט מיך פֿאַרכאַפּט מיט איר ראָמאַנטיק. און שפּעטער איז עס געוואָרן די יידישע סאָציא־ליסטישע באַוועגונג, וואָס איר אַנפֿאַנג האָב איך געזען אין ווילנע, און אין וועלכער איך בין אַרײַנגעצויגן געוואָרן, ניט וויסנדיק אין אַנהויב קלאָר צו וואָס זי צילט. און מיט עטלעכע יאָר שפּעטער איז געקומען דער פֿאַלִיטישער ציוניזם, פֿון וועלכן איך האָב זיך דערוואוסט אין ריגע, און איך האָב פֿרובירט מאַכן אַ קאָמבינאַציע פֿון ציוניזם מיט סאָציאַליזם. נאָר באַלד דערויף איז געקומען דער „בונד", און איך האָב זיך אין אים פֿאַרליבט און האַלט אַן די ליבע ביז היינטיקן טאָג.

דער „בונד" האָט מיר געגעבן דעם יידישן סאָציאַליזם, וואָס איך האָב געזוכט. אין מיינע ערשטע סאָציאַליסטישע יאָרן האָט צו מיר זייער שטאַרק אַפּעלירט דער קאָסמאָפּאָליטיזם. די אידייע אַז פֿון אַלע פֿעלקער זאָל ווערן איין פֿאָלק, איין מענטשהייט, איז זייער אַן אַנציענדע. אין דער אמתן איז די קאָסמאָפּאָליטישע אידייע אַ יידישע. נישט מער, דער איין פֿאָלק, וואָס וועט געשאַפֿן ווערן דורך דער פֿאַראייניקונג פֿון אַלע פֿעלקער, דאָרף זיין אַ יידישער. דאָס איז געווען דער אידעאַל פֿון מיינע חדר־יאָרן און ישיבה־יאָרן. שפּעטער איז אין מיין קאָסמאָפּאָליטיזם די באַדינגונג פֿון יידישקייט אַרויסגעפֿאַלן. איך בין געווען צופֿרידן, אַז עס זאָל זיין אין מענטשהייט און עס זאָל ניט זיין ניט קיין קריסטלעכקייט און ניט קיין יידישקייט. אָבער וואָס ווייטער האָב איך אַנגעפֿאַנגען צוויפֿלען אין דער פֿאַרווירקלעכונג פֿון דער קאָסמאָפּאָליטישער אי־דייע. וויניקסטנס האָב איך ניט געוואָלט אַז די פֿאַרווירקלעכונג פֿון קאָסמאָפּא־ליטיזם זאָל זיך אַנפֿאַנגען פֿון דעם יידישן פֿאָלק. איך האָב איינפֿאַך געזען, אַז יידישע אַסימילאַטאָרן האָבן אַנגעפֿאַנגען איינוויקלען יידישע אַסימילאַציע אין אַ קאָסמאָפּאָליטישן מאַנטל.

עס איז גראָד געווען אין יענער צייט, וועו איך האָב אַנגעפֿאַנגען צוויפֿלען אין דער פֿאַרווירקלעכונג פֿון דער קאָסמאָפּאָליטישער אידייע, וועו איך האָב זיך דערוואוסט וועגן דער גרינדונג פֿון „בונד" און פֿון זיין פּראָגראַם.

עס הייסט, אַז פֿון אַלץ, וואָס איך האָב דאָ דערמאָנט, האָב איך געקענט אַ רעכט ביסל אַנשרייבן. דאָס זיינען פֿיר וויכטיקע פֿעריאָדן אין דער יידישער

געשיכטע. אָבער איך וויל דאָ ניט שרייבן קיין געשיכטע. איך האָב איינפאַך מורא, אַז איך וועל ניט קענען זיין פינקטלעך גענוג.

די געשיכטע האָט ליב, אַז יעדע פאַסירונג זאָל האָבן אַ פינקטלעכן דאַטום. אַזוי האָבן איר די געשיכטע־שרייבער איינגעוואויגט. יעדע זאַך, יעדע פאַסירונג מוז האָבן אַ טאָג, אַ יאָר, ווען עס האָט זיך אָנגעפאַנגען. אַפילו די וועלט מוז האָבן אַ דאַטום, ווען זי האָט זיך אָנגעפאַנגען. אין דעם יידישן לוח איז פאַר־שריבן, אַז די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן מיט 5 טויזנט 7 הונדערט און 7 יאָר צוריק אין דעם ערשטן טאָג פון חודש תשרי. נאָר דער חודש איז ניט אין גאַנצן זיכער. עס איז אַ שטאַרקע סברא אין דער גמרא, אַז עס איז גאָר געווען אין ניסן. דאָס וואָלט זיך דאָ פאַר מיר בעסער פאַסן. עס וואָלט אויסגעקומען, אַז דער „פאַרוועדטס" איז באַשאַפן געוואָרן אין דעם זעלבן חודש, ווען די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן, נאָר מיט 5 טויזנט 6 הונדערט און 57 יאָר שפעטער. און ווען די געשיכטע האָט ליב, אַז יעדע פאַסירונג זאָל האָבן אַ דאַטום, מעגטשן ליב צו פאַרגלייכן דאַטומס. אין פאַסירונג דערמאָנט אונדז אַ צווייטע, אַ דריטע א. אַז. וו. דאָס קאָן מיך זייער ווייט אַוועקפירן און מיין אַרטיקל וועט ערשט קענען פאַרטיק ווערן פאַר אַ שפעטערדיקן יובילייי פון „פאַרוועדטס". איך האָב דעריבער באַשלאָסן, אַז איך זאָל ניט שרייבן קיין געשיכטע, נאָר עפעס אַזוינס, וואָס מען קען אַנרופן ווי מען וויל. אויב מען וויל קען מען זאָגן, אַז עס האָט אַ גאַנץ נאָענטע שייכות מיט דעם יובילייי פון „פאַרוועדטס" און אויב מען וויל קען מען זאָגן, אַז עס האָט וויניק שייכות.

*

ביי דער געלעגנהייט פון די פֿריערדיקע יובילייאומס פון „פאַרוועדטס" איז דערמאָנט געוואָרן, אַז אין דעם יאָר, וואָס דער „פאַרוועדטס" איז געגרינדעט געוואָרן, זיינען פאַרגעקומען צווי אַנדערע וויכטיקע פאַסירונגען אין דעם יידישן לעבן. אין דעם זעלביקן יאָר 1897 איז נעמלעך געגרינדעט געוואָרן דער „בונד" און די פאַרטיי פון פאַלסטישן ציוניזם. איך בין זיכער, אַז אימעצער וועט עס אויך דערמאָנען ביי דעם איצטיקן יובילייי פון „פאַרוועדטס". די פראַגע איז נאָר, צי די דריי פאַסירונגען האָבן געהאַט אַ שייכות איינע צו די אַנדערע, וועלן זיי זיינען פאַרגעקומען.

וואָס איז שייך צום „בונד", וויל איך זאָגן, אַז די גרינדונג זיינע אין 1897 און די גרינדונג פון „פאַרוועדטס" אין 1897, הגם ביידע זיינען געווען פראָדוקטן פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, האָבן זיי דאָך פאַקטיש אין דער צייט פון זייער גרינדונג ניט געהאַט קיין שייכות צווישן זיך. ניט נאָר האָבן זיי אייגער פון דעם אַנדערן ניט געוואוסט, נאָר אויך די באַגינגונגען און אומשטענדן, וואָס האָבן געפֿירט צו זייער גרינדונג, זיינען געווען אַנדערע. מען וואָלט שוין גיכער געקענט אַנווייזן אויף אַ געוויסער שייכות צווישן דער גרינדונג פון דעם „אַבענד־בלאַט", די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע טעגלעכע צייטונג אין אַמע־ריקע, און דער גרינדונג פון „בונד", ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס זייערע גרינדונגס־דאַטעס זיינען פאַרשיידענע. (דער „אַבענד־בלאַט" איז געגרינדעט געוואָרן אין 1894 און דער „בונד" אין 1897).

אין דער אמתן איז דער „בונד" מיט עטלעכע יאָר עלטער פון „פאָר־
ווערטס", ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס זייער אָפּיציעלער געבורטס־יאָר איז
דער זעלביקער. דער „בונד" האָט שוין עקסיסטירט נאָך איידער די דרייצן בונ־
דיסטן זיינען זיך צענויפגעקומען אויף אַ שאַלקע פון אַ הויז אויף לוקישקער
גאַס אין ווילנע. עס איז געווען אַ יידישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס
האָט אָנגעפירט אַ סאָציאַליסטישע טעטיקייט צווישן די יידישע אַרבעטער און דער
יידישער אינטעליגענץ, ניט מער די אָרגאַניזאַציע האָט נאָך ניט געטראָגן דעם
נאָמען „בונד".

איך ווייס ניט אויב די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן פון רוסלאַנד, וואָס
האָבן געגרינדעט דעם „בונד", האָבן געהאַט וועלכע עס איז פאַרבינדונגען מיט
די יידישע סאָציאַליסטן פון אַמעריקע, וואָס האָבן געגרינדעט דעם „אַבענד־
בלאַט". איך ווייס אָבער, אַז וואָס איז שייך צו די וויכטיקסטע שטרייט־פראַגן,
וועלכע האָבן געפירט צו דער שפאַלטונג אין דער אַמעריקאַנער סאָציאַליסטישער
באַוועגונג און צו דער גרינדונג פון „פאָרווערטס", זיינען די בונדיסטן אין רוס־
לאַנד געווען איינשטימיק מיט דער שטעלונג פון „אַבענד־בלאַט", סיי וואָס
איז שייך צו דער פאָרטיי־פרעסע און סיי וואָס שייך צו די פאָרטיי־יוניאָנס. וועגן
פאָרטיי־פרעסע איז גאָר קיין פראַגע ניט געווען ביי די סאָציאַליסטן אין רוס־
לאַנד .עס זיינען יאָ געווען מיינונגס־פאַרשיידנהייטן וועגן פאָרטיי־יוניאָנס. די
פראַגע איז גאָנץ הייס דיסקוטירט געוואָרן אין דער צייט פון דער ערשטער
רוסישער רעוואָלוציע אין 1905, און דער „בונד" איז געווען פאָר פאָרטייאישע
יוניאָנס. מען האָט געהאַלטן פאָר אַ גרויסע אָפּיקורסות פון מיין זייט, ווען איך
האָב אין אָרטיקל אין פעטערבורגער „פרייהד" זיך אַרויסגעזאָגט קעגן פאָר־
טיי־יוניאָנס.

די נאָענטע שייכות צווישן „פאָרווערטס" און „בונד" איז געשאָפן געוואָרן
שפעטער, ווען דער אימיגראַציע־שטראָם אין אַמעריקע האָט געבראַכט אַ גרויסע
צאָל יידישע אַרבעטער, וואָס זיינען דערצויגן געוואָרן פון „בונד".

די צווייטע וויכטיקע פאַסירונג אין 1897 — דער אויפקום פון פאָליטישן
ציוניזם און דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס, וואָס איז דאַמאָלט אָפּגע־
האַלטן געוואָרן — האָט געוויס קיין שייכות ניט מיט דעם געבורט פון „פאָר־
ווערטס". מען קען נאָך אפשר ווי עס איז פאַרבינדן די געבורט פון „בונד"
מיט דעם אויפקום פון פאָליטישן ציוניזם. באמת איז דאָס אויך ניט ריכטיק.
אויב מען קען שוין יאָ ריידן וועגן אידעאָלאָגישע אינפלוסן אויף די יידישע
סאָציאַליסטן אין רוסלאַנד, איז דאָס גיכער פון דער חובבי־ציון־באַוועגונג, אָבער
ניט פון דעם פאָליטישן ציוניזם, וועלכער האָט געשפאָלטן די חובבי־ציון־באַוו־
גונג. וואָס איז שייך דער גרינדונג פון „פאָרווערטס" און דעם אויפקום פון
פאָליטישן ציוניזם, קען מען מאָכן אַ פאַרגלייך בלויז אין דעם וואָס דער
פאָליטישער ציוניזם איז געקומען דורך אַ שפאָלטונג אין דער חובבי־ציון־
באַוועגונג און דער „פאָרווערטס" איז געקומען דורך אַ שפאָלטונג אין דער
סאָציאַליסטישער באַוועגונג. מען קען פירן דעם פאַרגלייך וויייטער: אין ביידע
פאַלן איז דער קאָמף געווען אַ גאָנץ שארפער און אין ביידע פאַלן האָבן די
שפאָלטער געזיגט.

*

וועגן ווירקונגען און קעגן־ווירקונגען צווישן די חובבי־ציון און די יידישע סאָציאַליסטן אין אַמעריקע וואָלט מען אפֿשר געקענט אָנשרייבן אַ גאַנץ אינ־טערעסאַנטע אָפּהאַנדלונג. צווישן די ערשטע חובבי־ציון אין רוסלאַנד זיינען געווען מערערע, וועלכע זיינען פֿרײַער געשטאַנען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון די אידייען פֿון דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי „נאַראָדנאיא וואָ־ליא". אַ טייל פֿון זיי האָבן באַלאַנגט צו דער השפּלה־באַוועגונג, וועלכע האָבן געגלויבט, אַז די יידן אין רוסלאַנד וועלן געהאָלפֿן ווערן, ווען זיי וועלן ווערן מיט מענטשן גלייך, געבן בילדונג זייערע קינדער און זיך אַליין בילדן. זייט יידן אין דער היים און מענטשן אין גאַס — היה יהודי באהליך, ואדם בצאתך, ווי דער פּאָעט יהודה לייב גאָרדאָן האָט עס אויסגעדריקט. עס דאַרף אָבער געזאָגט ווערן, אַז פֿאַקטיש איז בײַ די מייסטע משפּילים די השכּלה געווען פֿרײַער ווי אַלץ בילדונג צוליב בילדונג. עס הייסט, אַז בילדונג איז געווען אַ ציל פֿאַר זיך.

די משכּילים, וועלכע האָבן זיך געפֿונען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון די אידייען פֿון די נאָראָדניקעס, האָבן אין זייער השכּלה־פֿראָפּאַגאַנדע מער אונטערגעשטראָכן די וויכטיקייט פֿאַר די יידן זיך צו פֿאַרנעמען מיט פֿיזישער אַרבעט, באַזונדערס מיט עדד־אַרבעט. געווען אויך אַזעלכע צווישן די משכּילים, וואָס זיינען שוין געווען באַאיינפֿלוסט פֿון מאַרקסיסטישן סאָציאַליזם.

וועגן אָט די סאָציאַליסטיש־געשטימטע משכילים איז ווערט דאָ זיך אָפּצו־שטעלן אַ ביסל מער. איך וואָלט זיי אָנרופֿן די העברעאישע סאָציאַליסטן. עס איז געווען אַ באַדייטנדע גרופּע. אהרן ליבערמאַן, דר. יצחק קאַמינער, לאַזאַר צוקערמאַן, מאָריס ווינטשעווסקי, א. ב. ראַבינאָוויטש, יהודה לייב קאַנטאָר, משה לייב ליליענבלום, י. ל. לעווין (יהל"ל) און אייניקע אַנדערע, וועמענס נעמען איך קען זיך אין דעם מאָמענט ניט דערמאָנען. אייניקע פֿון זיי האָבן זייערע סאָציאַליסטישע געדאַנקען שוין אויסגעדריקט אין דעם העברעאישן זשורנאַל „השחר", וואָס פֿרץ סמאָלענסקין האָט אַרויסגעגעבן אין ווין. ער, דער רעדאַק־טאָר, איז ניט פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון די סאָציאַליסטישע אידייען. פֿרץ סמא־לענסקין קען גיכער באַטראַכט ווערן פֿאַר דעם פֿאַרקעמפֿער פֿון דער חובבי־ציון־באַוועגונג, וואָס האָט זיך שפּעטער געגרינדעט. אָבער זייער מיטארבעטער האָבן, ווי איך קען זען, געהאַט בײַ אים אַ גרויסע מאַס פֿרייהייט. שוין אין איי־נעם פֿון די נומערן פֿון „השחר" פֿון יאָר 1873 איז געדרוקט געוואָרן אַ ליד פֿון ל. קאַנטאָר אונטער דעם נאָמען „מאמינים אנחנו" (מיר גלויבן), וואו ער זאָגט אַרויס די פֿאַלגנדע געדאַנקען: מען פֿאַרלוימדט אונדז, אַז בײַ אונדז איז ניטא קיין זאַך וואָס איז הייליק, אַז מיר לייקענען אַלץ אָפּ און גלויבן אין קיין זאַך ניט, אַז מיר אַנערקענען בלויז וואָס איז מאַטעריעל און וואָס מען קען באַגרייפֿן מיטן שכל, אָבער אַז מיר האָבן ניט קיין הארץ און קיין געפֿילן. נאָר דאָס אַלץ איז ניט אמת. מיר זיינען גלויביקע. מיר גלויבן, אַז ניט אייביק וועט הערשן שווינדל, רויב און גוואָלט. מיר גלויבן, אַז עס וועט אויפֿשיינען די זון און אַז עס וועט קומען אַ ליכטיקע צייט. מענטשן וועלן מער ניט שטאַרבן פֿון הונגער, וויל עס וועלן מער ניט זיין קיין פֿאַרמעגנס, וואָס זיינען ניט פֿאַרדינט

געווארן דורך אייגענער פראצע. מיר גלויבן, אז אין מענטש וועט מער ניט הערשן איבער דעם צווייטן. דער מענטש וועט זיין פריי. אלע מענטשן וועלן זיין גלייך. מען וועט מער ניט זאגן: „קריסט", „מאכמעדאנער", „ייד", נאר — „ברודער", „פרייגד" און „חבר". עס וועלן מער ניט זיין קיין הערן און קיין קנעכט, ניט קיין פירשטן און ניט קיין געלט־אריסטאקראטן. עס וועט ניט זיין קיין רעכט־לעכע אומגלייכהייט צווישן מענער און פרויען. אלע וועלן זיין גע־בילדעט און באוואפנט מיט וויסנשאפט, וואס מיט איר הילף וועלן זיי קענען איינשפאנען די כוחות פון דער נאטור, אז זיי זאלן טאן די ארבעט, וואס דער מענטש דארף טאן, און מענטשן וועלן מער ניט דארפן ארבעטן מיט דעם שווייס פון זייער אנגעזיכט.

איך האב דא איבערגעגעבן דעם אינהאלט פון דעם גאנצן ליד, וויל מען קען פון אים זען, ווי עס האבן זיך קריסטאליזירט די סאציאליסיטשע געדאנקען פון די רוסישע נאראדניקעס אין די קעפ פון די ערשטע סאציאליסטיש־גע־שטימטע יידישע משפילים. י. ל. קאנטאר האט די דאזיקע פאעמע אנגעשריבן, וועו ער האט פארענדיקט די ראבינער־שול אין זשיטאמיר. ער איז שפעטער געווארן איינער פון די באוואוסטע העברעאישע שריפטשטעלער.

א מער קלארן באגריף וועגן סאציאליזם האט אויסגעדריקט דער העברע־אישער פאעט י. ל. לעווין (יהלל) אין זיין ליד „עבד עבדים", וואס איז געדרוקט געווארן אין איינעם פון די נומערן פון „השחר" אין 1876. עס קען זיין, אז דעמאלט האט אויך י. ל. קאנטאר שוין מער געוואוסט וועגן סאציאליזם. אין יהלל'ס ליד באקלאגט זיך אן ארבעטער אויף דער גרויסער אומגערעכטיקייט, וואס ער דארף ארבעטן טאג און נאכט, כדי רייך צו מאכן זיין באלעבאס, אבער פאר אים אליין גיט אים זיין ארבעט אפילו ניט ענוג צו שטילן זיין הונגער. און ער זאגט: אט דאס איז דער גורל פון אונדז אלע אונטערדריקטע. א קליין הייפל שטארקע טיילן זיך מיט דער ערויבטער פרוכט פון דער ארבעט פון טויזנטער הארעפאשנילקעס. אט אין וואס עס באשטייט דער אומגליק פון דער מענטשהייט: די גרויסע מאסן ארבעטן און ווערן געשוואלן פון הונגער, בעת אינצלנע באנוצן זיך מיט דער פרוכט פון זייער ארבעט. ווען אלע וואלטן גלייך געארבעט און יעדער וואלט גענישן פון דער פרוכט פון זיין ארבעט, וואלט ניט געווען קיין נויט אויף דער וועלט.

יהלל האט געשריבן איניקע אנדערע סאציאליסטישע פאעמעס, וועלכע זיינען געווען געדרוקט אין „השחר".

אויך דער באוואוסטער אהרן ליבערמאן האט זיינע ערשטע סאציאליסטישע ארטיקלען געדרוקט אין „השחר". אין דער זעלביקער צייט האט אויך לאזאר צוקערמאן געשריבן אין „השחר". א באזונדערע אויפמערקזאמקייט האט געצויגן זיין דערציילונג „עולם הפוך" (א פארקערטע וועלט). לאזאר צוקערמאן האט שפעטער א לענגערע צייט געארבעט אלס א זעצער אין דער געהיימער דרוקערייי פון דער „נאראדנאיא וואליא" אין פעטערבורג, וואו ער איז ארעסטירט געווארן און פארשיקט געווארן אויף קאטארגע.

נאר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס דער „השחר" האט געגעבן זיינע סאציא־ליסטישע מיטארבעטער א גרויסע מאס פרייהייט, האבן זיי זיך אין אים ניט

באַקוועם געפֿילט צוליב זיין עקסטרעמער נאַציאָנאַליסטישער ריכטונג. אָהרן לי־בערמאַן, וועלכער איז געווען ניט בלויז אַ טעאָרעטישער סאָציאָליסט, נאָר אויך אַ סאָציאָליסטישער אַגיטאַטאָר און אָרגאַניזאַטאָר, האָט באַשלאָסן אָרויסצוגעבן אַן אייגענעם סאָציאָליסטישן זשורנאַל, און אין 1877 האָט ער זיין באַשלוס דורכ־געפֿירט. ער האָט אָנגעפֿאַנגען אָרויסגעבן אין ווין אַ סאָציאָליסטישע מאַנאַט־שריפֿט אונטערן נאָמען „האמת" און ער האָט געהאַט אַ גרויסן דערפֿאָלג. דער ערשטער נומער איז געדרוקט געוואָרן אין דריי אויפֿלאָגעס, אָנאַ גרויסע נאָכ־פֿראָגע איז אויף אים געווען. דאָס ווייזט אויך, אַז צווישן די משכילים (די מייסטע העברעאישע לייענער דעמאָלט האָט מען געקענט רעכענען פֿאַר משכילים) זיינען געווען אַ סך, וועלכע האָבן זיך אינטערעסירט מיט סאָציאָליזם, און די אידייע האָט צו זיי אָפּגעפֿרירט.

אין „האמת" האָבן געצויגן פֿיל אויפֿמערקזאָמקייט די טאָלאָנטפֿולע סאָטי־רישע לידער פֿון דר. יצחק קאָמינער (זיי זיינען געווען ניט אונטערגעשריבן מיט זיין נאָמען). באַזונדערס איז באַרימט געוואָרן זיין ליד אונטערן נאָמען „שיר היחוד למטבע". אין דער פֿשוטער איבערזעצונג מיינט עס אַ געזאַנג צו געלט, אָבער די העברעאישע וועלטער „שיר היחוד" דערמאָנען וועגן הייליקן ליד צו גאָט, וואָס געפֿינט זיך אין סידור. פֿאַר די עלטערע סאָציאָליסטן וועט אפֿשר זיין אינטערעסאַנט צו וויסן, אַז דער באַרימטער יידיש־רוסישער סאָציאָל־דעמאָ־קראַט פּאַוועל אַקסעלראָד איז געווען דר. קאָמינערס אַן איידעם.

די הויפּט־לייענער פֿון „האמת", אַזוי ווי פֿון „השחר", זיינען געווען אין רוסלאַנד, און עס איז אַ וואונדער ווי אַזוי דער רוסישער צענזאָר האָט דעם „האמת" דורכגעלאָזן. משמעות, אַז ער האָט געטראַכט, אַז סאָציאָליזם אויף העברעאיש איז ניט געפֿערלעך. אָבער ער האָט שפּעטער געביטן זיין מיינונג, וויל ער האָט דעם דריטן נומער „האמת" קאָנפֿיסקירט. און אַזוי ווי ליבערמאַן איז נאָך דעם אַרעסטירט געוואָרן פֿון דער ווינער פּאָליציי, איז דער דריטער נומער „האמת" אויך געווען דער לעצטער.

די העברעאישע סאָציאָליסטישע גרופּע, וועלכע איז געבליבן אָן אַן אייי־גענער שריפֿט, האָט זיך צוגעטויעט צו דער וועכנטלעכער העברעאישער צייי־טונג „הקול", וואָס ראַדקינסאָן, אַ באַקאַנטע פּערזענלעכקייט אין יענער צייט, האָט אַרויסגעגעבן אין קעניגסבערג. ראַדקינסאָן האָט מיט סאָציאָליזם גאָר נישט געהאַט וואָס צו טאָן. ער איז אין אַלגעמיין געווען אַ פּרינציפּנלאָזער מענטש, אָבער ער האָט געוואָלט, אַז זיין צייטונג וועט פֿיל געווינען פֿון דעם, וואָס די סאָציאָליסטישע שרייבער וועלן זיך אין איר באַטיילקן. מאָריס ווינטשעווסקי האָט געשריבן מערערע סאָציאָליסטישע אַרטיקלען אין „הקול".

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מיט ראַדקינסאָנס הילף אָנגעפֿאַנגען אָרויס־גיין אַ מאָנאַטלעכער העברעאישער סאָציאָליסטישער זשורנאַל מיט דעם נאָמען „אספֿת חכמים" אונטער ווינטשעווסקיס רעדאַקציע. אין פֿאָרבינדונג מיט דעם זשורנאַל וויל איך דאָ בלויז דערמאָנען דעם נאָמען משה לייב לילינבלום, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן איינער פֿון די הויפּט־וואָרט־פֿירער פֿון דער חובבי־ציון־באַוועגונג.

לילינבלום איז געווען איינער פון די טיפישסטע משכילים אין ליטע. פריער אַ גרויסער למדן, אויף וועלכן מען האָט זיך געריכט, אַז ער וועט זיין אייגער פון די גרעסטע רבנים, און שפעטער אַ גרויסער אַפיקורס און אַ פֿאַר־ברענטער משכיל, וואָס האָט מיט זיין בוך „חטאת נעורים" (יוגנט־זינד) אַראָפּ־געפֿירט אַ היפּש ביסל ישיבה־בחורים פון דרך הישר און זיי געמאַכט פֿאַר אַפּיקורסים. אין „אספת חכמים" איז געדרוקט געווארן לילינבלומס אַ זייער שיינע אַפּיקורסותדיקע און סאָציאַליסטיש געשטימטע פּאָעמע מיט דעם נאָמען „משנת אלישע בן אבויה". שוין דער נאָמען אַליין שמעקט מיט אַפּיקורסות. אלישע בן אבויה איז אייגער פון די גרויסע תנאים, וועלכער איז געווארן אַן אַפּיקורס. ער האָט זיך באַקאַנט מיט דער גריכישער פֿילאָזאָפֿיע און וויסנשאַפֿט, און דאָס האָט פֿאַרשאַדט. אין דער גמרא ווערט ער גערופֿן מיט דעם נאָמען „אחר" (אַן אַנדערער) און ער איז פֿאַרדאַמט געווארן. אויף אים איז גע־זאָגט געווארן, אַז אַפֿילו תשובה טאָן קען אים ניט העלפֿן.

אין דער דאָזיקער פּאָעמע פֿירט אלישע בן אבויה אַ ויכוח מיט די גרויסע תנאים ר' עקיבא און ר' מאיר. דער ויכוח ווערט געפֿירט אין דער שפּראַך און אין דעם סטיל פון דער גמרא, נאָר לילינבלום האָט געזאָרגט דערפֿאַר, אַז אַלץ וואָס אלישע בן אבויה זאָגט, זאָל ארויסקומען איינפֿאַך און קלאָר.

די גרונט־געדאַנקען, וואָס ער זאָגט דאָרטן ארויס, זיינען, אַז מענטשן דאַרפֿן לעבן פון זייער אייגענער פּראָצע און אַז קיינער טאָר ניט לעבן אויף דעם חשבון פון צווייטנס האָרעוואַניע. ער שטראָפֿט די וואָס פֿאַרברענגען זייער צייט אין בית המדרש מיט פוסטע, פֿאַרדרייטע פילפּולים און לעבן אויפֿן חשבון פון קהל. גייט אַרבעטן, זאָגט ער, זייט סטאָליאַרעס, מולייַארעס, שטיינהאַקער און וואָס איר ווילט נאָר אַליין, נאָר איר זאָלט טאָן אַ נוצלעכע אַרבעט, ווייל דער וואָס לעבט אויף דעם חשבון פון קהל אַדער פון פּראָצענט באַרויבט די געזעלשאַפֿט.

איך האָב זיך דאָ אפֿשר אַ ביסל צו לאַנג אָפּגעשטעלט אויף די העברעאישע סאָציאַליסטן אין דער צייט פון דער השכּלה־עפּאָכע און אין דעם אָנפֿאַנג פון דער אָנטשטייאונג פון דער חובבי־ציון־באַוועגונג. איך גלויב אָבער, אַז מען קען פון דעם זען ווי אַזוי מערערע פון די משכילים, וואָס האָבן געהאָלפֿן שאַפֿן די חובבי־ציון־באַוועגונג, זיינען פריער געווען באַאיינפֿלוסט פון די סאָ־ציאַליסטישע אידייען און באַזונדערס פון די „נאַראָדניקעס", וועלכע האָבן גלי־ריפֿיצירט ערד־אַרבעט און דעם פויערים־לעבן. מען האָט דעם איינפֿלוס געקענט פֿילן סיי אין דער שריפֿטלעכער, סיי אין דער מינדלעכער אָגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע פון די חובבי־ציון.

פון די העברעאישע סאָציאַליסטן, וואָס איך האָב דערמאָנט זייערע נעמען, זיינען געווארן חובבי־ציון: מ. ל. לילינבלום, דר. י. קאַמינער, י. ל. לעווין (יהל"ל) און א. ב. ראַבינאָוויטש (או"ר).

*

איך דערמאָן זיך, וועז איך האָב געהערט דאָס ערשטע מאָל אַ דרשה פון אַ חובבי־ציוניסטישן מגיד. איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, אַז מען האָט

אים ניט געדאַרפֿט רופֿן מגיד, נאָר מטיף. דער נאָמען מטיף איז געווען מאַ־
דערנער און האָט בעסער געקלונגען, ווי דער אַלט־באַקאַנטער נאָמען מגיד, וואָס
איז געשטאַנען אין יחוס, קען מען זאָגן, אויף איין שטאַפּל מיטן נאָמען מלמד.

איך בין דעמאָלט נאָך געווען אַ יונגער יינגל פֿון אַ יאָר פֿערצן, אָבער
איך בין שוין געווען אַ שטיקל למדן און האָב געלערנט אין בית המדרש אָן אַ
רבין און האָב שוין אַליין געקענט ווי עס איז זאָגן אַ דרשה אויף דעם שניט
פֿון די מגידים, וואָס פֿלעגן פֿון צייט־צו־צייט קומען אין שטעטל, וואו איך
האָב געלערנט. אָבער דער חובבי־ציון־מגיד איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער.
ערשטנס, האָט ער גאַנץ אַנדערש אויסגעזען. אַ ייד אָן „אָסאָבע" און אָנגעטאָן
ווי אַ נגיד. צווייטנס, איז זיין דרשה געווען אַנדערש. ער האָט ניט געשאָטן מיט
תורה און ער האָט זיך ניט געמאַטערט אייגנצוטייטשן קיין פּסוקים און פֿאַר־
ענטפֿערן קשיות פֿון דער גמרא, נאָר ער האָט מער געריידט צום הארצן, צו
די געפֿילן. און ער האָט געקענט ריידן. איך האָב נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט
דאָס וואָרט „אַראַטאָר", אָבער איך האָב געוואוסט, אַז ער איז אין גאַנצן אַן
אַנדער מין מגיד. איך געדענק, אַז ער האָט געריידט וועגן ייִדישן גלות, וועגן
ייִדישע לופֿט־פֿרנסות און וועגן דעם ערליכן, געזונטן און געריכטן לעבן פֿון
די וואָס אַקערן און זייען, פֿון די וואָס זיצן אונטער זייער וויינשטאָק און פֿייגן־
בוים, און וועגן דעם הייליקן לאַנד צו וועלכן די יידן מוזן זיך צוריקקערן.

אויף וויפֿל איך קען זיך דערמאָנען, האָט צו מיר ניט איבריקס שטאַרק
אַפּעלירט דאָס לעבן פֿון ערד־אַרבעטער, פֿון פּויערים, וואָס דער חובבי־ציון־
מגיד האָט געמאָלן מיט אַזעלכע העלע, אַנציענדע פֿאַרבן. עס האָבן צו מיר פּלוצ
מער אַפּעלירט זייַנע וועריטער וועגן אומקערן זיך צוריק אין ארץ ישראל און
זיצן דאָרטן אונטער אַ וויינשטאָק און אַ פֿייגנבוים, וואָס איך האָב געמיינט, אַז
זיי עקזיסטירן בלויז אין חומש.

וואָס איז שייך צו ערד־אַרבעט, האָב איך גאַנץ גוט געוואוסט וואָס דאָס
איז, און איך האָב ניט געקענט ווערן באַגייסטערט. איך האָב געזען ווי די
פּויערים אין די דערפֿער אַרבעטן און לעבן, און איך האָב זיי ניט מקנא געווען.
איך האָב איוך געזען ווי יידן אַקערן די ערד. עס זיינען אין יענער צייט אין די
שטעטלעך פֿון ליטע געווען מערערע יידן, וואָס האָבן טיילווייז, אויב ניט אין
גאַנצן, זיך באַשעפֿטיקט מיט ערד־אַרבעט. די מייסטע האָבן געהאַט אייגענע
גרינס־גערטנער, וועלכע זיי האָבן אַליין באַאַרבעט. אַנדערע האָבן געהאַט ערד
אויף אַרענדע. מיין טאַטע אַליין האָט אַמאָל געהאַט ערד אויף אַרענדע. אַ חוץ
דעם איז ניט ווייט פֿון דעם שטעטל, וואו איך בין געגאַנגען אין חדר, געווען אַ
יידישער דאָרף, פֿאַמוסע האָט ער געהייסן. איך געדענק ניט געניו, וויפֿל פֿאַ־
מיליעס דאָרטן זיינען געווען, נאָר אַלע האָבן זיך פֿאַרנומען מיט ערד־אַרבעט:
געאַקערט, געזייט, געשניטן און געדראָשן. אָבער די יידן פֿון די אַרומיקע
שטעטלעך האָבן זיי ניט מקנא געווען זייער פּויערשן לעבן. די מייסטע יידן פֿון
די אַרומיקע שטעטלעך האָבן געלעבט לייכטער און בעסער פֿון זיי. די יידן
אין די ליטווישע שטעטלעך זיינען וויט ניט אַלע געווען ליידיק־גייער און לופֿט־
מענטשן. אַ באַדייטנדער טייל פֿון זיי זיינען געווען באַלעאָכעס, אַ געוויסע
צאָל זיינען געווען קאַראַבעלניקעס אַדער קאַראַביניקעס, וואָס פֿלעגן זיך אַרויס־

לאָזן אין דאָרף מיט אַ שוועָרן פּאַק סחורה אויפֿן רוקן און ברענגען צוריק אַ היים חזיר־האָר, קעלבערנע פֿעלכלעך, פֿעדערן, וואָל, פֿלאַקס און אַנדערע דאָרף־פּראָדוקטן. דאָס זיינען געווען יידן שוועָרע האָרעפּאַשניקעס. זייער באַשעפֿטיקונג איז געווען האַלב מסחר, האַלב מלאכה, ווייל די פּראָדוקטן, וואָס זיי האָבן געברענגט פֿון דאָרף, האָבן געפֿאָדערט אַ געוויסע באַרבעטונג איידער זיי האָבן עס געקענט פֿאַרקויפֿן צו די גרעסערע הענדלער, אָדער סוחרים. אין יעדן שטעטל זיינען געווען עטלעכע קראָמען, אָדער בודן, ווי מען האָט זיי גערופֿן אין די שטעטלעך, וועלכע זיינען געווען נאָענט צו קורלאַנד, און עטלעכע סוחרים. שוין אָפּגערעדט, אַז בייַ די אייגנטימער פֿון די קראָמען און די סוחרים האָט מען ניט געקענט אַרויסרופֿן קיין באַגייסטערונג פֿאַר ערד־אַרבעט און פֿאַרן פּויערשן לעבן, נאָר אויך ניט בייַ די באַלעמעלאָכעס און קאַראַבעלניקעס. אָבער עס איז געווען גאָנץ אַנדערש, ווען דער חובבי־ציון־מגיד האָט אָנגעפֿאַנגען אין זיין דרשה וועקן די בענקשאָפֿט צו ארץ־ישראל און ריידן וועגן די ווייַנשטאָקן און פֿייגנבוימער. דאָס איז געווען ראָמאַנטיק און עס האָט דעם עולם דערוואַרעמט. נאָר אין ענד־רעזולטאַט האָט דאָכט זיך קיינער פֿון די יידן פֿון שטעטל עס ניט באַטראַכט פֿאַר אַ ממשותדיקן ענין. בייַ דעם רב פֿון שטעטל איז דער גאַנצער ענין ניט געווען רעכט. זיי ווילן אַראָפּברענגען משיחן אויבערגעוואַלט, האָט ער געזאָגט, אָבער מען טאָר ניט דוחק זיין דעם קץ.

נאָר אויב די גלאָריפֿיצירונג פֿון ערד־אַרבעט און פֿון פּויערים־לעבן האָט ניט געקענט אַרויסרופֿן קיין גרויסע באַגייסטערונג בייַ די יידן פֿון די קליינע יידישע שטעטלעך, וועלכע זיינען געשטאַנען אַזוי נאָענט צו דעם פּויערשן לעבן, האָט עס אָבער זייער שטאַרק אָפּגעלירט צו אַ סך פֿון די משכילים און פֿון דער יידישער אינטעליגענץ אין די גרעסערע שטעט, און צווישן זיי, ווי שוין געזאָגט, זיינען געווען אָזעלכע, וואָס זיינען באַאיינפֿלוסט פֿון די אידייען פֿון די רוסישע „נאַראָדניקעס". און אויב בייַ מאַנכע פֿון זיי איז די ארץ־ישראל־ראָמאַנטיק ,וואָס איז געווען מיט דעם פֿאַרבונדן, געווען אַ חסרון, איז עס אָבער בייַ די אַנדערע געווען אַ גרויסע מעלה.

*

די יידישע אויסוואַנדערונג פֿון רוסלאַנד, וועלכע האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אין יענער צייט נאָך די גרויסע פּאָגראָמען, האָט אַראָפּגעבראַכט קיין אַמעריקע די ערשטע רוסישע יידישע סאָציאַליסטן, ווי אויך די ערשטע חובבי־ציון. זיי האָבן זיך געטראָפֿן אויף זייער וועג אין בראָד, די גרענעץ־שטאָט צווישן רוסלאַנד און עסטרייך, און האָבן דאָרטן אָנגעפֿאַנגען דעבאַטירן וואָס עס איז דער ריכטיקער וועג פֿאַר יידן. די דעבאַטן, ווי איך שטעל זיך פֿאָר, זיינען אויך פֿאָרגעזעצט געוואָרן אויפֿן שיף. נאָר זאָל מען מיר דאָ ניט באַשולדיקן, אַז איך קריווודע גאַליציע און רומעניע. איך בין דאָ ניט אויסן צו שרייבן אַ קאַפּיטל יידישע געשיכטע. איך בין דאָ בלויז אויסן אָנצווייזן אויף די ווירקונגען און קעגן־ווירקונגען צווישן די יידישע סאָציאַליסטן און די חובבי־ציון אין אַמעריקע. און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז אויך שייך צו די סאָציאַליסטן און חובבי־ציון פֿון גאַליציע און רומעניע, וועלכע האָבן זיך אויסגעמישט אין אַמעריקע. איך

ווייל זיך דאָ ניט פֿאַרנעמען מיט געבן ביישפּילן. עס וועט זיין געניג צו דערמאָנען, אַז דער באַרימטער חובבי־ציון־מטיף מאָסליאַנסקי איז אין זיינע ערשטע אַמעריקאַנער יאָרן פֿאַרכאַפּט געוואָרן פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, ווי אויך אַ צווייטער באַרימטער חובבי־ציון־מטיף זעף. זיי ביידע האָב באַלאַנגט צום השפּלה־דור אין רוסלאַנד.

אין אַלגעמיין האָט די יידישע סאָציאַליסטישע באַוועגונג פֿון אַמעריקע אין אירע ערשטע יאָרן געהאַט אַ היפּשע צאָל פֿון דעם השפּלה־דור. עס איז אין אַלגעמיין שווער פֿעסטצושטעלן אַ דאַטום, ווען די השפּלה־באַוועגונג האָט זיך אָנגעפֿאַנגען און ווען זי האָט זיך געענדיקט.

מיט דעם נאָמען „השפּלה" (בילדונג) באַצייכנט מען געווייניקעך די עפּאָכע, ווען ביי די יידן האָט זיך אין דער צווייטער העלפֿט פֿון 18־טן יאָרהונדערט אָנגעפֿאַנגען אַ באַוועגונג, אַדער גיכער אַ שטרעבונג פֿאַר אַ שטרענגער בילדונג. זי האָט זיך פֿריער אָנגעפֿאַנגען ביי די יידן אין דייטשלאַנד, ריכטיקער פֿרייסן. די באַוועגונג איז געווען פֿאַרבונדן מיט דעם נאָמען פֿון דעם יידישן פֿילאָזאָף משה מענדעלסאָן, וועמען מען האָט אויך גערופֿן משה דעסאָער (פֿון האָט געשטאָמט פֿון דער שטאָט דעסאָ). מיין רבי פֿלעגט אים אָבער רופֿן משה אַדעסער און פֿלעגט דערביי צולייגן די ווערטער ימח שמו. נאָר דער מער אָנגענומענער נאָמען פֿון די אָנהענגער פֿון דער השפּלה־באַוועגונג איז געווען „בערלינטשי־קעס". דער נאָמען „בערלינטשיק" איז שפּעטער אין אַלגעמיין באַקאָנט געוואָרן פֿאַר אייניקע, וואָס איז אַ ביסל אַראָפּ פֿון „גלייכן וועג" און מען האָט אים חושד געווען, אַז ער איז געכאַפּט געוואָרן אין דער מעשה. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און די השפּלה־באַוועגונג האָט זיך פֿון דייטשלאַנד אַריבערגעטראָגן אויך אין גאַליציע. וואָס איז שייך צו די יידן אין רוסלאַנד, איז עס אין גאָנצן שווער אָנצוגעבן אַ דאַטום, ווען די השפּלה־באַוועגונג האָט זיך אָנגעפֿאַנגען. מאָנכע זיינען געניגט צו רעכענען דעם אָנפֿאַנג פֿון דער השפּלה ביי די יידן אין רוסלאַנד פֿון ווילנער גאון, וועלכער האָט געהייסן לערנען תנ"ך און דיקדוק און ער האָט אויך געהאַלטן פֿאַר ניצלעך איבערצוזעצן אויף העברעאיש וויסנשאַפֿטלעכע ווערק. עס הייסט, אַז די יידן פֿון רוסלאַנד, אַדער ריכטיקער פֿון ליטע, האָבן אַן אייגענעם דאַטום פֿון השפּלה אומאָפּהענגיק פֿון דייטשלאַנד. אָבער וועגן אָט דער השפּלה פֿון ווילנער גאון קען מען אַ ביסל דעבאַטירן. איך גלויב דעריבער, אַז עס וועט זיין בעסער צו רעכענען, אַז די השפּלה־עפּאָכע, אַדער ריכטיקער, דער השפּלה־קאָמף, ביי די יידן אין רוסלאַנד האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אַן ערך אין אָנהויב פֿון 19־טן יאָרהונדערט.

ווען איך וואָלט ניט מורא געהאַט פֿאַר די פּינקטלעכע דאַטומס פֿון היסטאָריקער, וואָלט איך זאָגן, אַז די השפּלה־באַוועגונג אין רוסלאַנד האָט זיך פֿאַקטיש אָנגעפֿאַנגען מיט יצחק בער לעווינסאָן (ריב"ל), ווען ער האָט אַרויסגעגעבן זיין באַרימט ווערק „תעודה בישראל", סוף 1828, אין וועלכן ער אָגיטירט פֿאַר וועלטלעכע בילדונג, מלאכה און ערד־אַרבעט צווישן יידן. דער „תעודה בישראל", וועלכער איז געשריבן מיט אַ סך לומדות און איבערצייגנדער קראַפֿט, האָט געצויגן אויף זיך גרויס אויפֿמערקזאַמקייט און האָט געמאַכט אַ זייער שטאַרקן איינדרוק אַפֿילו אין מאָנכע אַרטאַדאָקסישע קרייזן. עס ווערט איבערגעגעבן, אַז

איינער פֿון די באַרימטע ווילנער רבנים אין יענער צייט, ר׳ אבעלע פּאַסווּעלער, זאל האָבן געזאָגט, אַז דער „תעודה בישראל״ האָט אין חסרון און דאָס איז, וואָס דער ווילנער גאון האָט אים ניט געשריבן. אויף וויפֿל דאָס איז אַן אמת, אַדער אַ לעגענדע, ווייס איך ניט. איך ווייס אָבער יאָ, אַז די רבנים און די פֿרומע יידן אין אַלגעמיין האָבן דעם „תעודה בישראל״ פֿאַרדאָמט און ר׳ יצחק בער לעווינזאָנען האָבן זיי אַ נאָמען געגעבן דער „תעודהניק״.

נאָר אויב עס איז שווער אָנצוגעבן ריכטיק דעם דאָטום, ווען די השכּלה־באַוועגונג האָט זיך אָנגעפֿאַנגען, איז עס נאָך שווערער אָנצוגעבן אַ דאָטום, ווען דער השכּלה־פּעריאָד האָט זיך געענדיקט. מען נעמט געווייגלעך אָן, אַז אין רוסלאַנד האָט זיך די השכּלה־באַוועגונג געענדיקט אין אָנפֿאַנג פֿון די 80־קער יאָרן פֿון 19־טן יאָרהונדערט, ווען עס האָבן אויסגעבראָכן די גרויסע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד. אָבער דאָס איז ניט ריכטיק. אַ באַוועגונג אַדער אַן אידעאָלאָגיע ווערט ניט אָפּגעבראָכן מיט אָמאָל. מען קען בלויז זאָגן, אַז זי איז אין אַ גע־ווייסער צייט שוואָכער געוואָרן און אַז מערערע האָבן אויפֿגעהערט גלויבן אין איר. אין די שטעטלעך פֿון ליטע, פּוילן און ווייס־רוסלאַנד איז דער קאָמף פֿאַר השכּלה אָנגעאָנגען ווייטער. ניט מער, אין דער אָגיטאַציע פֿאַר השכּלה האָט מען אויפֿגעהערט פֿאַרזיכערן, אַז דורך בילדונג וועלן יידן קריגן גלייכע רעכט אין רוסלאַנד. מען האָט אָבער ניט אויפֿגעהערט צו פֿאַרזיכערן, אַז בילדונג איז זייער נויטיק און אַז יידן טאָרן ניט אָפּשטיין פֿון דער אייראָפּאישער ציווי־ליזאַציע.

אין אַלגעמיין איז עס אַ גאַנץ גרויסער ליגן, אַז דער הויפּט־מאָטיוו פֿון דער השכּלה־באַוועגונג איז געווען גלייכע רעכט פֿאַר יידן. עס הייסט, אַז ווען יידן וועלן זיך בילדן, וועלן וועלן מענטשן־גלייך, וועלן די גויים זיך בעסער באַציען צו זיי און די רעגירונג וועט זיי געבן גלייכע רעכט. אין דער אמתן איז ביי די מייסטע משפּילים געווען דער הויפּט־מאָטיוו פֿון דער השכּלה־באַוועגונג אַ קאָמף קעגן פֿינצטערניש, ווי מען האָט עס אָנגערופֿן. עס איז געווען אַ באַוועגונג פֿאַר בילדונג, פֿאַר אויפֿקלערונג און קעגן רעליגיעזן פֿאַנאַטיזם, קעגן דער הערשאַפֿט פֿון די רבנים, די כּלי־קודש מיט דעם בית־מדרש און קלויז. נעמט, למשל, דעם קאָמף, וואָס עס האָט געפֿירט משה לייב לילינבלום, יהודה לייב גאָרדאָן, ברוידעס, א. אַ. וו. לייענט זייערע שריפֿטן און איר ווערט זען פֿאַרוואָס און קעגן וואָס זיי האָבן געקעמפֿט. פֿון אין זייט איז געווען די „השכּלה בת שמים״ — די הימלשע טאָכטער — בילדונג און אויפֿקלערונג, און פֿון דער אָנדערער זייט פֿאַנאַטישע רעליגיעזע פֿינצטערקייט. און אויב אָט דער קאָמף האָט שפּעטער פֿאַרלאָרן זיין ערשטן אימפּעט און אַגרעסיווקייט, איז דאָס געווען דערפֿאַר, ווייל ער איז צום גרויסן טייל געוואָנען געוואָרן. ער איז אָבער געווען נאָך שארף גענוג פֿאַר אַ לענגערער צייט אין די שטעטלעך פֿון פּוילן און ליטע.

*

השכּלה איז פֿאַקטיש געווען אַ זייער וויכטיקער טייל פֿון „פֿאַרווערטס״. און ניט בלויז השכּלה אין אַלגעמיין, נאָר אויך יידישע השכּלה, אַדער לאָמיר עס רופֿן יידישע אויפֿקלערונג. דער „פֿאַרווערטס״ האָט זיך פֿון אָנפֿאַנג אָן גע־

שטעלט פֿאר אַ וויכטיקער אויפֿגאַבע צו בילדן די יידישע מאַסן, ניט בלויז צו לערנען זיי סאָציאַליזם און טרייד־יוניאָניזם, נאָר אויך זיי צו געבן בילדונג. די שרייבער פֿון „פֿאָרווערטס" און זיין רעדאַקטאָר אַב. קאַהאַן זייענען געווען באַ־הערשט פֿון דעם השפּלה־גייסט. זיי זייענען געווען חסידים פֿון בילדונג און פֿון אויפֿקלערונג. ב. פֿייגענבוים האָט זיך באַזונדערס אָפּגעגעבן מיט יידישער השפּלה. ער האָט געלערנט די לייענער פֿון „פֿאָרווערטס" צו פֿאַרשטיין די יידישע תורה און די יידישע רעליגיע, און פֿון זיינע אָפּיקורסישע אַרטיקלען האָבן די לייענער פֿון „פֿאָרווערטס" געלערנט אַ סך מער תורה און יידישע לומדות ווי פֿון די דרשה־אַרטיקלען פֿון די פֿרומאַקעס. ביי פֿייגענבוימען איז השפּלה און אויפֿקלערונג געווען איינע פֿון די וויכטיקסטע מצוות, וועלכע מען מוז מקיים זיין, ווי דאָס איז געווען ביי די מייסטע אַנדערע משפּילים פֿון זיין דור. אַ סך פֿון זיי האָבן פֿיל געליטן און געבראַכט די שווערסטע קרבנות פֿאַר זייער אידעאַל צו מאַכן יידן געבילדעטער און ציוויליזירטער.

דער „פֿאָרווערטס" האָט געשפּילט אַ העכסט וויכטיקע ראָלע אין דער אויפֿ־קלערונג און אין דער דערציאונג פֿון די יידישע פֿאָלקסמאַסן אין אַמעריקע.

דער „פֿאָרווערטס" איז געגרינדעט געוואָרן אין דער צייט וועו די יידישע אימיגראַציע אין אַמעריקע האָט אָנגעפֿאַנגען שטאַרק וואַקסן. די מייסטע יידישע אימיגראַנטן זיינען דעמאָלט באַשטאַנען פֿון אַ גאַנץ רויען מאַטעריאל. זייער קולטורעלער צושטאַנד איז געווען אַ גאַנץ נידריקער. די ערשטע שווערע אויפֿגאַבע איז געווען זיי צו מאַכן פֿאַר לייענער. אין דער אַלטער היים, פֿון וואַ־נען זיי זיינען געקומען, האָבן זיי קיין יידישע צייטונגען ניט געהאַט. מען האָט זיי דאָ פּשוט געדאַרפֿט אָנפֿאַנגען לערנען צו לייענען. און אין גאָר אַ סך פֿאַלן האָט מען אינטערעסירן, אַז זיי זאָלן וועלן לייענען. און אין גאָר אַ סך פֿאַלן האָט מען זיי געדאַרפֿט לערנען צו זיין אַ מענטש. מען האָט זיי געדאַרפֿט לערנען אַ סך זאַכן צו וויסן און צו פֿאַרשטיין אין דער נייער גרויסער וועלט, וואו דער גורל האָט זיי פֿאַרוואַרפֿן. דער סאָציאַליזם, וואָס דער „פֿאָרווערטס" האָט זיי געלערנט, האָט געדאַרפֿט אין זיך אָנטהאַלטן אַלץ. עס האָט געדאַרפֿט זיין ניט בלויז סאָ־ציאַליסטישע אויפֿקלערונג, נאָר אויך אַלגעמיין־מענטשלעכע אויפֿקלערונג, און מען האָט זיי עס געדאַרפֿט געבן אין אַזאַ שפּראַך, אַז זיי זאָלן עס קענען וואָס לייכטער פֿאַרשטיין. זייער יידישע שפּראַך, וואָס זיי האָבן מיטגעבראַכט פֿון דער אַלטער היים, איז געווען אַ גאַנץ אַרעמע. מען האָט זיך דעריבער געדאַרפֿט קליגן אויסצודריקן אין אָט דער אַרעמער שפּראַך נייע געדאַנקען, נייע באַגריפֿן, וועלכע זיינען פֿאַר אַ סך פֿון די לייענער געווען פֿרעמד. דאָס איז געווען אַ זייער שווערע אויפֿגאַבע. וועו מען קוקט אַריין אין דעם „פֿאָרווערטס" פֿון די ערשטע יאָרן, קען מען זען ווי שווער דאָס איז געווען.

מען דאַרף האָבן אין זינען, אַז וועו מען האָט ביי אַנדערע פֿעלקער אָנגע־פֿאַנגען שרייבן וועגן סאָציאַליזם, איז די שפּראַך, אין וועלכער מען האָט גע־שריבן, שוין געווען אין אַ הויכער מאָס אָנטוויקלט. זי האָט געהאַט אַ גרויסע ליטעראַטור, וויסנשאַפֿטלעכע ביכער א. אַ. וו. וועו מען האָט אָבער אָנגע־פֿאַנגען שרייבן וועגן סאָציאַליזם אין יידיש, בפֿרט נאָך פֿאַרן פּשוטן פֿאָלק, האָט מען אין דער זעלביקער צייט אויך געדאַרפֿט שאַפֿן די שפּראַך. מען האָט גע־

דאַרפֿט זוכן נייע ווערטער און מען האָט געדאַרפֿט זוכן אַלטע ווערטער די נייע צו פֿאַרטייטשן. דער „פֿאַרוועלטער" האָט אין דעם פֿרט זייער גרויסע פֿאַרדינסטן. די יידישע „פֿורישטן", די וואָס קעמפֿן פֿאַר דער ריינקייט פֿון דער יידישער שפּראַך, קענען האָבן טענות צום „פֿאַרוועלטער", אַז ער האָט אין דער יידישער שפּראַך אַריינגעבראַכט אַ סך ענגלישע און דייטשע ווערטער, אָבער אויך זיי וועלן מוזן צוגעבן, אַז דער „פֿאַרוועלטער" האָט אַ סך מיטגעהאָלפֿן אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער יידישער שפּראַך און איר רייכער צו מאַכן. און וואָס איז שייך צו דער אַנטוויקלונג פֿון יידישן זשורנאַליזם, האָט דער „פֿאַרוועלטער" אַ גאַנץ באַזונדערס גרויסן חלק.

נאָר עס איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס אָט די זעלביקע מענטשן, די גרינדער פֿון „פֿאַרוועלטער", וועלכע האָבן אַזאַ גרויסן חלק אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער יידישער שפּראַך, האָבן אַליין ניט געגלויבט אין דער צוקונפֿטיקער עקזיסטענץ פֿון דער יידישער שפּראַך. זיי האָבן עס גאָנץ אָפֿן געזאָגט אין „פֿאַרוועלטער" גופֿא. זיי האָבן אין אַלגעמיין ווייניק געגלויבט אין וועלכער עס איז נאָציאָנאַלער עקזיסטענץ פֿון יידן אין אַמעריקע. זיי האָבן ניט פֿאַרויסגעזען, אַז אַמעריקע וועט זיין דאָס לאַנד, וואָס וועט האָבן די גרעסטע יידישע באַפֿעלקערונג. פֿאַקטיש האָט עס קיינער ניט פֿאַראויסגעזען.

אין יענער צייט איז די צאָל יידן אין אַמעריקע, ווי מען שאָצט, געווען צווישן 800 און 900 טויזנט. דער גאַנץ גרויסער יידישער אימיגראַציע־שטראָם אין אַמעריקע האָט זיך ערשט אָנגעפֿאַנגען מיט עטלעכע יאָר שפּעטער.

די מייסטע יידישע סאָציאַליסטן, ווי אַלע אַנדערע סאָציאַליסטן אוןראַדיקאַלן אין יענער צייט, האָבן געגלויבט אין קאָסמאָפּאָליטיזם. זייער אַ שיינע אידייע, וועלן זי זאָל נאָר קענען פֿאַרווירקלעכט ווערן. זיי זיינען געווען זיכער, אַז אין דער צוקונפֿט וועט די וועלט ניט זיין אייניגעטיילט אין באַזונדערע נאַציעס אָדער פֿעלקער, נאָר עס וועט זיין אין מענטשהייט און ממילא איז ניטאָ וואָס צו זאָרגן וועגן דער אויפֿהאַלטונג פֿון דער יידישער שפּראַך און פֿון יידישן פֿאָלק. אגב, וואָס איז שייך צו דער יידישער שפּראַך, האָבן זיי ניט אייניגעזען קיין מעגלעכקייט ווי אַזוי זי קען בלייבן לעבן אין אַמעריקע, זעענדיק ווי שנעל די יידן נעמען דאָ איבער די ענגלישע שפּראַך. נאָר דאָס איז ניט די אייניציקע נביאות, וואָס איז ניט מקוים געוואָרן. און עס באַווייזט, אַז מען דאַרף זיין פֿאַרזיכטיק מיט זאָגן נביאות, באַזונדערס וועגן יידן. ווייל דער וועג פֿון דעם יידישן לעבן, פֿון דער יידישער געשיכטע איז ניט קיין גראָדער. איך גלויב דעריבער, אַז וואָס איז שייך צום יידישן לעבן דאַרף מען זיך אַלע מאָל האַלטן פֿאַר דעם כּלל, אַז ניט קוקנדיק אויף דעם וואָס מען דאַרף שטענדיק טראַכטן וועגן דער צוקונפֿט, דאַרף מען אָבער דאָך אַלע מאָל טאָן דאָס, וואָס עס פֿאַדערט דער היינט. די גרינדער פֿון „פֿאַרוועלטס" האָבן געמעגט ניט גלויבן, אַז די יידישע שפּראַך האָט אַ צוקונפֿט, אָבער זיי האָבן דאָך געטאָן אַלץ, וואָס די קעגנוואַרט האָט פֿון זיי געפֿאָדערט צו אַנטוויקלען און רייכער מאַכן די יידישע שפּראַך, און זיי האָבן עס געטאָן. און איך גלויב, אַז עס פֿאַרדריסט זיי ניט,וואָס זייער נבואה איז ניט מקוים געוואָרן.

✦ ✦ ✦

יידן און יידישקייט

די פֿראַגע, וואָס איך וויל דאָ באַהאַנדלען, האָט צו טאָן מיט דער עקזיסטענץ פֿון יידן און יידישקייט, אָבער וועט מיר ריידן וועגן דער עקזיסטענץ פֿון יידן און יידישקייט, קענען מיר ניט אויסמיידן די פֿראַגע וואָס מען דאַרף פֿאַרשטיין אונטער די ווערטער „יידן און יידישקייט". און מיט דער דאָזיקער פֿראַגע איז פֿאַרבונדן אַ צווייטע פֿראַגע: קען מען אָפּטיילן יידן פֿון יידישקייט?

דאָס זיינען ניט קיין נייע פֿראַגעס, אָבער זיי באַלאַנגען צו דער קאַטעגאָריע אַלטע פֿראַגעס, וואָס בלייבן שטענדיק נייַ.

איך הער און איך לייען אין דער לעצטער צייט גאַנץ אָפֿט, אַז מיר דאַרפֿן זיך האַלטן נאָענט צום אַלטן קוואַל און שעפּן פֿון אים. איך דאַרף זאָגן, אַז בייַ מיר איז אָפּטקייט אַליין ניט קיין יחוס. דער עיקר בייַ מיר איז, אַז דער קוואַל זאָל זיין אַ גוטער און מען דארף דעריבער שעפּן פֿון אַלע קוואַלן, וואָס זיינען גוט, גאַנץ גלייך צי זיי זיינען אַלט אָדער נייַ. אָבער איך וועל פֿאַלגן און איך וועל היינט פֿרובירן שעפּן וואָס מער פֿון אַלטן קוואַל.

אויף דער פֿראַגע צי מען קען אָפּטיילן יידן פֿון יידישקייט קען מען אפֿשר ענטפֿערן, אַז פֿאַקטיש זיינען געווען יידן פֿריער ווי יידישקייט. עס זיינען געווען יידן איידער די יידישע תורה איז געגעבן געוואָרן פֿון הימל אויפֿן באַרג סיני. אָבער צו געבן אַזאַ ענטפֿער מוז מען גלויבן, אַז די יידישע תורה איז טאַקע געגעבן געוואָרן אַ פֿאַרטיקע פֿון הימל און ניט ביסלעכווייז פֿון דער ערד. אגב, ווען מען שעפּט פֿון אַלטן קוואַל, מוז מען דערמאָנען, אַז די גמרא זאָגט: „ישראל ואורייתא חד הוא", וואָס קען איבערגעזעצט ווערן, אַז יידן און יידישקייט זיינען איינס, עס הייסט, אַז מען קען ניט אָפּטיילן יידן פֿון יידישקייט. אָבער די מעשה מיט דער גמרא איז, אַז מען קען אין איר געפֿינען פֿאַרשיידענע מיינונגען. לויט דער גמרא וועלן איינער ניט אויס יידן, ווען ער היט ניט אַפּ קיין יידישקייט. די גמרא זאָגט, אַז ישראל אף על פּי שחטא, ישראל הוא. עס הייסט, אַז אויב איינער איז געבוירן געוואָרן אַ יידן, בלייבט ער אַלע מאָל אַ יידן, אַפֿילו ווען ער היט ניט אָפּ קיין יידישקייט. דאָס שטימט דערמיט, וואָס סיי אין תנ"ך סיי אין תלמוד וועלן די יידן שטענדיק באַצייכנט אַלס די קינדער פֿון אברהם, יצחק ויעקב, אָדער קירצער — די קינדער פֿון יעקב. עס הייסט, אַז די אָפּשטאַמונג איז דער עיקר. לויט דער גמרא וועלן אָפֿילו דער „אותו האיש" (יעזוס) פֿאַרעכנט פֿאַר אַ יידן. נאָר עס זיינען אין דער גמרא אויך פֿאַראַן פונקט פֿאַרקערטע מיינונגען. מען קען דעריבער ניט האָבן קיין טענות צום רמב"ם, ווען ער האָט געזאָגט, אַז עס איז ניט די אָפּשטאַמונג נאָר די יידישקייט, וואָס מאַכט איינעם פֿאַר אַ יידן. ער האָט עס געזאָגט אין אַן ענטפֿער אויף אַן אָנפֿראַגע פֿון אַ גר, אויב ער מעג זאָגן אין יום־טובדיקן דאַוונען „אתה בחרתנו מכל העמים", ווייל ער איז דאָך ניט קיין געבוירענער פֿון יידישן פֿאָלק. דעם רמב"ם ענטפֿער איז, אַז דערמיט וואָס אייַנער האָט אָנגענומען דעם יידישן גלויבן, ווערט ער אַ זון פֿון יידישן פֿאָלק און ער מעג דעריבער זאָגן „אתה בחרתנו מכל העמים" צוגלייך מיט אַלע יידן.

מען קען דעריבער זאָגן, אַז אַ ייד איז איינער וואָס איז געבוירן געוואָרן אַ ייד, אַדער וואָס האָט אָנגענומען דעם יידישן גלויבן. עס הייסט, אַז מען קען יאָ אָפטיילן יידן פֿון יידישקייט.

נאָר וויפֿל יידישקייט דאַרף איינער אָפּהיטן, אַז ער זאָל זיין אַ ייד?

אויף דעם איז ווידער אַמאָל פֿאַראַן אַ גמרא. עס איז אין מסכת מכות (דף כג, כד). נאָך דעם ווי עס ווערט אין אָט דער קליינער מסכת מפות באַשטימט די האָרבע שטראָפֿן פֿאַר די עברות, וואָס איינער באַגייט און וויפֿל מלקות מען דאַרף איינעם געבן פֿאַר פֿאַרשיידענע עברות, וואָס פֿאַר אַ קאָנטשיק מען דאַרף באָנוצן, ווי די מלקות דאַרפֿן געגעבן ווערן און ווי שטאַרק זיי דאַרפֿן זיין — אַזוי שטאַרק, אַז ניט יעדער קען זיי אויסהאַלטן, — האָבן זיך די בעלי הגמרא צום סוף פֿאַרטראַכט, אַז עס איז זייער שווער אָפּצוהיטן די יידישע תורה און, אַז עס איז שוין געווען דוד המלך, וואָס האָט עס איינגעזען.

אָט איז די גמרא:

רבי שלמאי זאָגט: משה רבינון זיינען געזאָגט געוואָרן תרי״ג מצוות (613), פֿון זיי 365 לָאוין (ד״ה וואָס מען טאָר ניט טאָן) און 248 עשהס (זאָכן וואָס מען דאַרף טאָן). איז געקומען דוד המלך און האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף 11 (תהילים ט״ו). ישעיה הנביא האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף 6 (ישעיה לג); איז געקומען דער נביא מיכה המורשתי און האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף 3 (מיכה ו׳). איז געקומען ישעיה דער צווייטער און האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף 2 (ישעיה נ״ו). איז געקומען חבקוק הנביא און האָט זיי אַוועקגעשטעלט אויף איינס: „צדיק באמונתו יחיה״. איך וואָלט עס איבערזעצן, אַז אַ צדיק איז דער, וואָס איז טרייַ צו זיך אַליין, אַדער וואָס לעבט ווי ער גלויבט.

עס דאַרף דערביי באַמערקט ווערן, אַז די עיקרים פֿון יידישקייט, וואָס די אַלע אויבנדערמאָנטע האָבן אָנגענעבן, זיינען בלויז אַזעלכע וואָס האָבן אַ שייכות צו די באַציאונגען צווישן מענטש און מענטש, אָבער ניט צווישן מענטש און גאָט.

ווי איר זעט, איז די פֿראָגע, וואָס עס איז יידישקייט, אַ גאָנץ אַלטע. די טענדענץ אַוועקצושטעלן יידישקייט אויף איין עיקר, ווי חבקוק האָט עס געטאָן, אַדער אויף צוויי עיקרים, ווי ישעיה, עקזיסטירט אויך היינט. ביי די אָרטאָדאָקסישע יידן איז עס די תורה מיטן תלמוד. ביי די רעפֿאָרמירטע איז עס די געלייטערטע יידישע רעליגיע מיט דעם אוניווערסאַלן גאָט. ביי די קולטוריסטן איז עס די יידישע וועלטלעכע קולטור. ביי ד״ר זשיטלאָווסקין איז עס די יידישע שפּראַך, און ביי די ציוניסטן איז עס דאָס יידישע פֿאָלק קיין קיום ניט האָבן.

איידער איך גיי ווייטער ווייל איך באַמערקן, אַז איך גלויב, אַז אין דער עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק האָט געשפּילט אַ העכסט וויכטיקע ראָלע דער פֿאַקט, וואָס די יידן האָבן זיך צעשפּרייט איבער דער וועלט און האָבן זיך באַזעצט אין פֿאַרשיידענע לענדער. און איך וויל אין דעם פֿאַל ווידער אָפּאָל באָנוצן זיך מיט דער גמרא. זי זאָגט, אַז גאָט האָט די יידן געטאָן אַ טובה, וואָס ער האָט זיי פֿאַרשפּרייט צווישן די פֿעלקער פֿון דער וועלט — צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שפֿזרן בין האומות. ווען יידן וואָלטן געבליבן אין זייער לאַנד, וואָלטן זיי אפֿשר אונטערגעגאַנגען צוגלייך מיט אַנדערע אָמאָליקע פֿעלקער, זייערע

שכנים. ארץ ישראל, וואָס איז געווען אַ דורכגאַנגס־לאַנד פֿאַר אַלע מלחמות אין דעם נאָענטן מזרח, איז ניט געווען קיין גינסטיקער פּלאַץ צו לעבן און זיך צו אַנטוויקלען. דורך דעם וואָס דאָס יידישע פֿאָלק האָט זיך צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, האָט אַלע מאָל אַ באַדייטנדיקע צאָל יידן געהאָט אַן אָרט, אין איין לאַנד אַדער אַ צווייטן, וואו זיי האָבן געקענט לעבן מער אַדער ווייניקער זיכער און פֿאַרזעצן די עקזיסטענץ פֿון זייער פֿאָלק.

אָבער איך וויל ניט אַוועקשטעלן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק אויף אײַן עיקר. בלויז אַזאַרט־שפּילער שטעלן אַלץ אויף אײַן קאָרט. עס זיינען פֿאַראַן אַ גאַנצע רײַ אורזאַכן, וואָס האָבן געווירקט, אַז דאָס יידישע פֿאָלק זאָל בלייבן לעבן און וואָקסן. די אַלע אורזאַכן צוזאַמען, מאַנכע פֿון זיי מער, אַנדערע ווייניקער, — האָבן געשאַפֿן אַ נאַציאָנאַלן באַווּאוסטזיין בײַ די יידן. און איך וואָלט זאָגן, אַז אויף דער פֿראָגע „ווער עס איז אַ ייד", איז דער בעסטער ענטפֿער, אַז ווי לאַנג איינער פֿילט, אַז ער איז אַ ייד, איז ער אַ ייד.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דער דאָזיקער עלעמענט פֿון באַווּאוסטזיין מוז האָבן עפּעס פֿון וואָס זיך צו שפּייזן. אָבער די זעלביקע אורזאַכן, וואָס האָבן אָט דעם נאַציאָנאַלן באַווּאוסטזיין אַרויסגערופֿן בײַ יידן, עקזיסטירן נאָך צום גרויסן טייל, און אויב זיי האָבן זיך אין פֿאַרלויף פֿון יאָרן באַדייטנדיק געענדערט, זיינען זיי אָבער דאָך פֿאַראַן. פֿאַקטיש זיינען די ענדערונגען געווען מער אין פֿאָרם ווי אין אינהאַלט. די יידישע געשיכטע איז נאָך היינט די זעלביקע פֿאָר אַלע יידן; די יידישע רעליגיע מיט אַלע אירע ענדערונגען איז אין גרונט נאָך אַלץ די זעלביקע, און אַזוי איז עס אויך מיט דער יידישער קולטור און צו אַ גרויסער מאָס מיט דער יידישער שפּראַך און איר ליטעראַטור.

יעדער מענטש זיך גלויבן, אַז זיין עיקר איז דער אינציקער, אַדער דער העכסט וויכטיקער אויפֿצוהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק, און אײַנער מענטש ניט גלויבן אין דעם צווייטנס עיקר, אָבער דער פֿאַקט איז אַז אַלע פֿון זיי האָבן אַ ווירקונג. דאָס מיינט ניט צו זאָגן, אַז יעדער פֿון אונדז איז מחויב צו אונטערשטיצן אַלץ וואָס קען האָבן אַ ווירקונג אויפֿצוהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק. מען קען ניט שטיצן דאָס, אין וואָס מען גלויבט ניט. וועג איך, למשל, גלויב ניט, אַז אַן אייגן לאַנד איז אַן עיקר פֿאַר דער עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק, קען מען פֿון מיר ניט דערוואַרטן, אַז איך זאָל שטיצן די באַוועגונג פֿאַר אַן אייגן לאַנד. און אויב איך האַלט ניט פֿון רעליגיע, קען מען פֿון מיר ניט דערוואַרטן, אַז איך זאָל זיך באַמיען אויפֿצוהאַלטן די יידישע רעליגיע. אָבער דערמיט וואָס איך האַלט ניט פֿון אײַן עיקר אָדער אַ צווייטן, אָדער וועג איך בין אַפֿילו קעגן, ווערט דאָך דערמיט ניט געענדערט דער פֿאַקט, אַז עס זיינען פֿאַראַן גרופּעס אין יידישן פֿאָלק, וואָס האַלטן זייער שטאַרק פֿון די עיקרים אין וועלכע איך גלויב ניט, אָדער וועלכע איך באַקעמף. איך מעג צוגעבן, אַז דער גלויבן אין משיחן האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויפֿצוהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק. אָבער דאָס קען דאָך מיך ניט באַאײַנפֿלוסן, אַז איך זאָל אַנפּאַנגען גלויבן אין משיחן.

מען האָט פֿרובירט געבן פֿאַרשיידענע דעפֿיניציעס אויף דעם באַגריף נאַציע און באַשטימען אירע סימנים. אָבער מען האָט אויסגעפֿונען, אַז עס זיינען ניטאָ

אַזעלכע סימנים, וואָס זאָלן זיין צוגעפאַסט צו אַלע נאַציעס. מען האָט, למשל, געוואָלט באַשטימען, אַז די סימנים פון אַ נאַציע זיינען אַן אייגענע שפּראַך און אַן אייגן לאַנד. עס זיינען אָבער פאַראַן נאַציעס, וואָס האָבן ניט קיין אייגן לאַנד און קיין אייגענע שפּראַך. איך גלויב דעריבער, אַז די בעסטע דעפֿיניציע איז, אַז אַ נאַציע איז אַ גרופּע מענטשן מיט אַ געמיינשאַפֿטלעכער געשיכטע, וועלכע איז אַנדערש פון אַנדערע גרופּעס.

די אַנדערשקייט איז דער וויכטיקסטער סימן, נאָענט גלייך אין וואָס די אַנדערשקייט דריקט זיך אויס.

יידן האָבן אַ סך זאַכן מיט וואָס זיי זיינען אַנדערש פון אַנדערע פֿעלקער, און ווי לאַנג זיי וועלן זיין אַנדערש, וועט עקזיסטירן דאָס יידישע פֿאָלק.

עס מאַכט ניט אויס, וואָס אויך די אַנדערשקייט אונדזערע ענדערט זיך. דער עיקר איז, וואָס מיר בלייבן אַנדערש.

די יידישע רעליגיע אין אַמעריקע ענדערט זיך. זי ענדערט זיך דורכן לעבן, אַן ספּעציעלע רעפֿאָרמערס. איר וועט געפֿינען אַ סך הי־געבוירענע, וואָס וועלן ניט עסן אַ העם־(חזיר)־סענדוויטש מיט פּוטער. זיי ווייסן, אַז פּוטער מיט פֿלייש טאָרן יידן ניט עסן, אָבער זיי ווייסן ניט, אַז עס איז פֿאַראַן פֿלייש, וואָס יידן טאָרן ניט עסן. אָבער אין רעליגיע איז ניטאָ קיין שכל, און ניט עסן אַ העם סענדוויטש מיט פּוטער איז דאָך נענטער צו דער יידישער רעליגיע ווי צו דער קריסטלעכער. וויל לויט דער קריסטלעכער רעליגיע מעג מען עסן אַ העם־סענדוויטש אויך מיט פּוטער. עס פֿאַנגט זיך אָן ביי די היגע געבוירענע יידן אַנטוויקלען אַ מינהג, אַז ביי זיך אין דער היים דאַרף מען עסן כשר פֿלייש. אָבער אין אַ רעסטאָראַן קען מען עסן וואָס מען ווייל. עס הייסט אַז דער באַגריף פון כשרות ווערט ביי זיי פֿאַרבונדן מיט דער היים, אָט ווי אַ מזוזה, למשל. אַ מזוזה דאַרף זיין אויף דעם ביישטידל פון דער טיר, וואו מען וואוינט, אָבער מען נעמט איר ניט מיט, וען מען גייט צו ביזנעס.

איינער קען מאַכן ליצנות פון אַזאַ מין יידישער רעליגיע, אָבער זי איז דאָך יידישע רעליגיע, וויל זי איז פֿאַראַן בלויז ביי יידן און איז אַנדערש, ווי ביי די גויים.

איך גלויב ניט אין דער פּולשטענדיקער אַסימילאַציע פון יידישן פֿאָלק, הגם אַ ביסעלע אַסימילאַציע האָבן מיר שטענדיק. אַמאָל איז דאָס ביסעלע גרעסער און אַמאָל קלענער, אָבער יעדער פון אונדז איז אַ ביסעלע אַסימילירט און עס איז גוט אַזוי. אָלע אַסימילירן זיך צוביסלעך, ניט בלויז יידן. וען פֿעל־קער לעבן נאָענט איינע מיט די אַנדערע, נעמען זיי עפּעס איבער איינע פון די אַנדערע. איך גלויב אָבער ניט, אַז יידן קענען זיך אינגאַנצן אַסימילירן, בפֿרט וואו זיי לעבן אין גרעסערע מאַסן. עס איז פֿאַראַן אַ גרויסע צאָל סיבות, וואָס דערלאַזן עס ניט, און אויב היסטאָריע לערנט אונדז עפּעס, דאַן לערנט אונדז די יידישע היסטאָריע פֿריער ווי אַלץ, אַז דאָס יידישע פֿאָלק האָט אין זיך קיין שום נייגונג צו פֿאַרשווינדן, נאָר אין קעגנטייל, עס וואַקסט און ווערט שטענדיק גרעסער.

דאָס לעבן פון פֿעלקער גייט ניט אויף דעם וועג פון דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק, ווייל פֿעלקער לעבן ניט מיט דעם טאָג, נאָר היסטאָריש. און געווויס קען

די טאָג־טעגלעכע לאָגיק ניט צוגעפאַסט ווערן צו דעם לעבן פֿון דעם יידישן פֿאָלק. לויט אַלע געזעצן פֿון דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק און לויט דער טאָג־טעגלעכער קלוגהייט פֿון פּראַקטישע מענטשן האָט דאָס יידישע פֿאָלק שוין לאָנג ניט געדאַרפֿט עקזיסטירן. ניטאָ קיין אייניקע לאָגישע און פּראַקטישע שכלדיקע אורזאַך, פֿאַרוואָס דאָס יידישע פֿאָלק איז געבליבן לעבן און איז אויך געוואָקסן.

וועג דאָס לעבן פֿון דעם יידישן פֿאָלק וואָלט געגאַנגען אויף דעם גלייכן וועג פֿון דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק, דאַן וואָלט מען אַלע מאָל ניט נאָר לייכט געקענט פֿאַראויסזאָגן, נאָר אויך לייכט טרעפֿן וואָס עס וועט זיין די צוקונפֿט זיינע, ווייל אַ גלייכער וועג איז פֿאַראַן בלויז איינער. אָבער דער וועג פֿון דעם יידישן לעבן איז נישט קיין גלייכער, נאָר אַ געדרייטער, און ניט נאָר איין וועג נאָר אַ סך וועגן. און דעריבער קען די גלייכע טאָג־טעגלעכע לאָגיק אונדז גאָר־נישט אַרויסהעלפֿן, ווי אַזוי דאָס לעבן פֿון דעם יידישן פֿאָלק וועט ווייטער גיין און ווי לאָנג עס קען עקזיסטירן.

עס זיינען געווען קלוגע מענטשן און לאָגישע מענטשן, אויך מיט אַ פֿאָר הונדערט יאָר צוריק, האָט אָבער וער פֿון זיי דאַן געקענט פֿאַראויסזאָגן, אַז אַרום 7–8 מיליאָן יידן אין דער וועלט וועלן רעידן יידיש? האָבן זיי דאַן געקענט פֿאַראויסזאָגן, אַז אַמעריקע וועט האָבן מער יידן ווי וועלכע עס איז אַנדער לאָנד?

און צו וואָס דאַרף מען גיין אַזוי ווייט צוריק ווי 200 יאָר? אָט פֿרובירט אַ בלעטער טאָן דאָס וואָס קלוגע און לאָגישע מענטשן האָבן געשריבן מיט 50 יאָר צוריק וועגן דער צוקונפֿט פֿון יידן אין אַמעריקע. ווען זיי וואָלטן געטראָפֿן מיט זייערע פֿאַראויסזאָגונגען, וואָלט איצט אין אַמעריקע אַ יידישער יידּ אַפֿילו אויף אַ רפֿואה ניט געווען.

אמת, עס איז פֿאַראַן אַ סיבה, פֿאַרוואָס זיי האָבן ניט געטראָפֿן. זיי האָבן ניט פֿאַראויסגעזען, אַז אין אַמעריקע וועלן אַריינשטראָמען אַזוי פֿיל יידן, און אַז אין דעם יידישן לעבן אין אַלע לענדער וועלן פֿאַרקומען אַזעלכע גרויסע און טיפֿע ענדערונגען. אָבער עס קענען דאָך אויך פֿאַרקומען פֿאַסירונגען אין די נאָענטע פֿאָר צענדליק יאָר, וואָס די היינטיקע לאָגישע מענטשן קענען ניט פֿאַראויסזען.

מען וואָלט געקענט פֿאַראויסזאָגן מיט זיכערהייט די אָנטוויקלונג פֿון אַ פֿאָלק אין דער צוקונפֿט, ווען דאָס לעבן פֿון פֿעלקער וואָלט געגאַנגען ווי אַן אָנגעצויגענער מעכאַניזם, אָבער די היינטיקע וויסנשאַפֿט לייקנט דאָך אַפֿילו אַפּ, אַז די נאַטור־וועלט גייט ווי אַן אָנגעצויגענער מעכאַניזם. „מיר קענען גאָרנישט פֿאַראויסזאָגן מיט באַשטימטקייט וואָס עס וועט פֿאַרקומען אין דער צוקונפֿט", זאָגט פּראָפֿעסאָר הייזענבערג, „ווייל די וועלט איז ניט קיין מעכאַניזם, וואָס גייט לויט באַשטימטע געזעצן. די נאַטור־וועלט ווערט קאָנטראָלירט פֿון צופֿאַל און ניט פֿון געזעץ". און מיט הייזענבערגן זיינען איינשטימיק שרעדינגער, עדינגטאָן, און טיילווייז אייגשטיין און אַ גאַנצע רייַ וואַרטזאָגער פֿון דער וויסנשאַפֿט.

און ווען איך טראַכט וועגן דעם, הער איך אויף צו זיין אַזוי זיכער, אַז יידיש מוז אונטערגיין אין אַמעריקע און וועט אונטערגיין.

וועז מיר רייַדן וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון יידישן פֿאָלק, איז ביי מיר די ערשטע פֿראַגע: וועז? דאָס איז אַ העכסט־וויכטיקע פֿראַגע.

איך האָב פֿאַריקן ווינטער באַזוכט אַ סעריע לעקציעס פֿון אייניקע אַמעריקאַנער באַרימטע פֿיזיקער. זיי האָבן אין זייערע לעקציעס באַהאַנדלט די נייַע טעאָריעס פֿון פֿיזיק און פֿיזיקאַלישער כעמיע, און די גרויסען רעוואָלוציע, וואָס איז פֿאָרגעקומען אין דער נאַטור־וויסנשאַפֿט. איינער פֿון זיי האָט אין זיין לעקציע פֿרובירט אויסרעכענען ווי אַלט עס איז די ערד און אונדזער זונען־סיסטעם און ווי לאַנג אונדזער ערד און די וועלט אין אַלגעמיין, קען זיך האַלטן. דער פֿראָפֿעסאָר באַלאַנגט גראָד צו דער גרופּע פֿיזיקער אין אַמעריקע, וואָס גלויבן, אַז די וועלט מוז אַמאָל אונטערגיין. עס איז פֿאַראַן אַ צווייטע גרופּע, וואָס גלויבט אַז די וועלט וועט קיין מאָל ניט אונטערגיין. עס איז פונקט אַזוי ווי וועגן יידיש און דעם יידישן פֿאָלק. איך האָב זיך צוגעהערט צו די אַרגומענטן פֿון דעם פֿראָפֿעסאָר און זיינע באַווייזן, און איך האָב זיי געפֿונען שטאַרק איבערצייגנדיק. עס איז קלאָר אַז די וועלט מוז אונטערגיין. אָבער איך בין דאָך געבליבן גאַנץ רואיק. איך האָב אַפֿילו ניט אַ טראַכט געטאָן, אַז איך דאַרף ענדערן מיינע פֿלענער וועגן מיין וואַקאַציע פֿאַר דעם אָנקומענדיקן זומער. איך בין געווען זיכער, אַז דער פֿראָפֿעסאָר וועט ענדלעך אַרויסקומען מיט אַ טרייסט־וואָרט און וועט זאָגן: אַז פֿאַרלויפֿיק דאַרף מען זיך ניט באַאומרואיקן וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון דער וועלט, ווייל אַ פּאָר ביליאָן יאָר קען זי זיך סיי ווי סיי האַלטן.

נו, איך ווייס ניט אויב דאָס יידישע פֿאָלק קאָן זיך אַזוי לאַנג האַלטן. אָבער וועז מען רעדט וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון יידישן פֿאָלק, דאַרף מען דאָך אָנגעבן אַ טערמין וועז דער אונטערגאַנג וועט פֿאָרקומען — וועט עס זיין אין הונדערט יאָר אָרום, אין 500 יאָר, אין 1000 יאָר אָדער עטלעכע טויזנט יאָר?

פֿאָר דער אייביקייט איז דער קליינער אונטערשייד אין צייט ניט וויכטיק. פֿאָר דער אייביקייט איז הונדערט יאָר אַזוי קורץ ווי איין יאָר. גאָטס אַ טאָג איז 1000 יאָר, ווי דער פסוק זאָגט: „כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור". אָבער איך דענק ניט אין טערמינען פֿון אייביקייט. וועז מען זאָגט מיר, למשל, אַז דאָס יידישע פֿאָלק וועט אונטערגיין אין אַמעריקע, פֿרעג איך: „וועז?". אויב שוין אין 25 יאָר אָרום, דאַן איז עס שלעכט, ווייל איך קען אין אַזאַ פֿאַל דעם אונטערגאַנג נאָך אפֿשר זען מיט מיינע אייגענע אויגן. אויב אָבער אין 500 יאָר אָרום, דאַן איז שוין קיין בייז ניט. און אויב אין 5000 יאָר אָרום, וואָלט איך שוין אפֿילו אַ הייסן יידישן נאַציאָנאַליסט קענען ווי עס איז טרייסטן.

אוז נאָך אַ וואַרט וועגן דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק אוז פֿראַקטישער קלוגקייט. דענקט איר ניט, אַז אונדזערע סימפּאַטיעס אוז אַנטיפּאַטיעס צו זאָכן אוז באַוועגונגען האָבן עפּעס אַ שייכות צו אונדזער לאָגיק? עפּעס איז דאָך פֿאַראַן אין דעם וואָס מען זאָגט אַז דער וואונטש איז דער פֿאָטער פֿון געדאַנק. דאָס איז טיילוויז אמת אויך אפֿילו אין דער שטרענגער וויסנשאַפֿט. פֿראָפּ. איינשטיין האָט געזאָגט, אַז ער וויס, אַז זיין מיינונג וועגן סיבה אוז פֿועל־יוצא (אורזאַך אוז פֿאָלגע) אין דער פֿירונג פֿון דער וועלט איז ניט אין אינקלאָנג מיט די היינטיקע באַווייזן פֿון דער וויסנשאַפֿט, נאָר אים ווילט זיך ניט גלויבן, אַז די

וועלט וועט רעגירט דורך אַ צופֿאַל. און פּראָפֿעסאָר מעקמיקאַן, וואָס האָט באַשאַפֿן אַ גאַנצע טעאָריע צו באַווייזן, אַז די וועלט וועט ניט אונטערגיין, האָט צוגעגעבן, אַז זיין טעאָריע איז מער באַגרינדעט אויף וואונטש ווי אויף שטרענגער וויסנשאַפֿט.

די לאָגיק איז ווייט ניט אַזוי זעלבשטענדיק, ווי מיר שטעלן זיך איר פֿאָר. אין דער אמתן גייט אויך די לאָגיק אין דעם וועג, וואָס דער וואונטש הייסט איר. און וועט מען רעדט דעריבער וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון יידישן פֿאָלק אַדער פֿון יידיש, דאַרף מען דערביי אויך שטעלן די פֿראַגע: וויפֿל מיר אַז יידיש, אַדער דאָס יידישע פֿאָלק זאָל אונטערגיין אַדער ווילן מיר ניט?

מען וועט מיר זאָגן, אַז מאַרקסיסטן און היסטאָריש מאַטעריאַליסטן דאַרפֿן אַזא פֿראָגע ניט שטעלן. קען דען אונדזער וועלן אַדער ניט־וועלן ענדערן דעם גאַנג פֿון דער געשיכטע?

נו, איך בין גרייט צו דעבאַטירן, צי דער מאַרקסיזם שליסט אין גאַנצן אויס דעם פֿאַקטאָר פֿון מענטשלעכן וועלן אַדער ניט־וועלן. נאָך מיין מיינונג איז עס איינפֿאַך אַן אומזין אַזוינס צו זאָגן, אַבער אַזוי צי אַנדערש, זיינען מיר עס דען טאַקע אַלע מאָל און אומעטום אַזוי שטרענג מאַרקסיסטיש און היסטאָריש־מאַטעריאַליסטיש אויסצושליסן די ווירקונג פֿון מענטשלעכן ווילן?

איך בין ניט צוגעגרייט צו געבן עצות, מיין אייגיקע עצה קען זיין, אַז מען זאָל זיך אין דער איצטיקער שוועריקייט ניט מיאש זיין. איך גלויב, אַז מיט יאוש קען מען ניט בויען. וועג מען איז פֿאַרצווייפֿלט, קען מען קיין זאַך ניט שאַפֿן. מען מוז האָבן גלויבן, האָפֿענונג צו קענען בויען.

מיר האָבן איצט אין אויפֿגאַבע: מיר דאַרפֿן העלפֿן צוריק אויפֿבויען דאָס חרוב געוואָרענע יידישע לעבן. איך גלויב אין דעם לעבנס־כוח פֿון דעם יידישן פֿאָלק. עס איז אַ פֿאָלק וואָס וויל לעבן און קען לעבן. איך וויס ניט וויפֿל יידן עס זיינען איבערגעבליבן אין אייראָפּע נאָך היטלעריזם אכזריותדיקע אויסראָטונגען, אָבער איך וויס, אַז וועג עס זיינען נאָר איבערגעבליבן אַ ביסל יידן, איז די ערשטע אַרבעט זייערע צוריק אויפֿצובויען דאָס יידישע קולטורלעבן. און וועג מיר וועלן זיי העלפֿן, וועט דאָס יידישע לעבן אין אייראָפּע צוריק אויפֿגעבויט ווערן.

איך בין אָפּטימיסטיש געגנוג צו גלויבן, אַז מיר וועלן נאָך דער מלחמה האָבן אַ בעסערע וועלט און אַ גערעכטערע, און אין אַ בעסערער און גערעכטערער וועלט וועט די יידישע עקזיסטענץ ווערן לייכטער און זיכערער.

1945

ניט לאַנג צוריק האָבן מיר געהערט אַ רוף: „ייִדן, צוריק אין געטאָ אַריין!“ האָבן אָבער די ייִדן ניט געפֿאָלגט און זיינען ניט געגאַנגען. משמעות, אַז זיי האָבן געוואָרט, אַז די רופֿער זאָלן גיין די ערשטע און וויזן דעם וועג. אָבער זיי, די רופֿער, האָבן קיין מאָל ניט געמיינט צו גיין. ביי זיי איז עס געווען ניט מער ווי אַ מליצה אַזאַ. דעם רוף האָבן דאָך ניט אַרויסגעלאָזן די גלויביקע ייִדן, נאָר אומגלויביקע ייִדישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן אַמאָל געהאַט אידעאָלן און האָבן זיי פֿאַרלוירן.

האָבן די קליגערע פֿון זיי זיך באַלד אַרומגעזען, אַז עס איז געווען אַ נאַרישער, בטלנישער רוף, און זיי זיינען אַנטשוויגן געוואָרן. און די נאַראַנים? — זיי האָבן פֿון אַלע מאָל אָן אַן אייגענעם גן־עדן, אין וועלכן זיי לעבן. דער עיקר איז אָבער, אַז די ייִדן אין אַמעריקע זיינען געבליבן אויף זייערע ערטער.

איז עס דאָך גוט! ניין, נאָך אַלץ ניט. מען הייסט אונדז טאַקע ניט גיין צו־ריק אין דער ייִדישער געטאָ — מחשבותן, ווייס וואָר וואו די ייִדישע געטאָ אין אַמעריקע געפֿינט זיך? — אָבער דערפֿאַר לאָזט מען אונדז ניט אַפּ מיט דעם „ייִדישן אינהאַלט“. דער „ייִדישער אינהאַלט“ איז אַ סך אַן עלטערע טענה ווי דער רוף „צוריק אין געטאָ אַריין!“

און ווידער דאָס זעלביקע: ניט קיין גלויביקע פֿרומע ייִדן קומען ביי אייך זוכן אַן אינהאַלט, נאָר ייִדישע אומגלויביקע אנטעליגענטן, וואָס האָבן אַמאָל געהאַט אידעאַלן און זיי פֿאַרלוירן, האָבן זיך געמוטשעט זוכן אַ יידישן אינהאַלט און מאַנכע פֿון זיי זיינען שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן אַנגעפֿאַנגען רופֿן: „ייִדן, אין שול אַריין!“

האָב איך גאָרניט צו זיי, וואָס זיי רופֿן ייִדן אין שול אַריין. פֿאַרן פֿאַלע שלעפֿן זיי ניט, און יעדערער איז פֿריי זיי ניט צו פֿאָלגן. איך האָב נאָר אַ טענה, פֿאַרוואָס זיי אַליין גייען ניט, וועט זיי הייסן אַנדערע גיין.

איך פֿאַרשטיי, וועט עס קומט אַן אַרטאַדאָקסישער פֿרומער ייד און זאָגט, אַז מען דאַרף גיין אין שול אַריין, ווייל דער עיקר פֿון יידישקייט איז גאָט און זיין תורה. דאָס איז אַ שטאַנדפּונקט מיט וועלכן עס איז שווער צו אַרגומענטירן, ווייל די שטאַרקע אַרגומענטן וועלן זיין אויף דער זייט פֿון דעם פֿרומען ייִדן. ער וועט קענען באַווייזן מיט פֿאַרשיידענע ביישפּילן פֿון דער ייִדישער געשיכטע, אַז בלויז דער ייִדישער גאָט און זיין תורה האָבן אויפֿגעהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק. און איך פֿאַרשטיי זייער גוט אַזאַ ייִדן, וועלן ער זאָגט, אַז יידישקייט קען האָבן אַ קיום בלויז וועלן ייִדן וועלן גלויבן אין גאָט און אין זיין תורה. און ניט נאָר גלויבן אין דער תורה, נאָר אויך זי אָפּהיטן. און עס איז פֿאַראַן אַ סך וואָס אָפּצוהיטן. עס זיינען פֿאַראַן ניט בלויז תרי״ג מצוות, וואָס מען דאַרף אָפּהיטן, נאָר עס זיינען פֿאַראַן מער עבֿירות, פֿון וועלכע מען דאַרף זיך אויסהיטן. וואָס קענען אייך אָבער זאָגן וועגן אַ „ייִדישן אינהאַלט“ יענע אומגלויביקע ייִדן, וואָס פֿרובירן אייך קאָרמענען מיט פֿילאָזאָפֿיע פֿון ייִדישן גאָט און פֿון זיין תורה?

די פֿילאָזאָפֿיע וועגן יידישן גאָט און דער תורה, וועגן עטיק און מאָראַל

פֿון דער יידישער רעליגיע, קען אפֿשר אויפֿהאַלטן עטלעכע יחידים ביי יידישקייט, אָבער עס קען ניט אויפֿהאַלטן אַ פֿאָלק.

איך וויל דאָ ניט פֿרובירן אויסרעכענען אַלע פֿאַקטאָרן, וואָס האָבן געווירקט אויפֿצוהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק ביז היינט. עס וועט זיין גענוג, ווען איך וועל צוגעבן, אַז די יידישע רעליגיע איז געווען אַ זייער וויכטיקער פֿאַקטאָר. אָבער יידישע רעליגיע מיינט ניט די פֿילאָזאָפֿיע וועגן יידישן גאָט און די עטיק און מאָראַל פֿון דער יידישער תורה. יידישע רעליגיע מיינט דאָ וועגן, אָפּהיטן כשרות, האַלטן שבת, פֿאַסטן יום־כּפּור און פֿאַלגן אַלץ, וואָס אין שולחן־ערוך איז געשריבן.

ווען ס׳קומט צו דער פֿילאָזאָפֿיע וועגן יידישן גאָט, קענט איר געפֿינען, אַז ר׳ מענדעלע ליובאָוויטשער, דער מחבר פֿון „צמח צדק", האָט געהאַט דעם זעל־ביקן באַגריף וועגן גאָט, וואָס שפּינאָזאָ. עס איז דער זעלביקער פּאַנטעאיזם. אָבער אין דער פּראַקטיק איז עס דאָך זייער אַ גרויסער אונטערשייד צווישן ר׳ מענדעלעס גאָט און שפּינאָזאָס. ר׳ מענדעלעס גאָט הייסט טראָגן צוויי פּאָר תּפֿילין, בעת שפּינאָזאָס גאָט פֿאַרלאַנגט אָפֿילו ניט קיין איין פּאָר.

צו גלויבן אין שפּינאָזאָס גאָט דאַרף מען אין גאַנצן ניט זיין קיין ייד, בעת דער גלויבן אין ר׳ מענדעלעס גאָט לייגט אויף אייך אַרויף דעם יאָך פֿון אַ שווערער יידישער תורה, וואָס זוכט צו קאָנטראָלירן יעדן שריט און טריט פֿון אייער לעבן.

ווען דער אויפֿגעקלערטער ייד פֿאַנגט באמת אָן גלויבן אין גאָט און ער קומט צו דער איבערצייגונג, אַז זיין יידישער אינהאַלט הענגט אָפּ פֿון דער יידישער תורה, דאַרף ער טאָן, וואָס דר. נתן בירנבוים (מתתיהו אחר) האָט גע־טאָן: ער האָט זיך אָנגעטאָן אַ יאַרמעלקע, האָט אָנגעפֿאַנגען דאָוונען דריי מאָל אַ טאָג, אָפּהיטן אַלע תרי״ג מצוות און איז געוואָרן אַ מיטגליד פֿון דער פֿרומער „אגודת ישראל". דאָס איז אויסגעהאַלטן.

דר. בירנבוים האָט פֿריער געוואוסט די גאַנצע פֿילאָזאָפֿיע וועגן יידישן גאָט, וועגן דער עטיק און מאָראַל פֿון דער יידישער תורה און וועגן דער גאַנ־צער מיסטיק, וואָס איז געשאַפֿן געוואָרן אַרום דעם יידישן משיח. ער האָט וועגן דעם געקענט אָנשרייבן גאַנצע ביכער; אָבער ער האָט באַגריפֿן, אַז אויף דער פֿילאָזאָפֿיע פֿון אויפֿגעקלערטע יידן וועגן גאָט און זיין תורה קען זיך יידישקייט ניט האַלטן. אויב די יידישע רעליגיע האָט געהאַלפֿן אויפֿהאַלטן די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק, איז עס ניט געווען די פֿילאָזאָפֿיע פֿון דער יידישער רעליגיע, נאָר די מצוות מעשיות, ווי מען רופֿט עס — דאָס מקיים זיין אַלע מצוות און דאָס אויסהיטן זיך פֿון אַלע עבֿרות. ער האָט דעריבער אָנגעטאָן אַ יאַרמעלקע און זיך איינגעשפּאַנט אין דעם יאָך פֿון דער תורה.

דער גאָט פֿון דעם טאָג־טעגלעכן יידישן מענטשן איז ווייט ניט קיין פֿי־לאָזאָפֿישער. ווייניקער פֿון אַלץ איז ער ביי אים דער גאָט פֿון רמב״ם, וואָס ווערט אויסגעדריקט דורך אַלץ, וואָס ער איז ניט: ער האָט ניט קיין געשטאַלט פֿון קיין גוף, און איז ניט קיין גוף, ער האָט ניט קיין אָנפֿאַנג און ער האָט ניט קיין סוף, קיינער קען אים ניט זען, ווייל ער איז פֿאַרבאָרגן פֿון אַלע מענטשנס אויגן א.א.וו. אָזאַ גאָט איז שווער פֿאַרצושטעלן פֿאַר אַ פּשוטן מענטשן. דער

גאָט פֿון דעם געווײַנלעכן יידן ווערט אויסגעדריקט דורך אַלץ, וואָס ער קען זיך פֿאָרשטעלן אַז ער איז: ער זעט אַלץ, און הערט אַלץ, און ער שטראָפֿט און ער באַלוינט, ער מאַכט קראַנק און ער מאַכט געזונט, ער גיט לאַנגע יאָרן און ער פֿאַרקירצט די יאָרן, ער מאַכט אָרעם און ער מאַכט רייך — קורץ און גוט, א גאָט, וואָס דער פֿשוטער מענטשלעכער שכל קען זיך פֿאָרשטעלן. ער איז אַ פֿאַרמענטשלעכטער גאָט. און עס איז קלאָר, אַז פֿאַר אַזאַ גאָט דאַרף מען מורא האָבן, אַזאַ גאָט דאַרף מען בעטן און מען דאַרף וויינען פֿאַר אים, וויי! ער קען טאָן גוטס און ער קען אויך טאָן שלעכטס. ער איז דער גאָט פֿון "ונתנה תוקף".

און אָט פֿאַר דעם גאָט זיינען יידן אויסגעשטאַנען אַלע צרות, פּיין און לײַדן. פֿאַר א פֿילאָזאָפֿישן גאָט, וואָס פֿאַר דעם דורכשניטלעכן מענטשן איז שווער זיך אים פֿאָרצושטעלן, וואָלטן פֿשוטע יידן ניט געליטן אַזוי פֿיל.

דער פֿילאָזאָפֿישער גאָט איז באַשאַפֿן געוואָרן פֿון די ניט־גלויביקע, וואָס זוכן א גלויבן. און אַזוי איז עס אויך מיט דער עטיק און מיט דער מאָראַל פֿון דער יידישער רעליגיע. עס פֿעלט זיי דער גלויבן און דער ווילן זיך איינצושפּאַנען אין דעם יאָך פֿון דער תורה און אָפּהיטן אַלע טאָג אַלע מצוות און געבאָטן, וואָס זיי לייגן אַרויף אויף דעם יידישן מענטשן. מאַכן זיי דעריבער זיך לײַכט דעם ענין, אַז עס איז בלויז א פֿראַגע פֿון עטיק און מאָראַל. מען איז אויף אַזא אופֿן א יד מיט א יידישן אינהאַלט, אָבער דאָוונען, פֿאַסטן, אָפּהיטן שבת מיט אַלע פֿאַרבאָטן און טראָגן אויף די פּלייצעס דעם שוועריקן שולחן ערוך מיט זיינע אומציילעכע דינים דאַרפֿן זיי ניט.

אויב פֿון אָט דעם אומגלויביקן יידישן גלויבן דאַרף עס אָפּהענגען די עקזיסטענץ פֿון יידישקייט, גלויב איך ניט, אַז די יידישקייט קען זיך לאַנג האַלטן, ווען די דאָזיקע ניט־גלויביקע יידן זאָלן אַפֿילו שפּילן טעאַטער און אַפּריכטן דעם סדר, אַדער שאָקלען א גולב.

*

דער אמתער גלויביקער יד שטעלט זיך איבערהויפּט ניט די פֿראַגע צו וועלכן צוועק מען דאַרף אויסשטיין אַלע צרות פֿאַר יידישקייט. עס קען אים גאָרניט איינפֿאַלן אַזא פֿראַגע. קען ער דען אויפֿהערן זיין א יד? האָט דאָך גאָט אים באַשאַפֿן, אַז ער זאָל זיין א יד. ער מאַכט דאָך אַלע טאָג ביים דאָוונען א ברכה און לויבט גאָט, וואָס ער האָט אים ניט געמאַכט פֿאַר קיין גוי. די וואָס האָבן אמאָל געדאָוונט, מוזן נאָך אפֿשר געדענקען די ברכה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי".

די פֿראַגע, אויב עס לוינט זיך און פֿאַר וועלכן צוועק דאַרף מען עס אויסשטיין די צרות, קומט אַרויף בלויז בייַ אן אומגלויביקן. און אויב ער פֿרובירט זוכן דעם ענטפֿער אין דעם יידישן גאָט און אין זיין תורה, איז עס פֿאַר אים זייער שלעכט: ווייל באמת גלויבט ער דאָך ניט אין גאָט. פֿאַר אַזעלכן איז דער בעסטער און שטאַרקסטער ענטפֿער, אַז אייגער איז א יד ניט דערפֿאַר, וואָס ער וויל זיין א יד, נאָר ווייל ער קען ניט ווערן אויס יד.

ווען עס זאָל זיין א פֿראַגע פֿון חשבון, אויב עס לוינט זיך אַדער ניט, וואָלט עס געווען גאָנץ שלעכט מיט אונדז. א סך וואָלטן זיכער געקומען צום שלוס,

אַז עס לוינט זיך ניט. אָבער עס איז ניט קיין פֿראָגע פֿון חשבון. די עקזיסטענץ פֿון אַ פֿאָלק העגט ניט אַפֿ פֿון דעם חשבון, אויב עס לוינט צו עקזיסטירן און צו ליידן אַדער ניט.

אַן אייגצלנער יד קען מאַכן אַ חשבון, אַז פֿאַר אים לוינט זיך ניט צו זיין אַ יד. און אין אַמאָליקע יאָרן האָט אַ יד געהאַט אַ מיטל — ער האָט זיך געשמדט. אמת, ער איז אויך נאָך דעם געבליבן אַ יד, אָבער עס איז דאָך וויניקסטנס געווען אַ מיטל ווי זיך אָפּצונאַרן, אַדער גיכער אָפּצונאַרן אַנדערע. היינט איז אָבער אויך דאָס מיטל ניטאָ. שמד העלפֿט ניט מער. ניט מען קען דערמיט אָפּנאַרן זיך און ניט מען קען אָפּנאַרן אַנדערע. אָבער ווי די זאַך זאָל ניט זיין, קען דאָך אַ גאַנץ פֿאָלק ניט טאָן, וואָס אַן איינצלנער קען טאָן. אַ גאַנץ פֿאָלק קען ניט קומען צו אַ באַשלוס, אַז מען דאַרף זיך שמדן.

און לאָמיר פֿרובירן זיך פֿאָרצושטעלן דאָס אוממעגלעכע, אַז דאָס גאַנצע יידישע פֿאָלק איז געקומען צו אַ באַשלוס, אַז עס לוינט זיך ניט צו זיין יידן און צו ליידן. וואָס אָבער וועט עס דעמאָלט טאָן? עס קען זיך גאָרניט העלפֿן, עס מוז בלייבן עקזיסטירן. 16 אַדער 17 מיליאָן יידן קענען ניט אויפֿהערן צו עקזיסטירן.

נאָר וואָס איז מיט דעם אַזוי־גערופֿענעם „יידישן אינהאַלט"? אַדער זאָל די פֿראָגע אַוועקגעשטעלט ווערן פֿשוטער: אין וואָס באַשטייט די יידישקייט פֿון די, וואָס היטן ניט גאָטס תורה און ווילן זיך אָפּלילו ניט נאָריש מאַכן אָפּ־צוריכטן סדר, אַדער שאָקלען אַ לולב?

עס איז שווער צו געבן אַן ענטפֿער פֿאַר אַזעלכע יידן, אָבער מען קען דאָך פֿאָרמולירן דעם ענטפֿער אַזוי: זייער יידישקייט באַשטייט אין זייער בא־וואוסטזיין, אַז זיי זיינען געבוירן געווארן יידן און זיי מוזן עס בלייבן. דאָס איז שייך צו אַלעמען. נאָך דעם קומען דיפֿערענצירונגען. עס זיינען פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס זייער נאַציאָנאַלער באַוואוסטזיין איז מער אַנטוויקלט און זיי פֿילן אַ צוגעבונדנקייט צום יידישן פֿאָלק, זיי קענען אָפּילו ניט אָנגעבן קיין באַשטימטן מאָטיוו פֿאַרוואָס דאָס איז אַזוי. ביי אַנדערע ווידער איז דאָס נא־ציאָנאַלע באַוואוסטזיין קלאָרער. זיי וועלן אייך זאָגן, אַז עס איז באַאיינפֿלוסט פֿון דער יידישער קולטור, פֿון דער יידישער ליטעראַטור און פֿון דער יידי־שער געשיכטע. נאָכדעם הויבט זיך אָן אַ טעאָריע, אַז עס דאַרפֿן עקזיסטירן פֿאַרשיידענע נאַציעס און ממילא דאַרף אויך עקזיסטירן די יידישע נאַציע. און די, וואָס ווילן זיך נאָר מער פֿאַרטיפֿן אין טעאָריע, קענען זיי אָנווייזן, אַז עס זיינען פֿאַראַן ספּעציעלע אורזאַכן פֿאַרוואָס דאָס יידישע פֿאָלק דאַרף עק־זיסטירן. אָבער דער אמת איז, אַז אַ פֿאָלק עקזיסטירט ניט צוליב טעאָריע, פּונקט ווי עס עקזיסטירט ניט צוליב לאָגיק. עס וואָלט פֿון יידישן פֿאָלק שוין לאָנג קיין שפּור ניט געבליבן, ווען עס וואָלט געדאַרפֿט עקזיסטירן צוליב לאָגיק. עס איז ניטאָ קיין שום לאָגיק פֿאַרוואָס יידן האָבן צוליב זייער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ געדאַרפֿט אויסשטיין אַזוי פֿיל צרות. און עס קען ניט דערקלערט ווערן מיט לאָגיק, ווי אַזוי זיי זיינען געבליבן עקזיסטירן.

1940

✦ ✦ ✦

דער תַּלמוד – זיין אינהאַלט, זיין נעשיכטע און זיין באַדייטונג

1

דער עיקר פֿון תַּלמוד

דער תַּלמוד (טאַלמוד) איז דאָס הויפּט־בוך פֿון דער יידישער רעליגיע.

איידער דער תַּלמוד אין זיין איצטיקער געשטאַלט איז געשאַפֿן געוואָרן, איז דער חומש, תורת משה, געווען דאָס בוך פֿון דער יידישער רעליגיע. אָבער וועָן דער תַּלמוד איז געשאַפֿן געוואָרן, האָט ער כּמעט אין גאַנצן פֿאַרשלונגען דעם חומש און דאָס הויפּט־בוך פֿון דער יידישער רעליגיע איז ער געוואָרן.

נאָיווע פֿרומע יידן גלויבן, אַז אין תַּלמוד זיינען פֿאַראַן אַלע חכמות און אַלע וויסנשאַפֿטן, נאָר קליגערע פֿרומע יידן וווייסן, אַז עס איז ניט קיין חוב אַזוי צו גלויבן. אָבער אַפֿילו די קלוגערע פֿרומע יידן האַלטן דאָך פֿאַר אַ חוב צו גלויבן, אַז אַלץ וואָס אין תַּלמוד איז פֿאַראַן איז קלוג און ריכטיק. זיי מוזן אַזוי גלויבן. דער תַּלמוד איז הייליק, און אויב ער קומט ניט דירעקט פֿון גאָט, ליגט אָבער אויף אים גאָטס האַנט. אין תַּלמוד קען דערִיבער ניט זיין עטוואָס אַזוינס, וואָס זאָל ניט זיין ריכטיק. און אויב עס זעט דאָך ניט אויס ריכטיק, איז עס אַ סימן, אַז מען פֿאַרשטייט עס ניט ווי מען באַדאַרף.

ווי הייליק עס זיינען די חכמי התַּלמוד, איז געניג צו זאָגן, אַז עס קומט מיתה, וועָן מען איז עובר אויף זייערע רייד (כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. ברכות ד׳).

אין אַן אַנדער פּלאַץ פֿון תַּלמוד ווערן די רייד פֿון די סופֿרים (די וואָס האָבן אַנגעפֿאַנגען שאַפֿן דעם תַּלמוד) געשטעלט העכער ווי די רייד פֿון דער תורה. מען דאַרף זיין, זאָגט די גמרא, מער אָפּגעהיט מיט די רייד פֿון די סופֿרים, ווי מיט די רייד פֿון דער תורה (הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה. עירובין כ״א). דערביי ווערט טאַקע אויך געזאָגט, אַז וועָר עס איז עובר אויף די רייד פֿון די סופֿרים, איז חייב מיתה (כל העובר על דברי סופרים, חייב מיתה. עירובין כ״א).

קורץ, דער תַּלמוד איז הייליק און אַלץ, וואָס אין אים איז געזאָגט איז הייליק.

לויט זיין אינהאַלט ווערט דער תַּלמוד אייַנגעטיילט אין הלכה (האַלאַכע), דאָס מיינט דינים, געזעצן, און אגדה (אַגאַדע), לעגענדן, מעשיות, משלים, מאַראַל־לערן, גלייכווערטלעך, אַנעקדאָטן און דרשות (דראָשעס) אויף פּסוקים פֿון דער תורה.

דער עיקר פֿון תַּלמוד איז אָבער דער טייל זיינער, וואָס גיט זיך אָפּ מיט הלכה, מיט דינים.

דער תַּלמוד איז ניט פֿאַרפֿאַסט געוואָרן מיט אַיין מאָל און אויך ניט פֿון אַיין מענטשן. דער תַּלמוד איז פֿאַרפֿאַסט געוואָרן אין אַ משך פֿון אַ סך הונ־דערטער יאָרן פֿון אַ סך פֿאַרפֿאַסער. מען קען דעריבער אין אים ניט זוכן קיין אַיינהייטלעכע סיסטעם, אָדער וועלכע עס איז אַיינפֿאַרמיקייט.

וועז דער תלמוד וואָלט צוגוי־פֿגעשטעלט געוואָרן מיט וועלכער עס איז אַרדנונג, וואָלט מען פֿאַר אים געקענט באַגוצן ביז אַ געוויסן גראַד דעם נאָמען „ענציקלאָפּעדיע", עס הייסט אַ וועלכן עס וועלן געפֿעבן ידיעות אוז דערקלערונגען וועגן פֿאַרשיידענע זאַכן. אָבער די ערשטע באַדינגונג פֿאַר אַן ענציקלאָפּעדיע איז אַרדנונג. די ידיעות אוז די דערקלערונגען, וואָס וועלן געפֿעבן אין אַן ענציקלאָפּעדיע, מוזן זיין צוגוי־פֿגעשטעלט אין אַ געוויסער אַרד־נונג. אין תלמוד, אָבער, איז קיין שום אַרדנונג ניטאָ. אמת, די רעדאַקטאָרן פֿון דעם תלמוד האָבן יאָ פֿרובירט מאַכן אין אים אַן אַרדנונג. זיי האָבן אים צוגוי־פֿגעשטעלט אין זעקס סדרים אוז אין פֿינף אוז זעכציק מסכתות. נאָר די רעדאַקטאָרן פֿון תלמוד האָבן משמעות געהאַט אַ גאַנץ באַזונדערן באַגריף וועגן אַרדנונג.

אין דער אומאַרדנונג, לויט וועלכער דער תלמוד איז צוגוי־פֿגעשטעלט גע־וואָרן, זיינען אפֿשר וויניקער שולדיק זיינע לעצטע רעדאַקטאָרן רבינא אוז ר' אשי, ווי די ערשטע רעדאַקטאָרן זיינע, וועלכע האָבן צוגוי־פֿגעשטעלט די משנה אָדער משניות, וואָס איז דער יסוד, דער פֿונדאַמענט פֿון תלמוד. וועלט טאָקע אין תלמוד אַליין געזאָגט, אַז „אין סדר למשנה" — ניטאָ קיין אַרדנונג אין משניות.

דער מאַדערנער נאָמען ענציקלאָפּעדיע קען דעריבער ניט באַנוצט ווערן פֿאַר דעם אַלט־מאָדישן תלמוד. דער תלמוד קען גיכער פֿאַרגליכן ווערן ווי אַ קראָם פֿון אַלטוואָרג, וואו עס זיינען צוגוי־פֿגעוואָרפֿן אין איין קופּע, אָן אַן אַרדנונג טייערע אינהאַלטסרייכע ביכער צוזאַמען מיט ווערטלאָזע שמאַטעס; זעלטענע קונסט־בילדער צוזאַמען מיט קינדערשע שמירעריין; שנירל־ער פֿערל צוזאַמען מיט ביליקע שטיקל־ער גלאָז.

אין תלמוד זיינען פֿאַראַן אַ סך קלוגע זאַכן אוז גאָר אַ סך נאָרישע זאַכן, אַ סך קאָפּשטיק אוז אַ סך פֿלוידעריי; אַ סך חכמה אוז אַ סך שטות.

אָבער דאָס איז אייגנטלעך ניט דער עיקר פֿון תלמוד. די גרויסע, וויכטיקע ראָלע, וואָס דער תלמוד האָט געשפּילט אין דעם לעבן פֿון דעם יידישן פֿאָלק אוז אין דער געשיכטע פֿון יידישן פֿאָלק, ליגט ניט אין די קלוגע אָדער אין די נאָרישע ווערטלעך אוז געדאַנקען, וואָס מען קען געפֿינען פֿונאַנדערגעוואָרפֿן אין תלמוד. האָבן די יידן געמעגט קוקן במשך פֿון דורות אוז דורות אויף דעם תלמוד ווי אויף אַן אוצר פֿון חכמה אוז וויסנשאַפֿט, אָבער דער עיקר פֿון תלמוד איז זיין נייע תורה אוז זיינע נייע דינים. אָט די נייע תורה פֿון תלמוד, וועלכע האָט, מען קען זאָגן, פֿאַרשלונגען די אַלטע תורה, תורת משה, האָט פֿאַקטיש געשאַפֿן פֿאַר די יידן אַ נייע רעליגיע. דערפֿון אַליין איז שוין קלאָר, אַז דער תלמוד האָט אַ העכסט וויכטיקע ראָלע אין דעם לעבן אוז אין דער געשיכטע פֿון יידישן פֿאָלק.

עס איז זיך שווער פֿאַרצושטעלן, ווי דאָס יידישע פֿאָלק וואָלט אויסגעזען אָן דעם תלמוד.

מאַנכער קען אפֿשר זאָגן, אַז מען קען זיך עס פֿאַרשטעלן, וועז מען דער־מאָנט זיך אין די קראָאימען (קראים); זיינען דאָך די קראָאימען, לויט זייער אָפּשטאַמונג, אַ טייל פֿון דעם יידישן פֿאָלק. די קראָאימען זיינען, לויט זייער

אפשטאמונג, אפשר מער יידן ווי די יידן גופא. ווייניקסטנס דארף מען אזוי אורטיילן פון זייער אויסזען. די קאראאימען קוקן אויס אַ סך מער סעמיטיש ווי די יידן. און קאראאימען זיינען דאך יידן, וואס האבן זיך אפגעזאגט פון תלמוד. עס איז געווען אין מיטן פון 8־טן יאַרהונדערט, וועו טיילן פון דעם יידישן פאלק האבן רעוואלטירט קעגן דעם תלמוד און האבן זיך אפגעזאגט פון אים. עס הייסט, אז מיר האבן פאר אונדזערע אויגן אזעלכע יידן, וואס האבן זיך דערצויגן בלויז אויף תורת משה און אן דעם תלמוד, און פון זיי קענען מיר זיך פארשטעלן ווי דאס גאנצע יידישע פאלק וואלט אויסגעזען, וועו עס וואלט דעם תלמוד ניט געהאט. אזא פארשטעלונג, אבער, איז אַ גאנץ פאלשע.

עס איז אמת, אז די יידן וואלטן גאנץ אנדערש אויסגעזען, וועו זיי וואלטן ניט געהאט דעם תלמוד, אבער דערפון איז גאר ניט געדרונגען, אז אן דעם תלמוד וואלטן זיי היינט געווען די זעלביקע, וואס די קאראאימען.

געווים, האט די יידישע רעליגיע, ווי זי איז געשאפן געוואָרן פון דעם תלמוד, געהאט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער אנטוויקלונג פון דעם יידישן פאלק, אבער דאס פינצטערע גלות־לעבן, די שטענדיקע רדיפות, די גזירות און די געטאָס האבן זיכער געהאט אַ שטארקערע ווירקונג אויף דער אנטוויקלונג פון יידישן פאלק, ווי דער תלמוד.

אַ פארגלייך צווישן די יידן און די קאראאימען וואלט מען געקענט מאכן, וועו אויך די קאראאימען וואלטן געדארפט אויסשטיין דעם דאזיקן גלות און די זעלביקע רדיפות און גזירות, ווי די יידן. די קאראאימען אבער האבן גאנץ וויניק געליטן פון גלות און זייער אנטוויקלונג האט שוין ממילא געמוזט זיין אַ גאנץ אנדערע ווי די יידישע.

אגב, האט דער תלמוד אויך געהאט אַ גרויסע ווירקונג אויף די קאראאימען, ניט קוקנדיק אויף זייער קאמף קעגן אים. נאר די גאנצע ספעקולאציע וועגן דעם מעגלעכן אויסזען פון דעם יידישן פאלק, וועו עס וואלט ניט געהאט דעם תלמוד, מעג זיין אַ גאנץ אינטערעסאנטע, אבער זי פירט אין ערגעץ ניט. דער תלמוד איז אַ פאקט און ער איז אַ וויכטיקער טייל פון דער יידישער קולטור, צי גוט צי שלעכט. און דארף מען נעמען אין אגבאטראכט פריער ווי אלץ די אומשטענדן און די באדינגונגען, אונטער וועלכע דער תלמוד איז געשאפן געוואָרן. וועו מען וואלט געשאפן אַ תלמוד אין אונדזערע איצטיקע צייטן, וואלט ער געווים אן אנדער פנים געהאט. ריכטיקער געזאגט: אין אונדזערע צייטן וואלט מען איבערהויפט קיין תלמוד ניט געקענט באשאפן. וועו מען וואלט אנגעפרעגט די יידן פון היינט, וואלט מען ביי זיי געווים ניט געקענט אזוי לייכט פועלן, אז זיי זאלן אויף זיך נעמען אזא שווערן יאך, ווי דער תלמוד האט אויף זיי ארויפגעלייגט. ווייל, וועו איינער זאל אפילו האבן די בעסטע מיינונג וועגן דעם תלמוד, מוז ער אבער דאך צוגעבן, אז זיין משא איז אַ צו שווערע און אז ער האט אומברחמנותדיק געדריקט דאס יידישע פאלק. האט דאך דער תלמוד ניט אויסגעלאזן קיין אינציקן וויגקל פון דעם יידנס לעבן, אין וועלכן ער האט זיך ניט ארייגעמישט. ער האט דעם יידן ארומגעשפונען מיט אזוי פיל דינים, מיט אזוי פיל איסורים, גזירות, גדרים, סיגים און מנהגים, אז ער האט זיך אַ פריייען קער ניט געקענט געבן.

די אַנטשטייאונג פֿון תּלמוד

נאָר לאָמיר פֿריִער זען וואָס דער תּלמוד איז, ווי אַזוי ער האָט זיך אַנטוויקלט און ווי אַזוי ער איז צונויפֿגעשטעלט געוואָרן.

דער תּלמוד באַשטייט פֿון צוויי טיילן: משנה, אָדער משניות, און גמרא. משנה מיינט לערנונג, אונטערריכט, און גמרא מיינט דערגאַנצונג, פֿאַרענדיקונג. דער עיקר איז, הייסט עס, די משנה, די לערנונג, און די גמרא איז ניט מער ווי פֿאַרענדיקונג און אַ פֿאַרטייטשונג פֿון דער משנה. עס מיינט, אַז דאָס, וואָס איז ניט אין גאַנצן, אָדער ניט קלאָר אַרויסגעזאָגט געוואָרן אין דער משנה, קומט די גמרא און פֿאַרענדיקט עס, אָדער זאָגט עס אַרויס קלערער. קורץ, משנה איז דער טעקסט און די גמרא איז דער פֿירוש אויפֿן טעקסט.

נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די משנה אָדער משניות איז דער עיקר פֿון תּלמוד, באַשטייט אָבער דאָך די הויפּט־וויכטיקייט פֿון דעם תּלמוד אין דער גמרא. וועג מען רעדט וועגן דער שאַרפֿקייט, וועגן דער קאָפּשטיק, וואָס עס ליגט אין תּלמוד, מיינט מען עס ניט די משנה, נאָר די גמרא. די משנה אַליין פֿאַרנעמט בלויז אַ קליינעם טייל פֿון דעם תּלמוד. די משנה איז קורץ און איז מייסטנס זייער שפּאַרעוודיק אין ווערטער. דאָס איז די גמרא, דער לאַנגער פֿירוש אויף די קורצע משנות, וואָס האָט געמאַכט דעם תּלמוד אַזוי דיק־בייכיק און אַזוי גרויס אין אומפֿאַנג.

די שפּראַך פֿון דער משנה איז אַן אַנדערע ווי די שפּראַך פֿון דער גמרא. די משנה איז געשריבן אין העברעאיש. אמת, ניט קיין גאַנץ ריינער העברעאיש און ווייט ניט קיין ביבלישער העברעאיש. אין דעם העברעאיש פֿון דער משנה פֿעלט דער גלאַנץ, די שיינקייט, די פֿאָעטישקייט פֿון דעם ביבלישן העברעאיש. דער העברעאיש פֿון דער משנה איז אין אַלגעמיין שפּראַכלעך באַדייטנד פֿאַר־שיידן פֿון דעם ביבלישן העברעאיש, אויסער וואָס עס אַנטהאַלט אין זיך אַ סך פֿרעמדע וועלטער פֿון אַראַמעאיש, סיריש, גריכיש און לאַטיניש, אָבער עס איז דאָך נאָך העברעאיש. די שפּראַך פֿון דער גמרא אָבער איז שוין כּמעט איז גאַנצן ניט קיין העברעאיש. עס איז אָדער ריין אַראַמעאיש, אָדער פֿאַרגרייזטע אַראַמעאיש, אָדער אַראַמעאיש דורכגעמישט מיט העברעאישע וועלטער. בלויז וואו ניט וואו קען מען געפֿינען אויך אַ שטיקל העברעאיש אין דעם זעלביקן סטיל, וואָס אין דער משנה.

אייגנטלעך איז אַראַמעאיש שוין געווען די יידישע פֿאַלקס־שפּראַך, וועג די משנה איז צונויפֿגעשטעלט געוואָרן, אָבער דער צונויפֿשטעלער און דער רעדאַקטאָר פֿון דער משנה, רבי יהודה הנשיא, אָדער וויל מען האָט אים גערופֿן קורץ „רבי", אָפּט אויך „רבינו הקדוש", האָט זיך נאָך געהאַלטן פֿאַר דער העברעאישער שפּראַך. עס זעט אויך אויס, אַז די מייסטע תּנאים, עס הייסט די יידישע געלערנטע, וואָס האָבן געשאַפֿן די משנה, וועלכע רבי יהודה הנשיא האָט שפּעטער צונויפֿגעשטעלט און רעדאַקטירט, האָבן זיך באַנוצט מיט דער העברעאישער שפּראַך, וויניקסטנס אין די ישיבות. שפּעטער אָבער, אין דער צייט

פֿון די אמוראים, די אויסטייטשערס פֿון דער משנה, וועלכע האָבן געשאַפֿן די גמרא, איז שוין, ווי עס זעט אויס, די העברעאישע שפּראַך אין גאַנצן אַרויס פֿון געברויך און אַראָמעאיש, די שפּראַך פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן, איז שוין אויך באַנוצט געוואָרן אַפֿילו אין די ישיבות.

*

אין וועלכער צייט די משנה האָט אָנגעפֿאַנגען געשאַפֿן ווערן, איז פּונקט אַזוי שווער צו זאָגן, ווי וען תורת משה האָט אָנגעפֿאַנגען געשאַפֿן ווערן.

די באַשאַפֿער פֿון דער משנה ווערן אָנגערופֿן תנאים (טאַנאַאים), לערער אָדער געלערטע און מען וויים אומגעפֿער אין וועלכער צייט יעדער תנא האָט געלעבט. אָבער דאָס איז נאָך ווייניק צו באַשטימען געוויי די צייט, וען די משנה האָט זיך אָנגעפֿאַנגען שאַפֿן. ערשטנס, זיינען פֿאַראַן מערערע משנות, אין וועלכע עס פֿעלט אין גאַנצן דער נאָמען פֿון זייער פֿאַרפֿאַסער און מען וויים ניט געוויי פֿון וועמען זיי שטאַמען און פֿון וועלכער צייט זיי שטאַמען. צווייטנס, זיינען די נעמען פֿון די תנאים, וועלכע ווערן דערמאָנט אין דער משנה, ניט קיין באַוויין ווי אַלט די אָדער יענע משנה איז. דער תנא גופֿא, אין וועמענס נאָמען אַ משנה ווערט איבערגעגעבן, איז ניט אַלע מאָל געווען איר ווירקלעכער פֿאָר־פֿאָסער. אין די מערסטע פֿאַלן האָט דער תנא בלויז איבערגעגעבן דאָס, וואָס ער האָט געהערט, אָדער געהאָט בקבלה, ווי מען זאָגט עס, פֿון זיינע רביים.

און אָט דאָ קומען מיר צום פּונקט, ווי אַזוי דער תלמוד איז געשאַפֿן געוואָרן.

דער תלמוד ווערט אָנגערופֿן „תורה שבעל פּה" — די מינדלעכע תורה. עס הייסט אַ תורה וואָס ווערט ניט פֿאַרשריבן, נאָר ווערט איבערגעגעבן מינדלעך פֿון דור צו דור אין קעגנזאַץ צו תורת משה, וואָס ווערט אָנגערופֿן „תורה שבכתב" — די געשריבענע תורה, די תורה, וואָס איז געגעבן געוואָרן צו משה רבינו אויפֿן באַרג סיני.

די פֿרומע יידן גלויבן, אַז צוזאַמען מיט דער געשריבענער תורה — די תורה שבכתב, וואָס משה האָט געקראָגן פֿון גאָט אויפֿן באַרג סיני, האָט ער אויך געקראָגן די מינדלעכע תורה — די תורה שבעל פּה, די אַלע דינים, איסורים, גזירות, וואָס זיינען פֿאַראַן אין תלמוד. און פֿאַר וואָס זאָלן זיי אַזוי ניט גלויבן? אויב גאָט האָט געקענט געבן צו משה רבינו אַ געשריבענע תורה, פֿאַר וואָס האָט ער אים אויך ניט געקענט געבן דערביי אַ מינדלעכע תורה.

נאָר עס האָנדעלט זיך ניט וועגן דעם גלויבן פֿון פֿרומע יידן. אין דער אמתן איז עס ווירקלעך ניטאָ קיין גרויסער אונטערשייד צווישן אַ געשריבענער תורה און אַ מינדלעכער תורה. יעדע געשריבענע תורה איז פֿריער געווען אַ מינדלעכע תורה.

עס וועט אפֿשר ניט שטימען אין גאַנצן מיט דעם גלויבן פֿון פֿרומע יידן, אָבער עס איז זיכער, אַז אויך תורת משה, די תורה שבכתב, איז פֿריער געווען אַ מינדלעכע תורה, אַ תורה שבעל פּה, און ערשט אַ סך שפּעטער איז זי געוואָרן אַ תורה שבכתב. אין דער אמתן קען מען עס זען פֿון דער תורה גופֿא. אָט נעמט אָזאַ וויכטיקע מצוה ווי מילה, אַ גרונט־מצוה פֿון דער אידישער רעליגיע. אָבער אָט די מצוה האָבן יידן שוין געהאַט, איידער די תורה איז נאָך געגעבן

געווארן צו משה רבינו אויפן בארג סיני. די מצוה פון מילה האט שוין עקזיס־
טירט אין דער צייט פון אברהם אבינו. דער פארבאט צו עסן פון גיד הנשה
האט אויך עקזיסטירט א סך פריער, איידער די תורה איז געגעבן געווארן. אין
דער תורה ווערט דער פארבאט פון עסן דעם „גיד הנשה" פארבונדן מיט דעם
גערענגל וואס יעקב אבינו האט געהאט מיט עשוס מלאך, וועלכער האט אים
אויסגעלינקט א פוס. עס ווערט דערביי געזאגט: דעריבער עסן ניט די קינ־
דער פון ישראל דעם גיד הנשה (על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה).
מען קען ברענגען פון דער תורה נאך אזעלכע ביישפילן, וואס ווייזן, אז עס
זיינען געווען מצוות און פארבאטן פון דער תורה, וואס האבן ביי יידן עקזיס־
טירט אידער זיי האבן נאך געקראגן די תורה אויפן בארג סיני.

מענטשן האבן געהאט געזעצן און דינים, אידער זיי האבן נאך פארשטאנען
די קונסט צו פארשרייבן, אדער אידער זיי האבן איינגעזען די נויטיקייט זיי
צו פארשרייבן. אין דעם פרט איז קיין אונטערשייד ניט, אויב די געזעצן און
די דינים זיינען געווען וועגן די באציאונגען פון מענטשן צו מענטשן אדער
וועגן די באציאונגען פון מענטשן צו גאט. אין אמאליקע גאנץ אלטע צייטן האט
מען אין אלגעמיין אזעלכע אונטערשיידן ניט געמאכט. אלע געזעצן און אלע
דינים זיינען געווען פון גאט, אדער פון די פארשטארבענע טאטעס, די אבות,
וועלכע זיינען געווארן געטער, אדער געטלעך.

די געשריבענע תורות קומען ערשט שפעטער, ווען מענטשן דערגרייכן א
העכערע שטופע פון אנטוויקלונג און די מענטשלעכע געזעלשאפט וואקסט זיך
פונאנדער. די צאל געזעצן, דינים און מנהגים ווערט צו גרויס, אז מען זאל
זיי קענען אלע געדענקען און איבערגעבן מיגדלעך בירושה פון דור צו דור.
דעמאלט פאנגט מען זיי אן ביסלעכווייז פארשרייבן און פון א תורה שבעל פה
ווערט א תורה שבכתב.

וועגן האט תורת משה, וועלכע איז פריער געווען א תורה שבעל פה אנגע־
פאנגען ווערן א תורה שבכתב? דאס קען מען אויף קלאר ניט זאגן. זיכער איז
בלויז איין זאך, אז מיט א מאל איז די גאנצע תורה ניט אנגעשריבן געווארן,
נאר אז זי איז געשריבן געווארן טיילנווייז אין פארשיידענע צייטן. דאס איז
אויך נאטירלעך. עס ווערן צוערשט פארשריבן די עלטערע געזעצן, דינים און
מנהגים און די מער וויכטיקע. עס בלייבן אבער איבער ניט פארשריבן די נייע
געזעצן און דינים, וועלכע האבן נאך קיין צייט ניט געהאט פארהייליקט צו ווערן
און ווערן א טייל פון דער תורה. עס גייען אבער ארויבער יארן, און די פריער־
דיקע נייע געזעצן און דינים ווערן אלט און הייליק, און דאן ווערן זיי פאר־
שריבן און ווערן א טייל פון דער תורה. און אט אזוי אויף דעם אופן איז ביי
דער זייט פון דער געשריבענער תורה אלע מאל פאראן א ניט־געשריבענע. איז
נאר פאראן א תורה שבכתב, איז מיט איר אלע מאל אויך פאראן א תורה
שבעל פה.

די תורה שבכתב, תורת משה הייסט עס, האבן מיר געקראגן אין גאנצן א
פארענדיקטע ערשט אין די צייטן פון עזרא הסופר, אומגעפער אין יאר 460
פאר קריסטוס געבורט. ביז עזרא הסופר איז די געשריבענע תורה געלעגן אין
די הענט פון די כהנים, דאס פאלק האט צו איר קיין צוטריט ניט געהאט.

מען קען דעריבער ניט ווייסן, אויב די כהנים האָבן אין דער געשריבענער תורה פון צייט צו צייט ניט געמאַכט וועלכע עס איז ענדערונגען. עס לאָזט זיך גלויבן, אַז יאָ. עס איז אַבער אַזוי גוט ווי זיכער, אַז נאָך עזרא הסופר זיינען מער קיין ענדערונגען ניט געמאַכט געוואָרן אין תורת משה. עזרא הסופר האָט מיט זיינע מיטהעלפער איבערגעשריבן מערערע קאָפיעס פון דער תורה און האָט זיי פאַרשפרייט צווישן פאָלק. די תורה איז אויף אַזאַ אופן אַרויס פון דער רשות פון די כהנים און איז געוואָרן דאָס אייגנטום פון פאָלק. עזרא און זיינע מיט־העלפער האָבן דערביי אויך אַנגענומען מיטצוטיילן, אַז מען זאָל קיין ענדערונגען מער ניט קענען מאַכן אין דער תורה. זיי האָבן פאַר דעם צווק אויסגעצייכנט וויפל ווערטער און ווייפל אותיות עס זיינען פאַראַן אין דער תורה.

וועלכע ענדערונגען עזרא הסופר האָט געמאַכט אין דער תורה, וועלן ער האָט עס איבערגעשריבן פאַרן פאָלק, קען מען מיט זיכערהייט ניט זאָגן. די תורה איז אין יענער צייט געווען וויניק באַקאַנט צום פאָלק. זי איז געלעגן אין די הענט פון די כהנים. עזרא אַליין איז אויך געווען אַ כהן. די ביבל־פאַרשער באַהויפטן, אַז עזרא האָט געמאַכט גאַנץ גרויסע ענדערונגען אין דער תורה. עס איז זייער מיינונג, אַז ער האָט אין דער תורה אַריינגעשטעלט דעם טייל, וואָס איז באַקאַנט אונטער דעם נאָמען תורת כהנים. ער האָט עס טיילווייז אַריינגעשטעלט אין דעם ספר „ויקרא" און טיילווייז אין ספר „במדבר". עס הייסט, אַז ביז עזרא הסופר איז אין דער תורה די אפטיילונג פון תורת כהנים ניט געווען.

נאָר אויב אַזוי, קען מען דאָך זאָגן, אַז דער תלמוד פאַנגט זיך אָן פון דער צייט, ווען עס איז פאַרענדיקט געוואָרן דאָס אַנשרייבן פון תורת משה?

אויב מען וויל, קען מען טאַקע אַזוי זאָגן. מען קען זאָגן, אַז די שאַפונג פון תלמוד פאַנגט זיך אָן אין די ציטן פון עזרא הסופר, ווען עס איז פאַרענדיקט געוואָרן די תורה שבכתב, דאָס אַנשרייבן פון תורת משה. אַבער דאָס וועט דאָך ניט זיין אין גאַנצן ריכטיק. אין דער ווירקלעכקייט קען מען איבערהויפט ניט זאָגן, אַז דער תלמוד, עס הייסט די תורה שבעל פה, פאַנגט זיך אָן, ווען דאָס אַנשרייבן פון תורת משה איז פאַרענדיקט געוואָרן, ווייל א תורה שבעל פה, ווי שוין פריער געזאָגט, איז אַלע מאָל געווען. די תורה שבעל פה איז שטענדיק מיטגעגאַנגען זייט ביי זייט מיט דער תורה שבכתב. עס זיינען געבליבן א סך ניט פאַרשריבענע דינים, וועלכע עזרא הסופר האָט פאַרענדיקט שרייבן תורת משה. עס איז דעריבער אומזיסט צו זוכן דעם סאָמע אָנפאַנג פון דעם תלמוד. מען קען די געניוע צייט ניט אָנגעבן.

דאָס אַליין, וואָס דאָ איז געזאָגט געוואָרן, איז ניט פאַר דעם צווק פון חקירה, נאָר כדי אַרויסצובערענגען דעם געדאַנק, אַז דער תלמוד איז א פראַדוקט פון א לאַנגער אַנטוויקלונג און אַז ער איז געשאַפן געוואָרן אויף אַן ענלעכן אופן ווי תורת משה. און טאַקע פונקט אַזוי ווי תורת משה איז פריער געווען א מינדלעכע תורה, א תורה שבעל פה, און איז שפעטער געוואָרן א געשריבענע תורה, א תורה שבכתב, אַזוי איז אויך דער תלמוד פון א מינדלעכער תורה שפע־טער געוואָרן א געשריבענע תורה. דער נאָמען „תורה שבעל פה", וואָס ווערט נאָך אויך היינט געברויכט פאַרן תלמוד, פאַסט זיך צו אים אין גאַנצן ניט צו.

וויל דער תלמוד איז היינט ניט מער קיין מינדלעכע תורה, נאר א געשריבענע. די פרייערדיקע תורה שבעל פה, איז געווארן א תורה שבכתב. און מיט דער צייט איז די נייע תורה שבכתב געווארן ביי יידן פאקטיש פיל וויכטיקער ווי די אלטע תורה שבכתב. אין דער וויכלעכקייט האט דער תלמוד כמעט אין גאנצן פארשלונגען תורת משה און די יידישע רעליגיע איז דורך דעם תלמוד געווארן א גאנץ אנדערע, וויניק ענלעך צו דער, וואס פון משה רבינו.

א תורה שבעל פה איז דער תלמוד געווען ביז רבי יהודה הנשיא האט צונויפגעשטעלט און פארשריבן די משנה. אין דער וויכלעכקייט איז די תורה שבעל פה שוין געווארן א תורה שבכתב נאך א רעכט ביסל פריער. שוין רבי עקיבא און רבי מאיר, וועלכע האבן געלעבט מיט עטלעכע צענדליק יאר פריער, ווי רבי יהודה הנשיא, האבן שוין אנגעפאנגען זאמלען דינים און משנות און זיי פארשרייבן. די צאל ניט־פארשריבענע דינים אדער הלכות איז געווארן שוין דעמאלט אזוי גרויס, אז מען האט זיי מער ניט געקענט געדענקען אויף אויס־ווייניק.

שוין אין די צייטן פון עזרא הסופר, ווי פריער באמערקט, זיינען געווען א סך מינדלעכע, ניט פארשריבענע דינים. און עזרא מיט זיינע מיטהעלפער — „עזרא וסיעתו" — האבן צוגעגעבן נייע דינים און א רעכט ביסל. נאך דעם זיינען געקומען די „אנשי כנסת הגדולה" און האבן ווידער געשאפן נייע דינים, און נאך דעם זיינען געקומען די תנאים און האבן וויטער געשאפן נייע דינים. און מאנכע פון די תנאים זיינען געווען גאנץ פרוכטבאר אין שאפן נייע דינים. ענדלעך האט מען די גרויסע צאל דינים געמוזט פארשרייבן. מען האט זיי מער ניט געקענט געדענקען ניט־פארשריבענערהייט.

3

די רעליגיעזע ראלע פון תלמוד

דער תלמוד איז אין זיין עיקר א ווערק, וואס האט צו טאן מיט רעליגיע. געווויס איז א גרויסער טייל פון אים פארנומען מיט פראגן פון ציווילע און קרימינעלע געזעצן, מיט די באציאונגען פון מענטש צו מענטש, אבער דאס גופא איז דאך ביי יידן אויך א טייל פון דער רעליגיע. די דינים וועגן קויפן און פארקויפן, אדער וועגן אן אקס, וואס האט געשטאכן א קו, זיינען פונקט אזא טייל פון דער יידישער רעליגיע, ווי די דינים וועגן כשר און טריפה אדער חילול שבת. די ציווילע געזעצן און די קרימינעלע געזעצן פון דער יידישער תורה זיינען פונקט אזוי הייליק, ווי די דינים וועגן קרבנות און מילה. ביידע זיינען פון גאט. דער סדר נזיקין פון תלמוד, וואס האט צו טאן הויפטזעכלעך מיט דיני ממונות און דיני נפשות, עס הייסט מיט די דינים וועגן געלט־אנגעלעגן־הייטן, וועגן האנדל און וואנדל, פארמעגנס, ירושות, שאדנס, גנבות, גזלות און וועגן טויט־שטראף, איז פונקט אזוי הייליק ווי סדר קדשים, וואס האט צו טאן מיט דינים וועגן קרבנות און שחיטה, אדער, ווי סדר מועד, וואס האט צו טאן מיט דינים וועגן שבת און יום־טוב.

עזרא הסופר האט עס געמאכט די רעליגיע פאר דעם יסוד פון דעם יידישן נאציאנאלן לעבן. פיל מער. ער האט דאס גאנצע יידישע לעבן פארוואנדלט אין

אַ שטיק רעליגיע. אַלץ איז געוואָרן רעליגיע. די פּאָליטיק, די באַציאונג פֿון מענטש צו מענטש, די באַציאונג פֿון יחיד צום כּלל און פֿון כּלל צום יחיד — אין קורצן דאָס גאַנצע לעבן פֿון פֿאָלק און פֿון יעדן איינצלנעם פֿון פֿאָלק — איז באַשטימט געוואָרן און רעגולירט געוואָרן דורך רעליגיע.

עזרא הסופֿר האָט אַרויסגענומען די תורה פֿון די הענט פֿון די כהנים און האָט איר איבערגעגעבן צום פֿאָלק, אָבער ער האָט די תורה גופֿא געמאַכט פֿאַר אַ תורה פֿון כהנים און די כהנים פֿאַר די הערשער פֿון פֿאָלק. די תורת כהנים, וואָס עזרא האָט אַריינגענומען אין דער תורה, האָט באַשאַפֿן ביים יידישן פֿאָלק אַ טעאָקראַטיע, אַ הערשאַפֿט פֿון כהנים. דער כהן גדול איז געוואָרן דער פֿירער און דער הערשער פֿון פֿאָלק. און אין אַ מלוכה פֿון כהנים איז אַלץ געטלעך, אַלץ הייליק.

עס איז אמת, אַז אָט די מלוכה פֿון כהנים איז געווען גוט צוגעפּאַסט אין יענער צייט פֿאַר די יידן אין ארץ־ישראל אונטער דער פּערסישער אויבערהער־שאַפֿט, אָבער עס איז דאָ ניט מיין אַבזיכט זיך פֿונאַנדערקלייבן אין די סיבות, ווי פֿון עזרא הסופֿרס רעפֿאָרמעס איז אַרויסגעוואַקסן אַ כהנים־הערשאַפֿט. אייגנטלעך האָט שוין יחזקאל הנביא, זייענדיק אין גלות בבל, אויסגעארבעט דעם פּלאַן פֿון אַ כהנים־הערשאַפֿט, נאָר ער האָט אויסגעלאָזן די אינסטיטוציע פֿון אַ כהן גדול. איך ווייל דאָ בלויז פֿעסטשטעלן דעם פּאַקט, אַז דורך עזרא הסופֿר און זיינע וויטערדיקע נאָכפֿאָלגער איז די גאַנצע יידישע געזעצגעבונג געוואָרן דורך און דורך אַ רעליגיעזע. מען קען זאָגן, אַז די יידן זיינען אנשטאָט אַ פֿאָלק געוואָרן אַ רעליגיעזע געמיינדע.

דער אידעאַל פֿון יחזקאל הנביא וועגן אַ כהנים־הערשאַפֿט מיט די פֿאַר־שיידענע רעליגיעזע צערעמאָניעס אין בית המקדש, וואָס ער האָט געמאָלן אין זיינע נבואות, איז כּמעט אין גאַנצן פֿאַרווירקלעכט געוואָרן דורך עזרא הסופֿרס נאָכפֿאָלגער. עזרא הסופֿר האָט יחזקאל הנביאס אידעאַל פֿון אַ כהנים־הערשאַפֿט מיט אַ צוגאָב פֿון אַ כהן גדול, אַריינגענומען אין דער תורה, אין ספֿר „ויקרא", און זיינע נאָכפֿאָלגער האָבן דעם אידעאַל פֿאַרווירקלעכט אין לעבן.

פֿאַר גלות בבל איז די שטרעבונג צו אַ כהנים־הערשאַפֿט ביי יידן באַקעמפֿט געוואָרן פֿון דער וועלטלעכער מאַכט, פֿון די מלכים, אָבער אין דער צייט פֿון דער פּערסישער הערשאַפֿט אין ארץ ישראל, וועו קיין יידישע מלכים זיינען ניט געווען אין ארץ ישראל, האָט דער אידעאַל פֿון אַ כהנים־הערשאַפֿט לייכט געקענט פֿאַרווירקלעכט ווערן.

און אָט אויף דעם וועג האָט זיך דער תלמוד אַנטוויקלט אויך ווייטער, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס שפּעטער האָט זיך די לאַגע פֿון יידישן פֿאָלק געענדערט. אין דער ווירקלעכקייט איז די ענדערונג צום גוטן געווען ניט פֿאַר אַ לאַגער צייט. נאָך דעם חורבן פֿון צווייטן בית המקדש איז די לאַגע געוואָרן נאָך שטאַרקער. דאָס יידישע פֿאָלק ווערט פֿון תלמוד באַטראַכט פֿאַר אַ רעליגיעזע געמיינדע און אַלץ וואָס האָט צו טאָן מיט יידן איז פֿאַרבונדן מיט רעליגיע. יעדע באַוועגונג פֿון יידנס קערפּער איז אַרומגערינגלט געוואָרן פֿון תלמוד מיט פֿאַרשיידענע דינים. דער תלמוד האָט געשאַפֿן דינים, ווי אַ יעד דאַרף גיין און ווי ער דאַרף

זיצן, ווי ער דאַרף עסן און ווי ער דאַרף מחילה... ווי ער דאַרף שלאָפֿן און ווי ער דאַרף אויפֿשטיין, ווי ער דאַרף זיך אָנטאָן און ווי ער דאַרף זיך אויסטאָן. שוין אָפּגערעדט דערפֿון, אַז דער תּלמוד האָט אַ גאַנצן פּעקל דינים וועגן די באַציאונגען צווישן מאַן און ווייב. אין דעם פּרט לאָזט דער תּלמוד ניט אויס די קלענסטע איינצלהייט.

און אין דער משנה אַליין געפֿינט זיך אַ גאַנצער באַרג מיט נייע דינים. רבי יהודה הנשיא, וואָס האָט מיט דער הילף פֿון מערערע תּנאים צונויפֿגעשטעלט די משנה, האָט צונויפֿגעזאַמלט די דינים וועלכע זיינען געשאַפֿן געוואָרן פֿון עזרא הסופֿרס צייטן ביז צו זיין אייגענער צייט. דאָס איז אַ משך פֿון איבער 600 יאָר. אָבער ווי עס זעט אויס, איז רבי יהודה הנשיא געווען אַ ביסל איבער־קלייבעריש אין צונויפֿשטעלן די דינים, וועלכע זיינען געשאַפֿן געוואָרן אין די 600 יאָר צייט. ער האָט ניט אַלע אַריינגענומען אין זיינע זעקס סדרים משניות. אַז ניט וואָלט די משנה געווען אַ סך גרעסער און די דינים אין איר וואָלטן געווען אַ סך מער אין צאָל.

אייזיק הירש וויס רעכנט אויס אין זיין בוך „דור דור ודורשיו", אַז בלויז צוויי הונדערט און זיבעצן משנות פֿון די זעקס סדרים אַנטהאַלטן דינים, בעת הונדערט מיט איין און צוואַנציק משנות פֿאַרנעמען זיך מיט דרוש און מיט אגדות (לעגענדן, מעשהלעך, שפּריך־וועדטער, מאַראַל, משלים א. אַ. וו.). אין דעם כלל וועלן שוין אויך אַריינגערעכנט די זעקס און פֿופֿציק משנות פֿון פּרקי אָבות. עס איז אָבער קיין צווייפֿל ניט, אַז אין דער צייט פֿון עזרא ביז רבי יהודה הנשיא, די צייט, וואָס נעמט אַרום די כּנסת הגדולה און אַלע תּנאים, איז געשאַפֿן געוואָרן אַ סך אַ גרעסערע צאָל דינים, ווי די, וואָס זיינען אַריינ־געקומען געוואָרן אין דער משנה. און אַ באַווייז האָבן מיר אויך דערפֿון, וואָס מאַנכע פֿון די צייט־גענאָסן פֿון רבי יהודה הנשיא זיינען געווען שטאַרק ניט צופֿרידן מיט זיין רעדאַקציע פֿון דער משנה. אויסער אַלע אַנדערע טענות, וואָס זיי האָבן געהאַט קעגן זיין רעדאַקציע, אַז ער איז ניט געווען אומפֿאַרטייאיש געווג, האָבן זיי צו אים אויך געהאַט די טענה, אַז ער האָט אַ סך דינים אויס־געלאָזן. אַ טייל פֿון די דינים, וואָס רבי יהודה הנשיא האָט אויסגעלאָזן אין זיין משנה, זיינען געזאַמלט געוואָרן שפּעטער אונטער דעם נאָמען „ברייתות", וואָס אין אַראַמאישן מיינט עס „אויסגעלאָזענע" — די משנות, וועלכע זיינען אויס־געלאָזן געוואָרן אין רבי יהודה הנשיאס זאַמלונג. שפּעטער זיינען די פֿאַרשיי־דענע ברייתות צונויפֿגעקלייבן געוואָרן און מען האָט זיי אַ נאָמען געגעבן „תוספֿתות" — צולאָגן אַדער ביילאָגן.

דער תּלמוד וואָלט דעריבער ניט געווען אַזאַ גרויסע לאָסט און וואָלט ניט געווען אַזאַ שוועכע משא אויף די פּלייצעס פֿון יידישן פֿאָלק, ווען ער וואָלט זיך געענדיקט מיט דער משנה. די משנה גופֿא האָט אין דער ווירקלעכקייט דורך מאַנכע פֿון אירע טיילן געבראַכט גאַנץ ראַדיקאַלע רעפֿאָרמען אין דער יידישער רעליגיע. מאַנכע רעפֿאָרמען אין תורת משה, וואָס די משנה האָט גע־מאַכט, זיינען אַזוי ראַדיקאַל, אַז זיי שאַפֿן אין גאַנצן אָפּ דאָס געזעץ פֿון דער תּורה, אַדער פֿירן איין אַ נייעם אויף זיין פּלאַץ. איך מיין דאָ די משנה אין דער גאַנצער צייט פֿון איר אַנטוויקלונג. אָבער דאָ רעדט זיך ניט וועגן דעם

וואָס עס וואָלט געווען, נאָר וועגן דעם וואָס עס איז. די משנה איז דאָך בלויז אַ טייל פֿון דעם תּלמוד. און וועגן מען רעדט וועגן תּלמוד האָט מען מער אין זינען די גמרא, די דערגאַנצונג, די פֿאַרענדיקונג פֿון אויסטייטשונג פֿון דער משנה, ווי די משנה גופֿא.

אַ טייל פֿון דעם תּלמוד, ווי עס איז שוין פֿריער געזאָגט געוואָרן, ווערט אָנגערופֿן מיט דעם נאָמען „אַגדה" — לשון־עגנדע. אָט דער טייל פֿון תּלמוד, וואָס באַשטייט פֿון אַנעקדאָטן, גלייכווערטלעך, משלים, שפּריך־ווערטער, מאָראַל־שפּרוכן, פֿאַרשיידענע מעשיות, אויסטייטשונגען פֿון פּסוקים פֿון תנ"ך, — האָט אויך אין זיך ידיעות וועגן שדים, מלאכים, כּשוף־מאַכער, חלומות, מעדיצינישע רעצעפּטן, געזונטהייט־כּללים, „וויסנשאַפֿט" וועגן הימל און ערד, וועגן ימים און מדבריות, היסטאָריע, מייסטנס גאַנץ פֿאַלש און פֿאַרפֿלאַנטערט, פֿילאָסאָפֿיע א. אַ. וו.

אין אַגעמיין איז דער טייל אגדה אין תּלמוד אַ גאַנץ אינטערעסאַנטער. באַזונדערס אינטערעסאַנט זיינען די וויסלדע שטות־ערייען, די פֿאַנטאַסטישע מעשיות וועגן שדים, מלאכים און רוחות, די משונה־דיקע אַבערגלויבנס, די גוואַלדיקע גוזמאות און וויסלדע פֿאַנטאַזיעס. עס גיט אַ פֿאַרשטעלונג וועגן יענער צייט און וועגן דעם גייסטיקן צושטאַנד פֿון די מענטשן אין יענער צייט. מאַנכע מעשיות און לעגענדעס זיינען טאַקע אויך זייער שיין. מען געפֿינט אין זיי אַ וואונדערלעכע, רייכע פֿאַנטאַזיע. די רייזע־געשיכטן פֿון רבה בר בר חנא מיט זייער מעשיות וועגן די ריזיקע פֿיש און פֿייגלען, וואָס ער האָט געזען, קענען זיך פֿאַרגלייכן מיט די מעשיות פֿון באַראָן פֿאָן מינכהויזען און זיי נאָך אַרי־בערשטייגן.

אַ סך פֿון די משלים און די שפּרוכן און סתם אַזוי ווערטלעך, וואָס מען געפֿינט אין דער אגדה, זיינען אמתע פּערל. זיי זיינען קורץ, שאַרף, גייסטרייך און וויציק.

אין דער אגדה איז אויך פֿאַראַן אַ רעכט ביסל ניבול פֿה און שוין אין מאָל ניבול פֿה! אַפֿילו פֿאַר אַ יידישן וואַדעוויל־טעאַטער וואָלט עס שוין געווען צו פּעט. אָבער וואָס איז שייך צו ניבול פֿה, קען מען עס געפֿינען אויך אין אַנדערע טיילן פֿון תּלמוד. משמעות, אַז אין יענע צייטן איז דאָס גאָר קיין ניבול פֿה ניט געווען.

אָבער ניט געקוקט אויף דעם, וואָס יעדעס וואָרט פֿון תּלמוד איז הייליק, ווערט דאָך די אגדה באַטראַכט פֿאַר אַ מינדערוווערטיקן טייל פֿון דעם תּלמוד. די וויכטיקייט פֿון תּלמוד באַשטייט אין זיינע דינים, אין זיין רעליגיעזן ווערט. די אגדה, אָבער, האָט ניט קיין דינים. אין דער אגדה דאַרף מען שוין אַריין־טייטשן הייליקייט. מען דאַרף שוין זאָגן, אַז די מעשיות פֿון דער אגדה זיינען ניט סתם אַזוי מעשיות, נאָר אַז זיי פֿאַרבאַרגן אין זיך גרויסע סודות און טיפֿע געדאַנקען.

4

ווי די דינים פֿון תּלמוד זיינען געמאַכט געוואָרן

„עשו סיג לתורה" — מאַכט אַ צאַם פֿאַר דער תורה, האָבן גענומען די אַנשי כּנסת הגדולה, דער יידישער גרויסער סינאַד, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן נאָך

עזרא הסופר. זאגט רש"י: „עשו משמרת למשמרתו, כדי שלא יבא לידי איסור של תורה" — מאכט א וואך איבער א וואך, כדי עס זאל ניט קומען, אז מען זאל טאן א זאך, וואס איז פון דער תורה פארבאטן.

אט דער פרינציפ פון מאכן א צאם און שטעלן א וואך איבער א וואך, כדי מען זאל ניט קומען עובר צו זיין א פארבאט פון דער תורה, האט שטארק מיט־געהאלפן אויסצובויען ארום דעם יידישן פאלק אט די גרויסע, הויכע וואנט, וואס רופט זיך תלמוד.

א פארבאט אליין איז דער תורה איז וויניק. מען קען נאך א מאל גע־שטרויכלט ווערן און עובר זיין אויף אים. מען דארף דעריבער פארצאמען דעם וועג, וואס קען פירן צום עובר זיין אויף דעם פארבאט. נאר אויך דאס איז נאך ניט אין גאנצן זיכער. מען דארף מאכן א וואך איבער א וואך, ווי רש"י טייטשט עס אויס. און אט אזוי האט מען דורות נאך דורות געמאכט צאמען פאר דער תורה און צאמען ארום די צאמען, ביז יעדע באוועגונג פון דעם יידן, זיין יעדער קער און ריר איז ארומגעצאמט געוואלן מיט פארבאטן און מיט איסורים.

אין אנפאנג זיינען די צאמען געמאכט געוואלן ניט אזוי אפצוהיטן די תורה, אז מען זאל אויף איר ניט עובר זיין, נאר הויפטזעכלעך אפצוצאמען די יידן פון די אנדערע פעלקער. עזרא הסופר האט עס אנגעפאנגען די ארבעט פון אפצאמען און אפטיילן די יידן פון אנדערע פעלקער וואס מער און מער. און עזרא הסופרס ארבעט איז שפעטער פארגעזעצט געוואלן פון די אנשי כנסת הגדולה און פון זייערע נאכפאלגער.

נאר אויב אין אנהייב זיינען די סיגים (סיאגים), די צאמען, געמאכט גע־וואלן הויפטזעכלעך אויף אפצוטיילן און אפצוזונדערן די יידן, אז זיי זאלן זיך ניט צונויפמישן מיט די אנדערע פעלקער, זיינען שפעטער געוואלן די סיגים א צוועק צו שאפן וואס מער פארבאטן און איסורים און צו מאכן די תורה וואס שווערער און שטרענגער. עס האט זיך שוין מער ניט געהאנדלט וועגן אפזונדערן און אפצאמען דאס יידישע פאלק פון אנדערע פעלקער. די יידן זיינען שוין געווען געניג אפגעזונדערט און גענוג אפגעצאמט. עס איז אבער געבליבן א מצוה פון „עשו סיג לתורה", מאכן צאמען פאר דער תורה, און מען האט געמאכט.

מאכן נייע דינים איז אנפאנגס ניט געווען אזוי לייכט. א דין דארף זיך געפינען אין דער תורה און אויב מען קען ניט זען וואו ער געפינט זיך, דארף מען ארויסדרינגען און ארויספשטלען, אז ער געפינט זיך יא. מאכן אבער סיגים איז געווען לייכט. א סיג (סיאג) איז ניט קיין נייער דין. עס איז בלויז א צאם פאר אן אלטן דין, פאר א דין פון דער תורה.

נאכן דין פון דער תורה, למשל, וואלט מען שבת געמעגט רייטן אויף א פערד, וויל שבת טאר מען בלויז קיין מלאכה ניט טאן. איז אבער געווען א מורא, אז ווען מען וועט מעגן רייטן אויף א פערד, קען מען נאך געשטרויכלט ווערן אפצושניידן אדער אפצוברעכן א צווייגל פון א בוים אונטערצוטרייבן דעם פערד. אפברעכן א צווייגל פון א בוים איז שוין א מלאכה וואס מען טאר שבת ניט טאן, האט מען דעריבער געמאכט א סיג, אז מען זאל אויך רייטן ניט טארן אום שבת (ביצה ל"ו).

אייגנטלעך איז אין דער תורה אין ערגעץ ניטאָ אַז מען טאָר ניט אָפּ־ברעכן אום שבת אַ צווייגל פֿון אַ בוים. אין דער תורה איז בלויז פֿאַראַן, אַז מען טאָר שבת קיין שום מלאכה ניט טאָן. איז אָבער די פֿראָגע, וואָס מיינט די תורה מיט דעם וואָרט מלאכה?

לויטן אייגפֿאַכן שכל דאַרף מען ענטפֿערן אַזוי: די תורה פֿאַרבאָט צו טאָן אַ מלאכה אום שבת פֿאַר דעם צוועק, אַז מען זאָל שבת רוען. דעריבער דאַרף זיין פֿאַרבאָטן יעדע מלאכה, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט האַרעוואַניע. אָבער אָפּ־ברעכן אַ צווייגל, אַדער אָפּרייסן אַ גרעזל — איז זיכער ניט קיין האַרעוואַניע. לויט דעם תלמוד, אָבער, איז אָפּברעכן אַ צווייגל אום שבת פונקט אַזאַ עבֿרה ווי אָפּהאַקן אַ בוים. דער תלמוד האָט נעמלעך אויסגערעכנט 39 אבות מלאכה (הויפּט מלאכות), וועלכע זיינען שבת פֿאַרבאָטן. און יעדע אב מלאכה האָט תולדות (קינדער). די תולדות מלאכה זיינען אַזעלכע, וואָס זיינען ענלעך צו די אבות מלאכה, אַדער שטאַמען פֿון זיי. רייסן, למשל, גראָז אין פֿעלד אום שבת איז אַן אב מלאכה, דערפֿאַר איז אויסרייסן אַ האָר פֿון באָרד אום שבת אַ תולדת מלאכה און מען טאָר עס ניט (שבת צ"ד). דער קיצור איז, אַז מען טאָר קיין זאַך ניט.

נאָר אויב אין אָנפֿאַנג איז עס בלויז געווען לייכט צו מאַכן סיגים פֿאַר אַלטע דינים, אָבער מיט מאַכן נייע דינים איז מען געווען אַ ביסל פֿאַרזיכטיק און מען האָט אינגעשטעלט געוויסע כללים ווי אַזוי מען קען אַרויסדרינגען פֿון דער תורה נייע דינים, איז שפּעטער אויך דאָס שאַפֿן נייע דינים געוואָרן גאָנץ לייכט.

הלל הזקן האָט אינגעפֿירט זיבן כללים ווי אַזוי מען דאַרף דרשענען די תורה, כדי אַרויסצודרינגען פֿון איר נייע דינים. ר' ישמעאל האָט שפּעטער צו ר' הלל זיבן כללים דערלייגט נאָך זעקס. די דאָזיקע כללים זיינען דער יסוד אַרום וועלכן עס דרייען זיך די מערסטע פּילפּולים פֿון תלמוד. אין מאַנכע פֿון די פּילפּולים איז פֿאַראַן אַ סך שאַרפֿקייט, אַ סך קאָמפּליקאַציע, קונציקע אינפֿאַלן און מח־גימנאַסטיקע. אָבער ביסלעכווייז האָט זיך אָט דער פּילפּול אַזוי אַנט־וויקלט, אַז מען האָט מיט דער הילף פֿון די דערמאָנטע דרייצן ר' ישמעאלס כללים געקענט אַרויסדרשענען פֿון דער תורה, וואָס מען האָט נאָר געוואָלט. און מען האָט געדרשנט אויף טיש און אויף בענק און אָנגעדרשנט אַ ריזיקן ים מיט דינים.

די כללים פֿון הלל הזקן און פֿון ר' ישמעאל האָבן אין זיך אַ געוויסע לאָגיק. מאַנכע פֿון זיי זיינען גאָנץ לאָגיש, אָבער זיי האָבן כּמעט זייער גאָנצע לאָגיק פֿאַרלאָרן אין די פֿאַרדרייטע און משונהדיקע פּילפּולים, פֿאַר וועלכע זיי זיינען אויסגענוצט געוואָרן. די גמרא קען דעריבער דערציילן, אַז אַ תמיד ותיק פֿון דער ישיבה אין יבנה האָט געקענט באַוויזן מיט הונדערט פֿופֿציק ארגומענטן, אַז אַ שרץ איז טהור און ניט טמא (תלמיד ותיק היה ביבנה, שהיה מטהר השרץ במאה וחמישים טעמים. עירובין י"ג). און אַזוי דערציילט אויך די גמרא אויף רבי עקיבא בן יוסף, אַז ער האָט אויף יעדן שטריכעלע פֿון אַן אות געקענט דרשענען גאָנצע בערג מיט דינים (לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות. מנחות כ"ט).

עס וועט אָבער דאָך זיין פֿאַלש צו באַהויפּטן, אַז דער גאָנצער תלמוד איז

אַ פּראָדוקט פֿון משונהדיקע פּילפּולים. אין קעגנטייל. מאַנכע טיילן פֿון תּלמוד האָבן אַ גאַנץ אויסגעהאַלטענע לאָגיק און אַ גאַנץ באַשטימטע סיסטעם, לויט וועלכער די דינים זיינען געשאַפֿן געוואָרן. דאָס איז מייסטנס דער פֿאַל אין די טיילן פֿון תּלמוד וואו עס האַנדלט זיך ווען דיני ממונות — געזעצן ווען קערפּערלעכע שטראָף, באַזונדערס טויט־שטראָף. אין דעם פּרט זיינען פֿאַראַן אין תּלמוד באַשטימטע גרונט־פּרינציפּן, פֿון וועלכע די געזעצן האָבן זיך אָנטוויקלט.

ווען מיר נעמען, צום ביישפּיל, די יידישע געזעצגעבונג, לויט דעם תּלמוד, אין דעם פּרט פֿון פּריוואָט אייגנטום, געפֿינען מיר אַ גרונט־פּרינציפּ וועלכער זאָגט: הפֿקר בית דין הפֿקר, דאָס מיינט אַז בית־דין, קהל הייסט עס, קען עקספּראָפּריאירן דאָס פֿאַרמעגן פֿון אַ יחיד. לויט דעם תּלמוד, הייסט עס, איז פּריוואָט אייגנטום ניט קיין הייליקטום, ווען עס האַנדלט זיך ווען דער זיט פֿון דעם לעצטן. פֿון דעם דאָזיקן גרונט־פּרינציפּ שטאַמען אַרויס אַלע אַנדערע דינים צו גונסטן די פּועלים. דער אַרבעטער, צום ביישפּיל, מעג ברעכן אַן אָפּמאַך אַדער אַ קאָנטראָקט, בשעת דער אַרבעטסגעבער טאָר עס ניט; אַן אַרבעטער מעג אַוועקוואַרפֿן די אַרבעט אין מיטן טאָג און דער בעל־הבית מוז אים באַצאָלן פֿאַר דער אָפּגעאַרבעטער צייט, און אין פֿאַל ער האָט אים באַצאָלט אין פֿאַרויס פֿאַר דער גאַנצער צייט, בלייבט דאָס געלט בלויז אַ חוב אויף דעם אַרבעטער, אָבער ער קען אים ניט צווינגען, אַז ער זאָל ענדיקן דעם אַרבעטס־טערמין; ווען עס אַנטשטייט אַ סיכסוך צווישן אַרבעטער און בעל־הבית ווען שכירות, — דער בעל־הבית זאָגט, אַז ער האָט באַצאָלט און דער אַרבעטער זאָגט אַז ניט, — איז דער אַרבעטער באַגלויבט מיט אַ שבועה, אַז אים קומט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אין דיני ממונות האָלט זיך דער תּלמוד פֿאַר דעם גרונט־זאַץ, פֿון „כל המוציא מחברו עליו הראיה", ד"ה ווען איינער פֿאַדערט פֿון צווייטן געלט, דאַרף ער ברענגען עדות, — אַז ניט קען ער ניט קריגן. אַן אויסנאַמע פֿונם דאָזיקן גרונט־זאַץ, הייסט עס, האָט מען נאָר געמאַכט פֿאַר אַן אַרבעטער — ער דאַרף קיין עדות ניט ברענגען, עס איז בלויז גענוג, אַז ער זאָל שווערן, און די שבועה גופֿא דאַרף זיין אַ לייכטע (אין תּלמוד זיינען פֿאַראַן פֿאַרשיידענע שבועות, שווערע און לייכטערע).

וויל מען וויסן די באַציאונגען פֿון תּלמוד צו שקלאַפֿערייַ, דאַרף מען ווידער אין אים זוכן דעם גרונט־פּרינציפּ. און דער גרונט־פּרינציפּ פֿון תּלמוד איז: „עבדי הם ולא עבדים לעבדים". ד"ה אַ ייד איז בלויז אַ קנעכט פֿון גאָט אָבער ער דאַרף ניט זיין אַ קנעכט ביי אַן אַנדערן. דער תּלמוד, אַלזאָ, איז אין פּרינציפּ קעגן שקלאַפֿערייַ, און ער האָט דערויבער געשאַפֿן אַזעלכע געזעצן,

וועלכע מאַכן יידישע שקלאַפֿעריי פֿאַר אוממעגלעך, ווייל וועט אייגנער זאָל באַ־האַנדלען זיין יידישן שקלאַף נאָך די דינים פֿון תּלמוד, לויבט זיך אים בעסער אַליין זיך צו פֿאַרקויפֿן פֿאַר א שקלאַף. צוגוי־פֿגעמענדיק אַלע דינים ווי א יידישער שקלאַף דאַרף באַהאַנדלט ווערן, זאָגט טאַקע דער תּלמוד „כּל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו" — וועט אייגנער קויפֿט א יידישן שקלאַף, איז ווי ער וואָלט קויפֿן א האַר איבער זיך. און זייענדיק קעגן שקלאַפֿעריי, האָט דער תּלמוד, דורך א קנייטש, טאַקע די גאַנצע יידישע שקלאַפֿעריי מבטל געווען. דער תּלמוד האָט געפּסקנט, אז יידישע שקלאַפֿעריי קען נאָר עקסיסטירן ווי לאַנג עס עקסיסטירט דער דין פֿון יובל, און יובל איז אַפּגעשאַפֿט געוואָרן שוין פֿון דער צייט, וועט פֿול מלך אשור און תגלת פּלאסר מלך אשור זיינען געקומען און האָבן אַוועקגעפֿירט אין גלות שבט ראובן און גד און דעם האַלבן שבט מנשה (ז. מסכת עבדים און רמב"ם עבדים).

עס דאַרף דערבי באַמערקט ווערן, אז די גינסטיקע געזעצגעבונג פֿון תּלמוד בנוגע צו אַרבעטער, שטאַמט מייסטנס פֿון דער תּלמודישער קעגנערשאַפֿט צו שקלאַפֿעריי. די געזעצן פֿון תּלמוד זיינען אָן אויסנאַם גינסטיק פֿאַר די אַרבע־טער, וועט עס האַנדלט זיך וועגן זייער פּערזענלעכער פֿרייהייט. זי איז אַבער ווייניקער גינסטיק, וועט עס האַנדלט זיך וועגן אַרבעטס־באַדינגונגען אוו וועגן געלט. וועט אַבער אין דער געלט־פֿראַגע אַדער אין די אַרבעטס־באַדינגונגען איז פֿאַרווויקלט א פֿראַגע פֿון פּערזענלעכער פֿרייהייט, זיינען די געזעצן שוין ווידער דורכויס פֿאַר דעם אַרבעטער.

אין תּלמוד ווערט דעריבער געמאַכט א גאַנץ שטאַרקער אונטערשייד צווישן א טאָג־אַרבעטער, א שכיר־יום, אוו צווישן א שטיק־אַרבעטער, אַן אומן, ביי וועמען מען באַשטעלט צו מאַכן א שטיק אַרבעט פֿאַר א געוויסן פּרייז.

די גינסטיקע אַרבעטער־געזעצגעבונג אין תּלמוד איז הויפּטזעכלעך פֿאַר דעם שכיר־יום, פֿאַר דעם טאָג־אַרבעטער, ווייל ער פֿאַרדינגט מיט זיין אַרבעט אויך זיך. מען דאַרף אים דעריבער באַשיצן פֿון שקלאַפֿעריי אוו וואָס איז נאָר ענלעך צו שקלאַפֿעריי. דער אומן, דער שטיק־אַרבעטער, האָט אַבער זיך אַליין ניט פֿאַרדונגען, ער דאַרף בלויז מאַכן דאָס שטיק אַרבעט, וואָס מען האָט ביי אים באַשטעלט, אוו ער דאַרף דעריבער קיין ספּעציעלע שוץ ניט קריגן.

אוו אז די יידן האָבן געדאַרפֿט זיין קעגנעריש געשטימט צו יידישער שקלא־פֿעריי, איז אויך גאַנץ נאַטירלעך. א פֿאַקט, וואָס האָט לויט זיין טראַדיציע, אַנ־געפֿאַנגען זיין היסטאָריע דורך באַפֿרייאונג פֿון שקלאַפֿעריי, א פֿאַקט, וואָס האָט כסדר געדאַרפֿט קעמפֿן פֿאַר זיין פֿרייהייט, האָט געמוזט זוכן איינצופֿלאַנצן אין די הערצער פֿון זיינע מיטגלידער די פֿיינטשאַפֿט אוו קעגנערשאַפֿט צו שקלאַפֿעריי. לויט דעם תּלמוד טאָר דעריבער אַן אַרבעטער זיך ניט פֿאַרדינגען מער ווי אויף 3יאָר, אויס מורא פֿאַר וועלכער עס איז פֿאַרם פֿון שקלאַפֿעריי.

ווער עס וויל וויסן די באַציאונג פֿון תּלמוד צו טויט־שטראָף, זאָל ער זיך וועגדן צו דעם גרונט־פּרינציפּ. וועט מען נעמט אין באַטראַכט פֿאַרשיידענע דינים אין תּלמוד, וואו אויף יעדן שריט אוו טריט קען מען געפֿינען דעם באַ־קאַנטן אויסדרוק „חיב מיתה", קען מען וויזקלעך באַקומען דעם אייגדרוק, אז לויט דעם תּלמוד איז פֿאַרמשפּטן א מענטשן צום טויט — איינע פֿון די לייכטסטע

זאכן. אין דער ווירקלעכקייט אבער איז, לויט דעם תלמוד, כמעט ווי אוממעגלעך צו פארמשפטן א מענטשן צום טויט. די גאנצע תלמודישע געזעצגעבונג וועגן טויט־שטראף איז אזוי אויפגעבויט, דאס די טויט־שטראף ווערט דורך איר כמעט ווי אין גאנצן אפגעשאפט. עס איז געווג צו זאגן, אז די שווערישקייטן און באשרענקונגען איינעם צו פארמשפטן צום טויט, לויט דעם תלמוד, איז אזוי גרויס, דאס א בית דין, וועלכער האט אין מאל אין זיבציק יאר פארמשפט א מענטשן צום טויט, ווערט גערופן בית דין קטלאי, ד״ה א בית דין וואס הרגעט מענטשן.

מען קען זאגן, אז די באשאפער פון תלמוד האבן זיך באמיט צו האלטן זיך אין די גרענעצן פון לאגיק און פאר באשטימטע גרונט־פרינציפן אין די דינים, וועלכע זיינען שייך צו ציווייל־רעכט און קרימינאל־רעכט. עס הייסט, אז די מייסטע שבחים, וואס מען קען זאגן וועגן תלמוד, באזאגנגען צו זיין יורידישן טייל. מען קען אבער פארן תלמוד געפינען גאנץ ווייניק שבחים, ווען עס קומט צו זיינע איברייקע טיילן.

ס

די היסטארישע באדייטונג פון תלמוד

פון דער צונויפשטעלונג פון דער משנה דורך רבי יהודה הנשיא ביז דער שליסונג פון דער גמרא דורך רבי אשי און רבינא — זיינען אריבער אן ערך 300 יאר. די צונויפשטעלונג פון דער משנה איז פארענדיקט געווארן אן ערך אין יאר 200 און די שליסונג פון תלמוד איז פארגעקומען אן ערך אין יאר 500 לויט דער קריסטלעכער צייט־רעכנונג. מיט דער שליסונג פון דער משנה האט זיך געענדיקט דער לעצטער דור פון די תנאים, און מיט דער שליסונג פון תלמוד האט זיך געענדיקט דער לעצטער דור פון די אמוראים.

אין די 300 יאר איז פארגעקומען א גרויסע ענדערונג אין דעם לעבן פון דעם יידישן פאלק.

ווען רבי יהודה הנשיא האט צונויפגעשטעלט די משנה, איז נאך ארץ ישראל געווען דער הויפט־יידישער צענטער, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס די יידן אין ארץ ישראל האבן שוין לאנג געהאט פארלארן זייער פאליטישע זעלבשטענדיקייט און ארץ ישראל איז געווארן א רוימישע פראווינץ.

די גרויסע ישיבות, די סנהדרין און די נשיאות, וואס ארץ ישראל האט נאך פארמאגט, אין דער צייט פון דער צונויפשטעלונג פון דער משנה, זיינען געווען געגנוג אויפצוהאלטן די אויטאריטעט פון דעם יידישן קולטורעלן און גייסטיקן צענטער אין ארץ ישראל ביי די יידן אין אלע אנדערע לענדער.

עס איז אמת, אז די יידן אין בבל האבן זיך דאן געפונען אין א סך א בעסערן צושטאנד, ווי די יידן אין ארץ ישראל. די יידן אין בבל האבן געלעבט עקאנאמיש בעסער און זיי האבן אויך געהאט א סך מער פאליטישע און ציאנאלע פרייהייטן. די יידישע נאציאנאלע אויטאנאמיע דעמאלט אין בבל האט געהאט גאנץ ברייטע רעכט. דער ריש גלותא, וואס איז געווען דער הויפט פון דער יידישער נאציאנאלער אויטאנאמיע, האט פארנומען ביי דער רעגירונג א גאנץ אנגעזעענעם פלאץ, און אים איז אפגעגעבן געווארן גרויס כבוד אין דער עפנטלעכקייט. די ישיבות פון בבל, ווידער, האבן גאנץ שטארק קאנקורירט מיט

די ישיבות פֿון ארץ ישראל. די ישיבות פֿון בבל האָבן שוין דעמאָלט געוויזן גאַנץ דייטלעכע סימנים, אַז זיי גרייטן זיך אַוועקצונעמען די אויטאָריטעט פֿון די ישיבות פֿון ארץ ישראל. אָבער דאָך ניט קוקנדיק אויף דעם, איז ארץ ישראל נאָך אַלץ געווען דער יידישער הויפּט־צענטער. אויך דער יידישער צענטער אין בבל האָט זיך פֿאַר אים געבויגן. עס איז געווען מער ווי אַלץ דער נאָמען ארץ ישראל, וואָס האָט אַראָפּגעצויגן די וואָגשאָל.

ביסלעכווייז אָבער האָט דער יידישער צענטער אין בבל מיט דער ברייטער יידישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, וואָס דאָרטן האָט עקסיסטירט, גענומען די אויבערהאַנט איבער דעם יידישן צענטער אין ארץ ישראל.

דאָס לעבן פֿאַר די יידן אין ארץ ישראל איז געווען אַלץ שווערער, און וואָס ווייטער זיינען אויך געזונקען די גייסטיקע שאַפֿונגס־כוחות פֿון די יידן אין ארץ ישראל. מען קען עס אַמקאָרסטן זען, ווען מען פֿאַרגלייכט דעם תּלמוד פֿון ארץ ישראל (תּלמוד ירושלמי) מיט דעם תּלמוד פֿון בבל (תּלמוד בבלי).

אין דער זעלביקער צייט, וואָס די אמוראים אין בבל האָבן אויסגעטייטשט די משנה, וואָס רבי יהודה הנשיא האָט צונויפֿגעשטעלט, און האָבן געשאַפֿן די גמרא, האָבן אויך די אמוראים אין ארץ ישראל געשאַפֿן אַ גמרא. נאָר ווען מען פֿאַרגלייכט די ביידע תּלמודן, דעם תּלמוד בבלי און דעם תּלמוד ירושלמי, זעט מען וואָס פֿאַר אַ גייסטיקע אָרימקייט עס הערשט אין דעם תּלמוד ירושלמי. ווען מען רעדט ווענן תּלמוד אין אַלגעמיין, האָט מען געווויינלעך אין זינען דעם תּלמוד בבלי. די מייסטע וואָס לערנען תּלמוד, האָבן זעלטן ווען אַריינגעקוקט אין דעם תּלמוד ירושלמי. מאָנכע האָבן אים אפֿשר קיין מאָל ניט געזען.

עס ווערט אָפֿט געמאַכט די באַהויפּטונג, אַז דער תּלמוד האָט דערפֿילט אַ גרויסע היסטאָרישע נאַציאָנאַלע אויפֿגאַבע פֿאַרן יידישן פֿאָלק. דער תּלמוד, ווערט באַהויפּטעט, האָט פֿאַראייניקט דאָס יידישע פֿאָלק און האָט עס פֿאַרהיט, אַז עס זאָל ניט פֿאַרשלונגען ווערן פֿון די אַנדערע פֿעלקער.

נו, קיינער קען ניט לייקענען, אַז דער תּלמוד האָט אָפּגעצאַמט און אָפּגעזונדערט דאָס יידישע פֿאָלק פֿון אַלע אַנדערע פֿעלקער אויף דעם שטאַרקסטן און וויכטיקאַמסטן אופֿן. דער תּלמוד האָט אַרומגעבויט, קען מען זאָגן, אַ כינעזישע וואָנט אַרום דעם יידישן פֿאָלק מיט די אַלע סיגים, תּקנות, איסורים, גזירות און דינים וואָס ער האָט געשאַפֿן. עס איז אָבער דאָך גאָר ניט אַזוי זיכער, אַז די הויכע, דיקע כינעזישע וואָנט איז טאַקע געווען נויטיק אויף אָפּצוהיטן די נאַציאָנאַלע עקסיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק. זיינען דאָך די קאַראַימען געבליבן עקסיסטירן אויך אָן דעם תּלמוד.

מען וועט זאָגן, אַז עס איז אַ קלעגלעכע עקסיסטענץ. דאָס איז ריכטיק. אָבער מען דאַרף דאָך ניט פֿאַרגעסן, אַז די קאַראַימען זיינען אין זייערע בעסטע צייטן געווען בלויז אַ קליינע סעקטע. זייער צאָל, ווען זיי האָבן זיך אָפּגעריסן פֿון די תּלמודישע יידן, איז געווען אַ גאַנץ קליינע, און מען דאַרף זיך ווירקלעך וואונדערן ווי זיי זיינען נאָך געבליבן עקזיסטירן ביז היינט.

עס דאַרף דערביי געזאָגט ווערן, אַז אָן וועלכן עס איז צוגאָב און אָן געוויסע רעפֿאָרמעס, וואָלט תּורת משה סיי ווי סיי ניט אויסגעקומען. די אַנטוויקלונג פֿון דעם יידישן לעבן און די ענדערונגען אין דעם גזעלשאַפֿטלעכן לעבן וואָלטן

עס געפֿאַדערט. האָבן דאָך אַפֿילו די קאַראַאימען, וואָס האָבן זיך אַזוי שטאַרק געווערט קעגן תּלמוד, געמוזט מיט דער צייט באַשאַפֿן אַ צוגאָב צו תורת משה. עס הייסט, אַז אַ קליין „תּלמודל" האָבן אויך די קאַראַאימען. און וואָס פֿאַר אַ באַציאונג אייגנער זאָל ניט האָבן צום תּלמוד, מוז ער דאָך צוגעבן, אַז אַ באַדייטנדע טייל פֿון זיינע דינים און תּקנות זיינען אַרויסגערופֿן געוואָרן דורך די ענדערונגען פֿון דער צייט און פֿון די באַדינגונגען פֿון יידישן לעבן. אָבער, וועלן מען רעדט וועגן תּלמוד, האָט מען אין זינען אָט דעם תּלמוד אין זיין גאַנצער גרויס און אין זיין גאַנצן אומפֿאַנג, וואָס מיר האָבן, און ניט וועגן וועלכן עס איז צוגאָב צו תורת משה. דער תּלמוד, וועגן וועלכן מיר רעדן, איז ניט קיין צוגאָב צו תורת משה, נאָר אַ גאַנץ נייע תורה.

דאָס לערנען תּלמוד, וואָס איז באַטראַכט געוואָרן פֿון דעם יידישן פֿאָלק במשך פֿון הונדערטער יאָרן פֿאַר דער גרעסטער מצוה, האָט אָן אַ צווייפֿל איבערגעלאָזן טיפֿע שפּורן אין דער גייסטיקער אַנטוויקלונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק. דער תּלמודישער פּילפֿול האָט אַרויפֿגעלייגט זיין שטעמפּל אויף דעם יידישן מוח. און אויב דער תּלמודישער פּילפֿול האָט אין זיך אַ סך שאַרפֿקייט, האָט ער אָבער אין זיך נאָך מער פּוסטע קאָפּ־גימנאַסטיק, פּילפֿול צוליב פּילפֿול.

נאָר ערגער פֿאַר אַלץ אין תּלמוד איז די „וויסנשאַפֿט" וואָס אין אים געפֿינט זיך.

די פֿאַרפֿאַסער פֿון תּלמוד זיינען אין דעם ניט שולדיק. זיי האָבן בעסער ניט געוואוסט. אמת, מאַנכע זאַכן האָבן זיי געקענט און געדאַרפֿט בעסער וויסן. זיי האָבן וויניקסטנס געדאַרפֿט האָבן אַ בעסערע און אַ גרעסערע ידיעה אין דער יידישער געשיכטע. זייער אומווויסנהייט אין דער יידישער געשיכטע איז אָבער אינגאַנץ פֿאַרשטויגענדיק; זיי האָבן אַפֿילו געפֿלאָנטערט פֿאַקטן, וועלכע האָבן פֿאַסירט גאַנץ נאָענט צו זייער צייט. אין תּלמוד קען מען קוים געפֿינען וועלכן עס איז ריכטיקן פֿאַקט, וואָס איז שייך צו חורבן בית שני. אַפֿילו ניט וועגן דעם אויפֿשטאַנד פֿון בר כוכבא.

אָבער ניט וועגן דעם האָנדלט עס זיך. די צרה איז, וואָס יעדער וואָרט אין תּלמוד איז הייליק און אַלץ, וואָס אין אים איז געשריבן, מוז אין אים זיין ריכטיק, ממילא אויך די „וויסנשאַפֿט", וואָס אין אים איז פֿאַראַן. אָט דער גלויבן האָט אַ גאַנץ לאַנגע צייט געשטערט, אַז מער ריכטיקע באַגריפֿן וועגן דער וויסנשאַפֿט זאָלן קענען פֿאַרשפּרייט ווערן צווישן יידן. מאַנכע ריכטיקע באַגריפֿן וועגן דער וויסנשאַפֿט זיינען אייגפֿאַך באַטראַכט געוואָרן פֿאַר אַפּיקורסות, ווייל זיי האָבן ניט געשטימט מיט דעם „וויסנשאַפֿט" פֿון תּלמוד.

עס איז קלאָר, אַז די היסטאָרישע באַדייטונג פֿון דעם תּלמוד פֿאַרן יידישן פֿאָלק איז אַ גאַנץ גרויסע. עס איז אין דעם פּרט גאַנץ גלייך אויף וויפֿל דער תּלמוד האָט געווירקט צום גוטן אויף דעם יידישן פֿאָלק און וויפֿל צום שלעכטן. וועגן דעם קענען זיין מיינונגס־פֿאַרשיידנהייטן. עס קענען אָבער קיין מיינונגס־פֿאַרשיידנהייטן ניט זיין אין דעם, אַז דער תּלמוד האָט געהאָט אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם לעבן און אויף דער אַנטוויקלונג פֿון יידישן פֿאָלק. און אַלס אַזעלכן דאַרף מען אים שטודירן.

✦ ✦ ✦

ווען וועט יידיש אונטערגיין אין אַמעריקע?

אין וועלכן טאָג און אין וועלכן יאָר, דענקט איר, וועט דער לעצטער יידישער ייִד אויף ראָטגערס סקווער אַרויסרעדן דאָס לעצטע יידישע ווארט און דערמיט פֿאַרענדיקן די עקזיסטענץ פֿון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע?

און אפֿשר וועט דאָס פֿאַרקומען אין בראָנזוויל. דער לעצטער יידישער אַלטער זיידע וועט פֿרובירן זיך צונויפֿרעדן אויף יידיש מיט זיין אייניקל, אויב ער מעג נעמען אַ טרונק וואַסער, נאָך דעם ווי ער האָט שוין אָפּגעזאָגט ווידוי, נאָר זיין מי וועט זיין אומזיסט. ער וועט אַרויסשלוקערצן דאָס לעצטע יידישע ווארט, וועט פֿאַרמאַכן די אויגן אויף אייביק, און מיט אים וועט שוין אַוועק אין קבר די לעצטע שפּור פֿון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע.

עס וועט דאָך דאָס מוזן אַמאָל פֿאַרקומען. אויף אַזא אופֿן אַדער אויף אַן אַנדערן וועט זיך דאָך אַמאָל ענדיקן דאָס לעבן פֿון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע. טאָ קען וואַר עס איז ניט זאָגן אין וועלכן טאָג און אין וועלכן יאָר וועט דאָס יידישע וואַרט אויפֿציטערן די אַמעריקאַנער לופֿט און וועט צוזאַמען מיט די אויפֿגעציטערטע לופֿט־כוואַליעס אויף אייביק פֿאַרשווינדן?

איר וועט זאָגן, אַז עס איז אַ מאַדנע פֿראַגע. יאָ, אפֿשר טאָקע מאַדנע, נאָר פֿאַרוואָס ניט פֿרובירן טרעפֿן? איז דאָך די גאַנצע פֿראַגע וועגן דער עקזיסטענץ און וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע ניט מער ווי אַ פֿראַגע פֿון טרעפֿן. און אויב עס האָלט שוין יא ביים טרעפֿן, איז עס דאָך שוין אויך אינטערעסאַנט צו טרעפֿן דאָס יאָר און דעם טאָג.

איך פֿאַרשטיי, אַז מען וועט מיר זאָגן, אַז וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון יידיש אין אַמעריקע דאַרף מען גאָרניט טרעפֿן, עס איז גאָר קיין פֿראַגע ניטאָ. עס איז אַ זאַך, וואָס איז זיכער. ערשטנס זיינען די פֿאַקטן: אַלע יידישע אייניקלעך אין אַמעריקע פֿאַרשטייען ניט קיין וואָרט יידיש. צווייטנס איז דער שכל מחייב, אַז יידיש קען זיך לאַנג ניט האַלטן.

נו, איך האָב דעם גרעסטן רעספּעקט פֿאַר פֿאַקטן און נאָך מער רעספּעקט פֿאַרן שכל, אָבער מיט מיין גאַנצן רעספּעקט צו פֿאַקטן היט איך זיי דאָך ווי גנבים, ווייל ניט איין מאָל האָבן פֿאַקטן מיך שוין אָפּגענאַרט, און וואָס איז שייך צום שכל, ווייס איך, אַז ניט איין מאָל שוין האָב איך אים אָפּגענאַרט. דעם שכל, דאַרפֿט איר וויסן, איז די לייכטסטע זאַך אָפּצונאַרן.

נאָכן שכל האָט שוין דאָס יידישע פֿאַלק לאַנג ניט געדאַרפֿט עקזיסטירן. עס איז ניטאָ קיין שכל פֿאַר וואָס יידן זאָלן אַזוי לאַנג עקזיסטירן און זיך אַזוי פֿיל פּלאָגן אויף דער וועלט.

נאָכן שכל האָבן אַלע אַרבעטער, אפֿילו די אַמעריקאַנער אַרבעטער, געדאַרפֿט זיין סאָציאַליסטן. זיי זיינען עס אָבער ניט. זיי נאָרן אָפּ דעם שכל און ער קען זיי גאָרניט טאָן.

עס איז איבעריק צו באַווייזן, אַז יידן אין אַמעריקע אַמעריקאַניזירן זיך. יעדער זעט עס און ווייס עס. קיינעם קען אָפּילו ניט איינפֿאַלן צו צווייפֿלען, אַז אַ יידישער אימיגראַנט, וואָס האָט אָפּגעלעבט אין אַמעריקע אַ פּאָר צענדליק יאָר איז אַ סך מער אַמעריקאַניזירט, ווי מיט צוואַנציק יאָר צוריק, וועלן ער איז אין

אַמעריקע געקומען. דאָס איז זעלבסטפֿאַרשטענדלעך. ווען דער זעלביקער ייד וואָלט אָפּגעלעבט אַ פּאָר צענדליק יאָר אין מאָסקווע, וואָלט ער אויך ניט גע־בליבן דער זעלביקער ייד, ווי ער איז אַהינגעקומען.

פֿאַקטן דאַרף מען ברענגען, ווען מען דאַרף באַווייזן עפּעס, וואָס עס גלייבט זיך ניט. עס זיינען אָבער ניט נויטיק קיין פֿאַקטן צו באַווייזן, אַז אַ גרינקישקער ייד, וואָס האָט אָפּגעלעבט אַ פּאָר צענדליק יאָר אין אַמעריקע איז ווייניקער גרין, ווי זיין פֿרײַנט, וואָס איז אַקאָרשט אַהער געקומען.

און נאָך ווייניקער איז נויטיק צו ברענגען פֿאַקטן, אַז עס פֿאַרגרעסערט זיך די צאָל יידן אין אַמעריקע, וואָס רעדן ענגליש אַנשטאָט יידיש. איז דען כאָטש פֿאַראַן אײנער, וואָס צוויפֿלט אין דעם? ווייס דען ניט יעדער אײנער, אַז אַלע יידישע קינדער, וואָס זיינען געבוירן געוואָרן אין אַמעריקע, אַדער דאָ דער־צויגן געוואָרן, רעדן, מיט גאַנץ קלײנע אויסנאַמען, ענגליש אַנשטאָט יידיש?

פֿראָבירן באַווייזן, אַז די ענגלישע שפּראַך פֿאַרשפּרייט זיך אַלץ מער בײַ די יידן אין אַמעריקע, איז פֿונקט דאָס זעלביקע ווי פֿרובירן אַריינברענגען זיך אין אַן אָפּענער טיר.

פֿאַקטן, וואו מען האָט זיי ניט נויטיק, נאָרן אָפּ. זיי ציען אָפּ די אויפֿמערק־זאַמקייט פֿון דער ווירקלעכער פֿראָגע און שטופּן אײַך אונטער אַ פֿראָגע, וועלכע איר האָט גאָרניט בדעה צו דיסקוטירן.

כדי מיר זאָלן קענען אַ פֿראָגע ריכטיק דיסקוטירן, דאַרף מען פֿריער ווי אַלץ די פֿראָגע ריכטיק אָוועקשטעלן.

ווען אײנער קומט און זאָגט, אַז אויב די יידישע אימיגראַציע אין אַמעריקע וועט בלייבן אַזוי באַשרענקט, ווי זי איז היינט, וועט עס קומען אַ צייט, ווען יידיש וועט אונטערגיין אין אַמעריקע, האָט ער דערמיט גאָרניט געזאָגט. דאָס איז אַ נביאות סתם אין דער וועלט אַריין, דער נביא איז געשיקט, אַז מען וועט אים קיין מאָל ניט קענען כאָפּן, אַז ער זאָגט ליגן, ווייל ווען איר וועט אים כאָפּן וועט ער אייך קענען זאָגן, אַז די צייט איז נאָך ניט געקומען. ער האָט אייך דאָך קיין פֿעסטע דאָטע ניט אָנגעגעבן. ער קען אייך אָבער פֿאַרזיכערן, אַז אַז צייט מוז קומען און וועט קומען.

די פֿראָגע „ווען?" איז זייער אַ וויכטיקע. עס איז זייער און זייער אַ גרויסער אונטערשייד, אויב מען וועט מיר זאָגן, אַז יידיש וועט אונטערגיין אין אַמעריקע אין פֿינף און צוואַנציק יאָר אַרום אָדער אין אַ הונדערט יאָר אַרום. ווייניקסטנס איז דער אונטערשייד זייער גרויס פֿאַר מיר פֿערזענלעך. אויב עס האַנדלט זיך וועגן פֿינף און צוואַנציק יאָר קען מעגלעך זיין, אַז איך זאָל עס נאָך אַליין דאַרפֿן איבערלעבן, ווען עס זאָל זיך אָבער האַנדלען וועגן הונדערט יאָר איז דאָס פֿאַר מיר אַן אייביקייט, איך וועל שוין דעמאָלט לאַנג ניט זיין און אַלץ וואָס נאָך מיר, איז אייביק — אַזוי איז מיין פֿילאָזאָפֿיע.

עס איז פֿאַראַן אַ טעאָריע, אַז די זון קילט זיך אָפּ און אַז עס וועט קומען אַ צייט, ווען זי וועט ווערן אין גאַנצן קאַלט. עס איז מעגלעך, אַז די טעאָריע איז אַ ריכטיקע, אָבער עס איז אַ גרויסער אונטערשייד, ווען דאָס וועט פֿאַסירן. אויב די זון וועט זיך אָפּקילן דעם זומער שוין, דאַרף מען זיך שוין איצט אַנגרייטן אַ פּעלץ מיט אַ פּאָר וואַרעמע קאַלאָשן. אויב אָבער די זון וועט זיך אָפּקילן אין

א פּאָר מיליאָן יאָר אָרום, דאָן זאָל מען, אַנשטאָט זיך איינקויפֿן וואָרעמע בגדים, בעסער האָלטן דאָס געלט און פֿאָרן זומער אין די קעטסקיל בערג אָדער זיך באָדן אין קאָני איילאַנד.

וועט יידיש זאָל אונטערגיין אין אַמעריקע אין פֿינף און צוואַנציק יאָר אָרום, דאָן דאַרפֿן די יידישע שרייבער שוין הײַנט אַנפֿאַנגען איינפּאַקן די געצייג זייערע, ווײַל עס איז זייער אַן אומאַנגענעם געפֿיל פֿאַרגעסן צו ווערן נאָך ביים לעבן. וועט יידיש זאָל אָבער אונטערגיין אין אַמעריקע אין הונדערט אָדער אין צוויי הונדערט יאָר אָרום, דאָן קענען די יידישע שרייבער מיט אַ גאַנץ רואיק געמיט פֿאַרעצן זייער אַרבעט צו שרייבן זייערע אומשטאַרבלעכע ווערק.

קען ווער עס איז הײַנט זאָגן ווי די וועלט וועט אויסזען אין הונדערט יאָר אָרום? קען ווער עס איז זאָגן וועלכע גרויסע ענדערונגען עס וועלן פֿאָרקומען אין דער צייט פֿון הונדערט יאָר אין אונדזער שנעלן לעבנדער און שנעל זיך ענדערנדער וועלט?

ווער קען פֿאָרויסזען און פֿאָרויסזאָגן, וועלכע גרויסע אַנטדעקונגען און דער־פֿינדונגען עס וועלן געמאַכט ווערן אין משך פֿון די קומענדיקע הונדערט יאָר און ווי גרויס עס וועט זיין זייער ווירקונג אויף דער וועלט און אויף דער מענטשהייט?

איך בין אַן אָפּטימיסט און איך גלייב, אַז אין הונדערט יאָר אָרום וועט אין אַמעריקע שוין זיין אינגעפֿירט סאָציאַליזם, ווײַל איך גלייב, אַז לויט איר טעכ־נישער און אינדוסטריעלער אַנטוויקלונג וועט אַמעריקע אַלץ מער און מער רייפֿער פֿאָר דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿטלעכער אַרדנונג. נאָר ווי שטאַרק עס זאָל ניט זיין מיין גלויבן אין דער קומענדער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט, קען איך זיך דאָך ניט אויסמאָלן קיין געמוי בילד ווי די סאָציאַליסטישע גע־זעלשאַפֿט וועט אויסזען. און אויב עס זיינען מיר אַ סך זאַכן ניט קלאָר און איך בין אין אַ סך זאַכן ניט זיכער ווי זיי וועלן אויסזען אין הונדערט יאָר אָרום, טאָ פֿאָרוואָס מוז איך עס זיין אַזוי זיכער מיט דער יידישער שפּראַך אין הונ־דערט יאָר אָרום?

פֿאָר דער נאָענטסטער צוקונפֿט איז די יידישע שפּראַך געזיכערט אין אַמע־ריקע. פֿון די קנאַפּע פֿיר מיליאָן יידן, וואָס אַמעריקע פֿאַרמאָגט, זיינען ווייַ־ניקסטנס פֿאַראַן צוויי מיליאָן, וואָס רעדן אָדער פֿאַרשטייען יידיש. און ווער עס האָט כאָטש אַ שטיקל באַגריף וועגן פֿעלקער־פּסיכאָלאָגיע און וועגן דעם צובונד פֿון די פֿאָלקס־מאַסן צו זייער מוטער־שפּראַך, וועט זיך אויסלאָכן פֿון אַזאַ אומזין, אַז די יידישע שפּראַך קען די נאָענטסטע פּאָר צענדליק יאָר פֿאַרגעסן וועלן אין אַמעריקע.

נאָר די פֿאַלשקייט פֿון דער גאַנצער חקירה וועגן דעם אונטערגאַנג פֿון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע ליגט גלייך אין דעם ערשטן זאַץ, מיט וועלכן די חקירה פֿאַנגט זיך געווײַנלעך אָן. מען פֿאַנגט געווײַנלעך די חקירה אַזוי אָן: אויב די יידישע אימיגראַציע וועט בלײַבן אַזוי באַשרענקט ווי זי איז איצט, דאָן וועט די יידישע שפּראַך אין גיכן מוזן אונטערגיין. מאַנכע הערן עס אָן עס פֿאַלט זיי גאָרניט אײַן צו פֿרעגן: פֿון וואַנען איז דאָס געדרונגען? אפֿשר קען מען מאַכן גאָר אַ פֿונקט פֿאַרקערטע באַהויפּטונג און זאָגן, אַז ווען אַפֿילו

די יידישע אימיגראַציע זאָל בלייבן אויף ווייטער אַזוי באַשרענקט, ווי ביז איצט, וועט זי אויך זיין געגנוג אויפצוהאַלטן די עקזיסטענץ פון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע.

די איצטיקע יידישע אימיגראַציע אין אַמעריקע לויט דער איצטיקער צווייפראַצענטיקער קוואָטע איז אַן ערך דרייסיק טויזנט אַ יאָר. אין פּינף און צוואַנציק יאָר צייט וועלן, אַלזאָ, אפֿילו לויט די איצטיקע באַשרענקונגען אַריינקומען דריי פּערטל מיליאָן נייע יידישע אימיגראַנטן. אַ גאַנץ געניגנדע צאָל אַליין אויפצוהאַלטן די יידישע שפּראַך אין אַמעריקע, וועט אפֿילו פון די איצטיקע קנאַפּע פּיר מיליאָן אַמעריקאַנער יידן זאָלן אַלע ביז איינעם אויפהערן רעדן יידיש.

די אימיגראַציע־באַאַמטע באַהויפטן, אַז אַסך אימיגראַנטן ווערן אַריינגעשמוגלט אין אַמעריקע אומגעזעצלעך. לויט זייער באַהויפטונג ווערן דורך די גרענעצן פון מעקסיקא און קאַנאַדע אַריינגעשמוגלט אומגעהויער גרויסע צאָלן אימיגראַנטן. זיי שאַצן די צאָלן אויף איבער דריי הונדערט טויזנט אַ יאָר. מילא, וועגן דער צאָל קען מען צווייפלען, אָבער מען דאַרף ניט צווייפלען אין דעם פאַקט, אַז אימיגראַנטן ווערן אַריינגעשמוגלט. פאַר וואָס זאָלן אימיגראַנטן זיין ערגער ווי „פראָהיבישאָן"? עס איז אַ פראַגע אויב עס באַצאָלט זיך גוט. די וואָס שמוגלען דעם ביטערן טראָפן אין אַמעריקע טוען עס ניט צוליב דעם, ווייל זיי ליבן אַליין דעם טרונק און ווילן, אַז אויך אַנדערע זאָלן האָבן די מעגלעכקייט צו לעשן זייער דורשט. זיי טוען עס צוליב פּרנסה. און אויב מען קען אויך פון שמוגלען אימיגראַנטן האָבן פּרנסה, טאָ פאַר וואָס זאָל מען זיי ניט שמוגלען?

און אויב עס איז אמת, אַז מען שמוגלט אַריין אימיגראַנטן אין אַמעריקע, זיינען די יידן באַערכטיקט צו זייער קוואָטע... און זאָל טאַקע זיין, אַז זיי לעבן אין אַמעריקע אומגעזעצלעך, אָבער יידיש רעדן זיי דאָך.

און וועגן מען האָלט שוין יאָ אין חקרהנען, — וויל מער ווי אויף חקירה איז די פראַגע וועגן דעם אונטערגאַנג פון יידיש ניט באַגרינדעט — טאָ וואָר הייסט עס אונדז דווקא צו זיין אַזעלכע פעסימיסטן צו גלייבן, אַז אַמעריקע וועט אויף שטענדיק בלייבן ענגהאַרציק בנוגע אימיגראַציע?

די מלחמה האָט געבראַכט אַ גרויסע רעאַקציע אין אַמעריקע. עס האָט זיך אַנטוויקלט אַן אַמעריקאַנער שאָוויניזם און אַ פיינטשאַפט צו פרעמדע. איז מוזן מיר עס גלייבן, אַז די דאָזיקע פאַסקודנע ירושה פון דער מלחמה וועט דאָ בלייבן אויף אַלע מאָל? פאַר וואָס ניט גלייבן, אַז אַמעריקע וועט וועלן פראָגרעסיוואָר און אַז דער ענגהאַרציקער נאַציאָנאַליזם און שאָוויניזם, וואָס די מלחמה האָט איבערגעלאָזן, וועט פאַרשווינדן? פאַר וואָס דאַרפן מיר עס פאַרבינדן דעם שיקזאָל פון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע מיט דער איצטיקער רעאַקציע אין אַמעריקע? האָבן מיר דען ניט מער רעכט צו פאַרבינדן דעם שיקזאָל פון יידיש מיט דעם צוקונפטיקן פראָגרעס פון אַמעריקע? גלייבן מיר דען ניט אין דעם, אַז אַמעריקע וועט ווערן פראָגרעסיוואָר? וויניקסטנס מוז דאָך אַ סאָציאַליסט אין דעם גלייבן. וואָרום אויב ער גלייבט ניט, אַז אַמעריקע מוז ווערן פראָגרעסיוואָר, איז דאָך זיין גאַנצער סאָציאַליזם דאָ אַן אומזין.

איז עס טאָקע דעריבער, וועון מען באַטראַכט דעם ענין אַ ביסעלע ווייטער פון די „איבערצייגנדע" פאַקטן, וואָס בערל שניפּישקערס טאַכטער רעדט שוין מער קיין יידיש ניט און וואָס חאַצקל פון גרינקישאָק אַליין לייענט שוין מער ניט קיין יידישע צייטונג, דאַן קען מען געפֿינען אַ טרייסט, אַז דער אונטער־גאַנג פון יידיש אין אַמעריקע איז גאָרניט אַזוי נאָענט, ווי מאַנכע שוואַרץ־זעער ווילן עס אונדז איינרעדן.

און וואָס וועט זיין אין דער ווייטערער צוקונפֿט מיט דער יידישער שפּראַך? מוזן מיר דאָס טאָקע היינט וויסן? איז די פֿראָגע וועגן דער יידישער שפּראַך טאַקע די איינציקע, וואָס איז אונדז ניט קלאָר פֿאַר דער ווייטערער צוקונפֿט? וועמ מיר וועלן אַ זוך טאָן, וועלן מיר אפֿשר געפֿינען נאָך עטלעכע פֿראָגן, וועלכע זיינען אונדז ניט קלאָר, און מאַנכע פון זיי זיינען אפֿשר נאָך וויכטיקער, ווי די יידישע שפּראַך.

איין זאַך בין איך זיכער, אַז עס וועט נאָך דויערן אַ גאַנץ לאַנגע צייט ביז יענעם טאָג, ווען דער לעצטער יידישער יידּ אויף ראָטגער סקווער אין ניו־יאָרק, אָדער אויף פּיטקין עוועניו אין ברוקלין, וועט אַרויסרעדן דאָס לעצטע יידישע וואָרט און דערמיט פֿאַרענדיקן די עקזיסטענץ פון דער יידישער שפּראַך אין אַמעריקע.

*

און צו די נביאים פון יידיש־אונטערגאַנג האָב איך אַן אַלטע טענה:

מילא, זאָל זיין אַז יידיש מוז טאָקע שטאַרבן, מוז אונטערגיין און מוז פֿאַר־שווינדן. אָבער, צו וואָס נאָך שטיין אויף דער וואַך און צייכן אירע טעג?

איך וויס און איך בין זיכער, אַז איך וועל אַמאָל שטאַרבן. איך בין אין מיין אייגענעם טויט אַ סך זיכערער ווי אין דעם טויט פון דער יידישער שפּראַך. אָבער, איך וועל עס האַלטן פֿאַר אַ גראָבקייט, ווען איינער וועט קומען צו מיר יעדן טאָג און מיר זאָגן: איר ווייסט, צבֿיון, אייך איז שוין ניט אויפֿרעכט פֿיל צו לעבן, נאָך עטלעכע יאָר און איר וועט זיין קאַפּוט. עס וועט אייך ניט העלפֿן, פֿעטער, איר וועט זיך מוזן פּאַקן אין וועג אַריין. דער מלאך המות שטייט און וואַרט אויף אייך און איר וועט זיך פון זיינע הענט ניט אַרויסדרייען. יאָ, מיין פֿריינט, איר וועט שטאַרבן. איר מוזט שטאַרבן!

נו, איך וועל עס האַלטן מער ווי אַ גראָבקייט ווען אינער אָדער אַ צווייטער וועט זיך אָנזעצן אויף מיר און וועט האַלטן מיר אין איין דרילן אין אויער, אַז איך מוז שטאַרבן, און וועט אָנפֿאַנגען ציילן די טעג, וואָס מיר איז נאָך איבער־געבליבן צו לעבן. איך וועל אַזאַ אינעם האַלטן פֿאַר אַ בייזע אָנשיקענישׂ, און וועל אים שיקן צו אַל־די־שוואַרץ־יאָר.

עס זיינען אָמאָל געווען און עס זיינען אויך היינט דאָ מוסר־זאָגערס און נשמה־פֿאַרזאָרגערס וואָס האַלטן פֿאַר זייער פֿליכט אייך כּסדר צו דערמאָנען וועגן טויט. אויף זיי אָבער דאַרף מען קיין פֿאַרלאָר ניט האָבן. זיי זיינען אויסן אייך פֿרומער צו מאַכן. זיי גלייבן, אַז ווען איר וועט כּסדר טראַכטן וועגן דעם טויט, וועט איר אויך טראַכטן וועגן גאָט און וועגן זיינע מצוות. האָב איך דעריבער קיין טענות ניט צו די מוסר־זאָגערס און צו די נשמה־פֿאַרזאָרגערס, פֿאַר וואָס

זיי רעדן שטענדיק וועגן טויט. וואָס זייענען אָבער אויסן אונדזערע יידישע טויט־נביאים, וועלן זיי פֿאַנגען אונדז אָן צו דרילן אין די אויערן אַז יידיש איז פֿאַר־אורטיילט צום אונטערגאַנג, אַז יידיש מוז שטאַרבן און מוז פֿאַרשווינדן? צו וואָס דאַרפֿן זיי עס אונדז כּסדר דערמאָנען? פֿאַר וועלכן צוועק טוען זיי דאָס?

אָנגענומען, אַז ס׳איז זיכער און אַז עס איז וויסנשאַפֿטלעך באַוויזן מיט פֿאַקטן און מיט ציפֿערן, אַז יידיש גייט אונטער און מוז אונטערגיין, טא וואָס זאָלן מיר טאָן? זאָלן מיר לויפֿן אין די שולן אַריין און פֿאָלן אין ארון קודש? אָדער זאָלן מיר אָנטאָן זעק אויף אונדזערע לענדן און שיטן אַש אויף אונדזערע קעפּ און זיצן אין טרויער און בעטן גאָט, ער זאָל רחמנות האָבן און אָפּשאָפֿן דעם טויט־אורטייל, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אויף דער יידישער שפּראַך, אָדער זאָלן מיר בעמען פּויקן און טרומייטן און אַוועקלאָזן זיך טאָנצן פֿאַר שמחה וואָס מיר ווערן פּטור פֿון אַ צרה?

עפּעס דאַרף דאָך זיין אַ מוסר השכל. אויב מען האַלט פֿאַר נויטיק כּסדר אונדז צו דערמאָנען אַז יידיש גייט אונטער און מוז אונטערגיין, מוזן דאָך די זאָגערס עפּעס אויסן זיין דערמיט. טא פֿאַרוואָס זאָגן זיי אונדז ניט, וואָס זיי זייענען אויסן?

נאָר אויב איך קען עפּעס אַזאַ מענה לשון אויף די אונטערגאַנגס־נביאים און זאָגן זיי פֿאַרשיידענע האַרבע ווערטער, מוז איך אָבער דאָך זיין פֿריינטלעך און דאָנקבאַר צו די וואָס קומען ראָטעווען מיין יידישע שפּראַך. איך קען זיך דאָך ניט אָנפּאָנגען בייזערן אויף זיי דערפֿאַר וואָס זיי ווילן מיר טאָן גוטס. אין דער אמתן אָבער, פֿיל איך יעדעס מאָל, ווען זיי קומען ראָטעווען, אַז זיי קומען מיר אָנזאָגן, אַז אָט באַלד וועט מען דאַרפֿן גיין צו דער לוויה פֿון יידיש.

עס זייענען פֿאַראַן צווישן די אונטערגאַנגס־נביאים אַזעלכע, וואָס זאָגן אונדז גאָנץ אָפֿן און גאָנץ קלאָר וואָס זיי זייענען אויסן. זיי פֿאַרלאָנגען פֿון אונדז, אַז מיר זאָלן מאָכן די לוויה וואָס גיכער. אויב יידיש מוז שטאַרבן און מוז אונטער־גיין, טא זאָל עס זיין וואָס גיכער און זאָל עס זיין אַ סוף. אמת, וועגן זיך אַליין און וועגן זייער אייגענעם טויט טראַכטן זיי גאָנץ אַנדערש. זיי זאָגן ניט, אַז ווי באַלד זיי מוזן שטאַרבן, טא זאָל עס זיין וואָס פֿריער. ניין. וועגן זייער אייגענעם טויט זאָגן זיי, אַז ער זאָל קומען וואָס שפּעטער. נאָר ווי די זאָל זאָל ניט זיין, לאָגיש צי אומלאָגיש, גערעכט אָדער אומגערעכט, מיר ווייסן וואָס זיי ווילן מיט זייער שטענדיקן איבערחזרן זייער אונטערגאַנגס־נביאות. פֿאַרוואָס אָבער זאָלן אונדז אַזוי אָפֿט דערמאָנען וועגן דער לוויה פֿון יידיש די, וואָס וואָלטן ניט אויף דעם טויט פֿון יידיש? צו וואָס דאַרפֿן זיי שטענדיק קומען אונדז דער־מאָנען אַז יידיש געפֿינט זיך אויף דעם גסיסה־בעט?

איך ווייס אַז זיי מיינען גוט. זיי ווילן אַז מען זאָל עפּעס טאָן אויפֿצוהאַלטן יידיש, אַז מען זאָל נישט דערלאָזן יידיש אונטערגיין, אַז מען זאָל זיך ניט פֿאַר־לאָזן אויף גאָטס בארעט. און טאָקע דערפֿאַר, וואָס איך ווייס אַז זיי מיינען גוט, קען איך זיך מיט זיי ניט קריגן און זיך בייזערן אויף זיי. נאָר דאָס איז טאָקע נאָך ערגער, וואָס מען קען ניט אָפּקילן דאָס האַרץ מיט אָנבייזערן זיך.

איך וועל אויסזאָגן דעם אמת, אַז איך אַליין בין ווייט ניט אַזוי אָפּטימיסטיש וועגן דער עקזיסטענץ פֿון יידיש אין אַמעריקע, ווען איך פֿאַרטראַכט זיך אַמאָל.

איך גיב צו, אז אַלע אַרגומענטן, וואָס ווערן אָנגעגעבן פֿאַר דעם אונטערגאַנג פֿון יידיש אין אַמעריקע זיינען גאַנץ שטאַרקע, גאַנץ גלײַיִך, צי זיי זיינען פֿרײַש אָדער אַלט. מען דאַרף די אַרגומענטן אָפּילו ניט זוכן. יעדער קען זיי געפֿינען פֿאַרטיק צו יעדער צײַט, בײַ זיך אין קעשענע. ערשטנס זיינען די טאָג־טעגלעכע פֿאַקטן אויף דער זײַט פֿון די נביאים פֿון אונטערגאַנג, צווײטנס, איז די טאָג־טעגלעכע לאָגיק אויף זײַער זײַט. איך האָב, אמת, אַ סך אַרגומענטן אָפּצושוואַכן זײַערע טענות און זײַערע פֿאַקטן. אָבער איך פֿיל דאָך אַז זײַער פֿאַזיציע איז שטאַרקער ווי מײַנע. נאָר מוז איך עס כּסדר טראָכטן וועגן דעם טויט פֿון דער יידישער שפּראַך? וועל איך אפֿשר שרײַבן בעסער, ווען איך וועל האָבן כּסדר אין זינען, אַז איך שרײַב אויף אַ שפּראַך וואָס גוססט, וואָס האָלט אין שטאַרבן?

איך גלײַב ניט אַז אַ יידישער שרײַבער קען זיך פֿאַראינטערעסירט, אַז די יידישע שפּראַך זאָל וואָס גיכער אונטערגיין. אויסער ווען דער שרײַבער איז אַן אַרבעטסלאָזער און ער טראָכט, אַז עס מעג קומען אַ מבול אויף אָלעמען.

און וואָס איז שייך צו מיר פֿערזענלעך, האָב איך נאָך אַ סיבה אַז יידיש זאָל אַזוי גיך ניט אונטערגיין. איך האָב ניט לאַנג זיך איינגעשאַפֿט אַ נייע פּען מיט אַ גאַראַנטיע, אַז זי וועט קיין מאָל ניט צעברעכן וועלן און קיין מאָל ניט קאַליע וועלן. איך טראָכט איצט אויף וואָס איך האָב אַזאַ פּען געדאַרפֿט, ווען יידיש גייט באַלד אונטער און שטאַרבט? פֿאַר אַ שטאַרבנדער און אונטערגייענדיקער שפּראַך וואָלט אויך מיין אָלטע פֿעדער געווען געזונ. זי וואָלט צו־זאַמען אַוועקגעשטאַרבן מיט דער יידישער שפּראַך, וואָס זי האָט געשריבן, און ביידע וואָלטן צוזאַמען אַוועק אין גן־עדן.

צו וואָס, איך בעט אייך, האָב איך זיך נאָך געדאַרפֿט איינשאַפֿן אַ נייע פּע־דער, וואָס וועלן קיין מאָל ניט צעברעכן? אַז זי זאָל איבערלעבן די יידישע שפּראַך פֿאַר וועלכער איך האָב איר געקויפֿט?

נאָר, מחשבותען, וואָס מיינט עס אַ פֿעדער וואָס וועלן קיין מאָל ניט צע־ברעכן און קיין מאָל ניט קאַליע? מיינט עס טאַקע באמת אַז קיין מאָל ניט? מיינט עס טאַקע אַז עס וועט האָלטן אייביק?

ניין. איך גלײַב נישט דעם פֿאַבריקאַנט, אַז די שרײַב־פֿעדער, וואָס ער האָט מיר פֿאַרקויפֿט, וועט קיין מאָל ניט צעברעכן וועלן. איך בין זיכער, אַז זי וועט ניט לעבן אייביק. נאָר עס קימערט מיך ניט, אַז מיין פֿעדער וועט לעבן מיט עטלעכע טויזנט יאָר וויניקער ווי אַן אייביקייט. איך בין באַוונדערס פֿאַראינטע־רעסירט, אַז זי זאָל ניט צעברעכן וועלן מאָרגן, איבערמאָרגן, איבער אַ יאָר, און ווי לאַנג איך וועל דאַרפֿן שרײַבן מיט איר. פֿאַר מיר איז דאָס אייביק.

עס איז אמת, אַז וואָס איז שייך צו מיין נייער פֿעדער, וועל איז זיך שוין מיט איר ווי עס איז אַן עצה געבן ווען יידיש וועט אונטערגיין. איך וועל איר אפֿשר אַוועקגעבן אין דעם יידישן מוזאום פֿון דעם יידישן ווײַסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט. איך וואָלט זי אייגנטלעך בעסער געדאַרפֿט אַוועקשיקן אין דעם יידישן מוזאום אין פֿאַלעסטינע, נאָר די העברעאיסטן פֿון תל־אביב וועלן זיכער ניט אַרײַנלאָזן אין לאַנד אַזאַ פֿעדער, וועלכע האָט געשריבן יידיש. אגב, קען עס טרעפֿן, אַז עמעצער זאָל בײַ מיר די פֿעדער אַוועקגנבענען און איך וועל אין גאַנצן פֿאַרשפּאַרן די זאַרג, וואָס צו טאָן מיט איר. האָט מען שוין טאַקע

ביי מיר אַזאַ פּעדער צוגעגנבעט. משמעות אַז דאָס איז געווען איינער וועמען מיין פּען איז מער געפּעלן געוואָרן ווי מיין שרייבן, און איך האָב טאַקע דעמאָלט געטראַכט: וואָס העלפּט מיר די גאַראַנטיע, אַז די פּען וועט קיין מאָל ניט צעברעכן וועלן אַדער קאַליע ווערן, וועלן מען קען איר אַוועקגנבענען?

נאָר וועט עס זאָל זיך האַנדלען בלויז וועגן מיר אַליין, וואָלט עס נאָך קיין בייז ניט געווען. איך בין אַלגעמיין ניט קיין שרעקעווודיקער און איך וואָר דעריבער ניט אַזוי פֿאַרצווייפֿלט, וועלן מען זאָגט מיר אַז יידיש שטאַרבט. איך אַליין טראַכט איבערהויפּט ניט אין די טערמינען פֿון אייביקייט און זוך זיך ניט צו פֿאַרזאָרגן אויף אייביק. וועלן מען גנבעט ביי מיר אַוועק מיין איצטיקע פּען, לאָז איך זיך מער ניט איינרעדן צו קויפֿן אַ נייע אומשטערבלעכע פּען.

אַ שטערבלעכער מענטש דאַרף זיך ניט באַזאָרגן מיט זאַכן וואָס זיינען אומשטערבלעך, אויסער וועלן ער קען באַזאָרגן זיין אייגענע אומשטערבלעכקייט. אָבער איך ווייס, אַז ניט אַלע האַלטן זיך פֿאָר מיין פֿילאָזאָפֿיע. איך ווייס, אַז עס זיינען פֿאַראַן ביי אונדז מענטשן, וואָס שרעקן זיך זייער פֿאַרן טויט, און וועלן מען דערמאָנט זיי וועגן דעם טויט פֿון יידיש, וועלן זיי אויפֿגעציטערט. זיי פֿאַרגעסן, אַז מען מעג אַ נביא ניט גלויבן און ניט מורא האָבן פֿאָר זיינע נביאות. און אָט אין נאָמען פֿון די אַלע שרעקעווודיקע, בעט איך, אַז זאָלן כאָטש די פֿריינט פֿון יידיש אונדז ניט דערמאָנען אַזוי אָפֿט וועגן דעם נאָענטן טויט פֿון יידיש.

מילא, ביי די אונטערגאַנגס־נביאים ווייס איך אַז איך קען גאָרנישט פֿועלן. זיי האָבן, ווי איך פֿאַרשטיי, אַ גרויסע הנאה דערפֿון, וואָס זיי קענען אונדז באַווייזן ווי קלוג זיי זיינען, אַז זיי זעען ווי אומפֿאַרמיידלעך עס איז דער טויט פֿון יידיש, און וויבאַלד מענטשן האָבן הנאה פֿון עפּעס, בפֿרט נאָך ווען עס איז פֿון זייער אייגענער קלוגשאַפֿט, וועלן זיי זיך פֿון איר ניט אָפּזאָגן. דערפֿאַר בעט איך, אַז וויניקסטנס זאָלן די, וואָס האָבן זיך דערקלערט פֿאַר געשווינדער פֿרייַנט פֿון יידיש, אונדז אַזוי אָפֿט ניט דערמאָנען, אַז יידיש ליגט שוין אויפֿן טויטן־בעט און גוססט. זיי טוען דאָס מיט זייער שטענדיקן קלאַפּן טרערוואָגע, אַז מען דאַרף ראַטעווען די יידישע שפּראַך אין אַמעריקע.

1925

✦ ✦ ✦

דער ציוניזם אין דער תקופה פון דער צווייטער וועלט־מלחמה

צביון האָט אין זיין לאַנגיעריקער ליטעראַרישער טעטיקייט אַ סך געשריבן וועגן ציוניזם. ער האָט דורך דעם געקראָגן די רעפוטאַציע פון אַ שארפֿן, אומקאָמפּראָמיס־לעכן אַנטי־ציוניסט. איז אָבער נויטיק צו באַמערקן, אַז צביונס שארפֿע קעגנערשאַפֿט צום ציוניזם איז הויפּטזעכלעך געווען געריכטעט קעגן דעם הערצליאַנישן ציוניזם, פון וועלכן די ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן (זשאַבאָטינסקיאַנער) און שפּעטער די אַמעריקאַנער „בילטמאָר"־ציוניסטן זיינען געווען די אויסגעהאַלטנסטע אָנהענגער און אויס־סייטשער.

באַזונדערס שטאַרק האָט ער אין זיינע אַרטיקלען באַקעמפֿט דעם ציוניסטישן געדאַנק, און די גאַנצע אידעאָלאָגיע, וואָס איז מיט דעם געדאַנק פֿאַרבונדן, אַז דער ציוניזם איז דער אייניציקער ענטפֿער אויף דער יידישער פֿראַגע. ער האָט אָבער זייער וואַרעמע באַציאונגען צו דעם געדאַנק פון שאַפֿן אין פאַלעסטינע אַ שותפֿותדיקע מלוכה פון יידן און אַראַבער, צי אונטער דעם נאָמען פון אַ פֿעדעראַציע אָדער אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־שטאַט. מיר גיבן דאָ דעריבער איבער אייניקע אַרטיקלען, וועלכע צביון האָט וועגן דעם געשריבן אין די לעצטע 5 — 6 יאָר, און וועלכע ברענגען אַרויס, וי מען קען זאָגן, די פֿאַזיטיוע זייט פון צביונס קעגנערשאַפֿט צום ציוניזם. ח. ש. ק.

די נייע יידישע פּאַרטיי „איחוד" אין פּאַלעסטינע

אין דער לעצטער צייט (אויגוסט 1942) איז פֿאַרגעקומען עפּעס נייס, וואָס בעט זיך, אַז מען זאָל וועגן דעם שרייבן. איך האָב דאָ אין זינען די נייע יידישע פּאַרטיי, וואָס דר. י. ל. מאַגנעס האָט געגרינדעט אין פּאַלעסטינע.

ליידער איז די יידישע טעלעגראַפֿן אַגענטור („איטאָ") געווען אַ ביסל קאַרג־עך אין איר באַריכט וועגן דער קאָנפֿערענץ, אויף וועלכער די נייע יידישע פּאַרטיי איז געגרינדעט געוואָרן. זי דערציילט אונדז, אַז אין דער קאָנפֿערענץ האָבן זיך באַטייליקט זעכציק פֿראָמינענטע יידן, אָבער פון די אַלע זעכציק פֿראָמינענצן האָט זי אויסגעקליבן אונדז צו לאָזן וויסן בלויז פֿיר נעמען — הענריעטא סזאָלד, משה סמיליאַנסקי, פֿראָפֿעסאָר מאַרטין בובער און א. קאַלוואַריסקי. נו, דאָס זיינען געווויס זייער פֿראָמינענטע נעמען אין דעם יידישן ישוב אין פּאַלעסטינע. אָבער פֿאַרוואָס איז די „איטאָ" געווען אַזוי קאַרג און האָט אונדז ניט געלאָזט וויסן נאָך עטלעכע נעמען? איך בין אַזוי גוט ווי זיכער, אַז אויף דער קאָנפֿערענץ איז געווען פֿראָפֿעסאָר ברעגמאַן, פֿראָפֿעסאָר סאַימאַן און אייניקע אַנדערע פֿראָ־פֿעסאָרן פון דעם העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים. אָבער מען קען האָבן געדולד און וואַרטן ביז מען וועט דאָ קריגן אַ מער אויספֿיר־ליכן באַריכט פון דער קאָנפֿערענץ.

די אויפֿגאַבע פון דער נייער יידישער פּאַרטיי איז, ווי „איטאָ" גיט איבער, צו פֿאַראייניקן אַלע סעמיטישע לענדער, איינשליסנדיק ארץ־ישראל, אַלס אַ צווויי־פֿעלקער־שטאַט, כדי מיט דער צייט צו דערגרייכן אַ פֿאַראייניקונג פון אַ פֿאַן־אַראַבישער פֿעדעראַציע מיט דער דעמאָקראַטישער וועלט".

וויטער דערציילט אונדז דער באַריכט פון דער „איטאָ", אז:

„פֿאַרלאָזנדיק דעם פּראָגראַם פון דער נייער אַרגאַניזאַציע, וואָס וועט טראָגן דעם נאָמען „איחוד" (פֿאַראייניקונג) האָט דר. מאַגנעס פֿאַרלאַנגט, אַז עס זאָל

געשאפן ווערן א קאמיטעט, וועלכער זאל צוגרייטן א פלאן פאר דער שאפונג פון א צוויי־פעלקערלעכן ארבעטש־יידישן שטאט אין ארץ־ישראל. דר. מאגנעס האט אויך פארגעלייגט, אז מען זאל באזויטיקן פון די סטאטוטן פון יידישן נאציאנאל־פאנד דעם פארארגראף, וואס זאגט, אז דאס לאנד פון נאציאנאל־פאנד איז בלויז פאר יידן.

„א צאל פון די, וואס האבן זיך באטייליקט אין דער קאנפערענץ זיינען ארויס־געטראטן מיט רעדעס קעגן דער גרינדונג פון דער „איחוד" ארגאניזאציע. די קאנפערענץ האט זיך געשלאסן מיט דער דערוויילונג פון א פרעזידיום, וואס באשטייט פון דר. מאגנעס, הענריעטא סזאלד, פראפעסאר בובער און אנדערע".

איך וויל זיך דא ניט אפשטעלן אויף דער אידעע פון פאראיניקן אלע סעמיטישע לענדער, וואס איז פארהאנדלט געווארן אויף דער קאנפערענץ. איך בין זיך מודה, אז איך גלויב ניט שטארק, אז דאס יידישע פאלק פון היינט באלאנגט צו דער סעמיטישער ראסע. מיין איבערצייגונג איז, אז די גרויסע מאיאריטעט פון יידישן פאלק פון היינט שטאמט ניט פון דער סעמיטישער ראסע און איך קען דעריבער ניט האלטן פאר א באזונדערער יידישער אויפ־גאבע צו פאראיניקן אלע סעמיטישע לענדער. מיך אינטערעסירט הויפטזאך־לעך די אויפגאבע פון דער ניי־געשאפענער יידישער פארטיי אין פאלעסטינע צו שאפן אין פאלעסטינע א שותפותדיקע מלוכה פון יידן און ארבער, אדער א צוויי־פעלקער־שטאט, ווי עס ווערט געזאגט אין דעם „איטא"־באריכט.

מיך האט אלע מאל אינטערעסירט דער געדאנק פון א שותפותדיקער יידישער און ארבישער מלוכה אין פאלעסטינע. איך האב געהאט מיינע צוויי־פלאן אויב די אידעע פון א שותפותער מלוכה אין פאלעסטינע קען פארווירקלעכט ווערן, אבער איך האב געהאלטן די אידעע פאר א יושרדיקע, פאר א געראטענע. איך האב גערעדט און געשריבן וועגן דעם נאך מיט יאהרן פריער, איידער דר. מאגנעס איז ארויסגעקומען מיט דער אידעע. ביי מיר האט עס ניט געהייסן א צוויי־נאציאנאליטעטן־מלוכה (באי־נעשאנאל) נאר א פעדעראטיווע מלוכה. נאר אויב אין אנפאנג האב איך געצווייפלט צי די אידעע פון א שותפותער מלוכה אין פאלעסטינע קען פארווירקלעכט ווערן, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס זי איז לאגיש און יושרדיק, האב איך אין די לעצטע יאהרן, ווען דער יידישער ישוב אין פאלעסטינע האט זיך באדייטנד פארגרעסערט, אנגעפאנגען טראכטן, אז עס איז מעגליך, אז מיט דער צייט קען די אידעע פארווירקלעכט ווערן.

מיר וועלן געווויס זיך שפעטער דערוויסן מער אייגצלהייטן אויף וועלכע כוחות אין דעם ישוב פון פאלעסטינע די נייע פארטיי שטיצט זיך. מען קען אבער ווייסן אין פארויס, אז וואס איז שייך צו דער שטרעבונג פון א צוויי־פעלקער שטאט האט די נייע פארטיי אויך די שטיצע פון דער ארבעטער־פארטיי „השומר הצעיר", וועלכע איז די צווייטע פארטיי אין גרייס נאך דער „פועלי־ציוניס־טישער" פארטיי.

די פארטיי „השומר הצעיר" איז פיל ראדיקאלער ווי די „פועלי־ציוניסטישע" פארטיי און זי האט ביי די לעצטע וואלן פון דער „הסתדרות" (געווערקשאפטן) געווינען, אז זי איז די לעצטע צייט גאנץ שטארק געוואקסן.

אויף וויפֿל איך ווייס, האָט דער „השומר הצעיר" פֿריער זיך קאָנצענטרירט הויפּטזעכלעך אין די „קבוצות" — אין די שותפֿותדיקע אַרבעטער־קאָלאָניעס און האָט דאָרטן געהאַט אַ גרויסן איינפֿלוס. שפּעטער אָבער האָט דער „השומר הצעיר אָנגעהויבן אַרײַנדרינגען אויך צווישן די שטאָטישע אַרבעטער, און פֿון די לעצטע וואָלן צו דער „הסתדרות" קען מען זען, אַז ער איז געווען גאָנץ דער־פֿאָלגרייך און איז געוואָרן אַן ערנסטער קאָנקורענט פֿון דער „פּועלי־ציון"־פּאַרטיי.

זיכער זיינען אין דעם יידישן ישוב אויך פֿאַראַן אַנדערע, וואָס שטימען אין מיט דער אידעע פֿון אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט. מען קען צווישן די אַלגעמיינע ציוניסטן געפֿינען אַ גאַנץ היפּשע צאָל, וואָס זיינען פֿאַר אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט. איז דאָך דר. חיים ווייצמאַן אַליין אין יאָר 1931 אַרויסגעטראָטן פֿאַר אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט.

נאָר עס דאַרף דאָ באַמערקט ווערן נאָך אַ וויכטיקער פונקט. די נייע יידישע פּאַרטיי „איחוד", וואָס האָט זיך געגרינדעט איז אַ פּאַלעסטינישע צו זאָגן דערמיט, אַז עס איז אַ פּאַרטיי, וואָס ווייל רעדן אין נאָמען פֿון די פּאַלעסטינישע יידן און אויסדריקן זייערע שטרעבונגען.

די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע אין אַן אַלוועלטלעכע. זי רעדט אין נאָמען פֿון אַלע ציוניסטן אין דער וועלט. די פֿירערשאַפֿט פֿון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע איז איצט קעגן אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט אין פּאַלעסטינע און איך נעם אָן, אַז זי דריקט אויס די שטימונג פֿון דער מאַיאָריטעט. די פּאַרמעלע באַגרינדונג איז, אַז אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט אין פּאַלעסטינע שטייט איןווידערשפּרוך מיט דעם ציוניסטישן אידעאַל. די פּאָדערונג פֿון ציוניזם איז אַ יידישע מדינה אין פּאַלעסטינע און אַמאָל האָט דר. וויצמאַן דערקלערט, אַז פּאַלעסטינע מוז זיין אַזוי יידיש אַזוי ווי ענגלאַנד איז ענגליש. דאָס איז געווען מיט אַ קנאַפּן פֿערטל הונדערט יאָר צוריק, קורץ נאָך דער באַלפֿור־דעקלעראַציע. היינט וואָלט ער עס אפֿשר ניט געזאָגט. אָבער אַן אידאַל פֿון אַן אַרגאַניזאַציע אַדער פֿון אַ פּאַרטיי איז אין זאָך און דאָס פּראַקטישע לעבן איז אַן אַנדערע זאַך.

די ציוניסטישע וועלט־אַרגאַניזאַציע מעג נאָך היינט זיך האַלטן פֿעסט פֿאַר איר אידעאַל פֿון אַ יידישער מלוכה אין פּאַלעסטינע, וואָס זאָל זיין אַזוי יידיש ווי ענגלאַנד איז ענגליש, אָבער דער האַלבער מיליאָן יידן אין פּאַלעסטינע, קענען קוקן אויף דער גאַנצער פֿראַגע פֿון אַן אַנדערן שטאַנדפּונקט. ענדלעך איז עס דאָך אַ פֿראַגע, וואָס רירט זיי אַן צום נענטסטן. אַן אַמעריקאַנער ציוניסט, זיצנדיק אין אַמעריקע, קען זיין גרייט צו קעמפֿן מיט די אַראַבער ביזן לעצטן טראָפֿן בלוט, ביז ער וועט אויספֿירן דאָס זייניקע, אַז אין פּאַלעסטינע זאָל זיין דורכאויס אַ יידישע מלוכה, אָבער אַ פּאַלעסטינער יד קען טראָכטן, אַז אידער צו שלאָגן זיך ביזן לעצטן טראָפֿן בלוט און פֿאַרלירן, איז בעסער צו שפּאָרן דאָס בלוט און פרובירן קומען צו אַן אויסגלייך מיט די אַראַבער. אָט האָט דאָך אַפֿילו משה שערטאָק, הויפּט פֿון פּאַליטישן דעפּאַרטמענט פֿון דער יידישער אַגענטור, מיט עטלעכע חדשים צוריק דערקלערט, אַז פֿאַר די ציוניסטן איז איצט פֿאַראַן בלויז אײַן אויסוועג, און דאָס איז, זען דורכקומען מיט די אַראַבער. און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז ווען מען

רעדט וועגן דורכקומען, קען עס דאָך ניט זיין אַנדערש ווי אַ פשרה. און די אינציקע פשרה, וועגן וועלכער מען קען דענקען, איז דאָכט זיך אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט.

*

נאָר דאָ קומט מען צו אַ פּראָקטישער פּראָגע. וואָס העלפּט עס, וואָס מען באָט אַן די אַראָבער פשרות, וועז זיי אַליין ווילן ניט מאַכן קיין שום פשרות?

דאָס קען זיין אַ גאַנץ ריכטיקע טענה. עס קען גאָנץ מעגלעך זיין, אַז די אַראָבער ווילן ניט אַנגענעמען די פשרה פון אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט. אפֿשר זיינען אויך די אַראָבישע פירער אַזעלכע מאַקסימאַליסטן, וואָס ווילן ניט ווייסן פון קיין פשרות, נאָר פאַרלאַנגען, אַז פאַלעסטינע מוז זיין דורכאויס אַראָביש. איך נעם אָן, אַז דאָס איז מעגלעך, הגם די פירער פון דער יידישער פשרה־פּאַרטיי גלויבן, אַז עס איז ניט אַזוי. אָט, למשל, באַריכטעט די יידישע טעלעגראַפן אַגענטור (איטאַ) דעם 2טן סעפּטעמבער, אַז

„דר. מאַגנעס און אַנדערע פירער פון דער נייַ־געגרינדעטער יידישער אַר־גאַניזאַציע „איחוד" האָבן קאַנפּערירט מיט דעם פּראָמינענטן אַראָבישן פירער אוני בעי אַבדו? האַדי און מיט אים דיסקוטירט אַ ריי פּראָגן וועגן אַן יידיש־אַראָבישער פּאַרשטענדיקונג אין ארץ־ישראל".

נאָר איך בין גרייט אָנצונעמען, אַז דער פּאָקט, וואָס דר. מאַגנעס און די אַנדערע מיטגלידער פון דער „איחוד" האָבן געהאַט אַ קאַנפּערענץ מיט אַ פּראָ־מינענטן אַראָבישן פירער, איז נאָך ניט קיין באַוויז, אַז די אַראָבער זיינען גרייט אָנצונעמען די פּאַרגעשלאָגענע פשרה וועגן אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט אין פאַלעס־טינע. דער לעצטער באַריכט פון דער „איטאַ" איז, אַז אַבדו? האַדי שטימט ניט איין אויף אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט. אָבער דערמיט, וואָס די אַראָבער ווילן ניט מאַכן קיין פשרות, וועט דאָך ניט שטאַרקער די פאַזיציע פון די ציוניסטן, וועלכע ווילן ניט מאַכן קיין פשרות. עס וועט אָבער יאָ שטאַרקער די פאַזיציע פון די יעניקע, וואָס זיינען יאָ גרייט צו מאַכן פשרות.

דער אַרגומענט, אַז די אַראָבער ווילן ניט קיין פשרות, און ווילן ניט איינגיין אויף אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט, איז דעריבער אין גאַנצן אַן אומלאָגישער, ווייל די אַראָבער ווילן דאָך זיכער אויך ניט קיין יידישע מלוכה.

*

עס איז פאַראַן נאָך אַן אַרגומענט קעגן אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט אין פאַ־לעסטינע. די ציוניסטישע מאַקסימאַליסטן פרעגן נעמלעך ווי אַזוי אַ צוויי־פּעלקער־שטאַט קען אין פאַלעסטינע אַרגאַניזירט ווערן. געווייניעך ברענגט מען אַ ביישפּיל פון דער שווייץ, וואָס איז אַ פעדעראַטיווע מלוכה פון דריי פּעלקער, דייטשן, פראַנצויזן און איטאַליענער. אָבער אין דער שווייץ האָט זיך ערשטנס, די פעדעראַטיווע מלוכה אַנטוויקלט היסטאָריש, צווייטנס, זיינען די דריי פּעלקער מער אָדער ווייניקער אינגעטיילט טעריטאָריע? עס איז נעמלעך פאַראַן אַ שטיק טעריטאָריע, וואָס איז באַזעצט פון דייטשן (די דייטשע שווייץ), אַ שטיק טעריטאָריע, וואָס איז באַזעצט פון פראַנצויזן (די פראַנצויזישע שווייץ) און אַ שטיק טעריטאָריע, וואָס איז באַזעצט פון איטאַליענער (די איטאַליענישע שווייץ).

אין פֿאַלעסטינע איז עס אַבער אַנדערש. די יידן דאָרטן זיינען ניט באַזעצט אויף איין שטיק טעריטאָריע, נאָר זיי זיינען צעוואָרפֿן. אגב זיינען די טיילן לאַנד, וואו יידן זיינען באַזעצט אין פֿאַלעסטינע, זייער קלייניע. אַלע צוזאַמענגענומען באַטרעפֿן קוים זעקס פּראָצענט פֿון דעם פֿאַלעסטינער באָדן.

איך מוז צוגעבן, אַז דאָס איז אַ וויכטיקער אַרגומענט, אָבער ער איז דאָך ניט מער ווי אַ טעכנישער און מען קען אויף אים ענטפֿערן אַזוי: מוז עס הייסט אַפֿ גענטאַן וועלן אַזוי ווי עס איז געטאַן געוואָרן אמאָל? אפֿשר איז מעגלעך צו געפֿינען נייע פֿאָרמען פֿון מלוכה־ארגאַניזאַציע?

און וועג דר. וויצמאַן איז אויף דעם ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל אין 1931 אַרויסגעקומען מיט דעם געדאַנק פֿון אַ צוויי־פֿעלקער שטאַט אין פֿאַלעסטינע, האָט ער דאָך גמעוזט האָבן וועלכן עס איז פֿלאַן אין קאָפּ ווי אַזוי דאָס קען געמאַכט ווערן. און וועג 60 פּראָמינענטע מענטשן אויף דער דאָזיקער קאָנפֿערענץ אין ירושלים האָבן באַשלאָסן, אַז די בעסטע לייזונג פֿון דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגע איז אַ צוויי־פֿעלקער־שטאַט, האָבן זיי דאָך מסתמא געטראַכט וועגן אַ פֿלאַן ווי אַזוי דאָס קען געטאַן ווערן. אמת, אויף דער קאָנפֿערענץ זיינען געווען אַ סך פֿראָפֿעסאָרן און וועד עס וויל קען זאָגן, אַז פּראָפֿעסאָרן זיינען בטלנים, אָבער ניט אַלע זיינען געווען פּראָפֿעסאָרן. איך ווייס, אַז די ציוניסטן האָלטן משה סמיליאַנסקין פֿאַר זייער אַ פּראַקטישן מענטש.

פֿאַרבייגייענדיק ווילי איך דערציילן, אַז ביי אונדז אין אַמעריקע האָבן מיר אַ שטאָט, וואָס הייסט ניו־מעקסיקאָ, וועלכער איז פֿאַקטיש אַ צוויי־פֿעלקער־שטאָט — אַמעריקאַנער און שפּאַנישער. אין דער לעגיסלאַטור (געזעצגעבערישע קערפּערשאַפֿט) פֿון ניו־מעקסיקאָ וועלן באַנוצט אי ענגליש אי שפּאַניש. ביידע זיינען גלייכבאַרעכטיקט און אַזוי איז אין גאַנצן שטאָט.

און צום סוף וויל איך זאָגן, אַז איך וויל בכלל אויף זיך ניט נעמען די אויפֿגאַבע אויסצוארבעטן פּלענער, ווי אַזוי אַ שותפֿות־מלוכה פֿון יידן און אַראַבער קען אַרגאַניזירט ווערן. דאָס לאָז איך איבער אין גאַנצן צו דער נייַ־געשאַפֿענער פּאַרטיי „איחוד". זי האָט צווישן אירע מיטגלידער אַ צאָל ספּעציאַליסטן און זאָלן זיי אויסאַרבעטן די פּלענער. איך האָב בלויז דאָ געוואָלט זאָגן, אַז איך באַטראַכט דעם געדאַנק פֿאַר אַ צוויי־פֿעלקער־שטאָט אין פֿאַלעסטינע פֿאַר אַ גרעסטן און איך גלויב, אַז עס איז דער בעסטער און יושרדיקסטער ענטפֿער אויף דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגע.

*

און טאָקע ביי דער געלעגנהייט וועל איך איבערגעבן, וואָס משה סמיליאַנסקי, איינער פֿון די הויפּט־פֿירער פֿון דער „איחוד"־פּאַרטיי, שרייבט.

אין מערץ־נומער (1946) פֿון דעם זשורנאַל „קאַמענטערי" וואָס ווערט אַרויסגעגעבן פֿון דער „אַמעריקען דזשואיש קאָמיטי", אונטער דער רעדאַקציע פֿון עליאָט קאָהען, געפֿינט זיך אַן אַרטיקל פֿון משה סמיליאַנסקי, אין וועלכן די פֿראָגע פֿון אַ שותפֿותדיקער יידיש־אַראַבישער מלוכה אין פֿאַלעסטינע ווערט באַרירט.

משה סמיליאַנסקי איז מיט דער מיינונג, אַז עס איז ניטאָ קיין שום אורזאַך פֿאַרוואָס די יידן און די אַראַבער זאָלן ניט קענען אײנלעבן צוזאַמען אין פֿאָלעס־טינע. אין קעגנטייל, עס זײנען פֿאַראַן אורזאַכן, אַז זיי זאָלן אַרבעטן צוזאַמען אין דעם אויפֿבוי פֿון לאַנד פֿאַר בײדנס אינטערעסן און ער גלויבט, אַז ענד־לעך וועט עס אויך אַזוי זײן. אָבער ער גלויבט ניט אין אַ זעלבסטשטענדיקער אומאָפּהענגיקער מלוכה. און ווען ער רעדט און האָפֿט וועגן אַ צוזאַמענאַרבעט און קאָאָפּעראַציע פֿון די יידן מיט די אַראַבער, האָט ער ניט אין זינען אַן אומ־אָפּהענגיקע מלוכה פֿון יידן און אַראַבער, ווייל ער גלויבט, אַז קיינע מלוכות האָבן ניט קיין וועדט און טאָקע דערפֿאַר, וואָס זיי זײנען קליין. א קליינע מלוכה, זאָגט ער, איז אַ קינסטלעכע, ניט קיין נאַטירלעכע באַשעפֿענישׂ, וואָס האָט ניט קיין רעכט צו עקזיסטירן.

יעדעס פֿאַלק, זאָגט משה סמיליאַנסקי, אַפֿילו דאָס קלענסטע, איז באַ־רעכטיקט צו פֿאָדערן קולטורעלע און עקאָנאָמישע אומאָפּהענגיקייט, אָבער ניט קיין פּאָליטישע אומאָפּהענגיקייט. אַ קליין לאַנד, דאָרף זײן אינגעקערפֿערט אין דער פּאָליטישער סטרוקטור פֿון אַ גרויס לאַנד און וועלן אַ רינג אין אַ קייט.

דער גורל האָט פֿאַרבונדן פּאָלעסטינע מיט גרויס־בריטאַניע, און עס וואָלט געווען זייער ניט קלוג עס אָפּצובינדן. די ענגלישע רעגירונג אין פּאָלעס־טינע איז באַאַנגעגן מערערע שוועריקע פֿעלערן, דער שווערסטער פֿון זיי, וואָס גרעניצט זיך מיט פֿאַרבראָכן, איז דער „וויסער פּאָפּיר". דער „וויסער פּאָפּיר" איז געווען אַ פֿאַרבראָכן, ווייל ער האָט געהאַט דעם צוועק איינצופּירן דיסקרי־מינאַציע צווישן צוויי פֿעלקער, וואָס לעבן אין סכנות.

נאָר מיר וויסן פֿון דער געשיכטע, זאָגט סמיליאַנסקי, אַז ענגלאַנד האָט שטענדיק פֿאַרשטאַנען צו לערנען פֿון אירע פֿעלערן, וואָס זי איז באַאַנגעגן. זי וועט, אַן צוויפֿל, אויך איצט לערנען. קען מען דאָך ניט פֿאַרגעסן, אַז אונטער דעם ענגלישן מאַנדאַט האָט פּאָלעסטינע אויך געהאַט גוטע, ליכטיקע צייטן, וועלכע מיר האָבן ניט ווי געהעריק אויסגענוצט. אין דעם ענד־רעזולטאַט איז דאָך די יידישע באַפֿעלקערונג אונטער דעם מאַנדאַט געוואַקסן פֿון 50 טויזנט ביז צו 600 טויזנט, און דער יידישער לאַנד־פֿאַרמעגן איז פֿיר־פֿאַך געוואַקסן. די יידן האָבן אויך באַווײזן צו אַנטוויקלען אַ גאַנץ היפּשע אינדוסטריע.

משה סמיליאַנסקי קומט דעריבער צום שלוס, אַז פּאָלעסטינע דאַרף בלייבן אין דער איבערגאַנג צייט אונטער דעם ענגלישן מאַנדאַט, אָבער אונטער דער שטרענגער אויפֿזיכט פֿון דער אַרגאַניזאַציע פֿון די פֿאַראייניקטע פֿעלקער. דער ענד־ציל זאָל זײן, אַז פּאָלעסטינע זאָל קריגן דעם סטאַטוס פֿון אַ דאָמיניאָן פֿון ענגלאַנד און וועלן אַ מיטגליד פֿון דער ענגלישער „קאָמאָנוועלטה". דער באַ־נייטער ענגלישער מאַנדאַט זאָל וועלן באַזירט קלאָר און דייטלעך אויף דעם פּרינציפּ פֿון דער יידישער אימיגראַציע אין דער פּראָפּאָרציע פֿון די עקאָנאָמישע אויפֿנאָמס־פֿעאיקייטן פֿון לאַנד און אויף דער אָפּשאָפֿונג פֿון דעם פֿאַרבאָט פֿאַר יידן צו קויפֿן לאַנד (דעם קויף פֿון לאַנד באַגרענעצט משה סמיליאַנסקי מיט 5 אַקער. ער האָט פֿאַר דער באַשרענקונג אַ לענגערע דערקלערונג אין זיין אַרטיקל. דער מאָטיוו איז כדי צו קענען באַזעצן וואָס מער יידן אין פּאָלעסטינע). און דער באַנייטער מאַנדאַט דאַרף אויך קלאָר מאַכן, אַז ענגלאַנד דאַרף צוגרייטן שטופֿנוויי

פֿאַלעסטינע פֿאַר דעם סטאַטוס פֿון אַ דאָמיניאָן און זי דאַרף עס טאָן אויפֿן פֿאָלגנדן אופֿן:

1) אַ פֿולע, אָפֿן אָרומנעמענדיקע בילדונגס- (עדיוקעישאַנעל-) אויטאָנאָמיע פֿאַר די יידן און די אַראַבער, וואָס אירע הוצאות זאָלן געדעקט ווערן דורך שטייערן.

2) געזעצלעכע און פֿינאַנציעלע היפֿך זאָל געגעבן ווערן צו קאָמערציעלע און אינדוסטריעלע יידישע און אַראַבישע אָרגאַניזאַציעס, באַזונדערס קאָאָפּעראַטיוון אונטערנעמונגען.

3) פֿולע אויטאָנאָמיע זאָל געגעבן ווערן צו די שטאָט פֿאַרוואַלטונגען און צו די ראָטן פֿון דערפֿער.

4) עס זאָל דערמוטיקט ווערן אַ גלייכע, שטענדיק פֿאָרגרעסערטע באַטיליקונג פֿון יידן און אַראַבער אין דער אַדמיניסטראַציע פֿון לאַנד ביז די העכסטע אָמטן פֿון דער רעגירונג. אויסער, וואָס דער אָמט פֿון האי-קאָמישאַנער. פֿון הויפט-סעקרעטאַר און הויפּ ריכטער (טשיף דזשאַסטיס) זאָלן בלייבן אין די הענט פֿון ענגלענדער, ביז פֿאַלעסטינע וועט קריגן דעם סטאַטוס פֿון אַ דאָמיניאָן.

5) עס זאָל געשאַפֿן ווערן אַ געזעצגעבנדיקער ראָט, צוזאַמענגעשטעלט פֿון גלייכע טיילן פֿון געווייַלטע פֿאַרטרעטער פֿון בייַדע פֿעלקער, פֿון די יידן און די אַראַבער, מיט אַן ענגלענדער פֿאַר אַ פֿאָרזיצער. דער דאָזיקער ראָט זאָל שאַפֿן די געזעצן פֿון לאַנד און זאָל צוגרייטן דעם פֿאַליטישן פֿונדאַמענט פֿאַר אַ דאָמיניאָן-סטאַטוס.

משה סמיליאַנסקי פֿרובירט זיך ניט איינרעדן, אַז דאָס קען אַזוי לייכט דורכגעפֿירט ווערן. ווי די לאַגע איז איצט, איז שווער צו דערוואַרטן, אַז די יידן און אַראַבער זאָלן עס דורכפֿירן פֿרייוויליק. די יידן און די אַראַבער האָבן מורא איינע פֿאַר די אַנדערע. די יידן האָבן מורא פֿאַר אַן אַראַבישער הערשאַפֿט און די אַראַבער האָבן מורא פֿאַר אַ יידישער הערשאַפֿט. מען וועט עס דעריבער ניט קענען, זאָגט משה סמיליאַנסקי, דורכפֿירן אויף דעם וועג פֿון קעגנזייטיקער פֿרייוויליקער איינשטימונג פֿון די יידן און פֿון די אַראַבער, נאָר דורך אַ דרוק פֿון אויבן, דורך אַן אויטאָריטעט, וואָס מען וועט מוזן פֿאַלגן. און פֿאַר דעם זיינען נויטיק צוויי באַדינגונגען: ערשטנס מוז עס דורכגעפֿירט ווערן מיט פֿולער געוואַלטקייט, און צווייטנס, מיט פֿולער אַנטשלאָסנקייט.

עס וועלן אין אַנפֿאַנג, זאָגט ער, געווויס אויסברעכן רעוואָלטן דורך דער אויפֿרייצונג פֿון פֿאַנאַטיקער פֿון בייַדע צדדים, אַבער ביסלעכווייז וועט זיך איינשטעלן פֿרידן אין לאַנד, ווייל בייַדע פֿעלקער, די יידן און די אַראַבער, שטרעבן צו לעבן פֿון פֿרידן און אַרבעט.

עס הייסט, אַז אויב צו אַ פֿרייוויליקער קעגנזייטיקער איינפֿאַרשטענדניש צווישן די יידן און די אַראַבער קען עס סיי-ווי-סיי ניט קומען און אַז אַ דרוק פֿון אויבן וועט סיי-ווי-סיי מוזן אַנגעוואַנדט ווערן צו צווינגען אַ שותפֿותדיקע מלוכה, וואָס איז ערעכט פֿאַר בייַדע צדדים און וואָס וועט ענדלעך אויך אַנערקענט ווערן פֿון בייַדע צדדים, אַז דאָס איז דער בעסטער ענטפֿער פֿאַר דער פֿאַלעסטינער פֿראַגע.

*

אין דער צייט, ווען ביי אונדז אין אַמעריקע האָט מען דעם חלום וועגן אַ יידישער „קאַמאָנוועלטה" אין פאַלעסטינע געמאַכט פֿאַר דער ערשטער און וויכטיקסטער פֿראַגע פֿון יידישן לעבן, צוליב וועלכער אַפֿילו די פֿראַגע פֿון רעטונגס־אַרבעט וועלט אַפּגעוואָקט אין אַ זייט, הערשט ביי די יידן אין פאַלעסטינע וועגן דער „קאַמאָנוועלטה"־פֿראַגע אַ גאַנץ שטאַרקע מיינונגס־פֿאַרשיידנהייט.

עס איז באַקאַנט, אַז די „איחוד"־פאַרטיי איז קעגן אַ יידישער „קאַמאָנוועלטה" אין פאַלעסטינע. די ציוניסטן דאָ דערמאָנען געווײנלעך ניט די „איחוד"־פאַרטיי. זיי דערמאָנען בלויז דעם נאָמען דר. י. ל. מאַגנעס, דעם גרינדער פֿון דער פאַרטיי. אײן מענטש איז לײכטער אַוועקצומאַכן מיט דער האַנט, ווי אַ פאַרטיי. עס איז ניט אַזוי וויכטיק, וואָס אײן מענטש זאָגט. דערביי מאַכט מען נאָך דעם אײן מענטש, וואָס זאָגט עס, פֿאַר ניט־וויכטיק. עס איז אמת, אַז עס איז אַ ביסל שווער אַוועקצומאַכן דר. מאַגנעס מיט דער האַנט. ער האָט אַ צו־גוטן, לאַנגן רעקאָרד פֿון אַ ציוניסטישן טוער און פֿון אַ קעמפֿער פֿאַר ציוניזם. ער איז געווען אײנער פֿון די ערשטע רעפֿאָרמירטע רבנים, וואָס איז צוגעשטאַנען צו דער ציוניסטישער באַוועגונג און איז געווען אײנער פֿון אירע בויער און פֿירער אין אַמעריקע. און דאָס איז געווען אין אַ צייט, ווען רעפֿאָרם־יידנטום אין אַמעריקע איז כּמעט אָן אַן אויסנאַם געווען שארף קעגן ציוניזם. דר. י. ל. מאַגנעס פֿאַרנעמט אויך אַ העכסט וויכטיקן פּלאַץ אין דעם יידישן לעבן פֿון פאַלעסטינע. ער איז דער רעקטאָר פֿון דעם העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים. דר. מאַגנעס האָט אַ גרויסן חלק אין דער גרינדונג פֿון אוניווערזיטעט. אָבער ווי גוט דר. מאַגנעסעס רעקאָרד זאָל ניט זיין, איז ער דאָך בלויז אײן מענטש און מיט דער מיינונג פֿון אײן מענטש דאַרף מען זיך אין אַזאַ וויכטיקער פֿראַגע פֿיל ניט רעכענען. ווען מען זאָל אָבער דערציילן, אַז די פאַרטיי „איחוד" איז קעגן אַ יידישער „קאַמאָנוועלטה" אין פאַלעסטינע, קען זיך שוין עמעצער פֿאַראינטערעסירן צו פֿרעגן פֿון וועמען די פאַרטיי באַשטייט און ער קען זיך נאָך דערווײַסן, אַז צווישן אירע מיטגלידער געפֿינען זיך זייער אַנגעזעענע אַלטע ציוניסטן און וויכטיקע מענטשן פֿון דעם יידישן ישוב אין פאַלעסטינע. מען קען שוין דעריבער ניט זאָגן, אַז עס האַנדלט זיך וועגן אַ מיינונג פֿון אײן מענטש. די „איחוד"־פאַרטיי איז פֿאַר אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה אין פאַלעסטינע. עס הייסט, אַ שותפֿותדיקע מלוכה פֿון יידן און פֿון אַראַבער.

אָבער עס איז ניט די „איחוד"־פאַרטיי אַליין, וואָס איז קעגן אַ יידישער „קאַמאָנוועלטה" אין פאַלעסטינע. עס איז אויך קעגן דעם אַ גרויסער טייל פֿון דער יידישער אַרגאַניזירטער אַרבעטערשאַפֿט אין פאַלעסטינע — פֿון דער „הסתדרות". אָט דערציילט אַ באַריכט פֿון דער יידישער טעלעגראַפֿן אַגענטור („אינטא"), אַז אויף אַ מיטינג פֿון דעם עקזעקוטיוו־קאָמיטעט פֿון „הסתדרות" (פֿעב. 1944) זיינען די שטימען פֿאַר און קעגן אַ יידישער „קאַמאָנוועלטה" געווען כּמעט גלייך — 24 האָבן געשטימט פֿאַר, 21 קעגן. צווישן די, וואָס האָבן געשטימט קעגן זיינען געווען ניט בלויז די פֿאַרטרעטער פֿון „השומר הצעיר" און פֿון די לינקע „פּועלי־ציון", נאָר אויך אַ טייל פֿון דער יידישער אַרבעטער־פאַרטיי (מפא"י).

איך וויל זיך דאָ ניט אָפּשטעלן אויף דער ווירקונג, וואָס די דאָזיקע אָפּשטימונג קען האָבן אויף דעם אָלגעמיינעם אינערלעכן קאָמף, וואָס ווערט אָנגעפירט אין דער „הסתדרות" שוין פֿון אַ לאַנגער צייט, און ווי דאָס ווערט זיך באַזונדערס אָפּרופֿן אויף בן גוריונס פֿירערשאַפֿט און פֿרעסטיזש, וואָס האָלט אין פֿאַלן. בן גוריון איז נעמלעך אייגער פֿון די שטאַרקסטע אָנהענגער פֿון אַ „קאָמאָנוועלטה". דאָס קען איך לאָזן אויף שפּעטער. דאָ האָב איך בלויז געוואָלט באַמערקן, אַז אין דער צייט, וואָס דאָ ביי אונדז אין אַמעריקע פֿאָנגט זיך אָלץ אָן און ענדיקט זיך מיט אַ יידישער „קאָמאָנוועלטה" אין פֿאָלעסטינע, זיינען גראָד די יידן אין פֿאָלעסטינע אָפֿט שטאַרק צעטיילט אין דער דאָזיקער פֿראָגע.

*

איך האָב זייער פֿאַרזיכטיק דורכגעלייענט בן גוריונס דערקלערונג ווי אַזוי עס האָט פֿאָסירט, אַז אין דער עקזעקוטיווע פֿון דער „הסתדרות" האָבן 21 פֿאַרטרעטער פֿון 45 געשטימט קעגן אַ יידישער „קאָמאָנוועלטה" אין פֿאָלעסטינע, אָבער פֿון זיין דערקלערונג, איז דאָך די צאָל 21 ניט קלענער געוואָרן. דער פֿאָקט בלייבט, אַז 21 האָבן געשטימט קעגן. און אַז 21 איז זייער אַ גרויסער חלק פֿון 45 איז ניט נויטיק צו זאָגן.

עס איז אויך ניט געענדערט געוואָרן דער פֿאָקט, אַז אַ טייל פֿאַרטרעטער פֿון בן גוריונס אייגענער קאָנטראָלירטער פֿאַרטיי, די „מפא"י" (אַרבעטער-פֿאַרטיי פֿון ארץ-ישראל), האָט געשטימט קעגן דער „קאָמאָנוועלטה". דאָס איז די גרופּע „בי", די אָפּאָזיציע „קעגן זיין מאַיעסטעט", וואָס ווערט געפֿירט פֿון טאָבענקין און ציזלינג.

די דאָזיקע אָפּאָזיציע איז אין אַנהייב געשאַפֿן געוואָרן אויף מער אַן אַרגאַניזאַציאָנעלן באָדן, ווי קעגנערשאַפֿט צו ביוראָקראַטיע, געהיימער פּאָליטיק, דיקטאַטאָרישע מעטאָדן, א. א .וו. אָבער ביסלעכווייז האָבן זיך אויך אָנגעהויבן וויזיק פֿרינציפּיעלע אונטערשיידן. די גרופּע „בי" איז קעגן דער איצטיקער פֿאַדערונג פֿון אַ יידישער „קאָמאָנוועלטה" אין פֿאָלעסטינע, ווייל זי האָט מורא, אַז דאָס קען פֿירן צו אַ טיילונג פֿון ארץ-ישראל, פֿון וועלכער די יידן וועלן קריגן אַ גאַנץ קליינעם חלק. זי איז דעריבער דערפֿאַר, אַז דער ענגלישער מאַנדאַט זאָל פֿאַרגעזעצט ווערן ווי ער איז געווען ביז איצט. די באָציאונגען פֿון אָט דער גרופּע מיט בן גוריונען האָבן זיך אַזוי פֿאַרשאַרפֿט, אַז עס האָלט דערביי אַז זי זאָל גרינדן אַ באַזונדערע פּאַרטיי.

די פֿאַרטיי „השומר הצעיר", וואָס איז אין די לעצטע יאָרן שטאַרק אויסגעוואַקסן און האָט אין אַ באַדייטנדיקער מאָס אָנגעהויבן קאָנקורירן מיט בן גוריונס פּאַרטיי, איז פּרינציפּיעל קעגן אַ „קאָמאָנוועלטה". זי איז פֿאַר אַ צוויי-נאַציאָנאַליטעטן-מלוכה פֿון יידן און אַראָבער. די לינקע „פּועלי-ציון" זיינען אויך קעגן אַ „קאָמאָנוועלטה". און אָט אַזוי האָט עס פֿאָסירט, אַז אין דער „הסתדרות", וואָס איז די הערשנדע אָרגאַניזאַציע אין פֿאָלעסטינע, און וואָס קאָנטראָלירט פֿאָקטיש די ציוניסטישע פּאָליטיק אין פֿאָלעסטינע, איז כּמעט אַ העלפֿט מיטגלידער פֿון דער עקזעקוטיווע צוליב אין סיבה אַדער אַ צווייטער, אויסגעשפּראָכן קעגן אַ יידישער „קאָמאָנוועלטה" אין פֿאָלעסטינע.

און מאַדנע, די יידן אין פּאָלעסטינע זיינען ניט געווארן היסטעריש פון אט דער קעגנערשאפט און קיינער פאַדערט דאַרטן ניט, אז מען זאל זיי לינטשן.

בן גוריון האט געדארפט אריבערשיקן זיינע 21 קעגנער אהער צו אונדז אין אמעריקע און זיי וואלטן זיך איבערצייגט, אז עס איז שוין גלייכער צו האבן א יידישע מלוכה אין פאלעסטינע...

כמעט א בונדיסטישע רעדע

וואס וואלט איר געטראכט וועגן דעם רעדנער, וועו איר קומט אריין פלוצלונג אויף א פארזאמלונג, וואס איר וויסט ניט פון וועלכער ארגאניזאציע זי איז געווארן, און איר הערט אזא רעדע:

„חברים! מיר פירן ניט און האבן קיינמאל ניט געפירט קיין אבסטראקטפילאזאפישן ויכוח וועגן דעם, צי דאס יידישע פאלק האט א רעכט אויף א יידישער מדינה. געוויס האט ער א רעכט דערצו, ווי יעדער אנדער פאלק! די פראגע איז א גאנץ אנדערע: איז עס דען מעגלעך אין איצטיקן מאמענט? די פראגע איז: ווי אזוי, אין וואס פאר א פארם וועט פראקטיש פארווירקלעכט ווערן די יידישע מלוכהשע זעלבשטענדיקייט? מיר לעבן דאך אין קאנקרעטע באדינגונגען און קענען זיך ניט באפריייען פון זיי; מיר לעבן אין א קאנקרעטער תקופה און מיר קענען זיך ניט ארויסדרייען פון איר.

„די ענגלענדער האבן זוכה געווען צו א פאסיקער פירערשאפט אין דער פינצטערסטער תקופה פון זייער לעבן. איך דערמאן מיך די פינצטערע טעג פון דונקוירק. דעמאלט וועו זיי זיינען געשטאנען אויפן ראנד פון תהום, און מיט זיי צוזאמען די גאנצע מענטשהייט, האבן מיר געהערט א פינצטערע און שטרענגע שטים, וואס האט איבערגעחזרט נאר אין זאך: „איך קען אייך ניט צוזאגן גאר־ניט" — דאס איז געווען טשוירטשילס קול — „אויסער פיין און יסורים, אויסער א שווערע און לאנג־דויערנדיקע מלחמה. מיר זענען ארויין אין א לאנגן טונעל און קיין ליכט זעט מען ניט. נאר אויב איר וועט קענען ביישטיין דעם נסיון, וויסנדיק קלאר וויי אייער אמתער מצב איז — וועלן מיר מנצח זיין".

„ביי אונדז דריקט זיך אויס די גאנצע פאליטישע חכמה אין אנטלויפן פון דער ווירקלעכקייט, וואס גרעסער די צרה איז, אין וועלכער מיר געפינען זיך, אלץ דערהויבענער קלינגט דער פאטאס אין די רעדעס פון אונדזערע פירער. די איילוזיע — און ניט דער אמת — האט באהערשט אונדזער פאליטיש לעבן. ביי אונדז האלט מען, אז מען קען מנצח זיין מיט רעדעס, דעקלאראציעס און פוסטע דיבורים.

„וואס פארא זין שטעקט אין דער שטענדיקער פראקלאמירונג: 'אויב מיר וועלן וועלן, קענען מיר אויפשטעלן א מדינה'? איז דען אלץ אפהענגיק פון אונדזער ווילן? ניין! אויך דער, וואס זאגט 'יא', גלויבט ניט דערין. דער אמת איז, אז מיר מוזן זיך רעכענען מיט די באדינגונגען, און אפילו אויב מיר ווילן, קענען מיר פון זיי ניט אנטלויפן.

„איך האב מיך צוגעהערט צו בן גוריונס וועדטער און געטראכט: אט ביז וואוהין מיר זיינען דערגאנגען אין אונדזער פאליטישן קאמף. די פאלשע

פֿאַליטישע קאַנצעפּציע פֿאַרדרייט די פֿשוטסטע לאָגיק. וויי? וואָס טענהט בן־גוריון? ער טענהט, אַז דעם מאַנדאַט קענען מיר ניט פֿאַרווירקלעכן, וויי? מיר האָבן ניט קיין כּוח אויפֿצוהאַלטן אים און ניט קיין מעגלעכקייט; דעריבער בלייבט אונדז ניט מער, ווי צו בויען אַ יידישע מדינה. ווי־זשע איז עס מעגלעך? אויפֿצוהאַלטן דעם מאַנדאַט איז אוממעגלעך און באַקומען אַ מדינה איז מעגלעך? אויך גאָלדע מייערסאָן וויי? אונדז איבערצייגן, אַז דעם מאַנדאַט וועלן מיר ניט קענען אויפֿהאַלטן, ניטאָ אויף וועמען זיך צו פֿאַרלאָזן, די גויים זיינען אַלע שלעכטע און מען טאָר זיי ניט גלויבן. אָבער די זעלבע שלעכטע גויים וועלן לויט איר מיינונג, דווקא געבן אַ מדינה.

„קיין מדינה קען מען ניט באַקומען, ווען עס פֿעלן די רעאָלע פּוחות דערצו און אין קעגנזאַץ צו די עקזיסטירנדיקע באַדינגונגען, וויל כּדי אויפֿצובויען אַן איין־נאַציאָנאַלע מדינה זיינען נויטיק באַדינגונגען, וועלכע זיינען אונדזער ווירקלעכקייט ניט בנמצא. די ווירקלעכקייט אין ארץ־ישראל איז אַ קלאָרע: אַ מיליאָן מיט צוויי הונדערט טויזנט אַראַבער און אַרום זיי אַ סך מיליאָנען אַנדערע אַראַבער. זיי וועלן דאָ אייביק בלייבן, דאָ איז זייער היים, פֿונקט ווי ארץ־ישראל איז די היים פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן, וועלכע קערן זיך צוריק אום אין זייער לאַנד. און עס פֿרעגט זיך: ווי קענען מיר דערגרייכן נאָציאָנאַל־סוֹכהשע זעלבסטשטענדיקייט אונטער די דאָזיקע באַדינגונגען?"

נו, צו וועלכער פּאַרטיי, וואָלט איר געטראַכט, באַלאַנגט אָט־דער רעדנער? איז ער אַ „בונדיסט", אַ טעריטאָריאָליסט אַדער סתם אַזוי אַן אומגלויביקער?

איך רעכן, אַז איר וואָלט אפֿשר אַנגענומען, אַז דער רעדנער איז נאָך ניט קיין אויסגעגרינטער בונדיסט. וואָס באַנוצט נאָך דאָס וואָרט „חברים" און ער פֿירט דאָ אַ דעבאַטע מיט אַ ציוניסט. אָבער איר וואָלט געמאַכט אַ טעות. די רעדע האָט גראָד געהאַלטן איינער פֿון די דעלעגאַטן אויף דעם לעצטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל (פֿעב. 1947). עס איז געווען י. חזן, דער וואָרט־פֿירער פֿון „השומר הצעיר", און די אויסצוגן פֿון זיין רעדע האָב איך געזונען פֿון „המשמר", דער אָפּיציעלער אָרגאַן פֿון „השומר הצעיר" אין ארץ־ישראל.

נו, כּדי איר זאָלט זיך ניט צו פֿיל וואונדערן, וויי אַזוי קען אַזאַ איינער, וואָס האָלט אַן אַנטי־ציוניסטישע רעדע, וועלכע פּאַסט גיכער פֿאַר צביונען, זיין אַ דעלעגאַט אויף דעם ציוניסטישן קאָנגרעס, וועל איך דערקלערן, אַז די אָרבעטער־פּאַרטיי, „השומר הצעיר", וואָס פֿאַרנעמט אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער ציוניסטישער באַוועגונג, זעט די איינציקע לייזונג פֿון דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגע אין אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן שטאַט. עס הייסט, אַ שותפֿותדיקע מדינה פֿון יידן און פֿון אַראַבער. און דער אויספֿיר פֿון דער רעדע, פֿון וועלכער איך האָב געבראַכט עטלעכע אויסצוגן, איז, אַז אַלע באַמיאונגען דאָרפֿן געמאַכט ווערן זיך צונויפֿצורעדן מיט די אַראַבער. נאָר אַזוי ווי איצט איז די צייט ניט מסוגל דערפֿאָר, דאָרף מען ניט טרייבן צו קיין אָנטשיידונג אין דעם איצטיקן מאָמענט, נאָר מען דאָרף אָנגיין מיט דער אַרבעט פֿון באַזעצן יידן אין פֿאַלעסטינע, זיך מער באַפֿעסטיקן אין לאַנד, ביז עס וועט קומען די צייט, ווען פֿאַר ביידע נאַציאָנאַליטעטן וועט קלאָר ווערן, אַז אַ שותפֿותדיקע מלוכה איז די אינציקע און בעסטע לייזונג פֿאַר פֿאַלעסטינע.

עס הייסט, אַז עס איז ניטאָ וואָס צו וואונדערן זיך, וואָס אַ ציוניסט האָט געהאַלטן אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט זיך באַמיט צו באַווייזן, אַז עס קען ניט זיין קיין יידישע מלוכה אין פאַלעסטינע. אָבער מיר דאַכט, אַז די אַרגומענטן, וואָס דער פאַרטרעטער פון „השומר הצעיר" האָט אָנגעגעבן אין זיין רעדע אויף דעם ציוניסטישן קאָנגרעס וועגן דער אוממעגלעכקייט פון אַ יידישער מלוכה אין פאַלעסטינע און אַז דעריבער מוז מען זיין פאַר אַ שותפותדיקער מלוכה מיט די אַראַבער, דאַרפן לאָגיש פירן דערצו, אַז די „השומר הצעיר"-פאַרטיי דאַרף זיין פאַר דעם פאַרשלאָג, וואָס עס האָט געמאַכט די ענגלישע רעגירונג, אַדער פאַר דעם בעווין-פלאַן, ווי מען האָט עס אַ נאָמען געגעבן.

דער בעווין-פלאַן איז דאָך געבויט אויף דעם, אַז ער זאָל ענדלעך פירן צו אַ שותפותדיקער מלוכה פון די יידן און די אַראַבער. ער וויל אַוועקלייגן דעם פונדאַמענט, אויף וועלכן די שותפותדיקע מלוכה זאָל אויסגעבויט ווערן.

ווען די לאַגע אין פאַלעסטינע בלייבט אויף ווייטער, ווי זי איז איצט, איז אַ שותפותדיקע מלוכה אויך מער פאַנטאַזיע ווי וירקלעכקייט. די אַראַבער האָבן איצט פונקט אַזאַ „ביל־טמאר־פראַגראַם", ווי דאָס האָט ראַבאַי סילווער. די אַראַבער פאָדערן אַן אַראַבישע מלוכה אין גאַנץ פאַלעסטינע פונקט אַזוי ווי ראַבאַי סילווער פאָדערט אַ יידישע מלוכה אין גאַנץ פאַלעסטינע. די דאָזיקע צוויי עקסטרעמען וועלן בלייבן אַזוי לאַנג, ווי דער איצטיקער צושטאַנד אין פאַלעסטינע וועט אָנהאַלטן. בעווינס פלאַן וויל אָפשאַפן דעם איצטיקן צושטאַנד פון פאַלעסטינע, וואו יעדער פון די צוויי צדדים זאָגט כולה שלי (די גאַנצע איז מיינס). ער וויל שאַפן אַ נייע סיטואַציע, אין וועלכער עס זאָל זיך אָנפאַנגען אַנטוויקלען אַן אינטערעס פאַר שותפות ביי די שטרייטנדיקע צדדים. פאַרשטייט איך, פאַרוואָס ראַבאַי סילווער איז קעגן דעם פלאַן. ער וויל ניט קיין שותפות און ער מוז דעריבער זיין קעגן אַלץ, וואָס קען פירן צו אַ שותפות. די „השומר הצעיר"-פאַרטיי, אָבער איז דאָך פאַר אַ שותפותדיקער מלוכה, איז עס דאָך ניט מער ווי לאָגיש, אַז זי זאָל זיין פאַר בעווינס פלאַן, וואָס פירט צו דעם.

איך האָב ניט געהערט, וואָס עס זאָגט משה סמיליאַנסקי פון דער „איחוד"-פאַרטיי. ער דאַרף, דאַכט זיך, געוויס זיין פאַר דעם פלאַן.

יעדנפאַלס, אַזוי ווי אַלע זיינען איינפאַרשטאַנען, אַז פון דער „יו־ען" קענען די ציוניסטן זיכער ניט קריגן קיין יידישע מלוכה אין גאַנץ פאַלעסטינע, וואָלט דאַכט זיך, די יידישע פאָזיציע געווען שטאַרקער, ווען מען וואָלט געמאַכט דעם בעווין-פלאַן פאַר אַ באַזע פון וויטערדיקע פאַרהאַנדלונגען.

בעווין האָט אין זיין רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטן אין פאַרלאַמענט וועגן דער פאַלעסטינע-פראַגע, דערקלערט, אַז די פאַרהאַנדלונגען קענען נאָך פאָרגעזעצט ווערן. עס איז געווען אַן אָפּנהאַרציקע רעדע, וואָס אַן אויסלאַנדס-מיניס־טער האָט ווען עס איז געמאַכט. עס איז געווען אַ רעדע, וועלכע האָט אויסגע־מיטן אַלע דיפלאַמאַטישע שפראַך-קונצן פון זאָגן און ניט דערזאָגן, פון אַ ביסל אויפדעקן און מער פאַרדעקן. און ווען ער האָט געזאָגט, אַז מען קען וויטער פאָר־האַנדלען, קען מען אָננעמען, אַז מען קען אפשר קריגן בעסערע באַדינגונגען, אָט, צום ביישפיל, וועגן יידישער קאָלאָניזאַציע אין נגב און וועגן ברייטערע אויטאָנאָמישע רעכטן. נו, ראַבאַי סילווער מיט די ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן,

וואס ווילן ניט וויניקער ווי א פולשטענדיקע אומאפהענגיקע יידישע מלוכה אין גאנץ פאלעסטינע, האבן מיט בעווינען ניט וואס צו פארהאנדלען, וויל בעווין גלויבט, אז א יידישע מלוכה אין גאנץ פאלעסטינע קען ניט געשאפן ווערן. ער גלויבט אין א שותפותדיקער מלוכה פון יידן און אראבער, ווי ער האט עס געזאגט אין זיין רעדע. אבער די „איחוד"-פארטיי, די „השומר-הצעיר"-פארטיי, די וועלכע גלויבן אויך ניט אין דער מעגלעכקייט פון א יידישער מלוכה אין פאלעסטינע, פאר זיי, דארף זיין בעווינס דערקלערונג א גוטע אויף וויי־טערדיקע פארהאנדלונגען. און וועז אפילו די פארהאנדלונגען זאלן, צוליב דער קעגנערשאפט פון די אראבער, ניט פירן צו קיין ענטגילטיקן רעזולטאט און די פראגע וועט ענדלעך מוזן געבראכט ווערן צו דער ארגאניזאציע פון פאר־אייניקטע פעלקער („יו־ען"), וועט דאך די יידישע פאזיציע זיין שטארקער דער־מיט, וואס די יידן זיינען געווען גרייט איינצוגיין אויף א פשרה, וואס זאל פירן צו א שותפותדיקער מלוכה.

פאוויעט־רוסלאנדס שטעלונג צו דער פאלעסטינע־פראגע

אי, האט ער געדאוונט!...

איך מיין עס גראמיקאס רעדע וועגן דער פאלעסטינער אויספארשונג־קא־מיטע פון דער „יו־ען" (מאי 1947).

עס איז ווירקלעך געווען א גוטע רעדע. די פראגע איז בלויז אויף וויפל שוועדע פראבלעמען קענען געלייזט ווערן צוו דער ארגאניזאציע פון פאר־אייניקטע פעלקער („יו־ען"), וועט דאך די יידישע פאזיציע זיין שטארקער דער־מיט, וואס די יידן זיינען געווען גרייט איינצוגיין אויף א פשרה, וואס זאל פירן צו א שותפותדיקער מלוכה.

אי, האט ער געדאוונט!...

איך מיין עס גראמיקאס רעדע וועגן דער פאלעסטינער אויספארשונג־קא־מיטע פון דער „יו־ען" (מאי 1947).

עס איז ווירקלעך געווען א גוטע רעדע. די פראגע איז בלויז אויף וויפל שוועדע פראבלעמען קענען געלייזט ווערן צוו דער ארגאניזאציע פון פאר־אייניקטע פעלקער („יו־ען"), וועט דאך די יידישע פאזיציע זיין שטארקער דער־מיט, וואס די יידן זיינען געווען גרייט איינצוגיין אויף א פשרה, וואס זאל פירן צו א שותפותדיקער מלוכה.

אין אלגעמיין זיינען אויף דער ספעציעלער פארזאמלונג פון דער „יו־ען" וועגן דער פאלעסטינער פראגע געהאלטן געווארן גוטע רעדעס. אויך ראבאי אבא סילווער האט געהאלטן א גוטע רעדע. נאר מען דערציילט, אז וועז מען האט פארגעלייענט ראבאי סילווערס רעדע פאר דר. וויצמאן, האט ער געזאגט: עס איז זייער א גוטע רעדע, אבער מיר האט מען ארופגעהאקט דעם קאפ אויף דעם באזעלער קאנגרעס פאר אזא רעדע.

דאס איז פולשטענדיק ריכטיק. וועז ראבאי סילווער האלט אזא מעסיקע רעדע אויף דעם ציוניסטישע קאנגרעס אין באזעל, וואלט הייגט דר. חיים וויצמאן נאך געווען דער פרעזידענט פון דער אלווועלטלעכער ציוניסטישער ארגאני־זאציע. ניט אומזיסט קלאפן איצט טרעוואגע די ציוניסטן־רעוויזיאניסטן, וועל־כע האבן געשטיצט ראבאי אבא הלל סילווער אויף דעם ציוניסטישן קאנגרעס. זיי זאגן, אז די פארטרעטער פון דער יידישער אגענטור אויף דער ספעציע־לער פארזאמלונג פון דער „יו־ען" האבן ניט ריכטיק אויסגעדריקט אין זייערע רעדעס די ציוניסטישע פאדערונגען, ווי זיי זיינען פארמולירט געווארן אויף דעם לעצטן ציוניסטישן קאנגרעס אין באזעל.

אייגנטלעך האבן געדארפט זיין באגייסטערט מיט אנדרעי גראמיקאס רעדע בלויז די „איחוד"-פארטיי פון דר. מאגנעס, די פארטיי פון „השומר הצעיר" און די אלע אנדערע, וואס גלויבן, אז די בעסטע לייזונג פאר דער פאלעסטינער פראגע איז א צוויי־נאציאנאליטעטן־מלוכה. עס הייסט א שותפותדיקע מלוכה פון יידן און אראבער. אלע אנדערע ציוניסטן אבער, וועלכע זאגן, אז זיי זיינען

די ריכטיקע און געזעצלעכע יורשים פֿון דר. הערצלס פֿאַליטישן ציוניזם, זיינען די גאַנצע צייט געווען די שאַרפֿסטע קעגנער פֿון אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה אין פּאַלעסטינע. פֿיל מער, זיי האָבן געשטעמפּלט יעדן אייגענעם, וואָס איז אַרויסגעטראָטן פֿאַר אַ שותפֿותדיקער מלוכה פֿון יידן און אַראַבער, פֿאַר פֿאַררעטער פֿון ציוניזם און פֿון יידישן פֿאָלק. וועגן עס וואָלט אָפּגעהאָנגען פֿון די ציוניסטן, וואָלט דר. מאָגנעס שוין לאָנג פֿאַרטריבן געוואָרן פֿון העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים. נאָר זיי האָבן דאָס ניט געקענט. גראָמיקאָ האָט אָבער אין גאָנצן זיך געשטעלט אויף דעם שטאַנדפונקט, אַז די בעסטע לייזונג פֿאַר דער פּאַלעסטינער פֿראָגע איז אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה. ער האָט וועגן דעם אָפּגעגעבן אַ גרויסן טייל פֿון זיין רעדע און ער האָט געבראַכט אַלע אַר־גומענטן, וואָס ער האָט געקענט צו באַווייזן, פֿאַרוואָס אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן מלוכה איז די בעסטע לייזונג פֿאַר דער פּאַלעסטינע־פֿראָגע. בלויז צום סוף האָט ער געזאָגט, אַז אויב עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז די יידן און אַראַבער קענען ניט לעבן בשלום צוזאַמען, וועט מען מוזן רעדן וועגן צעטיילונג, עס הייסט שאָפֿן אין פּאַלעסטינע צוויי מלוכות, אַ יידישע און אַן אַראַבישע. איז די ער־שטע פֿראָגע: ווילן אַלע ציוניסטן אַ צעטיילונג פֿון פּאַלעסטינע? אויב מען זאָל אורטיילן פֿון דעם לעצטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, וואו ראַבאי אַבּא הלל סילווער האָט געקענט־גיגט, איז די גרויסע מאַיאָריטעט פֿון די ציוניסטן קעגן צעטיילונג. אָבער לאָמיר אַנעמען, אַז אויפֿן ציוניסטישן קאָנגרעס האָט מען געשפּילט די פּאָליטיק פֿון „איך וויל ניט, אָבער דו שלעפּ מיך". עס הייסט, אַז די ציוניסטן דאַרפֿן זאָגן, אַז זיי ווילן ניט, אָבער אויב די ענגלישע רעגירונג וועט זאָגן, אַז זי וויל ניט אַנדערש ווי אַ צעטיילונג, וועט מען זיך לאָזן רעדן. נאָר אָפֿילו אַנעמענדיק, אַז דאָס איז געווען די פּאָליטיק פֿון דער מאַיאָריטעט פֿון ציוניסטישן קאָנגרעס און אָפֿילו אַריינרעכענענדיק אין דער מאַיאָריטעט ראַבאי סילווער, וועלכער איז די גאָנצע צייט געווען דער פֿירער פֿון די קעגנער פֿון צעטיילונג, איז אָבער דאָך געבליבן אַ גאַנץ שטאַרקע מינאָריטעט, וועלכע באַשטייט פֿון פֿרינציפּיעלע קעגנער פֿון צעטיילונג. דאָס זיינען די ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן פֿון דער רעכטער זייט, דער „השומר הצעיר" פֿון דער לינקער זייט און אין מיטן אַ גרויסער טייל פֿון „מזרחי", וועלכע שטייט אויף דעם שטאַנדפונקט, אַז ארץ־ישראל טאָר ניט געטיילט ווערן נאָך דעם דין פֿון דער יידישער תורה. ענגלאַנד מעג וועלן צעטיילן ארץ־ישראל, אָבער יידן טאָרן על־פּי־דין דערצו ניט מסכים זיין. איך האָב דאָ ניט גערעכנט די „איחוד"־פּאַרטיי וועלכע איז פֿרינציפּיעל קעגן צעטיילונג, וויל זי באַלאַנגט ניט צו דער ציו־ניסטישער ארגאַניזאַציע.

נאָר עס איז אפֿשר ניט וויכטיק, וויי גרויס עס איז די מאַיאָריטעט פֿון די ציוניסטן, וועלכע זיינען פֿאַר דער צעטיילונג און וויי גרויס עס איז די מינאָריטעט, וואָס איז קעגן צעטיילונג. די וויכטיקסטע פֿראָגע איז: וואָס פֿאַר אַ צעטיילונג?

נאָר לאָמיר פֿריער שטעלן אַן אַנדער פֿראָגע: גראָמיקאָ האָט געזאָגט, אַז ווען מען וועט זיך איבערצייגן, אַז די יידן און אַראַבער קענען ניט לעבן פֿרידלעך צוזאַמען אין אַ שותפֿותדיקער מלוכה, וועט מען מוזן רעדן וועגן צע־טיילונג. וויל איך פֿרעגן: ווי אַזוי וועט גראָמיקאָ זיך עס איבערצייגן?

איך שטעל זיך ניט פֿאַר, אַז גראָמיקאָ זאָל האָבן געמיינט, אַז מ׳דאַרף צוערשט פֿרובירן שאָפֿן אַ שותפֿותדיקע מלוכה, און אַז מען וועט זען, אַז די יידן און אַראָבער קענען אין איר ניט לעבן בשלום, וועט מען זיי דעמאָלט מוזן צעטיילן. דאָס קען אפֿשר זיין רעכט וועגן אַ שידוך, וועגן וועלכן מען צווייפֿלט אויב דאָס פֿאַרפֿאַלק וועט זיך קענען איינלעבן. מען קען דאָן באַשליסן, אַז מען זאָל דאָך שטעלן אַ חופה, און ווען עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז עס טויג ניט, וועט מען זיך גטן. אָבער מיט אַ שותפֿותדיקער מלוכה איז אַ חתונה אויף פֿראָבע ניט אַזוי איינפֿאַך. נאָר ווי אַזוי קען מען זיך דאָך איבערצייגן, אַז יידן און אַראָבער קענען ניט לעבן בשלום אין אַ שותפֿותדיקער מלוכה? די אינציקע איבערצייגונג קען זיין, ווען ביידע צדדים וועלן זאָגן, אַז זיי ווילן ניט. אין דער אמתן איז עס גענוג ווען אַפֿילו איין צד זאָגט. אַז ער וויל ניט, ווייל מען קען ניט לעבן בשלום, ווען איינער פֿון די צדדים וויל ניט. אָבער אויב דאָס זאָל זיין די איבערצייגונג, האָט גראָמיקאָ געדאַרפֿט גלייך אַנפֿאַנגען זיין רעדע מיט צעטיילונג, ווייל סיי די אַפֿיציעלע ציוניסטישע פֿאַרטרעטערשאַפֿט, סיי די אַראָבישע אַפֿיציעלע פֿאַרטרעטערשאַפֿט זאָגן, אַז זיי ווילן ניט. גראָמיקאָ האָט עס געוואוסט, אוידער ער האָט זיך געמוטמעט צוגרייטן זיין רעדע.

איצט קען איך זיך אומקערן צו דער פֿראָגע, וואָס איך האָב פֿריער געשטעלט: וואָס פֿאַר אַ צעטיילונג? עס הייסט, ווי גרויס זאָל זיין דער יידישער חלק?

ווען עס האַנדלט זיך בלויז וועגן אַ פּלאַן, ווי אַזוי די פֿאַלעסטינע־פֿראָגע קען געלייזט ווערן, קומט אויס דער ענטפֿער וועגן צעטיילונג גאָנץ אינפֿאַך. אָבער ווען מען פֿרובירט אַ טראַכט טאָן ווי אַזוי דער פּלאַן קען דורכגעפֿירט ווערן, הויבט מען אָן באַגרייפֿן, אַז דער ענטפֿער איז ווייט ניט אינפֿאַך.

*

דער גרויסער פֿאָעט חיים נחמן ביאַליק האָט אַמאָל געזאָגט אין שייכות מיט די ציוניסטישע דערגרייכונגען אין פֿאַלעסטינע, אַז אַ מענטש האָט אַזוי פֿיל הימל איבער זיין קאָפּ, ווי ער האָט ערד אונטער זיינע פֿיס. ווען ער האָט עס געזאָגט האָבן די יידן אין פֿאַלעסטינע געהאַט בלויז 5 פּראָצענט פֿון פֿאַלעסטינער באָדן. מילא, געאָמעטריש איז עס ניט ריכטיק, וואָס ביאַליק האָט געזאָגט. געאָמעטריש האָט אַ מענטש אַ סך מער הימל איבערן קאָפּ ווי ערד אונטער די פֿיס. אָבער איך נעם אָן, אַז ער האָט בילדלעך גמיינט צו זאָגן, אַז מען קען ניט רעדן וועגן אַ מלוכה אין אַ לאַנד, וואו מען האָט ניט קיין באָדן אונטער די פֿיס. נו, דער יידישער ערד־באָזיץ אין פֿאַלעסטינע האָט זיך אין די לעצטע יאָרן ווייניק פֿאַרגרעסערט. מען רעכנט, אַז די יידן האָבן איצט זעקס פּראָצענט פֿון באָדן אין לאַנד. דאָס איז נאָך אלץ אַ קליינער חלק. מען דאַרף אַנגענומען, אַז די, וואָס וועלן זיך נעמען דורכפֿירן דעם פּלאַן פֿון צעטיילונג, וועלן זיך מיט דעם פֿאַקט מוזן רעכענען.

ווען מאָריסאָן איז אַרויסגעקומען מיט זיין פֿעדעראַטיוון פּלאַן, לויט וועלכן פֿאַלעסטינע האָט געדאַרפֿט איינגעטיילט ווערן אין דריי טיילן — אַ יידישן, אַן אַראָבישן און אַן ענגלישן — איז די הויפּט־איינוואַנדונג פֿון די יידן קעגן דעם

פֿלאַן געווען, וואָס דער חלק, וועלכן מאַריסאַן האָט זיי איינגעטיילט איז געווען אַ צו קלייַנער. זיי האָבן געהאָט אויך אַנדערע איינוועגדונגען. אָבער איך גלויב, אז ווען דער חלק וואָלט געווען באַדייטנד גרעסער, וואָלטן די ציוניסטן אים ניט צוריקגעווויזן אַן וועלכע עס איז פֿאַרהאַנדלונגען. די יענע פֿון דער ציוניס־ טישער פֿירערשאַפֿט, וועלכע האָבן שלום געמאַכט מיט דעם פֿלאַן פֿון צעטיילונג, האָבן געמאַכט פֿאַר זייער ערשטן באַדינג, אַז דער טייל, וואָס די יידן דאַרפֿן קריגן, מוז זיין אַזוי גרויס, אַז עס זאָל אין אים קענען געשאַפֿן ווערן אַ לעבנס־ פֿעאיקע (וואייאבל) יידישע מלוכה. זיי האָבן דערביי אויך אַנגעציכנט די גרע־ נעצן פֿון דעם טייל, וואָס זיי פֿאַרלאַנגען.

עס הייסט, אַז מסכים זיין מיט דעם פּרינציפּ פֿון צעטיילונג האָט אַ קלייַנעם ווערט; דאָס וויכטיקסטע איז ווי גרויס עס זאָל זיין דער חלק, וואָס מען קען קריגן פֿון דער צעטיילונג.

איך ווייס ניט, אויב גראָמיקאָ האָט געטראַכט וועגן דעם, ווי אַזוי די צע־ טיילונג פֿון פּאַלעסטינע דאַרף דורכגעפֿירט ווערן, ווען ער האָט געזאָגט, אַז אויב אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה וועט זיך אַרויסווייזן פֿאַר ניט מעגלעך, וועט מען מוזן רעדן וועגן צעטיילונג. אָבער גאָנץ גלייך, וואָס גראָמיקאָ האָט געטראַכט אין דער צייט פֿון זיין רעדע. ענדלעך הענגט דאָך ניט אָפּ אַלץ פֿון דעם, וואָס גראָמיקאָ זאָגט און וואָס ער טראַכט. דער עיקר איז, אַז בלויז די הסכמה אויף אַ צעטיילונג, ווען זי זאָל זיין אָפּילו אַ גאָנץ דעפֿיניטיווע, אַן אַ „ווען" און אַן אַז „אויב", ווי אין גראָמיקאָס רעדע, האָט אַ קלייַנעם ווערט, ווען אין איר ווערט ניט געזאָגט ווי די צעטיילונג זאָל דורכגעפֿירט ווערן און ווי גרויס דער יידישער חלק זאָל זיין.

*

נו, ווי די לאַגע קוקט אויס הייַנט, איז ניטאָ אַזאַ לייזונג פֿאַר דער פּאַלעס־ טינע־פֿראַגע, אויף וועלכער ביידע צדדים — די יידן און די אַראַבער — זאָלן מסכים זיין. עס איז דערביבער קלאָר, אַז וואָס די לייזונג זאָל ניט זיין, ווען זי מוזן אַרויפֿגעצוואונגען ווערן און עס וועט זיין נויטיק אַ פּאָליציאישע און מיליטערישע מאַכט וואָס זאָל אויפֿפּאַסן, אַז די אַרויפֿגעצוואונגענע לייזונג זאָל דורכגעפֿירט ווערן אין לעבן, קיין אונטערשייד ניט, צי די אַרויפֿגעצוואונגענע לייזונג וועט זיין אַ שותפֿותדיקע מלוכה אין פּאַלעסטינע, אדער אַ צעטיילטע פּאַלעסטינע מיט צוויי מלוכות.

איך קען גלויבן, אַז ענגלאַנד וועט ניט צוריקווייזן אַ פֿאַרשלאָג פֿון צע־ טיילונג, ווען עס וועט געבראַכט ווערן פֿון דער אויספֿאַרשונגס־קאָמיטע, וואָס איז געווויילט געוואָרן פֿון דער „יו־ען". אָבער איך גלויב ניט, אַז אָט די צע־ טיילונג, וואָס מען וועט דורכפֿירן, וועט טויגן פֿאַר די יידן. ריכטיקער געזאָגט, איך גלויב, אַז זי וועט ניט טויגן, וויל דער יידישער חלק וועט זיין אַ צו קלייַנער. עס איז פּשוט צוליב דעם, וויל אַ יידישע מאַיאָריטעט קען מען געפֿינען בלויז אויף אַ קלייַנעם שטח פֿון פּאַלעסטינע און ווען מען זאָל די יידן געבן אַ גרעסערן טייל, וועט שוין דאָרטן זיין אַן אַראַבישע מאַיאָריטעט. דער פּאַקט איז, אַז אָפּילו אין דעם קלייַנעם שטח, וואָס איז אינם מאַריסאַן פֿלאַן אויסגעטיילט געוואָרן

פֿאַר די יידן, געפֿינען זיך אויך אַרום 340 טויזנט אַראַבער. ווייניקסטנס איז אַזוי אָנגענומען געוואָרן אין דער צייט, וועו דער מאָריסאָן פּלאַן איז פֿאַרעפֿנט־לעכט געוואָרן.

פֿאַר יידן פֿון פּאַלעסטינע וואָלט דעריבער דער פּלאַן פֿון אָ שותפֿות־דיקער מלוכה מיט די אַראַבער געווען אָ סך בעסער ווי אַן אייגענע מלוכה, וואָס וועט זיין גרויס ווי אָ כזית און וועלכע וועט קוים קענען עקזיסטירן. און ווי איך זע, אָפּגעלירט אָ שותפֿותדיקע מלוכה פֿון יידן און אַראַבער ניט בלויז צו גראָמיקאָן.

עס איז קיין צווייפֿל ניט, אַז עס וועלן זיך געפֿינען נאָך אָנדערע צווישן די מיטגלידער פֿון דער „יו־ען", וואָס וועלן אונטערשטיצן אָ שותפֿותדיקע מלוכה אַדער אָ פֿעדעראַטיווע מלוכה אין פּאַלעסטינע. עס קען אויך מעגלעך זיין, אַז עס וועט פֿון עמעצן פֿאַרגעשלאָגן ווערן אַן אויסגעבעסערטער פֿעדעראַטיווער מאָריסאָן פּלאַן.

איך גלויב, אַז דער פּלאַן פֿון אָ שותפֿותדיקער אַדער פֿעדעראַטיווער מלוכה וועט קריגן נאָך מער אונטערשטיצונג, וועו מען וועט נעמען באַטראַכטן דעם פּלאַן פֿון צעטיילונג און מען וועט זען, ווי שווער עס איז אים דורכצופֿירן צוליב דער גרויסער אַראַבישער מאַיאָריטעט אין לאַנד.

די אונטערשטע שורה איז, אַז גראָמיקאָ רעדט האָט געקענט אַרויסרופֿן פֿרייד בלויז ביי די, וואָס גלויבן, אַז די בעסטע לייזונג פֿאַר דער פּאַלעסטינער פֿראָגע איז אָ שותפֿות־מלוכה פֿון יידן און אַראַבער. גראָמיקאָ האָט מיט זיין רעדע בייגעטראָגן אָ גרויסע מאָס פֿראָפּאַגאַנדע פֿאַר אָט דער לייזונג, אָפּילו וועו ער זאָל אין דער נאָענטער צוקונפֿט דאַרפֿן פֿאַרגעסן וואָס ער האָט אין זיין רעדע געזאָגט.

מחשבותן, וואָס הערט זיך מיטן ציוניזם אין סאָוועטן־לאַנד, אין וועמעס נאָמען גראָמיקאָ האָט געהאַלטן זיין רעדע?

מאַי, 1947

די רעקאָמענדאַציע וועגן צעטיילונג פֿון פּאַלעסטינע

די מאַיאָריטעט־רעקאָמענדאַציע פֿון דער אויספֿאַרשונגס־קאָמיסיע איז אָן שום צווייפֿל אָ גרויסער מאַראַלישער געווינס פֿאַר דר. וויצמאַנס ציוניזם. די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער קאָמיסיע זיינען נאָענט צו דעם, וואָס דר. וויצמאַן האָט פֿאַרלאַנגט אין זיין צעטיילונגס־פּלאַן. אין איין פונקט, האָט די קאָמיסיע, דאָכט זיך מיר, געגעבן וויצמאַנען מער וויַ ער האָט פֿאַרלאַנגט און איך גלויב ניט, אויב ער וועט דערמיט שטאַרק צופֿרידן זיין. איך האָב אין זינען די שטאָט יאָפֿע, די גרעסטע און עלטסטע אַראַבישע שטאָט אין פּאַלעסטינע, וואו די יידישע באַפֿעלקערונג איז אין פֿאַרגלייך מיט דער אַראַבישער אָ גאַנץ קליינע. איך זע פֿון די באַריכטן וועגן דער שטימונג פֿון די יידן אין פּאַלעסטינע בנוגע די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער קאָמיסיע, וועלכע איז אין אַלגעמיין אָ גאַנץ צופֿרידענע,אַז עס וואָלט געווען בעסער, וועו די קאָמיסיע וואָלט געגעבן די יידן אָ שטיקל מער טעריטאָריע אין גליל און איבערגעלאָזט יאָפֿע צו די אַראַבער.

נאָר עס איז אין דעם מאָמענט ניט וויכטיק זיך אָפּצושטעלן אויף די אייג־צלהייטן פֿון די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער קאָמיסיע. ערשטנס, דאַרפֿן זיי נאָך פֿאַרהאַנדלט ווערן פֿון דער אַלגעמיינער פֿאַרזאַמלונג פֿון דער „יו־ען". און דאַרטן וועלן דיסקוטירט ווערן ניט בלויז די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מאַיאָריטעט, נאָר אויך פֿון דער מינאָריטעט, עס הייסט דער פּלאַן פֿון פֿעדעראַציע, און עס איז לייכט פֿאַרויסצוזאָגן, אַז עס וועלן געמאַכט ווערן פֿאַרשיידענע אָמענדמענטס. אין דעם איצטיקן מאָמענט קען מען דעריבער בלויז רעדן וועגן די רעקאָמענדאַציעס אין אַלגעמיין. און מען דאַרף זאָגן, אַז ניט בלויז זיינען די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מאַיאָריטעט פֿון דער קאָמיסיע אָ מאָדעל געווינס פֿאַר די מעסיקע ציוניסטן, נאָר אויך די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מינאָריטעט זיינען אין אָ גרויסער מאָס אָ מאָדעל געווינס. איז דאָך אויך אין דער רעקאָמענדאַציע פֿון דער מינאָריטעט פֿאַראַן אַן אָנערקענונג פֿאַר די יידישע נאַציאָנאַל־פּאָליטישע פֿאָדערונגען אין פּאָלעסטינע. און איז דאָך אויך אין די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מינאָריטעט פֿאַראַן די אָנערקענונג פֿון דעם רעכט פֿון יידישער אימיגראַציע אין פּאָלעסטינע. אָבער די הויפּט־פֿראָגע איז, וואָס וועט זיין נאָך דעם, ווי די אַלגעמיינע פֿאַרזאַמלונג וועט פֿאַרענדיקן אירע דיסקוסיעס וועגן די רעקאָמענדאַציעס און עס וועט אָנגענומען ווערן אַן ענטגילטיקער באַשלוס וועגן דער פּאָלעסטינע־פֿראָגע. עס איז קלאָר, אַז די אָנטשיידונג וועט מוזן אַרויפֿגעצוואונגען ווערן. ניט מער, אויב די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מאַיאָריטעט וועלן אָנגענומען ווערן, וועלן זיי דאַרפֿן אַרויפֿגעצוואונגען ווערן בלויז אויף די אַראָבער, בעת ווען עס וועלן אָנגענומען ווערן די רעקאָמענדאַציעס פֿון דער מינאָריטעט, וועלן זיי מוזן אַרויפֿגעצוואונגען ווערן אויף ביידע צדדים. וואָר וועט אָבער טאָן די אַרויפֿצווינגונגס־אָרבעט?

לאָמיר אָננעמען, אַז ענגלאַנד וועט ניט צוריקווייזן דעם באַשלוס פֿון דער אַלגעמיינער פֿאַרזאַמלונג פֿון דער „יו־ען", הגם זי האָט אָ רעכט עס צו טאָן. אָבער אין אַזאָ פֿאַל קען מען דאָך זיכער ניט דערוואַרטן, אַז ענגלאַנד זאָל אויף זיך נעמען די אומאָנגענעמע ווי אויך קאָסטבאַרע אָרבעט, סיי מיליטעריש, סיי פֿינאַנציעל פֿון אַרויפֿצווינגען דעם באַשלוס פֿון דער „יו־ען" און נאָך דעם, ווי זי וועט פֿאַרטיק ווערן מיטן דזשאָב, זאָל זי איינפֿאַקן די זאַכן און אַוועקגיין.

אָבער, אויב ניט ענגלאַנד, טאָ וואָר דען? די „יו־ען" האָט פֿאַרלויפֿיק ניט קיין אייגענע מיליטעריש מאַכט און אויך ניט קיין אייגענע פֿאָליציי־מאַכט און עס וועט נאָך, ווי מען קען פֿאַרויסזען, בלייבן אָ רעכט ביסל צייט, ביז זי וועט עס האָבן. מען וועט דעריבער מוזן איבערגעבן צו איינעם פֿון די פֿעלקער אָדער צו אָ פּאָר פֿון די פֿעלקער, וואָס באַלאַנגען צו דער „יו־ען", דורכצופֿירן דעם דזשאָב. וואָר אָבער פֿון די פֿעלקער וועט איינפֿאַך, פֿון מצווה וועגן, וועלן שיקן אַן אַרמיי אין פּאָלעסטינע, כדי אַרויפֿצווינגען דעם באַשלוס פֿון דער „יו־ען" אויף די אַראָבער?

*

איך האָב דאָ ביז איצט גערעדט וועגן דער מאַיאָריטעט פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג, וועלכע איז, ווי איך קען אורטיילן, צופֿרידן מיט די

רעקאמענדאציעס פון דער מאיאריטעט פון דער קאמיסיע. אבער מען דארף ניט פארגעסן, אז עס איז פארהאן א גאנץ גרויסע מינאריטעט אין דער ציוניסטישער באוועגונג, וועלכע איז ניט צופרידן מיט דער אנטשיידונג. די מינאריטעט באשטייט פון פארשיידענע ריכטונגען אין דער ציוניסטישער באוועגונג. צוערשט קומען די ציוניסטן־רעוויזיאניסטן און דער עקסטרעמער טייל פון די בילט־מאר־ציוניסטן. מיט זיי גייט אויך א גרויסער טייל פון די ארטאדאקסישע ציוניסטן, וועלכע זיינען ארגאניזירט אונטער דעם נאמען „מזרחי". די לעצטע זיינען קעגן צוליב רעליגיעזע מאטיוון.

דאס זיינען די קעגנער פונעם רעכטן פליגל פון דער ציוניסטישער באוועגונג. די קעגנער פון לינקס זיינען אין דער ערשטער ליניע דער „השומר הצעיר", די צווייטע שטארקסטע ארבעטער פארטיי אין דעם ישוב, וועלכע איז פאר א צווייז־נאציאנאליטעטן־מלוכה אין פאלעסטינע. און פון צענטער, אויב מען קען עס אזוי אנרופן, איז קעגן — די „איחוד"־פארטיי פון דר. י. ל. מאגנעס, וועלכער איז פאר א צווייז־נאציאנאליטעטן־מלוכה.

לאגיש דארף צו די אנהענגער פון א צווייז־נאציאנאליטעטן־מלוכה מער אפפירן דער פעדעראטיווער פלאן פון דער מינאריטעט פון דער פאלעסטינע־קאמיסיע. עס איז, אמת, ניט די צווייז־נאציאנאליטעטן־מלוכה, וואס זיי פאדערן, אבער עס איז דאך גאנץ נאענט צו דעם.

צו די אומקאמפראמיסלעכע קעגנער פון צעטיילונג דארף אויך אריינגערעכנט ווערן די „אגודת ישראל", דער עקסטרעמער פליגל פון די ארטאדאקסישע יידן, וואס לאזט פון זיך אזוי פיל הערן. אבער די „אגודת ישראל" איז ניט נאר קעגן דער צעטיילונג פון ארץ־ישראל, צוליב די זעלביקע פריערדיקע געגעבענע רעליגיעזע מאטיוון פון די „מזרחים", נאר זי איז אין אלגעמיין קעגן א וועלטלעכער יידישער מלוכה אין פאלעסטינע. זיי זיינען בלויז פאר אזא יידישער מלוכה אין פאלעסטינע, וואס די תורה, זאל זיין איר קאנסטיטוציע. דאס איז אן אלטער באשלוס פון דער „אגודת ישראל", וואס איז באנייט געווארן אויף דעם צוזאמענפאר פון דער „אגודת ישראל", וואס איז אפגעהאלטן געווארן די טעג אין איראפע.

נאר ווי גרויס עס זאל ניט זיין די צאל קעגנער פון צעטיילונג, איז עס ניט קיין פראגע, אז ווען עס וועט קומען צו אן אפשטימונג, וועט די גרויסע מאיאריטעט פון די ציוניסטן זיין פאר דעם צעטיילונגס־פלאן פון דער „יו־ען"־קאמיסיע. עס הייסט, אז וואס איז שייך צום יידישן צד, וואלט מען קענען באטראכטן די פאלעסטינע פראגע פאר געלייזט. צום אומגליק אבער איז פארהאן א צווייטער צד, וואס פאר אים איז די פראגע זייער ווייט פון זיין געלייזט.

אויפן שוועל פון דער יידישער מלוכה

די יידישע מלוכה אין פאלעסטינע קוקט אויס צו זיין אויפן שוועל.* און אויב אייגער האט ליב צו זיצן שטענדיק ערגעץ אויבן־אן און האט מורא, אז מען זאל אים שפעטער ניט זאגן, אז ער איז געווען א „סלעקער" און ער זאל

* געשריבן דעם 8טן נאוועמבער 1947. — ח. ש. ק.

דעריבער שטיין הינטער דער בימה, אָדער גאָר אין פֿאַליש, איז עס געווייס פֿאַר אַזעלכע איצט די צייט צו מאַכן דעם שפֿרונג און זיך אַרויפֿכאַפּן אויף דעם ציוניסטישן „בענדוואַגן". אָבער איך בין בטבע ניט קיין שפּרינגער און ניט קיין מיטלויפֿער, אָפֿילו ווען עס ווערט אַ געלאַף. און וואָס איז שייך צו דער יידישער מלוכה, וועט זי מיך ניט מאַכן פֿאַר קיין ציוניסט, אָפֿילו ווען זי וועט שוין זיין אויף דער אַנדערער זייט פֿון שוועל. עס הייסט, ווען די ציוניסטן וועלן איר שוין האָבן. איך וועל נאָך אויך דעמאָלט זאָגן, אַז עס וואָלט געווען בעסער פֿאַר די יידן אין פֿאַלעסטינע צו האָבן אַ נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע אונטער ענגלאַנד, און אַז מיט דער צייט זאָל זיך דאָרט קענען שאַפֿן אַ פֿעדעראַטיווע אָדער אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן מלוכה, וועלכע זאָל בלייבן פֿאַרבונדן מיט ענגלאַנד.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז אַזוי ווי די לאָגע איז איצט, ווען די יידן מיט די אַראַבער שטייען איינע קעגן די אַנדערע ווי בלוטיקע שונאים, קען מען קיין שום־תּוּתדיקע מלוכה אין פֿאַלעסטינע ניט שאַפֿן. דעריבער זאָג איך, אַז עס וואָלט געווען בעסער, ווען ענגלאַנד וואָלט געבליבן אין פֿאַלעסטינע אויך וויייטער און עס וואָלט זיך וויייטער אָנטוויקלט די יידישע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, וואָס איז טייַלווייז שוין געשאַפֿן געוואָרן אונטער דער ענגלישער שוץ. און ביסלעכווייז וואָלט די יידישע באַפֿעלקערונג אין פֿאַלעסטינע געוואַקסן און גרעסער געוואָרן, און אין משך פֿון אַ געוויסע צאָל יאָרן וואָלטן די אָנטוויקלונג און די אינטערעסן פֿון ביידע פֿעלקער געפֿירט צו אַ פֿעדעראַטיווער מלוכה.

פֿאַר אַ פֿעדעראַטיווער מלוכה אין פֿאַלעסטינע בין איך שוין אַרויסגעקומען גאָנץ לאָנג צוריק. איך האָב אויף דעם יידישן אַרבעטער־קאָנגרעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ניו־יאָרק מיט קנאַפּע דרייסיק יאָר צוריק, פֿאַרגעשלאָגן אַ רעזאָלויציע וועגן אַ פֿעדעראַטיווער מלוכה אין פֿאַלעסטינע. איך האָב געגלויבט, און דאָס שטימט פֿולשטענדיק מיט דעם בונדיסטישן שטאַנדפּונקט, אַז אין לענדער, וואו עס לעבן פֿאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן, דאַרף די מלוכה זיין אַ פֿעדעראַטיווע. מיינע חברים פֿון „בונד" זיינען מיט מיר דעמאָלט ניט געווען איינפֿאַרשטאַנען. אויף וויפֿל איך געדענק, בין איך דעמאָלט געווען דער איינציקער בונדיסט, וואָס האָט אַזוי געגלויבט. און ווען דר. חיים ווייצמאַן איז צו דעם ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, אין 1931, אַרויסגעקומען מיט אַ דערקלערונג וועגן אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן מלוכה, וואָס איז פֿאַר פֿאַלעסטינע פֿאַקטיש דאָס זעלבע, וואָס אַ פֿעדעראַטיווע מלוכה, האָב איך דעמאָלט אין „פֿאַרווערטס" זיך גאָנץ וואַרעם אָפּגערופֿן אויף זיין פּלאַן און האָב ביי דער געלעגנהייט איבערגעדרוקט מיין רעזאָלויציע, וואָס איך האָב פֿאַרגעשלאָגן אויף דעם דערמאָנטן יידישן אַרבעטער־קאָנגרעס. און שפּעטער, ווען דר. י. ל. מאַגנעס איז אַרויסגעקומען מיט זיין פּראָגראַם וועגן אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־שטאַט, האָב איך ווידעראַמאָל געשריבן, אַז די גרונט־אידעע אָפּגעלירט צו מיר, הגם מיט מאַנכע פונקטן פֿון דר. מאַגנעסס פּראָגראַם בין איך ניט איינשטימיק. און אָט ביי דעם שטיי איך אויך איצט. איך דאַרף בלויז צוגעבן, אַז אין דער צייט וואָס די, וועלכע זיינען פֿאַר אַ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה, ווי די „איחוד"־פּאַרטיי פֿון דר. מאַגנעס און די „שומר־הצעיר"־פּאַרטיי, זיינען קעגנער פֿון צעטיילונג, אָדער „חלוקה", ווי מען זאָגט עס, בין איך ניט קיין פּרינציפּיעלער קעגנער, נאָר אַ ניט־גלויביקער.

איך גלויב ניט אין דער פּראַקטישקייט פֿון דעם חלוקה־פּלאַן און איך גלויב ניט, אַז ער איז גוט פֿאַר די יידן, ווען ער זאָל אַפֿילו דורכגעפֿירט ווערן, ווי די מאַיאָריטעט פֿון דער „יו־ען״־אויספֿאַרשונגס־קאָמיסיע האָט אים פֿאָרגעשלאָגן. און אויב מורא קען זיין אַן אַרגומענט, וואָלט איך זאָגן, אַז איך בין קעגן דעם חלוקה־פּלאַן, ווייל איך האָב מורא פֿאַר אים. איך האָב מורא, אַז ער איז פֿאַרבונדן מיט אַ לאַנגן פֿאַרביטערטן קאַמף און מיט אַ סך בלוט־פֿאַרגיסונג.

איך וועל אויף קיינעם קיין פֿאַראיבל ניט האָבן, ווען ער וועט זאָגן, אַז איך בין אַ פּחדן אָדער פּשוט אַ טרוס, אָבער איך וועל אויף דעם ענטפֿערן, אַז אין פּחדנות וואָלט מען מיך קיינעז באַשולדיקן, ווען עס וואָלט זיך געהאַנדלט וועגן מיין פּערזענלעכער זיכערקייט, וועז זי זאָל שטיין אין קאָן. דאָס איז אָבער ניט דער פֿאַל.

נאָר אין דער אמתן האָב איך דאָ אין גאַנצן ניט געדאַרפֿט אַרײַנברענגען די פֿראַגע פֿון העלדישקייט. ווייל זי האָט מיט מיין באַציאונג צו דער צעטיילונג פֿון פּאַלעסטינע גאָרניט צו טאָן. די פֿראַגע פֿון העלדישקייט וואָלט דאָ געהאַט אַ שייכות, ווען איך וואָלט געגלויבט, אַז דער חלוקה־פּלאַן איז פּראַקטיש און גוט פֿאַר די יידן אין פּאַלעסטינע און, ווען איך וואָלט דעמאָלט געזאָגט, אַז איך האָב מורא, אַז אַ סך בלוט וועט צוליב אים פֿאַראָסן ווערן, וואָלט מען געקענט דיסקוטירן די פֿראַגע פֿון פּחדנות און העלדישקייט. וועז איך גלויב אָבער, אַז דער חלוקה־פּלאַן איז ניט פּראַקטיש און ניט גוט פֿאַר די יידן אין פּאַלעסטינע, און דערצו איז ער נאָך פֿאַרבונדן מיט אַ ביטערן קאַמף און מיט אַ סך בלוט־פֿאַרגיסונג, איז דאָך ניט דאָ וואָס צו רעדן וועגן באַווייזן העלדישקייט צוליב העל־דישקייט.

*

איך בין דאָ ניט אויסן צו דיסקוטירן דעם חלוקה־פּלאַן. די פֿראַגע פֿון חלוקה איז גאַנץ הייס דיסקוטירט געווארן אין דער ציוניסטישער פּרעסע און אויף ציוניסטישע פֿאַראַמלונגען פֿאַר אַ לענגערער צייט. זיינען דאָך די איצטיקע פֿירער פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין אַמעריקע געווען די שאַרפֿסטע קעגנער פֿון צעטיילונג. און זיינען דאָך נאָך אויך איצט פֿאַראַן אַ סך אין דער ציוניסטישער באַוועגונג, וועלכע זיינען קעגן דער צעטיילונג. עס זיינען קעגנער ניט בלויז די „איחוד״־פֿאַרטיי און די „השומר־הצעיר״־פֿאַרטיי. די ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן זיינען נאָך שאַרפֿערע קעגנער. שוין אָפּגערעדט פֿון דעם עקס־טרעמען פֿליגל פֿון די ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן, אָט די עקסטרעמיסטן, וועלכע זאָגן, אַז זיי זיינען די אייניקיקע אמתע יורשים פֿון דעם הערצליאָנישן ציוניזם, שרייען דאָך, אַז דער חלוקה־פּלאַן איז דער גרעסטער פֿאַרראַט קעגן ציוניזם. אָט וועל איך דאָ, פֿאַר אַ ביישפּיל, איבערגעבן אַ קורצן אויסצוג פֿון דעם היגן אָפּיציעלן אַרגאַן פֿון די עקסטרעמע ציוניסטן־רעוויזיאָניסטן, וועלכע מאַרשירן איצט אונטער דער פֿאָן פֿון „נאַציאָנאַלן יידישן ראַט פֿאַר אַ פֿרייער ארץ־ישראל״.

אָט איז עס:

„חיים ווייצמאַן, וועגן וועמען עס האָבן זיך פֿאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז ער איז אָלט און האַלב־בלינד, האָט פֿונדעסטוועגן געפֿונען כוח אין זיך

צו מאַכן די לאַנגע רייזע קיין אַמעריקע, כּדי צו קענען נאָכגיין מיט די אייגענע פֿיס נאָך דער לויה פֿון הערצעליאַנישן ציוניזם, וואָס ער דענקט, אַז ער איז באַגראָבן געוואָרן ביי די „יונייטעד נעישאַנס" אין ליעיק סוקסעס.

„עס קען זיין, אַז ווייצמאַן פֿילט זיך ווי אַ זיגער און אַז ער איז געקומען קיין אַמעריקע, כּדי צו קריגן די בוקעטן בלומען און די קרוין פֿון העלד, צו וועלכער ער פֿילט זיך באַרעכטיקט.

„ווייצמאַנס פֿליאַסקעדריגעס, און אַזעלכע געפֿינען זיך נאָך אין דער צע־פֿויקטער, דעגענערירטער ציוניסטישער באַוועגונג, זיי דערקלערן מיט א טאָן פֿון טריאומף: ‚ווייצמאַנס שיטה האָט געזיגט!'

„ווילן מיר מודה זיין, אַז די באַרימערייַ איז ניט איבערגעטריבן. ווייצמאַנס שיטה האָט געזיגט.

„אָבער, אַז־אָך־און־ווי צו אַזאַ זיג!

„עס איז דער זיג פֿון א קברן איבער א מת".

נאָר עס זיינען פֿאַראַן שאַרפֿע, אויסגעשפּראָכענע קעגנער פֿון צעטיילונג אויך אין די רייען פֿון די אַלגעמיינע ציוניסטן.

און אויף דער קאָנפֿערענץ פֿון די „מזרחי"־ציוניסטן, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן די וואָך אין ניו־יאָרק, איז דער צעטיילונגס־פּלאַן באַצייכנט געוואָרן אַלס א שווערע גזירה אויף יידן.

נאָר וואָס איז שייך צו דעם „מזרחי", וויס איך אַליין ניט, ווי אַזוי זייערע פֿאַרטרעטער האָבן געשטימט פֿאַר דעם חלוקה־פּלאַן. דער „מזרחי" האָט שטענדיק באַהויפּטעט, אַז לויט דעם יידישן דין טאָר ארץ־ישראל ניט געטיילט ווערן און אַז יידן טאָרן דעריבער ניט שטימען דערפֿאַר. נאָר אפֿשר טאָקע וויל דער „מזרחי" יוצא זיין פֿאַרן דין דערמיט, וואָס ער וועט זאָגן, אַז עס איז א גזירה, וויל ווען עס האָנדלט זיך וועגן א גזירה, קען מען זיך דאָך ניט העלפֿן.

גוט פֿאַר די וואָס גלויבן

וואָס איך האָב געהאַט צו זאָגן וועגן דעם ענין יידישע מלוכה, האָב איך שוין אַרויסגעזאָגט מיט א פֿאָר וואָכן פֿריער און איך האָב וויניק וואָס צוצוגעבן, וויל איך האָב אונטער דער צייט מיין מיינונג ניט געענדערט.*

איך האָב העכסטנס געקענט זאָגן, אַז מיין מורא פֿאַר בלוט־פֿאַרגיסונג איז לייַדער געווען ניט קיין אומזיסטע. אָבער איך האָלט זיך פֿאַר דער אָנגע־נומענער העפֿלעכקייט, אַז וועג מענטשן טאָנצן, פֿרייען זיך און זינגען שירה, דאַרף מען ניט שטערן זייער שמחה. בלויז גאָט, וועלכער האָלט זיך ניט פֿאַר דער אָנגענומענער מענטשלעכער העפֿלעכקייט, וואָלט געקענט זאָגן: אין פֿא־לעסטינע גיסט זיך בלוט, און איר דאָ טאָנצט און הוליעט. ער האָט אַמאָל ענ־לעכעס געזאָגט, ביי אַן אַנדער געלעגנהייט, לויט ווי די גמרא גיט עס איבער.

נאָר איך וואָלט ניט וועלן מאַכן דעם אינדרוק, אַז בלויז מיר טוט ווייַ דאָס האָרץ פֿאַר דעם יידישן בלוט, וואָס ווערט איצט פֿאַרגאָסן אין פּאַלעסטינע. איך

---

* געשריבן דעם 13טן דעצעמבער 1947. ח. ש. ק.

ווייס, אַז די הערצער פֿון די ציוניסטן וווייטאָגן פֿונקט אַזוי שטאַרק פֿאַר די יידישע לעבנס, וואָס קומען אום. אָבער זיי האָבן אַ טרייסט. זיי זאָגן, אַז אַ נייער יידישער לעבן וועט געבוירן און יעדער נייער געבורט איז פֿאַרבונדן מיט בלוט. אָדער זיי זאָגן עס איז אַן אָנדער נוסח: די יידישע מלוכה איז אונטערגעאָנגען דורך פֿייער און שוועבד און זי וועט אויפֿגעריכט דורך פֿייער און שוועבד. און אַ פֿרומער ציוניסט קען זאָגן, אַז עס איז חבלי משיח — די לעצטן פֿון משיחס קומען. איך אָבער גלויב ניט, אַז משיח איז געקומען. איך גלויב אַפֿילו ניט, אַז ער האָלט אין קומען. יעדנפֿאַלס שטימט עס ניט מיט דעם לידל „און אַז משיח וועט קומען". אין דעם ניט־גלויבן מיינעם איז אפֿשר טיילווייז שולדיק די גמרא און די אָנדערע ספֿרים, וואָס איך האָב געלערנט אין מיינע יינגערע יאָרן. דאָרטן וועלט פֿאַרגעשטעלט דאָס קומען פֿון משיחן גאָנץ אָנדערש. דער אמת איז, אַז לויט די באַדינגונגען וואָס וועלן געשטעלט אין גמרא ווי אַזוי משיח קען קומען, קען ער, דאָכט זיך, קיינמאָל ניט קומען. און אפֿשר האָט עס טאַקע די גמרא אויך געמיינט, ווייל דער אמתער משיח איז דער, אויף וועלכן מען וואַרט אייביק, אַז ער זאָל קומען און ער קומט ניט. משיח איז באַשאַפֿן געוואָרן פֿאַר דעם צוועק, אַז מען זאָל אויף אים אייביק וואַרטן. ער קען דעריבער ניט קומען. נאָר אויב עס רעדט זיך וועגן אַ משיח, וואָס קען קומען, דאַרף מען ניט פֿאַרגעסן, אַז דער איצטיקער ציוניסטישער משיח האָט געקענט קומען מיט קנאַפּע צען יאָר צוריק, ווען די ציוניסטן וואָלטן געוואָלט — און מיט אַ סך קלענערע חבלי משיח. איך מיין דאָ דעם חלוקה־פּלאַן פֿון דער פּיל־קאָמיסיע.

*

דער חלוקה־פּלאַן פֿון דער פּיל־קאָמיסיע האָט געהאַט די גרויסע מעלה, וואָס עס איז געווען, ווער עס זאָל אים דורכפֿירן. עס איז געווען ענגלאַנד, דעמאָלט נאָך אין איר פֿולער גרויסקייט און אין פֿולער שטאַרקייט. קיינער פֿון די ציוניסטן האָט אין יענער צייט ניט געצווייפֿלט אָז ענגלאַנד קען איר פֿאַרגעשלאָגענעם חלוקה־פּלאַן דורכפֿירן. מיר האָבן אָבער דעמאָלט געהערט מער ציוניסטישע יאָמער־געשרייען וועגן אַ דריטן יידישן חורבן, אַיידער די יובעל־פֿרייד וועגן אַ יידישער גאולה. דער קאָמף בייַ די ציוניסטן קעגן דעם חלוקה־פּלאַן פֿון דער פּיל־קאָמיסיע איז געווען אַ זייער הייסער.

איך נעם זיך ניט אַן צו זאָגן, וואָס עס וואָלט געווען דער וועלט פֿון דער יידישער מלוכה, ווען דער חלוקה־פּלאַן פֿון דער פּיל־קאָמיסיע וואָלט דורכגעפֿירט געוואָרן. אפֿשר האָט מיין אָפּשאַצונג אין דעם פּרט איבערהויפּט ניט קיין באַדייטונג, ווייל איך האָלט אין אַלגעמיין זייער וווייניק פֿון דעם וועלט פֿון די פּיצעלע מלוכהלעך, בפּרט נאָך, ווען אין דער פּיצעלע מלוכהלע, איז פֿאַראַן אַ גרויסע מינאָריטעט פֿון אַן אָנדער נאַציאָנאַליטעט, וועלכע גלויבט, אַז די מלוכה האָט גאָר געדאַרפֿט באַלאַנגען צו איר. אָבער עס איז דאָך געווען אַ גוטער גרונט אָנצונעמען, אַז אונטער דער ענגלישער שוץ האָט די קליינע יידישע מלוכהלע, וואָס די פּיל־קאָמיסיע האָט געוואָלט שאַפֿן, געקענט עקזיסטירן און מען האָט אויך געקענט האָפֿן, אַז מיט דער צייט וועט געשאַפֿן ווערן אַ פֿעדעראַציע פֿון די צוויי קליינע מלוכהלעך — די יידישע און די אַראַבישע — און

אז עס זאל קומען צו אַ פרידלעכן צוזאַמענלעבן פון אַט די צוויי פֿעלקער, וועלכע האָבן אַזוי פֿיל געמיינשאַפֿטלעכעס.
וואָס איז אָבער איצט?

*

עס איז געווען זייער שיין פון דער גרויסער מאַריטעט פון די מיטגלידער פון דער „יו־ען", וואָס האָט געשטימט פֿאַר אַ יידישער מלוכה אין פאַלעסטינע. דאָס איז ניט בלויז אַ גרויסער מאַראַלישער געווינס פֿאַר די ציוניסטן, וועלכע האָבן געקעמפֿט פֿאַר אַ יידישער מלוכה, נאָר עס האָט אַ גרויסע מאַראַלישע באַדייטונג פֿאַר אַלע יידן, אין וועמעס קעפּ אונדזערע פראָפֿעסיאָנעלע שוואַרץ־זעער האָבן אָן אויפֿהער זיך באַמיט אַריינצוהאַמערן די איבערצייגונג, אַז אַלע גויים זיינען געשוואירענע שונאים פון יידישן פֿאָלק. די אָפּשטימונג אין דער „יו־ען" דאַרף דינען פֿאַר אַן איבערצייגנדיקן באַווייז, אַז דאָס איז פֿאַלש.

נו, מען קען זאָגן, אַז מאַנכע פון די לענדער, וואָס האָבן געשטימט פֿאַר דעם צעטיילונגס־פּלאַן האָבן געהאַט זייערע אייגענע אויסרעכענונגען. אויב איינער וויל, קען ער זאָגן, אַז אונדזער אייגענע אַמעריקע האָט אין דעם ענין פאַלעסטינע געהאַט אין זינען אירע אייגענע חשבונות וועגן די קומענדיקע פרעזידענט־וואַלן אין 1948. וועגן סאָוועט־רוסלאַנד קען איינער זאָגן, אַז זי האָט געהאַט מער אין זינען, אַז ענגלאַנד זאָל אַרויס פון פאַלעסטינע און אַז עס זאָל געשאַפֿן וועלן אַ מעגלעכקייט פֿאַר איר, רוסלאַנד, אַריינצושטעלן אַ פוס אין דעם מיטל־מזרח. וועגן פוילן קען איינער זאָגן, אַז זי האָט געשטימט ווי סאָוועט־רוסלאַנד האָט געוואָלט און אַ צווייטער קען זאָגן, אַז די אורזאַך איז, וואָס זי האָט אַ רעכט ביסל יידישע לעבנס אויף איר געוויסן. היטלערן וואָלט זיך ניט איינגעגעבן אומצו־ברענגען איבער דריי מיליאָן יידן אין פוילן, ווען די פאַליאָקן וואָלטן אים ניט געהאָלפֿן. עס האָבן געקענט גערעטעוועט ווערן אַ סך הונדערטער טויזנטער יידישע לעבנס אין פוילן, ווען די פאַליאָקן וואָלטן געוועון מענטשלעך געגנג זיי צו וועלן רעטעווען. נאָר אויב אַפֿילו אָט די דערקלערונגען זאָלן זיין ריכ־טיקע, קען עס בלויז זאָגן, אַז ניט אַלע פון די דריי און דרייסיק פֿעלקער, וואָס האָבן געשטימט פֿאַר אַ יידישער מלוכה, זיינען אויסן געווען בלויז די טובה פון יידן. זאָל זיין, אַז דריי אָדער פֿיר פון זיי האָבן געהאַט זייערע אייגענע מאָטיוון, אָבער די גאַנץ גרויסע איבערוועגדיקע מאַריטעט פון די 33 פֿעל־קער, וואָס האָבן געשטימט פֿאַר דער יידישער מלוכה, האָט קיין אייגענע מאָטיוון ניט געהאַט. וועגן די מייסטע פון זיי קען מען אָפֿילו ניט זאָגן, אַז זיי האָבן אויף זייער געוויסן קריוודעס, וואָס זיי זיינען באַגאַנגען קעגן יידן און זיי האָבן עס דעריבער געוואָלט אָפּווישן מיט זייער שטימען פֿאַר אַ יידישער מלוכה. קוקט דורך די ליסטע פון די נעמען פון די פֿעלקער, וואָס האָבן געשטימט פֿאַר דער יידישער מלוכה און איר ווערט זען, אַז כּמעט אַלע פון זיי זיינען אזעלכע, וואָס האָבן יידן ניט שלעכט באַהאַנדלט אין זייערע לענדער. אָט דער פֿאַקט האָט אַן שום צווייפֿל אַ גרויסע מאַראַלישע באַדייטונג. ער ווערט לאָמיר האָפֿן, אין אַ גרויסער מאָס אָפּשוואָכן דעם שעדלעכן גיפֿט פון פֿעלקער־האָס, וואָס אונדזערע שאָוויניסטן שפּריצן אין יידישע הערצער.

נאָר דאָס איז אַלץ גוט וואָס איז שייך צו דער אָפּשטימונג וועגן דעם חלוקה־פּלאַן. וואָס אָבער קען מען זאָגן וועגן דער דורכפֿירונג פֿון דעם פּלאַן? וועט וועט עס דורכפֿירן און ווי אַזוי?

אָפּילו, ווען דאָס קלייַנע שטיקל טעריטאָריע, וואָס די „יו־ען" האָט באַשטימט פֿאַר דער יידישער מדינה, וואָלט ניט געווען אַרומגערינגלט פֿון אַלע זייטן מיט אַראַבער, וואָלט מען דאָך אויך געהאַט גרויסע שוועריקייטן אייַנצורעדאַנען אין איר אַ יידישע מדינה. אויף דעם קלייַנעם שטיקל טעריטאָריע געפֿינען זיך, ווי עס ווערט אָנגענומען, אַרום 540,000 יידן און 400,000 אַראַבער. (איך נעם די ציפֿערן ווי זיי זיינען אָנגעגעבן געוואָרן אין פֿאַרלוף פֿון די דעבאַטן אין דער „יו־ען" וועגן דער צעטיילונג פֿון פּאַלעסטינע). מען דאַרף האָבן זייער גרויסע כּוחות צו אַרגאַניזירן און אויפֿהאַלטן אַ מלוכה מיט אַזאַ גרויסער פֿיינט־לעכער מינאָריטעט. אָנגענומען, אַז די יידישע צאָל וועט שפּעטער אַ סך פֿאַרגרעסערט ווערן, אָבער ווי האָלט מען אויף אַזאַ מלוכה ביז דעם שפּעטער? בפֿרט נאָך ווען אָט די גרויסע פֿיינטלעכע מינאָריטעט, וועלכע גלויבט, אַז די מלוכה דאַרף גאָר באַלאַנגען צו איר, האָט אַזאַ גרויסע צאָל העלפֿער הינטער זיך.

עס איז גוט פֿאַר די, וואָס גלויבן, אַז זיי וועלן גובר זיין אַלע שוועריקייטן מיט זייערע אייגענע כּוחות. אָבער מיר פֿעלט אָט־דער גלויבן.

ווען איך לייען אין די צייטונגען די באריכטן* וועגן דעם, וואָס עס קומט איצט פֿאָר אין פּאַלעסטינע, פֿיל איך ווי מיין הארץ וואָלט ליגן אונטער אייז. און ווי עס זעט אויס, דאַרפֿן מיר זיין צוגעגרייט צו לייענען אָט די טרויעריקע באריכטן פֿאַר אַ לאַנגער צייט. עס איז ניט קיין מלחמה פֿון צוויי ארמייען, וואָס קעמפֿן אייגע קעגן דער אַנדערער און מען דאַרף בלויז וואַרטן ביז אין ארמיי וועט באַזיגן די צווייטע און די מלחמה וועט זיין געענדיקט. אין פּאַלעסטינע איז איצט ניט קיין מלחמה, נאָר אַ בלוטיקער געשלעג, וואָס קיינער קען ניט זאָגן, ווען ער וועט אויפֿהערן, אויב עס זאָל זיך ניט אַריינמישן אַן אויסגווייניקסטע מאַכט, וואָס וועט דעם געשלעג אָפּשטעלן.

די לאָגיק דאַרף זיין, אַז די „יו־ען", וואָס האָט באַשלאָסן, אַז די יידן זיינען באַרעכטיקט צו אַ מלוכה אין פּאַלעסטינע, דאַרף העלפֿן די יידן קריגן זייער רעכט. די „יו־ען" וווייסט, אַז די יידן קענען ניט מיט זייערע אייגענע כּוחות אַליין פֿירן אַ קאַמף מיט די אַראַבער אין און אַרום פּאַלעסטינע, וועלכע ווילן זיי ניט דערלאָזן זיך צו באַנוצן מיט דעם רעכט, וואָס איז זיי געגעבן געוואָרן. די „יו־ען" דאַרף ניט בלויז העלפֿן די יידן גרינדן און אינאַרדנען זייער מלוכה, נאָר דאַרף זיי אויך העלפֿן איר באַשיצן און באַפֿעסטיקן. וועט אָבער די „יו־ען" עס טאָן?

פֿאַרלויפֿיק האָט די „יו־ען" ניט קיין פּאָליציאישע און ניט קיין מיליטעריש מאַכט עס צו טאָן. און ווען זי זאָל עס איצט פֿרובירן שאַפֿן, וועט זיך אָנפֿאַנגען אַ פֿראָגע וועגן זייער וויכטיקער פּאָליטיק.

---

* געשריבן דעם 13טן דעצעמבער 1947. ח. ש. ק.

קאַרל מאַרקס און די יידן־פּראַגע

קאַרל מאַרקס האָט וועגן יידן אָנגעשריבן בלויז אין אַרטיקל. וועגן דעם דאָזיקן אַרטיקל זאָגט פּראָפעסאָר מעהרינג, דער פּאַרפאַסער פון דער געשיכטע פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער באַוועגונג אין דייטשלאַנד און דער רעדאַקטאָר פון קאַרל מאַרקס' „נאַכלאָס", אַז דאָס איז דאָס בעסטע און דאָס גענויאַלסטע, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געשריבן, בעת פּראָפעסאָר בולגאַקאָוו זאָגט, אַז דאָס וואָס קאַרל מאַרקס האָט געשריבן וועגן דער יידן־פּראַגע האָט אויף אים געמאַכט דעם אָפּשטויסנדסטן אייndרוק און ער קען זיך ניט דערקלערן ווי אַזוי קאַרל מאַרקס האָט געקענט מאַכן אַזאַ שאַרפּן, באַלייdיקנדן אָנגריף אויף דעם פּאָלק פון וועלכן ער שטאַמט אַליין אַרויס.

וועלכע מיינונג איז די ריכטיקע? — מיט דעם גרעסטן רעספּעקט צו פּראַנץ מעהרינגס ברייטער און טיפֿער קענטניש פון סאָציאַליזם און זיין אומפּאַרגלייך־לעך גרויסער בקיאות אין קאַרל מאַרקס, מעג מען דאָך צו זיין מיינונג וועגן דעם אַרטיקל פון קאַרל מאַרקס איבער דער יידן־פּראַגע, זיך פּאַרהאַלטן גאַנץ פּאַרזיכטיק. פּראַנץ מעהרינג אַליין איז זייער שטאַרק געשטרויכלט אין אָנטיסעמיטישע געפֿילן. זיי זיינען אים געבליבן בירושה פון יענע צייטן, אידער ער איז נאָך געוואָרן אַ סאָציאַל־דעמאָקראַט. עס שיינט, אַז דער אָנטיסעמיטיזם איז ביי פּראַנץ מעהרינג געווען אַזוי שטאַרק אייngעוואָרצלט אין זיין יוגנט, אַז ער האָט זיך פון אים ניט געקענט באַפֿרייען, ווען ער איז אַפֿילו געוואָרן אַ סאָציאַליסט און איינער פון די פֿראַמינענטסטע טעאָרעטיקער און שריפֿטשטעלער פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. פּראַנץ מעהרינג האָט אַפֿילו אין זיין געשיכטע פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, ווען ער קומט צו פֿערדינאַנד לאַסאַל, זיך ניט געקענט באַפֿרייען פון זיינע אַמאָליקע אָנטיסעמיטישע טעאָריעס. אין זיין פּאַרגלייך, וואָס ער מאַכט צווישן פֿערדינאַנד לאַסאַל און קאַרל מאַרקס, געפֿינט זיך זייער אַ שטאַרקע דאָזיקע אָנטיסעמיטיזם. פֿערדינאַנד לאַסאַל האָט קיין חן ניט געפֿונען אין די אויגן פון פּראַנץ מעהרינג. זיינע הויפּט־חסרונות געפֿינט ער אין דער יידישקייט פון לאַסאַלן. לאַסאַל האָט זיך ניט באַפֿרייט פון יידנטום און דאָס האָט אויף אים געהאַט די שעדלעכסטע ווירקונג, בעת קאַרל מאַרקס האָט זיך פולשטענדיק באַפֿרייט פון יידנטום און ער איז דעריבער געווען פּריי פון דער שעדלעכער ווירקונג פון יידנטום אויף זיין געדאַנקען־גאַנג און אויף זיין לערע — דאָס איז די מיינונג פון פּראַנץ מעהרינג.

פּראַנץ מעהרינג האָט זיך פון זיינע אָנטיסעמיטישע טעאָריעס ניט געקענט באַפֿרייען אַפֿילו אין דער לעצטער צייט, ווען ער האָט געשריבן זיין פאַררעדע אין דעם „נאַכלאָס" פון קאַרל מאַרקס צו דעם אַרטיקל די „יידן־פּראַגע". די דאָזיקע פאַררעדע איז געשריבן געוואָרן אין אַ צייט, ווען דאָס יידישע פֿאָלק האָט שוין געהאַט אַ גאַנץ אַנדער פּנים, ווי אין דער צייט, ווען קאַרל מאַרקס האָט געשריבן זיין אַרטיקל. די פאַררעדע איז פון פּראַנץ מעהרינגן געשריבן געוואָרן, ווען דאָס יידישע פֿאָלק האָט מיט זיך שוין מער ניט פאַרגעשטעלט אַ בורזשואַזן קלאַס, ווי אין די פֿערציקער יאָרן פון 19־טן יאָרהונדערט אין דייטשלאַנד, ווען קאַרל מאַרקס האָט זיין אַרטיקל געשריבן. די פאַררעדע איז פון

פֿראַנץ מעהרינג געשריבן געווארן שוין לאַנג נאָך דעם, ווי קאַרל קאוטסקי האָט געשריבן זיין אָפּהאַנדלונג וועגן דער יידן־פֿראַגע, וואו ער פֿאַרנעמט אַ פֿולשטענדיק קעגנגעוצטן שטאַנדפונקט, ווי קאַרל מאַרקס אין זיין אַרטיקל. נאָך מער. די פֿאַררעדע פֿון פֿראַנץ מעהרינג איז געשריבן געווארן, ווען די יידישע ארבעטער־באַוועגונג אין רוסלאַנד האָט שוין געצויגן די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון דער גאַנצער סאָציאַליסטישער וועלט און ווען די יידישע פֿאַלקסמאַסן זיינען באַצייכנט געווארן אַפֿס די טרעגער פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע.

אין זיין פֿאַררעדע צו דעם אַרטיקל פֿון קאַרל מאַרקס וועגן דער יידן־פֿראַגע, דערקלערט פֿראַנץ מעהרינג, אַז די יידן אין דייטשלאַנד האָבן זיך ניט באַטייליקט אין דער לויבנסווערטער אַרבעט פֿון די דייטשע דענקער און דיכטער. בלויז מענדעלזאָן האָט זיך פֿאַרדינט געמאַכט פֿאַרן דייטשן פֿאָלק דערמיט וואָס ער האָט געארבעט צו קולטיווירן די יידן. אָבער טאַקע פֿון מענדעלזאָנס ארבעט גופֿא, זאָגט מעהרינג, קען מען זען וויי ווייט די יידן זיינען געשטאַנען פֿון דעם גייסטיקן לעבן פֿון דער דייטשער נאַציע. מענדעלזאָן האָט געמוזט איבערזעצן די ביבל אין דער דייטשער שפּראַך מיט יידישע בוכשטאָבן, דאָס באַווייזט, אַז די יידן האָבן אַפֿילו רעכט דייטש ניט געקענט. די שפּראַך פֿון די יידן איז דאַמאָלט געווען, דערציילט מעהרינג, אַ יידיש־דייטשער זשאַרגאָן, אַ שרעקלעכער געמיש פֿון פֿאַרדאַרבענע דייטש, העברעאיש, סלאַוויש און אַנדערע שפּראַכן. דאָס יידישע פֿאָלק האָט, הייסט עס, נאָך אַ לאַנגע צייט ניט געקענט זיין קיין אָקער־פֿעלד פֿאַר דער זריעה פֿון דער דייטשישער קלאַסישער ליטעראַטור און פֿילאָזאָפֿיע.

פֿון דער דאָזיקער קורצער באַמערקונג קען מען זען ווי עכט נאַציאָנאַל־געזעמאַניש און ווי באַשרענקט און קאָנסערוואַטיוו פֿראַנץ מעהרינגס בליק איז נאָך אַ סך שפּעטער פֿון מאַרקסן געבליבן וועגן דער יידן־פֿראַגע.

ערשטנס, איז די באַהויפּטונג פֿון פֿראַנץ מעהרינג פֿאַקטיש ניט ריכטיק, אַז די יידן האָבן זיך ניט באַטייליקט אין דער ארבעט פֿון די דייטשע דענקער און דיכטער. ווען פֿראַנץ מעהרינג האָט זיינע באַהויפּטונגען געשריבן, האָט ער גאָנץ גוט געוואוסט, אַז צווישן די גרויסע דייטשע דענקער וועלט געזעכנט דער ייד פֿעררינאַנד לאַסאַל און אַז צווישן די גרעסטע דייטשע דיכטער וועלט גערעכנט דער יידישער פֿאָפֿולערסטער דיכטער אין דייטשלאַנד. ער האָט אויך געוואוסט, אַז די יידן לודוויג בערנע און סאָפּיר רעכענען זיך צווישן די דייטשע קלאַסיקער.

צווייטנס, באַטראַכט פֿראַנץ מעהרינג די יידן־פֿראַגע בלויז פֿון אַ ריין דייטשן נאַציאָנאַלן שטאַנדפונקט. עס האַנדלט זיך ביי אים בלויז וועגן דעם, אויף וויפֿל די יידן זיינען דייטשן און אויף וויפֿל זיי יידן זיינען דורכגעדרונגען מיט דער דייטשער קולטור און אויף וויפֿל זיי האָבן מיטגעהאָלפֿן דער דייטשער קולטור אין איר אַנטוויקלונג. אַז די יידן אין דייטשלאַנד האָבן געקענט בלייבן ביי זייער אייגענער קולטור און זיך אַנטוויקלען אויף זייער אייגענער ארט, פֿאַלט אים גאָר ניט אייַן.

עס וועט אָבער דאָך זיין דורכויס פֿאַלש, ווען מען זאָל אַנרופֿן פֿראַנץ מעהרינגן אַנטיסעמיט. שטאַרקער וויי אַלע וואָלט קעגן אַזאַ נאַמען פֿראַנץ מעה־

רינג אַליין פֿראָטעסטירט. ער וואָלט אַפֿילו ניט קענען באַגרייפֿן ווי אַזוי מען קען אים חושד זיין אין אַנטיסעמיטיזם, ווען ער אַליין האָט פֿאַר די לעצטע פֿאָר צענדיק יאָר אָנגעפֿירט אַזא ענערגישן קאַמף קעגן דעם אַנטיסעמיטיזם אין דייטשלאַנד.

אַנטיסעמיטיזם איז אַ פּאָליטישע באַוועגונג אין דייטשלאַנד. אַנטיסעמיטיזם באַצוועקט צו באַשרענקען די רעכט פֿון די יידן. אַזאַ באַוועגונג איז רעאַק־ציאָנער און דאַרף פֿאַרדאַמט ווערן. קעגן אַזאַ באַוועגונג מוז מען קעמפֿן מיט דער גאַנצער ענערגיע. אָבער עס האָט גאָר ניט צו טאָן מיט אַנטיסעמיטיזם, ווען מען קריטיקירט דאָס יידנטום, ווייל קריטיק דאַרף זיין פֿריי. אַזוי ווי מען מעג קריטיקירן דאָס קריסטנטום, מעג מען אויך קריטיקירן דאָס יידנטום. די יידן דאַרפֿן אין דעם פֿרט ניט זיין מער פֿריווילעגירט ווי די קריסטן. פֿראָנץ מעהרינג זאָגט עס אויך טאָקע אין איין פּלאַץ.

אָבער גאָנץ גלייך וואָס עס דאַרף זיין דער ריכטיקער נאָמען פֿון פֿראָנץ מעהרינגס באַציאונג צום יידנטום, מיר זיינען געוואויגט צו באַצייכנען אַזאַ באַ־ציאונג מיט דעם נאָמען אַנטיסעמיטיזם, הגם לויט דעם דייטשן באַגריף איז אַזא באַצייכנונג דורכאויס פֿאַלש.

מען דאַרף דעריבער אַננעמען, אַז די באַגייסטערונג פֿון פֿראָנץ מעהרינג פֿאַר דעם אַרטיקל פֿון קאַרל מאַרקס, איז גיכער געקומען פֿון די שארפֿע, געפֿע־פֿערטע אויסדרוקן וואָס געפֿינען זיך אין אים ווען יידנטום, איידער פֿון די גרויסע אמתן, וועלכע זיינען אין אים אַרויסגעזאָגט געווארן. דער אַרטיקל האָט איינפֿאַך אַפּעלירט צו זיינע גענפֿילן, וועלכע זיינען אין אים געבליבן פֿון זיינע יונגע יאָרן און וועלכע ער האָט פֿון זיך ניט געקענט אויסוואַרצלען אין זיין טיפֿן סאָציאַליסטישן עלטער.

די אַנטריסטונג פֿון פֿראָפֿעסאָר בולגאַקאָוו איבער דעם אַרטיקל פֿון קאַרל מאַרקס איבער דער יידן־פֿראַגע איז אַלנפֿאַלס אַ מער באַרעכטיקטע, ווי פֿראָנץ מעהרינגס באַגייסטערונג. די אויסדרוקן וואָס קאַרל מאַרקס באַנוצט אין זיין אַרטיקל מוזן אַרויסרופֿן אַנטריסטונג. אָבער אויך פֿראָפֿעסאָר בולגאַקאָוו האָט שטאַרק איבערטריבן אין זיין אַנטריסטונג. קאַרל מאַרקס האָט דאָך ניט געמיינט אַזוי שלעכט, ווי זיינע שאַרפֿע אָנגריפֿן מאַכן דעם איינדרוק. אַלנפֿאַלס דאַרף ניט און קען ניט דער אַרטיקל פֿון קאַרל מאַרקס אויסגעטייטשט ווערן אַלס אַן אויסדרוק פֿון אַנטיסעמיטיזם, ווי מיר פֿאַרשטייען אים היינט, און נאָך וויניקער קען מען פֿון אים דרינגען, אַז קאַרל מאַרקס, דער קעמפֿער פֿאַר געראַנטירטקייט, פֿאַר גלייכהייט און פֿאַר דער באַפֿרייאונג פֿון אַלע אונטערדריקטע, איז געווען אַן אַנטיסעמיט.

און דער פֿאַקט איז, אַז ווען עס איז געווען אַ פֿראָגע וועגן אונטערדריקטע, פֿאַרפֿאַלגטע אַרעמע יידן, האָט זיך קאַרל מאַרקס פֿאַר זיי אָנגענומען.

אין אַ זאַמלונג פֿון קאַרל מאַרקס' אַרטיקלען אונטערן נאָמען „דהי איס־טערן קוועשטשאַן" געפֿינט זיך אַן אַרטיקל מיט דער איבערשריפֿט „מוסולמאַנער און קריסט", אין וועלכן ער נעמט זיך אַן פֿאַר די אונטערדריקטע און פֿאַרפֿאַלגטע יידן אין ירושלַים. ער שרייבט דאָרט אַזוי:

„עס איז ניטא אזוינס, וואס קען פאַרגלײכן ווערן מיט דעם עלנד און פּיין פון די יידן אין ירושלים. זיי וואוינען אין דעם שמוציקסטן קוואַרטאַל פון שטאַט און זיי זיינען די שטענדיקע קרבנות פון דער מוסלמאַנער אומטאַרמ־ערציקייט אונטערדריקונג. זיי ווערן באַלײדיקט פון די גריכן און פאַרפאַלגט פון די לאַטײנער. זיי לעבן בלויז פון די ארעמע נדבות, וואס זיי באַקומען פון זייערע ברידער אין אייראָפּע. כדי צו מאַכן די דאָזיקע אומגלײקלעכע יידן נאָך מער אומגליקלעך, האָבן ענגלאַנד און פרייסן אין יאָר 1840 באַשטימט פאַר ירושלים אַ בישאָף, ווען מע וויל־קלעכע אויפגאָבע איז די יידן אָפּצושמדן".

עס לייגט זיך ניט אויפן שכל, אַז אַן אַנטיסעמיט זאָל קענען שרייבן אַזעלכע ווערטער. האָט ווער עס איז געהערט, אַז אַן אַנטיסעמיט זאָל זיך אַנגענומען פאַר יידן און פראָטעסטירן פאַרוואָס מען וויל זיי אָפּשמדן?

נאָר לאָמיר צוערשט זען, וואס אין דעם אַרטיקל איז ווען דער יידן־פראָגע געשריבן געווארן, אונטער וועלכע אומשטענדן ער איז געשריבן געווארן און אין וואס פאַר אַ צייט.

דער אַרטיקל פון קאַרל מאַרקס איבער דער יידן־פראָגע איז געשריבן גע־ווארן אין יאָר 1844, פיר יאָר פאַר דער רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד. פאַר די יידן אין דייטשלאַנד האָבן דעמאָלט עקזיסטירט פאַרשיידענע באַגרענצונגען און באַשרענקונגען. אם ערגסטן איז געווען די לאָגע פון די יידן אין פרייסן. צווישן אַלע אַנדערע פאָלקסטייטשע און רעכטלעכע פראָגן, וועלכע זיינען געשטאַנען אויף דער טאָג־אָרדנונג אין די רעוואָלוציאָנערע און ליבעראַלע קרייזן אין פרייסן איז אויך געשטאַנען די יידן־פראָגע, דאָס הייסט די גלייכבאַרעכטיקונג אַדער די עמאַנציפּאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג.

די פרייסישע רעגירונג האָט געפירט אַן אַנטיסעמיטישע פאָליטיק. זי האָט געטאָן דאָס זעלביקע, וואס די צאַרישע רעגירונג אין רוסלאַנד. זי האָט באַנוצט די יידן אַלס אַ בליץ־אָפּלייטער פאַר דעם צאָרן פון פאָלק. אַנהעצנדיק דאָס אומ־צופֿרידענע פאָלק אויף די יידן, האָט די דייטשע רעאַקציאָנערע רעגירונג זיך דערווייל באַפרייט פון דעם צאָרן פון פאָלק וואס איז געווען געריכטעט קעגן איר. דער באַרימטער לודוויג בערנע האָט פאַרגלײכן די אַנטיסעמיטישע פאָליטיק פון דער דייטשער רעגירונג צו דער טאַקטיק פון די אינדיער, ווען זיי ווילן פאַנגען אַ ריזן־שלאַנג. זיי לאָזן לויפן פאַראויס אַן אָקס, דער ריזן־שלאַנג כאַפּט זיך אַרום אים אַרום, צעדריקט אים און פרעסט אים אויף. נאָך דעם גרויסן, פעטן מאָלצייט, וואס ער האָט געהאַט, שלאָפט דער ריזן־שלאַנג איין און דאָן נעמען אים זיינע יעגער געפאַנגען. דאָס איז אויך געווען די טאַקטיק פון דער דייטשער רעגירונג מיט דעם דייטשן פאָלק. זי פלעגט די דייטשע מאַסן אַנרייצן אויף די יידן, זי פלעגן זיך פאַרשכורן מיט יידן־האַס, אַרייננוואַרפן אין אַ שלע־פעריקן פאָליטישן צושטאַנד, און דעמאָלט פלעגט די רעגירונג קענען טאָן מיטן פאָלק, וואס זי האָט געוואָלט.

די יידן־פראָגע איז געווארן אַ טייל פון דעם פראָגראַם פון דער רעוואָלוציא־נערער באַוועגונג אין דייטשלאַנד. מען האָט געזוכט אויף איר אַן ענטפער, אַבער די באַציאונג צו די יידן אין דייטשלאַנד איז אַפילו צווישן די רעוואָלוציא־נערע קרייזן געווען ניט קיין איבריקס פריינטלעכע.

די יידן אין דייטשלאַנד, ניט קוקנדיק אויף אַלע באַשרענקונגען און באַ־
גרענעצונגען, וואָס האָבן עקזיסטירט פֿאַר זיי, האָבן זיך דאָך עקאָנאָמיש געפֿונען
אין אַ פֿריוווילעגירטער לאַגע. אַ גאַנץ גרויסער טייל פֿון דער יידישער באַ־
פֿעלקערונג האָט באַלאַנגט צום בורזשואַזנעם קלאַס, קיין אַרבעטער זיינען צווישן
די דייטשע יידן כּמעט ניט געווען. די יידישע באַפֿעלקערונג אין דייטשלאַנד איז
באַשטאַנען פֿון אַ גרויס־און אַ האַנדלס־קלאַס, פֿון גרויס־בורזשואַזיע, מיטל־
בורזשואַזיע און קליין־הענדלער. אַ באַדייטנדער טייל האָט זיך באַשעפֿטיקט מיט
וואוכער, גרויסע פּראָצענטניקעס און קלענערע.

עס איז אמת, אַז די יידישע באַפֿעלקערונג אין דייטשלאַנד האָט אויך געהאַט
אַ גאַנץ גרויסע צאָל אינטעליגענטן און געלערנטע, אָבער פֿיל פֿון דער יידישער
אינטעליגענץ האָבן זיך געהאַלטן פֿרעמד און אָפּגעזונדערט פֿון זייער אייגענעם
פֿאָלק, מאָסן האָבן זיך געשמדט און ניט וויניק פֿון זיי זיינען געוואָרן ערגערע
אַנטיסעמיטן, ווי די דייטשן גופֿא.

די פֿאַדערונג פֿון גלייכבאַרעכטיקונג פֿאַר יידן צווישן אַ גרויסן טייל פֿון
די דייטשע רעוואָלוציאָנערן און ליבעראַלן איז ניט געקומען פֿון אַ סימפּאַטיע־
געפֿיל צו דער פֿאַרפֿאַלגטער יידישער באַפֿעלקערונג, נאָר פֿון אַן אַלגעמיינעם
פּאָליטיש־רעכטלעכן פּרינציפּ. אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזן האָט מען ניט
באַטראַכט די אונטערדריקונג פֿון יידן אַלס אַן אונטערדריקונג פֿון שוואַכע. זיי
האָבן גיכער באַטראַכט די יידן פֿאַר שטאַרקע, פֿאַר אַ שטאַרקן עקאָנאָמישן קלאַס,
וואָס האָט אַ גרויסע מאַכט אין לאַנד, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס עס עקזיס־
טירן קעגן אים פּאָליטישע און בירגערלעכע באַשרענקונגען.

די באַציאונג צום יידישן פֿאָלק, וואָס האָט עקזיסטירט אין יענער צייט אין
דייטשלאַנד, גיט איבער לודוויג בערנע אין איינער פֿון זיינע שריפֿטן, וואו ער
זוכט צו דערקלערן פֿון וואָנען עס נעמט זיך די שנאה פֿון די דייטשע פֿאָלקס־
מאָסן און פֿון אַ גרויסן טייל פֿון דער דייטשער אינטעליגענץ צו די יידן. לודוויג
בערנע באַמערקט, אַז דער האַס און דער קאַמף פֿון דעם דייטשן פֿאָלק קעגן דער
דייטשער אַריסטאָקראַטיע, האָט דעם דייטשן פֿאָלק אויך פֿיינטלעך געמאַכט קעגן
די יידן. דאָס דייטשע פֿאָלק האָט געזען ביי די יידן די מאַכט פֿון הערשאַפֿט פֿונקט
ווי זי האָט עס געזען ביי דער אַריסטאָקראַטיע. די יידן און דער אַדעל, די פּער־
זענלעכע אַריסטאָקראַטיע און די מיטגעבוירענע, די הערשאַפֿט פֿון גלעלט און
די הערשאַפֿט פֿון אַריסטאָקראַטישן יחוס, זיינען ביידע צוזאַמען באַטראַכט גע־
וואָרן פֿון דייטשן פֿאָלק אַלס די זיילן, אויף וועלכע עס האָלט זיך די פֿעאַדאַליס־
טישע מאַכט אין דייטשלאַנד. דער קאַמף קעגן דער געבוירענער אַריסטאָקראַטיע
האָט דעריבער אויך אַרויסגעפֿונען דעם קאַמף קעגן דער פּערזענלעכער אַריסטאָ־
קראַטיע, קעגן דער יידישער גלעלט־מאַכט. דערמיט דערקלערט זיך אויך וואָס
אַפֿילו אַזאַ ליבעראַלער פֿילאָזאָף, ווי פֿיכטע, איז געווען ניט פֿריינטלעך צו יידן.

דערצו דאַרף געזאָגט ווערן אין באַטראַכט נאָך עטוואָס: אין יענער צייט
האָבן די „יונג־העגעליאַנער", די דייטשע אינטעליגענץ, וועלכע האָט געזוכט דורך
דער הילף פֿון העגעלס פֿילאָזאָפֿיע צו פֿאַרשפּריטן פֿרייהייטס־אידייען צווישן
דייטשן פֿאָלק, אַנגעפֿירט זייער אַן ענערגישן קאַמף קעגן דער קריסטלעכער רע־

לעבן, און עס איז געווען ניט מער ווי לאָגיש, אַז אַנפֿירנדיק אַ קאַמף קעגן קריסטנטום זאָלן זיי אויך אָנפֿירן אַ קאַמף קעגן יידנטום.

אָט דאָס איז געווען די אַטמאָספֿערע, אין וועלכער קאַרל מאַרקס האָט געשריבן זיין אַרטיקל וועגן דער יידן־פֿראַגע.

קאַרל מאַרקס, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער איז אַליין געבוירן געווארן פֿון יידישע עלטערן, איז לויט זיין דערציאונג און זיין געזעלשאַפֿטלעכן פֿאַרקער אין גאַנצן געווען פֿרעמד מיט דער יידישער באַפֿעלקערונג. ער האָט מיט איר קיין פֿאַרבינדונגען ניט געהאָט און קיין פֿאַרקער ניט געהאַט. ער האָט זי ניט געקענט און עס קען מעגלעך זיין, אַז קאַרל מאַרקס וואָלט קיין מאָל די יידן־פֿראַגע ניט באַרירט, ווען ניט אַן אָפּהאַנדלונג פֿון ברונאָ באָוער, אַ געווען פֿרייַנט פֿון קאַרל מאַרקס, איבער דער יידן־פֿראַגע, מיט וועלכער ער האָט זיך פֿאַראינטערעסירט און האָט זי געזונען אונטער זיין שאַרפֿן קריטישן מעסער.

די אָפּהאַנדלונג וועגן דער יידן־פֿראַגע פֿון ברונאָ באָוער איז דערשינען אין יאָר 1843, און דער גרונט־געדאַנק, וואָס ווערט אין איר דורכגעפֿירט, איז דער פֿאָלגנדער:

ווי לאַנג דער שטאַט איז קריסטלעך און די יידן זיינען יידיש, קענען זיי ניט דערוואַרטן קיין באַפֿרייאונג, ווייל אייגנטלעך, וועלכע פֿרייהייט פֿאַדערן די יידן? פֿאַדערן זיי רעליגיעזע פֿרייהייט? — דאָס איז דאָך אָבער אוממעגלעך צו דערוואַרטן פֿון דעם קריסטלעכן שטאַט. די יידישע רעליגיע איז דאָך טויט־פֿיינטלעך צו דער קריסטלעכער, טאָ ווי אַזוי קען זי דערוואַרטן פֿון איר פֿרייהייט? פֿאַרלאַנגען די יידן בירגערלעכע פֿרייהייט? — דער דייטש אַליין האָט דאָך ניט קיין בירגערלעכע פֿרייהייט. פֿאַדערן זיי פֿרייהייט אָפֿס מענטשן? — ניט דער יד און ניט דער דייטש, צו וועמען ער אַפּעלירט, זיינען מענטשן.

צווישן דעם יד און קריסט, זאָגט ברונאָ באָוער, עקזיסטירט אַ טיפֿער קעגנזאַץ. די יידן פֿאַרלאַנגען, אַז די קריסטן זאָלן אויפֿגעבן זייערע פֿאַראורטיילן קעגן יידן, אָבער אויב עס האָנדלט זיך וועגן אויפֿגעבן פֿאַראורטיילן, טאָ פֿאַרוואָאָס זאָלן די יידן ניט אויפֿגעבן זייערע פֿאַראורטיילן קעגן קריסטנטום?

נאָר ווי קען דאָך געלייזט ווערן די יידן־פֿראַגע? — די אייגנציקע לייזונג פֿון דער יידן־פֿראַגע, לויט ברונאָ באָוערס מיינונג, קען קומען, ווען עס וועט אָפּגעשאַפֿט ווערן דער קעגנזאַץ צווישן יד און קריסט, און דאָס קען בלויז דאָן געשען, ווען עס וועט אָפּגעשאַפֿט ווערן די רעליגיע.

די אָפּשאַפֿונג פֿון רעליגיע איז דאָס ציל, פֿאַר וועלכן עס דאַרף געקעמפֿט ווערן, און כּדי דעם דאָזיקן ציל צו דערגרייכן דאַרפֿן די יידן קעמפֿן צוזאַמען מיט די קריסטן. אָבער זיי דאַרפֿן קעמפֿן בלויז אַלס מענטשן און ניט אַלס יידן, ווייל אַלס יידן קענען זיי זייער באַפֿרייאונג ניט קריגן. דערביי דענקט ברונאָ באָוער, אַז אין דעם דאָזיקן קאַמף דאַרפֿן די יידן זיין די ערשטע, וועלכע דאַרפֿן זיך אָפּזאָגן פֿון זייער רעליגיע, ווייל דאָס קריסטנטום איז שוין אַ שריט פֿאָרווערטס אין דער מענטשלעכער באַפֿרייאונג.

קאַרל מאַרקס איז אַרויסגעטרעטן קעגן דעם שטאַנדפּונקט פֿון ברונאָ באָוער. דער ערשטער און גרעסטער טייל פֿון מאַרקס' אַרטיקל איבער דער יידן־פֿראַגע פֿאַרנעמט זיך מיט קריטיק פֿון ברונאָ באָוערס שטאַנדפּונקט. קאַרל מאַרקס ווייזט

מיט רעכט אָן, אַז דער הויפּט־פּלאַץ פֿון ברונאָ באָוערס שטאַנדפּונקט באַשטייט אין דעם, וואָס ביי אים איז די יידן־פֿראַגע בלויז אַ רעליגיעזע פֿראַגע. דאָס איז אָבער דורכויס פֿאַלש. אויב די יידן־פֿראַגע וואָלט געווען בלויז אַ רעליגיעזע אָדער טעאָלאָגישע, וואָלט זי אין אַלע לענדער געדאַרפֿט טראָגן דעם זעלבן כאַראַקטער, אין אַמעריקע פונקט אַזוי ווי אין דייטשלאַנד. אין דער ווירקלעכקייט איז דאָך דאָס אָבער ניט אַזוי. מיר זעען, אַז די לאָגע פֿון די יידן איז בעסער אין די לענדער, וואו די רעליגיע איז אָפּגעטיילט פֿון דעם שטאַט. אָבער דער־מיט וואָס די רעליגיע איז אָפּגעטיילט פֿון שטאַט, ווערט די רעליגיע ניט אָפּ־געשאַפֿט. דער בעסטער באַווייז איז אַמעריקע. די רעליגיע איז טאַקע אָפּגע־טיילט פֿון שטאַט, אָבער די רעליגיע איז דאָך געוואָרן שטאַרק איינגעוואָרצלט ביי דעם אַמעריקאַנער. דערמיט וואָס דער שטאַט באַפֿרייט זיך פֿון דער רעליגיע, באַפֿרייט זיך נאָך ניט דער מענטש פֿון איר. עס קען זיין אַ פֿרייער שטאַט, אָבער דער מענטש אַליין זאָל דאָך ניט זיין פֿריי. אויף וויפֿל עס האַנדלט זיך, הייסט עס, וועגן רעליגיע אין דער יידן־פֿראַגע, דאַרף מען ניט גיין אַזוי ווייט ווי ביז דער אָפּשאַפֿונג פֿון רעליגיע אין אַלגעמיין, נאָר עס איז געווג די אָפּטיילונג פֿון דער קירך פֿון שטאַט.

קאַרל מאַרקס באַהויפּטעט דערביבער, אַז די יידן־פֿראַגע קען ניט באַטראַכט ווערן בלויז אַלס אַ רעליגיעזע, און זי קען דעריבער ניט געלייזט ווערן דורך דער אָפּשאַפֿונג פֿון רעליגיע, פונקט ווי די אַלגעמיין־מענטשלעכע באַפֿרייאונג קען ניט געלייזט ווערן דורך דער אָפּשאַפֿונג פֿון רעליגיע, ווי ברונאָ באָוער גלויבט. עס איז אמת, זאָגט קאַרל מאַרקס, אַז די רעליגיע פֿאַרהאַלט דעם פּראָ־צעס פֿון דער מענטשלעכער באַפֿרייאונג, אָבער רעליגיע איז ניט קיין אורזאַך, נאָר אַ דערשיינונג פֿון רעאַלע באַציאונגען, און אונטערגראָבנדיק דעם רעאַלן באָדן פֿון דער רעליגיע, ווערט די רעליגיע שוין אַליין פֿאַרשווינדן.

ווען מען ווייַ דערביבער באַטראַכטן די יידן־פֿראַגע, זאָגט קאַרל מאַרקס, דאַרף מען באַטראַכטן דעם וועלטלעכן יידן, ניט דעם שבת־יידן. מען דאַרף ניט זוכן די געהיימניש פֿון דעם יידן אין זיין רעליגיע, נאָר די געהיימניש פֿון דער יידישער רעליגיע אין דעם וירקלעכן יידן.

און דאָ שטעלט קאַרל מאַרקס די פֿראַגע: „וואָס איז דער וועלטלעכער יסוד פֿון יידנטום?" און ער ענטפֿערט: דער וועלטלעכער יסוד פֿון יידנטום איז „דאָס פּראַקטישע בעדירפֿניש, דער אייגענוץ". און קאַרל מאַרקס גייט אַזוי אָן ווייַ־טער מיט פֿראָגן און ענטפֿערס:

„וואָס איז דער וועלטלעכער קולט פֿון יידנטום?" — „דער שאַכער".

„וואָס איז זיין וועלטלעכער גאָט?" — „דאָס געלט".

און פֿאַרטיק וועלנדיק מיט די פֿראָגן און ענטפֿערס, גייט קאַרל מאַרקס איבער צו די פֿאַלגנדע קורצע און שאַרפֿע באַהויפּטונגען:

— די עמאַנציפּאַציע (באַפֿרייאונג) פֿון שאַכער און געלט, דאָס הייסט, פֿון רעאַלן, פּראַקטישן יידנטום, וואָלט זיין די זעלבסט־עמאַנציפּאַציע פֿון אונדזער צייט.

— אַן אַרגאַניזאַציע פֿון דער געזעלשאַפֿט, וואָס זאָל אוממעגלעך מאַכן דעם שאַכער, וואָלט געמאַכט אוממעגלעך די יידן.

— דאָס איצטיקע יידנטום איז אַן אַלגעמיינער אַנטי־סאָציאַליסטישער עלעמענט, וועלכער איז דורך דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג געטריבן געוואָרן צו אַזאָ הויך, אַז ער מוז זיך אויפלייזן.

— דער יסוד פון דער יידישער רעליגיע איז עגאָאיזם, אייגענוץ. עגאָאיזם איז דער פרינציפ פון דער בורזשואָזער געזעלשאַפט.

— געלט איז דער יידישער גאָט. געלט האָט דערנידריקט אַלע געטער פון די מענטשן און זיי פאַרוואַנדלט אין אַ סחורה. דער יידישער גאָט (געלט) איז געוואָרן דער וועלט־גאָט. דער וויכטיקסטער יידישער גאָט איז דער וועקסל.

— די יידן האָבן זיך אַזוי וויים עמאַנציפירט, אַז די קריסטן זיינען געוואָרן יידן. די געלט־מאַכט איז געוואָרן אַ וועלט־מאַכט און דער יידן־גייסט איז געוואָרן דער פראַקטישער גייסט פון די קריסטלעכע פעלקער.

— דאָס קריסטנטום איז ארויסגעוואַקסן פון יידנטום, נאָר עס האָט זיך אין אים ווידער אויפגעלייזט. דער קריסט איז אַמאָל געווען דער טעאָרעטישער יידּ, דער יידּ אָבער איז געוואָרן דער פראַקטישער קריסט, און דער קריסט איז דעריבער ווידער אַ יידּ געוואָרן.

און פון די אַלע באַהויפטונגען קומט קאַרל מאַרקס צו דעם פאַלגנדן שלוס: די געזעלשאַפט־לעכע עמאַנציפאַציע פון די יידן איז די עמאַנציפאַציע פון דער געזעלשאַפט פון יידן, ווי ער דריקט זיך אין מאָל אויס, אָדער די יידן־עמאַנציפאַציע אין איר לעצטער באַדייטונג איז די עמאַנציפאַציע פון דער מענטשהייט פון יידנטום, ווי ער דריקט זיך אַ צווייטן מאָל אויס.

אָט דאָס איז אין קורצן די מיינונג פון קאַרל מאַרקס וועגן דער יידן־פראַגע און וועגן יידנטום — די יידישע באַפרייאונג ליגט אין דער באַפרייאונג פון דער מענטשהייט פון יידנטום. דאָס יידנטום מוז פאַרשווינדן, די געזעלשאַפט מוז זיך פון אים באַפרייען, וויבאַלד דאָס יידנטום איז אַן אַנטי־סאָציאַליסטישער עלעמענט.

עס איז ניט נויטיק צו מאַכן קיין פירושים אויף די „קאָמפּלימענטן", מיט וועלכע קאַרל מאַרקס באַשיט דאָס יידנטום, וויבאַלד זיי זיינען געגנוג קלאָר און פאַרשטענדלעך אָן פירושים. מען קען אָבער גלייך זען, אַז קאַרל מאַרקס, קריטיקירנדיק ברונאָ באָוערן, פאַרוואָס ער האָט די יידן־פראַגע באַטראַכט אַלס אַ רעליגיעזע, אָדער טעאָלאָגישע פראַגע, האָט געמאַכט ניט קיין קלענערן פעלער, ווי ברונאָ באָוער, באַטראַכטנדיק די יידן־פראַגע אַלס אַ קלאַסן־פראַגע. אין אַלע זיינע באַטראַכטונגען און באַהויפטונגען איז ביי קאַרל מאַרקסן דער באַגריף יידנטום דאָס זעלביקע, וואָס בורזשואָזיע און קאַפּיטאַליזם. דאָס יידנטום איז ביי קאַרל מאַרקסן דער אַנטוויקלטער, קריסטאַליזירטער קאַפּיטאַליזם און דער רייניסטער אויסדרוק פון אים.

קאַרל מאַרקס האָט פאַר זיינע אויגן געהאַט בלויז די יידן אין דייטשלאַנד, און די יידן אין דייטשלאַנד האָבן אין יענער צייט, אין פאַרגלייך מיט די קריסטן, ווירקלעך מיט זיך פאַרגעשטעלט מער אַ קלאַס, ווי אַ נאַציע. דאָס קען נאָך געזאָגט ווערן אויך היינט אויף די יידן אין דייטשלאַנד. די יידישע באַפעלקערונג אין דייטשלאַנד אין דער צייט פון קאַרל מאַרקס איז, ווי עס איז שוין פריער באַמערקט געוואָרן, באַשטאַנען כּמעט אויסשליסלעך פון דעם בורזשואָזן קלאַס. פאַרמעל האָט קאַרל מאַרקס געהאַט רעכט צו אידענטיפיצירן

דאָס דייטשע יידנטום מיט קאַפּיטאַליזם. און אַזוי ווי אין פֿאַרגלייך מיט דעם קריסטלעכן קאַפּיטאַליזם אין דייטשלאַנד איז דער יידישער געווען פֿיל מער אַנטוויקלט, האָט קאַרל מאַרקס פֿאַר דעם קריסטאַליזירטן קאַפּיטאַליזם געגוצט דאָס ווארט יידנטום. דער אויסדרוק באַפֿרייאונג פֿון יידנטום איז ביי קאַרל מארקסן דאָס זעלביקע ווי באַפֿרייאונג פֿון קאַפּיטאַליזם.

דער אונטערשייד צווישן ברונא באַוער און קאַרל מאַרקס אין דער באַטראַכטונג פֿון דער יידן־פֿראַגע באַשטייט, אַזוי, אין דעם, ווי באַ ביי דעם ערשטן איז עס אַ נאַציאָנאַל־רעליגיעזע פֿראַגע און ביי דעם צווייטן אַ סאָציאַל־נאַציאָנאַלע. און ווען קאַרל מאַרקס איז פֿולשטענדיק גערעכט אין זיין קריטיק, אַז דער שטאַנדפונקט פֿון ברונא באַוער איז אַ פֿאַלשער, איז אָבער דער שטאַנדפונקט פֿון קאַרל מאַרקס ווײַט דער יידן־פֿראַגע נאָך אַ פֿאַלשערער.

עס ווערט אָנגעוויזן פֿון פֿאַרשיידענע קריטיקער פֿון קאַרל מאַרקס, אַז אין דער צייט, ווען ער האָט געשריבן זיין אַרטיקל ווײַט דער יידן־פֿראַגע, איז ער נאָך אַליין ניט געווען קיין אמתער מאַרקסיסט, ער האָט נאָך ניט געהאַט פֿולשטענדיק אויסגעאַרבעט זיין היסטאָריש־מאַטעריאַליסטישע וועלט־אַנשויאונג. און וואָס איז שייך צום יידנטום איז ער געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פֿון דעם פֿילאָזאָף פֿייערבאַך, ווייל אין זיין אַרטיקל ווײַט דער יידן־פֿראַגע דריקט ער אויס ווײַט יידנטום די זעלביקע געדאַנקען, וואָס פֿייערבאַך, וועלכער האָט געזאָגט, אַז דאָס יידנטום איז דאָס וועלטלעכע פֿון קריסטנטום, בעת קריסטנטום איז דאָס גייסטיקע פֿון יידנטום, ווייל דער יסוד פֿון יידנטום איז עגאָאיזם און אייגענוץ. לודוויג פֿייערבאַך זאָגט אין זיין בוך „דאָס וועזן דעס קריסטענטומס", אַז נוץ, פּראַקטישקייט, תכלית איז דער העכסטער פּרינציפּ פֿון יידנטום.

באַטראַכטן דאָס יידישע פֿאַלק אַלס קלאַס איז מאַרקסיסטיש פֿונקט אַזוי פֿאַלש און נאָך פֿאַלשער, ווי באַטראַכטן די יידן־פֿראַגע בלויז פֿון אַ רעליגיעז־טעאָלאָגישן שטאַנדפונקט, ווי ברונא באַוער האָט עס געטאָן.

עס איז ריכטיק, ווי עס איז שוין פֿריער באַמערקט געווארן, אַז בנוגע די יידן אין דייטשלאַנד, ווי אויך אין יענער צייט אין פֿראַנקרייך, האָט מען ווירקלעך געקענט פֿאַרבייטן דעם באַגריף פֿון נאַציע אויף קלאַס, ווייל כּמעט די גאַנצע יידישע באַפֿעלקערונג אין דייטשלאַנד, ווי אויך אין פֿראַנקרייך האָט געהערט צו דעם קאַפּיטאַליסטישן קלאַס, אָבער קאַרל מאַרקס רעדט אין זיין אַרטיקל ניט בלויז ווײַט דעם יידנטום אין דייטשלאַנד און פֿראַנקרייך, נאָר ווײַט דעם יידנטום אין אַלגעמיין. ער זאָגט דאָך גלייך אין אָנהויב פֿון זיין אַרטיקל, אַז אין יעדן לאַנד האָט די יידן־פֿראַגע אַן אַנדער כאַראַקטער. און ווען ער האָט זיך שוין יאָ געמוסען צו דער יידן־פֿראַגע האָט ער ניט געדאַרפֿט ציען זייער זיינע שלוסן פֿון די עטלעכע הונדערט טויזנט יידן אין דייטשלאַנד און אין פֿראַנקרייך, נאָר ער האָט געדאַרפֿט שטודירן די צושטאַנדן פֿון די מיליאָנען יידן אין רוסלאַנד, פּוילן און עסטרייך. און וואָלט ער זיך געמוסען די מי אַזא שטודיום צו מאַכן, וואָלט ער געקומען צו גאַנץ אַנדערע רעזולטאַטן. אַלנפֿאַלס וואָלט ער ניט געקומען צום שלוס, אַז דאָס יידנטום שטעלט מיט זיך פֿאָר אַ סאָציאַלן קלאַס, אַז יידנטום און קאַפּיטאַליזם איז אייניס און דאָס זעלביקע.

קאַרל קאָוטסקי, אייניר פֿון די טרייעסטע נאָכפֿאָלגער פֿון קאַרל מאַרקס,

וועלכער האָט זיך געגעבן מער מי ווי קאַרל מאַרקס צו שטודירן די יידן־פֿראַגע, איז געקומען צו פונקט אַ קעגנגעוצטן שלוס וועגן יידנטום, ווי קאַרל מאַרקס. אין דעם אַרטיקל וועגן דער יידן־פֿראַגע, וואָס קאַרל קאָוטסקי האָט געשריבן אין דעם יאָר 1872, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אין יענער צייט האָט נאָך ניט עקזיסטירט צווישן די יידן אין רוסלאַנד און גאַליציע קיין רעוואָלוציאָנערע מאַסן־באַוועגונג, איז ער דאָך געקומען צום שלוס, אַז מען דאַרף דאָס יידישע פֿאָלק גיכער פֿאַרעכנען פֿאַר אַזויפֿן, וואָס שטייט נענטער צום פּראָלעטאַריאַט איידער צו דער בורזשואַזיע, פֿאַר אַ פֿאָלק, וואָס העלפֿט גיכער דער רעוואָלוציע איידער דער רעאַקציע. קאַרל קאָוטסקי האָט בעסער פֿאַרשטאַנען ווי קאַרל מאַרקס די אַנטוויקלונג פֿון יידישן פֿאָלק. ער האָט אין אים געזען ניט קיין איין קלאַס, נאָר קלאַסן, און ער האָט אויך פֿאַראויסגעזען, אַז די דיפֿערענצירונג פֿון די קלאַסן אין יידישן פֿאָלק וועט פֿירן דערצו, אַז די גרויסע מערהייט פֿון יידישן פֿאָלק וועט זיין נענטער צום פּראָלעטאַריאַט ווי צו דער בורזשואַזיע. קאַרל קאָוטסקי האָט אויך בעסער פֿאַרשטאַנען דעם גייסט, וואָס האָט זיך אויס־געארבעט ביים יידישן פֿאָלק. ער האָט געזען, אַז דער יידישער גייסט איז אַ רעוואָלוציאָנערער און אַז ער מוז אַזעלכער זיין צוליב די אונטערדריקונגען און פֿאַרפֿאָלגונגען, וואָס דאָס יידישע פֿאָלק האָט אויסצושטיין.

עס איז אמת, אַז צווישן דער צייט, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געשריבן זיין אַרטיקל, און קאַרל קאָוטסקי זיינעם, זיינען פֿאַרלאָפֿן אַן ערך 28 יאָר און אין דער צייט זיינען פֿאַרגעקומען גרויסע ענדערונגען אין דעם לעבן פֿון יידישן פֿאָלק, אָבער ווען קאַרל מאַרקס וואָלט ניט געווען אַזוי שטאַרק באַאיינפֿלוסט פֿון פֿייערבאַכס טעאָריע, אַז דער יסוד פֿון יידנטום איז עגאָאיזם און אייגענוץ, וואָלט ער אָפּיקו אין זיין צייט געקענט באַמערקן, אויך צווישן די דייטשע יידן, אַ שטאַרק אַנטוויקלטן רעוואָלוציאָנערן גייסט.

זיינען עס דאָך געווען די יידן לודוויג בערנע, הייניריך היינע מאָזעס העס, יאָקאָבי און פֿילע פֿילע אַנדערע, וועלכע האָבן אין זייער אַ גרויסער מאָס געהאָלפֿן רעוואָלוציאָניזירן די מוחות פֿון דעם דייטשן פֿאָלק. איז דאָך אין דער צייט, ווען קאַרל מאַרקס האָט זיין אַרטיקל געשריבן, געווען צווישן די יידן אין דייטשלאַנד, לויט דער פּראָפֿאַרציע פֿון דער יידישער באַפֿעל־קערונג, אַ גרעסערע צאָל רעוואָלוציאָנערן ווי צווישן די דייטשן.

און קאַרל מאַרקס האָט אין די שפּעטערע טעג פֿון זיין לעבן געקענט זען, אַז צווישן די אַפּאָסטאָלן פֿון זיין רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער לערע אין דייטשלאַנד, ווי אין אַלע אַנדערע לענדער, האָבן יידן פֿאַרנומען דעם ערשטן פּלאַץ. מאָזעס העס, עדואַרד בערנשטיין, פּאָל זינגער זיינען געווען נעמען, וועלכע קאַרל מאַרקס האָט נאָך געקענט. און ווען קאַרל מאַרקס וואָלט געלעבט ביז דער איצטיקער צייט, וואָלט ער געזען, אַז די פֿאַרטרעטער פֿון דעם אומקאָמ־פּראָמיסלעכן מאַרקסיסטישן סאָציאַליזם אין דייטשלאַנד זיינען דווקא יידן. האַאַז, קאָהן, שטאדטהאַגען, בערנשטיין, לוקסענבורג — אַלע יידן — זיינען די פֿירער פֿון דער נייער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי אין דייטשלאַנד, וועלכע האָט זיך אָפּגעשפּאָלטן פֿון דער אַלטער פּאַרטיי, וואו שיידעמאַן, דאַוויד און עבערט — אַלע עכטע דייטשן — זיינען די פֿירער.

נאָר קאַרל מאַרקס האָט פֿאַר זיין לעבן נאָך צייט געהאַט צו הערן, אַז זיין רעוואָלוציאָנערע סאָציאָליסטישע לערע איז א יידישע, אַז זי שטאַמט פֿון יידן־טום און אַז בלויז דער ייד קאַרל מאַרקס האָט געקענט אויפֿבויען אַזאַ טעאָריע, וואָס איז באַגרינדעט בלויז אויף עקאָנאָמישע און מאַטעריאָליסטישע יסודות.

די קעגנער פֿון קאַרל מאַרקס האָבן קעגן זיין היסטאָריש־מאַטעריאָליסטישן סאָציאָליזם באָנוצט די זעלביקע ארגומענטן וואָס ער האָט באָנוצט קעגן יידן־טום, זיי האָבן מיט אים געטאָן דאָס זעלביקע, וואָס ער האָט געטאָן מיט העגעלס דיאָלעקטיק, זיי האָבן זיינע ארגומענטן קעגן יידנטום איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ. די קעגנער פֿון קאַרל מאַרקס האָבן זיין היסטאָרישן מאַטעריאָליזם דערקלערט מיט דעם מאַטעריאָליזם פֿון יידנטום און זיי האָבן זיין טעאָריע פֿאַר־בונדן מיט זיין יידישער אָפּשטאַמונג.

אַנדערע קעגנער פֿון קאַרל מאַרקס זיינען געגאַנגען נאָך וויייטער. זיי האָבן געזוכט צו דערקלערן דעם רעוואָלוציאָנערן מאַרקסיזם מיט דעם צעשטערנדן גייסט פֿון דעם פֿאָלק, פֿון וועלכן דער באַגרינדער פֿון דער דאָזיקער לערע שטאַמט ארויס. בלויז א זון פֿון דעם יידישן פֿאָלק, וואָס איז אָן „אַנטי־סאָציאָל" ער עלעמענט", האָט געקענט באַשאַפֿן אַזאַ אַנטי־סאָציאָל טעאָריע; בלויז א קינד פֿון דעם פֿאָלק וואָס באַזיצט א צעשטערנדן גייסט, האָט געקענט שאַפֿן אַזאַ סאָציאַל־צעשטערנדע טעאָריע, האָבן זיי געזאָגט.

און ניט בלויז קעגנער, נאָר אויך פֿרייַנד פֿון קאַרל מאַרקס האָבן זיינע לערן פֿרובירט פֿאַרבינדן מיט זיין יידישער אָפּשטאַמונג, מיט דעם יידנטום, וואָס ער האָט געירשענט פֿון זיינע עלטערן און אור־עלטערן. זיי האָבן געזאָגט: די לערן פֿון סאָציאָלער גלייכהייט און סאָציאָלער געראָטקייט פֿון די יידישע נביאים, די גערעכטיקייט אויף דער מאַטעריעלער וועלט, אין וועלכער מיר לעבן, ניט אָפּלייגנדיק איר אויף א מיסטעריעזער וועלט נאָכן טויט, זיינען איבערגעגאַנגען אין דעם יידישן פֿאָלק פֿון דור צו דור, ביז זיי האָבן געקראָגן זייער אויסדרוק אין דעם מאָדערנעם, היסטאָריש־מאַטעריאָליסטיש באַגרינדעטן סאָציאָליזם, וועלכער איז פֿאַרמולירט און באַגרינדעט געוואָרן פֿון יידן.

די עקאָנאָמישע לערע פֿון דעם ייד ריקאַרדא אין ענגלאַנד, די סאָציאָליס־טישע לערע פֿון דעם ייד פֿערדינאַנד לאַסאַל און דער היסטאָריש־מאַטעריאָליס־טישער סאָציאָליזם פֿון דעם ייד קאַרל מאַרקס האָבן געשאַפֿן דעם מאָדערנעם סאָ־ציאָליזם, די לערע פֿון סאָציאַלער גלייכהייט און סאָציאַלער גערעכטיקייט, אויף וועלכער די נייע מענטשלעכע געזעלשאַפֿט דארף זיין געגרינדעט.

דער פֿאַרשטאַרבענער פּראָפֿעסאָר הילטי, פֿון בערנער אוניווערזיטעט, האָט זיך א מאָל אויסגעדריקט וועגן דעם בוך „קאַפּיטאַל" פֿון קאַרל מאַרקס אַזוי: „קאַפּיטאַל" פֿון מאַרקס איז א לאַנגע צייט געווען די ביבל פֿון סאָציאַל־עקא־נאָמישער לערע. אַלע קריטיקן, וועלכע זיינען געשריבן געוואָרן איבער „קא־פּיטאַל", האָבן ניט גהאַט קיין וויסנשאַפֿטלעכע קריטיק איבער „קאַפּיטאַל", וועלכע דארף געמען ווערן ערנסט, איז עדוארד בערנשטיין. עס האָט געמוזט קומען א ייד, וואָס זאָל קענען אָנשרייבן א ווירקלעכע קריטיק אויף דעם גענייַלן ווערק פֿון אַנדער יידן.

פֿראַנץ מעהרינג האָט פֿרובירט פֿאַרשטעלן קאַרל מאַרקסן אַלס איינעם, וואָס האָט זיך פֿולשטענדיק באַפֿרייט פֿון יידנטום, די וועלט אָבער האָט פֿראַנץ מעהרינגס מיינונג ניט אָנגענומען. די וועלט האָט ניט באַפֿרייט מאַרקסן פֿון יידנטום, ניט זיינע קעגנער און ניט זיינע פֿאַרערער וויל אים באַפֿרייען פֿון יידנטום. סאַי זיינע קעגנער, סאַי זיינע פֿאַרערער זוכן אין זיינע לערן דאָס יידנטום, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געיִרשענט, און פֿון וועלכן ער האָט זיך ניט געקענט באַפֿרייען.

מאַנכע ווילן אָפֿילו דערקלערן די שאַרפֿע מעטאָדן פֿון אַנאַליטישער קריטיק, וועלכע קאַרל מאַרקס האָט געניצט, זיין חריפֿות, זיין פֿילפֿול־גייסט און זיין ליבע צום וואָרט־שפּיל וואָס ער האָט אַזוי גלענצנד באַנוצט, מיט זיין יידישער אָפּשטאַמונג. מען וויל דערקלערן, אַז די אַלע אויסגערעכנטע אייגנשאַפֿטן האָט קאַרל מאַרקס באַקומען בירושה פֿון זיינע זיידעס און עלטער־זיידעס, פֿון דער פֿאַמיליע רבנים און גאונים, פֿון וועלכע ער שטאַמט אַרויס.

עס איז אָ ווירקלעכע איראָניע פֿון דעם שיקזאָל, אַז דאָס יידנטום, קעגן וועלכן קאַרל מאַרקס איז אַזוי שאַרף אַרויסגעטרעטן, איז שפּעטער אַזוי ענג פֿאַרבונדן געווארן מיט זיין לערע.

נאָר ניט אין זיינע באַציאונגען צו יידן אַליין האָט קאַרל מאַרקס געמאַכט אַזאָ גרויסן פֿעלער, ער האָט פֿונקט דעם זעלביקן פֿעלער געמאַכט אין זיינע באַציאונגען צו די סלאַוויאַנישע פֿעלקער.

אָן ערך אין דער זעלביקער צייט, נאָענט צו דער רעוואָלוציע פֿון דעם 48־טן יאָר, וועלן ער האָט באַצייכנט די יידן אַלס אָן אַנטי־סאַציאַלן עלעמענט, פֿון וועלכן די מענטשלעכע געזעלשאַפֿט דאַרף זיך באַפֿרייען, האָט ער אומגעפֿער געשריבן דאָס זעלביקע וועגן די סלאַוויאַנישע פֿעלקער אין עסטרייך. ער האָט באַצייכנט די סלאַוון אין עסטרייך אַלס די שטיצע פֿון רעאַקציע, וויל די סלאַוון זיינען אָ פּויערים־קלאַס, וועלכע לעבן נאָך אין אָ פּאַטריאַרכאַלישן צו־שטאַנד און זיי מוזן דערביבער זיין רעאַקציאָנער און קאָנטר־רעוואָלוציאָנער.

נאָך פֿיל שאַרפֿער איז קאַרל מאַרקס אַרויסגעטראָטן קעגן די סלאַוון, וועלן עס האָט זיך נאָך דעם 48־טן יאָר אָנגעפֿאַנגען די קאָנטר־רעוואָלוציע אין עסט־רייך. אין אייניעם פֿון זיינע אָנטי־סלאַוויאַנישע אַרטיקלען דריקט ער זיך אויס, אַז די קומענדיקע וועלט־מלחמה וועט אָפּווישן פֿון דער ערד אַזעלכע רעאַקציאָ־נערע פֿעלקער, ווי די סלאַוון, און דער מענטשלעכער פֿראָגרעס וועט מער קיין שטערונג ניט האָבן אין זיין וועג.

אין אַלגעמיין באַנוצט קאַרל מאַרקס אָ שאַרף פֿעפֿערדיקע שפּראַך ניט בלויז וועלן ער ווערט אין כּעס אויף מענטשן, נאָר אויך אויף פֿעלקער. אין דעם בריוו־וועקסל צווישן קאַרל מאַרקס און פֿרידריך ענגעלס געפֿינט מען אַזעל־כע אויסדרוקן ווי „פֿרייסישע הינט", „נידערטרעכטיקע פֿרייסן", סלאַווישער שמוץ", „פֿאַרפֿולטע ענגלענדער", „לויזיקע יענקים" א. א. וו.

קאַרל מאַרקס האָט מיט די סלאַוון געמאַכט פֿונקט דעם זעלביקן פֿעלער ווי מיט די יידן. ער האָט די סלאַוון באַטראַכט ניט אַלס פֿאָלק, נאָר אַלס אָ קלאַס. די יידן האָט ער באַטראַכט פֿאַר אָ בורזשואַזן קלאַס און די סלאַוון פֿאַר אָ פּוי־ערים־קלאַס. ווען קאַרל מאַרקס וואָלט אין דער צייט, ווען ער האָט געשריבן

זיינע אַרטיקלען וועגן יידן און וועגן די סלאַוון, געווען דער פֿולער מאַרקסיסט, אין וועלכן ער האָט זיך שפּעטער אַנטוויקלט, וואָלט ער אַזאַ פּעלער ניט געקענט מאַכן. זיין אייגענע מאַרקסיסטישע לערע וואָלט אים אונטערגעזאָגט, אַז מיט דער צייט וועט אויך ביי די סלאַוון אויסוואַקסן אַ פּראָלעטאַריאַט און אַז די רע־אַקציאָנערע סלאַוון וועלן זיך פֿאַרוואַנדלען אין רעוואָלוציאָנערן, ווי דאָס האָט אויך פּאַסירט.

קאַרל מאַרקס האָט ניט דערלעבט די צייט צו זען, ווי סיי די יידן און סיי די סלאַוון, וועלכע ער האָט באַצייכנט אַלס ניט־סאַציאַלע עלעמענטן, פֿון וועלכע די געזעלשאַפֿט דארף זיך באַפֿרייען, זיינען גאָר הייַנט די רעוואָלוציאָ־נערסטע עלעמענטן אין דער וועלט. דאָס רעוואָלוציאָנערסטע פֿאָלק אין עסט־רייך איז הייַנט אַ סלאַווישע, דאָס טשעכישע פֿאָלק, און די גרעסטע רעוואָלוציע אין דער וועלט האָט געמאַכט אַ סלאַוויש פֿאָלק, די רוסן, און דער זויער־טייג פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע זיינען געווען די יידן.

נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם פֿעלער, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געמאַכט אין זיינע באַציאונגען צו יידן און צו די סלאַווישע פֿעלקער, וועט עס דאָך זיין פֿאַלש צו באַהויפּטן, אַז מאַרקס איז געווען אַן אַנטיסעמיט, פונקט ווי עס וועט זיין פֿאַלש צו באַהויפּטן, אַז ער איז געווען אַן אַנטי־סלאַוויאַנער.

קאַרל מאַרקס האָט פֿיינט געהאַט ניט די יידן נאָר דעם בורזשואַזן קלאַס, וועלכן ער האָט אידענטיפֿיצירט מיטן יידנטום, און ער האָט פֿיינט געהאַט ניט די סלאַווישע פֿעלקער, נאָר דעם דאַמאַלסדיקן פּויערים־קלאַס, וועלכער איז געווען רעאַקציאָנער און קאַנטער־רעוואָלוציאָנער.

פֿאַר דעם אַנטיסעמיט איז קיין אונטערשייד ניט פֿון וועלכע קלאַסן דאָס יידישע פֿאָלק באשטייט. ער האָט פֿיינט דעם יידישן אַרבעטער, דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט, די יידישע פֿאָלקס־מאַסן פונקט ווי די יידישע בורזשואַזיע. די קעגנערשאַפֿט פֿון קאַרל מאַרקס צום יידנטום האָט זיך אָבער בלויז באַגרע־נעצט אויף דעם, וואָס ער האָט באַטראַכט די יידן פֿאַר אַ קלאַס פֿון בורזשואַזיע. ער האָט ניט געהאַסט דעם יידן אין דעם בורזשואַ, נאָר דעם בורזשוא אין דעם יידן. און גראָד איז עס אַזוי געווען, דאָס אין יענער צייט, וועגן קאַרל מאַרקס האָט זיין אַרטיקל געשריבן, האָט מען דעם פֿולשטענדיק קריסטאַליזירטן בורזשוא אין דייטשלאַנד געפֿונען אין דעם יידן.

קאַרל מאַרקס האָט אין אַלגעמיין זיך ניט פֿיל אָפּגעגעבן מיט דער נאַציאָ־נאַלער פֿראַגע, און ווען ער האָט פֿאַרבייגייענדיק איר דערמאָנט, האָט ער זי ניט באַהאַנדלט אין דעם זין, ווי מיר פֿאַרשטייען זי הייַנט. ווען קאַרל מאַרקס רעדט וועגן נאַציע מיינט ער דעם שטאַט, ניט די נאַציאָנאַליטעט. די אייגהייט, דאָס גאַנצע איז דער שטאַט. די סלאַוויאַנישע פֿעלקער אין עסטרייך, אַלס באַ־זונדערע נאַציאָנאַליטעטן מיט באַזונדערע שטרעבונגען און נאַציאָנאַלע אויפֿגאַבן, האָבן ניט קיין אינטערעס פֿאַר קאַרל מאַרקס, זיי אינטערעסירן אים בלויז אַלס טיילן פֿון דעם עסטרייכישן שטאַט און אויף וויפֿל זיי העלפֿן דעם פּראָגרעס פֿון שטאַט אַדער שטערן אים. דאָס זעלביקע איז ביי אים אויך דאָס יידישע פֿאָלק. די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק אַלס אַ באַזונדערע נאַציאָנאַליטעט, מיט אַן אייגנאַרטיקער קולטור און מיט אַן אייגענער היסטאָרישער אַנטוויקלונג, נעמט

ער אין גאַנצן ניט אין באַטראַכט. די יידן אינטערעסירן אים אויך אַזוי פיל, אויך וויפֿל זיי זיינען אַ טייל פֿון דעם דייטשן שטאַט און שפּילן אַ ראָלע אין דעם לעבן און אין דער אַנטוויקלונג פֿון דעם דייטשן שטאַט.

די נאַציאָנאַלע פֿראַגע, ווי מיר פֿאַרשטייען זי הינט, די טיילונג צווישן נאַציאָנאַליטעט און שטאַט, איז פֿאַרהעלטניסמעסיק אַ גאַנץ נייע אויפֿקומונג פֿון די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר. אין דער צייט וען קאַרל מאַרקס האָט גער־שריבן זיינע אַרטיקלען וועגן די סלאַווישע פֿעלקער און וועגן די יידן, האָט מען וועגן דער איצטיקער אויפֿקומונג פֿון דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע וויניק גע־וואוסט. אין ליבעראַלע און אין סאָציאַליסטישע קריזן איז די קאָסמאָפּאָליטישע אידייע דאָמאַלט געווען די הערשנדע. די אָסימילירונג און די פֿאַרשמעלצונג פֿון נאַציעס, באַזונדערס פֿון די קליינע און ניט־זעלבשטענדיקע נאַציעס, איז געווען אַן אָנגענומענער אמת. דער קאָמף פֿאַר נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ פֿון די קליינע און ניט זעלבשטענדיקע נאַציעס האָט זיך דאָן וויניק געפֿילט אָפּילו אין עסטרייך, וואָס איז היינט דער כאַראַקטעריסטישער נאַציאָנאַליטעטן־שטאַט, און פֿון וואַנען אַלע מאַדערנע טעאָריעס וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע שטאַמען אָרויס. באַטראַכטן די יידן־פֿראַגע פֿון דעם איצטיקן מאַדערנעם נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט איז דאָן געווויס געווען אוממעגלעך. עס האָט דאַמאָלט אינערהויפּט ניט עקזיסטירט קיין נאַציאָנאַלע באַוועגונג צווישן יידן אין קיין לאַנד, און צווישן די דייטשע יידן וואָלט דאָן די נאַציאָנאַלע אידייע, ווי מיר פֿאַרשטייען זי הינט, געווען מער ווי אומבאַגריפֿלעך.

און ווי גרויס קאָרל מאַרקס איז ניט געווען, האָט ער אויך נאָר געקענט צוטרעטן צו דער יידן־פֿראַגע אין די ראַמען פֿון די באַגריפֿן, וועלכע האָבן עק־זיסטירט אין זיין צייט. ער האָט אָבער געמאַכט דעם פֿעלער, וואָס ער האָט די יידישע נאַציע פֿאַרגעשטעלט אַלס אַן אינהייטלעכן עקאָנאָמישן און סאָציאַלן קלאַס, וועלכער האָט דערגרייכט די העכסטע שטופֿע פֿון שעדלעכקייט פֿאַר דער גזעזלשאַפֿט און ער מוז דעריבער אויפֿגעלייזט ווערן. וען קאָרל מאַרקס וואָלט באַטראַכט די יידישע נאַציע אין איר היסטאָרישער אַנטוויקלונג, וען ער וואָלט צו דער יידן־פֿראַגע אָנגעוועגדעט זיין דיאַלעקטישע מעטאָדע, וועלכע ער האָט שפּעטער אַזוי טיפֿזיניק און ברייט אַנטוויקלט, וען ער וואָלט זיך געהאַלטן אויך אין דער יידן־פֿראַגע פֿאַר דעם כּלל, אַז „אַלץ פֿליסט, אַלץ ענדערט זיך", וואָלט ער געקומען צו אַ גאַנץ אַנדערן שלוס וועגן די יידן, ווי אין זיין אַרטיקל, וועלכן ער האָט אָנגעשריבן אין יאָר 1844.

אָבער ניט קוקנדיק אויף אַלץ, וואָס דאָ איז געזאָגט געווארן, וועגן קאָרל מאַרקסעס פֿאַלשן צוגאַנג צו דער יידן־פֿראַגע, איז עס דאָך ניט רעכט צו פֿאַר־בינדן מאַרקס' נאָמען מיטן אַנטיסעמיטיזם. איך האָב שוין פֿריער אָנגעגעבן פֿאַרוואָס דאָס דאַרף ניט געטאָן ווערן. איך ווייל אָבער צום שלוס נאָך עטוואָס צוגעבן.

אייגער פֿון קאָרל מאַרקסעס באַוואונדערער איז געווען מאָזעס העס, דער פֿאַרפֿאַסער פֿון „רוים און ירושלים". משה העס קען מען זאָגן איז געווען דער ערשטער יידישער באַרימטער סאָציאַליסט, וואָס האָט זיך דערטראַכט צום ציו־ניסטישן געדאַנק, נאָך מיט אַ סך יאָרן פֿריער, איידער די ציוניסטישע באַוועגונג

איז געשאפן געוואָרן. אפֿילו נאָך מיט אַ רעכט ביסל יאָרן, איידער די חובבי ציון־באַוועגונג איז געבוירן געוואָרן, אָט דער משה העס שרייבט אין זיינעם אַ בריף צו דעם באַרימטן יידיש־דייטשן שריפֿטשטעלֿער בערטאָלד אַוערבאַך וועגן דעם ווי אַזוי ער איז באַקאַנט געוואָרן, זייענדיק אין דער אוניווערסיטעט־שטאָט באָן, מיט אַ וואונדערלֿעכן יונגן געלֿערנטן און פֿילאָזאָף, וואָס זיין נאָמען איז דר. קאַרלֿ מאַרקס. ער רעקאָמענדירט דערביי אַוערבאַכן, אַז ער זאָלֿ ניט אויסלאָזן די געלֿעגנהייט זיך מיט אים צו טרעפֿן, ווייל די באַקאַנטשאַפֿט וועט אים פֿאַרשאַפֿן אַ סך פֿרייד. ער שרייבט אים:

„דו קענסט זיין גרייט, אַז דו וועסט זיך באַקענען מיט דעם גרעסטן, אפֿשר דעם אייניציקן איצט לֿעבנדן פֿילאָזאָף, וועלכער וועט, קירצלֿעך אויפֿטרעטנדיק אין דער עפֿנטלעכקייט, ציען אויף זיך די אויפֿמערקזאמקייט פֿון דייטשלאַנד. ער שטייט לויט זיין פֿילאָזאָפֿישער גייסטבילדונג ניט בלויז העכער פֿון שטראָס, נאָר אויך פֿון פֿייערבאַכן. וואָלט איך קענען זיין אין באָן, ווען ער וועט האַלטן אין דער אוניווערסיטעט זיינע לֿעקציעס איבער לאָגיק, וואָלט איך געווען זיין פֿייסיקסטער צוהערער. אזא מענטשן האָב איך מיר שטענדיק געוואונטשן צו האָבן פֿאַר אַ לֿערער פֿון פֿילאָסאָפֿיע. איצט פֿיל איך ערשט ווי וויניק איך וויים פֿון דער אמתער פֿילאָסאָפֿיע. אָבער איך וועל זיך אַנגעמען מיט געדולד. איך וועל נאָך אויך איצט עטוואָס לערנען".

משה העס ענדיקט זיין בריף מיט די פֿאָלגנדע ווערטער:

„דר. מאַרקס, אַזוי הייסט מיין אָפּגאָט, איז נאָך אַ גאַנץ יונגער מאַן (ער איז העכסטנס 24 יאָר אַלט). ער וועט דער מיטלאָלטערלעכער רעליגיע און פֿאָליטיק געבן דעם לֿעצטן קלאַפּ, ער פֿאַרבינדט מיט דער טיפֿסטער פֿילאָסאָפֿיע דעם שאַרפֿסטן וויץ. שטעל זיך פֿאָר רוסאָ, וואָלטער, האָלבאַך, לעסינג, היינע און העגעל פֿאַראייניקט אין אין פּערזאָן, איך זאָג פֿאַראייניקט, ניט צונויפֿגעמישט, און דו האָסט פֿאַר זיך דר. מאַרקס".

משה העס איז געווען מיט 6 יאָר עלטער ווי קאַרל מאַרקס, עס הייסט, אַז ווען ער האָט דעם בריף געשריבן איז ער שוין געווען באַוואוסט אַלס דער פֿאָר־פֿאָסער פֿון דעם בוך די „הייליקע געשיכטע דער מענטשהייט", וועלכע ער האָט געשריבן אונטער דעם איינפֿלוס פֿון שפּינאָזאָס פֿילאָסאָפֿיע. מען קען דעריבער ניט זאָגן, אַז זיין באַוואונדערונג פֿון קאַרל מאַרקס' גרויסקייט און זיין באַגייס־טערונג פֿאַר אים איז געווען אַן אינגעלשע.

משה העס האָט שפּעטער מיטגעאַרבעט מיט קאַרל מאַרקסן אין דעם בוך „די דייטשע אידעאָלאָגיע", אין יאָר 1845. איך דערמאָן דעם יאָר צוליב דעם, ווייל מיט אַ יאָר פֿריער איז אין די „דייטש־פֿראַנצויזישע יאָר־ביכער" געדרוקט געווארן קאַרלֿ מאַרקסעס אַרטיקל „צור יודען פֿראַגע", צוליב וועלכן מען באַ־שולדיקט מאַרקסן אין אַנטיסעמיטיזם. אָבער ווי איך פֿאַרשטיי, האָט משה העס ניט געהאַלטן, אַז קאַרל מאַרקס איז אַן אַנטיסעמיט. ווען משה העס וואָלט גע־האַלטן קאַרלֿ מאַרקסן פֿאַר אַן אַנטיסעמיט, וואָלט ער זיכער ניט געאַרבעט צוזאַמען מיט אים.

נאָר אפֿשר קען מען זאָגן, אַז אין 1845 איז משה העס נאָך ניט געווען קיין יידישער נאַציאָנאַליסט און ער האָט דעריבער ניט געהאַט וואָס אויסצוזעצן

קעגן קאַרל מאַרקסעס אַרטיקל וועגן דער יידן־פֿראַגע. עס קען זיין, אַז ער אַליין און די אַנדערע יידישע סאָציאַליסטן זיינען געווען איינשטימיק מיט דעם, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געשריבן אין זיין דערמאָנטן אַרטיקל און האָבן עס ניט באַטראַכט פֿאַר אַנטיסעמיטיזם. דער פֿאַקט איז, אַז אין דער צייט, ווען קאַרל מאַרקס האָט געשריבן זיין אַרטיקל וועגן דער יידן־פֿראַגע, האָט ער געלאָזט וויסן אַרנאָלד ריגע, אַז ער וויל אונטערשרייבן אַ פּעטיציע צום פּרייסישן לאַנד־טאָג, אַז עס זאָלן אָפּגעשאַפֿט ווערן די אויסנאָמס־געזעצן קעגן די יידן אין רהיינלאַנד און אַז זיי זאָלן קריגן גלייכע רעכט.

אַז קאַרל מאַרקס האָט געהאַט אַ שלעכטע מיינונג וועגן די יידן אין דייטש־לאַנד, קען ניט זיין קיין פֿראַגע. אָבער האָבן אַ שלעכטע מיינונג וועגן די יידן אין דייטשלאַנד, בפֿרט אין דער צייט פֿון קאַרל מאַרקס, און זיין אַן אַנטיסעמיט — זיינען צוויי פֿאַרשיידענע זאַכן. מען קען געפֿינען אין ציוניסטישע שריפֿטן אַ סך שלעכטע ווערטער וועגן די דייטשע יידן, אין מאַנכע פֿאַלן נאָך ערגערע ווערטער, ווי קאַרל מאַרקס האָט וועגן זיי געזאָגט, אָבער עס וועט קיינעם ניט איינפֿאַלן צו זאָגן, אַז זיי, די ציוניסטישע שרייבער, וואָס האָבן געשריבן די האַרבע ווערטער וועגן די דייטשע יידן, זיינען אַנטיסעמיטן.

אָבער לאָמיך איבערלאָזן משה העס און דערמאָנען וואָס אַן אַנדער פֿראָ־מינענטער יד האָט געטראַכט וועגן קאַרל מאַרקס און וועלכער האָט אָנגעהאַלטן מיט אים אַ נאָנטע פֿריינדשאַפֿט. דאָס איז געווען דער בארימטער יידישער היס־טאָריקער היינריך גרעץ.

איך וויל דאָ איבערגעבן איינעם פֿון די בריף וואָס היינריך גרעץ האָט גע־שריבן צו קאַרל מאַרקס. איך וויל דערביי אָנמערקן, אַז דער בריף איז גע־שריבן געווארן אין יאָר 1877, אַן ערך 33 יאָר נאָך דעם, ווי עס איז געדרוקט געווארן קאַרל מאַרקסעס אַרטיקל "צור יודען־פֿראָגע", און עס איז קיין צווייפֿל ניט, אַז היינריך גרעץ, דער גרויסער יידישער היסטאָריקער, האָט דעם אַרטיקל געלייענט.

אָט איז דער בריוו:

„ברעסלע, דעם 1־טן פֿעבר' 77.

הויך געערטער פֿרײַנד!

און ווען איר וואָלט אַפֿילו באַאַנגען דעם גרעסטן פֿאַרברעך — דעם לעצטן פֿון די מלכים געהאָט אויפֿגעהאָנגען אויף די געדערים פֿון דעם לעצטן פֿון די כהנים, וואָלט איך אייך אויך מוחל געווען — אַזוי שטאַרק האָבן מיך אונטער־געקויפֿט אייער בריוו, די בייגעלייגטע בילדער און די געשעצטע שריפֿטן. יאָ, איר האָט מיר פֿאַרשאַפֿט דערמיט גרויס פֿרייד, וואָס איז נאָך פֿאַרשטאַרקט גע־ווארן דורך דעם לאָנגן וואַרטן אויף אַ ידיעה פֿון אייך. די ביידע פֿאַטאַגראַפֿיעס דערמאָנען מיר כסדר די אָנגענעמע, הגם קורצע צייט פֿון אונדזער באַקאַנטשאַפֿט אין קאַרלסבאַד. נעמט אָן ביידע מיין דאַנק דערפֿאַר.

אייער „קאַפּיטאַל" פֿאַדערט אַן אויספֿירלעכן און ערנסטען שטודיום, און איך האָב מורא, אַז איך וועל וויניק וואָס דערפֿון פֿאַרשטיין. פֿאַרקערט, די בראָשורע "The Civil War" לייגן איך מיט גרויס הנאה. "Paris All Truth, Versailles All Lie" (פּאַריז איז כּולו אמת, ווערסאַל איז כּולו שקר) — אויב און בעת איר

זאָגט דאָס, פֿילט מען, אַזוי ווי דער לעצטער יום־הדין פֿון דער וועלט־געשיכטע וואָלט אַרויסגעטראָגן דעם דאָזיקן פסק פֿון כּולו חייב. אָבער איר וועט דאָך פֿינף צדיקים איבערלאָזן אין ווערסאָל? וועט איר גאָמבעטאָן אַריינגעמען? איך וויל אָבער אָפּריער דורכלייענען דאָס בוך פֿון ליסאָגאָרע, וואָס אָנטהאָלט דאָך א סך פּרטים.

איר האָט מיך אָבער מיט די אָנגענעמע מתנות געבראָכט אין א פֿאַרעגנ־הייט. איך ווייס ניט, וואָס קען איך אייך פֿון מיינע, אָלע ווערק פֿאַרלייגן ווי א פֿאַרגיטיקונג. דער אינהאַלט פֿון מיין צוועלף־בענדיקער געשיכטע ליגט היינט ווייט מחוץ פֿון אייער האָריזאָנט. על כּל פּנים וואָלט מיין אַרבעט וועגן "קהלת" אין א געוויסער מאָס געווען פֿאַר אייך צוגענגלעך, מחמת זיין מחבר, ווי איך פֿאַרשטיי אים, איז געווען א האַרטער רעאַליסט אין מיטן א פֿאַנטאַסטישער און הימל־קוקנדיקער וועלט און האָט דעם מוט געהאַט צו זאָגן קלאָר, אַז די רעאַל עקסיסטירנדיקע די וועלט איז וויכטיקער ווי די ספֿקדיקע יענע וועלט, און האָט נאָך מיט 1900 יאָר צוריק געפֿרייַדיקט די רעאַביליטירונג פֿון חומר. וועג דער טעקסט פֿון מיין פּירוש (צו דעם ווערק) וואָלט נאָר ניט געווען אַזוי שטאַרק איבערגעמישט מיט העברעאיש! באמת, חשובער פֿריינד, אויב איר האָט א ביסל חשק דאָס בוך צו זען, זאָל זיין אַפֿילו נאָר פֿון אינטערעס וועגן צום מחבר פֿון פּירוש, וואָלט עס געווען פֿאַר מיר א פֿרייד עס אייך צו שיקן".

עס לייגט זיך מיר ניט אויפֿן שכל, אַז היינריך גרעץ וואָלט געהאַלטן פֿאַר אַזא יחוס אָנצוהאַלטן א פֿריינדשאַפֿט מיט קאַרל מאַרקס, וועג ער וואָלט אים באַטראַכט פֿאַר אַן אָנטיסעמיט. פֿיל מער, עס וואָלט געווען שווער צו פֿאַרשטיין ווי אַזוי עס האָט גאָר געקענט אָנגעקניפּט ווערן אַזא פֿריינדשאַפֿט צווישן גרעצן און מאַרקסן, וועג מאַרקס וואָלט באמת געווען אַן אָנטיסעמיט און גרעץ וואָלט אים פֿאַר אַזעלכן באַטראַכט.

איך ווייס ניט, וואָס גרעץ אַליין האָט געטראַכט וועגן די יידן אין דייטש־לאַנד, אין דער צייט, וועג קאַרל מאַרקס האָט געשריבן זיין אַרטיקל "צור יודען־פֿראַגע". גרעץ איז געווען פֿמעט אין איין עלטער מיט מאַרקסן (גרעץ איז געבוירן געווארן אין 1819 און מאַרקס אין 1818). איך ווייס ניט, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געטראַכט וועגן די יידן פֿון דייטשלאַנד, אין דער צייט וועג ער איז באַקאַנט געוואָרן מיט היינריך גרעץ, אָבער עס שיקט זיך מיר עפּעס ניט, אַז ביי דעם גרויסן יידישן היסטאָריקער היינריך גרעץ זאָל זיך אָנטוויקלען אַזא ווארעמע פֿריינטשאַפֿט צו אַן אָנטיסעמיט.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז אין דעם זעלביקן בריוו באַקלאָגט זיך גרעץ פֿאַר מאַרקסן אויף די דייטשע סאָציאַליסטן פֿאַרוואָס זיי האָבן גע־שלאָסן אַן אָפּמאַך מיט די קאָטוילקן.

ער שרייבט:

„איך ווייס ניט, אויב אונדזערע דייטשע סאָציאַליסטן פֿאַרדינען אייער סימ־פּאַטיע. זיי האָבן איינפֿאַך זיך איבערגעגעבן צו דעם טייוול. זיי האָבן זיך פֿאַר־בונדן מיט די אולטרא־מאָנטאַנען (קאָטוילקן). זיי זיינען אָבער דום ניט אייַ־צוזען די געפֿאַר פֿון די קאָטוילקן פֿאַר דער פֿרייהייט און קולטור, אָדער ניט פֿרינציפּיעל גענוג צו ברענגען אַזא קרבן. לויט מיין מיינונג זיינען פֿאַראַן צוויי

פֿיינד, וועלכע שטעלן אין געפֿאַר דעם וואויל־שטאַנד און די רו פֿון לאַנד — דאָס זיינען די יעזואיטן און דער מיליטאַריזם. ביידע מוזן פֿון די פֿרייַנד פֿון ציוויליזאַציע באַקעמפֿט ווערן. אייך מוז עס געווייס זיין באַקאַנט, אַז די דעמאָקראַטן אין אַמעריקע אַרבעטן מיט יעזואיטישע געלט" (משמעות, אַז גרעץ מיינט דאָ טעמעני האָל אין ניו יאָרק, וועלכע איז אין יענער צייט אין גאַנצן באַהערשט געווארן פֿון קאַטוליקן, הויפּטזעכלעך אירישע).

1918

אַ פּאָר שלום־באַמערקונגען *

איך וויל דאָ מאַכן אַ פּאָר באַמערקונגען און ברענגען עטלעכע ציטאַטן פֿון ציוניסטישע שריפֿטשטעלער פֿון אַ שפּעטערדיקער צייט, וועלכע באַשטעטיקן מיין מיינונג, אַז ניט יעדער, וואָס באַנוצט אַנטיסעמיטישע ווערטער, דאַרף באַטראַכט ווערן פֿאַר אַן אַנטיסעמיט.

עס וועט קיינעם ניט איינפֿאַלן צו זאָגן, אַז דר. נחמן סירקין, אייגער פֿון די וויכטיקסטע טעאָרעטיקער און וואָרט־זאָגער פֿון די פּועלי־ציון איז געווען אַן אַנטיסעמיט. אָבער דער זעלביקער נ. סירקין האָט געזאָגט אין איינעם פֿון זיינע אַרטיקלען אין דער אַמאָליקער פּועלי־ציוניסטישער טעגלעכער צייטונג „די צייט" (2טן מערץ, 1922), אַז קאַרל מאַרקס׳ כאַראַקטעריסטיק וועגן יידן אין זיין אַרטיקל „צור יודען־פֿראַגע" איז אַ געניאַלע.

און אָט אַ פּאָר ציטאַטעס פֿון דעם, וואָס דר. נ. סירקין אַליין האָט געשריבן וועגן יידן:

אין דעם נומער „די צייט" פֿון 27סטן פֿעברואַר, 1922, שרייבט דר. סירקין אַזוי:

„אונטער דער נייער פּאָליטיק פֿון פֿרייַען האַנדל און אינדוסטריע ווערן איצט די יידן אין (סאָוועט־) רוסלאַנד דאָס אויסשליסלעכע האַנדלס־פֿאָלק, דאָס פֿאָלק פֿון פּריוואַט־באַזיץ און פּריוואַט־ווירטשאַפֿט. כּמעט דער גאַנצער יידישער פּראָלעטאַריאַט האָט זיך שוין אין רוסלאַנד פֿאַרוואַנדלט אין דעם יידישן קלאַס־פֿאָלק, וועלכער לעבט אַרום, און פֿון, און אין די לעכער און שפּאַלטן און באַ־העלטענישן פֿון דער גויישער ווירטשאַפֿט. אַלע יידן זיינען איצט אין רוסלאַנד הענדלער, קרעמער, ספּעקוליאַנטן, פֿאַבריקאַנטלעך, קאָנטראַבאַנדיסטן, שמוגלער, פֿאַרמיטלער, לופֿט־מענטשן".

איז עס געווג אַנטיסעמיטיש?

דאָס האָט דר. סירקין געשריבן נאָך דעם ווי לענין האָט איינגעפֿירט די נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק (נעפּ) אין סאָוועט־רוסלאַנד. און מערקט אייך, אַז ער שרייבט ניט וועגן מאַנכע יידן, נאָר וועגן אַלע יידן...

און דר. סירקין קומט צום פֿאָלגנדיקן אויספֿיר:

„עס פֿאַרשטייט זיך, אַז אַ פֿאָלק, וואָס האָט ניט קיין אחיזה אין דער פּראָ־דוקציע, וואָס לעבט פֿון דער באַלעבאַטישער ווירטשאַפֿט, מוז אויך געניסן דעם כּבוד, דעם אַנזען און די זעלבסטווירדע פֿון דעם איינגעבעטענעם און אַריין־

* צוגעשריבן אין 1947.

געדרונגענעם פֿאַראַזיטן־פּאָלק. שוין שלאָגן הויך די כוואַליעס פֿון אַנטיסע־מיטיזם אין סאָוועט רוסלאַנד. און צו די יידישע שונאים פֿון ווייסן מאַראַכיסטישן לאַגער שליסן זיך אָן די נייע אויפֿשטייענדיקע שונאים פֿון אַרבעטנדיקן קאָמוניסטישן רוסלאַנד, וועלכע קענען ניט מער פֿאַרטראָגן אַז דאָס משונהדיקע גלות־פּאָלק אָן אַן אייגן לאַנד, אָן אַ ווירטשאַפֿט, אָן כּבוד, אָן אַ שפּראַך און אָן אַ קולטור".

דאָ האָט איר, ווי איר זעט, דאָס פֿאַראַזיטן־פּאָלק מיט זיין גאַנצן יחוס, וואָס באַראַכטיקט דעם אַנטיסעמיטיזם.

וועגן די יידן אין ענגלאַנד שרייבט דר. נ. סירקין אין דעם זעלביקן אַרטיקל אַזוי:

„דאָס יידישע פֿאָלק אין ענגלאַנד איז ווידער אַריינגעשטופּט געוואָרן אין דער ניט־פּראָדוקטיוואַר לעבנס־פֿאָרם, און שוין שטייט דאָס גאַנצע ענגלישע פֿאָלק אַנטקעגן דעם קלייניקן יידישן גלות־מיעוט מיט אויפֿגעהויבענע פויסטן, מיט אָפּענער שנאה און מיט טיפֿער פֿאַראַכטונג און פֿאַרווינשונג".

באַמערקט, אַז דאָס גאַנצע ענגלישע פֿאָלק האָט אויפֿגעהויבן די פויסטן קעגן דעם יידישן פֿאָלק אין ענגלאַנד צוליב זיין ניט־פּראָדוקטיוואַר לעבנס־פֿאָרם.

און דר. סירקין קומט צום שלוס, אַז:

„יידן הערן אויף אין גאַנצן צו זיין אַ פֿאָלק פֿון אַרבעט. ממילא ווערט בטל דער יידישער זעבסטבאַוואוסטזיין, די יידישע קולטור, די יידישע לעבנס־פֿעאיקייט, און אַרום דעם איינגעבעטענעם גלות־פֿאָלק שפּינט זיך אַ נעץ פֿון שנאה, פֿון פֿאַראַכטונג, וועלכע וועט באַלד אָנהויבן בלוטיק דעם אינטערנאַציאָנאַלן יד־העברעאיזם, אין וועלכן דער יד־אַרבעטער און יד־סאָציאָליסט האָבן זיך געמוזט משונהדיק פֿאַרוואַנדלען".

ווי איר זעט, האָט איר דאָ אויך דעם אינטערנאַציאָנאַלן יד־הענדלער, אין וועלכן אָפּ יידן האָבן זיך פֿאַרוואַנדלט, אָפּילו די יידישע אַרבעטער און יידישע סאָציאָליסטן.

*

אין דעם העברעאישן זשורנאַל „מאזנים" (כרך א', חוברת ב' טבת, תרצ"ד), וואָס ווערט אַרויסגעגעבן אין פּאָלעסטינע געפֿינט זיך אַן אַרטיקל אונטער דעם נאָמען „חורבן הנפֿש" פֿון דר. יחזקאל קויפֿמאַן, אין וועלכן ער ברענגט מערערע ציטאַטן פֿון העברעאישע ציוניסטישע שריפֿטשטעלער, וועלכע זיינען שרעקלעך אַנטיסעמיטיש. אָט איניקע ביישפּילן:

דוד פֿרישמאַן שרייבט אין איינעם פֿון זיינע אַרטיקלען, אַז דאָס לעבן פֿון די יידן איז ווי דאָס לעבן פֿון הינט, וואָס רופֿט אַרויס עקל (חיי היהודים הם כחיי כלבים, מעוררים גועל נפֿש). י. ח. ברענער שרייבט וועגן די יידן, אַז זיי זיינען ציגיינער, הינט, שמוץ, בלאָטע, העסלעכקייט, פֿאַרעיפּושטער זומפּ (צוענים, כלבים, זוהמא, רפֿש ונוול, ביצה סרוחה...) א. ל. גאָרדאָן שרייבט, אַז די יידן זיינען פֿאַראַזיטן און פּסולע מענטשן (פּרזיטים, אנשים פסולים). שבדרון שרייבט, אַז די יידן זיינען קנעכט, די געזונקנסטע אין דער טומאה, ווערים, שמוציק און עקלהאפט, פֿאַראַזיטן, הינט (עבדים, שפלות שבטומאה, סחי וזוהמא, פּרזיטים, כלבים).

מיר דאַכט, אַז דאָס איז אַ סך ערגער ווי דאָס, וואָס קאַרל מאַרקס האָט געזאָגט וועגן די דייטשע יידן.

אין דעם זעלביקן זשורנאַל „מאזנים" (כרך ה' חוברת א' תרצ"ט) איז געדרוקט אַן אַרטיקל פון אברהם שרון אונטער דעם נאָמען „ביאַליק בצל האנטישימיות הציונית" (ביאַליק אונטער דעם שאָטן פון ציוניסטישן אַנטיסעמיטיזם). אין „מאזנים" פון יאָר תרצ"ג געפינט זיך אַ לאַנגער אַרטיקל פון שבדרון, שטאַרק אַנטיסעמיטיש. דער באַקאַנטער פאַרשטאַרבענער שריפטשטעלער א. דרויאנוב האָט אַנגעשריבן אַ בראָשור „הציונות בפוילן", אין וועלכער ער באַשולדיקט ביאַליקן, אַז אין זיין אַגיטאַציע פאַרן ציוניזם באַנוצט ער אַרגומענטן און באַשולדיקונגען פון אַנטיסעמיטן.

דר. י. קויפמאַן באַמערקט גאַנץ ריכטיק אין זיין אַרטיקל, אַז די דערקלערונג, אַז די ציוניסטישע שרייבער זיינען מיט זייערע אַנטיסעמיטישע ווערטער אויסן די טובה פון די יידן, קען ניט דינען פאַר אַן אַנטשולדיקונג, וויל אין דעם ענד־רעזולטאַט באַשטעטיקן זיי דאָך מיט זייערע ווערטער די באַהויפטונג פון די אַנטיסעמיטן און באַרעכטיקן אויף אַזאַ אופן די שנאה צום יידישן פאָלק. און דער פאַקט איז, אַז די אַנטיסעמיטן אין דייטשלאַנד האָבן אַרויסגעגעבן זאַמל־ביכער, אין וועלכע זיי גיבן איבער וואָרט פאַר וואָרט, וואָס די ציוניסטישע שרייבער און רעדנער זאָגן וועגן יידן, און אַז זיי באַשטעטיקן מיט זייערע ווערטער אַלץ, וואָס די אַנטיסעמיטן זאָגן וועגן זיי.

די אַנטיסעמיטן אין דייטשלאַנד, נאָך פאַר היטלערן, האָבן אַרויסגעגעבן אַ בוך אונטער דעם נאָמען „יודען ריכטען זיך זעלבסט" (יידן מאַכן אַ משפט אויבער זיך אַליין), אין וועלכן עס ווערן געבראַכט אַ סך ציטאַטן פון ציוניסטישע שריפטן, וואָס זיינען זייער שטאַרק אַנטיסעמיטיש. שפעטער האָבן די דייטשע אַנטיסעמיטן אַרויסגעגעבן אַ בוך „דער וועג קיין ציון" פון קורט מינצער, וואָס איז אַנגעפילט מיט אַנטיסעמיטישע ציטאַטן פון ציוניסטישע שריפטן.

*

צום שלוס וויל איך דאָ איבערגעבן אַ טייל פון אַן אַרטיקל פון דעם באַקאַנטן ציוניסטישן העברעאישן שריפטשטעלער דר. ש. דאָוויד־אָוויץ, וואָס האָט צו טאָן מיט דעם ענין פון ציוניסטישן אַנטיסעמיטיזם.

דער אַרטיקל געפינט זיך אין העברעאישן זאַמל־בוך „מצודה", וואָס איז ארויסגעגעבן געוואָרן אין לאָנדאָן. אָבער אויף וויפל איך קען געדענקען, איז אַן ענלעכער אַרטיקל פון דר. ראָוויד־אָוויטש געדרוקט געוואָרן מיט עטלעכע יאָר פריער אין דעם דערמאָנטן זשורנאַל „מאזנים". דר. ש. ראָוויד־אָוויטש זאָגט אין זיין אַרטיקל דאָס פאָלגנדע:

„די ציוניסטישע פראָפאַגאַנדע האָט שטענדיק געזוכט צו געווינען נפשות פאַרן ציוניזם דורך אַרגומענטן פון אַנטיסעמיטיזם, כדי צו וועקן און באַוועגן דאָס יידישע פאָלק, אַז עס זאָל אַרבעטן פאַר אַן אייגענער היים און זאָל זאַרגן וועגן זיין נאַציאָנאַלער צוקונפט. איך וויל ניט מאַכן צו קליינגעלט די „מאַראַל", וואָס מען קען לערנען פון דער פיינטשאַפט קעגן יידן אויף דער וועלט. פונדעסטוועגן איז נאַציאָנאַל דערוואַכונג, דאָס פרעדיקן פון נאַציאָנאַלער דערהוי־

בונג אין לִיבט פֿון דער וועלט־שנאה צום אייביקן פֿאָלק — איין זאַך, און אַ גאַנצע אָדער טיילווייזע הסכמה פֿון די רייד פֿון אונדזערע אונטערדריקער — אַן אַנדער זאַך. צו מיין גרויס באַדויערן, מוז איך מודה זיין, אַז פֿון צייט צו צייט, וואָן איך לֵייגן אַ ציוניסטיש אַרטיקל, אָדער איך הער זיך צו צו די רייד פֿון אַ ציוניסטישן רעדנער, וויס איך ניט, צי עס רעדט אַ מיט־ברודער פֿון מיין לאַסט אוֹן מיין גורל, אײנער פֿון די קינדער פֿון אברהם, יצחק און יעקב, אָדער אַן אויסגעצייכנטער אַנטיסעמיט שטייט פֿאַר מיר און באַשיט מיך מיט זיינע ליגנס, בלבולים און אויסטראַכטעניש. אַט שרייבן די חברים אונדזערע, מאַנכע פֿון זיי גלענצנדע ציוניסטישע פּובליציסטן, אַז דאָס יידישע פֿאָלק האָט כמעט גאָרניט געשאַפֿן זינט די תנ"ך־צייטן, אָדער אַז דאָס, וואָס עס האָט יאָ געשאַפֿן, האָט ניט קיין האַפֿט; און עס איז אַ פֿאָלק, וואָס האָסט פֿיזישע אַרבעט און אַ לעבן פֿון פּראַצע; אַז אין די פֿאַרגאַנגענע 18 הונדערט יאָר האָט עס ניט פֿאַרזוכט דעם טעם פֿון באַאַרבעטן די ערד, ביז דער נייער ישוב האָט אַנגעהויבן שלאָגן וואָרצלען אין לאַנד פֿון די אור־עלטערן; אַז דאָס גאַנצע יידישע פֿאָלק, אָדער די מאַיאָריטעט לעבט פֿון לופֿט, דערפֿילט ניט וועלכע ניט איז פּאַזיטיווע עקאָנאָמישע אָדער גייסטיקע אויפֿגאָבע אויף דער וועלט, א. א. וו.

זיי פֿאַרגעסן די פֿיל הונדערטער טויזנטער יידן, וועלכע האָבן געלעבט מיט דער נאַטור און באַאַרבעט די ערד אויף דער גאַנצער וועלט, אין מיטלאָלטער און שפּעטער. זיי פֿאַרגעסן די באַוועגונג פֿון צוריקקערן זיך צו דער ערד עט־לעכע דורות פֿאַר דעם געבורט פֿון דער ציון־באַוועגונג. זיי פֿאַרגעסן די 600 טויזנט יידישע ערד־אַרבעטער אין יאָר 1931 אין אַלע לענדער, וואו יידן לעבן. וער וועט ביי אונדז נעמען אין באַטראַכט היסטאָרישע פֿאַקטן, וואָס זיינען, ווי עס זעט אויס, ניט באַקאַנט ניט דער מחנה דערציער און באַווירקער און ניט זייערע לעזער און צוהערער.

מער ווי איין מאָל האָב איך געהערט און געלייענט ציוניסטישע פֿאַרטיי־דיקונגס־רייד לגבי אונדזערע פֿאַרלוימדער פֿון דרויסן אומגעפֿער אויף אַזאַ שטייגער: קומט קיין ארץ־ישראל און איר וועט זען אַ נייעם טיפּ יידן, און איר וועט זיך איבערצייגן, אַז אייערע רייד האָבן קיין גרונט ניט... אָקוראַט ווי די רייד פֿון די אַנטיסעמיטן זיינען „אמת ויציב" ווען געזאָגט וועגן די גלות־יידן, דאָס הייסט וועגן דער איבערוועגדיקער מערהייט פֿון יידישן פֿאָלק!

אַט, צום ביישפּיל, פֿאַרפֿנטלעכט די ציוניסטישע פּרעסע אין יעדער שפּראַך אוֹן מיט פֿיל באַגייסטערונג די „איינדרוקן" פֿון אַנטיסעמיטישע רייזנדע — אין מלחמה־צייט, צום ביישפּיל, די „איינדרוקן" פֿון פּוילישע געסט אין ארץ־ישראל, וועלכע האָבן באַזוכט די קאָלאָניעס אוֹן קבוצות פֿון לאַנד; אוֹן מאַנכע פֿון די דערקלערן, אַז זיי האָבן נאָך קיין מאָל ניט געזען אַזעלכע יידן וויי די יידן פֿון אָט דעם לאַנד, וואָס אַרבעטן מיטן שוויים פֿון זייער פּנים, פֿירן אַ לעבן פֿון פּראַצע אוֹן זייען א. א. וו.! אוֹן אונדזערע חברים פֿילן ניט די גרויסע באַ־לַיידיקונג, וואָס שטעקט אין אָט די דעקלאַראַציעס פֿון „אַנערקענונג אוֹן פֿריינט־שאַפֿט"! מיר מאַכן רעקלאַמע פֿאַר די רייד פֿון די אַנטיסעמיטן, וועלכע זיינען געווען אַרומגערינגלט, — אין פּוילן, צום ביישפּיל, — מיט אַרבעטנדיקע יידן, האָרעוועדיקע מיטן גוף אוֹן מיט דער נשמה פֿאַר אַן אָרעם שטיקל ברויט אין

שטאָט און אין דאָרף, אויף ווי ווייט די פּויליש־רעגירונג האָט עס זיי נאָר דערלויבט; יידן, פֿאַר וועלכע מען האָט אינגעאָרדנט געטאָ־מערק און קענן וועלכע מען האָט אָנגעוועדט אַ באַיקאָט־סיסטעם, באַשטעטיקט פֿון רעגירונגס־אינס־טאַנצן. און איצט האָבן אָט די פֿאַרפֿאַלגער און באַיקאָטירער הנאה, וואָס אין ארץ־ישראל איז קיין סימן פֿון אַזעלכע „יידן־פֿאַראַזיטן" ניט פֿאַראַן, פֿאַראַזיטן פֿון דעם סאָרט, ווי עס זיינען געווען די יידן פֿון אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק, וועלכע האָבן יאָרן פֿאַרן אויסברוך פֿון דער מלחמה דערקלערט אַן עלעקטריע־סטרייק און דערמיט געצוואונגען די פּוילישע שטאָט־פֿאַרוואַלטונג בטל צו מאַכן די געטאָ־מערק אין שטאָט. און די „פֿרייגעלעכע" רייד פֿון אָט די — העלפֿן עס דער ציוניס־טישער פּראָפּאַגאַנדע... און ווער קוקט און זעט אונדזער שאַנדע!"

די „קעגנזייטיקע פֿאַרשטענדיקונג", מ'שטיינט געזאָגט, צווישן פֿיל ציוניס־טיש קרייזן פֿון אַלע ריכטונגען און דער אָנטיסעמיטישער וועלט, פֿלעגט מיך שטענדיק שאָקירן. איך האָב זיך מיט איר אפֿט אָנגעטראָפֿן — און ניט בלויז אין דער ליטעראַטור. עס זיינען דאָך געווען אַ היפּשע צאָל ציוניסטן, וואָס האָבן כּמעט תפֿילה געטאָן — פֿאַרן אויסברוך פֿון דער מלחמה — פֿאַרן זיג פֿון פֿאַשיזם, צוליב ציוניסטישע מאָטיוון. דער פֿאַרשטאָרבענער אַלטער דרויאָנאָוו האָט אויך עדות געזאָגט אויף גוטע און כּשרע יידן וואָס פֿלעגן אַרומגיין איבער די ירוש־לימער און תל־אביבער גאַסן און האַלטן אין בעטן: הלוואי וואָלט טאָקע אויפֿ־שטיין אַ היטלער אין יעדן לאַנד און אַרויסטרייבן די יידן — דאָן וואָלטן זיי געקומען אין ארץ־ישראל. אָט די בעטערס האָבן געהאָט די בעסטע כּוונות פֿאַרן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישראל.

אָט די דאָזיקע ציוניסטן זיינען דערצויגן געוואָרן אויפֿן ציוניסטישן שטאַנד־פונקט, אַז ארץ־ישראל וועט ניט קענען אויפֿגעבויט ווערן, סיידן אויף דעם חורבן בבל פֿונעם 20סטן יאָרהונדערט, זיין גאַנצער און שנעלער חורבן; און אין דער מאָס ווי די לאַגע פֿון די יידן אין די אָנדערע לענדער וועט ערגער ווערן, וועט אין דער זעלבער מאָס קומען צו אַן אויפֿשטייג פֿון ישוב אין ארץ־ישראל.

צי מיין איך דערמיט צו זאָגן, אַז די וואָס בעטן פֿאַר היטלערן, די ציוניסטן, וואָס האָבן אָרויסגעוויזן צו פֿיל שלום־מאַכערי מיט זיין הערשאַפֿט (ווי, צום ביישפּיל, יענער ציוניסט, וועלכער האָט אמאָל, עפֿנטלעך אין דעם הייליקן לאַנד, דערקלערט אַז „פֿון אַ וועלט־פּאָליטישן שטאַנדפּונקט איז אַדאָלף היטלער אונדזער פֿאַרבינדעטער...") זיינען יידישע פֿיינט, ווילן זען דעם אונ־טערגאַנג פֿון פֿאָלק? זיכער ניט. זיי אוז זייערע מיינונגען אוז זייערע רייד זאָגן בלויז עדות אויף דער עקסיסטענץ פֿון אַ קנויל שעדלעכע הנחות אוז געפֿער־לעכע אילוזיעס אין דעם ציוניסטישן געדאַנק, אויף אַ טיפֿער טאַראַטישער ירידה אין ציוניזם, וואָס קען מאַכן אויפֿציטערן דאָס הארץ פֿון יעדן צוקוקער, זעגע־דיק די וואַרצלען — מאַנכע אפֿענע, מאַנכע פֿאַרבאַרגענע אין די טיפֿענישן פֿון דער אידעע — אוז די זיינען די געפֿערלעכסטע.

II

„בונד" און יידישע אַרבעטער־באַוועגונג

דער ערשטער יידישער סאָציאַליסטישער פּאַראַיין
ווי אַזוי איך בין געקומען צום „בונד"
נאָציאָנאַליזם און נאָציאָנאַל־רעכט
די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע טעגלעכע צייטונג אין ווילנע
דער „בונד" און ציוניזם
די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע אין אַמעריקע

דער ערשטער יידישער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין

(אגודת הסציאליסתים העברים)

1

דער סאָציאַליסטישער געדאַנק האָט אין אַלע לענדער געפֿונען טרייע און אייפֿעריקע אָנהענגער צווישן יידן. אין דער געשיכטע פֿון סאָציאַליזם באַגעגנען מיר זיך אומעטום זייער אָפֿט מיט יידישע נעמען, אַ טייל האָבן געשפּילט די ערשטע ראָלע, אַ טייל — אַ קלענערע ראָלע, אָבער אומעטום איז די פּראָצענט־נאָרמע פֿון יידישע סאָציאַליסטן געווען אַ באַדייטנדע. איך וויל זיך דאָ ניט אַרייגלאָזן אין חקירות וועגן דעם. ס׳איז אַן אַ ספֿק געוויס דאָ באַזונדערע סיבות, וועלכע האָבן אַרויסגערופֿן אַזאָ דערשיינונג, קיין צופֿאַל איז דאָס געוויס ניט. איך וויל זיך דאָ אָפּשטעלן אויף אַ באַזונדערס אינטערעסאַנטן פֿאַקט, וואָס איז נאָך וויניק באַקאַנט און וועלכער וועט ביי דעם צוקונפֿטיקן היסטאָריקער, וואָס וועט שרייבן די געשיכטע פֿון סאָציאַליזם צווישן יידן, פֿאַרנעמען אַ וויכטיק אָרט און אפֿשר אויך דאָס ערשטע בלעטל. איך מיין דאָ דעם „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין" אין לאָנדאָן (אגודת הסציאליסתים העברים בלונדון), וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1876, 20טן מאַי (כ״ו אייר תרל״ו).

עס איז אינטערעסאַנט זיך צו באַקענען מיט דעם ערשטן „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין", וואָס זיינע גרינדער האָבן שוין געפֿונען אַ נויטיקייט אין אָזעלכן אין יאָר 1876 אין לאָנדאָן, און וואָס אַנדערע געפֿינען עס נאָך היינט ניט נויטיק אין רוסלאַנד...

די פּראָטאָקאָלן, וואָס זיינען געפֿירט געוואָרן אויף די זיצונגען פֿון פֿאַראיין, און וועלכע געפֿינען זיך איצט אין דעם אַרכיוו פֿון „בונד" אין זשענעוו, דערציילן אונדז, אַז „ביום השבת י״ט אייר ה׳ תרל״ו (1 מאַי 1876) האָבן די יעניקע פּערזאָנען, וואָס האָבן באַשלאָסן צו גרינדן די געזעלשאַפֿט, באַאויפֿטראָגט דעם בירגער א. ש. ליבערמאַן אויסצוארבעטן סטאַטוטן פֿאַר דער געזעלשאַפֿט". דעם פֿאַלגנדן שבת האָט ליבערמאַן פֿאַרגעלייגט די סטאַטוטן, וועלכע ער האָט אויסגעארבעט, צו אָפּשטימונג. נאָך אַ לענגערער דיסקוסיע איז דער פּראָיעקט אָנגענומען געוואָרן און דער פֿאַראיין איז געגרינדעט געוואָרן.

די גרינדער זיינען געווען די פֿאָלגנדע פּערזאָנען:

א. ש. ליבערמאַן (איש־חמודות), א. ליטאָגראָף; ליב (לואיס) ווייזער, א. טישלער; א. גאָלדשטיין, א. שניידער אויף א מאָשין; י. ראָזענטהאָל; הירש(געאָרג) סאָפֿער, א. קעסטלמאַכער; אייזיק סטאָון, א. שנייַדער אויף א מאָשין; אליעזר (לאָצאַרוס) גאָלדבערג, א. שריפֿטזעצער; זלמן יעקב (דזשייקאָב), א. פּרעסער;

ג. לעוועניקינד, אַ שניידער אויף אַ מאַשין; יעקב (דזשייקאַב) אלכסנדר, אַ הוט־מאַכער.

אין פֿאַרלויף פֿון דער גאַנצער צייט, וואָס דער פֿאַראיין האָט עקזיסטירט, האָט ער געהאַט אַן ערך 35 מיטגלידער, נאָר די גרעסטע צאָל מיטגלידער, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין פֿאַראיין אין איין צייט, איז געווען 19.

פֿון וואָנען ס׳איז אַרויסגעגאַנגען די איניציאַטיווע צו גרינדן דעם פֿאַראיין, איז אין די פּראָטאָקאָלן ניט אָנגעגעבן. ס׳אז אָבער אָנצונעמען, אַז די ערשטע איניציאַטיווע האָט געמוזט אַרויסגיין פֿון אַ. ש. ליבערמאַן, דער רעדאַקטאָר פֿון דעם ערשטן העברעישן סאַציאַליסטישן זשורנאַל „האמת". וועגן ליבערמאַנען דערציילט זיך אויך אין די פּראָטאָקאָלן, צוליב אַ געוויסן צופֿאַל, וועגן וועלכן איך וועל דאָ נאָך שפּעטער רעדן, אז ער האָט אויך געהערט צו אָנדערע סאַצ־יאַליסטישע פֿאַראיינען, און אז ער „באַשעפֿטיקט זיך מיטן סאַציאַליזם טאָג און נאַכט". פֿון די פּראָטאָקאָלן איז אויך אַרויסצוזען, אַז ליבערמאַנען זיינען אויך די ציל֯ן פֿון פֿאַראיין געווען פֿיל֯ קל֯ארער, ווי די אָנדערע מיטגלידער. ער האָט געהאַט אַ סך אַ וווייטערן בליק, פֿאַר אים האָט דער פֿאַראיין געהאַט אַ וועלט ניט נאָר אַלס סאַציאַליסטישער פֿאַראיין, נאָר אָפֿט אַ יידישער סאַציאַליסטישער פֿאַראיין, וועלכער דאַרף שפּילן אין דער צוקונפֿט אַ וויכטיקע ראָל֯ע אין דער יידישער געשיכטע.

כדי צו באַקענען זיך נעענטער מיט דעם כאַראַקטער פֿון פֿאַראיין און מיט די אויפֿגאָבן, וועלכע ער האָט זיך געשטעלט, איז וויכטיק צו באַקענען זיך מיט די סטאַטוטן זיינע, וועלכע איך גיב דאָ איבער. די סטאַטוטן זיינען געשריבן אין העברעאיש און אין יידיש. ווי ס׳איז צו זען פֿון ביידע טעקסטן, וועלן מען פֿאַר־גל֯ייכט זיי, קען מען מיט זיכערקייט אָננעמען, אַז דער ריכטיקער אָריגינאַל֯ איז דער העברעאישער און דער יידישער טעקסט איז נאָר אַן איבערזעצונג פֿון אים. די געדאַנקען זיינען אין דעם העברעאישן טעקסט אַ סך פּינקטלעכער אויסגעדריקט, ווי אין דעם יידישן. אַז מיין השערה איז אַ ריכטיקע קען מען אויך זען פֿון די פֿאָלגנדע באַטראַכטונגען: 1) דער העברעאישער טעקסט גע־פֿינט זיך אין דעם פּראָטאָקאָל־בוך אויף דער ערשטער זייט און דער יידישער — אויף דער צווייטער זייט; 2) אין יידישן טעקסט געפֿינען מיר אין די פּונקטן פֿון די סטאַטוטן דעם פּונקט 4 פֿריער פֿאַר דעם פּונקט 3; דאָס באַווייזט, אַז דער מחבר האָט זיך געריכטעט נאָך דער אָרדנונג, ווי די פּונקטן זיינען געשריבן אין העברעאישן טעקסט, און האָט, בעת איבערזעצן אין יידיש אַ טעות געהאַט און געשריבן דעם פּונקט 4 פֿריער פֿאַר דעם פּונקט 3, נאָר כדי ביידע טעקסטן זאָל֯ן שטימען, האָט ער אין יידישן טעקסט אומגעביטן דעם ציפֿער; 3) אין די פּראָטאָקאָל֯ן פֿון די זיצונגען ווערן איינמאָל ציטירט די סטאַטוטן, און די צי־טאַטע איז אויף העברעאיש, פֿון דעם העברעאישן טעקסט.

אַזוי ווי די סטאַטוטן פֿון פֿאַראיין האָבן אַ היסטאָרישן ווערט, וויל איך דאָ איבערגעבן ביידע טעקסטן, סיי דעם יידישן סיי דעם העברעאישן. ביידע טעקסטן גיב איך איבער אַן שום ענדערונג סיי אין דער אָרטאָגראַפֿיע, סיי אין די שרייב־צייכנס.

הסטאטוטים של אגודת הסאציאל. העברים בלונדון

אחרי אשר הראינו לדעת:

כי הסדרים אשר בכל הארצות כעת, רק עשק וחמס המה; אנשי הבצע, המושלים וכהני הדתות לקחו לנפשם את כל זכיות האדם ואת כל טוב הארץ, ואת בעלי המלאכה כבשו לעבדים על־פי הכסף המושל כעת על־כל;

כי כל עוד יהי לאנשים קנין מיוחד, לא יחדל האביון מקרב הארץ; כל אשר יחלקו האנשים לגוים ומשפחות, לא תסוף האיבה מביניהם, וכל אשר ישרו כהני הדת על דעת העם לא תחדל קנאת הדת;

כי תשועת עולמים תקום לכל־בני האדם רק על־ידי תכלית ההפוך והשנוי בנמוסי המדינות, בחיי החברה, במשטרי האקנמיא וכל דבר אשר בין אדם לחבירו. להפוך מן השורש את הקיים כיום ולבנות תחתיו בנין חדש על יסודות הסאציאליזמוס, למען התם שוד ואון, להכרית ממשלת הקאפיטאל, לא ישמע עוד בארץ „שלי" או „שלך" ולא ימצאו הולכי בטל, כי אם יהיו כל האנשים שוים בזכיותיהם וכל איש יוכל לקנות שלמות הבשר והרוח, ועל פי בחירתו החפשית יוכל להרבות כשרונותיו ולקחת על ידיהם חלק בשלמות הכלל;

כי בהיותינו אנחנו בני ישראל חלק מן כלל האנשים, על כן לא תוכל לצמוח לנו ישועה, רק בהושע לכל מין האדם;

כי גאולת כל מין מעניו ועבדותו תוכל לבא רק על ידי בעלי־המלאכה עצמם, בהיותם כלם אגודה אחת להשתער במלחמת תנופה על כל עושקיהם כח, להרוס את המשטרים הקיימים ולהקים תחתיו את משטרי העבודה, היושר, החרות ואחות כל האנשים;

וכי כבר התחברו בעלי המלאכה בכל ארצות ערבה ואמעריקה לחברות ואגודות, למען השג את המטרה הנעלה הזאת, ודבר הקשר הולך וחזק לקום בשעת הכושר ולכונן בארץ ממלכת סאציאליזמות־העבודה;

גמרנו אנחנו ילידי בני ישראל אומר:

להתחבר בברית אחים אל הברית הקדושה אשר כרתו ביניהם בעלי־המלאכה.

ולזה יסדנו:

„אגודת הסאציאליסטים העברים".

ובני האגודה הזאת שמו להם לקו, להיות האמת היושר והמוסר נר לדרכם גם עם רעיהם וגם עם כל אדם, בלי הבדל הצבע, העם או האמונה, ולקיים את הסמנים האלה.

1. האגודה תתאמץ בכל עוז להפיץ דעת הסאציאליזמות בין בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם וגם בין אנשים מיתר העמים, לכונן חברות כמוה בכל מקום אשר תגיעה ידה ולאחד את בעלי המלאכה לקום נגד עושקיהם.

2. האגודה תתחבר בברית אחים עם חברות בעלי המלאכה אשר ליתר העמים.

3. כל פועל יוכל להתקבל אל האגודה על פי שני חברים מבני האגודה.

4. כל החברים שוים. כל אחד מהם ישלם לקופת האגודה 2 פענים לשבוע או 8 פענים לחודש.

5. בכל מוצאי שבת תהי אסיפת האגודה. כל אסיפה תבחר לה את היושב בראש (President) וכל דברי המועצה יקימו על־פי דעת הרבים מהנאספים.

6. המזכיר (Secretary) והגאמן (Cashier) יבחרו על משך ששת חדשים, אבל האגודה תוכל להסירם ממשמרתם בכל עת אשר תחפץ.

7. האגודה תוציא מתוכה את האיש, אשר לא יתאימו מעשיו עם הסטאטוטים האלה.

סטאטוטען פון דעם אידישען פּעראיין אין לאָנדאָן

ווייל מיר זיינען איבערצייגט:

אַז דיא אַרדנונג וואָס הערשט איצט אין אַלע לענדער איז מעהר ניט וויא גזלה און אונרעכט; דיא קאַפּיטאַליסטען, דיא הערשער און דיא גייסטליכע (דוחאָוונע) האָבען צוגענומען אַללע מענשענרעכטע און אַללעס גוטס פּאַר זיך אַליין און דורך דיא הערשאַפט פון דיא געלד האָבען זיי געמאַכט דיא אַרבייטער צו זייערע שקלאַפּען (קנעכט);

אַז זאַלאַנג עס ווערט זיין פּריוואַט־אייגענטהום, ווערט ניט אויפּהערען דאָס עקאָנאָמישע עלענד; זאַלאַנג דיא מענשען ווערען זיין געטיילט אין פּעלקער און געשלעכטער, ווערט אַלץ זיין צווישען זיי שנאת חנם, און זאַלאַנג עס ווערען הערשען דיא גייסטליכע איבער דיא געמיטהער פון דאָס פּאָלק, ווערט זיין רעליגיאָנס־האָסס;

אַז דיא ווירקליכע רעטטונג פון אַללע מענשען קען עררייכט ווערן נור דורך אַ גרינדליכע אומוואַלצונג אין דיא פּאָליטישע, עקאָנאָמישע און געזעלשאַפּטליכע פּערהעלטניסען, צו אויסוואורצלען אַללעס בעשטעהענדע און אויפּבויען אַנשטאָט דעם אַ נייען בנין אויף דיא סאָציאַליסטישע פּרינציפּען, כדי עס זאָל אונטערגיין אַללעס אונרעכט און דיא הערשאַפט פון קאַפּיטאַל, עס זאָל ניט זיין קיין ייידיגגייער און קיין „מיין" און „דיין", אַז אַללע מענשען זאָללען האָבען גלייכע רעכטע און איטלאַכער זאָל קאָננען זיך קערפּערליך און גייסטיג משלים זיין און נאָך זיין פּרייען ווילען זאָל ער קאָננען זייגע פּעהיגקייטען און נוטצען און צו דער השלמה פון אַללע מענשען;

ווייל מיר אידען זיינען אַ טהייל פון דער מענשהייט, דעריבער קען אונז ניט קומען קיין ישועה מעהר ניט וויא דורך דער ערלעזונג פון דער גאַנצער מענשהייט;

אז די ערלעזונג דער מענשהייט פון עלענד און שקלאַפֿעריי קען באַווירקט ווערן נור דורך דיא אַרבייטער אַליין, אז זיי וועלן זיך פֿעראייניגען צום שטורמקאַמפֿף געגען זייערע רויבער, צו צעשטערען בעשטעהענדע אַרדענונג און אַנשטאַט דעם פֿעסטצוזעטצען דיא הער־שאַפֿט פון אַרבייט, געראַכטיגקייט, פֿרייהייט און ברידערליכקייט פון אַללע מענשען:

און אז דיא אַרבייטער פון אייראָפּאַ און אַמעריקאַ האַבען זיך שוין פֿעראייניגט פֿאַרשידענע געזעלשאַפֿטען צו ערנייכען דעם ער־האַבענען ציעל און זיי בערייטען זיך צור רעוואָלוציאָן אום צו גרינדען דיא הערשאַפֿט פון אַרבייטער־סאָציאַליזמוס —

האַבען מיר אידישע קינדער דעריבער באַשלאָסען:

זיך אָנצושליסען ברידערליך אין דעם הייליגען אַרבייטער־בונד און צו דעם צוועק האַבען מיר געגרינדעט איין „אידישען סאָציאַל. פֿעראיין."

וואָס זייגע מיטגלידער ערקענען אָן וואָהרהייט, גערעכטיגקייט און זיטליכקייט אַלס גרונד־שטור פון זייער פֿערהאַלטען געגען אַללע מענשען אָהנע אונטערשיעד פון פֿאַרבע, נאַציאָן אדער גלויבען, און האַבען אָנגענאָמען פֿאָלגענדע פונקטע:

1. דער פֿעראיין בעשטרעבט זיך צו פֿערברייטען דיא סאָציא־ליסטישע אידעען אומעטום אונטער אידען, וויא אויך אונטער אַנדערע פֿעלקער. צו גרינדען עהנליכע געזעלשאַפֿטען וואו דער פֿעראיין וועט קענען און צו פֿעראיניגען די אַרבייטער צום קאַמפֿף געגען זייערע אונטערדריקער.

2. דער פֿעראיין בעשטרעבט זיך ברידערליך צו פֿאַרבינדען מיט אַרבייטער־געזעלשאַפֿטען פון אַנדערע נאַציאָנען.

3. יעדער אַרבייטער קען אין פֿעראיין אויפֿגענומען ווערן אויף פֿאַרשטעללונג פון 2 מיטגליעדער.

4. אַללע מיטגלידער זענען גלייך בערעכטיגט, יעדער פון זיי צאָהלט אין דיא פֿעראיינס־קאַסע 2פענס אַ וואָך אָדער 8 פּענס אַ חודש.

5. יעדען שבת צו נאַכט איז אַ פֿערזאַמלונג. יעדע פֿערזאַמלונג קלייבט אויס איר פּרעזידענט און אַללע בעשלוסען ווערען אָנגענומען דורך שטיממענמעהרהייט פון דיא פֿערזאַמלטע.

6. סעקרעטער און קאַססירער ווערען אויף 6חדשים אויסגע־קליבען אָבער די געזעלשאַפֿט קען זיי ענטזעצען צו יעדער צייט.

7. דער, וואָס זייגע האַנדלונגען שטיממען ניט מיט דיעזע סטא־טוטען, ווערט אויסגעשלאָסטען.

באַטראַכטנדיק די סטאַטוטן פון פֿאַראיין קען מען זאָגן, אז די מיטגלידער פון דעם דאָזיקן פֿאַראיין זיינען שוין דאָן, ד״ה אין דער העלפֿט פון די זיבע־ציקער יאָרן, כּמעט אין גאַנצן געשטאַנען אויף דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישן שטאַנדפּונקט. דעם טרעגער פון סאָציאַליזם האַבן זיי געזען נאָר אין דער אָר־גאַניזירטער אַרבעטער־מאַכט; די דערגרייכונג פון סאָציאַליזם האַבן זיי געזען

אין דער רעוואָלוציע, וואָס דער אַרבעטער־קלאַס דאַרף דורכפֿירן, עס האָט זיי נאָר געפֿעלט די וויסנשאַפֿטלעכע באַגרינדונג, דאָס באַוואוסטזיין, אַז די היס־טאָרישע נויטוועндיקייט טרייבט צו אַ סאָציאַליסטישער אַרדנונג.

2

ווי עס איז צו זען פֿון דעם ערשטן פּאַראַגראַף אין די סטאָטוטן פֿון דעם „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין", האָט זיך דער פֿאַראיין געשטעלט דעם ציל צו פֿאַשפּרייטן די סאָציאַליסטישע אידעען אונטער יידן און אויך אונטער אַנ־דערע פֿעלקער און פֿאַראיניקן די אַרבעטער צום קאַמף קעגן זייערע אונטער־דריקער.

ווי האָט דער פֿאַראיין זיין אויפֿגאַבע אויסגעפֿירט? די פּראָפּאַגאַנדע פֿון די זיצונגען פֿון פֿאַראיין, וועלכע זיינען געפֿירט געוואָרן רעגלמעסיק פֿון דעם 20סטן מאַי 1876 ביז צום 28סטן דעצעמבער 1876, גיבן אונדז אין אַ גרויסן גראַד אַן אַלגעמיין בילד פֿון דער טעטיקייט פֿון פֿאַראיין אין משך פֿון מער ווי 7 חדשים. פֿון די פּראָטאָקאָלן קען מען אויך זען ביי וועלכע באַדינגונגען עס איז אויסגעקומען דעם פֿאַראיין צו אַרבעטן און צו פֿאַרווירקלעכן זיינע צילן, וועלכע ער האָט זיך געשטעלט.

שוין אויף דער ערשטער זיצונג פֿון פֿאַראיין, דעם (15) 27סטן מאַי איז באַהאַנדלט געוואָרן די פֿראָגע, ווי מען זאָל גרינדן אַ פּראָפּאַגאַנדיסטישן פֿאַר־איין („געווערק־געזעלשאַפֿט") אונטער די יידישע אַרבעטער, וועלכע געפֿינען זיך אין לאָנדאָן. אויף דער זעלביקער זיצונג איז טאָקע אויך באַשלאָסן געוואָרן צו אַרגאַניזירן אַן עפֿנטלעכן מיטינג פֿאַר די לאָנדאָנער יידישע אַרבעטער און נאָך דעם מיטינג אָנצופֿאַנגען צו אַרגאַניזירן דעם פּראָפּאַגאַנדיסטישן פֿאַראיין.

די פֿראָגע וועגן אַ פּראָפּאַגאַנדיסטישן פֿאַראיין איז געווען אַ באַזונדערס וויכ־טיקע, און זי האָט די ערשטע צייט צוגעציגן צו זיך גאָנצע אויפֿמערק־זאַמקייט פֿון די מיטגלידער. אין דער אַרגאַניזירונג פֿון די יידישע אַרבעטער אין לאָנדאָן אין אַ פּראָפּאַגאַנדיסטישן פֿאַראיין האָט דער „יידישער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין" געזען זיין ערשטע פּראַקטישע אַרבעט, זיין ערשטע סאָציאַליסטישע טעטיקייט. אויף אַלע זיצונגען, פֿון (15) 27סטן מאַי ביז צום 16טן סעפּטעמבער, איז אויף דער טאָג־אַרדנונג פּסדר געשטאַנען די פֿראָגע און זי האָט פֿאַרנומען דאָס ערשטע אָרט אין די דעבאַטן.

גאָנצע דריי חדשים האָבן געדויערט די באַמיאונגען און די צוגרייטונגען צום עפֿנטלעכן מיטינג. די ערשטע פֿראָגע האָט זיך דער פֿאַראיין געשטעלט, אין וועמען נאָמען דער מיטינג זאָל געפֿירט ווערן, און די פֿראָגע איז געווען גראַד אַ וויכטיקע. ווי עס איז צו זען פֿון די פּראָטאָקאָלן, האָט זיך די יידישע באַפֿעלקערונג אין לאָנדאָן פֿאַרהאַלטן מיט גרויס חשד צום סאָציאַליסטישן פֿאַראיין. דער סאָציאַליזם אין די זיבעציקער יאָרן איז נאָך בכלל געווען וויניק פֿאָפּולער, נאָר נאָך וויניקער פֿאָפּולער איז ער געווען צווישן דער יידישער באַפֿעלקערונג. די יידישע סאָציאַליסטן האָט די יידישע באַפֿעלקערונג אָנגענו־מען איינפֿאַך פֿאַר מיסיאָנערן, וועלכע וויל אַריינברענגען יידישע קינדער אין

שמד. עס איז דערביי צו באַמערקן, אַז אין יענע צייטן האָבן די מיסיאָנערן אַנטוויקלט זייער אַן ענערגישע טעטיקייט אין לאָנדאָן; פֿיל פֿון די רוסיש־יידישע אימיגראַנטן זיינען אַריינגעפֿאַלן אין זייער נעץ, און די לאָנדאָנער יידישע געמיינדע האָט אויף יעדן פֿרייַדענקענדן יידן געקוקט מיט גרויס חשד, אויב ער געהערט ניט צו דער חברה מיסיאָנערן און בפֿרט נאָך אויף אַזעלכע פֿרייַדענקענדע יידן, וואָס טראָגן זיך אַרום מיט אַ שפּאָגל־נייער תּורה און וועלכע זאָגן בפֿירוש, אַז זיי גלייבן ניט אין גאָט. די לאָנדאָנער יידישע געמיינדע האָט זיך מיט דעם סאָציאַליזם פֿון „פֿאַראיין", ווי עס שיינט, וווייניק אינטערעסירט, איבערהויפּט האָט זי זיך אינטערעסירט מיט זיין פֿרומקייט און אפּיקורסות. דער באַוואוסטער מגיד דיינאָו האָט ספּעציעל עשׂיקט אין פֿאַראיין אייניעם פֿון זיינע מענטשן, אַז ער זאָל זיך פֿאַרשרייבן אַס מיטגליד און ער זאָל אים דאָרטן דינען אַלס שפּיאָן. דער מגיד דיינאָו איז אַפֿילו מיט זיין מענטש נעבעך שטאַרק דורכגעפֿאַלן. יענער האָט זיך גראָד שטאַרק פֿאַראינטערעסירט מיט דעם פֿאַראיין און מיט דעם סאָציאַליזם און איז געווארן אייניער פֿון די טרייסטע אַנהענגער פֿון פֿאַראיין. אויך דער רב הכולל פֿון ענגלאַנד, ד"ר אַדלער (דער פֿאָטער פֿון דעם איצטיקן רב הכולל אין ענגלאַנד) האָט שטאַרק געהאָט אין זינען דעם „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין" און האָט געשיקט אויפֿן עפֿנטלעכן מיטינג זיין שמש, אַז ער זאָל דערקלערן די פֿאַרזאַמלטע, אַז די יידישע סאָציאַליסטן זיינען מיסיאָנערן.

ביי אַזעלכע באַדינגונגען איז געווייַלעך געווען אַ ריזיקע, אַז דער מיטינג זאָל צונויפֿגעפֿרוסט ווערן אין נאָמען פֿון פֿאַראיין. אָבער דאָך איז באַשלאָסן געווארן אַרויסצוטרעטן אונטער דעם אייגענעם נאָמען.

עס איז ווערט צו באַמערקן, אַז אייניקע מיטגלידער האָבן פֿאַרגעלייגט, אַז אויפֿן מיטינג זאָל מען ניט דערלאַזן קיין מייסטערס (באַלעבאָטים). ליבערמאַן האָט זיי דערקלערט, אַז דאָס איז אוממעגלעך, ווייל דער מיטינג איז אַן עפֿנטלעכער, און אויף אים קען קומען ווער עס ווייל, נאָר ליבערמאַנס ענטפֿער האָט אויף זיי ווייניק געווירקט. אויף אַ צוויטער זיצונג האָבן די זעלבע מיטגלידער פֿאַרגעלייגט דאָס זעלבע, אַז מען זאָל קיין מייסטערס ניט דערלאַזן צום מיטינג. וועגן די מייסטערס האָט זיך אויך דערוועקט אַ פֿראָגע בנוגע צו דעם פֿאַראיין גופֿא. אייניקע מאָל האָט מען דעבאַטירט די פֿראָגע, אויב אַ מייסטער, וואָס רעכנט זיך אַפֿילו פֿאַר אַ סאָציאַליסט, קען זיין אַ מיטגליד פֿון פֿאַראיין. דער סוף פֿון די דעבאַטן איז געווען, אַז מען האָט אָנגענומען אַ רעזאָלוציע, אַז מיטגלידער פֿון סאָציאַל. פֿאַראיין קענען זיין נאָר לוין־אַרבעטער און שטיק־אַרבעטער, אָבער מייסטערס און הענדלערס קענען אַלס מיטגלידער ניט אויפֿגענומען ווערן. עס איז ניט איבעריק צו דערמאָנען וועגן וועלכע הענדלער (פּעדלער) דאָס האָט זיך גערעדט אין פֿאַראיין. די הענדלער זיינען געווען פֿון דריי מינים: א) פּעדלער, וואָס טראָגן פֿונאַנדער סחורה צו פֿאַרקויפֿן פֿאַר באַשטימטע וועכנטלעכע שכירות, וועלכע זיי באַקומען פֿון דעם אייגנטימער פֿון דער סחורה; ב) פּעדלער, וואָס באַקומען ניט קיין וועכנטלעכע שכירות, נאָר 5 פּראָצענט פֿון דער פֿאַרקויפֿטער סחורה און ג) פּעדלער, וואָס האַנדלען אויף זייער אייגענער רעכנונג. דער פֿאַראיין האָט אַפֿילו איינגעפֿונען, אַז עס איז פֿאַראַן אַן

אונטערשייד צווישן די דריי אויסגערעכנטע מינים, נאָר פֿאַר פֿראָלעטאַריער האָט ער קיינעם ניט אַנערקענט און מיט אַלע שטימען קעגן איינער איז באַ־שלאָסן געוואָרן זיי ניט אָנצוגעמען פֿאַר מיטגלידער. איינער, אַ געווען שנייַ־דער, אַ שטאַרקער אָנהענגער פֿון „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין", וועלכער האָט אויך ענערגיש אָפּגיטירט פֿאַרן פֿאַראיין, האָט ניט געקענט אויפֿגענומען ווערן פֿאַר אַ מיטגליד, נאָר דערפֿאַר, וואָס ער איז געווען אַ פּעדלער. הגם ער איז געווען אַ פּעדלער נאָר צוליב דעם, ווייל ער האָט געהאָט באַקומען רומאָטיזם אין די פֿיס און האָט ניט געקענט מער אַרבעטן אויף דער שנייַדער־מאַשין... אַן אויסנאַם האָט מען נאָר געמאַכט פֿאַר אַזעלכע, וואָס זיינען שוין פֿון פֿריער געווען מיטגלידער פֿון פֿאַראיין און זיינען געווען מייסטערס אַדער העכדלערס. אַזעלכע האָבן געקענט בלייבן אין פֿאַראיין, אַבער אויך בתנאי, ווען דער פֿאַראיין האָט זיי אָנערקענט פֿאַר זייער נוצלעכע מיטגלידער.

וואָס נעענטער עס איז געקומען די צייט, ווען דער מיטינג האָט געדאַרפֿט גערופֿן ווערן, האָבן זיך אייניקע מיטגלידער פֿון פֿאַראיין אָנגעפֿאַנגען אַלץ מער שרעקן, טאָמער וועט ער קיין דערפֿאָלג ניט האָבן און דאָן וועט דער פּראָ־פֿעסיאָנעלער אַרבעטער־פֿאַראיין איבערהויפּט מער ניט געגרינדעט ווערן. ווי עס איז צו זען פֿון די פּראָטאָקאָלן, איז אין לאָנדאָן שוין אין יאָר 1875 געווען אַ פּראָפֿעסיאָנעלער פֿאַראיין פֿון יידישע שנייַדערס, וועלכער איז פֿונאַנ־דערגעפֿאָלן, און דאָס האָט געשראָקן די מיטגלידער, אַז זייער אונטערנעמונג וועט קיין דערפֿאָלג ניט האָבן. אָנדערע מיטגלידער האָבן איבערהויפּט אָנגעהויבן צוויייפֿלען, אויב די גרינדונג פֿון אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין מיט דער גרינדונג פֿון אַ קראָנקן־ און איינוואַלידן־קאַסע שטימט מיט די פּרינציפּן פֿון אַ סאָציא־ליסטישן און רעוואָלוציאָנערן פֿאַראיין. דער גרעסטער טייל מיטגלידער אָבער איז געווען דערפֿאַר, אַז דער מיטינג זאָל וואָס גיכער צונויפֿגערופֿן ווערן. אייניקע מיטגלידער האָבן אַרויסגעזאָגט די מיינונג, אַז אַפֿילו ווען מען זאָל וויסן, אַז דער מיטינג וועט קיין דערפֿאָלג ניט האָבן, דאַרף מען אים אויך רופֿן, ווייל די יידישע אַרבעטער אין לאָנדאָן, וואָס זיינען ניט באַקאַנט מיט די געזעצן פֿון לאַנד, מיינען, אַז דער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין איז אַ פֿאַרבאָטענער. און מיט דעם מיטינג וועט מען אַפֿעמען באַווייזן, אַז אין ענגלאַנד איז דער סאָציאַליזם ניט קיין פֿאַרבאָטענע באַוועגונג.

ענדלעך איז באַשלאָסן געוואָרן צו רופֿן דעם מיטינג דעם 26סטן אויגוסט, שבת־צו־נאַכטס. מיט אַ וואָך פֿריער, שבת, דעם 19טן אויגוסט, האָבן די מיטגלידער פֿון פֿאַראיין געטיילט אין די לאָנדאָנער גאַסן אַ געדרוקטן יידישן אויפֿרוף, וועלכן איך ברענג דאָ. דעם אויפֿרוף האָט פֿאַרפֿאַסט אַ מיטגליד פֿון פֿאַראיין, י. ראָזענטהאַל, רעדאַגירט און געדרוקט האָט אים א. ש. ליבערמאַן.

פֿובליק מיטינג פֿיר אידישע אַרבייטער *

עס איז באַקאַנט, אַז די אַרבעטער געפֿינען זיך אומעטום אין אַ טרויעריקער לאַגע און זייער שווער קומט זיי אַן צו פֿאַרדינען זייער

* מיר גיבן די אָרטאָגראַפֿיע לויט היינטיקע כּללים. דעם סטיל — ניט בע־ענדערט.

שטיקל ברויט. אבער ווי שווער עס איז דאס לעבן פון אלע אר־
בעטער, ווערט דער יידישער ארבעטער ווייט מער פארשוואַרצט אלס
אלע איבעריקע, און בפרט נאך היער אין לאנדאן. דער ייד מוז מער
שטונדן ארבעטן און קריגט ווייניקער באצאלט אלס דער קריסט.

און וואַרום איז עס אזוי? ווייל די יידישע ארבעטער זיינען ניט
אזוי פאראייניקט אונטער זיך ווי אלע אנדערע, די קריסטלעכע אר־
בעטער זיינען פאראייניקט אין געזעלשאפטן. היער אין ענגלאנד איז
דא די טרייד־יוניאנס, א פאראיין פון טויזנטער געזעלשאפטן פון
פארשיידענע פראפעסיאנען, וואס זיי האלטן זיך אלע פעסט צוזאמען
און לאזן זיך ניט אונטערדריקן פון זיערע פאבריקאנטן און מייסטער:
אבער ביי אונדזערע יידישע ארבעטער איז ניטא קיין אחדות, דע־
ריבער קענען די מייסטער אונדז דריקן ווי זיי ווילן. פון אונדזער
אומאייניקייט ליידן מיר אלליין און לאדן נאך אויף אונדז דעם האס
פון די ענגלישע ארבעטער, וואס באשולדיקן אונדז, אז דורך דעם, וואס
מיר ארבעטן מער צייט און פאר ווייניקער לוין טוען מיר זיי אויך
אן שאדן.

דערום רופן מיר צוזאמען אן עפנטלעכע פארזאמלונג און לאדן
העפלעך דערצו איין יעדן יידישן האנטווערק־געזעל, אום צוזאמען ראט
צו האלטן ווי אזוי צו פארבעסערן די לאגע פון אונדזערע יידישע אר־
בעטער און בילדן א געזעלשאפט פון אלערליי האנטווערקער. מיר
האפן, אז יעדער ארבעטער, וואס זיין אייגענער אינטערעס איז אים
טייער, וועט נעמען אנטייל אין דעם מיטינג. — אייניקע מיטגלידער פון
אונדזער פאראיין וועלן האלטן רעדעס איבער די ארבעטער־אינטע־
רעסן און יעדן ארבעטער וועט שטיין פרייַ אויסצושפרעכן זיין מיי־
נונג עפנטלעך אין דער פארזאמלונג.

דער מיטינג וועט זיין אור ליום ז' אלול ה' תרל"ו — (20 אוי־
גוסט 1876) שבת־צו־נאכטס, אום אכט אור אין זעטלאנד האל, 15
מאנסעלל סטריט, גורמאנס פיעלד. (ביי אל. וויליאנער).

אגודת הסציאליסטים העברים.

ביים אויסטיילן די אויפרופן האבן אנפאנגס פיל ניט געוואלט נעמען,
וויל זיי האבן מורא געהאט, אז דאס איז פון די מיסיאנערן. מען האט יעדן בא־
זונדערס געמוזט דערקלערן, אז דאס איז אן אויפרוף צו יידישע ארבעטער,
ארויסגעגעבן פון זייערע חברים, כדי צוזאמען זוכן א מיטל ווי אזוי צו פאר־
בעסערן די לאגע פון דעם יידישן ארבעטער. נאך דעם, ווי מען האט אויסגע־
טיילט א פאר הונדערט אויפרופן, האבן שוין די ארבעטער אנגעפאנגען נאכלויפן
די פונאנדערטיילער און געבעטן, אז מען זאל זיי געבן די אויפרופן. אייניקע
ארבעטער האבן געזומען צו עטלעכע אויפרופן, כדי זיי צו פונאנדערטיילן צווישן
זייערע באקאנטע.

דער עפֿנטלעכער מיטינג איז געווען די ערשטע פֿראַקטישע טעטיקייט פֿון „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין". אויף דעם מיטינג איז דער „יידישער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין" דאָס ערשטע מאָל אַרויסגעטראָטן פֿאַר דער עפֿנטלעכקייט, דאָס איז געווען די ערשטע פּראָבע און זי איז אַרויס גערָאטן.

אויפֿן מיטינג איז געקומען אַ דעלעגאַט פֿונם לאָנדאָנער טרייד־יוניאָן, אַ קאָמיטעט־מיטגליד פֿון דעם בוכבינדער־פֿאַרבאַנד, ס׳איז געקומען דער רעדאַקטאָר פֿון דער רוסישער סאָצ. רעוו. צייטשריפֿט „וופּעריאָד", פּ. ל. לאַוראָוו מיט אייניקע מיטגלידער פֿון דער רעדאַקציע און מערערע מיטגלידער פֿון דעם לאָנדאָנער אינטערנאַציאָנאַלן אַרבעטער־בילדונגס־פֿאַראיין.

דער פֿאָרזיצער אויפֿן מיטינג איז געווען א. גאָלדענבערג, אַ מיטגליד פֿון דעם „יידישן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין" און אַ מיטאַרבעטער פֿון דעם דערמאָנטן לאָנדאָנער „וופּעריאָד". עס זיינען אַרויסגעטראָטן מערערע רעדנער, א. ליבערמאַן האָט געהאַלטן אַ רעדע ספּעציעל וועגן דער יידישער לאָגע אונטער אַלע אַנדערע פֿעלקער. לויט זיין מיינונג, איז אין אַלע רדיפֿות אויף יידן די הויפּטשולדיקע די יידישע גענעראַלסטאָריסטאָקראַטיע. ער מיינט, אַז וויי לאָנג עס וועט הערשן די קאַפּיטאַליסטישע אָרדנונג, גאַנץ גלייך, אויב די רעגירונגס־אָרדנונג איז אַ מאָנאַרכישע אָדער אַ דעמאָקראַטישע, וועלן יידן ניט זיין קיין פֿולשטענדיק באַרעכטיקטע בירגער. די פֿולשטענדיקע אומבאַגרענעצטע גלייכהייט קענען יידן האָבן נאָר אין דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט, וואו עס וועט זיין אייניגע־פֿירט די פֿולשטענדיקע גלייכהייט פֿאַר אַלע מענטשן בכלל. אויפֿן מיטינג האָט אויך געהאַלטן דער פֿאָרשטייער פֿון די ענגלישע טרייד־יוניאָנס און ער האָט פֿאַרשפֿראָכן, אַז די טרייד־יוניאָנס וועלן מיט אַלע מעגלעכקייטן שטיצן די יידישע אַרבעטער, אויב זיי וועלן זיך פֿאַראייניקן.

ווי געזאָגט, איז דער מיטינג אַרויס מיט דערפֿאָלג. אין דעם פּראָפּאַגאַנדיסטישן פֿאַראיין, וועלכן מען האָט פֿאַרגעלייגט צו גרינדן, האָבן זיך איינגעשריבן בעת דעם מיטינג 50 פּערזאָנען, און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אויף דעם קינפֿטיקן שבת אייַנצורופֿן אַ צווייטן מיטינג.

אויף דעם מיטינג איז אויך פֿאַרגעקומען אַ קלייַנער סקאַנדאַל. ליבערמאַן האָט אין זיין רעדע אַנגעגרייפֿן די יידישע רעליגיע און דעם רב הכולל פֿון ענגלאַנד, ד״ר אַדלער. די יידישע מיסטערס, וועלכע זיינען געקומען אויפֿן מיטינג, האָבן אויפֿגעהויבן אַ פּראָטעסט. עס איז געוואָרן אַ לייַרם און אַומ־אָרדנונג, נאָר מייסטערס זיינען געווען וויניק און דער לייַרם האָט זיך באַלד אינגעשטילט. נאָר אויפֿן צווייטן מיטינג האָבן זיך די מייסטערס אָפּגערעכנט מיטן סאָציאַליסטישן פֿאַראיין.

וועגן דעם אינצידענט, וואָס איז פֿאַרגעקומען אויפֿן צווייטן מיטינג, שרייבט מיר דער חבר א. גאָלדענבערג, וועלכער איז געווען דער פֿאָרזיצער, אייניקע פּרטים, וועלכע איך גיב דאָ איבער. א. ליבערמאַן איז אַ געווען־זענער ישיבה־בחור, וועלכער האָט באַקומען זיין ערשטע בילדונג צוזאַמען מיט זונדעלעוויטשן אין דער ווילנער ראַבינער־שול. אין אַלגעמיין איז ער געווען אַן עכטער טיפּ

פֿון די דעמאָלטדיקע משפּילים, דערצו איז ער געווען זייער אַ היציקע נאטור. די רעליגיע און די רבנים האָט ער פֿיינט געהאַט תּכלית שנאה, ער האָט וועגן זיי רואיק ניט געקענט רעדן. אויפֿן צווייטן מיטינג, וועלכער איז געווען באַשטימט פּדי צו אַרגאַניזירן די שניידער, האָבן די אַרבעטער זיך געשטעלט בייַ דער טיר און נישט אַריינגעלאָזן די מייסטערס. זיי זיינען אַוועקגעלאָפֿן צום רב גרין, דעם דיין פֿון ד״ר אַדלער, און האָבן אים דערציילט, אַז דער „יידישער סאָציאַליסטן פֿאַראיין״ האָט צונויפֿגערופֿן די אַרבעטער, כּדי זיי צו שמדן. עס איז גלייך געקומען צוזויפֿן גרין און האָט געבעטן מען זאָל אים אַריינלאָזן אויפֿן מיטינג. די פֿאַרזאַמלטע האָבן באַשלאָסן אַז מען זאָל אים אַריינלאָזן. מיט אים האָבן זיך אַריינגעריסן אין זאַל מערערע מייסטערס, וועלכע האָבן זיך געפֿונען אויף יענער זייט טיר. ליבערמאַן האָט געהאַלטן דאָן אין מיטן פֿון זיין רעדע וועגן סאָציאַליזם און וועגן דער אַרגאַניזאַציע פֿון די אַרבעטער. נאָר ווי ער האָט דערזען דעם רב אין זאַל, האָט ער אין גאַנצן פֿאַרגעסן וועגן דער טעמע, פֿון וועלכער ער האָט געדאַרפֿט רעדן און האָט אָנגעפֿאַנגען צו רעדן וועגן דער יידישער רעליגיע און וועגן די יידישע רבנים. ער איז אַזוי העפֿטיק אָנגעפֿאַלן אויף די רבנים, אַז דער רב גרין איז פּשוט געזעסן ווי אויף שפּילקעס. ער האָט אויף יעדן וואָרט, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען פֿון ליבערמאַנס מויל פֿראַטעסטירט, נאָר דער פֿאַרזיצער האָט אים אייניקע מאָל אָפּגעשטעלט און אים פֿאַרשפּראָכן צו געבן דאָס וואָרט ווען ליבערמאַן וועט ענדיקן זיין רעדע. גרין האָט אָבער ניט געקענט אייגנזיצן אויף אַן אָרט. ער האָט זיך אַלץ געהויבן און געוואָלט לויפֿן צו ליבערמאַנען. דער סעקרעטאַר פֿון מיטינג, ה. סאָפֿער, האָט זיך באַמיט אים אָפּצוהאַלטן און אים צו באַרואיקן, נאָר ער האָט אים אַזוי ענערגיש באַרואיקט, אַז פּלוצלינג האָט דער פֿאַרזיצנדער, א. גאָלדענבערג, דערזען דעם רב גרין מיט ה. סאָפֿער קייקלענדיק זיך אונטערן טיש...

עס איז געוואָרן אין זאַל אַ שרעקלעכער לייַרם. די מייסטערס האָבן אַנגעפֿאַנגען שרייַען, אַז די סאָציאַליסטן דערהרגענען דעם רב! עס איז געוואָרן אַ טומל און אַ געשלעג ביז צום הימל. עס איז אָנגעקומען פֿאַליציי און געוואָלט פֿונאַנדערטרייבן דעם מיטינג, נאָר עס האָט זיך אינגעשטעלט אַ גאָלדענבערג און ער האָט געזאָגט, אַז דער עוסק וועט זיך באַרואיקן אָן פֿאַליציי. דער רעזולטאַט איז אָבער געווען, אַז אין זאַל האָט מען ביים געשלעג צעבראָכן דאָס מעבל, פֿאַר וועלכן דער פֿאַראיין האָט געדאַרפֿט באַצאָלן 5 פֿונט און דער מיטינג איז צושטערט געוואָרן.

דער פֿאַראיין האָט אויף זיין זיצונג, וועלכע איז געווען נאָך דעם אומגליקלעכן מיטינג, אייגנגעפֿונען, אַז דער הויפּט־שולדיקער אין גאַנצן אינצידענט איז א. ליבערמאַן. מערערע מיטגלידער האָבן געפֿאָדערט, אַז ליבערמאַן זאָל אַרויסטרעטן פֿון פֿאַראיין. אָנדערע האָבן זיך אייגעשטעלט פֿאַר אים. צום סוף האָט אָבער ליבערמאַן אַליין באַשלאָסן אַרויסצוטרעטן פֿון פֿאַראיין, צוליב זאָגנדיק, אַז אַלץ, וואָס עס וועט נאָר מעגלעך זיין, וועט ער טאָן פֿאַרן פֿאַראיין, וואָס ער האָט אויך דערפֿילט.

איך וויל דערביי איבערגעבן אייניקע פּרטים פֿון ליבערמאַנס לעבן, וועגן וועלכע עס שרייבט מיר ח׳ א. גאָלדענבערג. ווי איך האָב שוין פֿריער דער־

מאַנט האָט ליבערמאַן באַזוכט די ראָבינער־שול אין ווילנע. נאָך זייענדיק אין רוסלאַנד האָט ער שוין געשריבן פֿאַרן „וופּעריאָד", וועלכן לאַווראָוו האָט ארויסגעגעבן אין לאָנדאָן. ער איז געווען איינער פֿון די פֿיערדיקסטע אַנהענגער פֿון לאַווראָוון. ער האָט אין מאָל געשיקט לאַווראָוון זיין היטל מיט דער פֿאָלגנדער צושריפֿט: „איך קען אייך ניט שיקן מיין קאָפּ, שיק איך אייך מיין היטל".

פֿאַרהאַסנדיק די יידישע רעליגיע און די יידישע רבנים, האָט ליבערמאַן אָבער אַזוי געליבט די העברעאישע שפּראַך, אַז יעדן שיינעם העברעאישן אויסדרוק, וועלכן ער פֿלעגט נאָר לעזן אָדער הערן, פֿלעגט ער אים גלייך באַהאַלטן. דעם פּראָפֿעסיאָנעלן ארבעטער־פֿאַראיין, וועלכער האָט זיך געגרינדעט, האָט ליבערמאַן אויך געגעבן אַ העברעאישן נאָמען: „חברים כל בעלי המלאכה". דעם דאָזיקן נאָמען האָט ער פֿאַרגעלייגט, כדי צו באַווייזן אַז עס עקזיסטירט ניט מער „חברים כל ישראל", אַז קאָפּיטאַליסטן און ארבעטער, הגם זיי זייענען יידן, קענען קיין חברים ניט זיין.

כאַראַקטעריסטיש פֿאַר ליבערמאַנען איז אויך דער פֿאַלגנדער צופֿאַל: די זיצונגען פֿון „יידישן סאָציאַליסטן־פֿאַראיין" פֿלעגן פֿאַרקומען שבת־צו־נאַכטס. גראָד איז אין דעם יאָר אויסגעקומען תשעה־באב שבת־צו־נאַכטס, און ליבערמאַן האָט געשטעלט די פֿראָגע, צי מען זאָל אָפּהאַלטן תשעה־באב די געווינלעכע פֿאַראיינס־זיצונג. איינער פֿון די מיטגלידער האָט איינגעפֿונען, אַז אַלס סאָציאַליסטן דאַרף מען זיך מיט תשעה־באב ניט אינטערעסירן. דערויף האָט ליבערמאַן געענטפֿערט פֿאַלגנדעס: „פֿאַרלויפֿיק האָט תשעה־באב פֿאַר אונדז יידישע סאָציאַליסטן די זעלביקע באַדייטונג ווי פֿאַר אַלע יידן. ווי לאַנג עס וועט ניט קומען די סאָציאַלע רעוואָלוציע, האָט די פּאָליטישע אומאָפּהענגיקייט אַ גרויסע באַדייטונג פֿאַר יעדן פֿאַלק. דער טאָג פֿון תשעה־באב איז צום אַנדענקען, וואָס יידן האָבן פֿאַרלוירן זייער פּאָליטישע אומאָפּהענגיקייט. ער דאַרף פֿאַרן פֿאַראיין האָבן אַמווייניקסטנס אַזוי פֿיל ווערט, אַז מען זאָל די פֿאַרזאַמלונג אָפּלייגן אויף אַ צווייטן טאָג".

די פֿאַרזאַמלונג האָט אָנגענומען ליבערמאַנס פֿאַרשלאָג.

אין אַ קורצער צייט אַרום, ווי ליבערמאַן איז ארויסגעטראָטן פֿון דעם „יידישן סאָציאַליסטן־פֿאַראיין" איז ער אַוועקגעפֿאָרן קיין ווין, וואו ער האָט אָנגעפֿאָנגען ארויסצוגעבן דעם „האמת". געשטאַרבן איז ליבערמאַן אין אָנפֿאָנג פֿון די אַכציקער יאָרן אין סיראַקיוז, דורך אַ זעלבסטמאָרד וועגן אַ ליבע.

נאָך דעם אויבן דערמאָנטן אומגליקלעכן מיטינג האָט דער פֿאַראיין באַשלאָסן אינצורופֿן אַ דריטן ארבעטער־מיטינג, אָבער אַ פֿולשטענדיק געשלאָסענעם, וואו קיין מייסטער זאָל ניט דערלאָזן וועלן. עס איז באַשלאָסן געווארן, אַז אין דער ארגאַניזאַציע פֿון די פּראָפֿעסיאָנעלע פֿאַראיינען זאָלן אָנטייל נעמען נאָר די יעניקע מיטגלידער פֿון סאָציאַליסטן־פֿאַראיין, וועלכע זיינען אַליין ארבעטער פֿון דעם זעלביקן פֿאַך און שטייען אין פֿאַרבינדונג מיט די ארבעטער. עס איז איבערגעגעבן געווארן די מיטגלידער ראָזענטהאַל און סטאָון צו ארגאַניזירן דעם פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין פֿון שניידער און מיט דער הילף פֿון די ענגלישע טרייד־יוניאָנס איז טאַקע גלייך דערויף ארגאַניזירט געווארן אַ יידי־

שער אומאָפהענגיקער שניידער־פֿאַראיין, אין וועלכן עס האָבן זיך פֿאַרשריבן 300 מיטגלידער. דער פֿאַראיין האָט אָבער אין גאַנצן עקזיסטירט נאָר 3חדשים. אין דער קאַסע פֿון פֿאַראיין האָט זיך שוין געפֿונען 80 פֿונט, דאָן איז דער קאַסיר אַנטלאָפֿן געווארן מיט דער קאַסע אין אַמעריקע און דער פֿאַראיין איז פֿונאַנדערגעפֿאַלן. אין אַ קורצער צייט אַרום אָבער האָט זיך געגרינדעט אַ נייער שניידער־פֿאַראיין(מאַנטל־שניידער), וועלכער עקזיסטירט נאָך עד־היום. עס האָט זיך דאָן אויך געגרינדעט אונטער דער ווירקונג פֿון „יידישן סאָציאַליסטן־פֿאַר־איין" אַ פּראָפּעסיאָנעלער פֿאַראיין פֿון טופּלעס־מאַכער און היטל־מאַכער.

די פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען זיינען געווען גאָנץ זעלבשטענדיק און פֿול־שטענדיק אומאָפהענגיק פֿון דעם סאָציאַליסטן־פֿאַראיין. דער „יידישער סאָציא־ליסטן־פֿאַראיין" האָט אויף פֿיל אידעאַליזירט די פּראָפּעסיאָנעלע ארבעטער־פֿאַראיינען, אז ער האָט אָפֿילו איינגעפֿונען, אז ער האָט ניט דאָס רעכט זיך אַרייַנצומישן אין דער טעטיקייט פֿון די פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען. ליבערמאָן האָט אָפֿילו איינגעפֿונען, אז דער סאָציאַליסטן־פֿאַראיין האָט אָפֿילו ניט דאָס רעכט אויפצוארבעטן די סטאָטוטן פֿאַר די יידישע פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען, וויל, נאָך זיין מיינונג, דאָרפֿן די ארבעטער אָפֿיין אויסארבעטן פֿאַר זיך די סטאָטוטן וויל דאָס איז אין זייערע אינטערעסן. עס פֿאַרשטייט זיך, אז דאָן האָבן די יידישע ארבעטער אין לאָנדאָן ניט געקענט אויסארבעטן די סטאָטוטן און די ארבעט האָט אויף זיך געמוזט נעמען דער סאָציאַליסטן־פֿאַראיין. אָבער האָבן אַ ווירקונג אויף די פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען, שטרעבן, אז זיי זאָלן זיך געפֿינען אונטער זיין איינפֿלוס, דאָס האָט דער סאָציאַליסטן־פֿאַראיין ניט געפּרואוט און אָפֿילו ניט געוואָלט פּרואוון.

4

די ערשטע דריי חדשים פֿון זיין עקזיסטענץ האָט דער „יידישער סאָציא־ליסטן־פֿאַראיין" זיך ארומגעטראָגן מיט דער אידעע צו ארגאַניזירן די יידישע ארבעטער אין לאָנדאָן אין פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען. ענדלעך אָבער האָט ער עס דערגרייכט און פֿאַרן פֿאַראיין האָט זיך געשטעלט די פֿראָגע: און וואָס וויטער?

אויף דעם לעצטן געשלאָסענעם ארבעטער־מיטינג, אויף וועלכן עס האָט זיך ענדגילטיק געגרינדעט דער פּראָפּעסיאָנעלער פֿאַראיין פֿון שניידער, איז דער פֿאַרזיצער א. ליבערמאָן געווען אזוי באַגייסטערט און אזוי אויפֿגע־רעגט פֿאַר שמחה, אז ער האָט אין זיין רעדע באַצייכנט דעם טאָג פֿאַר איינעם פֿון די לייכטיקסטע טעג אין דער יידישער געשיכטע, — נאָר זייער גיך האָט זיך ליבערמאָן און מיט אים די איבעריקע מיטגלידער פֿון „יידישן סאָציאַליסטן־פֿאַראיין" איבערצייגט, אז ער האָט אין זיינע התפּעלות אַ ביסל איבערגעטריבן די מאָס. דער „ייד". סאָצ. פֿאַראיין" האָט פֿאַרשטייט זיך, אין יענער צייט נאָך ניט געהאַט די איבערצייגונג און די פּראַקטיק, אז מיט סתם ארגאַניזירטע ארבעטער אן סאָציאַליזם איז נאָך דער יום־טוב ניט אזוי גרויס.

איך האָב שוין דערמאָנט, אז דער „ייד. סאָצ. פֿאַראיין" האָט אַנפֿאַנגס זיך אָפּגעזאָגט צו האָבן וועלכן עס איז איינפֿלוס אויף דער ריכטונג פֿון געגרינ־דעטן פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראיין. שפּעטער האָט ער יאָ געוואָלט מישן זיך אין פּרא־

פֿעסיאָנעלן פֿאַראיין און האָבן אויף אים אַן איינפֿלוס, אָבער די אַרבעטער זיינען געווען קעגן דעם. זיי האָבן געזאָגט, אַז דער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין ברענגט נאָר שאָדן דער אַרבעטער־זאַך. איבערהויפּט זיינען זיי געווען קעגן ליבערמאַנען און גאָלדענבערגן. דער סוף איז געווען, אַז דער פֿראָפֿעסיאָנעלער פֿאַראיין האָט „אויפֿגעגעסן" דעם סאָציאַליסטן פֿאַראיין. מערערע מיטגלידער אַרבעטער זיינען אַרויסגעטראָטן פֿון סאָציאַליסטן־פֿאַראיין און אַריין אין קאָמיטעט פֿון פֿראָפֿעסיאָנעלן שניידער־פֿאַראיין, וועלכער האָט געפֿירט זיין אַרבעט גאָנץ זעלבשטענדיק און אָפּגעזונדערט פֿון די סאָציאַליסטן. דער „יידישער סאָציאַליסטן־פֿאַראיין" איז געווארן אָפּגעשוואַכט און אויף דער טאָג־אָרדנונג איז אויפֿגעשוואומען די פֿראָגע: וואָס איז דער ציל פֿון סאָציאַליסטן־פֿאַראיין?

די פֿראָגע איז געשטאַנען אויף דער טאָג־אָרדנונג גאָנצע דריי חדשים, ביז דער פֿאַראיין איז פֿונאַנדערגעפֿאַלן. עס האָט ניט געקענט באַפֿרידיקן קיין בערמאַנס ענטפֿער, אַז דער פֿאַראיין, ווען ער זאָל נאָר האָבן דעם איינציקן ציל צו באַווייזן, אַז עס עקזיסטירט אין דער וועלט אַ יידישער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין, ווען ער זאָל נאָר עקזיסטירן אָפֿס אַ פֿאַר פֿאַר די יידישע סאָציאַליסטן אין אָנדערע לענדער — איז שוין אויך גענוג. עס האָט אויך ניט געקענט באַפֿרידיקן די מיטגלידער זייער טעטיקייט בנוגע צו פֿאַרשפֿרייטן און אָגיטירן די סאָציאַליסטישע אידעען. וועגן דעם האָט מען נאָר גערעדט אויף די זיצונגען פֿון פֿאַראיין, אָבער אויסער דעם איז לחלוטין גאָרניט געטאָן געווארן אין דעם זין. די איינציקע אינטעליגענטע קרעפֿטן אין פֿאַראיין זיינען געווען אַ. ליבערמאַן און א. גאָלדענבערג. ליבערמאַן האָט קיין באַקאַנטשאַפֿט ניט געהאָט מיט דער לאָנדאָנער יידישער אַרבעטערשאַפֿט. נאָך דער ביטערער דערפֿאַרונג פֿון שניידער־פֿאַראיין האָט דער „יד. סאָצ. פֿאַראיין" אויך פֿאַרלאָרן זיינע ערשטע התפּעלות און דעם גרויסן חשק צו אַרגאַניזירן פֿראָפֿעסיאָנעלע פֿאַראיינען, צו וועלכע ער קען שפּעטער אפֿילו קיין צוטריט ניט האָבן.

איינער א מיטגליד האָט אַרײַנגעטראָגן א פֿאַרשלאָג, אַז מען זאָל דעם פֿאַראיין פֿאַרוואַנדלען אין א בילדונגס־פֿאַראיין. דער גרעסטער טייל מיטגלידער האָט זיך אפֿילו אַרויסגעזאָגט קעגן דעם, נאָר דאָך האָט זיך די פֿראָגע דעמאָלטירט די גאַנצע צייט אויף יעדער פֿאַרזאַמלונג ביז דער פֿאַראיין איז פֿונאַנדערגעפֿאַלן.

צווישן די סיבות, וועלכע האָבן אונטערגעגראָבן דעם פֿאַראיין, איז געווען דער קלאַנג, אַז די יידישע סאָציאַליסטן זיינען מיסיאָנערן, וועלכע וויל אָפּשמדן די יידישע אַרבעטער.

איך האָב שוין אײַן מאָל דערמאָנט, אַז אין יענער צייט האָבן די מיסיאָנערן אין לאָנדאָן אַנטוויקלט זייער אַן ענערגישע טעטיקייט. צוליב די רעפּרעסיעס, וועלכע האָבן זיך אין יענער צייט אָנגעפֿאַנגען צו פֿאַרשפֿרייטן קעגן יידן אין רוסלאַנד און רומעניע, האָט זיך פֿאַרשטאַרקט די יידישע עמיגראַציע קיין לאָנדאָן. די מיסיאָנערן האָבן זיך באַנוצט מיט דער לאָגע צו כאָפּן פֿיש אין מוטנע וואַסער. דער פֿאַראיין האָט זיך געפֿונען ניט איין מאָל געוויטיקט צו באַקלערן מיטלען, ווי אַזוי צו קעמפֿן מיט די מיסיאָנערן. מערערע מאָל איז געשטאַנען אויף דער טאָג־אָרדנונג.

איך געפֿין פֿאַר ניט איבעריק צו באַמערקן, אַז איינער פֿון די מיטגלידער האָט געפֿונען, אַז די סיבה פֿאַרוואָס דער פֿאַראיין האָט קיין דערפֿאָלג ניט, איז — זיין נאַמען. לויט זיין מיינונג האָט דער פֿאַראיין זיך ניט געדאַרפֿט רופֿן „ייִדישער סאָציאַליסטישער פֿאַראיין". וועג אין נאַמען פֿון פֿאַראיין וואָלט ניט געווען דאָס וואָרט „ייִדישער", וואָלטן אין פֿאַראיין אַריינגעטראָטן אויך ענגלענדער. דערויף האָט געענטפֿערט אַן אַנדער מיטגליד: קוים רופֿן זיך די אַנדערע סאָציאַליסטישע פֿאַראיינען מיט זייער נאַציאָנאַלן נאַמען און קוים זיינען יידן אַ נאַציע, פֿאַרוואָס זאָל מען פֿאַרלייקענען דעם נאַציאָנאַלן נאַמען פֿון דעם יידישן סאָציאַליסטן־פֿאַראיין?

ס'איז דערביי צו באַמערקן, אַז אין פֿאַראיין זיינען אויך געווען מיטגלידער אָן פּאָר קריסטן.

אַלע עצות האָבן אַבער ניט געהאָלפֿן האָלטן דעם פֿאַראיין ביים לעבן. די לעצטע זיצונג האָט דער פֿאַראיין אָפּגעהאַלטן דעם 28סטן דעצעמבער 1876. אויף דער לעצטער זיצונג פֿון פֿאַראיין זיינען נאָך אַריינגעטראָגן געווארן פֿאַרשיידענע פּלענער, ווי צו פֿאַרגרעסערן און ווי צו פֿאַרשטאַרקערן דעם פֿאַראיין. די אַלע פּלענער האָט מען געדאַרפֿט אָפּשטימען אויף דער קינפֿטיקער זיצונג. אָבער זי איז שוין מער ניט פֿאַרגעקומען.

אין גאַנצן האָט דער פֿאַראיין אָפּגעהאַלטן 26 זיצונגען און 3 מיטינגען.

לויט ווי עס שרייבט מיר דער ח' א. גאָלדענבערג, איז שפּעטער ניט געמאַכט געווארן קיין פּרואוו דעם פֿאַראיין צו באַנייַען און אים אויפֿצולעבן. די מער טעטיקע מיטגלידער זיינען אַוועקגעפֿאָרן פֿון לאָנדאָן און אַנדערע פֿון זיי זיינען געווען טעטיק אין די סאָציאַליסטישע פֿאַראיינען אין די לענדער, אין וועלכע זיי זיינען געקומען.

30 יאָר זיינען פֿאַריבער, ווי דער ערשטער „ייִדישער סאָציאַליסטן־פֿאַראיין" אין לאָנדאָן האָט עקזיסטירט. דאָס איז געווען די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז געגרינדעט געווארן פֿון רוסלענדישע יידן. אין דעם גרויסן רוישנדן לאָנדאָן האָבן זיך פֿאַרזאַמלט אַ הייפֿעלע יידישע אינטעליגענטן, אָפּגעריסענע פֿון זייער היים, פֿרעמדע, עלנדע, פֿאַרוואָגלטע און האָבן אַרויסגעשטעלט די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע פֿאָן. דאָס זיינען די ערשטע שוואַלבן, וועלכע האָבן אָנגעזאָגט דעם סאָציאַליזם אויף דער יידישער גאַס. קיינער האָט זיי ניט פֿאַרשטאַנען און ניט געוואָלט פֿאַרשטיין, אָבער זיי זיינען געווען פֿעסט אין זייער גלויבן, אַז די צוקונפֿט געהערט זיי, אַז די אידעע פֿון סאָציאַליזם מוז זיגן.

1907

ווי אזוי איך בין געקומען צום „בונד"

(א קאפיטל ערינערונגען)

עס איז מיר איינגעפאלן אנצושרייבן א קאפיטל ערינערונגען ווי אזוי איך בין געקומען צום "בונד", אבער איך האב זיך געמוזט אפשטעלן גלייך ביים אנפאנג. איך האב זיך געוואלט דערמאנען, ווען איך האב זיך דאס ערשטע מאל געטראפן מיט מיין עלטסטן בונדישטן חבר קורסקי, אדער פראנץ, ווי איך בין געוואוינט אים צו רופן, אבער איך האב עס ניט געקענט.

אמת, מיין בונדיזם פאנגט זיך ניט אן פון מיין ערשטער באגעגעניש מיט קורסקין, עס איז דעמאלט נאך געווען פאר בריאת עולם, דער „בונד" האט נאך ניט עקזיסטירט. אבער קיינער פון מיינע בונדישטישע חברים האט זיך ניט דורכגעקרייצט אזוי פיל מאל אין מיין בונדישטישן לעבן, ווי חבר קורסקי.

אבער איך האב זיך דאך ניט געקענט דערמאנען, ווען איך האב זיך מיט אים געטראפן דאס ערשטע מאל.

נאר א זכרון איז א מין קאפריזנע באשעפענish. עס זיינען פארא פאסירונגען, וועלכע איך געדענק זייער גוט, כמעט מיט די קלענסטע אינצלהייטן, הגם ס'זיינען אריבער איבער זיי א סך יארן. און עס זיינען פארא פאסירונגען, וועלכע זיינען ווייט ניט אזוי אלט, און איך האב זיי אין גאנצן פארגעסן. און גראד די, וואס איך האב פארגעסן, זיינען פיל וויכטיקער, ווי די, וואס זיינען געבליבן אין מיין זכרון. איך געדענק זאכן קלערער פון דער צייט, ווען איך בין געווען א קליין יינגל, איידער איך האב נאך אנגעפאנגען גיין אין חדר, ווי פון מיינע שפעטערדיקע יארן. איך געדענק קלאר דעם דארף קומיאן, אדער קעמען, ווי מען האט אים געפון אויף דייטש, וואו איך האב פארבראכט מיינע פריע קינדער־יארן. איך געדענק ניט ווי און ווען מען האט מיך געבראכט אין קומיאן, וויל געבוירן געווארן בין איך, ווי מיין מאמע האט מיר דערציילט, עפעס אויף א פארם אין קורלאנד ניט וויט פון בויסק, אבער מיין זכרון פאנגט זיך אן פון קומיאן, א גרויסער דארף, אויף דעם גרענעץ צווישן קורלאנד און ליטע. דער פריץ פון הויף איז געווען א דייטשער באראן און די ארבעטער פון הויף אדער קנעכט, ווי מען פלעגט זיי רופן, זיינען געווען לאטישן, בעת די פויערים פון דארף זיינען געווען ליט־ווינער. עס שטייט פאר מיינע אויגן, ווי א לעבעדיקער, אונדזער שכן קיילערט דער שמיד, אן אלטער דארער דייטש, אינגאנצן פון ביינער, שטענדיק אין א גרויסן, גראבן לעדערנעם פארטוך און שטענדיק דער פנים און די הענט שווארץ פון סאזשע. איך געדענק קלאר אונדזער א צווייטן שכן זיגאס, א יונגער רייכער ליטווישער בעל־גוף, פאר ווען מען האט אלע פויערים פון דארף זיינען געציטערט ביז זיי האבן איינמאל בשותפות געמאכט מיט אים א געשלעג ביי ברוך מרדכין אין קרעטשמע און זיי האבן אים אזוי צעהרגעט, אז ער איז א צייט געלעגן קראנק. אין געשלעג האט מען אים אויסגעהאקט א פאדערשטן צאן און ער פלעגט נאכדעם שיפען ביים ריידן. און אט זע איך ברעדאס דעם וואגער, אדער פארוואלטער פון דעם בארנס הויף, א בריטפלייציקער לאטיש מיט א לאנגער, בריטער בארד, וואס פלעגט מיטן טאטן ריידן אמאל לאטוויש,

אמאל דייטש, און וועג ער וואלט ניט זיצן אין שטוב אן א היטל וואלט איך אים גאר ניט געהאלטן פאר א גוי, ווייל אויף דייטש האב איך קיינמאל ניט געקוקט ווי אויף א גויאישער שפראך. און עס וואקסן ארויס פאר מיינע אויגן קלאר און שארף פארשיידענע געשטאלטן פון יענער צייט און עס שווימען ארויף אין מיין זכרון מיט א באזונדער פרישקייט פארשיידענע קלענערע און גרעסערע פאסירונגען ארום מיר און מיט מיר, אט ווי דאס וואלט היינט געווען. און איך בין געווען דעמאלט בלויז עטלעכע יאר אלט.

אבער איך געדענק דאך ניט אלץ. אט געדענק איך ניט ווי אזוי איך האב זיך אויסגעלערנט זאגן עברי. איך געדענק זייער קלאר ווי דער טאטע האט מיך געבראכט אנפאנג זומער אינעם קליינעם שטעטל וואשקי, וואס איז געווען נאענט צום דארף וואו מיר האבן געווואוינט, און ער האט מיך געבראכט צו א יידן מיט אן איינגעבויגענעם רוקן און א שמאל לאפעטע־בערדל, וועלכער איז געווארן מיין רבי. ער האט געעפנט א דיקן פארשמאלצענעם סידור און האט מיר געהייסן זאגן. עס הייסט, אז כ׳האב שוין געקענט אביסל עברי. אבער ווער האט עס מיך אויסגעלערנט? געוויס האט עס געמוזט זיין דער טאטע, אבער איך געדענק ניט. איך געדענק אפילו ניט, אז אימיצער האט מיך וועג עס איז געלערנט דעם אלף־בית.

דאך דארף איך זאגן, אז איך געדענק אומפארגלייכלעך א סך מער און א סך קלערער פון מיינע קינדער־יארן, ווי פון מיינע שפעטערדיקע יארן.

איך האב מיט אייניקע יאר צוריק געלייענט וועגן א פאסירונג אין אנפאנג זומער פון 1907, אין וועלכער איך האב געהאט א גרויסן חלק, אייגנטלעך דעם הויפט־חלק, און דאך האב איך איר געהאט אינגאנצן פארגעסן. און עס איז דאכט זיך געווען אזוינס, וואס האט געדארפט זיך אינקריצן אין מיין זכרון. עס איז געווען אויף דעם בארימטן רוסלענדישן סאציאל־דעמאקראטישן צוזאמענפאר, וואס איז אפגעהאלטן געווארן אין לאנדאן עטוואס פריער ווי די צווייטע דומע אין רוסלאנד איז פונאנדערגעטריבן געווארן. דער צוזאמענפאר האט געדארפט אפגעהאלטן ווערן אין קאפענהאגען, נאר, וועג די מייסטע דעלעגאטן זיינען זיך צונויפגעקומען, האט די דענישע רעגירונג אים פארבאטן. דאס איז געווען צוליב די פריינדלעכע באציאונגען צווישן דענעמארק און רוסלאנד. מאריא פיאדאראונא, ניקאלאיס מוטער, איז געווען א דענישע פרינצעסין. האט מען געדונגען א שיף און מען איז אוועקגעפארן אין לאנדאן. אויף יענעם צוזאמענפאר, וואס האט געדויערט פיר וואכן און וואלט נאך געדויערט לענגער, וועג עס וואלט געווען גענלט, זיינען געווען פארטרעטן די בעסטע קעפ און די העכסטע אינטעליגענץ, וואס די רוסלענדישע סאציאל־דעמאקראטישע פארטיי האט דעמאלט פארמאגט. עס זיינען דארטן אויך געווען פארטרעטן אלע ריכטונגען און שאטירונגען, וואס האבן דעמאלט געהערשט אין דער רוסלענדישער סאציאל־דעמאקראטישער פארטיי — באלשעוויקעס, מענשעוויקעס, צענטריסטן, בונדיסטן, פ. ס. ד. (פוילישע סאציאל־דעמאקראטן) א. אז. וו. די בונדיסטישע דעלעגאציע איז געווען ניט קיין גאיאיניקטע. א גרעסערער טייל פון איר זיינען געווען צענטריסטן, אבער ניט פון דער צענטריסטישער ריכטונג, וואס טראצקי האט דעמאלט פארטראטן. אייניקע זיינען געשטאנען נאענט צו די מענשעוויקעס און

אַ פּאָר זײַנען געווען מיט די באָלשעוויקעס. נאָר אין אַלגעמיין זײַנען די באַ־ציאונגען פֿון דער בונדיסטישער דעלעגאַציע מיט די אַנדערע געווען גאַנץ פֿרײַנדלעכע אָן אונטערשייד פֿון ריכטונג און שאַטירונג. אָן אויסנאַם אין דעם פּרט איז בלויז געווען די דעלעגאַציע פֿון דער פּויערישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, וועלכע איז געשטאַנען נאָענט צו די באָלשעוויקעס. דער ערשטער אָפּענער פֿײַנטלעכער צוזאַמענשטויס צווישן אָט דער דעלעגאַציע מיט די בונדיסטן אויפֿן צוזאַמענפֿאָר איז פֿאָרגעקומען צוליב אונדזער מאָקסימס אַ שאַרפֿער באַמערקונג וועגן די לאָדזער דעלעגאַטן פֿון דער פּ. ס. ד. עפּעס זײַנען דאָרטן אין לאָדז די וואָלן ניט געווען אינגאַנצן קיין כּשרע. מאָקסים האָט נאָך טיילווײַז געטראָגן אויף זיך די גלאָריע פֿון דעם פֿירער פֿון דער רעוואָלוציע אין ריגע. איך זאָג „טיילווײַז", ווײַל קומענדיק דעמאָלט צוריק פֿון זײַן באַזוך אין אַמע־ריקע, איז מאָקסים געווען אַ גאַנץ אַנדערער ווי דער, וואָס מען האָט געזען אין ריגע אין אָקטאָבער 1905. עפּעס ווי די שכינה וואָלט זיך פֿון אים אָפּגעטאָן. מאָקסימס באַמערקונג וועגן די לאָדזער דעלעגאַטן פֿון דער פּ. ס. ד. האָט אַרויס־געפֿופֿן אַ גרויסן טומל אויפֿן צוזאַמענפֿאָר. אָבער נאָך אַ גרעסערן טומל האָט אַרויסגערופֿן אַן אַנדער בונדיסטישער דעלעגאַט. ער האָט אונטערגעבראַכן ראָזאַ לוקסענבורגס אין מיטן פֿון אירער אַ רעדע אויפֿן צוזאַמענפֿאָר, אין וועל־כער זי האָט פֿאַרטשעפּעט דעם „בונד".

ראָזאַ לוקסענבורג האָט אייגנטלעך באַלאַנגט צו דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי. זי איז דורך היראָט געווארן אַ בירגערין פֿון דייטש־לאַנד. אָבער אין דער צייט פֿון דער רעוואָלוציע אין 1905 איז ראָזאַ לוקסענבורג גאָרנישט טעטיק אין פּוילן און זי איז דאָרטן אין 1906 געווען אָקטיוו ביי דער פּ. ס. ד. (פּוילישע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטיי), וועלכע האָט באַ־קעמפֿט די פּ. פּ. ס. (פּוילישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי). דער בונדיסטישער דע־לעגאט, וואָס האָט עס געמאַכט דעם טומל, איז געווען טאָקע איך אַליין. איך בין אויפֿגעשפּרונגען פֿון מיין פּלאַץ און האָב אַ געשריי געטאָן בלויז איין וואָרט: „דאָוואַנאַ!" (גענוג), און קיין מאָל האָט מיינער אַ וואָרט ניט געהאָט אַזאַ שטאַרקן אָפּקלאַנג, ווי דאָס מאָל. כּמעט אַלע בונדיסטישע דעלעגאַטן האָבן זיך אַ הויב געטאָן פֿון זייערע פּלעצער און האָבן אַנגעפֿאַנגען פּראָטעסטירן קעגן ראָזאַ לוקסענבורגס באַמערקונג וועגן „בונד". דער טומל איז געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט עמעוזט איבערריסן די זיצונג אויף אַ געוויסער צייט, און נאָך דעם, ווען די געמיטער האָבן זיך אַביסל באַרואיקט, האָט ראָזאַ לוקסענבורג זיך אָנט־שולדיקט פֿאַרן „בונד" און פֿאַרגעזעצט איר רעדע. אַזאַ פֿאַסירונג האָב איך, דאָכט זיך, געדאַרפֿט זייער גוט געדענקען, אָבער איך האָב איר אינגאַנצן געהאָט פֿאַרגעסן. זי איז געווען אינגאַנצן אָפּגעמאַכט פֿון מיין זכרון. דערמאָנט וועגן דער פֿאַסירונג האָט מיר בייניש מיכאַלעוויטש אין זײַן בוך „זכרונות פֿון אַ יידישן רעוואָלוציאָנער", וואו ער דערציילט עס אַפֿס איינעם פֿון די עפּיזאָדן פֿון דעם צוזאַמענפֿאָר.

און גראָד געדענק איך אַ סך פֿאַרשיידענע קלייניע, ניט וויכטיקע אייגנצ־הייטן פֿון יענעם צוזאַמענפֿאָר אָפּילו נאָך היינט: משמעות, אַז דער זכרון בײַם מענטשן איז ווייט ניט אַזאַ אינפֿאַכע מאַשינקע. עס איז גיכער אַ מאַשינקע

מיט קאָפריזן וועלכע זיינען שוועך צו דערקלערן. איך האָב וועגן דעם אויך געטראַכט, וועגן איך האָב מיט אייניקע יאָר צוריק געלייענט דעראינערונגען פון חבר פֿראַנץ קורסקי, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין „צוקונפֿט", אין וועלכע מיין נאָמען ווערט אַ פּאָר מאָל דערמאָנט אין צוזאַמענהאַנג מיט פֿאַרשיידענע פּאַסירונגען, וואָס זיינען געווען פֿאַרבונדן מיט מיין טעטיקייט אין „בונד" אין מיינע סטודענטישע יאָרן. זיי האָבן אייגנטלעך אָפּע געדאַרפֿט זיין אייגעקריצט אין מיין זכרון, אָבער מאָנכע פון זיי האָב איך געהאַט אינגאַנצן פֿאַרגעסן און איך האָב זיך אין זיי דערמאָנט בלויז ווען איך האָב אָנגעפֿאַנגען לייענען וועגן זיי. און ווען איך האָב אָנגעפֿאַנגען זיך דערמאָנען, זיינען אין מיין זכרון ארויפֿגעשוואומען אָלע אייגצלהייטן און מיט אַ באַזונדערער קלאָרקייט און פֿרישקייט.

נאָר לאָמיך זיך צוריקקערן צו דעם, ווי אַזוי און ווען איך בין באַקאַנט געוואָרן מיט מיין פֿרייַנד קורסקי. ער אַליין האָט טאָקע מיר איצט ארויסגעהאָלפֿן זיך עס צו דערמאָנען. דאָס איז געווען „אָנומעלטן" אָדער „אָנוסטן", ווי מיין טאָטע פֿלעגט זאָגן, נאָענט צו אַ האַלבן הונדערט יאָר צוריק.

נאָר מאָדנע — עס איז מיר שוועך זיך צוצוגעוואוינען צום גענאָנק, אַז איך קען דערציילן וועגן זאָכן, וואָס האָבן פאָסירט מיט אַ האַלבן הונדערט יאָר צוריק, אָט ווי מיין טאָטע פֿלעגט עס קענען טאָן. דאָכט זיך, אַז נאָך גאָר ניט לאָנג צוריק פֿלעג איך זיצן און הערן און זיך וואונדערן ווי מיין טאָטע פֿלעגט דערציילן וועגן זאָכן, וואָס האָבן „אָנומעלטן" אָדער „אָנוסטן" פאָסירט. אָט, למשל, ווי די רוסן האָבן אינגענומען פון די טערקן פלעוונע און ווי אָטאָמאַן פאַשא איז געפֿאַנגען אין געפֿאַנגענשאַפֿט. אָדער ווען עס איז פֿאָרגעקומען דער ערשטער פּריזיוו אין דער צייט פון אָלעקסאַנדער דעם צווייטן, ווען מען האָט אָפּגעשאָפֿט דאָס „כאָפּענישׁ", וכדומה נאָך אָזעלכע זאָכן, וואָס האָבן מיר אויסגעקוקט, אַז זיי באַלאַנגען צו דער גאַנץ וויטער פֿאַרגאַנגענהייט. און דאָ נעם איך זיך אַליין דערציילן וועגן זאָכן וואָס האָבן פאָסירט מיט אַן ערך אַ האַלבן יאָר הונדערט צוריק! נאָר איך וועל זיך מוזן צוגעוואוינען.

מיין באַקאַנטשאַפֿט מיט חבר קורסקי איז פֿאַרבונדן מיט מיין קומען אין ריגע. און דאָ פֿאַנגט זיך אַן אַ לאַנגע מעשה.

*

איך בין נאָך דעמאָלט געווען אַ גאַנץ יונגער בחור. איך בין געקומען אין ריגע זוכן אַ תכלית. וואָס פֿאַר אַ תכלית, האָב איך אַליין ניט געוואוסט. איך האָב געחלומט וועגן פֿאַרשיידענע זאָכן און זיי זיינען געווען פונקט אָזוי אומקלאָר און אומבאַשטימט ווי מיינע חלומות וועגן אַ בעסערער און שענערער מענטשהייט, וועלכע איך האָב מיט זיך מיטגענומען פון ווילנע, וואו איך האָב פֿאַרבראַכט אַ רעכט ביסל ציַיט פון מיינע יוגנט־יאָרן אין זוכן, חלומען און בלאָנדזשען. איך בין געקומען אין ווילנע מיט דעם חלום צו זיין אַמאָל אַ גרויסער רב און אָזעלכער, וואָס זאָל פֿאַראייניקן אין זיך תורה און השפּלה, אָט, למשל, ווי מיין געוועזענער רבי ר' מרדכי־לע בויסקער (ר' מרדכי עליאָסבערג), אין וועמענס ספֿרים־אַלמער איך האָב געפֿונען צוזאַמען מיט די הייליקע ספֿרים אויך

אפיקורסישע ביכלעך און וויסנשאפטלעכע ווערק. נאר אוועקגעפארן פון ווילנע בין איך מיט א חלום צו ווערן א דאקטער, אן אינזשענער, אן ארכיטעקט, אדער איך וויים אליין ניט וואס. אבער דאס איז ניט אלץ. איך בין פון ווילנע אוועקגעפארן ניט בלויז מיט פלענער וועגן מיין אייגענער צוקונפט, נאר אויך מיט פלענער וועגן דער צוקונפט פון דער מענטשהייט, אט וועגן דער מענטשהייט פון וועלכער איך האב גאנץ וויניק געטראכט ווען איך בין געפארן קיין ווילנע.

איך פרואוו זיך דערמאנען וען און ווי אזוי איך בין געוואָרן א סאציאליסט, און איך געדענק עס ניט. איך בין עס, דאכט זיך, געוואָרן ביסלעכווייז. איך געדענק בלויז, אז ווען איך האב אין אנטאקליע, א פארשטאט פון ווילנע, וואו איך האב זיך אויפגעהאלטן, זיך צופעליק פונאנדערגערעדט מיט א באקאנטן בחור, הירשע דער בערשטער, וועגן דער וועלט און דער מענטשהייט, האט ער מיך אנגעקוקט מיט גרויס באוואונדערונג, ווי אזוי עס קומען צו מיר אזעלכע געדאנקען. הירשע דער בערשטער איז שוין דעמאלט געווען א דערוואקסענער בחור און איז שוין געווען א „באוואוסטזיניקער". לויט ווי איך האב שפעטער זיך דערוואוסט, האט ער שוין מער ווי א יאר צייט באלאנגט צו א פראפאגאנדע־קרייזל און ער האט שוין געלייענט זאבאוס „בעסעדי א פרירַאדיע" (שמועסן וועגן דער נאטור). איך, ווידער, בין נאך געווען א בחורל פון א יאר 18—17 און האב זיך נאך געשאקלט איבער דער גמרא. ער האט דעריבער ניט געקאנט באגרייפן ווי אזוי עס קומען צו מיר אזעלכע רייד, וואס ער הערט זיי בלויז פון די זיניקע בחדרי חדרים. ווי איך פארשטיי איצט, איז די באוואוסטזיניקייט פון הירשע דעם בערשטער דעמאלט נאך ניט געווען קיין איבריקס גרויסע, אבער דער רעזולטאט פון מיין געשפרעך מיט אים איז געווען, אז איך איין בין אריינגענומען געוואָרן אין דער פראפאגאנדע, כדי מיך צו מאכן פאר א באוואוסטזיניקן. הירשע דער בערשטער האט נעמלעך געלאזט וויסן, וואו מען באדארף, אז ער האט עפעס דערטאפט א בחורל פון וועלכן מען קאן מאכן א מענטש, און מען האט מיך באלד געזומען אין דער ליערע. מען האט מיר געהייסן זיך טרעפן מיט א יונגער „באַרישנע" עפעס אין א קליינעם פארק, וואס איך געדענק ניט זיין נאמען, און מען האט מיר געגעבן א סימן, אז זי איז א נידעריקע, א מאגערע און האט א הויקער. עס איז געווען א סימן, וואס איך האב געמוזט טרעפן. זי האט מיט מיר אביסל גערעדט, געשטעלט אייניקע פראגן און האט מיר געהייסן קומען אין א פאר טעג ארום ערגעץ אין נאוויגאראד אויף אן אדרעס, וואס זי האט מיר געגעבן. דער אדרעס, וואס איז מיר געווען א ביסל שווערלעך אויסצוגעפינען, איז געווען פון א קליינער הילצערנער הויז, וואס איז געשטאנען אפגעזונדערט אויף א פריי שטיקל פלאץ אן נאנטע שכנים ארום זיך. מיין ערשטע לעקציע אין „באוואוסטזיניקייט" איז געווען א ביכל „פערווייַ כריסטיאניע" (די ערשטע קריסטן). איך האב עס דורכגעלייענט, און מיין רביצן, וואס איר נאמען איז געווען פאליא, האט נאך דעם מיט מיר דיסקוטירט. דאס צווייטע ביכל איז געווען „סאקראט" און דאס דריטע געדענק איך ניט. משמעות, אז דאס איז געווען מיר צו וויזן, ווי אזוי מען דארף זיך מקריב זיין פאר אן אידייע אין וועלכער מען גלויבט. נאר ווען עס איז געקומען צו „בעסעדי א פרירַאדיע" האט מיין רביצן צו איר גרויסער איבערראשונג אויסגעפונען, אז

איך ווייס אַ סך מער ווי אין ביכלֿ איז פֿאַראַן. איך בין גראָד געווען אַ שטיקל למדן אין נאַטור־וויסנשאַפֿט. לערנענדיק ביי ר׳ מרדכילע בויסקער אין הויז, האָב איך אין זיין ספֿרים־אַלמער געפֿונען בערנשטיינס דייטשע פֿאָלקס־ביכער איבער נאַטור־וויסנשאַפֿט, וועלכע איך האָב אויסגעלייענט און אויסגעלערנט פֿון טאָוולֿ ביז טאָוולֿ. דערצו האָב איך דאָרטן געפֿונען אין העברעאיש אַ בוך איבער אַסטראָנאָמיע, „השמש", פֿון יוסף זאָסניץ און צוויי ביכער „המנוחה והתנועה" און „הרכבה והפֿרדה" פֿון הירש ראָבינאָוויטש. דער ערשטער — וועגן פֿיזיק און דער צווייטער וועגן כעמיע. וואָס איז שייך צו נאַטור־וויסנשאַפֿט האָב איך, הייסט עס, ניט געדאַרפֿט האָבן קיין אויפֿקלערונג. פֿיל מער, איך אַליין האָב אין דעם געקענט זיין אַן אויפֿקלערער און מען האָט מיך טאָקע באַלד אָנגעפֿאַנגען אויסצונוצן פֿאַר דעם צוועק. נאָר פֿלוצים האָט מיין גאַנצע דערציאונג זיך אַפּ־געבראָכן. איך בין אינמאָל געקומען אייגנעמען מיין פּאַרציע באָוואוסטזיניקייט, און איך האָב געפֿונען דאָס אַלייגשטייענדע הילצערנע שטיבלֿ פֿאַרשלאָסן. איך בין געקומען אַ צווייטן מאָל און אַ דריטן מאָל, און האָב ווידער געפֿונען דאָס שטיבלֿ פֿאַרשלאָסן. עס איז פֿאַר מיר געווען קלאָר, אַז קיינער וואוינט ניט מער אין דעם שטיבלֿ, אַז עפּעס האָט געמוזט פּאַסירן, און איך בין שוין געווען באָוואוסטזיניק געבוג, אַז איך זאָלֿ ניט פֿרעגן קיין קשיות.

שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז פּאָליאַ איז געווען מאַרטאָוס כלה און איר פֿולער נאָמען איז געווען פּאָליאַ גאַרדאָן. זי האָט געהאָט זייער אַ שיין, צאַרט געזיכט און וואונדערלעכע אויגן, און מען האָט זיך אין איר געקענט פֿאַרליבן ניט געקוקט אויף דעם, וואָס זי איז געווען אַ קריפּל. נאָר אפֿשר איז מיין מבינות אין יענער צייט געווען ניט פֿיל ווערט...

פֿון מיינע שפּעטערדיקע באַקאַנטשאַפֿטן מיט „באָוואוסטזיניקע" איז ביי מיר באָשאַפֿן געוואָרן אַ באָשׂוס צו ווערן אַ שלאָסער. עס איז דעמאָלט געווען אַזאַ מין איבערגאַנג צווישן די לערנער און סתם אַזוי בחורים, וועלכע מען האָט „די אויגן געעפֿנט", זיך צו לערנען שלאָסעריי. עס איז אייגנטלעך ניט געווען דווקא שלאָסעריי, נאָר סתם אַ מלאָכה. אָבער שלאָסעריי האָט עפּעס מער גע־צויגן, עס איז אַן אינטערעסאַנטע מלאָכה. און עס איז געווען, ווי איך האָב עס דעמאָלט פֿאַרשטאַנען, ניט בלויז די אידייע פֿון ווערן אַן אַרבעטער, אַ נוצלעכער מענטש און אויפֿהערן זיין אַ באַנק־קוועטשער, אָדער אַ באָלעבאָטישער לייִדיק־גייער, נאָר עס איז געווען די אידייע פֿון גיין אין פֿאָלק. איך בין דעמאָלט פֿאַר דעם צוועק באַקאַנט געוואָרן מיט ישראלֿ מיכל קאַפּלינסקי, וועלכער האָט אין די שפּעטערדיקע יאָרן באַקומען אַזאַ טרויעריקע באָרימטקייט אלס פּראָוואָקא־טאָר. ישראלֿ מיכלֿ האָט שוין געהאַט אָוועקגעוואָרפֿן די גמרא און האָט זיך שוין געלערנט שלאָסעריי. אייגנטלעך האָט ער ניט געהאַט פֿיל וואָס אָוועקצוואַרפֿן. זייַנע לומדות איז געווען אַ גאַנץ באָשרענקטע. איך האָב געוואָלט, אַז ישראל מיכלֿ זאָל קריגן פֿאַר מיר אַ פּלאַץ, וואו זיך צו לערנען די מלאָכה. אָבער ער האָט פֿאַר מיר אַזאַ פּלאַץ ניט געקענט געפֿינען. אָגב, האָט ער מיך אויך טאָקע שטאַרק אָפּגערעדט פֿון ווערן אַ שלאָסער. עס איז געווען זיין מיינונג, אַז מיט מיינע פֿעאיקייטן קען איך בעסער ווערן אַן אינזשינער, אָדער עפּעס אַנדערש און עס איז געווען זיין עצה, אַז איך זאָלֿ אַנפֿאַנגען לערנען צו האַלטן אַן עקזאַמען.

איך האָב זיין עצה געמוזט פֿאַלגן, וויל וואו זיך צו לערנען שלאָסעריי האָב איך סיי ווי ניט געהאַט. און טאַקע אַט דער געדאַנק פֿון ווערן אַן אינזשינער האָט מיך שפּעטער געבראַכט אין ריגע, וואָס האָט געהאַט א בארימטן פּאָליטעכניקום.

אייגנטלעך וואָלט ישראל מיכל געווען א סך א בעסערער אינזשינער ווי איך, ווען ער וואָלט געלערנט. ער האָט געהאַט גאַנץ באַזונדערע טעכנישע פֿעאיקייטן. דאָס האָב איך געזען, ווען איך האָב אין יאָרן אַרום זיך מיט אים געטראָפֿן אין ווילנע ביי דער „פֿאַלקסצייטונג" וואָס דער „בונד" האָט אַרויסגעגעבן. איך האָב געארבעט אין דער רעדאַקציע און ער — אין דער דרוקעריי. איך האָב געזען ווי ער האָט זיך געספּראָווט מיט דער ראָטאַציאָנס־מאַשין (וועב פּרעס), וועלכע ער האָט פֿריער קיין מאָל ניט געזען און קיין פֿאַרשטעלונג ניט געהאַט. אויף אים האָט מען געקענט זאָגן, אַז ער האָט געהאַט אַן איינגעבוירענעם חושׂ־הריח פֿאַר מאַשינען. ער האָט בלויז געדאַרפֿט א קוק טאָן אויף א מאַשין, איר א שמעק טאָן און ער האָט איר ניט בלויז גוט פֿאַרשטאַנען, נאָר איז געווארן גלייך „פֿאַניע בראַט" מיט איר.

ביי דער געלעגנהייט ווי איך אויך זאָגן, אַז ישראל מיכל דער פּראָוואָקאַטאָר איז פֿאַר מיר געבליבן א רעטעניש ביז היינטיקן טאָג. אויב עס איז פֿאָראַן אזוינס ווי א מענטש מיט צוויי נשמות, דאָן איז ישראל מיכל געווען אזא מענטש.

איך וויל דערביי באַמערקן, אַז מיין ערשטע באַקאַנטשאַפֿט מיט קאַפּלינסקין איז געבליבן פֿריש אין מיין זכרון מיט אַלע אינצלהייטן ביז היינטיקן טאָג. איך געדענק קלאָר ניט בלויז ווי ער האָט דעמאָלט אויסגעזען, נאָר אפֿשר וואָס פֿאָר א רעקל ער האָט געטראָגן און פֿון וואָס פֿאָר א קאָליר. עס זיינען אָבער ניט איבערגעבליבן אין מיין זכרון פֿאַרשידענע אינצלהייטן פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, וואָס האָט זיך דעמאָלט אָנגעפֿאָנגען צווישן די יידישע אַרבעטער אין ווילנע און פֿון וועלכער איך אַליין בין געווען א קליין שריפֿל. עס בלאָנדזשען אַרום אין מיין זכרון אינצלנע פֿאַסירונגען, וועלכע איך קען ניט פֿאַרבינדן. עס זיינען אַרויסגעפֿאַלן אינצלנע רינגען פֿון דער קייט, און איך קען זיי ניט געפֿינען. מען האָט אין יענער צייט אָנגעפֿאָנגען אַרגאַניזירן די זאָקן־מאַכערינס פֿון שטאָט. אין אָנטאָקאָליע, וואו איך האָב זיך אויפֿגעהאָלטן, זיינען דעמאָלט געווען א גאַנץ באַדייטנדיקע צאָל מיידלעך, וואָס האָבן געארבעט אויף זאָקן־מאַשינען. פֿאַניא, א קליין־געוויקסיקע ברונעטע מיידל מיט בלויע בריל, פֿלעגט קומען פֿון צייט צו צייט זיך זען מיט די „באַוואוסטזיניקע" מיידלעך. שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז פֿאַניא איז געווען א טאָכטער פֿון ר' בן־ציון חריף, דער ראש ישיבה פֿון ראַמאַיעס קלויז, א שטרענגער האַרטער יייד. אַמאָל פֿלעגט אויך קומען א הויכער ברונעטער מאָגערער יונגערמאַן מיט א שוואַרץ בערדל, אויך אין בלויע בריל, אָבער ער איז געווען דורך און דורך קאַנספּיראַציע און איך האָב ניט געוואוסט וער ער איז. מיינע פֿאַראַרדענונגען האָב איך געקראָגן פֿון פֿאַניאַ, און פֿאַניא האָט עס משמעות געקראָגן פֿון אים. אָבער איך קען ניט פֿון די אינצעלנע אָפּגעשפּליטערטע שטיקלעך, וואָס זיינען געבליבן אין מיין זכרון, צונויפֿשטעלן א גאַנץ בילד.

איך האָב אויך געהאַט פֿאַרבינדונגען מיט מיטגלידער פֿון דער חובבי־ציון־באַוועגונג, וועלכע האָט אין ווילנע געהאַט אַ סך אַנהענגער. אין דער חובבי־ציון־באַוועגונג האָט יעדער איינער געזאָגן, וואָס ער האָט געוואָלט. איר הויפּט־מאַטיוו ביי די מענטשן, וואָס זיינען מיר געווען באַקאַנט, איז געווען ערד־אַרבעט. די חובבי־ציון־רעדנער, אַדער „מטיפֿים", וועלכע איך האָב דעמאָלט געהערט, פֿלעגן מאָלן וואונדערלעכע בילדער פֿון דעם לעבן פֿון לאַנד־אַרבעט, ווי ערלעך, ווי זיכער און ווי אידעאַליסטיש עס איז צו לעבן פֿון לאַנד־אַרבעט. עס איז געווען די צייט פֿון אליקום צונזערס „אין דער סאָכע ליגט די מזל ברכה". אין די ערשטע יאָרן פֿון דער חובבי־ציון־באַוועגונג האָט זיך שטאַרק געפֿילט די אידעאַליזירנדע באַציאונג צו ערד־אַרבעט פֿון די „נאַראָדניקעס", וואו מאַנכע פֿון די ערשטע חובבי־ציון וואַרטאַגער האָבן געקראָגן זייער דערציאונג. עס איז אַבער ביי מיר ניט געבליבן קיין קלאָר בילד פֿון דער חובבי־ציון־באַוועגונג אין ווילנע פֿון יענער צייט. עס איז געווען עפּעס אַ באַוועגונג פֿאַר ריידן העברעאיש, עס זיינען געגרינדעט געוואָרן פֿאַראיינען אונטער דעם נאָמען „שפֿה ברורה", אַבער וועג איך פֿרואוו זיך דערמאָנען וועגן די מענטשן און זייער טעטיקייט, האָב איך אַ צעשוואומען בילד פֿאַר מיינע אויגן.

עס איז אייגנטלעך געווען אַ צייט, וואָס קיין זאַך איז ניט געווען קלאָר און באַשטימט אין יידישן לעבן. עס איז געווען אַדער אַ סוף פֿון עפּעס אַדער אַן אַנפֿאַנג פֿון עפּעס. עס איז געווען דער סוף פֿון דעם השכלה־פּעריאָד, אַבער עס האָבן נאָך געלעבט אייניקע פֿון די וואַרט־פֿירער פֿון דער השכלה און זיי האָבן נאָך געהאַט אַ ווירקונג. עס האָט זיך אַנגעפֿאַנגען שאַפֿן די נייע יידישע ליטעראַטור. עס האָט זיך געטומלט מיט באַראָן הירש און זיינע מיליאָנען פֿאַר יידישער קאָלאָניזאַציע. באַלד איז געקומען די דרייפֿוס־אַפֿערע, וואָס האָט אויפֿגעשטורעמט די יידישע וועלט, און מיט אַ קורצער צייט שפּעטער איז אַרויסגעקומען דר. הערצל מיט זיין „יודענשטאַט", וואָס איז געווען דער אַנפֿאַנג פֿון פּאָליטישן ציוניזם. און אָט אין יענער צייט בין איך געקומען אין ריגע, וואו עס האָט זיך דעמאָלט ביי די יידן אויך דאָרטן צונויפֿגעטראָפֿן אַ סוף מיט אַן אַנפֿאַנג. עס איז געווען דער סוף פֿון דעם דייטש־פּעריאָד און דער אַנפֿאַנג פֿון דעם רוסיש־פּעריאָד. די דייטש־ריידנדע יידן אין ריגע זיינען צוערשט געווען די מיוחסים און האָבן געקוקט אויף די אַריינדרינגענדע ליטווישע און ווייס־רוסישע יידן פֿון אויבן אַראָפּ. אַבער ביסלעכווייז זיינען זיי פֿאַרפֿלייצט געוואָרן פֿון אָט די „אימיגראַנטן", וועלכע האָבן אַנגעפֿאַנגען שפּילן די הויפּט־ראָלע.

*

ריגע איז געווען איינע פֿון די ערשטע שטעט, וואו דער פּאָליטישער ציוניזם האָט געפֿונען אַ סך אַנהענגער. דאָרטן איז שוין געגרינדעט געוואָרן אַ גאַנץ היפּשע אַרגאַניזאַציע גלייך נאָכן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס. עס זיינען צו דער באַוועגונג צוגעשטאַנען אַ סך פֿון דער יידישער פּראָפּעסיאָנעלער אינטעליגענץ — דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, אינזשינערן א. אַ. וו. עס זיינען אויך צוגעשטאַנען סטודענטן פֿון פּאָליטעכטיקום און אַ געוויסע צאָל באַלעבאַטים פֿון די געוועזענע משכילים. עס איז אַפֿילו אויך געווען צווישן זיי אַ בעל מלאָכה —

א קאמאנשן־שטעפער, זיין נאמען איז דאכט זיך געווען דייטש און עס פלעגט זיך שיטן פון אים תורה, ווי פון א לעכערדיקן זאק. ער האט מיט זיך פארגע־שטעלט „דאס פאלק"; אלע אנדערע זיינען געווען פון די העכערע קלאסן. אין עטלעכע וואכן ארום נאכן ערשטן ציוניסטישען קאנגרעס אין באזעל איז אין ריגע אין א גרויסן זאל אפגעהאלטן געווארן א ציוניסטישע פארזאמלונג. די שפראך פון די רעדנער איז געווען אדער רוסיש אדער דייטש. די פארזאמלונג איז, פארשטייט זיך, אפגעהאלטן געווארן מיט דער דערלויבעניש פון דער פא־ליציי. מיך האט געבראכט צו דער פארזאמלונג א באקאנטער סטודענט, וואס איז געווען א טעטיקער ציוניסט, און איך בין דורך אים ארייngעפאלן אין א גאנץ נייעם קרייז, וואס איך האב פריער ניט געקענט.

מיין קרייז איז פריער באשטאנען פון יונגע סטודענטן, וואס האבן געלערנט אין פאליטעכניקום, און פון יונגע בחורים, וואס האבן זיך געגרייט אריינצוקומען אין פאליטעכניקום אדער האבן פאנטאזירט וועגן עפעס אנדערס. אבער עס איז געווען א קרייז פון יונגע מענטשן, וואס האבן ניט בלויז געטראכט וועגן זיך, נאר אויך געטראכט וועגן אויסבעסערן די וועלט. מען פלעגט דיסקוטירן, דע־באטירן צווישן זיך, אבער אן א באשטימטער ריכטונג. אלע זיינען געווען סא־ציאליסטיש און רעוואלוציאנער געשטימט, אבער עס האט געפעלט א באדן אונטער די פיס. אויסער, וואס מיר זיינען געווען שוואכע לומדים אין סאציאליזם, האבן מיר אויך ניט געווארט מיט וואס און ווי מען פאנגט אן. מיר האבן געווארט, אז עס זיינען עפעס פאראן אין שטאט באהאלטענע פעדעם, וועלכע מען דארף אנקניפן, אבער מיר האבן זיי ניט געקענט געפינען. מיר האבן דע־ריבער באשלאסן, אז אונדזער ערשטע ארבעט זאל זיין צו גרינדן א קרייזל פאר זעלבסטבילדונג, שטודירן פאליטישע עקאנאמיע און די טעאריע פון סאציאליזם. ביכער האט מען אין ריגע געקענט קריגן גענוג. און אויב עס זיינען געווען קארג רוסישע ביכער, האט מען געקענט קריגן גענוג דייטשע ביכער, און טאקע דירעקט ווען סאציאליזם. אויף דייטשע ביכער איז די צענזור געווען ניט אזוי שטרענג. דער קרייז האט אנגעהאלטן א גאנצןווינטער און מיר האבן אין אים א סך געלערנט. מיר האבן אין אים אפילו אנגעפאנגען לייענען, ריכטיקער לערנען, „קאפיטאל" פון קארל מארקס.

אבער עס ווילט זיך דאך אויך טאן פראקטישע ארבעט, זיך אליין באווען און באווען אנדערע. האבן א פאר פון אונדזער קרייזל און איך איינער פון זיי אנגעפאנגען באזוכן די ציוניסטישע פארזאמלונגען. נאר אויך ביי די ציוניסטן איז קיין ארבעט ניט געווען, אויסער ריידן און דיסקוטירן. דערצו האט זיך דער ציוניזם עפעס ניט אינגאנצן געקלעפט צו אונדזערע סאציאליסטישע באגריפן, וואס זיינען געווען וויט פון דעם נאציאנאליזם, וואס דער ציוניזם האט אויס־געדריקט. נאר ערגער פון אלץ איז געווען די ציוניסטישע געזעלשאפט, וועלכע איז דעמאלט געווען אין גאנצן א בורזשואזע און באזונדערס אין ריגע. פלעגן מיר האבן וועגן דעם דיסקוסיעס און דעבאטירט. מיר האבן לאנג דעבאטירט און דיסקוטירט ביז מיר האבן זיך דערעדט, אז מען קען אייגנטלעך מאכן א קאמבינאציע פון ציוניזם און סאציאליזם. איך נעם זיך היינט ניט אן איבער־צוגעבן די טעאריע, לויט וועלכער די קאמבינאציע איז געמאכט געווארן. איך

געדענק, אז אינגאנצן גלאט איז זי ניט געווען, און אזוי ווי איך האב געהאט א גרויס חלק אין איר באשאפונג, אפשר דעם הויפט־חלק, פלעג איך כסדר דארפן איר אויסבעסערן. עס איז געווען איינער פון דעם קרייזל, א סטודענט פון כעמיע, וואס האט געשטאמט פון אוקראינע און איז געווען גוטע נייבעציק פראצענט אסי־מילירט, וועלכער פלעגט כסדר אויסבויערן לעכער אין מיין טעאריע, וואס האט געפרואווט פאראיניקן דעם ציוניזם מיטן סאציאליזם. נאר נאך ערגער איז געווען א בחור פון מיטאו, אדער ליטאווע, ווי יידן פלעגן עס רופן, מיט וועלכן איך בין באקאנט געווארן. דאס איז געווען א טרוקענער בחור, דערצויגן אויף טייטש און מאטעמאטיק מיט א גראדער טרוקענער לאגיק, און ער פלעגט פון מיין קאמבינאציע מאכן יעדעס מאל א תל.

אט דער בחור, וואס זיין נאמען איז געווען הערמאן בלום, און וועלכער האט אין די שפעטערע יארן פארנומען א גאנץ אנגעזעענעם פלאץ ביי די באלשעוויקעס, איז עס געווען דער, וואס האט מיך באקאנט געמאכט מיט קורסקין. מיטאו איז איין שטונדע מיט דער באן פון ריגע, און איך פלעג מיט חברים פון צייט צו צייט צופארן אויף א טאג אדער צוויי זיך טרעפן מיט באקאנטע, פארן מיט א שיפל אויפן טייך „א" און זינגען רעוואלוציאנערע לידער און דיסקוטירן די צוקונפטיקע רעוואלוציע אין רוסלאנד. מיר פלעגן זיך געווינלעך טרעפן ביי הערמאן בלום אין הויז. עס איז געווען א פריינדלעכע און א געבילדעטע פאמיליע. הערמאנס פאטער איז געווען פון די אלטע משכילים, געשריבן אמאל אין „המליץ". און אט אין דעם הויז האב איך זיך איין מאל געטראפן מיט קורסקין. עס איז אבער ביי מיר זייער ווייניק געבליבן אין זכרון פון מיין ערשטער באקאנטשאפט מיט אים, ניט געקוקט אויף דעם, וואס דאס איז געווען אן אנפאנג פון א באקאנטשאפט, וואס וועט אין א פאר יאר ארום קענען פייערן א פופציק־יעריקן־יובילי.

נאר ניט געקוקט אויף די שטארקע קריטיק פון הערמאן בלום און פון דעם אוקראינישן אסימילירטן סטודענט, האט אונדזער ערשטער ציוניסטיש־סאציא־ליסטישער קרייז אנגעהאלטן עטלעכע חדשים, און מיט מערערע יארן שפעטער, ווען איך האב זיך געטראפן מיט דר. נחמן סירקין, וועלכער האט זיך געערנסט פארן פאטער פון סאציאליסטישן ציוניזם אדער ציוניסטישן סאציאליזם, האבן מיר זיך אויפגערעדט, אז דעם פריז פאר גרינדן דעם ערשטן ציוניסטיש־סאציאליסטישן קרייזל קומט ריגע, וויל דר. סירקינס קאמבינאציע פון ציוניזם און סאציאליזם האט געהערט צו א שפעטערדיקן דאטום. אבער איך דארף צוגעבן, אז זיין טעאריע איז געווען א פיל טיפערע, אזוי טיף, אז עס איז געווען שווער איר צו פארשטיין. עס איז אפשר ניט געווען די טעאריע גופא, ווי די ווערטער, אין וועלכע זי איז אויסגעדריקט געווארן. אבער וואס איז דער אונ־טערשייד — דער ציוניסטישער סאציאליזם איז פארשריבן געווארן אויף דר. סירקינס נאמען, אלס זיינע א דערפינדונג. אזוי איז עס שוין כמעט מיט אלע דערפינדונגען — עס גייט אויף דעם נאמען פון דעם, וואס ברענגט עס אריין אין מארק. איז דאך אויך דער פאליטישער ציוניזם געווען ניט די דערפינדונג פון דעם ווינער דר. הערצל, נאר פון דעם אדעסער דר. פינסקער. ער, דר. פינסקער, איז ארויסגעקומען מיט דער אידייע פון פאליטישן ציוניזם מיט מע־

רערע יאָרן פֿריער, ווי דר. הערצל, און ער האָט אויך אָנגעשריבן אַ ביכל וועגן זיין אידייע, אָבער דער פּאָליטישער ציוניזם גייט דאָך אויף הערצלס נאָמען, ווייל ער האָט די אידייע אַרײַנגעבראַכט אין מאַרק און האָט געקראָגן קונדן פֿאַר איר.

דער צוזאַמענברוך פֿון אונדזער ציוניסטיש־סאָציאָליסטישן קרייזל איז ניט געקומען פֿון די שטענדיקע קשיות אויף זיין טעאָריע און דורך דער גראָדער טרוקענער דייטשער מאַטעמאַטישער לאָגיק פֿון מיין פֿרײַנד פֿון מיטאָו, נאָר דורך אַן עקזעמפּליאָר פֿון דער בונדיסטישער „אַרבעטער שטימע", וואָס איז צופֿעליק געקומען אין אונדזערע הענט.

עס האָט געדאַרפֿט אַזוי פֿאַסירן, אַז אין דער גאָרקיך, אַדער רעסטאָראַן, וואו איך פֿלעג עסן, זאָל איך באַקאָנט ווערן מיט אַ „באַוואוסטזיניקן" וויטעבסקער סטאָליער. אויב איך געדענק ; ריכטיק, איז זיין נאָמען געווען פּערלשטיין, און פֿון אים האָב איך עס געקראָגן דעם נומער „אַרבעטער שטימע", וואו עס איז גע־מעלדעט געווארן וועגן דער גרײַנדונג פֿון „בונד" און וואו עס זיינען אויך איבער־געגעבן געווארן זייערע אויפֿגאַבן און צילן.

דאָס איז געווען אַן אמתער אוצר. איך ווייס ניט, אויב עס איז אין יענער צייט, עס הייסט אין 1897—1898, געווען וועלכע עס איז סאָציאָליסטישע ארגא־ניזאַציע אין ריגע, וואָס האָט געהאַט פֿאַרבינדונגען מיט אַנדערע שטעט. אָבער גאַנץ גלייך, מיר האָבן פֿון איר ניט געוואוסט. די גרינדונג פֿון „בונד" איז פֿאַר אונדז געווען אַ גרויסע נייס, פֿונקט ווי עס איז געווען פֿאַר אונדז אַ גרויסע נייס צו זען אַן אונטערערדישע געדרוקטע יידישע צייטשריפֿט.

נו, דאָס לשון פֿון דער „אַרבעטער שטימע" איז גאָר ניט געווען אַזוי לייכט אײַנצובייסן. און דערצו זיינען געווען אין אונדזער גרופּע אַזעלכע, וואָס זיינען איבערהויפּט געווען טעמפּיק אויף דער יידישער עברי. אָבער מען האָט עס דורכגעהאַרעוועט און עס האָבן זיך אָנגעפֿאַנגען לאָנגע דעבאַטן און דיסקוסיעס און — מיר זיינען געווארן בונדיסטן.

עס רעדט זיך אַזוי, אַז מיר זיינען געווארן בונדיסטן. מיר האָבן וועגן „בונד" אַזוי גוט ווי גאָרנישט געוואוסט, אויסער דאָס, וואָס מיר האָבן געלייענט אין דעם דערמאָנטן נומער „אַרבעטער שטימע", וואָס מיר האָבן געקראָגן. מיר זיינען אין אַלגעמיין געווען אַ גרופּע יונגע בחורים, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין דעם צושטאַנד פֿון זוכן. קיין פֿאַרבינדונג מיט וועלכער עס איז אַרגאַניזאַציע האָבן מיר ניט געהאַט. עס איז געווען אין פּאָליטעכניקום אַ יידישער סטודענ־טישער פֿאַראײַן „אַנאַטאָליקא", וואָס צווישן זיינע מיטגלידער זיינען געווען אײַ־ניקע רעוואָלוציאָנער געשטימט. אַ פּאָר פֿון די זיינען שפּעטער געווארן טעטיקע בונדיסטן. עס איז געווען שוין אויך אַ שטיקל אָנגפֿאַנג פֿון אַ באַוועגונג צווישן די לאָטישן, אָבער מיר האָבן וועגן איר ניט געוואוסט. די לאָטווישע סאָציאָל־דעמאָקראָטישע פּאַרטיי איז געגרינדעט געווארן אין יאָר 1896, אָבער עס איז געווען בלויז אַ שוואַכער אָנפֿאַנג.

אין אַלגעמיין איז ריגע אין יענער צייט געווען אַן אָפּגעשטאָנענע שטאָט, וואָס איז שייך צו דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. זי האָט שפּעטער אָנגעיאָגט און נאָך איבערגעיאָגט, אָבער אין דער צייט פֿון אָרום 1897 איז זי נאָך געווען אַ גאַנץ רואיקע שטאָט. אויך די סטודענטנשאַפֿט אין ריגע איז דעמאָלט נאָך אין

אַלגעמיין געווען אַ רואיקע. דאָס פּאָליטעכניקום איז דעמאָלט נאָך געשטאַנען אונטער דעם דייטשן אינפֿלוס, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס אַפּיציעל איז די שפּראַך שוין געווען רוסיש און די מייסטע פּראָפֿעסאָרן האָבן געהאַלטן זייערע לעקציעס אויף רוסיש. די סטודענטישע קאָראָפּאָציעס, וואָס זיינען געווען אַר־גאַניזירט אויף דעם דייטשן שניט, מיט די קאָלירטע היטעלעך און די קאָלירטע לענטעס, האָבן נאָך געהאט אַ גרויסן אינפֿלוס. די מייסטע „קאָר־סטודענטן", ווי מען האָט זיי גערופֿן, זיינען געווען קינדער פֿון די באָלטישע בראָנען, פֿון דער רייכערער דייטשער שטאָטישער בורזשואַזיע און פֿון די אויפֿגעקומענע רייכע לאָטישן.

און וואָס איז שייך צו דער יידישער ריגע, האָט זי ערשט געהאַלטן אין מיטן ווערן. ריגע האָט באַלאַנגט צו די שטעט, וואו יידן אַן ספּעציעל רעכט האָבן ניט געטאָרט וואוינען. עס איז געווען אַ געווסע צאָל יידן, וואָס האָבן זיך גע־רעכנט פֿאַר ריגער בירגער. גערופֿן האָט מען זיי „שלאָקער בירגער", אויף דעם נאָמען פֿון דעם שטעטל שלאָק, וואָס איז ניט ווייט פֿון ריגע, וואו זיי זיינען געווען צוגעשריבענע. זיי זיינען עס געווען די „יאָהודים" פֿון ריגע און האָבן גערעדט דייטש. אַ געווסע צאָל יידן האָבן געוואוינט אין ריגע אויף דעם זכות פֿון ניקאָלאַיעווסקי סאָלדאַטן. דאָס זיינען געווען זין און אייניקלעך פֿון אָט די סאָלדאַטן, און עס זיינען אויך נאָך געווען רעשטלעך פֿון די סאָלדאַטן גופֿא. זיי האָבן אַפֿילו געהאָט אַן אייגענעם פּלאַץ צום דאָווענען, וואָס האָט געהייסן די „סאָלדאַטסקע שול". און עס האָבן געהאָט רעכט צו וואוינען אין ריגע יידישע סוחרים, וואָס האָבן געצאָלט ערשטע גילדיע, און יידישע באַלמעלאָכעס, וואָס האָבן געהאָט אַ דיפּלאָם פֿון אַ צעך. אָחוץ דעם האָבן געהאָט רעכט צו וואוינען אַלע יידן, וואָס האָבן געהאָט אַ דיפּלאָם פֿון אַן אוניווערזיטעט — דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, אינזשענערן, דענטיסטן און אַפּטייקערס. ריגע האָט דעריבער געהאָט אַ גוטע־לעכע יידישע באַפֿעלקערונג פֿון עטלעכע טויזנט. נאָר צו דער גוטע־לעכער זיינען אַלע מאָל גווען אַ רעכט ביסל ניט־גוטלעכע. גווען אַ צייט, אין די לעצטע יאָרן פֿון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, וווען די גוטלעכע וועגן יידישער וואוינערעכט אין ריגע זיינען ניט שטאַרק אָפּגעהיט געוואָרן און עס האָט זיך אַזוי אויך געצויגן אין די ערשטע פֿאָר יאָר פֿון אַלעקסאַנדער דעם דריטן ביז עס זיינען געקומען איגנאַטיעווס גזירות און די גוטלעכע וועגן יידישער וואוינערעכט אין ריגע האָבן אָנגעפֿאַנגען שטרענג אָפּגעהיט ווערן. אָבער אַרויסטרייבן אַלע יידן, וואָס האָבן זיך אומגוטלעכט באַגוטלעכט אין ריגע איז אינפֿאַך געווען אומ־מעגלעך. עס זיינען געווען טויזנטער. די צאָל פֿון די אומגוטלעכע איז געווען גרעסער, ווי פֿון די גוטלעכע. מען איז געלאָפֿן אין פּעטערבורג, מען האָט געקלאָפּט אין אַלע מגילעכע טירן און מען האָט ענדלעך עפּעס אויסגעקלאָפּט. עס איז נעמלעך אַרויסגעגבן געוואָרן אַ פֿאַראָרדענונג, אַז אַלע יידן, וואָס האָבן געוואוינט אין ריגע אין אַכציקסטן יאָר, עס הייסט אין 1880, זאָל פֿאַרזיפּיק דערלויבט ווערן צו פֿאַרבלייבן אויף ווייטער. די דאָזיקע יידן האָבן שפּעטער געקראָגן דעם נאָמען „אַכציקער". וויפֿיל אָט די פֿאַראָרדענונג האָט געקאָסט, ווען מסתמא בלייבן אַ סוד אויף אייביק, אָבער וויפֿיל מען האָט באַצאָלט פֿאַר איר, איז עס געווען ניט מער ווי אַ טראָפּן אין ים אין פֿאַרגלייך, וואָס עס האָט

אַפּגעקאָסט די יידן שפּעטער פֿעסטצושטעלן, אַז זיי זיינען געווען „אַכציקער" און צו קריגן די פֿאַליציייאישע באַשטעטיקונג מיט די נויטיקע דאָקומענטן.

די פֿאַראַרדענונג האָט זיך פֿאַרוואַנדלט אין אַ גרויסער פֿראַפּיטאַבעלער אונטערנעמונג. עס האָט געהייסן „מאַכן אַכציקער". עס איז געווען אַ געשעפֿט אין וועלכן עס זיינען געווען באַטייליקט פֿון די גרעסטע ביז די קלענסטע, וואָס האָבן געקענט נעמען פֿון אַ פּאָר רובל און העכער. עס זיינען געמאַכט געווארן פֿאָר „אַכציקער" אַזעלכע יידן, וואָס זיינען קיין מאָל אַפֿילו אין ריגע ניט געווען. עס איז שפּעטער דערגאַנגען אַזוי וויט, אַז מען האָט געמאַכט פֿאָר „אַכציקער" אַפֿילו אַזעלכע, וואָס זיינען געבוירן געווארן נאָכן אַכציקסטן יאָר.

נאָר עס זיינען געווען ניט בלויז „אַכציקער". לויטן געזעץ האָבן יידישע באַלמעלאָכעס, וואָס האָבן געהאַט אַ דיפּלאָם פֿון אַ צעך, אַדער ריכטיקער, אַ רעמעסלענאַיאַ אופּראַוואַ, געהאַט אַ רעכט צו וואוינען אין ריגע. נו, זיינען יידן געווארן באַלמעלאָכעס מיט דיפּלאָמען... נישט מער, אָט דער מיטל איז ניט געווען אינגאַנצן קיין באַקוועמער, ווייל עס האָט זיך געפֿאַדערט, אַז מען זאָל זיך פֿאַרנעמען מיט דער מלאָכה אויף וועלכער מען האָט דעם דיפּלאָם. האַנדלען, אַדער פֿאַרנעמען זיך מיט אַן אַנדער באַשעפֿטיקונג האָט מען ניט געטאָרט. און דער פּריסטאָוו, אַדער זיין געהילף פֿלעגן פֿון צייט צו צייט אָפּשטאָטן אַן אומדערווארטעטן וויזיט און אַ קוק טאָן, צי דער בעל דבר פֿאַרנעמט זיך טאַקע מיט זיין מלאָכה. אָבער אין די מייסטע פֿאַלן האָט דער וויזיט בלויז געמיינט, אַז אַ יד זאָל ניט פֿאַרגעסן, אַז עס זיינען אויך פֿאַראַן גויים וואָס דאַרפֿן מאַכן אַ לעבן...

די מייסטע „בעל־מלאָכות" מיט דיפּלאָמען זיינען געווען טינט־מאַכער. ערשטנס, האָט מען ניט געדאַרפֿט שטאַרק מורא האָבן פֿאָר אַ וויזיט פֿון דער פּאָליציי. מען האָט ניט געדאַרפֿט איינאַרדענען אַ וואַרשטאַט מיט געצייג, ווי ווען מען וואָלט געווען אַ שלאָסער, אַדער אַ שוסטער. פֿאָר אַ טינט־מאַכער איז גענוג צו האָבן אַ פּלאַץ ביי זיך אין שטוב, וואו עס געפֿינען זיך עטלעכע פֿאַרשוואַרצטע טעפּ און פּלעשער, אייניקע אָנגעפֿילט מיט טינט און די איבעריקע — לײדיק. און דערביי איז אויך בלויז נייטיק, אַז די הענט זאָלן זיין פֿאַרשמירט מיט טינט. און טאַמער געפֿינט אייך ניט דער פּריסטאָו אַדער זיין געהילף ביי דער אַרבעט, האָט איר אַ גוטן אויסרייד: איר דאַרפֿט דאָך פֿונאַנדערטראָגן די געמאַכטע טינט צו אייערע קונדן. און אַז איר מאַכט טינט, זעט ער דאָך פֿון די טעפּלעך, פֿון די פּלעשער און באַזונדערס פֿון אייערע הענט, וואָס זענען אָפּגעטונקט אין טינט. עס זיינען דעריבער געווען אַזוי פֿיל יידישע טינטן־מאַכער אין ריגע, אַז ווען אַלע וואָלטן באמת געמאַכט טינט, וואָלט אין אַ גאַנץ קורצער צייט אין דער דוויגע, דער ריגער טייך, קיין וואַסער ניט געבליבן.

די צייט פֿון אַרום 1897 איז געווען אַזוי גוט ווי דער אָנפֿאַנג פֿון דער גרויסער יידישער מאַסן־אימיגראַציע אין ריגע, און הגם עס איז שוין דעמאָלט געווען אַ ביסל יידישע אַרבעטער אין ריגע, האָט עס אָבער דאָך ניט געקענט זיין קיין רייד וועגן אַ יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, אַדער אַפֿילו וועגן אָנפֿאַנגען אַרגאַניזירן אַזעלכע.

אייגנטלעך האָט זיך די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג אין ריגע אַנגעפֿאַנגען אַ ביסל אומדירעקט, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן. דער קור־אָרט דובעלעען, וואָס געפֿינט זיך ניט וויט פֿון ריגע ביי דער ריגעשער ים־בוכטע, האָט אין דעם געהאַט אַ גרויסן חלק.

דובעלעען, וואָס האָט געהאַט אַ נאָמען פֿאַר אַ שיינעם אָנציענדן זומער־פּלאַץ, איז געווען אָפֿן פֿאַר יידן במשך די דריי זומער־חדשים: פֿון 15־טן מאַי ביזן 15־טן אויגוסט. די פּאָליציי איז ניט געווען אַזוי שטרענג, וועט מען איז געקומען עטלעכע טעג פֿאַר דעם 15־טן אויגוסט, אָבער דער שטעמפּל, וואָס איז געשטעלט געווארן אויפֿן פּאַס ביים מעלדן זיך אין דער פּאָליציי, איז געווען פֿון 15־טן מאַי ביזן 15־טן אויגוסט. און אין די דריי חדשים האָט דובעלעען מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַ קיבוץ גליות פֿון פֿאַרשיידענע יידן פֿון רוסלאַנד. עס פֿלעגן קומען רייך און אַרעם. די רייכע האָבן געלעבט אין די שיינעווילאָס אָדער אין די רייכע פּאַנסיאָנען ביים ים אָדער אין וואַלד און האָבן זיך געלאָזט וואויגיין, און די אַרעמע זיינען געקומען עפּעס פֿאַרדינען אַרום די רייכע. עס פֿלעגן קומען אַרבעטער פֿון פֿאַרשידענע פֿאַכן, מאַסאַזשיסטקעס, אָקושאַרקעס, לערער, דענטיסטן, גאַנצע, האַלבע און פֿערטל־אינטעליגענטן. און עס פֿלעגן קומען אָזעלכע, וואָס פֿלעגן געפֿינען פֿאַר נייטיק אָוועקצופֿאָרן פֿאַר אַ געוויסער צייט פֿון דער היים, כדי עס זאָל זיי ניט שאָדן אַ שלעכט אויג פֿון אַ זשאַנדאַרם, וואָס האָט אָנגעפֿאַנגען צופֿיל קוקן אויף זיי. אין דובעלעען, וואָס האָט זומער־צייט געהאַט בלויז נייע מענטשן, האָט זיך אַ נייער מענטש ניט אָנגעזען. עס איז דעריבער געווען דאָרטן באַקוועם צו טרעפֿן זיך, וועט מען האָט געדאַרפֿט זיין קאָנספּיראַטיוו. עס איז דאָרט געווען אַ גרויסער געדיכטער וואַלד וואו מען האָט געקענט אָוועקגיין גאַנץ טיף. עס איז אויך געווען אַ געדיכטער ראַנד ביימער, וואָס האָט אָפּגעצוימט דעם ברעג פֿון ים, וואו מענטשן האָבן זיך געקענט טרעפֿן און כאָפּן אַ שמועס און מאַכן דעם איינדרוק ווי זיי וואָלטן זיצן און באַוואונדערן ווי שיין די זון איז טובל אין ים, אָדער ווי די קלייניע לאָגגזאַמע כוואַליעס קושן דעם וויים דינעם זאַמד פֿון ברעג. און אַז מען האָט געוואָלט, האָט מען גענומען אַ שיפֿל און גערודערט אויף דעם בריטן שטילן טייך „א", וואָס האָט זיך אריינגעגאָסן אין ים. און אַ טייל פֿון אָט די מענטשן, וואָס זיינען געקומען פֿון ווי־טעבסק און פֿון דווינסק, פֿון ווילנע און פֿון מינסק, האָבן עס אָנגעטראָגן דעם „בונד" אין ריגע און ניט בלויז דעם „בונד", נאָר זיי האָבן אויך געהאט אַ גרויסן חלק אין אָנשטעקן ריגע מיט דער רעוואָלוציע אין אַלגעמיין.

נאָר דאָס האָט זיך אַלץ אַרויסגעוויזן אַביסל שפּעטער און דעמאָלט האָט ריגע באַקומען גאָר אַן אָנדער פּנים. אין 1897 אָבער האָט זיך עס נאָך ניט גוט געזען, און עס האָט זיך ערשט אָנגעפֿאַנגען שאַפֿן. מען קאָן זאָגן, אַז עס זיינען געווען די ערשטע וואָכן פֿון שוואַנגערשאַפֿט.

*

אין פֿרילינג פֿון 1898 איז אונדזער קרייז פֿונאַנדערגעפֿאַלן. עס איז די צייט, וועט עס פֿאַנגט זיך אָן וואָקאַציע און דער עולם פֿאָרט אָוועק אויף דאַטשע. אייניקע פֿון אונדז זיינען אָוועקגעפֿאָרן אין דובעלעען, און די איבעריקע — צו זייערע עלטערן אין פֿאַרשיידענע שטעט. פֿאַרוואָס דער קרייז איז זיך ניט

צונויפגעקומען צוריק, ווען דער זומער איז פֿאַריבער און מען האָט זיך צוריק־געקערט אין שטאָט, געדענק איך ניט.

*

איך וואָלט ניט ווען אַוועקגיין צו וויט פֿון יאָר 1897, ווייל אין די נעקסטע פֿאָר יאָר האָט זיך עס אָנגעפֿאַנגען אַ סך שנעלער באַוועגן און איך וואָלט ווען זיי געקאָנט אַנשרייבן אַ גאַנץ לאַנגן קאַפּיטל. אָבער איך האָב דאָ געוואָלט בלויז שרייבן ווי אַזוי איך בין געקומען צום „בונד", עס הייסט מיין ערשטע באַקאַנט־שאַפֿט מיט אים. עס האָט אָבער געדויערט אַ פֿאָר יאָר ביז איך בין געוואָרן אַ פֿולשטענדיקער בונדיסט און ווען איך האָב אַליין אָנגעפֿאַנגען נעמען אַן אָנטייל אין דער באַגרינדונג פֿון דער טעאָריע פֿון „בונד". דאָס איז געווען אין אָנהייב פֿון 1901, ווען עס איז געדרוקט געוואָרן פֿון מיר אין דעם אויסלענדישן בונ־דיסטישן זשורנאַל „יידישער אַרבעטער" אַ גרעסערער אַרטיקל וועגן דער נא־ציאָנאַלער פֿראַגע אין „בונד" ((אונטערגעשריבן מיט דעם פּסעוודאָנים „איש תקוה", וואָס איז די העברעאישע איבערזעצונג פֿון האָפֿמאַן).

דער אַרטיקל איז געשריבן געוואָרן אין דער צייט, ווען עס האָט זיך אין די קרייזן פֿון „בונד" געפֿירט אַ הייסע דעבאַטע וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע. איך האָב דעמאָלט שטודירט אין דער שוויץ, וואו עס האָבן זיך צווישן די סטודענטן פֿון רוסלאַנד אַ רעכט ביסל בונדיסטן. די נאַציאָנאַלע פֿראַגע האָט מיך שטאַרק פֿאַראינטערעסירט. איך האָב וועגן איר געלייענט אַלץ, וואָס איך האָב נאָר געקענט געפֿינען, און עס האָט זיך אין מיר דערוועקט אַ שטאַרקער חשק אַליין צו נעמען אַ וואָרט אין דער פֿראַגע. איך ווייל דאָ איבערגעבן אָט דעם אַרטיקל ערשטנס צוליב דעם, וואָס ער איז געווען מיין ערשטער אַרטיקל אין יידיש; צווייטנס, ווייל מען קען פֿון אים זען ווי אַזוי די דעבאַטע פֿון דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע האָט זיך דעמאָלט געפֿירט צווישן דער יידישער סאָציא־ליסטישער אינטעליגענץ.

דער אַרטיקל איז געדרוקט געוואָרן אונטער דעם נאָמען „נאַציאָנאַליזם און נאַציאָנאַלרעכט" און ער ווערט דאָ איבערגעגעבן אַן ענדערונגען, אָהנע די אַרטאָגראַפֿיע און מאָנכע דייטשע ווערטער, וועלכע זיינען אין יענער צייט באָנוצט געוואָרן אין יידיש. אָט איז ער:

„נאַציאָנאַליזם און נאַציאָנאַל־רעכט"

עס טרעפֿט זייער אָפֿט, צווישן מענטשן שטרייטן זיך אַ לאַנגע צייט, אייי־נער שרייט איבער דעם צווייטן, נאָר צום סוף, אַז ביידע ווערן פֿאַרמאַטערט און פֿאַנגען אָן צו רעדן געלאַסן, איינער הערט אויס דעם צווייטן, קומט אַרויס, אַז ביידע האָבן געהערט דאָס זעלביקע, זיי האָבן זיך נאָר איינער דעם אַנדערן ניט פֿאַרשטאַנען. דאָס איז נאָך גוט, אַז צום סוף האָבן זיי זיך געכאַפּט צום שכל אויסצוהערן איינער דעם אַנדערן, עס פּאַסירט אָבער אָפֿט, אַז די צוויי שטרייי־טנדע גייען זיך אַזוי שטאַרק פֿונאַנדער און מיינען, אַז זיי זיינען שטאַרק מחוק און ביי אַ צופֿאַל וועלן זיי וויטער שטרייטן, וויטער אַריבערשרייען איינער

דעם אַנדערן און קענען אַזוי שטענדיק בלייבן ביי דער מיינונג, אַז צווישן זייערע אַנזיכטן איז דער חילוק אַזוי גרויס, אַז אַפילו אַ פשרה איז אוממעגלעך. און באמת רעדן ביידע איין זאַך, אַמאַל קומט עס פון ניט קענען מסביר זיין (דער־קלערן) און אַמאַל פון צו פיל מסביר זיין. עס טרעפט זייער אָפט אַ זאַך, וואָס איז פֿאַרשטענדלעך, לייכט באַגרייפלעך, הייבט מען עס אָן אַבער מסביר צו זיין, פֿאַרדרייט זיך די זאַך עפעס אַזוי מאַדנע ווי אַ פלאַנטער, וואָס מען פֿלעגט אין די גוטע צייטן געבן אַ כלה אויפצופֿלאַנטערן. ווי האָט איינער געזאָגט: „ער־לויטערן (מסביר זיין) הייסט, דאָס פֿאַרשטענדלעכע אומפֿאַרשטענדלעך צו מאַכן".

אָזאַ מין מעשה זעען מיר איצט ביי דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע, וועלכע איז אין דער לעצטער צייט זייער ברענענדיק געוואָרן, דער עולם איז זיך שטאַרק מפלפל, מען שטרייט זיך, איינער שרייט, דער אַנדערער נאָך העכער, איינער זאָגט דאָס, דער אַנדערער זאָגט יענץ. אַ זייטיקער, אַז ער הערט זיך צו, פֿרעגט ער ביי זיך: רבונו־של־עולם, וואָס שטרייטן זיי זיך, ביידע זאָגן דאָך איינס און דאָס זעלבע? נאָר עס איז קיין וואונדער, דער באַגריף „נאַציאָנאַליזם" איז אַ ביסל קאָמפּליצירט, פֿראָסט יידיש הייסט עס מסוכסכדיק, פֿאַרפלאַנטערט, און יעדער פֿאַרשטייט עס אַ ביסל אַנדערש ווי דער אַנדערער און אַז מען וויל לאָגיש זיין, מוז מען צוריקציען דעם גאַנצן שטרייט אויפֿן באַגריף פֿון וואָרט „נאַציאָנאַליזם", וועט עס אויסקומען, אַז די שטרייטנדע זיינען גאָר מחוסר ניט אין זייערע אַנזיכטן, נאָר אין באַגריף פֿון וואָרט „נאַציאָנאַליזם". געווינלעך, וען מיר ווילן רעדן, דערקלערן די נאַציאָנאַלרעכט־פֿראָגע, איז אונדזער ערנסטע אויפֿגאָבע קלאָר מאַכן די באַגריפֿן פֿון נאַציאָנאַלרעכט בכלל און פֿון נאַציאָנאַליזם בפֿרט, אַן דעם קענען מיר זיך פֿון וואָרט ניט רירן, עס וועט אַרויסקומען ווייטער אַ פלאַנטער, אַ פֿאַרדרייענישׂ ווי אין דור הפלגה צייטן, וואָס פֿאַרשטייען מיר אונטערן וואָרט נאַציאָנאַליזם? עס איז אַפילו אַן עלעמענטאַרע שאלה, ווער ווייס ניט וואָס נאַציאָנאַליזם איז? מען דאַרף נאָר אַ קוק געבן אין פֿראַנקרייך, וואָס די נאַציאָנאַליסטן טוען. האָט מען גלייך אַ תירוץ, מען דאַרף דעם פֿאַקט אַליין אונטערזוכן, אַנאַליזירן און מען קומט אָפט צו אַ רעזולטאַט, אַז די קראַנק־הייט איז גאָרניט די, פֿאַר וועלכע מען האָט דאָס אַנגענומען; עס טרעפט גאָר אָפט, אַז די סימפּטאָמען פון צוויי פֿאַרשיידענע קראַנקהייטן זיינען זייער ענ־לעך, אַז אָפילו אַ דאָקטאָר אַ מומחה קען אַ טעות האָבן ביים ערשטן אויגנבליק.

עס זיינען דאָ קאָסמאָפּאָליטן, אינטערנאַציאָנאַליסטן, שאָוויניסטן און נאַציאָנא־ליסטן. וואָס ווילן די אַלע? מיט וואָס אונטערשיידן זיי זיך אייגער פון דעם אַנדערן? די שאלה ווייל איך ווי וויייט מעגלעך דערקלערן. נאָך דעם וועלן מיר קענען איבערגיין צו דער עיקר פֿראַגע פון נאַציאָנאַלרעכט. דער קאָסמאָפּאָליט זאָגט, אַז אַלע מענטשן פון אַלע נאַציעס, פֿעלקער און ראַסן זיינען בטבע גלייך, דאָס איז אַ מין חיה, — צי וועלף אַדער שעפּסן, דאָס איז אַן אַנדער שאלה. די הויפּט־זאַך איז נאָר, עס איז אַ מין, אַדער אַלע וועלף, אַדער אַלע שעפּסן, פון איין סטאַדע; דער קאָסמאָפּאָליט ווייל ניט צוגעבן, אַז איין נאַציע שיידט זיך פון דער אַנדערער אין כאַראַקטער און באַגריפֿן וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכן; ער זאָגט, אַז עס איז אין גאַנצן אַ ליגן, נישט געשטויגן און נישט געפֿלויגן, עס איז קיין

נפֿקא מינה צווישן איין נאַציע און דער אַנדערער, פֿשוט מענטשן זיינען מענטשן, ווי שעפּסן זיינען שעפּסן, די אַלע נפֿקא מינות, די אַלע חלוקים זיינען אויסגע־ טראַכטע זאַכן, לכן, קומט אויס, אַז עס דאַרפֿן ניט זיין קיין באַזונדערע פֿעלקער, באַזונדערע נאַציעס, און אַלע מענטשן זיינען איין פֿאַלק, איין נאַציע. דער אינטער־ נאַציאָנאַליסט זאָגט, אַז עס איז ניט ריכטיק, אַז אַלע מענטשן זיינען איין סטא־ דע, עס זיינען יאָ דאָ פֿעלקער, עס זיינען יאָ דאָ נאַציעס און צווישן זיי איז טאַקע אַ גרויסער אונטערשייד, עס איז אַן אונטערשייד אין כאַראַקטער און באַגריפֿן, אין זיטן און נאָך אַזעלכע זאַכן. צוזאַמענקנעטן אַלע פֿעלקער, מאַכן פֿון זיי אַלעמען איין שטיק מענטש איז אוממעגלעך, און יעדעס פֿאַלק אַנטוויקלט זיך גאַנץ אַנדערש ווי דאָס אַנדערע; די וואָס וואויינען אין וואַרעמע לענדער, מוזן זיין אַנדערש פֿון די, וועלכע וואויינען אין קאַלטע לענדער, אויף דער אַנט־ וויקלונג פֿון פֿעלקער ווירקן אויסערלעכע אורזאַכן און אינערלעכע אורזאַכן, וועלכע מען קען ניט אָפּשאַפֿן, לכן בלייבן זיך נאַציעס — נאַציעס און פֿעלקער בלייבן זיך פֿעלקער. נאָר דאָס שאַדט גאָרניט, מהכא תיתי, זאָלן זיי זיך זיין, זיך וויטער אַנטוויקלען אויף זייער אופֿן, יעדערער מיט זיין כאַראַקטער, מיט זיינע באַגריפֿן, זיי דאַרפֿן זיך נאָר ניט רייסן צווישן זיך, זיי דאַרפֿן לעבן אין אחדות, אייניר העלפֿן דעם צווייטן; אַלע פֿעלקער זיינען ברידער, אַבער אויך צווישן ברידער טרעפֿט עס גאַנץ אָפֿט, אַז זיי זיינען גאָר ניט ענלעך אייניר צום אַנדערן, אייניר איז אַ לאַנגער, אַ דאַרער, אַ מרה שחורהדיקער און האָט שוואַרצע האָר, דער אַנדערער איז גראָד אַ קורצער, אַ דיקער, אַ פֿריילעכער, אַ לעבעדיקער און האָט דווקא רויטע האָר, נאָר די ביידע ברידער קענען לעבן אין שלום, אין אחדות טאַקע ווי ברידער, גאָר ניט אַכטן אויף דעם, וואָס זיי זיינען ניט ענלעך אייניר אויפֿן אַנדערן. דער שאָוויניסט זאָגט, ברידער זיינען נאָר די מענטשן פֿון איין פֿאַלק, פֿון איין נאַציע, מיט אַנדערע פֿעלקער קיינע מחותנים, אין קעגנטייל, שונאים, איין פֿאַלק מוז זען איינצושלינגען דאָס צווייטע, צווישן איין פֿאַלק און דעם אַנדערן איז אַן אייביקע מלחמה, ווער עס האָט שאַר־ פֿערע ציינער, גרעסערע לאָפּעס, דער איז גובר. די אַלע דינים פֿון יושר האָבן נאָר גילטיקייט פֿאַר די מיטגלידער פֿון איין און דעם זעלבן פֿאַלק, אַדער פֿון איין אינדיווידואום פֿון איין פֿאַלק צום אינדיווידואום פֿון אַן אַנדער פֿאַלק, אַבער דאָס גאַנצע פֿאַלק קעגן אַן אַנדערן גאַנצן פֿאַלק האָט קיין דינים פֿון יושר ניט. אין קעגנטייל, איין פֿאַלק דאַרף זיך אַנטוויקלען און לעבן אויף די קאָסטן פֿון אַנדערע, איין נאַציע דאַרף אַנוועגדן אַלע כוחות צו עקספּלואַטירן די אַנדערע. ממילא קומט אַרויס, אַז יעדער שאָוויניסט האַלט זיין פֿאַלק פֿאַר דעם אייבערשטן פֿון כריין קעגן אַנדערע נאַציעס און ער האָט דעריבער דאָס רעכט צו לעבן און צו גדייען אויפֿן פֿרעמדן חשבון, נאָך זיין מיינונג נאָך זיינען אַלע פֿעלקער געשאַפֿן נאָר צוליב זיין פֿאַלק. דער נאַציאָנאַליסט שטייט צווישן דעם אינטער־ נאַציאָנאַליסט און דעם שאָוויניסט, אָבאָ פֿאַלט ער צו צו דעם אינטערנאַציאָ־ נאַליסט און זייער אָפֿט צום שאָוויניסט.

אַז מיר רעדן וועגן נאַציאָנאַליזם, דאַרפֿן מיר די ערשטע זאַך פֿעסטשטעלן, וועגן וועלכן נאַציאָנאַליזם מיר רעדן, ווייל נאַציאָנאַליזם אַליין, אָפּגעטיילט פֿון אינטערנאַציאָנאַליזם אַדער פֿון שאָוויניזם, עקזיסטירט ניט, ער מוז געהערן

אַדער צום ערשטן אַדער צום לעצטן. שטעלט מען זיך דעם באַגריף קלאָר, קען מער קיין שטרייט ניט זיין, קיין סאָציאַליסט וועט ניט זיין קעגן אינטערנאַציאָנאַליזם און קיינער — פֿאַר שאָוויניזם. אַז אַ סאָציאַליסט זאָגט מיר, אַז ער איז אַ נאַציאָנאַליסט, פֿאַרשטיי איך וואָס פֿאַראַ נאַציאָנאַליזם ער מיינט, איך פֿאַרשטיי אַז ער וויל מיר זאָגן, אַז ער איז ניט קיין קאָסמאָפּאָליט. אַנדערש קען איך דאָס ניט פֿאַרשטיין. נאָר אַזוי, וואָס איז געזאָגט אויף אַנדערע נאַציעס האָט קיין גילטיקייט פֿאַר דער יידישער נאַציע ניט, וואָרום מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ? וואו איז נאָך פֿאַראַן אַזאַ מין פֿאָלק ווי מיר יידן? ביי אונדז איז אַן אַנדער מין לאָגיק, וואָס ביי אַלעמען איז גראָד איז ביי אונדז דווקא קרום, ביי אונדז קען מען ניט בלויז זאָגן, אַז צוויי מאָל צוויי איז פֿינף, נאָר אַז צוויי מאָל צוויי איז אַ קידוש־חלה אדער גאָר אַ הדס, ביי אונדז קען זיך סתם קומען איינער מיט אַזאַ מין לאָגיק: ביי יידן נאַציאָנאַליזם, חס־ושלום! יידן זיינען איבערהויפט ניט קיין נאַציע, היינט ווי קען זיין נאַציאָנאַליזם אַן אַ נאַציע? דער זעלביקער פֿילאָזאָפֿירט ווייטער, דהיינו: אַ נאַציע הייסט, וועלכע האָט אַ שפּראַך, אַ טעריטאָריע און אַן אייגענע קולטור, יידן האָבן אָבער די אַלע דריי זאַכן ניט, אַ שפּראַך אַן אַ גראַמאַטיק איז קיין שפּראַך ניט, טעריטאָריע האָבן זיי דאָך לכל הדעות ניט און אַ קולטור האָבן זיי סתם ניט, ממילא איז עס קיין נאַציע. אַז מען זאָל פֿרעגן דעם זעלבן פֿילאָזאָף: הער פֿילאָזאָף, ווער זייט איר אַקאָרשט אַליין? אַ רוס דאָך ניט, איר זייט געבוירן אין ליטע און מן הדין איז עס ניט רוסישע טעריטאָריע, אַ ליטווינער זייט איר אויך ניט, איר קענט ניט זיין לשון און זענט פֿרעמד פֿון זיין לעבן, עס קען זיין, אַז איר האָט געהאַט דאָס גליק געבוירן צו ווערן אויף רוסישער טעריטאָריע, פֿונדעסטוועגן פֿרובירט אַקאָרשט אַ פֿרעג געבן וועלכן עס איז רוס, וואָס איר זייט, וועט איר הערן, וואָס ער וועט אייך זאָגן. ער וועט אייך בעטן מחילה און זאָגן דעם אמת, ער וועט נאָך צולייגן, אויב ער איז אַן ארנטלעכער מענטש, אַז נאָך זיין מיינונג זיינען אַלע יידן אויך מענטשן.

ווי עס שיינט, אונטערשיידן זיך יידן דאָך אפֿילו מיט עפּעס פֿון אַנדערע פֿעלקער, אין אַ יידן איז דאָך דאָ עפּעס אַזעלכעס, מיט וואָס מ׳דערקענט אים. ווי עס שיינט, האָבן דאָך יידן וועלכע עס איז אייגנטימלעכקייטן, וואָס ביי אַנדערע פֿעלקער איז עס ניטאָ, אפֿשר איז עס טאַקע זייער קולטור? מען קען פֿרעגן וויטער, ווי קומט דאָס סתם צו אַ סאָציאַליסט, וועלכער אַנערקענט ניט אייגנטום, צו ווערן אויף אַ מאָל אַ חסיד פֿון אייגנטום און רעדן מכח טעריטאָריע? וועגן שפּראַכן דאַרף מען סתם זיין אַ נאַר און זאָגן, אַז יידן האָבן קיין שפּראַך ניט, מען מוז זיין צו באַשרענקט עס צו באַהויפטן. באַשרענקט זיין איז נאָך צו ווייניק, מען דאַרף זיין סתם אַן אידיאָט. מילאָנען מענטשן רעדן אויף אַ שפּראַך, פֿאַרשטייען זיך אַנאַנדער זייער גוט, אין מיטן דעריבער קומט אַ פֿילאָזאָף, גיט אַ מאָל מיטן האָנט און ווייל מיט איין מאָל עטלעכע מילאָן מענטשן מאַכן פֿאַר שטום! אַז יידיש איז קיין שפּראַך ניט, קיין אַנדערע פֿאַרשטייען זיי נאָך ניט, בלייבן זיי דאָך נעבעך גאָר שטום... האָלט אייך דיין פּעס, הער פֿילאָזאָף, האָב רחמנות אַמוויניקסטנס אויף די יידישע אַרבעטער, וועלכע מען איז אַזוי רודף, זיי האָבן שוין אַזוי אויך קיין זאָך ניט, ווילסטו נאָך דאָס אינציקע,

די שפּראַך, וועלכע זיי האָבן, פֿון זיי אַוועקגענעמען? האָלט אָפּ דיין גרימצאָרן און באַדענק דיר בעסער, אַז דו ביסט זיך אַליין סותר. דו אַליין זאָגסט, אַז דאָס פֿאַלק איז דאָס די מאַסע, טאָ פֿרוביר אַקאָרשט אַ פֿרעג געבן ביי דער מאַסע, פֿאַר וועלכער דו אַרבעטסט: הערט רבותים! איז יידיש אַ לשון אָדער ניט? דו וועסט זען וועלכע אויגן מען וועט אויסשטעלן אויף דיר, מען וועט מיינען, אַז ביי דיר אין קאָפּ איז עפּעס ניט גלאַט, און עס וועט זיך געווינט געפֿינען נאָך אַן עזות פּנים, וועלכער וועט הייסן דיר צולייגן אַ פּענכער מיט איז צום קאָפּ. קורץ גערעדט, מיר האָבן צו טאָן מיט פֿאַקטן, ניט מיט פּוסטע פֿילאָזאָפֿיע. עס איז אַ פֿאַקט, אַז יידן זיינען אַ נאַציע און דווקא די, וועלכע רעדן יידיש; וועגן מיר רעדן יידן אַפֿס נאַציע, קענען מיר נאָר פֿאַרשטיין די יידן, וועלכע רעדן יידיש. מיר קענען ניט צורעכענען די פֿראַנצויזישע, די איטאַליענישע און אויך ניט די דייטשע יידן. יענע האָבן ניט מער קיין ספּעציעלע יידישע אינטערעסן, און די אַלע, וועלכע רעדן יידיש, האַלטן זיך פֿאַר אַ נאַציע; אָלע טעאָריעס, אָלע פֿילאָזאָפֿיעס קענען דאָ ניט העלפֿן, עס איז אַ פֿאַקט. פֿילאָזאָפֿיע קען נאָר נוצן אויף צוקונפֿט; וואָס עס וועט זיין; מעג זיך יעדער פֿילאָזאָפֿירן, נאָך זיין אופֿן, איינער איז אַן אָפּטימיסט און גלייבט, אַז יידן וועלן מיט דער צייט אויפֿהערן צו זיין אַ נאַציע, „זשאַרגאָן" וועט פֿאַרשווינדן ווי רויך, און די יידן וועלן זיך אַסימילירן, יעדער וועט כאָפּן פֿון זיי אַ שטיק. אַ רחמנות נאָר אויף ליטווינער, אַ קליין פֿעלקל און האָט אַזוי פֿיל יידן, זיי זאָלן זיך ניט ביי דער חלוקה איבערעסן. די איבעריקע קליינע נאַציעס קענען נעבעך האָבן דעם זעלבן פּסק. אָפֿילו דאָס גרויסע פּוילן קען זיך אויך שווער אָפּגרעפּצן פֿון אַזאַ מין ביסן. דער אַנדערער איז אָבער אַ פּעסימיסט און וויל גלייבן, אַז ווי לאַנג עס וועלן זיין פֿעלקער, נאַציעס, וועלן יידן עקזיסטירן אָפֿס פֿאַלק. דאָס איז אַלץ אויף להבא, פֿאַר היינט גיט די פֿילאָזאָפֿיע ניט. עס זיינען היינט דאָ יידן און זיי זאָגן, אַז זיי זיינען אַ נאַציע. זיי באַשעפֿטיקן זיך ניט מיט פֿילאָזאָפֿיע, מכוח שפּראָכן, טעריטאָריע און קולטור. און די, וואָס ווילן אַרבעטן אונטער דער יידישער מאַסע, וועלכע ווילן נוצן ברענגען, מוזן וועלנדיק אָדער ניט וועלנדיק צוגעבן, אַז דער פֿאַקט איז אַ פֿאַקט, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט אַ נאַציע, וועלכע האָט אירע מעלות מיט אירע חסרונות מיט אָלע נאַציעס צו גלייך. די, וועלכע קענען זיך דאָס ניט רעכט מאַכן, זיי קענען דאָך ניט צוגעבן, אַז זיי האָבן צו טאָן מיט אַ פֿאַלק, און ווילן דאָך אַרבעטן צווישן יידן, איז דאָ אַן עצה — זיי זאָלן ווערן ציוניסטן. די ציוניסטן זיינען מיט זיי איינשטימיק, יענע זאָגן אויך דאָס זעלבע: יידן זיינען איצט קיין פֿאַלק ניט, מיר האָבן קיין שפּראַך ניט, ווייל זשאַרגאָן איז נאָך זייער דעה אַ גלות־שפּראַך, טעריטאָריע האָבן מיר דאָך אויך געוויס ניט. און די קולטור אונדזערע איז מיט אַ סרכא, מען דאַרף איר פֿאַטשן און בלאָזן ביז מען וועט די סרכא אַראָפּנעמען, געווינעלעך קען מען עס אַראָפּנעמען נאָר אין ארץ־ישראל, ווייל זייענדיק אין גלות וואָקסן גלייך אַנדערע סרכות אָן. וואָרום אַרבעטנדיק אָלס סאָציאַליסט מיט אַזעלכע אַנזיכטן צווישן דער מאַסע, איז זייער שווער צו ברענגען די געוואונטשענע נוצן; אויב איינער וויל נישט אַנערקענען די יידישע מאַסע אָפֿס גלייכבאַרעכטיקטע מיט

אַנדערע פֿעלקער, אויב ער באַטראַכט די יידישע מאַסע פֿאַר אָפּגעלעבט, פֿאַר פֿאַרפֿוילט מאַטעריאַל, וועלכעס מען דאַרף באַלד אַרויסוואַרפֿן און טיף מקבר זיין מען זאָל אָפּילו דעם ריח ניט הערן, אַזעלכער קען ניט האָבן קיין אינטערעס פֿאַר זייער אַרבעט, ער קען ניט האָבן קיין אינטערעסן אויסצושטודירן די מאַסע, צווישן וועלכער ער אַרבעט, ער קען עס נאָר באַטראַכטן אָפּס אָ לאַסט, אָלס משא און צייכן די מינוטן פּטור צו ווערן פֿון דער נבלה, פּטור צו ווערן אויף אַלע מאָל און אָ סוף מיט אַן עק.

אונדז קען נאָר אינטערעסירן די פֿראַגע, פֿון וואַנען נעמט זיך ביי אונדז דער ניט נאָרמאַלער צושטאַנד? מענטשן, וועלכע שטימען אייַן, אַז ליטווינער זיינען אָ נאַציע, אָ פֿאָלק, וועלכעס בילדעט אין קיין אָרט אָ מאַיאָריטעט, זייער שפּראַך האָט וויניקער פּרעטענזיעס אויף צו הייסן אָ שפּראַך ווי דער „זשאַרגאָן", וויל זי האָט אַבסאָלוט ניט קיין ליטעראַטור, און דאָך איז עס אָ פֿאָלק, דער ליטווינער קלערט גאָרניט אַנדערש. און דער יידישער סאָציאָליסט וויל אויך אַנדערש ניט קלערן. קומט עס אָבער צו יידן, פֿאַנגט ער זיך אָן צו שטיקן, דרייט ער זיך אין אַלע זייטן כאָפּן וואו עס איז אָ פּסול. נאָר די זאָך לאָזט זיך דערקלערן; צו אונדזער באַדויערן האָט זיך נאָך אָ טייל פֿון אונדזערע סאָציאָליסטן ניט באַפֿרייט פֿון די בורזשואַזע אידעען, זיי זיינען נאָך ביז הייַנט פֿון זיי באַאיינפֿלוסט און קענען זיך ניט באַפֿרייען. די יידישע בורזשואַזיע האָט געפֿונען פֿאַר נוצלעך צו שרייַען אין אַלע גאַסן, אַז יידן זיינען קיין פֿאָלק ניט, אַז זיי זיינען פּשוט אמתע רוסן, מער ניט, פֿון אַן אַנדער גלויבן. זי האָט געראַטן דורך דעם צו באַקומען גלייכע רעכט און רעכנט אַזוי נאָך עד־היום. די בורזשואַזיע האָט אויפֿגעשטעלט גאַנצע תורות מכח דעם, און אָ טייל פֿון אונדזער אינטעליגענץ שלעפּט זיך נאָך, הגם פֿון די איבעריקע בורזשואַזע תורות האָבן זיי זיך שוין לאַנג באַפֿרייט, נאָר ווי לאַזט עס ניט איבער אַ זכר לחורבן? דער זעלביקער צושטאַנד איז אויך געווען ביי אַנדערע שוואַכע פֿעלקער, אין רוסלאַנד נאָך עד־היום. אָבער נאָר די בורזשואַזיע האָלט זיך דערביי, אינטעליגענץ שטייט ווייט פֿון די אַנזיכטן; דער ליטווינער, דער לעט, דער אוקראַינער וועט זיך פֿאַר קיין פֿאַל ניט אַרויסשטעלן אַלס אַן אַנדערער, אַזעלכע מעשות טרעפֿן זיך אויסשליסלעך נאָר ביי אונדזער אינטעליגענץ, זי האָט זיך דאָך נאָך ניט באַפֿרייט פֿון דער בורזשואַזער שקלאַפֿערייַ, און אַרעמקייט און שוואַכקייט איז דאָך אָ בזיון. אָט דאָס איז די ריכטיקע קלאַרע סיבה וואָס אָ סך טרעטן אַרויס אַזוי פֿייַערדיק קעגן די, וועלכע באַהויפּטן, אַז יידן זיינען אויך אָ נאַציע, זיי פֿילן עפּעס זיך ניט באַקוועם, ווי אינער, וועלכן מען דערמאָנט אַלע זיינע חטאים; עס דוכט זיך זיי, אַז מען גיט זיי אָ פּאָטש אין פּנים לפּני עם ועדה, זיי האָבן דאָך געהאַלטן, געגלייבט אָ צייט יאָרן, אַז אָ יד זיין איז אָ בזיון, פֿון אָ גרסא דינקותא וועלט מען ניט אַזוי גיך פּטור.

מיר האָבן אויך אַזעלכע, וועלכע פֿאַרשטייען אַן אינטערעס און ווילן ניט אָפּלייקענען, וואָס עס איז דאָ; איין מאָל עקזיסטירן יידן אַלס אָ פֿאָלק, קען מען דאָס ניט אַוועקנעמען און האַלטן דאָס פֿאַר אָ נאַרישקייט, זיך איינשפּאַרן מיט די הינטערשטע פֿיס און שרייַען אַז דער פּריץ איז קיין פּריץ ניט און די שמיץ זיינען קיין שמיץ ניט. זיי האָבן אָבער אַזאָ מין טענה: אמת, זאָגן זיי, יידן זיינען טאָקע אָ נאַציע, אָבער אויפֿטרעטן אַלס נאַציע, שטעלן פֿאָדערונגען אַלס

נאַציע זײַנען זיי ניט מסכים, פֿשוט ווײַל עס איז ניט פּראַקטיש. זעט איר, דאָס איז אַ טענה, מכּח דעם דאָרף מען רעדן. און דאָ קומען מיר צו דער עיקר־פֿראָגע פֿון נאַציאָנאַלרעכט. עס האַנדלט זיך איצט מכּח דער שאלה, אויב יידן אַלס נאַציע זאָלן שטעלן פֿאָדערונגען מיט אַלע נאַציעס צוגלײַך, אָדער ניט. היינט האָבן מיר אין רוסלאַנד איבערהויפּט ניט קיין רעכט, אָפֿילו ניט קיין היינטיקע רעכט, אַ הונט האָט דאָך אַמווייניקסטנס אַ רעכט צו וואוינען אין גאַנץ רוסלאַנד, יידן האָבן דאָס אויך ניט; אַז מיר פֿאָדערן רעכט, מוזן מיר אָנפֿאַנגען פֿון אַלף־בית: ערשטנס, מענטשן־רעכט, מיר זאָלן האָבן אַמווייניקסטנס גלייכע רעכט מיט אויסלענדער אין רוסלאַנד, נאַכהער, בירגער־רעכט, נאָכהער, פֿאָליטישע רעכט, און צום סוף נאַציאָנאַלע רעכט. דער חלוק צווישן בירגער־רעכט, פֿאָליטישע רעכט און נאַציאָנאַלרעכט איז אַזוי: אין רוסלאַנד האָבן די רוסן בירגער־רעכט, די אַנדערע פֿעלקער האָבן אויך, אָבער באַשרענקט, נאָר אין גאַנצן גענומען, נאָך רוסלאַנדס דעספּאָטיזם, הייסט עס דאָך בירגער־רעכט; יידן האָבן אָפֿילו קיין באַשרענקטע בירגער־רעכט ניט, ווי געזאָגט. פֿאָליטישע רעכט האָבן אָפֿילו די רוסן ניט, אין רוסלאַנד וויסן מען ניט פֿון פֿאָליטישע רעכט, מען ווײַל שטאַרק ניט ליידן, אַז מען רעדט גאָר אָפֿילו וועגן דעם. אין דייטשלאַנד, צום ביישפּיל, האָבן אַלע נאַציעס פֿאָליטישע רעכט, אָדער ווי מען רופֿט עס פֿאָליטישע פֿריהייט, אָבער נאַציעס אין דייטשלאַנד האָבן דאָס רעכט זיך צו פֿאַרנעמען מיט פֿאָליטיק. אָבער ניט אַלע האָבן נאַציאָנאַל־רעכט; די פֿאָליאַקן, למשל, האָבן ניט קיין נאַציאָנאַלע רעכט, אויף אַ פֿאַרזאַמלונג מוז מען רעדן דייטש, ניט פּויליש, דער קאָמיסאָר לאָזט ניט, און ווער עס פֿאַרשטייט ניט קיין דייטש, האָט פֿאָר אים די גאַנצע פֿאַרזאַמלונג קיין וועדט ניט, פֿאָר אים איז עס דאָס זעלבע ווי מען וואָלט אין גאַנצן פֿאַרוועדן מאָכן פֿאַרזאַמלונגען, ממילא קומט אויס, אַז די דייטשן אין דייטשלאַנד האָבן מער רעכט ווי די פֿאָליאַקן. דער דייטש דאַרף ניט לערנען פּויליש און דער פֿאָליאַק מוז לערנען דייטש. געווייניקער אין די לעצדער, וואו די פֿעלקער האָבן זיך שוין דערשלאָגן צו געוויסע רעכט, קומען זיי איצט פֿאָר נאַציאָנאַלרעכט. אין רוסלאַנד קומען איצט די בירגער ערשט פֿאָר פֿאָליטישע רעכט; נאָר צו פֿאַרשפּאָרן אַן ארבעט ווײַל מען מאַכן צוויי שפּרונגען מיט איין מאָל און מען פֿאָדערט פֿאָר איינס אויך נאָכציאָנאַלרעכט. מיר יידן, אַז מיר ווילן פֿאָדערן נאַציאָנאַלרעכט, האָבן מיר צו מאַכן דריי אָדער פֿיר שפּרונגען מיט איין מאָל. איז טאַקע די שאלה, צי מיר האָבן אַזאַ כּח אין זיך צו מאַכן אַזאַ מין שפּרונג? איז אַזאַ שפּרונג פּראַקטיש? נאָך איין זאַך: מיר דאַרפֿן זיך ערשט קלאָר מאַכן, וואָס מיר פֿאַרלאַנגען מיט נאַציאָנאַלרעכט אַפֿס יידן. מיר האָפֿן און מיר שטרעבן, אַז אין רוסלאַנד וועט דאָך ווערן ווי עס איז אַ קאָנסטיטוציע, עס מוז ווערן, עס קען זיך לאַנג ניט האַלטן אויף אַזאַ צעפּוילטן, צעפֿאַלענעם פֿונדאַמענט, עס מוז איינברעכן. נאָר דעמאָלט וועט ווערן אין רוסלאַנד אַ גאַנצע סומאַטאָכע. רוסלאַנד איז צוזאַמענגעשטיקעוועט פֿון שטיקלעך, יעדער נאָט שטעכט אויס די אויגן, עס איז אַזוי פֿאַרטאַטשנע צוזאַמענגעשטיקעוועט, אַז מען וועט עס מוזן צעטרענען, אָדער בעסער געזאָגט, עס וועט אַליין פֿונאַנדערפֿאַלן, שלעכט געגייט און שלעכט פֿאָדעם קען זיך ניט האַלטן. יעדע נאַציע שטעלט זיך היינט אירע אויפֿגאָבן צו ווערן באַלעבאָס

פֿאַר זיך, יעדע נאַציע, די סאַמע קלענסטע אַפֿילו, זאָל זיך האָבן איר אייגענע אויטאָנאָמיע, אירע אייגענע פֿיר ווינקעלעך; די אַלע אויטאָנאָמיעס קענען שטיין אין אַ פֿאַרבאַנד ווי גוטע שכנים (אויסער פֿוילן, וועלכע ווייל מאַכן אין גאַנצן שבת פֿאַר זיך), יעדע נאַציע וועט זיך האָבן אירע אייגענע שולן, איר אייגענע שפּראַך, איר אייגענע קולטור, ממילא וועט זיך קענען יעדע נאַציע אַנטוויקלען אויף איר אופֿן, נאָך איר כאַראַקטער. געווינלעך יידן, נאָך דער רעכנונג, דאַרפֿן אויך שטעלן אַזעלכע פֿאַדערונגען, אויך פֿאַדערן אַן אויטאָנאָמיע, און אפֿשר נאָך מער ווי אַנדערע. וועלן מיר זאָלן די פֿאַדערונגען ניט שטעלן, דאַרפֿן מיר אַנ־פֿאַנגען קלערן וואָס וועט זיין מיט אונדז, אַז עס וועט ווערן אַ קאַנסטיטוציע? צו וועמען זאָלן מיר צופֿאַלן? צו רוסלאַנד דאָך ניט, ווייל יידן זיינען זייער ווינציק דאָ אויף דער רוסישער טעריטאָריע. צו ליטע דאָך לכל הדעות ניט: ערשטנס, מיט וואָס זיינען זיי גרעסערע יחסנים פֿאַר אונדז? צווייטנס זיינען זיי אַ קליין ביסעלע, מיר זיינען מער פֿון זיי, וואָלט דאָך זיין סתּם אַ שטות, אַז אַ מאַיאָריטעט זאָל זיך אונטערגעבן אַ מינאָריטעט, מיר וואָלטן נאָך אַמווייניקסטנס וואָס געוואונען ביי דעם חלוק, וואָלט נאָך זיין אַ סברה; אָזא פֿאַל איז עס אַבער ניט, מיר שטייען אין בילדונג און אַנטוויקלונג פֿיל ווייטער פֿון זיי. דאָס זעלבע איז מיט אוקראַינער, מיר קענען זיך דאָך ניט מבטל זיין, זיך אויפֿלעזן אין אַ נאַציע, וואָס שטייט הינטער אונדז אין בילדונג און אַנטוויקלונג; אין פֿוילן ווידער זיינען דאָ פֿיל שטעט, אין וועלכע די מאַיאָריטעט בילדן יידן. און עס וואָלט זיין אַ גרויסע אומרעכט, אַז די אַלע זאָלן זיין אָנגעוויזן אויף דער פֿוילישער שפּראַך און אויף פֿוילישער קולטור, וואו עס זיינען גאָר וויניק פֿאַליאַקן דאָ. עס קען אויסקומען, אַז פֿון אַ קאַנסטיטוציע קענען מיר יידן נאָך לייַדן אַ גייסטיקן שאָדן. הייבט זיינען מיר אָנגעוויזן אויף רוסישע שפּראַך, אויף רוסישע קולטור, מיר מעגן זיין ניט צופֿרידן דערפֿון, מיר קענען זיך ניט אַנטוויקלען נאַטירלעך, אָבער מיר זיינען שוין דערין, עס שלעפּט זיך שוין אַזוי. מיר האָבן דאָך וואָס געוואונען אויך, עס איז פֿאַרט אַ שפּראַך מיט אַ ליטעראַטור; אַז רוסלאַנד צעפֿאַלט זיך אָבער, און מיר וועלן זיך מוזן אונטערוואַרפֿן די פֿעלקער נאָך טעריטאָריעס נאָך, וועלן מיר האָבן גאָר אַ טאַפּלטע צרה: יידן זיינען מיר, וויל מיר האָבן דאָך עפּעס וואָס אייגענע, שטיקלעך רוסן זיינען מיר אויך, מיר האָבן זיך דאָך אַזוי לאַנג דער־צויגן אויף רוסישער קולטור און ליטעראַטור, עס איז דאָך אונדז אַריין אין בלוט און פֿלייש, ביי אונדז האָט זיך עס אַנדערש איבערגעקאָכט, אָבער עס איז דאָך דאָ וואָס רוסישעס, פֿון דער רוסישער שפּראַך וועלן מיר זיך ניט קענען און אויך ניט דאַרפֿן אָפּזאָגן, מיר וועלן איר האָבן גויטיק אויף שריט און טריט, עס איז דאָך אַ שפּראַך, וועלכע צענדליקער מיליאָנען רעדן אויף איר, און מיר וועלן מוזן שטיין מיט זיי אין פֿאַרקער. ענדלעך, וועלן מיר האָבן אָפּיציעלע שפּראַכן, לעטיש, ליטוויש אָדער אוקראַיניש. דאָס איז דאָך עפּעס גאָר אַ צרה, וואָס קיינער האָט עס ניט, אַ קללה אשר לא כתובה בתורה. וואָס דען, מיר וועלן זיין רוסן, איז ערשטנס די פֿראַגע, וועלן יידן אָפּאַרשט וועלן, און דאַרפֿן זיי עס וועלן? צווייטנס, וועלן די איבעריקע נאַציעס, אונטער וועלכע מיר וואוינען, פֿרעגן פֿאַרוואָס עפּעס רוסן? אַז ניט יידן, טאָ זייט וואָס מיר זיינען.

פֿון די אַלע רייד קומט אַרויס פֿאַלגנדעס: קוים זיינען מיר אַ נאַציע, מוזן

מיר פֿאַדערן נאַציאָנאַלרעכט, מיר האָבן ניט קיין אַנדער אויסוועג, מיר מוזן זיין באַרעכטיקט מיט אַלע נאַציעס צוגלייך. וואָס גאָר אַמאָל וועט זיך, אין ווייטער צוקונפֿט, קענען מיר ניט וויסן, מעגלעך דאָן וועלן איבערהויפּט די קלייניע שוואַכע נאַציעס אונטערגיין. דאָס געזעץ „קאַמפֿף אומס דאָזיין" עקזיסטירט דאָך, דער שטאַרקער פֿאַרשלינגט דאָך דעם שוואַכן, מעגלעך דאָן וועט די יידישע נאַציע אויך אונטערגיין, נאָר דאָס איז אַ פֿילאָזאָפֿישע שאלה. ווי די זאַך שטייט זיך אָבער היינט, קענען מיר אָבער ניט לעבן מיט דער פֿילאָזאָפֿיע וואָס אַמאָל וועלן קלייניע שוואַכע פֿעלקער אונטערגיין, היינט מוזן מיר גיין האָנט אין האָנט מיט אַנדערע קלייניע נאַציעס און שטעלן גלייכע פֿאָדערונגען. איז אָזא שפֿרונג אָבער פֿראַקטיש? מיר מוזן ענטפֿערן יאָ, עס איז פֿראַקטיש, ער איז פֿראַקטיש פֿון אָט דער זייט, ווייל אויף אַן אַנדער אופֿן קענען מיר ניט שפֿרינגען און שפֿרינגען מוזן מיר. נאָר דערמיט זיינען מיר נאָך ניט פֿאַרטיק. עס איז ווייניק וואָס אין אַ פֿראַקאַמאַציע אַדער אין אַ פֿלוג־בלעטל וועט מען אַרויסשטעלן די פֿאָדערונג פֿון נאַציאָנאַלרעכט און ווייטער ניט; קוים שטעלן מיר פֿעסט, אַז יידן זיינען אַ נאַציע און האָבן פֿרעטענזיעס אויף נאַציאָנאַלרעכט, דאָרפֿן מיר צווישן דער מאַסע גאַנץ אַנדערש אַרבעטן, דאָן קענען מיר ניט באַטראַכטן דעם יידישן אַר־בעטער נאָר אַלס אַ טייל פֿון רוסישן אַרבעטער, און די יידישע מאַסע ווי אַ טייל פֿון דער רוסישער מאַסע און ווייטער ניט, דאָן האָבן מיר גאַנץ אַנדערע אויפֿ־גאָבן, ספּעציעל יידישע, ווי דער פֿוילישער סאָציאָליסט האָט אויך ספּעציעל פֿוילישע אויפֿגאָבן, און דער לעט ספּעציעל לעטישע און אָזוי ווייטער, און אויפֿ־גאָבן זיינען דאָ זייער פֿיל. סאָציאָליסטן־יידן דאָרפֿן זוכען מיט אַלע מעגלעכקייטן אָנטייל צו נעמען אין אַלע יידישע אינטערעסן פֿון יידישן אַרבעטער; קינדער־דערציאונג שטייט ביי אונדז זייער שלעכט, די קינדער ווערן פֿאַרפֿינצטערט אין די חדרים און לערנען זיך קיין זאָך ניט אויס, אין די חדרים איז דושנע, שמו־ציק, פֿאַרפֿעסטעטע לופֿט, עס וואָקסט אויס אַ דור קראַנקע, פֿאַרקריפּלטע מענטשן.

אין די ישיבות פֿינצטערן אַ סך יונגע מענטשן זייערע בעסטע יאָרן, וויפֿל טאַלאַנט, וויפֿל ניצלעכע מענטשן גייען דאָרטן פֿאַרלוירן! מיר ווייסן ניט וויפֿל טיכטיקע אַרבעטער די ישיבות האָבן אונדז געגעבן, נאָר מיר ווייסן ניט וויפֿל טאַלאַנטן זיינען דאָרטן באַגראָבן געוואָרן, און ליגן איצט באַגראָבן, ליגן און פֿינצטערן אין דער פֿאַרפֿעסטעטער לופֿט פֿון די ישיבות, אָפּגעריסן פֿון דער וועלט, פֿון מענטשן, פֿאַרברענגען זייערע יאָרן אויף אַ פּוסטן סאָפֿיזם. וויפֿל טיכטיקע אַרבעטער וואָלטן מיר פֿון דאָרט געקענט אַרויסנעמען, ווען מען וואָלט געזוכט, געשטרעבט אַרויסצונעמען פֿון דאָרט, עס ליגט אַ רויער מאַטעריאַל, פֿון וועלכן מען קען נאָך אַלץ מאַכן, עס דאָרף נאָר פֿאַלן אין גוטע הענט, עס זיינען דאָ אָזעלכע, וועלכע זיינען פֿעאיק זיך איבערצוגעבן אַן אידעע מיטן לייב און לעבן. וואָר זיינען די ענערגישסטע אַרבעטער צווישן די ציוניסטן, אָז ניט בחורים פֿון ישיבות? עס איז ניט ווייל דער ציוניזם האָט די קראַפֿט אָנצוציען אָנהענגער, אין קעגנטייל, איצט ציט דער ציוניזם ניט אַן, ציוניזם האָט ניט קיין אַרבעט צו געבן זיינע אָנהענגער, די אָנהענגער שרייען: גיט אונדז אַרבעט! און עס איז ניטאָ. די אידעע האָט קיין מאַטעריעלן באָדן, זי האָט ניט מיט וועמען צו קעמפֿן,

די גאַנצע אידעע רוט נאָר אויף האָפֿנונגען, דער סולטאַן וועט אפֿשר אַמאָל דערלויבן די יידן צו גיין אין ארץ־ישראל. די בחורים זיינען נאָר געווארן ציוניסטן, ווייל זיי האָבן קיין בעסערס ניט געהאַט. די יידישע ליטעראַטור[1], וועלכע איז אין די לעצטע יאָרן שרעקלעך רעאַקציאָנער געוואָרן, קאַרמעט דעם עולם מיט אַלערליי מינים נאַרישקייטן. אויסער ציוניזם געפֿינט מען זעלטן אַ רעכט וואָרט, די גרעסטע טייל שרייבערס שרייבן מיט אין ניגון און די לעזער ווייסן סתם ניט אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט זיי זיינען. סאָציאַליסטן האָבן געדאַרפֿט זיך אַנשטרענגען מיט אַלע מעגלעכקייטן אַרייננצודרינגען אין די פֿינצטערע ווינקעלעך, פֿאַרשפרייטן אַ ביסל ליכט אין די ישיבות, אין די חדרים, און דער ליטעראַטור, ווי ווייט מעגלעך, געבן אַ רעאַלע ריכטונג. איך וויל ניט זאָגן דער־מיט, אַז זיי זאָלן עס מאָכן פֿאַר זייער הויפּט־אַרבעט, אָדער צומאָל פֿאָדערן פֿון יעדן אינצ׳יקן, איך וויל נאָר זאָגן, אַז דאָס דאַרף זיין אַ זייער וויכטיקע אויפֿגאַבע, און יעדער איינצ׳יקער וויפֿל ער קען נאָר דאַרטן ווירקן, זאָל ווירקן. קוים מאָכן מיר עס פֿאַר אַן אויפֿגאַבע, וועלן מיר שוין ווי עס איז געפֿינען וועגן און מיטלען צו ווירקן. היינט איז שווער, מיר האָבן צו ווייניק קרעפֿטן, צו ווייניק מיטלען, אויף צוואַנציק שטיקער קען מען זיך ניט צעריסן; מיר האָפֿן דאָך אָבער אויף בעסערע צייטן, קוים שטעלן מיר זיך דאָס ניט פֿאַר אַן אויפֿגאַבע, וועלן מיר ביי בעסערע צייטן אויך ניט אַרבעטן דערין. מיר דאַרפֿן ניט פֿאַרגעסן, אַז די איינצ׳יקע פֿאַרטיי, זי קען אים העלפֿן העלפֿן, איז נאָר די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פֿאַרטיי, זי קען אים העלפֿן אין זיין מאַטעריעלער לאַגע און אין זיין גייסטיקער לאַגע. קוים נעמען מיר אָן, אַז יידן זיינען אַ פֿאָלק, מוזן מיר אָנטייל נעמען אין אַלעם, וואָס דעם פֿאָלק געהערט; איך וויל דערביי נאָך באַמערקן, אַז „פֿאָלק" רוף איך נאָר די אַרבעטער־מאַסע, אַלע אינטערעסן פֿון דער אַרבעטער־מאַסע דאַרפֿן זיין אונדזערע, און ביי יעדער געלעגנהייט אָנטייל נעמען.

היוצא לנו מדברינו איז אָזוי: קוים שטעלן מיר פֿעסט, אַז מיר זיינען אַ נאַציע, דאַרפֿן מיר אומבאַדינגט זיך שטעלן גלייך מיט אַלע נאַציעס אין רוס־לאַנד און פֿאָדערן צוואַמען מיט זיי אויטאָנאָמיע. נאָר מיר קענען היינט ניט אויפֿשטעלן די פֿראַגראַמען, וועלכע אויטאָנאָמיע מיר זאָלן פֿאָדערן, מיר קענען עס היינט ניט שטעלן אַלס מינימום פֿון אונדזערע פֿאָדערונגען, און שוין אויפֿשטעלן פֿראַגראַמען, זיך באַשעפֿטיקן מיט פּרטים, מיט דעטאַלן, פֿאַר אונדז איז פֿיל וויכטיקער פֿאַרבריטן דאָס פֿאָלק, אַז עס זאָל קענען ביי זיך איינפֿירן אויטאָנאָמיע. אַז דאָס פֿאָלק וועט זיין גוט צוגעגרייט, וועט דאָס פֿאָלק אליין שטעלן פֿאָדערונגען, דאָס פֿאָלק אליין וועט געבן מאַטעריאַל פֿראַגראַמען אויפֿצושטעלן, דאָן וועלן מיר זיך מיט דער פֿראַגע קענען פֿראַקטיש באַשעפֿטיקן און גענויער באַהאַנדלען; היינט קענען מיר נאָר די פֿראַגע שטודירן פֿון דער טעאָרעטישער זייט, און עס וואָלט זיין זייער נאַריש, ווען מען וואָלט שוין אויפֿשטעלן אַ פֿראַגראַם, וואָס פֿאַרא אויטאָנאָמיע זאָל מען איינפֿירן. מיר מוזן פֿאָדערן אויטאָנאָמיע, ווייל אַנדערע פֿאָדערן; ווי ווייט פֿראַקטיש די פֿאָדערונג איז פֿון די איבעריקע נאַציעס, דאָס איז אַ גאַנץ באַזונדערע שאלה, זיי

[1] ליטעראַטור מיין איך העברעאיש און יידיש.

פֿאדערן אבער דאך יא, און מיר מוזן מיט זיי גיין האנט אין האנט אין אלע פֿאדערונגען. באהאנדלען די פּרטים פֿון אן אויטאנאמיע האלט איך פֿאר א נאריש־קייט ניט בלויז פֿאר יידן, נאר אויך פֿאר די אנדערע נאציעס, ווייל אויטאנאמיע דארפן מיר שטעלן אלס אידעאל, ניט אלס מינימום, און אן אידעאל לאזט זיך ניט באהאנדלען מיט אלע פּרטים און אינצלהייטן.

✦ ✦ ✦

די ערשטע יידישע סאציאליסטישע טעגלעכע צייטונג אין ווילנע

בין איך א ווילנער?

אייגנטלעך, וועלכער יידּ איז ניט קיין ווילנער? וויניקסטנס איז יעדער יידּ א שטיקל ווילנער. אויב ער איז ניט געבוירן געווארן אין ווילנע, האט ער געלערנט אין ווילנע, וויניקסטנס אמאל געדאוונט פֿון א סידור, וואס איז געדרוקט געווארן אין ווילנע, אדער האט ארײנגעקוקט אין א ווילנער גמרא, געלייענט א בוך צי א צייטונג פֿון ווילנע. אין קורצן, יעדער יידּ האט עפעס א חלק אין ווילנע. און וועז איך וואלט געהאט א דעה, וואלט איך אין פּרקי אבות ביי דעם כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא אוועקגעשטעלט כל ישראל יש להם חלק בווילנע.

וואס איז שייך צו מיר, האב איך, דאכט זיך, גאר א גרויסן חלק אין ווילנע. איך האב ניט בלויז געדאוועט פֿון ווילנער סידורים, געלערנט פֿון ווילנער גמרות, נאר אויך געקוועטשט די באנק פֿון ווילנער קלויזן, געווארן דארטן אן אפּיקורס און אפּילו א סאציאליסט. וועז ניט ווילנע, וואלט איך אפּשר געווען היינט ערגעץ א רב, איידער א סאציאליסטישער שרייבער. און א שטענדיקער יידישער סאציאליסטישער צייטונגס־שרייבער בין איך טאקע אויך געווארן אין ווילנע.

איך וואלט געקענט א סך דערציילן וועגן דער צייט, וואס איך האב געלעבט אין ווילנע. עס איז געווען דער אנפֿאנג פֿון דער יידישער סאציאליסטישער באוועגונג, איידער דער „בונד" איז נאך געבוירן געווארן. אבער דאס וועל איך אפּשר טאן אן אנדערס מאל. דא וויל איך בלויז דערציילן וועגן א שפּעטערדיקער צייט, וועז איך בין געקומען אין ווילנע אנטיילנעמען אין דער ערשטער יידישער טעגלעכער סאציאליסטישער צייטונג אין רוסלאנד, וואס דער „בונד" האט אנגעפֿאנגען ארויסגעבן.

די צייטונג אונטער דעם נאמען „וועקער" האט אנגעפֿאנגען דערשיינען דעם 25־טן דעצעמבער, 1905, לויט דעם אלטן רוסישן קאלענדאר. אין אמעריקע איז דעמאלט געווען דער 7טער יאנואר, 1906.

די פֿארבריטונגען ארויסצוגעבן דעם „וועקער" האבן אנגעפֿאנגען געמאכט ווערן, וועז די רוסישע רעוואלוציע פֿון 1905 איז נאך געווען אין איר פֿולן ברען און די האפֿענונגען זיינען געווען גרויס. וועז מען האט אבער די צייטונג אנגעפֿאנגען ארויסגעבן, איז שוין די רעוואלוציע געווען אויף איר וועג באַרג אראפּ. אין מיין שטאט ריגע, וועלכע איז א קורצע צייט געשטאנען אונ־

טער דער פּוליער הערשאַפט פֿון דעם פֿאַראייניקטן קאַמיטעט פֿון דער לאַטווי־
שער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי און פֿון דעם „בונד" און יעדער אין
שטאָט האָט בלויז געפֿרעגט וואָס מאַקסים זאָגט, זיינען שוין דעמאָלט אַרומגע־
ריטן אין די גאַסן דראָגונער און קאָזאַקן. עס זיינען שוין אויך געמאַכט געוואָרן
פּראָבן פֿון פּאָגראָמען. עס איז נאָך ניט געווען אַלץ פֿאַרלאָרן, אָבער מען האָט
געפֿילט, אַז עס גייט באַרג אַראָפּ און אַז עס וועט ערגער. מאַקסים איז שוין
ערגעץ וואו געווען אַ באַהאַלטענער, און די הויפּט־קוואַרטיר פֿון דעם פּאַר־
אייניקטן סאָציאַליסטישן קאַמיטעט האָט זיך אַריבערגעקליבן ערגעץ וואו אין
אַ הויז אָן אַן אַדרעס.

אין ווילנע האָט עס אויסגעזען צו זיין בעסער. אין ווילנע איז די רעוואָלו־
ציע ניט געווען אַזאַ גרויסע. ריגע איז אַ קורצע צייט געווען אַ פֿולשטענדיק
פֿרייע רעפּובליק, רעגירט פֿון דעם פֿאַראייניקטן סאָציאַליסטישן קאַמיטעט. אייַ־
ניקע טעג איז אָפּילו די שטאָטישע פּאָליציי פֿאַרשוואונדן פֿון די גאַסן און די
שטאָט איז געהיט געוואָרן פֿון פּאָטרולן, וואָס דער פּאַראייניקטער סאָציאַליס־
טישער קאַמיטעט האָט אַרויסגעשיקט. ווילנע האָט פֿון אַזעלכע גרויסע פֿריי־
הייטן ניט געוואוסט אָפּילו אין די ערשטע האָניק־טעג פֿון דער רעוואָלוציע.
דערביבער איז אויך די רעאַקציע, וואָס האָט זיך אָנגעזרוקט, געווען שטאַרקער
אין ריגע ווי אין ווילנע.

נאָר עס איז אויך ניט געווען פֿריילעך אין ווילנע. איך האָב עס גלייך
דערפֿילט, ווי איך בין אָנגעקומען און האָב אויפֿגעזוכט די רעדאַקציע פֿון „וועג־
קער". דער אַדרעס איז געווען נומער 1 מיליאָנע גאַס. אָבער אָנשטאָט אַ רע־
דאַקציע, וואו עס זאָל קאָכן און לעבן, ווי איך האָב זיך עס פֿאַרגעשטעלט, האָב
איך געפֿונען אַ פּוסטע קרעטשמע. איך האָב דאָרטן, אויסער אַן אָפּיס־מיידל,
קיינעם ניט געפֿונען. און ווען איך האָב די מיידל געפֿרעגט וואָס איז דער
רעדאַקטאָר, די מיטאַרבעטער און אַלע אַנדערע, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער
צייטונג, האָט זי מיר פֿאַרדעכטיק אָנגעקוקט און האָט מיר געענטפֿערט, אַז זי
ווייס ניט. שטויס איך מיך גלייך אַן, אַז עס איז „קאָנספּיראַציע", אַז מען היט
זיך. איך האָב, אמת, ניט פֿאַרשטאַנען וואָס פֿאַר אַ סודות מען באַהאַלט דאָ
פֿאַר מיר. די צייטונג איז דאָך ניט קיין געהיימע, זי האָט אַ געזעצלעכע דער־
לויבעניש פֿון דער רעגירונג און עס איז ניטאָ פֿאַר וואָס זיך צו באַהאַלטן מיט
איר און מיט אירע מיטאַרבעטער. נאָר אויף „קאָנספּיראַציע" טאָר מען קיין
קשיות ניט פֿרעגן. איך האָב בעסער אָנגעפֿאַנגען צושטעלן באַווייזן, אַז מען
דאַרף זיך פֿאַר מיר ניט היטן און דאָס איז געווען לייכט. איך האָב גראָד ביי
זיך געהאַט אַ טעלעגראַמע פֿון אַלעקסאַנדערן (אַרקאַדי, אַדער קרעמער), אַז
איך זאָל גלייך קומען אין ווילנע, ווייל מען דאַרף מיך אין דער רעדאַקציע.
וועדט שוין די מיידל אַ ביסל פֿריינדלעכער און בעט מיך, אַז איך זאָל וואַרטן
אַ ווייַלע, זי וועט אימיצן אָפּרופֿן אויפֿן טעלעפֿאָן. האָב איך אָפּגעווארט אַ ביסל
און איך האָב באַקומען אַן אַדרעס וואו איך קען זיך מיט וועמען עס איז טרעפֿן.

אין אַ פּאָר שעה אַרום האָב איך שוין געוואוסט אַלץ. דער „וועקער" איז
טאַקע געווען אַ לעגאַלע צייטונג, וואָס איז אַרויס מיט דער דערלויבעניש פֿון
דער רעגירונג, און איז אָפֿן און פֿרי פֿאַרקויפֿט געוואָרן אין די גאַסן, אָבער די

רעדאקציע איז געווען א געהיימע. פון אנפאנג איז אויך די רעדאקציע געווען אן אפענע. דער רעדאקטאר און די מיטארבעטער פלעגן קומען יעדן טאג אין דער רעדאקציע און דארטן שרייבן. אבער דאס האט אנגעהאלטן בלויז א קורצע צייט און דאס אויך ווי לאנג עס איז אנגעגאנגען די צוגרייטונגס־ארבעט. וועז עס איז אבער דער ערשטער נומער פון דער צייטונג געגאנגען צום דרוק, פלעגט שוין קיינער אין דער רעדאקציע ניט זיין. די מיטארבעטער פלעגן אפילו אויס־מיידן ארײַנצוקומען דארטן אויף א ווײַלע. מען פלעגט שרייבן און צוזאמענ־שטעלן די צייטונגען אין געהיימע קוואַרטירן. די רעדאקציע פלעגט זיך צונויפ־קומען יעדן טאג אויף אן אנדער קוואַרטיר אדער עטלעכע טעג אויף אין קוואַרטיר, וועז מען האט איר געראכנט פאר א זיכערער. די צייטונג איז נאך געווען א כשרע, אבער די מיטארבעטער מיטן רעדאקטאר זיינען געווען טריפע. יעדער פון די מיטארבעטער האט געהאט א רעקארד אין דער זשאנדארמעריע און אין דער געהיים־פאליצייַ, און די מייסטע טאקע א גאנץ געהויבענעם רע־קארד. א טערמין טורמע האט דאכט זיך יעדער געהאט אויף זיין רעקארד, נאר אנדערע האבן אויך געהאט פאר א צוגאב עטלעכע יאר סיביר אדער קאטארגע.

ניט נויטיק צו זאגן, אז עס איז געווען ניט גאנץ באקוועם צו ארבעטן אונ־טער אזעלכע באדינגונגען. מען האט זיך כסדר געפונען אונטער א נערוועזער אנשטרענגונג. יעדן טאג, וועז מען איז זיך צונויפגעקומען מאכן די צייטונג, האט מען געצייַלט די קעפ, צי עס פעלט ניט ווער. און איין פרימארגן, וועז מען האט א צייַ געטאן די קעפ, האט טאקע איינער אויסגעפעלט. דאס איז געווען י. אייזענשטאט (יודין), דער רעדאקטאר אונדזערער. מען האט אים שפעט אין דער נאכט ארעסטירט. אויב איך מאך קיין טעות ניט, האט מען אין יענער נאכט אויך ארעסטירט דר. צמח שאבאד.

אייזענשטאטס ארעסט האט געשאפן ביי אונדז א גאנץ געדריקטע שטימונג. די פראגע איז ניט נאר געווען ווער עס קומט נעקסט, נאר אויב מען וועט איבער־הויפט קענען אזוי אנגיין מיט דער צייטונג. אבער ווי לאנג מען לעבט מוז מען לעבן, און אז מען האט א צייטונג מוז מען האבן א רעדאקטאר. האבן די מיט־ארבעטער אפגעהאלטן א בארָאטונג און האבן באשלאסן אנצוטאן דעם רעדאק־טארס קרוין אויף דר. ראזענטאלס (אנמאן) קאפ. דאס איז אבער געווען א ביסעלע צו דעמאקראטיש געהאנדעלט. א רעדאקטאר האט געדארפט אנשטעלן דער צענ־טראלער קאמיטעט פון „בונד" און ער האט זיך גאנץ וויניק גערעכנט דערמיט, וואס מיר אליין האבן אויסגעקליבן א רעדאקטאר. ער האט אונדז טאקע אין א קורצער צייט ארום ארײַנגעשיקט פאר א רעדאקטאר וולאדימיר קאסאווסקי, נאר ניט אנפארעגדיק זיך ביי אונדז.

עס איז אפשר נויטיק דערביי צו באמערקן, אז ניט אייזענשטאט, ניט דר. ראזענטאל און ניט וולאדימיר קאסאווסקי האבן געקענט שרייבן יידיש. זיי פלעגן שרייבן רוסיש און מען פלעגט זיי איבערזעצן. עס פלעגט אויך שרייבן אויף רוסיש וולאדימיר מעדעם און האמונקולוס (זאסלאווסקי). מעדעם האט פאר דער „פאלקס־צייטונג" דעמאלט געשריבן וויניק, אבער „האמונקולוס" האט געשריבן גאנץ אפט. ער איז געווען אן אויסגעצייכנטער פעליעטאניסט, אבער יידיש שרייבן האט ער זיך קיין מאל ניט אויסגעלערנט. מעדעם האט זיך שוין דעמאלט

אַנגעפֿאַנגען לערנען יידיש און איז שפּעטער געוואָרן אַ גלענצנדער יידישער שרייבער. איך רעכן, אַז וויליע האָט געהאט אַ גרויסן חלק אין דעם, וואָס מע־דעם איז געוואָרן אַ יידישער שרייבער.

נאָר ווי לאַנג די פֿאַליצי האָט געטשעפּעט מענטשן, איז נאָך געווען קיין בייז ניט: אַרעסטירט מען איין רעדאַקטאָר, קען מען קריגן אַ צווייטן, בפֿרט אַז עס איז רעכט וועג דער רעדאקטאָר זאָל קיין יידיש ניט קענען שרייבן. ערגער איז געוואָרן וועג מען האָט אַנגעפֿאַנגען זיך טשעפּען צו דער צייטונג.

אין דער ערשטער צייט האָט דער „וועקער" זיך באַנוצט מיט אַ גאַנץ גרויסער מאָס פֿרייהייט פֿון וואָרט, טיילווייז איז עס געווען צוליב דעם, וואָס מען האָט די אַקטאָבער־פֿרייהייט ניט אָפּגענומען אַלע מיט אַ מאָל. און גראָד איז עס געווען די פֿרייהייט פֿון דער פּרעסע, וואָס האָט אַנגעהאַלטן אַ ביסל לענגער ווי די אַנדערע פֿרייהייטן. און טיילווייז איז דאָס אויך געווען צוליב דעם, וואָס מיר האָבן פֿאַרשטאַנען ווי אַזוי צו זיין אין פֿריינדלעכע באַציאונגען מיטן צענזאָר. מיר האָבן זיך געהאַלטן פֿאַר דעם כּלל פֿון „לעבן און לאָזן לעבן". ביס־לעכווייז אָבער איז געוואָרן די האַנט פֿון צענזאָר שטרענגער. ער פֿלעגט אונדז אָפּט רופֿן צו זיך און זאָגן מוסר, אַז מיר שטעלן אים אין אַ גרויסער פֿאַרלעגנהייט, אַז מיר כאַפּן איבער די מאָס און מיר שרייבן וואָס מען טאָר ניט. געווינלעך פֿלעגן מיר זיך באַמיען אים צו „באַרואיקן": קאָסט די צייטונג אַזוי פֿיל, וועט זי קאָסטן נאָך אַ פּאָר צענדליק רובל. ענדלעך אָבער האָט מען דעם „וועקער" אָפּגעשטעלט. עס זיינען אַרויס פֿון אים 32 נומערן, און וועג עס איז געקומען צום 33־טן נומער, האָט דער צענזאָר געזאָגט, אַז עס איז ענוג.

נאָר וואָר זאָגט עס, אַז אַ בונדיסטישע צייטונג מוז הייסן „וועקער"? איז דען „פֿאַלקס־צייטונג" ניט קיין גוטער נאָמען? האָט מען טאָקע אין אייניקע טעג אַרום אַרויסגעגעבן אַ נייע צייטונג אונטערן נאָמען „פֿאַלקס־צייטונג". דער ערשטער נומער איז דערשינען דעם 19־טן פֿעברואר, 1906. ער איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן אין מיין קוואַרטיר אויף סאַדאָווע גאַס.

דער נאָמען „פֿאַלקס־צייטונג" האָט שוין געהאַט מער מזל ווי דער נאָמען „וועקער". די „פֿאַלקס־צייטונג" האָט זיך געהאַלטן אַ סך לענגער, ווי דער „וועקער". נאָר אפֿשר איז דאָס ניט געווען מער מזל, נאָר מער פֿאַרזיכטיקייט. מיר האָבן זיך אין דער „פֿאַלקס־צייטונג" פּשוט מער געהיט פֿאַר דעם צענזאָר. זיינע וועכנטלעכע שכירות האָט ער טאָקע געקראָגן ווי פֿון „וועקער", אָבער מיר פֿלעגן זיך מער היטן, אַז ער זאָל ניט דאַרפֿן אונדז צו אָפּט רופֿן צו זיך און זאָגן אונדז מוסר. עס איז אמת, אַז ניט אַלע מאָל האָט דאָס היטן זיך געהאָלפֿן. פֿון צייט צו צייט פֿלעגן מיר קריגן אַן איינלאַדונג צו קומען, אָבער עס פֿלעגט ווי עס איז אַראָפּגיין גלאַט.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז מיט לידיקע הענט זיינען מיר קיין מאָל ניט געקומען צו אַן איינלאַדונג.

און וועג מען האָט געזען, אַז מען לאָזט די „פֿאַלקס־צייטונג" לעבן און אַז מען אַרעסטירט ניט די מיטאַרבעטער, האָט מען זיך אָנגענומען מיט מוט און מען האָט געדונגען אַ רעדאקציע און מען האָט זיך איינגעשאָפּט אַ סאַמאָוואַר מיט אַ שייגעץ, און מיר זיינען געוואָרן מיט מענטשן גלייך. מיר האָבן אָפֿילו

געקומען אַ ווייכע קושעטקע פֿאַר דער רעדאַקציע און מיר האָבן פֿאַר איר אייגענעפֿירט פֿונ׳ע דעמאָקראַטיע — ווער עס איז געקומען פֿריער, דער האָט זיך אויף איר געלייגט, עס האָט אָפֿילו געמעגט זיין דער רעדאַקטאָר. נאָר גאָנץ זיכער איז פֿאַר קיינעם ניט געווען אויף דער קושעטקע. עס פֿלעגן אַרום איר גאַנץ אָפֿט געמאַכט ווערן רעוואָלוציעס און זי פֿלעגט געזונען ווערן מיט שטורעם.

די „פֿאָלקס־צייטונג" האָט זיך געהאַלטן אַרום אַ יאָר, ביז דער צענזאָר האָט אויף איר פֿאַרמאַכט. האָט מען ווידער אַמאָל פֿרובירט. אויב דער צענזאָר וויל ניט קיין „פֿאָלקס־צייטונג", דאַן זאָל עס זיין „די האָפֿנונג", אָבער דער צענזאָר האָט אויך „די האָפֿנונג" ניט געוואָלט און ער האָט אויך איר פֿאַרמאַכט. און מיט איר פֿאַרשווינדן איז אויך פֿאַרשוואונדן די האָפֿנונג פֿאַרן „בונד" פֿאַרצוזעצן אין רוסלאַנד דאָס אַרויסגעבן פֿון אַ טעגלעכער צייטונג.

איך דערמאָן זיך איצט אַ סך איינצלהייטן פֿון יענער צייט. איך געדענק ווי שלעכט איך האָב מיך געפֿילט, ווען איך האָב דעם צענזאָר געדאַרפֿט „איבערבעטן" פֿאַר מיינעם „אַ נייער פֿירוש אויף דער אַלטער הגדה", וואָס האָט זיך אָפּגעדרוקט ערב פּסח אין דער „פֿאָלקס־צייטונג" און ווי שווער עס איז געווען אים „איבערצובעטן", ווען ער האָט דורכגעלייענט ערב יום כפור אין דער „פֿאָלקס־צייטונג" מיין „צו כּל נדרי ביי סטאָליפּינען אין קלויז". ער האָט קאָנפֿיסקירט דעם נומער און די צייטונג באַשטראָפֿט מיט דריי הונדערט רובל׳ אויסער וואָס ער האָט געקראָגן אין האַנט, אַז די שטראָף זאָל ניט זיין גרעסער.

איך וויל דאָ טאָקע ביי דער געלעגנהייט איבערדרוקן דעם פֿעליעטאָן „צו כּל־נדרי ביי סטאָליפּינען אין קלויז", וועלכער האָט דעמאָלט אַרויסגערופֿן אַזאַ גרויסן אינטערעס, אַז מען האָט דאָס ביסל קאָפּיעס „פֿאָלקס־צייטונג", וואָס מען האָט אַרויסגעראַטעוועט אַידער דער צענזאָר האָט זיי באַווייזן צו קאָנפֿיסקירן, איינפֿאַך געריסן פֿון די הענט און מען האָט פֿאַר זיי געצאָלט וויפֿל די צייטונגס־פֿאַרקויפֿער האָבן נאָר פֿאַרלאַנגט.

צו כּל־נדרי ביי סטאָליפּינען אין קלויז *

סטאָליפּין שטייט ביים עמוד. אָנגעטאָן אין אַ רויטן תּלי־קיטל׳ און אַ רויטע יאַרמעלקע. אין האַנט האַלט ער די ל׳עצטע מיניסטאַרן־דעקל׳אַראַציע. פֿון איין זייט שטייט וויטע און האַלט די רוסישע קאָנסטיטוציע, ביי דער אַנדערער זייט שטייט דורנאָוא׳ און האַ׳לט אין האַנט די גרונט־געזעצן. ביידע אין שוואַרצע קיטלען און איר שוואַרצע יאַרמעל׳קעס.

אויבן אויפֿן בעלעמער שטייט פֿאַבעדאָנאָסצעוו, אין האַנט האַלט ער אַ קאָמערטאָן, מיט וועל׳כן ער דיריגירט, און אַרום אים זיין כּאָר פֿון דער הויף־קאַמאַרילי׳ע.

דער קלויז איז פֿול מיט עכט־רוסישע ל׳ייט, דער גרעסטער טייל מיט רויט־בלוי׳עכע נעזער. אויבן־אָן, אין מזרח, זיצן די מיטגל׳ידער פֿון מיניסטאַרן־קאַבינעט, פֿאַליצייי־דעפּאַרטאַמענט, די רעדאַקציע פֿון „ראָסיאַ", סובאַרין, מענ־

---

* „פֿאָלקס־צייטונג", 15 (28) סעפּטעמבער 1906.

שיקאָו, פֿיכנאָ, יאָזעפֿאָוויטש, קרושעוואָן און דער צענטראַל־קאָמיטעט פֿון דעם „פֿאַראיין פֿון רוסישן פֿאָלק". אין ווינקל זיצט גוטשקאָוו, ערשט ניט־לאַנג אָפּיציעל צוגעשטאַנען צו דער חברה. אָלע זיינען אָנגעטאָן אין שוואַרצע קיטלען, אויף די הינטערשטע בענק זיצן זשאַנדאַרמען, אָקאָלאָטשניקעס און גראַדאַ־וואָיעס אין אוניפֿאָרם. צווישן עולם דרייען זיך אַרום סוביעקטן פֿון אָכראַנע אָטדעלעניע, וואָס צויִיב זייער געוואוינהייט קענען זיי אויף אַן אָרט ניט זיצן און מוז אַרומגיין שנאַרנדיק.

דובראָווין, דער שמש, גיט אַ פּאָטש אויפֿן שולחן, אין קלויז ווערט שטיל און פּאָבעדאָנאָסצעוו הויבט אָן זאָגן הויך ביי וואָרט:

— בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, סיי אין די הויכע ספֿערן, סיי אין די נידעריקע ספֿערן, על דעת המקום ועל דעת הקהל, שטיצנדיק זיך אויף גאָטט ווילן און אויף דער דעה פֿון „פֿאַראיין פֿון רוסישן פֿאָלק", אנו מתירין להתפלל עם העברינים, דערלויבט מיר דאָוועגען מיט די, וואָס זיינען פֿריער געווען בעלי־עבירהניקעס און זיינען איצט אַריבער צו אונדז, וויל זייערע עבירות האָבן זיי שוין לאַנג אויסגעקוקט דורך די תּליות און די שטראָף־עקספּעדיציעס, מיט וועלכע זיי האָבן פֿאַרפֿלייצט גאַנץ רוסלאַנד.

— אמן! — שרייט אויס וויטע אויפֿן קול, און פֿאַרשעמט זיך, וואָס ער האָט געענטפֿערט „אמן", וואו מ׳דאַרף גאָר ניט...

פּאָבעדאָנאָסצעוו גיט אַ מאָך מיט דער האַנט, אין וועלכער ער האַלט דעם קאָמערטאָן, און סטאָליפּין הויבט אָן זינגען מיט גרויס כוונה פּל־נדרי. וויטע און דורנאָוואָ זאָגן נאָך וואָרט ביי וואָרט און דער גאַנצער כאָר מיטן עולם העפֿן אונטער.

— פּל־נדרי, אָבער מיינע נדרים וועגן דער קאָנסטיטוציע, אָלע מיינע הבטחות וועגן רעפֿאָרמען, אָלע מיינע שבועות וועגן גערעכטיקייט און געזעצלעכ־קייט, אָלע מיינע צוזאָגענישן, אַז ס׳וועט מער קיין פּאָגראָמען ניט זיין און אָלע מיינע רייד בכלל וועגן די אָלע אויסגערעכנטע זאַכן און וועגן די זאַכן, וואָס זיינען דאָ ניט אויסגערעכנט, סיי, וואָס איך האָב גערעדט און סיי, וואָס איך וועל רעדן, אָחוץ די אָלע מינים צירקולאָרן און די צייטווייליקע געזעצן וועגן די שטראָף־עקספּעדיציעס און פֿעלד־געריכטן, פֿלהון איחרטנא בהון, האָב איך אויף אָלץ גרויס חרטה, בטלין ומבוטלין, מיינע הבטחות און מיינע רייד זאָלן זיין בטל ומבוטל, לא שרירין ולא קיימין, זיי זאָלן זיין ממשות און קיין קיום ניט האָבן. נדרנא לא נדרי, ווייל אַ רוסישן מיניסטערס אַ נדר איז ניט ווערט קיין אויסגעבלאָזן איי, זיינע הבטחות דאַרף קיינער ניט גלויבן און אין זיינע שבועות איז אַ קווינט אמת ניטא. — ונסלח לכל עדת ישראל, און מ׳זאָל מיר מוחל זיין מיין חטא, וואָס איך בין באַאָנגעזן בנוגע דעם פֿאָלק ישראל, וואָס פֿאָר מיין צייט האָט מען געמאַכט פּאָגראָמען נאָר אין שעדלעץ און ביאַליסטאָק, און ניט אין אָזוי פֿיל שטעט און שטעטלעך, ווי אין די צייטן פֿון וויטע און דורנאָוואָ.

— כי לכל העם, — כאָפּן אונטער וויטע און דורנאָוואָ — מיר האָבן געהאַט בדעה אויסצוהרגענען דאָס גאַנצע יידישע פֿאָלק, נאָר בשגגה, דורך אַ פֿאַרזען זיינען מער ווי אין 133 שטעט און שטעטלעך קיין פּאָגראָמען ניט געווען.

— סלח־נא! זייט מיר מוחל! — שרייט סטאָליפּין מיט אַ ווייענדיק קול,

מיין פּוּנה איז ניט ערגער ווי אייערע, און אַזאַ שעדלעך און אַזאַ ביאַליסטאַק האָט איר אין אַלע 133 שטעט און שטעטלעך ניט געהאַט!

— סלחתי כּדבריך! — הערנדיק דיינע רייד, פֿאַרצייען מיר דיר— שרייט דער גאַנצער עולם.

דער שמש דערלאַנג סטאַליפּינען אַ שטיקל שפּליטער פֿון דער באַמבע, וואָס מ׳האָט געוואָרפֿן אין זיין דאַטשע, סטאַליפּין פֿאַרגלאָצט די אויגן צום הימל און זאָגט מיט גרויס פּונה: שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

פֿון גאַס הערן זיך יעלות... און פֿאַבעדאַנאַסצעוו הויבט אָן זינגען מיט זיין כאָר: כי הנה כּחומר ביד היוצר... סטאַליפּין, וויטע און דורנאַווא קוקן שטיל אין מחזור און הערן מיט גרויס פּונה.*

*

דער צענזאָר איז געווען דער באַקאַנטער יהושע שטיינבערג, דער פֿאַרפֿאַסער פֿון מערערע העברעאישע ביכער, וועלכער האָט זיך אין מיינע יינגעלשע יאָרן געציילט צווישן מיינע גרויסע מענטשן. איך האָב פֿון זיין "מערכי לשון עבר" געלערנט דיקדוק און האָב גרויס הנאה געהאט פֿון די פּסוקים פֿון זיין "משלי יהושע". און אַט דעם מיין אַמאַליקן גרויסן, וואונדערלעכן שטיינבערג האָב איך געדאַרפֿט געבן אין האַנט אַריין אינצושטיל זיין כעס קעגן מיינע אַרטיקלען.

איך דערמאָן זיך הייַנט אַ סך זאַכן פֿון אונדזער אַמאַליקער רעדאַקציע. איך געדענק ווי קאַסאַווסקי פֿלעגט זיך נעמען צו דער אַרבעט "אויפֿצובויען" אַ לייט־אַרטיקל. עס איז געווען ניט געשריבן, נאָר געבויט. און ניט ווי מען בויט אין אַמעריקע, נאָר ווי אין רוסלאַנד, שטאַרק, לאַנגזאַם, גרונטאָווענע. ביי אַנמאַנען ווי־דער פֿלעגן זיך שיטן אַרטיקלען לאַנגע, גרויסע אַרטיקלען, ווי פֿון אַרבל, פּונקט ווי ביי ליטוואַקן דאָן, קורצע פֿעליעטאָנען. אַנמאָן פֿלעגט זיינע גרויסע אַרטיקלען שרייבן אויף אַ גרויסן טיש און אויף גרויסע בלעטער פּאַפּיר, און ער פֿלעגט אָפּט אָנשרייבן אַזוי פֿיל בלעטער, אַז זיי האָבן געדאַרפֿט פֿאַרנעמען אַ גאַנצע צייטונג. ליטוואַק ווידער פֿלעגט זיינע פֿעליעטאָנען שרייבן אויף אַ ווינקל פֿון אַ טיש און אויף ברעקלעך פּאַפּיר, און ער פֿלעגט זיי שרייבן צוויי, דריי אויף אַמאָל. מיר האָבן אַלע געשריבן מיט גרויס חשק, יעדער האָט געוואָלט שרייבן וואָס מער; און געשריבן האָבן מיר מערסטנס פֿאַר זיך, די לעזער האָבן מיר גאָנץ ווייניק אין זינען געהאַט. די מערסטע אַרטיקלען זיינען פֿאַר די לעזער געווען צו שווער. נאָר עס האָט ניט אויסגעמאַכט, וואָס די לעזער האָבן די אַרטיקלען ניט גוט פֿאַרשטאַנען, זיי האָבן זיך שוין אָנגעשטויסן אָז עס מיינט קלאָסן־קאַמף, רעוואָלוציע און סאָציאַליזם. און וואָס זיי האָבן ניט דערלייענט, האָבן זיי אליין צוגעטראַכט.

---

* סטאַליפּין איז געווען פּרעמיער מיניסטער; דורנאָווא — אינערן מיניסטער; פּאָביעדאָנאָסצעוו — פֿאַרויצער פֿון סינאָד; וויטע — פֿינאַנץ־מיניסטער און איניציאַטאָר פֿון דער "קאָנסטיטוציע" פֿון 1905; פֿיכנא, יאָזעפֿאָוויטש, קרושעוואַן, דובראָווין — מיטאַרבעטער און פֿירער פֿון די שוואַרץ־מאהדיקע אַרגאַניזאַציעס; סווואָרין, מענשיקאָוו — רעדאַקטאָרן פֿון דער אַנטי־סעמיטישער צייטונג "נאָוואָיע וורעמיא"; מענשיקאָוו — איר הויפּט־מיטאַרבעטער.

דער „בונד" און ציוניזם

צום 20יעריקן יובילי פון „בונד"

בלויז צוואנציק יאר, אבער וואס פאראַ גרויס שטיק געשיכטע איז אין די צוואנציק יאר אנגעשריבן געוואָרן!

געגרינדעט זיך אין א צייט, ווען רוסלאנד איז געווען די פינצטערסטע, רע־אקציאנערסטע און דאס דעספאטישסטע לאנד אין דער וועלט, און ער פייערט זיין צוואנציק־יעריקן יובילי, ווען רוסלאנד איז דאס פרייסטע, דאס פראגרע־סיווסטע און דעמאקראטישסטע לאנד אין דער וועלט.

בלויז צוואנציק יאר, און וואס פאראַ געוואלדיקע איבערקערעניש! וואס פאראַ איבערקערעניש אין דער וועלט־געשיכטע און וואס פאראַ איבערקערעניש אין דער געשיכטע פון יידישן פאלק!

נאר ניט די געשיכטע פון „בונד" ווייל איך דאַ דערציילן. עס איז א לאנגע און א רייכע געשיכטע, וואס קען ניט אפגעפארטיקט ווערן אין איין ארטיקל. עס איז א לאנגע געשיכטע פון קאמף, א קאמף פון אויסנוויניק און פון אינ־ווייניק — א קאמף קעגן דער צארישער דעספאטיע, וואס האט געשטיקט און געדריקט יעדעס פרייע וואָרט און יעדע פרייע באוועגונג, וואס האט פארפלאגט און גענפלאגט יעדע פרעמדע נאציאנאליטעט און יידן מער פון אלעמען, און א קאמף אין דעם יידישן פאלק גופא אים צו ווענקן צו זיין באפרייאונג, אים אויפ־צומונטערן פון זיין דערשלאגנקייט, און אריינצוברענגען אין אים א רעוואלו־ציאנערן גייסט.

און אמאל איז דער אינערלעכער קאמף געווען שווערער, ווי דער אויסער־לעכער. די טויזנט־יעריקע פארשקלאפונג האט געדריקט אויף דעם יידישן גייסט, ווי א שווערער בלייַ. אנגעשראָקן פון די אומאויפהערלעכע פארפאלגונגען, דער־שלאגן פון די אומצייליקע גזירות, וועלכע האבן זיך כסדר געשאטן אויף זיין געבויגענעם קאפ, האט דאס יידישע פאלק אין רוסלאנד פארלוירן אפילו דאס מענטשלעכע געפיל פון פראטעסט. דאס יידישע הארץ האט געבלוטיקט פון די גזירות און פון די ענויים, אבער עס האט ניט פראטעסטירט, נאר גאט געבעטן, אז ער זאל שיקן א ישועה אויף דעם יידישן פאלק, אדער ער זאל כאטש ווייכער מאכן די הערצער פון זיינע פארפאלגער און אונטערדריקער.

די ארבעט פון „בונד" צווישן די יידן אין רוסלאנד האט זיך אנגעפאנ־גען אין דער צייט, ווען די יידישע אונטערדריקונגען און פארפאלגונגען האבן איבערגעשטיגן אלע גרענעצן. צו די גזירות פון אלעקסאנדער דעם דריטן זיינען צוגעקומען נייע גזירות פון ניקאלאי דעם צווייטן. מען האט יידן געיאגט און געטריבן פון אלע זייטן, איין פארפאלגונג איז געווען גרעסער און שווערער פון דער צווייטער און די יידישע דערשלאגנקייט, די פארצווייפלונג און די מוט־לאזיקייט איז דערגאנגען צום פולשטענדיקן יאוש.

אין יענער פינצטערער צייט פון דערשלאגנקייט און יאוש איז געקו־מען דער „בונד" צו די יידישע מאסן אין רוסלאנד וועקן אין זיי פראטעסט, א פראטעסט קעגן זייער דאפלטער פארשקלאפונג. דאס איז געווען א שווערע, אן אומגעהויער שווערע ארבעט, אבער א דאנקבארע ארבעט.

די ערשטע בונדיסטן, די ערשטע קעמפֿער אין דער יידישער גאַס האָבן מיט פֿרייד צוגעזען די גלענצנדע פֿרוכט, וואָס זייער שווערע אַרבעט האָט געבראַכט. דער אייגענבויגענער, דערשלאָגענער יידּ האָט אָנגעפֿאַנגען אויפֿהייבן זיין קאָפּ און אָנשטאָט באַווייגען זיין ביטערן שיקזאָל, האָט ער אָנגעפֿאַנגען פּראָטעסטירן קעגן די אומרעכטן, וואָס ווערן קעגן אים באַאָנגעגן; אָנשטאָט בעטן גאָט, אַז ער זאָל ווייכער מאַכן די פֿאַרשטיינערטע הערצער פֿון זיינע אונטערדריקער, האָט ער אָנגעפֿאַנגען צו קעמפֿן קעגן זיי. דער אונטערדריקטער, דערשלאָגענער שקלאָף איז אַ פֿרייהייטס־קעמפֿער געוואָרן, אַ מוטיקער דרייסטער קעמפֿער, וואָס שטעלט זיך ניט אָפּ פֿאַר קיין געפֿאַר. די פֿאַרצווייפֿלטע, צעשראָקענע און פֿאַריאושטע יידישע גאַס איז געוואָרן אַ נעסט פֿון רעוואָלוציע, אַ פּלאַץ פֿון קאַמף.

דער „בונד" איז געווען אַ יידישע רעוואָלוציאָנערע סאָציאָליסטישע אָרגאַניזאַציע פֿון אָנפֿאַנג אָן. ער איז געשאַפֿן געוואָרן פֿון אָנפֿאַנג אָן פֿאַר דעם צוועק ניט בלויז צו קעמפֿן פֿאַר דער עקאָנאָמישער באַפֿרייאונג פֿון דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט, נאָר אויך פֿאַר דער באַפֿרייאונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק פֿון זיינע פֿאַראָלגונגען און אונטערדריקונגען. עס האָט אָבער דאָך לאַנג געדויערט ביז דער „בונד" האָט פֿעסטגעשטעלט און באַשטימט זיין קלאָרן אומצווייפֿלהאָפֿטן כאַראָקטער. עס האָט געדויערט עטלעכע יאָר ביז דער „בונד" האָט זיך אַליין געפֿונען.

אין איין יאָר, מיט אַ קורצער צווישן־צייט, איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן דער ערשטער צוזאַמנפֿאָר פֿון „בונד" און דער ערשטער קאָנגרעס פֿון דעם הערצלשן ציוניזם, וועלכער האָט געצויגן זיין הויפּט־ניקיקה פֿון רוסלאַנד. דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין מינכן אויגוסט, 1897 און דער ערשטער צוזאַמנפֿאָר פֿון „בונד" איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אָנפֿאַנג אָק־טאָבער פֿון דעם זעלבן יאָר. דאָס איז אָבער געווען ניט קיין בלויזער צופֿאַל, וואָס די דאָזיקע צוויי גרויסע יידישע באַוועגונגען פֿון רעכטס און פֿון לינקס האָבן זיך אָנגעפֿאַנגען אין אַיין און דער זעלבער צייט. עס קען זיין בלויז אַ צופֿאַל אין דער נאָענטקייט פֿון די דאָטעס, אַז אין אַיין יאָר און אין משך פֿון וויניקער ווי צוויי חדשים האָבן צוויי באַוועגונגען אָפּיציעל אָנגעפֿאַנגען זייער עקזיסטענץ. עס איז אָבער ניט קיין צופֿאַל, וואָס די ביידע באַוועגונגען זיינען אַרויסגעשפרונגען אין אַיין און דער זעלביקער צייט. עס זיינען געווען די זעלביקע אורזאַכן, וואָס האָבן זיי אַרויסגערופֿן אין לעבן. דאָס איז געווען די פֿאַרצווייפֿלטע לאָגע פֿון די יידן אין רוסלאַנד אין יענער צייט.

דער יידישער מיטלקלאַס, וואָס האָט אין רוסלאַנד געלימען פֿון צאַרישע פֿאַרפֿאָלגונגען און גזירות אויף יידן ניט וויניקער ווי דער יידישער אַרבעטער־קלאַס, האָט געזוכט אַ טרייסט, אַ האָפֿנונג אין זיינע צרות און אין זיין פֿאַר־צווייפֿלונג. ער האָט אים געפֿונען אין דעם ציוניזם, אַ באַוועגונג, וואָס איז צו־געפּאַסט צו זיין פּסיכאָלאָגיע, צו זיינע אידעאַלן, און צו זיינע טרוימען. אַ באַ־וועגונג, וואָס אין איר זיינען צונויפֿגעמישט רעליגיעזע געפֿילן, היסטאָרישע טראַדיציעס, האָפֿנונגען אויף אַן אייגענע באַלעבאַטישקייט און דערצו נאָך ווערט

זי אַנגעפֿירט פֿון אויסלענדישע פֿרייע יידן, צווישן וועלכע עס זיינען פֿאַראַן קרובים לְמלכות.

דער יידישער אַרבעטער־קלאַס האָט געפֿונען די לייזונג פֿון דער יידישער פֿראַגע אין רוסלאַנד אין דער באַפֿרייאונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק אין קאַמף. דאָרט, וואו דאָס יידישע פֿאָלק לעבט, דאָרף עס קעמפֿן פֿאַר זיין באַפֿרייאונג. קעמפֿן אַליין און מיט אַלע פֿעלקער צוזאַמען. קעמפֿן קעגן דעם אַלגעמיינעם צאָרישן יאָך אַס אַרבעטער און קעמפֿן קעגן דעם ספּעציעלן יידישן צאָרישן יאָך אַלס יידן.

און אָט די צוויי באַוועגונגען האָבן געמוזט פֿירן צווישן זיך אַ קאַמף, אַפֿט אַ האַרטן פֿאַרביטערטן קאַמף.

דער יידישער מיטלקלאַס, אויסער וואָס ער איז געווען קעגן דעם סאָציאַליסטישן און עקאָנאָמישן קאַמף פֿון „בונד", וועלכער האָט אַפֿט דירעקט געבראַכט שאָדן זיינע אינטערעסן דורך סטרייקס און פֿאַדערונגען פֿאַר העכערע שכירות און קירצערע אַרבעטס־טעג, האָט ער זיך אויך געשראָקן פֿאַר די פֿאָלגן פֿון דעם „בונדס" רעוואָלוציאָנערן קאַמף קעגן דער צאָרישער רעגירונג. דער איינגעשראָקענער יידישער באַלעבאַס האָט מורא געהאַט, אַז דער רעוואָלוציאָנערער קאַמף פֿון „בונד" וועט ברענגען נייע גזרות אויף יידן. און נעמענדיק אין באַטראַכט, אַז דער יידישער מיטלקלאַס אין רוסלאַנד איז אין דורכשניט דעמאָלט געווען אויך שטאַרק רעליגיעז, האָט ער אין דעם „בונד" אויך געזען אַ געפֿאָר פֿאַר דער רעליגיע. די „אחדותניקעס", די „חברים" זיינען געווען אָן אמתע גיפֿט פֿאַר דער רעליגיע, וואו זיי האָבן זיך נאָר באַווּזן. זיי האָבן ניט געמאַכט קיין ספּעציעלע אַגיטאַציע קעגן דער רעליגיע, זיי האָבן ניט געמאַכט קיין ספּעציעלע מלחמות מיט גאָט, אָבער עס איז שוין געקומען אַזוי וויַ פֿון זיך, אַז דער, וואָס איז אַריינגעפֿאַלן אין די הענט פֿון „אחדותניקעס" האָט זיך אָפּגעזאָגט מיט דער רעליגיע און מיט זיין גלויבן אין גאָט און זיין תורה.

איך געדענק וויַ מאָדנע מיר איז פֿאַרגעקומען, ווען איך בין געקומען אין אַמעריקע און האָב דאָ געפֿונען אַזאַ ענערגישע מלחמה מיט גאָט. פֿאַר די מערסטע יאָרן, וואָס איך בין געווען טעטיק אין „בונד" אין רוסלאַנד, איז מיר קיין מאָל ניט אויסגעקומען צו רעדן אויף אַרבעטער־פֿאַראַמלונגען וועגן רעליגיע, וועגן גאָט און זיין תורה. רעליגיאָנסלאָזיקייט האָט מען דאָרטן געראָטן פֿאַר אַ זאַך, וואָס איז זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, און עס איז דעריבער גאָרניט איינגעפֿאַלן אָנצופֿירן פֿאַר דעם צוועק אַ ספּעציעלע אַגיטאַציע.

האָבנדיק דעם יידישן מיטלקלאַס אין רוסלאַנד אַלס דעם הויפּט־טרעגער פֿון די ציוניסטישע אידעען, האָט שוין די ציוניסטישע באַוועגונג אין רוסלאַנד ממילא געמוזט זיין פֿיינטלעך צום „בונד". אָבער דאָס איז נאָך ניט אַלץ. די ציוניסטישע באַוועגונג, אַלס אַזעלכע, האָט אין „בונד" געזען איר שטאַרקסטן קאָנקורענט. ניט נאָר האָט דער בונד אָפּגעצויגן די יידישע אַרבעטער־מאַסן פֿון ציוניזם און האָט אים דעסקרעדיטירט אַלס אַ באַוועגונג פֿון דער יידישער קליין־און מיטל־בורזשואַזיע, נאָר ער האָט אויך אויפֿגעשטעלט אַ גאַנץ נייע טעאָריע וועגן דער יידן־פֿראַגע. דער „בונד" איז ניט בלויז אַרויסגעטראָטן קעגן דעם ציוניזם אַלס אַ בורזשואַזע באַוועגונג, נאָר ער האָט זיך אויך געעבן מי צו

באַווייזן, אַז דער ציוניזם איז אַן אוטאָפּיע, אַז ער קען ניט קריגן דאָס, וואָס ער פֿאַרלאַנגט, אַז ער קען ניט לייזן די יידישע פֿראַגע, ווען אַפֿילו ער זאָל על־פּי נס פֿאַרווירקלעכט ווערן.

עס דאַרף דערמאָנט ווערן, אַז דעמאָלט האָבן די ציוניסטן געחלומט וועגן דער גאַנצער היסטאָרישער פּאָלעמיק מיט עבר הירדן און נאָך מער. דער „בונד" האָט אין יענע צייטן געהאַט אַלע סיבות צו באַקעמפֿן די ציוניסטיש באַוועגונג אין רוסלאַנד, די ציוניסטיש באַוועגונג האָט אינפֿאַך געשטערט דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף פֿאַר דער באַפֿרייאונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק אין רוסלאַנד. דער ציוניזם האָט געזוכט צו ציען די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון די יידישע מאַסן אויף אַ גאַנץ אַנדער ווינקל, וועלכער איז גאַנץ ווייט פֿון קאַמף, וואָס דאַרף געפֿירט ווערן אין רוסלאַנד. דער „בונד" האָט געוואָלט קאָנצענטרירן אַלע קרעפֿטן פֿון דעם יידישן פֿאָלק אויף דעם קאַמף פֿאַר דער יידישער באַפֿרייאונג אין רוסלאַנד, זיינען אָבער געקומען די ציוניסטן און האָבן געוואָלט אָפּציען די קרעפֿטן פֿון רעוואָלוציאָנערן קאַמף פֿאַר אַ באַוועגונג וואָס שלעפּערט אייַן די קאַמפֿס־לוסט.

דער קאַמף פֿון „בונד" קעגן ציוניזם האָט אָבער געבראַכט דערצו, אַז דער „בונד" אַליין זאָל באַשטימען קלערער און געניויער זיין שטעלונג צו דער יידישער פֿראַגע. אין דעם קאַמף מיט דעם ציוניזם האָט דער „בונד" זיך אַליין געפֿונען, ער האָט זיך קריסטאַליזירט און איז געוואָרן די ווירקלעכע יידישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע פֿון דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט אין רוסלאַנד. ניט בלויז יידיש, וויל די אָרגאַניזאַציע איז באַשטאַנען פֿון יידישע אַרבעטער און האָט געווירקט צווישן די יידישע אַרבעטער־מאַסן, נאָר אויך יידיש צוליב זיין אינהאַלט, צוליב זיין פּראָגראַם, וואָס האָט געזוכט צו געבן אַן ענטפֿער אויף דער יידישער פֿראַגע אין רוסלאַנד, און צוליב זיין קאַמף, וואָס ער האָט אָנגעפֿירט זיין פּראָגראַם צו פֿאַרווירקלעכן אין לעבן.

אָרויסטרעטנדיק קעגן דעם ציוניזם און קעגן דעם ענטפֿער, וואָס דער ציוניזם גיט אויף דער יידישער פֿראַגע, האָט דער בונד געמוזט געבן זיין אייגענעם ענטפֿער. די קריטיק פֿון ציוניזם איז געווען אַ נעגאַטיווער ענטפֿער, דאָס איז אָבער געווען ווייניק. מען האָט אויך נויטיק געהאַט אַ פּאָזיטיוון ענטפֿער. ווען דער ציוניזם גיט ניט דעם ריכטיקן ענטפֿער אויף דער יידישער פֿראַגע, דאַן וואָס איז דער ריכטיקער ענטפֿער?

די ערשטע פֿירער פֿון „בונד", זיינע גרינדער און באַשעפֿער האָבן זיך מיט ספּעציעלע יידישע פֿראַגן ווייניק באַשעפֿטיקט און זיי זיינען אויך ניט געווען באַהאַוונט אין זיי. אין דער רוסישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, אין וועלכער זיי האָבן זיך דערצויגן, האָט מען דעמאָלט אין אַלגעמיין ניט דיסקוטירט די נאַציאָנאַלע פֿראַגע און די יידישע נאַציאָנאַלע פֿראַגע געווויס ניט. און ווען מען האָט זיך יאָ אָפּגעשטעלט אויף דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע, איז קאָסמאָפּאָליטיזם געווען דער בעסטער ענטפֿער. אין דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט וועלן ניט זיין קיין נאַציעס, נאָר איין מענטשהייט. דערמיט האָט מען אָפּגעפֿאַרטיקט די גאַנצע פֿראַגע. די אָרגאַניזירונג פֿון „בונד" איז ביי זיי געווען גיכער אַ טעכנישע אָרגאַניזאַציע־פֿראַגע, כדי מיט מער דערפֿאַלג אָנצו־

פֿירן די אַגיטאַציע און פּראָפּאַגאַנדע פֿון סאָציאַליזם צווישן די יידישע מאַסן, און כּדי לייכטער און בעסער צו קענען אָרגאַניזירן די יידישע אַרבעטער פֿאַרן פּאָליטישן רעוואָלוציאָנערן קאַמף. געוויס דאַרף אָנגעפּירט ווערן אַ קאַמף פֿאַר יידישער גלייכבאַרעכטיקונג, אָבער דאָס איז דאָך אַ טייל פֿון דעם אַלגעמיינעם פּאָליטישן קאַמף.

אמת, אין דעם באַזונדערן פונקט וועגן אַ קאַמף פֿאַר יידישער גלייכבאַרעכטיקונג, האָט דער „בונד" שוין באַקומען אַ ספּעציעלע אָפּגעמיינע יידישע אויפֿגאָבע, אָבער דאָס מאַכט ניט אויס. דאָ האָנדלט זיך וועגן אונטערדריקונג, פֿון וועלכער דער יידישער אַרבעטער־קלאַס ליידט. און וועלנדיק אונטערשטרייכן דעם פּראָלעטאַרישן כאַראַקטער פֿון דעם קאַמף פֿאַר יידישער גלייכבאַרעכטיקונג האָט מען געזוכט צו באַוויזן, אַז דער יידישער אַרבעטער־קלאַס ליידט פֿון דער יידישער רעכטלאָזיקייט מער ווי אַלע אַנדערע יידישע קלאַסן און דערי־בער דאַרף מען זיין מער פֿאַראינטערעסירט צו באַקעמפֿן די דאָזיקע רעכט־לאָזיקייט. די פֿאָדערונג פֿון יידישער גלייכבאַרעכטיקונג האָט ממילא גאָרניט צו טאָן מיט כּל־ישראלדיקייט. אָט אַזוי האָט מען אָנגפֿאַנגס אָפּט פּרובירט באַ־גרינדן די פֿאָדערונג פֿון יידישער גלייכבאַרעכטיקונג אין דעם פּראָגראַם פֿון „בונד".

וואו ניט וואו האָט זיך געהערט עפּעס אַן אַנדער טאָן, אַ טאָן, וואָס האָט געקלונגען פֿיל בריייטער, און אין וועלכן עס האָט זיך געהערט, אַז מיט זיין קאַמף פֿאַר דער באַפֿרייאונג פֿון דעם יידישן פֿאָלק דערפֿילט דער יידישער פּראָלעטאַריאָט אַ נאַציאָנאַלע אויפֿגאָבע, וויל דער יידישער פּראָלעטאַריאָט איז דער איינציקער קעמפֿנדיקער קלאַס אין יידישן פֿאָלק און דעריבער איז עס אויף זיין גורל אויסגעפֿאַלן דאָס יידישע פֿאָלק צו באַפֿרייען. אָבער אַזעלכע שטימען זיינען געווען איינצלנע, הגם זיי האָבן זיך שוין אָנגעפֿאַנגען הערן, איידער דער „בונד" איז געגרינדעט געוואָרן. אַזאַ טאָן האָט זיך געהערט אין מאַרטאָוס באַוואוסטער רעדע אין יאָר 1895 אין ווילנע, וועלכע איז שפּעטער אָפּגעדרוקט געוואָרן אין אַ באַזונדער בראָשור. אָבער דאָס איז ניט געווען דער אָפּיציעלער טאָן פֿון „בונד".

די יידישע פּראָגראַם פֿון „בונד" נעמט איר אָנפֿאַנג ערשט פֿון 3טן צוזאַ־מענפֿאָר פֿון „בונד", אויף וועלכן די נאַציאָנאַלע פֿראָגע איז געשטעלט געוואָרן אויף דער טאָג־אָרדנונג.

די נאַציאָנאַלע פֿראָגע איז געבראַכט געוואָרן צום „בונד" מער פֿון אויס־לאָנד, ווי פֿון אינלאַנד. די בונדיסטישע אינטעליגענץ, וועלכע האָט שטודירט אין דייטשלאַנד, אין דער שווייץ און אין עסטרייך, ווו עס זיינען אין יענער צייט אין די „רוסישע קאָלאָניעס" דיסקוטירט געוואָרן אַלע מעגלעכע פֿראָגן, איז באַ־זונדערס פֿאַראינטערעסירט געוואָרן אין דער נאַציאָנאַלער פֿראָגע, וועלכע איר איז אויסגעקומען אָפּטער ווי אַלע אַנדערע צו דיסקוטירן אין אירע צוזאַמענ־שטויסן מיט די ציוניסטן אָדער סתם אַזוי מיט נאַציאָנאַליסטן. די דאָזיקע אויס־לענדישע בונדיסטישע אינטעליגענץ האָט עס אַוועקגעשטעלט די נאַציאָנאַלע פֿראָגע אויף דער טאָג־אָרדנונג פֿון „בונד".

לויט דעם, וואָס בּאַריס פֿרומקין גיט איבער אין דער „יעוורעיסקאַיאַ סטאַרינאַ" פֿון אַפּריל־יוני 1913, האָט אייגנטלעך זיך שוין אָנגעפֿאַנגען אַן אויס־געשפּראָכענע נאַציאָנאַלע באַוועגונג אין די יידישע סאָציאָליסטישע קרייזן, פֿון וועלכער דער „בונד" איז שפּעטער אַרויסגעוואַקסן, אַן ערך אין די יאָרן 1894 און 1895. די באַוועגונג איז געשאַפֿן געוואָרן אין מינסק (די שטאָט פֿון וואָנען אַלע מיגים יידישע באַוועגונגען האָבן זיך אָנגעפֿאַנגען), די דאָזיקע באַוועגונג האָט געטראָגן אַ כאַראַקטער פֿון אַן אָפּאָזיציע (עס איז דאָן געווען די צייט פֿון אָפּאָזיציעס). ב. פֿרומקין שרייבט וועגן דער דאָזיקער אָפּאָזיציע:

„בראש פֿון דער אָפּאָזיציע איז געשטאַנען דער טאַאַנטפֿולער פּאָעט וו., וועלכער איז אַרויסגעטריבן געוואָרן פֿון דער וואַאַזשינער ישיבה פֿאַר אפּיקורסות. א מענטש, וועלכער האָט ניט אָנערקענט קיין שום אַרגאָניזאַציע און קיין שום אויטאָריטעט. אָט די דאָזיקע אייגנ־שאַפֿטן זייַנען מיט זיין אויסערגעווייַנלעכן סאָטירישן טאַלאַנט האָבן צו אים צוגעציוגן די מאַסע. אין דער פֿראַנט פֿון דער אָפּאָזיציע האָט וו. צום ערשטן מאָל אַרויסגעשטעלט די באַשולדיקונג, אַז די באַוועגונג איז א קאָסמאָפּאָליטישע און געפֿאָדערט, זי זאָל אָננעמען א נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, דאָס הייסט, אַז מען זאָל נעמען אין באַטראַכט די ספּע־ציעלע באַדינגונגען פֿון לעבן פֿון די יידישע מאַסן. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז קיין באַשטימטע נאַציאָנאַלע פֿראַגראַם האָט ער ניט אַרויסגעשטעלט, ער האָט אויך געפֿאָדערט, אַז די טעטיקייט פֿון דער באַוועגונג זאָל זיין דורכגעדרונגען מיט דעם ‚יידישן גייסט'."

דער פּאָעט וו., וועגן וועלכן ב. פֿרומקין רעדט, איז דאָס לייענס (וואָלט). אָבער דאָס איז א קאָפּיטל איידער דער „בונד" איז נאָך געגרינדעט געוואָרן. וואָס איז אָבער שייך צום „בונד", האָט אין די ערשטע פּאָר יאָר פֿון זיין עק־זיסטענץ קיין נאַציאָנאַלע פֿראַגע אין אים ניט עקזיסטירט. די ערשטע ערנסטע דיסקוסיעס וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע זייַנען פֿאָרגעקומען אויף דעם 3טן צוזאַמענפּאָר פֿון „בונד" און עס איז דעמאָלט באַשלאָסן געוואָרן צו עפֿענען א פֿרייע דיסקוסיע וועגן דער דאָזיקער פֿראַגע אין דעם „אידישן אַרבייטער", וועלכער איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון דעם אויסלענדישן קאָמיטעט פֿון „בונד" אין גענף (זשענעוו), און אין עלפֿטן נומער „אידישער אַרבייטער" אין יאָר 1901 זייַנען טאַקע אויך דערשינען צוויי אַרטיקלען וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע אין „בונד", אייַנער פֿון דעם שרייבער פֿון אָט די שורות, אונטערגעשריבן „אישׂ־תקוה"* און דער צווייטער פֿון דר. בלומשטיין, אונטערגעשריבן „רבי קרוב". דאָס איז געווען דער ערשטער אַרויסטריט צום גונסטן פֿון דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע אין דער אָפּיציעלער בונדיסטישער ליטעראַטור.

אייגנטלעך איז אין דעם 6טן נומער „יידישער אַרבעטער" דערשינען אַן אויספֿירלעכער אַרטיקל וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע פֿון דר. ח. זשיט־לאָווסקי, אונטערגעשריבן „בן אהוד". דער „יידישער אַרבעטער" איז דעמאָלט אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון א גרופּע יידישע סאָציאָליסטן אין אויסלאַנד, צווישן

* זע דעם אַרטיקל ד׳ 132.

וועלכע עס זיינען אויך געווען אַ פּאָר ניט קיין אויסגעשפּראָכענע בונדיסטן. (דער דאָזיקער אַרטיקל, פֿון וועלכן מען האָט אין טייל אַרויסגעווארפֿן, איז אַ ביסל שפּעטער אַרויסגעגעבן געווארן אַפּיציעל פֿון „בונד").

די פּאָדערונג פֿון קולטורעלער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע איז אָנגענומען געווארן פֿון „בונד" אויף זיין 4טן צוזאַמענפּאָר, און פֿון אָט דעם צוזאַמענפּאָר פֿאָנגט זיך אָן די גרויסע פּאָפּולאַריטעט פֿון „בונד". ער האָט ענדלעך באַקומען אַ פֿולע יידישע סאָציאַליסטישע פּראָגראַם און ער האָט ענדלעך געגעבן אַן ענטפֿער אויף דער אָנגעוויטיקטער יידישער פּראָגע, וועלכן די יידישע אַרבעטער און די יידישע סאָציאַליסטישע אינטעליגענץ האָבן געזוכט.

די פּאָדערונג פֿון נאַציאָנאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע פֿאָר יידן איז געווארן דער צענטראַלער פונקט פֿון „בונד". די דאָזיקע פּאָדערונג האָט דעם „בונד" געמאַכט כּארַאַקטעריסטיש און אַרום אָט דער פּאָדערונג האָבן זיך קאָנצענטרירט די דעבאַטן פֿון „בונד" און קעגן אים.

די פּאָדערונג פֿון קולטור־נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע איז אין אָנהייב באַקעמפֿט געווארן פֿון פֿארשיידענע זייטן. זי איז באַקעמפֿט געווארן פֿון רוסישע סאָציאַליסטן און פֿון יידישע, פֿון אַסימילאַטארן און ציוניסטן, פֿון די פּועלי־ציון און די ציוניסטן סאָציאַליסטן (צ. ס.). טראָץ דעם קאָמף פֿון אַלע זייטן, איז די פּאָדערונג פֿון נאַציאָנאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע אַלץ מער געווארן פּאָפּולער, ניט בלויז צווישן יידן, נאָר אויך צווישן אָנדערע נאַציאָנאַליטעטן פֿון רוסלאַנד.

די פּאָדערונג פֿון נאַציאָנאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע איז אויפֿגענומען געווארן פֿון די סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציעס פֿון פֿארשיידענע נאַציאָנאַליטעטן פֿון רוסלאַנד. עס האָט זי אויפֿגענומען די לעטישע סאָציאַל־דעמאָקראָטיע, די ליטווישע, און אייניקע אָנדערע.

די לייזונג פֿון דער נאַציאָנאַלער פֿראָגע דורך קולטור־נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע האָט זיך ניט בלויז גוט צוגעפּאַסט פֿאָר די יידן, נאָר אויך פֿאָר פֿאָר־שיידענע אָנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין רוסלאַנד.

איך האָב שוין מיט אַ צייט צוריק געהאַט די געלעגנהייט צו באַווייזן אויף ווי ווייט די פּאָדערונג פֿון נאַציאָנאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע איז געווען צו־געפּאַסט פֿאָר דער נאַציאָנאַלער פֿראָגע אין רוסלאַנד. איך האָב דאָן צווישן אַנ־דערן געזאָגט:

„יעדע נאַציאָנאַליטעט אין רוסלאַנד, אַפֿילו די, וועלכע בילדן גאַנץ גרויסע מינאָריטעטן אויף אַ געוויסער טעריטאָריע, האָט אַ גרויסע שווערקייט אין דער דורכפֿירונג פֿון איר נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע. די שווערקייט באַשטייט אין דעם, וואָס די שטאָט שטייט אין אַ פּוֹל־שטענדיקן קעגנזאַץ מיטן דאָרף. דער דאָרף איז נאַציאָנאַל, אָבער די שטאָט איז, אָדער רוסיש אָדער אינטערנאַציאָנאַל. אין גאַנץ ליטע, למשל, איז ניט געווען קיין איין ליטווישע שטאָט.

די שטעט אין ליטע זייענען געווען יידיש אונטערגעפּוטערט מיט רוסיש, אָבער לחלוטין ניט ליטוויש. אין לאַטווייע זייענען די שטעט שוין יאָ געווען אַ ביסל לעטיש, אָבער איך צווייפֿל, אויב עס איז געווען

אַפֿילו איין שטאָט אין דער באָלטישער געגנט, וואו לעטן זאָלן האָבן אַ מאַיאָריטעט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די דערפֿער זיינען כּמעט דורכאויס לעטיש. דאָס זעלבע אומגעפֿער איז געווען אין מאָלאָ־ראָסיע (אוקראַינע). די שטעט זיינען רוסיש און יידיש, ווייל די שטאָטישע מאָלאָרוסן האָבן זיך אַזוי שטאַרק אַסימילירט מיט די רוסן, אַז די מערסטע פֿון זיי האָבן אַפֿילו שוין ניט געוואוסט, אַז זיי זיינען אוקראַינער.

די יידישע קולטור־נאַציאָנאָלע אויטאָנאָמיע וואָקסט, אַזוי, אָרויס אין רוסלאַנד אָפֿט נויטווענדיקייט פֿון דעם לעבן גופֿא; זי ווערט נויט־ווענדיק ניט בלויז צוליב יידישע נאַציאָנאָלע מאָטיוון אַליין, נאָר צוליב דער אַלגעמיינער פֿראָגע אין רוסלאַנד, צוליב די נאַציאָנאָלע טע־ריטאריאַלע אויטאָנאָמיעס פֿון די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין רוס־לאַנד, צווישן וועלכע די יידן לעבן."

די פֿאָדעראַציע פֿון „בונד" פֿאָר קולטורעלער נאַציאָנאָלער אויטאָנאָמיע איז מיט דער צייט געוואָרן אַן אַלגעמיינע פֿאָלקס־פֿאָדעראַציע. אָלע יידישע פּאַרטייען, וועלכע האָבן אָפֿאָל די דאָזיקע פֿאָדעראַציע קריטיקירט, האָבן איר אויפֿגענומען אין זייערע פּראָגראַמען. דאָס איז געווען דער גרעסטער זיג, וואָס דער „בונד" האָט דורך זיין פּראָגראַם געקענט דערגרייכן. אָבער נאָך גרעסער איז געווען זיין זיג, ווען זיין פּראָגראַם איז געווען אויפֿן שוועל פֿון פֿאַרווירקלעכונג.

ווייניק בונדיסטן האָבן אויף דעם 4טן צוזאַמענפֿאָר פֿון „בונד", וואו די פֿאָדעראַציע פֿון נאַציאָנאַל־קולטורעלער אויטאָנאָמיע איז אַריינגעשטעלט געוואָרן אין פּראָגראַם פֿון „בונד", געגלייבט, אַז די דאָזיקע פֿאָדעראַציע וועט קענען אַזוי גיך פֿאַרווירקלעכט ווערן. מען האָט גיכער אויף דער דאָזיקער פֿאָדעראַציע גע־קוקט ווי אויף אַ מין פּראָגראַם־מאַקסימום, וואָס קען אָפֿאָל פֿאַרווירקלעכט ווערן. נאָר ווער האָט דעמאָלט געגלייבט, אַז אין רוסלאַנד וועט קומען אַזוי גיך צו אַ דעמאָקראַטישער רעפובליק? ווער האָט דעמאָלט געקענט האָבן אַזאַ רייכע פֿאַנטא־זיע זיך פֿאָרצושטעלן, אַז ניט בלויז וועט רוסלאַנד האָבן אַ דעמאָקראַטישע רעפו־בליק, נאָר אַז עס וועט גאָר שטיין אויף דער טאָג־אָרדנונג פֿון רוסלאַנד די פֿראָגע וועגן באָלדיקער איינפֿירונג פֿון סאָציאַליזם? איך רעד עס דאָ וועגן דער רע־וואָלוציע אין 1917.

עס קומט אַ טייל פֿון דעם קרעדיט צו דעם „בונד" פֿאָר דער דעמאָלטדיקער גרויסער איבערקערעניש אין רוסלאַנד. דער „בונד" האָט שטענדיק געקעמפֿט אין די ערשטע רייען. אין דער געשיכטע פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע פֿאָרנעמט דער „בונד" איינעם פֿון די בפּבודיקסטע ערטער. נאָר אויב אין דער איבערקע־רעניש פֿון רוסלאַנד קומט דעם „בונד" בלויז אַ טייל פֿון דעם קרעדיט, קומט אָבער דעם „בונד" דער גרעסטער טייל, אויב ניט דער גאַנצער, קרעדיט פֿאָר דער גרויסער איבערקערעניש, וואָס איז פֿאָרגעקומען אין דעם יידישן פֿאָלק אין רוסלאַנד. דער „בונד" האָט רעוואָלוציאָניזירט דאָס יידישע פֿאָלק אין רוסלאַנד, ער האָט אים אינערלעך באָפֿרייט. ער האָט פֿון אַ נידערגעשלאָגענער, פֿאַרצווייי־פֿלטער און פֿאַריאושטער מאַסע אַ קאַמפּס־פֿאָלק געמאַכט, אַ פֿאָלק מיט רעוואָלו־ציאָנערן מוט און מיט נאַציאָנאַלן שטאָלץ, וואָס וויל לעבן ווי אַ פֿאָלק און קעמפֿן פֿאָר זיין עקזיסטענץ.

איך דאַרף זאָגן דעם מלאך הזכרון, אַז ער זאָל זיך דאָ אָפּשטעלן. די גע־שיכטע איז ניט געמאָנגען אויף דעם וועג, אויף וועלכן איך האָב געגלייבט, אַז זי וועט גיין. זי האָט זיך פֿאַרקירעוועט אין אַ זייט און איז אַוועק אויף אַ גאַנץ אַנדער וועג. אָבער די געשיכטע פֿון דער מענטשהייט גייט קיין מאָל ניט מיט אַ גראָדן וועג, ווייניקסטנס, וואָס מיר מיינען, אַז עס איז גראָד. זי גייט, ווי אונדז דוכט זיך, שטענדיק אין זיג־זאָגן, באַרג אַרויף און באַרג אַראָפּ, פֿאַרווערטס און ריקווערטס. זי איז זיכער געמאָנגען ריקווערטס לויט אונדזערע באַגריפֿן, דורך די לעצטע יאָרן. עס זיינען פֿאַראַן צייכנס, אַז זי האָט ווידער אָנגעפֿאַנגען גיין באַרג אַרויף. אַזוי דאַרף מען אורטיילן פֿון דעם גרויסן פֿאַרשריט, וואָס דער סאָציאַליזם מאַכט אין אייראָפּע.

✦ ✦ ✦

די ייִדישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע אין אַמעריקע

צו איר פֿינף־יעריקער עקזיסטענץ

פֿיל פֿון אונדז האָבן אָפּגעלומט, אַז די ייִדישע סאָציאַליסטישע פּע־דעראַציע אין אַמעריקע וועט ווערן דאָס, וואָס דער „בונד" איז אין רוסלאַנד. דער דאָזיקער חלום איז ניט מקוים געוואָרן, און מען דאַרף אָפּילו ניט זאָגן „לייַדער" דערבייַ, ווייל עס איז געווען אַ חלום, אַן ווערכער עס איז באַגרינדונג און ער האָט ניט געקענט מקוים ווערן. דער שרייבער פֿון די דאָזיקע שורות איז אפֿשר געווען דער שטאַרקסטער בעל־חלום וועגן דער יידישער פּעדעראַציע, אַז זי וועט זיך פֿאַרוואַנדלען אין אַ מין אמעריקאַנער „בונד", אָבער ער מוז אַליין צוגעבן, אַז ער האָט ניט געהאַט קיין שום גרונט אָזוי צו חלומען און ער פֿילט זיך דערִיבער ניט אַנטוישט, וואָס זיין וואונטש איז ניט דערפֿילט געוואָרן. די ייִדישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע האָט דאָ ניט געקענט זיך פֿאַרוואַנדלען אין אַ „בונד", ווייל עס פֿעלט איר דער באָדן און די באַדינגונגען דערצו, און זי איז דעריבער געבליבן דאָס ,וואָס זי האָט געקענט זיין. מען קען אפֿשר זאָגן, אַז זי האָט געקענט זיין מער, ווי זי איז, אָבער וואָס מען זאָל ניט זאָגן, קיין „בונד" האָט זי ניט געקענט ווערן, ווען זי וואָלט אָפּילו געשטרעבט דערצו.

די גרינדונג פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע איז געווען אַ גרויסער שריט פֿאַרווערטס אין דער היגער יידישער סאָציאַליסטישער באַ־וועגונג, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס פֿאַרמעל האָט זיך דאָ בלויז געהאַנדלט וועגן טעכנישע אַרגאַניזאַציע־פֿראָגן, פֿון אַרגאַניזירן די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי לויט שפּראַך־גרופּן.

אין דער ווירקלעכקייט איז אויך די גרינדונג פֿון „בונד" אין אָנפֿאַנג געווען צוליב טעכנישע אַרגאַניזאַציע־פֿראָגן, ערשט שפּעטער, ווען דער „בונד" האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אָנטוויקלען, ווען ער האָט אָנגעפֿאַנגען שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע אין דעם לעבן פֿון די ייִדישע אַרבעטער אין רוסלאַנד, האָט ער זיין עקזיסטענץ אָנגעהויבן באַרעכטיקן ניט בלויז מיט אַרגאַניזאַציע־טעמים, נאָר מיט אַ גאַנצער פּרינציפּיעלער טעאָריע. פֿון דער טעכנישער שפּראַך־פֿראָגע האָט זיך

אַנטוויקלט אַ פּרינציפּיעלע נאַציאָנאַלע פּראָגע, און פֿון דער שפּראַך־אַרגאַניזאַציע האָט זיך אַנטוויקלט די פּעדעראַטיווע פּאַרטיי פֿון נאַציאָנאַליטעטן.

מיר האָבן דאָ אין אַמעריקע ניט געדאַרפֿט אָנפֿירן קיין שטאַרקן קאַמף אין דער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי פֿאַר דעם פֿעדעראַטיוון פּרינציפּ פֿון אַרגאַניזאַציע, ווי דאָס איז געווען דער פֿאַל אין דער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי רוסלאַנד. די היגע סאָציאָליסטישע פּאַרטיי האָט איינגעזען, אַז דער פֿעדעראַטיווער פּרינציפּ איז אַ באַקוועמער, אַז מען קען מיט אים בעסער און באַקוועמער אַרבעטן און זי האָט אים אָנגענומען אָן לאַנגע דעבאַטעס און דיסקוסיעס. און אויב עס איז דאָ וועמען עס איז צו דאַנקען פֿאַר דעם איינפֿירן פֿון דעם פֿעדעראַטיוון אַרגאַניזאַציע־פּרינציפּ אין דער היגער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי, דאָן גלייב איך, אַז דער דאָנק קומט די פֿינישע גענאָסן, די שטאַרקסטע, די טעטיקסטע און די דערפֿאָלגרייכסטע פֿעדעראַציע אין אונדזער פּאַרטיי. די פֿינישע גענאָסן האָבן זיך שטאַרקער ווי אַלע איינגעשטעלט פֿאַר דעם פּרינציפּ פֿון פֿעדעראַציעס, און די פּאַרטיי האָט דעם דאָזיקן פֿאַרלאַנג באַוויליקט.

דאָך, ווי שוין געזאָגט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די גרינדונג פֿון דער יידישער סאָציאָליסטישער פֿעדעראַציע איז פֿאַרמעג געווען בלויז צולייב טעכנישע אַרגאַניזאַציע־טעמים, האָט זי דאָך פֿאַר די יידישע סאָציאָליסטן דאָ אין אַמעריקע געהאַט אַ גרויסע פּרינציפּיעלע באַדייטונג. אויב איר ווילט, איז אַ וויכטיקע באַדייטונג געלעגן שוין אין דעם נאָמען גופֿא: „יידישע סאָציאָליסטישע פֿעדעראַציע".

נאָך מיט אַ יאָר עלף צוריק זיינען אין אַמעריקע — מיט וויניקע אויסנאָמען — נאָך ניט געווען קיין יידישע סאָציאָליסטן, עס זיינען בלויז געווען יידיששפּרעכנדע סאָציאָליסטן. דאָס האָט געמיינט צו זאָגן, אַז דער אינציקער אונטערשייד צווישן די אַמעריקאַנער סאָציאָליסטן און צווישן די יידישע באַשטייט בלויז אין דער שפּראַך. אָזוי ווי עס זיינען פֿאַראַן אין דעם לאַנד סאָציאָליסטן און אַרבעטער, וואָס קענען נאָך קיין ענגליש ניט רעדן, און זיי רעדן אָדער שפּרעכן בלויז יידיש, ממילא מוז מען פֿאַרטייטשן פֿאַר זיי דעם סאָציאָליזם אויף יידיש, ביז זיי וועלן זיך אויסלערנען ענגליש און מען וועט זיי קענען געבן אַ „טרענספֿער" צו די ענגליש־שפּרעכנדע.

פֿאַר דעם זעלביקן פּרינציפּ האָט זיך אייגנטלעך אויך געהאַלטן די „יידישע אַגיטאַציאָנס־ביורא" עליה השלום. איר אויפֿגאַבע איז געווען צו אָנגיטירן דעם סאָציאָליזם אויף יידיש פֿאַר די יידיש־שפּרעכנדע אַרבעטער. די „יידישע אַגיטאַציאָנס־ביורא" איז ניט געווען קיין יידישע סאָציאָליסטישע אַרגאַניזאַציע, נאָר אַ טעכניש ביורא פֿאַר סאָציאָליסטישער אַגיטאַציע אויף יידיש.

מען מוז אָבער צוגעבן, אַז אויך די „יידישע אַגיטאַציאָנס ביורא" איז געווען אַ שריט פֿאָרווערטס, לגבי די יידיש־רעדנדיקע פֿון אָלטן שניט. די „יידישע אַגיטאַציאָנס־ביורא" האָט שוין אָנערקענט, אַז ניט בלויז איז דער אונטערשייד אין דער שפּראַך, נאָר עס איז אויך פֿאַראַן אַן אונטערשייד אין די אָגיטאַציע־פֿאָרמען, אַז דעם יידישן אַרבעטער דאַרף מען פֿאַרטייטשן דעם סאָציאָליזם עפּעס אויף אַן אַנדער אופֿן ווי דעם אַמעריקאַנער. מען דאַרף צו אים רעדן ניט

בלויז אויף אַן אַנדער שפּראַך. מען דאַרף אויך געברויכן אַנדערע רעדע־פֿאַרמען, אַנדערע משלים און אַנדערע אַגיטאַציע־וועגן.

די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע איז אַבער געגאַנגען נאָך ווייטער. ניט בלויז די סאָציאַליסטישע אַגיטאַציע דאַרף צווישן יידישע אַרבעטער גע־פֿירט ווערן אויף אַן אַנדער אופֿן, נאָר די גאַנצע אַגיטאַציע, די גאַנצע סאָציא־ליסטישע טעטיקייט דאַרף זיין אַן אַנדערע. ניט בלויז דאַרף זיך צופֿאַסן די סאָציאַליסטישע אַגיטאַציע צו דער יידישער שפּראַך, צו דעם בילדונגס־גראַד פֿון דעם יידישן אַרבעטער און צו זיין אַרט דענקען, נאָר די גאַנצע סאָציאַליס־טישע טעטיקייט אין דער יידישער גאַס דאַרף צוגעפּאַסט ווערן צו די באַ־דינגונגען פֿון דעם יידישן לעבן.

מיט דער גרינדונג פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע איז געקומען די אַנערקענונג, אַז די יידישע אַרבעטער־מאַסן שיידן זיך אונטער פֿון די אַמעריקאַנער אַרבעטער־מאַסן ניט בלויז מיט זייער שפּראַך, נאָר אויך מיט זייערע נאַציאָנאַלע אייגנשאַפֿטן און אייגנטימלעכקייטן, און אַז די סאָציאַליסטישע טע־טיקייט דאַרף צום אַלעם ערשטן געפֿירט ווערן אין נאַציאָנאַלע ראַמען און דאַרף זיין צוגעפּאַסט צו דער נאַציע, צווישן וועלכער זי ווערט געפֿירט.

די פֿראַגע איז בלויז, צי די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע האָט מיט דערפֿאָלג דורכגעפֿירט די אויפֿגאַבע, וואָס אויף איר איז אַרויפֿגעלייגט געוואָרן.

נאָר איידער עס ווערט געגעבן אַן ענטפֿער אויף אָט דער פֿראַגע, דאַרף באַמערקט ווערן, אַז די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע קען ניט געמאָסטן ווערן מיט דער מאָס, וועלכע איז אָנגעווענדעט געוואָרן צום „בונד" אין רוסלאַנד. איך האָב גלייך אין אָנפֿאַנג באַמערקט, אַז דער חלום, מיט וועלכן מאַנכע פֿון אונדז האָבן זיך אַרומגעטראָגן, אַז די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע וועט ווערן אין אַמעריקע דאָס, וואָס דער „בונד" אין רוסלאַנד, האָט פֿון אַנ־הייב אָן ניט געהאַט קיין שום יסוד.

דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע פֿעלט די נאַציאָנאַלע פּראָ־גראַם פֿון „בונד", און די נאַציאָנאַלע פּראָגראַם איז אייגנטלעך דער זויער־טייג פֿון „בונד", זיין ספּעציעלע אייגנטימלעכקייט.

אין אַמעריקע איז ניטאָ קיין נאַציאָנאַלע פֿראַגע, און אויב זי איז אַפֿילו יאָ דאָ ביז אַ געוויסן גראַד, איז זי אָבער ביז איצט נאָך ניט אויפֿגעהויבן געוואָרן. אַלנפֿאַלס איז עס ניט געווען פֿאַר דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע אויפֿצוהייבן אָט די פֿראַגע. זי האָט ניט קיין באַשטימטע נאַציאָנאַלע פֿאָדערונגען אַרויסגעשטעלט, ווייל קיינער פֿילט דאָ ניט קיין נאַציאָנאַלע אונטערדריקונג און קיינער פֿאָדערט ניט קיין נאַציאָנאַלע רעכט.

דער יידישער כאַראַקטער פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע האָט זיך געקענט אויסדריקן בלויז אין דעם, וואָס זי האָט זיך געשטעלט אין אַ נאָענטער פֿאַרבינדונג מיט דער יידישער גאַס און וואָס זי האָט פֿרובירט פֿאַר־בינדן די סאָציאַליסטישע באַוועגונג צווישן יידן מיט דעם יידישן געזעלשאַפֿט־לעכן לעבן, דאָס מיינט צו זאָגן, אַז מען האָט פֿרובירט דעם אַבסטראַקטן סאָציא־ליזם, אַדער ריכטיקער גערעדט, דעם סתם־סאָציאַליזם, וועלכער איז אויסער

רוים און אויסער צייט, צו מאַכן מער קאַנקרעט, מער ממשותדיק און ענג פֿאַר־בונדן מיט דעם טאָג־טעגלעכן לעבן פֿון די יידישע מאַסן.

האָט זיך עס דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע איינגעגעבן? — טייַוויז יא און טייַוויז ניט.

וועלכע עס איז אויבן געזאָגט געוואָרן, אַז די דורכפֿירונג פֿון דעם פֿעדע־ראַטיוון פּרינציפּ פֿון נאַציאָנאַלע ארגאַניזאַציעס איז אין דער פּאַרטיי דורכ־געגאַנגען אַן גרויסע שוועריקייטן, דאַרף מען אָבער ניט פֿאַרגעסן, אַז דער דאָזיקער פּרינציפּ איז ניט אַזוי לייכט אָנגענומען געוואָרן צווישן אונדזערע אייגענע יידישע גענאָסן. די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע האָט ווייט ניט געקראָגן די פֿולע אונטערשטיצונג פֿון אַלע יידישע סאָציאַליסטן און ניט אַזוי לייכט איז איר אָנגעקומען צו דערגרייכן איר אַנערקענונג.

דאָ האָבן געווירקט פֿאַרשיידענע סיבות. איינע פֿון די הויפּט־סיבות איז, וואָס אונדזער סאָציאַליסטישע באַוועגונג דאָ אין לאַנד איז צום גרעסטן טייל פֿערזענלעכע. אין ערגעץ שפּילן ניט די פֿערזענלעכע באַציאונגען אַזאַ ווייכ־טיקע ראָלע אין דער באַוועגונג, ווי דאָ אין אַמעריקע, און באַזונדערס אין אונ־דזער יידישער אַמעריקע. ביי אונדז איז עס אַ פֿעסט אָנגענומענער כּלל, אַז מען איז אין כּעס אויפֿן חזן דאַרף מען קיין קדוש ניט שפּרינגען.

דער פֿערזענלעכער עלעמענט אין דער באַוועגונג איז אייגנטלעך אַ פּוע־יוצא פֿון דעם „סטאַר סיסטעם", וואָס מיר האָבן דאָ אין אַמעריקע אין דעם עפֿנטלעכן לעבן. עס איז דאָ אַ סטאַר־סיסטעם אין טעאַטער, אין דער פּרעסע און ממילא איז זי אויך פֿאַראַן אין דער באַוועגונג, און עס איז אַן אָלטער כּלל, באַזונדערס ביי אונדז יידן, אַז „סטאַרס" דאַרפֿן שיינען באַזונדער. דאָס איז שוין אַזוי אייגעפֿירט געוואָרן פֿון ששת ימי בראשית. ווי גאָט האָט נאָר געשאַפֿן די צוויי מאורות הגדולים, די זון מיט דער לבנה, איז גלייך געקומען די לבנה מיט אַ טענה, אַז צוויי גרויסע „סטאַרס" קענען צוזאַמען ניט קעניגן אונטער איין קרוין...

אַ סך יידישע סאָציאַליסטן ווידער האָבן זיך נאָך ביז היינט ניט געשיידט פֿון זייער אָלטן שטאַנדפּונקט, אַז עס איז ניט נויטיק קיין באַזונדערע יידישע סאָציאַליסטישע ארגאַניזאַציע. זיי גייען נאָך ווייטער. זיי באַהויפּטן, אַז לא די וואָס זי איז ניט נויטיק, איז זי נאָך שעדלעך. זי זונדערט אָפּ די יידישע סאָ־ציאַליסטן פֿון די אַמעריקאַנער, זי פֿירט אײַן באַזונדערע קלייזלעך אין דער באַוועגונג א.א.וו. אָט די אַלע אָלטע טענות, וועלכע זיינען יעדן אייניקן גוט באַקאַנט, ווער עס האָט זיך נאָר אינטערעסירט מיט אונדזער באַוועגונג.

דערצו קומט אונדזער סאָציאַליסטישע פּרעסע, וועלכע שפּילט דאָ אַ גאַנץ באַזונדערע אייגנאַרטיקע ראָלע.

אין אַלע לענדער איז די פּרעסע ענג פֿאַרבונדן מיט דער באַוועגונג. די באַוועגונג און די פּרעסע קאָנטראַלירן זיך קעגנזייטיק. דאָ אָבער שטייט די סאָ־ציאַליסטישע פּרעסע און די באַוועגונג אָפּגעזונדערט איינע פֿון די אַנדערע, קיין קעגנזייטיקע קאָנטראָל עקזיסטירט ניט, עס עקזיסטירן בלויז באַציאונגען, אמאָל פֿריינטלעכע און אמאָל קידערוויידערדיקע.

און וואָלטן ביידע זייטן געווען גלייך שטאַרק, וואָלט עס נאָך געווען אַ האַלבע צרה, זיינען אָבער די כּוחות ניט קיין גלייכע, באַזונדערס אין אונדזער יידישער סאָציאָליסטישער באַוועגונג. די פּרעסע איז פֿיל גרעסער, פֿיל שטאַרקער און אַ סך מעכטיקער ווי די באַוועגונג. די פּרעסע האָט אַ סך מער איינפֿלוס און שפּילט אַ פֿיל וויכטיקערע ראָלע ווי די באַוועגונג. ניט זי איז אָפּהענגיק פֿון דער באַוועגונג, נאָר די באַוועגונג איז אָפּהענגיק פֿון איר. די ראָלע, וואָס די באַוועגונג דאַרף שפּילן אין דעם עקאָנאָמישן, געזעלשאַפֿטלעכן, פּאָליטישן און קולטורעלן לעבן פֿון די יידישע מאַסן, שפּילט גאָר די פּרעסע. זי איז די וויכטיקסטע, רעאָלע מאַכט, און זי לייגט אַרויף איר שטעמפּל אויף דעם לעבן פֿון דער יידישער גאַס.

כּדי די יידישע סאָציאָליסטישע פּעדעראַציע זאָל קענען האָבן דעם איינפֿלוס און די ווירקונג, וואָס זי דאַרף האָבן, האָט זי אין דער ערשטער לויניע געדאַרפֿט האָבן אַן אייגענע טעגלעכע צייטונג, אָדער וויניקסטנס האָבן אַ טעגלעכע צייטונג, וועלכע אָפּילו ניט קיין אייגענע, צו איר דינסט. דאָס האָט זי אָבער ניט. די טעגלעכע יידישע סאָציאָליסטישע צייטונג וואָס מיר האָבן, דער „פֿאָרווערטס", איז אין גאַנצן אומאָפּהענגיק פֿון דער פּעדעראַציע, און וועלן ער וויל ניט, עקזיסטירט זי אָפּילו ניט פֿאַר אים.

און נעמט מען נאָך אין באַטראַכט, אַז די יידישע סאָציאָליסטישע פּעדעראַציע האָט נאָך וויניק דערפֿאָרונג אין דער פּאָליטיק פֿון דער יידישער גאַס, אַז דאָס יידישע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן איז איר נאָך אַ ביסל פֿרעמד, אַז זי דאַרף נאָך אויסאַרבעטן מעטאָדן און וועגן און אָפּילו אַ באַשטימטן שטאַנדפּונקט וועגן איר טעטיקייט אין דעם יידישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן, וויל די טעטיקייט איז נאָך אַ גאַנץ נייע,— דאָן איז עס גאַנץ באַגריפֿלעך, אַז דער דערפֿאָלג פֿון דער יידישער סאָציאָליסטישער פּעדעראַציע האָט ניט געקענט זיין אַ צו גרויסער, פֿאַר דער קורצער צייט פֿון איר עקזיסטענץ. עס דאַרף נאָך נעמען צייט, אַז זי זאָל זיך צופּאַסן צו דער אויפֿגאַבע, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען, אַז זי זאָל קריגן די נויטיקע דערפֿאָרונג און אויך אַנטוויקלען דעם נויטיקן מענטשן־מאַטעריאַל פֿאַר דער פֿיל־זייטיקער און פֿיל־פֿאַרצווייגטער אַרבעט, וואָס זי האָט פֿאַר זיך.

מען דאַרף דאָך ניט פֿאַרגעסן, אַז די יידישע סאָציאָליסטישע פּעדעראַציע עקזיסטירט בלויז פֿינף יאָר צייט, און די גאַנצע פֿינף יאָר האָט זי געאַרבעט אונטער די שווערסטע באַדינגונגען. פֿון דעם ערשטן טאָג פֿון איר גרינדונג האָט זי געליטן פֿון כראָנישע דעפֿיציטן אין איר קאַסע, און דאָך האָט זיך איר איינגעגעבן צו אַרגאַניזירן ביז אַ הונדערט ברענטשעס איבערן לאַנד, מיט אַ מיטגלידערשאַפֿט פֿון איבער פֿינף טויזנט, אויפֿהאַלטן אַן אָפּיס, אַרויסגעבן אַ וועכנטלעכע צייטונג, פֿאַרשיידענע ביכער, בראָשורן און אַ גאַנצן בארג אַגיטאַציע־לייטעראַטור.

מען דאַרף נעמען אין באַטראַכט, אַז דער עלעמענט, צווישן וועלכן די יידישע סאָציאָליסטישע פּעדעראַציע אַרבעט, איז אַן אַרעמער און ניט קיין פֿעסט־באַזעסענער. געהערן צו דער סאָציאָליסטישער פּעדעראַציע איז פֿאַרבונדן מיט געוויסע קאַסטן. ניט בלויז דאַרף מען צאָלן מיט זעכציק סענט אַ יאָר מער

דיוס, נאָר מען דאַרף אויך אָפּט געבן נדבות. פֿאַר אַן אַרבעטער, וואָס באַלאַנגט צו אַ יוניאָן און צום אַרבעטער־רינג, ווי דאָס איז געווײנלעך דער פֿאַל מיט די מיטגלידער פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע, איז דאָס אַ פֿילאַרע הוצאה. עס איז ווירקלעך צו באַוואונדערן, ווי די יידישע סאָציאַליס־טישע פֿעדעראַציע קען מיט אַזאַ אַרעמען עולם דורכשלעפּן איר בודזשעט. און איר בודזשעט איז גאָרניט אַזאַ קליינער, ער באַטרעפֿט שיינע עטלעכע טויזנט דאָלאַר אַ יאָר.

די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע וואָלט געווען אַ סך שטאַרקער, ווען די גאַנצע סאָציאַליסטישע באַוועגונג אין לאַנד וואָלט געווען שטאַרקער. אין פֿאַרגלייך מיט דעם צושטאַנד פֿון דער גאַנצער אַמעריקאַנער פֿאַרטיי און מיט איר מיטגלידערשאַפֿט, איז די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע זייער אַ גרויסער דערפֿאָלג. לויט דער פֿראַפֿארציע פֿון דער צאָל מיטגלידער פֿון דער גאַנצער פֿאַרטיי האָט די פֿעדעראַציע אַ סך מער מיטגלידער, ווי עס מאַכט אויס אויף איר חשׂק. נאָר עס וועט דאָך זיין אַ פֿאַלשער חשבון, ווען מיר זאָלן רעכענען דעם דערפֿאָלג פֿון דער פֿעדעראַציע לויט דער פֿראַפֿארציע פֿון די מיטגלידער. די יידישע אַרבעטער־מאַסן האָבן אין אַמעריקע שטענדיק אַרויסגעגעבן מער סאָציאַליסטן, ווי די אַמעריקאַנער אַרבעטער־מאַסן. מען דאַרף דערׄבעי, ניט שטעלן אויף דעם קרעדיט פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע די גרעסערע פֿראַפֿארציע מיטגלידער, וואָס זי האָט. דער קרעדיט קומט גיכער די יידישע אַרבעטער־מאַסן. אָבער ווי די זאַך זאָל ניט זיין, קען דאָך ניט אַרויס־געלאָזן ווערן פֿון אויג דער פֿאַקט, וואָס די אַלגעמיינע סאָציאַליסטישע באַוועגונג אין לאַנד איז אַזוי שוואַך און אַז די דאָזיקע שוואַכקייט מוז זיך אויך אָפּרופֿן אויף דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע.

און עס דאַרף באַמערקט ווערן נאָך וואָס. ניט קוקנדיק אויף איר אַרעמקייט און אויף די באַגרענעצטע מיטלען און קרעפֿטן, וואָס די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע האָט אין איר באַזיץ, האָט זי דאָך געוואונען אַ באַדייטנדן איינ־פֿלוס אין דער יידישער גאָס. מען רעכנט זיך מיט איר ניט בלויז אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, נאָר אויך אין דעם אַלגעמיינעם געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. און וואָלט די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע געהאַט מער דערפֿאָלג אין אַלגעמיינער יידישער געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט, וואָלט זי געהאַט אַ בעסערן חוש־הריח פֿאַר יידישע געזעלשאַפֿטלעכע פֿראַגן, — וואָלט איר איינפֿלוס אויף דער יידישער גאָס געווען נאָך אַ גרעסערער און באַדייטנדיקערער.

אַז די יידישע סאָציאַליסטישע פֿעדעראַציע האָט ניט געהאַט די ענוגדע דערפֿאָלג און איז ניט געווען ווי נויטיק צוגעגרייט צו יידישער געזעלשאַפֿט־לעכער אַרבעט, האָט זיך זייער שטאַרק אַרויסגעוויזן אין די לעצטע פֿאָר יאָר, ווען אין דער יידישער גאָס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אַ גאַנצע ריי נייע טעטיקייטן, ווי די זאַמלונג פֿון היל֫ף פֿאַר יידישע מלחמה־קרבנות, די קאָנגרעס־באַוועגונג און דאָס גלייכן.

די הילפֿס־אַרבעט האָט די פֿעדעראַציע אין גאַנצן פֿאַרשלאָפֿן, בעת זי האָט אין איר געקענט שפּילן זייער אַ וויכטיקע ראָלע. זי האָט באַמערקט די וויכטיקייט פֿון דער אַרבעט ערשט אין אַ צייט אַרום, אָבער עס איז שוין געווען

א ביסל צו שפעט. די אַרבעט איז שוין געווען צו וויט פון איר קאַנטראָל, און ווען זי האָט פּראָבירט אַנטייל נעמען אין איר, האָט זי נאָך מער קאַליע געמאַכט.

אין דער קאַנגרעס־באַוועגונג האָט די סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע א רעכטע צייט געבראַנדשעט און האָט ניט געפּונען איר וועג. אַנשטאָט צו פּירן, איז זי אָפט געפּירט געוואָרן. זי האָט אַנפּאַנגס פּראָבירט נעמען אַן אויסגעשפּראָכענע קעגנערישע שטעלונג, אָבער זי האָט פּאַלש אָפּגעשאָטן דעם מאַמענט און די שטימונגען פון די מאַסן, און זי האָט געמוזט איר שטעלונג ענדערן. עס האָט אָבער געפּעלט די באַשטימטקייט, די זיכערקייט. אויף דער וואָג־שאָל האָט זיך שטענדיק געוויגט דער „יא" און דער „ניין", און ניט וויניק פּעלערן זיינען געמאַכט געוואָרן אָט צוליב דעם שטענדיקן וואַקלען זיך צווישן „יא" און „ניין" און פון די פאַרשיידענע „פּאָליטישע" קאָמבינאַציעס, וועלכע זיינען צוליב דעם געמאַכט געוואָרן. ביז עס איז ענדלעך געקומען די רוסישע רעוואָלוציע און האָט ניין און נייצייק פּראָצענט פון דער קאָנגרעס־פּראָגע געלייזט, און דעם אייגענעם פּראָצענט, וואָס איז געבליבן האָט מען געקאָנט מפּקיר זיין מיט א לייכטן האַרצן, וויל די שטימונג פאַר דעם קאָנגרעס איז ממילא געפּאַלן, ווען אַמעריקע איז אַליין אריינגעטראָטן אין דער מלחמה און די אַמעריקאַנער יידן האָבן פאַר־לוירן די פּריווילעגיע פון נייטראַליטע בירגער פון א נייטראַל לאַנד.

עס וועט נאָך נעמען צייט ביז די דאָזיקע נויטיקע דערפאַרונג וועט דער־וואַרבן וועדן: עס וועלן נאָך געמאַכט ווערן פעלערן אין דער צוקונפט, ווי זיי זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער פאַרגאַנגענהייט: עס וועלן נאָך פאַרקומען רייבעריין פון אינעווייניק און פון אויסנווייניק, — אָבער ניט די חסרונות און די פעלערן כאַראַקטעריזירן די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע, נאָר אירע מעלות און די גוטע אַרבעט, וואָס זי האָט אויפּגעטאָן פאַר דער צייט פון איר עקזיסטענץ. די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע איז געוואָרן א וויכטיקער פאַקטאָר אין דער יידישער גאַס, דאָס איז א פאַקט, וואָס קען מער ניט באַשט־ריטן ווערן. איר עקזיסטענץ איז געוואָרן א נויטוועندיקייט אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. עס דאַרפן בלויז אויסגעבעסערט ווערן אירע פעלערן און פאַרבעסערט ווערן אירע עקזיסטענץ־באַדינגונגען. אָבער דאָס איז די פּליכט און די אויפּגאַבע פון אַלע יידישע סאָציאַליסטן, וועלכע גלייבן און זיינען אי־בערצייגט אין דער נויטוועניקייט פון דער פּעדעראַציע.

*

די יידישע פּעדעראַציע איז געשאַפן געוואָרן און האָט זיך אַנטוויקלט אין אַנדערע אומשטענדן און אין אַנדערע באַדינגונגען ווי דער „בונד" אין רוסלאַנד. די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע האָט בלויז געקענט איבערנעמען פון „בונד" דעם פּרינציפּ, אַז די סאָציאַליסטישע באַוועגונג דאַרף זיין צוגעפאַסט צו דעם גייסט, צו דעם כאַראַקטער און צו דעם אָרט לעבן פון פאָלק, וואו זי ווערט אָנגעפּירט. די יידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע אין אַמעריקע האָט געפּירנט פון „בונד", אַז די סאָציאַליסטישע באַוועגונג צווישן די יידן אין אַמעריקע דאַרף זיין צוגעפאַסט צו דער יידישער גאַס ניט בלויז מיט דער שפּראַך, נאָר

אויך צו די לעבנס־באַדינגונגען, סיי די עקאָנאָמישע, סיי די גייסטיקע, פֿון דעם יידישן פֿאָלק. די יידישע סאָציאָליסטישע פֿעדעראַציע האָט אַבער ניט געקענט איבערנעמען פֿון „בונד" אין רוסלאַנד דעם וויכטיקסטן יידישן פונקט פֿון זיין פּראָגראַם, די יידישע קולטורעלע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, וואָס האָט אייגנטלעך געמאַכט דעם „בונד" דאָס, וואָס ער איז. זי האָט עס ניט געקענט איבערנעמען, ווייל אין אָמעריקע האָט בײַ אים ניט עקזיסטירט קיין נאַציע־נאָלע פֿראָגע.

אייגנטלעך איז אין דער יידישער סאָציאָליסטישער באַוועגונג פֿון אָמעריקע שוין פֿיל פֿריער, אידער די יידישע סאָציאָליסטישע פֿעדעראַציע איז געגרינדעט געוואָרן, געשטעלט געוואָרן אויף דער טאָג־אָרדנונג די פֿראָגע וועגן צופֿאָסן דעם סאָציאָליזם צו דעם כאַראַקטער פֿון די יידישע מאַסן. נאָך מיט עלף יאָר צוריק האָבן זיך אין דער „יידישער אַגיטאַציאָנס־ביורא", די פֿאַרגעניגערין פֿון דער פֿעדעראַציע, אַרויסגעווויזן צוויי קעגנגעזעצטע ריכטונגען. פֿון איין זייט איז געשטאַנען געג. ליעסין, וועלכער האָט געוואָלט, אַז די „יידישע אַגי־טאַציאָנס־ביורא" זאָל טראָגן אַ יידיש־נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, און פֿון דער אַנדערער זייט איז געשטאַנען געג. פֿייגנבוים, וועלכער האָט אין דער „יידישער אַגיטאַציאָנס־ביורא" געוואָלט זען ניט מער ווי אַ טעכנישע שפּראַך־אַרגאַניזאַציע, וואָס דאַרף אַנפּירן די סאָציאָליסטישע אַגיטאַציע צווישן די יידן אויף דער יידישער שפּראַך, ווייל צום אומגליק פֿאַרשטייען ניט די יידישע אַרבעטער־מאַסן די ענגלישע שפּראַך.

די דעבאַטע, וועלכע האָט זיך אין יענער צייט געפֿירט צווישן געגאָסע ליעסין און געגאָסע פֿייגנבוים וועגן דער „יידישער אַגיטאַציאָנס־ביורא", האָט שטאַרק דערמאַנט די דעבאַטן, וועלכע האָבן זיך געפֿירט אַרום דעם „בונד" אין זיינע ערשטע יאָרן.

דער קאַמף אַבער צווישן געגאָסע ליעסין און געגאָסע פֿייגנבוים וועגן דער „יידישער אַגיטאַציאָנס־ביורא" האָט ניט לאַנג אָנגעהאַלטן. זיי זיינען, ווי עס שיינט, בײדע מיד געוואָרן, און האָבן די ביורא געלאָזט אויף גאָטס באַראַט. אַקטיוו אין דער אַרגאַניזאַציע־אַרבעט פֿון דער ביורא האָבן בײדע קיין גרויסן אַנטייל ניט גענומען, און אַזוי ווי דער קאָסמאָפּאָליטישער שטאַנדפּונקט פֿון געגאָסע פֿייגנבוים איז דעמאָלט געווען מער אָנגענומען אין דער יידישער סאָ־ציאָליסטישער באַוועגונג אין אָמעריקע, איז עס געווען לייכטער פֿאַר דער „יידישער אַגיטאַציאָנס ביורא" צו גיין אויף דעם אויסגעטראָטענעם וועג און זיך ניט פֿאַרנעמען מיט קיין נייע טעאָריעס וועגן אינטערנאַציאָנאַליזם און נאַציא־נאַליזם. פֿאַקטיש איז די „יידישע אַגיטאַציאָנס ביורא" געווען ניט מער ווי אַ טעכנישע שפּראַך־אַרגאַניזאַציע. אין דער געשיכטע פֿון דער יידישער אַרבע־טער־באַוועגונג אין אָמעריקע וועט אויך אָפּגעגעבן ווערן ניט זייער קיין גרויסער פּלאַץ פֿאַר איר. זי איז געווען בלויז אַ הקדמה צו דער יידישער סאָציאָליס־טישער פֿעדעראַציע, וועלכע איז מיט אַ זעקס יאָר שפּעטער פֿון איר ארויס־געוואָקסן, און וועלכע האָט אין איר פֿינף־יעריקער עקזיסטענץ צו פֿאַרצייכענען אַ באַדייטנדיקן דערפֿאָלג, אויב ניט אַזוי אין דער צאָל פֿון אירע מיטגלידער, איז אין איר יידיש־צוגעפֿאַסטן כאַראַקטער.

די ייִדישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע איז, אמת, לויט דעם פּאַרטיי־באַגריף אויך ניט מער ווי אַ טעכנישע שפּראַך־אַרגאַניזאַציע. לויט דער אידעע פֿון דער פּאַרטיי זיינען די פּאַרשיידענע נאַציאָנאַלע פּעדעראַציעס, ווי די ייִדישע, די דייטשע, די פֿינישע א.אַ.וו. ניט מער ווי טעכנישע שפּראַך־אַרגאַניזאַציעס, ניט פֿיל אַנדערש ווי די אַמאַליקע „ייִדישע אַגיטאַציאָנס ביורא". אין דער ווירק־לעכקייט אָבער איז די ייִדישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע גלייך פֿון אָנפֿאַנג אָן געווען פֿיל מער ווי אַ טעכנישע שפּראַך־אַרגאַניזאַציע, פֿאַקטיש איז זי געוואָרן די ייִדישע סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציע אין אַמעריקע, וועלכע האָט זיך געשטעלט ניט בלויז די אויפֿגאָבע צו אַגיטירן און פּראָפּאַגאַנדירן סאָציא־ליזם אויף דער ייִדישער שפּראַך, נאָר זי זוכט אויך צו געבן אַן ענטפֿער אויף יעדער פֿראַגע, וואָס שפּרינגט אַרויס אין דעם געזעלשאַפֿטלעכן לעבן פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין אַמעריקע.

די רוסישע רעוואָלוציע האָט זיך באַוונדערס שטאַרק אָפּגערופֿן אויף דער ייִדישער סאָציאַליסטישער פּעדעראַציע. זי איז ביז אַ געוויסן גראַד צעטרייסלט געוואָרן. עס האָט אַ צי געטאָן צו דער אַלטער היים און אַ גאַנץ גרויסער טייל פֿון דער פּעדעראַציע האָט מיט אַמאָל דערפֿילט, אַז ער איז ניט אויף זיין אָרט. אַז ער איז ניט מער ווי אַ גאַסט אין דער פֿרעמד און אַז די אַרבעט, וואָס ער האָט דאָ געטאָן איז געווען ניט מער ווי אַ צייטווייליקע.

און דער גרעסטער אונטערשייד צווישן „בונד" אין רוסלאַנד און צווישן דער ייִדישער סאָציאַליסטישער פּעדעראַציע אין אַמעריקע באַשטייט טאָקע אין דעם, וואָס דער „בונד" איז אַ היימישער, אויסגעוואַקסן און איינגעוואָרצלט אין רוסלאַנד, בעת די פּעדעראַציע איז נאָך פֿאַרלויפֿיק מער אַ גר ווי אַ תושב אין אַמעריקע. פֿאַרלויפֿיק וואוינט זי דאָ בלויז, עס דאַרף נאָך נעמען אַ צייט ביז זי זאָל זיך פֿילן אַלס אַן אַלט־איינגעזעסענע, אַן איינגעבירגערטע און אַן אייני־געוואַקסענע אין לאַנד.

אפֿשר וועט מיט דער צייט אויך דאָס קומען.

1917

III

סאָציאַליזם, אַרבעטער־באַוועגונג און אַלגעמיינע קולטור

דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" אין סאָציאַליסטישן סידור
דער היינט און דער מאָרגן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג
קען מען שוין איצט איינפֿירן סאָציאַליזם אין אַמעריקע?
די בויער פֿון דער פֿרויען־קלייַדער־אינדוסטריע אין אַמעריקע
קאָמוניסטן וואָס האָבן אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם
פֿייַנטשאַפֿט
וועג מען שטופּט, גייט עס בעסער
מאַקס שטירנערס לערע
פֿרידריך ניטשע

דאָס וואָרט רעוואָלוציע־אין סאָציאָליסטישן סידור

ווי איך זע, איז דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" גאָר ניט אזוי טרייף ביי די אָמע־ריקאָנער אַרבעטער, ווי איך האָב זיך פֿאַרגעשטעלט. אָט האָט וויליאָם גרין אַליין, דער פּרעזידענט פֿון דער אַמעריקאַנער פֿעדעריישאן אָוו לייבאָר, אַ סטראָ־שע געטאָן מיט רעוואָלוציע, אויב מען וועט ניט מאַכן קיין טאָלק מיט דער אַרבעטסלאָזיקייט אין אַמעריקע.

יאָ, גרין האָט בפֿירוש געברויכט דאָס וואָרט רעוואָלוציע און אַלע צייטונגען האָבן עס געדרוקט מיט גרויסע אותיות. רעוואָלוציע איז, אַלזאָ, אַ כשרער וואָרט אַפֿילו אין דער אַמעריקאַנער פֿעדעריישאן אָוו לייבאָר.

אין דער אמתן בין איך אַליין גאָרניט אזא גרויסער ליבהאָבער פֿון רעוואָ־לוציע. געווען אַמאָל אַ צייט, ווען איך בין געווען אַ שטאַרקער אַנהענגער פֿון רעוואָלוציע. דאָס איז געווען, ווען איך בין נאָך געווען אַ יונגער בחור און האָב אַליין געהאַלפֿן מאַכן רעוואָלוציע. און איך דאַרף זאָגן, אַז איך מיין זיך דאָ ניט צו באַרימען מיט מיין העלדישקייט, ווען איך וועל דערציילן ווי שטאַרק איך בין געווען אַריינגעטאָן אין דער רעוואָלוציע און ווי ווייניק מיך האָבן געקימערט די געפֿאָרן פֿון גאַסן־דעמאָנסטראַציעס, אַרעסטן א. אַז. וו. ניין, דאָס איז ניט געווען קיין העלדישקייט. דער אמת איז, אַז איך האָב פֿון דער גאַנצער רעוואָ־לוציאָנערער אַרבעט שטאַרק הנאה געהאַט. עס איז געווען אַ סך ראָמאַנטיק אין דער קאָנספּיראַציע, אין דער געהיימנישקייט פֿון דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. עס איז געווען אַ באַזונדער אָנגענעמער געפֿיל זיך אַרויסצוואַוויזן פֿאַר אַ העלד און ניט מורא האָבן פֿאַר די זשאַנדאַרן, די קאָזאַקן, און אַפֿילו פֿאַר סיביר. איך וויס, אַז אַנדערע יונגע בחורים פֿון מיין גלייכן וואָלטן אַ סך צוגעצאָלט, ווען מען וואָלט זיי דערלאָזן צו זיין אזעלכע נאָענטע מיטהעלפֿער פֿון דער רעוואָלוציע און זיין פֿאַרטרויט מיט אירע סודות.

נאָר, אַז מען ווערט עלטער, ווערט מען וויניקער ראָמאַנטיש. ווען מען ווערט עלטער, פֿאָנגט מען אָן מורא האָבן פֿאַר אַ שאָס און מען ווערט אין אַל־געמיין פֿרידלעכער געשטימט. ווען מען ווערט עלטער, האָט מען אויך מער גע־דולד און מען קען רואיקער וואַרטן ביז די וועלט וועט איבערגעמאַכט ווערן.

אין אַלגעמיין האָב איך שיסן אַלע מאָל פֿיינט געהאַט, אַפֿילו אין מיינע רעוואָלוציאָנערע יאָרן. דאָס שיסן איז דער אומאָנגענעמסטער טייל אין אַ רע־וואָלוציע. אָבער איך פֿאַרשטיי, אַז רעוואָלוציע איז ניט קיין פֿראָגע פֿון גע־שמאַק. עס איז אַ פֿראָגע, אויב מען קען רעוואָלוציע אויסמיידן אָדער ניט.

אמת, איך קען מיר פֿאַרשטעלן אַ רעוואָלוציע אין גאַנצן אָן שיסן. דאָס טייטש פֿון דעם וואָרט „רעוואָלוציע" איז אָן איבערקערעניש אָדער אָן איבער־דרייענ‌יש. אין דער טעכניק וועלט דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" געברויכט פֿאַר אַזאַ פֿרידלעכער זאַך, ווי די אומדרייאונג פֿון אַ ראָד. נאָר איך מוז צוגעבן, אַז אין דעם געזעלשאַפֿטלעכן לעבן שטעלט דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" ניט פֿאַר מיט זיך אַזאַ פֿרידלעכן בילד ווי אין דער טעכניק. דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן איז מיט רעכט אָדער מיט אומרעכט פֿאַרבונדן מיט דעם באַגריף פֿון גוואַלט.

אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער לִיטעראַטור האָט מען, אמת, די גאַנצע צייט געזוכט אָפּצוטיילן דעם באַגריף גוואַלט פֿון דעם וואָרט רעוואָלוציע. דער אויסדרוק אַ „פֿרידלעכע רעוואָלוציע" ווערט דעריבער אין דער סאָציאַליסטישער לִיטעראַטור גאַנץ אָפֿט באַנוצט. און ווען די ענגלישע אַרבעטער־פּאַרטיי האָט דאָס ערשטע מאָל אַריינגעקראָגן די רעגירונגס־מאַכט אין אירע הענט, און גענאָסע הילקוויט האָט אין זיין דעבאַטע מיט בערטראנד ראָסעל עס באַצייכנט פֿאַר אַ רעוואָלוציע, איז ער פֿאַרמעלט, לויט דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אויסטייטשונג פֿון דעם וואָרט „רעוואָלוציע", געווען גערעכט. און הגם אין תוך איז בערטראנד ראָסעל געווען גערעכט, ווען ער האָט אָפּגעלייקנט, אַז אין ענגלאַנד איז פֿאַרגעקומען אַ רעוואָלוציע, האָט ער אָבער דאָך ניט געזוכט צו פֿאַרבינדן מיטן וואָרט „רעוואָלוציע" דעם באַגריף „גוואַלט". אָבער אויב אָפֿילו שפּראָכלעך און טעאָרעטיש האָט דאָס וואָרט רעוואָלוציע ניט קיין דירעקטע פֿאַרבינדונג מיט גוואַלט, האָט זיך עס אָבער אזוי אויסגעאַרבעט ביי אונדז אין דער פּראַקטיק, אַז מיט דעם וואָרט רעוואָלוציע פֿאָרט זיך ניט דאָס וואָרט פֿרידלעכקייט.

נאָר אויב אָפֿילו אַ רעוואָלוציע מיינט גוואַלט, מיינט עס דאָך ניט שיסן. מען קען מאַכן אן איבערקערעניש מיט גוואַלט, צווינגען דעם הערשנדן קלאַס „אָפּצודאַנקען" און דאָך ניט שיסן. מיר האָבן שוין אַזעלכע רעוואָלוציעס געהאַט. די רוסישע רעוואָלוציע פֿון מערץ 1917 איז דורכגעפֿירט געוואָרן אָן שיסן. ערשט שפּעטער האָט מען אָנגעפֿאַנגען אַ ביסל שיסן. אַזוי איז אויך געווען די רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד. אָבער איך גלויב, אַז איך האָב זיך דאָ פֿאַרנומען מיט אַן אומניצלעכער חקירה. רעוואָלוציעס ווערן ניט געמאַכט לויט באַשטימטע טעאָריעס און געשמאַקן פֿון איינצעלנע מענטשן. רעוואָלוציעס האָבן זיך זייער אייגענעם וועג און קיינער קען ניט פֿאַרויסזאָגן וואָס פֿאַרא ריכטונג און וואָס פֿאַרא כאַראַקטער אַ רעוואָלוציע וועט אָננעמען, ווען זי האָט אויסגעבראָכן. איך האָב זיך מיט דער פֿראַגע פֿאַראינטערעסירט הויפּטזעכלעך צוליב דעם, וואָס געאַסע איוואַנאָוויטש פֿאַרלאַנגט, אַז מען זאָל אין גאַנצן אויסמעקן דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" פֿון סאָציאַליסטישן סידור, וויל ער איז זיכער, אַז די סאָציאַלע רעוואָלוציע, אַדער די פֿראָלעטאַרישע רעוואָלוציע וועט פֿאַרקומען אויף אַ פֿולשטענדיק פֿרידלעכן געזעצלעכן וועג אָן גוואַלט. עס הייסט, אַז עס וועט באמת גאָר קיין רעוואָלוציע ניט זיין, נאָר אַ לאַנגזאַמער, פֿרידלעכער איבערגאַנג פֿון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפֿט אין אַ סאָציאַליסטישער. און טאַמער גלויבט איר אים ניט, ברענגט ער אייך אַ פּסוק פֿון קאַרל קאוטסקין און איר מוזט שוין גלויבן.

נו, פֿאַר אַ פּסוק האָב איך גרויס רעספּעקט, דאָס איז מיר נאָך געבליבן פֿון דער צייט, ווען איך האָב געלערנט גמרא. דאָרטן, אין דער גמרא, מאַכט מען מיט אַ פּסוק אַ גאַנצע איבערקערעניש. אָבער מיט מיין גאַנצן רעספּעקט צו פּסוקים, ווייס איך דאָך, אַז פּסוקים קען מען געפֿינען אויף אַלץ אין דער וועלט, אויף פֿאַר און אויף קעגן. און וואָס איז שייך צו דער סאָציאַלער רעוואָלוציע, האָט קאוטסקי אַמאָל אַליין אַנדערע פּסוקים געשריבן און ווער קען וויסן, אויב ער וועט נאָך אַ מאָל ניט שרייבן ווידער אַנדערע. איך האָף, אַז ער וועט נאָך לאַנג לעבן און ער וועט נאָך האָבן די געלעגנהייט צו זאָגן נייע דער־

פֿאַרונגען. לאָמיר דעריבער זיך באַמיען אויסצוקומען אָן פסוקים, וואו עס איז נאָר מעגלעך.

נאָר ווי די זאַך זאָל ניט זיין, וואָלט איך זיך דאָך ניט איינגעלאָזט אויסצומעקן דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" פֿון דעם סאָציאָליסטישן סידור. אין דעם פֿרט בין איך אָביסל קאָנסערוואַטיוו. איך וויל דאָס וואָרט „רעוואָלוציע" ניט אויסמעקן פֿון סאָציאָליסטישן סידור פֿונקט ווי איך וויל דאָס וואָרט „ציון" אין אים ניט אַרײַנשרײַבן. זאָל עס בעסער פֿאַרשטיין בלייבן ווי עס איז. עס מעג טאָקע אמת זיין, אָן רעוואָלוציע וואָלט געווען בעסער און אָנגענעמער, אָבער איך בין וויליק ניט אָזוי זיכער, אז דער סאָציאָליזם וועט אײַנגעפֿירט ווערן אָזוי געזעצלעך און פֿרידלעך, ווי מען פֿרובירט מיר אײַנרעדן.

אין אָלגעמיין איז געגנאָסע איוואָנאָוויטש גאָר ניט אָזא שונא פֿון רעוואָלוציעס און אָפֿילו פֿון רעוואָלוציע, וואָס ברויכן גוואָלט. ער גיט אָפֿיין צו, אז „אויב די רעאַקציע וועט אָפּשאָפֿן די קאָנסטיטוציע און צוריקווארפֿן דאָס לאַנד צו די צייטן פֿון זעלבסטהערשאָפֿט און דעספּאָטיזם", וועט מען דאַרפֿן געברויכן גוואָלט־מיטלען און אז „דאָס קען ווערן א רעוואָלוציע אין דעם געווינלעכן זין פֿון וואָרט". נאָר דאָן, זאָגט ער, „וועט עס זיין בלויז א פּאָליטישע רעוואָלוציע, אָבער ניט קיין סאָציאָלע. עס וועט ניט זיין קיין אָנגריף נאָר א פֿאַרטיידיקונג".

מילא, וואָס איז שייך צו אָנגריף און פֿאַרטיידיקונג, איז עס די אָלטע באַקאַנטע פֿילאָזאָפֿיע אין וועלכער אין גאָט אפֿשר קען זיך פֿונאַנדערקלייבן. ווייל וואָס איז שייך צו מענטשן, האָט נאָך פֿאַרלויפֿיק קיינער ביז איצט ניט געקענט ענטפֿערן קלאָר, וואו עס פֿאַנגט זיך אָן פֿאַרטיידיקונג. אין דער גרויסער וועלט־מלחמה האָבן אָלע פֿעלקער געטענהט, אז זיי זיינען אַריין אין איר בלויז זיך צו פֿאַרטיידיקן און ניט אָנצוגרייפֿן. און אָלע לענדער באַוואָפֿנען זיך נאָך היינט אויך בלויז פֿאַר פֿאַרטיידיקונג און ניט פֿאַר אָנגריף. און אויב זיי וועלן זיך נאָך א מאָל צעשלאָגן, וועט ווידער יעדער צד באַהויפּטן, אז עס איז געווען בלויז פֿאַרטיידיקונג. און ווען איינער סטראָשעט מיר מיט א רעוואָלווער, און איך דערלאָנג אים מיט א שטעקן איבער זיין האַנט ארויסצוקלאָפֿן פֿון איר דעם רעוואָלווער, וועט עס זיין גאָנץ שווער צו אָנטשיידן, ווער עס האָט אָנגעגרייפֿן און ווער עס האָט זיך פֿאַטיידיקט. ווייל דער מאָן מיט דעם רעוואָלווער וועט זיכער זאָגן, אז ער האָט אָפֿילו בדעה ניט געהאַט צו שיסן, ער האָט בלויז געמאַכט א שפּאַס מיך אָפּשושרעקן. און איך צווייפֿל זייער שטאַרק, אויב געגנאָסע איוואָנאָוויטש אָליין וועט ראַטן די אַרבעטער, אז זיי זאָלן וואָרטן אָזוי לאָנג מיט זייער פֿאַרטיידיקונג, ביז עס וועט ביי קיינעם קיין צווייפֿל ניט קענען זיין, אז זיי זיינען געווען די אָנגעגריפֿענע, וויל, ווען מען וואָרט אָביסל צו לאָנג מיט דער פֿאַרטיידיקונג, קען עס שוין אין גאָנצן ווערן צו שפּעט זיך צו פֿאַרטיידיקן.

נאָר גענאָסע איוואָנאָוויטש באַמיט זיך גאָנץ שטאַרק צו אונטערשיידן צווישן א פּאָליטישער רעוואָלוציע און א סאָציאָלער. ער קען נאָך וויי עס איז דערלאָזן א פּאָליטישע רעוואָלוציע, אָבער בשום אופֿן ניט קיין סאָציאָלע. אָבער איך ווייס ניט וויי אָזוי מען קען ציען אָזא שארפֿע ליניע. פּאָליטישע רעוואָלוציעס זיינען טיילווייז אויך סאָציאָלע רעוואָלוציעס. די רוסישע רעוואָלוציע פֿון מערץ

1917 איז טיילווייז געווען א סאציאל־ע רעוואלוציע, איידער לענין מיט טראצקין זיינען נאך געקומען.

נאר זאל זיין, אז עס האנדעלט זיך וועגן א פולער סאציאל־ער איבערקערע־ניש, וועגן איינפירן א סאציאליסטישע געזעלשאפט. ווי אזוי אבער קען מען זיכער זיין, אז דאס וועט צוגיין דורכאויס פרידלעך? די קלאסן וואס באזיצן, וועלן דאך זיכער מיט גוטן ניט וועלן אפגעבן זייערע פאזיציעס. ביי זיי איז דאך די קאנסטיטוציע ניט אזוי הייליק ווי ביי געוואסע איוואנאוויטש. ביי זיי איז די קאנסטיטוציע בלויז אזוי לאנג הייליק, ווי לאנג זי שיצט זייערע אינטערעסן.

אלנפאלס פארשטייט איך סתם ניט די גאנצע חקירה וועגן דעם, „אז די סאציאל־ע איבערקערעניש" וועט דורכגעפירט ווערן אויף א פרידלעכן וועג". אויב דער ארבעטער־קלאס וועט האבן די רעגירונגס־מאכט אין זיין האנט, וועט ער זעלבסטפארשטענדלעך אלץ טאן פרידלעך און געזעצלעך. עס וואלט דאך אייגנטלעך זיין אן אומזין, אז דער רעגירנדער קלאס, וואס האט די מאכט אין זיינע הענט, זאל זיך ניט באנוצן מיט די געזעצן, וואס ער אליין שאפט. און וועט דער בורזשואזער קלאס ניט וועלן פאלגן, וועט מען דאך מוזן אנווענדן קעגן אים גוואלט, און דאס וועט דאך אויך זיין געזעצלעך.

און אויב עס האנדעלט זיך וועגן דער צייט, וואס איז ערב קריגן די מאכט, עס הייסט, ווען דער ארבעטער־קלאס שטייט שוין נאענט צו א פארלאמענטארישער מאיאריטעט און די בורזשואזיע פאנגט אן מאכן קונקל־מונקל־ביזנעס, כדי אים ניט צו דערלאזן, דעמאלט איז עס דאך פריער ווי אלץ א פראגע וועגן א פאליטישער רעוואלוציע.

די אונטערשטע שורה איז, אז דער גאנצער ענין וועגן רעוואלוציע און סאציאליזם איז א פילפול. די פראגע אויף וויפל די סאציאליסטישע באוועגונג וועט זיך דארפן באנוצן מיט רעוואלוציעס, הענגט וויניקער אפ פון דעם ארבעטער־קלאס, ווי פון דעם בורזשואזן קלאס. און איך גלויב דעריבער, אז עס וועט זיין גלייכער, ווען מען וועט איבערלאזן דאס ווארט „רעוואלוציע" אין דעם סאציאליסטישן סידור ווי געווען. אונדזער אלטע סאציאליסטישע טעאריע, אז סאציאליזם איז פארבונדן סאי מיט עוואלוציע און סאי מיט רעוואלוציע, איז נאך אויך הייַנט גאנץ גוט באגרינדעט און איז נאך הייַנט פונקט אזוי שכדיק ווי אמאל. מען דארף בלויז זארגן, אז ווען עס מוז שוין יא קומען א רעוואלוציע זאל מען שיסן וואס וויניקער. מען דארף קלאר מאכן דעם געדאנק, אז רעוואלוציע קען מאנכעס מאל זיין אן אומפארמיידלעך איבל, אבער בשום אויפן ניט קיין מצווה.

1930

✦ ✦ ✦

דער היינט און דער מאָרגן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג

מען האָט שוין דעם מאַרקסיזם טויט געמאַכט אין טויזנטער ביכער. אַלע ווייל שטייט אויף אַ נייער קריטיקער און שרייבט אַן אַ נייַ בוך קעגן מאַרקסיזם. נאָר דער רעזולטאַט איז, אַז אָט די אַלע ביכער, אין וועלכע מען האָט דעם מאַרקסיזם טויט געמאַכט, ליגן אַליין טויט ווי אַלע טויטע און דער מאַרקסיזם לעבט אַלץ.

דער מאַרקסיזם איז ניט קיין שולחן ערוך פֿון דינים, נאָר אַ וועג־ווייזער פֿון דענקען. דער מאַרקסיזם לערנט אונדז, ווי אַזוי דערשיינונגען פֿון לעבן דאַרפֿן באַטראַכט ווערן, און ווי אַזוי מען דאַרף זיי פֿאַרשטיין. דער מאַרקסיזם זאָגט אונדז ניט, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר ניט, נאָר ער גיט אונדז אַ מעטאָדע ווי צו אורטיילן, וואָס מיר דאַרפֿן טאָן און וואָס ניט, וואָס עס פֿירט גיכער און בעסער צום צוועק, און וואָס ניט.

נאָר אַ מאַרקסיסט מוז ניט זיין כּסדר פֿאַרנומען מיט מאַכן רעוואָלוציעס. עס זיינען געווען צייטן, ווען מען האָט די מאַרקסיסטן באַשולדיקט, אַז זיי זיינען גאָר צו ווייניק רעוואָלוציאָנער און אַז זיי פֿאַרלאָזן זיך צופֿיל אויף דעם גאַנג פֿון דער געשיכטע און אויף דער היסטאָרישער נויטוועندיקייט. די סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן אין רוסלאַנד, למשל, האָבן געזאָגט, אַז מען דאַרף דעם גאַנג פֿון דער געשיכטע אונטערשטופּן אַ ביסל מיט באַמבעס און מיט דינאָמיט.

געוויס זיינען די מאַרקסיסטישע סאָציאַליסטן — רעוואָלוציאָנערן, אָבער ניט דערפֿאַר וויל זיי ווילן וואָס גיכער מאַכן די סאָציאַלע רעוואָלוציע, נאָר דער־פֿאַר, וואָס דער סאָציאַליזם איז אַ רעוואָלוציאָנערע אידייע. דער סאָציאַליזם זאָגט, אַז אונדזער גאַנצע געזעלשאַפֿטלעכע אַרדנונג דאַרף איבערגעקערט ווערן. דאָס הייסט, אַז אונדזער איצטיקע געזעלשאַפֿטלעכע אַרדנונג קען ניט אויסגע־היילט ווערן דורך רעפֿאָרמען, דורך לאַטעס, נאָר דאַרף אין גאַנצן איבערגעאָנ־דערשט ווערן מיטן קאָפּ אַראָפּ.

ווי דאַרף עס געטאָן ווערן? דער מאַרקסיסט ענטפֿערט דערויף, אַז דער וויכטיקסטער טייל ווערט געטאָן פֿון זיך אַליין, דורך דעם גאַנג פֿון דער גע־שיכטע, דורך דער וויטערדיקער אַנטוויקלונג פֿון דער קאַפּיטאַליסטישער גע־זעלשאַפֿט, קאַנצענטראַציע פֿון קאַפּיטאַל, דורך די קעגנזאַצן, וואָס דער קאַפּי־טאַליזם באַשאַפֿט, דורך דעם קלאַסן־קאַמף א. אַז. וו. און כּדי דער וואָגן פֿון דער געזעלשאַפֿט זאָל פֿאָרן אַביסל גיכער דאַרף מען אונטערשטעלן אַ פּלייצע און אַ שטופּ געבן.

אַ מאַרקסיסט זאָגט ניט, אַז די איבערקערעניש פֿון דער איצטיקער געזעל־שאַפֿטלעכער אַרדנונג מוז דוקא פֿאָרקומען מיט דער הילף פֿון ביקסן און קאַ־נאָנען. דער מאַרקסיסט זאָגט בלויז, אַז על פּי שכל קומט אויס, אַז אין גאַנצן פֿרידלעך קען די איבערקערעניש ניט פֿאָרקומען. די מאַרקסיסטן ריידן ניט וועגן דער ווינשנסווערטיקייט פֿון אַן איבערקערעניש מיט גוואַלט, נאָר וועגן דער אומפֿאַרמיידלעכקייט. און האָט אַפֿילו אַזאַ פֿייער־עסנדער מאַרקסיסטישער רעוואָלוציאָנער ווי לעאָן טראָצקי געזאָגט אין איינעם פֿון זיינע אַרטיקלען, אַז

דער בעסטער וועג וואָלט געווען, וועז מען וואָלט געקענט איבערקערן די איצ־טיקע געזעלשאַפֿטלעכע אָרדנונג דורך דעמאָקראַטיע, עס הייסט, אויף אַ פֿרידלעכן אופֿן, אָבער ער גלייבט ניט, אַז מען קען עס. קאַרל מאַרקס האָט גע־גלייבט, אַז עס קען מעגלעך זיין, אַז אין ענגלאַנד זאָל די איבערקערעניש פֿאָר־קומען אויף אַ פֿרידלעכן אופֿן. און וועז קאָרל מאַרקס וואָלט היינט געלעבט, וואָלט ער עס אפֿשר אויך געזאָגט אויף אייניקע אַנדערע לענדער.

מאַרקסיסטן מאַכן ניט קיין שאַרפֿע טיילונג צווישן עוואָלוציע און רעוואָ־לוציע. איז דאָך רעוואָלוציע אייגנטלעך דער ענד־רעזולטאַט פֿון עוואָלוציע. אַ קינד אַנטוויקלט זיך אין זיין מוטערס לייב און מאַכט דורך אין 9 חדשים צייט אַ לאַנגן וועג פֿון עוואָלוציע, אָבער די געבורט פֿון קינד, דער ענד־רעזולטאַט פֿון דער 9 ־חדשימדיקער עוואָלוציע, איז אַ רעוואָלוציאָנערער אַקט. איר קענט אויף אַ פֿאַדעם אַנהענגען איין געווויכט נאָך דער צווייטער, דער פֿאַדעם וועט זיך ביסלעכווייז אויסציען אַלץ מער און מער, ביז ענדלעך וועט ער זיך איבער־רייסן. דאָס ציען זיך פֿון פֿאַדעם איז עוואָלוציע, אָבער דאָס איבעררייסן זיך איז רעוואָלוציע.

און די פֿראָגע פֿון רעוואָלוציע הענגט דאָך ניט אַפּ פֿון די סאָציאַליסטן אַליין. פֿאַרוואָס זאָלן די סאָציאַליסטן סתּם אַזוי וועלן נעמען ביקסן און האַרמאָטן און שיסן? איז דען ניט בעסער, באַקוועמער און אַנגענעמער, וועז מען קריגט אַ מאַיאָריטעט אין פּאַרלאַמענט און מען נעמט אַן אַ געזעץ, אַז פֿריוואַט אייגנטום וועלט אַפּגעשאַפֿט און סאָציאַליזם וועלט אינגעפֿירט. קען אָבער אָמאָל טרעפֿן צוויי זאַכן: די ערשטע זאָל, אַז דער קאַפּיטאַליסטישער קלאַס, ביי וועמען די דעמאָקראַטיע איז ניט אַזוי הייליק, זאָל זינדיקן קעגן דער דעמאָקראַטיע און ניט דערלאַזן די סאָציאַליסטן קריגן אַ מאַיאָריטעט אין פּאַרלאַמענט. ער קען עס טאָן פּשוט, אַדער דורך צייכן די שטימען, ווי מען טוט עס ביי אונדז אין ניו יאָרק, אַדער דורך מאַכן אַ קנייטש אין דער קאָנ־סטיטוציע, ווי מען האָט עס געטאָן אין איטאַליע. אַ צווייטע זאַך קען טרעפֿן, אַז דער קאַפּיטאַליסטישער קלאַס זאָל ניט וועלן פֿאַלגן, וועז אַפֿילו די סאָציאַ־ליסטן וועלן האָבן אַ מאַיאָריטעט. וואָס וועלן, אַלזאָ, די סאָציאַליסטן דעמאָלט טאָן? וועלן זיי אויך דעמאָלט זאָגן, אַז מען דאַרף זיך באַנוצן בלויז מיט עוואָ־לוציע, מיט דעמאָקראַטישע און פֿרידלעכע מיטלען? — א, ניין! דעמאָלט וועט מען לאָזן וויסן די בורזשואָקעס, ווער עלטער איז. מען וועט זיי דערלאַנגען איבערן קאָפּ, אַז זיי וועלן דערזען דעם זיבעטן הימל. אָבער פֿאַנגט זיך דען דאָ ניט אַן דער אַלטער פּלפֿול וועגן דער כשר׳קייט פֿון מלחמה, אַז אַן אַנגריף־מלחמה איז טריף און אַ פֿאַרטיידיקונגס־מלחמה איז כשר? נאָר וועז עס קומט צו דעם, קענט איר ניט זאָגן וואו עס פֿאַנגט זיך אָן אַן אַנגריף און וואו עס ענדיקט זיך פֿאַרטיידיקונג. אין דער ערשטער גרויסער וועלט־מלחמה האָבן בריטע צדדים געזאָגט, אַז זיי פֿירן אַ פֿארטיידיקונגס־מלחמה, און די געשיכטע־שרייבער האָבן נאָך ביז היינט ניט אַנטשיידן, ווער עס האָט אַנגעפֿאַנגען די מלחמה. איך גלויב דערייבער, אַז עס וועט זיין גלייכער פֿאַר די סאָציאַליסטן, וועז זיי וועלן ניט אונטערשרייבן קיין קאָנטראַקטן, אַז זיי וועלן גיין בלויז אויף דעם וועג פֿון

עוואָלוציע. אין קעגנטייל, מיר קענען בעסער זיך נעמען די פּריוווילעגיע און זאָגן, אַז וועט עס וועט נויטיק זיין, וועלן מיר אויך ברויכן אַ ביסעלע רעוואָלוציע.

און דער אמת איז דאָך, אַז קיינער פֿון אונדז האָט ניט פֿיינט אַ ביסל רעוואָלוציע. דער פּראָבלעם איז, אַז עס טוט אונדז שטאַרק הנאה, ווען עס ברעכט אויס אַ רעוואָלוציע, וואו עס איז נויטיק. אָבער פֿון אונדז וועלן זיין שטאַרק צופֿרידן ווען אין איטאַליע וועט אויסברעכן אַ רעוואָלוציע.

נאָר אויף דעם איז פֿאַראַן אַ פּאַרטיקער תירוץ: אַ פּאָליטישע רעוואָלוציע איז אַנדערש. אָבער דער אמת איז דאָך, אַז כּמעט יעדע פּאָליטישע רעוואָלוציע איז אויך טיילווייז אַ סאָציאָלע רעוואָלוציע. און ווען אַ פּאָליטישע רעוואָלוציע פֿאַנגט זיך אָן, קען קיינער ניט וויסן, מיט וואָס זי וועט זיך ענדיקן. האָט זיך דאָך אויך די רוסישע רעוואָלוציע אָנגעפֿאַנגען אַלס אַ פּאָליטישע. און זיי־נען די רעוואָלוציעס אין דייטשלאַנד און אין עסטרייך געווען בלויז פּאָליטישע?

און ווען מיר זאָגן זיך ניט אָפּ פֿון דער פּריוווילעגיע צו ברויכן אַ ביסל רעוואָלוציע, ווען עס וועט זיין נויטיק, מיינט עס גאָרניט, אַז מיר זאָגן זיך אָפּ אין גאַנצן פֿון דעם הייַנט צוליב דעם וווייטן מאָרגן. אין קעגנטייל. מען קען אין נאָמען פֿון דער רעוואָלוציע פֿון וווייטן מאָרגן אויך הייַנט פֿאָרלאַנגען אַ סך. די מער רעוואָלוציאָנערע סאָציאַליסטן פֿון דער ענגלישער לייבאָר־פּאַרטי פֿאָרלאַנגען אַ גרויסן טייל פֿון סאָציאַליזם שוין הייַנט, און זיי ווילן זיך גאָר ניט באַגנוגענען מיט דער רעוואָלוציע פֿון וווייטן מאָרגן.

מיר הערן הייַנט פֿון אַ סך פֿרידלעכע סאָציאַליסטן, אַז דער עיקר פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג דאַרף זיין דער הייַנט און ניט דער וויי־טער מאָרגן, עס הייסט, אַז מען דאַרף שטענדיק האָבן אין זינען, וואָס עס לוינט זיך הייַנט בעסער פֿאָר דעם אַרבעטער. אָבער ווי אַזוי ווייס מען וואָס עס איז הייַנט בעסער? אָט טאָקע וועגן דעם וואָס עס איז הייַנט בעסער איז דער גרעס־טער שטרייט.

די גאַנץ שטאַרק פֿרידלעכע סאָציאַליסטן זיינען געווען זייער שטאַרק אומצו־פֿרידן, וואָס די פֿראַנצויזישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט זיך אָפּגעזאָגט אַרייַ־צוטרעטן אין אַ קאָאַליציע־רעגירונג. זיי זיינען בייַ זיך געווען זיכער, אַז פֿאָר די פֿראַנצויזישע אַרבעטער וואָלט דאָס הייַנט געווען זייער גוט אָבער לאָזן בלום, דער פֿירער פֿון די פֿראַנצויזישע סאָציאַליסטן, וואָס האָלט אויך זייער שטאַרק פֿון הייַנט, האָט געזאָגט, אַז עס וועט זיין הייַנט בעסער פֿאָר די פֿראַנצויזישע אַרבעטער, ווען די פֿראַנצויזישע פּאַרטיי וועט ניט אַרייַנטרעטן אין אַ קאָאַלי־ציע־רעגירונג.

און ווי קען מען איבערהויפּט ציען אַזאַ שייד־ליניע צווישן דעם הייַנט און דעם מאָרגן? דער הייַנט איז ענג פֿאַרבונדן מיט דעם מאָרגן. ווען אַרבעטער גייַען אַרויס אין שטרייק, זיינען זיי מקריב דעם הייַנט פֿאַרן מאָרגן. זיי מאַכן זיך הייַנט ערגער, כּדי מאָרגן זאָל זיין בעסער. און אָפּט שטרייקן אַרבעטער חדשים לאַנג און פֿאַרלירן. ווען מען זאָל, אַלזאָ, האָבן שטענדיק אין זינען, אַז דער הייַנט איז דער עיקר, וועט מען קיין מאָל קיין שטרייקן ניט דאַרפֿן רופֿן.

נאָר לאָמיר אָננעמען, אַז די שטאַרק פֿרידלעכע סאָציאַליסטן רעדן וועגן דעם וווייטן מאָרגן און ניט וועגן דעם נאָענטן מאָרגן. דעם נאָענטן מאָרגן נעמען זיי

אַריין אין דעם היינט. אָבער ווי נאָענט דאָרף זיין דער מאָרגן, אַז ער זאָל קענען אַרײַנגענומען וועלן אין דעם היינט, און ווי ווייט דאָרף זיין דער מאָרגן, אַז מיר זאָלן פֿאָר אים ניט מקריב זיין דעם היינט? איז פֿאָראַן וועגן דעם א באַשטימטע מאָס פֿון צייט?

מיר ווייסן אַלע פֿון דעם קלוגן פּראָקטישן כּלל, אַז עס איז בעסער א וואָראַבייטשיק אין האַנט איידער אַן אָדלער אין הימל. אָבער איך צווייפֿל אין דער קלוגהייט, און נאָך מער אין דער פּראָקטישקייט פֿון אָט דעם כּלל. וועט מען יאָגט זיך שטענדיק נאָך וואָראַבייטשיקעס, ווייל זיי קען מען לייכטער כאַפּן, דאָן פֿאַרגעסט מען ביסלעכווייז אין דעם אָדלער אין הימל און מען בלייבט א וואָראַבייטשיק־כאַפּער.

אַפֿילו אין אונדזער פֿריוואָטן טאָג־טעגלעכן לעבן מאַכן מיר ניט דעם היינט פֿאַר דעם עיקר. מיר האָבן אַלע מאָל אין זינען דעם מאָרגן, און מיר זאָגן זיך היינט אָפּ זייער פֿיל צוליב דעם מאָרגן. וועט מיר וואָלטן שטענדיק האָלטן דעם היינט פֿאַר דעם עיקר, וואָלטן מיר ניט געהאַט היינט אַזאַ ציווילזאַציע, אַזאַ אָנטוויקלטע טעכניק און אַזאַ גרויסע וויסנשאַפֿט. דער אָלטער וואולוואירט, וועט ער וואָלט געהאַט בלויז דעם היינט אין זינען, וואָלט ניט אונטערגענומען א קורצע צייט פֿאַר זיך טויט צו בויען אַזאַ ריזיקע געביידע, וועלכע קען זיך האָלטן הונדערטער יאָרן. און פּראָקטישע מענטשן מאַכן אינווסטמענטס היינט, כדי ערשט זייערע קינדער זאָלן קריגן די פּראָפֿיטן.

און וועט דאָס איז אַזוי אין פֿריוואָטן, פּראָקטישן לעבן, טאָ ווי קען עס דען זיין אָנדערש אין אונדזער געזעלשאַפֿטלעכן לעבן?

וועט מיר וואָלטן שטענדיק דעם היינט געהאָלטן פֿאַרן עיקר, טאָ וואָס וואָלט געווען מיט דעם גאַנצן מענטשלעכן פֿראָגרעס? וועט דער היינט וואָלט געווען ביי אונדז דער עיקר, ווער וואָלט זיך באַטייליקט אין די אַלע רעוואָלוציעס, וואָס זיינען פֿאָרגעקומען אין דער מענטשלעכער געשיכטע און האָבן געטריבן די מענטשהייט פֿאָרויס? ווער וואָלט זיך געשלאָגן מיט דעם צאָריזם אין רוסלאַנד און מיט די דעספּאָטן אין אַלע אַנדערע לענדער?

און וועט מיר רופֿן אַמאָל היינט די אַרבעטער צום קאַמף, וועלן מיר, אַז אין דעם מאָמענט, היינט, וועט זיי וועלן ערגער. זיי וועלן ליידן, אָבער מיר וועלן, אַז אָט די ליידן פֿון היינט זיינען אַן אינווסטמענט פֿאַר א בעסערן מאָרגן.

געווים, איז בעסער צו קריגן וואָס מער היינט, נאָר פֿון דעם חשק צו קריגן וואָס מער היינט קען מען לייכט ווערן א באַשעוויק. איז עס דאָך געווען די צרה מיט די באָלשעוויקעס אין רוסלאַנד, וועלכע האָבן געוואָלט אַרײַנכאַפּן שוין היינט דעם גאַנצן סאָציאַליזם. וועט ביי די באָלשעוויקעס וואָלט דער היינט ניט געווען דער עיקר, נאָר זיי וואָלטן מער געקלערט וועגן מאָרגן, וואָלטן זיי ניט געכאַפּט אַווי פֿיל מיט א מאָל און זיי וואָלטן ניט אַזוי אָפּגעבריט די הענט.

יאָ, דער היינט איז וויכטיק און מען דאָרף אים ניט פֿאַרנאָכלעסיקן צוליב דעם מאָרגן, אָבער ער איז ניט דער עיקר. דער היינט דאָרף זיין אַלע מאָל פֿאַרבונדן מיט דעם מאָרגן. וועט מען טוט עטוואָס היינט, דאָרף מען אויס־רעכענען, וואָס עס וועט דערפֿון וועלן מאָרגן. און דאָס איז טאָקע די שווערסטע

אויפגאבע פון דער סאציאליסטישער באוועגונג. מען דארף האבן א סך אויס־רעכנונג, א גרויסע ווייטזיכטיקייט און א סך געדולד און גלויבן.

וועז מען רעדט, אז דער היינט איז דער עיקר, מיינט עס, אז מען דארף זיין פראקטיש, אבער ווער לייקנט דען, אז מען דארף זיין פראקטיש! און אז מען דארף טאן אלץ, וואס עס איז בעסער פאר די ארבעטער? אבער ווי וויס מען, וואס עס איז פראקטיש? אט טאקע וועגן דעם וואס עס איז פראקטיש, שטרייט מען זיך דאך שטענדיק.

וועז די סאציאליסטן אין אמעריקע קריטיקירן די אמעריקאן פעדעריישן אוו לעיבאר פאר איר עק־פאליטיק, עס הייסט פאר איר נאכשלעפן זיך נאכן עק פון די צוויי קאפיטאליסטישע פארטייען, זאגן זיי איר, אז אזא עק־פאליטיק איז ניט פראקטיש פאר די ארבעטער, ווייל זיי וואלטן א סך מער געווינען, וועז זיי וואלטן געווען ארגאניזירט אין א זעלבשטענדיקער ארבעטער־פארטיי און וואלטן געפירט אן אומאפהענגיקע פאליטיק. ענטפערט אבער די אמעריקאן פעדעריישן, אז גראד איר עק־פאליטיק איז די פראקטישסטע און אז ארבע־טער־פארטיי וואלט געווען העכסט אומפראקטיש.

מיר סאציאליסטן זאגן, אז א הויכער טאריף איז זייער ניט פראקטיש פאר די ארבעטער. אבער מעטיו וואל, פון דער אמעריקאן פעדעריישן, זאגט, אז עס איז פאר זיי זייער פראקטיש און ער לייגט אין וועלטן פאר א הויכן טאריף.

אט דער זעלביקער עדוארד בערנשטיין, אויף וועלכן די פראקטישע סאציא־ליסטן שטיצן זיך, איז אין דער צייט פון דער מלחמה צוגעשטאנען צו דעם לינקן סאציאליסטישן פליגל פון דער דייטשער סאציאליסטישער פארטיי און ער האט געבראכן דעם אזוי גערופענעם בורג־פרידן. די אנהענגער פון עדוארד בערנשטיין, זייע תלמידים, זיינען געשטאנען מיט דער רעגירונג, נאר ער אליין איז צוגעשטאנען צו די קעגנער פון דער רעגירונג און פון דער ווייטערדיקער פארזעצונג פון דער מלחמה. פארוואס האט עס בערנשטיין געטאן? וויל ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די ווייטערדיקע פארזעצונג פון דער מלחמה טויג ניט פאר די דייטשע ארבעטער. זי איז ניט פראקטיש פאר זיי.

נאר אפשר איז דאס ביי אים ניט געווען קיין פראגע פון פראקטישקייט, נאר פון פרינציפ?

פון וואנען, אבער, נעמען זיך דען די סאציאליסטישע פרינציפן? גאט האט דאך זיי ניט ארויפגעשיקט צו זיי פון הימל. די פרינציפן פון דער סאציאליס־טישער פארטיי זיינען אויסגעארבעט געווארן אויף דעם גרונט פון א ריי דערפארונגען און איבערלייגונגען, וואס עס איז בעסער פאר דעם ארבעטער־קלאס אין זיין קאמף פאר זיין באפרייאונג.

מיר האלטן זיך פאר פרינציפן, מיר קעמפן פאר זיי, ניט דערפאר וויל מיר ווילן פאר אונדזער פרומקייט קריגן א בעסערן פלאץ אין גן־עדן, נאר הונדערט און צוואנציק יאר. מיר קעמפן פאר פרינציפן, וויל מיר גלויבן, אז זיי זיינען פראקטיש, אז זיי וויזן די ארבעטער דעם ריכטיקן וועג פון זייער קאמף און פירן זיי צו זייער ציל.

קיינער וועט ניט פרובירן פארלייקענען, אז א סך זאכן זיינען אין דעם סאציאליזם געענדערט געווארן. וועז די פרינציפן פון סאציאליזם וואלטן אפילו

געגעבן געווארן פון גאט, און קארל מארקס וואלט דורך גאטס דיקטאט אנגע־
שריבן א שולחן ערוך פאר די סאציאליסטן, אויך דעמאלט וואלטן זיי געענ־
דערט געווארן דורך די ענדערונגען פון לעבן און דורך די נייע אנגעקליבענע
דערפארונגען פון לעבן.

איך געדענק וואס פארא הייסע און ליידנשאפטלעכע דעבאטע ס׳איז
ארויסגערופן געווארן אמאל אין דער דייטשער סאציאליסטישער באוועגונג,
ווען די דייטשע שריפטזעצער־יוניאן האט געשלאסן איר ערשטן קאלעקטיוון
אפמאך — „טאריף" האט עס געהייסן — מיט די אייגנטימער פון די דרו־
קעריין. דאס איז געווען, דאכט זיך, דער ערשטער קאלעקטיווער אפמאך פון א
יוניאן אין דייטשלאנד אין אלגעמיין. די סאציאליסטן און די געווערקשאפטן,
וואס זיינען געשטאנען אונטער זייער איינפלוס, זיינען דאן געווען קעגן קאלעק־
טיווע אפמאכן. זיי האבן דעמאלט געגלויבט, אז דאס טויג ניט, אז עס איז ניט
פראקטיש פאר די ארבעטער. אבער מיט א צענדליק יאר שפעטער האבן אפילו
די גאנץ שטרענגע, ארטאדאקסישע מארקסיסטישע סאציאליסטן מער ניט בא־
קעמפט קיין קאלעקטיווע אפמאכן. די דערפארונג האט זיי געלערנט, אז זיי
זיינען אין א סך פאלן בעסער פאר די ארבעטער.

עס איז לייכט צו מאכן חוזק פון טעאריעס און פרינציפן. אבער פון וואנען
נעמען זיך טעאריעס? זיי קומען ניט פון הימל. טעאריעס ווערן געשאפן אויף
דעם גרונט פון א ריי אנגעזאמעלטע פאקטן און דערפארונגען. די אויספירונגען,
די שלוסן, וואס ווערן געמאכט פון א ריי באאבאכטונגען, דערפארונגען און
פאקטן, שטעלן מיט זיך פאר א טעאריע. אזוי איז עס אין פיזיק, אין כעמיע,
אין אסטראנאמיע, אין ביאלאגיע און אזוי אויך אין פאליטישער עקאנאמיע און
סאציאלאגיע.

עס איז ריכטיק, אז אין יעדער טעאריע זיינען אויך פארן השערות, היפא־
טעזן, וועלכע זיינען נאך ניט פעסטגעשטעלט געווארן פון פאקטן און דערפא־
רונגען, נאר מען דרינגט זיי ארויס מיטן שכל דורך אויסרעכנונגען און איבער־
לייגונגען פון פריערדיקע דערפארונגען און באאבאכטונגען, אז אזוי דארף עס
זיין, און מאנכעס מאל מאכט מען א טעות אין אט די השערות און פארויס־
זאגונגען. אבער דאס זאגט גאר ניט, אז טעאריעס האבן ניט קיין האפט, אז
מען דארף זיי ניט. עס זאגט בלויז, אז עס זיינען פארן אמאל שוואכע זייטן אין
טעאריעס און אז מען דארף שטענדיק זיין אויף דער וואך אויפצופאסן, אויב
די טעאריע האלט ווירקלעך אויס אומעטום און אלע מאל. און דאס מיינט צו
זאגן, אז אויך צו א טעאריע דארף מען האבן אן אייגענעם שכל.

א טעאריע איז א וועג־ווייזער. יעדער איינער פון אונדז מוז זיך באנוצן
מיט די דערפארונגען און מיט די באאבאכטונגען, וואס זיינען געזאמלט געווארן
ביז אונדז. יעדער איינער פון אונדז קען ניט און דארף ניט מאכן פון דאס נייע
די אנטדעקונג, אז די ערד דרייט זיך ארום דער זון, אדער אז די ערד האט א
צוציאונגס־קראפט. און פונקט אזוי קען ניט און דארף ניט יעדער סאציאליסט
אויסגעפינען דעם וועג, ווי אזוי די מענטשהייט ווערט געפירט אדער געטריבן
צו א סאציאליסטישער געזעלשאפטלעכער ארדנונג. מיר האבן פאר דעם א
טעאריע, וואס טיפע סאציאליסטישע קעפ האבן פאר אונדז געשאפן.

קאַרל מאַרקס האָט דעם קלאַסן־קאַמף ניט אויסגעטראַכט, נאָר ער האָט אים באַמערקט. און קען ווער עס איז אָפּלייקענען די עקזיסטענץ פֿון קלאַסן־קאַמף? מען קען עס רופֿן מיט אַנדערע נעמען, קלאַסן־אינטערעסן, קלאַסן־פֿאַרשיידנהייטן, אָדער אין גאַנצן אויסמיידן דאָס וואָרט קלאַס, אָבער דער פֿאַקט ענדערט זיך דערפֿון ניט, אַז עס עקזיסטירט אַ קלאַסן־קאַמף.

מען האָלט אונדז פֿסדר אין איין דערציילן, אַז די ענגלישע סאָציאַליסטן אַנערקענען ניט דעם קלאַסן־קאַמף, אָבער דאָס זיינען פּוסטע פֿאַרזיכערונגען. לייענט די ליטעראַטור פֿון די ענגלישע סאָציאַליסטן, לייענט די וואָלקאַמף־ליטעראַטור פֿון דער ענגלישער לייבאָר־פּאַרטיי, און איר וועט זען, אַז זי איז פֿול און דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פֿון קלאַסן־קאַמף, ווען אַפֿילו דאָס וואָרט קלאַסן־קאַמף ווערט ניט דערמאָנט. און אַפֿילו אונדזער אַמעריקאַן פֿעדעריישן אַוו לייבאָר, וואָס זוכט אַזוי שטאַרק אויסצומיידן דאָס געפֿערלעכע וואָרט קלאַסן־קאַמף, קען זיך דאָך ניט העלפֿן און זי פֿירט אַן איר אַגיטאַציע אין דעם גייסט פֿון קלאַסן־קאַמף. זי מוז רעדן ווען אַ קאַפּיטאַליסטישן קלאַס און ווען אַן אַרבעטער־קלאַס. און ווען אַ שטרייק ווערט גערופֿן, מוזן דאָך אויך די פֿירער פֿון דער אַמעריקאַן פֿעדעריישן אַוו לייבאָר רעדן ווען דעם קעגנזאַץ פֿון די אינטערעסן פֿון די קאַפּיטאַליסטן און די אינטערעסן פֿון די אַרבעטער. און אויב זיי פֿלאַנטערן זיך אין דעם, איז דאָס ניט דערפֿאַר וואָס עפּעס איז ניט רעכט מיט דעם קלאַסן־קאַמף, נאָר דערפֿאַר וואָס ביי זיי איז אַ פֿלאַנטער אין קאָפּ.

קלאַסן־קאַמף איז ניט קיין מצוה פֿון דער תורה, וואָס גאָט האָט געבאָטן, נאָר אַ זאַך, וואָס עקזיסטירט. אונדזער געזעלשאַפֿט באַשטייט פֿון קלאַסן מיט קעגנגעזעצטע אינטערעסן, און עס איז נאַטירלעך און אומפֿאַרמיידלעך, אַז זיי זאָלן אָנפֿירן אַ קאַמף. און אָט דער קלאַסן־קאַמף איז אייגע פֿון די וויכטיקסטע טרייב־קרעפֿטן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אָפּצושאַפֿן די איצטיקע קאַפּיטאַליסטישע געזעלשאַפֿט.

און ווען מיר שטייען אויף דעם שטאַנדפּונקט פֿון קלאַסן־קאַמף און מיר זאָגן, אַז די אַרבעטער דאַרפֿן פּאָליטיש, פּונקט אַזוי ווי עקאָנאָמיש, זיין אַרגאַניזירט באַזונדער און האָבן זייער אייגענע פּאַרטיי און זייער אייגענע פּאָליטיק, מיינט עס ניט, אַז מיר זאָגן, אַז דער אַרבעטער דאַרף זיך האַלטן אָפּגעצאָמט און אָפּגעזונדערט פֿון אַלע אַנדערע טיילן פֿון דער געזעלשאַפֿט. ער קען עס ניט, אָפּילו ער זאָל עס ווילן. ער מוז גיין אין דעם זעלביקן טעאַטער, אין די זעלביקע מוזעאומס, ווואו די בורזשואַזיע גייט און ער מוז שיקן זיינע קינדער אין די זעלביקע שולן, ווואו די בורזשואַזיע שיקט אירע קינדער. און אויב אַזוי, האָט ער אין זיי פּונקט אַזאַ אינטערעס ווי די בורזשואַזיע. און דאָס איז אַזוי ניט בלויז היינט, נאָר עס איז אַזוי געווען אויך אין די צייטן פֿון קאַרל מאַרקס. און איז דאָך קאַרל מאַרקס ניט געווען אַזאַ בטלן ווי יענער רוסישער ייד, וואָס איז געקומען אויף אַ וואָקזאַל און האָט געזען די אויפֿשריפֿטן „פֿאַר מענער" און „פֿאַר פֿרויען", האָט ער געפֿרעגט: „און וואו איז פֿאַר יידן?" האָט דאָך דער קלוגער, שארפֿזיניקער קאַרל מאַרקס, וואָס ווערט נאָך היינט באַטראַכט פֿאַר אירוסגעגעבן, ניט

געמיינט אָפּצוצאָמען דעם אַרבעטער־קלאַס אין אַ שטייגל, אַז ער זאָל מיט די אַנדערע קלאַסן פֿון דער געזעלשאַפֿט קיין מגע ומשא ניט האָבן.

נאָר זעט איר, ווען די אַרבעטער פֿאָנגען אָן פֿראָווען חברותא מיט דער בורזשואָזיע און ווערן מיט איר נאָענטע שמעלקעס אין דעם נאָמען פֿון אַלגעמיינע נאָציאָנאַלע אָדער שותפֿותע אינטערעסן, דעמאָלט טויג עס פֿאַר די אַרבעטער אויף כּפֿרות. די אַרבעטער פֿאַרלירן דעמאָלט זייער אייגן פּנים און ווערן משרתים ביי דער בורזשואָזיע.

נאָר ווען מיר דעבאַטירן דאָ ווענג מאַרקסיזם, ווענג פּראַקטישקייט אין דער סאָציאַליסטישער באָוועגונג, ווענג רעוואָלוציאָנערע פֿראָגן און ממשותדיקע טאָטן, וואָלט געווען אַ סך בעסער, אַז מיר זאָלן זיך אין אונדזערע דעבאַטן ווייניקער פֿאַרנעמען מיט דער סאָציאַליסטישער באָוועגונג אין איראָפּע און אַפּגעבן מער אויפֿמערקזאָמקייט צו אונדזער סאָציאַליסטישער באָוועגונג אין אַמעריקע.

דאָרטן אין איראָפּע מעג זיין אַ פֿראָגע ווענג דעם היינט און מאָרגן, ווייל דאָרטן האָט די סאָציאַליסטישע באָוועגונג ניט בלויז אַ מאָרגן, נאָר שוין אויך אַ היינט. דאָרטן זיינען אפֿשר באַרעכטיקט קאָמפּראָמיסן צוליב דעם היינט. דאָרטן איז די סאָציאַליסטישע באָוועגונג אַרויס פֿון די ראָמען פֿון ווערטער און איז אַריין אין דער טיפֿער געדיכטענישׂ פֿון לעבן.

און נאָך אַ מאָל ווענג פּראַקטישקייט. וואָס איז אייגנטלעך דאָ אין אַמעריקע פּראַקטיש פֿאַר דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי? אפֿשר אַריינטרעטן אין אַ קאָאַליציע־רעגירונג, ווי דאָס האָט געטאָן די דייטשע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי? האָט ווער עס איז אונדז אָנגעבאָטן אַ קאָאַליציע? אין וואָס, אַזוא, זאָל דאָ באָשטיין אונדזער סאָציאַליסטישע פּראַקטישקייט? אָנגענומען, אַז פּראַקטישקייט מיינט באַלדיקע רעזולטאָטן. איך גלויב, אַז דאָס איז מייסטנס אַ גאָנץ אַרעמע פּראַקטישקייט. אָבער זאָל זיין, אַז פּראַקטישקייט מיינט באַלדיקע רעזולטאָטן. טאָ וואָס פֿאַר אַ זינד זאָלן מיר באָגיין קעגן מאַרקסיזם אָדער די אָנגענומענע פּרינציפּן פֿון סאָציאַליזם — צו האָבן דערפֿון באַלדיקע פּראַקטישע רעזולטאָטן? מיר קענען באָגיין בלויז זינד, אָבער קיין פּראַקטישע רעזולטאָטן וועלן מיר פֿון זיי ניט האָבן. און זינדיקן און דערפֿון קיין הנאה ניט האָבן, איז דאָך געוויס ניט פּראַקטיש.

איך גלויב, אַז פֿאַר אונדז דאָ איז גראָד די אומפּראַקטישקייט פּראַקטיש. מיר קענען דאָ גיכער געווינען אָנהענגער פֿאַר דער סאָציאַליסטישער באָוועגונג, ווען מיר וועלן זיין מער אויסגעהאַלטן מיט אונדזער סאָציאַליזם, ווען מיר וועלן זיין פּרינציפּיעלער. און איך גלויב, אַז מען דאַרף זיך ניט אָפּשרעקן פֿון דעם, וואָס די „פּראַקטישע" סאָציאַליסטן זאָגן אונדז, אַז די אַלע רייד וועגן פּרינציפּיעלן סאָציאַליזם זיינען געפֿיגלטע רעוואָלוציאָנערע פֿראָזן.

פֿון דער געפֿליגלטער רעוואָלוציאָנערער פֿראָזע איז ניטאָ וואָס צו שפּאָטן. איך וויים, אַז ווען אַ סאָציאַליסטישער רעדנער אויף אַ מאָסן־פֿאַרזאַמלונג וויל אַרויסרופֿן אָפּלאָדיסמענטן — און אַלע רעדנער ווילן עס, — באָנוצט ער זיך מיט געפֿליגלטע רעוואָלוציאָנערע פֿראָזן. מיט פּראָזאַישע אָפּגעדראָשענע ניכטערע ווערטער, רופֿט מען ניט אַרויס קיין באָגייסטערונג ביים עולם. דער סאָציאַליזם איז אַ רעוואָלוציאָנערע אידייע, און אַ רעוואָלוציאָנערע אידייע מוז

האבן א רעוואלוציאנערע שפראך. באזונדערס דא ביי אונדז, ווען מיר שטייען נאך ביים אנפאנג, וואו אונדזער גאנצע סאציאליסטישע טעטיקייט דריקט זיך פארוויפיק אויס בלויז אין אגיטאציע און פראפאגאנדע.

מיר דארפן געווינען דא די יוגנט פאר דער סאציאליסטישער באוועגונג. זי מוז מען געווינען מיט פאעטישע פאנטאזיעס. פאר איר מוז מען האבן די געפיגלטע רעוואלוציאנערע פראזן. אז זיי וועלן עלטער ווערן, וועלן זיי שוין אליין אויסגעפינען, וויפל עס איז פאעזיע און וויפל עס איז פראזע.

1930

✦ ✦ ✦

קען מען שוין איצט איינפירן סאציאליזם אין אמעריקע?

אונטער דעם ווארט סאציאליזם פארשטייען מיר א געזעלשאפטלעכע ארד־נונג, וואו אלע מענטשן זאלן זיין עקאנאמיש און סאציאל גלייך און וואו איינער זאל ניט קענען עקספלואטירן דעם צווייטן. כדי אזא ארדנונג זאל קענען עקזיס־טירן מוז אפגעשאפט ווערן פריוואט אייגנטום און איינגעפירט ווערן קהלש אייגנטום.

סאציאליזם האט ניט בלויז דעם צוועק איינצופירן א גערעכטערע און מער יושרדיקע געזעלשאפטלעכע ארדנונג, נאר אויך אזעלכע, וואו די מענטשן זאלן לעבן בעסער און צופרידענער. עס פאדערט זיך דעריבער פאר דער איינפירונג פון סאציאליזם א הויך אנטוויקלטע אינדוסטריע און א זייער פארגעשריטענע טעכניק, כדי עס זאל מעגלעך זיין צו שאפן גענוג פראדוקטן, אז אלע מענטשן זאלן קענען לעבן אין קאמפארט און אין באקוועמלעכקייט.

די עקאנאמישע גלייכהייט, וואס דער סאציאליזם באצוועקט, איז ניט קיין גלייכהייט פון ארעמקייט, נאר א גלייכהייט פון ריידקייט. עס מיינט, אז ניט אלע מענטשן זאלן זיך גלייך טיילן מיט דער ארעמקייט און אלע זאלן לעבן גלייך ארעם, נאר זיי זאלן זיך גלייך טיילן מיט דער ריידקייט און אלע זאלן לעבן גלייך ריידיק.

ריידקייט מיינט קאמפארט און באקוועמלעכקייט, וואס מענטשלעכע הענט און מענטשלעכע טעכניק שאפן. דער ציל פון דער מענטשלעכער ציוויליזאציע און פון דער מענטשלעכער אנטוויקלונג איז צו שאפן וואס מער קאמפארט, וואס מער באקוועמלעכקייט, אז די מענטשן זאלן קענען לעבן בעסער, אנגע־נעמער, געזינטער, לענגער, און צופרידענער.

איז מעגלעך שוין איצט איינצופירן א סאציאליסטישע געזעלשאפט אין אמעריקע?

לויט דער אינדוסטריעלער און טעכנישער אנטוויקלונג פון אמעריקע איז דאס פולשטענדיק מעגלעך.

אין אמעריקע איז די אינדוסטריע און טעכניק אזוי וויט אנטוויקלט, אז ניט בלויז קען מען דא פראדוצירן די נויטוועניקע לעבנס־מיטלען אין א פולער מאס, וואס זאלן זיין גענוג פאר אלעמען, נאר אפילו די אזוי גערופענע לוקסוס־אר־

טיקלען קענען געשאפֿן ווערן אין א ענינגנדער מאס, אז אלע זאלן זיך קענען מיט זיי באנוצן.

אמעריקע האט היינט די מעגלעכקייט צו פֿראדוצירן פֿארשיידענע שפּייזן און גוטע שפּייזן אין אזא גרויסער מאס, אז אלע זאלן קענען עסן צו זאט. אמעריקע האט ענוג ווייץ, קארן, קארטאפֿל, פֿלייש, פֿיש, פֿארשיידענע פֿרוכטן און גרינסן צו שפּייזן ניט בלויז איר איצטיקע באפֿעלקערונג, נאר אויך ווען איר באפֿעלקערונג וועט ווערן פֿיל גרעסער.

די אמעריקאנער וועבעריין קענען פֿראדוצירן ענוג וואלן־שטאף, באוול־שטאף, זיידן־שטאף, וואס זאל זיין ענוג צו קלײדן די גאנצע אמעריקאנער באפֿעלקערונג פֿון דעם בעסטן און דעם שענסטן. און די באקלײדונגס־אינדוסטריע איז אין אמעריקע אזוי הויך אנטוויקלט אז זי קען צוגרייטן קלײדער פֿאר דער גאנצער אמעריקאנער באפֿעלקערונג פֿאר אלע צייטן פֿון יאר.

די בוי־טעכניק פֿון אמעריקע האט דערגרייכט אזא הויכע שטופֿ פֿון אנט־ווילונג, אז מען קען דא בויען די בעסטע געראמסטע און באקוועמסטע וואוי־נונגען פֿאר דער גאנצער באפֿעלקערונג. און עס זיינען פֿאראן אין לאנד גענוג בוי־מאטעריאלן מיט וואס צו בויען.

די אויטאמאביל־אינדוסטריע איז אין אמעריקע אזוי גרויס אויסגעוואקסן, אז עס איז שוין היינט מעגלעך, אז יעדע פֿאמיליע זאל האבן אן אויטאמאביל.

עס איז איבעריק צו זאגן, אז די ראדיא־אינדוסטריע קען באזארגן יעדע וואוינונג אין אמעריקע מיט א ראדיא.

אין קורצן, אמעריקע איז מיט איר אינדוסטריע און מיט איר טעכניק פֿול־שטענדיק צוגעגרייט צו א סאציאליסטישער געזעלשאפֿטלעכער ארדנונג.

איז עס אבער א פֿראגע, אויב מען קען אינפֿירן אין אין לאנד סאציאליזם, בעת אין די אנדערע הערשט נאך דער קאפּיטאליזם.

די דאזיקע פֿראגע איז לאנג און בריט דיסקוטירט געוואָרן אין סאוועט־רוסלאנד. טראצקי האט געזאגט, אז מען קען ניט, און סטאלין האט געזאגט, אז מען קען. אבער דאס איז געווען א שטרייט, וואס האט פֿריער ווי אלץ געהאט צו טאן מיט סאוועט־רוסלאנד. די פֿראגע איז געווען אויב מען קען אין סאוועט־רוסלאנד אינפֿירן סאציאליזם, בעת אין די אנדערע לאנדער הערשט דער קא־פּיטאליזם. סאוועט־רוסלאנד מוז אנקומען צו די קאפּיטאליסטישע לענדער, אז זיי זאלן איר העלפֿן אנטוויקלען איר אינדוסטריע און איר טעכניק. סאוועט־רוסלאנד מוז קויפֿן א סך זאכן אין די קאפּיטאליסטישע לענדער. זי מוז קויפֿן מאשינען און געצייג און זי מוז אפֿילו קויפֿן אינזשיניערן און טעכניקער אין די קאפּיטאליסטישע לענדער. און כדי צו האבן מיט וואס צו קויפֿן אין די קא־פּיטאליסטישע לענדער, מוז זי א סך זאכן פֿארקויפֿן צו די קאפּיטאליסטישע לענדער.

אין סאוועט־רוסלאנד האט מען אנגעפֿאנגען איינצופֿירן דעם סאציאליזם, ווען דאס לאנד איז נאך ניט געווען צוגעגרייט דערצו. די אינדוסטריע איז גע־וען ניט אנטוויקלט און די טעכניק איז דארט געווען אין גאנצן צוריקגעשטאנען. אין רוסלאנד האט מען אויף אזא אופֿן געקענט בלויז אינפֿירן אן ארדנונג פֿון גלייכער ארעמקייט פֿאר אלעמען, א געזעלשאפֿט, וואו אלע הונגערן גלייך און

אַלע לײדן נויט צוגלײך. דאָס איז ניט קיין סאָציאַליזם. און אויף וויפֿל דאָס איז אַ הקדמה צו סאָציאַליזם, איז עס אַ שלעכטע הקדמה. סאָוועט־רוסלאַנד מוז דעריבער אַנקומען צו די קאַפּיטאַליסטישע לענדער, אַז זי זאָל קענען אַנט־וויקלען בײַ זיך די אינדוסטריע און די טעכניק, כּדי זי זאָל זיין צוגעגרייט ווי נויטיק אײַנצופֿירן דעם סאָציאַליזם.

און פֿאַר סאָוועט־רוסלאַנד האָט געקענט זיין נאָך אַ פֿראָגע: סאָוועט־רוס־לאַנד גרענעצט זיך מיט גרויסע, שטאַרקע קאַפּיטאַליסטישע לענדער, אַדער איז נאָענט צו זיי, און מען האָט געקענט טראַכטן, אַז אַט די לענדער וועלן, כּדי צו זיכערן זייער קאַפּיטאַליסטישע עקזיסטענץ, אַנגעמען מיטלען צו אונטערדריקן דעם סאָוועטישן סאָציאַליזם. און פֿון דעם האָט מען געקענט קומען צו דעם שלוס, אַז אין סאָוועט־רוסלאַנד וועט קענען אײַנגעפֿירט ווערן סאָציאַליזם בלויז וען אויך אין די אַנדערע לענדער, וויניקסטנס אין די נאָענטסטע אײַראָפּעאישע לענדער, וועט אײַנגעפֿירט ווערן סאָציאַליזם. און עס זעט אויס, אַז טראַצקי האָט אויך געמאַכט אַ טעות וועגן רוסלאַנד. ווערט דאָך דער סאָציאַליזם געבויט אין רוסלאַנד, ווען אַפֿילו דער וועג און די מעטאָדן האָבן געדאַרפֿט זיין אַנדערע.

אָבער אַלץ, וואָס איז געזאָגט געווארן וועגן סאָוועט־רוסלאַנד, קען ניט אָנגעווענדט ווערן צו אַמעריקע. די באַדינגונגען זיינען דאָ אין גאָנצן אַנ־דערש. אַמעריקע דאַרף ניט אָנקומען צו דער הילף פֿון אַנדערע לענדער, ווייל זי האָט אייגענע אָנטוויקלטע אינדוסטריעס. אַמעריקע גרענעצט זיך אויך ניט מיט אַנדערע גרויסע, שטאַרקע לענדער. זי איז אָפּגעטיילט פֿון זיי מיט אַ גרויסן, ברייטן ים.

ווען מען נעמט די פֿראָגע אין אַלגעמיין, אויב מען קען אין איין לאַנד איינפֿירן סאָציאַליזם, בעת אין די אַנדערע לענדער עקזיסטירט נאָך דער קאַפּי־טאַליזם, קען נאָר זיין איין ענטפֿער: געוויס קען מען!

עס איז דאָך איינפֿאַך אַן אומזין צו דענקען, אַז דער סאָציאַליזם וועט אײַנ־געפֿירט ווערן אין איין צייט אין אַלע לענדער פֿון דער וועלט. ענגלאַנד,למשל, וועט דאַרפֿן וואַרטן מיט איינפֿירן סאָציאַליזם ביז סיאַם וועט זיין גרייט, און דייטשלאַנד וועט דאַרפֿן וואַרטן ביז אַביסיניע וועט דערגרייכן די נויטיקע שטופֿע פֿון אָנטוויקלונג, און אַמעריקע וועט גאָרניט קענען טאָן מיטן סאָציאַליזם אויב ליבערע וועט בלייבן קאַפּיטאַליסטיש.

געוויס זיינען דאָ אויסגעקליבן געוואָרן גרויסע עקסטרעמען — פֿון איין זייט ענגלאַנד, דייטשלאַנד און אַמעריקע, און פֿון דער אַנדערער זייט סיאַם, אַביסיניע און ליבעריע, אָבער דער רעזולטאַט וועט זיך ווייניק ענדערן, ווען מען זאָל אַפֿילו ניט נעמען אָזעלכע עקסטרעמען. עס וועט זיין דאָס זעלביקע, ווען מען זאָל זאָגן, אַז סאָציאַליזם איז מעגלעך בלויז ווען ער זאָל איינגעפֿירט ווערן מיט אַמאָל אין אַלע ציוויליזירטע לענדער.

ענגלאַנד און דייטשלאַנד שטייען אויף זייער אַ הויכער שטופֿע פֿון אינ־דוסטריעלער אָנטוויקלונג, בעת איטאַליע און פֿראַנקרייך זיינען נאָך אינדוסטריעל ווייניק אָנטוויקלט. אין ענגלאַנד און אין דייטשלאַנד איז דער אַרבעטער־קלאַס דער גרעסטער קלאַס אין לאַנד, בעת אין איטאַליע און פֿראַנקרייך איז דער פּויערים־קלאַס נאָך דער גרעסטער אין לאַנד. און אויב מען קען אין איין לאַנד

ניט איינפֿירן קיין סאָציאַליזם, ווען אין די אַנדערע הערשט נאָך דער קאַפּיטאַליזם, דאָן וועט ענגלאַנד און דייטשלאַנד מוזן ווארטן מיט זייער סאָציאַליזם ביז איטאַליע און פֿראַנקרייך וועלן זיין גרייט. און ווען איטאַליע און פֿראַנקרייך וועלן זיין גרייט, וועלן זיי מוזן ווארטן ביז פּויל׳ן און רומעניע אַדער בולגאַריע און סערביע וועלן זיין פֿאַרטיק. עס קומט, אַלזאָ, אַרויס דער זעלביקער אומזין.

הייסט עס, אַלזאָ, אַז מען קען איינפֿירן אין אַמעריקע סאָציאַליזם שוין אַפֿילו הייַנט?

יאָ, וועט עס וואָלט נאָר אָפּגעהאַנגען פֿון דער אינדוסטריע׳ער און טעכנישער אַנטוויקלונג. אָבער מען דאַרף האָבן אין זינען, אַז פֿון זיך אַליין קען דער סאָציאַליזם ניט איינגעפֿירט ווערן, ווי שטאַרק די אינדוסטריע און די טעכניק פֿון לאַנד זאָלן ניט זיין אַנטוויקלט. עס מוז זיין אַן ארגאַניזירטע אַרבעטער־שאַפֿט, וואָס זאָל קעמפֿן פֿאַרן סאָציאַליזם. עס מוז זיין א גרויסע סאָציאַליסטישע באַוועגונג אין לאַנד וואָס זאָל אַנפֿירן א קאַמף פֿאַרן סאָציאַליזם.

אַמעריקע האָט טאַקע א גרויסן ארבעטער־קלאַס און ווען מען רעכנט אריין אַלע וואָס אַרבעטן פֿאַר שכירות אין דעם אַרבעטער־קלאַס, דאָן האָט ער א גרויסע מערהייט אין לאַנד. אָבער די אַרבעטער אין אַמעריקע זיינען ניט פּאָליטיש ארגאַניזירט און זיינען ניט סאָציאַליסטיש דערצויגן.

עס זיינען פֿאַראַן א גאַנצע רייַ סיבות פֿאַר וואָס די אַמעריקאַנער אַרבעטער זיינען ניט סאָציאַליסטיש. די וויכטיקסטע סיבה איז, וואָס אין אַמעריקע איז נאָך ביז ניט לאַנג צוריק געווען פֿיל לייכטער ווי אין אַנדערע לענדער אריבערצוגיין פֿון ארבעטער־קלאַס אין בורזשואַזן קלאַס, און דאָס האָט געשטערט, אַז ביי די אַמעריקאַנער אַרבעטער זאָל זיך אַנטוויקלען א קלאַסן־באַוואוסטזיין. אָבער די פֿאַקטן וועלן ניט געענדערט דערמיט, וואָס מען ווייס זייערע סיבות. עס בלייבט דער פֿאַקט, אַז פֿאַרלויפֿיק זיינען די ארבעטער אין אַמעריקע נאָך ניט סאָציאַליסטיש און זיי זיינען נאָך ניט גרייט אַנצופֿירן קיין קאַמף פֿאַרן סאָציאַליזם.

וואָס איז שייך צו דער אינדוסטריע׳ער און טעכנישער אַנטוויקלונג פֿון אַמעריקע, איז זי פֿולשטענדיק צוגעגרייט פֿאַר א סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט, אָבער די סאָציאַליסטן אין אַמעריקע זיינען נאָך ווייט ניט צוגעגרייט אינצופֿירן דעם סאָציאַליזם. עס פֿעלן זיי נאָך די כוחות דערצו.

אין דעם עקאָנאָמישן לעבן פֿון אַמעריקע זיינען אָבער די לעצטע יאָרן פֿאַרגעקומען געוואַלדיק גרויסע ענדערונגען און זיי מוזן האָבן א ווירקונג אויף דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פֿון דער אַמעריקאַנער ארבעטער־באַוועגונג. עס וועט דויערן א ביסל צייט ביז די ווירקונג וועט זיך אַנפֿאַנגען פֿילן, אָבער קיינער קען ניט צווייפֿלען, אַז עס וועט קומען. עס איז געווג שוין דאָס אַליין, וואָס דער איבערגאַנג פֿון ארבעטער־קלאַס צום בורזשואַזן קלאַס איז געווארן אומפֿאַר־גלייכלעך שווערער און עס מוז זיך דעריבער גיכער אַנפֿאַנגען אַנטוויקלען ביי די אַמעריקאַנער ארבעטער א קלאַסן־באַוואוסטזיין. און אַזוי ווי אַמעריקע האָט אין א סך זאַכן ניט נאָר גיך אַנגעיאָגט די איראָפּעאישע לענדער נאָר אויך זיי גיך איבערגעיאָגט, האָבן מיר א גרונט צו האָפֿן, אַז דאָס וועט אויך אַזוי זיין מיט דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

1932

די בויער פֿון דער פֿרויען־קלײדער־אינדוסטריע — איינע פֿון די גרעסטע אינדוסטריעס אין אַמעריקע

(צו דעם 50יעריקן יובילייַ פֿון דער קלאָוק אָפּעריִיטאָרס יוניאָן אין 1935)

1. דער ערשטער „קלאָוק אָפּעריִיטאָר"

וועלכער האָט זיך באַווּזט אין אַמעריקע דער ערשטער קלאָוק אָפּעריִיטאָר, עס הייסט אַ דאָמסקער מאַנטל־שניידער, וואָס נייט בלויז מיט דער מאַשין?

אויף ריינעם יידיש דאַרף מען אַ „קלאָוק אָפּעריִיטאָר" רופֿן אַ „דאָמסקער מאַנטל שטעפּער". אָבער עס וועט ניט העלפֿן אונדזער רופֿן. מען וועט אונדז ניט פֿאַלגן. די נעמען פֿון די אַרבעטער אין דער קלאָוק אינדוסטריע זיינען אַזוי גוט ווי קאַנאַניזירט געוואָרן. מען זאָגט „קלאָוק אָפּעריִיטאָר", „פֿיניישער", „פֿרעסער" און „קאָטער" (צושניידער). און איך מוז זיך ביי די נעמען האַלטן.*

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דער ערשטער קלאָוק אָפּעריִיטאָר האָט ניט געקענט קומען פֿריער ווי די נייַ־מאַשין, וועלכע האָט זיך באַווּזט אין אַמעריקע אין יאָר 1846. אָבער ער איז דאָך ניט געקומען צוגלייַך מיט דער נייַ־מאַשין. ער איז געקומען אַ רעכט ביסל שפּעטער ווי די נייַ־מאַשין.

אויב עלטער איז אַ יחוס, מוז מען צוגעבן, אַז די האַנט־שניידער, די פֿי־נישערס, זיינען די גרעסטע מיוחסים. האַנט־שניידעריי איז לויטן חומש געווען די ערשטע מלאכה אויף דער וועלט. דאָס וואָרט „נייען" געפֿינט זיך שוין אין דעם דריטן קאַפּיטל פֿון חומש. עס הייסט, אַז ווי אדם און חוה זיינען געקומען צום שכל און האָבן אָנגעפֿאַנגען צו פֿאַרשטיין דעם אונטערשייד צווישן גוט און שלעכט, האָבן זיי זיך געמוזט צו שניידעריי... נאָר עס האָנדלט זיך ניט וועגן יחוס, נאָר וועגן דעם ווי אַזוי עס איז אויפֿגעקומען די מלאכה פֿון דעם קלאָוק־אָפּעריִיטאָר אין אַמעריקע און ווי אַזוי זי האָט זיך אָנגטוויקלט.

די נייַ־מאַשין איז פֿון אָנפֿאַנג אייגנטלעך געווען ניט מער ווי אַ היילף פֿאַר דעם האַנט־שניידער. די ערשטע נייַ־מאַשינען זיינען געווען וויייט ניט דאָס, וואָס די היינטיקע. אָנהויב דעם, וואָס זיי האָבן ניט אַזוי גלאַט געאַרבעט, פֿלעגן היפֿן שטעך, רייסן פֿאַדים און ברעכן נאָדלען, פֿלעגן זיי אָפֿט זיך אין גאַנצן אָפּ־שטעלן און ניט וועלן שטעפּן. נאָר מיר געפֿינען דאָך אין דער געשיכטע פֿון דער אָנטוויקלונג פֿון דער אַמעריקאַנער אינדוסטריע, אַז אין יאָר 1849 האָט אַ גרויסער פֿאַבריקאַנט אין ניו־יאָרק אייגנגעפֿירט נייַ־מאַשינען צו פֿאַבריצירן פֿרויען־קלײַדער און פֿרויען־מאַנטלען און ער איז געווען גאַנץ דערפֿאָלגרייך. אים האָט דערביי אויך אָפּגעגאָלטן, וואָס אין יענער צייט האָבן אָנגעהויבן אַרויס־גיין פֿון דער מאָדע די שאַלן און טיכער, וואָס פֿרויען פֿלעגן טראָגן, און עס זיינען אַריין אין דער מאָדע פּעלעריִנעס, זשאַקעטן און מאַנטלען.

אָבער קיין קלאָוק־אָפּעריִיטאָרס זיינען דאָך נאָך אַלץ ניט געווען. די אַרבעט איז, אמת, געווען אַ געטיילטע, מען האָט איר אייגנגעטיילט אין פֿיר טיילן: שניידן, שטעפּן, נייַען און פּרעסן; אָבער די שניידעריי פֿון פֿרויען־קלײַדער איז נאָך אַלץ געלעגן הויפּטזעכלעך אין די הענט פֿון פֿרויען.

---

* אין לאָנדאָן פֿלעגט מען אַמאָל רופֿן אַן אָפּעריִיטאָר „אַ שניידער אויף אַ מאַשין", שפּעטער — „אַ מאַשינער".

די פֿרויען־קלײדער־אינדוסטריע אין אַמעריקע איז אין אַלגעמיין נאָך ניט קיין איבריקס אַלטע. זי האָט זיך בריט אַנטוויקלט ערשט אין דעם לעצטן האַלבן יאָרהונדערט. געווען אַ צייט אין אַמעריקע, ווען גוטע דריי־פֿערטל פֿון די פֿרויען־קלײדער פֿלעגן געמאַכט ווערן פֿון די, וואָס פֿלעגן זיי טראָגן. דאָס איז געווען אין דער צייט פֿון פֿרעזידענט דזשאַרדזש וואַשינגטאָן, ווען ניין־צענטל פֿון דער אַמעריקאַנער באַפֿעלקערונג האָבן געלעבט אויף פֿאַרמס און אין דערפֿער. די מייסטע פֿרויען פֿון די פֿאַרמערס זיינען געווען גוטע באַלעבאָסטעס און פֿלעגן ניט נאָר נייען זייערע אייגענע קלײדער נאָר זיי פֿלעגן אויך נייען די קלײדער פֿאַר זייערע מענער און קינדער. די רייכערע פֿרויען פֿלעגן לאָזן מאַכן זייערע קלײדער ביי שנײדער, וואָס פֿלעגן אַרבעטן ביי זיך אין הויז, און די גאַנץ רייכע פֿלעגן קויפֿן קלײדער, וואָס פֿלעגן אימפּאָרטירט ווערן פֿון לאָנדאָן און פּאַריז.

די פֿאַבריקאַציע פֿון פֿרויען־קלײדער, עס הייסט פֿאַרטיקע קלײדער צום פֿאַרקויף, האָט זיך אָנגעהויבן אין אַמעריקע שפּעטער ווי די פֿאַבריקאַציע פֿון מענער־קלײדער. וואַרשטאַטן, וואו מען האָט געמאַכט פֿאַרטיקע מענער־קלײדער, זיינען שוין אין אַמעריקע געווען אין אָנהויב פֿון די דרייסיקער יאָרן פֿון נײַנ־צעטן יאָרהונדערט. עס זיינען שוין דאָ באַריכטן ווען זיי פֿון יאָר 1831. ווען דער פֿאַבריקאַציע פֿון פֿאַרטיקע פֿרויען־קלײדער האָבן מיר ערשט באַריכטן פֿון יאָר 1840. עס זיינען דעמאָלט געמאַכט געוואָרן די ערשטע פּראָבעס צו פֿאַבריצירן דאָמען־מאַנטלען (קלאָוקס) און אויב עס איז נויטיק אַ דאָטע פֿאַר אַ הונדערט־יעריקן יובילעאום פֿון דער קלאָוק־אינדוסטריע אין אַמעריקע, קען מען מיט רעכט באַשטימען דאָס יאָר 1940 פֿאַר דעם צוועק. נאָר עס ווערט דאָך זיין מער אַ טע־אַרעטישע דאָטע ווי אַ פֿאַקטישע, ווייל דאָס פֿאַקטישע פֿאַבריצירן פֿון קלאָוקס האָט זיך ערשט געקענט אָנהויבן, ווען די נייַ־מאַשין איז געקומען אויף דער וועלט און מען ווערט דעריבער דעם דערמאָנטן הונדערט־יעריקן יובילעאום דאַרפֿן אָפֿייַגן ביז צום יאָר 1946 אָדער אפֿשר 1947. דער „אפֿשר" נעמט זיך דערפֿון, וואָס אין אַ באַריכט וועגן דער אינדוסטריע פֿון דער שטאָט פֿילאַדעלפֿיע, וואָס איז געשריבן געוואָרן אין יאָר 1857, ווערט אויך דערמאָנט דאָס פֿאַבריצירן פֿון קלאָוקס און עס ווערט דאָרטן דערביי באַמערקט, אַז דאָס פֿאַבריצירן פֿון קלאָוקס אין אַמעריקע האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ יאָר צען צוריק.

נאָר פֿון די אָלע באַריכטן וווּסטן מיר נאָך אַלץ ניט גענוי, ווען עס האָט זיך באַווּיזן דער ערשטער קלאָוק־אַפּעריטאָר אין אַמעריקע, עס הייסט, ווען עס איז באַשאַפֿן געוואָר אָט־דער מין שנײדער, וואָס שטעפּט ב ל ו י ז מיט דער מאַשין.

עס איז שוין פֿריער באַמערקט געוואָרן, אַז אין די ערשטע יאָרן פֿון דער פֿרויען־קלײדער־אינדוסטריע אין אַמעריקע זיינען געווען גאַנץ וווּיניק מענער אין איר באַשעפֿטיקט. אַפֿילו נאָך אין 1860, ווען די פֿאַבריקאַציע פֿון קלאָוקס האָט שוין אָנגעהויבן וווּיזן צייכנס פֿון אַ שנעל־וואַקסנדייקער אינדוסטריע; ווען עס זיינען לויט דער דעמאָלטדיקער פֿאָלקס־ציילונג, געווען איבערן לאַנד 96 קלאָוק־שעפּער, וועלכע האָבן פּראָדוצירט פֿאַר דער סומע פֿון 2 מיליאָן 261 טויזנט און 546 דאָלער, זיינען נאָך אויך געווען גאַנץ וווּיניק מענער באַשעפֿטיקט ביי קלאָוקס. אין די 13 קלאָוק־שעפּער פֿון ניו־יאָרק האָבן געאַרבעט 379 פֿרויען

און בלויז 18 מענער. אין די 10 קלאָוק־שעפער פון באָסטאָן האָבן געאַרבעט 273 פֿרויען און 12 מענער. אין גאַנצן זיינען אין 1860 אין די קלאָוק־שעפער פון אַמעריקע געווען באַשעפֿטיקט 5379 אַרבעטס־הענט און פון זיי זיינען געווען 4850 פֿרויען און בלויז 529 מענער.

און אַפֿילו אין 20 יאָר אַרום, אין 1880, ווען די קלאָוק־אינדוסטריע איז שוין געווען באַדייטנד אויסגעוואַקסן און האָט באַשעפֿטיקט 25 טויזנט און 192 אַרבעטס־הענט, האָבן נאָך אַלץ ווייניק מענער געאַרבעט ביי קלאָוקס. אין גאַנצן ניט מער, ווי 2,839.

פון פֿאַרשיידענע באַריכטן וועגן דער קלאָוק־אינדוסטריע קען מען זען, אַז מען האָט שוין גאַנץ פֿרי, כמעט באַלד אין אַנהויב פון איר אַנטשטייַן, אַנגעהויבן שפּאַלטן די אַרבעט אין באַזונדערע טיילן, אַבער די טיילונג איז אין אַלגעמיין געווען ניט קיין שטרענגע אַפֿילו אין די גרעסטע שעפֿער. ניט בלויז די, וואָס האָבן געאַרבעט ביי מאַשין, האָבן געקענט די גאַנצע מלאכה פון שניידעריי, נאָר אַפֿילו אויך די, וואָס האָבן געאַרבעט ביים צושניידן. מייסטנס זיינען עס געווען פֿראַנצויזישע שניידערינס, וואָס פֿלעגן צייכענען און צושניידן, אַבער זיי פֿלעגן אויך נייען, וועו זיי האָבן געהאַט צייט און עס איז געווען נויטיק. אַזוי איז עס אויך געווען מיט די שניידערינס, וואָס האָבן געאַרבעט אויף דער ניי־מאַשין.

אין דער געשיכטע פון דער קלאָוק־אינדוסטריע אין אַמעריקע פֿאַרנעמט דער נאָמען מאַיער דושאַנאַסאַן אַ פּלאַץ אויבן אַן. ער האָט אין יאָר 1874 אָנגעהויבן אין ניו־יאָרק פֿאַבריצירן קלאָוקס אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב. און עס דאַרף דערביי באַמערקט ווערן, אַז שוין אין יאָר 1860 זיינען געווען גאַנץ גרויסע קלאָוק־שעפֿער. אין ניו־יאָרק איז שוין דעמאָלט געווען אַ קלאָוק־שאַפֿ, וואָס האָט באַשעפֿטיקט הונדערט מיידלעך און צוויי שעפֿער, וואָס האָבן באַשעפֿטיקט צו 75 מיידלעך. שפּעטער, צווישן די יאָרן 1870 און 1880, זיינען די קלאָוק־שעפֿער געוואָרן באַדייטנד גרעסער. און איינער פון די גרויסע שעפֿער איז געווען דזשאָנאַסאַנס, אַבער אויך ביי אים זיינען געווען באַשעפֿטיקט, מיט וויניק אויסנאַמען, פֿרויען־הענט. דאָך, אויב מען קען ניט געפֿינען קיין ענויע דאָטע, וועו עס האָט זיך באַוויזן דער ערשטער קלאָוק־אַפֿעריישאָר אין אַמעריקע, קען מען אַבער דאָך זאָגן, אַז די צייט איז געווען אומגעפֿער אין דעם אַנהויב פון מאַיער דזשאָנאַסאַן־פֿעריאָד, וועו עס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אַ פֿאַרגרעסערטע יידישע אימיגראַציע אין אַמעריקע און עס זיינען געקומען יידישע שניידער פון אונגאַרן, גאַליציע און טיילווייז אויך פון רוסלאַנד. און אפֿשר קען מען עס פֿאַרבינדן דערמיט, וואָס אין יענער צייט האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן מענער־צושניידער אין די קלאָוק־שעפֿער. דאָס איז געווען אין יאָר 1876, וועו דער שנייד־מעסער איז דערפֿונדן געוואָרן און די אַרבעט פון צושניידן איז געוואָרן שווער פֿאַר פֿרויען. מיט דער שער פֿלעגט מען ניט קענען שניידן מערערע מאַנטלען מיט אַמאָל, מען פֿלעגט זיי שניידן מייסטנס אייניקווייז, אַדער צוויי צי דריי מיט אַמאָל. אַבער מיט דעם שניידמעסער האָט מען געקענט שניידן מערערע מיט אַמאָל. מען האָט געקענט אַרויפֿלייגן אַ סך שטיקער סחורה אייניע אויף די אַנדערע און שניידן. דאָס איז געוואָרן פֿאַר די פֿרויען אַ צו שווערע אַרבעט. עס האָט זיך

שוין בעסער געלוינט פֿאַר די באַלעבאַטים צו באַשעפֿטיקן מענער ביי דער אַרבעט, ווען זיי האָבן זיי אַפֿילו געדאַרפֿט צאָלן אַ ביסל מער.

די פֿאַרגרעסערטע אימיגראַציע, וואָס האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן און וועלכע האָט געבראַכט מיט זיך אַ גאַנץ באַדייטנדיקע צאָל יידישע שנייידער, האָט געשאַפֿן אַ צושטאַנד, אַז עס האָט זיך פֿאַר די קלײַנט־מאַנופֿעקטשורערס בעסער געלוינט צו עקספּלואָטירן מענער־אַרבעט איידער פֿרויען־אַרבעט. מען האָט דעם אימיגראַנט אי ווייניק געצאָלט, אי מען האָט פֿון אים אַרויסגעקראַגן מער אַרבעט. דערצו האָבן די מענער־אַרבעטער געהאָט פֿאַר די באַלעבאַטים די גרויסע מעלה, וואָס זיי זיינען געווען צו זיי מער געבונדן און שטענדיק אָנגעוויזן אויף דער אַרבעט, וואָס זיי האָבן זיי געגעבן. די באַלעבאַטים האָבן אויף אַזא אופֿן געהאַט אין די מענער־אַרבעטער שטענדיקע אַרבעטס־הענט, דאָס, וואָס זיי האָבן ניט געהאַט אין די מיידלעך, וועלכע האָבן ביי זיי געאַרבעט. די מיידלעך זיינען ניט געווען קיין שטענדיקע אַרבעטס־הענט אין שאָפּ. זיי זיינען געווען בלויז צייטווייליק. ווי אַ מיידל האָט נאָר געקראַגן אַ גוטן אויסזיכט חתונה צו האָבן, איז זי גלייך פֿון שאָפּ. ס׳איז לייכט צו פֿאַרשטיין אַז פֿאַר די באַלעבאַטים איז דאָס געווען אַ גרויסע אומבאַקוועמלעכקייט. די אַר־בעטס־הענט אין זייערע שעפּער פֿלעגן זיך פּסדר האַלטן אין בייטן, און מען פֿלעגט שטענדיק דאַרפֿן האָבן צו טאָן מיט „אייבערכן" נייע הענט. עס האָט זיך דערביבער פֿאַר זיי אַ סך בעסער געלוינט אָנצושטעלן מענער־אַרבעטער, ווען זיי האָבן נאָר זיי געקענט קריגן פֿאַר אַ ביליקן פּרייז, און אָט די מעגלעכקייט האָט זיי די פֿאַרגרעסערטע אימיגראַציע געגעבן.

נאָר מיר האָבן נאָך אַלץ ניט דעם קלאָוק־אָפּעראַטאָר, וואָס קען בלויז שטעפּן מיט דער מאַשין אָבער קען אַ נאָדל אין האַנט ניט האַלטן. די מענער־אַרבעטער, וואָס האָבן פֿאַרנומען אין די קלאָוק־שעפּער דעם פּלאַץ פֿון די מיידלעך, זיינען געווען שניידער פֿון דער היים, ווי מען זאָגט עס, זיי האָבן געקענט די גאַנצע מלאכה פֿון א׳ ביז ת׳. ערשט שפּעטער איז געקומען דער קלאָוק־אָפּעראַטאָר, וואָס קען ניט נייען מיט דער האַנט. דאָס זיינען די, וואָס מען האָט אַ נאָמען געגעבן „קאָלומבוסעס שניידער". זיי האָבן זיך עס געלערנט די מלאכה אין אַמעריקע. אין דער אַלטער היים האָבן זיי אַ נאָדל קיינמאָל אין האַנט ניט געהאַלטן. און דאָס האָט געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע. עס איז אַרײַ־געקומען אַ נייער טיפּ אַרבעטער אין דער קלאָוק־אינדוסטריע און ער האָט ביז אַ געוויסן גראַד אַרויפֿגעליגט זיין שטעמפּל ניט בלויז אויף דער יוניאָן פֿון די קלאָוק־אָפּעראַטאָרס, נאָר אויף דער גאַנצער געשיכטע פֿון דער גאַנצער קלאָוקמאַכער יוניאָן.

אָט דער נייער מין קלאָוק־אָפּעראַטאָר, דער „קאָלומבוסעס שניידער", איז געשאַפֿן געוואָרן, ווען עס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אָנטוויקלען דער קאָנטראַקטאָר סיסטעם און דער „אויסנוויניקסטער שאָפּ" (אוטסאַיד שאָפּ) אין דער קלאָוק־אינדוסטריע.

2. די באַשאַפֿונג פֿון „קאָלומבוסעס שניידער"

די סיסטעם פֿון קאָנטראַקטאָרס איז אין דער קלאָוק־אינדוסטריע אינגע־פֿירט געוואָרן גלייך אין אָנפֿאַנג פֿון איר אָנטוויקלונג. עס זיינען שוין געווען

„אויסנוויניקסטע שעפער", עס הייסט שעפער פֿון קאָנטראָקטאָרס, נאָך פֿאַרן יאָר 1880, וועלכע זענען אין דער ערשטער העלפֿט פֿון די אַכציקער יאָרן אַרומגעפֿאָרן אין אַלע שטעט פֿון אַמעריקע, אַרבעט צו זוכן, אָפֿט אָן הצלחה. אין יענע יאָרן איז אַ גרויסער טייל פֿון דער אַרבעט אין אַמעריקע געווען אין די הענט פֿון אַזעלכע אַרומפֿאָרנדיקע קאָנטראָקטאָרס. זיי האָבן אָפֿט אַליין אַרומגעפֿירט אַ גאַנג פֿון אַרבעטער, אָדער זיי האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ פּאָר ווערקצייגן אין אַ זעקל אויף דער פּלייצע, אָדער אויף אַ וואָגן, אַרומגעפֿאָרן פֿון אָרט צו אָרט, אַרומגעפֿרעגט וועגן אַרבעט, אָפֿט אָן הצלחה. אַזוי איז אַ גאַנצע דור אַרבעטער אַרומגעגאַנגען אין אַמעריקע, ביז זיי האָבן זיך אַליין אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אין אַ פֿאַכמענטיקע אַרבעט.

אין יענע יאָרן איז אויך אַרומגעגאַנגען אַ מין אַנדערע סאָרט אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך אַליין אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אין אַ פֿאַכמענטיקע אַרבעט, אָבער אָן אַ קאָנטראָקטאָר. זיי

די נאַכפֿראַגע אויף פֿאַרטיקע קלאָוקס האָט אַנגעהויבן שנעל צו וואַקסן סיי צוליב דעם שנעלן וואוקס פֿון דער אַמעריקאַנער באַפֿעלקערונג און סיי צוליב דעם, וואָס די פֿראַדוקציע איז געוואָרן פֿיל ביליקער. ערשטנס די ביליקע אימיגראַנטישע מענער־אַרבעט און, צווייטנס, די אויסבעסערונגען אין דער נייַ־מאַשין. צוערשט דער איבערגאַנג פֿון דער האַנט־מאַשין צו דער פֿוס־טראָט־מאַשין. מיט דער האַנט מאַשין האָט דער שניידער ניט געקענט פֿיל פֿדאָוצירן, ווייל ער האָט איין האַנט געדאַרפֿט האַלטן פֿאַרנומען מיט דרייען די מאַשינקע. זיין אַרבעט איז געוואָרן פֿיל פּראָדוקטיוואַר מיט דער אינפֿירונג פֿון דער פֿוס־טראָט־מאַשין. ער האָט אינגעשפּאַנט אין דער אַרבעט זיינע פֿיס און ביידע הענט זיינען אים געוואָרן פֿריי פֿאַר דער אַרבעט. זיין אַרבעט איז געוואָרן נאָך פּראָדוקטיוואַר, וועַן די פֿוס־טראָט־מאַשין, אַדער „האַוז־האַלד"־מאַשין, ווי מען האָט איר גערופֿן, איז פֿאַרביטן געוואָרן אויף דער פֿוס־שוואונג־מאַשין, די „שאַראַר"־מאַשין, וועלכע איז געווען פֿיל פּראָדוקטיוואַר אין דער אַרבעט. די לעצטע אויס־בעסערונג אין דער נייַ־מאַשין האָט אויך טאָקע געפֿירט דערצו, אַז די מיידלעך זאָלן פֿעטן אין גאַנצן אַרויסגעשטויסן ווערן פֿון דער אַרבעט ביי דער מאַשין. אויף דער „שאַראַר"־מאַשין איז געווען פֿאַר זיי שוועריר און אומבאַקוועמער צו אַרבעטן. ביי דער „שאַראַר"־מאַשין האָבן די פֿיס פֿון דעם אַפּעריירטאָר געדאַרפֿט אַרבעטן ווי ביי אַ שאַקל־וויג. זיי האָבן זיך פֿסדר געדאַרפֿט וואַרפֿן אַהער און צוריק. פֿאַר די פֿרויען, וואָס האָבן דעמאָלט געטראָגן לאַנגע קלײַדער, איז ניט געווען באַקוועם צו אַרבעטן מיט אָט־דער מאַשין.

די נאַכפֿראַגע אויף פֿאַרטיקע קלאָוקס איז אַזוי שנעל געוואַקסן, אַז די אימיגראַציע האָט ניט געקענט צושטעלן גענוג שניידערס. מען האָט דעריבער געמוזט נעמען אַזעלכע „גרינע", וואָס זיינען ניט געווען קיין שניידערס אין דער היים און זיי מאַכן פֿאַר קלאָוקמאַכערס. מען האָט אָבער ניט געקענט נעמען לערנען נייַן מיטן נאַדל, עס הייסט אמתע שניידעריי. דאָס איז אַ מלאכה, וואָס מען דאַרף זיך לערנען אַ לענגערע צייט. עס איז אָבער געווען לייכטער איינעם אויסצולערנען שטעפּן מיט דער מאַשין. און אָט אַזוי איז באַשאַפֿן געוואָרן דער „קאָלומבוסעס שניידער".

דער „קאָלומבוסעס שניידער" איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער טיפּ ווי דער היימישער שניידער. ער איז צום גרעסטן טייל געקומען פֿון אַן אַנדער קלאַס, ווי דער היימישער שניידער.

מלאכה איז ביי יידן אַמאָל אין דער אַלטער היים געווען גאָר ניט קיין יחוס. אין די באַלעבאָטישע קרייזן האָט מען זיך מיט מלאכה איינפֿאַך גע־שעמט. באַלעבאָטישע יידן פֿלעגן זיך בארימען, אַז אין זייער משפּחה, אַפֿילו צווישן ווייטערע קרובים, זיינען ניטאָ קיין באַלמלאָכעס. און באַזונדער איז ניט געווען קיין כּבוד שוסטעריי און שניידעריי. עס איז געווען בלויז אַ פֿראָגע וואָס עס איז ערגער — אַ שוסטער אַדער אַ שניידער.

פֿריער פֿאַר אַלץ האָט אַ היימישער ייד פֿון אַלטן שניט געוואָלט מאַכן זיין זון אַ למדן און אויב עס האָט זיך געלאָזט מאַכן פֿון אים אַ רב, איז געוויס געווען גוט, אַז ניט, איז כאטש וועלכע עס איז באַשעפֿטיקונג פֿון ווינט און רויך אַדער אים לאָזן זיין אַ באַלעבאָטישער ליידיק־גייער, אַבי נאָר ניט קיין באַלמלאָכע.

און וועלן איינער האָט זיך שוין געמאַכט האַרץ און באַשלאָסן צו לאָזן לערנען זיין זון אַ מלאכה, האָט ער געזוכט אויסצוקלייבן וואָס מען רופט אַן „איידעלע מלאכה", ווי זייגער־מאַכערייַ, גאָלד־שמידערייַ און דאָס גלייכן. שוסטעריי און שניידעריי האָבן זיך געווויינלעך געלערנט קינדער פון באַמעלאָכעס אָדער פון סתם יידן קבצנים, וואָס האָבן פון זייערע קינדער ניט געקענט מאַכן עפּעס בעסערס.

די אימיגראַציע אין אַמעריקע האָט געבראַכט אַ גרויסן איבערברוך אין יידישן לעבן. אַ פּאָלק פון וויניט־מענטשן האָט זיך געמוזט נעמען צו פּראָדוקטיוועך אַרבעט. מיוחסים פון דער היים, די באַלעבאַטישע ליידיק־גייערס, די סוחרים, די לופט־כאַפּער האָבן דאָ אין נייעם לאַנד זייער גאַנצן יחוס פאַרלוירן. דאָ האָט זיך געפּאָדערט, אַז אַ מענטש זאָל קענען עפּעס אַן אַרבעט, כדי זיך צו פּיטן אַ יחסן. די מיוחסים זיינען דאָ געוואָרן די שניידער, זיי האָבן גלייך געקראָגן אַ געלעגנהייט צו פאַרדינען. אַ גרויסער טייל פון די היימישע מיוחסים, באַזונדערס די יינגערע, האָבן זיך דאָ געמוזט לערנען אַן אַרבעט און אַ גאַנץ באַדייטנדיקער טייל פון זיי זיינען געוואָרן קלאָק־אָפּעריייטאָרס.

עס זיינען געוואָרן קלאָק־אָפּעריייטאָרס געווען ישיבה־בחורים, פּריי־קאָזטשיקעס, פאַרזיכערונגס־אַגענטן, האַלבע־אינטעליגענטן, יידישע לערער, בוכ־האַלטערס, באַלעבאַטישע איידעמס, קרעמער, הענדלער א. א. וו. — אַן עלעמענט אין אַלגעמיין אַן אינדיווידואַליסטישער, ניט קיין דיסציפּלינירטער, אַבער אַ מער פּאָזיקער, ריריוודיקער, אומרואיקער און אומגעדולדיקער.

און די מאַשין האָט אויך עפּעס געטאָן אַרויפּצוליגן איר שטעמפּל אויף די נייע באַלמלאָכעס. אָט די אַלע מענטשן, וואָס האָבן אין דער אַלטער היים ניט גע־וואוסט פון שווערער פיזישער אַרבעט, האָבן זיך דאָ מיט אין מאָל אייגעשפּאַנט אין אַ מאַשין, וואָס האָט געיאָגט פון זיי די נשמה. עס איז אמת, אַז דער האָנט־שניידער האָט דאָ אויך געמוזט אַנהויבן אַרבעטן אַ סך שנעלער ווי אין דער אַלטער היים. אַמעריקע איז אַ לאַנד פון יאָגעניש. נאָר עס איז דאָך ניט גלייך. דער שניידער יאָגט זיין נאָדל, אַבער די נאָדל קען אים ניט יאָגן, בעת דער אָפּעריייטאָר יאָגט די מאַשין און די מאַשין יאָגט אים. אַ מאַשין איז שוין אַזאַ באַשעפּעניש, אַז ווען דער מענטש הויבט אָן איר צו יאָגן, יאָגט זי נאָכדעם דעם מענטש. דער יסוד פון קלאָק־שאָפּ איז די מאַשין. די גרויס פון קלאָק־שאָפּ און זיין אַרבעט ווערט אויסגערעכנט אויף דעם גרונט וויפּל אָפּעריייטאָרס ער האָט. לויט דער צאָל אָפּעריייטאָרס באַשטימט מען וויפּל פּיניישערס, וויפּל פּרעסערס און וויפּל קאָטערס דער שאָפּ דאַרף. די אָפּעריייטאָריי איז אין אַלגעמיין אַן אָנגעשטרענגטע און במילא אַ נערוועזע אַרבעט און זי האָט אַרויפּגעלייגט איר שטעמפּל אויפן אָפּעריייטאָר און דורך אים אויף דער אָפּעריייטאָרס־יוניאָן. און אַזוי ווי די אָפּעריייטאָרס זיינען געוואָרן דער יסוד פון קלאָק־שאָפּ, האָבן זיי אויך אַוועקגעלייגט זייער שטעמפּל אויף דער גאַנצער קלאָק־מאַכערס־יוניאָן. אין די ערשטע צייטן זיינען טאָקע די אָפּעריייטאָרס געווען דער עיקר פון דער קלאָק־מאַכערס־יוניאָן. און אין 1890 האָבן די אָפּעריייטאָרס אויסגעפּירט, אַז די נייע קלאָק־מאַכערס־יוניאָן, וואָס איז דעמאָלט אַרגאַניזירט געוואָרן, זאָל זיך רופן „אָפּעריייטאָרס ענד קלאָק־מייקערס יוניאָן".

3. דער אַמאַליקער קלאָוק־סווּעט־שאָפּ

דאָס לערנען זיך פֿאַר אַ קלאָוק־אָפּעראַטאָר, גיט קוקנדיק אויף דעם, וואָס עס איז אַ קוואַליפֿיצירטע מלאכה, האָט גיט לאַנג געדויערט. עס הייסט, עס האָט גיט לאַנג געדויערט ביז מען האָט זיך אויסגעלערנט אויף אַזוי פֿיל, אַז מען זאָל קענען אַנהויבן פֿאַרדינען. אַנדערע פֿלעגן שוין אין עטלעכע וואָכן צייט זיך אויסלערנען די אַרבעט אויף אַזוי פֿיל, אַז זיי זאָלן קענען אַנהויבן פֿאַר־דינען. דאָס איז געווײַנלעך בײַ די יעניקע קאָנטראָקטאָרס, וואָס האָבן געמאַכט אַ ביליקן סאָרט אַרבעט און וועלכע האָבן זיך וויניק געקימערט, ווי די מלאכה איז אַרויסגעקומען, אָבי זי האָט זיי נאָר געקאָסט ביליק.

די קאָנטראָקטאָר־סיסטעם האָט אין אַלגעמיין לײַכטער געמאַכט זיך אויסצו־לערנען די אַרבעט. דער קאָנטראָקטאָר, וואָס האָט גענוכט ביליקע אַרבעטער און האָט געזוכט אַרויסצושלאָגן אַזוי פֿיל פּראָפֿיט, ווי ער האָט נאָר געקענט פֿון די „גרינע", פֿלעגט געווײַנלעך נעמען 10 דאָלער פֿון יעדן „גרינעם", וואָס האָט זיך געוואָלט לערנען די מלאכה. וואו עס האָט זיך געלאָזן, האָט ער געזומען מער. דאָס איז געווען לערע־גלט. און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דערבײַ האָט דער לערנער געדאַרפֿט אַרבעטן עטלעכע וואָכן אומזיסט. דאָס איז פֿאַרן קאָנ־טראָקטאָר געווען אַ גאַנץ גוטע הכנסה, אָבער דאָס האָט דאָך געגעבן די „גרינע" אַ געלעגנהייט זיך צו לערנען די מלאכה. אין די „אינעווײניקסטע שעפּער" האָבן זיי זיך עס ניט געקענט לערנען. ניט זיי האָבן געוואוסט, וואו אָט די שעפּער זיינען, ניט זיי האָבן געקענט די שפּראַך און ניט מען וואָלט זיי דאָרטן געזומען לערנען די מלאכה. אין די „אינעווײניקסטע שעפּער", וועלכע האָבן זיך געפֿונען דאָרטן צווישן די „גויים" אויף בראָדווײ, פֿלעגן אָפֿילו די „גרינע" שנײדער פֿון דער היים ניט גיין זוכן קיין אַרבעט. ערשטנס, האָבן זיי ניט פֿאַרשטאַנען די שפּראַך און, צווײטנס, וויל מען האָט דאָרטן געמוזט אַרבעטן שבת. אין יענער צייט זיינען שנײדער פֿון דער אַלטער היים נאָך געווען צו פֿרום צו אַרבעטן שבת.

די קלאָוק־מאַנופֿעקטשורערס האָבן די קאָנטראָקטאָר־סיסטעם געפֿונען פֿאַר זיך זייער באַקוועם און עקאָנאָמיש. די קלאָוק־אינדוסטריע האָט געהאַלטן אין וואָקסן און מען האָט געדאַרפֿט האָבן מער אַרבעטער־הענט, וואָס מען האָט גע־דאַרפֿט איינבראַכט פֿאַר דער אַרבעט. דאָס האָבן פֿאַר זיי געטאָן די קאָנטראָקטאָרס. זיי האָבן געטאָן פֿאַר זיי פֿיל מער: זיי האָבן פֿאַר זיי אַרגאַניזירט די פּראָדוקציע פֿון קלאָוקס אויף אַזאַ אופֿן, אַז זיי האָבן פֿון זיי אין גאַנצן אַראָפּגענומען די זאָרג און די אומבאַקוועמלעכקייט צו האָבן צו טאָן מיט די אַרבעטער און דערצו האָט עס זיי געקאָסט פֿיל ביליקער. די שעפּער, וואָס די קאָנטראָקטאָרס האָבן געשאַפֿן אויף דער איסט־סאַיד אין פֿאַרשיידענע לעכער און קעלערס, האָבן וויניק געקאָסט. עס וואָלט די קלאָוק־מאַנופֿעקטשורערס געקאָסט אומפֿאַרגלייך־לעך אַ סך טייערער, וועו זיי וואָלטן געדאַרפֿט פֿאַרגרעסערן זייערע „אינעווײ־ניקסטע שעפּער" אויף בראָדווײ און אַריינגעמען אין זיי אַלע אַרבעטער, וואָס זיי האָבן נויטיק געהאַט פֿאַר זייער פּראָדוקציע.

נאָר אויב די סיסטעם פֿון קאָנטראָקטאָרס האָט פֿיל מיטגעהאָלפֿן אַריינ־צוברענגען די יידישע אימיגראַנטן אין דער קלאָוק־אינדוסטריע, איז די דאָזיקע

סיסטעם, ווי זי האָט זיך נאָר אָנגעפֿאַנגען אָנטוויקלען, געווארן די שטענדיקע קללה פֿון דער קאָאָפּעראַטיוו־אינדוסטריע. עס איז געווען אָט די סיסטעם, וואָס האָט געשאַפֿן דעם שענדלעכסטן סוועט־שאָפּ און די נידערטרעכטיקסטע עקספּלואַטאַציע אין דער קאָאָפּעראַטיוו־אינדוסטריע. און עס איז אויך געווען די קאָנטראַקטאָר־סיסטעם, וואָס האָט געשאַפֿן די קאָנקורענץ צווישן אַרבעטער און אַרבעטער אין דער קאָאָפּעראַטיוו־אינדוסטריע, די באַקאַנטע קאָנקורענץ צווישן דעם „אינעווייניקסטן שאָפּ" און דעם „אויסנווייניקסטן", פֿון וועלכער די קאָאָפּעראַטיוו־מאַכערס ליידן נאָך ביז היינט.

עס איז די אָלטע געשיכטע, וואָס בלייבט שטענדיק נייַ. די מאַנופֿעקטשורערס, דערזעענדיק, אַז די קאָנטראַקטאָרס שלאָגן זיי אָפּ די טירן און בעטלען איינפֿאָך, אַז זיי זאָלן זיי געבן אַרבעט, האָבן אויסגענוצט די לאָגע און האָבן אויסגעקליבן די קאָנטראַקטאָרס, וואָס זיינען געווען גרייט צו נעמען דעם קלענסטן בעטל־פֿרייז. און אָט אַזוי איז אַראָפּגעדריקט געווארן דער אַרבעטס־לוין אין די „אויסנווייניקסטע שעפּער" אויף דער נידעריקסטער מדרגה, און דאָס האָט געווירקט, אַז עס זאָל אויך אַראָפּגעדריקט ווערן וואָס נידריקער דער אַרבעטס־לוין אין די „אינעווייניקסטע שעפּער". דאָס איז אַזוי געווען מיט איבער פֿופֿציק יאָר צוריק און דאָס האָט שוין דעמאָלט אַרויסגערופֿן די שאַרפֿסטע קאָנפֿליקטן אין דער קלאָק־אינדוסטריע. שוין אין דעם סטרייק פֿון די קלאָק־מאַכערס אין יאָר 1885 איז אַרויסגעשטעלט געווארן די פֿאָדערונג, אַז מען זאָל אָפּשאַפֿן דעם „סוועט־שאָפּ", די קאָנטראַקטאָר־סיסטעם, און אַלע אַרבעטער זאָלן אַריינגענומען ווערן אין די „אינעווייניקסטע שעפּער". אייגנער פֿון די הויפּט פֿירער פֿון דעם סטרייק איז געווען אַן אָפּעריייטאָר, וועלכן מען האָט געראָפֿן ברוך שיכור. משמעות וויל ער האָט פֿון צייט צו צייט ליב געהאָט צו מאַכן א שנעפּסל, אַבער ער איז געווען, ווי א. ראָזענבערג דערציילט אין זיינע „ערינערונגען", אַן אינטעליגענטער מענטש און א גוטער רעדנער. דערצו איז ער ביי די אָפּעריייטאָרס געווען זייער אָנגענומען צוליב דעם, וואָס ער איז געווען דער שנעלסטער אָפּעריייטאָר אין ניו־יאָרק.

דאָס וואָרט „סוועט־שאָפּ", וואָס איז דאָ געברויכט געווארן, האָט היינט וויַיט ניט די באַדייטונג, וואָס עס האָט אין יענער צייט געהאַט. מען רעדט אויך היינט פֿון צייט צו צייט וועגן „סוועט־שאָפּ" אין דער קלאָק־אינדוסטריע, אָבער מען דאַרף זיך באַקענען מיט דעם קלאָק „סוועט־שאָפּ" פֿון פֿופֿציק יאָר צוריק, צו וויסן וואָס דאָס וואָרט מיינט. אונטער דעם וואָרט „סוועט־שאָפּ" היינט שטעלן מיר זיך פֿאָר א שאָפּ, וואו מען אַרבעט לאַנג שהן פֿאָר א נידעריקן אַרבעטס־לוין און אונטער ניט־סאַניטאַרע באַדינגונגען. אָבער דאָס גיט אונדז נאָך וויַיט ניט די פֿאַרשטעלונג פֿון דעם אַמאָליקן קלאָק־סוועט־שאָפּ. מען דאַרף באַשרייבן וואָס ער איז געווען און וויַי ער האָט אויסגעזען, וויַיל א סך קלאָקמאַכערס פֿון היינט האָבן שוין אָזא שאָפּ ניט געזען.

א ניו־יאָרקער פֿאַבריק־אינספּעקטאָר האָט אין יענער צייט באַשריבן א קלאָק „סוועט־שאָפּ", וואָס האָט זיך געפֿונען אין דער וואַשינגטאָן א קאָנט־ראָקטאָר. די וואַשינגטאָן איז באַשטאַנען פֿון דריי צימערן און א קיך. אין איין צימער איז געווען דער שאָפּ און אין די איבעריקע האָט געוואוינט דער קאָנטראַקטאָר

מיט זײַן ווייב, זײַן שוויגער און זיבן קינדער. אין דער ווירקלעכקייט אַבער האָט זיך דער שאָפּ ניט באַשרענקט מיט דעם איינעם צימער פֿון דער וואוינונג. אַ טיילֿ פֿון שאָפּ איז אויך געווען אין קיך. עס איז דאָרטן געשטאַנען אין קיך אַן אויוון פֿאַר די ביגל־אייזנס, אַ העגער מיט פֿאַרטיקע קלאָוקס, עטלעכע „באַנדלעך" געשניטענע סחורה, אַ פּאָר אַרבעטס־טישן, אין אַ ווינקל האָט אַ פֿרוי געקנעטן חלה אויף שבת, אויף דער פּאָדלאָגע זײַנען געלעגן קינדערשע זאַקן, שטיקלעך אָפּפּאַל פֿון סחורה, אַלטע בלעכענע קעצלעך און אַנדערע קליניקייטן.

און אָט איז אַ באַשרייבונג פֿון אַ פֿאַבריק־אינספּעקטאָר פֿון נאָך אַ קלאָוק־שאָפּ, וואָס קוקט אויס נאָך „בעסער" פֿון ערשטן. דער שאָפּ האָט זיך געפֿונען אין אַ נידעריקן, טונקעלן און שמוציקן קעלער פֿון אַ טענעמענט הויז. דאָס אַר־בעטס־צימער איז געווען 14 פֿוס די לענג, 14 פֿוס די ברייט און 7 און אַ האַלבן פֿוס די הויך. דאָרטן זײַנען געשטאַנען פֿיר נײַ־מאַשינען, אַ הייסער קוילן־אויוון פֿאַר די ביגל־אייזנס און 7 אַרבעטער — 4 מענער און 3 פֿרויען. צום שאָפּ איז אין קעלער געווען נאָך אַ צימער, וואָס האָט געדינט פֿאַר אַ קיך און פֿאַר אַ שלאָף־צימער פֿאַר דעם קאָנטראָקטאָר און זײַן פֿאַמיליע. אָהער דעם, האָט דער קאָנט־ראָקטאָר נאָך געהאַט צוויי בעט־ערס, וואָס זײַער שלאָף־צימער איז געווען דער שאָפּ.

די אַרבעטס־צייט איז געווײַנלעך געווען 84 שעהן אַ וואָך, אָבער גאָנץ אָפֿט האָט מען געדאַרפֿט אַרבעטן אויבערשטונדן. און פֿאַר אָט די אויבערשטונדן איז שוין אינגאַנצן ניט געווען קיין באַשטימטע צייט. וועז עס איז געווען נויטיק, האָט מען געאַרבעט די גאַנצע נאַכט. און דאָס פֿלעגט זיך טרעפֿן גאַנץ אָפֿט. אַז ניט פֿלעגט מען נאָכן רעגולערן טאָג אַרבעט מיטנעמען אַ ביסל אַרבעט אַהיים און מען פֿלעגט אַזוי אַריינכאַפּן עטלעכע שעה אַרבעט ביז דריי אַזייגער פֿאַרטאָג. אין אַנדערע שעפּער האָט מען אַן אויבערשטונדן געאַרבעט פֿון 15 ביז 16 שעה אַ טאָג. מען פֿלעגט אָנהויבן אַרבעטן 5 אַזייגער אין דער פֿרי און מען פֿלעגט ענדיקן 9 אַזייגער אין אָוונט. עס זײַנען געווען אַזעלכע באַלמעלאָכעס, וואָס האָבן זיך געקליגט צו שפּאָרן צייט און פֿלעגן בלייבן שלאָפֿן אין שאָפּ נאָך דער אַרבעט. דערביי פֿלעגן זיי שוין פֿאַרענדיקן די אַרבעט אַ ביסל שפּעטער און אָנהויבן אַ ביסל פֿריער.

וואָס האָט מען דעמאָלט פֿאַרדינט? דאָס איז ניט אַזוי לייכט אויסצוגעפֿינען. יעדער קלאָוקמאַכער, וואָס געדענקט נאָך יענע „גוטע" צייטן, האָט עפּעס אַנדערש וואָס צו דערציילן. אָבער אין דעם פֿאַל איז דאָס בעסטע אָנצוקומען צו די ציפֿערן פֿון די סטאַטיסטישע אַרבעט־ביוראָס פֿון די שטאַטס־רעגירונגען. דער־צייט, למשל, די ניו־יאָרקער סטאַטיסטישע אַרבעט־ביוראָ, אַז אין יאָר 1885 פֿלעגן קלאָוקמאַכערס אין „סוועט־שעפּער" פֿאַרדינען צווישן 6 און 7 דאָלאָר אַ וואָך און אייגנער האָט שוין געדאַרפֿט זיין גאָר אַ גוטער און שנעלער אַרבעטער צו פֿאַרדינען 10 דאָלאָר אַ וואָך. מיידלעך פֿלעגן פֿאַרדינען צווישן 3 און 6 דאָלאָר.

אָט דאָס איז געווען דער קלאָק סוועט־שאָפּ פֿון אָמאָל.

איצט קלינגט דאָס אַלץ ווי אַ טרויעריקע געשיכטע פֿון לאַנג־אַלטע צייטן.

✦ ✦ ✦

קאָמוניסטן וואָס האָבן אויפגעגעסן דעם קאָמוניזם*

1

פֿאַרוואָס בין איך אַרויס פֿון דער „וואָרקערס־פּאַרטיי"?

עס איז ניט אַלעמאָל לייכט אַרויסצוגאַנג עפּנטלעך וואָס מען טראַכט.

עס איז בלויז לייכט אַרויסצוגאַנג עפּנטלעך וואָס מען טראַכט, ווען מען טראַכט אין דער זעלביקער ליניע און אין די זעלביקע ראַמען, וואָס די חברים, די פֿריינט און די נאָענטע באַקאַנטע אַרום טראַכטן. פֿאַנגט מען אָבער אָן אָפּ־ווייכן פֿון דער ליניע, הערט מען אויף גלייבן אין דעם, וואָס די חברים און נאָענטע אַרום גלייבן, דעמאָלט איז שוין גאָרניט אַזוי לייכט אַרויסצוגאַנג עפּנטלעך וואָס מען טראַכט.

צווישן געדאַנק און וואָרט ליגט אָפּט אַ גרויסער מהלך. עס איז וויניקער אַ פֿראַגע פֿון דרייסטקייט, ווי פֿון באַציאונגען צו חברים און פֿריינט, מיט וועלכע מען האָט צוזאַמען געאַרבעט און צוזאַמען געלעבט. דער געדאַנק אַליין, ווי קעגנגעזעצט ער זאָל ניט זיין, טיילט איך ניט אָפּ פֿון אייערע פֿריערדיקע חברים און מאַכט איך נאָך ניט פֿאַר זייערן אַ קעגנער. דאָס טוט בלויז דאָס עפּנטלעכע וואָרט. האָט איר אייער קעגנעריישן געדאַנק אַרויסגעזאָגט עפּנטלעך, דאָן זייט איר מיט אייערע פֿריערדיקע חברים געטיילט, איר זייט עפּנטלעכע קעגנער, וועלכע מוזן זיך, ווילנדיק אָדער ניט ווילנדיק, עפּנטלעך באַקעמפֿן.

און עס איז אַ זייער שווער געפֿיל איבערצוריסן מיט אַלטע חברים און נאָך אַ שווערער געפֿיל איז עס צו ווערן זייער אַן עפּנטלעכער קעגנער.

עס זיינען שוין מערערע חדשים פֿאַריבער, ווי איך בין אַרויסגעטראָטן פֿון דער וואָרקערס פּאַרטי, צוליב מיין קעגנערשאַפֿט צו איר. דעם אמת געזאָגט, האָב איך קיין גרויסע לִיבע צו דער וואָרקערס פּאַרטי קיין מאָל ניט געהאַט. איך בין פֿון אָנפֿאַנג אָן געווען אַ קעגנער פֿון דער פֿאַראייניקונג מיט די היגע קאָמוניסטן. איך בין אין דער פֿאַראייניקונג געגאַנגען בלויז, ווייל איך האָב זיך ניט געוואָלט אָפּטיילן פֿון מיינע חברים, מיט וועלכע איך בין געווען אַזוי פֿיל יאָרן פֿאַרבונדן אין געמיינשאַפֿטעכער סאָציאַליסטישער טעטיקייט, און איך האָב זיך אַליין פּראָבירט אײַנרעדן, אַז אפֿשר וועט מען דאָך קענען אַרבעטן צוזאַמען מיט די קאָמוניסטן און אויפֿבויען אַ פּאַרטיי, אין וועלכער מען זאָל קענען געפֿינען אַ היים פֿאַר דער נשמה. דאָך, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס איך בין פֿון דער וואָרקערס פּאַרטי אַוועק אַלס אַן אויסגעשפּראָכענער קעגנער, איז עס מיר דאָך שווער געווען אַרויסצוטרעטן קעגן איר עפּנטלעך. מאַנכע קאָפּיטלעך פֿון דער בראָשורע זיינען אָנגעשריבן געוואָרן אין דער צייט, וועו איך בין אַרויסגעטראָטן פֿון דער „וואָרקערס פּאַרטי", איך האָב זיי אָבער געלאָזט ליגן ניט פֿאַרעפֿנטלעכט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס פֿאַר נאָענטע חברים האָב איך פּריוואָט אויסגעשפּראָכן מיינע מיינונגען וועגן דער וואָרקערס פּאַרטי אין אַ פֿיל שאַרפֿערער פֿאָרם.

עס איז אין אַלגעמיין אומבאַקוועם צו האָבן אַן אייגענע מיינונג וועגן זאָכן.

---

*קאָפּיטלען פֿון דער בראָשור, וואָס טראָגט דעם זעלבן נאָמען און וואָס איז דערשינען אין ניו־יאָרק, יולי 1923.

עס איז פֿיל באַקוועמער, ווען אייערע מיינונגען זיינען אין אײנקלאַנג מיט די מיינונגען פֿון דעם קרייז מענטשן צווישן וועלכן איר לעבט. ווייל אַפֿילו די מאַסן, וועלכע זאָגן, אַז זיי ווילן, אַז איר זאָלט זיי לערנען, האָבן אײַך אויך בלויז אַזוי לאַנג ליב צו הערן, ווי לאַנג איר זאָגט זיי דאָס, וואָס זיי ווילן, אַז איר זאָלט זיי זאָגן. אייערע מיינונגען דאַרפֿן שטימען מיט זייערע, ניט זייערע מיט אייערע. ווען איר ווילט די מאַסן אַריבערגעווינען צו אייער מיינונג מוזט איר זיי אָפּנאַרן. איר מוזט אָנרופֿן זאָכן מיט אַלטע געוואוינטע נעמען, נאָר ביסלעכווײַז אַרײַנטראָגן אין זיי אַן אַנדער אינהאַלט, אַז זיי זאָלן עס ניט באַמערקן. דער באַשעוויזם אַדער דער קאָמוניזם הײַנט איז אַ גאַנץ אַנדערע זאַך, וואָס מיט 3 אַדער 4 יאָר צוריק. דער נאָמען אָבער איז געבליבן דער זעלביקער. אינדאַרסירן די וואָלן פֿון אַ בורזשואַזן ליבעראַלן קאַנדידאַט איז פֿאַר קאָמוניסטן מיט דריי יאָר צוריק געווען אַן אומדענקבאַרע זאַך. דאָס וואָלט געווען העכסטער גראַד פֿאַרראָט. איצט אָבער איז דאָס גאָר אַ קאָמוניסטישע מצווה. די וואַירקערס פֿאַרטי שטאַלצירט דערמיט, וואָס זי האָט אינדאַרסירט די סענאַט־קאַנדידאַטור פֿון דעם פֿאַרעוון ליבעראַל דזשאַנסאָן אין מינעסאָטאַ. ווען מען רופֿט אַן „פֿיוזשאַן" מיט דעם נאָמען קאָמוניזם, איז עס שוין ניט נאָר פֿשר, נאָר גאָר אַ מצווה.

און ווילט איר ניט נאָרן, ווילט איר אָנרופֿן זאָכן מיט זייער ריכטיקן נאָמען, טויג עס ניט.

*

איך האָב פֿריער באַמערקט, אַז מיר האָבן געהאַפֿט צו געפֿינען אין דער „וואַירקערס פֿאַרטי" אַ היים פֿאַר דער נשמה. דאָס זוכן אַ היים פֿאַר דער נשמה איז אייגנטלעך געווען די הויפּט־סיבה פֿאַרוואָס מיר האָבן זיך אָפּגעשפּאַלטן פֿון דער סאָציאַליסטישער פֿאַרטיי.

אונדזערע קעגנער, וועלנדיק פֿון אונדז חוזק מאַכן, האָבן פֿראָבירט אײַנרעדן דעם עולם, אַז דעריבער האָבן מיר זיך אָפּגעשפּאַלטן פֿון דער סאָציאַליסטישער פֿאַרטיי, וויל מיר גלייבן, אַז אַמעריקע שטייט אויף דער שוועל פֿון אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע און מיר ווילן דעריבער גרינדן אַ נייע רעוואָלוציאָנערע פֿאַרטיי, וועלכע זאָל קענען איבערנעמען די אָנפֿירונג פֿון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. נו, אַזוי נאָיוו זיינען מיר קיינער ניט געווען צו גלייבן, אַז אַמעריקע שטייט אויפֿן שוועל פֿון אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע. די שפּאַלטונג איז ניט פֿאַרגעקומען אין אַ צייט, ווען אַפֿילו די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד האָט אָנגעפֿאַנגען גיין באַרג אַראָפּ און ווען די רעוואָלוציאָנערע שטימונג איז געווען שטאַרק געפֿאַלן אין אַלע אָנדערע לענדער.

די שפּאַלטונג איז געווען ניט קיין רעזולטאַט פֿון רעוואָלוציאָנערן אויפֿשוואונג, נאָר פֿון אַ פּוסטקייט אין דער נשמה.

די סאָציאַליסטישע פֿאַרטיי אין אַמעריקע, וועלכע איז געווען איינע פֿון די וויניקע סאָציאַליסטישע פֿאַרטייען אין דער וועלט, אויפֿצוהאַלטן די סאָציאַליסטישע פּרינציפּן אין דער צייט פֿון דער וועלט־מלחמה, האָט אין אַ קורצער צייט נאָך דער מלחמה אָנגעפֿאַנגען זינקען און אַראָפּלאָזן וואָס נידעריקער די סאָציאַליסטישע פֿאָן.

אויף דער קאַנוועגשאַן פֿון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי אין שיקאַגאָ, אין יאָר 1919, האָט געהערשט אַ רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער גייסט, וואָס האָט דערוואַרעמט די נשמה. אויף דער קאַנוועגשאַן אין ניו־יאָרק אַבער, אַ יאָר שפּעטער, איז ניט נאָר דער רעוואָלוציאָנערער גייסט געווען פֿאַרשוואונדן, נאָר מען האָט אַפֿילו שוין דאָס רעוואָלוציאָנערע וואָרט ניט געוואָלט געברויכן.

וואָס איז דעמאָלט פֿאַר אונדז אין דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי געבליבן?

האָט דאָך די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקע אונדז קיין מאָל ניט פֿאַרכאַפּט אַלס אַ מאַסן־באַוועגונג. זי איז עס דאָך קיין מאָל ניט געווען. גרויסע מאַסן־באַוועגונגען זיינען צו, ווען זיי צייכענען זיך אַפֿילו ניט אויס מיט קיין אויסגעהאַלטנקייט פֿון פּרינציפּן. די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקע אַבער, האָט אין אירע בעסטע צייטן אַפֿילו ניט געטראָגן דעם כאַראַקטער פֿון אַ גרויסער מאַסן־באַוועגונג. עס זיינען געווען די רעוואָלוציאָנערע פּרינציפּן, פֿאַר וועלכע די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט זיך געהאַלטן, וואָס האָט אונדז אָנגעצויגן. ווען אַבער די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט זיך אָנגעהויבן אָפּזאָגן פֿון אירע פּרינציפּן און האָט אָנגעפֿאַנגען ווערן אַ סאָציאַלע רעפֿאָרם־פּאַרטיי, טאָ וואָס איז אין איר פֿאַר אונדז געבליבן? ניט מער ווי אַ וויסטקייט און אַ פּוסטקייט אין דער נשמה.

און ווען מען הייבט אָן פֿילן נאָך לאַנגע יאָרן אַרבעט אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און פֿאַר דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, אַז מען געפֿינט זיך אין מיטן פֿון אַ וויסטעניש און אַז עס איז פּוסט אין דער נשמה, ווערט עס זייער טרויעריק.

מיר האָבן באַשלאָסן צו זוכן אַ נייע היים. אויב די סאָציאַלע רעוואָלוציע איז נאָך ווייט, אויב קיין גרויסע סאָציאַליסטישע מאַסן־באַוועגונג, וואָס זאָל פֿאַר־שלינגען מיט איר שטראָם, קען מען דערווייל אין אַמעריקע ניט באַשאַפֿן, אויב קיין גרויסע פּאָליטישע אויפֿטוואונגען פֿאַרן אַרבעטער־קלאַס אין אַמעריקע קען מען פֿאַרוויפּיק ניט דערוואַרטן, אַפֿילו ווען מען זאָל מאַכן קאַמפּראָמיסן מיט די אייגענע פּרינציפּן, טאָ זאָל שוין כאָטש זיין אַ קליינע פּאַרטיי, אַ קליינע אַר־גאַניזאַציע, אַ ריינע, אַ פּרינציפּיעלע, וואָס האָלט הויך די פֿאָן פֿון רעוואָלוצ־יאָנערן סאָציאַליזם. זאָל די פּאַרטיי זיין קליין, אָבער זאָל זי לערנען דעם רעוואָ־לוציאָנערן סאָציאַליסטישן וואָרט צו די אַרבעטער אין זיין גאַנצער רייניקייט.

מיר האָבן געזוכט אַ היים פֿאַר דער נשמה, אָבער מיר האָבן געפֿונען פֿאַר איר אַ גיהנום.

די נייע געשאַפֿענע „וואָירקערס פּאַרטי", וועלכע איז געווען אַ רעזולטאַט פֿון אונדזער פֿאַראיניקונג מיט די קאָמוניסטן, האָט זיך גלייך, ווי זי איז נאָר אויף דער וועלט געקומען, פֿאַרוואַנדלט אין אַ זומפּ פֿון יעזואיטישער פּאָליטיק און קאָמוניסטישע פּאָליטישע מאַכינאַציעס וועגן מעכאַנישן קאָנטראָל.

די „וואָירקערס פּאַרטי" איז געשאַפֿן געוואָרן אין דער צייט, ווען גרישאַ זינאָוויעוו, דער כהן גדול פֿון דריטן אינטערנאַציאָנאַל, האָט אַרויסגעגעבן זיין אוקאַז וועגן דעם מעכאַנישן קאָנטראָל פֿון די קאָמוניסטן אין דער אַרבעטער־באַוועגונג.

די היגע קאָמוניסטן זייענדיק גייסטיק, מאַראַליש און אינטעלעקטועל אום־

פֿעאיק צו קאָנטראָלירן די נייַ־געגרינדעטע פּאַרטיי, האָבן זיך אָנגעכאַפּט פֿאַר דער מצוה פֿון מעכאַנישן קאָנטראָל מיט זייער גאַנצן כּוח.

פֿאַר מעכאַנישן קאָנטראָל דאַרף מען ניט האָבן קיין אינטעלעקטועלע פֿע־איקייטן, מען דאַרף ניט קיין קענטענישן, עס איז ניט נויטיק קיין איבערציי־גונגס־קראַפֿט און קיין פּרינציפּיעלע אויסגעהאַלטנקייט. עס זיינען בלויז נויטיק הענט צו שטימען און געניג אומפֿאַרשעמטע חוצפּה צו פֿאַרשוועכן היינט, וואָס נעכטן איז געווען הייליק, אָדער צו פֿאַרהייליקן מאָרגן, וואָס מען האָט נעכטן אַליין פֿאַרשוועכט.

אַנשטאָט אַ קאָמף פֿאַר פּרינציפּן און פֿאַר דער אויפֿקלערונג פֿון רעווא־לוציאָנערן סאָציאַליזם אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאָמף פֿאַר מעכאַנישן קאָנטראָל פֿון אַיין טייל פֿון דער פּאַרטיי איבער דעם צווייטן טייל. אַ מעכאַנישן קאָנטראָל פֿון די אונטערגרונט־קאָמוניסטן מיט סמי־כות אויף קאָמוניזם פֿון דריטן אינטערנאַציאָנאַל — איבער אַלע אָנדערע מיט־גלידער פֿון דער פּאַרטיי, וועלכע האָבן זיך אין אונטערגרונט ניט געווואָלט אַראָפּ־לאָזן. עס האָט זיך אָנגעוויקלט אַ פֿאַרביטערטער פֿראַקציע־קאָמף, פֿול מיט האָס, פֿאַרוימדונגען און יעזואיטישער פּאָליטיק ווי די קאָמוניסטן זיינען נאָר פֿעאיק אָזוינס צו באַשאַפֿן. אין קורצן, אָנשטאָט אַ היים, האָבן מיר געפֿונען אַ גיהנום.

דער איינציקער מאָראַליש כּוח וואָס די „וואָרקערס פּאַרטי" פֿאַרמאָגט איז פֿאַרטיידיקונג פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע. דאָס איז אייגנטלעך איר איינציקע צוציאונגס־קראַפֿט, ווייל ביי יעדן איינציקן, וואָס האָט זיך נאָך ניט אָפּגעזאָגט פֿון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם, איז די רוסישע רעוואָלוציע הייליק און טייער. אַ סך, וועלכע פֿרעגלען זיך נאָך אין דעם גיהנום פֿון די קאָמוניסטן אין דער „וואָרקערס פּאַרטי", וואָלטן פֿון איר שוין לאָנג אָנגטלאָפֿן, ווען ניט זייער ליבע און איבערגעבנקייט צו דער רוסישער רעוואָלוציע.

און וואָס איז דער רעזולטאַט? די „וואָרקערס פּאַרטי", טראָגנדיק אויפֿן האַלדז די קמיע פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע, איז פּטור פֿון אַלע פּרינציפּן און פֿון אַלע רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס. זי איז די פּאַרטיי פֿון פּרינציפּלאָזי־קייט, וועלכע גלייבט, אַז די רויטע פֿאָן, אין וועלכער זי האָט זיך איינגעוויקלט, קען אַלץ פֿאַרדעקן.

די רויטע פֿאָן איז אָבער ניט אַלע מאָל אַ צייכן פֿון רעוואָלוציאָנערקייט. אַ רויטע פֿאָן וועט אויך באַנוצט אַלס אַ צייכן פֿון געפֿאַר, וואָס וועט אַוועקגע־שטעלט ביי אַ גרוב, אָדער אַ זומפּ, אַז מען זאָל זיך היטן און ניט אַרײַנפֿאַלן.

און ערגער ווי אַלץ איז, אַז עס איז ניטאָ וואוהין צו אַנטלויפֿן. מען קען בלויז אַנטלויפֿן און זיך אַוועקשטעלן אָן אַ זייט, אָבער עס איז ניטאָ צו וועמען צו־צושטיין.

דער איינציקער כּוח וואָס די קעמפֿנדיקע צדדים, די היגע סאָציאַליסטן און די היגע קאָמוניסטן, האָבן ביז איצט אַרויסגעוויזן, איז דער כּוח פֿון דיס־קרעדיטירן אייניע די אָנדערע. קיינער פֿון זיי האָט ניט אַרויסגעוויזן אַ כּוח צוצו־ציען די אַרבעטער־מאַסן צו זיך. זיי האָבן אָבער, אַרויסגעוויזן גענוג כּוח אָפּ־צוטרייבן אייניע פֿון די אָנדערע דאָס ביסל, וואָס יעדער פֿון זיי האָט פֿאַרמאָגט.

עס איז ניט קיין קאַמף צו געווינען עפּעס פֿאַר זיך, נאָר צו ברענגען שאָדן דעם קעגנער. עס איז אַ קאַמף פֿון קעגנזייטיקער פֿאַרניכטונג. און אויב דאָס איז ווירקלעך דער צוועק פֿון קאַמף, דאַן מעג ער באַצייכנט ווערן אַלס העכסט דערפֿאָלגרייך.

די וועלכע באַטייליקן זיך אין דער דאָזיקער פֿאַרניכטונגס־שפּיל, מעגן אפֿשר הנאה האָבן דערפֿון. עס האָט דאָך אויפֿגעהערט צו זיין אַ קאַמף צווישן אידעען־קעגנער, נאָר עס איז געוואָרן אַ קאַמף פֿון פֿאַרביטערטע שונאים. און איך שטעל מיר פֿאָר, אַז עס דאַרף זיין אַ גרויס פֿאַרגעניגן אונטערצושלאָגן דעם שונא אַן אויג און צעברעכן אים אַ ריפּ. פֿאַר מיר אָבער, וואָס נעמט מער קיין אָנטייל ניט אין דער דאָזיקער שפּיל, איז עס ניט מער ווי אַ טרויעריקער ספּעק־טאַקל. און ווען איך קוק אויף אים, טראַכט איך וועגן מיינער אַ האָפֿנונג, וועלכע איז אַזוי אומברחמנותדיק צערונען געוואָרן.

2

לינקע און רעכטע

לינקע און רעכטע — זיי זיינען אַלע אַמאָל געווען אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, און זיי וועלן אויך אַלע מאָל זיין, ווי לאַנג די סאָציאַליסטישע באַוועגונג וועט עקזיסטירן.

ניט אַלע מאָל איז דאָס פֿראָגראַם און די ריכטונג פֿון די לינקע אָדער פֿון די רעכטע באַשטימט און פֿעסטגעשטעלט. עס בייטן זיך די לינקע און עס בייטן זיך די רעכטע. עס בייטן זיך ניט בלויז די מענטשן, נאָר אויך די פֿראַגראַמען און ריכטונגען. די נעכטיקע לינקע זיינען היינט רעכטע און די היינטיקע לינקע וועלן מאָרגן געפֿונען ווערן רעכטע.

דער אונטערשייד צווישן רעכטע און לינקע איז אַלע מאָל דער זעלביקער. די רעכטע זיינען די „פֿראַקטיקער", די „רעאַל־פּאָליטיקער", וועלכע זיינען גרייט צו יעדער צייט מקריב צו זיין די פּרינציפּן פֿון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם פֿאַר וועלכן עס איז מאָמענטאַנעם פֿאַרטיי־דערפֿאָלג אָדער צייטווייליקער רעפֿאָרמע. די לינקע זיינען די וועלכע באַקעמפֿן די „פֿראַקטישע" פּאָליטיק פֿון די „רעאַל־פּאָליטיקער" און זוכן צו באַשיצן די רייניקייט פֿון די סאָציאַליסטישע פּרינציפּן און אויפֿצוהאַלטן די פּרינציפּיעלקייט פֿון דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

אין נאָרמאַלע, אָדער אַזוי גערופֿענע פֿרידלעכע צייטן, זיינען די לינקע און רעכטע אין איין פּאַרטיי. האָבן די רעכטע די מערהייט, זיינען די לינקע אין דער אָפּאָזיציע; און האָבן די לינקע די מערהייט, זיינען די רעכטע אין דער אָפּאָזיציע. געווייניקעך מיט ווייניק אויסנאָמען, זיינען די רעכטע אין דער מערהייט און די לינקע זיינען אין דער אָפּאָזיציע.

אַ לינקע אָפּאָזיציע איז זייער אַ געזונטע זאַך פֿאַר אַ פּאַרטיי. די לינקע אָפּאָזיציע דערלאָזט ניט, אַז די „פֿראַקטישע מענטשן" און די „רעאַל־פּאָליטיקער" זאָלן אַרײַנשלעפּן די פּאַרטיי אין אַ בלאָטע. און ווען מען האָט אירײַנגעשלעפּט, העלפֿן זיי אים אַרויסשלעפּן.

אין נאַרמאַלע, פֿרידלעכע צייטן וויל זיך די אָפּאָזיציע, ווי לינק זי זאָל ניט זיין, ניט אָפּשפּאַלטן פֿון דער פּאַרטיי. זי וויל בעסער בויערן פֿון אינעווייניק און אָנהאַלטן די גאַנצקייט פֿון דער פּאַרטיי. שפּאַלטונגען אין נאַרמאַלע צייטן קומען בלויז פֿאַר אין קלייניע, שוואַכע און יונגע פּאַרטייען. ערשטנס, האָבן נאָך ניט די מיטגלידער קיין שטאַרקן צובונד צו דער פּאַרטיי; צווייטנס, גלייבט יעדע ריכטונג, אַז זי קען אַליין גרינדן אַ פּאַרטיי און געווינען די מאַסן אויף איר זייט; דריטנס, איז טאַקע ניטאָ וואָס אָנצווערן, ווען מען שפּאַלט. כּמעט אַלע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָבן זיך מערערע מאָל געשפּאַלטן אין זייערע יונגע יאָרן. די שפּאַלטונגען וועלן אָבער אַלץ זעלטענער, וואָס עלטער, וואָס אייניגעפֿונדענועטער און וואָס שטאַרקער די פּאַרטיי וועלט. דאָס איז אָבער בלויז אין נאָרמאַלע צייטן. ווען אָבער די צייטן וועלן אומנאָרמאַל, וועט עס קומט אָן עפּעס אַ שטורם, וואָס רודערט אויף די וועלט, פֿאַנגען זיך אָן שפּאַלטונגען אַפֿילו אין די שטאַרקסטע און איניגעפֿונדענועטסטע פּאַרטייען. די לינקע און די רעכטע קענען מער ניט בלייבן לעבן אין איין מחיצה און אונטער איין דאַך.

די וועלט־מלחמה האָט צעשפּאַלטן די גרעסטע און שטאַרקסטע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי אין דער וועלט — די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטיי אין דייטשלאַנד. זי האָט אויך געבראַכט שפּאַלטונגען אין די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פֿון פֿאַרשיידענע אָנדערע לענדער. די רוסישע רעוואָלוציע האָט געבראַכט אַ נייע שפּאַלטונג אין די סאָציאַליסטישע רייען, אַ שפּאַלטונג איבער דער גאַנצער ליניע ביי אַלע פֿעלקער און אין אַלע לענדער, און אין יעדן לאַנד איז די לינקע אָפּאָזיציע געווארן אַ פּאַרטיי פֿאַר זיך.

און עס איז בלויז שווער אָנצופֿאַנגען שפּאַלטן זיך. האָט מען עס אָבער אָנגעהויבן, גייט עס שוין ווייטער פֿון זיך. עס קומט אין שפּאַלטונג נאָך דער צווייטער. און עס איז גאַנץ נאַטירלעך: ווי דער אָפּגעשפּאַלטענער טייל ווערט נאָר אַ פּאַרטיי פֿאַר זיך, ווערט שוין אין דער זעלביקער צייט געבוירן אַן אָפּאָזיציע, וויל די נייע פּאַרטיי האָט אויף איר אופֿן אירע „פּראַקטישע מענטשן" און „רעאַל־פּאָליטיקער". און די נייע פּאַרטיי, וועלכע איז ניט לאַנג צוריק געווען אַן אָפּאָזיציע, האָט פֿונקט אַזוי ניט ליב קיין אָפּאָזיציע, ווי די אַלטע פּאַרטיי, פֿון וועלכער זי האָט זיך אָפּגעשפּאַלטן. פֿיל מער, די ניי־געשאַפֿענע פּאַרטייען זיינען נאָך אומטאַלעראַנטער צו אַן אָפּאָזיציע, ווי די אַלטע פּאַרטייען. דער פּראָצעס פֿון שפּאַלטונגען אין די קאָמוניסטישע פּאַרטייען, וועלכע זוכן צו דערשטיקן יעדע אָפּאָזיציע מיט אַן אייזערנער האַנט, האָט דערביבער נאָך ביז היינט ניט אויפֿגעהערט. די נייסטע שפּאַלטונג איז פֿאַרגעקומען ניט לאַנג צוריק אין דער פֿראַנצויזישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. און וויפֿל שפּאַלטונגען עס זיינען פֿאַרגעקומען אין דער אָמעריקאַנער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, קענען אַפֿילו די היגע קאָמוניסטן אַליין ניט אויסציילן. עס איז אַן אַלטער ביאַלאָגישער כלל, אַז די גאַנץ קלייניע, וויניק אָנטוויקלטע באַשעפֿענישן פֿאַרמערן זיך דורך שפּאַלטונגען. פֿאַקטיש זיינען נאָך אין אָמעריקע היינט פֿאַראַן צוויי קאָמוניסטישע פּאַרטייען, וויל אויסער דער „וואָירקערס פּאַרטי" איז פֿאַראַן אַ צווייטע קאָמוניסטישע פּאַרטיי, וועלכע באַהויפּטעט, אַז די אמתע קאָמוניסטישע פּאַרטיי אין אָמעריקע איז בלויז זי, וויל די „וואָירקערס פּאַרטי" האָט, לויט איר באַהויפּטונג, פֿאַרראַטן דעם

קאָמוניזם און די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג. די דאָזיקע „אמתע קאָמוניסטן" זיינען מכבד די „וואַירקערס פּאַרטי" מיט די זעלביקע און מיט נאָך פֿעפֿער־דיקערע טיטולן, וואָס די „וואַירקערס פּאַרטי" איז מכבד די „עס־פּי". „פּאַר־רעטער" און „קאָנטר־רעוואָלוציאָנער" זיינען די מילדסטע ווערטער.

נאָר ווער דאָ איז לינק און ווער דאָ איז רעכט, איז שוין אין גאַנצן שווער צו זאָגן. דורך די כסדרדיקע שפּאַלטונגען איז געשאַפֿן געוואָרן אזא פֿלאָנטער אין די היגע קאָמוניסטישע רייען, אַז עס איז שווער פֿונאַנדערצוקלייבן ווער עס זיינען דאָרטן די רעכטע און ווער עס זיינען דאָרטן די לינקע.

אין דער „וואַירקערס פּאַרטי" גופֿא זיינען פֿאַראַן צוויי שאַרף־אויסגעשפּראָכענע קעמפֿנדע ריכטונגען מיט א דריטער טומטומדיקער ריכטונג אַפֿס צוגאָב. נאָר וועלכע ריכטונג מען דאַרף באַצייכענען מיטן נאָמען „לינק" אָדער „רעכט", דאָרף מען איינפֿאָך וואַרפֿן גורל אָדער ציען קניפּלעך.

לויט דעם אָנגענומענעם באַגריף פֿון „לינקע" דאַרפֿן דעם נאָמען „לינקע" אין דער „וואַירקערס פּאַרטי" קריגן די געוועזענע מיטגלידער פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע, וועלכע זיינען אין דער אָפּאָזיציע און פֿאָדערן מער פּרינציפּיעלע אויסגעהאַלטנקייט פֿון דער פּאַרטיי און ווייניקער קלִיקע־פּאָליטיק פֿון דער עקזעקוטיוו פֿון דער פּאַרטיי. און אויב עס איז אמת, וואָס די קאָמוניסטן זאָגן, אַז די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז די פּאַרטיי פֿון „רענק און פֿיל", און דעריבער איז זי רעוואָלוציאָנער, דאָן זיינען די מיטגלידער פֿון דער אָמאָליקער יידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע זיכער די לינקע, ווייל זיי פֿאָדערן אַז אויך די „רענק און פֿיל" זאָלן האָבן א דעה צו באַשליסן דאָס פּראָגראַם און די טאַקטיק פֿון דער פּאַרטיי און ניט בלויז א פּאָר מענטשן, וועלכע האָבן זיך אַליין געקרוינט פֿאָר כהנים גדולים פֿון דער פּאַרטיי.

נאָר די באַגריפֿן וועגן „רעכט" און „לינק", ווי שוין געזאָגט זיינען אַזוי פֿאַרפֿלאָנטערט געוואָרן אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, אַז א לינקער איז איצט דאָרטן גראָד דער, וואָס איז א „רעאַל־פּאָליטיקער", וואָס איז פֿאָר „פּיוזשאָן", פֿאָר סאָלדאָטן־באָנוסעס, פֿאָר א „פֿאַרמער־לייבאָר־פּאַרטי", און באַוונדערס פֿאָר דער הערשאַפֿט פֿון א פּאַרטיי־קלִיקע, און ווער עס איז קיגן דעם — איז א „רעכטער" א „צענטריסט" אָדער גאָר א „פֿאַררעטער".

דער „בונד" אין פּוילן איז לויט אַלע באַגריפֿן וועגן לינקיזם, ניט אין דער ערך לינקער ווי די היגע „וואַירקערס פּאַרטי", אָבער ביי די היגע קאָמוניסטן איז דער „בונד" אין פּוילן א רעכטער, און עס איז א שטיק קאָנטר־רעוואָלוציע אַפֿילו צו העלפֿן בויען אַן אַרבעטער־הויז אין וואַרשע, וואָס זאָל שטיין אונטער דעם קאָנטראָל פֿון „בונד". און די היגע קאָמוניסטישע דעמאָגאָגן וויסן, אַז אין וואַרשע, ווי אין פּוילן אין אַלגעמיין, איז דער „בונד" די אייניציקע יידישע אַר־בעטער־פּאַרטיי, וועלכע איז ווירקלעך א רעוואָלוציאָנערע מאַסן־פּאַרטיי. זיי וויסן אויך גאָנץ גוט, אַז דאָס קלייניע הייפֿעלע יידישע קאָמוניסטן אין פּוילן, די דעמאָגאָגישסטע קאָמוניסטן, וואָס מען קען זיך נאָר פֿאַרשטעלן, האָבן קיין שום אייגפֿלוס ניט אויף די יידישע אַרבעטער־מאַסן אין פּוילן און האָבן מיט זיי כּמעט קיין פֿאַרבינדונג ניט.

די נעמען „לינקע" און „רעכטע" זיינען אפּגענוצט געוואָרן און זאָגן היינט מער גאָרנישט. היינט דאַרף מען רעדן מיט קלאָרערע און דייטלעכערע ווערטער. מען דאַרף רעדן וועגן סאָציאַליסטן אָדער קאָמוניסטן, וואָס האַלטן זיך נאָך ביי די פּרינציפּן פון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם, און וועגן סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן, וועלכע פּייפן אויף אַלע פּרינציפּן.

און ווייניקער פון אַלץ דאַרף מען מעסטן „רעכט" און „לינק" דורך דער מאָס רעוואָלוציאָנערע פּראָזן, וואָס ווערן פּאַרברויכט. די רעוואָלוציאָנערע פּראָזע האָט אַ ווערט און אַ גרויסן ווערט, ווען זי קומט אַלס אַן אויסדרוק פון דער אידעע, פון די הויכע פּרינציפּן, וועלכע דערהייבן און באַגייסטערן די נשמה. די רעוואָלוציאָנערע פּראָזע האָט אָבער קיין שום ווערט ניט, ווען הינטער איר שטייט ניט מער די אידעע, נאָר דער פּאַרטיי־פּאָליטיקער, וואָס האָט שוין לאָנג די אידעע און אירע פּרינציפּן אויפגעגעסן.

די אָנזאָגער פון נייע רעוואָלוציאָנערע אידעען און נייע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען האָבן אין זיך דעם געטלעכן פונק פון אַ נביא. זיי האָבן אין זיינען בלויז די אידעע, די אידעע אין איר גאַנצער רייניקייט און איר זיג. זיי זיינען די, וועלכע באַגייסטערן די מענטשן, מאַכן זיי אידעלער, בעסער, דערהויבענער און גרייט אויף די שוווערסטע קרבנות. שפּעטער אָבער קומט דער „רעאַל־פּאָליטיקער", דער „פּראַקטישער" פּירער און דערטרינקט די אידעע מיט אירע פּרינציפּן אין אַ זומפּ פון פּאָליטישע מאַנעווערס, און אַלץ, וואָס עס בלייבט אים, איז די רעוואָלוציאָנערע פּראָזע, וועלכע קלינגט דעמאָלט ווי אַ פּאַרשוועכונג פון הייליקייטן.

3

קאָמוניסטן און סאָציאַליסטן

די היינטיקע סאָציאַליסטן ציען זייער יחוס־בריוו פון דער אַמאָליקער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, און די היינטיקע קאָמוניסטן ציען זייער יחוס־בריוו פון די אַמאָליקע באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן דורכגעפּירט די גרויסע אָקטאָבער־רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. נאָר פונקט אַזוי ווי דער יחוס־בריוו פון די סאָציאַליסטן ענדערט ניט דעם פּאַקט, אַז די היינטיקע סאָציאַליסטן זיינען גאָנץ ווייניק ענלעך צו דער אַמאָליקער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, אַזוי ענדערט אויך ניט דער יחוס־בריוו פון די קאָמוניסטן דעם פּאַקט, אַז די היינטיקע קאָמוניסטן זיינען עטוואָס גאָנץ אַנדערש, וואָס די אַמאָליקע באָלשעוויקעס, וועלכע האָבן דורכגעפּירט די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד.

עס איז געוויס אַ גרויסער יחוס צו זיין נאָענטע קרובים מיט דער רוסישער רעוואָלוציע, ווייל די רוסישע רעוואָלוציע איז אַזאַ גרויסע זאַך, אַז אפילו די קאָמוניסטן קענען איר ניט קאָליע מאַכן, אָבער אויב עס האָנדלט זיך וועגן יחוס, ציען סיי די קאָמוניסטן, סיי די סאָציאַליסטן זייער יחוס בריוו פון קאַרל מאַרקס, וועמעס לערע ביידע האָבן היינט פּאַרלאָזן. און זוכט מען דעם אונטערשייד צווישן סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן, קומט מען צו דער אַלטער געשיכטע פון טעאָריע און פּראַקטיק. אין דער טעאָריע איז ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן זיי, ווייל עס איז ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן קאָמוניזם און סאָציאַליזם, וואָס איז שייך צום

ענד־ציל. דער קאָמוניזם פונקט ווי דער סאָציאַליזם, און דער סאָציאַליזם פונקט ווי דער קאָמוניזם באַצווענקן איינצופּירן אַ נייע מענטשלעכע געזעלשאַפֿט, וועלכע זאָל זיין געבויט אויף די יסודות פֿון עקאָנאָמישער און סאָציאַלער גלייכהייט. סיי דער קאָמוניזם און סיי דער סאָציאַליזם האָט דעם ציל אָפּצושאַפֿן דעם איצטיקן פּאָליטישן שטאַט, וואָס איז אַ פּראָדוקט פֿון קלאַסן־הערשאַפֿט און עקספּלואַטאַציע, און איינפּירן אויף זיין פּלאַץ דעם אינדוסטריעלן שטאַט, וואו אַלע זאָלן אַרבעטן און גלייך גענישן פֿון זייער אַרבעט. קאָמוניזם און סאָציאַליזם זיינען ניט מער און ניט ווייניקער ווי צוויי פֿאַרשיידענע נעמען פֿאַר איין אידעע. דאָס בוך, אין וועלכן קאַרל מאַרקס און פֿרידריך ענגעלס האָבן פֿאַרמולירט די גרונט־פּרינציפּן פֿון סאָציאַליזם און וואָס איז געווארן די ביבל פֿון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע איבער דער גאַנצער וועלט, הייסט דער „קאָמוניסטישער מאַניפֿעסט". און ווען די באַלשעוויקעס האָבן געמאַכט די פּראָבע אויפֿצופּירן קאָמוניזם אין רוסלאַנד, האָבן זיי רוסלאַנד אַ נאָמען געגעבן די „סאָציאַליסטישע רעפּובליק".

דער אונטערשייד איז אַזוי, ניט צווישן סאָציאַליזם און קאָמוניזם, נאָר צווישן סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן. דאָס מיינט, אַז ניט דער צוועק, דער סאָציאַליסטישער ענד־ציל, פֿאַר וועלכן עס ווערט געפּירט דער קאַמף, איז דער עיקר, נאָר די מעטאָדן און די טאַקטיק, וועלכע ווערן אָנגעוענדט אין דעם קאַמף צו דערגרייכן דעם צוועק.

אין דער טעאָריע קעמפֿן די קאָמוניסטן און די סאָציאַליסטן פֿאַר איין צוועק און פֿאַר איין ציל — פֿאַר אַ קאָמוניסטישער אָדער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט. אין דער פּראַקטיק אָבער, קעמפֿן די קאָמוניסטן און די סאָציאַליסטן אייניג קעגן די אָנדערע. און כאַראַקטעריסטיש איז, אַז ביידע פֿירן אָן דעם קעגן־זייטיקן קאַמף אין נאָמען פֿון דער מאַרקסיסטישער טעאָריע. די סאָציאַליסטן זאָגן, אַז די קאָמוניסטן האָבן פֿאַרראָטן דעם מאַרקסיזם, און די קאָמוניסטן באַהויפּטן, אַז די סאָציאַליסטן האָבן פֿאַרראָטן דעם מאַרקסיזם.

ביידע פּאַרטייען האַלטן זיך אַזוי, פֿעסט פֿאַרן מאַרקסיסטישן סאָציאַליזם, לויט ווי זיי באַהויפּטן. די פּראָגע איז בלויז, אויב זיי האַלטן זיך טאַקע אין דער ווירקלעכקייט.

דער אמת איז, אַז ביידע, סיי די קאָמוניסטן, סיי די סאָציאַליסטן, האָבן זיך אָפּגעזאָגט פֿון מאַרקסיזם. די סאָציאַליסטן האָבן אַ תּל געמאַכט פֿון מאַרקסיזם אין נאָמען פֿון דעמאָקראַטיע און עוואָלוציע, און די קאָמוניסטן האָבן אַ תּל געמאַכט פֿונם מאַרקסיזם אין נאָמען פֿון דיקטאַטור און רעוואָלוציע.

די מאַרקסיסטישע לערע איז אי אַן עוואָלוציאָנערע אי אַ רעוואָלוציאָנערע. דורך עוואָלוציע צו רעוואָלוציע — איז אייניג פֿון די גרונט־געדאַנקען פֿונם מאַרקסיזם. און אייניער איז פונקט אזוי ווייניק אַ מאַרקסיסט, ווען ער פֿאַרגעסט דעם עוואָלוציאָנערן טייל פֿון מאַרקסיזם, פונקט ווי דער, וואָס פֿאַרגעסט דעם רעוואָלוציאָנערן טייל פֿון אים. דער וואָס פֿאַרגעסט דעם רעוואָלוציאָנערן טייל ווערט אַ רעפֿאָרם־סאָציאַליסט, און דער וואָס פֿאַרגעסט דעם עוואָלוציאָנערן טייל, ווערט אַ רעוואָלוציאָנערער אַוואַנטוריסט.

די דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט איז אַ וויכטיקער פּרינציפּ אין מאַרקסיזם. אין דעם „קאָמוניסטישן מאַניפֿעסט" פֿון קאַרל מאַרקס און פֿרידריך ענגעלס איז

גאַנץ קלאָר און דייטלעך געזאָגט, אַז צווישן דעם איבערגאַנג פֿון קאַפּיטאַליזם צום סאָציאַליזם ליגט די דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט. האָבן אָבער די סאָציאַליסטן, כּדי זיך אָפּצושיידן פֿון די קאָמוניסטן, זיך אין גאַנצן אָפּגעזאָגט פֿון דעם פּרינציפּ פֿון דיקטאַטור, און די קאָמוניסטן, כּדי זיך אָפּצושיידן פֿון די סאָציאַליסטן, האָבן פֿון דער דיקטאַטור געמאַכט אַ קאַריקאַטור. די סאָציאַליסטן האָבן געמאַכט אַן אָפּגאָט פֿון דעמאָקראַטיע, און די קאָמוניסטן האָבן געמאַכט אַן אָפּגאָט פֿון דיקטאַטור. עס האַנדלט זיך מער ניט וועגן דער צוועקמעסיקייט פֿון דעמאָקראַטיע אָדער דיקטאַטור, נאָר וועגן מקיים זיין די מצוה פֿון דעמאָקראַטיע אָדער דיקטאַטור.

נו, מען מעג אויך ניט פֿאַלגן מאַרקסן. מאַרקסיזם איז ניט קיין רעליגיע און האָט ניט קיין שולחן ערוך אָדער אַ קאַטעכיזם פֿון דינים. דער מאַרקסיזם איז אַ סאָציאָלע לערע, וואָס איז געבויט אויף דער אַנאַליטישער פֿאָרשונג פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט ביז הייַנט, און ער וויַיזט אַן דעם וועג, אויף וועלכן די מענטשלעכע געזעלשאַפֿט דאַרף זיך לאָגיש וויַיטער אַנטוויקלען. און די אָלע, וועלכע האָבן אָנגענומען די מאַרקסיסטישע לערע, וויַיל זי לייגט זיך אויפֿן שכל און וויַיל זי איז געגרינדעט, האָבן דערמיט ניט געשוואירן, אַז זיי מוזן פֿאַלגן אָלץ, וואָס מאַרקס האָט געזאָגט. מען האָלט זיך אָזוי לאַנג ביים מאַרקסיזם, ווי לאַנג מען האָלט אים פֿאַר ריכטיק. און מען דאַרף קיין מורא ניט האָבן צו זאָגן, אַז דער מאַרקסיזם האָט זיך אין דעם אָדער יענעם פונקט ניט אַרויסגעוויזן פֿאַר ריכטיק. אין גיהנום וועט מען דערפֿאַר ניט ניין.

און דאָכט זיך, אַז וויניקער פֿאַר אָלעמען האָבן די קאָמוניסטן מורא געהאָט ניט צו פֿאַלגן מאַרקסן. די פּראָבע איינצופֿירן קאָמוניזם אין רוסלאַנד, אין אַ לאַנד, וואָס איז אינדוסטריעל ניט אַנטוויקלט און וואָס נאָענט צו 90 פּראָצענט פֿון איר באַפֿעלקערונג באַשטייט פֿון פויערים, וועלכע זיינען קעגנער פֿון קאָמוניזם, וויַיל זיי זיינען פּריוואַט-אייגנטימער, שטימט געוויס ניט מיט דער טעאָריע פֿון מאַרקסן. נאָר די קאָמוניסטן אין רוסלאַנד האָבן זיך ניט געקימערט וואָס מאַרקס זאָגט, און זיי האָבן פּראָבירט טאָמער וועט עס זיך דאָך איינגעבן. זיי האָבן געקלערט, אַז מאַרקס וועט אויף זיי קיין פֿאָריבל ניט האָבן, ווען עס וועט זיך זיי איינגעבן איינצופֿירן קאָמוניזם אין רוסלאַנד, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס עס שטימט ניט מיט דער מאַרקסיסטישער טעאָריע. די קאָמוניסטן האָבן געטאָן אַ סך זאָכן, וועלכע שטימען ניט מיט דער מאַרקסיסטישער טעאָריע, פונקט ווי די סאָציאַליסטן האָבן עס געטאָן. עס איז שווער צו אונטערשיידן, ווער עס האָט מער געזינדיקט קעגן דעם מאַרקסיזם, די קאָמוניסטן אָדער די סאָציאַליסטן. אָבער ביידע ווילן ניט מודה זיין, אַז זיי האָבן קעגן אים געזינדיקט. סיי די קאָמוניסטן, סיי די סאָציאַליסטן באַהויפּטן, אַז זיי האַלטן זיך פֿעסט פֿאַרן מאַרקסיזם, און ביידע קעמפֿן_איינע קעגן די אַנדערע אין נאָמען פֿון דער מאַרקסיסטישער טעאָריע.

ווען מען זוכט דעריבער אַן אונטערשייד צווישן סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן, זאָל מען עס וויניקער זוכן אין זייער מאַרקסיזם, וויַיל דער אמת איז אַז ביידע זיינען גאַנץ וויניק מאַרקסיסטיש. קאַרל קאָוטסקי איז פֿון אַיין זייט אַ געניגנדע

אויטאָריטעט אין מאַרקסיזם צו פֿאַרזיכערן, אַז קאָמוניסטן זיינען ניט קיין מאַרקסיסטן, און ניקאָלאַי לענין איז פֿון דער אָנדערער זייט אַ גענידנדע אויטאָריטעט אין מאַרקסיזם צו פֿאַרזיכערן, אַז די סאָציאַליסטן זיינען ניט קיין מאַרקסיסטן. אין דעם פּרט זיינען זיי ביידע גערעכט. דער אונטערשייד צווישן די קאָמוניסטן און סאָציאַליסטן באַשטייט אין דעם, וואָס די סאָציאַליסטן זיינען פֿון רעוואָלוציאָנערע מאַרקסיסטן געוואָרן פֿרידלעכע סאָציאַלע רעפֿאָרמער, און די קאָמוניסטן זיינען פֿון רעוואָלוציאָנערע אָוואָנטוריסטן געוואָרן דעמאָגאָגישע אָפּאָרטוניסטן.

די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט אויפֿגעהערט צו זיין רעוואָלוציאָנער, זי איז היינט ניט מער ווי אָפּאָזיציאָנעל. זי וויל ניט איבערנעמען די איצטיקע קאַפּיטאַליסטישע געזעלשאַפֿטלעכע אָרדענונג דורך אַ רעוואָלוציע, נאָר זי וויל עס טאָן ביסלעכווייז דורך רעפֿאָרמען אויף אַ דעמאָקראַטישן אופֿן, שפּילנדיק די ראָלע פֿון אַ קאָנסטיטוציאָנעלער אָפּאָזיציאָנעלער פּאַרטיי. זיי זיינען געוואָרן, קען מען זאָגן, משיח־סאָציאַליסטן. דער סאָציאַליזם מוז אָפּאָל קומען. מיט געוואָלט קען מען ניט ברענגען, אָזוי ווי מען קען משיחן ניט ברענגען מיט געוואָלט. מען דאַרף דעריבער זיין רואיק און וואַרטן. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי זאָגט עס ניט. די מייסטע סאָציאַליסטן באַהויפּטן נאָך היינט, אַז זיי זיינען רעוואָלוציאָנערן, און אַז די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי איז אַ רעוואָלוציאָנערע. אָבער עס איז ניט וויכטיק וואָס מען זאָגט, נאָר וואָס מען טוט.

די קאָמוניסטן זיינען פֿון אָנפֿאָנג געווען רעוואָלוציאָנערע אָוואָנטוריסטן. זיי האָבן זיך איינגערעדט, אַז זיי זיינען ספּעציאַליסטן אין מאַכן רעוואָלוציעס און זיי קענען מאַכן אַ סאָציאַלע רעוואָלוציע וואו נאָר זיי ווילן און ווען זיי ווילן נאָר, ניט רעכענדיק זיך מיט די באַדינגונגען און צושטענדן. זיי זיינען דערגאָנגען אָזוי ווייט, אַז זיי האָבן אָפּילו דערקלערט אַמעריקע אין אַ צושטאַנד פֿון ערב אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע. און דאָס איז געווען גראָד אין אָזא צייט, ווען די מאָגנס פֿון די אַמעריקאָנער אַרבעטער זיינען געווען אָזוי זאָט און אָזוי פֿול, אַז זיי וואָלטן זיך געפֿוילט אָפּילו צו גיין זען ווי אַ רעוואָלוציע זעט אויס. ביסלעכווייז אָבער, זיינען די קאָמוניסטן פֿון רעוואָלוציאָנערן אָוואָנטוריזם אַריבערגעגאַנגען צו דעם דעמאָגאָגישן אָפּאָרטוניזם.

די קאָמוניסטן זיינען פֿרינציפּיעל קעגן דעם, אַז די אַמעריקאָנער סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אָנטייל גענומען אין דער וועלט־מלחמה זאָלן קריגן אַ ספּעציעלע באָנוס (באָנוס) דערפֿאַר, וואָס זיי זיינען געגאַנגען העלפֿן דער קאַפּיטאַליסטישער רעגירונג הרגענען מענטשן. אָבער כּדי נושא חן צו זיין אין די אויגן פֿון די סאָלדאַטן, אַז זיי זאָלן ווערן פֿריינדלעך צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, האָבן די אַמעריקאָנער קאָמוניסטן אָוועקגעלייגט דעם פּרינציפּ אַן אַ זייט און אַרויסגעשטעלט אַ פּאָדערונג, אַז מען זאָל די סאָלדאַטן געבן אַ באָנוס. דאָס איז אַ דעמאָגאָגישער אָפּאָרטוניזם אין זיין אומפֿאַרשעמטסטער פֿאָרם.

געווינלעכע אָפּאָרטוניסטן טוען אָזעלכע זאַכן איינפֿאַך, אַן דעם רעוואָלוציאָנערן שם המפֿורש אין מויל, קאָמוניסטן אָבער באָפּוצן עס מיט רעוואָלוציע.

אַנשטאָט אַן אָפּאַרטוניסטישער האַנדלונג, פֿאַר וועלכער מען דאַרף זיך אַנטשולדיקן, וווּרט עס ביי זיי אַ רעוואָלוציאָנערע מצוה.

אָפּאַרטוניזם קומט, ווען די אידעע וווּרט אַוועקגעשטעלט אין הינטערגרונט און די פּאַרטיי אין פֿאָדערגרונט. די אידעע קען פֿון אָפּאַרטוניזם קיין מאָל ניט געווינען, אין קעגנטייל, זי פֿאַרלירט. פֿון אָפּאַרטוניזם קען אָבער גאָנץ אָפּט געווינען די פּאַרטיי, און ביי די קאָמוניסטן איז ניט די אידעע דער עיקר, נאָר די פּאַרטיי.

*

ווען איך רעד דאָ וועגן קאָמוניסטן, האָב איך ווייניקער אין זינען רוסלאַנד, וואו אַ סך שלעכטע זאַכן קענען באַרעכטיקט ווערן דורך דער רעוואָלוציע, נאָר איך האָב אין זינען הויפּטזעכלעך די קאָמוניסטן אין אַמעריקע, וועלכע האָבן קיין מאָל ניט געווואוסט אויף וואָס פֿאַראַ וועלט זיי זייענען און וועלכע האָבן אין אַלגעמיין געמאַכט פֿון קאָמוניזם אַ קאַריקאָטור, פונקט ווי די סאָציאַליסטן האָבן פֿון דעם סאָציאַליזם געמאַכט אַ שטיק חוזק.

די קאָמוניסטן בכלל האָבן דעם קאָמוניזם פֿאַרוואַנדלט אין אַ קירך, און די אַמעריקאַנער קאָמוניסטן האָבן פֿון אים געמאַכט אַ קאַטוילישע קירך.

אין דער קירך איז דער עיקר ניט די אידעע פֿון קריסטנטום, ניט די מענטשלעכע גוטסקייט, נאָר די קירכלעכע פֿרומקייט. געוויס רעדן די גלחים אין זייער קירלעכע דרשות אויך וועגן גוטסקייט און גערעכטיקייט, אָבער דער הייליקער פּעטרוס, וואָס האַלט די שליסל פֿון הימל, האָט נאָך קיין מאָל ניט פֿאַרשלאָסן די טויערן פֿון הימל פֿאַר שווינדלער, באַטריגער און מאַראַלישע דעגענעראַטן. ער פֿאַרשלאָסט זיי בלויז פֿאַר די, וועלכע האָבן ניט געפֿאַלגט די קירך, דעם פּויפּסט און זיינע גלחים.

די קאַטוילישע קירך האָט אַרויסגענומען די נשמה פֿון קריסטנטום, און די קאָמוניסטישע קירך האָט אַרויסגענומען די נשמה פֿון קאָמוניזם.

דער ערשטער און וויכטיקסטער געבאָט פֿון דער קירך איז: טראָכט ניט, נאָר גלייב; אורטיילן ניט, נאָר פֿאָלג בלינד און מער ווי אַלץ גלייב, אַז דער פּויפּסט קען קיין פֿעלער ניט מאַכן.

דאָס קריסטנטום וואָס איז געווען אַזוי האַרציק מענטשלעך אין זיין אנפֿאַנג, איז פֿון דער קאַטוילישער קירך פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ האַרצלאָזער רעליגיעזער דאָגמע, וואָס האָט געשיקט לעבעדיקע מענטשן אויפֿן פֿייער. און דער קאָמוניזם, וואָס איז געקומען אויף דער וועלט אַלס די העכסטע אידעע פֿון ישור, געראַטן אין מענטשלעכקייט, איז פֿון דער קאָמוניסטישער קירך פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טרוקענע, האַרצלאָזע דאָגמע פֿון פּאַרטיי־מאַכט.

די אידעע פֿון קאָמוניזם אַדער סאָציאַליזם איז געבוירן געוואָרן אַלס אויסדרוק פֿון פּראָטעסט קעגן מענטשלעכער אונטערדריקונג און געזעלשאַפֿטלעכער און עקאָנאָמישער אומגערעכטיקייט. די ערשטע קאָמוניסטן אַדער סאָציאַליסטן, וועלכע האָבן אָנגעפֿאַנגען פּראָפּאַגאַנדירן די קאָמוניסטישע אַדער סאָציאַליסטישע אידעען, האָבן זיך הויפּטזעכלעך געשטיצט אויף דעם מענטשלעכן געפֿיל פֿון יושר און גערעכטיקייט. זיי האָבן געגלייבט אַז די אידעע פֿון קאָמוניזם אַדער סאָציאַליזם, מוז אָפּעלירן צו אַלע מענטשן, וועו מען זאָל זיי נאָר

עס געבן צו פֿאַרשטיין. איז געקומען קאַרל מאַרקס און האָט געזאָגט: דורך פֿראָפּאַגאַנדירן סאָציאַליזם אַדער קאָמוניזם צו אַלע מענטשן וועט מען די אידעע ניט פֿאַרווירקלעכן, ווייל די אידעע גופֿא איז בלויז אַן אויסדרוק פֿון אַ טייל מענטשן, פֿון דעם טייל אומצופֿרידענע, אונטערדריקטע און עקספּלואַטירטע און זי איז אַן אָנזאָג פֿון אַ קאַמף קעגן דעם אָנדערן טייל מענטשן, דעם טייל פֿון צופֿרידענע, אונטערדריקערס און עקספּלואַטאַטאָרס. די אידעע פֿון סאָציאַליזם אַדער קאָמוניזם קען דעריבער ניט פֿאַרווירקלעכט ווערן דורך דעם, וואָס מען וועט איר פֿראָפּאַגאַנדירן צו אַלע מענטשן אָפֿן אַן אידעע פֿון גערעכטיקייט און יושר, נאָר דורך דעם, וואָס מען וועט זי פֿראָפּאַגאַנדירן צו אַ טייל. דאָס מיינט, אַז דער סאָציאַליזם אַדער קאָמוניזם איז אַן אידעע, וואָס קען פֿאַרווירקלעכט ווערן אין לעבן דורך אַ קלאַסן־קאַמף, דורך דעם קאַמף פֿון אַרבעטער־קלאַס קעגן דעם קאַפּיטאַליסטישן קלאַס.

קאַרל מאַרקס האָט אָבער דערמיט ניט געמיינט אָפּצושוואָכן דעם פֿונדאַמענט פֿון גערעכטיקייט און יושר, אויף וועלכן די אידעע פֿון סאָציאַליזם אַדער קאָמוניזם איז געבויט, ער האָט בלויז געוואָלט אָנווייזן דעם וועג, ווי אַזוי די דאָזיקע אידעע פֿון גערעכטיקייט און יושר קען פֿאַרווירקלעכט ווערן אין לעבן.

דער קלאַסן־קאַמף מוז האָבן אין זיך צוויי עלעמענטן. ערשטנס, מוז ער האָבן אין זיך דעם עלעמענט פֿון סאָלידאַריטעט, איבערגעבנקייט, ליבע און פֿריינטשאַפֿט פֿון די מיטגלידער אייניג צו די אַנדערע אין דעם אייגענעם קלאַס; און צווייטנס, מוז ער האָבן אין זיך דעם עלעמענט פֿון פֿיינטשאַפֿט, האָס און פֿאַרביטערונג צום קעגנערישן קלאַס. די באַגייסטערונג אין דעם קאַמף וועט געשעפֿט פֿון דער גערעכטיקייט און דעם יושר פֿון דער אידעע און פֿון דער ליבע צום קלאַס, פֿאַר וועלכן מען קעמפֿט, בעת די פֿאַרביטערונג אין דעם קאַמף וועט געשפּייזט פֿון דעם האָס צו דעם קעגנערישן קלאַס פֿאַר זיין אומגערעכטער הערשאַפֿט, זיין עקספּלואַטאַציע און אונטערדריקונג.

וואָס איז שייך צו האָס, אין דעם טייל איז קיין מאַנגל ניטאָ. און אויב דער גאַנצער האָס וועט ניט פֿאַרוועגדט קעגן דעם קאַפּיטאַליסטישן קלאַס, וועט אַ גרויסער טייל, מערסטנס דער גרעסטער טייל, פֿאַרוועגדט קעגן די פֿאַרטייען פֿון דעם אייגענעם קלאַס, דעם אַרבעטער־קלאַס. וואָס איז שייך אָבער, צו פֿריינטשאַפֿט און אייניקייט אין דעם אייגענעם קלאַס, פֿעלט עס אין גאַנצן. די קאָמוניסטן און די סאָציאַליסטן מיט זייערע פֿארטייען האָבן עס אויפֿגעגעסן.

אַ קאַמף מוז האָבן אַן ארגאַניזירטן אָפּאָראַט, וואָס זאָל אים אָנפֿירן. פֿאַר דעם צוועק וועט געשאַפֿן די פֿארטיי. זי, די פֿארטיי, איז עס דער ארגאַניזירטער קאַמפֿס־אָפּאָראַט. איז אָבער די צרה, וואָס אָפֿט וועט די פֿארטיי אַנשטאָט אַ מיטל פֿאַרן קאַמף — אַ צוועק פֿאַר זיך אַליין. די פֿארטיי וועט ניט נאָר אָפֿט אַוועקגעשטעלט ווערן קלאַס, נאָר מאַנכמאָל מאָל אויך קעגן קלאַס.

די קאָמוניסטן צייכענען זיך אין דעם גאַנץ באַזונדערס אויס. זיי האָבן פֿון דער פֿארטיי אַן אָפּגאָט געמאַכט. ניט דער קאָמוניזם איז דער העכסטער אידעאַל, נאָר די פֿארטיי. קעגן קאָמוניזם קען מען זינדיקן, אַ סך זינדיקן, און עס וועט דעם זינדיקער גאָרניט שאַדן, עס טאָר אָבער ניט בארירט ווערן די הייליקייט פֿון דער פֿארטיי.

וואָס קאָמוניזם איז, וועט איר שוועך דערגיין ביי די אַמעריקאַנער קאָמוניסטן. דער קאָמוניזם פֿון די אַמעריקאַנער קאָמוניסטן הענגט אַף פֿון דעם לעצטן דעקרעט פֿון מאָסקווע, און צווישן אַיין דעקרעט און צווייטן — איז ווי גאָט גיט. אַמאָ טרעפֿט מען ווי אַ בלינד פֿערד אין גרוב און אַמאָל ווי מיטן פֿינגער אין דער לבנה. דאָס מאַכט אַבער ניט אויס. וואָס איז דען דער אונטערשייד אויב מען טרעפֿט ניט, אַז קיינעם קען עס סיי־ווי־סיי ניט שאַטן.

אַן איינפֿלוסרייכע פּאַרטיי, וועָן זי מאַכט אַ פֿעלער, קען עס ברענגען שאַדן. אַן איינפֿלוסרייכע פּאַרטיי פּאַרטיי דאַרף וויסן וואָס זי וויל, און דאַרף האָבן אַ באַשטימטע טאַקטיק. אָבער די קאָמוניסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקע איז פֿאַרלוירפּיק אין אַ גליקלעכער לאַגע, וואָס זי האָט ניט קיין איינפֿלוס און איז אין אַלגעמיין ניט קיין פּאַליטישע פּאַרטיי. זי איז מער אַ סעקטע, ווי אַ פּאַרטיי. עס איז דערביבער ניט נויטיק פֿאַר איר, אַז זי זאָל אַליין טראַכטן וואָס צו טאָן, ס׳איז פֿאַר איר גענוג, וועָן מען טראַכט פֿאַר איר אין מאָסקווע.

נאָר אַיין זאַך וויסן די היגע קאָמוניסטן קלאָר און באַשטימט. דאָס איז, אַז אַ פּאַרטיי דאַרף האָבן אַ מיליטעריש דיסציפּלין, וויל אַזוי איז אין מאָסקווע.

דאָס וואָס אין מאָסקווע האָט די קאָמוניסטישע פּאַרטיי געדאַרפֿט אָנפֿירן אַ רעוואָלוציע און אַ מיליטעריש דיסציפּלין איז דעריבער אַ נויטוועניקייט, דאָס איז ניט דער עסק פֿון די אַמעריקאַנער קאָמוניסטן. פֿאַר זיי איז מיליטערישע־דיסציפּלין דער עיקר פֿון קאָמוניזם. דאָס איז אַ קאָמוניזם, וואָס מען קען אויסלערנען אויף איין פֿוס. און דערצו זייער אַ באַקוועמער קאָמוניזם, וואָס גיט די מעגלעכקייט אַ קליינער קליקע צו שאַלטן און צו וואַלטן אומבאַשרענקט און אומבאַגרענעצט. די מיטגלידער פֿון דער פּאַרטיי דאַרפֿן זיך האַלטן ווי סאַלדאַטן, און סאַלדאַטן דאַרפֿן וויסן, אַז זייער עסק איז ניט טראַכטן, נאָר פֿאַלגן, טראַכטן פֿאַר זיי וועלן שוין די אַפּיצירן און גענעראַלן.

און עס דאַרף געזאָגט ווערן, אַז די „רענק און פֿאַיל״ אין דער היגער קאָמוניסטישער פּאַרטיי באַשטייט פֿון אַן אויסגעצייכנטן רעוואָלוציאָנערן עלעמענט. עס איז אַ יונגער עולם, וואָס האָט נאָך אין זיך דעם גאַנצן פֿייער באַגייסטערט צו ווערן פֿאַר דער קאָמוניסטישער אידעע און צו ברענגען די שוערסטע קרבנות פֿאַר איר. עס איז אַן עלעמענט, וואָס האָט אין זיך גלויבן, נשמה, איבערגעבנקייט, רעוואָלוציאָנערע פֿרישקייט און דרייסטקייט. אָבער גראָד די קאָמוניסטישע פּאַרטיי, וועלכע רעדט אַזוי פֿיל וועגן „רענק און פֿאַיל״, און מאַכט זיי אַזוי פֿיל קאָמפּלימענטן, דערלאַזט ניט די זעלביקע הויך־געריטע און וואויל־געלויבטע „רענק און פֿאַיל״ אַ קאַפּ אויפֿהייבן אין דער פּאַרטיי. די „רענק און פֿאַיל״ דאַרף בלויז האַרכן און פֿאַלגן, אָבער ניט זאָגן קיין דעה. מען האָט ניט געפֿרעגט די מיטגלידער פֿון דער פּאַרטיי אויב מען זאָל פֿאַדערן אַ באַנוס פֿאַר די אויסגעדינטע סאַלדאַטן. מען האָט זיי אויך ניט געפֿרעגט צי מען זאָל אינדאַרסירן די קאַנדידאַטור פֿון מאַגנוס דזשאַנסאַן אין מינעסאָטאַ, פונקט ווי מען פֿרעגט זייער דעה אין אַלגעמיין ניט. אַ פּאָר מענטשן באַשליסן, און דאָס „פֿאַלק״ מוז פֿאַלגן.

די אַמעריקאַנער קאָמוניסטישע פּאַרטיי האָט זיך פֿאַקטיש פֿאַרוואַנדלט אין אַ קליקע, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט די פּאַרטיי־מאַכט און דעם פּאַרטיי־קאַנטראָל

העכער ווי אַלע פּרינציפּן און אידעאַלן, און אויף אַזאַ אופֿן האָט פֿאַסירט, אַז די קאָמוניסטישע פּאַרטיי האָט אויפֿגעגעסן דעם קאָמוניזם.

4

קאָמוניזם און יעזואיטיזם

געראָטן אַדער אומגעראָטן, עס איז מיין פּאַרטיי — אַזוי האָט דזשאָן פּעפּער, דער כהן גדול פֿון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין אַמעריקע — דערקלערט די פֿליכטן פֿון קאָמוניסטן צו זייער פּאַרטיי. פּונקט אַזוי ווי די בורזשואַזיע האַלט זיך פֿאַר דעם כּלל בנוגע צום פֿאַטערלאַנד — גערעכט אַדער אומגערעכט — עס איז מיין לאַנד — אַזוי מוזן זיך די קאָמוניסטן האַלטן פֿאַר דעם זעלביקן כּלל בנוגע צו זייער פּאַרטיי.

איך האָב קיין מאָל ניט געגלייבט, אַז דער בורזשואַזער כּלל פֿאַרן פֿאַטערלאַנד איז אַ ריכטיקער, אָבער איך מוז צוגעבן, אַז אין אים איז פֿאַראַן אַ געוויסע לאָגיק. אַ מענטש קען זיך ניט אָפּזאָגן פֿון זיין לאַנד דערפֿאַר, ווייל עס איז אומגערעכט. זייט איר געבוירן אַן אַמעריקאַנער, מוזט איר בלייבן אַן אַמעריקאַנער, צי אַמעריקע איז גערעכט אַדער אומגערעכט. עס איז אָבער ניטאָ קיין שום לאָגיק צו זאָגן דאָס זעלביקע וועגן אַ פּאַרטיי.

עס איז מיין פּאַרטיי בלויז ווען זי איז גערעכט. ריכטיקער, זי איז מיין פּאַרטיי בלויז דערפֿאַר, וואָס זי איז גערעכט. זי איז אָבער ניט מיין פּאַרטיי, ווען זי איז אומגערעכט.

מענטשן טרעטן אַריין אין אַ פּאַרטיי, בלויז צוליב דעם, ווייל זיי גלייבן, אַז זי איז גערעכט. מענטשן פֿירן אָן אַ פּאַרטיי־קאַמף בלויז צוליב דעם, ווייל זיי גלייבן, אַז זייער פּאַרטיי איז גערעכט און די קעגנערישע פּאַרטיי איז אומגערעכט. אין דעם מאָמענט אָבער, ווען איך איבערצייג זיך, אַז מיין פּאַרטיי איז אומגערעכט, קען איך פֿאַר איר ניט קעמפֿן און טאָר פֿאַר איר ניט קעמפֿן.

וואָס מיינט, אַז אַ פּאַרטיי איז אומגערעכט? דאָס מיינט אַז זי טוט אַזעלכע זאַכן, וועלכע שטערן צו דערגרייכן דעם ציל אַדער פֿאַרווירקלעכן די אידעע, וואָס זי האָט אָנגעשריבן אויף איר פֿאָן. ווען די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז אומגערעכט, מיינט עס, אַז זי טוט אַזעלכע זאַכן, וואָס שעדיקן די אידעע פֿון קאָמוניזם און דיסקרעדיטירן איר. און אויב איך גלייב אין קאָמוניזם און וויל, אַז די אידעע פֿון קאָמוניזם זאָל ניט דיסקרעדיטירט ווערן, קען איך ניט זאָגן, אַז די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז מיינע, אַפֿילו ווען זי איז אומגערעכט.

אַ פּאַרטיי מוז האָבן אַ דיסציפּלין. וואָס שטאַרקער די דיסציפּלין, אַלץ ווירקזאַמער און דערפֿאַלגרייכער קען זיין די פּאַרטיי אין איר אַרבעט. אָבער די דיסציפּלין קען בלויז זיין אַ רעזולטאַט פֿון דער איבערצייגונג פֿון דער גערעכטיקייט פֿון דער פּאַרטיי, איר מוזט פֿאַלגן דער פּאַרטיי, ווייל זי איז גערעכט. עס טאָר אָבער ניט זיין אַזאַ דיסציפּלין, וואָס זאָל זאָגן, אַז איר מוזט פֿאַלגן דער פּאַרטיי אַפֿילו, ווען זי איז אומגערעכט. ווייל דעמאָלט ווערט די פּאַרטיי דער עיקר און די אידעע דער טפֿל. מען פֿאַרגעסט דעמאָלט צוליב דער פּאַרטיי די אידעע, פֿאַר וועלכער זי דאַרף קעמפֿן.

צום אומגליק האבן אַ סך קאמוניסטן טאקע צוליב דער פארטיי פארגעסן די קאמוניסטישע אידעע. ניט דער ענד־ציל, דער קאמוניזם, איז ביי זיי דער עיקר, נאר די פארטיי. ניט די אידעען און פרינציפן פון קאמוניזם זיינען הייליק, נאר די פארטיי־דיסציפלין. פאלגט איר דער פארטיי, אונטערוואַרפט איר זיך איר דיסציפלין בלינדערהייט, דאן זייט איר אַ גוטער און פרומער קאמוניסט, וויל איר זאלט ניט זינדיקן קעגן קאמוניזם און קעגן יעדער סאציאליסטישער רעוואלוציאנערער מאראַל. ווילט איר אבער ניט פאלגן בלינד דער דיסציפלין פון דער פארטיי, דאן מעגט איר זיין קאמוניסטיש און רעוואלוציאנער ווי‌ל איר ווילט, און אייער נאמען וועט דאך פארשריבן ווערן צווישן די זינדיקע, ווידער־שפענסטיקע און פארראטער פון ארבעטער־קלאס.

*

געראטן אדער אומגעראטן, עס איז מיין פארטיי — איז יעזואיטיזם אין זיין שארפסטן אויסדרוק.

די פארטיי איז דער מיטל, וואס דארף פירן צום צוועק, און דער יעזואיטיזם זאגט, אז דער צוועק הייליקט דעם מיטל. די פארטיי מעג דעריבער זיין זינדיק, אומגערעכט, אבער דער צוועק פאר וועלכן זי קעמפט, מאכט איר הייליק, ווי זינדיק זי זאל ניט זיין.

מען קען ניט לייקענען, אז אין דער פראקטישער פאליטיק, וואס זוכט הויפטזעכלעך אַ מאמענטאנעם דערפאלג, איז יעזואיטיזם די וויכטיקסטע באַדינגונג פאר דערפאלג. אייגנטלעך זיינען ניט די יעזואיטן געווען די דערפינדער פון כלל, אז דער צוועק הייליקט דעם מיטל. דעם דאזיקן כלל האבן דערפונדן די ערשטע מענטשן, וועלכע האבן אנגעפאנגען טרייבן פראקטישע פאליטיק. די יעזואיטן זיינען געווען בלויז די, וועלכע האבן מיט אַ צינישער אפנקייט דערקלערט, אז זיי אנערקענען דעם כלל און וועלן אים באנוצן.

דער אמת איז, אז אלע פאליטישע פארטייען און אלע אזוי געראפענע פראקטישע פאליטיקער האלטן פון דעם כלל, אז דער צוועק הייליקט דעם מיטל. די קאמוניסטישע „פראקטישע" פאליטיקער, אדער ריכטיקער „רעאל־פאליטיקער" זיינען אזוא, אין דעם פרט ניט קיין אויסנאם, זיי דערקלערן עס בלויז מיט אַ מער צינישער אפנקייט.

די אזוי גערופענע פראקטישע פאליטיק איז אבער דער זומף, וואו די בעסטע אידעאלן ווערן פארזונקען. באנוצנדיק זיך מיט די זינדיקע מיטלען צו דערגרייכן דעם הייליקן צוועק, ווערט מען אזוי אינגעוואוינט מיט די זינד און פארדארבן מיט זיי, אז ניט נאר פארגעסט מען אין נאנצן אז דעם הייליקן צוועק, נאר מען ווערט אומפעאיק אים צו פארווירקלעכן. פיל מער, דורך די זינדיקע מיטלען ווערט די הייליקייט פון צוועק פארשוועכט. דער פאקט איז, אז קיינער האט נאך דעם קאמוניזם ניט אזוי פארשוועכט, ווי די „פראקטישע" קאמוניסטישע פאליטיקער.

האלטנדיק זיך פארן כלל, אז דער צוועק הייליקט דעם מיטל, האבן די „פראקטישע" פאליטיקער פון דריטן אינטערנאציאנאל אין אַ בריוו צו די אמעריקאנער קאמוניסטן זיי געלערנט, אז זיי זאלן אין זייער אמעריקאנער פאליטיק

אויסנוצן די פֿיינטשאַפֿטס־געפֿילן פֿון די אַמעריקאַנער צו די יאַפּאַנעזער און צו די ענגלענדער.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז יעדער מיטגליד פֿון דריטן אינטערנאַציאָנאַל פֿאַרדאַמט ראַסן־האַס אויף דעם שטאַרקסטן אופֿן, אָבער אויב די פּראַקטישע קאָמוניסטישע פּאָליטיק קען עטוואָס געווינען פֿון ראַסן־האַס, דאַן דאַרף מען ניט פֿאַרגעסן דעם כּלל, אַז דער צוועק הייליקט דעם מיטל.

די גרופּע פֿון דער אַמאָליקער „נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ", וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַ פּראָקלאַמאַציע, אין וועלכער די רוסישע פּויערים זיינען גערופֿן געוואָרן צו מאַכן פֿאַגראָמען אויף יידן, האָט געהאָט אין זינען בלויז פּראַקטישע פּאָליטיק. יעדער מיטגליד פֿון דער גרופּע האָט פֿאַרדאַמט מיטן גאַנצן האַרצן אָפּילו דעם געדאַנק פֿון פֿאַגראָמען אויף יידן, אָבער אַס פּראַקטישע פּאָליטיקער האָבן די מיטגלידער פֿון דער גרופּע זיך געהאַלטן פֿאַר דעם כּלל, אַז דער צוועק הייליקט דעם מיטל. און אַזוי ווי זיי האָבן געהאַפֿט, אַז דורך פֿאַגראָמען אויף יידן וועט מען דעם רוסישן פּויער שוין אויך קענען פֿירן צו פֿאַגראָמען אויף פּריצים און ממילא צו אַן אַגעמיינער רעוואָלוציע, האָבן זיי דעריבער באַשלאָסן אַז פֿאַר דעם הייליקן צוועק פֿון דער רעוואָלוציע מעג מען געברויכן אַזאַ זינדיקן און פֿאַרברעכערישן מיטל, ווי פֿאַגראָמען אויף יידן. שפּעטער נאָר האָבן זיי זיך איבערצייגט, אַז דורך פֿאַגראָם־אַגיטאַציע קען מען בלויז אַרויסרופֿן פֿאַגראָמען אָבער ניט קיין רעוואָלוציע.

דער „רעאַל־פּאָליטיקער", קיין אונטערשייד צו וועלכער פֿאַרטיי ער זאָל ניט באַלאָנגען, האָט אין אויג בלויז דעם היינט און דעם נאָענטן מאָרגן, אָבער ער קימערט זיך ניט פֿאַר דעם איבערמאָרגן. די אידעע, פֿאַר וועלכער ער האָט דעם ציל צו קעמפֿן, פֿאַרגעסט ער אין גאַנצן. ער האָט אין זינען בלויז די פֿאַרטיי און דעם מאָמענטאַנעם דערפֿאָלג פֿון דער פֿאַרטיי, ווי ער וויל איר האָבן, גאַנץ גלייך דורך וועלכע מיטלען דער דערפֿאָלג ווערט געוואונען.

די אידעע פֿון סאָציאָליזם אַדער קאָמוניזם באַגייסטערט, מאַכט איידעלער, ערלעכער און שענער די, וועלכע גלייבן אין איר און קעמפֿן פֿאַר איר פֿאַר־ווירקלעכונג. די „רעאַל־פּאָליטיקער", אָבער, ביי וועמען די פּראַקטישע האָט אויפֿגעגעסן די אידעע, טוטן אָפּ די באַגייסטערונג און שטויסן אָפּ פֿון דעם אידעאַל. ביי די „פּראַקטישע" סאָציאַליסטישע פּאָליטיקער איז דער סאָציאַליזם געוואָרן אַ זאַטע, רואיקע און צופֿרידענע רעפֿאָרם־באַוועגונג מיט אַ נעבלהאַפֿטן ענדציל, וואָס לייגט אין דער ווייטער אומענדלעכער צוקונפֿט, וואָס איין גאָט ווייס, אויב עס וועט אַמאָל קומען. און ביי די קאָמוניסטן איז דער קאָמוניזם געוואָרן עטוואָס אַזאַ ברוטאַלער, שוידערלעכער מאָנסטער, וואָס שפּריצט מיט גאַל און באַדט זיך אין בלוט. געווינלעך איז דער דערפֿאָלגרייכסטער פּראָקטישער פּאָליטיקער דער גרעסטער יעזואיט.

נאָר אויב „פּראָקטישע" פּאָליטיק פֿאַדערט יעזואיטיזם, קען מען זיך ניט העלפֿן. איז מען צוזאַמען מיט וועלף, מוז מען וואָיען ווי אַ וואָלף. צווישן וועלף טאָר מען ניט זיין קיין שעפּס, ווייל די וועלף וועלן אויפֿעסן. אַזוי זאָגט די פּראָקטיק פֿון לעבן. איך צוויפֿל אָפּילו אויב די דאָזיקע פּראָקטיק פֿון דעם לעבן פֿון וועלף איז דורכאויס צוגעפּאַסט צו דעם לעבן פֿון מענטשן. אָבער זאָל עס

זיין אַזוי. פֿיל ערגער איז עס אַבער וואָן דער יעזואיטיזם וועלט אַריינגעטראָגן ניט בלויז אין קאַמף צווישן איין פּאַרטיי מיט דער צווייטער, נאָר אין דער אייגענער פּאַרטיי, צווישן חבר און חבר. דאָס איז שוין ערגער אַפֿילו ווי די וועלפֿישע פּראַקטיק.

און גראָד האָבן זיך די אַמעריקאַנער קאַמוניסטן אויסגעצייכנט אין דער יעזואיטישער פּאָליטיק אין דער אייגענער פּאַרטיי. עס איז ניט געווען וואו אויסצוברענגען דעם גרויסן זאָפּאָס יעזואיטיזם אויף אויסן, האָט מען אים געזען אויסנוצן ביי זיך אינעווייניק.

און וואָן מען פֿאַנגט אָן באַנוצן זיך מיט יעזואיטיזם אין די רייען פֿון דער אייגענער פּאַרטיי, דעמאָלט דאַרף מען שוין ניט רעדן וועגן דער פּאַרטיי, נאָר וועגן אַ קליקע.

פּאַרטיי־קליקיזם איז אייגער פֿון די וויכטיקסטע כאַראַקטעריסטישע שטריכן פֿון דעם אַמעריקאַנער קאַמוניזם. ער האָט זיך באַוונדערס שטאַרק אַנטוויקלט אין דעם אונטערערדישן לעבן פֿון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי, און ער איז פֿאַרבליבן אויך דעמאָלט, וואָן די קאַמוניסטישע פּאַרטיי איז אַרויס פֿון קעלער אין דער עפֿנטלעכקייט.

עס וועט אָפֿט מסתּמא קומען אייגער פֿון די קאַמוניסטישע רייען, וועלכער וועט דערציילן, וויאַזוי די היגע קאַמוניסטן האָבן געיעזואיטעוועט אייגע קעגן די אַנדערע, וואָן זיי זיינען געלעגן אין אונטערגרונט, ווי זיי האָבן זיך דאָרטן געפֿרעסן אייגע די אַנדערע און ווי זיי האָבן באַגראָבן אייגע די אַנדערע. אין דעם יאָר, וואָס איך בין געווען מיט זיי צוזאַמען אין אין פּאַרטיי, האָב איך מיך אַ ביסל אַנגעהערט און אַנגעזען פֿון זייערע „חברשע" מעשים. שטעלט זיך אייגער קעגן דער קליקע, וועלט ער באַלד צעטראָטן. ביז עס אַרגאַניזירט זיך אַ נייע קליקע, אַ שטאַרקערע, און צעטרעט, די פֿריערדיקע קליקע.

✦ ✦ ✦

פֿיינטשאַפֿט

פֿאַר וואָס האָבן מענטשן זיך אַזוי פֿיינט? פֿון וואָנען נעמט זיך צו זיי אַזוי פֿיל רציחה איינער צום אַנדערן?

איך טראַכט עס יעדעס מאָל, וועלן איך זע אַן אויסברוך פֿון מענטשלעכער פֿיינטשאַפֿט.

פֿון וואָנען נעמט זיך אָט־דער גיפֿטיקער קוואַל פֿון מענטשלעכער פֿיינטשאַפֿט ביי די היטלעריסטן? אָט־די לוסט צו מאָרדן, צו פֿיינקן און וויי צו טאָן?

די נעמען — בעסטיעס, באַרבאַרן, מערדער, — מיט וועלכע מען רופֿט זיי, דערקלערט גאָרניט. די פֿראַגע בלייבט דאָך אַלץ: פֿון וואָנען נעמט זיך אַזאַ בעסטיאַליטעט, אַזאַ באַרבאַריי, און אַזאַ מאָרד־לוסט ביי מענטשן?

איך האָב אין מיין לעבן בלויז איין מאָל געזען אַן אויסברוך פֿון מענטשלעכער ליבשאַפֿט. דאָס איז געווען, וועלן עס איז אַנגעקומען די נייעס, אַז די וועלט־מלחמה איז געענדיקט און עס וועט זיין פֿרידן אויף דער וועלט. איך

האָב דעמאָלט געזען אין גאָס ווי מענטשן גאַנץ פֿרעמדע האָבן זיך געגעבן די הענט, האָבן זיך אַרומגענומען, געטאַנצט און זיך געקושט. אָט־דער אויסברוך פֿון אמתער מענטשלעכער ליבע און אויפֿריכטיקער מענטשלעכער פֿריינטשאַפֿט האָט אָנגעהאַלטן עטלעכע שטונדן ביז די מענטשן האָבן זיך אויסגעניכטערט פֿון זייער פֿרייד און האָבן ווידער אָנגעהויבן פֿיינט האָבן איינע די אַנדערע.

פֿרובירט זיך דערמאָנען, אויב איר האָט וועז עס איז געזען אַז אין מענטש זאָל אַרויפֿפֿאַלן דעם צווייטן קושן וועז ער קען אים ניט און ווייס אים ניט. און וועז איר וועט עס זען, וועט איר ביי זיך טראַכטן, אַז אַדער ער איז שיכור אַדער ער איז משוגע. איר האָט אָבער זיכער געזען ניט איינמאָל ווי אין מענטש איז באַפֿאַלן און געשלאָגן אָ צווייטן מענטשן ,וואָס ער קען ניט און ווייס ניט. איר האָט דערביי אפֿשר געזאָגט, אַז דער שלעגער איז אָ „באָם", אָ כוליגאַן, אָבער איר האָט זיכער ניט געטראַכט, אַז ער איז שיכור אַדער משוגע, ווייל אָ „באָם" אַדער אָ כוליגאַן איז אָ גאַנץ געווייגלעכע זאַך. און אויב דער געשלאָגענער איז אָ פֿרעמדער, וואָס קוקט אויס אַנדערש, אַדער רעדט אַנדערש, איז עס דאָך געווויינלעכע אָ געווייגלעכע זאַך.

איר קענט זייער לייכט אויספֿירן, אַז אין מענטש זאָל דעם צווייטן פֿאַלן שלאָגן, אָבער איר וועט זייער שווער אויספֿירן, אַז אין מענטש זאָל פֿאַלן דעם צווייטן קושן.

אָט דערציילט איינעם, אַז דער אַדער יענער האָט אויף אים געערעדט שלעכטס, אַז ער האָט געזאָגט אויף אים שרעקלעכע זאַכן, און אויב איר וויסט ווי אַזוי אונטערצוגעבן פֿייער, קענט איר זיין זיכער, אַז עס וועט זיין אָ געשלעג. ווען איר וועט אָבער איינעם דערציילן, אַז דער אַדער יענער האָט אויף אים געערעדט גוטס, און האָט אים געלויבט אין הימל אַריין, וועט איר ניט זען, ווי ער וועט לויפֿן יענעם געבן אָ קוש. אין די מייסטע פֿאַלן וועט ער אָפֿילו ניט לויפֿן געבן אים אָ דאַנק.

איך קען זיך ניט באַרימען, אַז איך האָב אָ סך דערפֿאָרונג אין לעבן. אָבער פֿון דאָס ביסלעלע, וואָס איך האָב, קען איך זאָגן, אַז איך האָב גאַנץ זעלטן באַמערקט לייבע אַדער פֿריינטשאַפֿט אָן אָ שום אורזאַך. זעט איר, פֿיינטשאַפֿט, האָס, אָן אָ שום אורזאַך, האָב איך אָ סך אָפֿטער באַמערקט.

אין דער גמרא איז פֿאַראָן אָן אויסדרוק „שנאת חינם" — אָן אומזיסטע שנאה, אָבער עס איז ניטאָ קיין אויסדרוק „אהבת חינם" — אָן אומזיסטע ליבע. משמעות, אַז שוין אין די צייטן פֿון דער גמרא האָט מען געוואוסט, אַז אומזיסטע שנאה עקזיסטירט, אָבער עס עקזיסטירט ניט קיין אומזיסטע לייבשאַפֿט. פֿאַר פֿיינטשאַפֿט דאַרף אָ מענטש ניט האָבן קיין אורזאַך, פֿאַר לייבשאַפֿט אָבער דאַרף ער האָבן אָ סיבה.

נו, געווויס איז דאָס זייער אָ שלעכטע מיינונג וועגן מענטשן, אָבער אין דעם זיינען די מענטשן שולדיק, וואָס זיי האָבדלען אַזוי, אַז מען זאָל וועגן זיי האָבן אַזא שלעכטע מיינונג.

און איך האָב דאָ ניט בדעה אַרייַנצוגיין אין דער פֿילאָזאָפֿיע, צי דער מענטש וועלט געבוירן גוט אָדער שלעכט, צי ער וועלט געבוירן אָ רשע און די אומשטענדן און די דערציונג מאַכן אים פֿאַר אָ צדיק, אָדער ער וועלט געבוירן אָ צדיק און די אומשטענדן מאַכן אים פֿאַר אָ רשע. איך וועל דאָ ניט

בוירן אַ צדיק און די דערציאונג און די אומשטענדן מאַכן פֿון אים אַ רשע. די דאָזיקע פֿילאָזאָפֿיע מעג זיך זיין אַ גאַנץ אינטערעסאַנטע, אָבער עס איז שווער צו דערגיין אין איר אַ טאָלק.

מיך אינטערעסירט דאָ ניט ווי אַזוי די מענטשן ווערן געבוירן, נאָר ווי זיי זיינען. און עס אינטערעסירט מיך אויך ניט אין דעם מאָמענט, צי מענטשן זיינען גוט אָדער שלעכט. אין אַלגעמיין גלייב איך, אַז מענטשן זיינען גיכער גוט ווי שלעכט. אָט־אַזוי איז מיין פֿילאָזאָפֿיע. אָבער דאָ אינטערעסירט מיך, וואָס מענטשן זיינען מער גענייגט פֿיינט צו האָבן זייערע מיטמענטשן, אײדער זיי ליב צו האָבן.

מיין דערפֿאָרונגע נעם איך ניט בלויז פֿון שרייבער. די שרייבער זיינען שוין אַזאַ פֿאָלק, וואָס בײַ זיי ווערט דאָס געפֿיל פֿון פֿיינטשאַפֿט איינער צום אַנדערן מער אַנטוויקלט, ווי דאָס געפֿיל פֿון ליבשאַפֿט. אין דעם איז זייער פֿראָפֿעסיע שולדיק. יעדער שרייבער איז בײַ זיך זייער אַ גרויסער שרייבער, אויב ניט דער גרעסטער, און אים איז שווער צו פֿאַרטראָגן, ווען ער הערט, אַז אַן אַנדערער איז אויך אַ גרויסער שרייבער. עס דוכט זיך אים, אַז יענער נעמט אַפּ אַ טײל פֿון זײַן כּבוד און פֿון זײַן גדולה, אָדער פֿאַרטונקלט זײַן שײַן.

געווײַס ווערט אײַן שרייבער טאָן דעם צווייטן אַ טובה און ווערט אים אויסהעלפֿן אין אַ נויט. געווײַס ווערט אײַן שרייבער זאָגן אַ גוט ווארט אויף דעם צווייטן שרייבערס יובילעאום, אָדער לויה, אָבער דאָס איז אין גרונט ניט פֿון פֿרײַנטשאַפֿט, נאָר פֿון פֿראָפֿעסיאָנעלער באַציאונג. די „פֿרײַנטשאַפֿט" פֿון די שרייבער איינער צום אַנדערן קען מען בעסער פֿון אַלץ אַרויסזען ווען איינער פֿאַלט אַן אויפֿן אַנדערן אין דער עפֿנטלעכקייט און רייסט אים אָראָפּ. וואָס פֿאַר אַ שמחה עס ווערט דאָן אין שטעטל! דער עולם האָט די גרעסטע הנאה.

איך ווייס אַליין פֿון דערפֿאָרונג, אַז ווען עמיצער שרייבט אויף מיר שלעכטס, ווערט כּמעט יעדער שרייבער, וואָס קען מיך, האַלטן פֿאָר זײַן פֿליכט מיך צו קומען פֿרעגן, אויב איך האָב שוין געלייענט, וואָס מען שרייבט וועגן מיר. ווען אײַנער שרייבט אָבער וועגן מיר גוטס, ווי זעלטן עס זאָל ניט טרעפֿן, ווערט כּמעט קיינער מיך ניט קומען פֿרעגן, אויב איך האָב עס געלייענט.

נאָר דאָס איז ניט בלויז בײַ שרייבער אַזוי. דאָס איז אויך אַזוי בײַ אַקטיאָרן, בײַ מאָלער, בײַ זינגער און שפּילער. און איך וואָלט זאָגן, אַז גראָד אין דעם פֿאַל געבּרויך איך דאָס ווארט „פֿיינטשאַפֿט" ניט אין ריכטיקן פּלאַץ. עס איז גיכער אַ געפֿיל פֿון ניט־פֿאַרגינעגן, וואָס קומט פֿון דער מורא, אַז יענעמס גרויסקייט זאָל ניט פֿאַרטונקלען מײַן גרויסקייט.

איין היטל־מאַכער פֿאַרגינט דעם צווייטן. וואָרום, וואָס האָט ער אים ניט צו פֿאַרגינען? אָפֿט היטל־מאַכערס האָבן אומגעפֿער די זעלבע פֿאַרדינסטן, דעם זעלביקן כּבוד און די זעלביקע אַנערקענונג. און אויב עס טרעפֿט זיך אַז אַ היטל־מאַכער פֿאַרדינט מער ווי די אַנדערע, וויסן די אַנדערע גאַנץ גוט, אַז דאָס איז דערפֿאָר, ווייל ער איז אַ שנעלערער בעל־מלאכה און ער מאַכט מער היטלען און עס קומט אים דערפֿאָר מער.

ביי שרייבער איז עס אַבער אַנדערש. שרייבערײַ איז ניט קיין היטלמאַכערײַ. עס איז אַן אינדיווידועל֯ע פּראָפֿעסיע. יעדער שרייבער איז זיך אַ וועלטל פֿאַר זיך און ניט נאָר אַ וועלטל, נאָר אַ גאַנצע וועלט. ווײַניקסטנס גלײַבט אַזוי יעדער שרייבער. יעדער שרייבער גלײַבט, אַז זיין אײגענע גרויסקײט הענגט זייער פֿיל אַפּ פֿון דעם צווייטנס קלײנקײט. עס הײסט, אַז וואָס קל֯ענער דער צווייטער איז, אַל֯ץ גרעסער איז דער ערשטער.

נעם איך דעריבער פֿון שרייבער קיין ביישפּיל ניט. אַ בעסערן ביישפּיל קען איך נעמען פֿון אונדזער אַרבעטער־באַוועגונג, פֿון אונדזער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, וואָס איז פֿון אָנפֿאַנג געבויט געוואָרן אויף ליבע און פֿריינטשאַפֿט, אָבער עס איז הײַנט אין איר פֿאַראַן מער פֿײַנטשאַפֿט, ווי פֿריינטשאַפֿט, מער האָס ווי ליבע.

מענטשהײַט איז ניט מער ווי אַן אָבסטראַקטער באַגריף. מיט דער מענטש־הײַט טרעפֿן מיר זיך קיין מאָל ניט און מיר זען איר ניט. מיר טרעפֿן זיך בלויז מיט מענטשן. מענטשהײַט איז אַ וואָרט, אַ באַגריף, אַ געדאַנק, מענטשן אָבער, זיינען אַ ממשותדיקע זאַך.

מיר קעמפֿן פֿאַר אַ בעסערע און גליקלעכערע מענטשהײַט, אָבער קעמפֿן־דיק פֿאַר דער מענטשהײַט קעמפֿן מיר קעגן מענטשן.

דער רעוואָלוציאָנערער קאַמף, דער קל֯אַסן־קאַמף, באַשטײט פֿון צוויי טיילן — פֿון ליבן דעם חבר אין קאַמף און האַסן דעם קעגנער. מיר באַווײַזן אָבער כּמעט אַל֯ע מאָל, אַז מיר קענען בעסער האַסן ווי ליבן.

יאָ, מיר האַל֯טן זיך פֿאַראײַניקט און צוזאַמען, ווען מיר דאַרפֿן מאַכן אַן אָנגריף אויפֿן קעגנער, אָבער דאָס קומט ניט פֿון אונדזער קעגנזײַטיקער פֿריינט־שאַפֿט צווישן זיך, נאָר פֿון אונדזער געמיינשאַפֿטלעכער פֿײַנטשאַפֿט צום קעגנער.

און נאָך בעסער ווײַזן מיר אַרויס אונדזער שטאַרקע נייגונג צו פֿײַנט־שאַפֿט, ווען מיר צערײַסן זיך צווישן זיך און פֿאָנגען אָן אײַנע די אַנדערע צו באַקעמפֿן. די פֿײַנטשאַפֿט איינער צום אַנדערן דערגרײַכט דאָן די העכסטע מדרגה, ביז דער מדרגה פֿון רציחה. האָבן מיר אָבער ווען עס איז געזען, אַז הויכע מדרגה פֿון פֿריינטשאַפֿט צווישן זיך?

און איך פֿרעג זיך אָפּט: ווי אַזוי קענען מיר האָפֿן אויפֿצובויען אַ געזעל־שאַפֿט פֿון פֿריינטשאַפֿט און בריידערל֯עכקײט, ווען ביי אונדז איז אַזוי שטאַרק אַנטוויקלט געוואָרן דאָס געפֿיל פֿון פֿײַנטשאַפֿט?

און זאָלן מיר די חברים קאָמוניסטן מוחל זײַן, ווען איך וועל זאָגן, אַז קיינער האָט ניט אַנטוויקלט אַזוי שטאַרק דאָס געפֿיל פֿון פֿײַנטשאַפֿט, ווי זיי האָבן עס געטאָן. און אַט־די גרויסע אומבאַגרענעצטע מאָס פֿײַנטשאַפֿט איז אַנט־ויקלט געוואָרן פֿון די קאָמוניסטן אין דעם אַרבעטער־קלאַס צווישן איין אַר־בעטער און דעם צווייטן. עס איז די בלוטיקסטע פֿײַנטשאַפֿט, וואָס האָט נאָר ווען עס איז עקזיסטירט. בלויז די קאָטוילישע קירך אין מיטל֯אַלטער האָט אַזאַ טיפֿע, בלוטיקע פֿײַנטשאַפֿט געפֿענט באַשאַפֿן אין דער אײגענער קריסטל֯עכער וועלט.

און פֿאַרוואָס איז אָט־די בלוטיקע פֿייגטשאָפּט אין אַרבעטער־קלאַס? — פֿאַר דער ליבע צום אַרבעטער־קלאַס, איז דער ענטפֿער.

עס איז אפֿשר אין דעם פֿאַראַן אַ לאָגיק, אָבער וואָס טויג אַזאַ לאָגיק?

די דאָזיקע לאָגיק האָט פֿאַרלוירפֿיק געווירזן, אַז די טיפֿע פֿייגטשאָפּט, וואָס די קאָמוניסטן האָבן באַשאָפֿן אין אַרבעטער־קלאַס, האָט געבראַכט אומגעהייער פֿיל שלעכטס דעם אַרבעטער־קלאַס. זיינע גרעסטע שונאים האָבן אים אַזוי פֿיל שלעכטס ניט געקענט ברענגען.

איך וואָלט וועלן זען, ווי אַזוי עס וועלן זיין די מענטשן אין אַ סאָציאַ־ליסטישער געזעלשאָפֿט, וועו זיי וועלן ניט האָבן קיין אויסרייד, אַז זיי דאַרפֿן פֿייגט האָבן די מענטשן אויס ליבע צו דער מענטשהייט.

אין חומש ווערט דערציילט זייער אינפֿאַך ווי אַזוי דער מענש איז באַשאָפֿן געוואָרן. אָבער אַזוי ווי היטלער וויל די ביבל אַרויסטרייבן פֿון דייטשלאַנד און מער פֿון איר ניט הערן, מוז מען אים דערציילן אַן אַנדער מעשה ווי אַזוי דער מענטש איז באַשאָפֿן געוואָרן. זי פּאַסט זיך טאַקע אויך בעסער צום היטלעריזם און צו היטלעריסטן. די מעשה דערציילט אַזוי: וועו גאָט איז פֿאַרטיק געוואָרן מיט באַשאָפֿן אַלע חיות, בהמות, פֿייגל און שרצים, האָט ער זיך אַרומגעקוקט אוו דערזען, אַז אים זיינען איבערגעבליבן פֿאַרשיידענע קלייניע רעשטלעך, פֿון וועלכע ער האָט מער גאָרניט געקענט באַשאָפֿן. איז אים איינגעפֿאַלן אַ געדאַנק, אַז ער זאָל צוזויפֿמישן די אַלע קלייניע רעשטלעך, זיי צוזויפֿקנעטן, אויף אַ טשעקאָווסט עפּעס דערפֿון באַשאָפֿן אוו זען, וואָס פֿאַראַ מין באַשעפֿעניש עס וועט דערפֿון אַרויסקומען. די אַרויסגעקומענע באַשעפֿעניש איז געווען דער מענטש. אוו ער האָט דעריבער אין זיך טיילן פֿון אַלע חיות אוו בהמות, פֿון אַלע פֿייגל אוו אַלע שרצים. נאָר ניט אין אַלע מענטשן זיינען די טיילן גלייך. איינער האָט אין זיך מער הונט, אוו דער אַנדערער — מער טכויר; איינער האָט אין זיך מער חזיר, אוו דער צווייטער — מער שלאַנג; איינער האָט אין זיך מער וואָלף, אוו אַן אַנדערער — מער שאַרק. הונט אייגנטלעך האָבן אין זיך אַלע אַ גרויסע פֿאַרציע, וויייל דאָס הינטישע שפֿרינגט אַרויס בייט מענטשן גלייך ווי ער טרעפֿט זיך נאָר מיט אַ צווייטן. משמעות, אַז דאָס רעשטל הינטישע מאַטער־יאַל, וואָס איז איבערגעבליבן ביי גאָט, איז געווען גרעסער ווי די אַנדערע רעשטלעך. אָבער עס זעט אויס, אַז אויך די רעשטלעך פֿון חזיר, טכויר, וואָלף אוו שלאַנג זיינען אויך ניט געווען קיין קלייניע.

איך גלייב, אַז דורך אָט־דער מעשה, ווי גאָט האָט באַשאָפֿן דעם מענטשן, איז לייכט צו דערקלערן, ווי אַזוי די היטלעריסטן זיינען געקומען אויף דער וועלט.

1933

ווען מען שטופט, גייט עס גיכער

מפה עוואלוציע און רעוואלוציע

דער וועג פון עוואלוציע איז אן אנגענעמערער און באקוועמערער, אבער ער איז גאנץ אפט א צו לאנגזאמער וועג און ער ברענגט ארויס מענטשן פון געדולד. און ווען די מענטשן ווערן אומגעדולדיק, פרובירן זיי די לאנגזאם־קריכעדיקע עוואלוציע אונטערשטופן, ווייל די מענטשן האבן געלערנט פון זייער דערפארונג, אז ווען מען שטופט אונטער גייט עס גיכער.

אייגנטלעך דארף מען אונטערשטופן די נאטור אליין, אז זי זאל זיך א ביסל גיכער באוועגן. די נאטור איז מייסטנס גאנץ פויל און זי באוועגט זיך מייסטנס גאנץ לאנגזאם. די כעמיקער און די פיזיקער האבן דעריבער זיך געמאכט פאר זייער אויפגאבע די נאטור אונטערצוטרייבן, אז זי זאל גיין א ביסל גיכער.

דער גערוויינלעכער וועג פון דער נאטור איז עוואלוציע. עס אנטוויקלט זיך לאנגזאם און עס איילט זיך ניט. צייטנווייז בלויז קומען פאר רעוואלוציעס אין דער נאטור. עס ברעכט אויס אן ערד־ציטערניש און דורך דעם ווערן געענדערט נאטור. פון טאלן ווערן בערג און פון בערג — טאלן; פון ימים ווערט יבשה און פון יבשה — ימים. עס קומען פאר אויך אנדערע רעוואלוציעס אין דער נאטור, אבער געווינלעך פירט זיך די נאטור סטאטעטשנע, אויף דעם וועג פון עוואלוציע.

האבן אבער די כעמיקער און די פיזיקער קיין געדולד ניט צו ווארטן ביז די נאטור וועט אפטאן איר ארבעט און מאכן די נויטיקע כעמישע פארבינדונגען, וועלכע זיי דארפן, און זיי זוכן דעריבער מיטלען ווי אזוי אונטערצושטופן די נאטור, אז זי זאל גיכער פארן.

די כעמיקער און די פיזיקער וועגדן אן פאר דעם צוועק פארשיידענע מיטלען און מעטאדן און זיי דערגרייכן גאנץ גוטע דערפאלגן.

דא ווי? איך בלויז דערמאנען איינעם פון די מיטלען, וואס די כעמיקער געברויכן אונטערצושטופן די נאטור, אז זי זאל זיך גיכער באוועגן. דאס איז דער גוט־באקאנטער קאטאליזיס.

נאר אפשר מאך איך א טעות מיט די ווערטער „גוט־באקאנטער". עס קען זיין אז ניט פאר אלעמען איז עס אזוי גוט באקאנט וואס קאטאליזיס איז. האט דאך ניט יעדער געלערנט כעמיע און איז דאך ניט יעדער מחויב צו וויסן אלץ ווערטער, וואס ער לייענט אין צייטונג.

א ליטעראריש־ער כעמיקער האט געזאגט, אז קאטאליזיס איז א „כעמישער מסדר קידושין". ער מאכט חתונה צווישן כעמישע עלעמענטן, אז פון זיי זאל ארויסקומען א נייער פראדוקט. דער מסדר קידושין גופא ווערט ניט געענדערט און ווערט ניט באאיינפלוסט פון דער חתונה־צערעמאניע, וואס ער פירט דורך. ער קען חתונה מאכן הונדערטער פארלעך איינע נאך די אנדערע און בלייבן דער זעלבער ניט־געענדערטער מסדר קידושין.

נאר לאמיר עס מאכן א ביסעלע קלארער. די הויפט־אויפגאבע פון דעם אינדוסטריעלן כעמיקער באשטייט אין פארבינדן פארשיידענע כעמישע עלע־

מענטן און שאָפן פון זיי נייע פּראָדוקטן. עס זיינען פֿאַראן אַזעלכע כעמישע עלעמענטן, וועלכע פֿאַרבינדן זיך גאָנץ לייכט. זיי דאַרפֿן אָפֿילו קיין שדכן ניט. זיי דאַרפֿן זיך נאָר טרעפֿן און זיי ווערן גלייך צוגעצויגן איינע צו די אַנדערע ווי מיט אַ מאָגנעט און זיי האָבן גלייך התונה. ס׳זיינען אָבער פֿאַראַן אַזעלכע כעמישע עלעמענטן, וועלכע האָבן אין זיך קיין ברעקל ליבע ניט איינע צו די אַנדערע. דער כעמיקער האָט מיט זיי אַ גאָנץ שווערע אַרבעט זיי צונויפֿצופֿאָרן און זיי צו פֿאַרבינדן. נעמט, למשל, דעם כעמישן עלעמענט „שטיק־שטאָף", ווי מען רופֿט אים אויף דייטש, אָדער „נאַיטראָדזשען" אויף ענגליש און „אַזאָט" אויף פֿראַנצויזיש. דאָס איז אייגנטלעך דער פֿארשפּרייטסטער כעמישער עלעמענט, וואָס גאָט האָט באַשאַפֿן אויף זיין משונהדיקער וועלט. נאָענט צו פֿיר־פֿינפֿטל פֿון דער לופֿט באַשטייט פֿון שטיק־שטאָף. אונדזער לופֿט באַשטייט נעמלעך פֿון איין פֿינפֿטל זויער־שטאָף אָדער „אָקסידזשען", און קנאַפּע פֿיר פֿינפֿטל שטיק־שטאָף (79 %) מיט אַ בייגעמיש פֿון אַ גאָנץ קליינעם פּראָצענט פֿון אַנדערע כעמישע עלעמענטן. אָבער, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס שטיק־שטאָף איז פֿאַראן אַזוי פֿיל אויף דער וועלט, איז ער דאָך ביי זיך אַזוי צוריקגעהאַלטן זיך צו פֿאַרבינדן מיט אַנדערע עלעמענטן, אַז מען דאַרף אַנוועגדן פֿאַרשיידענע מיטלען און מען דאַרף געברויכן זייער פֿיל אַרבעט און ענערגיע, אידער עס גיט זיך איין צו שאַפֿן אַ פֿאַרבינדונג צווישן אים און אַנדערע כעמישע עלעמענטן.

יאָ, עס איז נויטיק צו באַמערקן פֿאַר די, וואָס האָבן ניט געלערנט קיין כעמיע, אַז פֿאַרבינדן צווישן כעמישע עלעמענטן איז אַ גאָנץ אַנדערע זאַך, ווי צונויפֿמישן צווישן כעמישע עלעמענטן. אָט איז שטיק־שטאָף געווינלעך צונויפֿגעמישט מיט זויער־שטאָף, וואָרום די לופֿט באַשטייט דאָך פֿון אַ צוזאַמענמישונג פֿון שטיק־שטאָף און זויער־שטאָף. אָבער דאָס איז בלויז אַ צונויפֿמישונג, ניט קיין פֿאַרבינדונג, ניט קיין פֿאַראיניקונג.

ווי שוין געזאָגט, דאַרף מען אַוועגדן גרויס כוחות און מאָסן ענערגיע צו פֿאַרבינדן שטיק־שטאָף מיט זויער־שטאָף, וואָסער־שטאָף אָדער מיט אַן אַנדערן כעמישן עלעמענט. דאָס הייסט, פשוט, אַז מען דאַרף שטיק־שטאָף צווינגען מיט געוואַלד, אַז ער זאָל חתונה האָבן. דאָס אָבער טויג ניט. אַווינע געוואַלד־שידוכים אין דער כעמיע קאָסטן צו טייער, אויסער וואָס זיי זיינען מאַנכעס מאָל ניט געראָטן. עס איז דערביבער די אויפֿגאָבע פֿון דער כעמיע צו געפֿינען אין יעדן נויטיקן פֿאַל אַ „קאָטאַליזיס", עס הייסט, אַ כעמישן עלעמענט, וואָס מיט זיין הילף זאָלן די צווויי אומפֿאַרטייאישע כעמישע עלעמענטן, וועלכע ווילן זיך ניט פֿאַראיניקן, זיך יאָ פֿאַראיניקן. אין דעם פֿאַל פֿון שטיק־שטאָף און וואָסער־שטאָף איז אייזן געברויכט געווארן פֿאַרן „כעמישן מסדר קידושין". צוליגנדיק אייזן צו שטיק־שטאָף און וואָסער־שטאָף, האָבן זיך די ביידע עלעמענטן פֿאַרבונדן און פֿון זיי איז אַרויסגעקומען אַ זויער־פּראָדוקט אַמאָניע. דאָס אייזן איז אָבער געבליבן ניט געענדערט, ניט באַאיינפֿלוסט. אייזן, הייסט עס, איז אַ קאָטאַליזיס צו פֿאַראיניקן שטיק־שטאָף מיט וואָסער־שטאָף.

דער משל פֿון אַ „מסדר קידושין" איז אַ גאָנץ גוטער, אָבער ווי יעדער משל הינקט אַ ביסל אונטער, אַזוי הינקט אויך דער משל. די שטרענג־וויסנ־

שאַפּטלעכע כעמיקער זאָגן דערפאַר ניט, אַז קאַטאַליזיס איז אַ „כעמישער מסדר קידושין", נאָר זיי רופֿן אים גיכער אַ כעמישער אונטערשטופֿער, עס הייסט, ער שטופּט אונטער די נאַטור, אַז זי זאָל זיך שנעלער באַווגן און אַז די כע־מישע עלעמענטן זאָלן זיך גיכער פֿאַרבינדן און פֿאַראייניקן צו שאַפֿן די פֿרא־דוקטן וואָס מען פֿאַרלאַנגט.

עס הייסט אַזוי: די נאַטור נעמט זיך צייט. ביי איר זיינען אַמאָל עטלעכע טויזנט יאָר אויך ניט קיין לאַנגע צייט. אָט האָב איך פֿריער געזאָגט, אַז שטיק־שטאָף פֿאַראייניקט זיך ניט מיט וואַסער־שטאָף, אויסער דורך אַ שטאַרקן געוואָלד אָדער דורך אַ קאַטאַליזיס. דאָס איז אָבער ניט אין גאַנצן ריכטיק. מען דאַרף גיכער זאָגן, אַז שטיק־שטאָף איז זייער אַ פֿויל־לער פֿלעמענט און ער איז זייער פֿויל זיך צו פֿאַרבינדן מיט אַנדערע עלעמענטן; דאָס מיינט, אַז עס דויערט זייער אַ לאַנגע צייט, מען דאַרף זייער לאַנג וואַרטן, אַז שטיק־שטאָף זאָל אַן אַ שדכן אָדער אַן אַ מסדר קידושין זיך פֿאַראייניקן מיט אַנדערע עלעמענטן. וען מען אייל־ט זיך אָבער ניט, וען מען האָט געדולד, קען מען אויסגעפֿינען, אַז שטיק־שטאָף פֿאַראייניקט זיך דאָך אין פֿאַרלויף פֿון דער צייט מיט אַנדערע עלעמענטן אפֿילו אַן אַ שדכן און אַן אונטערשטופֿער. אָט ווייסן מיר, אַז די גרויסע מאַסן סאַלפֿעטער אין דרום־אַמעריקע זיינען געשאַפֿן געוואָרן דורך דעם, וואָס שטיק־שטאָף האָט זיך פֿאַראייניקט אין פֿאַרלויף פֿון אַ סך יאָרן מיט אַנדערע כעמישע עלעמענטן. דער אַנפֿאַנג איז געווען דורך אַ פֿאַראייניקונג פֿון שטיק־שטאָף מיט זויער־שטאָף.

דערפֿון איז אייגפֿאַך געדרונגען, אַז מיט אַן אונטערשטופֿער גייט עס או־מעטום גיכער און אַז אַן אונטערשטופֿער גייט עס אומעטום צו לאַנגזאַם. און אויב אַן אונטערשטופֿער איז נויטיק אונטערצוטרייבן די נאַטור אַליין, אַז זי זאָל זיך גיכער באַווגן, דאַן איז דאָך געווויס נויטיק אַן אונטערשטופֿער פֿאַר דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט, פֿאַר דער מענטשלעכער געשיכטע, אַז זי זאָל זיך גיכער באַווגן. און די מענטשלעכע געשיכטע, ווי שוין געזאָגט, באַ־ווגט זיך מייסטנס גאַנץ לאַנגזאַם. איר דאַרפֿט ווייסן, אַז מענטשן זיינען אַזעלכע באַשעפֿענישן, וואָס אפֿילו וען מען שטופּט זיי פֿויל־לן זיי זיך מאַנכעס מאָל צו רירן פֿון אָרט. און די פֿויל־סטע מענטשן זיינען, נאָך מיין מיינונג, די פֿויערים.

די פֿויערים פֿון דער וועלט וועלן מיר דאַרפֿן אַנטשולדיקן, וואָס איך זאָג וועגן זיי, אַז זיי זיינען אַזוי פֿויל. דאָס מיין איך ניט צו זאָגן, אַז זיי זיינען פֿויל צו אַרבעטן. דאָס וואָלט זיין אַ גרויסע פֿאַרלוימדונג. צו אַרבעטן זיינען די פֿויערים שוין גאָרניט פֿויל, זיי זיינען בלויז פֿויל צו טראַכטן און פֿויל זיך געזעלשאַפֿטלעך צו באַווגן פֿאַרויס. די פֿויערים זיינען אומעטום אַ געזעל־שאַפֿטלעכער קאַנסערוואַטיוואַר עלעמענט און עס איז אומעטום לייכטער צו מאַכן הונדערט אַרבעטער פֿאַר סאָציאַליסטן, איידער איין פֿויער. איך גלויב אפֿילו, אַז עס וואָלט זיין אַ סך לייכטער איינצופֿירן סאָציאַליזם אויף דער וועלט, וען עס זאָלן ניט זיין קיין פֿויערים. אַ פֿויער איז אַן איינגעוואָרצלטער אַנהענגער פֿון פֿריוואַט־אייגנטום. און איך פֿאַנטאַזיר דערייבער, אַז די צייט איז ניט ווייט, וען מען וועט אין גאַנצן ניט דאַרפֿן האָבן קיין פֿויערים אויף דער וועלט. מיין האָפֿנונג איז אויף די כעמיקער, אַז זיי וועלן באַפֿרייען די וועלט פֿון די פֿויערים.

די כעמיקער דאַרפֿן נאָר געפֿינען די נויטיקע קאָטאַליזיסן, עס הייסט, די „כעמישע אונטערשטופֿער" וועלכע פֿאַרשנעלערן די כעמישע פֿאַראיניקונג פֿון די עלעמענטן, און אַלע אונדזערע שפּייזן וועלן געמאַכט ווערן אין לאַבאָראַטאָריעס, און פּויערים וועלן ווערן אַ גאַנץ איבעריקע זאַך. מען וועט ניט דאַרפֿן באַאַרבעטן די ערד און מען וועט ניט דאַרפֿן אַקערן און זייען און מען וועט ניט דאַרפֿן שניידן און דרעשען. אַלע אונדזערע שפּייזן וועלן געמאַכט ווערן אויף אַ כעמישן וועג און טאָקע פֿון דער לופֿט. דאָס איז אפֿשר ניט אַזוי אייגנפֿאַך, אָבער דאָס קען געטאָן ווערן.

אויב איר ווילט, מעגן עס די ציוניסטן געברויכן פֿאַר אַן אַרגומענט, אַז מען וועט קענען באַזעצן מיליאָנען יידן אין פּאַלעסטינע און ממילא פֿאַרווירקלעכן דעם ציוניסטישן אידעאַל פֿון אַ יידישער מלוכה אין פּאַלעסטינע. ערד איז אין פּאַלעסטינע פֿאַראן וויניק, אָבער לופֿט איז דאָרטן פֿאַראַן גענוג. אָבער דאָס באַווייזט, אַז איך בין גאָרניט אַזוי שלעכט צו די ציוניסטן, און אויב זיי קענען באַזעצן אין פּאַלעסטינע מיליאָנען יידן, איז אָדרבא ואָדרבא. אָבער איך בין פֿריער ווי אַלץ פֿאַראינטערעסירט אין סאָציאַליזם.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז דער סאָציאַליזם וועט נאָך ניט קומען דערפֿון, וואָס כעמיקער אַנשטאָט פּויערים וועלן אונדז באַזאָרגן מיט שפּייז, אָבער עס וועט זיין לייכטער אייגצופֿירן סאָציאַליזם אויף דער ווועלט, ווען עס וועלן ניט זיין קיין פּויערים אויף דער ווועלט.

אמת, אויך די אַרבעטער פֿוילן זיך גאַנץ אפֿט אַ ריר צו טאָן פֿון אָרט. למשל ביי אונדז אין אַמעריקע. אָבער די אַרבעטער וועלן זיך מוזן אַ ריר טאָן. זיי וועלן דאָך ענדלעך מוזן קומען צום שכל, אַז אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפֿט איז פֿאַר זיי בעסער.

נאָר אַזוי צי אַזוי, איז אין זאַך קלאָר, אַז מען דאַרף די מענטשלעכע געשיכטע פֿון צייט צו צייט אַ שטופּ טאָן פֿאַרויסאויז וועט מען שטופּט איר אַ ביסל אונטער, גייט זי גיכער.

1931

✦ ✦ ✦

מאַקס שטירנערס לערע

ריכטיק איז דאָס, וואָס געהער מיר ; ניט
ריכטיק איז דאָס, ווען איך געהער וועמען.
מאַקס שטירנער

מיין ערשטער אַרטיקל אין דער „פֿרייער געזעלשאַפֿט" האָט געזאָלט זיין וועגן פֿרידריך ניטשע. איך האָב געהאַט בדעה צו געבן אַ מער אָדער ווייניקער פּאָפּולערע אָפּהאַנדלונג וועגן פֿרידריך ניטשע דעם דענקער און דעם קינסטלער. נאָר צוטרעטנדיק נענטער צו דער אַרבעט, האָב איך געפֿונען, אַז עס איז גלייכער צוערשט געבן אַן אָפּהאַנדלונג וועגן מאַקס שטירנער און דאַן וועגן ניטשע.

איך האָב עס געפֿונען פֿאַר גלייכער ניט אַזוי דערפֿאַר, ווייל מאַקס שטירנער איז עלטער פֿון ניטשען און ווערט פֿון אַ סך גערעכנט, ביז צו אַ געוויסן גראַד, אַלס דער גייסטיקער פֿאָטער פֿון דעם ערשטן, נאָר פֿיל מער דערפֿאַר, ווייל מאַקס שטירנער איז אַ סך אויסגעהאַלטענער, באַדייטנד קאָנסעקווענטער און אין אַן אומפֿאַרגלייכלעך גרעסערער מאָס עקסטרעם אינדיווידואַליסטישער ווי ניטשע. און ניט נאָר אין זיין אינדיווידואַליסטישער וועלט־אופֿפֿאַסונג איז מאַקס שטירנער קאָנסעקווענטער און עקסטרעמער אידער פֿרידריך ניטשע, נאָר אויך אין זיינע דענקונגס־מעטאָדן. מאַקס שטירנער גייט שטענדיק אַרויס פֿון אַ קריטישן, ריין סובייעקטיוון שטאַנדפונקט, בעת ניטשע מאַכט זיינע פֿאַרשונגען, אָדער זוכט זיי צו מאַכן, פֿון אַן אָביעקטיוון שטאַנדפונקט. די אָביעקטיווע פֿאַרשונג אַליין האָר־מאָנירט שוין ניט מיט דעם קאָנסעקווענטן אינדיווידואַליזם און ניטשע איז דעריבער אָפֿט אַ סך מער דאָגמאַטיקער וויַ קריטיקער, ער קומט אָפֿט אין ווידער־שפּרוך מיט זיין אייגענער אינדיווידואַליסטישער לערע.

נו, אויב שוין יאָ באַהאַנדלען די אינדיווידואַליסטשע לערע, איז עס ניט מער ווי לאָגיש אָנצופֿאַנגען מיט מאַקס שטירנער. ער איז אַזוי צו זאָגן, דער אינדיווידואַליסטישער אינדיווידואַליסט, פֿון די האָר ביז די ביינער, ער איז קלאָר און דייטלעך ביז צום סוף און ער שרעקט זיך ניט אָפּ פֿאַר די לאָגישע קאָנסעקווענצן, צו וועלכע זיינע אידייען פֿירן.

נאָך אַ פּאָר ווערטער און איך בין פֿאַרטיק מיט דער הקדמה. דער שריבער פֿון אָט דעם אַרטיקל איז אַ קעגנער פֿון דער אינדיווידואַליסטישער וועלט־אויפֿפֿאַסונג און, נאַטירלעך, איז ער אַ קעגנער פֿון מאַקס שטירנערס פֿילאָזאָפֿיע און פֿון זיינע שלוסן צו וועלכע ער קומט מיט זיין אינדיווידואַליזם. אין דעם אַרטיקל אָבער וועל איך איבערגעבן גאָנץ אָביעקטיוו, אַן וועלכע עס איז פּאָלעמישע אָדער קריטישע באַמערקונגען, די לערע פֿון מאַקס שטירנער. און ווי וויַט מעגלעך וועל איך איבערגעבן שטירנערס געדאַנקען מיט זיינע אייגענע ווערטער, וויל דער פֿאַרפֿאַסער פֿון „דער אייניציקער און זיין אייגנטום" איז מייסטנס אַזוי קלאָר און דייטלעך אין דער איבערגעבונג פֿון זיינע געדאַנקען, אַז עס איז ניט נויטיק אים צו פּאָפּולאַריזירן.

„מיך קימערן ניט וועלכע עס איז פֿרעמדע אָנגעלעגנהייטן, ניט גאָטס, ניט דער מענטשהייטס; מיך קימערן נאָר מיינע אייגענע אָנגעלעגנהייטן; עס קימערט מיך ניט אַפֿילו די „גוטע זאַך". איך בין ניט גוט, ניט שלעכט. מײַן זאַך איז נאָר די יעניקע, וועלכע געהערט מיר, זי איז ניט גוט, ניט רעכטיק, ניט געראָטן, ניט פֿרײַ א. א. וו. און אויך ניט אַלגעמיין, זי איז אייגנצעלן, ווי איך אַליין בין אײַנצעלן. פֿאַר מיר איז קיין זאַך ניטאָ, וואָס איז העכער פֿון מיר".

אין אָט די וועלטער, קען מען זאָגן, האָט מאָקס שטירנער אויסגעדריקט דעם הויפּט־געדאַנק פֿון זײַן לערע. דער אָנפֿאַנג און דער סוף ביי אים איז דער „איך". אני ואין בלתי, איך און קיין אַנדערער אויסער מיר. פֿאַר מיר איז ניטאָ עפּעס אַ זאַך, וואָס זאָל זײַן העכער פֿון מיר, עס איז ניטאָ ניט אויסער מיר, ניט אין מיר. איך בין אַפֿילו ניט באַהערשט פֿון גייסט; דער גייסט און דער קערפּער איז מײַן אייגנטום; איך בין מער, גרעסער ווי דער קערפּער און דער גייסט. איך בין דער, וועמען מען קען מיט וועלטער ניט אויסדריקן. מען זאָגט אויף גאָט: עס איז ניטאָ קיין נאָמען, ניטאָ קיין וואָרט ווי דיך אָנצורופֿן. דאָס איז געזאָגט געוואָרן אויף מיר: קיין באַגריף דריקט מיך ניט אויס, קיין זאַך פֿון אַלעם דעם, וואָס עס וועלט אָנגעגעבן אַפֿס מיין וועזן, גיט ניט איבער אין גאַנצן מיין אינהאַלט; דאָס זיינען נאָר ניט מער ווי נעמען און וועלטער. פֿונקט אַזוי זאָגט מען אויף גאָט, אַז ער איז פֿולקאָם, אַז ער איז פֿולקאָמענהייט אַליין און ער קען דעריבער ניט שטרעבן צו פֿולקאָמענהייט. דאָס איז אויך געזאָגט געוואָרן אויף מיר. איך בין ניט קיין זינדיקער, ווי די רעליגיעס באַהויפּטן, איך בין פֿולקאָם, ווייל אין יעדן מאָמענט בין איך—אַליין, וואָס איך קען זײַן; איך קען ניט און דאַרף ניט זײַן עפּעס מער און גרעסער. עס איז ניטאָ אַ זאַך, וואָס זאָל אַרויפֿלייגן אויף מיר פֿליכטן. איך בין ניט נאָר „אײַן איך" צוזאַמען מיט אַנדערע „איכס", נאָר איך בין דאָס איין און אײַנציקע „איך". איך בין דער איין און אײַנציקער. אַלץ איבעריקס, זאָכן און מענטשן, איז מײַן אייגנטום, אויף וויפֿל איך האָב קראַפֿט זיי צו מאַכן פֿאַר מײַן אייגנטום און אויף וויפֿל איך וויל עס.

מאָכט און ווילן דאָס זיינען די הויפּט־אַטריבוטן, אַדער ריכטיקער, די איין און אײַנציקע אַטריבוטן פֿון מאָקס שטירנערס „איך", און מאָכט מער ווי ווילן.

איך בין דער אייגנטימער פֿון דעם, וואָס עס געפֿינט זיך אין די גרענעצן פֿון מײַן מאָכט — זאָגט מאָקס שטירנער און חזרט עס איבער אין זײַן בוך אין פֿאַרשיידענע פֿאָרמען. איך קען זײַן פֿרײַ נאָר אין די גרענעצן, ווי ווייט מײַן מאָכט גרייכט. פֿרײַהייט איז ניט מער ווי אַן אידעאַל, אַ פֿאַרשטעלונג, אַ שאָטן. איך בין פֿרײַ פֿון דעם, מיט וואָס איך בין ניט פֿאַרבונדן. מײַן פֿרײַהייט וועלט פֿולקאָם נאָר דאָן, ווען זי וועלט מײַן מאָכט. אַ דאָנק דער מאָכט וועל איך ניט נאָר פֿרײַ, נאָר איך וועל אויך אַן אייגנטימער. די פֿרײַהייט פֿון די פֿעלקער איז ניט מער ווי אַ פּוסט וואָרט, ווייל די פֿעלקער האָבן ניט קיין מאָכט. געשאַנקענע פֿרײַהייט האָט קיין וועלט ניט. יעדע פֿרײַהייט איז אין גרונט געמאַכט — זעלבסט־באַפֿרײַאונג, איך קען האָבן נאָר אויף אַזוי פֿיל פֿרײַהייט, אויף וויפֿל איך וועל עס דערגרייכן מיט מײַן אינדיווידואַליטעט, מיט מײַנע אייגנטימלעכקייטן. וואָס פֿאַר אַ נוצן האָבן די שפּסן דערפֿון, וואָס קיינער באַשרענקט זיי ניט די פֿרײַהייט פֿון וואָרט? זיי וועלן אַלץ בלײַבן ביי זייער „מע".

מאַכט גיט מיר די אַבסאָלוטע פֿרייהייט און מאַכט גיט מיר אייגנטום. און ביי מאַקס שטירנער איז דאָס אייגנטום פֿון זיין „איך" העכער ווי די פֿרייהייט פֿון זיין „איך". די פֿרייהייט מיינע איז אָפּט באַגרענעצט, אָבער איך בין שטענדיק מיין אייגנטום. א שטרענגער הערשער קען פֿיינקן מיין קערפּער, נאָר דאָס קרעכצן מיינע אונטער די קלעפּ פֿון דעם שטעקן, מיינע גלידער צאַפּלען זיך פֿון יסורים און איך לאָז אַרויס פֿון זיך די קרעכצן, ווייל עס קרעכצט מיין קערפּער. איך שריי פֿון יסורים, איך צאַפּל זיך, נאָר דאָס באַוויזט, אז איך בין נאָך ביי זיך, אז איך געהער נאָך זיך אַלס מיין אייגענטום. מיין פֿוס איז ניט „פֿריי" פֿון די קלעפּ פֿון בייזן הערשער, נאָר דאָס איז מיין פֿוס און מען קען אים פֿון מיר ניט אַוועקרייסן. זאָל ער פֿרובירן אים אָפּרייסן פֿון מיר און זאָל ער זען, אויב דאָס איז נאָך אַלץ מיין פֿוס! נאָר דאָס טויטע גלידּ פֿון מיין פֿוס וועט בלייבן ביי אים אין האַנט; דאָס איז אָבער שוין ניט מיין פֿוס, מיינער איז געווען א לעבעדיקער...

און אויף וויפֿל די פֿרייהייט איז באַשרענקט אין דער וועלט, איז זי אָבער אויף אַזוי פֿיל אומבאַשרענקט אין דענקען. איך בין דער שעפֿער און דער הערשער פֿון מיינע גדאַנקען און איך באַלעבאַטעווע מיט זיי ווי מיר וויל זיך נאָר. פֿאַר מיין דענקען בין איך נאָר אַליין פֿאַראַן. און די אייגציקע סיבה, דער אייגציקער גרונט פֿון מיינע גדאַנקען בין איך, דער אייגנטימער פֿון דענקען. יעדער גדאַנק, וואָס וויל נאָר אָננעמען א גשטאַלט אויסער מיר, קער איך אים גלייך צו מיר. אַלע גטער עקזיסטירן נאָר א דאַנק מיר. איך דאַרף נאָר אויפֿהערן זיי צו באַשאַפֿן און זיי זיינען מער ניטא. אין יעדן אויגנבליק בין איך מיין ווערק, מיין שאַפֿונג און איך שטיי איבער זיך ווי א שעפֿער; אַן אָנדער, „העכער וועזן" עקזיסטירט ניט פֿאַר מיר.

נאָר אויב איך בין דער באַלעבאַס פֿון דענקען און מיינע גדאַנקען, אויב איך באַשאַף זיי און פֿאַרניכט זיי, ווי קומט עס, אז גדאַנקען האָבן אויף מיר א ווירקונג, אז איך שטיי אַליין אונטער דעם איינפֿלוס פֿון גדאַנקען?

דערויף ענטפֿערט מאַקס שטירנער: ווען פֿון די גדאַנקען פֿאַרשווינדט די גדאַנק־ענערגיע, דאָס דענקען, דעמאָלט הייבן זיך אַן צו בילדן און אייגווארצלען ביים מענטשן אַרויפֿגדרונגענע אידייען. די גדאַנקען הייבן זיך אַן צו באַפֿעסטיקן אַלס זעלבסט־עקזיסטירנדע און באַקומען די אויבערמאַכט איבער אים. דער מענטש ווערט דעמאָלט, אזוי צו זאָגן, מטורפֿדיק, ער גיט זיך אונטער צו א גשפּענסט, א פֿאַרשטעלונגס־גייסט, ווי א „העכערע קראַפֿט", למשל; אין אים הערשט עפּעס „זאָגדערבאַרעס", פֿרעמדס, ער איז באַזיגט.

די דאָזיקע פֿאַרשטעלונגס־גייסטער, אָט די גשפּענטטער — זיינען וואָמפּירן, וואָס זויגן אויס דאָס בלוט פֿון דעם לעבעדיקן מענטשן. און אין דער גשטאַלט פֿון דער קירך, פֿון שטאַט און גזעלשאַפֿט זיינען זיי שוין א רעאַלע מאַכט וואָס הערשט איבער אים און גלעפּינט פֿון זיין זייט גהאַרזאַמקייט, ווייל ער איז באַהערשט פֿון א גשפּענסט.

עס איז זעלבסטפֿארשטענדלעך, אז מאַקס שטירנערן קען ניט אימפּאָנירן קיין שטאַט און קיין גזעלשאַפֿט, ווי גוט זיי זאָלן ניט זיין און וועלכע פֿאָרם זיי

זאָלן ניט האָבן. עס טויג ניט דער בורזשואַזער ליבעראַליזם און עס טויג ניט דער סאָציאַליזם.

דער בורזשואַזער ליבעראַליזם גיט אַוועק אַלץ דער מלוכה, דעם אינצעלנעם מענטשן אָבער — גאָרנישט. די גאַנצע מאַכט געהערט דעם שטאַט, און דער אינצעלנער מוז זיין אין גאַנצן אונטערגעוואָרפן דעם שטאַט. ניט דער אינדיווידוּאום, אַפֿילו אַזעלכער, האָט אַ וועדט, נאָר דער בירגער, דאָס הייסט נאָר אַזאַ אינדיווידוּאום, וואָס איז סאַנקציאָנירט פֿון שטאַט.

דער סאָציאַליזם, דער סאָציאַליזם הייסט עס, וואָס וויל אָפּשאַפֿן די אומגלייכהייט אין דער מענטשהייט אין פּרט פֿון אייגנטום, נעמט אָפּ פֿון יעדן אייגציקן דאָס, וואָס ער פֿאַרמאָגט און גיט עס איבער דער אַזוי גערופֿענער גזעזלשאַפֿט. יעדער מוז אַרבעטן און מוז זיך צופֿרידן שטעלן מיט דער באַלוי־נונג, וואָס די גזעזלשאַפֿט גיט אים דערפֿאַר. די אַלגעמיינע גלייכהייט באַשטייט אַלזאָ אין דעם, וואָס קיינער פֿאַרמאָגט עפּעס און קיינער האָט ניט דעם מי־דעסטן וועדט.

דער בורזשואַזער ליבעראַליזם מאַכט אונדז אַלעמען פֿאַר נולן, דער סא־ציאַלער ליבעראַליזם — פֿאַר בעטלער.

אַזאַ וואָס דען? וועלכע אויפֿגאַבע האָט פֿאַר זיך דער מענטש אין זיין לעבן?

— קיין אויפֿגאַבע, איבערהויפּט קיין אַלגעמיין־מענטשלעכע.

ווען אינער האָט אַ לעבנס־אויפֿגאַבע, דעמאָלט מוז ער אויך האָבן אַ גאָט, וואָס פֿאַדערט פֿון אים לעבעדיקע קרבנות. נאָר די באַרבאַרישע פֿאַרמען פֿון מענטשן־קרבנות זיינען מיט דער צייט אָפּגעשאַפֿט געוואָרן, אָבער די מענטשן־קרבנות אין זייער תוך זיינען געבליבן ווי פֿריער.

מיין אויפֿגאַבע דאַרף זיין ניט מער און ניט ווייניקער, ווי זיך צו פֿאַרשאַפֿן באַפֿרידיקונג. איך בין איינער און דער אינציקער, איך עקזיסטיר אַן געזעצן, אַן נאָרמעס, און אַן מיין גלייכן. עס קען זיין, אַז איך קען פֿון זיך ווייניק אויס־מאַכן, נאָר דאָס איז אָבער אַלץ בעסער ווי אַזעלכעס, וואָס איך האָב פֿון זיך געקענט אויסמאַכן מיט דער הילף פֿון אַ פֿרעמדער מאַכט, דורך זיטן, רעליגיע, געזעצן און שטאַט.

דער לאָגישער שלוס פֿון די דאָזיקע געדאַנקען איז, אַז פֿאַר דעם „איינצל־נעם", פֿאַר דעם אינדיווידוּאום, עקזיסטירט ניט קיין מאָראַל און קיין רעכט. און דאָס איז טאַקע מאָקס שטירנערס מיינונג.

דער אַבסאָלוטער אינדיווידוּאַליזם האָט ניט קיין גוט וואָרט פֿאַר אַזעלכע אמתן, וועלכע באַפֿעסטיקן זיך אויסער דעם אינדיווידוּאום און עקזיסטירן זעלבשטענדיק, אמתן, אַזוי צו זאָגן, וואָס זיינען העכער ווי אינדיווידוּעל.

„אמאָל פֿלעגט מען אַרויסטרעטן אין נאָמען פֿון גאָטס שכל קעגן דעם שוואָכן מענטשלעכן שכל, איצט טרעט מען אַרויס אין נאָמען פֿון דעם אַל־מעכטיקן מענטשלעכן שכל קעגן דעם עגאָיסטישן, וועלכער ווערט פֿאַרוואָרפֿן אַלס דום און „אומפֿאַרנינפֿטיק". און דאָך איז ניטא קיין אמתער, ווירקלעכער שכל ווי אָט דער „אומפֿאַרנינפֿטיקער". ניט דער געטלעכער און ניט דער מענטש־לעכער, נאָר ניט קיין אַנדערער ווי דיין און מיין שכל איז דער ווירקלעכער, גאַנץ דאָס זעלבע ווי איך און דו זיינען ווירקלעך און טאַקע צוליב דעם".

„איך בין העכער פֿאַר דעם אמת. די אמתן זיינען מיר אַזוי קלײנלעך און אַזוי נידעריק, אַז ניט זיי באַגייסטערן מיך און ניט זיי אינטערעסירן מיך".

„דער אמת איז נאָר אַ געדאַנק, אָבער ניט קיין איינפֿאַכער, באַקאַנטער געדאַנק, נאָר אַזעלכער, וואָס שטייט העכער איבער אַלע געדאַנקען, אַ געדאַנק, וואָס קען ניט אָפּגעלייקנט ווערן, ער איז — דער געדאַנק גופֿא, וואָס פֿאַר־הייליקט אַלע איבריקע, ער איז די פֿאַרהייליקונג פֿון געדאַנקען, דער „אַבסאָלוטער", „הייליקער" געדאַנק. דער אמת לעבט לענגער ווי אַלע געטער, ווייל נאָר דינענדיק אים און דורך דער ליבע צו אים האָט מען געטער פֿון זייערע טראַנען אַראָפּגעוואַרפֿן. דער „אמת" לעבט איבער דעם חורבן פֿון דער געטער־וועלט, ווייל ער איז די אומשטערבלעכע נשמה פֿון דער דאָזיקער געטער־וועלט, ער איז די גאָטהייט אַליין".

„ווי אַזוי דערקענסטו אַן אמתדיקן געדאַנק? דורך דיין אָנמעכטיקייט, ווייל דו קענסט זיך צו אים מיט וואָס עס איז ניט טשעפּען. די הערשאַפֿט פֿון דעם אמת איבער דיר באַווייזט דיר זיין אמתדיקייט, און ווען דו ביסט באַהערשט פֿון אים, דאַן האָסטו געפֿונען דיין לערער, דיין בעל הבית. דער אמת איז, מיין ליבער פֿילאָסוף, אַ גאָט, און אַלע וואָס זוכן דעם אמת, זוכן אַן לויבן גאָט. ווי לאַנג דו גלויבסט אין אמת, גלויבסטו ניט אין זיך. ביסט אַ שקלאַף, ביסט אַ רעליגיעזער מענטש. דו אַליין ביסט דער אמת, אַדער ריכטיקער, דו ביסט פֿיל מער ווי דער אמת. ער איז קעגן דיר אַ נול".

„איך גיי צו צו פֿאַרשטעלונגען און געדאַנקען מיט דעם ציל זיי צו מאַכן און געשטאַלטן נאָך מיין געשמאַק, נאָך מיין פֿאַרלאַנג, זיי מאַכן פֿאַר דאָס מיניקע, אַריענטירן זיך אין זיי און זיך פֿילן אין זיי ווי ביי זיך אין דער היים. אמתן — דאָס איז אַ מאַטעריאַל, ווי גוטע און פֿאַרפֿוילטע גראָז; צי דאָס גראָז איז גוט אַדער פֿאַרפֿוילט — דאָס באַשטים איך. אמת איז נאָר אַ נאָרונגס־מיטל פֿאַר מיין דענקענדן קאָפּ, פונקט אַזוי ווי קאָרטאָפֿל פֿאַר מיין מאָגן, אַדער ווי אַ פֿרייַנט פֿאַר מיין נשמה. אומעטום וואו איך וועל זיך נאָר נאָך עפּעס — נעם איך דעם אמת, וועלכן איך פֿאַרפֿאַרטיק מיר. דער אמת האָט זיין ווערט ניט אין זיך נאָר אין מיר".

און ניט אַנערקענענדיק וועלכע עס איז אמתן, וועלכע געפֿינען זיך אויסער דעם אינדיווידואום, ניט אַנערקענענדיק קיין מאַראַל, ווייס אויך ניט מאַקס שטירנערס אַבסאָלוטער אינדיווידואַליזם פֿון קיין פֿליכטן צו וועלכן עס איז אַנדערן, צו אַ צווייטן אינדיווידואום.

„די געשיכטע זוכט דעם מענטשן אין אַלגעמיין; נאָר ער איז — איך, דו, מיר. מען זוכט אים ווי אַ מיסטישע באַשעפֿענישׂ, ווי עפּעס געטלעכס, פֿון אַנהויב אַלס אַ גאָט, שפּעטער אַלס אַ מענטשן אין אַלגעמיין (מענטשלעכקייט, הומאַניטעט, מענטשהייט), און צום לעצט געפֿינט מען אים אַלס אַן אינצידענט, מענטשן, אַ געוויסן, אַן איין אינצידענט. איך. בין דער אייגנטימער פֿון דער מענטשהייט, איך בין דאָס די מענטשהייט און איך טו קיין זאַך ניט פֿאַר אַן אַנדער מענטשהייט. דומקאָפּ! דו, וואָס שטעלסט מיט זיך פֿאַר די אינציקע מענטשהייט און שטאַלצירסט מיט דעם, צו וואָס ווילסטו נאָך לעבן פֿאַר וועלכער עס איז אַנדער מענטשהייט, וועלכע איז אַנדערש פֿון דיר אַליין".

„דאָרט, וואו די וועלט שטעלט זיך מיר קווער אין וועג — און זי שטעלט זיך מיר קווער אין וועג אומעטום — פֿאַרשלינג איך זי צו שטילן דעם הונגער פֿון מיין עגאָאיזם. דו ביסט פֿאַר מיר נאָר אַ שפּייז, ניט מער, פּונקט אַזוי, ווי דו פֿאַרשלינגסט מיך און נוצסט מיך אויס. צווישן מיר און דיר עקסיסטירט נאָר איין באַציאונג, — די באַציאונג פֿון נוצלעכקייט, טויגבאַרקייט און פֿאַרוועגדלעכקייט. מיר זיינען אינער דעם אַנדערן גאָר נישט שולדיק, ווייל דאָס, וואָס איך שיין דיר צו זיין שולדיק, בין איך עס אין בעסטן פֿאַל שולדיק זיך אַליין. ווען איך מאַך דיר אַ פֿרייַלעך געזיכט, פֿדי אויך דיך פֿרייַלעך צו מאַכן, הייסט עס, אַז דיין פֿרייַלעכקייט איז מיר נוציק, און מיין געזיכט דינט אַלזאָ מיין פֿאַרלאַנג, מיין וואונטש. עס זיינען פֿאַראַן טויזנטער מענטשן, וועלכע איך וויל ניט פֿרייַלעך מאַכן, און איך מאַך זיי ניט קיין פֿרייַלעך געזיכט".

„איך ליב אויך מענטשן און ניט נאָר אינצעלנע מענטשן, נאָר אויך יעדן איינעם. איך ליב אַבער זיי מיט דעם באַוואוסטזיין פֿון מיין עגאָאיזם. איך ליב זיי, ווייל די ליבע מאַכט מיך גליקלעך. איך ליב דערפֿאַר, ווייל פֿאַר מיר איז נאַטירלעך צו ליבן, ווייל מיר געפֿעלט דאָס. איך וויס אַבער ניט פֿון דער „מצוה ליבע". איך פֿיל־מיט יעדער פֿילנדיקער באַשעפֿענישׂ, אירע לייַדן פֿאַרשאַפֿן מיר שמערצן, און איר פֿאַרגעניגן פֿאַרשאַפֿט מיר פֿאַרגעניגן; טויטן זיי קען איך, אַבער פֿיניקן — ניט".

מאַקס שטירנערס אַבסאָלוטער אינדיווידואַליזם אַנערקענט ניט, זעלבסט־פֿאַרשטענדלעך, וועלכע עס איז רעכט און געזעץ, ווייל דאָס שטערט דער פֿרייער טעטיקייט פֿון דעם איינצלנעם. און זייענדיק אַ קעגנער פֿון רעכט און געזעץ, איז ער אויך קעגן דער געזעלשאַפֿט אַלס אַרגאַניזירטע איינהייט, וועלכע שאַפֿט דאָס רעכט און געזעץ.

„דער אייגנטימער און שעפֿער פֿון מיין רעכט — דאָס בין איך. איך אַנערקען ניט קיין אַנדער קוואַל פֿון רעכט אויסער מיר, — ניט גאָט, ניט די מלוכה, ניט די נאַטור, ניט דעם מענטשן אַליין מיט זיינע „אייביקע מענטשלעכע רעכט", ניט דאָס געטלעכע און ניט דאָס מענטשלעכע רעכט".

„די אידייע פֿון רעכט איז אַנפֿאַנגס געווען מיין אידייע, נאָר פֿאַרקערפֿערטדיק זיך זיך איז אַ וואָרט איז זי געוואָרן אַן אַרויפֿגעדרונגענע אידייע, אַן אַנטשעפּעניש. אַזוי איז אַנטשטאַנען דאָס אַבסאָלוטע רעכט, אַפּגעטיילט פֿון מיר".

„גיב נאָר ניט דעם רעכט די מעגלעכקייט פֿריי צו עקזיסטירן, קער עס אום צוריק אַהין פֿון וואַנען עס איז געקומען, קער עס אום צוריק צו דיר און עס וועט ווערן דיין רעכט, עס וועט ווערן אַ רעכט, וואָס טויג פֿאַר דיר".

„און ווען עס וואָלט געווען עפּעס אַזעלכעס, וואָס טויג ניט פֿאַר דער גאַנצער וועלט, אַבער פֿאַר מיר וואָלט עס יא געטויגט, וואָלט איך זיך ניט געראַכענט מיט דער גאַנצער וועלט. אַזוי האַנדלט יעדער, וואָס פֿאַרשטייט זיך צו שעצן, יעדער אויף אַזוי פֿיל אויף וויפֿל ער איז אַן עגאָאיסט, וויל די מאַכט איז פֿריער ווי דאָס רעכט און דאָס איז אויך ניט מער ווי ריכטיק".

„דאָס וואָס איך רוף מיין רעכט, איז אין דער וויירקלעכקייט נאָר מיין מאַכט. רעכט איז אַן אומזין, מיט וועלכן די געשפּענסטער האָבן אונדז באַשאָנקען. מאַכט

— דאָס בין איך אַליין, איך בין מעכטיק און בין דער אייגנטימער פֿון מיין מאַכט".

„רעכט איז דער הערשער־ווילן פֿון דער געזעלשאַפֿט. יעדער עקזיסטירנדיק רעכט איז אַ פֿרעמד רעכט, דאָס איז אַ רעכט, וועלכן מען גיט מיר. יעדער שטאַט איז אַ דעספּאָטיע. דער ווילן פֿון שטאַט איז ניט מײַן ווילן, און ווען אַפֿילו יעדער פֿון פֿאָלק וואָלט באַזונדער אַרויסגעזאָגט זיין וואונטש און דער אַלגעמיינער ווילן וואָלט פֿעסטגעשטעלט די רעגירנדע געזעצן, וואָלט איך געווען געבונדן הייַנט און שפּעטער צו מײַן נעכטיקן ווילן; מײַן ווילן, הייסט עס, וואָלט פֿאַרגליווערט געווארן".

איך אַנערקען ניט קיינע פֿליכטן, איך בינד זיך ניט און לאָז זיך ניט בינדן. און ווען איך האָב ניט קיין פֿליכטן, דאַן האָב איך אויך ניט קיין געזעצן.

נאָר אויב אַזוי, אויב ניט קיין רעכט, ניט קיין פֿליכטן, ניט קיין געזעץ, ניט קיין מאַראַל, ניט קיין געזעלשאַפֿט, און בוודאַי שוין ניט קיין שטאַט, טאָ ווי שטעלט זיך מאַקס שטירנער דאָך פֿאָר דאָס צוזאַמענלעבן פֿון מענטשן?

דערויף באַקומען מיר דעם פֿאָלגנדיקן ענטפֿער: אַנשטאָט דער געזעלשאַפֿט דאַרף אײַנגעפֿירט ווערן אַ פֿרייַ פֿאַראײַניקונג, אַ פֿאַראײַניקונג פֿון אײַנצלנע „איכן", און די דאָזיקע פֿאַראײַניקונג עקסיסטירט אַזוי לאַנג, ווי לאַנג איך ווי? עס, אַזוי לאַנג ווי עס פּאַסט מיר און געפֿעלט מיר.

„מיר ביידע, דער שטאַט און איך, — זיינען פֿיינט. איך, דער עגאָאיסט, האָב וויניק עגמת נפֿש און קימער זיך ניט וועגן דעם וואויל פֿון דער „מענטש־לעכער געזעלשאַפֿט", איך בין ניט מקריב פֿאָר איר קיין האָר ווערט; איך באַגוק זיך נאָר מיט איר; נאָר כדי איך זאָל איר קענען אין גאַנצן אויסנוצן, איז בעסער פֿון אַלץ, ווען איך פֿאַרוואַנדל איר אין מײַן אייגנטום, אין אַזעלכע וואָס איז פֿון מיר געשאַפֿן, דאָס הייסט איך פֿאַרניכט זי און באַשאַף אויף איר אָרט אַ פֿאַראײַניקונג פֿון עגאָאיסטן".

ווי זאָל אָבער די דאָזיקע פֿאַראײַניקונג עקסיסטירן? וועט זי האָבן וועלכע עס איז נאָרמען, געזעצן, כללים?

—ניין, קיינע נאָרמען, קיינע פֿרינציפּן און קיינע געזעצן.

„יעדע פֿאַרטיי הערט אויף צו זיין אַ פֿאַראײַניקונג אין דעם זעלבן מאָמענט, וען זי מאַכט וועלכע עס איז פֿרינציפּן אַבליגאַטאָריש. און אַט דער מאָמענט איז טאַקע דער צייט־פּונקט וען די פּאַרטיי ווערט געשאַפֿן. אָלס פֿאַרטיי איז זי שוין אַ געבוירענע געזעלשאַפֿט, אַ טויטע פֿאַראײַניקונג, אַן אידייע, וועלכע ווערט אויף אייַר אַרויפֿגעדרונגען".

איז דאָך אָבער די קשיה: פֿון אַ פֿאַראײַניקונג ווערט דאָך אָבער צום סוף אָפֿט אַ געזעלשאַפֿט? איז דער תירוץ: פֿון געדאַנקען בילדעט זיך אויך אָפֿט אויס אַן אַרויפֿגעדרונגענע אידייע, אַן אידייע וואָס עקסיסטירט זעלבשטענדיק און איז צוגעטשעפּעט צו אונדז. דאָס פּאַסירט וען פֿון די געדאַנקען פֿאַרשווינדט די געדאַנקען־ענערגיע, דאָס דענקען. ווען אַ פֿאַראײַניקונג קריסטאַליזירט זיך אין אַ געזעלשאַפֿט, דעמאָלט הערט זי אויף צו זיין אַ פֿאַראײַניקונג; ווייל אַ פֿאַראײַניקונג איז אַן אומאויפֿהערלעכער פּראָצעס פֿון פֿאַראײַניקן זיך. ווען אָבער זי איז געוואָרן אַ געזעלשאַפֿט, האָט דער פּראָצעס פֿון פֿאַראײַניקן זיך אָפּגע־

שטעלט, ער איז פֿאַרגליווערט געוואָרן, ער איז — טויט. די געזעלשאַפֿט איז נאָר דער בר מנן פֿון פֿאַראיין, זיין טויטער קערפּער.

און וועט אין דער דאָזיקער פֿאַראייניקונג די פֿרייהייט זיין אַן אַבסאָלוטע, אַן אומבאַגרענעצטע?

אַזעלכע אילוזיעס מאַכט זיך מאַקס שטירנער ניט. ער פֿילט, אַז אַפֿילו ביי אַ גאַנץ פֿרייער פֿאַראייניקונג, וואָס איז אַזוי פֿריי, אַז אַפֿילו קיין סימן פֿון אַ פּרינציפּ טאָר אין איר ניט עקסיסטירן, וועט דער אינדיווידואום דאָך מוזן מקריב זיין אַ טייל פֿון זיין פֿרייהייט. אָבער מאַקס שטירנער שלינגט אָראָפּ דעם דאָזיקן ביטערן פּיל דורך דעם פֿאָלגנדן תירוץ:

אין דער פֿאַראייניקונג איז ניטאָ קיין זאָך, וואָס זאָל שטיין העכער פֿון מיר און איבער מיר, ווי דאָס איז אין דעם שטאַט, דער פֿאַראיין איז מיין געשאַפֿן ווערק און איך גיי פֿון אים אָרויס, ווען עס פֿאַרגלוסט זיך מיר נאָר. אין דעם פֿאַראיין זיינען מיר מקריב אַ טייל פֿון אונדזער פֿרייהייט, אָבער ניט פֿאַר דעם אַלגעמיינעם וואויל, נאָר פֿאַר אונדזער אייגענעם.

„דער פֿאַראיין איז נאָר אַ פֿאַרשטאַרקונג פֿון מיין מאַכט, אַ פֿאַרפֿילפֿאָכונג פֿון מיינע קרעפֿטן, און איך שטיץ אים אָזוי לאַנג, ווי לאַנג ער איז אָזוי".

„אין פֿאַראיין ברענגסטו דיין גאַנצע קראַפֿט, דיין גאַנצע מאַכט און דו צווינגסט, אַז מען זאָל אַנערקענען דיין ווערט. אין דער געזעלשאַפֿט אָבער נוצט מען אויס דיך און דיין אַרבעטס־קראַפֿט. די געזעלשאַפֿט נוצט דיך אויס, דעם פֿאַראיין אָבער נוצסט דו אויס".

און וואָס איז מכח דעם פֿאָלק, מכח פֿאָלקס־הערשאַפֿט, פֿאָלקס־פֿאַרוואָלטונג, פֿאָלקס־פֿרייהייט א. א. ו. א. ו.?

מאַקס שטירנער איז ניט קיין גרויסער חסיד פֿון זיין מאַיעסטעט דעמאָס. „וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס אַרגאַניזירטע פֿאָלק וואָס פֿאַרוואָלטעט מיט זיך אַלייַן?" — פֿרעגט מאַקס שטירנער. „דאָס איז אַ פֿאָלק, ביי וועמען קיין איינציקער, קיין „איך" זעט זיך ניט אָרויס" — ענטפֿערט ער.

„די פֿאָלקס־פֿרייהייט איז ניט מיין פֿרייהייט. דאָס פֿאָלק קען זיין פֿריי נאָר אויף דער רעכנונג פֿון דעם אינצלנעם מענטשן".

„דער אונטערגאַנג פֿון די פֿעלקער און פֿון דער מענטשהייט וועט מיך דערהויבן אין דער הויך".

מאַקס שטירנערס אַבסאָלוטער אינדיווידואָליזם איז אַ גרויסער אַנהענגער פֿון פּריוואָט־אייגנטום, ווי עס איז שוין איינמאָל געזאָגט געוואָרן. אגב, איז דאָס גאָר ניט נויטיק געווען צו זאָגן. שטירנערס הויפּט־אידייע פֿון אינדיווידואָליזם איז געבויט אויף דעם פּרינציפּ פֿון אייגנטום.

„אייגנטום טאָר ניט זיין דאָס רעכט פֿון דער אַלגעמיינער מענטשהייט, נאָר דאָס רעכט פֿון דעם אינדיווידואום, אָדער, ריכטיקער, די אייגנטום־פֿראָגע איז ניט קיין רעכט־פֿראָגע, נאָר אַ מאַכט־פֿראָגע. איך נעם פֿאַר מיין אייגנטום אַלץ, וואָס איך וויל און איך באַהאַלט פֿאַר זיך אַלץ וואָס איך קען נאָר פֿאַרזיכערן זיך דורך דער הילף פֿון מיין מאַכט".

„אין דעם פֿאַרמעגן פֿון די באַנקירן זע איך ניט עפּעס פֿרעמדס, ווי נאָר פֿאָלאָן האָט עס ניט געזען אין די לענדער, וועלכע האָבן געהערט די קעניגן.

אונדז איז עס ניט שרעקלעך דעם דאָזיקן פֿאַרמעגן צו דערׂאַבערן און מיר וועלן זוכן מיטלען, וועלכע זאָלן אונדז דערצו העלפֿן".

„מיר געהערט די וועלט. זאָגט איר דען, סאָציאָליסטן, און באָונדערס פֿרוידאָן, עטוואָס אַנדערס, ווען איר באַהויפּט, אַז די וועלט געהערט אַלעמען? אַלע — דאָס בין איך און נאָך אַן איך א. א. וו. נאָר איר מאַכט פֿון אָט דעם „אַלע" אַ געשפּענסט, איר מאַכט אים פֿאַר אַ הייליקן, און דער רעזולטאַט איז, אַז אָט דער „אַלע" ווערט אַ שרעקלעכער הערשער איבער דעם אינדיווידואום".

„דער קאָמוניזם שטייט אויף מיט רעכט קעגן דעם דרוק פֿון דעם אינדיווידועלן אייגנטום, אָבער די מאַכט, וואָס דער קאָמוניזם גיט דער אַלגעמיינהייט איז נאָך שרעקלעכער.

„בכן, וואָס איז מיין אייגנטום? נאָר דאָס, אויף וואָס מיין מאַכט איז אויסגעשפּרייט. אויף וואָס פֿאַר אַן אייגנטום האָב איך אַ רעכט? אויף יעדע, אויף וועלכע איך שפּרייט אויס מיין מאַכט. איך גיב זיך דאָס רעכט אויף אייגנטום, וועו איך מאַך עטוואָס פֿאַר מיין אייגנטום".

„וועו ביי סאָציאָליסטן גיט מיר די געזעלשאַפֿט דאָס, וואָס איך האָב נוטיק — זאָגט דער עגאָאיסט: איך נעם זיך דאָס, וואָס מיר איז נוטיק. וועו די קאָמוניסטן מאַכן זיך אַ פּנים פֿון בעטלער, האַלט זיך דער עגאָאיסט ווי אַן אייגנטימער".

לויט מאַקס שטירנערס מיינונג, וועלן די פּרייַע פֿאַראיינען האָבן די אויפֿגאָבע צו פֿאַרגרעסערן דאָס פֿאַרמעגן פֿון דעם איינצלנעם און פֿאַרזיכערן זיין אייגנטום פֿון אַן איבערפֿאַל.

צום סוף זאָגט שטירנער, אַז

„די פּראָגע וועגן אייגנטום וועט געלייזט ווערן אין דעם קאַמף פֿון אַלע קעגן אַלע".

און וואָס וועט דעמאָלט זיין?

דערויף זאָגט זיך שטירנער אָפּ צו געבן אַן ענטפֿער.

איך גלויב, אַז איך האָב דאָ איבערגעגעבן די הויפּט־גדאַנקען, די וויכטיקסטע פונקטן פֿון מאַקס שטירנערס לערע. מיין אויפֿגאָבע איז דאָ געווען ניט מער ווי אָביעקטיוו איבערצוגעבן וואָס מאַקס שטירנער זאָגט. מיר דוכט, אַז איך בין געווען אָביעקטיוו גענוג, איך האָב מייסטנס איבערגעגעבן שטירנערס גדאַנקען מיט זיינע אייגענע ווערטער, און עס וואָלט געווען ניט מער ווי רעכט, אַז דער דאָזיקער אַרטיקל זאָל ניט זיין אונטערגעשריבן מיט מיין נאָמען, ווייל איך האָב דאָ קיין אייגנס גאָר ניט געזאָגט.

אייגנטלעך האָב איך געהאַנדלט ווי מאַקס שטירנער לערנט: „איך נעם פֿאַר מיין אייגנטום אַלץ, וואָס איך ווייל און איך באַהאַלט פֿאַר זיך אַלץ, וואָס איך קען נאָר פֿאַרזיכערן זיך דורך דער הילף פֿון מיין מאַכט"...

פֿרידריך ניטשע

1.

אויב עס איז געווען ניט איבריקס שווער איבערצוגעבן אין אַ קורצן אַר־טיקל די הויפּט־גדאַנקען פֿון מאַקס שטירנערס לערע, איז דאָס מיט פֿרידריך ניטשע שוין ניט אַזוֹ לײַכטע אויפֿגאַבע. מאַקס שטירנער איז קלאָר און דייטלעך אין זיין שרייבן, ער איז אויסגעהאַלטן, קאָנסעקווענט אין זיין דענקען, און דורכ־לייענעדיק זיין בוך, זיין אינציק בוך, „דער אייניציקער און זיין אייגנטום", קען מען האָבן אַ גאַנץ קלאָרן באַגריף פֿון זיין לערע און מען קען איבערגעבן אין קורצן דעם תּמצית פֿון איר אין אַ זשורנאַל־אַרטיקל.

גאַנץ אַנדערש איז עס מיט פֿרידריך ניטשע. וועגן קלאָרקייט און דייטלעכ־קייט קען בײַ אים קיין רייד ניט זײַן. ניטשע שרייבט ס׳רוב אין אַזאַ פֿאָרם, וועלכע פֿרעטענדירט אַפֿילו ניט אויף איבעריקע דייטלעכקייט. זיינע זאַצן זיינען צום גרעסטן טייל, אַזוי צו זאָגן, ניט קיין פֿאַרענדיקטע, אָפּגעהאַקט אין מיטן, זיי האָבן מער די פֿאָרם פֿון אַפֿאָריזמען און דעם לייענער בלײַבט איבער אַליין צו דערטראַכטן, וואָס דער שרייבער האָט ניט דערזאָגט. און אַזוי ווי מען קען ניט געפֿינען בײַ ניטשען קיין קלאָרקייט און דייטלעכקייט, אַזוי איז נאָך שווע־רער צו געפֿינען בײַ אים אויסגעהאַלטנקייט און קאָנסעקווענץ. דורכליינענדיק אַלץ, וואָס ניטשע האָט געשריבן, אָנגעהויבן פֿון זיין ערשטער בראָשור „די געבורט דער טראַגעדיע אויס דעם גייסטע דער מוזיק", וועלכע איז דערשינען סוף 1871, און ענדיקנדיק מיט זיין הויפּט־ווערק „אַזוֹ שפּראַך זאַראַטוסטראַ", וואָס איז געשריבן געווארן אין דעם משך פֿון 1883 און 1885, געפֿינט מען, אַז פֿרידריך ניטשע האָט ניט נאָר געהאַלטן אין ברעכן פֿרעמדע געטער, נאָר ער האָט אויך אָפּט גענוג געבראָכן זיינע אייגענע געטער.

וועמען מיר נעמען, צום ביישפּיל, זיין בוך „פֿאָם נוצען און נאָכטהייל דער היסטאָריע פֿיר דאָס לעבען", דאָס ערשטע בוך פֿון דער סעריע „געדאַנקען ניט אין דער צייט", זעען מיר ווי ניטשע נעמט דאָרטן אויף אַן ענערגישן קאַמף קעגן דעם אינפֿלוס פֿון היסטאָריע אין דער דערציאונג פֿון אונדזער מאָדערנעם מענטשן. ער געפֿינט די שעדלעכקייט פֿון דער היסטאָריע בײַ דער דערציאונג פֿון יונגן דור אין דעם, וואָס זי פֿאָרײַזירט די אַנטוויקלונג פֿון דעם אייגענעם „איך", זי שוואַכט אָפּ, אויב זי פֿאַרניכטעט ניט, די אינדיווידואַליטעט און באַ־שאַפֿט אַנשטאָט פֿערזעלעכע אינדיווידואַליטעטן, אַן אייגפֿאָרמיקע מאַסע, אַ סטאַדע. כּדי צו באַקעמפֿן די דאָזיקע „היסטאָרישע קראַנקייט", רעקאָמענדירט ניטשע אין זיין בוך אַ מיטל, וואָס מען קען רופֿן „די ניט־היסטאָרישע רפֿואה". די היסטאָריע האָט דעם צוועק צו מאַכן אונדז געדענקען דאָס פֿאַרגאַנגענע; ניטשע זאָגט, אַז מען דאַרף אונדז לערנען ניט געדענקען, נאָר פֿאַרגעסן. עס איז נויטיק צו באַזיצן, ווי ער דריקט זיך אויס, „די מאַכט און די פֿעאיקייט צו פֿאַרגעסן". ניטשע זוכט „די איבער־היסטאָרישע מאַכט", די אייביקייט אין לעבן, יענע אייי־ביקייט, וואָס וויים ניט פֿון אַן אַנטוויקלונגס־פּראָצעס און איז ניט אונטערגע־וואָרפֿן קיין ענדערונגען. ער געפֿינט, אַז אין דער קונסט און אין דער רעליגיע

(עס פֿאַרשטייט זיך, אין דער אידייע פֿון רעליגיע) זיינען באַהאַלטן די קרעפֿטן, וואָס גיבן אונדזער לעבן דעם כאַראַקטער פֿון אייביקייט.

עס דויערט אָבער ניט לאַנג, אין גאַנצן צוויי יאָר, און עס דערשיינט אין יאָר 1878 ניטשעס בוך „מענשלִיכעס, אַלצו מענשלִיכעס". און דאָרטן געפֿינען מיר אַ פּוּשטענדיקן ריקצוג פֿון די געדאַנקען, וואָס זיינען אַרויסגעזאָגט געווָארן אין זיין בוך „פֿאָם נוצען און נאַכטהייל דער היסטאָריע פֿיר דאָס לעבען", און נאָך שאַרפֿער און נאָך דייטלעכער געפֿינען מיר עס אין זיין שפּעטערדיקן בוך „דער וואַנדערער און זיין שאָטען". אָנשטאָט צו זוכן די אייביקייט פֿון לעבן אין דער קונסט און רעליגיע, זוכט ער זי איצט אין דער וויסנשאַפֿט. אויפֿן אָרט פֿון דעם קינסטלער קומט דער וויסנשאַפֿט־מאַן, וועלכן ער האָט פֿריער פֿאַראַכטעט. אין דעם וויסנשאַפֿטסמאַן זעט איצט ניטשע „די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פֿון עסטעטישן פֿרינציפּ", די קינסטלִער אָבער זיינען די פֿאַרשפּרייטער פֿון רעליגיעזע פֿילאָזאָפֿישע טעותן און פֿאַראורטיילן אין דער מענטשהייט.

דער אינציקער קאָנסעקווענטער געדאַנק, וואָס מיר געפֿינען אָפּ בייַ ניטשע פֿון יענער צייט, איז אין דער אַנטשטייאונג פֿון אַזוי גערופֿענעם „איבער־מענטש". שוין אין זיין בוך „פֿאָם נוצן און נאַכטהייל דער היסטאָריע פֿיר דאָס לעבען" האָט ניטשעס „איבער־מענטש" אָנגענומען אַ מער אָדער ווייניקער דייטלִעכע פֿאָרם. מיר געפֿינען דאָרטן דעם פֿאָלגנדן, אומצווייִדייטלִעכן זאַץ: „דער ציל פֿון דער מענטשהייט איז ניט אין די ענד־רעזולטאַטן, נאָר אין די יענע העכסטע מענטשן־עקזעמפּלִיאָרן, וואָס די מענטשהייט גיט אַרויס פֿון זיך". און דער דאָזיקער געדאַנק, אין דער אָדער אין אַן אַנדער פֿאָרם איבערכאַזערט זיך בייַ ניטשען אין אַלע זיינע ווערק. מיר קענען זאָגן, אַז דער כאַראַקטער־צוג פֿון ניטשע, וועלכער האָט אַזאַ גרויסע נייגונג צו עקסטרעמען, האָט זיך שוין אַרויס־געוויזן אין זיינע ערשטע ווערק און ער איז געבליבן טרייַ צו זיך ביז צום סוף. ער איז עקסטרעם, ווען ער באַשאַפֿט זיין טעאָריע וועגן קונסט, און ער בלייבט ניט וויניקער עקסטרעם, ווען ער ווערט אַן אָנהענגער פֿון דער וויסנשאַפֿט. „בעסער, אַז די מענטשהייט זאָל אונטערגיין, אידער די וויסנשאַפֿט זאָל האָבן אַ רעגרעס", זאָגט ניטשע אין זיין „מענשלִיכעס, אַלצו מענשלִיכעס". און דעם זעלבן געדאַנק געפֿינען מיר איבערגעכאַזערט אין זיין „מאָרגענרעטע", וואו ער געפֿינט, אַז דער אינציקער ציל פֿון דער מענטשהייט איז אויסצוגעפֿינען דעם אמת. וועגן דעם דריקט זיך ניטשע אָזוי אויס: „דאָס איז דער איינציקער גרויסער ציל, פֿאַר וועלכן מען דאַרף אַלץ מקריב זיין — אַפֿילו די מענטשהייט גופֿא".

עס איז דעריבער פֿאַרן שרייבער, וואָס וויל איבערגעבן ניטשעס לערע, אויב מען קען עס איבערהויפּט אָנרופֿן מיט דעם נאָמען לערע, קיין אָנדער אויסוועג ניטאָ, ווי אויפֿזאַמלען יענע געדאַנקען, וואָס איבערחזרן זיך ביי אים, כּמעט אין אַלע זיינע ווערק, און אַוועקווַארפֿן אַלע יענע געדאַנקען, וועלכע ווידערשפּרעכן זיך. און אָנגעמענדיק דעם דאָזיקן וועג, מוזן מיר זאָגן, אַז ער איז זייער ניט קיין אָנגענעמער. אין אַלגעמיין האָט ניטשע פֿאַראינטערעסירט די וועלט מיט זיך, אַ סך וויניקער מיט זיין סיסטעם, מיט זיין לערע, — אויף וויפֿל ער האָט אַזעלכע, — ווי מיט זיינע אָריגינעלע געדאַנקען, ווען זיי ווידער־

שפּרעכן זיך אַפֿילו, און מיט דער אַריגינעלער פֿאָרם אין וועלכער ער גיט זיינע געדאַנקען אַרויס.

ניטשע איז געווען און איז נאָך, ביז צו אַ געוויסן גראַד, אויך היינט דער מייסט־געלעזענער פֿילאָזאָפֿישער שריפֿטשטעלער. ניטשע האָט אין מאָל אין אַ בריוו צו דעם באַוואוסטן קריטיקער בראַנדעס אויסגעדריקט זיין וואונטש, אַז ער זאָל האָבן נאָר „עטלעכע לעזער, וועלכע ער שעצט אַליין הויך — און מער קיינעם ניט". זיין וואונטש איז אָבער ניט דערפֿילט געוואָרן. זייער וויניק שריפֿטשטעלער קענען זיך באַרימען מיט אַזאַ גרויסער פֿאָרשפֿרייטונג פֿון זייערע ווערק און מיט אַזוי פֿיל אויפֿלאָגעס, ווי ניטשע. און נאָך וויניקער שרייבער פֿון דער לעצטער צייט קענען אויפֿווייזן אַזאַ גרויסע צאָל ביכער, וועלכע זיינען געשריבן געוואָרן וועגן זיי, ווי וועגן ניטשע. עס איז בוכשטעבלעך באַשאַפֿן געוואָרן אַ גאַנצע ניטשע־ליטעראַטור. זיין נאָמען האָט גרופּירט אַרום זיך אַ גאַנצע ריי פֿון שריפֿטשטעלער און קינסטלער. זיינע אידייען האָבן זיך ביי זיין גרויסער מאַסע אָנהענגער און פֿאָרערער פֿאַרוואַנדלט אין דאָגמען, און דאָס באַוויזט אויך, אַז זייער אַ סך האָבן אים לחלוטין ניט פֿאַרשטאַנען, אָדער פֿאַלש פֿאַרשטאַנען. און ניט ווייניקער ווי זיינע געדאַנקען, האָט געהאַט אַן אייגפֿלוס די פֿאָרם, אין וועלכער ער האָט זיינע געדאַנקען אַרויסגעזאָגט, זיין סטיל הייסט עס. ניטשעס סטיל האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג ניט נאָר אויף די שריפֿטשטעלער פֿון דייטשלאַנד, נאָר אויך פֿון אַנדערע לענדער. עס וואָלט געווען אַן אינטערעסאַנטע טעמע נאָכצוזוכן די ווירקונג פֿון ניטשעס געדאַנקען און סטיל אויף דער וועלט־ליטעראַטור, ווייל ניטשע איז געווען ניט נאָר אַ גרויסער דענקער, נאָר אויך אַ גרויסער קינסטלער. נאָך מער, ניטשע דער דענקער און פֿילאָזאָף ווערט ניט פֿון אַלעמען אַנערקענט, דער גרעסטער טייל פֿון די גע־לערנטע וויל בשום אופֿן ניט קרוינען ניטשען מיט דעם נאָמען פֿילאָזאָף, בעת ניטשע דער קינסטלער ווערט פֿון אַלעמען אַנערקענט. אַלס שריפֿטשטעלער איז ער אַן שום צוויפֿל אייגער פֿון די אַריגינעלסטע.

„מיר, פֿילאָזאָפֿן, זיינען מער ווי צופֿרידן, ווען מען פֿאַרגלייכט אונדז צו קינסטלער", שרייבט ניטשע צו בראַנדעסן. און אין דעם פּרט האָט ניטשע גע־קענט זיין מער ווי צופֿרידן, ווייל אַפֿס קינסטלער איז ער פֿון אַלעמען אַנער־קענט געוואָרן. געשטערט דורך אויסערע צופֿאַלן צו ווערן אַ פּראָפֿעסיאָנעלער מוזיקער, האָט ניטשע קאָנצענטרירט זיין גאַנצן מיטגעבאָרענעם טאַלאַנט צו שאַפֿן אַ קינסטלעריש שפּראַך. „ניטשע איז דער באַהערשער פֿון דער שפּראַך: זי איז פֿאַר אים אַ געהאָרכזאַמער אינסטרומענט, אין איר דריקט ער אויס די פֿיינסטע שאַטירונגען פֿון זיינע געדאַנקען און שטימונגען. ער לייגט אַריין אין דער שפּראַך זיין נשמה, דעם שטראָם פֿון זיינע געדאַנקען, דעם קאַראַקטער פֿון זיינע ליידנשאַפֿטן" — שרייבט פּראָפֿעסאָר ריל. און ענלעך צו דעם ווי דער אינסטרומענט ווייזט אַרויס אַפֿ זיינע אייגנשאַפֿטן, ווען אים באַהערשט דער ריכטיקער אַרטיסט, אַזוי ווייזט אַרויס די שפּראַך אַפֿ אירע רייכקייטן און שייכ־קייטן, ווען זי ווערט געברויכט פֿון ניטשען.

„פֿריער פֿאָר אַפֿ דאַרף מען אַ סך אַרבעטן, מען דאַרף אָפּגעבן בלוט און קרעפֿטן אויסצוארבעטן די שפּראַך", שרייבט ניטשע. „מען דאַרף אַרבעטן אויף

א בלעטל פּראָזע, ווי מען אַרבעט אויף א סטאַטוע. די וואונדערבאַרע מוזיק פֿון דער שפּראַך דאַרף שטודירט ווערן. די שוך פֿון דער שפּראַך, דאָס איז א שול פֿון הויכער מוזיק", זאָגט ניטשע אין אַן אַנדער פּלאַץ.

דער ליטעראַרישער סטיל אין שריפֿט איז אַנדערש און פֿאַרשיידן פֿון דעם, וואָס ווערט געברויכט אין ריידן. די שפּראַך אין שריפֿט האָט ניט קיין אַקצענט, האָט ניט קיין זשעסטיקולאַציע, קיין בליקן, וואָס באַגלייטן די ווערטער און באַלעבן זיי. דער שריפֿטשטעלער דאַרף אויסגעפֿינען אַנדערע מיטלען ווי זיין שפּראַך צו באַלעבן און צו געבן איר דעם ריכטיקן אויסדרוק. ווי אַזוי דאָס ווארט זאָל אונטערגעשטראָכן ווערן, ניט העכער מאַכנדיק דעם טאָן; ווי אַזוי אַרויסצוהויבן א געוויסן טייל פֿון דער פּראָזע, ניט געברויכנדיק קיין איבריקע ווערטער, — אין דעם ליגט די קונסט. „אין סטיל דאַרף זיין לעבן", זאָגט ניטשע.

עס וואָלט געווויס געווען אינטערעסאַנט צו מאַכן אַן עקסקורסיע אין ניטשעס ווערק און אין די ווערק, וואָס זייענען געשריבן געוואָרן וועגן אים און וויזן ווי גרויס ניטשעס פֿאַרדינסטן זייענען אין שאַפֿן נייע ווערטן אין סטיל, אין דער קונסט פֿון שרייבן, אָבער די ראַמען פֿון דעם דאָזיקן אַרטיקל זיינען צו באַשרענקט, אַז איך זאָל זיך קענען מער אָפּשטעלן וועגן דעם.

2.

איז ניטשע א פֿילאָזאָף, אַדער ניט? דאָס איז אַן אַלטע מחלוקה. ניטשע אַליין האָט אויף דער דאָזיקער פֿראָגע געענטפֿערט קורץ און שאַרף: עס איז קיין נפֿקא מינה ניט, יא א פֿילאָזאָף אַדער ניט קיין פֿילאָזאָף. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז ניט אַלעמען קען אַזא ענטפֿער באַפֿרידיקן, הגם ער איז דער בעסטער און דער קירצסטער. בכלל דאַרף מען פֿריער באַשטימען, וואָס מיר פֿאַדערן פֿון דער פֿילאָזאָפֿיע. אויב מיר ווילן זען אין דער פֿילאָזאָפֿיע א וויסנשאַפֿט, אַזא וויסנשאַפֿט ווי אַלע אַנדערע, וואו עס איז נויטיק אַן אויסגעהאַלטענע סיסטעם, א שטרענגע קאַנסעקווענץ און געצוואונגענע לאָגישע שלוסן, דאַן איז ניטשע גע־ווים קיין פֿילאָזאָף ניט. נאָר ווען מען זאָל זען אין דער פֿילאָזאָפֿיע ניט קיין וויסנשאַפֿט, נאָר קלוגשאַפֿט, וואָס באַשטימט דעם ציל פֿון לעבן, ווען מען זאָל רעכענען פֿאַר א פֿילאָזאָף דעם, וועמען ניטשע רעכנט, ד. ה. אַזעלכן, „וואָס באַ־שטימט די מאַס, דעם ווערט און די געווויכט פֿון זאַכן — א ריכטער פֿון לעבן". דעמאָלט איז ניטשע געווויס א פֿילאָזאָף, ווייל אַזא פֿילאָזאָפֿיע נויטיקט זיך ניט אין א סיסטעם. און גאַנץ ריכטיק באַמערקט פּראָפֿעסאָר א. ריעל: סאָקראַטעס האָט אויך ניט געהאַט קיין סיסטעם. ער האָט א סך מער געווירקט מיט דער אייג־הייטלעכקייט פֿון זיין גייסטיקן לעבן, מיט דער קראַפֿט פֿון זיין פּערזענלעכקייט און מיט זיינע אַנשויאונגען, ווי מיט זיין פֿילאָזאָפֿישער סיסטעם. אין ניטשעס ווערק קען מען ניט געפֿינען קיין אויסגעהאַלטענע פֿילאָזאָפֿישע סיסטעם, די ווי־דערשפּרוכן ביי אים געפֿינט מען ניט נאָר צווישן איין ווערק און דעם צווייטן, נאָר אָפֿט אין דעם זעלבן ווערק גופֿא. אויב מען געפֿינט אָבער יא אַן אייגהייט־לעכקייט אין ניטשעס ווערק, איז דאָס אין דעם אויסדרוק פֿון זיין אייגענער פּער־זאָן. פֿון זיינע ווערק לייענט מען ניט אַרויס קיין אייגהייטלעכע לערע, אָבער מען

געפֿינט דאָרטן אַן אײנהײטלעכן ניטשען, ניטשע דער אַריסטאָקראַטישער ראַדי־קאַל, ווי אײנער האָט אים געפֿרופֿן און וואָס ניטשען אַליין איז דער נאָמען אַזוי שטאַרק געפֿעלן געוואָרן.

אָ סך שרייבער האָבן געקרוינט ניטשען מיט דעם נאָמען „קולטור־פֿילאָ־זאָף". און אין דער ווירקלעכקייט איז דער גרעסטער טייל פֿון ניטשעס געדאַנקען פֿאַרנומען מיט דער אויפֿקלערונג פֿון די קולטור־אויפֿגאָבן פֿון דער מענטשהייט. די דאָזיקע פֿראָגע איז ביי אים דער צענטער פֿון זיין פֿילאָזאָפֿיע. אָנפֿאָנגס האָט ניטשע געזען די מענטש־עכע קולטור אין דער קונסט. קולטור און קונסט איז ביי אים געווען איינס און דאָס זעלבע. שפּעטער זעט ער דעם אידעאַל פֿון קול־טור אין דער וויסנשאַפֿט, און ענדלעך ווערט ביי אים איר ציל און אויפֿגאָבע — צו דערהויבן דעם מענטשלעכן טיפּ אויף אָ הויכע מדרגה, באַשאַפֿן דעם „איבער־מענטשן".

ניטשע געפֿינט אויך, אַז די אויפֿגאָבע פֿון דעם פֿילאָזאָף באַשטייט אין דעם, וואָס ער דאַרף שאַפֿן נייע קולטור־ווערטן, געפֿינען אָ נייעם אידעאַל פֿון דער קולטור און אים אַריינשטויסן אין לעבן. דער אמתער פֿילאָזאָף, זאָגט ניטשע, איז אָ באַפֿעלער און געזעצגעבער. ער זאָגט: אַזוי מוז זיין. ער באַשטימט די ציל־ן און די שטרעבונגען פֿון דעם מענטשן. זיין וויסן איז שאַפֿן, זיין שאַפֿן — אָ געזעץ און זיין דאַרשט צו אמת איז דער ווילן צו מאַכט.

באַטראַכטנדיק ניטשען ווי אָ קולטור־פֿילאָזאָף, קען מען אויך געפֿינען מער סיסטעם אין זיין דענקען און אין זייַנע ווערק. די מענטשלעכע קולטור — דאָס איז דער ציל, און ניטשע זוכט פֿאַרשיידענע ווענען דעם דאָזיקן ציל צו דער־גרייכן. און, ווי שוין באַמערקט, קען מען איינטיילן ניטשעס פֿילאָזאָפֿיע אין דריי פּעריאָדן: „די געבורט דער טראַגעדיע אויס דעם גייסטע דער מוזיק", „פֿאָם נוצען און נאַכטהייל דער היסטאָריע פֿיר דאָס לעבען", „שאָפענהויער אָלס ער־ציהער" און „ריכאַרד וואַגנער אין ביירוט" — געהערן צום דעם ערשטן פּעריאָד, וואו ניטשע פֿאַרגעטערט דעם קינסטלער, וואו די קונסט איז דער העכסטער אידעאַל, דער ענדציל פֿון דער מענטש־עכער קולטור, — פֿאַרגעסן די אַלטע היסטאָריע, באַשאַפֿן אָ נייע, וואו די קונסט זאָל זיין דער אָנהויב און דער סוף. „דער וואָנדערער און זיין שאָטען", „מענשליכעס, אַלצו מענשליכעס", „מאָרגענ־רעטע" — געהערן צו דעם צווייטן פּעריאָד, וואו ניטשע פֿאַרוואָנדלט זיך פֿון אָ ראָמאַנטיקער אין אָ ראַציאָנאַליסט; דעם אָרט פֿון קונסט פֿאַרנעמט איצט ביי אים די וויסנשאַפֿט; ניטשע, דער פֿריערדיקער מעטאָפֿיזיקער, ווערט אַן ענער־גישער, שאַרפֿער קעגנער פֿון דער מעטאָפֿיזישער וועלט־אָנשויאונג. „די מעטאָ־פֿיזיק" — זאָגט ניטשע — „דאַרף מען אָנרופֿן די לערע, וואָס באַשעפֿטיקט זיך מיט די גרונט־טעותן פֿון דעם מענטשן, אָבער זי טוט עס אָזוי ווי זיי וואָלטן געווען די גרונט־אמתן".

אינעם דאָזיקן פּעריאָד, קען מען זאָגן, האָט זיך ניטשע אויך באַפֿרייט פֿון שאָפענהויערס פּעסימיזם אונטער וועמענס איינפֿלוס ער האָט זיך לכתחילה גע־פֿונען. און דאָס איז אויך געווען ניט מער ווי לאָגיש. ווערנדיק אָ קעגנער פֿון דער מעטאָפֿיזיק, אָפּלייקענענדיק די עקזיסטענץ פֿון צוויי וועלטן, פֿאַרשווינדט דאָך די מעגלעכקייט צו אָנטלויפֿן פֿון דער וועלט. „ניט די וועלט אָלס אָזעלכע

האָט אַ ווערט, נאָר די וועלט אַלס אַ פֿאַרשטעלונג איז וואונדערבאָר, טיף און אַנטהאַלט אין זיך גליק און אומגליק", — רופֿט אויס ניטשע. אין אָט דעם פּע־ריאָד שטייט אויך ניטשע אויף דעם שטאַנדפונקט, אַז ניט די איינצעלנע פּער־זאָן, דער אינדיווידיאום באַשאַפֿט דאָס קריטעריום פֿון מענטשלעכער מאַראַל, נאָר די „קאָלעקטיווע אינדיווידואַליטעט", ווי ער דריקט זיך אויס, — די געזעל־שאַפֿט, דער שטאָט, וועלכע אונטערווארפֿן אונטער זיך די איינצעלנע פּערזע־לעכקייט.

„יענזייטס פֿון גוט און בייז", „צור געזעלשאַפֿט דער מאָראַל" און דאָס וויכטיקסטע ווערק, „אַזוֹ שפּראַך זאַראַטוסטראַ" — געהערן צו דעם דריטן פּעריאָד, — וועו ניטשע שאָקעלט זיך אָפּ מיט הענט און פֿיס פֿון דעם ראַציא־נאַליזם און באַשאַפֿט זיין „איבער־מענטש", וואָס פֿאַרקערפּערט אין זיך דעם פֿילאָזאָף, דעם קינסטלער, דעם העלד, דעם הערשער און דעם זשעני, וועלכער „מאַכט די געשיכטע", באַשטימט די מאָראַל און שאַפֿט די מענטשלעכע קולטור. אין דעם דאָזיקן פּעריאָד אַנערקענט ניטשע נאָר יענע קולטור, וואָס ווערט גע־שאַפֿן פֿון „גרויסע אינדיווידואַליטעטן". און ניט נאָר גלויבט ער, אַז די קולטור ווערט געשאַפֿן פֿון אייניצלענע הויך־באַאַבטע פּערזענלעכקייטן, נאָר ער באַ־הויפּט אויך, אַז די קולטור עקזיסטירט נאָר פֿאַר די אייניצלענע אויסדערוויילטע. די אויפֿגאַבע פֿון דער קולטור איז, לויט ניטשעס מיינונג, מיטצוהעלפֿן, אַז עס זאָלן אַלץ וואָס מער און מער דערשיינען גרויסע און שטאַרקע אינדיווידואַליטעטן, „ריכטיקע מענטשן".

און דעם דאָזיקן געדאַנק כאַזערט איבער ניטשע אין פֿאַרשיידענע פֿאַרמען און יעדעס מאָל אַלץ אויסדריקלעכער און שאַרפֿער. „פֿאַר קולטור זיינען נויטיק גרויסע פּירער, ווי פֿאַר אַ מחמה, און יעדע אַנטוויקלונג הויבט זיך אַן מיט גע־האַרצאַמקייט". אַדער ווי זאַראַטוסטראַ דריקט זיך אויס: „די מענטשלעכע גע־זעלשאַפֿט איז ניט עפּעס אַנדערס, ווי אַ פּראָבע, — ווי אַ לאַנגער זוכן, זי זוכט איר הערשער און באַפֿעלער". דאָס פֿאָלק איז פֿאַר ניטשען נאָר „אַן אומוועג, וואָס די נאַטור מאַכט, צו באַשאַפֿן זעקס, זיבן גרויסע מענטשן".

„ניט דער שטאָט, ניט דאָס פֿאָלק, ניט די מענטשהייט עקזיסטירן צוליב זיך, נאָר צוליב און פֿאַר די, וואָס שטייען בראש פֿון זיי"; דער ציל איז אין די „גרוי־סע פּערזענלעכקייטן". דער זשעני עקזיסטירט, בכּן, ניט פֿאַר דער מענטשהייט, נאָר די מענטשהייט עקזיסטירט פֿאַר אים. אין ניטשעס שפּראַך הייסט עס: „די מענטשהייט דאַרף כּסדר שטרעבן צו באַשאַפֿן אייניצלנע גרויסע פּערזענלעכ־קייטן, נאָר אין דעם און ניט אין עטוואָס אַנדערס באַשטייט איר אויפֿגאַבע".

דער דאָזיקער „איבער־מענטש", וואָס די אויפֿגאַבע פֿון דער מענטשלעכער קולטור איז אים צו שאַפֿן, איז שוין ביי ניטשען אַפֿילו געבוירן געווארן, ווי שוין איין מאָל באַמערקט, אין דעם ערשטן פּעריאָד, אָבער דאָך האָט ער באַ־קומען זיין אמתע אויסגעשפּראָכענע און פֿאַרפֿאָלקאָמטע געשטאַלט אין דעם דריטן פּעריאָד.

אָט דער פּעריאָד איז אויך דער וויכטיקסטער, ריכטיקער, דער פּאָפּולער־סטער, הגם זייער וויניק פֿאַרשטאַנענער.

די פֿילאָזאָפֿיע פֿון ניטשע איז באַאיינפֿלוסט געוואָרן פֿון צוויי קוואַלן: פֿון שאָפענהויער און דאַרווין — אַזוי ווערט פֿון אַ סך באַהויפּטעט. צו דער דאָזיקער באַהויפּטונג דאַרף מען אָבער צולייגן, אַז ניטשע האָט איבערגעקערט שאָפענהויערן מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פֿיס אַרויף, ווי דאָס איז געוואָגט געוואָרן אויף קאַרל מאַרקסן בנוגע העגעלס פֿילאָזאָפֿיע. ניטשע אַנערקענט ניט, צוגלייך מיט שאָפענהויערן, די עקזיסטענץ פֿון אויסערע, אביעקטיווע סיבות אין דער פֿאָרם, ווי דאָס איז אָנגענומען אין דער וויסנשאַפֿט. ער לייקנט אין דער „מעכאַנישער זינלאָזיקייט פֿון אַלעס פֿאַסירענדעס", ווי ער רופֿט עס, און ער זוכט אַ אימאַנענטן לעבנס־פּרינציפּ, אַ לעבנס־קראַפֿט, וועלכע טרייבט און ווירקט. די דאָזיקע לעבנס־קראַפֿט געפֿינט אי שאָפענהויער אי ניטשע אין „ווילן". ביי דעם ערשטן איז דאָס דער „ווילן צום לעבן", ביי דעם צווייטן — דער „ווילן צור מאַכט". און ביידע פֿאַרשטייען אונטער דעם באַגריף „ווילן" איינס און דאָס זעלבע: אַ בלינדן שטרעבן און באַגערן. און ביידע זיינען אויך איינשטימיק, אַז אַט דעם לעבנס־פּרינציפּ קענען מיר אַנטדעקן נאָר ביי זיך אַליין, אין זיך גופֿא, ווייל קיין אין אייניקן אַנדערן קעגנשטאַנד קענען מיר ניט פֿון אינעווייניק, אויסער זיך אַליין.

אָבער אין שאָפענהויערס „ווילן צום לעבן" און ניטשעס „ווילן צור מאַכט" ליגט ניט נאָר אן אונטערשייד אין ווערטער, נאָר אין גאַנצן תוך. אַנטוויקלענדיק זיין גאַנצע פֿילאָזאָפֿיע, וועלכע דריקט זיך אויס אין „ווילן צום לעבן", קומט שאָפענהויער צו דעם ענדלעכן רעזולטאַט, וואָס לייקענט אָפּ דעם ווילן צום לעבן. ער קומט צו דעם פּעסימיסטישן שלוס, אַז עס איז ניטאָ צוליב וואָס צו לעבן און אַז עס איז ניט ווערט צו לעבן, בעת ניטשע קומט דורך זיין „ווילן צור מאַכט" צו אַן אָפּטימיסטישן שלוס, צו דעם אויפֿוואָקסן און צו דער קאָנצענטרירונג פֿון דעם אינדיווידועלן ווילן. ביי שאָפענהויערן ברענגט דער „ווילן צום לעבן" כּסדר אומגליקן און דאָס לעבן שטעלט זיך אים פֿאָר, ווי אַ צילאַזן שטרעבן, וואָס איז באַשאַפֿן געוואָרן דורך דעם ווילן צום לעבן. ניטשע אָבער טראַגט אַריין אַ נייעם מאָמענט אין דעם „ווילן צום לעבן", דעם מאָמענט פֿון פּראָגרעסיוער אַנטוויקלונג. דער ווילן אַנטוויקלט זיך און ווערט שטאַרקער דורך דעם אומאויפֿהערלעכן קאָמף מיט די שטערונגען אין לעבן, וואו דער שטאַרקערער האַלט כּסדר אָפּ אַ זיג איבער דעם שוואַכערן.

דער תּמצית פֿון ווילן איז, אַלזאָ, מאַכט און הערשאַפֿט. זי שטעלט זיך אַרויס ביי יענע אינדיווידואָמס, וועלכע זיינען באַשטימט צו הערשן איבער די שוואַכע. כּסדר באַזיגן און הערשן — אָט דאָס איז דאָס לעבן און דער תּוך פֿון ווילן, דער „ווילן צור מאַכט".

אָבער די דאָזיקע אַנטוויקלונגס־טעאָריע איז געמומען פֿון דאַרווינען. נאָך מער. ניטשע נעמט פֿון דעם דאַרוויניזם ניט נאָר די צופֿאַסונגס־טעאָריע, נאָר אויך די ירושהדיקייט. „פֿאַר דער העכערער וועלט דאַרף מען זיין געבוירן; ריכטיקער געזאָגט, מען דאַרף זיין צו איר צוגעפּאַסט" — זאָגט ניטשע. און זיין גאַנצע טעאָריע וועגן דעם „איבער־מענטש" איז געבויט אויף דעם פּרינציפּ פֿון

צופאַסן זיך און ירושה. דורך דעם קאַמף און דורך דער פּאַליטיק צוצופאַסן זיך, דערוועלבט זיך, לויט ניטשעס מיינונג, דער אינדיווידואום, די העכסטע גייסטיקע אַנטוויקלונג און מאַכט, און דורך ירושהדיקייט גייען אַט די פּאַליטיקען איבער צו זייַנע נאַכפּאַלגער. אָדער, מיט ניטשעס ווערטער: „אין אַ משך פֿון צוויי־דריי דורות ווערט אַ געוואויניהייט אַן אינערלעכע אייגנשאַפֿט". דעם תּמצית פֿון דעם דאַרוויניזם, די עוואָלוציאָנס־טעאָריע, די באַהויפּטונג, אַז די מער פֿאַרפֿולקאַמטע שטאַמען אָפּ פֿון די וויניקער פֿאַרפֿולקאַמטע, די העכערע פּאַטענץ פֿון די נידעריקערע — האָט ניטשע, באַוואוסט אָדער אומבאַוואוסט, אויסגענוצט אין זיין פֿילאָזאָפֿיע.

איך זאָג דאָ „באַוואוסט, אָדער אומבאַוואוסט", ווייל דער דאַרוויניזם, אויף וויפֿל ער איז פֿאַרבונדן מיט דער נאַטור־וויסנשאַפֿט, און ווערט פֿון איר אויסגענוצט, ווידערשפּרעכט די באַהויפּטונגען פֿון ניטשע און זיין פֿילאָזאָפֿיע. ניטשע, ווי שוין דערמאָנט, איז איינשטימיק מיט שאָפּענהויערן אין דער פֿאַרלייקענונג פֿון אויסערע סיבות און זייער אינפֿלוס אויף דעם אַנטוויקלונגס־פּראָצעס. ער אַנערקענט ניט די געזעצמעסיקייט אין דער נאַטור, בעת אין דער נאַטור־וויסנשאַפֿט און לויט ווי אירע טעאָרעטיקער טייטשן דעם דאַרוויניזם, איז די געזעצמעסיקייט אין דער נאַטור דער הויפּט־פּרינציפּ.

עס איז אינטערעסאַנט צו הערן וואָס ניטשע זאָגט וועגן דער געזעצמעסיקייט אין דער נאַטור.

„די געזעצמעסיקייט אין דער נאַטור, וועגן וועלכער איר, פֿיזיקער, רעדט מיט אַזאַ שטאָלץ, פֿונקט ווי זי וואָלט געווען די רייַנע וואָרהייט — עקסיסטירט נאָר אַ דאַנק אייערע פּירושים און אייער שלעכטער „פֿילאָזאָגיע", — זי איז ניט קיין פֿאַקט, זי איז ניט קיין „טעקסט", זי איז גיכער אַ נאַיוויטעט פֿולדערייַאון פֿאַרדרייאונג פֿון גרעדאַנק, מיט וואָס איר ווילט אַנטקעגנקומען און באַפֿרידיקן די דעמאָקראַטישע אינסטינקטן פֿון דער מאָדערנער נשמה! איבעראַל גלייכהייט פֿאַרן געזעץ, — אין דער נאַטור איז עס פֿונקט אַזוי ווי ביי אונדז. דאָס איז דער דינסטפֿאַרטיקער הינטער־גרעדאַנק, אין וועלכן עס איז נאָך באַהאַלטן דער פֿלעביאישער האָס קעגן פּריווילעגירטע און אין וועלכן עס איז אין דערזעלביקער צייט פֿאַרמאַסקירט אַן אידעלע אַטעאיזם — אָט אַזוי ווילט איר. און דעריבער — עס לעבע דער געזעץ פֿון דער נאַטור!"

אָבער, זאָגט ניטשע ווייטער, מיט דעם זעלביקן דערפֿאָלג, וואָס די פֿיזיקער האָבן מיט אַ געוויסער אַזויכט אויסגעטייטשט די דערשיינונגען אין דער נאַטור אַס אַ געזעצמעסיקייט, קען קומען אַן אַנדערער, וואָס זאָל האָבן גראָד אַן אומגעקערטע אַזויכט און אויסטייטשן די זעלביקע נאַטור־דערשיינונגען — און, נעמלעך, דאָס אומפֿאַרשעמטע־טיראַנישע יאָגעניש נאָך מאַכט — פֿונקט פֿאַרקערט, ווי די פֿיזיקער. און דער דאָזיקער אויסטייטשער וואָלט אויך באַהויפּט דאָס, וואָס די פֿיזיקער באַהויפּטן, אַז אין אונדזער וועלט עקזיסטירט אַ „נויט־וועדיקער", אַ „פֿאַראויס באַשטימטער" פּראָצעס, אָבער ניט דערפֿאַר, ווייל אין איר עקזיסטירן געזעצן, נאָר דערפֿאַר ווייל עס זייַנען לחלוטין קיין געזעצן ניטאָ און יעדע קראַפֿט פֿירט אויס אין יעדן מאָמענט אירע לעצטע שלוסן.

ניטשע מוז זיין אַ קעגנער פֿון דער טעאָריע וואָס באַהויפּט, אַז אין דער נאַטור עקזיסטירט אַ געוואַלטסמעסיקייט. די נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע טעאָריע פֿון געוואַלטסמעסיקייט באַהויפּט, אַז יעדע איינצעלנע באַשעפֿענישׂ איז נאָר אינדיווי־דועל אויף אַזוי פֿיל, ווי זי איז איינצל אין איר אַרט; פֿון דער אַנדער זייט אָבער זי איז אַ טייל, אַ גליד פֿון דער גאַנצער לעבעדיקער נאַטור, און די הויפּט־אייגנטלעכקייט פֿון דער גאַנצער נאַטור איז ביז צו אַ געוויסן גראַד אויך פֿאַראַן אין איר. און אויב אַזוי, איז די איינצעלנע באַשעפֿענישׂ, אויך וויפֿל זי האָט אין זיך אַלגעמיינס פֿון דער גאַנצער קאַטעגאָריע, צו וועלכער זי געהערט, קען זי לעבן און ווירקן נאָר אין אינקלאַנג מיט דער דאָזיקער קאַטעגאָריע און אין אירע גרענעצן. אויף דעם אופֿן מוז זי שטענדיק אין איר גאַנצער אינדיווידועלער טעטיקייט ווירקן אויף אַ באַשטימטן און געוואַלטסמעסיקן וועג. אָבער דאָס וויל דאָך ניט ניטשע. ער אַנערקענט דאָך דעם אינדיווידואום פֿולשטענדיק פֿריי, ניט געבונדן, פֿריי פֿון געוואַלט און פֿון אויסערע סיבות. די געוואַלטסמעסיקייט מוז אַלזאָ פֿאַר ניטשען אויפֿהערן צו עקזיסטירן.

מען קען אַפֿילו פֿרעגן: און וואָס איז מיט דעם „ווילן צור מאַכט"? דאָס גופֿא איז דאָך שוין אַ געוואַלט, אַ געוואַלטסמעסיקייט אין דער נאַטור? נאָר טאַקע אין דעם ליגט דער ווידערשפּרוך. אינערעמענדיק דאַרווינס אַנטוויקלונגס־טעאָריע, וועלכע ער נוצט אויס אין דער אַנטוויקלונג פֿון זיין „אינערמענטש", געפֿינענדיק די טרייב־פֿרוזשינע פֿון לעבן אין „ווילן צור מאַכט", און דערבייַ ניט וועלנדיק אַנערקענען קיין שום געוואַלטסמעסיקייט אין דער נאַטור, האָט ער געמוזט אַריינפֿאַלן אין אַ ווידערשפּרוך.

נאָר, ווי שוין געזאָגט, איז ווידערשפּרוכן ביי ניטשען ניט קיין שוועריקייט זאָך צו געפֿינען. און דאָס איז אויך ניט מיין אויפֿגאַבע.

עס דאַרף דאָ נאָך באַמערקט ווערן, אַז די פֿאַרמולע „ווילן צור מאַכט", אין וועלכער ניטשע האָט ענדלעך קאַנצענטרירט זיין גאַנצע פֿילאָזאָפֿיע, איז אין די ערשטע פֿעריאָדן פֿון זיין שאַפֿן זייער שטאַרק באַקעמפֿט געוואָרן פֿון אים. ניטשע איז געווען אַ קעגנער פֿון מאַכט און האָט זי פֿאַרדאַמט. אין זיין בראָשור „ריכאַרד וואַגנער אין ביירוט" דריקט זיך ניטשע אויס, אַז דאָס שטרעבן צו מאַכט איז אַ ירושה פֿון אונדזער אומקולטורעלן צושטאַנד. גאָט אין ניבעלונגען „פֿילט ענדלעך אַ פֿאַראַכטונג צו דער מאַכט, וועלכע אַנטהאָלט אין זיך שלעכטס און אומפֿרייהייט. זיין ווילן ווערט צעבראָכן, ער געפֿינט זיין באַפֿרייאונג אין ליבע, מיט איר באַפֿרייט ער זיך פֿון זיך אַליין". אין זיין „מאַרגענרעטע" רופֿט ניטשע דאָס שטרעבן צו מאַכט דער „דעמאָן פֿון מענטשן". ערשט שפּעטער איז ניטשע געוואָרן אַזאַ שטאַרקער פֿאַרגעטערער פֿון מאַכט. זוכנדיק שטאַרקע זיילן פֿון אַ שטאַרקער קולטור, איז ניטשע געקומען צו די שטאַרקע פֿערזענ־לעכקייטן, צו די מאַכט־האָבער און צו די וואָס שטרעבן צו מאַכט. — „ביז היינט האָבן נאָר די שטאַרקסטע און די שלעכטסטע געפֿירט די מענטשהייט פֿאַר־ווערטס און געבראַכט אַזוי וויַיט. זיי האָבן שטענדיק פֿון דאָס נייַ אויפֿגעפֿאַ־קערט די איינגעשלאָפֿענע לייַדנשאַפֿטן" — זאָגט ניטשע אין זיינע „פֿרייליכע וויסנשאַפֿטן". און מיט זיין נייגונג צו עקסטרעמען דערגייט איצט ניטשע אין דעם פונקט ביז צום לעצטן גרענעץ. די אַלע שלעכטע אייגנשאַפֿטן פֿון דעם

מענטשן פֿאַרוואַנדלען זיך ביי אים אין נויטיקע, ניצלעכע פֿאַקטאָרן צו ברענגען די קולטור אויף איר העכסטע שטופֿע. אָט זיינען זיינע וועלטער: „כּמעט אַלץ וואָס מיר רופֿן אָן די העכסטע קולטור, שטאַמט פֿון דער באַגייסטערונג און פֿאַר־טיפֿונג אין אַזערות". און ווייטער: „אַזערות, געוואָלט, שקלאַפֿערי, געפֿאַרן פֿאַרן לעבן און גייסט, — אַלץ וואָס שרעקלעך, דעספּאָטיש, בלוטיק און שלאָג־גען־אַרטיק אין דעם מענטשן — האָבן פונקט אויף אַזוי פֿיל געהאָלפֿן העכער מאַכן דעם מענטשלעכן טיפּ, ווי די אַלע קעגנגעזעצלעכע אייגנשאַפֿטן". און אַריינקומענדיק אין עקסטאַזיע גייט ער נאָך ווייטער און זאָגט אַזוי: „אויף דעם פֿאָן פֿון אַלע אידעלע ראָסן דאַרף באַמערקט ווערן די רויב־חיה, אָט די פֿרעכטיקע בלוטגיריקע, רויב־און זיג־זוכנדיקע העל־האַריקע חיה".

ניטשע פֿאַנטאַזירט ווען א נייער, גרויסער, צוקונפֿטיקער מענטשהייט. ער גלויבט, אז מען קען זי באַשאַפֿן און גרויס מאַכן פֿון אַל׳ דאָס גרויסע, פֿרייע און פֿירכטערלעכע, וואָס איז באַהאַלטן אין דער מענטשלעכער נאַטור. און אין דעם איז אויך אַנטהאַלטן זיין אויסרוף „צוריק צו דער נאַטור!" אָדער „אַרויף צו דער נאַטור!" אים ווייזט זיך אויס, אַז די סיבה פֿון דער איצטיקער קליינלעכער קולטור און די קליינלעכקייט פֿון די אידעאַלן, איז די קליינלעכקייט פֿון דעם מענטשן, וועלכע איז אַראָפּ פֿון וועג, וואָס די נאַטור האָט אים אַנגעוויזן צו פֿאַרפֿולקאָמונג.

מיט דעם דאָזיקן אויסרוף מיינט ניטשע ניט צו פֿירן די מענטשהייט צוריק אין וואַלד אַריין, ער וויל נאָר אומקערן צום מענטשן צוריק די גרונט־כאַראַק־טער־שטריכן פֿון דעם נאַטור־מענטש, פֿון דעם אַזוי גערופֿענעם „האָמאָ נא־טוראָ", וועלכע זיינען ביי אים אין פֿאַרלויף פֿון דער צייט מטושטש געוואָרן. פֿון דעם דאָזיקן נאַטור־מענטשן וויל ניטשע אויסבילדן א נייעם, א שטאַרקערן מענטשן, ער וויל באַשאַפֿן דעם „אַריסטאָקראַט", דעם „איבערמענטש".

און אָט ווי ניטשע שטעלט פֿאָר זיין אַריסטאָקראַט:

„דער אַריסטאָקראַט רעספּעקטירט אין זיך זיין מאַכט, זיין קראַפֿט איבער זיך אַליין, זיין פֿאַרשטיין צו רעדן און צו שווייגן, אַרויסווייזן צו זיך אַליין קראַפֿט און שטרענגקייט און בויגן זיך פֿאָר אַלע שטאַרקע און שטרענגע. דאָס גלויבן אין זיך, שטאָלצירן מיט זיך — דאָס גייט אַריין אין דער עטיק פֿון אַריסטאָקראַטיזם".

דער אַריסטאָקראַט האָט א שטאַרקן, האַרטן, אומצעברעכלעכן וויליען. ער גיט א פֿאַרשפּרעכן ווי א הערשער, ניט לייכט, זעלטן לאַנגזאַם. ער דאַרף שטאָל־צירן דורך דעם באַוואוסטזיין פֿון זיין אויסאַרדנטלעכער פֿריווילעגיע, וועל־כע באַשטייט אין זיין פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאָר זיין פּערזאָן און אין זיין אום־געווינלעכער פֿרייהייט, וויל נאָר ער אַליין איז וויכלעך פֿרי. וויל פֿרייהייט הייסט פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאָר זיך, די פֿעאיקייט פֿעסט צו האַלטן זיך וויט פֿון אַלץ, זיין גלייכגילטיק צו שווערקייטן, צו נויט און צום לעבן גופֿא. פֿרייהייט הייסט באַהערשן דורך די העלדישע, קריגעריש און זיגעריש אינסטינקטן אַלע אַנדערע אינסטינקטן, צום ביישפּיל, דאָס שטרעבן צו גליק.

ווי מיר זעען, פֿאַראייניקט ניטשע אין זיין אַריסטאָקראַט א גאַנצע ריי אייגנשאַפֿטן: שטאַלץ, אונטערנעמונגס־גייסט, העלדישקייט, זעלבסט־איבערציי־

גונג, גרייטקייט צו פֿאַראַנטוואַרטעקייט און זעלבסט־באַהערשונג. און ווי ער דערהויבט זיינע אויסדערוויילטע העכער פֿון אַלע גרענעצן, העכער פֿון מענטש־לעך און איבערמענטשלעך, — אַזוי טיף דערנידעריקט ער די מאַסע, אַדער די „סטאַדע", ווי ניטשע רופֿט איר. ער זונדערט אָפֿ דעם אַריסטאָקראַט פֿון דער מאַסע. ער פֿאַרגרעסערט און פֿאַרטיפֿט דעם תהום, וואָס טיילט זיי אָפֿ. די „העכערע" טאָרן ניט דינען די נידעריקע. „די ווייטע שטרעקע, וואָס ליגט צווישן זיי, דאַרף אויף אייביק פֿונאַנדערטיילן זייערע אויפֿגאַבן".

ניטשע פֿאַדערט אַפֿילו אַ באַזונדערע מאָראַל פֿאַר זיינע אַריסטאָקראַטן. פֿאַר אויסנאַמס־מענטשן דאַרף אויך עקסיסטירן אַן אויסנאַמס־מאָראַל. „די פֿאַדערונג פֿון איין מאָראַל פֿאַר אַלעמען איז אַ באַשרענקונג פֿאַר די העכערע נאַטורן", באַהויפּטעט ניטשע. נאָר שאַפֿער און עקסטרעמער דריקט ער זיך אויס אין די וויטערדיקע ווערטער:

„דער תמצית פֿון יעדער ריכטיקער, געזונטער אַריסטאָקראַטיע באַשטייט אין דעם, וואָס זי פֿילט זיך ניט אַלס אַ טייל פֿון דער אַלגעמיינער געזעלשאַפֿט־לעכער אָרדנונג, נאָר אַלס איר ציל און איר אויפֿגאַבע; זי זעט צו מיט אַ גאַנץ גוטן געוויסן, ווי מען ברענגט איר פֿאַר אַ קרבן מאַסן מענטשן, וועלכע מען האָט פֿון אירעטוועגן פֿאַרוואַנדלט אין האַלבע מענטשן, אין שקלאַפֿן, דערנידע־ריקטע ביז צו דעם צושטאַנד פֿון געצייג". אָדער ווי זאָראָטוסטראַ זאָגט אין „געטערדעמערונג": „עס איז ניטאָ קיין גיפֿטיקערער גיפֿט, ווי די לערע וועגן גלייכהייט, וויל זי וועלט געפֿריידיקט אין דעם נאָמען פֿון גערעכטיקייט, באמת אָבער איז זי דער סוף פֿון גערעכטיקייט".

עס איז פֿון דעם אָלעם זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז וואָס נאָר עס שמעקט מיט דעמאָקראַטיע, איז ביי ניטשען פֿאַראַכט און פֿאַרהאַסט, די דעמאָקראַטישע באַוועגונג ניט אויסגעשלאָסן. זי איז, לויט זיין מיינונג, „ניט קיין פֿאַרפֿולקאָמטע פֿאָליטישע אָרגאַניזאַציע, נאָר אַ צוריקשריט, אָדער, ריכטיקער, אַ דערנידרונג פֿון דעם מענטשן". וועג די דעמאָקראַטישע באַוועגונג זאָל אָנהאַלטן, וואָלט זי פֿאַרוואַנדלען די מענטשן אין„ אַ שבט פֿון קאַרליקעס מיט איינע און די זעלבע געווואוינהייטן, זיטן און פֿאַדערונגען".

ניטשע פֿאַרהאַסט די קריסטלעכע רעליגיע, וויל זי, לויט זיין מיינונג, פֿרייַדיקט „גליכהייט פֿאַר גאָט" און זי העלפֿט דורך דעם דער דעמאָקראַטישער באַוועגונג.

די סיבות פֿון דער דעמאָקראַטישער באַוועגונג וויל ניטשע געפֿינען אין „דער בלוט־פֿאַרמישונג פֿון די הערן און שקלאַפֿן", און אין געמישטע היראַטן פֿון פֿאַרשיידענע ראַסן איבערהויפּט. און ביי ניטשען זיינען די „הערן" און די „שקלאַפֿן" צוויי פֿאַרשיידענע ראַסן, וועלכע זיינען וויט אויף דער אַנדערער, וויי הימל פֿון דער ערד. אָזעלכע בלוט־פֿאַרמישונגען פֿירן, לויט זיין מיינונג, צו אויסגעבורט, צו דעגענעראַציע, עס ווערן געבוירן מענשן מיט אַ שוואַכן וויל. „שוואַכער ווילן — די דאָזיקע פֿאַרקריפּלונג הערשט איבעראַל אין אונדזער צייט" — באַקלאָגט זיך ניטשע.

צום שלוס פֿון אָט דעם אַרטיקל דאַרף נאָך באַמערקט ווערן, אַז אויך אין זיין טעאָריע פֿון זיין „איבערמענטש" האָט ניטשע ניט וויניק ווידערשפּרוכן,

הויפּטזאַכלעך אין דעם פונקט, ווי דער „איבערמענטש" דאַרף באַשאַפֿן ווערן. ווי פֿריער שוין באַמערקט, דאַרף דער „איבערמענטש" זיין אַ פֿראַדוקט פֿון עוואָלוציע, די העכערע שטאַמען אָפּ פֿון די נידעריקערע, אָדער, ווי זאַראַטוסטראַ דריקט זיך אויס: „דער מענטש איז אַ פּאָדים, וועלכער איז אויסגעצויגן צווישן דער חיה און דעם איבערמענטש". און ווייטער: „אונדזער וועג פֿירט נאָך אויבן, פֿון די עקזיסטירנדע ראַסע — צו די העכערע פֿון זיי".

אין זיין לעצטן בוך „אַנטי־קריסט" געפֿינען מיר אָבער שוין אַ גאַנץ אַנדערע פֿאָרשטעלונג פֿון דעם „איבערמענטש". רעדנדיק וועגן אים, זאָגט ניטשע אין זיין דערמאָנטן בוך אַזוי:

„אַזעלכע אייגנצלינגע פֿערזונדערקייטן, — גליקלעכע, באַזונדערס אינגעגענבענע עקזעמפּליאַרן פֿון דעם מענטשלעכן מין — זיינען אַלע מאָל געווען מעגלעך און, עס קען זיין, זיי וועלן אַלע מאָל מעגלך זיין. אָפֿילו גאַנצע דורות, שבטים, פֿעלקער קענען אַ מאָל זיין אַזעלכע אייגנגעבענע". עס הייסט, אַז דער „איבערמענטש" איז שוין אַ מאָל געווען אין דער געשיכטע, און ניט אין מאָל, נאָר מערערע מאָל. זאַראַטוסטראַ אָבער זאָגט: „עס איז נאָך קיין מאָל ניט געווען קיין איבערמענטש".

ניט נעמענדיק אין באַטראַכט דעם דאָזיקן ווידערשפּרוך, איז דער „איבערמענטש" פֿון ניטשע גאַנץ קלאָר און דייטלעך, און מען דאַרף אָננעמען, אַז זיין איבערצייגונג איז, דאָס דער „איבערמענטש" מוז געשאַפֿן ווערן אָלס אַ פֿראַדוקט פֿון דער עוואָלוציע, ווייל דעם דאָזיקן דערמאָנטן ווידערשפּרוך קען מען פֿאָרענטפֿערן מיט ניטשעס אייגענע ווערטער: דער „איבערמענטש" וואָס האָט אין דער ווירקלעכקייט עקזיסטירט, איז שטענדיק געווען נאָר אַ גליקלעכער צופֿאַל, אָבער ער איז קיין מאָל ניט געווען קיין פֿראַדוקט פֿון אַן אָבזיכטלעכער שאַפֿונג. און ניטשעס טעאָריע באַשטייט דאָך טאָקע אין דעם, אַז די מענטשהייט דאַרף זיך מאָכן פֿאָר איר אויפֿגאָבע און איר ציל צו באַשאַפֿן דעם „איבערמענטש".

פֿון דעם אַלעם, וואָס איז ביז איצט איבערגעגעבן געוואָרן וועגן ניטשע און זיין לערע, קען מען שוין האָבן אַן אַלגעמיינעם באַגריף וועגן זיינע אָנזיכטן איבער עטיק און מאָראַל.

די הויפּט־יסודות פֿון אונדזער עטיק און מאָראַל זיינען די באַגריפֿן „גוט" און „שלעכט", „שייך" און „מיאוס", „אמת" און „שקר", „רחמנות" און „אכזריות" א. א. וו. ניטשע האָט אָבער די דאָזיקע הויפּט־יסודות געשטעלט אונטער אַ פֿראַגע־צייכן. ער האָט זיך געשטעלט די פֿראַגע: איז אין דער ווירקלעכקייט דאָס אַלגעמיין־אָנגענומענע „גוט" באמת גוט און דאָס אַלגעמיין־אָנערקענטע „שלעכט" טאָקע שלעכט? איז רחמנות דורכאויס אַ מדה טובה און מוז אכזריות אומבאַדינגט פֿאַרדאָמט ווערן? און וואָס איז אמת, און וואָס איז שקר, ווער האָט עס באַשטימט?

און אַוועקשטעלנדיק די הויפּט־יסודות פֿון אונדזער עטיק און מאָראַל אונטער אַ פֿראַגע־צייכן, וואַרפֿנדיק זיי אין אַ ספֿק אַריין, האָט ניטשע אין זיין ווייטערדיקן דענקען געמוזט מאָכן אַ דורכדרינגנדע רעוויזיע אין דער גאַנצער עטיק און מאָראַל. און מאָכנדיק זי, האָט ער אויך געמוזט, כּדי צו זיין אויף

וויפֿל עס איז קאַנסעקווענט, קומען צו אַזעלכע שלוסן, וועלכע זאַלן באַשטעטיקן זיין גרונט־אידעע פֿון דעם „איבערמענטש".

„כּמעט אַלץ דאָס, וואָס מיר רופֿן די העכסטע קולטור, שטאַמט פֿון דער באַגייסטערונג פֿון אכזריות און איר פֿאַרטיפֿונג" — זאָגט ניטשע. און אויב אַזוי, קען דאָך אַכזריות ניט פֿאַרדאַמט ווערן, נאָר גראָד אומגעקערט, זי דאַרף געלויבט ווערן. ניטשע זעט איבערהויפּט אין אכזריות דעם וויכטיקסטן פֿאַקטאָר אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער מענטשלעכער קולטור און אין דעם מענטשלעכן פֿאַרשריט. לויט זיין מיינונג האָט אכזריות, גוואַלט, שקלאַפֿערײַ, דעספּאָטיזם, רויבערײַ, און אַ גאַנצע רײַ אַנדערע פֿון דעם מין, וואָס מיר רופֿן שלעכטע מידות, געווירקט אויף דער אַנטוויקלונג און דערהויבונג פֿון מענטשלעכן טיפּ. און גענפֿינענדיק, אַז קנאה, שנאה, שטאַלצקייט און די לוסט צו מאַכט זיינען אַלץ אַפֿעקטן, וועלכע האָבן מיטגעהאָלפֿן און מיטגעווירקט צו דער אַנטוויקלונג פֿון לעבן, שרעקט זיך ניטשע דעריבער ניט אָפּ צו פֿאַדערן, אַז די דאָזיקע אויסגערעכנטע אַפֿעקטן זאָלן שטאַרקער אַנטוויקלט ווערן בײַם מענטשן, כּדי עס זאָל דערמיט געהויבן ווערן די קראַפֿט פֿון לעבן.

„עס איז אַנפֿאַנגס נויטיק, אַז דער שלאַנג זאָל פֿאַרוואַנדלט ווערן אין אַ דראַכן, כּדי עס זאָל זיך געפֿינען אַ העלד, וואָס זאָל אים באַזיגן" — זאָגט ניטשע. דער העלד איז בײַ אים דאָס העכסטע ציל צו וואָס די מענטשהייט דאַרף שטרעבן, און דעריבער קאַנצענטרירט זיך בײַ ניטשען די גאַנצע עטיק און מאָראַל פֿון דער מענטשהייט אין העלדישקייט.

ניטשע איז געקומען צום געדאַנק, אַז די קליינלעכקייט פֿון דעם איצטיקן מענטשן איז אַ פּראָדוקט פֿון דער איצטיקער עטיק און מאָראַל, און ער האָט דעריבער אויסגערופֿן: „רעווידירט אייער מאָראַל". איז זי באמת אַן אַבסאָלוטע מאָראַל, דאַרף זי פֿאַר קיין רעוויזיע ניט מורא האָבן; האָט זי אָבער יאָ מורא פֿאַר אַן אונטערזוכונג, איז דאָך דאָס דער בעסטער סימן, אַז מיר דאַרפֿן זיך פֿון איר באַפֿרייען.

וועג מען שטימט אַפֿילו ניט אין מיט ניטשעס מיינונגען און באַהויפּטונגען, מוז אים אָבער דאָך געגעבן ווערן די אַנערקענונג, אַז ער איז דער ערשטער געווען, וואָס האָט אַזוי אַריגינעל אויפֿגענומען די פֿראָגע פֿון מאָראַל און עטיק, אויך ביז ניטשען האָט מען גענוג גערעדט און געשריבן וועגן יעדן פּונקט פֿון מאָראַל, אָבער קיינער האָט ניט געשטעלט אין פֿראָגע די גרונט־פֿרינציפּן פֿון דער מאָראַל. די גרונט־פֿרינציפּן זיינען געווען אייניג פֿון די אַנערקענטע אמתן, אין וועלכע קיינער וואָגט ניט צו צווייפֿלען. ניטשע האָט אָבער געוואָגט. ער האָט די גרונט־פֿרינציפּן געשטעלט אונטער אַ פֿראָגע־צייכן, און דערמיט האָט ער געגעבן זייער אַ וויכטיקע אויפֿגאָבע פֿאַר דעם מענטשלעכן גריבלענדיקן געדאַנק זיך צו באַשעפֿטיקן, רעווידירן די אַלטע וועדטן און נאָכזוכן זייער עכטקייט.

ניטשע וויל ניט זיין קיין צעשטערער פֿון דער מאָראַל אין אַלגעמיין. ער וויל נאָר צעשטערן די אַלטע אַנגענומענע מאָראַל, וויל ער גלויבט, אַז ער קען באַשאַפֿן אַ נייע. ער וויל צעברעכן די אַלטע לוחות, כּדי צו פֿאַרשרייבן אויף נייע זיינע אייגענע נייע עשרת הדברות. אַ סך האָבן דעריבער אַ טעות, וועג זיי בא־

הויפּטן, אַז ניטשע איז געווען אַ קעגנער פֿון מאַראַל און עטיק איבערהויפּט. אין זיין „מאַרגענרעטהע" זאָגט ניטשע: „איך לייקן ניט, אַז מען דאַרף אויסמיידן פֿיל אַנדלונגען, וועלכע רעכענען זיך פֿאַר אוממאַראַליש, איך גיב צו, אַז מען דאַרף אָפֿילו קעמפֿן קעגן זיי. עס איז אויך אומצווייפֿלהאַפֿט, אַז פֿילעס, וואָס איז אָנגענומען פֿאַר מאַראַליש, דאַרף געטאָן ווערן און געשטיצט ווערן; איך זע נאָר פֿון ביידע — אַנדערע אורזאַכן, ווי מען האָט עס געטאָן פֿריער".

אין די אָנגענומענע גרונט־פּרינציפּן פֿון דער מאַראַל זעט ניטשע עטוואָס פֿיינטלעכס צו די יסודות פֿון לעבן. ער זעט אין זיי נאָר דעם אָסקעטישן אידעאַל, און קעגן דעם אָסקעטיזם קעמפֿט ניטשע מיט זיין גאַנצער קראַפֿט.

עס איז אָנגענומען, אַז די מדה פֿון רחמנות איז דער הויפּט־יסוד פֿון אונדזער מאַראַל. רחמנות איז אַזוי צו זאָגן דער ערשטער קוואַל פֿון וואָנען אונדזער איצטיקע מאַראַל האָט זיך אָנטוויקעלט. און אונטערנעמענדיק צו צעברעכן די אַלטע לוחות, איז ניטשע דעריבער אַרויס מיט זיין גאַנצער ענערגיע קעגן דער מדה פֿון רחמנות וויַ אַ מאַראַלישער פּרינציפּ. ער האָט דערמיט געוואָלט אונטערזעגן דעם בוים ביי זיין וואָרצל.

„ווער אין דער וועלט טוט נאָך מער דומהייטן, ווי די באַרמהערציקע? און וואָס האָט נאָך אין דער וועלט פֿאַראורזאַכט מער ליידן ווי די דומהייטן פֿון די באַרמהערציקע?" — פֿרעגט ניטשע. און לויט זיין מיינונג ווערן די ליידן פֿון דער מענטשהייט אָנשטעקנד נאָר צוליב דער שולד פֿון רחמנות. וואָלט געווען וויניקער רחמנות, וואָלט די מענטשהייט פֿון אַזוי פֿיל ליידן ניט געוואוסט. „רחמנות פֿאַרמערט די ליידן און פֿאַרהיט די עקסיסטענץ פֿון אַלץ וואָס איז עלנט, דער הויפּט־עלעמענט פֿון מענטשלעכן זינקען; זי העלפֿט מיט, אַז ער זאָל זיך נאָך פֿאַרשטאַרקן. רחמנות פֿאַרליקענט דאָס לעבן און זי מאַכט אים אַלץ מער ווערט פֿאַרליקנט צו ווערן" — זאָגט ניטשע אין זיין „אָנטי־קריסט". אַדער ריידנדיק מיט זאַראַטוסטראָס מויל: „מלחמה און העלדישקייט האָבן אויפֿגעטאָן מער גרויסע זאַכן, ווי די ליבע צום מיטמענטשן. ניט אייער בארמהערציקייט, נאָר די דרייסטקייט און מוטיקייט האָט גערעטעוועט די אומגליקלעכע. וואָס איז גוט? פֿרעגט איר. עס איז גוט צו זיין אַ דרייסטער". און אין אַן אַנדער אָרט: „רחמנות ווירקט בעצם קעגן דעם געזעץ פֿון פֿראָגרעס, ווען כער דריקט זיך אויס אין לאָזן לעבן די שטאַרקע און פֿעאיקע און פֿאַרניכטן די שוואַכע און אומפֿעאיקע. — רחמנות האַלט אויף און אונטערשטיצט דאָס, וואָס איז רייף פֿאַר פֿאַרניכטונג".

און ווייטער: „מען קען ניט זיין קיין רופֿא פֿון עטוואָס אומהיילבאַרס; מען דאַרף אַ שטויס טאָן דאָס, וואָס איז אַליין שוין גרייט צום פֿאַלן! שוואַכע און ניט קיין געראַטענע דאַרפֿן אונטערגיין! מען דאַרף נאָך מיטווירקן זייער אונטערגאַנג!"

(עס איז דערביי אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז ניטשע אַליין איז בטבע געווען זייער אַ ווייך־האַרציקער און די מדה פֿון רחמנות איז ביי אים געווען זייער שטאַרק אָנטוויקעלט.)

און אין זיין געדאַנקען־גאַנג ווען מאַראַל און עטיק איז ניטשע גאָנץ באַזונדערס אויסגעהאַלטן און קאָנסעקווענט. אָבסאָלוטע גוטסקייט, ניט קיין באַ־

רמהערציקייט, זעט ער אין דער שלעכטקייט פון מענטשן, אין זיין האַרטהער־
ציקייט. „דער מענטש דאַרף ווערן שטאַרקער און שלעכטער" — זאָגט ניטשע.
־איך טראַכט אַפּט ווועגן דעם, ווי אַ שטויס צו געבן דעם מענטשן פֿאַרוווערטס,
מאַכן אים שטאַרקער, שלעכטער און טיפֿער". אָדער ווי ער דריקט זיך אויס ביי
אַן אַנדער געלעגנהייט: „שלעכטקייט איז די גרעסטע קראַפֿט אין מענטשן. זי
איז אַבער ניט זיין ציל, נאָר דער וועג צום ציל".

און דער ציל, די עטישע איידאַלן פון ניטשע, באַשטייט אין אַ שטאַרקן,
פֿרייען ווילן. דער פֿרייער, שטאַרקער ווילן אַלס אַזעלכער, אַן ווועלכע עס איז
דערגרייכבאַרע רעזולטאַטן, דאָס שטאַרקע גלוסטן און פֿאַרלאַנגען אַן און פֿאַר
זיך איז ביי ניטשען דאָס וויכטיקסטע.

„א, ווען איר וואָלט זיך באַפֿרייט פון יעדער האַלבקייט אין פֿאַרלאַנגען, ווען
איר וואָלט געווען אַזוי אַנטשיידן אין פֿוילקייט ווי אין טעטיקייט!" — רופֿט אויס
זאַראַטוסטרא. גאַנצקייט, שטאַרקייט און ווילן, אַנטשיידנקייט, ווען פֿויל זיין
אפֿילו, דאַרף אויך ניט זיין האַב, איז ניטשעס פּאַדערונג. „א, ווען איר וואָלט
פֿאַרשטאַנען מייַנע ווערטער", רופֿט אויס זאַראַטוסטרא, „טוט אַלץ וואָס אייך
גלוסט — נאָר זייט אַזעלכע, ווועלכע קענען גלוסטן". „נאָר וויניקע קענען גלוסטן,
די מערהייט אַבער טוט דעם ווילן פון אַנדערע".

ניטשע געפֿינט ניט קיין אַנדער גליק אין לעבן ווי אַזאַ, וואָס איז פֿאַר־
בונדן מיט דעם וואוקס פון דער ווילנסקראַפֿט.

די פֿרייהייט, די אַבסאָלוטע פֿרייהייט אַן יעדער באַגרענצונג, ווועלכע ניטשע
שטעלט זיך פֿאַר אַן אידעאַל, די ווילנסקראַפֿט און דער ווילן צו מאַכט זיינען
ביי אים ניט קיין מיטלען צו דערגרייכן אַן אומבאַשרענקטן גענוס פון לעבן,
וואָס דריקט זיך אויס אין הפֿקרות. אין קעגנטייל. ניטשע איז אַ קעגנער פון
הפֿקרות. דער פֿרייער שטאַרקער ווילן דאַרף דעם מענטשן מאַכן פֿאַר אַן „איבער־
מענטש" אַבער ניט פֿאַר קיין הפֿקר־מענטש. ער רעווידירט אונדזער מאָראַל, ער
שטעלט זי אונטער אַ פֿראַגע־צייכן, ווייל זי מאַכט דעם מענטשן פֿאַר אַן אַסקעט,
ער אַנערקענט ניט די טוגנד פֿאַר אַ פֿרעמד צוגעטשעפּעט גליד, ער פֿאַרלאַנגט
אַבער פֿיל מער: „די טוגנד דאַרף זיין אייער וועזן, אַבער ניט עטוואָס פֿרעמדס,
ניט קיין פֿעל און ניט קיין דעקע". און אַז די טוגנד זאָל ווערן דאָס וועזן פון
מענטשן — זעט ניטשע נאָר אין דעם שאַפֿן פון אַ שטאַרקן פֿרייען ווילן. „מען
באַפֿעלט דעם, ווער עס קען זיך אַליין ניט באַפֿעלן און געהאָרכן". די מאָראַל
דאַרף ניט זיין אַ געשאַפֿענע פון פֿרעמדע, נאָר דער אינדיווידואום דאַרף זיין
אימשטאַנד זיין מאָראַל זיך צו שאַפֿן. „דער, וואָס האָט געזאָגט: אָט דאָס איז
מיין „גוטעס" און דאָס איז מיין „שלעכטעס" — האָט אין זיך אַנטדעקט זיין
־איך", — זאָגט זאַראַטוסטרא.

די פֿילאָזאָפֿישע גרונטלאָגע פון ניטשעס מיינונגען ווועגן מאָראַל קען מען
אין קורצן אויסדריקן אויף אַזאַ אופֿן:

דער יסוד פון מאָראַל געפֿינט זיך ניט אין דער מאָראַל גופֿא און אויך ניט
אין דעם מענטשלעכן שכל, נאָר אין דער ווירקלעכקייט פון לעבן און אין דער
נאַטור. אַן אַבסאָלוטע מאָראַל עקזיסטירט ניט פֿאַר ניטשען. דעם הויפּט־יסוד
פון דער מאָראַל זאָל מען זוכן אין דער פֿיזיאָלאָגיע, דער פֿיזיאָלאָגישער עלע־

מענט איז דער קוואל פון וואנען עס שטאמט די מאראל. א גוטער מענטש — א „גליקלעכער" — וועט אומבאדינגט גאנץ אנדערש האנדלען וויי אן אומגליקלעכער און ער וועט אינסטינקטיוו מורא האבן פאר געוויסע האנדלונגען און וועט זיי אויסמיידן, בעת אן אומגליקלעכער וועט זיי ניט אויסמיידן. דער גליקלעכער איז זיין פארקער מיט זיינע מיטמענטשן שטעלט תמיד פאר דעם אויסדרוק פון זיין פיזיאלאגישן „איך", זיין טוגנד איז א רעזולטאט פון זיין גליק.

און ארויסגייענדיק פון דעם דאזיקן שטאנדפונקט, פירט ניטשע אויס, אז דער פרינציפ פון לעבן איז אין איין און דער זעלביקער צייט אויך דער פרינציפ פון מאראל. און ער שטעלט די פראגע אזוי: ווי דארף זיין די מאראל, וועלכע זאל זיין אין אינקלאנג מיט דעם לעבן אין גאנצן, קיין זאך ניט ענדערנדיק אין אים און קיין זאך ניט פארוואנדלדיק אין אים, אנערקענענדיק אין לעבן אלץ, וואס אין אים געפינט זיך, — פיינטשאפט, אכזריות, גרויסטאט, — זיענדיק אין דעם אינסטינקט פון לעבן דעם אייגציקן מוז?

און דער אינסטינקט פון לעבן איז ביי ניטשען, ווי מיר ווייסן, דער ווילן צו מאכט. „דער דארשט צום לעבן איז דער פארלאנג צו מאכט", כאזערט איבער ניטשע אומצייליקע מאל. און אויב אזוי, איז מאראליש אלץ דאס, וואס פירט צו מאכט און הערשאפט, און אלץ, וואס שטערט צו דער דערגרייכונג פון מאכט און הערשאפט — איז אוממאראליש. ווייל די מאראל מוז זיין אין אינקלאנג מיט דעם אינסטינקט פון לעבן.

אין זיין בוך „יענזייטס דעם גוטן און בעזן" זאגט ניטשע: „דאס לעבן באשטייט אין זיין וועזן — אין פארכאפן פרעמדס, אין דערנידעריקן דעם שוואכן, אין אונטערדריקונג, ענגהארציקייט, פארשקלאפונג און אין בעסטן פאל אין עקספלואטירן. עקספלואטאציע איז אבער גאר ניט די אייגנשאפט פון א פאר־דארבענער אדער פון א ניט־פארפולקאמטער אורלאטער געזעלשאפט; די עקס־פלואטאציע איז דאס וועזן פון אלץ וואס לעבט, זיין ארגאנישע פונקציע; זי איז א רעזולטאט פון דעם ווירקלעכן דארשט צו מאכט, וועלכע איז די ליבע צום לעבן".

און אין זיין „אנטי־קריסט" געפינען מיר די פאלגנדע פארמולירונג פון „גוט" און „שלעכט": „אין וואס באשטייט דאס גוטס? — אין אלץ, וואס פאר־שטארקט דאס געפיל פון מאכט און הערשאפט, אין דעם וואונטש ביים מענטשן צו מאכט און הערשאפט. אין וואס באשטייט דאס שלעכטס? — אין אלץ וואס שטאמט פון שוואכקייט. אין וואס באשטייט גליק? — אין דעם געפיל, אז די מאכט וואקסט, אז אלע שטערונגען זיינען בייגעקומען געווארן. עס איז ניט גוטיק קיין באפרידיקונג, עס איז גוטיק צו פארשטארקן די מאכט, עס איז ניט גוטיק קיין פרידן, עס איז גוטיק מלחמה, עס איז ניט גוטיק קיין טוגנד, נאר מאכט".

דער רעזולטאט אזוא איז קלאר: וואס איז מאראל? — מאכט. וואס איז אומ־מאראל? — שוואכקייט. וועלכן ציל האט די מאכט? — די מאכט האט קיין אנ־דער ציל ווי מאכט, זי איז דער ציל גופא. „מאכט צוליב מאכט".

✦ ✦ ✦

די פֿאָדערשטע רייַ זיצנדיק, פֿון רעכטס צו לינקס: משה טערמאַן, פֿרוי י. ב. סאַלוצקי, ח. י. ליטוואַק (העלפֿאַנד), מאַריס ווינטשעווסקי, ד״ר מאַקס גאָלדפֿאַרב, ד״ר ב. האָפֿמאַן (צביון); שטייענדיק פֿון רעכטס צו לינקס: י. ב. סאַלוצקי (האַרדמאַן), מ. אָלגין, ד״ר ראָזענבלאָט (בן־יקיר), שכנא עפשטיין (1917)

IV

שרייבער און פֿירער

גרויסע מענטשן און גרויסע פֿירער
לעאָן טראָצקי
פֿערדינאַנד לאַסאַל
א. יובילי פֿון א מאָנומענט (ה. היינע)
דער טאָטע פֿון „בונד"
וולאַדימיר מעדעם
א. ליעסין
ווער האָט געקענט א. ליטוואַקן?
הלל כּץ־בלום
ב. וולאַדעק — דער „יונגער לאַסאַל"
דער „ריגער פּרעזידענט" מאַקסים
שלמה מענדעלסאָן
ד"ר חיים זשיטלאָווסקי
יצחק אייזיק הורוויטש
דוד פֿרישמאַן
די צווייַ גרעסטע העברעאישע פּאָעטן פֿון אונדזער דור
צו מאַני לייבס 60יעריקן געבוירן־טאָג
מ. אָלגין

גרויסע מענטשן און גרויסע פּירער

צום טויט פֿון ניקאַלאַי לענין

אין מיינע יונגע קינדער־יאָרן האָב איך געהאַט אַ גאַנץ קלאָרן באַגריף, וואָס עס מיינט אַ גרויסער מענטש. גרויסע מענטשן זיינען וואונדער־מענטשן. זיי קענען טאָן עטוואָס אַזוינס, וואָס געווייגלעכע מענטשן קענען ניט. ניט נאָר האָבן זיי גאונישע קעפּ, וואָס פֿאַר זיי איז קיין זאַך ניט שווער צו וויסן און צו פֿאַרשטיין, נאָר זיי קענען אויך טאָן וואונדער.

און געוואוסט האָב איך, אַז די גאָר גרויסע מענטשן, די נביאים, די תנאים, אמוראים, גאונים זיינען בפֿויז געווען אַמאָל. דער ווילנער גאון איז געווען דער לעצטער פֿון זיי. אָבער היינט זיינען שוין קיין גאָר גרויסע מענטשן ניטאָ. עס איז נאָך דאָ וואו אַ גרויסער מענטש, ר׳ יצחק אלחנן משל׳, אָבער אַזעלכע ווי דער ווילנער גאון, שוין אָפּגערעדט ווי דער רמב״ם, זיינען היינט ניט מער בנמצא.

וועג איך בין אַ ביסל עלטער געוואָרן האָב איך זיך דערוואוסט וועגן אַנדערע גרויסע מענטשן, יידישע און ניט־יידישע, אָבער זיי זיינען פֿאַר מיר געווען וואונדער־מענטשן, עפּעס מענטשן ניט אין גאַנצן קיין ערדישע, פֿאַר וועלכע מען קען ניט געבּרויכן די געווייגלעכע מענטשלעכע מאָס. איך האָב נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט פֿון ניטשעס אויסדרוק „איבערמענטשן״, אָבער דאָס איז געווען מיין באַגריף וועגן גרויסע מענטשן.

נאָר וואָס עלטער איך בין געוואָרן איז געוואָרן קלאָרער מיין באַגריף וועגן גרויסע מענטשן. און וואָס מער איך האָב אין די שפּעטערדיקע יאָרן געהאַט די געלעגנהייט צו זען גרויסע מענטשן און באַקענט צו ווערן מיט זיי, אַלץ שווערער איז פֿאַר מיר געוואָרן צו באַגרייפֿן דעם סוד פֿון זייער גרויסקייט.

איך האָב שוין געוואוסט, אַז אַ גרויסער מענטש איז ניט קיין וואונדער־מענטש און אַז ער איז אַזוי ערדיש ווי אַלע מענטשן. איך האָב פֿאַרשטאַנען די גרויסקייט פֿון געלערנטע מענטשן, מיט שארפֿע קעפּ, מיט אַ סך וויסן און מיט טיפֿן שכל, מיט אויסערגעווייגלעכע פּעאיקייטן. מיר איז אָבער שווערער געווען צו באַגרייפֿן די גרויסקייט פֿון פֿיל מענטשן, וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אייגנפֿלוס אין פּאָליטישן און געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. איך האָב געזוכט צו פֿאַרשטיין, פֿאַרוואָס אָט די מענטשן, וועלכע קוקן אויס אין מיינע אויגן פֿאַר גאַנץ געווייגלעכע, האָבן אַזאַ כּוח אין זיך, אַז זיי קענען באַאייגנפֿלוסן גרויסע מאַסן און ווערן זייערע פֿירער.

עס איז לייכט אָנצואוויזן אויף אַ וויסנשאַפֿטסמאַן, אויף אַ געלערנטן אין וואָס זיין גרויסקייט באַשטייט. איר קענט אָנווייזן מיטן פֿינגער אויף זייער אויסערגעווייגלעכע פּעאיקייטן, אויף זיין חריפֿות, אויף זיין בקיאות, אויף זייער גענייגלעכע אייגנאַלן. אָבער עס איז שווערער אָנצואוויזן אויף עפּעס באַשטימטס

אויסערגעווײנלעכס אין דער גרויסקייט פון אַ פּאָליטישן אָדער געזעלשאַפטלעכן פּירער. איר פּילט בלויז, אַז ער האָט אין זיך עפּעס אויסערגעווײנלעכס, וואָס גיט אים דעם כּוח צו באַאײנפלוסן און צו ווירקן אויף מאַסן מענטשן. אָבער איר קענט ניט זאָגן באַשטימט וואָס דאָס איז.

אין די מייסטע פאַלן צייכענען זיך די גרויסע פּאָליטישע אָדער געזעלשאַפטלעכע פּירער ניט אויס מיט זײַן ווײַסן, געלערנטקייט און קענטעניש. אין די רייען פון זייערע געפּירטע געפינען זיך מענטשן, וואָס ווייסן און קענען מער פון זיי. אָפט זײַנען פאַראַן צווישן די געפּירטע אַזעלכע, וועלכע האָבן, דוכט זיך, מער פאַסנדע מעלות פאַר פּירערשאַפט, ווי זייערע פּירער. זיי קענען בעסער רעדן, זיי קענען בעסער שרײַבן און זײַנען פּעאיקער און קליגער.

מאַנכע ענטפּערן, אַז עס איז אַ צופאַל. עס זײַנען פאַראַן מענטשן, וואָס האָבן צו פאַרדאַנקען זייער גרויסקייט בלויז אַ גליקלעכן צופאַל. איך וועל צוגעבן, אַז אין דעם איז פאַראַן אַ טייל אמת. אָבער בשום אופן ניט דער גאַנצער אמת. דער צופאַל גיט בלויז איינעם די מעגלעכקייט אַרויסצואוויזן וואָס ער קען און וואָס ער באַזיצט אין זיך. אָבער ער מוז פריער פאַר אַלץ האָבן עטוואָס אין זיך, אַז ער זאָל עס קענען אַרויסוויזן, ווען דער צופאַל איז געקומען. דער צופאַל באַשאַפט ניט דעם פּירער. דער צופאַל פּירט בלויז אַרויס דעם פּירער אויף דער בריייטער, גרויסער סצענע, אויף וועלכער ער געוויינט זיין גרויסע פאָפולאַריטעט.

די גרויסע פאָפולאַריטעט, וואָס ניקאָלאַי לענין האָט געקראָגן, ווען די באַלשעוויקעס האָבן פאַרכאַפּט די קאָנטראָל איבער דער רוסישער רעוואָלוציע, איז אַ נאַטירלעכע. אויף איר דאַרף מען מער קיין קשיות ניט פּרעגן. לענין איז דאָן אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויף דער גרויסער, בריייטער סצענע פון דער רוסישער רעוואָלוציע און די אויגן פון דער גאַנצער וועלט זיינען געווען צו אים געריכטעט. די פּראָגע איז אָבער, אין וואָס איז באַשטאַנען לענינס כּוח צו קריגן דעם גרויסן איינפלוס אויף זיין פּאַרטיי, אויף זיין קרייז מענטשן, וועלכע האָבן אים געמאַכט פאַר דעם פּירער פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציע.

און אָט די פּראָגע דאַרף מען שטעלן ניט נאָר וועגן לענינען, נאָר וועגן פאַרשיידענע אַנדערע פּירער פון באַוועגונגען, וועלכע האָבן געווען אַ גרויסע פאָפולאַריטעט.

איך האָב מיר געשטעלט די פּראָגע, ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל געזען ד״ר הערצל און ד״ר נאָרדאו און האָב געהאַט די געלעגנהייט מיט זיי צו רעדן. איך האָב אין ד״ר הערצלן געזען ניט מער, ווי אַ געווײנלעכן מענטשן, בעת אין ד״ר נאָרדאו האָב איך געזען אַ מענטשן מיט אויסערגעווײנלעכע פעאיקייטן. ד״ר הערצל האָט זיך מיט קיין זאַך ניט אויסגעצייכנט. ער איז ניט געווען קיין ווײַסנשאַפטסמאַן, ער איז געווען אַ מיטלמעסיקער שרייבער, אַ מיטלמעסיקער רעדנער און אין אַלגעמיין ניט מער ווי אַ דורכשניטלעכער אייראָפּעאישער אינטעליגענט. ד״ר נאָרדאו אָבער איז געווען אַלץ. אַ ווײַסנשאַפטסמאַן, אַ גלענצנדער רעדנער, אַ גלענצנדער שרייבער, קלוג, שאַרף, אַריגינעל, גייסטרייך און גראָטן אויף אַלע פלים. און דאָך איז ד״ר הערצל געווארן דער פּירער פון אַ גרויסער מאַסן־באַוועגונג און ניט ד״ר נאָרדאו.

און איך האָב איין מאָל געזען און פֿאַרשטאַנען פֿאַרוואָס ד״ר הערצל איז דער פֿירער און ניט ד״ר נאַרדאו. עס איז געווען אַ שטורעמדיקע זיצונג פֿון דעם ציוניסטישן קאָנגרעס, פֿון וועלכער ד״ר נאַרדאו איז געווען דער פֿאָר־זיצער. דער גאַנצער קאָנגרעס־זאָל איז געגאַנגען כאַדאַראַם און ד״ר נאַרדאו האָט געאַרבעט מיט אַלע כוחות דעם שטורעם איינצושטילן. ער איז געשטאַנען מיט זיין לייבן־קאָפּ אַן אָנגעשטרענגטער און האָט מיט זיין גאַנצער קראַפֿט גע־קלאַפּט מיטן האַמער און געדונערט מיט זיין שטאַרקער שטים, אַז עס זאָל ווערן רואיק. עס האָט אָבער ניט געהאָלפֿן. סיי די שטאַרקע קלעפּ פֿון זיין האַמער, סיי זיין שטאַרקע שטים זיינען פֿאַרטויבט געוואָרן פֿון דעם טומל, וואָס עס האָט געהערשט אין זאָל. נאָר אָט האָט זיך פֿון הינטער די קולסין אַרויסגערוקט ד״ר הערצל און האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים פֿרעזידיום־טיש. ער האָט זיך אייניגע־גראָבן מיט די אויגן אין דער פֿאַרזאַמלונג, געזומען דעם האַמער, אַ קלאַפּ גע־טאָן ענערגיש איין מאָל, אַ צוויי מאָל, און — עס איז שטיל געוואָרן. דער גאַנ־צער שטורם איז ווי מיט איין מאָל אָפּגעשטאַרבן.

עפּעס האָט דער מאַן איז זיך אַ באַזונדערן כּוח, האָב איך אַ טראַכט געטאָן. אָבער אין וואָס באַשטייט זיין כּוח? איך זע, אַז ער האָט דעם כּוח צו זיין אַ פֿירער, ווייל אים פֿאָלגט מען, אָבער וואָס ליגט אין זיין כּוח באַהאַלטן?

איך האָב געזען גרויסע פֿירער וועגן וועלכע מען האָט קיין פֿראָגן ניט גע־דאַרפֿט שטעלן. איך האָב געזען זשאַרעסן און עס איז פֿאַר מיר געווען קלאָר זיין גרויסקייט. אַ מענטש, וואָס האָט פֿאַרמאָגט אַלץ. אַ גרויסן, ברייטן וויסן, אַן אומפֿאַרגלייכלעכן רעדנער־טאַלאַנט, אַן אומדערשעפּלעכע ענערגיע, אַ פֿייער־דיקן טעמפּעראַמענט, אַ שאַרפֿן מוח און אַ וועלט מיט קלוגקייט. ווי אַזוי קען אַזאַ מענטש ניט זיין אַ פֿירער? ווי אַזוי זאָלן די מאַסן אַזאַ אויסערגעווינלעכן מענטשן ניט פֿאָלגן?

ווען אָבער איך האָב געזען לענינען, האָב איך מיר געשטעלט אַ פֿראָגע: פֿאַר וואָס? איך האָב אָנגעפֿאָנגען זוכן אין וואָס באַשטייט זיין כּוח.

אין מיינע סטודענטן־יאָרן אין דער שוויץ און אין דייטשלאַנד האָב איך געזען אַלע גרויסע פֿירער פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. איך האָב זיי געזען אויף פֿאַרזאַמלונגען און אויף קאָנגרעסן. איך געדענק מער אָדער ווייני־קער דעם אייגדרוק, וואָס אויף מיר האָט געמאַכט יעדער אייגער פֿון די גרויסע. מיט מאַנכע פֿון זיי האָב איך געהאָט די געלעגנהייט צו רעדן פֿערזענלעך. איינער פֿון די גרויסע, וואָס האָט אויף מיר געמאַכט אַ באַזונדערס שטאַרקן אייגדרוק איז געווען פּלעכאַנאָוו. דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אויסערגעווינלעכע פֿע־איקייטן און מיט אַ ים וויסן, אַ וואונדערבאַרער רעדנער און אַ גלענצנדער שרייי־בער, און מיט אַזוי פֿיל שאַרף־זין, וויץ און הומאָר! אַ קוואַ וואָס שעפּט זיך ניט אויס. זיין וויסן איז געווען אַלזייטיק. מיר דוכט, אַז ער איז אויך געווען אייי־נער פֿון די גרעסטע ליטעראַטור־קענער. ער האָט אַלץ געלעזען און אַלץ געדענקט.

דעם שוואַכסטן אייגדרוק האָט אויף מיר געמאַכט לענין. איך האָב אים געזען, געהערט און גערעדט מיט אים מערערע מאָל. 4 וואַכן צייט בין איך געווען אויף דעם רוסישן סאָציאַל־דעמאָקראַטישן צוזאַמענפֿאָר אין לאָנדאָן, אין וועלכן לע־נין האָט געשפּילט זייער אַ וויכטיקע ראָלע. נאָר יעדעס מאָל ווען איך האָב גע־

זען לענינען האָב איך מיר געשטעלט די פֿראָגע: אין וואָס באַשטייט זיין כּוח צו האָבן אזא גרויסן איינפֿלוס אויף מענטשן? אמת, ער איז א קלוגער, א פֿעאיקער, אָבער אזא טרוקענער, אזא אומאינטערעסאַנטער און אזא בא־שרענקטער מענטש!

איך געדענק, אז וועז איך האָב דאָס ערשטע מאָל געהערט לענינען רעדן אויף א פֿאַרזאַמלונג, האָט ער מיר דערוועקט עפּעס א געפֿיל פֿון אַנטיפּאַטיע קעגן זיך. קיינער האָט ניט געציילט לענינען צווישן די גוטע רעדנער. ער האָט זיך אין זיין רעדן גאָרניט אויסגעצייכנט, ניט מיט דער שיינקייט פֿון שפּראַך און ניט מיט קיין אַראַטאָרישע עפֿעקטן. זיין שטים איז אויך ניט געווען קיין איבעריקס אָנגענעמע... זי האָט געהאָט אזא בלעכענעם קלאַנג און די ווער־טער פֿלעגן זיך ביי אים קייקלען אין האַלדז און זיך אָנשלאָגן איינע אָן די אַנדערע. אין מיינע אויערן האָט עס געקלונגען ווי עס וואָלטן זיך קייקלען אין זיין האַלדז האָרטע ניסלעך. אין זיין רעדן פֿלעגט זיך אויסדריקן אזוי פֿיל ביטול, אזוי פֿיל פֿאַראַכטונג צו זיינע קעגנער, אז ער האָט געמוזט אַרויסרופֿן א געפֿיל פֿון אַנטיפּאַטיע קעגן זיך. איין גרויסע מעלה האָט אָבער געהאָט זיין רעדן, פֿונקט ווי זיין שרייבן. ער איז געווען קלאָר און דייטלעך. זיינע פֿראָזן זיינען געווען קורץ און אָפּגעהאַקט און האָבן געשלאָגן אין פֿונקט צו וועלכן ער האָט געצילט. דער הערער האָט געוואוסט, וואָס ער ווי? און האָט פֿאַרשטאַנען, וואָס ער האָט געזאָגט.

איך האָב לענינען קיין מאָל ניט געזען קיין אויפֿגערעגטן. אין די פֿיר וואָכן צייט פֿון דעם צוזאַמענפֿאָר זיינען פֿאַרגעקומען העפֿטיקע צוזאַמענשטויסן צווישן די באָלשעוויקעס און די מענשעוויקעס. די מייסטע זיצונגען זיינען געווען שטו־רעמדיקע. אָפֿט פֿלעגן זיי אָפּגעבראָכן ווערן אין מיטן. די געמיטער זיינען ביי אַלעמען געווען אויפֿגערעגטע. אָפֿט איז מען גרייט געווען צו באַפֿאַלן איינע די אַנדערע מיט ציין און נעגל, אָבער לענין איז קיין מאָל ניט געווען אויפֿגערעגט, אַלע מאָל געווען קאַלט און איז געזעסן רואיק אויף זיין אָרט. בלויז וועז א רעד־נער פֿלעגט אים אָנגרייפֿן, פֿלעגט זיך ענדערן דער אויסדרוק פֿון זיין עזיכט. עס פֿלעגט זיך באַווייזן אויף זיינע ליפּן א קליין שמייכעלע, וואָס איז געווען פֿול מיט ביטול? און מיט פֿאַראַכטונג. און אָט דאָס דאָזיקע ביטול־שמייכעלע פֿלעגט אָנהאַלטן אזוי לאַנג אויף זיינע ליפּן, ווי לאַנג דער אָנגריף האָט אָנגעהאַלטן.

מיר איז אין יענער צייט קיין מאָל ניט איינגעפֿאַלן צו מאַכן א פֿאַרגלייך צווישן לענינען און פֿלעכאַנאָוון. ווי אזוי האָב איך אים געקענט פֿאַרגלייכן? פֿלעכאַנאָוו איז א מענטש מיט אזוי פֿיל גלאַנץ, מיט אזוי פֿיל באַגאַבונגען, מיט אזא גרויסן, ברייטן און אַלזייטיקן וויסן, בעת לענין איז א מענטש, וואָס צייכנט זיך אין אַלגעמיין ניט אויס א סך מער פֿון דעם דורכשניט. און דאָך האָב איך שוין אויף דעם צוזאַמענפֿאָר געזען, אז א פֿירער איז לענין און ניט פֿלעכאַנאָוו. לע־נינען פֿאַלגט מען, אָבער ניט פֿלעכאַנאָוון. פֿלעכאַנאָוו איז דער למדן, דער לע־רער, אָבער ניט דער פֿירער.

טראָצקי איז אייגער פֿון די פֿאַיקסטע און באַגאַבטסטע מענטשן, וואָס די סאָציאַליסטישע באָוועגונג אין רוסלאַנד האָט אַרויסגעגעבן. ער איז א גלענצ־דער רעדנער און אן אויסגעצייכנטער שרייבער. א מענטש מיט אן אומדער־

שעפּלעכן קוואַל פֿון ענערגיע און מיט אויסערגעווײנלעכע אַרגאַניזאַציע־פֿעאיקייטן, און דאָך האָט טראַצקי בלויז געהאַט פֿאַרערער און באַוואונדערער, אָבער ניט קיין אָנהענגער. ער איז ניט געווען קיין פֿירער. און טראַצקי האָט גראָד געוואָלט זיין אַ פֿירער, אָבער עס האָט זיך אים בלויז אײנגעגעבן צו זיין אַ פֿירער פֿון זיין פּאַרטיי, וועלכע איז באַשטאַנען פֿון אים אַליין.

אויף דעם דערמאָנטן לאָנדאָנער צוזאַמענפֿאַר, וואו עס זיינען געווען די שענסטע רעדנער פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער באַוועגונג, האָט טראַצקי געהאַלטן אַ רעדע פֿון אַ צען מינוטן און זי איז געווען די בעסטע רעדע אויפֿן צוזאַמענפֿאַר. עס איז געווען אַ רעדע, וואָס האָט פֿאַרכאַפּט דעם אָטעם פֿון די פֿאַרזאַמלטע און עס האָט זיך געדוכט, אַז ער ציט אַריבער דעם גאַנצן צוזאַמענפֿאַר אויף זיין זייט. אָבער וען ער האָט געענדיקט רעדן איז טראַצקי וידער געבליבן אַליין, ווי ער איז עס פֿריער געווען.

עס איז דאָ עטוואָס אַזוינס, אַ מין „עפּעס", וואָס די הערצלס, די לענינס האָבן אין זיך און וואָס די פּלעכאַנאָוס און נאַרדאוס האָבן עס ניט.

און מיר דוכט, אַז גראָד אָט דאָס „עפּעס", וואָס מאַכט אַ מענטשן פֿון דורכשניטלעכער אינטעליגענץ און מיט דורכשניטלעכע פֿעאיקייטן פֿאַר אַ גרויסן פֿירער פֿון אַ באַוועגונג, איז גראָד אַזוינס, וואָס געווײנלעך האָלטן מיר עס מער פֿאַר די חסרונות פֿון אַ מענטשן איידער פֿאַר זיינע מעלות.

איך וואָלט דאָס פֿאַרמולירן אויף דעם פֿאָלגנדן אופֿן: אויסער אַ געוויסע מאָס אייגנאַרטיקע מעלות, וואָס אַ מענטש מוז באַזיצן צו ווערן אַ פֿירער, מוז ער אויך האָבן אַ געוויסע מאָס אייגנאַרטיקע חסרונות. און גראָד די חסרונות דאַרפֿן זיין וואָס שטאַרקער, וואָס מער אויסגעשפּראָכן, וואָס עקסטרעמער.

אין אַלגעמיין זיינען די שאַפֿער פֿון באַוועגונגען אין די מייסטע פֿאַלן עקסטרעמע, אײנזײטיקע און פֿאַנאַטישע מענטשן. געווײנלעך איז ביי אונדז אַנגענומען, אַז עקסטרעמקייט, אײנזײטיקייט און פֿאַנאַטיזם זיינען חסרונות, אָבער מיר ווייסן, אַז צו שאַפֿן אַ באַוועגונג זיינען אָט די חסרונות אומבאַדינגט נויטיק און אַנשטאָט חסרונות זיינען זיי גאָר מעלות.

וען איך האָב געלייענט דאָס טאָג־בוך פֿון ד"ר הערצל, האָב איך אויסגעפֿונען דעם סוד פֿון זיין גרויסקייט אַס פֿירער פֿון אַ באַוועגונג. איך האָב אין זיין טאָג־בוך געזען ווי באַשרענקט, ווי אײנזײטיק ער איז געווען אין זיין געדאַנקען־גאַנג, אָבער אָט די דאָזיקע באַשרענקטקייט האָט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו קאַנצענטרירן אַלע זיינע געדאַנקען אויף אײן פונקט, אויף דער ציוניסטישער אידעע. וויניק געדאַנקען קאַנצענטרירט אויף אײן פונקט זיינען פֿיל ווירקזאַמער ווי אַ סך געדאַנקען, וועו זיי זיינען צעווארפֿן אויף פֿאַרשיידענע פונקטן. איך האָב אין אים אים געזען דעם גרויסן פֿאַנאַטיקער פֿון זיין אידעע און אַן אומבאַשרענקטן גלויבן אין זיך. זיין גלויבן איז זיך האָט דערגרייכט די מדרגה פֿון אַ גלויבן אין אַ משיח און אַז דער משיח איז ער.

באַשרענקטקייט, אײנזײטיקייט, פֿאַנאַטיזם און צופֿיל גלויבן אין זיך וועלן געווײנלעך ניט פֿאַררעכנט פֿאַר קיין גוטע מעלות פֿון אַ מענטשן, גיכער פֿאַר חסרונות, אָבער אָט די חסרונות אין אַ שטאַרקער מאָס מאַכן אײנעם פֿאַר אַ פֿירער.

ד״ר נאַרדאו דער ליבעראַל, וואָלט בײַ זיך ניט געקענט פּועלן זיך צו גיין בוקן פֿאַר אַ פֿאָן פֿלעוועט אין רוסלאַנד, וועט ער וואָלט אַפֿילו געגלייבט, אַז דאָס בוקן זיך פֿאַר פֿלעוועט קען ברענגען נוצן דעם ציוניזם. דער ליבעראַל אין אים וואָלט אין דעם פֿאַל אַריבערגעוואויגן דעם ציוניזם אין אים. בײַ ד״ר הערצל אָבער האָט קיין זאַך ניט געקענט איבערוועגן זיין ציוניזם. ער האָט געהאַט איין פּונקט פֿאַר זיך און אַלע זײַנע געדאַנקען זײַנען געווען קאַנצענטרירט אויף דעם איינעם פּונקט און עס איז דערִיבער ניטאָ קיין זאַך, וואָס זאָל קענען באַצייכנט ווערן אַלס שלעכטע אָדער ניט פּאַסיקע, אויב עס קען אים נאָר דערנענטערן צו דעם פּונקט, צו וועלכן ער שטרעבט.

לענין האָט אין זיך געהאַט נאָך אַ גרעסערע מאַס פֿון אָט די אַלע חסרונות, וואָס מאַכן איינעם פֿאַר אַ פֿירער. לענינס גאַנצער געדאַנק, זיין גאַנצער מאַרך, זײַנע אַלע נערוון זײַנען געווען קאַנצענטרירט צו איין פּונקט — צו דער רע־וואָלוציע אין רוסלאַנד. ער האָט געהאַט אַ פֿאַנאַטישן גלויבן אין דעם זיג פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע און אַן אומבאַגרענעצטן גלויבן אין זײַנע כּוחות אַנ־צופֿירן די רוסישע רעוואָלוציע. פֿאַר לענינען איז ניט געווען קיין מיטל ניט פּאַסיק אָדער צו שלעכט, אויב עס האָט נאָך זיין מיינונג געקענט ברענגען נוצן דער רעוואָלוציע. און אַזוי ווי ער האָט פֿאַנאַטיש געגלייבט, אַז זיין פֿראַקציע, די באָלשעוויסטישע, איז די אייניקע ריכטיקע, וואָס קען דערנעענטערן די רוסישע רעוואָלוציע און איר פֿירן צו אַ דערפֿאָלג, איז דעריבער פֿאַר אים ניט געווען קיין מיטל צו שלעכט אָדער ניט פּאַסנד צו געווינען די מאַכט פֿאַר זיין פֿראַקציע.

זיגן און דערגרייכן דעם ציל אונטער אַלע אומשטענדן און אונטער אַלע באָדינגונגען — דאָס איז געווען לענינס אייניציקער געדאַנק. און ער האָט געהאַט אַן אייזערנעם ווילן, אַן אייזערנע עקשנות דורכצופֿירן זיינע פּלענער, אין וועלכע ער האָט געגלייבט, אַז זיי וועלן אים ברענגען צום ציל.

לענין האָט זיך ניט געקימערט וואָס זיינע קעגנער וועלן זאָגן. ער האָט זיך אָפֿילו ניט געווונט צו פֿאַרטיידיקן קעגן די אַטאַקעס פֿון זיינע קעגנער. ער האָט בלויז געוואוסט אויף זאָך, אַז דער וועג, אין וועלכן ער גייט, איז דער ריכטיקער און אַנשטאָט זיך פֿאַרטיידיקן האָט ער אַטאַקירט. און אַטאַקירן האָט ער געקענט. אַטאַקירן ריקזיכטלאָז און אָן רחמנות מיט אַלע מיטלען.

לענין האָט געוואוסט, אַז מען וועט אים שאַרף אַטאַקירן דערפֿאַר, וואָס ער האָט אָנגענומען הילף פֿון די דייטשן זיך אומצוקערן אין רוסלאַנד, אין דער צייט ווען דייטשלאַנד און רוסלאַנד זײַנען געשטאַנען אין אַ בלוטיקער מלחמה איינע קעגן דער אַנדערער. עס האָט אים אָבער ניט געקימערט, וואָס מען וועט זאָגן. ער האָט געהאַט אַ ציל צו קומען אין רוסלאַנד און יעדער מיטל איז בײַ אים געווען רעכט צו דערגרייכן זיין ציל.

לענין האָט זיך קיין מאָל ניט פֿיל צערעמאָנירט מיט אָנגענומענע פּרינציפּן, ווען ער האָט געגלייבט, אַז די פּריצינפּן זײַנען מער ניט צוגעפּאַסט צו דער רע־וואָלוציאָנערער פּראַקטיק. ער האָט זיך אויך קיין מאָל ניט געמיתט פֿאַר דעם בוכשטאָב פֿון טעאָריע, ווי דאָס האָט געטאָן מאַרטאָוו. לענין פֿלעגט זיך מיט טעאָריע ספּראָווען גאַנץ גיך. ער פֿלעגט איר אַ טייטש טאָן ווי אים האָט גע־

פּאַסט און ער איז געווען פֿאַרטיק. און אויב עס האָט זיך ניט געלאָזט טייטשן, איז ער די טעאָריע אין גאַנצן אַריבערגעשפּרונגען. לענין האָט זיך אַפֿילו ניט געקימערט זיך צו האַלטן פֿאַר זייַנע אייגענע טעאָריעס, וועלן ער האָט געזען, אַז מען קען ניט דורכפֿירן. די צעטיילונג פֿון די ערד צווישן די פּויערים אין רוסלאַנד, ווי זי איז דורכגעפֿירט געוואָרן פֿון לענינען אין דער פּראַקטיק, איז געווען פּונקט דער היפּוך פֿון זיין טעאָריע וועגן דער אַגראַר־פֿראַגע אין רוסלאַנד.

לענין איז אייגנטלעך געווען אַן אַפּאָרטוניסט, אויב איר וויל, רופֿט עס רעוואָלוציאָנערער אַפּאָרטוניסט. פֿאַר אים איז געווען דער עיקר דער ממשות־דיקער רעזולטאַט, וואָס ער קען שוין קריגן. לענין איז געווען אַ קעגנער פֿון „בונדס" נאַציאָנאַלער פּראָגראַם, נאָר ווען די בונדיסטישע דעלעגאַציע זאָל שטימען פֿאַר דער באָלשעוויסטישער פּראָקציע, איז לענין געווען גרייט צו אַנערקענען די בונדיסטישע נאַציאָנאַלע פּראָגראַם. ער האָט ביי זיך געקלערט: נאָט אייך אייער נאַציאָנאַל־פּראָגראַם און מיר וועלן זען, וואָס איר וועט מיט איר קענען אויפֿטאָן. דערווייל אָבער גיט מיר די מאַכט אין דער פּאַרטיי.

אין געווינלעכן לעבן זיינען מיר גאָרניט באַגייסטערט פֿאַר אַזעלכע מעלות. אין קעגנטייל, מיר באַטראַכטן זיי פֿאַר די גרעסטע חסרונות, וועלכע מיר קריטיקירן אַמשאָרפֿסטן, אָבער די חסרונות האָבן געמאַכט לענינען פֿאָרן גרויסן פֿירער.

מיר האָבן ניט ליב אַ מענטשן מיט אַן אייזערנער האַנט, אָבער מיר פֿאָלגן די אייזערנע האַנט. מיר האָבן ניט ליב דעם פֿאַנאַטיקער, אָבער ער ווירקט אויף אונדז מיט זיין פֿאַנאַטיזם און ער שטעקט אונדז מיט אים אָן. מיר האָבן ניט ליב אַ מענטשן, וואָס גלייבט צו פֿיל אין זיך, אָבער דער, וואָס האָט אַ שטאַרקן גלויבן אין זיך מאַכט אונדז, אַז אויך מיר זאָלן אין אים גלייבן. מיר ליבן ניט קיין אַפּאָרטוניסט, אָבער מיר זיינען צופֿרידן, ווען מיר קומען אין אַן ענגן ווינקל, און עס קומט דער, ווער עס האָט די דרייסטקייט צו מאַכן אַ קאַמפּראָמיס, און שלעפּט אונדז מיט זיין אַפּאָרטוניזם אַרויס פֿון דעם ענגן ווינקל.

איך האָב אין אָנפֿאַנג פֿון מיין אַרטיקל באַמערקט, אַז אָפּט שפּילט אויך דער צופֿאַל אַ וויכטיקע ראָלע אין דערהייבן אַ מענטשן צו דער מדרגה פֿון אַ גרויסן פֿירער. אָבער אויך דער צופֿאַל מוז האָבן די פּאַסנדע פּערזאָן, אויף וועמען אָנצוטאָן די קרוין פֿון גרויסקייט.

דער צופֿאַל פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט אָנגעטאָן אויף לענינען די קרוין פֿון אַ היסטאָרישער פּערזענלעכקייט. דורך דער רוסישער רעוואָלוציע איז לענין געוואָרן אייגנער פֿון די גרעסטע וועלט־מענטשן. אָבער פֿאַרוואָס האָט דער צופֿאַל אויסגעקליבן פֿון אַלע באָלשעוויקעס לענינען? עס זיינען דאָך צווישן די באָלשעוויקעס מענטשן פֿעאיקערע, געבילדעטערע און גערעטע־נערע ווי לענין.

דער איניציאַטיוו ענטפֿער איז, אַז לענין האָט אין זיך געהאַט דעם שטאַף פֿון אַ גרויסן פּירער. לענין האָט אַלע מאָל געהאַט אַ גרויסן און אומבאַשרענקטן אייגנפֿלוס, און דווקא אויף אינטעליגענטע מענטשן. אין דער באָלשעוויסטישער פּראָקציע זיינען געווען אַ רעכט ביסל מענטשן פֿון הויכער אינטעליגענץ. לענין

איז, אלזא, שוין געווען א פּירער נאָך פֿאַר דער רעוואָלוציע, נאָר אין ענגע קרייזן. דער צופֿאַל פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט אים בלויז אַרויסגע־שטופּט אויף א ברייטער סצענע און האָט אים געמאַכט פֿאַר א היסטאָרישע פּערזאָן.

דער אמת איז, אז אויף לענינס גרויסקייט און פּאָפולאַריטעט אין דער רע־וואָלוציע דאַרף מען זיך ניט וואונדערן. דאָס האָט ער שוין ממילא געקראָגן, ווען די באָלשעוויקעס האָבן פֿאַרכאַפּט די מאַכט. זיינע אָנהענגער האָבן דאָן געהאָט גענוג מיטלען אים צו מאַכן גרויס און פּאָפולער. א דערקלערונג איז בלויז נויטיק פֿאַר לענינס גרויסער אינפֿלוס־קראַפֿט אויף מענטשן, איידער לע־נין איז געווארן דער פֿרעמיער פֿון רוסלאַנד.

און ווען איך ווארף דורך אין מיין זכרון די כאַראַקטעריסטיק פֿון די פֿי־רער פֿון פֿאַרשיידענע באָוועגונגען אין דער מענטשלעכער געשיכטע — פֿאָי־טישע, געזעלשאַפֿטלעכע און רעליגיעזע, אזוי ווייט ביז צו משה רבינו, געפֿין איך, אז מיין דערקלערונג איז א גאַנץ באַגרינדעטע.

✦ ✦ ✦

לעאָן טראָצקי*

(אייניקע שטריכן)

לייענענדיק היינט די אַרטיקלען פֿון לעאָן טראָצקי וועגן דער רוסישער רע־וואָלוציע, באַקומט מען דעם אינדרוק, אז די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד איז גע־מאַכט געוואָרן ווי נאָך א פֿאַרשריפֿט. עס זעט אויס ווי טראָצקי וואָלט צוערשט אויפֿגעשריבן ווי די רעוואָלוציע דאַרף פֿאַרקומען און נאָך דעם האָט ער זיך געזומען זי דורכפֿירן, אז זי זאָל שטימען מיט די אַרטיקלען, וועלכע ער האָט געשריבן מיט יאָרן צוריק. און לעזנדיק די אַרטיקלען וועדט מען אָפּט איבעראַשט ווי די פֿאַקטן פֿון דער איצטיקער רוסישער רעוואָלוציע שטימען אין א סך פֿאָלן מיט א באַזונדערער פּינקטלעכקייט מיט דעם, וואָס טראָצקי האָט געשריבן. אָפּט פֿאַרגעסט מען, אז די אַרטיקלען זיינען געשריבן געוואָרן מיט 12 אָדער מיט מער יאָרן צוריק און אז דאָס זיינען בלויז פֿאַרויסזאָגונגען וועגן דער קומע־דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד, נאָר מען מיינט, אז זיי זיינען איצט ניט לאַנג געשריבן געוואָרן און אז זיי גיבן איבער די פֿאַקטן ווי אַזוי די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע איז דורכגעפֿירט געוואָרן און ווי אַזוי דער פּראָלעטאַריאַט האָט איינגעפֿירט זיין דיקטאַטור.

אין זיין לאַנג־יעריקער רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט האָט זיך לעאָן טראָצקי שטענדיק אויסגעצייכנט מיט צוויי זאַכן — מיט זיין טיפֿן אומבאַשרענקטן גלויבן אין די כוחות פֿון דעם פּראָלעטאַריאַט, און מיט זיין פֿאַרביטערטער שנאה און פֿאַראַכטונג צו דער בורזשואַזיע.

---

* דער דאָזיקער אַרטיקל פֿון ח' צביון איז געווען אָפּגעדרוקט ווי א פֿאַררעדע צום בוך „אונזער רעוואָלוציאָן", פֿון ל. טראָצקין (איבערזעצט פֿון ס. געליבטער), דערשינען אין ניו־יאָרק, אין 1921. טראָצקיס בוך אַנטהאַלט א סעריע אַרטיקלען, געשריבן אין די יאָרן 1904—1917. ח. ש. ק.

דער פּראָלעטאַריאַט מוז ברענגען די רעוואָלוציע און מוז אַריינגעמען די מאַסע אין זייַנע הענט — דאָס איז ביי טראָצקין געווען ניט בלויז אַ טיפּע אי־בערציגונג, נאָר פּיל מער, אַן אומבאַגרענעצטער גלויבן. די מאַרקסיסטישע טע־אָריע, די לערע פֿון דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, וועלכע טראָצקי האָט אַזוי פּלייסיק שטודירט, איז ביסלעכווייז ביי אים פֿאַרוואַנדלט גע־ווארן אין אַ גלויבן, וואָס נויטיקט זיך מער ניט אין באַווייזן. אַזוי מוז און אַזוי וועט זיין, דער פּראָלעטאַריאַט וועט ברענגען די רעוואָלוציע און וועט אַריינגע־מען די מאַסע אין זייַנע הענט — דאָס איז אַזאַ אומבאַשטרייטבאַרער אמת, וואָס טאָר אַפֿילו ניט דיסקוטירט ווערן. און אַזוי ווי עס איז אומבאַשטרייטבאַר, אַז דער פּראָלעטאַריאַט מוז ברענגען די רעוואָלוציע און אייַנפֿירן זיין דיקטאַטור, אַזוי איז עס אויך אומבאַשטרייטבאַר, אַז די בורזשואַזיע איז קאַנטר־רעוואָלוציאָ־נער,מוז באַקעמפֿן די רעוואָלוציע פֿון פּראָלעטאַריאַט און מען טאָר דעריבער אַפֿילו די בעסטע פֿאַרטרעטער פֿון דער בורזשואַזיע ניט טרויען פֿון דאַנען אַהין, שוין אַפּגערעדט פֿון אריינטרעטן מיט זיי אין וועלכע עס איז אַפּמאַכן, ווייל זיי וועלן זיכער פֿאַרראַטן די רעוואָלוציע פֿון פּראָלעטאַריאַט ביי דער ערשטער־בעסטער געלעגנהייט, וואָס עס וועט זיך זיי מאַכן.

טראָצקי איז שטענדיק געווען דער אַפּטימיסט פֿון דער רוסישער רעוואָ־לוציע. אין די פֿינצטערע צייטן פֿון דער רוסישער רעאַקציע האָט ער זיין אַפּ־טימיזם ניט פֿאַרלוירן. איבערצייגונגען אַליין וואָלטן אַזאַ שטאַרקן, אומבאַשרענקטן אַפּטימיזם ניט געקענט שטענדיק אויפֿהאַלטן, דערצו איז נויטיק אַ שטאַרקער, אומבאַגרענעצטער גלויבן. פֿאַר טראָצקין איז די רוסישע רעוואָלוציע געווען אַ פֿאַקט, זי איז געשטאַנען פֿאַר זייַנע אויגן, ער האָט זי געזען קלאָר ווען זי איז נאָך געווען גאַנץ ווייט און ווען אַ סך האָבן געגלויבט, אַז בלויז דער צוקונפֿטיקער דור וועט זי ערשט דערלעבן.

טראָצקי איז אַזוי זיכער געווען מיט דער רעוואָלוציע, זי איז געווען ביי אים אַזאַ זיכערער פֿאַקט, אַז ער האָט וועגן איר עצם, וועגן איר נאַענטער פֿאַר־ווירקלעכונג אַפֿילו ניט געהאַלטן פֿאַר נויטיק צו דעבאַטירן. וואָס אים האָט אינטערעסירט, זיינען געווען די אייַנצלהייטן, די פּרטים ווי אַזוי די רעוואָלו־ציע דאַרף דורכגעפֿירט ווערן און ווי אַזוי דער פּראָלעטאַריאַט וועט אייַנפֿירן זיין דיקטאַטור.

דאָס כאַראַקטעריסטישע פֿון טראָצקין איז זיין זיכערקייט אין זייַנע בא־הויפּטונגען. אין זייַנע רעדעס און אין זייַנע אַרטיקלען הערט זיך שטענדיק דער שטאַרקער, זיכערער טאָן פֿון אַ גלויביקן. קיין שפּור פֿון צווייפֿל, קיין סימן פֿון ספֿקות, נאָר הונדערט פּראָצענט זיכערקייט. פֿון „עס וועט" ווערט ביי טראָצקין „עס איז". וואו אַן אַנדערער וועט געברויכן דעם אויסדרוק „עס דאַרף קומען", וועט טראָצקי זאָגן „עס קומט".

טראָצקי איז אַ סך מער גענוען דער נביא פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע, איידער איר לערער און פֿירער. אַלס לערער און פֿירער פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט טראָצקי קיין מאָל קיין דערפֿאָלג ניט געהאַט. מייסטנס האָט ער מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַ פּאַרטיי פֿאַר זיך אַליין, אַן נאַכפֿאָלגער. ער האָט אין פֿאַרשיידענע צייטן אַ סך מי אַנגעוועגדט צו פֿאַראייניקן די מענשעוויקעס

מיט די באַלשעוויקעס, אָבער זיינע באַמיאונגען האָבן קיין מאָל קיין דערפאָלג ניט געהאַט. זיינע פלענער פון פאַראייניקונג זיינען ניט געווען, אַז די באַלשעוויקעס מיט די מענשעווייקעס זאָלן זיך אויסגלייכן צווישן זיך, נאָר אַז זיי זאָלן זיך אויסגלייכן מיט אים. טראָצקי האָט ניט פאַרנומען קיין מיטל־פונקט צווישן די באַלשעוויקעס און מענשעוויקעס, הגם מען האָט אים אָפט געוורפן מיט דעם נאָמען „צענטריסט", נאָר ער איז געווען אַ פאַרטיי פאַר זיך. ער איז ניט געשטאַנען צווישן די באַלשעוויקעס און מענשעוויקעס, נאָר ער איז געשטאַנען באַזונדער, אָפגעטיילט אי פון די מענשעוויקעס, אי פון די באַלשעוויקעס, און זיין פאַראייניקונגס־אַרבעט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט געוואָלט, אַז אי די באַלשעוויקעס, אי די מענשעוויקעס זאָלן צושטיין צו אים. דער רעזולטאַט איז אָבער געווען, אַז קיינער איז צו אים ניט צוגעשטאַנען.

אייגער פון די שארפסטע קאמפן צווישן די באלשעוויקעס און די מענשעוויקעס האָט זיך אָפגעשפילט אויף דעם בארימטן לאַנדאַנער רוסישן סאָציאַל־דעמאָקראַטישן צוזאַמענפאָר אין יאָר 1907. דאָס איז געווען דער גרעסטער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער צוזאַמענפאָר אין דער געשיכטע פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אין רוסלאַנד. עס זיינען אויף דעם צוזאַמענפאָר געווען פאַרטרעטן די בעסטע טעאָרעטיקער, רעדנער, פראַקטיקער און פירער פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. פלעכאַנאָוו, לענין, מאַרטינאָוו, אַקסעלראָד, אבראַמאָוויטש, מעדעם, ליבער, באָגדאַנאָוו, גאָרקי, ראָזאַ לוקסעמבורג, צערעטעלי, אַלעקסינסקי, סטאַלפנער און אַ גאַנצע ריי אַנדערע פראַמינענצן. אויך אויף דעם דאָזיקן צוזאַמענפאָר האָט טראָצקי פרובירט שאָפן אַ פאַראייניקונג. איך געדענק זיין קורצע רעדע, וואָס ער האָט אויף דעם צוזאַמענפאָר געהאַלטן. און איך גלויב, אַז דאָס איז די גלענצנדסטע רעדע, וואָס איך האָב ווען עס איז געהערט. די פאַרזאַמלונג האָט טראָצקין אויסגעהערט מיט אַ פאַראַכטונג אָטעם. נאָר ווען ער האָט זיין רעדע געענדיקט, איז טראָצקי צוריק געבליבן זיצן אַליין אויף זיין באַנק, און די דעלעגאַטן זיינען ווי פריער געבליבן צעשפאַלטן אויף מענשעוויקעס און באַלשעוויקעס און אויף אַ טראָצקי־פאַרטיי, וועלכע איז באַשטאַנען פון טראָצקין אַליין. עס איז געווען אַ רעדע פון אַ נביא, פול פייער און רעוואָלוציאָנערער גלויבן, זי האָט אָפּעלירט, באַגייסטערט און אַרויסגערופן באָוואונדערונג, אָבער זי האָט ניט געענדערט די איבערצייגונגען. טראָצקי איז געווען דער נביא, אָבער די לערער זיינען געווען לענין פון אין זייט און פלעכאַנאָוו און מאַרטאָוו פון דער אַנדערער זייט.

אָבער דער זעלביקער טראָצקי, וועלכער איז כמעט געווען אַ פאַרטיי פאַר זיך אַליין, אַן נאַכפאָלגער, איז אין יאָר 1905 געוואָרן אייגער פון די פראַמינענטסטע פיגורן אין דער רוסישער רעוואָלוציע. טראָצקי איז ניט בלויז געווען דער פאַרזיצער פון דעם פעטערבורגער סאָוועט, נאָר די נשמה פון דעם סאָוועט.

טראָצקי צייגט זיך אַרויס אין זיין גאַנצער גרויסקייט אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע. אין דעם פלאַקער פון דער רעוואָלוציע קען ער אַרויסווייזן אַלע זיינע פעאיקייטן און באַגאַבונגען. די רעוואָלוציע איז די אַטמאָספערע אין וועלכער טראָצקי אָטעמט און לעבט זיין פולן לעבן. דאָס איז אזוי געווען אין יאָר

1905 און דאָס האָט זיך איבערגעחזרט אין יאָר 1917, וועו די איצטיקע רעוואָלוציע איז אין רוסלאַנד אויסגעבראכן.

טראצקי האָט זיך ווייניק אינטערעסירט מיט דער צייט פון פאָר דער רעוואָלוציע. ער האָט ווייניק געהאט צו זאגן וועגן דער טאקטיק פון דער סאציאל־דעמאקראטיע אין די אזוי גערופענע נארמאלע צייטן. זיין גאנצן געדאנק האָט ער קאָנצענטרירט אויף דער רעוואָלוציע, וועלכע דארף קומען. די צייט פון פאָר דער רעוואָלוציע דארף מען ווי עס איז אריבערשטופן מיט פארלאמענטאריזם, מיט מיניפום־פאדערונגען, מיט שטרייקן, מאסן־אקציעס א.א.וו. אבער דאָס אלץ איז דאך ניט וויכטיק, דער עיקר איז דאך די רעוואָלוציע, וועגן וועלכער מען דארף טראכטן.

טראצקי האָט זייער אידעען און געדאנקען צום מייסטן געשעפט פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. מער ווי פאָר יעדן אינעם איז די רוסישע רעוואָלוציע פון 1905 געווען פאָר טראצקין א קוואל פון געדאנקען, אידעען און פארשטעלונגען.

טראצקי איז ניט ארייננעפאלן אין א פארצווייפלונג פון דעם דורכפאל פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. אין קעגנטייל, זיין גלויבן אין א פרא־לעטארישער רעוואָלוציע אין רוסלאנד איז נאך שטארקער געווארן, ער האָט זי געזען מיט זייער אויגן און ער האָט אנגעוויזן ווי אזוי זי וועט פארקומען און ווי זי וועט דורכגעפירט ווערן.

טראצקיס הויפט־אידעע איז אלע מאל געווען די רעוואָלוציע — אן אויפ־שטאנד פון די פאלקס־מאסן אונטער דער פירערשאפט פון דעם ארגאניזירטן פראלעטאריאט צו פארניכטן די רוסישע זעלבסטהערשאפט און צו פארכאפן די מאכט פארן פאלק. נאר אויב אין אנפאנג איז עס טראצקין אליין נאך ניט געווען קלאר וואס פארא רעגירונג אין רוסלאנד קען איינגעפירט ווערן נאך דער רעוואָלוציע, וועלכע וועט פארניכטן דעם צאריזם, איז אבער אין יאָר 1905, אין דער צייט פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע ביי אים רייף געווארן די אידעע, אז רוסלאנד דארף פון דער צארישער הערשאפט, פון דעם אבסאָלוטיזם, דירעקט אריבערגיין צום סאציאליזם. דער ציל פון דער רוסישער רעוואָלוציע דארף זיין די דיקטאטור פון פראלעטאריאט.

טראצקי האָט זיין געדאנק ארגומענטירט אויף פאלגנדן אופן:

דער ארבעטער־קלאס איז די אייניקע רעוואָלוציאנערע מאכט אין רוסלאנד. די בורזשואזיע אין רוסלאנד איז שוואך און ניט ארגאניזירט, און זי קען דעריבער ניט ארויסוויזן קיין שטארקן ווידערשטאנד. די פויערים, ווידער, זיינען פא־ליטיש ניט אנטוויקלט. די אייניקע זאך, וועגן וועלכער זיי טראכטן, איז לאנד. דער אייניקער קלאס, אלזא, וואס קען זיין דער פירער פון דער רוסישער רע־וואָלוציע, איז דער ארבעטער־קלאס. און אויב די רעוואָלוציע וועט זיין זיגרייך, דאן מוז אומפארמיידלעך בלייבן די פאליטישע מאכט אין די הענט פון דעם קלאס, וועלכער האָט געשפילט די פירנדע ראָלע אין דעם קאמף, דאס איז דער ar־בעטער־קלאס. אבער כדי דער ארבעטער־קלאס זאל קענען פארזיכערן די ge־וואונענע מאכט אין זייע הענט, מוז ער זען אריבערצוקריגן אויף זיין זייט די מיליאנען פויערים. דאס קען געטאן ווערן, וועו דער רעגירנדער ארבעטער־קלאס

וועט אַנערקענען דאָס רעכט פֿון די פּויערים אויף דעם לאַנד, וואָס זיי האָבן פֿאַר־כאַפּט אין דער צייט פֿון דער רעוואָלוציע, און מיט דעם, וואָס עס וועלן דורכ־געפֿירט ווערן ראַדיקאַלע געזעצן וועגן דער פֿאַרטיילונג פֿון לאַנד צווישן די פּויערים. דער אַרבעטער־קלאַס וועט אויף אַזאַ אופֿן דערשיינען אין די אויגן פֿון די פּויערים ווי זייער באַפֿרייער און דערלייזער. און ווען דער אַרבעטער־קלאַס וועט האָבן פֿאַרכאַפּט די מאַכט אין זיינע הענט, דעמאָלט איז ניטא קיין גרונט, אַז ער זאָל זי אַרויסלאָזן פֿון זיינע הענט, כּדי די בורזשואַזיע זאָל זי פֿאַרכאַפּן. עס איז ניטאָ קיין גרונט, אַז דער פּראָלעטאַריאַט, האָבנדיק די מאַכט אין זיינע הענט, זאָל העלפֿן גרינדן אַ פֿאַרלאַמענטאַרישע רעגירונג אין רוס־לאַנד, וואָס דאָס וואָלט מיינען איבערגעבן דער בורזשואַזיע די רעגירונג איבערן פֿאָלק. אין דעם מאַמענט, וואָס די פֿאַרשטייער פֿון פּראָלעטאַריאַט, זאָגט טראָצקי, טרעטן אַריין אין דער רעגירונג ניט אָפּ מאַכטלאָזע משכנות, נאָר אָפּ פֿירנדע מאַכט, דעמאָלט ווערט פֿון זיך פֿאַרשוואונדן דער אונטערשייד צווישן דעם מינימום־ און מאַקסימום־פּראָגראַם, און די איינפֿירונג פֿון קאָלעקטיווויזם (סא־ציאָליזם) ווערט די פֿראָגע פֿון טאָג, וויל פֿאָליטישע איבערמאַכט פֿון פּראָלע־טאַריאַט קען זיך ניט פֿאַרטראָגן מיט עקאָנאָמישער שקלאַפֿערייַ פֿון פּראָלע־טאַריאַט.

דער דירעקטער איבערגאַנג פֿון אַבסאָלוטיזם צום סאָציאָליזם, ווען דער אַרבעטער־קלאַס וועט דורך דער רעוואָלוציע פֿאַרכאַפּן די מאַכט — דאָס איז געווען די אידעע, פֿאַר וועלכער לעאָן טראָצקי האָט אָגיטירט פֿון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, ווען ער איז צו דער אידעע געקומען, ביז עס איז אויס־געבראַכן די איצטיקע רוסישע רעוואָלוציע, ווען ער האָט זיך געמוזט זיין אידעע דורכצופֿירן.

איך זאָג „אָגיטירט", וויל די הויפּט־גרויסקייט און הויפּט־שטאַרקייט פֿון טראָצקין איז אין זיינע אָגיטאַציע־פֿעאיקייטן. זיינע צוויי גרויסע באַגאַבונגען, זיין גלענצנדע טעמפּעראַמענטפֿולע רעדנער־קראַפֿט און זיין שאַרפֿער, קלאָרער און אָפּעלירנדער זשורנאָליסטישער סטיל, האָבן אים געמאַכט פֿאַר אייגעם פֿון די גרעסטע רעוואָלוציאָנערע אָגיטאַטאָרן אין רוסלאַנד. טראָצקיס שרייבן שפּריצט מיט רעוואָלוציאָנערן פֿייער, און ווען ער שרייבט פֿאַרן פֿאָלק איז זיין שפּראַך קורץ, קלאָר, שטאַרק און אָפּעלירנדיק. ווי אַ רעוואָלוציאָנערער אָגיטאַטאָר האָט ער וויניק זיין גלייכן. ער האָט אין זיך דעם כּוח מיטצורייסן די מאַסן מיט זיך, זיי צו באַגייסטערן און אַריינצוברענגען אין עקסטאַז. זיין רעדנער־קראַפֿט האָט פֿיל מער מיטגעהאָלפֿן טראָצקין צו אַרגאַניזירן די רויטע גוואַרדיע אין רוס־לאַנד, ווי זיינע אַרגאַניזאַציע־פֿעאיקייטן.

און דער גאַנצער כאַראַקטער פֿון טראָצקין איז צוגעפּאַסט צו דער ראָלע פֿון אַן אָגיטאַטאָר פֿון ערשטן גראַד. זיין גראַדקייט, וואָס דערגייט אָפֿט ביז צו אויסערעכטער אייגזייטיקייט, זיין גלויבן אין דער רעוואָלוציע, וואָס דערגרייכט ביז צו פֿאַנאַטיזם, זיין אומקאָמפּראָמיסלעכקייט, זיין רעוואָלוציאָנערער גייסט, זיין מוט און אומדערשראָקנקייט — דאָס אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפֿן דעם אייגן־טימלעכן, אינטערעסאַנטן, גרויסן רעוואָלוציאָנערן אָגיטאַטאָר טראָצקי, וועלכער שפּילט אַזאַ וויכטיקע ראָלע אין דעם רעוואָלוציאָנערן רוסלאַנד.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר טראַצקין, אַז דער אויסברוך פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע אין מערץ 1917 האָט ביי אים ניט אַרויסגערופֿן קיין אי־בעראַשונג. ער איז אַזוי זיכער געווען אין זיין גלויבן, אַז די רעוואָלוציע מוז אויסברעכן, אַז זי מוז אומפֿאַרמיידלעך קומען, אַז עס איז פֿאַר אים ניט געווען קיין איבעראַשונג, וועלן זי איז געקומען. זיין איינציקער געדאַנק, וועלן עס איז צו אים געקומען די נייס פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע, איז געווען, וואָס שנעלער צו פֿאָרן אין רוסלאַנד און העלפֿן איינפֿירן די דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט, וועגן וועלכער ער האָט אַזוי לאַנג געטרוימט. — איך פֿאַר אין רוסלאַנד, האָט טראַצקי דערקלערט ביי זיין אָפּפֿאָרן פֿון אַמעריקע, אַרויסצורייסן די רוסישע רעוואָלוציע פֿון די הענט פֿון די מיליוקאָוס, וועלכע האָבן זי פֿאַרכאַפּט, און זי איבערגעבן אין די הענט פֿון פּראָלעטאַריאַט, וועלכער האָט די רעוואָלוציע געמאַכט. און טראַצקי האָט וואַרט געהאַלטן. ער האָט דעם קאַמף אָנגעפֿאַנגען, ווי זיינע פֿיס האָבן נאָר דעם באָדן פֿון רוסלאַנד באַטראָטן, און ער האָט געזיגט. די רוסישע רעוואָלוציע איז אין די הענט פֿון דעם רוסישן פּראָלעטאַריאַט.

*

לעאָן טראַצקי, אַדער מיט זיין ריכטיקן נאָמען בראָנשטיין, איז נאָך אין די מיטל־יאָרן. ער איז ניט וויַיט איבער פֿערציק. זיין רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט האָט ער אָנגעפֿאַנגען, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער סטודענט אין דעם אוניווערזיטעט פֿון אָדעס. זיין סטודענטישע רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט האָט אַבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. אין יאָר 1900 איז ער שוין געזעסן אין דער אָדעסער פּאָליטישער טורמע, וואו ער איז פֿאַרבליבן אַן ערך צוויי און אַ האַלב יאָר אין פֿון וואָנען מען האָט אים פֿאַרשיקט אין וויַיטן, קאַלטן סיביר ביי דעם לענאַטייך, פֿון וואָנען ער איז אין אַ גאַנץ קורצער צייט אָנטלאָפֿן. די פֿאַר יאָר, וואָס טראַצקי איז געזעסן אין טורמע, זיינען פֿאַר אים ניט פֿאַרלוירן געגאַנגען. ער האָט די „רו־צייט", וואָס די צאַריש רעגירונג האָט אים געגעבן, גוט אויסגענוצט צו לערנען און צו שטודירן די סאָציאַלע און פּאָליטיש־עקאָנאָמישע וויסנשאַפֿטן. זיצנדיק אין טורמע האָט טראַצקי צייט געהאַט צו שטודירן די טעאָריע פֿון סאָציאַליזם, און ער איז אַ פֿלייסיקער סטודענט געווען. ווען טראַצקי איז אָנטלאָפֿן פֿון סיביר און איז אַ ביסל שפּעטער געקומען אין דער שווייץ, האָט ער, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער איז נאָך גאַנץ יונג געווען, געצויגן אויף זיך גרויס אויפֿמערקזאַמקייט אין די רוסישע סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע קרייזן. זיין ערשטע בראָשורע, וועלכע איז געדרוקט געוואָרן אין זשענעוו אין יאָר 1903, וועגן דעם צווייטן רוסישן סאָציאַל־דעמאָקראַטישן צוזאַמענפֿאָר, וועלכער איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין שטאָקהאָלם, וואו עס זיינען געשאַפֿן געוואָרן די צוויי פֿראַקציעס, מענשעוויקעס און באָלשעוויקעס, האָט טראַצקין אָוועקגעשטעלט אין די ערשטע ריַיען פֿון דער רוסישער סאָציאַליסטישער אינטעליגענץ אין דער שווייץ. זיין בראָשורע איז פֿיל געלעזן און דיסקוטירט געוואָרן. ער האָט אין איר געמאַכט אַ פּראָבע צו פֿאַראייניקן די צוויי טיילן פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, די מענשעוויקעס און די באָלשעוויקעס, וועלכע זיינען נאָך דעמאָלט ניט אָוועק צו וויַיט איינע פֿון די אַנדערע. און ניט קוקנדיק אויף דעם,

וואָס די פּראָבע, ווי די ווייטערדיקע פּראָבעס טראָצקיס אויף דעם געביט, האָט ניט געהאַט קיין דערפֿאָלג, איז ער אָבער דאָך גאָנץ גיך געוואָרן איינער פֿון די וואָרט־פֿירער אין דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, און עס האָט ניט לאַנג געגומען און דער נאָמען טראָצקי איז באַקאַנט געוואָרן אַפֿ אייניער פֿון די טאַ־לאַנטפֿולסטע און באַדייטנדסטע רוסישע סאָציאַליסטישע זשורנאַליסטן.

טראָצקיס אַרטיקלען אין דער „איסקרא" (די רעוואָלוציאָנערע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע צייטונג, וועלכע איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין דער שווייץ, אין וועלכער עס האָבן מיטגעאַרבעט פּלעכאַנאָוו, לענין, מאַרטאָוו, אַקסעלראָד, סטאַ־ראָוויער און אַ סך אַנדערע פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּראַ־מינענץ), האָבן זיך שטענדיק אויסגעצייכנט מיט שאַרפֿקייט, בייסיקייט און זשור־נאַליסטישן טאַלאַנט. טראָצקי האָט געשריבן איבער פֿאַרשיידענע פֿראָגן אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער באַוועגונג, מייסטנס אָבער איבער דער רעוואָלוציאָ־נערער טאַקטיק פֿון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. טראָצקי איז נאָך דעמאָלט גע־ווען צו יונג אים אַרײַנצורעכענען צווישן די טעאָרעטיקער און טאַקטיקער פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, אָבער זיינע אַרטיקלען זיינען געלעזן געוואָרן מיט גרויס אינטערעס, צוליב דער לעבעדיקייט און פֿרישקייט פֿון זיין סטיל און צוליב דעם ענערגישן און רעוואָלוציאָנערן טאָן, וואָס אין זיי האָט זיך געהערט. טראָצקי האָט אין זיך געהאַט אַ ים רעוואָלוציאָנערע ענערגיע, און ער האָט עס געזוכט וואו אַרויסצוברענגען. ער האָט דעריבער געאַרבעט אויף אַלע געביטן פֿון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. ער איז געווען אַן אַגיטאַטאָר, אַ פּראָפּאַגאַנדיסט, אַ שרייבער, אַ רייזנדער אַגענט — ער האָט געטאָן אַלץ, אין וואָס די באַוועגונג האָט זיך געניטיקט.

דער שרייבער פֿון אָט די שורות האָט טראָצקין באַגעגנט דאָס ערשטע מאָל אין 1903 אויף אַ רוסישער סטודענטן־פֿאַרזאַמלונג אין דער שווייץ, וואו טראָצקי האָט געראַדט, און מיט אַ יאָר שפּעטער האָט ער זיך מיט אים געטראָפֿן אויף אַ רוסישער סטודענטן־פֿאַרזאַמלונג אין דייטשלאַנד, וואו טראָצקי איז געקומען האַלטן אַ רעפֿעראַט וועגן „בונד". אין 1903 איז טראָצקי געווען נאָך ווייניק באַקאַנט אין די רוסישע „קאַלאָניעס", ווי מען פֿלעגט דאָן רופֿן די פֿאַרזאַמלונ־גען פֿון רוסישע סטודענטן און פּאָליטישע עמיגראַנטן אין אויסלאַנד. אין 1904 איז ער שוין געווען איינער פֿון די פּאָפּולערסטע רעוואָלוציאָנערן.

עס איז דעמאָלט געווען די צייט, וועו דער קאַמף צווישן דער „איסקרא" און צווישן דעם „בונד" איז געווען אין רעכטן ברען. דער קאַמף צווישן „איסקרא" און „בונד" האָט אין די רוסישע „קאָלאָניעס" אין דייטשלאַנד, אין דער שווייץ און בעלגיע, אין פּאַריז און וויַן פֿאַרדעקט אַפֿילו דעם קאַמף צווישן די מענשע־ויקעס מיט די באָלשעוויקעס. עס איז געווען די צייט, וועו דער „בונד" האָט אָנגעפֿאַנגען געווינען גרויס אינפֿלוס אויף דער יידישער סטודענטישער יוגנט און אויף דער יידיש־רוסישער אינטעליגענץ אין אַלגעמיין. די רוסישע סטו־דענטן־„קאָלאָניעס" אין אויסלאַנד זיינען צום גרעסטן טייל באַשטאַנען פֿון יידן, און צווישן די בונדיסטישע גרופּעס און „איסקרא"־גרופּעס איז אָנגעאָג־גען אַ שטאַרקער קאַמף פֿאַר דעם אינפֿלוס צווישן דער סטודענטנשאַפֿט. עס דאַרף דערביי דערמאָנט ווערן, אַז אין יענער צייט איז דער „בונד" געשטאַנען

אויסערהאַלב דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי (דער „בונד" איז אַרויסגעטראָטן פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי אין דעם זומער פֿון 1903 און איז אַרײַנגעטראָטן צוריק אין דער פּאַרטיי זומער 1906).

טראָצקי האָט זיך מיט זײַן גאַנצער היץ אַרײַנגעוואָרפֿן אין קאַמף קעגן „בונד". ער איז אָבער אויף דעם געביט געווען ניט איבעריקס דערפֿאָלגרייך. ער האָט דעם „בונד" דעמאָלט צו ווייניק געקענט, איז ניט געווען באַקאַנט מיט דער בונדיסטישער ליטעראַטור, וועלכע איז געווען הויפּטזעכלעך אין ייִדיש, און ער איז אין אַלגעמיין געווען פֿרעמד פֿון ייִדישן לעבן און פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. ניט קוקנדיק אויף זײַן גאַנצע אַראָגאַנטישע קראַפֿט און זײַן אַלגעמיינע טעאָרעטישע סאָציאַליסטישע פֿאַרברייטונג, פֿלעגט ער שווער האַלטן גרונט, וועגן עס פֿלעגן זיך אָנפֿאַנגען די דעבאַטן נאָך זײַנע רעפֿעראַטן, וועלכע ער האָט געהאַלטן וועגן „בונד". די דעבאַטן נאָך טראָצקיס רעפֿעראַט וועגן „בונד", אין וועלכע פֿאָוועל בערמאַן און דער שרייבער פֿון די דאָזיקע שורות האָבן אָנטיי־ל געגנומען, האָבן אָנגעהאַלטן צוויי טעג, און דער עולם האָט געזאָגט, אַז דער זיג איז גיכער געווען אויף דער זײַט פֿון בונדיסטן, ווי אויף טראָצקיס זײַט. עס שיינט, אַז טראָצקי אַליין האָט געפֿילט, אַז ער איז ניט געגנוג שטאַרק באַוואָפֿנט קעגן „בונד", ניט זײַנדיק באַקאַנט מיט דער בונדיס־טישער ליטעראַטור. ער האָט זיך דעריבער אָנגעפֿאַנגען לערנען לייענען ייִדיש, און עס האָט ניט לאַנג געדויערט און ער האָט אָנגעפֿאַנגען צו לייענען די בונ־דיסטישע ליטעראַטור אין ייִדיש. אָבער וועגן טראָצקי האָט געקראָגן אַ בעסערע פֿאַרברייטונג פֿאַר זײַן קאַמף קעגן „בונד", האָט זיך אונטערגערוקט די רוסישע רעוואָלוציע פֿון 1905, און טראָצקי האָט געהאָט אַ וויכטיקערע אַרבעט, ווי צו קעמפֿן קעגן „בונד".

עס איז דערביי אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז אויסער צו דעם נאַ־ציאָנאַל־ן פּראָגראַם פֿון „בונד" איז טראָצקי צו דעם פּאָליטישן פּראָגראַם און צו דער רעוואָלוציאָנערער טאַקטיק פֿון „בונד" געשטאַנען זייער נאָענט.

וועגן עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע רעוואָלוציע אין רוסלאַנד אין יאָר 1905, איז טראָצקי גלייך געווען אויפֿן קאַמפּס־פּלאַץ, און דורך זײַן טעטיקייט אין דעם פּעטערבורגער סאָוויעט, אָנפֿאַנגס אַלס אַ מיטגליד פֿון דער עקזעקוטיווע און נאָך דעם אַלס פֿאָרזיצער פֿון סאָוויעט, איז טראָצקי געוואָרן אַ נאַציאָנאַלע פֿיגור, איינער פֿון די הויפּט־פֿירער פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע און דער באַליבטסטער צווישן זיי אַלע. דער פּעטערבורגער סאָוויעט האָט דעמאָלט עקזיסטירט בלויז 50 טעג, אָבער פֿאַר טראָצקין איז ער געווען די העכסטע רעוואָלוציאָנערע שול, וואו ער האָט באַקומען זיין פֿולשטענדיקע רעוואָלוציאָנערע רייפֿקייט און וואו עס האָבן זיך ביי אים אויסגעאָרבעט פֿעסטגעשטעלטע אידעען און מיינונגען וועגן דער אויפֿגאַבע פֿון דעם רוסישן רעוואָלוציאָנערן פּראָלעטאַריאַט און פֿון דער רעוואָלוציאָנערער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע אין דער רעוואָלוציע, וואָס דאַרף דורכגעפֿירט ווערן אין רוסלאַנד, און וועלכע ער פֿירט איצט דורך אין רוסלאַנד אין דער פּראָקטיק.

וועגן די רוסישע רעאַקציע האָט זיך צונויפֿגענומען מיט די פּוחות און די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע איז אונטערדריקט געוואָרן, איז טראָצקי מיט די

איבעריקע מיטגלידער פון פּעטערבורגער סאוועט, אַרעסטירט געוואָרן און אָפּ־זיצנדיק אַ יאָר צייט אין געפֿענגעניש, איז טראָצקי פֿאַרמשפט געוואָרן פֿאַר־שיקט צו ווערן אויף זיין גאַנצן לעבן אין סיביר, און דעם 3טן יאַנואַר 1907 איז ער אונטער אַ העכסט־שטרענגער וואַך אַרויסגעשיקט געוואָרן אין דעם ווייטן קאָלטן צפון פון סיביר, אין דעם פֿאַרוואָרפֿענעם געגנט אָבדאָרסק, וואו ער איז פֿאַרמשפט געוואָרן צו ענדיקן זיין לעבן. טראָצקין איז אָבער געלונגען צו אָנטלויפֿן פון מיטן וועג, איידער ער איז נאָך אָנגעקומען אין דעם ווייטן פֿאַרשיקונגס־פּלאַץ, וועלכן מען האָט פֿאַר אים באַשטימט. דאָס איז געווען אַ העכסט געוואָגטער און ריזיקאַלישער שריט, אָבער דער אומדערשראָקענער טראָצקי האָט אים דורכגעפֿירט. ער איז געפֿאָרן אין די פֿאַרשנייטע וויסטענישן פון סיביר אין אַ שליטן פון אַ סיבירישן אָסטיאָק געשפּאַנט מיט סיבירישע הירשן אָן ערך 800 וויאָרסט, און אונטערוואָרפֿנדיק זיך פֿאַרשיידענע געפֿאָרן איז ער אין אָנפֿאָנג פֿריִלינג פון דעם זעלבן יאָר אַריבער די רוסישע גרענעץ און איז ווידער געווען פֿריי.

אָנקומענדיק אין אויסלאַנד, האָט טראָצקי זיך באַזעצט אין ווין, וואו ער איז פֿאַרבליבן ביז די מלחמה איז אויסגעבראָכן. וועז די מלחמה איז דערקלערט געוואָרן האָט טראָצקי, אלס רוסישער אונטערטאַן און „פֿיינט" פון עסטרייך, געמוזט מיט זיין פֿרוי און צוויי קינדער פֿאַרלאָזן ווין. ער איז מיט זיין פֿאָמיליע אָוועקגעפֿאָרן קיין ציריך, שווייץ, און ער האָט זיך דאָרטן באַזעצט. זייענדיק אין דער שווייץ האָט ער אָנגעשריבן אַ ביכל „די מלחמה און דער אינטערנאַ־ציאָנאַליזם", אין וועלכן ער קריטיקירט זייער שאַרף די דייטשע סאָציאַל־דע־מאָקראַטיע פֿאַרוואָס זי האָט געשטימט פֿאַר דעם קריגס־בודזשעט, און וועגדעט זיך צו די דייטשע אַרבעטער מיט אַ שטאַרקן אויפֿרוף, אַז זיי זאָלן פֿאַרהאָמען די מלחמה און ניט פֿאַרראַטן דעם אינטערנאַציאָנאַליזם. דאָס ביכל איז פון דער שווייץ אַריינגעשמוגלט געוואָרן קיין דייטשלאַנד און עסטרייך מיט דער הילף פון די שווייצאַרישע סאָציאַליסטן און איז פֿאַרשפּרייט געוואָרן צווישן די אַר־בעטער. פֿאַר דער דאָזיקער עברה האָט אַ דייטשער געריכט פֿאַרמשפט טראָצקין אונטער די אויגן צו אַ לאַנגן טערמין געפֿענגעניש. די פֿאַראורטיילונג איז אָבער בלויז געווען אַ „טעאָרעטישע", ווייל טראָצקי איז געווען אין דער שווייץ, וואו דער דייטשער געפֿענגעניש־אורטייל האָט אים ניט געקענט גרייכן.

פון ציריך איז טראָצקי אָוועקגעפֿאָרן אין פּאַריז, וואו ער האָט געהאָלפֿן רעדאַגירן אַ רוסישע רעוואָלוציאָנערע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע צייטונג. די פֿראַנצויזישע רעגירונג האָט אים אָבער באַלד אויסגעוויזן פון פּאַריז און האָט אים געהייסן פֿאַרלאָזן פֿראַנקרייך. ער איז געפֿאָרן אין שפּאַניע, אָבער די שפּא־נישע רעגירונג האָט אים ניט דערלויבט זיך צו באַזעצן ביי איר אין לאַנד. טראָצקי האָט דעמאָלט באַשלאָסן צו פֿאָרן קיין אַמעריקע, וואו ער האָט פֿאַרבראַכט עטלעכע מאָנאַטן און וואָנען ער איז אָנפֿאָנג זומער 1917, נאָך דעם ווי די רוסישע רעוואָלוציע איז אויסגעבראָכן, אָוועקגעפֿאָרן קיין רוסלאַנד, מיט דער אויפֿגאָבע צו העלפֿן ברענגען די אמתע פּראָלעטאַרישע רעוואָלוציע, וועלכע זאָל פֿירן דעם פּראָלעטאַריאַט צום פֿולשטענדיקן זיג און צו פֿולשטענדיקער מאַכט.

1919.

פֿערדינאַנד לאַסאַל

א קורץ שטיקל נייעס אין די צייטונגען.

די עסטרייכישע רעגירונג האָט געהייסן אַראָפּרייסן פֿערדינאַנד לאַסאַלס מאָנומענט אין ווין.

א שטיקל נייעס אָן קאָמענטאַרן, אָן פּירושים. עס איז אויך ניט נויטיק. א מאָנומענט פֿון א סאָציאַליסט און פֿון א יידן קען פֿון אַן אַנטיסעמיש־פֿאַ־שיסטישער רעגירונג ניט געדולדעט ווערן. מען דאַרף זיך גיכער וואונדערן, וואָס די אַנטיסעמיטן און פֿאַשיסטן אין עסטרייך האָבן לאַסאַלס מאָנומענט שוין פֿריער ניט אַראָפּגעריסן.

עס קענען זיך אַרומרייסן צווישן זיך שושנינג מיט שטאַרהעמבערגן, און זיי ביידע מיט די נאַציס, פֿאַר דער רעגירונגס־מאַכט אין עסטרייך, אָבער אַלע אין איינעם האָבן זיי גלייך פֿיינט סאָציאַליסטן און יידן. און פֿערדינאַנד לאַסאַל איז דאָך געווען ביידע זאַכן — א יד און א סאָציאַליסט. טא ווי קען זיינער א מאָנומענט שטיין אין דער איצטיקער ווין?

מיט קנאַפּע ניין יאָר צוריק, אין זומער פֿון 1928 איז פֿערדינאַנד לַא־סאַלס מאָנומענט אויפֿגעשטעלט געוואָרן אין ווין. א שיינער, א שטאַלצער מא־נומענט, ווי עס פּאַסט פֿאַר לאַסאַלן. איך האָב אים געזען, ווען איך בין מיט א פֿאָר יאָר שפּעטער געווען אין ווין. איך האָב געקוקט אויף דעם מאָנומענט און געטראַכט וועגן דעם גרויסן פֿראָגרעס, וואָס מיר האָבן געמאַכט. א מא־נומענט פֿאַר פֿערדינאַנד לאַסאַלן אין דער שטאָט ווין, וואָס איז נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק אַזוי באַרימט געווען מיט איר רעאַקציע און אַנטיסעמיטיזם! וואָס פֿאַראַ געוואַלדיקע איבערקערעניש! איצט איז די רויטע ווין — די שטאָט פֿון סאָציאַליזם און פֿראָגרעס און פֿרייהייט. און וואָלט מיר דעמאָלט איי־נער געזאָגט, אַז עס וועט ניט לאַנג דויערן און ווין וועט ווערן צוריק רעאַק־ציאָנער און אַנטיסעמיטיש, נאָך רעאַקציאָנערער און אַנטיסעמיטישער ווי געווען, און אָט דער שיינער, שטאָלצער פֿערדינאַנד לאַסאַל־מאָנומענט וועט אַראָפּגע־ריסן ווערן, וואָלט איך עס באַטראַכט פֿאַר אַן אומזין. אמת, עס האָבן זיך שוין דעמאָלט מאָביליזירט די כוחות פֿון דער רעאַקציע אין עסטרייך, די פֿאַשיס־טישע שלאַנג האָט שוין אַנגעפֿאַנגען ווייזן אירע גיפֿטיקע ציין, אָבער ווער האָט עס דעמאָלט געקענט גלייבן, אַז זי קען זיך? און ווער האָט עס געוואָלט אַפֿילו צולאָזן דעם געדאַנק, אַז די רויטע ווין קען צוריק ווערן שוואַרץ, און נאָך שוואַרצער ווי געווען?

און איך בין געשטאַנען און געקוקט אויף פֿערדינאַנד לאַסאַלס מאָנומענט אין דער רויטער ווין, און האָב געטראַכט: מען האָט א טעות געמאַכט, ווען מען האָט געגלייבט, אַז לאַסאַל איז שוין כּמעט ווי פֿאַרגעסן בייַ די דייטשע אַרבע־טער. ניין, זיי האָבן אים גאָרניט פֿאַרגעסן. זיי געדענקען אים נאָך היינט און ליבן אים און פֿאַררען ניט ווייניקער ווי אַמאָל.

מאַרקס און לאַסאַל זיינען צוויי נעמען, וועלכע זיינען שטענדיק געגאַנגען צוזאַמען אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג פֿון דייטשלאַנד און עסטרייך.

אין דער רושישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג איז די געווייגלעכע פּאָר — מאַרקס און ענגעלס. מיט מאַרקסן גייט אין רוסלאַנד שטענדיק ענגלס. ענ־ זעלטן — לאַסאַל. אין דייטשלאַנד גייט מערסטנס מאַרקס מיט לאַסאַלן. ענ־ געלס — א סך זעלטענער. אין דייטשע ארבעטער־הייזער, אין סאָציאַליסטישע קוואַרטירן, אין ביר־וירטשאַפטן, וואו סאָציאַליסטן פלעגן זיך צונויפקומען, פלעגן הענגען כמעט אומעטום זייט ביי זייט מאַרקס און לאַסאַל. ענגעלסן פלעגט מען טרעפן א סך זעלטענער. אין ארבעטער־הייזער זיינען אפילו די בילדער פון לאַסאַלן געווען מער בנמצא, ווי די בילדער פון מאַרקסן. די דייטשע אר־ בעטער באַטראַכטן מאַרקסן און לאַסאַלן פאַר גלייכע גרינדער פון דער מא־ דערנער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, אין וועלכער פערדינאַנד לאַסאַל האָט ניט קיין קלענערן חלק ווי קאַרל מאַרקס. און וואָס איז שייך צו דער סאָציאַליס־ טישער באַוועגונג אין דייטשלאַנד גופא, פלעגן די דייטשע ארבעטער רעכענען, אז לאַסאַל האָט אין איר מער חלק ווי קאַרל מאַרקס.

נאָר צונויפפאַרנדיק מאַרקסן מיט לאַסאַלן, קען מען דאָך צווישן זיי געפינען קליינע ענלעכקייט. דער אייניקער פאַרגלייך, וואָס מען קען צווישן זיי געפינען, איז, אז ביידע זיינען געווען געניאַלע מענטשן. ווער עס איז געווען גרעסער, געניאַלער, איז שווער צו זאָגן. אויסער זייער גרויסקייט אָבער, קען מען בלויז צווישן זיי געפינען פאַרשיידנהייטן, אומגלייכקייטן און אומענלעכקייטן.

ווען עס האַנדלט זיך וועגן ענלעכקייטן און גלייכקייטן, איז שוין ענגלס א פאַסענדערע פאָר צו מאַרקסן ווי לאַסאַל. ענגעלסן קען מען ניט פאַרגלייכן מיט מאַרקסן. קיינער האָט אים אפילו ניט פראָבירט פאַרגלייכן. אָבער די ענלעכקייט צווישן זיי איז א גרויסע. די גרויסע ענלעכקייט איז געקומען דער־ פון, וואָס ענגעלס האָט זיך געגעבן אלע מי צו זיין ענלעך צו מאַרקסן. און ער האָט עס אזוי וויים געבראַכט, אז ער איז געווארן א טייל פון אים.

ווען מען לייענט וועגן מאַרקסן און ענגעלסן, געפינט מען אין ערגעץ ניט, אין וואָס זיי טיילן זיך איינער פון דעם אַנדערן אפֿ, אדער אין וואָס זיי אונטער־ שיידן זיך. עס איז קיינעם נאָר ניט איינגעפאַלן צו אונטערזוכן, צי עס איז פאַראַן צווישן זיי אַן אונטערשייד. ענגעלס גייט שטענדיק צוזאַמען מיט מאַרקסן, ער איז אלע מאָל מסכים מיט אים. ענגעלס האָט זיך צונויפגעשמאלצן מיט מאַרקסן, אליין עקזיסטירט ער ניט.

ווען מען רעדט אָבער וועגן מאַרקס און לאַסאַל, זוכט מען גלייך דעם אונטערשייד צווישן זיי. וואו קאַרל מאַרקס און פערדינאַנד לאַסאַל וועלן נאָר דערמאָנט צוזאַמען, רעדט מען נאָר שטענדיק וועגן זייערע פאַרשיידנקייטן, אָבער ניט וועגן זייערע ענלעכקייטן. ביידע האָבן ארויסגעשטאָמט פון איין פאלק, ביידע זיינען געוואקסן אין איין לאַנד, ביידע זיינען געווען געניאַלע מענטשן, ביידע זיינען געווען גרינדער פון איין באַוועגונג.

און די ערשטע זאַך, וואָס עס וואַרפט זיך אין די אויגן, ווען מען קומט צו מאַרקס און לאַסאַל, איז ניט די ענלעכקייט זייערע, נאָר זייער אונטערשייד.

קאַרל מאַרקס איז געווען דער טעאָרעטיקער פון סאָציאַליזם, פערדינאַנד לאַסאַל איז געווען דער קעמפער פאַר סאָציאַליזם. מאַרקס איז געווען דער פרא־ פאַגאַנדיסט; לאַסאַל איז געווען דער אַגיטאַטאָר. מאַרקס איז געווען א בוך־

מענטש, אַ פֿאַרשער, אַ גריבלער, אַ קאַבינעט־מענטש; לאַסאַל איז געווען אַ טויער, אַ כלל־מענטש, אַ פּאָליטיקער, אַ געזעלשאַפֿטלעכער פֿירער; מאַרקס איז געווען אַ צוריקגעהאַלטענער, אַ באַשיידענער, לאַסאַל איז געווען אַ שטאַלצער, אַן אַמביציעזער.

אָט אַזוי פֿאַנגט מען געווינלעך אָן אונטערצושיידן צווישן קאַרל מאַרקסן און פֿערדינאַנד לאַסאַלן, וועו מען דערמאָנט זייערע נעמען צוזאַמען, און וואָס ווייטער געפֿינט מען אַלץ מער פֿאַרשיידנהייטן און אומענלעכקייטן צווישן זיי ביידע.

אָפֿילו אין זייער יידישקייט געפֿינט מען אָן אונטערשייד. וועו פֿראַגט מע־רינג גיט אין זיין „געשיכטע דער דויטשען סאָציאַל־דעמאָקראַטיע" אַ כאַ־ראַקטעריסטיק וועגן פֿערדינאַנד לאַסאַל, פֿאַנגען זיך די ערשטע וועלטער אָן מיט דעם אונטערשייד צווישן לאַסאַלן און מאַרקסן אין זייער יידישער אָפּ־שטאַמונג.

ביי פֿראַנץ מערינג, וואָס האָט געהאַט זיין פֿאַרשטעלונג וועגן יידנטום פֿון זיין באַקאַנטשאַפֿט מיט די יידן פֿון דייטשלאַנד פֿון דער צייט, וועו כמעט אַלע זיינען זיי געווען העגדלער און געלט־מענטשן, איז דאָס וואָלט יידנטום ניט קיין גרויסער קאַמפּליכענט. ער פֿאַנגט אָן זיין כאַראַקטעריסטיק פֿון קאַרל מאַרקס און פֿערדינאַנד לאַסאַל בנוגע זייער יידישער אָפּשטאַמונג מיט די פֿילזאָפֿדיקע וועלטער:

„פֿיל מער ווי מאַרקס האָט לאַסאַל געהאַט צו ליידן פֿון דער טוי־זנט־יעריקער פֿאַמיליען־צרה, פֿון דער פּלאָג, וואָס איז מיטגעשלעפּט געוואָרן פֿון דעם ניל־טאָל, פֿון דער אַלט־עגיפּטישער רעליגיע. אין דעם זעלבן לעבנס־עלטער, וועו מאַרקס האָט זיך שוין געפֿונען אויף דער גייסטיקער הויך פֿון דער דייטשער בירגעלעכער געזעלשאַפֿט, האָט זיך לאַסאַל געפֿונען אויף דעם לייפּציגער יאָריד אין דער געזעל־שאַפֿט פֿון רוסישע און פּוילישע שאַכער־מאַכער יידן."

און פֿראַנץ מערינג זעצט פֿאָר:

„אמת, טאַקע, לאַסאַלס פֿאָטער איז געשטאַנען העכער פֿון די ארומיקע פֿאַרגרעבטע יידן. ער האָט אָפּילו באַלאַנגט צום רעפֿאָרם־יידנטום, אָבער דאָס רעפֿאָרם־יידנטום איז נאָך אַלץ אַ יידנטום."

און ווייטער:

„פֿערדינאַנד בלייבט טריי צום יידנטום, וועו אָפּילו ער האָט שוין אָנגעפֿאַנגען צו פֿאַראַכטן דאָס צערעמאָניאַלע יידנטום. ער טראָגט זיך אַרום מיט געדאַנקען וועגן דעם יידישן פֿאָלק, וועו ער זאָל אָפּילו דאַרפֿן גיין אויפֿן עשאָפֿאָט פֿאַר דעם דאָזיקן צוועק."

מעריגג ציטירט דערביי לאַסאַלס פֿאַלגנדע ווערטער:

„אָ, וועו איך דערמאָן זיך אָן מיינע קינדערשע טרוימען, איז עס שטענדיק געווען מיין ליבלינג־אידעע זיך צו שטעלן בראש פֿון דעם יידישן פֿאָלק אוו מיט וואָפֿן אין די הענט אים צו מאַכן זעלבסט־שטענדיק."

מערינג באַצייכנט די דאָזיקע טרוימען אַלס „טעאַטראַלישער מאַקאַבעער־טום", וואָס האָט דעם יונגן איינגעבילדעטן לאַסאַל אומדערטרעגלעך גמאַכט דאָס לעבן אין דער ברעסלאָוער גימנאַזיע.

און ווען לאַסאַל איז שוין אַפילו עלטער געוואָרן, באַמערקט מערינג, און האָט זיך דערווייטערט פון יידנטום, האָט ער זיך ניט געקענט באַפרייען פון דעם, וואָס ער האָט אינגעזאַפט אין זיך אין זיינע יוגנט־יאָרן, אין די ערשטע פופצן יאָר פון זיין לעבן.

דער אונטערשייד צווישן לאַסאַל און מאַרקס איז, אַלזאָ, צום אַלעם ערשט, וואָס מאַרקס איז געווען פולשטענדיק פרײַ פון יידנטום, בעת לאַסאַל האָט זיך אין גאַנצן פון יידנטום קיין מאָל ניט געקענט באַפרייען. דער ייד איז אין אים געבליבן זיצן, ווען ער איז שוין אַפילו געווען גאַנץ וויט פון יידנטום.

אויף וויפל פראַגע מערינג איז געראַטן אין דער אַפשאַצונג פון לאַסאַלס און מאַרקס' יידישקייט, איז זיך אַן אַנדער פראַגע. אַנדערע דענקען, אַז עס איז גראָד אומגעקערט דער פאַל. אין מאַרקסן איז געבליבן דער ייד אַ סך פעסטער זיצן ווי אין לאַסאַלן, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס קאַרל מאַרקס איז געטויפט געוואָרן פון זיינע עלטערן אין זיינע קינדערשע יאָרן, בעת לאַסאַל איז געבליבן אַ ייד ביז צו זיין טויט. און וואָס איז שייך צו דער דערציאונג, האָט דער ניט־געטויפטער לאַסאַל געקראָגן פונקט אַזא דייטשע, ניט־יידישע דערציאונג, ווי דער געטויפטער מאַרקס. דער אונטערשייד איז נאָר געווען אין דער אומגעבונג, אין דער סביבה, אין וועלכער זיי האָבן זיך דערצויגן. מאַרקס איז אויפגעוואַקסן אין דער פאַמיליע פון אַן אויפגעקלערטן, געטויפטן יידישן אַדוואָקאַט, בעת לאַסאַל איז אויפגעוואַקסן אין דער פאַמיליע פון אַן אויפגעקלערטן יידישן קויפמאַן. דער פאַטער פון קאַרל מאַרקס האָט זיך געפילט געצוואונגען צו טויפן, ווייל אין יענער צייט האָט אַ ייד אין דייטשלאַנד געהאַט גרויסע שוועריקייטן צו פראַקטיצירן יוריספרודענץ. לאַסאַלס פאַטער איז געווען אַ רייכער זיידן־העלפֿער און ער האָט זיינע געשעפֿטן געקענט פירן בלייבנדיק אַ ייד. ווער פון זיי ביידע איז געווען פרייער אין געדאַנקען, דער פאַטער פון קאַרל מאַרקס אָדער דער פאַטער פון פערדינאַנד לאַסאַל, איז שווער צו זאָגן, אין אַלע אַבער, קען מען זען, אַז לאַסאַלס פאַטער איז געווען אַ פרייערער און ברייטערער מענטש ווי דער פאַטער פון קאַרל מאַרקס. דער פאַטער פון לאַסאַל האָט געוואָלט, אַז זיין זון זאָל שטודירן יוריספרודענץ אָדער מעדיצין. לאַסאַל האָט אַבער דערקלערט זיין פאַטער, אַז ער וויל ניט שטודירן צוליב געלט און מסחר, און ער באַראַטן מעדיצין און יוריספרודענץ אַלס אַ שטודיום, וואָס זיין גע־וויינלעכער ציל איז געלט. ער וויל דעריבער שטודירן פילאָזאָפיע און געשיכטע, אַ שטודיום, פון וועלכן מען קען קיין מאַטעריעלן נוצן ניט האָבן. לאַסאַלס פאַטער האָט גלייך נאָכגעגעבן דעם פאַרלאַנג פון זיין זון. קאַרל מאַרקס האָט אויך ניט געוואָלט שטודירן קיין יוריספרודענץ, אויך ער האָט געוואָלט בעסער שטודירן פילאָזאָפיע און געשיכטע. זיין פאַטער אַבער, האָט אים געצוואונגען צו שטודירן יוריספרודענץ. דאָס „פראַקטישע יידנטום" ווי מערינג וואָלט עס אָנגערופן, איז, אַלזאָ, געווען שטאַרקער פאַרטראָטן אין דעם יידישן פאַטער פון מאַרקסן איידער אין דעם יידישן פאַטער פון לאַסאַלן. אַלנפאַלס האָט דער

פֿאַטער פֿון קאַרל מאַרקס ניט געקענט זיך פֿאַרוואַנדלען פֿון אַ „פּראַקטישן יידן“ אין אַן „אידעאַלן קריסט“ דורך דער טויף־שיין, וואָס ער האָט אַרויסגענומען.

דער אונטערשרייב אין דער באַציאונג צום יידנטום פֿון קאַרל מאַרקס און פֿון פֿערדינאַנד לאַסאַל דערקלערט זיך פֿיל מער דערמיט, וואָס קאַרל מאַרקס האָט פֿון זיין מיטגעבוירענער יידישקייט ניט געליטן, בעת פֿערדינאַנד לאַסאַל האָט יאָ געליטן. קאַרל מאַרקס האָט אין זיינע יוגנט־יאָרן אָפֿילו ניט געדאַרפֿט טראַכטן וועגן יידישקייט און וועגן יידן, בעת לאַסאַל האָט עס יאָ געמוזט טאָן. זיינע חברים אין גימנאַזיע האָבן אים עס צו אָפֿט דערמאָנט. און זייענדיק אַמביציעז, טעמפּעראַמענטפֿול און מיט אַ שטאַרק אַנטוויקלטן געפֿיל פֿון שטאָלץ, האָט לאַסאַל אָנגעפֿאַנגען צו טראַכטן וועגן אַ זעלבשטענדיקן יידישן פֿאָלק. עס האָט זיך בייַ אים ניט געהאַנדלט וועגן „טעאַטראַלישעס מאַקאַבעער־טום“, וועגן ריטערלעכע העלדנטאַטן, ווי פֿראַנץ מערינג טייטשט עס אויס. עס האָט זיך געהאַנדלט בייַ אים וועגן זיין אייגענעם שטאָלץ, וועגן זיין אייגענער ווירדע. ער, לאַסאַל, טאָר ניט זיין קיין זון פֿון אַ פֿאַראַכטעטן פֿאָלק: ער, לאַסאַל, מוז זיין אַ זון פֿון אַ חשובן, געערטן און געאַכטעטן פֿאָלק, און דעריבער דאַרף ער, מיט וואָפֿן אין דער האַנט, מאַכן דאָס יידישע פֿאָלק זעלבשטענדיק און געאַכטעט. זיינע יוגנט־טרוימען וועגן יידישן פֿאָלק זיינען אַרויסגעוואַקסן פֿון זיין אייגענעם „איך“ און האָבן זיך קאָנצענטרירט אַרום זיין אייגענעם „איך“. די דאָזיקע יידישע טרוימען זיינען אַרויסגעוואַקסן פֿון זיין אייגענעם „איך“ פונקט ווי דער קאָמף פֿאַר דעמאָקראַטיע איז אַרויסגעוואַקסן פֿון זיין אייגענעם „איך“. לאַסאַל האָט עס אייגנטלעך אַליין דערקלערט. „ווען איך וואָלט געבוירן געווארן אַ פּרינץ,“ האָט לאַסאַל געזאָגט, „וואָלט איך מיט ציין און נעגל געקעמפֿט פֿאַר אריסטאָקראַטיע, איך בין אָבער געבוירן געווארן אַן איינפֿאַכער בירגער און קעמף דעריבער פֿאַר דעמאָקראַטיע.“

און אין דעם אייגנטלעך ליגט דער הויפּט־אונטערשייד צווישן קאַרל מאַרקס און פֿערדינאַנד לאַסאַל. מאַרקס וואָלט געקומען צו דעם קאָמף פֿאַר דעמאָקראַטיע ווען ער וואָלט אָפֿילו געבוירן געווארן אַ פּרינץ. מאַרקס איז געקומען צום סאָציאַליזם דורך פֿאַרשן, דענקען און שטודירן. לאַסאַל איז צו אים געקומען דורך זיין אימפּולס, דורך זיין טעמפּעראַמענט, דורך זיין פֿערזענלעכקייט און שטאָלץ. קאַרל מאַרקס איז דעריבער געבליבן דער פֿאַרשער, דער טעאָרעטיקער, דער סאָציאַליסטישער לערער, בעת פֿערדינאַנד לאַסאַל איז געווען דער קעמפֿער, דער באַן־ברעכער, דער פּירער.

און ווען מען זוכט שוין יאָ דעם יידן פֿון יענער צייט, ווען קאַרל מאַרקס און פֿערדינאַנד לאַסאַל האָבן געלעבט, דאַן געפֿינט מען אים גיכער בייַ די פֿאַר־שטויבטע ספֿרים איידער אין דעם קאָכנדן קאָמף. מען געפֿינט אים דעריבער מער אין קאַרל מאַרקס, דעם בוך־מענטשן, איידער אין פֿערדינאַנד לאַסאַל דעם קעמפֿער.

לייענט מען לאַסאַלס ווערק, זיינע רעדעס, די געשיכטע פֿון זיין קורצן שטורעמדיקן לעבן, פֿון זיינע קאָמפֿן, פֿון זיינע ראָמאַנען און פֿון זיין טראַגישן טויט, דאַן קען מען אים גיכער געפֿינען אַ רוימער, איידער אַ יידּ. לייענט מען

אָבער די ווערק פֿון קאַרל מאַרקס און ליינען מען זיין לעבנס־געשיכטע, דאַן געפֿינט מען אים אין גיכער דעם ייד, אייַדער דעם דייטש.

לאַסאַל איז אויך געווען אַ גרויסער געלערנטער און אַ פֿאַרשער. ער האָט אַפֿילו אַרויסגעווייזן גרויסע גאונות אַלס פֿילאָזאָף, היסטאָריקער און יוריסט, אָבער דאָס איז געווען בייַ אים ניט דער עיקר. ער האָט געהאַט אַ גאונישן קאָפּ, אַ געוואַלדיקע אַמביציע. האָט ער אויך באַוויזן, אַז ער קען אויך זיין אַ גרויסער געלערנטער, ווען ער ווייל. וויכטיק בייַ אים איז אָבער ניט דאָס בוך, ניט די טעאָריע, נאָר דער קאַמף און דער רעזולטאַט פֿון קאַמף. ער איז צו אַלעם ערשט אַ טויער, אַ פּאָליטיקער און אַ קעמפֿער.

אין אַ בריוו צו ענגעלסן אין יאָר 1859, שרייבט לאַסאַל:

„איך וואָלט בעסער געלאָזן אַ סך ניט אָנגעשריבן פֿון דעם, וואָס איך ווייס, ווען עס וואָלט אונדז געלונגען עטוואָס פֿון דעם צו טאָן וואָס מיר קענען".

אָט די ווערטער כאַראַקטעריזירן לאַסאַלן אַמבעסטן. קאַרל מאַרקס האָט עס ניט געקענט זאָגן. בייַ קאַרל מאַרקסן איז געווען די ערשטע זאַך אָנשרייבן, וואָס ער ווייס, און נאָך דעם זען, וואָס עס קען געטאָן ווערן. צו אַלעם ערשט קומט בייַ מאַרקסן די טעאָריע. בייַ אים קומט אין אָנפֿאָנג דאָס וואָרט און נאָך דעם די טאָט; בייַ לאַסאַלן איז אָבער די טאָט דאָס וויכטיקסטע, דאָס וואָרט מעג שפּעטער קומען. ער איז גרייט אין גאַנצן צו אָפּפֿערן דאָס וואָרט פֿאַר דער טאָט.

ווען עס האָנדלט זיך וועגן אייביקייט, האָט מאַרקס זיך מיט איר געווייַערט, ווי לאַסאַל.

ווען די סאָצ.־באַוועגונג אין דייטשלאַנד האָט זיך אָנגעפֿאַנגען און מיט איר קאַמף צווישן די אָנהענגער פֿון לאַסאַלן און די אָנהענגער פֿון מאַרקס, איז לאַסאַלס נאָמען און ניט דערנאָמען פֿון מאַרקס אַרויפֿגעלייגט געוואָרן אויף דער באַוועגונג. די אָנהענגער פֿון לאַסאַל האָבן זיך געוראָפֿן לאַסאַל־יאָנער, בעת די אָנהענגער פֿון מאַרקסן האָבן זיך ניט געוראָפֿן מאַרקסיסטן, נאָר אייזנאָכער *. דאָס איז געווען בלויז פֿאַר אַ קורצער צייט; ווען דער מאָמענט איז אָבער אַריבער, ווען עס איז געקומען די אויסדויער, איז געבליבן מאַרקס. עס זיינען פֿאַראַן מאַרקסיסטן, אָבער ניט קיין לאַסאַליאָנער. עס איז פֿאַראַן אַ מאַרקסיסטישע טעאָריע, אָבער ניט קיין לאַסאַליאָנישע.

מאַרקס האָט געשאַפֿן די טעאָריע פֿאַר דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, לאַסאַל האָט געשאַפֿן איר טאַקטיק, איר פּאָליטיק. די טעאָריע פֿון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע איז געוואָרן אַלוועלטלעך, אינטערנאַציאָנאַל. די טאַקטיק און די פּאָליטיק איז מער לאָקאַל און קען ניט ווערן אינטערנאַציאָנאַל. די אָרבעט פֿון מאַרקסן איז געווען מער צוגעפּאַסט פֿאַר דעם פּראָלעטאַריאַט פֿון אַלע לענדער; די אָרבעט פֿון לאַסאַלן איז געווען מער צוגעפּאַסט פֿאַר דעם פּראָלעטאַריאַט פֿון דייטשלאַנד.

פֿראַנץ מערינג אָנאַליזירנדיק און פֿאַרגלייכנדיק לאַסאַלן מיט מאַרקסן, געפֿינענדיק אין דעם ערשטן — דעם יידן, די ירושה פֿון דער „אַלט־עגיפּטישער

---

* אויפֿן נאָמען פֿון דער שטאָט אייזנאָך, וואו דער קאָנגרעס פֿון די מאַרקסיסטן איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן.

פּלאָג", וואָס איז אַזוי פֿרעמד דער דייטשער קולטור, און געפֿינעניק אין דעם צווייטן אָ פֿולשטענדיק באַפֿרייטן מענטשן פֿון יידנטום, האָט אַליין ניט באַמערקט די איראָניע פֿון שיקזאָל, אַז גראָד איז דער „יידישער" לאָסאָל טיפּער אַרייננגע־דרונגען אין דעם דייטשן לעבן, ווי דער „ניט־יידישער" מאַרקס. לאָסאָל איז געווען דייטשער ווי מאַרקס.

מאַרקס איז געווארן דאָס אייגנטום פֿון דעם וועלט־פּראָלעטאַריאַט. מאַרקס איז היינט אַזוי רוסיש, אַזוי אַמעריקאַניש, אַזוי פֿראַנצויזיש און אַזוי ענגליש ווי דייטש. לאָסאָל איז אָבער נאָך היינט אויך מער אייגנטום פֿון דייטשן פּראָ־לעטאַריאַט, ווי פֿון אינטערנאַציאָנאַלן.

מאַרקס האָט זיין אייביקייט געווונען. זיין סאָציאָליסטישע טעאָריע איז אויס־געשטאַנען אַלע קריטיקן, און זי איז אין אַלגעמיין, אין איר עצם, אין איר יסוד, געבליבן פֿעסט. אָלע ווייַטע באַווייזן זיך אָ נייער קריטיקער, וואָס „רייסט אַראָפּ" מאַרקסן און „באַווייזט" ווי פֿאַלש זיין טעאָריע איז, אָבער די קריטיקער ווערן פֿאַרגעסן און די סאָציאָליסטישע טעאָריע פֿון קאַרל מאַרקס בלייבט. און עס איז דער בעסטער באַווייז פֿאַר דער פֿעסטקייט פֿון דער סאָציאָליסטישער טעאָריע פֿון קאַרל מאַרקס, וואָס אָלע ווייַלע דאַרף מען האָבן אָ נייעם קריטיקער איר „אַראָפּצורייסן".

פֿראַנץ מערינג האָט געזאָגט, אַז דעם גרויסן אונטערשייד צווישן קאַרל מאַרקסן און פֿערדינאַנד לאָסאָלן קען מען זען, וואָס מאַרקס האָט נאָך זיין טויט נאָך שטאַרקער אָנגעפֿאָנגען לעבן, אָבער לאָסאָל איז נאָך זיין טויט אָלץ מער געשטאָרבן. אין אָנפֿאָנג האָט דאָס טאָקע אַזוי געשיינט צו זיין, שפּעטער אָבער האָט לאָסאָל אָנגעפֿאָנגען צוריק לעבעדיק ווערן ביי דעם דייטשן פּראָלעטאַריאָט און ווייטער אָלץ מער.

איך ווייס ניט, וואָס איך וואָלט געטראָכט, ווען איך וואָלט געשטאָנען איצט און געקוקט אויף דעם אַראָפּגעריסענעם מאָנומענט פֿון פֿערדינאַנד לאָסאָל. איך שטעל זיך פֿאָר, אַז מיינע געדאַנקען וואָלטן געווען אָ ביסל אָנדערש. מען טראָכט אָנדערש אין אָ געדריקטער שטימונג ווי אין אָ געהויבענער. אָבער איך בין דאָך זיכער, אַז דער נאָמען לאָסאָל וועט דאָך לאָנג איבערלעבן די נעמען פֿון די, וואָס עס הערשן איצט אין עסטרייך און וואָס האָבן זיין מאָנומענט געהייסן אַראָפּ־רייסן. דאָס אויפֿשטעלן פֿון לאָסאָלס מאָנומענט אין ווין איז געווען דער אויס־דרוק פֿון אָ ליכטיקן פּעריאָד אין דעם לעבן פֿון עסטרייך. דאָס אַראָפּרייסן פֿון לאָסאָלס מאָנומענט איז דער אויסדרוק פֿון דעם פֿינצטערן פּעריאָד אין דעם לעבן פֿון עסטרייך. אָבער אין דעם קאַמף צווישן ליכט און פֿינצטערניש וועט ענדלעך דאָך זיגן ליכט.

אַ יובילי פֿון אַ מאַנומענט

(ה. היינט)

קען מען אָן מעג מען פֿייערן אַ יובילי פֿון אַ מאַנומענט? אויב יאָ, וואָלט איך וועלן פֿייערן דעם 50יעריקן יובילי פֿון דעם מאַנומענט פֿון מיין באַליבטסטן פּאָעט, הייגריך היינע, וועמעס לידער איך לייגן נאָך היינט מיט דער גרעסטער באַוואונדערונג.

מיר דאַכט, אַז עס איז דער אייגציקער הייגריך היינע־מאַנומענט, וואָס איז איצט פֿאַראַן. די היינע־מאַנומענטן, וואָס זיינען אין דער צייט פֿון דער וויימאַרער רעפּובליק אויפֿגעשטעלט געוואָרן אין דייטשלאַנד, האָט היטלער צעשטערט, און מיר איז ניט באַקאַנט, אויב עס איז איצט פֿאַראַן ערגעץ אַ היינע־מאַנומענט, אויסער דעם, וואָס איך וויל פֿייערן זיין 50יעריקן יובילי.

דער מאַנומענט געפֿינט זיך נאָענט פֿון דעם הויז, וואו איך וואוין. ער שטייט אין דעם קליינעם קימעט פּאַרק בייַ גרענד קאַנקאַרס און דער 164סטער גאַס, און יעדעס מאָל, וואָס איך גיי אים פֿאַרבַיי, גיב איך אַ קוק אויף אים. איך האָב זיך שוין אַזוי צוגעוואוינט.

איך וויס ניט וויפֿל פֿון די, וואָס וואוינען אין דער שכנהשאַפֿט פֿון קילמער פּאַרק און פֿון די, וואָס זיצן אין אים אָפֿט גאַנץ געדיכט, וויסן, אַז עס איז אַ הייגריך היינע־מאַנומענט. געוויס מוזן אַ סך באַמערקן אויף דעם מאַנומענט די וועגטער „הייגריך היינע", אָבער איך בין זיכער, אַז ניט אַלע פֿון זיי וויסן וער איז און וואָס פֿאַראַ שייכות עס האָט צו אים די גרויסע, וויסע מאַרמַרנע סטאַטוע, וואָס שטעלט מיט זיך פֿאָר דריי נימפֿן, וועלכע קוקן אַרויף צו אַ שיינער יונג־פֿרוי, וואָס קעמט אירע לאַנגע פֿונאַנדערגעוואַרפֿענע האָר מיט עטוואָס, וואָס איז ענלעך צו אַ קאַם.

געוויס זיינען פֿאַראַן צווישן די באַזוכער פֿון קליינעם קימעט פּאַרק אויך אַזעלכע, וואָס וויסן, אַז הייגריך היינע איז געווען אייגנער פֿון די גרעסטע און באַרימטסטע דיכטער פֿון דייטשלאַנד, אַז ער איז געווען אַ ייד און אָט די גרויסע, וויסע מאַרמַרנע סטאַטוע פֿאַרקערפּערט זיין באַרימטע „לאָרעלייַ", דאָס פֿאָפֿולערסטע און דאָס דייטשסטע ליד פֿון דייטשן פֿאָלק, אָבער איך גלויב, אַז זייער צאָל איז אַ גאַנץ קליינע.

דער קינסטלער, וואָס האָט דעם מאַנומענט געשאַפֿן, אַ גרויסער פֿאַרערער און באַוואונדערער פֿון היינען, האָט געזוכט אַ פּלאַץ אין דייטשלאַנד אַוועקצושטעלן די סטאַטוע. אָבער מיט פֿופֿציק יאָר צוריק האָט אין דייטשלאַנד געהערשט קייזער ווילהעלם דער צווייטער און עס איז דאָרטן דעמאָלט געווען אוממעגלעך צו געפֿינען אַ פּלאַץ פֿאַר היינעס אַ מאַנומענט. די פֿראַגרעסיווע און ראַדיקאַלע דייטשן, יידישע און גויישע, פֿון דער שטאָט ניו־יאָרק האָבן פֿאַרלאַנגט פֿון די דעמאָקראַטן שטאָט־טאָטעס, אַז זיי זאָלן דער־לויבן אַ שטיקל פּלאַץ פֿאַר דעם מאַנומענט פֿון דעם באַרימטן היימלאַזן דיכטער. עס זיינען אָבער געווען רעאַקציאָנערע און אַנטיסעמיטישע דייטשן, וואָס זיינען געווען קעגן דעם. כדי יוצא צו זיין פֿאַר ביידע צדדים, האָבן די ניו־יאָרקער שטאָט־טאָטעס דעם פֿאַרלאַנג פֿון די היינע־פֿאַרערער נאָכגעגעבן, אָבער דער

פֿלאַץ, וואָס זיי האָבן באַשטימט, איז געווען ערגעץ ווייט אַוועק אין אַ פֿאַר־ווארפֿענעם ניט באַוואוינטן געגנט, כּדי דער מאַנומענט זאָל נישט שטעכן די אויגן פֿון די דייטשע רעאַקציאָנערן און אַנטיסעמיטן.

וועלכער אין בין געקומען אין אַמעריקע, וואָס דאָס מיינט ניו־יאָרק, איז הייַנעס מאַנומענט געווען איינע פֿון די ערשטע זאַכן, וואָס מען האָט מיך געפֿירט אָנקוקן. עס איז געווען אַ גרויסער היינע־פֿאַרערער, וועלכער האָט מיך געפֿירט צו אים. און איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז ער האָלט עס פֿאַר אַ מצווה צו ברענגען וואָס מער באַזוכער צו היינעס מאַנומענט.

מיר האָט זיך אָפּגעדוכט, אַז דער וועג איז זייער אַ לאַנגער, אַז עס איז זייער ווייט און וועג איך בין ענלעך צו דעם מאַנומענט געקומען, האָט עס מיר אויסגעוויזן, אַז ער געפֿינט זיך גאָנץ ווייט הינטער דער שטאָט, ווי עפּעס אין אַ ווייסטענש.

און עס האָט טאַקע פֿאַסירט, אַז אַנטיסעמיטישע וואַנדאַלן האָבן זיך באַנוצט דערמיט, וואָס דער מאַנומענט געפֿינט זיך אין אַזאַ ווייטן, אומבאַוואוינטן געגנט. זיי זיינען איינמאָל געקומען ביינאַכט און האָבן געמאַכט אַ פֿאַגראָם אויף אים. זיי האָבן מאַנכע טיילן פֿון אים צעבראָכן און אַנדערע שטאַרק באַשעדיקט. עס האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט ביז דער מאַנומענט איז פֿאַרריכט געוואָרן און געבראַכט געוואָרן צו זיין פֿריערדיקן אויסזען. כּדי צו פֿאַרהיטן אַ צווייטן פֿאַגראָם, האָט די ניו־יאָרקער רעגירונג אַוועקגעשטעלט אַ וועכטער ביים מאַנומענט. די וואַך איבער דעם היינע־מאַנומענט האָט אַנגעהאַלטן עטלעכע יאָר ביז די געגנט איז באַבויט געוואָרן. און עס האָט זיך אַזוי אויסגעלאָזן, אַז די פֿריערדיקע ווייטע, פֿאַרוואַרפֿענע און פֿאַרוואַרלאָזטע געגנט איז געוואָרן אייגער פֿון די פֿראַמיגענטסטע און שענסטע, באַבויטע פּלעצער פֿון גרויס־ניו־יאָרק — עס איז גרענד קאַנקאָרס. און עס איז משמעות אויך אַזוי באַשערט געווען, אַז די געגנט זאָל ווערן אַ יידישע און אַז די באָרא (בראָנקס) צו וועל־כער די געגנט באַלאַנגט זאָל האָבן אַ יידישע מאַיאָריטעט פֿון איר באַפֿעל־קערונג. איך גלויב, אַז ווען היינע וואָלט עס קענען זען, וואָלט ער זיין צופֿרידן און ער וואָלט דערביי זיכער געזאָגט אַ גוטן וויץ.

נאָר ווען דער פּלאַץ אַרום היינעס מאַנומענט איז געוואָרן אַזוי פֿראַמיגענט, איז דער מאַנומענט מער שוין נישט געווען דער אייגיקער אין דער וועלט. אין דער צייט פֿון דער וויימאַרער רעפובליק זיינען אין דייטשלאַנד אויפֿגעשטעלט געוואָרן אייניקע היינע־מאַנומענטן. אין 1931 האָט מען אין דייטשלאַנד ניט בלויז גאַנץ גרויס געפֿראַוועט דעם 75סטן יאָרצייט פֿון היינען, נאָר דער בירגער־מייסטער פֿון דיסעלדאָרף, היינעס געבורט־שטאָט, איז געפֿאָרן קיין פּאַריז אין נאָמען פֿון זיין שטאָט אַוועקצולייגן אַ קראַנץ בלומען אויף היינעס קבר. איצט אָבער איז ער ווידער אַמאָל געוואָרן דער אייניציקער.

*

איך דערמאָן זיך, אַז אין דער צייט, וואָס מען האָט געפֿראַוועט היינריך היינעס 75סטן יאָרצייט, איז אין דייטשלאַנד פֿראָדוצירט געוואָרן אַ מאַווי מיטן נאָמען „היימאַטס־קלאַנגען". עס זיינען געווען בילדער פֿון רהיינלאַנד באַגלייט

מיט דייטשער פֿאַלקס־מוזיק, באַזונדערס מיט פֿאַלקס־מאַטיוון פֿון דער רהיין־געגנט.

דער לייט־מאַטיוו פֿון דער מוזיק אין „היימאַטס־קלאַנגען" איז געווען די מעלאָדיע פֿון היינעס „לאָרעלייַ". דער רהיין איז דער דייטשסטער טייך פֿון אַלע דייטשע טייכן און „לאָרעלייַ" איז דאָס דייטשסטע ליד פֿון אַלע דייטשע לידער. דער רהיין און זיינע קלאַנגען האָבן פֿאַרנומען דעם וויכטיקסטן פּלאַץ אין דעם בילד „היימאַטס־קלאַנגען" און די „לאָרעלייַ" איז דער קלאַנג פֿון רהיין. און ווען די „לאָרעלייַ" איז געזונגען געוואָרן, האָט דער גאַנצער טעאַטער מיט־געזונגען. פֿון אַלע „היימאַטס קלאַנגען" איז די „לאָרעלייַ" געווען די היימישסטע.

איך ווייס ניט, צי אַלע אין טעאַטער האָבן געוואוסט פֿאַרוואָס מען האָט אַנ־געהויבן זינגען די „לאָרעלייַ", ווען פֿון דעם רהיין־ברעג האָט מען דערזען די שטאָט דיסעלדאָרף. איך ווייס אויך ניט, צי אַלע אין טעאַטער האָבן געוואוסט ווער עס איז דער דיכטער פֿון „לאָרעלייַ". איך ווייס אָבער, אַז די „לאָרעלייַ" איז געווען און איז פֿאַרבליבן דאָס פּאָפּולערסטע דייטשע ליד. היטלער האָט געקענט אויסמעקן דעם יידישן נאָמען היינע אונטער דעם ליד, אָבער ער האָט ניט געקענט אויסמעקן דאָס לִיד, וואָס היינע האָט געשריבן.

איך ווייס ניט ווי אַזוי אַ דיכטער, וואָס איז אין זיינע געפֿילן און דענקען געווען אַזוי יידישלעך ווי היינריך היינע איז עס געווען, האָט געקענט אַנשרייבן אַ ליד, וואָס איז אַזוי טיף אַריינגעדרונגען אין דער נשמה פֿון דייטשן פֿאָלק.

דעם ענטפֿער דאַרפֿן געבן די יעניקע, וועלכע שטודירן דאָס, וואָס מען רופֿט פֿעלקער־פסיכאָלאָגיע און וועלכע גלויבן, אַז עס זיינען פֿאַראַן דיקע נא־ציאָנאַלע פּסיכאָלאָגישע וועגט, וואָס טיילן אַפּ איין פֿאָלק פֿון צווייטן.

*

ווען איך בין אין 1931 געווען אין דיסעלדאָרף, בין איך געגאַנגען זען דאָס הויז, וואו היינע איז געבוירן געוואָרן. אַ קליין, צוויי־שטאָקיק הויז מיט אַ קו־פּערנעם אַנדענקונג־טאָוול, אויף וועלכן עס איז געווען אויסגעקריצט היינעס בילד.

איך ווייס ניט צי דאָס הויז האָט איבערגעלעבט היטלערן מיט דער צווייטער וועלט־מלחמה און צי עס שטייט נאָך דאָרטן, וואו איך האָב עס מיט זעכצן יאָר צוריק געזען. דעמאָלט איז אין דעם אונטערשטן שטאָק פֿון דעם הויז געווען אַ בעקערייַ און אויבן איז געווען די וואוינונג פֿון דעם בעקער. מען האָט מיר געזאָגט, אַז דער בעקער מאַכט גאַנץ גוטע געשעפֿטן אויף היינעס חשבון. איך האָב עס אַליין געקענט באַמערקן, ווייל פֿאַר דער קורצער צייט, וואָס איך בין אין דער בעקערייַ געווען, האָב איך געזען, אַז איך בין געווען ניט דער אינציקער נייגעריקער, וואָס האָט געוואָלט זען דאָס הויז, וואו היינע איז געבוירן געוואָרן. דער בעקער האָט מיר געזאָגט, אַז זיינע באַזוכער זיינען ניט בלויז טוריסטן פֿון פֿרעמדע לענדער, נאָר עס זיינען פֿיל מער די דייטשן פֿון דייטשלאַנד. ער האָט מיר דערביי געוויזן אַ סטאַטיסטיק, וואָס איז צונויפֿגעשטעלט געוואָרן אין דייטשלאַנד וועגן די מייסטן ציטירטע דייטשע פּאָעטן און עס האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז היינריך היינע פֿאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַץ. קיין אַנדערער פֿון די

דייטשע פּאָעטן וועלט ניט אַזוי אָפּט ציטירט און דערמאָנט אין די דייטשע ציטונגען און ביכער, ווי היינריך היינע. דאָס איז אויך נאָטירלעך. היינריך היינע איז דער אַלמענטשלעכסטער דייטשער דיכטער.

וועג איך האָב מיט אַ פּאָר יאָר שפּעטער געלייענט, אַז די נאַציס האָבן אַראָפּגעריסן דעם אַנדענקונגס־טאָוול פון דעם הויז, וואו היינע איז געבוירן געוואָרן, אַז היינעס נאָמען איז אויסגעמעקט פון אונטער דער „לאָרעלײַ" און היינעס מאָנומענט זיינען אַראָפּגעריסן געוואָרן אויף היטלערס באַפֿעל, האָב איך דעמאָלט געשריבן: היטלער קען ניט אויסוואַרצלען היינעס פון דייטשלאַנד, וועג ס׳זאָל זיך אים אַפּילו איינגעבן אויסצומעקן און פֿאַרברענען אַלץ, וואָס היינע האָט געשריבן. עס וועט קומען אַ צייט, און זי איז ניט ווייט, וועט היטלערס נאָמען וועט פֿאַר־שאָלטן ווערן פון דייטשן פֿאָלק, אָבער היינעס נאָמען וועט פֿאַר אַלע צייטן בלייבן דער שטאָלץ פון דייטשן פֿאָלק.

עס איז ניט נויטיק געווען צו האָבן אַ נביאישן חוש עס צו פֿאָרויסצוזאָגן. אין דער אמתן האָב איך דעמאָלט ניט געגלויבט, אַז דאָס וועט געשען אַזוי גיך. דאָס באַווייזט, אַז מיר פֿעלט דער חוש פון אַ נביא. איך האָב אָבער דעמאָלט געגלויבט, ווי איך גלויב אויך איצט, אַז דאָס מענטשלעכע אין דעם מענטשן מוז ענדלעך זיגן איבער דער בעסטיע אין דעם מענטשן.

1947

✦ ✦ ✦

דער טאָטע פון „בונד"

אַרקאַדי איז געווען אייגער פון די ערשטע סודותדיקע נעמען וועלכע איך האָב געהערט אין מיינע יונגע בונדיסטישע יאָרן. עס איז געווען אַ נאָמען וואָס איז געווען אַרומגערינגעלט מיט פֿאַרשיידענע לעגענדעס פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

איך ווייס ניט, צי אַרקאַדי איז געווען דער עלטסטער. עס קען זיין, אַז אין דער קליינער גרופּע יידישע רעוואָלוציאָנערן, וואָס האָבן געגרינדעט דעם „בונד" זיינען געווען עלטערע פון אַרקאַדין, אָבער פֿאַר אונדז יינגערע בונדיסטן פון צווייטן דור איז אַרקאַדי געווען פֿאַררעכנט פֿאַר דעם טאַטן פון „בונד". ווייניקסטנס קען איך זיך ניט דערמאָנען, אַז עס איז געווען אַ צווייטער, וואָס זאָל האָבן געהאַט אַ גרעסערן אויטאָריטעט אין „בונד" ווי אַרקאַדי. דער „בונד" האָט געהאַט אין זיינע רייען הויך אינטעליגענטע מענטשן, טעאָרעטיקער, גלענצענדע רעדנער, אָבער דער אויטאָריטעט איז געווען אַרקאַדי. צו אים האָט מען זיך צוגעהערט מער ווי צו עמעצן אַנדערש. זיין וואָרט האָט געהאַט אַ באַזונדער וואָג.

אַרקאַדי איז ניט געווען קיין שרייבער און אויך ניט קיין רעדנער. איך האָב קיין מאָל ניט געהערט פון אים קיין רעדע און איך גלויב, אַז אויך קיין אַנדערער האָט עס פון אים ניט געהערט. איך האָב פון אים אַפּילו קיין מאָל ניט געהערט קיין לאַנגן אַרגומענט וואָס זאָל זיין ענלעך כאָטש צו אַ שטיקל רעדע. זיינע אַרגומענטן זיינען געווען קורצע, קלאָרע און וואָגיקע. ער האָט אין אַלגע־מיין גערעדט קורץ, אַפּילו ווען ער איז געקומען מיט אייגעם זיך דורכריידן און באַאיינפֿלוסן, אַז ער זאָל עפּעס טאָן, וואָס ער פֿאַרלאַנגט פון אים. איך געדענק,

ווי ער איז געקומען אין 1905 קיין ריגע זיך דורכריידן מיט מיר, אז איך זאל קומען קיין ווילנע און ווערן א מיטגליד פון דער רעדאקציע פון דער טעגלעכער יידישער צייטונג „דער וועקער", וואס דער „בונד" האט זיך דעמאלט געגרייט ארויסצוגעבן. עס איז געווען ביי מיר זייער שטארק אנגעלייגט, וואס ארקאדי אליין איז געקומען מיט מיר זיך וועגן דעם דורכריידן. אבער איך בין אין ספק, צי אין דעם גאנצן דורכריידן זיך האט ארקאדי פארנוצט מער ווי עטלעכע צעצנדליק ווערטער. מיר האבן דוכט זיך גערעדט א לענגערע צייט, און ער האט געזאגט אלץ וואס איז אים געווען נייטיק, נאר די ווערטער זיינען געווען ביי אים זייער שפארעוודיקע.

ער האט זיך מיט דער זעלבער שפארעוודיקייט פון ווערטער אויסגעצייכנט, ווען איך בין געווען ביי אים אין 1921 אין פאריז, נאך דער גרויסער ווועלט־איבערקערעניש. ער האט מיך באזונדערס ווארעם אויפגענומען אין זיין קליינער ארעמער וואוינונג ערגעץ אין א זייטיקן געסל, וואס האט מיר אויסגעקוקט אפ־געזונדערט פון דער גאנצער וועלט. אפשר איז ביי מיר דער איינדרוק געקומען דערפון, וואס ארקאדי אליין האט דעמאלט געלעבט אזוי גוט ווי אפגעזונדערט פון דער וועלט. דער איבערבראך וואס איז דעמאלט פארגעקומען אין דער סא־ציאליסטישער באוועגונג אין דער גאנצער וועלט האט ארקאדין אוועקגעשטעלט אין גאנצן אן א זייט פון דער באוועגונג. ער איז ניט געווען איינשטימיק מיט קיינעם פון די צדדים. ער האט זיך אליין געדארפט איבערברעכן, און דאס איז פאר אים געווען ניט לייכט, בפרט לעבנדיק אין א פרעמד לאנד, וואו ער האט ארגאניש ניט געקענט זיין פארבונדן מיט דער באוועגונג ווי א פראקטישער אנפירער, צו וואס ער איז געווען געבוירן.

איך האב פארבראכט ביי אים א גאנצן אוונט, און עס איז דוכט זיך געווען זייער פיל וועגן וואס צו רעדן. מיר האבן זיך ניט געזען נאענט צו פופצן יאר, און דער מהלך וואס ארקאדי איז אין דער צייט אדורכגעגאנגען, פון ווילנע ביז פאריז, איז געווען זייער א גרויסער. עס איז אויך אין זיין פערזענלעכן לעבן פארגעקומען א היפשער איבערבייט. ער האט זיך צו פופציק יאר געמוען שטו־דירן אין פראנקרייך אויף עלעקטראָ־אינזשעניער, און האט אויך אויסגעשטו־דירט. אבער ווען איך פרואוו זיך איצט דערמאנען, וויפל ארקאדי האט אין יענעם אוונט געזעדט, דוכט זיך מיר, אז איך וואלט די ווערטער געקענט אויסצייכן. ער האט מיר דוכט זיך דערציילט אלץ. ער האט מיט מיר געזעדט וועגן דער צעטרייסלונג פון דער סאציאליסטישער באוועגונג און אויך וועגן זייער פער־זענלעכע ענינים. מיר האבן געזעדט וועגן דעם, אז ער זאל זיך באזעצן אין ווילנע. אבער ער האט עס אלץ געטאן אין שפארעוודיקע ווערטער. און עס איז דוכט זיך מער ניט געווען נויטיק. עס האט זיך ניט געפילט, אז ער האט עפעס אויסגעלאזן אדער עפעס ניט דערזאגט.

איך ווייס ניט, צי אט די שפארעוודיקייט (דער „צימצום", ווי די העברעער וואלטן עס גערופן) איז געווען אין זיין נאטור אדער דאס האט זיך ביי אים אויסגעפורעמט דורך זיין קאנספיראטיווער טעטיקייט און דורך דער פאזיציע וואס ער האט פארנומען אין דער באוועגונג.

אין אַ געהיימער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג דאָרף מען רײדן וואָס ווייניקער. מען דאַרף דיסציפּלינירן די צונג, אַז זי זאָל ציילן די ווערטער וואָס קייקלען זיך פֿון איר אַראָפּ און אַז יעדער וואָרט זאָל האָבן אַ וואָג.

אַרקאַדי איז באַטראַכט געווארן פֿאַר איינעם פֿון די קלוגסטע מענטשן, וואָס דער „בונד" האָט פֿאַרמאָגט. אמת, ניט אַלע וואָס קריגן די אנערקענונג פֿאַר קלוגע זיינען עס אין דער ווירקלעכקייט. עס איז פֿאַראַן ביי יידן אַ וועלט וואָס זאָגט, אַז ווען אײנער האָט נאָר מזל, איז ער קלוג אויך. אַרקאַדי איז אָבער געווען אײנער פֿון די ווייניקע וואָס איז געווען באמת קלוג, און דער „בונד" האָט דערפֿון זייער פֿיל פּראָפֿיטירט.

*

איך האָב זיך מיט אַרקאַדין געטראָפֿן דאָס לעצטע מאָל 1931 אין ווילנע, וואו איך בין געווען זיין גאַסט. אין די צען יאָר וואָס זיינען געלעגן צווישן פֿאַריז און ווילנע איז אין אַרקאַדין פֿאַרגעקומען אַ גרויסע פֿיזישע ענדערונג צום ערגערן. ווען איך האָב אים געזען אין פֿאַריז, האָט ער אויסגעזען יונג און קרעפֿטיק, שוין צו יונג פֿאַר זיין עלטער. ער איז דעמאָלט געווען אין זיין זעקס און פֿופֿציקסטן יאָר, אָבער ער האָט אויסגעזען ניט מער ווי פֿערציק. עס האָט מיר אויסגעזען, ווי ער וואָלט יינגער געווארן פֿאַר דעם רעכט ביסל יאָרן וואָס איך האָב אים ניט געזען. ווען איך האָב זיך אָבער מיט אים געטראָפֿן אין ווילנע, האָב איך דערזען פֿאַר זיך אַ צעבראָכענעם מענטשן. ער האָט ניט אויסגעזען אַלט אויפֿן פּנים, אָבער עס האָט זיך געזען אַלטקייט אין זיין קערפּער, ריכטיקער — צעבראָכנקייט און שוואָכקייט.

איך האָב זיך טאָקע באַלד דערוואוסט, אַז ער איז אַ קראַנקער מענטש און דאַרף זיך זייער אָפּהיטן. נאָר מען דאַרף האָבן מיט וואָס זיך אָפּצוהיטן, און מיינע אויגן האָבן מיר געזאָגט, אַז פֿון פּאַריז ביז ווילנע איז אַרקאַדי ניט רייכער געווארן. אין גרונט האָב איך עס ניט געדאַרפֿט פֿרואוון טרעפֿן; איך האָב געוואוסט, ווי גרויס עס זיינען זיינע פֿאַרדינסטן. ער האָט דעמאָלט געאַרבעט אין יידישן טעכניקום, און עס פֿלעגן אַוועקגיין אָפֿט חדשים, ווען די לערער פֿלעגן ניט זען אַ גראָשן אין די אויגן.

אין דעם יידישן טעכניקום פֿון ווילנע האָב איך געהאָט אַ באַזונדערן אינטערעס. איך האָב געגלויבט, אַז איך האָב אַ ביסל מיטגעהאָלפֿן אין זיין גרינדונג. איך בין אַ מאָל געווען אײנער פֿון דריי שלוחים, דורך וועלכע די ווילנער לאָנדסלייט אין אַמעריקע האָבן געשיקט הילף קיין ווילנע. עס איז געשיקט געוואָרן אַ גאַנץ היפּשע סומע פֿונאַנדערצוטיילן צווישן די פֿאַרשיידענע יידישע אַנשטאַלטן, און עס איז אײנערלאָזט געווארן צו די שלוחים, אַז זיי זאָלן אײנטיילן דאָס געלט לויט זייער אײנזעעניש. און גראָד דעמאָלט האָט מען אַנגעהויבן רײדן אין ווילנע וועגן דער נויטיקייט פֿון גרינדן אַ טעכניקום, און אויף מיין פֿאַרשלאָג איז פֿון די הילפֿס־געלטער, וואָס מיר האָבן געהאָט צו פֿאַרטיילן, באַשטימט געווארן אַ געוויסע סומע, מיט וועלכער מען זאָל קענען אָנהויבן די גרינדונגס־אַרבעט. אין די צען יאָר צייט איז דער טעכניקום געווארן אַן אָנערקענטע אינסטיטוציע, און איך האָב געהאַלטן פֿאַר אַ גרויסער באַלוינונג פֿאַר מיין מיטהילף, ווען אַרקאַדי האָט מיך פֿאַרבעטן צו קומען צו עקזאַמענס.

עס איז געווען פֿאַר מיר אַ סך וועלט די עקזאַמענס בייצוואוואינען. איך האָב זיך פֿריער ניט פֿאַרגעשטעלט, אַז אין יידיש איז דאָס מעגלעך. איך האָב שוין אַ סך זאַכן געהערט אין יידיש, אַפֿילו אַ דעבאַטע פֿון דאָקטוירים וועגן נייע אויפֿדעקונגען אין מעדיצין, אָבער ווי אַזוי מען לערנט אינזשעניער־וויסנשאַפֿט אויף יידיש, ווי אַזוי מען דערקלערט די קאָמפּליצירטע דיאַגראַמען פֿון סינכראָן־מאַטאָרן אויף יידיש האָב איך נאָך ניט געהאַט געהערט. אין די דיאַגראַמען קומען אַריין דערקלערונגען ניט בלויז וועגן דער נאַטור און דעם כאַראַקטער פֿון עלעקטרישע ביישטראָמען, נאָר אויך אויסדרוקן פֿון דיפֿערענציאַל־און אינטעגראַל־רעכענונג. צי איז ניט טשעקאָוו צו זיין בײַ אַזעלכע עקזאַמענס?

אָנגעפֿירט האָט אַרקאַדי. עס האָט מיר אויסגעוויזן, אַז ער פֿאַרלאַנגט אַ ביסל צו פֿיל פֿון זיינע סטודענטן. די פֿראַגעס וואָס ער האָט זיי געשטעלט האָבן זיך מיר אויסגעוויזן צו זיין צו שווער פֿאַר סטודענטן פֿון אַ טעכניקום, עס הייסט פֿון אַ טעכנישער מיטלשול. אַזעלכע שוועריע פֿראַגעס דאַרף מען שטעלן אויף די עקזאַמענס פֿון סטודענטן אין אַ פֿאַליטעכניקום, אין אַ טעכנישער אַקאַדעמיע. אָבער וואָס מאַכט דאָס אויס, אַז די עקזאַמינירטע האָבן גאָנץ גוט געענטפֿערט, טייל פֿון זיי אויסגעצייכנט. און איך האָב אַליין ניט באַמערקט, ווי גיך פֿון מיר איז פֿאַרשוואונדן געווארן דאָס טשעקאָוו געפֿיל און איך האָב אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז איך בין עס געקומען אויפֿן בייזן וואונדער צו זען, ווי אַזוי מען גיט זיך אַן עצה אויף יידיש מיט אינזשעניערישע וויסנשאַפֿטן. די עקזאַמענס האָבן אויסגעקוקט אַזוי נאַטירלעך, ווי זיי וואָלטן פֿאַרגעקומען אויף דייטש אין פֿאַליטעכניקום פֿון קאַרלסרוהע אדער שארלאָטענבורג.

אָבער טשעקאָוו איז מיר פֿאַרט געווען, אַז אַרקאַדי, דער אַמאָליקער רוסיפֿיצירטער אינטעליגענט, איז עס אָט דער מייסטער פֿון אַ יידישער וויסנשאַפֿט־לעכער שפּראַך און עס קומט בײַ אים אַרויס אַזוי נאַטירלעך, ווי ער וואָלט עס געטאָן זיין גאָנץ לעבן.

נאָר בײַ אים אין דער היים האָב איך געזען פֿיל מער. איך האָב געפֿונען, אַז יידיש איז ניט בלויז די שפּראַך פֿון אַרקאַדין און פֿון זיין פֿרוי פּאַטי, נאָר אויך פֿון זיין טאָכטער און פֿון זיין אייניקל.

דאָס אייניקל וואָס האָט אויסגעקוקט ווי אַ נאַרדיק האָט בלויז פֿאַרשטאַנען צו רעדן יידיש. און עס האָט מיר אויסגעקוקט עפּעס אויסטערלעיש, וואָלט איך זאָגן. אַרקאַדי און פּאַטי זיינען געבוירן געווארן אין דער יידישער שפּראַך, אָבער דערצויגן געווארן אין רוסיש און געלעבט מיט דער רוסישער שפּראַך. די טאָכטער איז געבוירן געווארן אין דער רוסישער שפּראַך און דערצויגן געווארן אין דער פֿראַנצויזישער שפּראַך; זי איז געווען אַ לערערין פֿון פֿראַנצויזיש אין וויל־נער אוניווערסיטעט. און דאָס אייניקל רעדט בלויז יידיש! אַלע אין הויז רעדן בלויז יידיש, און דאָס אייניקל פֿאַרשטייט דעריבער בלויז יידיש. די יידישע שפּראַך איז, אין דריטן דור, צוריקגעקומען אַהיים.

דאָס איז פֿאַרשטייט זיך צו פֿאַרדאַנקען געווען ווילנע, און פֿאַר ווילנער איז עס געווען אַ נאַטירלעכע זאַך.

✦ ✦ ✦

נח אין דער רעדאקציע פון דער ווילנער „פאלקסצייטונג"

איך וויס ניט פארוואס נח האט געמאכט אויף מיר אזא שטארקן אייndרוק, וועז איך האב זיך מיט אים דאס ערשטע מאל געטראפן. איך האב אייגנטלעך אין אים ניט געפונען קיין זאך וואס זאל מיך איבערראשן. נאר אפשר געברויך איך ניט דאס ריכטיקע וואָרט. ער האט אייגנטלעך געמאכט אויף מיר ניט קיין שטארקן אייndרוק, נאר א גוטן אייndרוק. עס איז געווען אן אייndרוק, וואס קויפט איינעם אונטער און געווינט זיין ליבשאפט און זיין אכטונג. דער אייndרוק איז געווען, אז אויף אזא רעוואלוציאנערן פירער קען מען זיך פארלאזן און אז מען דארף אים פאלגן.

נח האט געוואוסט ווי זיך אומצוגיין מיט מענטשן און זיי ברענגען נאענט צו זיך. ער איז געווען, קען מען זאגן, פאטערלעך אין זיינע באנעמונגען און ער האט געוואונען די פאטערלעכע אכטונג און אויטאריטעט.

איך האב זיך עס דערקלערט, וועז מיר איז שפעטער אויסגעקומען מיט אים נענטער באקאנט צו ווערן. דאס איז געווען, וועז דער צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" האט ארויסגעשיקט נחן אין דער רעדאקציע פון דער „פאלקסצייטונג" אין ווילנע, וואו ער האט געדארפט שפילן די ראלע פון אן אויסגלייכער און אן אויסגלעטער, אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקן.

און דא דארף מען דערציילן אביסל סודות פון דער רעדאקציע.

דער רעדאקטאר פון דער „פאלקס־צייטונג" איז דעמאלט געווען וולאדימיר קאסאווסקי, וואס האט פארנומען דעם פלאץ פון י. אייזענשטאדט (יודין), וועלכער איז ארעסטירט געוואָרן אין עטלעכע וואכן ארום, ווי דער „בונד" האט אונטער זיין רעדאקציע אנגעפאנגען ארויסגעבן אין ווילנע די טעגליכע צייטונג „וועקער".

פאר די מייסטע פון אונדז אין דער רעדאקציע איז וולאדימיר קאסאווסקי געווען א גאנץ אומדערווארטעטער רעדאקטאר. די הערשנדיקע מיינונג צווישן די מיטארבעטער אין דער רעדאקציע איז געווען, אז פאוועל אנמאן (ד"ר פ. ראזענטאל) וועט פארנעמען אייזענשטאדטס פלאץ. פאוועל איז געווען ניט בלויז איינער פון די הויפט־מיטארבעטער פון דער צייטונג פון דעם טאג, וואס זי איז געגרינדעט געוואָרן, נאר ער איז באטראכט געוואָרן פאר דעם צווייטן פון רעדאקטאר. דערביי האט ער געהאט זייער א הויכן רעוואלוציאנערן סטאזש. די מיטגלידער פון דער רעדאקציע האבן אויך געלאזט וויסן דעם צענטראל־קאמי־טעט, אז לויט זייער מיינונג וואלט פאוועל געווען דער פאסנדסטער רעדאקטאר. ווארטנדיק אויף אן ענטפער, האבן מיר אין טאג, בייא גלעזל טיי פון דעם סאמאווֹאר, וואס דער „גוי" פון דער רעדאקציע האט אנגעשטעלט, איינשטימיק אויס־געקליבן פאוועלן פאר אונדזער רעדאקטאר. וועגן קאסאווסקין האבן מיר אפילו ניט געקלערט, ווייל ער איז געווען אין יענער צייט אין פעטערבורג. נאר דער צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" האט אונדז ניט געפאלגט, און אין איין שיינעם פרימארגן אדער אפשר אין א שיינעם אונט האבן מיר זיך דערוואוסט, אז אונ־דזער רעדאקטאר וועט זיין וולאדימיר.

נו, אז דער צענטראל־קאמיטעט האט אזוי באשלאסן, איז עס פארפאלן. אמת, די רעדאקציע פון דער „פאלקס־צייטונג" האט געהאט א דעמאקראטישע

קאַנסטיטוציע. עס איז געווען אַ ברייטער קאַלעגיום פֿון אַלע מיטגלידער פֿון דער רעדאַקציע און עס איז געווען אַן ענגער קאַלעגיום פֿון פֿיר אַדער פֿינף. דאָס ברייטע קאַלעגיום האָט געדאַרפֿט האָבן אַ דעה ווי די צייטונג דאַרף אין אַלגעמיין געפֿירט ווערן, און דאָס ענגע קאַלעגיום האָט געהאַט צו זאָגן וועגן דער פֿאַליטישער ליניע פֿון דער צייטונג. עס איז אָבער ניט געווען אין דער קאַנסטיטוציע, אַז די מיטאַרבעטער פֿון דער צייטונג האָבן אַ רעכט אויסצוקלייבן אַ רעדאַקטאָר.

וולאַדימירס רעדאַקטאָרסטווע איז הויפּטזעכלעך באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט געשריבן די לייט־אַרטיקלען און אויך דאָס — ניט אַלע. אַ טייל פֿון זיי האָט געשריבן פֿאַוועל אַנמאַן. ווי אַזוי צו פֿירן די צייטונג האָט ער ניט געוואוסט, ווייל ער האָט נאָך קיין מאָל ניט געהאַט געאַרבעט אין אַ צייטונג. אָבער אזוי ווי די רעדאַקציע איז שוין געווען אַביסל אַן „אויסגעגרינטע", ווייל פֿאַר דער צייט, וואָס די צייטונג האָט עקזיסטירט, האָבן שוין די מיטאַרבעטער געקראָגן אַביסל דערפֿאַרונג, און אַזוי ווי די רעדאַקציע האָט געהאַט אַ פֿליסיקן, אַרבעטזאַמען סעקרעטאַר אין דער פּערזאָן פֿון בענסקין (פֿעוויזאָן), וואָס האָט געקענט אָפּזיצן אַ לאַנגן טאָג מיט אַ שטיק פֿון דער נאָכט ביים שרייב־טיש און צוזאַמענשטעלן די צייטונג, האָט ממילא די „פֿאַלקס־צייטונג" געקענט אַרויס־גיין אַלע טאָג, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער רעדאַקטאָר איז געווען אַ „גרינער". זעט איר, ווען בענסקי האָט דערקלערט אַ שטרייק, איז טאַקע געווען שלעכט.

און דאָ קום איך נענטער צו דעם ווי אַזוי נח האָט זיך באַויזן אין דער רעדאַקציע פֿון דער „פֿאַלקס־צייטונג".

ווי שוין דערמאָנט, פֿלעגן די לייט־אַרטיקלען פֿאַר דער „פֿאַלקס־צייטונג" געשריבן ווערן ניט פֿון וולאַדימירן אַליין, נאָר אויך פֿון פֿאַוולען. אייגנטלעך איז עס ניט געווען שווער פֿאַר אין מענטשן צו שרייבן אַלע לייט־אַרטיקלען, פֿאַוועל, למשל, וואָלט געקענט אַנשרייבן אַ האַלבע צייטונג יעדן טאָג. ער פֿלעגט שרייבן מיט קלייניע רוסישע אותיות אויף גרויסע בלעטער פֿאַפּיר און ער פֿלעגט שרייבן גיך. אין אַ פּאָר שעה צייט פֿלעגט ביי אים פֿאַרטיק ווערן אַ פּאָק אַנגעשריבענע פֿאַפּיר, וואָס האָט געקענט אויספֿילן ווייניקסטנס אַ האַלבע צייטונג. וולאַדימיר אָבער איז ניט געווען אַזוי לייכט אויפֿן פּען. וועט ער פֿלעגט זיך זעצן שרייבן אַ לייט־אַרטיקל, איז דאָס געווען ביי אים אַ גרויסע, וויכטיקע אונטערנעמונג. ער האָט געהאַט אין זינען, אַז ער שרייבט אַ לייט־אַרטיקל פֿאַר דער אַפֿיציעלער צייטונג פֿון „בונד", וואָס דער צענטראַל־קאָמיטעט גיט אַרויס. אין אַזאַ לייט־אַרטיקל מוז מען ניט נאָר ווענן און מעסטן יעדעס וואָרט, כּדי אויסצוהאַלטן די ריכטיקע ליניע, נאָר יעדעס וואָרט מוז עפּעס זאָגן, יעדעס וואָרט מוז זיין וואָגיק. איר פֿאַרשטייט שוין אַליין, אַז ביי אים פֿלעגט דויערן „אויפֿצובויען" אַ לייט־אַרטיקל אַ רעכט ביסל צייט. נאָר עס וואָלט ניט אויסגע־מאַכט, ווען צוויי שרייבן די לייט־אַרטיקלען, ווען ביידע האָבן די זעלביקע ריכטונג און דעם זעלבן צוגאַנג צו די פֿאַליטישע פֿראַגן פֿון מאָמענט. דאָס איז אָבער ביי וולאַדימירן און פֿאַוולען ניט געווען דער פֿאַל. זיי זיינען טאַקע ביידע געווען פֿראָמינענטע בונדיסטן און ביידע האָבן זיך געהאַלטן ביי דער בונדיס־

טישער ליניע, אבער אזוי ווי מען קען א ליניע בויגן, האט וולאדימיר איר גע־
בויגן אביסל אויף דער זייט פון די באלשעוויקעס און פאוול האט איר אביסל
געבויגן אויף דער זייט פון די מענשעוויקעס. דער רעזולטאט איז געווען, אז ניט
אלע מאל פלעגן די ליים־ארטיקלען פון דער „פאלקס־צייטונג" זיין איינשטימיק
מיט זיך אליין.

האט די רעדאקציע־קאלעגיע אנגעפאנגען פראטעסטירן. זי האט געזאגט,
אז מען דארף באשטימען, צי די ליים־ארטיקלען פון דער „פאלקס־צייטונג" זאלן
זיין אהין אדער אהער, אבער עס קען ניט גיין אזוי ווייטער, אז זיי זאלן זיין
אי אהין אי אהער. האבן אבער די פראטעסטן ניט געהאלפן. איך ווייס נאך ביז
היינט ניט פארוואס דער צענטראל־קאמיטעט האט ניט געהערט דעם פראטעסט.
נאר ווי זאגט דארטן א דייטשער פאעט: אויב דו ווילסט ניט מיט גוטן, דאן
ברויך איך גוואלט. איין טאג איז בענסקי געקומען אין רעדאקציע און האט
דערקלערט א זיץ־שטרייק. ער האט זיך אוועקגעזעצט מיט זיין ברייטן גוף ביי
דעם רעדאקציע־שרייב־טיש און ער האט קיין זאך ניט געטאן. ער איז אזוי
אפגעזעסן א גאנצן טאג און האט מיט א פינגער ניט א ריר געטאן צו טאן
עפעס פאר דער צייטונג. דאס איז געווען דער ערשטער זיץ־שטרייק אין דער
געשיכטע, און עס זיינען דערביבער פאלש די מיינונגען, וואס באהויפטן, אז דער
זיץ־שטרייק איז א פראנצויזישע דערפינדונג, אדער גאר אן אמעריקאנער. די
דערפינדונג פון דעם זיץ־שטרייק באלאנגט צו בענסקין, און ער האט געווירקט.
וולאדימיר האט זיך געפילט אינגאנצן פארלארן, ווייל ער האט זייער ווייניק
געוואוסט וואס אין רעדאקציע טוט זיך און ווי אזוי מען מאכט די צייטונג. און
ווען ער האט בענסקין עפעס געפרעגט, האט ער יעדעס מאל פון אים געקראגן
דעם זעלבן ענטפער: איר מוזט רופן א זיצונג פון צענטראל־קאמיטעט.

עס זיינען אינפאך געווען נסים ווי אזוי די „פאלקס־צייטונג" איז ארויס־
געאנגען אין דער צייט פון בענסקיס זיץ־שטרייק. אבער ער האט לאנג זיך
ניט פארצויגן. דער צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" איז זיך צענויפגעקומען
אויף א באראטונג, און דער רעזולטאט איז געווען, אז נח האט זיך באווייזן אין
דער רעדאקציע, וואו זיין אויפגאבע איז געווען אויסצוגלייכן און אויסצוגלעטן
די ליים־ארטיקלען פון וולאדימירן און פון פאוולען, אז זיי זאלן גיין אין אין
ליניע.

ווי אזוי ער האט עס געטאן, ווייס איך ניט. איך האב אים קיין מאל ניט
געהערט זיך קריגן מיט וולאדימירן און אויך קיין מאל ניט מיט פאוולען. ער
איז אלע מאל געווען העפלעך, גוטמוטיק, אפט מיט אן אנגענעמען אונטער־
קויפנדיקן שמייכל אויף די ליפן. איך קען מיר אבער פארשטעלן, אז לייכט איז
עס איז ניט אנגעקומען. סאי וולאדימיר און סאי פאוול האבן געוואוסט וואס
זיי ווילן און יעדער פון זיי האט געקענט ארגומענטירן און פארטיידיקן זיין
שטאנדפונקט. נאר אויב איך ווייס ניט ווי אזוי נח האט עס געטאן, ווייס איך,
אז אים האט זיך איינגעגעבן צו דערפילן זיין אויפגאבע: די ליים־ארטיקלען אין
„פאלקס־צייטונג" האבן זיך אויפגעהערט קריגן צווישן זיך, ניט קוקנדיק אויף
דעם, וואס די שרייבער זיינען געבליבן די זעלביקע און האבן זייערע מיינונגען
ניט געענדערט.

וולאדימיר מעדעם

(צו זיין פינפטן יאָרצייט)

— דאָס איז מעדעם — זאָגט צו מיר אַ באַקאַנטע סטודענטקע, וואָס איז געזעסן נאָענט צו מיר, אַנווייזנדיק מיט די אויגן אויף אַ בלאָנדן יונגן „שייגעץ", וואָס איז אַריינגעקומען אין זאַל.

איך בין דאָן אין דער בערנער רוסישער „קאָלָניע" נאָך געווען כמעט אַ פּרעמדער. איך בין געווען נאָך אַ יונגער סטודענט פון ערשטן יאָר און האָב שטודירט מיט גרויס התמדה. בין געגאַנגען צו לעקציעס פון איין פּראָפעסאָר צום צווייטן, געאַרבעט אין לאַבאָראַטאָריע און זיך געריבעלט אין די פאַרשיידענע אָלטע און נייע שמות פון דער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק. אין דער קאָלאָניע פלעגט איך קומען בלויז צו אַ רעפעראַט, אַדער צו אַ „וועטשערינקע". עס איז טאָקע אויך דאָס מאָל געווען אַ רעפעראַט צו וועלכן איך בין געקומען. אויב איך האָב ניט קיין טעות, האָט עס געמוזט זיין אין מאַנאַט פעברואר, אַלנפאַלס ניט שפּעטער, ווי אין די ערשטע פּאָר חדשים פון יאָר 1901.

דעם נאָמען מעדעם האָב איך שוין פריער געהערט. עס איז געווען אַ נאָמען, אַרום וועלכן עס האָבן זיך גאַנץ פרי אָנגעהויבן שפּינען לעגענדעס. מען האָט גערעדט וועגן אַ קריסטלעכן סטודענט, אַ זון פון אַ גענעראַל און אַ ברודער פון אַ פאַלקאָוניק. ער האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער רעוואָלוציאָנערער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג און איז געוואָרן אַזוי באַגייסטערט פאַרן „בונד" און פאַר די יידישע אַרבעטער, אַז ער אַליין איז געוואָרן אַ יידּ. דערביי האָט מען אויך דערציילט, אַז אייגענטלעך איז אין דער מעדעם־פאָמיליע פאַראַן יידיש בלוט, צי פון פאָטערס צד, צי פון דער מוטערס, און אַז דאָס טאָקע האָט אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דעם, וואָס דער יונגער קריסטלעכער סטודענט איז געוואָרן אַ בונדיסט און אַ יידּ.

און די לעגענדע האָט וויייטער דערציילט, אַז דער יונגער מעדעם איז ניט נאָר געוואָרן אַ יידּ, נאָר אַז ער האָט זיך אויך אויסגעלערנט יידיש; אַז ער האָט זיך אַפילו געלערנט העברעאיש — אין קורצן, אַן אמתער גר־צדק, נאָר אויף אַ נייעם שטייגער.

עס פאַרשטייט זיך, אַז איך בין נייגעריק געווען צו זען אָט דעם וואונדער־לעכן בונדיסט.

אמת, די לעגענדעס, וואָס מען האָט וועגן אים דערציילט, האָבן זיך אַ רעכט ביסל ווידערשפראָכן. אַ סטודענט פון דעם באַלטישן געגנט האָט מיר פרובירט פאַרזיכערן, אַז מעדעם שטאַמט פון דער באַקאַנטער גראַפישער מעדעם־פאָמיליע, וועלכע איז געווען אייניג פון די פּראָמינענטסטע דייטשע אַדעליקע פאָמיליעס אין די באַלטישע פראָווינצן. עס איז אויף אַזאַ אופן אויסגעקומען, אַז מעדעם איז מיינער אַ לאַנדסמאַן. אַבער אַ מינסקער סטודענטקע האָט מיר פאַרזיכערט, אַז מעדעם איז אַ געבוירענער אַ מינסקער און אַז זיין פאָטער איז קיין מאָל קיין גראַף ניט געווען. עס האָבן זיך אויך ווידערשפראָכן די לעגענדעס וועגן מעדעמס רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. לויט דעם חשבון פון מאַנכע איז עפּעס

אויסגעקומען, אז מעדעם האָט זיין רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט אָנגעפֿאָנגען, אייער ער איז נאָך געבוירן געוואָרן. אָבער אָט טאָקע די פֿאַרשיידענע לעגענדעס און די פֿאַרשיידענע ווידערשפרוכן צווישן זיי האָבן נאָך מער פֿאַרשטאַרקט מיין נייגעריקייט צו זען ווי אָט דער אויסטערלישער מענטש קוקט אויס.

ער האָט מיך פֿאַרוואונדערט מיט זיין יונגן אויסזען. א שלאַנקער, בלייכער יונגער בחורל, וואָס האָט צומאָל נאָך אָפֿילו קיין וואָנצעס ניט. און געראָטן אין געהאַלטן האָט ער זיך ווי שעמעוודיק. עס האָט אויסגעוויזן ווי ער וואָלט זיך שעמען מיט זיין יונגן אויסזען. און עס האָט מיר אויסגעוויזן, אז ער סטאַרעט זיך אויסצוקוקן עלטער. איך האָב עס באַמערקט אין זיין ריידען. מיר האָט זיך געדוכט, אז ער שטרענגט זיך אָן צו ריידן מיט א דיקער, מענערשער שטים און דעריבער רעדט ער אויף די נידעריקע באַסאָוע טענער.

איך האָב דאָן מעדעמען בלויז געזען, אָבער זיך ניט באַקאַנט מיט אים. איך אַליין בין אויך נאָך דאָן געווען א גאַנץ שעמעוודיקער בחור. אייגנטלעך האָב איך טאָקע ווייניק געלעגנהייט געהאַט באַקאַנט צו ווערן מיט אים, ווייל איך בין אין א קורצער צייט אַרום אַוועקגעפֿאָרן שטודירן אין דייטשלאַנד.

באַקאַנט געוואָרן מיט מעדעמען בין איך ערשט מיט א יאָר שפּעטער אויף דעם ערשטן צוזאַמענקונפֿט פֿון די אויסלענדישע בונדיסטישע סטודענטישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אָנפֿאַנג 1902 אין בערן. מעדעם איז אין דעם יאָר באַדייטנד עלטער געוואָרן. ער האָט שוין מער ניט אויסגעקוקט ווי א יונגער גימנאַזיסט, נאָר ווי שוין א דערוואַקסענער בחור, א סטודענט. אויף זיין פּנים האָט זיך שוין באַווייזן א קליין שיטער בערדל. געווײַנלעך גאָלט מען אפֿ אַזעלכע שיטערע, אומבאַשטימטע בערדלעך, ביז זיי פֿאַנגען אָן וואַקסן געדיכטער און מיט מער טאָלק. אָבער דער יונגטלעכער מעדעם, וואָס האָט, משמעות, געוואָלט אויסזען עלטער, איז מיט זיין קליין, שיטער בערדל געווען צופֿרידן. זאָל זיין קליין, זאָל זיין שיטער, אַבי א בערדל, און זאָל מען וויסן, אז איך בין ניט קיין יינגל.

און מעדעם איז שוין דאָן גאָר קיין יינגל ניט געווען. ער האָט אין דער סטודענטישער קאָלאָניע פֿאַרנומען א גאַנץ אָנגעזעענעם פּלאַץ. מען האָט זיך מיט אים געריכט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער האָט זיך אין דער עפֿנטלעכקייט, עס הייסט אויף די פֿאַרזאַמלונגען פֿון דער קאָלאָניע, נאָך כמעט מיט גאַרנישט זיך אַרויסגעוויזן. ער איז נאָך געווען שעמעוודיק אַרויסצוטרעטן אלס רעדנער אָדער צו זאָגן דעות אין דער קאָלאָניע. מען האָט אָבער שוין געוואוסט, אז ער איז אייגער פֿון די פֿעאיקסטע און אינטעליגענטסטע סטודענטן אין דער קאָלאָניע. ביי די בונדיסטישע סטודענטן איז מעדעם שוין דעמאָלט געווען גאָר א גרויסער חשוב. זיין גרויסע איבערגעבנקייט צום „בונד" און צו דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין אַלגעמיין; זיין ערנסט אין דער אַרבעט, זיין טאַקטישקייט און זיין לאָגישער שכל זיינען גאָנץ הויך אָפּגעשאַצט געוואָרן. אויב איך האָב קיין טעות ניט, איז מעדעם דאָן געווײַלט געוואָרן פֿאַר דעם סעקרעטאַר פֿון דער נייגעשאַפֿענער בונדיסטישער סטודענטישער אָרגאַניזאַציע אין אויסלאַנד.

איך האָב דעמאָלט אויפֿן בונדיסטישן סטודענטישן צוזאַמענפֿאָר באַמערקט, אַז מעדעם האָט זייער אַ פֿיינעם טאָלאַנט צו צייכענען.

עס האָט, לויט מיין מיינונג, איינער געדאַרפֿט זיך נעמען אָנצושרייבן אַן אָפֿהאָנדלונג וועגן דער צייכנונג־קונסט אויף צוזאַמענפֿאָרן און קאָנגרעסן.

יעדער דעלעגאַט צו אַ קאָנגרעס אָדער קאָנפֿערענץ, וואָס האָט אַ שטיקל טאָלאַנט צו צייכענען, באַקומט אויף די קאָנגרעסן און קאָנפֿערענצן אַ גוטע געלעגנהייט זיין טאָלאַנט צו אָנטוויקלען. צייכענען איז דער בעסטער צייט־פֿאַרטרייב, ווען עס פֿאָנגט זיך אָן אַ לאָנגע דעבאַטע, וואָס אייך אינטערעסירט ניט, אָדער ווען אַ רעדנער האָלט אַ לאָנגע נודנע רעדע. איר פֿרובירט דאָן צייכענען די געזיכטער פֿון די דעלעגאַטן, פֿון די רעדנער — געווינלעך די זייער כאַראַקטעריסטישע פֿון זיי — איר צייכנט קאַריקאַטורן און סתם אָזוי זאָכן, וואָס פֿאַלט אייך נאָר איין אין קאָפּ, און איר קוקט זיך ניט אָרום ווי די דעבאַטע אָדער די רעדע איז געענדיקט.

פֿון די פֿאַרשיידענע צייכנונגען, וואָס מעדעם האָט געמאַכט אויף דעם דערמאָנטן צוזאַמענפֿאָר, איז מיר געבליבן אין זכרון אַ גרויסער, פֿעסטער בוים, מיט דיקע, שטאַרקע, טיפֿע וואָרצלען און בריטע צווייגן מיט זאַפֿטיקע בלעטער. עס איז געווען זייער אַ גוטע צייכנונג. דער בוים האָט איינפֿאַך געלעבט. אונטער דער צייכנונג איז געווען אָנגעשריבן דאָס וואָרט „בונד".

מעדעם אין איז אַלגעמיין געווען אַ מענטש מיט קינסטלערישע באַגאַבונגען. ער איז געווען מוזיקאַליש, און ווען ער וואָלט ניט געווען אָזוי קריטיש צו זיך, וואָלט ער געשריבן גאַנץ שיינע בעלעטריסטיק און פֿאָעזיע. אַז מעדעם האָט געהאַט אַ גאַנץ שיינעם בעלעטריסטישן טאָלאַנט, קען מען זען פֿון זיין לעבנס־געשיכטע וואָס ער האָט געשריבן.

אָפֿילו זיין סאָציאַליזם איז ביי מעדעמען פֿאַרבונדן מיט קינסטלערישע אי־בערלעבונגען. מעדעם באַשרייבט וואָס פֿאַר אַן איינדרוק עס האָט אויף אים געמאַכט דאָס בוך „קאַפּיטאַל" פֿון קאַרל מאַרקס. ער דערציילט:

„קיין איין בוך האָט אויף מיר — וויניקסטנס אין יענע יאָרן — ניט געמאַכט אַזאַ גוואַלדיקן אומפֿאַרגלייכלעכן איינדרוק ווי „קאַפּיטאַל". דער תמצית פֿון מאַרקסיזם איז מיר געווען באַקאַנט שוין פֿון פֿריער, אָבער איצט האָט זיך פֿאַר מיר אָנטפּלעקט די גאַנצע געביידע".

„ווען איך געבריוך דאָס וואָרט „געביידע", איז עס ניט קיין צופֿאַל. עס איז טאַקע געווען פֿאַר מיר אַ הערלעכער, שיינער בנין. געבויט פֿון לויטער שטאָל. די אייזערנע קראַפֿט פֿון דער לאָגיק, די וואונדערבאַרע אַרכיטעקטור, די זעלטענע האַרמאָניע פֿון געדאַנק — דאָס אַלץ האָט מיר געגעבן ניט נאָר די גוואַלדיק־רייכע שפּייז פֿאַרן מוח, נאָר אַן אמתן קינסטלערישן געגנוס, ווי מען האָט אים פֿון אַ געניאַלן ווערק פֿון מענטשלעכער קונסט. איך האָב אפֿשר צום ערשטן מאָל געקענט פֿאַרשטיין און אָפּשאַצן די גאַנצע שיינקייט, וואָס עס האָט אין זיך דער לאָגישער מענטשלעכער געדאַנק"...

עס איז געווען, ווי איר זעט, די קינסטלערישע שיינקייט פֿון דעם לאָגישן געדאַנק אין דעם בוך „קאַפּיטאַל", וואָס האָט אויף מעדעמען די שטאַרקסטע

ווירקונג געהאַט. די „וואונדערבאַרע אַרכיטעקטור", ווי ער דריקט זיך אויס, „די הארמאָניע אין געדאַנקען", האָבן אים פֿאַרשאַפֿט אַ קינסטלערישן ענטוס.

שיינקייט איז געווען דער מאָטיוו, וואָס האָט מעדעמען געטריבן צו אַנפֿאַנגען לערנען העברעאיש, וועלן ער איז שוין געווען אַ סטודענט אין קיעווער אוניווערזיטעט און טעטיק אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

מעדעמס פֿרײַנד און באַקאַנטע האָבן פֿרובירט אויסטייטשן זיין פֿראַבע זיך צו לערנען העברעאיש מיט דער יידישער נאַציאָנאַלער שטימונג, פֿון וועלכער ער איז באַהערשט געווארן אין יענער צייט דורך זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, אָבער מעדעם אַליין פֿאַרזיכערט, אַז זיין יידישע נאַציאָנאַלע שטימונג האָט דערמיט גאָרנישט געהאַט וואָס צו טאָן. ער שרייבט וועגן דעם אַזוי:

„דער אינטערעס, וואָס איך האָב באַקומען צו דער העברעאישער שפּראַך, איז ניט געווען קיין נאַציאָנאַלער, נאָר אַ קינסטלערישער. עס האָט זיך מיר פֿאַרוואָלט לייענען דעם תנ"ך אין אָריגינאַל. דער תנ"ך איז אָבער פֿאַר מיר געווען ניט קיין ספּעציעל־יידישער בוך. ער איז אין דער גימנאַזיע געווען אַ טייל פֿון דער קריסטלעכער רעליגיעזער לערע און איך האָב אים ליב געקראָגן נאָך פֿון די קינדערשע רעליגיעזע צייטן. די רעליגיעזע שטימונגען זיינען שוין לאָנג פֿאַרגאַנגען, אָבער דער אינטערעס און ליבשאַפֿט צו דעם אַלטן בוך איז געבליבן, און פֿלוצים איז מיר אינגעפֿאַלן אין קאָפּ: ווי שיין דאָרפֿן קלינגען די ביבלישע ווערטער אין זייער אמתער שפּראַך!"

דאָס געפֿיל פֿאַר שיינקייט האָט געשפּילט אַ גאַנץ באַזונדערע וויכטיקע ראָלע אין מעדעמס לעבן שוין זיין פֿריער יוגנט אָן. די רוסישע פּראָווינציאַלקייט, אין וועלכער ער איז דערצויגן געווארן, האָט אים אין זיינע יונגע יאָרן געהאַלטן אַזוי פֿעסט צו זיך, צוליב איר אויסערלעכער שיינקייט און גלאַנץ. אָט ווי ער באַשרייבט די ווירקונג, וואָס די פּראָווינציאַלקייט קירך האָט געהאַט אויף אים:

„די קירכלעכע צערעמאָניעס זיינען שטענדיק געווען שיין און פֿייערלעך. עס איז געווען שיין פֿאַרן אויג, עס איז געווען שיין פֿאַרן אויער. די טונקל־גאָלדענע הייליקע בילדער, די ברענענדיקע לעמפּלעך און ליכטלעך, די ערנסטע, שטרענגע גלחים אין זעלטענע שיינע בגדים, די געהיימניספֿולע צערעמאָניעס, דער האַרציקער, סאָמעטענער באַס פֿון פּראָטאָדיאַקאָן (אַ מין הויפּט־חזן) און די הויפּט־זאַך — דער געזאַנג פֿון כאָר! עס איז שווער צו באַשרייבן די גאַנצע שיינקייט פֿון דעם רוסישן קריסטלעכן געזאַנג מיט זיין ערנסטער, אייגנאַרטיקער, געהויבענער הארמאָניע".

מעדעם האָט אומעטום געזוכט שיינקייט און דערהויבנקייט, און אויף אים האָט געמאַכט אַן אייגדרוק יעדע אייגנאַרטיקע שיינקייט, וואָס זיין אויג האָט נאָר דערזען.

מעדעם גיט איבער זיינע אייגדרוקן פֿון אַ יידישער שול, וואָס ער האָט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן באַזוכט יום כפּור. דאָס איז געווען, ווען מען האָט

אים אויסגעשלאָסן פֿון קיעווער אוניווערזיטעט און ער איז געקומען אויף זומער אין מינסק.

אין דער יידישער שול האָט אים געפֿירט זיינער אַ יידישער פֿרײַנד, און ער דערצײלט:

„צו־ערשט זיינען מיר אַריין אין דער גרויסער שול און עס האָט מיך באַלד אַרומגעכאַפּט אַ נייע, אומבאַקאַנטע אַטמאָספֿערע מיט איר גאַנצער אייגנאַר־טיקייט און איר גרויסער פֿישוף־קראַפֿט. עס איז געווען גאָר אַנדערש ווי אין אַ רוסישן קלויסטער. דאָרטן שטייט דער גרויסער עולם שטיל, פֿייערלעך און שווייגנדיק און נאָר דער גלח מיטן כאָר רעדט און זינגט אין נאָמען פֿון דער קהלה. רעדט און זינגט מיט שיינע, האַרמאָנישׂ־שטרענגע, געמאָסטענע טענער. דאָ אָבער בין איך אַריין ווי אין אַ ברויזנדער כוואַליע. הונדערטער און הונ־דערטער מתפּללים — און יעדער איינער טענהט זיך אויס אַליין מיט זיין גאָט, הויך, אויפֿן קול, מיט אַ ליידנשאַפֿטלעכן אימפּעט. הונדערטער שטימען הויבן זיך אויף צום הימל יעדע באַזונדער, יעדע פֿאַר זיך, אַן אַ צוזאַמענקלאַנג, אַן אַ האַרמאָניע, אָבער דאָך גיסן זיי זיך אַלע צונויף אין איין גוואַלדיקן, רוישיקן שטראָם, און ווי משוגהדיק ער זאָל ניט קלינגען פֿאַרן איראָפּייאישן אויער, דאָך מאַכט ער אַ גוואַלדיקן איינדרוק, דאָך האָט ער אין זיך אַ גרויסן חן, יענעם חן, וואָס עס פֿאַרמאָגט אַלע מאָל דאָס פֿלאָקערן פֿון אַ גרויסער מאַסן־נשמה...

„דאָן זיינען מיר אַריבער אין אַ צווייטער, קלענערער שול. מיר דאָכט זיך אָפֿילו, אַז דאָס איז געווען אַ חסידישע שטיבל. אויך דאָרטן האָט מיך אַרומגע־נומען דער הייסער שטראָם פֿון הונדערטער קולות. אָבער איבער דעם גרויסן מאַסן־ברומען האָט זיך אויפֿגעהויבן איין הויכע און שאַרפֿע שטים — דער קול פֿון אַן אַלטן, גרויען חזן. עס איז ניט געווען קיין זינגען און קיין זאָגן. עס איז געווען אַ געוויין, אַ אמתער געוויין, אין וועלכן עס האָבן זיך געהערט די הייסע טרערן פֿון אַן אָנגעווייטאָקטן האַרצן. עס איז ניט געווען אין דעם קיין פֿייערלעכקייט, עס איז נישט געווען די שטרענגע האַרמאָניע פֿון אַ קריסטלעכער תּפֿילה. ס׳איז אָבער געווען אַן אמתע אַריענטאַליש ליידנשאַפֿט פֿון אַ געפּיי־ניקטן האַרצן. אַ קול פֿון אַ גרויען עבר, וואָס האָט זיך געקלאָגט און געשריען צו זיין אַלטן גרייז־גרויען גאָט. און עס איז געווען אין דעם אַ גרויסע שיינ־קייט"...

איר זעט, ווידער אַמאָל שיינקייט. עס איז געווען די גרויסע, אייגנאַרטיקע שיינקייט, אָט אין דעם משוגהדיקן יידישן גאָט־בעטן, וואָס האָט געמאַכט אויף מעדעמען אַזאַ שטאַרקן אייגדרוק יום כּפּור אין דער יידישער שול.

מעדעמס לעבן, מעדעמס טעטיקייט, מעדעמען אַליין קען מען בעסער און טיפֿער פֿאַרשטיין, ווען מען באַקאַנט זיך נענטער מיט מעדעמען דעם שיין־גייסט, מיט מעדעמס קינסטלעריישער נשמה, וואָס האָט אומעטום געזוכט שיינקייט, האַר־מאָניע, גאַנצקייט און דערהויבנקייט. מעדעם האָט מיט זיין גייסט אַריינגעטראָגן אין „בונד" אַ גרויסע יום־טובדיקייט און דעריבער האָט ער זיך אַזוי שטאַרק אַרויסגעזען.

אַמעריקע איז ניט געווען דאָס ריכטיקע לאַנד פֿאַר מעדעמען, וויניקסטנס ניט אין דער צייט, ווען ער איז אַהער געקומען. אין אַמעריקע האָט מעדעם זיך

ניט אַרויסגעזען ווי געהעריק. די אַרבעטער־באַוועגונג איז דעמאָלט געווען שוין צו פּראַקטיש, צו וואַכעדיק און מעדעם האָט זיך אין איר ניט געפֿילט ווי אין דער היים. ער האָט זיך געפֿילט קאַלט, ניט קוקנדיק אויף דער גרויסער וואַרעמקייט, וואָס מען האָט אים דאָ אַרויסגעווייזן. עס האָט אים דאָ געפֿעלט די שיינקייט, די דערהויבנקייט, וואָס ער האָט אומעטום געזוכט. ער האָט דאָ ניט געפֿונען ניט די שיינקייט פֿון דער שטרענגער האַרמאָניע און פֿייערלעכקייט פֿון דער פּראַוואָסלאַוונער קירך און ניט די שיינקייט פֿון דער בריוזנדיקער כוואַליע און פֿון דעם אַריענטאַלישן ליידנשאַפֿטלעכן אימפּעט פֿון דער יידישער שול. ער האָט דאָ געפֿונען אַ צעקראַכנקייט, אַ וואַכעדיקייט, אַן אָפּגעלאָזנקייט און אַ זאַטע צופֿרידנקייט. מעדעם האָט זיך דאָ ניט געקענט פֿילן היימיש. זיין נשמה איז דאָ געווען אין דער פֿרעמד, זי האָט דאָ אָפּגעריכט גלות.

✦ ✦ ✦

א. ליעסין, דער אפֿיקורס, וואָס איז געווען נאַציאָנאַליסטיש און ניט נאַציאָנאַל

איך האָב זיך דאָס ערשטע מאָל געטראָפֿן מיט געאָסע ליעסין מיט איבער צוועלף יאָר צוריק. דאָס איז געווען אויף אַ צוזאַמענפֿאָר פֿון בונדיסטישע סטודענטן־ארגאניזאַציעס, וואָס איז פֿאָרגעקומען אין זשענעווע, שווייץ, ענדע דעצעמבער, 1906. ליעסין איז געווען אַ דעלעגאַט פֿון דעם צענטראַל פֿאָראַנד פֿון „בונד" אין אַמעריקע. ער איז געשיקט געוואָרן צו דעם 7־טן צוזאַמענפֿאָר פֿון „בונד", וועלכער איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן ענדע זומער פֿון 1906 אין לעמבערג. נאָר פֿאַרבלייבנדיק עטלעכע חדשים אין אייראָפּע, האָט ער אויך געהאַט די געלעגנהייט בייצואוואוינען דעם בונדיסטישן סטודענטן־צוזאַמענפֿאָר אין זשענעווע.

איך האָב וועגן ליעסינען שוין אַ סך פֿריער געהערט. אייגנטלעך האָב איך שוין געהערט וועגן אים מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק, ווען איך בין געווען אַ שילער פֿון דער ווילנער ריסאָוואָלנע אוטשילישטשע (צייכן־שולע), דורך וועלכער איך האָב מיין ערשטע באַקאַנטשאַפֿט געמאַכט מיט דער סאָציאָליסטישער יוגנט פֿון ווילנע. עס זיינען דאָרטן געווען אַ פּאָר שילער, וועלכע זיינען געווען אָנגעשמעקט מיט סאָציאָליסטישע אידייען, זיי האָבן זיך אָפֿילו געריכט פֿאָר נאָענטע „באַקאַנטע", און זיי האָבן עס מיך אין חדר אַריינגעפֿירט. אַ חדר פֿול מיט סודות און אַרומגערינגלט פֿון אַלע זייטן מיט נאָך מער סודות. דאָן האָב איך געהערט וועגן איינעם אברהמל, אַ וואויל־לערנער, אַ געווען־לענער וואָלאָזשענער, וועלכער איז געווארן אַ סאָציאָליסט, און וויזט אַרויס גרויס חריפֿות אין סאָציאַליזם. ערשט מיט מערערע יאָרן שפּעטער האָב איך דערפֿאָרן, אז דער דאָזיקער אברהמל איז דאָס דער באַוואוסטער יידישער סאָציאַליסטישער פּאָעט און שריפֿטשטעלער לויסין פֿון אַמעריקע.

פֿון די דעלעגאטן צום 7טן צוזאַמענפֿאַר פֿון „בונד" אין לעמבערג האָב איך זיך דערוואוסט, אַז אַברהמל ליעסין איז אַ גרויסער נאַציאָנאַליסט. און איר דאַרפֿט וויסן, אַז אין יענער צייט איז נאַציאָנאַליזם געווען גאָר ניט קיין כּשרע זאַך. עס איז געווען אין דער צייט, וועו מען האָט אין „בונד" גאָנץ שארף אונטערגעשטראָכן דעם אונטערשייד צווישן „נאַציאָנאַל" און „נאַציאָנאַליסטיש". אין יענער צייט האָט מען געמעגט זיין בלויז נאַציאָנאַל, אָבער ניט נאַציאָנאַליסטיש, און אויף ליעסינען האָט מען געזאָגט, אַז ער איז ניט נאַציאָנאַל, נאָר נאַציאָנאַליסטיש און זייער שטאַרק נאַציאָנאַליסטיש.

איך האָב געקלערט, אַז מיינע בונדיסטישע געדאַנקען מוזן אַ ביסל איבערטרייבן, ווייל ווי קען דאָס אַ בונדיסט, וועלכער איז געשיקט געוואָרן פֿון אַמעריקאַנער צענטראַל פֿאַרבאַנד פֿון „בונד" אַלס דעלעגאַט, זיין אַ נאַציאָנאַליסט, וועו נאַציאָנאַליזם איז אַזוי שטאַרק פֿאַרבאַטן פֿון „בונד"? איך האָב מיר דערקלערט, אַז די באַשולדיקונג אין שטאַרקן נאַציאָנאַליזם קומט מסתמא דערפֿון, וואָס ליעסין שטרייכט וואַרשיינלעך שטאַרק אונטער די נאַציאָנאַלע אַרבעט פֿון „בונד".

ענדלעך האָב איך זיך מיט ליעסינען אַליין געטראָפֿן און איך בין מודה, אַז ער האָט אויך אויף מיר, גלייך ביי דער ערשטער באַגעגעניש, געמאַכט דעם אייגדרוק פֿון אַ שטאַרקן נאַציאָנאַליסט און ניט אַזוי מיט זייַנע מיינונגען, נאָר מיט דער פֿאַרמע, אין וועלכער ער האָט זייַנע מיינונגען אויסגעדריקט. זייַנע מיינונגען זיינען אין אַלגעמיין געווען גאָנץ כּשר בונדיסטישע, אָבער דאָס לשון, אין וועלכן ער האָט די מיינונגען אויסגעדריקט, איז ניט געווען בונדיסטיש כּשר. ער האָט אויסגעדריקט כּשרע געדאַנקען אין אַן אַפּיקורסותדיקער שפּראַך.

דער בונדיסטישער סטודענטן־צוזאַמענפֿאַר אין זשענעווע איז גראָד געווען אַן עכט־יידישלעכע פֿאַרזאַמלונג. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וועו אַ גרויסער סטודענטישער צוזאַמענפֿאַר זאָל כּמעט אין גאַנצן געפֿירט וועלן אויף יידיש. עס זייַנען געווען דעלעגאַטן פֿון פֿאַרשיידענע אוניווערזיטעטן פֿון פֿאַרשיידענע לענדער. עס זייַנען געווען פֿאַרטרעטן די מייסטע אוניווערזיטעטן פֿון דייטשלאַנד, עסטרייך, שווייץ, בעלגיע און פֿראַנקרייך. דאָס איז געווען דער גרעסטער בונדיסטישער סטודענטן־צוזאַמענפֿאַר. איך געדענק דעם ערשטן בונדיסטישן סטודענטן־צוזאַמענפֿאַר. ער איז אין גאַנצן געפֿירט געווארן אויף רוסיש, בלויז איין סטודענט, אַ פּויליישער יידן און אַ געווען פּ. פּ. ס.ניק, האָט זיך גענומען דאָס רעכט צו רעדן יידיש. קיין רוסיש האָט ער ניט געוואָלט רעדן, ווייל ער קומט פֿון פּוילן; פּויליש, ווידער, וואָלט די פֿאַרזאַמלונג ניט פֿאַרשטאַנען, האָט ער דעריבער געריידט יידיש. אַ יידישע רעדע אויף אַ סטודענטפֿאַרזאַמלונג איז דעמאָלט געווען אַ גרויסער נייס, מען קען זאָגן אַריגינעל, און אַלע האָבן אויסגעשטעלט מויל און אויערן די רעדע צו הערן. אין אַ משך פֿון פֿיר יאָר צייט איז אָבער געקומען אַ גרויסע ענדערונג. אין דער צייט פֿון 1902 ביז 1906 איז דער „בונד" אויסגעוואקסן אין אַ גרויסער יידישער מאַסן־באַוועגונג, ער איז אַליין געוואָרן יידישער און מיט אים איז אויך יידישער געוואָרן די בונדיסטישע אינטעליגענץ. אויף דעם זשענעווער סטודענטן־צוזאַמענ־

פֿאַר איז יידיש שוין געווען אַ גאַנץ נאַטירלעכע זאַך, די מייסטע רעדעס און דער גרעסטער טייל פֿון די דעבאַטן זיינען געפֿירט געווארן אויף יידיש.

פֿאַר געגנאַסע ליעסין איז אַבער דער צוזאַמענפֿאַר דאַך ניט געווען געגנג יידישלעך. די שפּראַך פֿון צוזאַמענפֿאַר איז טאַקע יידיש, אַבער דער אינהאַלט איז ניט געגנג יידישלעך. און וועג עס האָט זיך פֿאַרהאַנדעלט דאָס נאַציאָנאַלע פּראָגראַם פֿון „בונד", האָט זיך ליעסין ניט איינגעהאַלטן און געגנומען אַ ווארט, מאַכנדיק פֿריער אַן הקדמה, אַז אַזוי ווי ער איז ניט קיין רעדנער, וועט ער עס מאַכן קורץ.

און ער האָט דעם עולם ניט אָפּגענאַרט אין ביידע זאַכן. ער האָט טאַקע ניט ארויסגעווייזן קיין אַראָטאָרישן טאַלאַנט און ער האָט אויך טאַקע געמאַכט קורץ. זיין קורצע רעדע איז באַשטאַנען אין דעם, אַז דער „בונד" שרעקט זיך מיט זיין נאַציאָנאַלער פּראָגראַם פֿאַר פֿלעכאַנאָוון און פֿאַר אַ פּאָר יידן פֿון דער „איסקרא", ער האָט כסדר מורא, אַז זיי זאָלן אים ניט חושד זיין אין נאַציאָנאַליזם. דער „בונד" דאַרף האָבן אַ מער פּאָזיטיווע נאַציאָנאַלע פּראָגראַם, און וועג ער וואָלט אַזא פּראָגראַם געהאַט, וואָלט ער זיך ניט געקענט האַלטן פֿאַר דער נייטראַליטעט־טעאָריע אין באַצוג צו אַסימילאַציע. די נייטראַלע שטעלונג פֿון „בונד" צו אַסימילאַציע איז אין אַ דירעקטן ווידערשפּרוך מיט זיין נאַציאָנאַלער פּראָגראַם, זי איז אויך קעגן דעם גייסט פֿון מאַרקסיזם, און קעגן דעם געזונטן, מענטשלעכן פֿאַרשטאַנד און קעגן דער געזונטער מענטשלעכער נאַטור.

דערמיט איז די רעדע אויפֿן „פֿלאַר" געווען צו ענד. אַבער געגנאַסע ליעסין האָט איר שפּעטער פֿאַרגעזעצט אין אַ סך אַ גרעסערער פֿאַרם אין קאָרידאָר און זי פֿאַרענדיקט, וועג מיר זיינען געקומען אין האָטעל, וואו מערערע דעלעגאַטן זיינען איינגעשטאַנען און וואו ליעסין אַליין האָט זיך אַריבערגעקליבן.

ליעסינס אַריבערקלייבן זיך אין אונדזער האָטעל איז ניט אַראָפּגעגאַנגען אַזוי איינפֿאַך. איר האָט געדאַרפֿט זען וואָס פֿאַר אַ וואַרע די האָטעל־אַנגעשטעלטע האָבן פֿאַר אים געמאַכט! עפּעס אַ קלייניקייט, אַן אַמעריקאַנער איז אריינגעפֿאַרן אין האָטעל! און אַן אַמעריקאַנער, דאַרפֿט איר וויסן, איז אין דער שוויץ זייער אַן אַנגענומענער גאָסט. יעדער אַמעריקאַנער איז דאָך אַ מיליאָנער. און אונדזער האָטעל, פֿאַרשטייט איר דאָך, איז ניט געווען קיין ערשטקלאַסיקער, וואו עס פֿאַרן געווייגלעך אַריין די אַמעריקאַנער מיליאָנערן. געגאַסע ליעסין איז זיכער געווען דער ערשטער אַמעריקאַנער, וואָס האָט באַערט אונדזער האָטעל צו נעמען אין אים אַ צימער, און דער האָטעל־אייגענטימער און די אַנגעשטעלטע האָבן פּשוט ניט געוואוסט מיט וואָס פֿאַר אַ כּבוד אים אויפֿצונעמען. אויף ליעסינען איז טאַקע געווען אַ גרויס רחמנות צו קוקן ווי אומבאַקוועם ער האָט זיך געפֿילט, וועג די האָטעל־אַנגעשטעלטע האָבן זיך אַנגעפֿאַנגען דרייען אַרום אים און יעדער האָט אים געוואָלט באַדינען, — נאָר אונדז האָט זייער שטאַרק אַמוזירט די געשיכטע. אַ ביסל שפּעטער אַבער האָבן זיך די האָטעל־אַנגעשטעלטע שוין אַנגעשטויסן, אַז זייער אַמעריקאַנער גאָסט מוז ניט זיין פֿון די עכטע אַמעריקאַנער מיליאָנערן און זיי האָבן אים געלאָזן צורו, און מיר האָבן אומגעשטערט געקענט פֿאַרזעצן די דעבאַטע וועגן דער

נאַציאָנאַל־פּראָגע אין „בונד". ליעסין האָט אין דער דעבאַטע אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק, אַז אויב דער „בונד" וויל בלייבן דער פּירער פון די יידישע אַרבעטער־מאַסן, מוז ער ווערן מער נאַציאָנאַל און אויסאַרבעטן מער באַשטימטע פּאָליטישע, רעוואָלוציאָנערע יידיש־נאַציאָנאַלע פּאָדערונגען.

מיט דעם דאָזיקן געדאַנק זיינען אייגענטלעך א סך בונדיסטן געווען איינפֿאַרשטאַנען. אָבער ליעסין האָט באַנוצט א צו אַפּיקורסישע שפּראַך, מיט וועל־כער עס איז געווען שווער אויפצושטימען.

פון יענער צייט זיינען שוין א סך וואָסערן איבערגעלאָפֿן. א סך וועלטן זיינען פֿאַר דער צייט איבערגעשאַצט געווארן און אויך די נאַציאָנאַלע פּראָגע האָט אַן אָנדער ריכטונג גענומען. אין גרויסן און גאַנצן האָט ליעסין זיין קאַמף געווואונען. עס איז געווען א לאַנגער קאַמף. ער האָט אים אָנגעפֿאַנגען פון די ערשטע יאָרן, ווען ער איז א סאָציאַליסט געווארן.

✦ ✦ ✦

ווער האָט געקענט א. ליטוואַקן?

איך ווייס ניט אויב עמעצער האָט גוט געקענט ליטוואַקן. ער האָט געהאַט א סך באַקאַנטע, ער האָט ליב געהאַט צו זיין צווישן מענטשן און זיך באַגעגענען מיט זיי. און ער האָט זיינע באַקאַנטע גוט געקענט. ער האָט מאַנכעס מאָל גע־וואוסט וועגן זיי א סך מער, ווי זיי אַליין האָבן וועגן זיך געוואוסט. אָבער זיינע באַקאַנטע האָבן אים וויניק געקענט.

ער איז ווייט ניט געווען א מענטש, וואָס איז אָפּגעשלאָסן אין זיך. אין קעגנטייל, ער איז געווען א מענטש א צוגעלאָזענער, ווי מען רופֿט עס. ער האָט ליב געהאַט צו רעדן און צו דערציילן און אָפֿט אָפּילו איבערגעבן זיינע געפֿילן און איבערלעבונגען, אָבער דאָך ביי זיין גאַנצער אָפּנקייט איז אין אים געווען אַזוינס, וואָס האָט עפּעס באַהאַלטן און פֿאַרשלאָסן.

ער האָט אויסגעקוקט צו זיין א בייזער, א שטרענגער, א שטענדיק טיף־ערנסטער, אָבער אין דער אמתן איז ער עס ניט געווען. זיין בייזקייט, זיין שטרענגקייט האָט זיך אויסגעדריקט בלויז אין באַווענונגס־פֿראָגן, ווי מען קען עס אַנרופֿן, גאַנץ גלייך צו פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג צי פון אַנדערע באַ־וועגונגען, וואָס האָבן אים אינטערעסירט. אין זיין פֿאַרקער מיט מענטשן אָבער, האָט ליטוואַק אין זיך געהאַט ניט בלויז א סך פֿרייגדיקייט, נאָר אויך צערטלעכקייט. ניט מער, זיין שטרענגער, כּמעט שטענדיק טיף־ערנסטער פּנים האָט גענאַכט דעם פֿאַלשן אינדרוק, אַז ער איז פֿרעמד צו מענטשן און צו דער וועלט.

איך בין באַקאַנט געווארן מיט ליטוואַקן אין אָנפֿאַנג 1906, ווען איך האָב צוזאַמען מיט אים געאַרבעט אין דער בונדיסטישער טעגלעכער צייטונג „וועג־קער" (שפּעטער „פֿאָלקס־צייטונג"), וועלכע האָט אָנגעפֿאַנגען אַרויסגיין אין ווילנע. ליטוואַק איז געווען איינער פון די זיילן פון דער צייטונג. עס זיינען אין יענער צייט אין אַלגעמיין ניט געווען קיין סך גוטע יידישע שרייבער אין רוסלאַנד און נאָך ווייניקער זיינען געווען גוטע יידישע סאָציאַליסטישע שרייבער. און

פֿון וואָנען האָבן זיי געקענט זיין? די יידישע סאָציאָליסטישע פּרעסע איז געווען אַן אונטערערדישע, אַ באַהאַלטענע, אַ קאָנספּיראַטיוע, און זי האָט ניט געקענט אַנטוויקלען קיין סך גוטע שרייבער. און ווען דער „בונד" האָט נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע פֿון 1905 באַשלאָסן אַרויסצוגעבן אַ יידישע טעגלעכע צייטונג, איז די שרייבער־פּראָגע געווען די שווערסטע. בונדיסטן, וואָס קענען שרייבן רוסיש, האָט מען געקענט קריגן גענוג. אָבער, וואָס קענען שרייבן יידיש און בפּרט נאָך פֿאָר אַ טעגלעכער צייטונג, זיינען געווען זייער ווייניק. און עס האָט זיך טאַקע אויסגעלאָזן, אז אַ טייל פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטער פֿון „ווערקער" און שפּעטער פֿון דער „פֿאָלקס־צייטונג" פֿלעגן שרייבן זייערע אַרטיקלען אין רוסיש און מען האָט געדאַרפֿט האַלטן פֿאָר זיי איבערזעצערס. און אַפֿילו די, וואָס האָבן געקענט שרייבן יידיש, זיינען ניט אַלע געווען צוגעפּאַסט פֿאָר אַ טעגלעכער צייטונג. זיי האָבן געקענט אָנשרייבן אַן אַרטיקל איין מאָל אין אַ חודש אָדער אין אַ פֿערטל־יאָר פֿאָר אַ זשורנאַל, נאָר שרייבן אַלע טאָג, אָדער וויניקסטנס אַלע איבערמאָג — ווער האָט עס געקענט? ליטוואָק איז אָבער געווען איינער פֿון די, וואָס האָבן עס געקענט. אים האָט געפֿעלט די זשורנאַליסטישע דערפֿאָרונג, אָבער ער האָט געהאַט אַן אינגעבוירענעם זשורנאַליסטישן טאַלאַנט. ער האָט געקענט שרייבן קלאָר, שאַרף און שנעל.

אין די לעצטע יאָרן, דא אין אַמעריקע, פֿלעגט ליטוואָקן, ווי איך פֿאַרשטיי, דאָס שרייבן ניט אָנקומען אָזוי לייכט. אָבער אין יענע יאָרן איז ער, דאָכט זיך, געווען דער לייכטסטער און פּראָדוקטיווסטער שרייבער אין דער רעדאַקציע. ער האָט ניט געדאַרפֿט קיין שום הכנות צום שרייבן. אויב ניט אַן עק פֿון אַ טיש, איז אויך רעכט געווען אַ ברעג פֿון אַ פֿענצטער. ער האָט בלויז געדאַרפֿט האָבן שטיקלעך פּאַפּיר מיט אַ פּען און טינט און אין אַ שעה צייט איז פֿאַרטיק געווען אַ פֿעליעטאָן אָדער אַ לייט־אַרטיקל. און טאָמער האָט מען געדאַרפֿט האָבן עפּעס נאָך, האָט איר אים געדאַרפֿט בלויז אונטעררופֿן אונטער דער האַנט נאָך שטיקלעך פּאַפּיר און ער האָט ווייטער געשריבן. ער האָט איינפֿאָך הנאה געהאַט פֿון שרייבן.

ליטוואָק איז דעמאָלט געווען אַן אַלזייטיק געבילדעטער מענטש, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער האָט קיין סיסטעמאַטישע בילדונג ניט געקראָגן. ער האָט אָבער געהאַט גלענצנדע פֿעאיקייטן, אַן אויסגעצייכנטן זכרון און אַ גרויסן חשק צו לייענען. ער איז אויך געווען איינער פֿון די ווייניקע בונדיסטן, וואָס איז געווען אַ למדן אין די יידישע שוואַרצע פּינטעלעך. ער האָט גוט געוואוסט סיי די אַלטע, סיי די נייע העברעאישע ליטעראַטור, שוין אָפּגערעדט פֿון דער יידישער ליטעראַטור. נאָר איין זאַך האָט ליטוואָקן געפֿעלט — זיך פּלייש. אים פֿלעגט גיך איבערדריסיק ווערן צו זיצן אויף אין אָרט. ער איז דעריבער לאַנג ניט געבליבן אין דער רעדאַקציע און ער איז אַ ביסל שפּעטער גאָר אַוועקגעפֿאָרן פֿון ווילנע.

ליטוואָק האָט לויט זיינע פֿעאיקייטן, באַגאַבונגען, קענטנישן און רעוואָלוציאָנערן יחוס געדאַרפֿט זיין אייגער פֿון די וויכטיקסטע פֿירער פֿון „בונד". ליטוואָק האָט ניט בלויז געהאַט אַ שאַרפֿע פֿעדער, נאָר אויך אַ שאַרפֿע צונג. ער איז געווען אי אַ גוטער שרייבער אי אַ גוטער רעדנער — צוויי זאַכן, וואָס

טרעפֿן זיך ניט אֶפּט צוזאַמען בײַ איין מענטשן. און ער האָט געהאַט ניט בלויז פֿאַרם, נאָר אויך אינהאַלט. ער האָט ניט בלויז געקענט זאָגן זאַכן אויף זיין אייגענעם אופֿן, נאָר ער האָט אויך אַלע מאָל געהאַט וואָס צו זאָגן. ער האָט גוט געקענט די טעאָריע פֿון סאָציאַליזם און איז געווען אַ גוטער מאַרקסיסטישער דענקער. דערצו האָט ער געהאַט רעוואָלוציאָנערן טעמפּעראַמענט און אַן אומ־באַשרענקטע איבערגעבנקייט צו דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. ער איז אָבער דאָך אַלע מאָל געווען מער וואָרט־זאָגער ווי פֿירער. אים האָבן געפֿעלט סיי מאַנכע מעלות, סיי מאַנכע חסרונות, וואָס אַ פֿירער דאַרף האָבן. ער איז מער געווען צוגעגרייט צו זאָגן וואָס די פֿירער דאַרפֿן טאָן, אַיידער אַליין צו זיין אַ פֿירער. און וואָלט עס געטראָפֿן, אַז מען וואָלט אים אויסגעקליבן פֿאַר אַ פֿירער, וואָלט ער גאָנץ גיך רעזיגנירט, ווייל זייענדיק אַליין דער פֿירער, וואָלט ער דאָך ניט געקענט זאָגן דעם פֿירער, וואָס ער דאַרף טאָן און ווי ער דאַרף זיך פֿירן.

נאָענטע באַקאַנטע פֿלעגן זאָגן אויף לִיטוואָקן, אַז ער איז אַ שוועכער מענטש, עס הייסט, אַז עס איז שוועך מיט אים דורכצוקומען. דאָס איז אָבער געווען ניט אין גאָנצן אמת. עס איז מיט אים געווען ניט אזוי אַרויסיק לייכט דורכצוקומען אין דער אַרבעט פֿון דער באַוועגונג, ווי אין פֿלעגט אַפֿט אַרויס־וויזן גרויסע עקשנות און זיך מאַנכעס מאָל צו פֿיל אָפּשטעלן אויף קליניי־קייטן און מאַכן פֿון זיי אַ גרויסן וועזן. ער פֿלעגט אָמאָל אין אַזעלכע פֿאַלן אַרויס־וויזן אַן איבערגעטריבענע מאָס פֿון ביטערקייט און שארפֿקייט. אָבער אין פֿערזענלעכן פֿאַרקער איז ער געווען גאָנץ וויט פֿון זיין אַ שוועכער מענטש. ער האָט אַפֿילו אָנגעהאַלטן פֿריינטשאַפֿטלעכע באַציאונגען מיט זיינע אידעאישע קעגנער. מיט מאַנכע פֿון זיי איז ער פֿריינדשאַפֿט געווען אַ באַזונדערס וואַרעמע. איך האָב שוין פֿריער באַמערקט, אַז לִיטוואָק האָט לִיב געהאַט די געזעלשאַפֿט פֿון מענטשן, הגם אַ סך האָבן געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער איז אַ צוריקגעצויגענער, אַן איינזאַמער און אַן אָפּגעזונדערטער. ער האָט אין דער ווירקלעכקייט געהאַט אַ גאָנץ באַזונדערס גרויסן אינטערעס אין מענטשן. ער האָט זיך אינ־טערעסירט מיט אַלע איינצלהייטן פֿון דעם לעבן פֿון זיינע באַקאַנטע. ער האָט געוואוסט, קען מען זאָגן, וואָס קאָכט זיך בײַ זיי אין טעפּל. מען זאָגט, אַז אַט דעם אינטערעס געפֿינט מען מייסטנס בײַ פֿרויען, אָבער זעלטן בײַ מענער. איך וויס ניט ווי וויַיט ריכטיק דאָס איז. איך וויס, אַז אויך מענער האָבן לִיב צו רעדן רכילות, ווען זיי קומען זיך צוזאַמען. וויניקסטנס האָב איך ניט געזען אַזעלכע, וואָס זאָלן האָבן פֿיינט צו הערן רכילות. עס קען זיין, אַז פֿרויען וויַיזן אין אַלגעמיין אַרויס מער אינטערעס צו רכילות ווי מענער, אָבער אין דער ווירקלעכקייט איז רכילות אַן אַלגעמיינע מענטשלעכע שוואַכקייט. עס איז פֿאַקטיש אַן אויסדרוק פֿון דעם אינטערעס, וואָס איין מענטש האָט אין דעם צוויַיטן. רכילות מיינט ניט דווקא אַ פֿאַרלוימדונג. עס קען אויך זיין גאָנץ גוטמוטיקע רכילות. אָט אַזוי סתם דערציילן, וואָס בײַ יענעם טוט זיך ניט מיינענדיק דערבײַ עפּעס שלעכטס. בייוווילִיקע רכילות רופֿט מען גיכער מיט דעם נאָמען לשון הרע.

און אפֿשר איז דאָס טאַקע געווען אַן אויסדרוק פֿון די ווירקלעכע שטריכן אין ליטוואַקס כאַראַקטער. עס קען אפֿשר קלינגען קאָמיש, ווען מען זאָל זאָגן אויף דעם האָמעטנעם, דורכאויס מאָנסבילשן ליטוואַק, אז ער האָט געהאַט ווייבלעכע שטריכן אין זיין כאַראַקטער, אָבער ער האָט עס געהאַט. ער האָט אין זיך געהאַט אַ געוויסע מאָס ווייבלעכע צערטלעכקייט און אויך ווייבלעכע ראָמאַנטישקייט. דעד שטרענגער, בייזער, טיף־ערנסטער ליטוואַק איז געווען צאַרט ראָמאַנטיש. אַ ראָמאַנטישקייט מער ענלעך ווי פֿון אַ פֿרוי, איידער ווי פֿון אַ מאַן. אָט דער טרוקענער, אָנגעכמורעטער, פֿאַרביטערטער ליטוואַק האָט ליב געהאַט שמחות, איז געווען אַ גרויסער הוליאַק, און האָט ליב געהאַט דעם באָהעמישן לעבן פֿון קינסטלער. ער, דער פֿאַרהאַרטעוועטער רעוואָלוציאָנער, דער פֿראָזאישער שטענדיק ניכטערער בונדיסט, האָט ליב געהאַט, ליידנשאַפֿט־לעך ליב געהאַט די שיינע ליטעראַטור, פֿאַעזיע און קונסט. ליטוואַק האָט מייסטנס געשריבן וועגן פֿאָליטישע און עקאָנאָמישע פֿראָגן, אָבער טייערער ווי אַלץ זיינען אים געווען די אַרטיקלען, וואָס ער האָט געשריבן וועגן ליטעראַטור.

די נאַטור האָט ליטוואַקן באַשאַנקען מיט פֿעאיקייטן, מיט טאַלאַנט, מיט אַ סך מעלות, אָבער דאָס לעבן האָ אים זייער שטאַרק געקריוודעט. ער האָט געלעבט צווישן אַזוי פֿיל מענטשן און דאָך אומעטום אויסגעקוקט ווי אַ פֿרעמדער. ער האָט דאָס לעבן אַזוי ליב געהאַט און ער האָט דאָך געגומען אַזוי ווייניק פֿון לעבן. ער איז אין אַלגעמיין געווען אַנדערש, ווי ער האָט אויסגעקוקט און ער איז איבערהויפּט געווען אַנדערש. איך וויס ניט אויב עמעצער האָט טיף אַריינגעקוקט אין ליטוואַקס נשמה און האָט אים גוט געקענט.

פֿאַרוואָס איז ער פֿון אונדז אַזוי גיך אַוועק?

✦ ✦ ✦

הלל כץ־בלום — איינער פֿון די ערשטע גרינדער פֿון „בונד"

הלל כץ, אָדער הלל בלום ווי מיר האָבן אים דאָ גערופֿן, האָט באַלאַנגט צו דעם דור בונדיסטן, וואָס איז שוין כּמעט אין גאַנצן אויסגעשטאָרבן. מען קען זאָגן, אז עס איז מער ניטא פֿון דעם מין. ניטא מער די באַדינגונגען און די צושטענדן, אַז אַזעלכע סאָציאַליסטן, ווי הלל, זאָלן קענען אַרויסוואַקסן. אין דער אמתן איז דער דור בונדיסטן, צו וועלכן הלל האָט באַלאַנגט אָפּגעשטאָרבן אַ רעכט ביסל פֿריער, ווי ער אַליין איז געשטאָרבן, און ניט האָבנדיק די פֿעאיקייט זיך צוצופּאַסן צו נייע באַדינגונגען און זיך אַריינלעבן אין אַ נייער סביבה, האָט ער דעם גרעסטן טייל פֿון זיין לעבן, וואָס ער האָט פֿאַרבראַכט אין אַמעריקע, זיך אַרומגעבלאָנקעט און ניט געקענט געפֿינען אין ערגעץ אַווינקל אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג וואו ער זאָל קענען זיין טעטיק און זיך אויסלעבן אין איר.

הלל איז געווען אינער פֿון די וויניקע וואָס האָבן געהאָלפֿן לייגן דעם פֿונ־דאַמענט פֿון „בונד". ער האָט געהאָלפֿן ברעכן די שטיינער און מישן די וואַפּנע און האָט געטאָן אַלע אַנדערע אַרבעטן וועלכע מען האָט אים געגעבן און צו וועלכע ער איז געווען פֿעאיק. ס׳איז געווען אַ לאַנגזאַמע, שווערע און געפֿערלעכע

אַרבעט, צו וועלכער מען האָט געדאַרפט האָבן גרויסע אידעאַליסטן, וואָס האָבן אַן אומבאַגרענעצטן גלויבן אין סאָציאַליזם און וואָס זיינען געווען גרייט מקריב צו זיין זייער לעבן פֿאַר אים.

מען קען אָבער ניט זאָגן, אַז הלל איז געווען אינער פֿון די בויער פֿון „בונד". ווען עס איז געקומען צו בויען די גרויסע אַרגאַניזאַציע פֿון „בונד" אויף דעם פֿונדאַמענט, וואָס די גרינדער זיינע האָבן געלייגט, איז הלל שוין געווען אַ מידער און אַ קראַנקער מענטש, וואָס האָט מער ניט געקענט שטיין אין די רייען. דערצו איז די אַרבעט פֿון בויען געווען אַן אַנדערע. מען האָט געדאַרפט האָבן צו איר מער אימפּעט, מער באַוועגלעכקייט, און מער צופֿאָסונגס־פֿעאיקייט, ווי הלל האָט עס פֿאַרמאָגט. הלל בונדיסטישע טעטיקייט האָט זיך פֿאַרענדיקט, קען מען זאָגן, אין 1900, ווען ער האָט זיך אָנגעפֿאַנגען קלייבן אַוועקצופֿאָרן פֿון רוסלאַנד.

איך בין גראָד אַ רעכט ביסל שולדיק אין דעם, וואָס הלל איז געקומען אין אַמעריקע. איך האָב אים באַזאָרגט מיט די מיטלען צו פֿאָרן, וויל ער האָט מער אין רוסלאַנד ניט געווואָלט בלייבן. ער האָט משמעות געפֿילט, אַז עס פֿעלט אים די ענערגיע פֿאַרצוזעצן זיין אַרבעט און אַז ער קען זיך מער ניט מאַכן נוצלעך.

אין דער אמתן איז זיין אַרבעט אין „בונד" ניט געווען קיין באַשטימט. הלל האָט באַלאַנגט צו דער קאַטעגאָריע אינטעליגענטע אַרבעטער, ווי מען האָט עס גערופֿן, אָבער ער איז אין דער ווירקלעכקייט ניט געווען קיין אַרבעטער. אים האָט געפֿעלט, ווי איך קען פֿאַרשטיין, דער ווילן אָדער דער געדולד זיך אויס־צולערנען וואָס עס איז ווי מען באַדאַרף. ער איז געווען אַ ישיבה־בחור אָבער עס זיינען געווען צוויי מינים ישיבה־בחורים — איינע האָבן פֿאַרבראַכט זייער צייט צו לערנען די גמרא און די אַנדערע האָבן „צעריבן" זייער צייט ביי דער גמרא. אויף די ערשטע פֿלעגט מען זאָגן, אַז זיי לערנען אין דער ישיבה, און אויף די אַנדערע, אַז זיי וואַלגערן זיך אין דער ישיבה. פֿון די ערשטע זיינען ארויסגעקומען לומדים און פֿון די צווייטע, אַזעלכע וואָס פֿלעגן פֿאַרשטיין אַ ביסל די שוואַרצע פּינטעלעך. די מערסטע ישיבה־בחורים האָבן באַלאַנגט צום צווייטן מין און הלל איז געווען איינער פֿון זיי. און ווען הלל איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז קיין גרויסער למדן וועט ער אין דער ישיבה ניט ווערן און ער האָט באַשלאָסן זיך צו לערנען אַ מלאכה, האָט אים משמעות ווידער אַמאָל געפֿעלט דער ווילן און די געדולד דאָס צו דערגרייכן. ער האָט זיך גע־לערנט פֿאַרשיידענע מלאכות אָבער ער האָט קיין איינע פֿון זיי זיך ניט אויס־געלערנט.

ווען איך בין מיט אים באַקאַנט געוואָרן אין יאָר 1900, איז ער געווען אַרום 32 יאָר אַלט, אָבער ער האָט אויסגעזען אַ סך עלטער.

עס איז געווען אָנפֿאַנג פֿרילינג 1900, ווען צו מיר אויף מיין קוואַרטיר אין ריגע, 14 וועבער־שטראַסע, האָט זיך באַוויזן גאָנץ אומדערוואַרטעט אַן אומבאַ־קאַנטער, בלייכער יונגערמאַן מיט אַ קליינעם טשעמאָדאַנטשיק אין האַנט. איך געדענק ניט, אונטער וואָס פֿאַראַ נאָמען ער האָט זיך פֿאַרגעשטעלט פֿאַר מיר, מיר דוכט, אַז ער האָט מיר אין גאַנצן ניט געזאָגט ווי זיין נאָמען איז, נאָר ער איז גלייך צוגעטראָטן צום פֿסוק, אַז ער דאַרף מיט מיר עפּעס רעדן. איך האָב זיך גלייך אָנגעשטויסן, אַז עס איז קאַנספּיראַציע און איך האָב געטראָפֿן.

הלל האָט געבראַכט מיט זיך אַ פּעקל בונדיסטישע לִיטעראַטור פֿאַר דער באַוועגונג אין ריגע, אָבער גראָד מיט אַ פּאָר טעג פֿאַר זיין קומען זיינען פֿאַר־געקומען אַרעסטן אין שטאָט און ער האָט ניט געפֿונען וועמען אָפּצוגעבן דעם פּעקל. די מייסטע אָקטיוויע טוער זיינען געווען אַרעסטירט און די איבערגע־בליבענע זיינען געלעגן ערגעץ באַהאַלטן. דורך אַ צופֿאַל האָט ער געקראָגן מיין אַדרעס און ער איז צו מיר געקומען מיטן פּעקל.

אייגנטלעך בין איך געווען אַ רעכט ביסל אומפֿאַרזיכטיק, אָבער עס האָט גאָרנישט פּאַסירט. אַגב, איז דאָך ניט געווען וואָס אַנדערש צו טאָן. איך קען דאָך דעם טייערן פּעקל אין גאָס ניט אַרויסוואַרפֿן.

דאָס פּעקל לִיטעראַטור האָט מיך שטאַרק פֿאַראינטערעסירט און דער מענטש וואָס האָט עס געבראַכט, האָט געוואונען מיין צוטרוי. ער האָט געהאַט אַן אויס־געמאָגערטן קרענקלעכן פּנים, געל ווי פּאַרמעט, אַ פּאָר לאַנגע געלבלעכע וואַנ־צעס, וואָס די ברענן איבערן מויל זיינען געווען שטאַרק פֿאַרויכערט פֿון טאַבאַק, און פֿון אונטער זיין הויכן שטערן האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר גוטמוטיקע און פֿריינטלעכע אויגן. אויף ווי־פֿל איך געדענק, האָט ער מיר דעמאָלט געזאָגט, אַז ער האָט לִיעצטנס געאַרבעט אויף זאַקס שוועבל פֿאַבריק אין דווינסק, וואו עס איז אַרגאַניזירט געווערן אַ שטרייק. איך האָב געהאַט אַ טאַפּלטע אויפֿגאַבע: איך האָב געדאַרפֿט באַזאָרגן דאָס פּעקל לִיטעראַטור און איך האָב אויך גע־דאַרפֿט באַזאָרגן דעם ברענגער פֿון דעם פּעקל. מילא, פֿאַר דעם פּעקל לִיטע־ראַטור האָב איך בלויז געדאַרפֿט געפֿינען אַ זיכער אָרט, קיין עסן האָט עס ניט געבעטן. אָבער פֿאַר דעם ברענגער פֿון דעם פּעקל האָב איך געדאַרפֿט באַזאָרגן ניט בלויז אַ זיכער אָרט, נאָר אויך עסן.

דאָס אינטערעסאַנטסטע פֿאַר מיר, וואָס איך האָב געפֿונען אין דעם פּעקל לִיטעראַטור, איז געווען דער 6טער נומער „אידישער אַרבייטער", ניט קיין אָפּי־ציעלער בונדיסטישער זשורנאַל, וואָס איז אַרויסגעגעבן געווארן אין דער שווייץ. איך האָב אין דעם נומער געפֿונען אייניקע פֿראַגן, וואָס האָבן מיך פֿאַראינטע־רעסירט, באַזונדערס די יידיש־נאַציאָנאַל פֿראַגע, וואָס איז באַהאַנדלט געווארן אין אַ לאַנגן אַרטיקל פֿון בן אהוד, (שפּעטער, ווען איך בין געקומען אין דער שווייץ האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דאָס איז ד"ר חיים זשיטלאָווסקי). אַ גרויסער טייל פֿון דעם אַרטיקל האָט זיך מיר ניט געלייגט אויפֿן שכל, אָבער איך בין דורך אים שטאַרק פֿאַראינטערעסירט געווארן אין דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע און איך האָב געזוכט צו לייענען וועגן איר אַלץ, וואָס איך האָב נאָר געקענט קריגן. מיט אַ קנאַפּן יאָר שפּעטער זייענדיק אין דער שווייץ, האָב איך אַליין אָנגעשריבן פֿאַרן „אידישן אַרבייטער" אַ לענגערן אַרטיקל וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע (עס איז געווען אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דעבאַטע וועגן דער נאַציאָנאַלער פֿראַגע פֿון „בונד"). דאָס איז געווען מיין ערשטער אַרטיקל אין יידיש, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זען געדרוקט, און ער איז פֿאַקטיש אויך געווען דער אָנפֿאַנג פֿון מיין בונדיזם. דער רעדאַקטאָר פֿון „אידישן אַרבייטער" איז דעמאָלט געווען וולאַדימיר קאָסאָווסקי וואָס האָט נאָך אין יענער צייט אַליין קיין יידיש ניט געקענט שרייבן, און ער האָט גענוזכט מיך אויסצונוצן פֿאַרן „אידישן אַרבייטער" וויפֿל ער האָט נאָר געקאָנט. איך האָב אַפֿילו אָנגעשריבן אַ ליד (אַ סאַציאַליע פֿאַרשטייט זיך) —

דאָס ערשטע און אויך דאָס לעצטע ליד, וואָס איז פֿון מיר געדרוקט געוואָרן. נאָר ווען איך האָב אייניקע יאָר שפּעטער דאָס ליד געלייענט, האָב איך אָנגעפֿאַנגען שטאַרק צווייפֿלען אין וואַדימיר קאָסאָווסקיס מבינות אויף פֿאָעזיע.

ווי איר זעט, האָט הלל געהאַט אַ גאַנץ נאָענטע שייכות מיט דעם, וואָס איך בין געוואָרן אַ בונדיסט, און אפֿשר טאָקע מיט דעם, וואָס איך בין געוואָרן אַ יידישער שרייבער.

עס איז טאָקע געווען נאָך דעם ווי מיין אַרטיקל איבער דער נאַציאָנאַלער פֿראָגע האָט זיך אָפּגעדרוקט אין דעם „אידישן אַרבייטער" אונטערן נאָמען „איש תקוה", האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט און זיך געווענדעט צום אָמעריקאָנער „פֿאָרווערטס", אַז ער זאָל מיר שיקן אַ קאָרעספּאָנדענטן־קאָרטע אים צו פֿאָרטרעטן אויף דעם פֿינפֿטן ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין באַזעל. איך בין זייער שטאַרק געהויבן געוואָרן אין מיינע אויגן, ווען איך האָב אזא קאָרטע באַקומען און בין נאָך מער געהויבן געוואָרן ביי זיך, ווען איך האָב דערזען מיינע קאָרעספּאָנדענציעס געדרוקט.

הלל איז אָפּגעווען ביי מיר אין דובעלען, ביים ריגער ים־ברעג, פֿון אַנהייב מאַי ביז סוף אויגוסט, און אַזוי ווי איך האָב גאָרניט געקענט אויסקלערן, וואָס הלל קען טאָן אין ריגע און ער אַליין האָט ניט געקענט אויסקלערן, וואָס ער קען טאָן ערגעץ אַנדערשוואו, האָבן מיר באַשלאָסן ער זאָל פֿאָרן קיין אָמעריקע. אָבער איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, אַז עס האָט הלל'ן געדויערט היפּש עטלעכע יאָר פֿון אַריבערגנבענען זיך דעם גרענעץ ביז ער איז אָנגעקומען קיין אָמעריקע. ער האָט זיך אויפֿן וועג אָפּגעשטעלט אין דייטשלאַנד, אין דער שווייץ, אין פֿראַנקרייך און אין ענגלאַנד. אין גאַנצן האָט אים די נסיעה מיט די „סטאַפּס" געדויערט אַרום פֿיר יאָר צייט. נאָר ער האָט זיך באמת ניט געהאַט וואָס צו אייַלן. עס האָט אויף אים אין אָמעריקע קיין זאַך ניט געוואַרט און ער האָט אין איר קיין זאַך ניט געפֿונען. פֿון זיינע 38 יאָר לעבן אין אָמעריקע האָט הלל גאָרניט געהאַט וואָס צו דערציילן.

הללס אייניקע יאָר לעבן אין דייטשלאַנד, שווייץ און פֿראַנקרייך זיינען אין אַ געוויסן פּרט ענלעך צו זיינע יאָרן אין דער ישיבה. ער איז דאָרטן קיין למדן ניט געוואָרן, ער האָט זיך קיין זאַך באַשטימטעס ניט אויסגעלערנט, נאָר ער האָט זיך אויסגעלערנט אַ ביסל בעסער צו פֿאַרשטיין די שוואַרצע פּינטעלעך.

אין 1909 האָב איך הלל'ן געטראָפֿן אין אָמעריקע. ער האָט אויסגעקוקט אַ סך געזונטער און לייטישער. איך האָב געגלייבט, אַז אין אָמעריקע וועט הלל זיך אויסלערנען עפּעס אַ מלאכה אָדער אפֿשר אַזוינס, וואָס איז צווישן מלאכה און פּראָפֿעסיע, אָבער איך האָב געהאַט אַ טעות. ווען איך האָב זיך מיט אים גע־טראָפֿן, האָט ער מיר געזאָגט, אַז ער אַרבעט אין אַ מעטאַל־פֿאַבריק, און עס איז אַן אַרבעט, וואָס מען דאַרף זיך ניט לערנען.

איך האָב אויך גענגלייבט, אַז הלל וועט פֿאַרנעמען אַ מער אָדער ווייניקער אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער אָמעריקאָנער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. זי האָט דעמאָלט געהאַלטן אין איר רעכטן אויפֿבלי און אַזא מענטש ווי הלל האָט זיך אין איר געקענט ניצלעך מאַכן. ער האָט געוואוסט סאָציאָליזם און האָט פֿאָר־שטאַנען ווי עס צו דערקלערן, געהאַט אַ גוטן יחוס־צעטל — איינער פֿון די

ערשטע ראשונים, וואָס האָבן געגרינדעט דעם „בונד", געהאָט גענוג פֿרייַע צייט, ווייל ער האָט ניט געהאָט קיין פֿאָרפֿליכטונגען און דערצו אַן אייגענער מענטש צווישן די אַרבעטער, וויל ער האָט אַליין געאַרבעט אין שאָפּ. אָבער איך האָב אויך אין דעם געמאַכט אַ טעות. הלל האָט, ווי מען קען זאָגן, זיך גע־ריבן אַרום דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג פֿון אַמעריקע, אָבער ער איז ניט געווען טעטיק אין איר.

ליידער קען איך ניט זאָגן, אַז איך האָב אַ חלק אין דעם, וואָס ח' הלל איז געוואָרן אַ יידישער שרייבער.

עס איז מיר מערערע מאָל אויסגעקומען צו לייענען זייַנע מאַנוסקריפּטן און איך האָב פֿון זיי יעדעס מאָל אויסגעפֿונען, אַז ער האָט אַ טאַלאַנט צו דער־ציילן און אַז ער האָט אַ סך וואָס צו דערציילן, אָבער עס איז אָפֿט גאָנץ שווער דאָ ביי אונדז צו קריגן אַ פּלאַץ, וואו עס צו דערציילן.

ח' הלל איז געווען איינער פֿון אונדזערע עלטסטע בונדיסטן. ער האָט גע־האָט פֿיל צו דערציילן וועגן דער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג איידער דער „בונד" איז נאָך געגרינדעט געוואָרן און פֿיל מער פֿון דער שפּע־טערדיקער צייט. און עס זעט אויס, אַז ער האָט געהאָט אַ גוטן זכרון. ער האָט גע־דענקט פֿאַקטן און מענטשן, — צווישן באַדינגונגען, וואָס זיינען נויטיק צו שרייבן זכרונות. און דערצו אַ גרויסע מעלה פֿון קענען דערציילן.

אין זיין בוך „זכרונות פֿון אַ בונדיסט", וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין 1940, נאָך דעם ווי ער האָט אָפּגעלעבט 35 יאָר אין אַמעריקע, און אין וועלכן עס זיינען געדרוקט אייניקע זאַכן, וואָס האָבן גאָרניט צו טאָן מיט זכרונות, איז אַ וואָרט ניטאָ וועגן זיין לעבן און זייַנע איבערלעבונגען אין אַמעריקע. און דאָס איז געוויס ניט צולייב דעם, וואָס ער האָט זיך געפֿילט צו שרייבן. ער האָט גראָד זייער ליב געהאָט צו שרייבן.

איך ווייס, אַז הלל איז ניט געווען צופֿרידן מיט זיין לעבן אין אַמעריקע, איך ווייס ניט, אויב ער האָט געמאַכט אַנשטרענגונגען אים צו ענדערן. איך האָב געהאָט דעם אייַנדרוק, אַז ער האָט מער גלעלבט מיט זיין פֿאַרגאַנגענהייט, ווי מיט זיין קעגנוואָרט און אַז ער האָט געהאָט זיין גלויבן, זייַנע איבערצייגונגען און זיין אידעאַליזם געשפּייזט מיט די דערינערונגען פֿון זיין פֿאַרגאַנגענעם לעבן, ניט פֿון זיין קעגנוואָרטיקן לעבן.

איך ווייס ניט, אויב עס איז פֿאַראַן עמעצער, וואָס זאָל קענען דערציילן עפּעס שלעכטס וועגן הלל. ער האָט געטאָן שלעכטס בלויז זיך אַליין, אָבער קיין מאָל ניט קיין צווייטן. פֿאַקטיש קענען אַלע, וואָס זיינען געווען מיט אים באַקאַנט, דערציילן וועגן אים בלויז גוטס און אַרויסשטעלן זיין אידעאַליזם פֿאַר אַ מוסטער.

✦ ✦ ✦

ב. וואַדעק – דער „יונגער לאַסאַל"

אונדזער „יונגער לאַסאַל" — אַזוי האָט מען וואַדעקן געוווּנדן אין זיינע יונגע יאָרן — איז צו יונג אַוועק פֿון אונדז.

איך בין מיט וואַדעקן באַקאַנט געוואָרן, ווען ער איז נאָך געווען אַ גאַנץ יונגער בחור. עס איז געווען אין אַנפֿאַנג 1906. דעמאָלט האָט ער נאָך ניט געהייסן וואַדעק, אָבער ווי איך קען זיך דערמאָנען, האָט ער שוין דעמאָלט געהאַט אַ סך ענלעכקייטן צו וואַדעקן.

ווען איך בין מיט אים באַקאַנט געוואָרן, האָט מען אים געוווּנדן דער יונגער לאַסאַל. איך געדענק אָבער ניט צי דער נאָמען איז צו אים געקומען צוליב זיין אויסזען אָדער צוליב זיין רעדן. איך האָב קיין מאָל ניט געזען פֿערדינאַנד לאַסאַלן און ממילא האָב איך אים אויך קיין מאָל ניט געהערט רעדן. אָבער איך האָב געקענט דר. לודוויק פֿראַנק פֿון מאַנהיים, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן באַרימט איבער גאַנץ דייטשלאַנד, אויף וועמען די סאָציאַליסטן פֿלעגן זאָגן, אַז ער זעט אויס זייער ענלעך צו לאַסאַלן, אָבער לאַסאַל האָט געהאַט אַזאַ הויכע רעפֿוטאַציע ביי די דייטשע סאָציאַליסטן, אַז זיי פֿלעגן דר. לודוויק פֿראַנק רופֿן דער „פֿאַרפֿושטער לאַסאַל". און אויב דר. פֿראַנק האָט ווירקלעך אויסגעזען ווי פֿערדינאַנד לאַסאַל, מוז איך זאָגן, אַז וואַדעק האָט אין זייער יונגע יאָרן געקראָגן דעם נאָמען לאַסאַל ניט צוליב זיין אויסזען, נאָר צוליב זיין רעדן, וויל ניט קוקנדיק, וואָס ער איז נאָך געווען אַזוי יונג, האָט ער שוין געשמט פֿאַר אַ גרויסן רעדנער און ניט בלויז אין דער בונדיסטישער וועלט, נאָר אויך אין דער פּועלי־ציוניסטישער, וואו ער האָט זיין רעדנער־קאַריערע אָנגעפֿאַנגען.

איך בין אָבער מיט אים באַקאַנט געוואָרן ניט דורך זיין רעדן, נאָר דורך זיין שרייבן. איך בין אין יענער צייט געווען אַ מיטגליד פֿון דער רעדאַקציע פֿון דער „פֿאַלקס־צייטונג" און איך האָב אין איר אַ געוויסע צייט פֿאַרנומען דעם פּלאַץ פֿון אַ ליטעראַרישן רעדאַקטאָר, ווי איך וואָלט עס דאָ אָנגערופֿן. דורך מיין האָנט פֿלעגן אָדורכגיין די מייסטע מאַנוסקריפּטן, וואָס פֿלעגן אָנקומען אין דער רעדאַקציע, און ווי איך קען זיך היינט דערמאָנען, האָב איך קיין גרויס פֿאַרגעניגן פֿון מיין אַרבעט ניט געהאַט. אונדזערע בונדיסטן פֿון יענער צייט זייענען געווען זייער גוטע רעוואָלוציאָנערן, אויסגעצייכנטע אַרגאַניזאַטאָרן, גלענצנדע רעדנער, אָבער זייער שוואַכע בריות אויף צו שרייבן. איך פֿלעג דאַרפֿן שווער אַרבעטן ביז איך פֿלעג די פֿאַרפֿאַסונגען זייערע, וואָס זיי פֿלעגן צושיקן אין רעדאַקציע, צוערשט מאַכן ווי עס איז, אַז מען זאָל עס קענען דרוקן.

איין טאָג אָבער, איך געדענק ניט אויב אַ העלן אָדער אַ פֿאַרוואָלקנטן, געפֿין איך אין דעם פֿרישן פּעקל מאַנוסקריפּטן, וואָס די פֿאַסט האָט געבראַכט, אַ קאַרטפֿאַנדענציע, וואָס האָט געצויגן מיין אויפֿמערקזאַמקייט. עס איז גוט אָנגעשריבן, עס איז הומאָריסטיש און אין אַלגעמיין מעשה שרייבער. עס איז בלויז אַ ביסעלע צו לאַנג, אָבער דאָס מאַכט ניט אויס, מען קען עס אָפּקירצן. אויף וואָס דען האָלט איך אַ בלויען בלייַפֿעדער אין האַנט? ווער איז אָבער דער שרייבער פֿון דער קאָרטפֿאַנדענציע? אַז ער איז אַ פּאַרטיי־טוער זע איך פֿון דעם אינהאַלט, אָבער פֿון דער אונטערשריפֿט קען איך ניט טרעפֿן ווער ער

איז. די אונטערשריפֿט איז „באַנטשע שווייגס אייניקל", הייבט גיי טרעף ווער דאָס איז. אָבער די אונטערשריפֿט געפֿעלט מיר. עס איז אַ גוטער איינפֿאַל, אוּן איך פֿאַרשטיי, אַז דאָס מוז זיין איינער פֿון די נייערע בונדיסטן, ווָאס האָט זיך דערצויגן ניט בלויז אויף דער רוסישער ליטעראַטור, ווי דאָס זיינען געווען די מייסטע פֿון דעם ערשטן דור בונדיסטן, נאָר ער האָט אויך געלייענט די יידישע ליטעראַטור אוּן זיכער פּרצן.

פּרוביר איך זיך נאָכפֿרעגן ביי מיינע חברים אין דער רעדאַקציע, אפֿשר ווייסן זיי ווער דער באַנטשע שווייגס אייניקל איז. ווייסן זיי אָבער אויך ניט. אין אַ פּאָר טעג אַרום טרעף איך אַלעקסאַנדערן (אַרקאַדיען) אוּן דערציי׳ אים אַז איך האָב געקראָגן פֿון אַ פּאַרטיי־טוער אַ קאַרעספּאַנדענציע, ווָאס איז זייער גוט אַנגעשריבן, אוּן ווען אַ׳ע אַנדערע פּאַרטיי־טוער וואָלטן אַזוי געקענט שרייבן אוּן וואָלטן פֿון זייערע ערטער צוגעשיקט ענלעכע קאַרעספּאַנדענציעס, וואָלט די קאַרעספּאַנדענץ־אָפּטיילונג פֿון דער „פּאַ׳קס־צייטונג" געווען אַ סך אינטערעסאַנטער ווי זי איז איצט. פּאַראינטערעסירט זיך אַ׳עקסאַנדער אוּן ווי׳ וויסן ווער דער שרייבער איז. זאָג איך אים, אַז ער שרייבט זיך אונטער „באַנטשע שווייגס אייניקל", אוּן פֿון וועל׳כער שטאָט ער שרייבט. — אויב אַזוי, וואונדערט זיך ניט, ענטפֿערט מיר אָפּ אַ׳עקסאַנדער אויף זיין קורצן אופֿן. אוּן של׳עפּנדיק ווערטער פֿון אים האָב איך זיך דערוואוסט אַ ביס׳ מער ווען דעם „יונגן לאַמ׳". פֿון וועמען איך האָב שוין פֿריער געהערט אוּן וועל׳כער איז געווען דער שרייבער פֿון דער דערמאָנטער קאַרעספּאַנדענציע. איך האָב אָבער אַל׳עקסאַנדערן געזאָגט, אַז אויב איינער איז אַ גוטער רעדנער איז עס גאָרניט געדרונגען, אַז ער מוז אויך זיין אַ גוטער שרייבער. ניט מער אַזוי ווי עס זיינען פֿאַראַן אויסנאַמען, בין איך גרייט אַרייַנצוגעמען „באַנטשע שווייגס אייניקל" צווישן זיי.

מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער האָב איך זיך מיט „באַנטשע שווייגס אייניקל" געטראָפֿן פּערזענלעך אוּן איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז ער האָט אויף מיר שטאַרק פֿאַראיבל׳ געהאַט, וואָס איך האָב זיין קאַרעספּאַנדענץ אָפּגעקירצט. איך האָב אים דערקלערט, אַז די קאַרעספּאַנדענציע זיינע איז אַרויסגעקומען אַ סך בעסער אין דער אָפּגעקירצטער פֿאָרם, אָבער ער האָט מיט מיר ניט מספּים געווען אוּן איך האָב פֿון זיינע רייד פֿאַרשטאַנען, אַז ער האָ׳ט ניט שטאַרק פֿון מיינע מבינות, נאָר וואָס קען ער זיך העלפֿן, אַז דער בלויער בל׳׳יִדער געפֿינט זיך ביי מיר אין האַנט.

*

איך קען זיך ניט צוגעווואוינען צו דעם געדאַנק, אַז דאָס שרעקלעכע האָט פּאַסירט, אַז וולאָדעק איז טויט. עס איז דאָך ניט מעגלעך, אַז אַזא לעבעדיק ל׳עבן זאָל זיך פֿלוצלינג אויס׳עשן.. וויפֿל מענטשן זיינען פֿאַראַן, וואָס האָבן געהאַט אַזא ל׳עבעדיקן ל׳עבן ווי וולאָדעק? וויפֿל זיינען פֿאַראַן, וואָס האָבן געהאַט אַזא פֿיל׳זייטיק, אַזא פֿאַרבנגרייך אוּן אַזא פֿו׳ ל׳עבן? עס איז שווער זיך פֿאַרצושטעלן אוּן עס ווילט זיך ניט פֿאַרשטע׳ן, אַז אָט דער אַזוי פֿיל לעבע־דיקער וולאָדעק איז טויט.

וולאדעק איז ניט געווען איינער. אין איין מענטשן קען ניט זיין אזוי פיל לעבן. עס האט זיך אין אים קאנצענטרירט דאס לעבן פון אן סך. ער איז געווען אומעטום, און אומעטום וואו ער איז געקומען האט ער איינגעבראכט לעבן.

אין וולאדעקן זיינען געווען פארשיידענע פארשיינקיט פארשיידענע פעאיקייטן, אייגנשאפטן און טאלאנטן, וואס האבן אים געמאכט ניט נאר פאר אינעם פון אונדזערע פראמינענטסטע מענטשן, נאר אויך פון אונדזערע באליבטסטע מענטשן. וולא־דעקן האט מען ניט נאר פארערט, נאר מען האט אים אויך ליב געהאט. וועז איינער האט די אייגנשאפט צוצוציען צו זיך מענטשן און ווערן באליבט ביי זיי, זאגן מיר, אז ער האט אין זיך „מאגנעטיזם". מיר האבן ניט אין אונדזער שפראך דאס ריכטיקע ווארט צו באצייכענען אט די גרויסע, ווונדערלעכע אייגנשאפט, וואס אזוי וויניק מענטשן באזיצן איר, האבן מיר פאר דעם געבארגט א ווארט פון פיזיק. וולאדעק איז אינער פון די וויניקע, וואס האט אין זיך געהאט דעם מא־גנעטיזם. ער האט צוגעצויגן צו זיך מענטשן און זיי האבן אים ליב געהאט.

איך ווייס ניט, ווער עס איז געווען דער ערשטער, וואס האט אים דעם נאמען „יונגער לאסאל" געגעבן. אויף וויפל איך האב גלעלייענט פערדינאנד לאסאלס רעדעס און ווען זיין ארבאטארישן טאלאנט, איז ער געווען גאנץ פאר־שיידן אין כאראקטער פון וולאדעקן. איך ווייל דא ניט פרובירן דורכפירן קיין פארגלייך. איך ווייל בלויז זאגן, אז זיי זיינען געווען פארשיידענע רעדנער, נאר זיי האבן ביידע איז זיך געהאט, יעדער אויף זיין אופן, דעם וואונדערלעכן כוח צו געווינען די הערצער פון זייערע צוהערער. איך ווייל דערביי אויך באמערקן, אז דער „יונגער לאסאל" האט ניט געפאלגט אלץ, וואס דער „אלטער" לאסאל האט געזאגט. אייגנטלעך איז אויך דער „אלטער" לאסאל געווען א יונגער, ער איז צו 39 יאר שוין ניט געווען מער צווישן די לעבעדיקע.

פערדינאנד לאסאל האט ערגעץ געזאגט, אז דער סוד פון דערפאלג ליגט אין דער פעאיקייט צו קאנצענטרירן זיך. וולאדעק האט אבער ניט געזוכט צו קאנצענטרירן זיך און ער האט דאך דערגרייכט א גרויסן דערפאלג.

איך ווייס ניט ווען פון יונגן לאסאל איז געווארן וולאדעק. וועז מיר האבן זיך באגעגנט, אנהויב זומער 1907, אויף דעם בארימטן רוסלענדישן סאציאל־דע־מאקראטישן צוזאמענפאר אין לאנדאן, איז ער שוין, דאכט זיך, געווען וולאדעק. איך האב אים קיין מאל ניט געפרעגט פון וואנען דער נאמען איז צו אים גע־קומען. נאר אויף וויפל איך קען מיך דערמאנען, האט ער דעם נאמען וולאדעק געקראגן אין וואלשע.

וולאדעק איז געווען אייגנער פון די וויניקע, וואס איז געווען באשאנקען מיט א סך פעאיקייטן און א סך טאלאנטן, אבער ער האט זיך ניט קאנצענטרירט אויף קיין איינעם פון זיי, אפילו ניט אויף זיין גרעסטן טאלאנט, דעם ארבאטארישן. ער האט זיין דערפאלג געמאכט דורך זיין פילזייטיקייט, דורך זיין פארשיידנארטיקייט.

וולאדעק איז געווען בארימט מער ווי אלץ מיט זיין גרויסן טאלאנט אלס רעדנער. און ער האט אט די בארימטקייט פולשטענדיק פארדינט. ער איז געווען א רעדנער, וואס האט געהאט דעם כוח צו באהערשן זייע צוהערער. ער האט געקענט אנרירן די טיפסטע סטרונעס פון זייער נשמה און ארויסרופן טרערן אין זייערע אויגן. ער האט געקענט אנצינדן זייערע הערצער און ארויסרופן ביי

זיי די גרעסטע באַגייסטערונג; און ער האָט אויך געהאַט אין זיך אַ גרויסע מאַס פֿון פֿיינעם הומאָר, וואָס האָט אַרויסגערופֿן גרויס פֿרייַלעכקייט. זייער וויניק רעדנער האָבן אין זיך אָט די אַלע מעלות צוזאַמען.

וולאָדעק אָבער איז אויך געווען אַ טאַלאַנטפֿולער שרייבער און באַגאַבטער פּאָעט. זיינע צוויי לידער, וואָס זיינען ערב זיין לויה איבערגעדרוקט געווארן אין „פֿאַרווערטס" וויזן עס. וולאָדעק האָט מיט אַ פֿיינעם געשמאַק געשריבן ליטעראַטור־קריטיק און האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט קונסט. אָבער צו דעם גרויסן בעדויטן עולם איז ער הויפּטזעכלעך געווען באַקאַנט אלס פּאָליטישער פֿירער און געזעלשאַפֿטלעכער טוער. איך בין זיכער, אַז פֿאַר אַ סך איז עס געווען אַן איבעראַשונג צו זען, אַז וולאָדעק האָט געשריבן אַזעלכע שיינע לירישע לידער.

וולאָדעק האָט זיך ניט קאַנצענטרירט אַפֿילו אין זיין פּאָליטישער און געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט. ער איז געווען אומעטום און ער האָט אומעטום געשפּילט אַ פֿירנדיקע ראָלע. און אין דעם גרויסן געדיכטן וואַלד פֿון זיין פּאָליטישער און געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט, האָט ער אויך ניט פֿאַרפֿעלט צו זען די אייגנצלנע ביימער. ער האָט אין זיין פֿאַרצווייגטער און פֿאַרשיידנאַרטיקער קהלשער טעטיקייט אויך ניט פֿאַרקוקט דעם אייגנצלנעם.

איך וואָלט ניט וועלן קרוינען וולאָדעקן מיטן נאָמען בעל־טובה. עס איז אַן אָפּגעריבענער נאָמען און אין מאַנכע אויערן האָט ער אַ וויידערקלאַנג. וולאָדעק האָט געטאָן אַ סך מענטשן אַ סך טובות, אָבער ניט וויל ער האָט עס געמאַכט פֿאַר זיין פֿייכט אַלס פּאָליטישער און געזעלשאַפֿטלעכער טוער, נאָר וויל ער האָט עס געפֿילט צו טאָן. ער האָט געהאָט אַ וואַרעם פֿריינטלעך האַרץ פֿאַר זיינע מיטמענטשן. דער שטענדיקער פֿריינטלעכער שמייכל אויף זיין פּנים איז ניט געווען קיין אויסערלעכער, צוגעקלעפּטער, נאָר ער איז געווען אַן אָפּשפּיגלונג פֿון זיין אינערלעכער גוטסקייט און פֿריינטשאַפֿט.

בייַ געזעלשאַפֿטלעכע טוער וועלן די געפֿילן זייער גיך אָפּגעריבן. אין דער אַרבעט פֿאַרן כּלל איז פֿייכט פֿריער ווי אַלץ און איבער אַלץ. אין דער אַרבעט פֿאַרן כּלל מוז מען אָפֿט אונטערדריקן געפֿילן. און אָט אַזוי געווואוינען זיך אַ סך כּלל־טוער אין גאַנצן אָפּ פֿון געפֿילן. בייַ וולאָדעקן האָבן זיך אָבער זיינע געפֿילן ניט אָפּגעריבן דורך זיין געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט. ער איז געבליבן דער זעלביקער האַרציקער, געפֿילפֿולער און מיטפֿילנדיקער מענטש ווי אַמאָל, איידער ער איז נאָך געווארן דער באַוואוסטער וולאָדעק.

וולאָדעק האָט אין זיך געהאַט די וויכטיקע גרויסע מידה פֿון לאָיאַליטעט סיי צו באַוועגונגען, סיי צו איינצלנע מענטשן. וולאָדעק האָט אַרויסגעוויזן אַ גאַנץ באַזונדערע גרויסע לאָיאַליטעט צום „בונד" הגם ער איז אין די לעצטע יאָרן געווען ניט אין אַלץ איינשטימיק מיטן „בונד". וולאָדעק איז קיין מאָל ניט ברוגז געווארן אויפֿן „בונד", ווען ער האָט אים אין די לעצטע יאָרן פֿון צייט צו צייט געזאָגט אַ ביסל מוסר. אַ מאָמע מעג זאָגן אַ ביסל מוסר. אויף אַ מאָמען וועט מען ניט ברוגז, ווען זי בייזערט זיך אַמאָל. און אַ מאָמען מוז מען העלפֿן,

וועז מען איז אַפֿילו מיט איר ניט איינשטימיק אין אַלץ... און אָט אַזוי איז ער אויך געווען לאַנג צו חברים, פֿרייַנט און קאַלעגן.

וולאַדעק האָט פֿאַר זייַנע אַלע גרויסע מעלות געקראָגן גרויס אַנערקענונג אין לעבן. ער איז געווען איינער פֿון די העכסט־געשעצטע מענטשן אין אַמעריקע. און איך שטרייך אונטער דאָס וואָרט „אַמעריקע". זיין נאָמען האָט ווייט אַריבער־געשטיגן ניט בלויז די גרענעצן פֿון דער איסט־סאַיד, נאָר די גרענעצן פֿון ניו־יאָרק. וולאַדעקס וויכטיקייט וועלן מיר אַנהויבן פֿיל־ן נאָך מער איצט, וועז ער וועט אונדז פֿעלן. מיר וועלן פֿיל־ן אויף יעדן שריט און טריט, אַז ער פֿעלט אונדז. עס וועלן דאָס פֿילן אַרגאַניזאַציעס, געזעלשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס און אויך אַ סך איינצלנע מענטשן.

עס איז שווער אויסצורעכענען אַלץ, וואָו וולאַדעק האָט צוגעלייגט אַ האַנט אין זייַן געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט. ניט אַלץ איז געווען גרויס און וויכטיק געווג פֿאַרצייכנט צו ווערן, אָבער מען וועט פֿילן, אַז עס פֿעלט, וועז עס וועט מער ניט זיין די האַנט, וואָס האָט עס געטאָן.

עס איז מיר אַפֿט געווען אַ וואונדער, וואו וולאַדעק האָט געמומען צייט פֿאַר זיין פֿיל־פֿאַרצווייגטער און פֿילזייטיקער טעטיקייט, און פֿון וואַנען עס האָט זיך ביי אים געמומען אַזוי פֿיל ענערגיע פֿאַר דער אַרבעט. מיר דאַכט, אַז וולאַדעקס בריייטע קאַרעספּאַנדענץ, וואָס ער האָט געפֿירט מיט פֿאַרשיידענע אינסטיטוציעס, געזעלשאַפֿטן, אַרגאַניזאַציעס, אַפּיציעלע פערזענלעכקייטן, שריפֿט־שטעלער און פֿרייַנט און באַקאַנטע, האָט געדאַרפֿט פֿאַרנעמען זיין גאַנצע צייט. נאָר אויב איך האָב ניט קיין ענטפֿער וועגן דער צייט, האָב איך אַבער אַן ענטפֿער וועגן דער ענערגיע. זי האָט זיך טאַקע ביי אים אויסגעשעפּט און האָט פֿאַר־קירצט זיין לעבן.

עס גלויבט זיך ניט, אַז וולאַדעק איז מער ניטאָ. ווי אַזוי האָט ער געקענט שטאַרבן, וועז דאָס לעבן האָט אים אַזוי נויטיק געהאַט? ווי אַזוי האָט ער פֿון אונדז געקענט אַוועק, וועז עס איז ניטאָ, וועד עס זאָל פֿאַרנעמען זיין פּלאַץ?

✦ ✦ ✦

דער „ריגער פּרעזידענט" מאַקסים

צום 50יעריקן יובילייַ פֿון „בונד"

די געשיכטע, וואָס האָט ליב, אַז יעדע פּאַסירונג זאָל האָבן אַ דאַטע, דער־ציילט מיר, אַז דעם 8טן אָקטאָבער, 1897, זיינען זיך צונויפֿגעקומען 13 יידישע סאָציאַליסטן ערגעץ אויף אַ שאַילקע פֿון אַ קליין הייזל אויף לוקישקעס אין ווילנע און האָבן דריי טעג דיסקוטירט און דעבאַטירט און געגרינדעט דעם „בונד".

עס הייסט, אַז עס איז דער 50יעריקער יובילייַ פֿון „בונד".

נאָר איך פֿאַנג אָן טראַכטן, אַז 50 יאָר איז גאָרנישט אַזאַ לאַנגע צייט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די מייסטע איצטיקע פֿירער און וואָרט־זאָגער פֿון „בונד" זיינען נאָך אַרומגעלאָפֿן אין מאַיטקעס מיט אָן אַרויסגעשטעקטן עק,

צי נאָך געלעגן אין די ווינדעלעך אָדער נאָך גאָר אויף דער וועלט ניט געווען ווען דער „בונד" איז געגרינדעט געווארן. איך פֿאָגא זיך אָן דערמאָנען, ווען איך האָב זיך דערוואוסט, אַז דער „בונד" איז געגרינדעט געווארן און מיר דוכט זיך, אַז דאָס איז געווען גאָר ניט לאָנג צוריק.

איך געדענק עס אַזוי קלאָר ווי היינט, אַז אין אַ ווינטער־אָוונט איז אין יאָסע שאַליטס רעסטאָראַן צו מיר צוגעגאַנגען פּערלשטיין דער סטאָליאָר און האָט מיר דערלאָנגט בשתיקה אַ נומער פֿון דער „יידישער אַרבעטער שטימע" אין וועלכער איך האָב געלייענט, אַז עס האָט זיך געגרינדעט דער יידישער אַרבעטער בונד פֿון ליטע, פּוילן און רוסלאַנד.

פּערלשטיין, דער סטאָליאָר פֿון וויטעבסק, איז געווען איינער פֿון די גאַנץ ווייניקע יידישע אַרבעטער, וועלכע איך האָב דעמאָלט געקענט אין ריגע. איך האָב אויך געקענט אַ ריגער „באַוואוסטזיניקן" זעמשער (הענטשקע־מאַכער) פֿון וויליַנע, און דאָס איז דעמאָלט געווען כמעט מיין גאַנצע באַקאַנטשאַפֿט מיט דער יידישער אַרבעטערשאַפֿט פֿון ריגע. עס איז געווען סוף יאָר 1898, אָדער אַנפֿאַנג 1899.

נאָר וואָס העלפֿט עס, ווען מיר דוכט זיך, אַז עס איז געווען גאָר ניט לאָנג צוריק, ווען איך ווייס פֿון מיינע אייגענע יאָרן, אַז דאָס איז געווען אַן ערך מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק.

און עס איז מאָדנע, אַז ווען מען זאָגט „אַ האַלבן יאָרהונדערט", מאַכט עס דעם אינדרוק, אַז עס איז אַ סך מער ווי פֿופֿציק יאָר, בפֿרט ווען מען פֿאַרשלינגט אין אָריסרעדן דעם „האַלב" און מען שטעלט דעם טראָפ אויף דעם „הונדערט".

נאָר איך פֿיל, אַז דער אינסטינקט פֿון זעלבסט־שוץ זאָגט צו מיר: יונגער־מאַן, פֿאַרגעס ניט צו דערציילן, אַז דו ביסט נאָך דעמאָלט געווען אַ גאַנץ יונגער בחור, אַז ניט קען מען נאָך מיינען, אַז דו ביסט שוין אַ גוואַלדיקער זקן.

נאָר איך דאַרף זאָגן, אַז אַלטקייט פֿאָר אַ שרייבער קען אַמאָל אויך זיין אַ מעלה. ער קען אין אַ נויט זיך אָריסהעלפֿן מיט שרייבן זכרונות. און איך ווייל זיך טאָקע דאָ באַגוצן מיט דער געלעגנהייט: איך ווילְ דאָ, לכבוד דעם 50יעריקן יוביליי פֿון „בונד" דערציילן אַ ביסל זכרונות פֿון מיינע בונדיסטישע יאָרן אין ריגע. עס איז פֿון דער צייט פֿון דער ערשטער רעוואָלוציע, ווען ריגע איז געווען עטלעכע טעג כמעט אַ פֿרייַ רעפּובליק און דער בונדישער פֿירער מאַקסים איז כמעט געווארן דער פּרעזידענט.

די בונדישע אָרגאַניזאַציע אין ריגע איז ווייט ניט געווען איינע פֿון די גרעסטע אין „בונד". זי האָט עס ניט געקענט זיין, ווייל די צאָל יידישע אַרבעטער אין ריגע איז ניט געווען קיין איבעריק גרויסע. ריגע איז געווען אין דער צייט פֿון דער צאַרישער הערשאַפֿט איינע פֿון די שטעט, וואו אַ ייד האָט געדאַרפֿט האָבן ספּעציעלע זכיות צו מעגן אין איר וואוינען. אָבער ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די בונדישע אָרגאַניזאַציע אין ריגע איז ניט געווען איינע פֿון די גרעסטע, האָט זי דאָך געשפּילט אַ באַוונדערס גרויסע ראָלע אין דער צייט פֿון דער רעוואָלוציע.

אין ריגע האָט עקזיסטירט אַ פּעדעראַטיווער סאָציאַליסטישער קאָמיטעט, וואָס איז באַשטאַנען פֿון דער רוסישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, פֿון דער

לעטישער סאציאליסטישער פארטיי און פון „בונד". אט דער קאמיטעט האט אנגעפירט די רעוואלוציע אין ריגע און ווען די פאליציייאישע מאכט אין ריגע האט צוזאמענגעבראכן און עטלעכע טעג נאך אנאנד האט מען קיין איינציקן צאר־רישן פאליציאנט ניט געקענט זען אין די גאסן פון ריגע, האט דער פעדעראטיווער סאציאליסטישער קאמיטעט פאקטיש איבערגענומען די אדמיניסטראטיוו און פאליציייאישע מאכט פון שטאט. דער קאמיטעט האט ארגאניזירט אן אייגענע פאליציי און פלעגט ארויסגעבן פארארדנונגען דורך פראקלאמאציעס, וואס פלעגן אויסגעקלעפט ווערן איבער דער גאנצער שטאט און וועלכע די באפעל־קערונג האט שטרענג אפגעהיט.

נאר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס אלע פארארדנונגען זיינען געווען אונ־טערגעשריבן פון אלע דריי דערמאנטע סאציאליסטישע ארגאניזאציעס, האט אבער די באפעלקערונג פון שטאט אנגעגומען, אז דאס איז אלץ פון „בונד". דער נאמען „בונד" האט זיך געהערט פון אלע מיילער. די דייטשע באפעלקערונג פון ריגע האט אנשטאט „בונד" געזאגט „בונדא". דאס איז געקומען דערפון, וואס פראקלאמאציעס, אויפרופן, פארארדנונגען, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס זיי פלעגן זיין געדרוקט אין פארשיידענע שפראכן, איז אבער דער אונטער־שריפט פון פעדעראטיוון רעוואלוציאנערן קאמיטעט מיט די נעמען פון די אר־גאניזאציעס פון וועלכע ער איז באשטאנען, מייסטנס אונטערגעשריבן געווארן אויף רוסיש, און אזוי ווי דער קאמיטעט פון „בונד" ווערט אויף רוסיש געזאגט „קאמיטעט בונדא", און אזוי ווי די מערסטע ריגער דייטשן זיינען ניט געווען באהאוונט אין דער רוסישער גראמאטיק, האבן זיי געמיינט, אז דער נאמען איז „בונדא". איך האב אין יענער צייט געווואוינט ביי א דייטשער פאמילי, ע פון וועלכער דער מאן איז געווען א פאסט־באאמטער, און זיין ערשטע פראגע יעדן פרימארגן איז געווען: „וואס זאגט די בונדא?" אדער „וואס זאגט דער מאקסים?"

דער „בונד" האט געוואונען א גרויסע פאפולאריטעט אין ריגע שוין מיט א געוויסער צייט פאר דער רעוואלוציע, וויי ער איז געווען אויסערגעווייניקעך טעטיק און מען האט פון אים א סך געהערט. איך וואלט זאגן, אז אין זיין פא־פולאריטעט האט אים אויך ביז א געוויסער מאס צוגעהאלפן זיין קורצער נא־מען „בונד". עס איז לייכטער ארויסצושרייבן און לייכטער צו געדענקען דעם נאמען „בונד", אידער „קאמיטעט פון דער לעטישער סאציאל־דעמאקראטישער פארטיי", צי „קאמיטעט פון דער רוסלענדישער סאציאל־דעמאקראטישער פאר־טיי". נאר אין דער צייט פון דער רעוואלוציע איז עס געווען מער ווי אלץ דער נאמען „מאקסים", וואס האט געווירקט, אז די באפעלקערונג פון ריגע זאל מיינען, אז די גאנצע רעוואלוציע ווערט געפירט פון „בונד".

*

נו, דער אמת איז, אז די אקטאבער־רעוואלוציע אין ריגע, וועלכע איז געווען אזוי פייערלעך, אזוי אימפאזאנט, איז ניט געפירט געווארן פון מא־קסימען אליין, הגם ער איז געווען דער אייניציקער נאמען, וואס מען האט געהערט פון די מיילער.

ארום דעם נאמען מאקסים האבן זיך אין א קורצער צייט אנגעפאנגען שפינען פארשיידענערליי לעגענדעס ניט בלויז אין ריגע און אין די באלטישע פראווינצן אין אלגעמיין, נאר אויך גאנץ ווייט אווק פון ריגע. און וואס ווייטער אווק, אלץ מער און גרעסער זיינען געווארן די לעגענדעס. איך האב געלייענט מאקסים־לעגענדעס אין „בערליינער טאגעבלאט" און אין דער „פראנקפורטער צייטונג", אין א יאר ארום נאך די אקטאבער־טעג פון דער רוסישער רעוואלוציע. און איך קען זאגן, אז איך האב געזען ווי אזוי אט די פערזאן, וואס איז געווארן אין א קורצער צייט א לעגענדארע פיגור, איז אויסגעוואקסן פאר מיינע אויגן.

וועג מאקסים איז געקומען אין ריגע אלס דער פארטרעטער פון צענט־ראלן קאמיטעט פון „בונד", האט ער אויף אונדז, די ארטיקע טויער פון „בונד", ניט געמאכט קיין שטארקן איינדרוק. איך געדענק, אז איך און די אנדערע, אזוי גערופענע אינטעליגענציע פון „בונד" אין ריגע האבן זיך מיט אים געטראפן אין אנפאנג פרילינג פון 1905. עס איז געווען זיין ערשטער „אויפטריט" אויף א פארזאמלונג אין וואלד ניט וויט פון שטאט. אונדזער אפשאצונג איז געווען, אז ער איז „נישקשה" און אז מיר האבן זיך גיכער ארויסגעביטן איידער ארויפ־געביטן אין פארגלייך מיט דעם פריערדיקן פארטרעטער פון צענטראל־קאמי־טעט. דער פריערדיקער פארטרעטער איז געווען דוד זאסלאווסקי, דער איצטיקער בארימטער שרייבער פון דער מאסקווער „פראוודא", וועלכער וועלט אזוי אפט ציטירט אין די אמעריקאנער צייטונגען. זאסלאווסקי האט ביי דער ריגער סאציאליסטישער און ראדיקאלער אינטעליגענץ שטארק אויסגענומען. ער איז ניט געווען קיין מאסן־רעדנער, אבער פאר אן אינטעליגענטן קרייז איז ער געווען א גוטער און אן אינטערעסאנטער רעדנער. מען האט אים געהאלטן פאר א גייסטרייכן און טאלאנטפולן מענטשן מיט א גוטן חוש פאר הומאר. זאסלאווסקי האט אבער געהאט צוויי חסרונות. ערשטנס האט ער ניט געקענט רעדן קיין יידיש, און גראד אין יענער צייט האט דער „בונד" אנגעפאנגען ווערן א מאסן־אר־גאניזאציע אין ריגע; צווייטנס, האט ער אפט ליב געהאט צו נעמען אן אי־בעריקן טרונק און מאנכעס מאל ניט אין דער ריכטיקער צייט. מיר האבן אים איין מאל געדארפט נעמען אויף א וויכטיקער פארזאמלונג און האבן זיך שטארק געשראקן, אז ער וועט אין דעם צושטאנד, אין וועלכן ער איז געווען, גיכער קאליע מאכן ווי צורעכט מאכן. איך האב שפעטער געהערט, אז ער האט זיך „גענומען אין די הענט" און האט זיך באפרייט פון אט דעם חסרון זיינעם.

איך וויל ביי דער געלעגנהייט באמערקן, אז וועג עמיצער וועט אמאל שרייבן די געשיכטע פון די יידן אין די באלטישע פראווינצן, וועט ער דארפן געבן קרעדיט דעם „בונד", אז ער האט פארריידישט ריגע, עס הייסט, אז מען זאל זיך ניט שעמען צו רעדן יידיש אין גאס און אויף פארזאמלונגען.

עס זיינען אויך פארן „בונד" געווען אין ריגע א רעכט ביסל יידן, וואס האבן געערעדט יידיש אין דער היים. עס זיינען אבער געווען ניט פיל יידן, וויניקסטנס יונגע יידן, וואס האבן געערעדט יידיש אין גאס און אויף פארזאמלונגען.

אין ריגע האבן יידן געערעדט אין גאס און אויף פארזאמלונגען אויף פיר שפראכן: גוט־דייטש און שלעכט־דייטש, גוט־רוסיש און שלעכט־רוסיש. אבער ניט קיין יידיש. די הויפט־צרה פאר יידיש אין ריגע און אין די אנדערע שטעט

פֿון לעטלאַנד און קורלאַנד איז געווען די דייטשע שפּראַך, וועלכע אַ ייד דאַרף ניט לערנען. וויל וועלכער ייד קען עס ניט קיין דייטש? ער דאַרף בלויז פֿאַרבייטן די קאָמעצן פֿון די יידישע וועריטער אויף פֿאַסעכן און עס וועט דייטש. פֿון „וואָס" וועט „וואָס", פֿון „האָבן" וועט „האָבן" און פֿון „צאַרעס" — „צאַרעס". דער „בונד" אָבער האָט אַראָפּגענומען דעם בזיון פֿון יידיש. דער „בונד" האָט אַרויסגעטראָגן די יידישע שפּראַך אויף די גאַסן פֿון ריגע. מען האָט אַנגעפֿאַנגען רעדן יידיש ניט בלויז אויף די זייטן־גאַסן פֿון מאָסקווער־פֿאָרשטאָט, נאָר אויך אויף הערן־שטראָסע, זינדער־שטראָסע, קאָוף־שטראָסע און טעאַטער־בולוואַר.

דער אויפֿקום פֿון יידיש אין ריגע איז זייער אַן אינטערעסאַנטער קאַפּיטל אין דער געשיכטע פֿון יידיש, אָבער ניט דאָ איז דער פּלאַץ זיך לענגער אויף דעם אָפּצושטעלן.

מאַקסים (איך געדענק ניט דעם נאָמען, מיט וועלכן ער איז געקומען קיין ריגע) האָט געהאַט די גרויסע מעלה, וואָס ער האָט גערעדט גוט יידיש און האָט געקענט האַלטן אַ גוטע רעדע אויף אַ מאָסן פֿאָרזאַמלונג. דערצו האָט מאַקסים געהאַט מער רעוואָלוציאָנערע איניציאַטיוו, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן, און ער איז געווען באַוועגלעכער און טעמפּעראַמענטפֿולער רעדע אויף אַ מאָסן־פֿאָרזאַמלונג און אַרײַנדרינגען אין דער פּסיכאָלאָגיע פֿון דער פֿאָרזאַמלטער מאַסע און צו באַהערשן איר, האָט געפֿירט דערצו, אַז ביי אַ פּאָסנדער געלעגנהייט, זאָל פֿלוצים, ממש דורך נאָכט, פֿון אָט דעם געווײַנלעכן אינטעליגענטן בונדיסטישן טוער אויסוואַקסן אַ גרויסער רעוואָלוציאָנערער פֿירער, וואָס ניט בלויז די גרויסע שטאָט ריגע, נאָר די גאַנצע באַלטישע געגנט האָט געוואָרט אויף זיין וואָרט.

*

איך האָב דעם גרויסן וואונדער, ווי שוין פֿריער באַמערקט, צוגעזאָגן מיט מײַנע אויגן. עס איז געווען אין יענע גרויסע טעג, ערב דעם אויסברוך פֿון דער רוסישער רעוואָלוציע אין אָקטאָבער, 1905. די לופֿט איז געווען פֿול מיט רעוואָלוציאָנערער שפּאַנונג. אָט, אָט ברעכט עפּעס אויס. און מען האָט דער־וואָרט עפּעס גרויסעס. מען דאַרף בלויז געבן נאָך אַ שטאַרקערן שטויס, נאָך אַ שטאַרקערן קלאַפּ. און געווויס מוז ריגע עפּעס טאָן. ריגע איז דאָך אַזאַ וויכ־טיקער אינדוסטריעלער צענטער און אַזאַ וויכטיקער אייזנבאַן־פונקט. ריגע דאַרף זאָגן איר וואָרט מיט אַ גענעראַל־סטרייק. און אַץ איז גרייט פֿאַר דעם גענעראַל־סטרייק, מען דאַרף בלויז קריגן די אייזנבאַן־אַרבעטער און דער גע־נעראַל־סטרייק איז דאָן פֿולע הונדערט פּראָצענט. אָבער וויי קריגט מען די אייזנבאַן־אַרבעטער? מען אַרבעט שוין אויף זיי אַ לענגערע צייט און מען קען זיי ניט קריגן. אָט זיינען זיי פֿאָרזאַמלט דריי טויזנט אין צאָל אין דער גרויסער אייזנבאַן־דעפּאָ און זיי פֿיַיפֿן אַראָפּ אין רעדנער נאָכן צוויטן. יעדער רעוא־לוציאָנערער רעדנער, וואָס פֿאָנגט אָן רעדן, צי עס איז אַ לעט אָדער אַ רוס, וועט באַגעגנט מיט דעם געשריי „זשיד!" און מער הערט מען אים ניט.

די אייזנבאַן־אַרבעטער אין ריגע זיינען געווען גוט באַקאַנט מיט דער גרויסער צאָל רוסישע שווארצע־מאהניקעס צווישן זיי. די רוסישע רעגירונג האָט אין די לעצטע יאָרן פֿאָר דער 1905 רעוואָלוציע באַדייטנד פֿאַרשטאַרקט איר רוסיפֿיצירונגס־אַרבעט אין די באַלטישע פּראָווינצן און באַזונדערס אין ריגע. מען האָט פֿאָר דעם צוועק באַנוצט אַלע מיטלען צו פֿאַרגרעסערן די צאָל רוסן אין דער געגנט און מען האָט דעריבער אַריינגעשיקט וואָס מער רוסישע אַרבעטער און רוסישע אָנגעשטעלטע אין די אייזנבאַן־דעפּאָס, און פֿאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן געדאַרפֿט זיין עכטע רוסן, ווי מען האָט דאָס וואָרט „עכטע" דעמאָלט פֿאַרשטאַנען אין רוסלאַנד.

נאָר אָט באַווייזט זיך אויף דער רעדנער־טריבונע אַ בלייכער, מאָגערער יונגערמאַן מיט אַ שוואַרץ בערדל און האַלב פֿאַרחלומטע אויגן, און פֿאַנגט אָן רעדן. „זשיד!" פֿאַנגט מען אָן שרייען פֿון אַלע זייטן, אָבער דער רעדנער מאַכט זיך ניט הערנדיק און ער רעדט וויטער, נאָר מיט אַ העכערער שטים. נאָך אַמאָל „זשיד!" אָבער אים גייט עס ניט אָן. ער האָט זיך איינגעגראָבן מיט זיינע אויגן אין דער געדיכטער מאַסע און ער רעדט וויטער. זיין שטים קלינגט אַלץ העכער, קלערער און שאַרפֿער און... ניטאָ מער דער געשריי „זשיד". די דריי־טויזנט־קעפּיקע מאַסע שטייט שטיל און הערט. און עס פֿאַלן די ווערטער פֿון רעדנערס מויל, הייסע, ברענענדיקע ווערטער און זיי זינקען אַיין אין די הערצער פֿון דער גרויסער מאַסע. מען הערט אים מיט אַ געשפּאַנטער אויפֿמערקזאַמקייט. ער רעדט צו דער מאַסע מיט אַזעלכע ווערטער, וואָס זי פֿאַרשטייט און וואָס אַפּעלירן צו איר. און איר זעט ווי דער רעדנער וואַקסט, ווערט גרעסער און מעכטיקער, און ווי ער זיגט.

איך געדענק ניט ענעוי ווי לאַנג ער האָט געערעדט, צוויי שעה אַדער דריי שעה, נאָר וועז ער וואָלט אַפֿילו געערעדט אַ גאַנצע נאַכט, וואָלט מען אים אויך געהערט.

נאָר עס איז מער ניט געווען נויטיק. די אַרבעט איז אָפּגעטאָן געווארן. די אייזנבאַן־אַרבעטער זיינען צוגעשטאַנען צו דער רעוואָלוציע. זיי זיינען באַגייסטערט. זיי ווילן טאָן אַלץ, וואָס דער רעדנער וועט זיי הייסן. — אָבער ווי רופֿט מען דיך? הערן זיך געשריי־ען פֿון אַלע זייטן.

— מאַקסים! — ענטפֿערט דער רעדנער.

— נו, ביסטו אונדזער מאַקסים. וואו דו וועסט אונדז פֿירן, וועלן מיר גיין.

און אויף מאַרגן האָט עס אויסגעבראָכן. דער גענעראַל־סטרייק אין ריגע איז געווען פֿולשטענדיק. די רעגירונג פֿון שטאָט און פֿון געגנט האָט אין גאַנצן אויפֿגעהערט צו פֿונקציאָנירן. די רעגירונגס־מאַכט איז איבערגענומען געווארן פֿון רעוואָלוציאָנערן פֿעדעראַטיוון קאָמיטעט, וואָס איז באַשטאַנען פֿון דער לעטישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אַרגאַניזאַציע, פֿון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אַרגאַניזאַציע און פֿון „בונד". אָט דער פֿעדעראַטיווער קאָמיטעט, ווי שוין פֿריער געזאָגט, האָט געפֿירט די גאַנצע רעגירונג און האָט אויך געהאַט זיין אייגענע פּאָליציי. די פֿריערדיקע פּאָליציי איז אין גאַנצן פֿאַרשוואונדן.

איז דאָס געווען אַ רעפובליק? ניין, אַפּיציעל איז עס ניט געווען. אָבער איז דאָ דער נאָמען וויכטיק?

איז מאַקסים געווען דער פּרעזידענט פון דער רעפובליק? ניין, אַפּיציעל איז ער עס ניט געווען, אָבער פאַקטיש איז ער געווען פֿיל מער.

*

איך האָב געזען מאַקסימען אין קנאַפּע צוויי יאָר אַרום, אויף דעם באַ־קאַנטן צוזאַמענפאָר פון די רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַטן אין דעם זומער פון 1907 אין לאָנדאָן, און פֿאַר מיינע אויגן איז ווייטער געשטאַנען דער געווייַלטיקער אינטעליגענטער בונדיסטישער טוער. דער גרויסער מאַקסים איז מער ניט געווען.

עס זיינען פֿאַראַן מענטשן, וועלכע קענען זיין זייער גרויס אין געווּיסע מא־מענטן. און ווען דער מאָמענט גייט פֿאַריבער, טוט זיך אָפּ פון זיי די שכינה.

מאַקסים איז געווען אייַנער פון זיי. ער איז געווען גרויס בלויז אויף א וויילע, אָבער אין דער וויילע איז ער געווען ווירקלעך גרויס.

די עלטערע גענאַסן דאָ געדענקען געווּיס, ווען מאַקסים איז געקומען קיין אַמעריקע אויף אַ קורצער צייט אלס אַ שליח פון „בונד" און לואי מיליערס צייטונג, די „וואַרהייט", איז אין איר קאָנקורענציע מיטן „פֿאָרווערטס" אַרויסגעקומען מיט אַ געשריי, אַז דער „פֿאָרווערטס" נאָרט אָפּ דעם עולם ווען ער זאָגט אויף דעם נייַ־געקומענעם שליח פון „בונד", אַז דאָס איז מאַקסים. וואָרום ווי קען דאָס זיין, אַז אָט דער שוואַכער, בלייכער יונגערמאַנטשיק, וואָס צייכנט זיך מיט קיין זאַך ניט אויס, זאָל זיין דער באַרימטער העלד פון ריגע, וועגן וועלכן מען האָט געהערט אַזוי פֿיל וואונדער?

און איך האָב זיך דערוואוסט, ווען איך בין געקומען שפּעטער אין אַמעריקע, אַז מיליערס געשרייען אין דער „וואַרהייט", אַז עס איז אַ פאַלשער מאַקסים, האָבן געפֿונען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג אויך צווישן נאַענטע „פֿאָרווערטס"־מענטשן. צו מיר אַליין האָט זיך געווענדעט אַ גאַנץ נאַענטער „פֿאָרווערטס"־מענטש און האָט מיך געפֿרעגט: איר זייט דאָך אַליין פון ריגע און איר זאָגט, אַז איר האָט געקענט מאַקסימען פערזענלעך, טאָ איז עס טאַקע אמת, אַז דער זעלביקער מאַקסים איז געווען אין אַמעריקע?

איך האָב די פֿראַגע פולשטענדיק באַגריפֿן. ביי אייניעם האָט זיך ווירקלעך געקענט דערוועקן אַ צווייפֿל, צי דאָס איז טאַקע דער אמתער מאַקסים.

איך האָב שפּעטער געהערט, אַז מאַקסים, וואָס האָט איבערגעבראַכן זיין שטודיום אין אַ רוסישן אוניווערזיטעט צוליב זיין טעטיקייט אין „בונד", איז אין אַ קורצער צייט נאָך דעם רוסישן סאָציאַליסטישן צוזאַמענפאָר אין לאָנדאָן, צוריק געווארן אַ סטודענט, דוכט זיך, אין היידעלבערגער אוניווערזיטעט און ער האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכנט אין זיין שטודיום. איך האָב אויך געהערט, אַז עס איז אים איבערגעבליבן אַ ירושה פון זיינע עלטערן אַ באַדייטנדע סומע געלט, פון וועלכן ער האָט אַ גרויסן חלק איבערגעגעבן דעם „בונד". און דאָ רייסט זיך אָפּ דער פֿאָדעם. איך ווייס ניט וואָס עס האָט מיט אים ווייטער פּא־סירט.

✦ ✦ ✦

שלמה מענדעלסאָן

איך האָב דעם ערשטן מאָל זיך געטראָפֿן מיט שלמה מענדעלסאָן אַנפאַנג זומער פֿון 1931 אויף מיין רייזע אין איראָפּע, וואו איך האָב זיך אויף א פּאָר טעג אָפּגעשטעלט אין ווארשע. די צייט איז געווען צו קורץ צו באַקענען זיך מיט אים נאָענט. מיין נאָענטע באַקאַנטשאַפֿט מיט אים האָט זיך אַנגעהויבן, ווען ער איז צום ערשטן מאָל געקומען קיין אַמעריקע אַלס דער שליח פֿון דעם „אַלגעמיינעם יידישן אַרבעטער־בונד" אין פּוילן. עס איז אפֿשר געווען א ביסל מער ווי א נאָענטע באַקאַנטשאַפֿט. עס איז געווען אַן אַנפאַנג פֿון א פֿרײַנטשאַפֿט. גאַנץ נאָענטע פֿרײַנט זיינען מיר געווארן, ווען ער איז געקומען דעם צווייטן מאָל אין אַמעריקע, ראָטעווען זיך פֿון היטלעריזם נעגל.

אין די עלטערע יאָרן איז עס ניט אַזוי לײַכט זיך אינצושאַפֿן נייע פֿרײַנט. מען פֿאַרלירט גיכער די אַלטע, איידער מען שאַפֿט זיך אין נייע. שלמה מענדעלסאָן איז געווען ניט בלויז אײַנער פֿון די וויניקע פֿון מײַנע נייע פֿרײַנט, נאָר אויך אײַנער פֿון די בעסטע. איך האָב אים ליב געקראָגן.

*

צווישן מײַנע חברים פֿון „בונד" איז שלמה מענדעלסאָן געווען א גאַנץ נייער טיפּ. ער איז געקומען צום „בונד" אויף א גאַנץ אַנדערן וועג ווי די אַלע אַנדערע חברים מײַנע, מיט וועלכע איך האָב צוזאַמען געאַרבעט אין „בונד", אַדער געווען באַקאַנט. ער איז געווען ניט בלויז דער יידישיסטישסטער בונדיסטישער אינטעליגענט, וואָס איך האָב געטראָפֿן, נאָר אויך מיט א גרויסער פּאַרטיע חסידות, וואָס מיר איז געווען אין גאַנצן פֿרעמד.

איך אַליין בין אין מײַנע ישיבה־יאָרן געווען א האַרט־געבראָטענער מתנגד. דער חסידישע סידור האָט מיר אויסגעקוקט, ווי א לײַ וואָלט געגומען א גוטן מתנגדישן סידור און האָט אים צעפֿלאַנטערט און פֿאָר א צוגאָב אַריינגעשטעלט אין אים קאָמישע אויסטערלישע ווערטער. און אַזוי זיינען אויך געווען משונהדיק אין מײַנע אויגן די חסידישע דבקות, די חסידישע התלהבות און דער גאַנצער חסידישער פֿאַרנעם. אַריינקוקן מער אינעווייניק אין חסידותקייט איז מיר דעמאָלט ניט איינגעפֿאַלן. די חסידים זיינען פֿאָר מיר געווען א מין פֿאַרפֿירטע יידן, וועגן וועלכע איך האָב זיך אָנגעהערט א סך שלעכטס און א סך חוזק־ווערטער און חוזק־מעשיות. ערשט שפּעטער, וען דער חסידישער סידור האָט מיך אויפֿגעערט צו אינטערעסירן, וויל דער סידור אין אַלגעמיין האָט אויפֿגעהערט צו זיין א טיל פֿון מיין לעבן, האָב איך אויפֿן חסידיזם אָנגעהויבן קוקן מיט א ביסל אָנדערע אויגן, הגם איך בין געבליבן כּמעט דער זעלביקער מתנגד, וואָס פֿריער.

עס קען זיין, אַז צווישן מײַנע בונדיסטישע חברים זיינען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געשטאָמט פֿון חסידים, אָבער זיי האָבן נישט געקראָגן קיין חסידישע דערציאונג. אויף וויפֿל איך קען זיך דערמאָנען וועגן די בונדיסטישע אינטעליגענטן צווישן מײַנע באַקאַנטע, האָבן די מערסטע פֿון זיי אין אַלגעמיין געקראָגן א גאַנץ שוואַכע יידישע דערציאונג. מערערע פֿון זיי זיינען אַפֿילו קיין מאָל אין חדר נישט געגאַנגען. מענדעלסאָן איז געווען דער ערשטער בונדיסט צווישן מײַנע באַקאַנטע, וואָס האָט געקראָגן א גרונטאָווע חסידישע דערציאונג און אויף

וועלכן דער חסידיזם האָט איבערגעלאָזט זיין שטעמפל. אין מענדעלסאָנען איז איבערגעבליבן אַ גאַנץ גרויסע פּאַרציע פֿון דער חסידישער התלהבות, פֿון דעם חסידישן ברען און פֿון דער חסידישער ראָמאַנטיק. איך פֿלעג עס פֿיל ניט בלויז אין די רעדעס און לעקציעס, וואָס ער האָט געהאַלטן, נאָר אויך אין פּערזענלעכע געשפּרעכן.

*

מענדעלסאָן איז געקומען צום „בונד" אין אַ ריפֿערן עלטער, ווי די אַנדערע אינטעליגענטן און פֿירער פֿון „בונד". ער איז געקומען צום „בונד" פֿון אַן אַנדער פּאַרטיי, אין וועלכער ער האָט פֿאַרנומען אַן אַנגעזעענעם פּלאַץ. דאָס איז געווען די פּאָלקס־פּאַרטיי. די אַנדערע זיינען געקומען צום „בונד" נאָך אין זייערע שול־יאָרן, מייסטנס אין זייערע סטודענטן־יאָרן אין די אוניווערזיטעטן און טעכנישע הויכשולן. מערערע נאָך אין זייערע גימנאַזיע־אַדער רעאַל שול־יאָרן. ביי די מייסטע פֿון זיי איז דער „בונד" געווען די ערשטע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציע אין וועלכער זיי זיינען אַריינגעטראָטן. וויניקסטנס איז דאָס געווען דער פֿאַל מיט די מייסטע בונדיסטישע אינטעליגענטן פֿון מיין דור. איך וואָלט אים אָנגערופֿן דער צווייטער דור פֿון „בונד". דער ערשטער דור איז באַשטאַנען פֿון די גרינדער פֿון „בונד" און די, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט זיי אים אָנגעהויבן בויען. מען קען זאָגן, אַז כּמעט אַלע פֿון ערשטן דור און פֿון צווייטן דור „בונד" האָבן זייערע פּאָליטישע טעטיקייטן אָנגעהויבן מיטן סאָציאַליזם. דאָס איז געווען נאַטירלעך. וועלכע אַנדערע פּאָליטישע טעטיקייט האָט דעמאָלט געקענט זיין אין צָארישן רוסלאַנד, אויב נישט די רעוואָלוציאָנער־סאָציאַליסטישע? קיין לעגאַלע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס האָבן דאָך ניט עקזיסטירט. מענדעלסאָן, אָבער, וועלכער האָט באַלאַנגט צום דריטן דור בונדיסטן, האָט אָנגעהויבן דערגרייכן זיינע רייפֿע יאָרן אין דער צייט, ווען פּאָליטישע אָרגאַניזאַציעס זיינען שוין געווען ביז אַ געוויסער מאָס דערלויבט אָפֿילו אונטער דער צָארישער הערשאַפֿט. און ער האָט לאַנג ניט געדאַרפֿט וואָרטן ביז פּוילן איז באַפֿרייט געוואָרן פֿון צָארישן יאָך און איז געוואָרן אַ רעפּובליק, וואו עס האָט וויניקסטנס אין די ערשטע יאָרן, עקזיסטירט פּאָליטישע פֿרייהייט אין אַ באַדייטנדיקער מאָס.

אַ סך פֿון די בונדיסטן פֿון ערשטן און צווייטן דור זיינען געקומען צום סאָציאַליזם און צום „בונד" דורך זייער קאַמף קעגן דעם דעספּאָטישן צָארישן רעזשים און פֿאַר פֿרייהייט. מענדעלסאָן האָט אָט דעם קאַמף לאַנג ניט געדאַרפֿט פֿירן. ער איז קוים אַלט געווען 19 יאָר, ווען פּוילן איז אין דער ערשטער וועלט־מלחמה פֿאַרנומען געוואָרן פֿון דייטשלאַנד, און עס האָט נאָך דעם לאַנג ניט געדויערט ווי פּוילן איז געוואָרן אַ רעפּובליק. מענדעלסאָן האָט דעריבער, קען מען זאָגן, אויסגעמיטן די שטויס־קראַפֿט פֿון קאַמף פֿאַר פֿרייהייט, וואָס האָט אויך געבראַכט אַ סך פֿון דעם פֿריערדיקן דור געטריבן צום סאָציאַליזם.

*

מענדעלסאָן איז צוליב זיין דערציאונג און זיין גרויסער ליבע צו דער ייִדישער שפּראַך ליטעראַטור און צו דער ייִדישער קולטור געווען מער געניגט צו ייִדישער קולטורעלער טעטיקייט. די באַפֿרייאונג פֿון פּוילן, וואָס האָט אויך געבראַכט

אין אַ געוויסער מאָס פֿרייהייט פֿאַר יידן אין פּוילן, האָט געעפֿנטברייטע מעג־
לעכקייטן פֿאַר קולטורעלער יידישער טעטיקייט און פֿאַר יידישער וועלטלעכער
דערציאונג. מענדעלסאָן האָט זיך אין דער דאָזיקער טעטיקייט אַרייַנגעוואַרפֿן
מיט זיין גאַנצן אימפּעט, מיט זיין גאַנצן חסידישן ברען, מיט אַלע זיינע פֿע־
איקייטן און מיט אַלע זיינע באַגאַבונגען. אָחוץ זיין ברייטער יידישער און וועלט־
לעכער בילדונג, האָט ער געהאַט אַ שאַרפֿן אַנאַליטישן שכל, אַ שנעלע אויפֿ־
פֿאַסונגס־פֿעאיקייט, אַדער השגה, ווי מען רופֿט עס, און שטענדיק גרייט מיט אַן
ענטפֿער און אַרגומענט. דערצו האָט אים פֿיל אַרויסגעהאָלפֿן זיין וואונדערלעכער
רעדנער־טאַלאַנט, זיין גוטמוטיקער הומאָר און וויץ און גרויסע קלוגשאַפֿט.

און עס איז געווען אָט די יידישע קולטור־ און דערציאונגס־אַרבעט, אין
וועלכער מענדעלסאָן האָט זיך אַרייַנגעוואַרפֿן מיט זיין גאַנצער חסידישער התלה־
בות, וועלכע האָט אים שפּעטער געבראַכט צום „בונד".

איך וויס ניט ווען מענדעלסאָן איז געווארן אַ סאָציאַליסט. מיר איז קיין
מאָל ניט איינגעפֿאַלן אים עס צו פֿרעגן. איך פֿאַרשטיי, אַז עס איז ניט געווארן
פֿלוצים. ער איז אָפֿט געווען 32 יאָר, ווען ער איז אַרייַנגעטראָטן אין „בונד".
ער איז פֿריער עטלעכע יאָר געווען טעטיק אין דער „פֿאָלקס־פֿאַרטיי", וועלכע
פֿלעגט גאָנץ אָפֿט דעבאַטירן מיטן „בונד". איך נעם דעריבער אָן, אַז עס איז
ניט געווען קיין פֿלוצימדיקער אימפּולס, וואָס האָט געבראַכט מענדעלסאָנען צום
„בונד", נאָר עס איז געווען אַ באַשלוס, וואָס איז געקומען נאָך אַ לאַנגן דענקען,

מענדעלסאָן האָט אייגנטלעך געקענט ווערן אַ בונדיסט דורך זיין יידישער
קולטור־ און דערציאונגס־טעטיקייט. ער האָט דורך זיין אַרבעט זיך געמוזט
איבערצייגן, אַז דער „בונד" איז דער וויכטיקסטער יידישער פֿאָלקס־כּוח אין
פּוילן, אויף וועלכן עס קען זיך אָנשפּאָרן די יידישע קולטור, די יידישע ליטע־
ראַטור און די יידישע דערציאונג. דער „בונד" אין פּוילן איז געווען ניט נאָר
די גרעסטע און שטאַרקסטע יידישע אַרבעטער־פּאַרטיי, נאָר ער איז אויך געווען
די גרעסטע אַרגאַניזאַציע פֿון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן. און ווען איינער האָט גע־
מאַכט די יידישע קולטור און די יידישע דערציאונג פֿאַר זיין לעבנס־אויפֿגאַבע, איז
געווען לאָגיש פֿאַר אים זיך צו דערטראָכטן, אַז ער דאַרף גיין צום „בונד".

אָבער מענדעלסאָן איז געקומען צום „בונד" ניט אַלס יידישער קולטור־טוער
און דערציער, נאָר אויך אַלס אַ סאָציאַליסט.

ווי מען דערציילט מיר, איז מענדעלסאָן געקומען צום סאָציאַליזם דורך זיין
קולטור־אַרבעט צווישן די יידישע פֿאָלקס־מאַסן. ער זאָל האָבן געזאָגט, אַז ווען
ער האָט געזען די גרויסע אַרעמקייט און ליידן פֿון די יידישע מאַסן, איז ער
געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז די אַרעמקייט און ליידן פֿון די יידישע מאַסן
קענען ניט באַזייטיקט ווערן אָזוי לאַנג, ווי עס וועלן ניט באַזייטיקט ווערן די
אַרעמקייט און די ליידן פֿון די ניט־יידישע מאַסן.

נו, דאָס איז אַ רעכט ביסל צו אינפֿאַך פֿאַר מענדעלסאָנען. מיך פֿאַרדריסט
פֿאַרוואָס איך האָב אים אַלײַן ניט געפֿרעגט. איך האָב מיט אים אַ סך גערעדט
וועגן סאָציאַליזם. ער האָט גוט געקענט די טעאָריע און די פּראַקטיק פֿון סאָ־
ציאַליזם. ער האָט אויך אַ סך געלייענט וואָס עס איז געשריבן געווארן פֿאַר און
קעגן סאָציאַליזם. און פונקט ווי ער האָט געהאַט אַ ווארעמע געפֿילפֿולע נשמה,

אזוי האָט ער אויך געהאַט אַ טיף־דענקנדיקן און באַוועגלעכן מוח. ער איז געווען דורך און דורך אַ דעמאָקראַטישער סאָציאַליסט, ווי מען רופט עס היינט, אָבער ער האָט קיין מאָל ניט געשטעלט אזוי שטאַרק דעם טראָפ אויף דעם וואָרט „דעמאָקראַטיש", אַז דאָס וואָרט „סאָציאַליזם" זאָל זיך קוים ארויסהערן, ווי דאָס טרעפט איצט אפֿט ביי מערערע פֿון אונדזערע דעמאָקראַטישע סאָציאַליסטן. מענדעלסאָן האָט ניט געוואָלט אפֿטיילן דעמאָקראַטיע פֿון סאָציאַליזם. אָבער ער האָט דאָך ניט געוואָלט מקריב זיין דעם סאָציאַליזם פֿאַר דעמאָקראַטיע. ער האָט בשום אופֿן ניט געוואָלט שלום מאַכן מיטן געדאַנק צו באַהאַלטן די סאָציאַליסטישע פֿאַן אין אַ קאַסטן מיט נאַפֿטאָלין און וואָרטן ביז עס וועט קומען די צייט, אַז מען זאָל איר ווייטער קענען ארויסנעמען. ער האָט עס געהאַלטן ניט בלויז פֿאַר אַ שלעכטער טאַקטיק, נאָר אויך פֿאַר זייער אַ שעדלעכער.

*

דער ייִדישער סאָציאַליזם איז איצט אַן אידעע, וואָס איז אונדז איבערגעבליבן אַ ירושה פון פֿאַר דער מלחמה־צייט, אָבער עס פֿעלן די טרעגער פון דער אידעע. היטלער האָט אויסגעהרגעט די הויפּט־טרעגער פון יידישן סאָציאַליזם. איך ווייס ניט, וואָס עס וועט זיין דער גורל פון די טיילן פון דעם יידישן פֿאָלק, וואָס זיינען געבליבן לעבן נאָך דער גרויסער יידישער קאַטאַסטראָפֿע. איך בין געווינלעך אָפּטימיסטיש, וואָס איז שייך צו דער יידישער עקזיסטענץ, אָבער איך פֿרוביר קיין מאָל ניט טרעפֿן, וואָס עס וועט זיין דער וועג פון דער ווייטער־דיקער יידישער אַנטוויקלונג. איך האָף אָבער, אַז מיט דעם וואוקס פון יידישן פֿאָלק וועלן אויך אויסוואַקסן נייע יידישע טרעגער פון דער סאָציאַליסטישער אידעע. איך קען ניט זאָגן, אַז איך האָב עפּעס ממשותדיקס, אויף וואָס צו באַגרינדן מיין האָפֿנונג. איך וועל בעסער זאָגן דעם אמת, אַז עס איז ביי מיר גיכער ווי אַלץ ניט מער ווי אַ גוטער וואונטש. אָבער טאַקע צוליב אַט דעם גוטן וואונטש וואָלט איך ניט וועלן אַוועקלייגן די פֿאָן פון יידישן סאָציאַליזם אין אַ קאַסטן מיט נאַפֿטאָלין, אַז זי זאָל דאַרפֿן ליגן ביז עס וועט קומען די צייט, אַז מען וועט איר קענען ארויסנעמען. איך האָב מורא, אַז אויב מען וועט ניט האַלטן שטענדיק די פֿאָן פֿאַר אונדזערע אויגן, וועט מען ביסלעכווייז אפֿילו פֿאַרגעסן אַן דעם קאַסטן מיט נאַפֿטאָלין, וואו מען האָט איר אַוועקגעלייגט. איך גלויב, אַז האַלטן די פֿאָן פֿאַר די אויגן האָט אַ געווישן ווערט. מען קען עס אפֿשר דערקלערן אפֿילו על פּי קאַרל מאַרקס.

*

דער ייִדישער סאָציאַליזם צוזאַמען מיט דער יידישער פֿראַגע פֿלעגט זיין די הויפּט־טעמע פון מיינע אפֿטע שמועסן מיט מענדעלסאָנען. מיר האָבן מער געשטימט אין דער פֿראַגע פון סאָציאַליזם, ווי אין דער יידישער פֿראַגע. ביי מענדעלסאָנען איז די יידישע פֿראַגע, אָדער ריכטיקער — פֿראַגן, געווען ענגער פֿאַרבונדן מיט דעם יידישן סאָציאַליזם, ווי דאָס איז געווען ביי מיר. ער איז דעריבער געווען וויניקער נאָכגעביק אין די יידישע פֿראַגן ווי איך. ער איז געווען מער יידישיסט, מער יידישער קולטוריסט, ווי איך. ער האָט ניט געוואָלט מאַכן קיין קאַמפּראָמיסן וואָס איז שייך צו דער יידישער שפּראַך און צו דער יידישער

קולטור. ביי אים איז געווען יידישער סאציאליזם, יידישע שפראך, יידישע קולטור אָ מער אײנהייטלעכע פּילאָזאָפּיע ווי ביי מיר. דאָס איז געווען די ווירקונג פֿון דער טעטיקייט און פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון „בונד" אין פּוילן. פֿאַקטיש איז דער „בונד" אין פּוילן געווען מער ווי אַ פּאַרטיי פֿון די יידישע אַרבעטער; ער האָט גיכער אָנגענומען דעם כאַראַקטער פֿון אַ יידישער פֿאָלקס־באַוועגונג. דאָס האָבן געוויזן די וואַלן אין 1938, אין וועלכע דער „בונד" האָט געקראָגן מער שטימען ווי אַלע אַנדערע יידישע פּאַרטייען. דאָס האָט אויך געווירקט, אַז מיר זאָלן זיין ניט אין גאַנצן אײנשטימיק אין דער פֿראָגע פֿון יידישער עמיגראַציע און ציוניזם. ער האָט זיך שטרענגער געהאַלטן פֿאַר דער אַלטער בונדיסטישער פֿאָרמולע פֿון קולטורעלער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע. און ביי מיר איז אויסגעקומען, אַז דער אַלגעמיינער פֿעדעראַטיווער מלוכה־פּרינציפּ, פֿאַר וועלכן דער „בונד" האָט זיך אַרויסגעזאָגט, דאַרף אויך אָנגענומען ווערן צו פֿאַלעסטינע, וואָס לויט די קאָנקרעטע באַדינגונגען פֿון פֿאַלעסטינע קען עס מיינען אָ צוויי־נאַציאָנאַליטעטן־מלוכה. איך בין היינט, נאָך מער ווי פֿריער, איבערצייגט, אַז דאָס וואָלט געווען די בעסטע און געזונטסטע לייזונג פֿון דער פֿאַלעסטינע־פֿראָגע. עס פֿארשטייט זיך, אַז דאָס האָט געקענט אַדורכגעפֿירט ווערן בלויז דורך אָ טראַסטישיפּ פֿון ענגלאַנד אָדער פֿון אָן אַנדער גרויסער מלוכה.

*

עס איז אין די לעצטע פֿאָר יאָר געווארן ביי אונדז אָזוי ווי אָ געוואוינהייט זיך צו טרעפֿן מיט מענדעלסאָנען צוויי אָדער דריי מאָל אָ וואָך ביי לאָנטש און דורכצולפֿטערן די פֿראָגן, וועלכע האָבן אונדז אינטערעסירט. מענדעלסאָן איז געווען אָ זייער אינטערעסאַנטער, גייסטרייכער שמועסער. אונדזערע דעבאַטן האָבן זיך קיין מאָל ניט אויסגעשעפט און קיין מאָל ניט געענדיקט. איז געקומען דער אומדערבאַרעמדיקער טויט און האָט זיי פֿלוצים אָפּגעהאַקט. מענדעלסאָן וועט זייער שטאַרק פֿעלן דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג און דער יידישער קולטור־באַוועגונג. דער פֿלאַץ, וואָס ער האָט אין איר פֿאַרנומען, בלייבט ליידיק. ער וועט אָבער אויך שמערצלעך פֿעלן זיינע פֿריינט און באַקאַנטע. און אויב עס איז דערלויבט אַרויסצוזאָגן פֿערזענלעכע געפֿילן אין דער עפֿנטלעכקייט, וועל איך זאָגן, אַז איך פֿערזענלעך האָב געליטן אָ באַזונדערס גרויסן שמערצלעכן פֿאַרלוסט דורך מענדעלסאָנס טויט. איך זאָג עס ניט בלויז וועגן דעם וואָרעמען געפֿיל פֿון פֿריינטשאַפֿט, וואָס איך האָב צו אים געפֿילט, נאָר ניט וויניקער וועגן מיין גייסטיקער פֿאַרבינדונג מיט אים. עס איז אין דער איצטיקער שווערער, אומגליקלעכער צייט אויסערגעווינלעך נויטיק צו האָבן אָ נאָענטן חבר מיט וועמען זיך דורכצורעדן פֿון צייט צו צייט וועגן די פֿאַרשיידענע פֿאַרפלאָנטערטע פֿראָגן, וועלכע ווערן אָלע מאָל מער פֿאַרפלאָנטערט, כדי צו קענען אויפֿהאַלטן די אייגענע גלייכגעוויכט. און עס איז גוט, אַז דער איינער איז אַזעלכער, וואָס האָט נאָך דעם פֿולן גלויבן אין דער זאַך, פֿאַר וועלכער מיר האָבן אַזוי פֿיל יאָרן געקעמפֿט, און די פֿולע באַגייסטערונג פֿאַר דער אידעע, וואָס איז געווען אונדזער וועג־ווייזער אין קאַמף. שלמה מענדעלסאָן איז געווען אָט דער אינער.

געבענטשט זאָל זיין זיין אַנדענקען.

21סטן פֿעברואַר 1948

דר. חיים זשיטלאָווסקי

איך ווייס נישט אויב צווישן אונדזערע יידישע וואָרט־זאָגער איז פֿאָראַן אַ צווייטער צו דר. חיים זשיטלאָווסקי, מיט וועמען מען איז אַזוי ווייניק אייַנ־שטימיק און דאָך האָט מען צו אים אַזוי פֿיל אַכטונג. אויב עס איז ניט גרויס די צאָל פֿון זיינע אָנהענגער, איז אָבער זייער גרויס די צאָל פֿון זיינע פֿאַר־ערער.

עס איז אָפּט ניט שווער צו זיין איינשטימיק מיט דר. חיים זשיט־לאָווסקיס טעאָריעס, אָבער עס איז מייסטנס גאָנץ שווער צו זיין איינשטימיק מיט די פּראַקטישע אויספֿירונגען, וואָס ער מאַכט פֿון זיי. זיינע אויספֿירונגען מעגן אויסקומען זייער לאָגיש, אָבער דאָס לעבן גייט ניט שטענדיק אויף דעם גראָדן אָנגעצייכנטן לאָגישן וועג. וויניקסטנס ניט וואָס אונדז דוכט, אַז עס איז גראָד. און טאָקע דאָס לעבן אַליין האָט ניט אין מאָל געצוואונגען דר. זשיט־לאָווסקין צו רעווידירן מאָנכע פֿון זיינע מיינונגען. עס איז אָבער דאָ איין מיי־נונג, פֿאַר וועלכע דר. זשיטלאָווסקי האָלט זיך פֿעסט און דערלאָזט צו איר ניט קיינע ענדערונגען, קיין שום רעוויזיעס, און דאָס איז וועגן יידיש.

איך בין ניט זיכער, אַז דר. זשיטלאָווסקי איז דער פֿאָטער פֿון יידישיזם. די היסטאָריע פֿון דער יידישיסטישער באַוועגונג איז נאָך ניט אויסגעפֿאָרשט גענוג, וויל נויטיק. עס קען דערביבער זיין, אַז מען וועט אויסגעפֿינען, אַז דער פֿאָטער פֿון יידישיזם איז גאָר אַן אַנדערער, אָבער וואָס זאָל ניט זיין דער פֿאָטער, איז אָבער דער שטענדיקער קעמפֿער פֿאַר יידיש און דער אַנערקע־טער וואָרט־זאָגער פֿאַר יידיש ניט קיין אַנדערער ווי דר. חיים זשיטלאָווסקי.

אָבער וועג דר. זשיטלאָווסקי וואָלט געהאַט אויף זיין רעקאָרד בלויז זיין קאַמף פֿאַר יידישיזם, וואָלט ער ניט געהאַט זיין גרויסן נאָמען, די אַלגעמיינע גרויסע אַכטונג, וואָס ער טראָגט מיט זיך אַזוי פֿיל יאָרן. דר. זשיטלאָווסקי איז פֿיל מער ווי אַ קעמפֿער פֿאַר יידיש, ער איז אַ קעמעפֿער פֿאַר יידישן סאָציאַליזם. דר. זשיטלאָווסקי האָט זיין יידישיזם פֿאַרבונדן מיט זיין יידישן סאָציאַליזם, און ער האָט עס אַזוי ענג פֿאַרבונדן, אַז מען קען ביי אים זיי ניט אָפּטיילן איינס פֿון אַנדערן.

אין דער געשיכטע פֿון דער יידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג פֿאַרנעמט דר. חיים זשיטלאָווסקי אַן שום צוויפֿל דעם ערשטן פּלאַץ אָפּ דער טעאָרע־טיקער פֿון יידישן סאָציאַליזם. מיר איז ניט באַקאַנט קיין אַנדערער וואָס איז געווען פֿריער פֿאַר דר. ח. זשיטלאָווסקי צו פֿאַרבינדן דעם יידישן נאָציאָנאַלן געדאַנק מיטן סאָציאַליזם און צו שאַפֿן דערפֿאַר אַ טעאָרעטישע באַגרינדונג.

אייגנטלעך פֿייערט דר. זשיטלאָווסקי איצט אַ טאָפּלטן יובילייאום. ער פֿייערט זיין זיבעציקסטן געבורטסטאָג און זיין פֿופֿציק־יאָריקע טעטיקייט אָפּ יידישער סאָציאַליסט.

עס איז געווען אין יאָר 1885, וועג דר. זשיטלאָווסקי האָט אָרגאַניזירט אַ יידישע סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערע גרופּע מיטן נאָמען „תשועת ישראל", וואָס האָט געהאַט די אויפֿגאַבע פֿון אייַן זייט צו באַקעמפֿן די חובבי־ציון־באַוועגונג, און פֿון דער אַנדערער זייט צו פֿרידיקן די אידייע פֿון אַ יידישן נאָציאָנאַלן

סאציאַליזם מיט יידיש אַס די נאציאָנאַלע שפּראַך. אויך אָט פֿאַר דער אידייע האָט זיך דר. ח. זשיטלאָווסקי געהאַלטן פֿעסט אַלע זיינע יאָרן, און אויב ער האָט ניט געוואונען קיין סך אַנהענגער פֿאַר זיינע פּראַקטישע אויספֿירונגען פֿון זיין נאציאָנאַל־יידישער סאציאַליסטישער טעאָריע — האָט אָבער די טעאָריע גופֿא מיט געוויסע ענדערונגען געפֿונען אַ גאַנץ שטאַרקן אָפּקלאַנג ניט בלויז ביי דער יידישער אינטעליגענץ, נאָר אויך ביי די יידישע אַרבעטער־מאַסן. דר. זשיטלאָווסקי האָט אַ גאַנץ גרויסן חלק אין דער שאַפֿונג פֿון דער נאציאָנאַלער פּראַגראַם פֿון „בונד". זי איז אמת אַרויסגעקומען אַ רעכט ביסל אַנדערש, ווי ער האָט געוואָלט, אָבער קיינער קען ניט אָפּלייקענען זיין גרויסן בייטראָג צו איר.

*

דר. זשיטלאָווסקיס נאציאָנאַלער יידישער סאציאַליזם איז שטענדיק געווען פֿאַרבונדן מיט טעריטאָריאַליזם.

ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די יידישע שפּראַך איז ביי דר. זשיטלאָווסקין דער וויכטיקסטער נאציאָנאַלער עלעמענט פֿון יידישן פֿאָלק, און ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער האָט אזא שטאַרקן גלויבן אין דער לעבנס־פֿעאיקייט פֿון דער יידישער שפּראַך, האָט ער דאָך די עקזיסטענץ פֿון יידישן פֿאָלק כּמעט שטענדיק געזוכט צו פֿאַרבינדן מיט אַ יידישער טעריטאָריע. עס איז פֿאַר אים קיין אונטערשייד ניט געווען וואו די טעריטאָריע זאָל ניט זיין. אויב אים האָט זיך אַמאָל אויסגעדוכט, אַז די טעריטאָריע קען זיין פֿאַלעסטינע, האָט ער שׂום גענאַכט מיטן ציוניזם. אמת, דער ציוניזם איז אַרויסגעקומען ביי אים גאַנץ אַנדערש ווי דער אַנגענומענער, אָבער דאָס איז שוין אַ פֿראַגע פֿון אויסטייטשונג. און ווען ער איז שפּעטער געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז פֿאַלעסטינע קען ניט זיין די טעריטאָריע, אין וועלכער דאָס יידישע פֿאָלק נויטיקט זיך, האָט ער זיך אָפּגעקערט פֿון ציוניזם און האָט אַנגעפֿאַנגען זוכן אַן אַנדער טעריטאָריע. ער איז געקומען צו אָט דער איבערצייגונג, ווען ער האָט נאָך דער באַפֿור־דעקלאַראַציע באַזוכט פֿאַלעסטינע און זיין באַריכט איז געווען, אַז די כּלה איז אפֿשר אַ גאַנץ שיינע, אָבער זי האָט שוין אַ חתן.

אין זיינע טעריטאָריעלע וואַנדערונגען האָט דר. זשיטלאָווסקי דורכגעלעבט אַ סך אַנטוישונגען, אָבער ער האָט זיך פֿון זיין אידעע ניט אָפּגעזאָגט און ער איז גרייט זיך אָנצוכאַפּן פֿאַר יעדן שנס פֿון אַ טעריטאָריע, וואָס אימיצער געפֿינט אויס אויף דער מאַפּע פֿון דער ערד.

דר. זשיטלאָווסקיס טעריטאָריאַליזם האָט וויניק וואָס צו טאָן מיט דעם מלוכה־פּרינציפּ. ער זוכט ניט קיין מלוכה פֿאַרן יידישן פֿאָלק, נאָר ער זוכט אַ פּלאַץ פֿאַר דעם יידישן פֿאָלק, וואו עס זאָל קענען איבערגעבויט ווערן דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן אויף פּראָדוקטיוויע יסודות. ער וועט דעריבער אין אַ נויט זיך צופֿרידנשטעלן אויך מיט אַ חצי־טעריטאָריע, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן. עס הייסט, ניט קיין גאַנצע אָפּגעזונדערטע יידישע טעריטאָריע, נאָר אַ שטיק לאַנד ביי די פֿעלקער צווישן וועלכע די יידן לעבן, וואו דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן זאָל קענען איבערגעבויט ווערן. ניט די טעריטאָריע איז ביי דר. זשיטלאָווסקין דער צוועק, נאָר די איבערבויאונג פֿון יידישן עקא־

נאמישן לעבן. דר. זשיטלאָווסקי ווערט דעריבער באגייסטערט פאר יעדן קאָ־
לאניזאציאנס־פראיעקט, פאר יעדער מעגלעכקייט ארויסצוראטעווען יידן פון
זייערע לופט־און ווינט־פרנסות און זיי פארוואנדלען אין פראדוקטיווע אר־
בעטער. און דאס ערשטע ארט אין דעם פרט פארנעמט ביי אים ערד־ארבעט.

די פארהייליקונג פון ערד־ארבעט איז ביי דר. זשיטלאָווסקין געבליבן א
ירושה פון דער רוסישער פארטיי סאציאליסטן־רעוואלוציאנערן, וועלכע ער
האט געהאלפן גרינדן. די דאזיקע פארטיי האט זיך אריינטירט און געשטיצט
אויף דעם רוסישן פויער, אין קעגנזאץ צו דער רוסישער סאציאל־דעמאקרא־
טישער פארטיי, וואס האט זיך אריינטירט און געשטיצט אויף דעם רוסישן
ארבעטער. עס האט גראד אזוי געטראפן, אז דער טעארעטיקער און באגרינדער
פון יידישן נאציאנאלן סאציאליזם זאל באלאנגען צו אזא סאציאליסטישער פאר־
טיי, וואס האט ניט קיין באדן ביי יידן. ניטא ביי יידן קיין פויערים־קלאס. ביי
יידן האט גיכער געקענט געפינען א באדן די סאציאל־דעמאקראטישע פארטיי.
דר. זשיטלאָווסקין פערזונלעך האט אויף דעם אופן געפעלט א טעריטאריע ביי
יידן. און דער אויסדרוק פון זיין יידישן סאציאליזם האט דעריבער זיך פאר־
בונדן מיט דער אגיטאציע פאר יידישער ערד־ארבעט און יידישער קאלאניזאציע.
און עס איז פאר אים א גרויסע פרייד, ווען ער דערזעט, אז ערגעץ־וואו, קיין
אונטערשייד אין וועלכן לאנד, שאפט זיך א יידישער ערד־ארבעטער־קלאס.
מעג זיין ווי קליין, דאס איבעריקע דערגאנצט שוין זיין פאנטאזיע. פון איין
קליינער יידישער קאלאניע קען שפעטער ווערן צוויי, דריי, פיר און ענדלעך
א פולשטענדיקער עקאנאמישער איבערבוי פון יידישן לעבן.

*

דר. זשיטלאָווסקי איז אלע מאל אין זייער אידייען באהערשט פון א גרויסן
אפטימיזם. ער איז זיכער מיט דער עקסיסטענץ פון דער יידישער שפראך און
ער איז זיכער מיט דער פארווירקלעכונג פון סאציאליזם.

דר. זשיטלאָווסקים סאציאליזם איז ניט דער מארקסיסטישער. ער האט
א גרויסן טייל פון זיין צייט אפגעגעבן צו קריטיקירן דעם מארקסיזם, אבער
דאס איז געווען הויפטזעכלעך דעם פילאזאפישן טייל פון מארקסיזם, די מא־
טעריאליסטישע אויסטייטשונג פון דער געשיכטע, אבער ער האט זיך אין זיין
סאציאליזם גאנץ שטארק באנוצט מיט די עקאנאמישע און פאליטישע לערעס
פון קארל מארקס. באזונדערס אין די לעצטע יארן. אפשר איז דאס געווען די
קעגן־ווירקונג אויף אים פון דער יידישער ארבעטער־באוועגונג, וועלכע איז
דערצויגן געוואָרן אויפן מארקסיזם. און עס איז קיין אונטערשייד ניט אויף
וויפל מען קען איינשטימען מיט דר. זשיטלאָווסקים סאציאליסטישע אפהאנדלונ־
גען, מוז מען דאך צוגעבן, אז ער איז איינער פון די ווייניקע, וואס האט א סך
בייגעטראגן צו דער יידישער סאציאליסטישער ליטעראטור. ער קען אויף
דעם ווירקלעך שטאלץ זיין.

בייטראגן צו דער יידישער ליטעראטור, איר רייכער מאכן — איז איינע
פון די וויכטיקסטע אידייען ביי דר. זשיטלאָווסקין. מען קען זאגן, אז שרייבן
יידיש איז ביי אים א נאציאנאלע מצוה, נאך א גרעסערע נאציאנאלע מצוה ווי

רעדן יידיש. ער באַמיט זיך דעריבער אויך צו שאַפֿן נייע ווערטער, נייע אויסדרוקן אין יידיש, סאַי אין שרייבן סאַי אין זיין ריידן. ער ווייל רייכער מאַכן די יידישע שפּראַך. עס איז אמת, אַז ער האָט אוף דעם געביט ניט גע־מאַכט קיין גרויסן דערפֿאָלג. זיינע נייע יידישע ווערטער און אויסדרוקן קלינגען גאָנץ אָפֿט זייער גוט אין זיינע לעקציעס און רעדעס, אָבער גאָנץ זעלטן אין זיינע אַרטיקלען און ביכער. אין ריידן איז דר. זשיטלאָווסקי אַ ווירקלעכער קינסטלער. ער האָט אָלע באַגאַבונגען, וואָס אַ גרויסער טאַלאַנטפֿולער רעדנער דאַרף האָבן. יעדער וואָרט, יעדער זאַץ, יעדער אויסדרוק קומט אַרויס שיין פֿון זיין מויל. עס איז אָבער אַנדערש, ווען די ווערטער און די אויסדרוקן ווערן אויפֿגעשריבן און זיי זיינען מער ניט באַגלייט מיט די גרויסע אַראַטאַרישע באַגאַבונגען פֿון זייער פֿאַרפֿאַסער. ניט אָלע נייע יידישע ווערטער און אויס־דרוקן, וואָס דר. זשיטלאָווסקי האָט פֿרובירט שאַפֿן, זיינען אָנגענומען געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט אָבער דאָך אַ גרויסן פֿאַרדינסט פֿאַר דער יידישער שפּראַך, וואָס ער האָט איר אין געוויסע געביטן געגעבן מער אויסדרוק און רייכער געמאַכט איר ווערטער־פֿאַרמעגן.

די יידישע שפּראַך האָט אין אָלגעמיין אַ סך צו פֿאַרדאַנקען דר. זשיט־לאָווסקין. ער האָט פֿאַר איר פֿופּציק יאָר נאָכאַנאַנד געפֿירט אַן אומאויפֿהערלעכן קאַמף און ער פֿירט אים נאָך היינט מיט דער זעלביקער עקשנות.

מע אימיצער זאָגן, אַז דער קאַמף ווערט געפֿירט אַ ביסל צו פֿאַנאַטיש. אָבער עס איז אַ פֿאַנאַטיזם, וואָס ווייזט זיך אַרויס אין יעדן קאַמף, וואָס באַ־געגנט גרויסע שטרויכלונגען אין זיין וועג און וואָס זיינע אויסזיכטן אויף אַ דערפֿאָלג זיינען ניט אין גאַנצן זיכערע. און בייַ דר. זשיטלאָווסקין קומט עס נאָך דערפֿון, וואָס ער האָט די גאַנצע יידישקייט אַוועקגעשטעלט בלויז אויף דער יידישער שפּראַך און ער קומט דעריבער מיט זיין געווייניקער לאָגישער גראַד־ליניקייט צו אַזעלכע אויספֿירונגען, וואָס קוקן אויס אין ליכט פֿון דער טאָג־טעגלעכער ווירקלעכקייט אין גאַנצן ניט לאָגיש.

דר. זשיטלאָווסקי איז מיט זיין גראַד־ליניקער לאָגישקייט אויך אין זיין יידישן נאַציאַנאַליזם געקומען צו אַזעלכע אויספֿירונגען, וואָס ער אַליין דאַרף זיין קעגן זיי, ניט בלויז אַלס אַ סאַציאַליסט, נאָר אַפֿילו אַלס אַ ייִד.

אָבער ווען מען וויל זיין גערעכט צו דר. חיים זשיטלאָווסקי, דאַרף מען אים ניט צעגלידערן און פֿונאַנדערלייגן זיינע מעלות און חסרונות באַוונדער, נאָר מען דאַרף אים נעמען אין גאַנצן, און מיר האָבן דעמאָלט פֿאַר זיך אייַנע פֿון די שענסטע און אינטערעסאַנטסטע יידישע פּערזענלעכקייטן.

עס זיינען פֿאַראַן שיינע געזיכטער, וואָס ווען מען זאָל זיי פֿונאַנדערגלידערן, וועט מען אין זיי געפֿינען אַ סך חסרונות. איז די נאָז ניט אין אייַנקלאַנג מיט אָלע געזעצן פֿון שיינקייט, זיינען די ליפּן ניט אין גאַנצן ווי אָפּגעטאָקט, האָבן ניט די אויגן דעם פֿולן גלאַנץ און איז דער שטערן ניט אין גאַנצן ריכטיק גע־וועלבט. אָבער עס איז דאָך אַ שיינע געזיכט. אין דער גאַנצער האַרמאָניישער צוזויפֿשטעלונג פֿון די טיילן קוקט בלויז אַרויס די שיינקייט פֿון דער געזיכט, און די חסרונות — ניט נאָר זעען זיי זיך ניט, נאָר זיי העלפֿן גאָר מיט, אַז די שיינקייט פֿון געזיכט זאָל קומען בעסער צום אויסדרוק.

1935

יצחק אייזיק הורוויטש

(צו זיין 60יעריקן יובילעאום)

אַ פּרינציפּן־טרייער, רעוואָלוציאָנערער אָפּאָרטוניסט און אַן אָרטאָדאָקסאַלער מאַרקסיסטישער רעוויזיאָניסט.

איז דאָס מעגלעך? איז דאָס ניט אַ פּאָראַדאָקס? — יאָ, עס איז מעגלעך. יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי האָט ניט מורא פֿאַר קיין פּאָראַדאָקסן, און אפֿשר איז דאָס גאָר קיין פּאָראַדאָקס ניט.

צו אַלעם ערשט און איבער אַלץ איז יצחק אייזיק אַ רעוואָלוציאָנער. ער רעוואָלטירט קעגן אַלעמען, קעגן אַלץ און אפֿילו קעגן זיך אַליין, און זיין אָפּטער אָפּאָרטוניזם און שטענדיקער רעוויזיאָניזם איז מער ווי אַץ אַ פּראָדוקט פֿון זיין רעוואָלוציאָנערן גייסט, און צום גרויסן טייל אַ רעוואָלוציע קעגן זיך אַליין.

יצחק אייזיק איז דורך און דורך אַ מאַרקסיסטישער דענקער. דער מאַרקסיסטישער דענקונגס־אַרט איז איינגעוואָקסן אין זיין בלוט און פֿלייש, ווי ער וואָלט מיט דעם מאַרקסיזם געבוירן געוואָרן. יצחק אייזיק מוז זיך אָנטאָן אַ כּוח צו דענקען ניט־מאַרקסיסטיש, און ער טוט זיך אָפּט אָן דעם כּוח און רעוואָלטירט קעגן זיך אַליין. ער מוז דאָס טאָן. וואָס הייסט אַלעמאָל דענקען מאַרקסיסטיש? פֿאַרוואָס זיין געבונדן צו אַ געוויסן אַרט דענקען? וואו בלייבט דאָן די פֿרייהייט פֿון געדאַנק? יצחק אייזיקס רעוואָלוציאָנערער טעמפּעראַמענט קען איבערהויפּט ניט פֿאַרטראָגן קיין אַלגעמיין אָנגענומענע, פֿאַרגליווערטע אמתן, הגם פּערזענלעך קען ער אַליין אין זיי גלויבן. ער האָט מער הנאה אויסצוגעפּינען און צו באַווייזן, אַז דער אָנגענומענער אמת איז קיין אמת ניט, אידער זוכן אים צו באַפּעסטיקן.

יצחק אייזיק קען קעמפֿן פֿאַר דעם אמת, אין וועלכן ער גלייבט, באַגייסטערט און אומדערמידלעך קעמפֿן, אָבער אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט זיין קאָמף געענדיקט, ווען דער אמת, פֿאַר וועלכן ער האָט געקעמפֿט, איז אָנגענומען געוואָרן פֿון דער מערהייט, פֿאָנגט ער אַליין אָן זיך שרעקן פֿאַר זיין זיג.

יצחק אייזיק איז דורך און דורך אַ דעמאָקראַט. די דעמאָקראַטיע איז אינגעוואָקסן אין זיין פּלייש און בלוט. ניט בלויז איז ער אַ דעמאָקראַט לויט זיינע איבערצייגונגען, נאָר ער איז אויך אַ דעמאָקראַט אין זיין פּילן און אין אַלע זיינע באָנעמונגען. ער האָט אָבער מורא פֿאַר דער מערהייט און ער קלעפּט ניט צו איר. יצחק אייזיק איז כּמעט אַלע מאָל מיט דער מינדערהייט צו באַקעמפֿן די מערהייט. יצחק אייזיק איז אַ פּאַרקערפּערונג פֿון אָפּאָזיציע. איך שטעל מיר פֿאָר, אַז ווען יצחק אייזיק פֿאָלט אַריין צופֿעליק אין אַ מערהייט מוז ער זיך פֿילן אומבאָקוועם, עפּעס דערווידער און מוז ווערן אַן אָפּאָזיציע צו זיך אַליין. אַ מאַיאָריטעט האָט די מאַכט, די הערשנדע מאַכט, דאָס איז דעמאָקראַטיש. אָבער יצחק אייזיק האָט ניט ליב קיין הערשנדע מאַכט. ער רעוואָלטירט קעגן איר. ער רעוואָלטירט קעגן דער זעלביקער דעמאָקראַטיע, אין וועלכער ער גלייבט.

דר. הורוויטש איז געווען אַ מענטש מיט אַ קעמפֿערישן כאַראַקטער און ער איז געווען אָפֿן־לעבעדיק און האָט פֿיינט געהאַט צו האַלטן אַ בלאַט פֿאַר

זיין מויל, ווען ער איז געווען אין קאַמף, און האָט ער געהאַט וועגן אייגעם וואָס צו זאָגן, האָט ער עס געזאָגט מיטן פֿולן מויל און מיט די וועדטער, וועלכע ער האָט געהאַלטן פֿאַר ריכטיק.

יצחק אייזיק איז אָפּט אַן אָפּאַרטוניסט. אָבער זיין אָפּאַרטוניזם קומט ניט פֿון מעסיקייט, ניט ווייל ער באַגנוגט זיך מיט ווייניק, נאָר גראָד פֿאַרקערט, ווייל ער פֿאַרלאַנגט אַ סך. ער ווילּ פֿון דעם היינט אַרויסקריגן וואָס מער, ניט פֿאַר־לאָזנדיק זיך אויף די גרויסע גליקן פֿון מאָרגן. ער איז מער אַן עולם הזה־סאָ־ציאַליסט ווי אַן עולם הבא־סאָציאַליסט. ער וואָלט וועלן שוין היינט אַרויסקריגן אַזוי פֿיל סאָציאַליזם וויפֿל מען קען, אײדער צו וואַרטן אויף מאָרגן, ווען מען וועט קריגן דעם גאַנצן סאָציאַליזם. אָט טאָקע דערפֿאַר, וואָס ער צוויפֿלט אין דער אומפֿאַרמיידלעכקייט פֿון סאָציאַליזם פֿאַר מאָרגן — און צוויפֿלען מוז יצחק אייזיק, ווען ער גלייבט אַפֿילו — פֿאַרלאַנגט ער היינט אַ סך. די סאָציאַ־ליסטן, וועלכע גלייבן אין דער אומפֿאַרמיידלעכקייט פֿון סאָציאַליזם פֿאַר מאָרגן, קענען וואַרטן, קענען אָפּלייגן אַ סך זאכן ביז דער מאָרגן וועט קומען, ווען די גאַנצע וועלט וועט זיין זייערע. זיי קענען האָבן געדולד. ער קען אָבער ניט וואַרטן אויפֿן מאָרגן, ווייל ער צוויפֿלט, אויב מאָרגן וועט טאָקע ווירקלעך זיין די גאַנצע וועלט זיינע. ווען עס קומט דערויבער צום עקאָנאָמישן קאַמף איז יצחק אייזיק אַ סך רעוואָלוציאָנערער, ווי מאָנכע פֿון די לאָיאַלע סאָציאַליסטן. ער פֿאַדערט פֿאַר די אַרבעטער אַ וואָס גרעסערן חלק און וואָס מער דעה אין שאָפּ היינט. אַ לאָיאַלער, הונדערט־פּראָצענטיק גלייביקער סאָציאַליסט קען זיך טראָכטן, אַז עס לוינט זיך היינט ניט צו זיין צו פֿיל אייגנעשפּאָרט און זיך האַלטן כסדר אין אַרומשלאָגן מיט די באַלעבאָטים וועגן קלייניקייטן, ווייל מאָרגן וועט דאָך גאָר דער גאַנצער שאָפּ געהערן צו די אַרבעטער. ער אָבער וויל צוויפֿלען אין דעם מאָרגן און ווילּ דעריבער היינט קריגן וואָס מער.

ווען יצחק אייזיק איז געווען אַנגעשטעלט אין דער קלאָוקמאַכער־יוניאָן אלס „טשיף קלוירק", ווי מען האָט עס גערופֿן אונטער דעם באַקאַנטן אָפּמאַך מיט די באַלעבאָטים, וואָס מען האָט גערופֿן „פֿראָטאָקאָל", האָט מען זיך גע־וואונדערט ווי עס קומט, אַז דער מעסיקער סאָציאַליסט, דער קאָמפֿראָמיסלער אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, איז אַזוי רעוואָלוציאָנער אין דער יוניאָן. מען האָט אָפּט אָנגעוויזן אויף מאיר לאָנדאָן, וואָס איז אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אַ סך רעוואָלוציאָנערער ווי דר. הורוויטש, און דאָך איז ער אין דער יוניאָן אַ סך מעסיקער. און עס אָפּעלירט צום געדאַנק, אַז אין דער טרעיד־יוניאָן־באַוועגונג זאָל מען זיין ווייניקער רעוואָלוציאָנער און מער קאָמפֿראָמיס־לער, ווייל אין דער טרעיד־יוניאָן־באַוועגונג האָט מען כסדר צו טאָן מיט קאָמפֿראָמיסן. עס איז דאָך שוין דער ערשטער גרויסער קאָמפֿראָמיס, וואָס מען אָנערקענט, אַז דער שאָפּ באַלאַנגט צו דעם מאַנופֿעקטשורער. דר. הורוויטש האָט מיר איין מאָל עס דערקלערט אויף אַזאַ אופֿן: פֿאַרשטייט איר מיך, האָט ער געזאָגט, מאיר לאָנדאָן קען זיין מעסיק און געדולדיק אין דער יוניאָן, ווייל ער גלויבט, אַז באַלד וועט קומען די סאָציאַלע רעוואָלוציע און די שעפּער וועלן אין גאַנצן באַלאַנגען צו די אַרבעטער, דעריבער איז איצט ניט נויטיק צו שלאָגן זיך פֿאַר יעדער קלייניקייט. איך אָבער גלויב ניט, אַז די סאָציאַלע רע־

וואָוציע וועט אַזוי גיך קומען, וויל איך דעריבער, אַז די אַרבעטער זאָלן קריגן שוין איצט וואָס מער.

און גראָד יצחק אייזיק דער אָפּאָרטוניסט האָט כסדר אין קריטיקירן די סאָציאָליסטישע פּאַרטיי פֿון אַמעריקע פֿאַר איר אָפּאָרטוניזם. א גרויסע צאָל אַרטיקלען אין די געזאַמלטע שריפֿטן פֿון יצחק אייזיק פֿאַרנעמען זיך מיט דער קריטיק פֿון דער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי נאָר פֿאַר דעם אָפּאָרטוניזם אין אירע פּרינציפּן. יצחק אייזיקס שיטה איז, אַז מען קען זיך דערלויבן צו מאַכן קאָמפּראָמיסן אין פּאָליטישע האַנדלונגען, אָבער מען טאָר ניט מאַכן קיין קאָמפּראָמיסן אין פּרינציפּן. אמת, יצחק אייזיק איז ניט אין גאַנצן אויסגעהאָלטן אין זיין שיטה, וואָרום, ווען זיין שיטה זאָל זיין שטענדיק אויסגעהאָלטן, וואָלט ער אַליין קיגן איר רעווואָלטירט. אָבער ער צייגט דאָך אַרויס מער אויסגעהאָלטנקייט אין זיין טעאָריע וועגן קאָמפּראָמיסן, ווי אין זיינע האַנדלונגען וועגן קאָמפּראָמיסן.

יצחק אייזיק האָט זיך ניט געקענט אַריינפּאַסן אין קיין פּאַרטיי. א סאָציאָליסט איז אַ זיינע זיערן, א סאָציאָליסט מיטן קאָפּ און מיטן הארץ, האָט ער זיך דאָך ניט געקענט אַיינלעבן אין דער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי. ער האָט אַן אינערלעכע אַנטיפּאַטיע צו יעדער אַרגאַניזירטער מאַכט, צו דעם כוח פֿון דער מערהייט און פֿון דער אַרגאַניזאַציע. לויט זיינע איבערצייגונגען און געדאַנקען־גאַנג איז ער א דורכגעדרונגענער מאַרקסיסטישער סאָציאַל־דעמאָקראַט, אָבער אין זיינע נייגונגען איז פֿאַראַן פֿיל אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואָליסטישעס. די ריכטיקסטע באַצייכנונג פֿאַר יצחק אייזיקן וואָלט זיין, ווען מען זאָל זאָגן, אַז ער איז אַן אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואָליסטישער מאַרקסיסטישער סאָציאַל־דעמאָקראַט.

עס איז אמת, אַז דאָס איז א גאַנץ אייגנאַרטיקע קאָמבינאַציע, אָבער טאָקע אין דער דאָזיקער אייגנאַרטיקייט דריקט זיך אויס די אריגינעלקייט פֿון יצחק אייזיקן.

יצחק אייזיק איז ניט קיין פּאַרטיי פֿאַר זיך, ווי מאַנכע באַצייכענען אים אָפֿט. ער קען עס ניט זיין. יצחק אייזיק איז אין דער אמתן א קריטיקער פֿון פּאַרטייען, און ווען ער וואָלט געווען א פּאַרטיי פֿאַר זיך, וואָלט ער געדאַרפֿט קריטיקירן זיך אַליין. א פּאַרטיי פֿאַר זיך אַליין זיינען אַזעלכע מענטשן, וועלכע קענען זיך ניט אַריינפּאַסן אין דעם פּראָגראַם פֿון וועלכער עס איז עקזיסטירנדער פּאַרטיי. יצחק אייזיק קען זיך אָבער גאַנץ גוט אַריינפּאַסן אין דעם פּראָגראַם פֿון אַן עקזיסטירנדיקער פּאַרטיי. ער האָט ניט קיין פּרעטענזיע צו שאַפֿן נייע פּראָגראַמען, אים איז אָבער שווער זיך אַריינצופּאַסן אין דער דיסציפּלין פֿון א פּאַרטיי, אין דער דיסציפּלין פֿון דער אַרגאַניזאַציע. יצחק אייזיק טראָגט אַריבער זיין רעווואָלוציאָנערע קריטיק קעגן דער רעגירונגס־מאַכט פֿון לאַנד אויך קעגן דער אַרגאַניזאַציאָנס־מאַכט פֿון דער פּאַרטיי. יעדע אַרגאַניזאַציע האָט שטענדיק אין זיך א געוויסע קלייגע גרופּע, וועלכע שטעלט מיט זיך צונויף די פֿירנדע קערפערשאַפֿט, די „מאַשין", ווי מען רופֿט עס. יצחק אייזיק איז אָבער דער גרעסטער שונא פֿון א „מאַשין". אין דער „מאַשין" זעט ער אַלדאָס בייז. די „מאַשין" איז אין זיינע אויגן די פּאַרניכטונג פֿון דעמאָקראַטיע, ער סימפּא־

טיזירט דעריבער שטענדיק מיט דער אפאזיציע, ווייל יעדע אפאזיציע זוכט צו צעברעכן די עקסיסטירנדיקע „מאשין". אבער כדי די אפאזיציע זאל האבן דערפאלג צו צעברעכן די עקזיסטירנדיקע „מאשין", מוז זי אליין שאפן א „מאשין". און דאן ווערט יצחק אייזיק אויך א קעגנער פון דער אפאזיציע, ווועלכער ער האט נעכטן געהאלפן.

נאר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס יצחק אייזיק האט אזוי אפט און שארף קריטיקירט און צייטנווייז אויך טאקע באקעמפט די סאציאליסטישע פארטיי און די אנדערע עקזיסטירנדיקע ארבעטער־ארגאניזאציעס, איז ער דאך שטענדיק אין דער סאציאליסטישער ווי אין דער אלגעמיינער ארבעטער־באוועגונג פארערכנט געווארן אלס אן אייגענער מענטש. אפילו אלס א טייל פון דער באוועגונג. איז דאך זיין הארץ און זיין קאפ תמיד געווען מיט דעם סאציאליזם, האט דאך זיין קריטיק ניט געהאט דעם צוועק אונטערצוגראבן די סאציאליסטישע באוועגונג, נאר איר אויסבעסערן און איר שטארקער צו מאכן. זיין באציאונג איז דאך ניט געווען ווי פון א פיינט, נאר ווי פון א פרויינט, הגם ער האט אפט מער ווי גע־טאן ווי דער שטארקסטער פיינט.

און נעמען מיר די גאנצע עפנטלעכע טעטיקייט פון יצחק אייזיקן, סיי אויף דעם פאליטישן, סיי אויף דעם געזעלשאפטלעכן און סיי אויף דעם זשורנא־ליסטישן געביט, געפינען מיר אים שטענדיק אויף דער זייט פון קעמפנדיקן ארבעטער־קלאס און אלס איבערגעבענער און טרייער פארטיידיקער און קעמפער פאר די אינטערעסן פון די ארבעטער און פאר א בעסערע, גערעכטערע און פרייערע מענטשלעכע געזעלשאפט.

יצחק אייזיק אלס יידישער זשורנאליסט האט פיל בייגעטראגן צו דער פארשפרייטונג פון דעם סאציאליסטישן גדאנק, דעם סאציאליסטישן שטאנד־פונקט און די סאציאליסטישע לערע צווישן די יידישע ארבעטער־מאסן. יצחק אייזיק אלס זשורנאליסט האט די באזונדערע פעאיקייט צו מאכן דעם שווערסטן ענין אזוי קלאר און דייטלעך, אז אפילו דער אינפאכער לעזער זאל דאס פאר־שטיין, און דאך זאל עס אויך זיין שטרענג וויסנשאפטלעך, אז אויך דער אינ־טעליגענטער לעזער זאל עטוואס קענען לערנען. יצחק אייזיק האט אויף זיך ניט געגומען די אויפגאבע פון א פאפולאריזאטאר, וועלכער לאזט זיך ארויף מיט גרויס געגאד צו די מאסן, כדי ער זאל זיי לערנען און זיי מאכן צו מענטשן גלייך. ער שרייבט פאפולער, קלאר, לייכט און דייטלעך, ווייל דאס איז זיין ארט שרייבן, דאס איז זיין סטיל און זיין טאלאנט. און יצחק אייזיק האט שטענדיק וואס צו זאגן. ער האט פיל געלערנט און פיל געלעזן און עס איז ניטא קיין פאליטישע אדער געזעלשאפטלעכע דערשיינונג, וואס זאל אים פארבייגיין אומ־באמערקט און זאל ניט ציען זיין אויפמערקזאמקייט. ער איז דער אמתער זשור־נאליסט, וואס אין דער יידישער ליטעראטור האבן מיר זייער ווייניק זיין גלייכן.

וועגן יצחק אייזיקס ווערט אלס זשורנאליסט און זיין גרויסן בייטראג צו דער יידישער זשורנאליסטיק פאדערט זיך א סך מער צו שרייבן, איך האב אבער ניט געהאט די אבזיכט דא צו געבן אן אפשאצונג פון יצחק אייזיקס זשור־נאליסטישער טעטיקייט. איך האב דא ביי דער געלעגנהייט פון זיין יובילעאום, בלויז אין קורצע שטריכן געווואלט געבן אן אלגעמיינע אפשאצונג פון יצחק

אייזיק פערזענלעכקייט און פון דער ראלע, וואס ער שפילט אין אונדזער יידישער גאס. און אויב איך האב זיך ניט געהאלטן פאר דעם אנגענומענעם מנהג, אז צו א יובילעאום זאל מען בלויז זינגען שבחים פאר דעם יובילאר, איז אין דעם שולדיק יצחק אייזיק, דער יובילאר אליין. ווארום ווער איז נאך אזא שארפער קעגנער פון שטייגן, פארגליווערטע מנהגים ווי יצחק אייזיק? איך בין זיכער, אז יצחק אייזיק וואלט רעוואלטירט, ווען מען וואלט וועגן אים געשריבן בלויז שבחים. האט דאך יצחק אייזיק אין זיין לאנגער, מיזאמער, עפנט־לעכער טעטיקייט פונקט אזוי באמיט זיך צו שאפן קעגנער, ווי אנהענגער. און איך בין זיכער, אז ער וועט עס אויך וויטער טאן. ער איז נאך גאנץ פריש און יונג אין גייסט, אזוי קאמפסלוסטיק און אזוי רעוואלוציאנער, ווי אין זיינע יונגע יארן און איך האף, אז ער וועט עס נאך לאנג זיין.

✦ ✦ ✦

דוד פרישמאן

צו זיין 15טן יארצייט

דוד פרישמאן איז געווען איינער פון די טאלאנטפולסטע און באגאבטסטע העברעאישע שריפטשטעלער אין דער נייער העברעאישער ליטעראטור. אויסער וואס ער איז געווען איינער פון די גרעסטע שפראך־קינסטלער, וואס די העב־רעאישע ליטעראטור פארמאגט, איז ער געווען אזוי אלזייטיק אין זיין ליטע־ראישער טעטיקייט, אז ער האט צו זיך כמעט ניט געהאט קיין גלייכן אין זיין דור.

דוד פרישמאן איז געווען א פעליעטאניסט, א פובליציסט, א קריטיקער, א דערציילער, א דיכטער און א מוסטערהאפטער איבערזעצער. ער איז, אמת, אויף קיינעם פון די אויסגערעכנטע ליטעראטור געביטן, אויסער איבערזעצונגען, ניט געווען קיין ערשט־קלאסיקע קראפט. דערציילער און דיכטער זיינען פארן אין דער העברעאישער ליטעראטור א סך בעסערע פון אים. עס זיינען אויך געווען בעסערע פעליעטאניסטן. און אויב מען קען ניט אנווייזן אויף א בעסערן העב־ראישן קריטיקער, ווי דוד פרישמאן, איז דאס דערפאר, וואס די העברעאישע ליטעראטור איז איבערהויפט ארעם אין קריטיק. נאר מען מוז צוגעבן, אז אלס ליטעראטור־קריטיקער איז פרישמאן געווען אינטערעסאנט און אייגנטימלעך. אין דער העברעאישער ליטעראטור איז ער אן צווייפל געווען אריגינעל מיט זיין קריטיק. אן ערשט־קלאסיקע קראפט, וואס האט וויניק זיין גלייכן, איז פרישמאן געווען אפס איבערזעצער. ער האט ניט געמאכט איבערזעצונגען, נאר ער האט געשאפן. און איבערזעצונגען זיינען געווען זייער א וויכטיקער טייל פון דוד פרישמאנס ליטעראריש־ער טעטיקייט. ער האט נאך אין זיין פריער יוגנט איבערזעצט בערנשטיינס ווערק, פאפולערע נאטור־וויסנשאפט פארן פאלק, אונ־טערן נאמען „ידיעות הטבע" (בלויז די ערשטע דריי טיילן זיינען איבערזעצט פון פסח רודערמאן). און די איבערזעצונג איז אן אויסגעצייכנטע, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס אין יענער צייט, ווען ער האט זיך צו דער איבערזעצונג גע־נומען, איז די העברעאישע שפראך נאך געווען וויניק אנטוויקלט פאר אזא

אַרבעט. עס האָבן אין איר געפֿעלט די מייסטע ווערטער אויסצודריקן די עלע־
מענטאַרסטע נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע באַגריפֿן. דוד פֿרישמאַן האָט די ווערטער
אַליין געמוזט שאַפֿן. און דאָך איז אַרויסגעקומען די איבערזעצונג אַזוי גוט,
אַז ווען מען לייענט איר קען מען אַפֿילו ניט באַמערקן די גרויסע שוועריקייטן,
וואָס דער איבערזעצער האָט געדאַרפֿט בייקומען. און פֿרישמאַן איז געווען
בלויז 17 יאָר אַלט, ווען ער האָט זיך געזומען צו אָט דער גרויסער, שווערער
אַרבעט.

אַ קאָפּיטאַלע אַרבעט איז אויך פֿרישמאַנס איבערזעצונג פֿון ליפּערטס
קולטור־געשיכטע. אָבער דוד פֿרישמאַן דעם קינסטלערן קען מען הויפּטזעכלעך
זען אין זיינע איבערזעצונגען פֿון ליטעראַרישע ווערק, ווי פֿון לאָרד באַיראָן,
שומאַכער און ניטשע.

יעדער וואָס האָט געלעזן העברעאיש מוז געדענקען דוד פֿרישמאַנס אי־
בערזעצונג פֿון לאָרד באַיראָנס "קין". און וועלכער העברעאישער לעזער האָט
פֿאַרפֿעלט צו לייענען און צו באַוואונדערן דוד פֿרישמאַנס איבערזעצונג פֿון
שומאַכערס היסטאָרישן ראָמאַן "בירוניקה"? דאָס איז אייגנטלעך ניט קיין אי־
בערזעצונג, נאָר אַן איבערשרייבונג, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן. פֿריש־
מאַנס "בירוניקה" איז שענער, ליטעראַרישער און פּאָעטישער ווי שומאַכערס.
און די קרוין פֿון פֿרישמאַנס איבערזעצונגען איז ניטשעס "זאַראָטוסטראָ". דאָס
איז אַ ווירקלעכע קונסט־אַרבעט.

נאָר אויב פֿרישמאַן איז אויף די אַנדערע געביטן פֿון זיין ליטעראַרישער
טעטיקייט ניט געווען קיין ערשט־קלאַסיקע קראַפֿט, איז אָבער זיין אַלזייטיקייט,
זיין אוניווערסאַלקייט און די רייכקייט, בויגעוודיקייט און שיינקייט פֿון זיין
שפּראַך גענוג אים אַוועקצושטעלן אין דער ערשטער ריי פֿון די גרעסטע העב־
רעאישע שריפֿטשטעלער.

דוד פֿרישמאַן איז געווען ניט באַלויבט ביי זיינע קאָלעגן פֿון דער העברע־
אישער ליטעראַטור. ער האָט דורך זיין קריטיקירן זיך אַ רעכט ביסל שונאים
פֿאַרשאַפֿט. און גאַנץ אָפֿט איז די שנאה צו אים געווען אַ גערעכטע, ווי גאַנץ
אָפֿט זיינען זיינע קריטיקן ניט געווען קיין גערעכטע. ער איז אָפֿט געווען צו
שאַרף, צו בייסיק, וואו עס האָט זיך געפֿאַדערט מילדקייט. ער האָט אָפֿט אַראָפּ־
געריסן דאָס, וואָס האָט פֿאַרדינט געלויבט צו ווערן. איז אָפֿט אָפֿילו געווען
פֿערזענלעך אין זיינע קריטיקן, ווי דאָס איז געווען דער פֿאַל מיט י. ל. פּרץ.
ער האָט י. ל. פּרצן אין די ערשטע יאָרן פֿון זיין שאַפֿן ניט בלויז קריטיקירט,
נאָר ער האָט אים באַקעמפֿט. ער האָט פֿון אים אָפּגעלאָכט און חוזק געמאַכט
ביי יעדער געלעגנהייט. ער האָט אָפֿילו קעגן פּרצן אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלן
פּאַמפֿלעט אונטער דעם נאָמען "לאָקשן", געדרוקט אין דער זעלביקער פֿאָרם
ווי פּרצעס יום־טוב בלעטלעך, וואו ער מאַכט חוזק פֿון פּרצעס שרייבן.

אין אַלגעמיין האָט דוד פֿרישמאַן געקוקט פֿון אויבן אַראָפּ אויף די מייסטע
שרייבער פֿון זיין דור. פֿרישמאַן איז אַריינגעקומען אין דער העברעאישער
ליטעראַטור אַלס עכטער אייראָפּעער. די העברעאישע ליטעראַטור אין דער
צייט, וועלן ער האָט אָנגעפֿאַנגען אין איר זיין טעטיקייט, איז צו אַ גרויסן טייל
געווען אויסגעפֿילט מיט בטלנות. איין טייל פֿון די העברעאישע שרייבער זיינען

געווען פֿולשטענדיקע בטלנים, און דער צווייטער טייל איז געווען אַ נייע אויפֿ־
לאָגע פֿון די אַמאָליקע משפּילים אויף אַ מאָדערנעם שניט. פֿרישמאַן איז אָבער
געווען אַן אמתער אייראָפּעער, מיט אַן איראָפּעאישער בילדונג, מיט אַן אייי־
ראָפּעאישן געשמאַק און דערצו מיט אַן אָלזייטיקן טאָלאָנט. ער האָט זיך דעריבער
באָטראַכט ניט נאָר אַלס אַ נייע, שיינעדיקע זון צווישן קליינע בלאָסע לבנות,
נאָר אָלס אַ פֿאַרענדיקטן קולטור־מענטש צווישן בטלנים.

און מען דאַרף צוגעבן, אַז פֿרישמאַן איז קיין מאָל ניט געווען קיין משפּי־
לישער בטלן. ער איז געווען אייגער פֿון די וויניקע העברָאישע שרייבער,
וועמען די צייט האָט ניט איבערגעיאָגט און גלאַזן הינטער זיך. אויך י. ח.
טאָוויעוו האָט זיך געריכטן פֿאַר אַן אייראָפּעער אין דער העברָאישער ליטע־
ראָטור, וועו ער האָט אָנגעהויבן שרייבן. אויך ער האָט אַ לאָנגע צייט געקוקט
פֿון אויבן אַראָפּ אויף די מייסטע העברָאישע שרייבער פֿון זיין דור וווי אויף
קליין־שטעטלדיקע בטלנים. אָבער טאָוויעוו האָט ניט געקענט מיטהאַלטן מיט דעם
שנעלן טעמפּאָ פֿון דער צייט. זי האָט אים איבערגעיאָגט, און די נייע שרייבער
האָבן אים אָנגעהויבן באָטראַכטן פֿאַר אַ משפּילישן בטלן.

פֿרישמאַן איז די גאַנצע צייט פֿון זיין לעבן געשטאַנען אין דעם פֿאָדער־
גרונט פֿון דער העברָאישער ליטעראָטור. צו זיין העכסטן גלאַנץ איז ער גע־
קומען, וועו ער איז געווארן דער רעדאַקטאָר פֿון דער העברָאישער וואָכנט־
לעכער צייטשריפֿט „הדור", דאָס בעסטע העברָאישע וואָכנבלאָט, וואָס עס
האָט עקזיסטירט. אָבער נאָכן אונטערגאַנג פֿון „הדור" איז פֿרישמאַן געבליבן
אין פֿראָנט פֿון דער העברָאישער ליטעראָטור.

דוד פֿרישמאַן איז געווען אַ מענטש אַן אַ פֿאָליטישן גלויבן. איך וואָלט
זאָגן, אַז ער האָט איבערהויפּט קיין גלויבן ניט געהאַט. ער איז געווען אַ סקעפּ־
טיקער, אַ צווייפֿלער זיין גאַנצן לעבן. ער האָט אין אידעען ווי אין פֿאַסירונגען
מער געזען די נעגאַטיוון זייטן ווי די פֿאָזיטיוון. ער האָט גיכער געקאָנט קריי־
טיקירן אידעען און פֿאַסירונגען ווי באַגייסטערט ווערן פֿון זיי. ער האָט אָבער
ניט אַרויסגעווויזן קיין טיפֿקייט אין זיין קריטיק, ווייל גרונטעוון זיך אין זאָכן
איז ניט געווען פֿרישמאַנס פֿאָיקייט. ער האָט דאָס לעבן באָטראַכט מער פֿון
זיין אויסערלעכער זייט איידער פֿון זיין אינערלעכער זייט. ער איז אָבער שטענדיק
געווען טאָלאָנטפֿול, מייסטנס אויך שיין און גראַציעז. מען האָט אים געוואָלט לעזן,
וועו ער האָט אַפֿילו קיין נייעס ניט געזאָגט. זיין מאָניר צו שרייבן, די פֿאָרעם,
דער סטיל און די שפּראַך, איז געווען שיין און מייסטנס אויך קלוג.

דוד פֿרישמאַן איז געווען אייגער פֿון די העברָאישע שרייבער, וועלכע
האָבן אויך גוט געשריבן יידיש, הגם אין יידיש פֿעלט אים דער גלאַנץ, וואָס ער
האָט אין העברָאיש. עס איז אָבער אַן אָלטע געשיכטע מיט דער העברָאישער
ליטעראָטור, אין וועלכער דער אָרעמער אינהאָלט ווערט אָפֿט צוגעדעקט מיט
דער שיינקייט פֿון דער שפּראַך. אין העברָאיש איז דוד פֿרישמאַן געווען אַ
שפּראַך־קינסטלער און ער האָט דעריבער מיט זיין שפּראַך גאַנץ אָפֿט די פּוסט־
קייט פֿון אינהאָלט צוגעדעקט. אין יידיש איז ער אָבער בלויז געווען אַ גוטער
שרייבער אָבער ניט קיין שפּראַך־קינסטלער, און וועו ער האָט געהאַט וויניק
צו זאָגן, האָט ער עס מיט דער שפּראַך ניט געקענט פֿאַרדעקן.

איך ווייס ניט וואָס עס איז געווען פֿרישמאַנס באַציאונג צו דער יידישער שפּראַך. איך שטעל מיר אָבער פֿאָר, אַז אַזוי ווי פֿרישמאַן איז ניט געווען קיין פֿרינציפּיעלער העברעאיסט, איז ער זיכער ניט געווען קיין פֿרינציפּיעלער אַנטי־יידישיסט. זיין שריפֿטשטעלערישע שפּראַך איז געווען העברעאיש, אָבער ער האָט אויך אַן אַנטשולדיקונגען און פֿאַרענטפֿערן־זיך געשריבן יידיש. ער האָט מיט־געאַרבעט כּמעט אין אַלע יידישע צייטונגען און צייטשריפֿטן, צו וועלכע ער האָט געהאַט אַ צוטריט. ער האָט אַפֿילו אַ קורצע צייט געשריבן אין דער בונדיס־טישער „פֿאָלקס־צייטונג", וועלכע איז אַרויס אין ווילנע. פֿון יענער צייט נעמט זיך אויך מיין באַקאַנטשאַפֿט מיט אים. איך האָב זיך דעמאָלט מיט אים געטראָפֿן און רעדנדיק וועגן פֿאַרשיידענע זאַכן, האָבן מיר זיך דערמאָנט, אַז ער זאָל אָנהויבן שרייבן אין „פֿאָלקס־צייטונג".

נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס פֿרישמאַן האָט געשריבן אַ סך יידיש און האָט אויך אָנגעשריבן אייניקע זייער גוטע זאַכן אין יידיש, באַלאַנגט ער דאָך הויפּטזעכלעך צו דער העברעאישער ליטעראַטור און ניט צו דער יידישער. אין דער העברעאישער ליטעראַטור פֿאַרנעמט פֿרישמאַן אייניעם פֿון די ערשטע פּלעצער אויבן־אָן, בעת אין דער יידישער ליטעראַטור פֿאַרנעמט ער אַ פּלאַץ באַשיידענערן פּלאַץ. זיין פּאָפּולערקייט האָט ער געוואונען אין העברעאיש און ניט אין יידיש. ווייזט אויס, אַז אַ זייער טאַלאַנטפֿולער שרייבער קען ניט זיין גרויס אין צוויי שפּראַכן. אַזוי ווי מען קען צוויי געטער ניט דינען מיט איין מאָל, אַזוי קען מען אויך קיין צוויי שפּראַכן אין ליטעראַטורן ניט דינען מיט איין מאָל. אייניער פֿון די וויניקע אויסנאַמען אין דעם פֿאַל איז ז. שניאור.

פֿרישמאַן איז ניט געווען קיין ציוניסט, ער איז אַפֿילו קיין נאַציאָנאַליסט ניט געווען. די הייליקייט אַדער נאַציאָנאַלקייט פֿון דער העברעאישער שפּראַך האָט פֿאַר אים ניט געקענט זיין קיין מאָטיוו פֿאַרוואָס ער האָט העברעאיש אויס־געקליבן פֿאַר זיין הויפּט־שפּראַך פֿאַר זיינע ליטעראַרישע שאַפֿונגען. די אייג־ציקע דערקלערונג קען זיין, אַז ער האָט זיך געפֿילט מער קינסטלער אין דער העברעאישער שפּראַך און אַז זיין טאַלאַנט קען אַמבעסטן קומען אין איר צום אויסדרוק.

✦ ✦ ✦

די צוויי גרעסטע העברעאישע פּאָעטן פֿון אונדזער דור
און דער 50סטער יאָרצייט פֿון י. ל. גאָרדאָן

עס האָבן אין אייַנעם ביי יידן צוויי גרויסע העברעאישע פּאָעטן — חיים־נחמן ביאַליק און שאול טשערניכאָווסקי. געווען אַ צייט, וועלן יידישע לִיטעראַטור־קריטיקער אָדער סתם אַזוי יידן, וואָס גלויבן, אַז זיי זיינען מבינים אויף פּאָעזיע, פֿלעגן האַלטן טשערניכאָווסקין פֿאַר אַ גרעסערן פּאָעט ווי ביאַליקן. איך גלייב, אַז עס זיינען נאָך אויך היינט פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס האָבן די דאָזיקע מיינונג. איך געדענק די הייסע דיסקוסיעס, וואָס פֿלעגן זיך אָפּאָל פֿירן וועגן דעם. איך בין אין יענער צייט נאָך אַליין געווען באָענט צו דער העברעישער ליטעראַטור און האָב זיך מיט איר אינטערעסירט. אָבער מיינע מבינות אויף פּאָעזיע איז קיינמאָל ניט געווען קיין איבעריקס גרויסע און איך האָב זיך ניט געקענט אונטערנעמען צו זאָגן ווער פֿון די ביידע העברעאישע דיכטער איז גרעסער. ביי מיר האָט איר געקענט פֿועלן, אַז זיי זיינען ביידע גרעסער. אָבער ניט אַלע מאָל באַשטימען די ליטעראַטור־קריטיקער, ווער עס איז דער גרעסטער פּאָעט אָדער שרייַבשטעלער, וויניקסטנס ניט אין דער צייט פֿון זייער לעבן. ווען עס וואָלט אָפּגעהאָנגען פֿון די קריטיקער און מבינים אויף פּאָעזיע, וואָלט, דאָכט זיך, אין דער צייט ווען די דערמאָנטע דיסקוסיע איז געפֿירט געוואָרן, שאול טשערניכאָווסקי דערקלערט געוואָרן פֿאַר אַ גרעסערן פּאָעט ווי ביאַליק. אָבער ס׳איז אַזוי ניט געבליבן. די קרוין פֿון דעם גרעסטן פּאָעט אין אונדזער דור האָט געקראָגן ביאַליק.

דאָס דאַרף אָבער ניט אָנגענומען ווערן פֿאַר אַן ענטגילטיקן באַווייז, אַז ביאַליק איז ווירקלעך געווען אַ גרעסערער פּאָעט ווי טשערניכאָווסקי. עס קען זיין, אַז ביאַליק האָט געקראָגן די קרוין צוליב דעם, וואָס ער איז יידישער, ווי טשערניכאָווסקי. ביאַליק פּאָעזיע איז אין גאַנצן, אָדער כּמעט אין גאַנצן, אַ נאַציאָנאַל־יידישע, מיט דעם עכטן טיפֿן יידישן קרעכץ און מיט אַ פֿולן בעכער יידישע טרערן, בעת טשערניכאָווסקיס פּאָעזיע איז אַן אַלגעמיין־מענטשלעכע און נאָר פֿון דעם מין, וואָס קרעכצט ניט און ווייַנט ניט.

עס איז אין אַלגעמיין שווער אָפּצומעסטן די גרייס פֿון אַ העברעאישן פּאָעט, ווייל די העברעאישע שפּראַך שטערט אין דעם. ס׳איז אַ פּאָעטישע שפּראַך און זי האָט פֿאַרטיקע פּאָעטישע אויסדרוקן און פּאָעטישע בילדער. דערצו איז עס אַ בוך־שפּראַך, וואָס איז ניט וואָכעדיק געוואָרן פֿון דעם טאָג־טעגלעכן געברויך. אין דעם פּרט פּאָסט זיך זייער גוט דער נאָמען לשון־קודש פֿאַר העברעאיש. ס׳איז דער קעגנזאַץ פֿון וואָכעדיקייט. די פּאָעטישע אויסדרוקן און פּאָעטישע בילדער פֿון תנ״ך זיינען ניט אָפּגעריבן געוואָרן און זיינען ניט וואָכעדיק געוואָרן דורך רעדן. ווייל ס׳איז אַ שפּראַך, וואָס מען האָט אויפֿגעהערט רעדן נאָענט צו צוויי טויזנט יאָר.

וועגן שרייבן פּאָעזיע אויף העברעאיש, קען מען זאָגן דאָס זעלביקע וואָס שלום עליכם האָט געזאָגט וועגן רעדן יידיש. ס׳איז לייכט צו רעדן, האָט ער געזאָגט, מען דאַרף בלויז „עפּענען דאָס מויל און עס רעדט זיך פֿון זיך״. ס׳איז

לייכט צו שרייבן פֿאַרזיצ אויף העברעאיש, קען מען זאָגן, מען דאַרף בלויז נעמען אַ פּעדער אין האַנט, און עס שרייבט זיך פֿון זיך אַליין. נו, דער אמת איז, אַז ניט יידיש רעדט זיך פֿון זיך אַליין און ניט העברעאישע פֿאַרזיצ שרייבט זיך פֿון זיך אַליין. אָבער ס׳איז דאָך קיין צוויפֿל ניט, אַז די פֿאַרטישקייט פֿון לשון קודש העלפֿט אונטער ביז זייער אַ גרויסער מאָס, וועט מיר לייענען העברעאישע פֿאַרזיצ. און דאָס איז, ווי איך גלויב, אויך די סיבה, פֿאַרוואָס ניט ביאַליק און ניט טשערניכאָווסקי קומען אַרויס אַזוי גרויס, וועט זייערע לידער ווערן איבערזעצט אין אַנדערע שפּראַכן.

נו, וועגן ביאַליקן קען מען ענטפֿערן, אַז אַזוי ווי זיינע לידער זיינען נאַציאָנאַל־יידישע, אָנגעפֿילט מיט יידישן טרויער און יידישע קרעכצן, פֿאַרלירן זיי זייער פֿיל פֿון זייער גרויסקייט, וועט זיי ווערן איבערזעצט אין אַ פֿרעמדער שפּראַך. דאָס קען מען אָבער ניט זאָגן וועגן טשערניכאָווסקיס לידער. זיי זיינען ניט נאַציאָנאַל־יידיש און ער קרעכצט ניט און ער ווייניט ניט אין זיי. זיי זיינען אַלגעמיין־מענטשלעך. די מייסטע פֿון זיי זיינען וועגן נאַטור, וועגן שיינקייט. טשערניכאָווסקיס לידער האָבן געדאַרפֿט זיין אין רוסיש פֿונקט אַזוי הויך פֿאַרטיש, ווי אין העברעאיש. דערצו איז טשערניכאָווסקי אויסגעוואָקסן אין דער רוסישער שפּראַך און אויסגעהאָדעוועט געוואָרן אויף דער רוסישער ליטעראַטור. רוסיש איז געווען די שפּראַך פֿון זיין קינדהייט, און זי האָט אים באַגלייט זיין גאַנצן לעבן. טשערניכאָווסקיס לידער האָבן אין רוסיש געדאַרפֿט זיין אַזוי גרויס ווי אין העברעאיש. זיי זיינען עס אָבער ניט. עס קען דאָ דעריבער זיין די אייניציקע דערקלערונג, אַז די העברעאישע שפּראַך קויפֿט אונדז אונטער. עס זיינען די ניט־אָפּגעריבענע און די ניט־וואָכעדיק־געווארענע פֿאַרטישע ווערטער און אויסדרוקן פֿון לשון קודש, וואָס מאַכן העברעאישע לידער מער פֿאַרטיש.

נאָר ס׳איז אפֿשר אין גאַנצן נאָריש צו מאַכן אַ פֿאַרגלייך צווישן אַזעלכע צוויי אומגלייכע פֿאַרטן ווי ביאַליק און טשערניכאָווסקי. און אויב איינער וויל דווקא וועגן און מעסטן זייערע טאַלאַנטן און זיי פֿאַרגלייכן, דאַרף ער נעמען אין באַטראַכט, אַז ביאַליק האָט געהאַט אַ לייכטערן וועג אין זיין פֿאַרטישן שאַפֿן ווי טשערניכאָווסקי. ביאַליק האָט געהאַט פֿאַר זיך אַן אייניגע־טראַטעגעם וועג — יידישע צרות און יידישן טרויער, יידישע קרעכצן און יידישע טרערן, און ער האָט פֿאַר דעם געפֿונען אַ סך פֿאַרטיקע ווערטער און פּסוקים, וועלכע ער האָט מיט זיין גרויסן טאַלאַנט קאָמבינירט און אויסגענוצט אויף זיין אייגענעם אופֿן. טשערניכאָווסקי אָבער האָט זיך פֿאַרנומען אין זיין העברעאישער פֿאַרזיצ אויף אַ נייעם וועג — אַן אַלגעמיין־מענטשלעכן — נאַטור, לאַנדשאַפֿט, פֿייגל, בלומען, לעבנס־פֿרייד, א. אַ. ו. א וועג ניט קיין אויסגעטראָטענער אין דער העברעאישער פֿאַרזיצ. ער האָט אָפֿט געדאַרפֿט זוכן וועגן אויסדרוקן. מאָנכעס מאָל זיי אַליין שאַפֿן. ניט קיין וואונדער, וואָס עס זיינען געווען, און עס זיינען נאָך אויך היינט פֿאַראַן אַזעלכע, וואָס האַלטן אים פֿאַר אַ גרעסערן פֿאַרטן, ווי ביאַליק.

נאָר מען קען אויך ניט אין גאַנצן אָפּזונדערן דעם פֿאַרטישן טאַלאַנט פֿון אַ פֿאַרטן פֿון זיין פֿערזענלעכקייט. גאַנץ באַזונדערס אין דעם דור, אין וועלכן

זיי לעבן. אין אַ צייט אַרום, וועלן עס קומט אַ נייער דור, וואָס האָט די פֿאָרשטעלונג ניט געקענט און ער ווייסט זיי בלויז פֿון זייערע פֿאָטישעס אין פֿונגען, וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזן נאָך זיך, וועלן געניטמען בלויז זייער טאָטנס אין אָנבאָטראַכט. און דעריבער טרעפֿט עס אויך אָפֿט, אַז אין אַ שפּעטערדיקן דור וועלן געמאַכט איבערשאַטונגען פֿון וועלטן און ניט אַלע, וואָס וועלן באָטראַכט פֿאַר גרויס אין איין דור, בייבן אויך גרויס אין אַ צווייטן דור. און פֿונקט אַזוי טרעפֿט עס אויך, אַז אַזעלכע, וואָס זיינען ווייניק אָנערקענט געווואָרן אין איין דור, באַקומען אַ גרויסע אָנערקענונג אין אַ שפּעטערדיקן דור.

ביאַליק האָט ניט בלויז אָפּגעלירט מיט זיין גרויסן פֿאָטישן טאָטנס, נאָר אויך מיט זיין פֿאַרזונקענקייט, מיט זיין גרויסער יידישער לומדות, מיט זיין פֿילאָזאָפֿיקער ליטעראַרישער טעטיקייט און מיט זיין קלוגשאַפֿט. ביאַליק איז געווען ניט בלויז אַ גרויסער יידישער נאָציאָנאַלער פֿאָטש, נאָר מען קען זאָגן, אַז ער איז געווען אַ פֿראָמינענטע יידישע אינסטיטוציע. דאָס קען מען אָבער ניט זאָגן אויף טשערניכאָווסקין. ער איז געווען ניט מער ווי אַ גרויסער פֿאָטש. וועגן ביאַליקן האָבן דעריבער געוואוסט אַ סך יידן, וואָס האָבן אַפֿילו קיין אייניקן ווערט פֿון זיינע העברעאישע לידער ניט געלייענט. וועגן טשערניכאָווסקין אָבער האָבן הויפּטזאַכלעך בלויז געוואוסט די וואָס לייענען העברעאיש, אָדער ווייסן עפּעס וועגן דער העברעאישער ליטעראַטור.

מען דאַרף דעריבער איבערלאָזן פֿאַר אַ שפּעטערדיקן דור אָפּצושאַצן וואָס איז פֿון די צוויי גרויסע העברעאישע דיכטער פֿון אונדזער דור דער גרעסערער. פֿאַר אונדזער דור אָבער איז אָן צווייפֿל ביאַליק דער גרעסערער.

*

און וועלן איך האַלט שוין בייַ גרויסע העברעאישע פֿאָטן, וויל איך דערמאָנען נאָך איין גרויסן העברעאישן פֿאָטש, וואָס איז באַטראַכט געווואָרן פֿאַר דעם גרעסטן אין זיין דור. דאָס איז יהודה לייב גאָרדאָן (י"ל), וואָס עס איז ניט לאַנג צוריק געווואָרן פֿופֿציק יאָר זינט ער איז געשטאָרבן.

יהודה לייב גאָרדאָן איז שוין, דאָכט זיך מיר, אָפּגעשאַצט און איבערגעשאַצט געווואָרן דריי מאָל. די ערשטע אָפּשאַצונג, וואָס ער האָט געקראָגן, איז געווען, אַז ער איז דער גרעסטער העברעאישער דיכטער פֿון זיין צייט. אויב מיינע אייגדרוקן פֿון א מאָל נאָרן מיך ניט, איז י. ל. גאָרדאָן אין זיין צייט געשאַצט געווואָרן נאָך העכער ווי ביאַליק אין זיין צייט (ביאַליק האָט באַטראַכט גאָרדאָנען פֿאַר זיין רבין אין העברעאישער דיכטונג). נאָך גאָרדאָנס טויט, וועלן זיין דיכטערישער טאָלאַנט האָט באַקומען אַ נייע אָפּשאַצונג, אָדער ריכטיקער, אַן איבערשאַצונג, איז זיין גרויסקייט באַדייטנד געפֿאַלן. ראובן בריינין האָט געבראַכט אַ גאַנץ אַריגינעלן באַווייז, אַז גאָרדאָן איז געווען ניט קיין גרויסער פֿאָטש. ער האָט דערציילט, אַז וועלן ער האָט באַזוכט גאָרדאָנען אין זיין היים, האָט ער באַמערקט, אַז די דינסטמיידל, וואָס האָט אים געפֿונדן די טיר, איז געווען זייער אַ מיאוסע, און וועלן גאָרדאָן וואָלט ווירקלעך געווען אַ גרויסער פֿאָטש, וואָלט ער געהאַט אַ בעסערן שיינהייטס־געפֿיל און וואָלט ניט געהאַלטן

אַזאַ מיאוסע דינסטמיידל אין הויז. נאָר אין די לעצטע פּאָר צענדליק יאָר האָס גאָרדאָן געקראָגן אַ נייע אָפּשאַצונג, און זיין גרויסקייט האָט צוריק אָנגעפּאָנגען שטייגן.

מיר האָט דערמאָנט וועגן י. ל. גאָרדאָנס פּופּציקטסן יאָרציַיט דר. מאָקס רייזין אין זיינעם אַן אַרטיקל וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין „צוקונפט".

דר. מאָקס רייזין האָט זייער אַ הויכע מיינונג וועגן י. ל. גאָרדאָנס פּאָעטישן טאַלאַנט. ער זאָגט, אַז מען פּאַררעכנט אים פּאָר דעם ערשטן גרויסן העברע־אישן פּאָעט זינט יהודה הלוי. ער דערציילט וועגן גאָרדאָנס גרויסע לומדות, זיינע אויסערגעווויינלעכע פּעאיקייטן און זיין פּאַרשיידנאַרטיקער ליטעראַרישער טעטיקייט. אָבער דר. מאָקס רייזין באַנוצט זיך דערביי מיט דער גלעגנהייט צו וואַרפֿן שטיינער אין דער השפּלה־באַוועגונג און ממילא אויך אין גאָרדאָנען, וועלכער איז געווען אינער פֿון אירע פֿירער און קעמפֿער. דער גרעסטער טייל פֿון זיין אַרטיקל איז פּאַרנומען מיט זיין קריטיק אויף דער השכּלה־באַוועגונג.

דר. מאָקס רייזין, וועלכער איז פּאָקטיש אַליין אַ פּראָדוקט פֿון דער השכּלה־באַוועגונג, איז זייער אַ שאַרפֿער קריטיקער פֿון דער השכּלה־באַוועגונג אין רוס־לאַנד. אָט איז זיין אורטייל, וואָס ער גיט וועגן איר אַרויס:

„פּאַר אונדז דאָ, קוקנדיק אויף דער השכּלה־באַוועגונג פֿון אָכציק, נייניציק און הונדערט יאָר צוריק, זעט דאָס אַלץ אויס ווי אַ קוריאָזע און מיאוסע דער־שיינונג אין אונדזער געשיכטע. יידישע מענטשן וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צו בילדונג, האָבן דאָך געדאַרפֿט זיין די פֿירער פֿון זייער אומגליקלעך פֿאָלק, בעת דאָס פֿאָלק האָט זיך ממש געטרונקען אין זיין אייגענעם בלוט אונטערן קנאַפּל פֿון דעם שרעקלעכן צאַריזם. אָבער גראָד זיי האָבן זיך אומגעקערט מיטן רוקן צו זייערע ברידער פּאָר וועמען זיי האָבן אפֿשר געהאַט מיטלייד, אָבער צוזאַמען דערמיט אויך אַ הינפֿשע מאָס פֿאַראַכטונג. טרויעריק איז די דאָזיקע דערשיינונג שוין צוליב דעם אַליין, וואָס דער מאָטיוו דערפֿאָר איז געקומען פֿון זייער אייגן־ליבע. די טרייב־קראָפֿט צו השכּלה איז געלעגן אין אַ ביליקן מאָטעריאַליזם, אין דעם וואונטש זיך אַרויסצוכאַפּן פֿון דער שרעקלעכער געטאָ־ארמקייט, זיך אַרויפֿכאַפּן אויפֿן לייטער פֿון גליק און לעבן אַ גוטן טאָג. דאָס דערקלערט אונדז די עקלהאַפֿטע שמד־דערשיינונג צווישן די משכּילים און זייערע קינדער. זיכער האָבן זיי דאָס ניט געטאָן פֿון איבערצייגונג, אַ חוץ אפֿשר פֿון דער „אי־בערצייגונג", ווי דער משומד כוואָלסאָן האָט זיך אויסגעדריקט, אַז ס'איז אַ סך בעסער און באַקוועמער צו זיין אַ פּראָפֿעסאָר ביי די גויים אין פּעטערבורג, ווי אַ רב אַדער מלמד ביי יידן אין ווילנע".

דאָס איז זייער אַ שאַרפֿער אורטייל און עס זעט אויס, אַז דר. רייזין האָט אַליין זיך אַ ביסל דערשראָקן פֿאַר אים און ער זוכט אים אַ ביסל מילדער צו מאַכן מיט דער באַמערקונג, אַז „נאַטירלעך זיינען געווען צווישן די משכּילים אויך אמתע אידעאַליסטן, וואָס האָבן זיך מקריב געווען פֿאַר בילדונג לשמה און זיינען אויך געבליבן געטריי דעם פֿאָלק. זיי זיינען אָבער געווען אַן אויס־נאָם".

אין דעם אויסנאָם רעכנט ער אויך אַריין גאָרדאָנען, אָבער נאָך דעם ווי ער האָט אים געטאָן די טובה, נעמט ער אויך אים טרייבערן אַן רחמנות. ער זאָגט:

„איך גלויב, אַז גאָרדאָן, האָט באמת געוואָלט העלפֿן זיינע ברידער. ער האָט ערנסט געגלויבט, אַז די השפּלה וועט אויסלייטערן די יידן פֿון אַ סך פֿעלערן, וואָס האָבן זיך ביי זיי אַנטוויקלט אין דעם צוויי־טויזנט־יעריקן גלות און זיי מאַכן פֿאַר אַ ליטיש פֿאָלק. עס איז אָבער אויך אמת, אַז אויך ער האָט זיך באַצויגן מיט אַ ניט־קלײנער מאָס ביטול און פֿאַראַכטונג צו די יידן און זייערע מנהגים און אינסטיטוציעס. דאָס קען מען לייכט זען פֿון זיינע שריפֿטן און פֿון זיינע הונדערטער בריוו, וואָס זיינען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן נאָך זיין טויט. אפֿשר דער גרעסטער טייל פֿון זיינע שירים און דערציילונגען גיט זיך אָפּ מיט די יידישע שלעכטע זיטן און פֿאַראָנדקעס, מיט דעם פֿאָנאַטיזם פֿון די מאַסן, און מיט דעם דעמאָראַליזירנדן אײַנפֿלוס, וואָס עס האָבן אויסגעאיבט די רבנים, דיינים און מלמדים. וועג אַ קריסט וואָלט אַזוי געשריבן וועגן יידן, וואָלט מען אים זיכער פֿאַרשריען פֿאַר אַן אַנטיסעמיט, און מיט רעכט".

און ער זאָגט ווייטער וועגן גאָרדאָנען:

„ער, וואָס איז אַזוי שטייף און אָנגעבלאָזן קעגן די רעליגיעזע יידן; ער וואָס קריטיקירט אַזוי שטאַרק און בייז די רבנים, די חדרים און ישיבות, טוט זייער ווייניק צו פֿאַרזאָרגן זיינע אייגענע קינדער מיט וואָסער עס איז יידישער דערציאונג. שפּעטער, אויף זיינע עלטערע יאָרן, כאָפּט ער זיך, אַז ער האָט געמאַכט אַ גרויסן טעות און ער זוכט עס גוט צו מאַכן ווייניקסטנס מיט זיין ליבן אייניקל, וועמען ער זוכט צו ראַטעוון מיט אַ שטיקל יידישן חינוך, וואָס ער גיט אים אַליין. עס איז שוין אָבער צו־שפּעט. זיינע אַסימילירטע קינדער ווילן דאָס ניט ליידן, און ער מוז עס אויפֿגעבן.

„גאָרדאָן איז אַליין אַ ביישפּיל פֿון דער מוראדיקער טראַגעדיע פֿון יידישן לעבן אין רוסלאַנד, וועו די משפּילים, וואָס האָבן געזאָלט זיין די דערציער און מורי־דרך פֿון זייער פֿאָלק, האָבן זיך פֿון אים אָפּגעקערט און האָבן אַפֿילו ניט געפֿונען פֿאַר נויטיק איבערצוליאַזן זייערע אייגענע קינדער אַ גייסטיקע יידישע ירושה. דער פֿאַטער האָט זיך געמעגט זיין אַ באַרימטער העברעאישער פּאָעט אָדער געלערנטער, אָבער די קינדער האָבן פֿון דעם כּמעט ווי ניט געוואוסט. איך ווייס ניט צי גאָרדאָנס אייניציקער זון האָט זיך אויך געשמדט צוליב זיין קאַריערע, נאָר זיכער בין איך, אַז ער האָט זיין באַרימטן פֿאַטערס שירים קיין מאָל ניט געלייענט. און כאָטש גאָרדאָן האָט אויף זיך אַליין געזאָגט „עבד לעברית אנכי עד נצח" („אַן אייביקער שקלאַף בלייב איך צו דער העברעאישער שפּראַך"), איז עס דאָך אַ פֿאַקט, אַז ביי זיך אין דער היים האָט געהערשט די רוסישע שפּראַך און אַז פֿון העברעאיש — אַ חוץ ביים שרייב־טיש — איז דאָרט קיין זכר ניט געווען".

עס וואָלט געווען אינטערעסאַנט צו וויסן, אויף וואָס פֿאַר אַ שפּראַך מען רעדט ביי דר. מאַקס רייזין אין הויז. ער איז אַליין אַ ראַבאַי און אַ העברעישער שרייבער. וועגן אָנדערע נאַציאָנאַליסטישע און ציוניסטישע אָמעריקאַנער ראַבאַיס פֿרעג איך ניט, ווייל איך וויס, אַז ביי זיי אין הויז רעדט מען ניט קיין יידיש און זיכער ניט קיין העברעאיש. עס וואָלט אויך געווען אינטערעסאַנט צו וויסן, ווי־פֿל פֿון די זין און טעכטער פֿון די ציוניסטישע פֿירער אין אָמעריקע קענען יידיש אָדער העברעאיש.

און וואָס איז שייך צו די קינדער פֿון די משפּילים אין רוסלאַנד, וואָס האָבן זיך געשמדט, האָט דר. מאַקס רייזין, דאָכט זיך, געדאַרפֿט וויסן, אַז עס האָבן זיך אויך געשמדט זין און טעכטער פֿון שטאַרק נאַציאָנאַליסטישע יידן, און ניט בלויז פֿון סתם נאַציאָנאַליסטישע יידן, נאָר פֿון פֿראָמינענטע ציוניסטישע פֿירער. און טאָמער וויים ער ניט, וועל איך אים דערמאָנען די נעמען פֿון דר. הערצל, אחד העם און נחום סאָקאָלאָוו.

און עס איז אַ גרויסער בלבול אויף דער השפּלה־באַוועגונג, אַז „די טרייב־קראַפֿט צו השפּלה איז געלעגן אין אַ ביליקן מאַטעריאַליזם, זיך אַרויפֿצוכאַפּן אויפֿן לייטער פֿון גליק און לעבן אַ גוטן טאָג", ווי דר. רייזין דריקט זיך אויס.

געוויס זיינען געווען אַזעלכע צווישן די משפּילים, וואָס האָבן ניט געקעמפֿט צוליב דעם אידעאַל פֿון השפּלה, אָבער יעדער וואָס איז באַקאַנט מיט דער השפּלה־באַוועגונג וויים גאַנץ גוט וויפֿל רדיפֿות, נויט און ליידן אַ סך פֿון די, וואָס האָבן זיך געיאָגט נאָך השפּלה, זיינען אויסגעשטאַנען פֿון די רבנים, כּלי קודש און סתם יידן. מען האָט דאָך פֿאַרפֿאָלגט אויף דעם גרויזאַמסטן אופֿן אַפֿילו אַזעלכע, וואָס מען האָט געכאַפּט לייענענדיק אַ העברעאישן ביכל. פֿיל מער, מען האָט פֿאַרפֿאָלגט אַפֿילו פֿאַר לערנען תנ"ך און דיקדוק. די פֿאַנאַטיקער, די פֿאַרפֿאָלגער האָבן אָפֿט אַרויסגעוויזן אַ גוואַלדיקע אכזריות. און עס איז נאָטירלעך, אַז דאָס האָט אַרויסגערופֿן אַ פֿאַנאַטיזם בייַ די פֿאַרפֿאָלגטע. אָבּ, איז יעדע נייע באַוועגונג פֿאַרבונדן מיט אַ געוויסער מאָס פֿאַנאַטיזם און דאָס מוז אויך אַזוי זיין. אַז ניט, וועט די באַוועגונג זיך ניט קענען דורכרייסן קיין וועג און ניט קענען אויסשטיין דעם קאַמף, וואָס זי דאַרף פֿירן זיך אַריינצורייסן אין לעבן.

איז דאָך די השפּלה־באַוועגונג געווען אַ ווינשנסווערטער איבערבליק אין דעם יידישן לעבן. איז זי דאָך געווען אין איר ענד־רעזולטאַט אַ פּראָגרעס. איז זי דאָך געווען אַ שטויס צו בילדונג, צו אויפֿקלערונג. און עס וואָלט אפֿשר ניט געווען קיין דר. מאַקס רייזין, ווען ניט די השפּלה־באַוועגונג.

דר. מאַקס רייזין דערמאָנט י. ל. גאָרדאָנס ווערטער „היה יהודי באהליך ואדם בצאתך" — זיי אַ ייִד בייַ זיך אין דער היים און אַ מענטש ווען דו גייסט אַרויס אין גאַס. דר. רייזין רופֿט עס אָן „דער טרויעריק־באַרימטער לאָזונג פֿון י. ל. גאָרדאָן". נאָר אויב דאָס איז ווירקלעך אַזאַ טרויעריקער לאָזונג, טאָ פֿאַר וואָס האָט ער אַליין, דר. רייזין, אים געפֿאָלגט? פֿאַר וואָס גייט ער זיך אָן ווי אַ מענטש, ווען ער גייט אַרויס אין גאַס? פֿאַר וואָס גייט ער ניט אַרויס אין גאַס אין אַ שטריימל און אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע, אונטער וועלכער עס באַמבלט זיך אַ לאַנגער טלית קטן? איך נעם אָן, אַז דר. מאַקס רייזין האָט אַליין צוגעשטימט צו י. ל. גאָרדאָנס לאָזונג, אַז מען דאַרף זיין אַ ייִד אין דער היים, אָבער מען דאַרף ניט אַרויסגיין אין גאַס אַנגעטאָן אין באַזונדערס אויסטערלישע בגדים, כּדי אַלע זאָלן וויסן, אַז עס גייט אַ ייִד.

די השפּלה־באַוועגונג האָט געוויס געמאַכט פֿעלערן, אָבער קיין נייע באַוועגונג קען זיך ניט אויסהיטן פֿון קיין פֿעלערן. אַ באַוועגונג דאַרף מען אָבער אָפּשאַצן ניט לויט אירע פֿעלערן, נאָר לויט די רעזולטאַטן, וואָס זי האָט געברענגט. און עס קען קיין שום צווייפֿל ניט זיין, אַז די השפּלה־באַוועגונג האָט אין איר ענד־רעזולטאַט געבראַכט אַ גרויסן פֿראָגרעס אין יידישן לעבן.

1943

צו מאַני לייבם 60יעריקן געבורטסטאָג

איז אונדזער יונגער מאַני לייב אויך געוואָרן 60 יאָר אַלט. זינט איך געדענק מאַני לייבן איז ער געווען אַ „יונגער", אָבער אין „פּרקי אבות" שטייט בפּירוש, אַז בן שישים לזקנה — אַז מען וועט 60 יאָר פֿאַנגט מען אַן אַלט ווערן.

נאָר אפֿשר דאַרף מען פֿון „פּרקי אבות" ניט נעמען קיין ראיה. אין יענע צייטן איז דאָס מענטשלעכע לעבן געווען קורץ און אַ 60יעריקער איז טאַקע געווען אַ זקן. איך געדענק, אַז אין מיין שטעטל, וואו איך האָב געלערנט אין חדר, פֿלעגן שוין 50יעריקע יידן זיין אַלטע לייט. ביי אונדז אָבער, ווען אַלע יינגלעך זיינען שוין איבער 50 יאָר, איז אַ 60יעריקער נאָך אַ יונגער מאַן, בפֿרט נאָך אַזאַ שטעדיק יונגער ווי מאַני לייב.

ווען מאַני לייב וואָלט געהאַט אַ פּאָר שטאַרקע עלנבויגן זיך צו שטופּן אין פֿראָנט און ווען ער וואָלט געקענט ביי זיך באַשלּיסן, אַז ער קען זיין אַ רעדנער און רעדן מיט אַ טאָן פֿון אַ נביא, וואָלט ער מיט זיין גרויסן דיכטערישן טאַלאַנט געווען באַרימט בכל תפֿוצות ישראל.

מילא, וואָס איז שייך צו שטאַרקע עלנבויגן, איז עס אַ גאַט־זאָך. גאָט האָט אים אַזעלכע ניט געגעבן. אָבער אַ רעדנער און טאָקע מיט דעם טאָן פֿון אַ נביא האָט מאַני לייב יאָ געקענט זיין, ווען ער וואָלט זיך איינגעעקשנט. איך וויס, אַז ער קען נישט בלויז שרייבן שיינע פּערזן, ווען די שכינה רוט אויף אים, נאָר אַז ער קען אויך זאָגן שיינע ווערטער, ווען ער צעווארעמט זיך. ער האָלט אָבער מער פֿון שרייבן ווי פֿון זאָגן. און ווען ער פֿאַרגעסט זיך אמאָל און פֿאַנגט אַן זאָגן, האָקט ער עס אָפּ אין מיטן מיט אַ פֿאַרלעגנהייט אויפֿן פּנים און אַ מאָך מיט דער האַנט, וואָס מיינט: ווי קום איך צו רעדן?! ער פֿאַרמאַכט דערביי פּעסט זיינע ליפּן און זיין מויל ווערט קליין פֿאַרצויגן, ווי ער וואָלט איר וועלן פֿאַרהיטן, אַז זי זאָל ווייטער נישט באַגיין די נאַרישקייט און אַנפֿאַנגען זאָגן.

נאָר ווען די מויל פֿאַלגט אים נישט און רעדט ווייטער, וואָלט זי ניט באַגאַנגען קיין נאַרישקייט, וויל מאַני לייב האָט וואָס צו זאָגן און וויס עס ווי צו זאָגן. און ווען ער וואָלט קענען פּועלן ביי זיך און האָלטן אַ רעדע ביי אַ גרויסער פֿאַרזאַמלונג, וואָלט ער שטאַרק אויסגענומען ביים עולם. ער וואָלט געוואונען די ערשטע אויפֿמערקזאַמקייט פֿון עולם מיט זיין הויכער, שלאַנקער פֿיגור, מיט זיין שיינעם געשניצטן פּנים און מיט דער אײנדרוקספֿולּער טשופּרינע וואָס באַקרוינט זיין קאָפּ. דער נביא־טאָן ביים רעדן וואָלט שוין געקומען פֿון זיך אַליין.

נאָר פֿאַרוואָס בין איך אַזוי פֿאַראינטערעסירט, אַז מאַני לייב איז אַזאַל זיין אַ רעדנער? עס איז גאָנץ איינפֿאַך, וויל מאַני לייב איז איינער פֿון מיינע באַליבטסטע יידישע דיכטער און איך וואָלט וועלן, אַז ער זאָל זיין וואָס מער באַרימט. אמת, ווען מאַני לייב זאָל אַנפֿאַנגען רעדן מיט אַ נביא־טאָן וועגן משיחן, אויסלייזונג א.אַ.וו., וואָלט ער ביי מיר אַ סך פֿאַרלאָרן, וויל מיר געפֿעלט גראָד מאַני לייב ווי ער איז איצט, אָבער ער וואָלט ביים גרויסן עולם אַ סך געוואונען.

נאָר מאַני לייב וועט בלייבן ווי ער איז: אַ גרויסער פּאָעט און אַ גרויסער שווייגער.

מאני לייב האט קיינמאל קיין זאך ניט געטאן צו געווינען פאפולאריטעט. אין קעגנטייל, ער האט זיינע ערשטע טריט אין דער יידישער פאעזיע געמאכט מיט א פאראכטונג צו פאפולאריטעט. עס איז געווען א שיטה אזא ביי א גרופע יונגע יידישע פאעטן, מיט קנאפע דריי צענדליק יאר צוריק, ביי אונדז אין ניו־יארק, צו פאראכטן פאפולאריטעט. מאני לייב איז געווען איינער פון די אנפירער. זיי פלעגן זיצן אין שלומס קאפע ביי א קריגל קאווע, דעבאטירן וועגן קונסט, ליטעראטור, מיסטיציזם, סימבאליזם און אז קונסט איז בלויז צוליב קונסט און וויטער גארנישט. יעדער פון זיי האט זיך באריימט, אז ער האט די קלענסטע צאל לעזער. עס איז געווען א גרויסע באליידיקונג פאר עמעצן פון דער גרופע, ווען מען האט אים געזאגט, אז ער האט א סך לעזער. עס האט געהייסן, אז עפעס איז דער מער מיט זיין קינסטלערישן טאלאנט, אז א סך מענטשן פארשטייען וואס ער שרייבט און ווילן עס לייענען. איך בין גראד איינמאל געווען דערביי, וען איינער פון דער גרופע האט זיך באריימט, אז ער האט העכסטנס הונדערט לעזער, און א צווייטער האט אים גלייך איבערגעיאגט און האט פארזיכערט, אז ער אליין האט נאך וויניקער.

דער טעארעטיקער פון דער גרופע, וואס האט געזוכט נייע וועגן אין דער קונסט און פאעזיע און האט מבטל געווען די אלטע, איז גראד אליין אין גאנצן ניט געווען קיין פאעט. ער איז אין אלגעמיין ניט געווען קיין מייסטער מיט דער פען, דערפאר איז ער אבער געווען א מייסטער מיט דער צונג און ער איז געווען פול אנגעפאקט מיט ביכער. ניט געווען וואס ער זאל ניט האבן געלייענט. דאס איז געווען קאליא טעפער. ער איז געווען דער וואלט־זאגער, דער טעארעטישער באגרינדער פון נייע קינסטלערישע שטימונגען פון דער גרופע, וואס די מייסטע פון זיי האבן ניט געהאט ענוג צונג ארויסצוזאגן און צו פארמולירן וואס זיי ווילן.

נאר עס האט ניט געהאלפן. אייניקע פון דער גרופע זיינען גראד ביסלעכווייז גאנץ פאפולער געווארן. מער פון זיי אלעמען מאני לייב. וען עס זיינען אפ־געדרוקט געווארן די ערשטע זאמלונגען פון מאני לייבס לידער, זיינען זיי זייער גוט פארקויפט געווארן. איך וויס ניט וי מאני לייב האט זיך דעמאלט געפילט, וען ער האט געזען, אז זיינע באמיאונגען ניט צו ווערן פאפולער זיינען דורכ־געפאלן. אבער דאס ענדערט ניט דעם פאקט, אז מאני לייב האט אויסגענומען ביים יידישן לעזער. פיל מער, מאני לייב איז פאפולער געווארן ניט בלויז ביי די דערוואקסענע יידישע לעזער, נאר אויך ביי די קינדער פון די יידישע שולן. צווישן זיינע לידער האבן זיך געפונען אזעלכע, וואס האבן שטארק אויסגענומען ביי די יידישע שול־קינדער. קיינער קען ניט אזוי גוט ארריינפלעכטן א מעשהלע אין א ליד, אדער ריכטיקער, קיינער קען נישט דערציילן אזוי פאעטיש א מע־שהלע, ווי מאני לייב. ער איז דער קינסטלער פון דער יידישער באלאדע, פון דערציילן אין פערזן פאלקס־מעשהלעך מיט זייער גאנצן צויבער און חן.

עס האט ניט געהאלפן מאני לייבן זיין מיסטיציזם, זיין סימבאליזם, מיט וועלכן ער האט זיין דיכטער־וועג אנגעפאנגען און וואס האט געדארפט האלטן זיין לעזער־קרייז אזוי קליין ווי מעגלעך. ער האט ניט אויסגעפירט. ער האט געוואונען, וואס ווייטער, אלץ מער לעזער. דער עולם האט זיך וויניק געקימערט

מיט דעם, וואס מאני לייב זוכט נייע וועגן אין דער יידישער פאעזיע, און וואס ער איז א מאדערנער ליריקער און שרייבט עפעס אנדערש ווי די פרי׳ערדיקע יידישע דיכטער. דער עולם קימערט זיך אין אלגעמיין גאנץ ווייניק מיט די טע־ארי׳עס וועגן קונסט און ליטעראטור. עס דארף דעם עולם געפעלן, עס דארף צו אים אפעלירן, און איר קענט עס אנרופן מיט וועלכן נאמען איר ווילט אליין. מאני לייבס דיכטונג איז דעם יידישן עולם געפעלן געווארן, עס האט צו אים אפעלירט. דער עולם האט זיינע לידער אפילו אנגעפאנגען זינגען.

און אין דער אמתן איז מאני לייב מיט זיין גאנצער מאדערנקייט, מיט זיין גאנצן מיסטיציזם, דאך אין גרונט א רעאליסטישער דיכטער. אויב מען וויל, קען מען עס אנרופן מאדערנע רעאליסטישקייט. אמת, עס פארט זיך ניט, אבער א סימבאל׳יזם, וואס דאס פאלק פארשטייט און זעצט עס איבער אין זיינע ווער־טער, איז רעאליזם. מאני לייב איז אפט אפילו גאנץ סענטימענטאל.

עס האט ניט געשטימט מיט דער טעאריע פון די „יונגע" וועגן קונסט און ליטעראטור צו דיכטן סאציאלע לידער. קונסט איז בלויז פאר קונסט. סאציאל׳ע לידער זיינען טענדענציעזע און ממילא ניט קיין קונסט. סאציאלע מאטיוון זיינען פראפאגאנדע, אגיטאציע — אן ארבעט פאר פראזע־שרייבער, אבער ניט פאר קיין פאעטן. נאר אויך אין דעם פאל האט מאני לייב געבראכן די טעאריע פון די „יונגע", פון וועלכע ער איז געווען דער הויפט־פירער. ער האט אנגעשריבן א ריי אויסגעצייכנטע סאציאלע לידער, וועלכע זיינען א גלענצנדער בייטראג צו דער יידישער סאציאל׳ער דיכטונג. און ער וועט טאן זייער גוט, ווען ער וועט זיי צונויפגענעמען און זיי ארויסגעבן אין א בוך.

די טעאריע אז סאציאלע מאטיוון זיינען טענדענציעז, האט אין אלגעמיין וויניק לאגיק אין זיך. עס וואלט אפשר געווען רעכט, ווען פאעזיע וואלט געווען אן אויסדרוק בלויז פון געפילן. אבער אין פאעזיע ווערן אויך אויסגעדריקט גע־דאנקען און אפילו מיינונגען. אבער געדאנקען האבן א טענדענץ, זיי באצווועקן עפעס. און אויב א דיכטער מוז אויך טראכטן און ניט בלויז פילן, דאן קען זיין געדאנק אויך באפרוכטעט ווערן פון א סאציאלן מאטיוו. איך מיין דעריבער, אז סאציאל׳ע דיכטונג קען זיין פונקט אזוי פאעטיש, ווי דיכטונג וועגן ליבע.

מאני לייב איז דורך און דורך א סאציאל׳ע געשטימטער מענטש. אבער איך ווייס ניט, צוליב וועלכע אורזאכן ער האט זיך א לאנגע צייט געהאלטן וויט פון סאציאל׳ער דיכטונג. איז דאס געווען די ווירקונג פון א טעאריע? דאס גלייבט זיך מיר ניט. מאני לייב איז געווארן א סאציאליסט אין זיינע יונגע יארן. דער סאציאליזם איז איינגעבאקן אין זיין הארצן נאך איצט אין זיין פולער ריינ־קייט. ער האט זיך ביי אים ניט אפגעריבן און ער האט אים אפגעהיט פון פאר־שווענדונג. סאציאל׳ע דיכטונג האט דעריבער אים אלע מאל געדארפט זיין נאענט צום הארצן, אבער ער האט בלויז די לעצטע יארן אנגעפאנגען באנוצן זיין גרויסן פאעטישן טאלאנט פאר סאציאל׳ער דיכטונג.

איך ווייל ענדיקן מיט א וואונטש, אז דער 60יעריקער יונגער מאני לייב זאל נאך א סך יארן באריכערן די יידישע פאעזיע און אויך די יידישע סאציאלע פאעזיע, ווי ער האט עס געטאן ביז איצט, און ער זאל האלטן אין זינען, אז צו 60 יאר פאנגט מען אן ניט ווערן אלט, ווי אין „פרק" שטייט, נאר אז עס פאנגט זיך ערשט אן די צווייטע יוגנט.

מ. אלגין

אלגין איז געבוירן געווארן מיט אלע אייגנשאפטן און פעאיקייטן צו זיין א צירלעך־מאניר־עכער מאדערנער סאלאן־אינטעליגענט, אבער דאס לעבן האט אזוי געפירט, אז ער זאל זיין א רעוואלוציאנערער קעמפער, א פירער פון פראלעטאריאט.

אלגין האט געדארפט וואוינען אין באקוועמע רייך־מעבלירטע צימערן, אויס־געהאנגען מיט מאדערניסטישע בילדער, אויסגעשטעלט מיט מאדערניסטישע סטאטועטקעס, אנגעווארפן מיט מאדערניסטישע ליטעראריש ביכער, און זיצן און שמועסן מיט סענטימענטאל־פאעטיש־געשטימטע דאמען פון דער העכערער געזעלשאפט וועגן מאדערנער ליטעראטור, מאדערנער פאעזיע און מאדערנער קונסט. דאס לעבן האט אבער אזוי געפירט, אז ער זאל זיצן אין אפגעלאזט־נער, פארשטויבטער פראלעטארישער רעדאקציע, שרייבן קאמוניסטישע פאלי־טישע ארטיקלען, וואס האבן אים גאנץ אפט אליין געמוזט שלאגן צום הארצן, האלטן לעקציעס וועגן פראלעטארישער ליטעראטור אין וועלכער ער אליין האט ניט געגלויבט, און זיין ארומגערינגעלט מיט מענטשן, וואס אונטער אנ־דערע אומשטענדן וואלט ער זיי אפילו א האנט ניט געגעבן. ער האט מיר טאקע איין מאל אין א מאמענט פון אויפרעגונג געזאגט וועגן איינעם פון די פירער פון די אידישע קאמוניסטן: איך וואלט דאך אט דעם גראבן־יונג, אט דעם בוריל, קיין מאל אפילו די האנט ניט געגעבן, אבער איצט מוז איך אים רופן כאווער...

נאר איך בין ווייט ניט זיכער, אז אלגין איז טאקע געווען אזוי פארליבט אין מאדערנער ליטעראטור, אין מאדערנער פאעזיע און אין מאדערנער קונסט, וועגן וועלכער ער פלעגט זיך אפט כאפן שרייבן מיט גרויס באגייסטערונג. איך בין מער געניגט צו גלויבן, אז דאס איז ביי אים געווען אן אינטעליגענטישער מאניער, אן אויסברוך פון אינטעליגענטישער פראגרעסיווקייט, וואס דארף זיין פאר אלץ וואס איז ניי. און אפשר איז דאס געווען צוליב דעם, וואס די אלע מאדערניסטן האבן זיך גערופן מיט דעם נאמען „יונגע" און אלגין האט גע־וואלט, אז מען זאל אים האלטן פאר א יונגן. זיין באליבטסטער פסעודאנים איז געווען „דער אייביק יונגער". נאר מיט זיין גאנצער באגייסטערונג פאר די „יונגע" און מיט אלע זיינע לויב־געזאנגען פאר זיי, האט ער דאך ביי די „יונגע" קיין אנערקענונג ניט געקראגן, ווייל ער איז מיט זיין גאנצן ארט שרייבן, מיט זיין סטיל געווען דער היפוך פון זיי. ער, אלגין, האט געשריבן קלאר, געשליפן, אן פינטעלעך, שטרענג־גראמאטיקאליש און די ווערטער און די זאצן זיינען ביי אים געווען אויסגעשטעלט ווי געמושטירטע סאלדאטן. די „יונגע" האבן באטראכט זיין ארט שרייבן פאר אלטמאדיש, מליצהדיק, זיס און סענטי־מענטאל.

אלגין איז געווען איינער פון אונדזערע געבילדעטסטע אידישע שרייבער. ער האט א סך געלערנט און א סך געוואוסט. אויסער, וואס ער האט געהאט גוטע פעאיקייטן, איז ער אויך געווען ארבעטזאם. ער האט ניט בלויז געזוכט אנדערע צו לערנען, נאר ער האט אויך שטענדיק אליין געלערנט. עס האט

אים אַבער געפֿעלט איין זאַך אין זיין אַזוייטיקער בילדונג און דאָס איז אייגנ־
אַרטיקייט. ער האָט ניט געהאַט קיין אייגענעם „עפּעס", אויב מען קען זיך אַזוי
אויסדריקן, אין אַלץ וואָס ער האָט געלערנט. ער האָט אויסגעצייכנט גוט פֿאַר־
שטאַנען וואָס ער האָט גלעלייענט און געלערנט פֿון די פֿאַרשיידענע ביכער און
ער האָט עס אויך געקענט זייער גוט איבערזאָגן, אָבער ער האָט ניט אריינגע־
טראָגן עפּעס אייגענס. ער האָט, ווי איך פֿלעג אַמאָל טראַכטן, עפּעס ווי מורא
געהאַט. ער האָט זיך געפֿילט זיכערער צו נעמען אַ פֿאַרטיקן געדאַנק אָדער אַ
טעאָריע און עס איבערזאָגן ווי ער האָט עס געקראָגן. ער איז דערבּיבער אין זיין
גאַנצער פֿאַליטישער קאַריערע אַלץ מאָל געשטאַנען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון
אייגעם, וואָס האָט געהאַט מער מוט צו דענקען זעלבשטענדיק.

אָבגין האָט געהאַט מערערע אייגנשאַפֿטן, וואָס נויטיקן זיך פֿאַר אַ פֿאַליטישן
פֿירער. אויסער, וואָס ער איז געווען אַ גוטער פֿאַליטישער שרייבער און האָט
געקענט שרייבן אין אַ שפּראַך, וואָס אַגיטירט און אַפּעלירט — ער איז געווען
אַן אויסגעצייכנטער פּראָקלאַמאַציע־שרייבער — איז ער אויך געווען אַ גוטער
רעדנער, וואָס האָט געקענט אָפּעלירן צו די מאַסן. און ער האָט ליב געהאַט די
פּלאַטפֿאָרמע און ביסלעכווייז האָט זיך ביי אים אויך אַנטוויקלט די אַמביציע
צו זיין אַ פֿאַליטישער פֿירער. אָבער אַנשטאָט צו זיין אַ פֿירער, איז ער שטענדיק
געפֿירט געוואָרן און ער האָט עס אויך מייסטנס געוואוסט. און וועג ער האָט איין
מאָל אָנגעפֿאַנגען גלויבן, אַז ענדלעך איז דערפֿילט געוואָרן זיין אַמביציע צו זיין
אַ פֿאַליטישער פֿירער, איז ער ערשט דאַמאָלט ניט בלויז געפֿירט געוואָרן, נאָר
אויך פֿאַרפֿירט געוואָרן. דאָס איז געווען, וועג ער איז איבערגעאַנגען צום קאָ־
מוניזם.

*

איך בין מיט אָבגינען געווען באַקאַנט אַ לאַנגע צייט. מיין באַקאַנטשאַפֿט
מיט אים פֿאַנגט זיך אָן פֿון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, וועג איך
האָב זיך דאָס ערשטע מאָל מיט אים געטראָפֿן אין ווילנע, אין דער רעדאַקציע
פֿון דער ערשטער בונדיסטישער טעגלעכער צייטונג „דער וועקער" (שפּעטער
„פֿאָלקס־צייטונג"). דאָס איז געווען סוף 1905. און עס האָט זיך אַזוי געמאַכט,
אַז אונדזער באַקאַנטשאַפֿט איז פֿאַרגעזעצט געוואָרן אונטער פֿאַרשידענע באַ־
דינגונגען און צושטענדן, ביז זי האָט זיך איבערגעריסן אין יאָר 1923 אויף
אייביק.

מיר האָבן געאַרבעט צוזאַמען אין דער רעדאַקציע פֿון דער „פֿאָלקס־צייי־
טונג", פֿון דעם טאָג ווי זי האָט אָנגעפֿאַנגען דערשיינען. און אַ יאָר שפּעטער,
נאָכדעם ווי די „פֿאָלקס־צייטונג" האָט, צוליב פּאָליציאישע באַדינגונגען, גע־
מוזט אויפֿגעבן איר עקזיסטענץ, האָבן מיר זיך געטראָפֿן אין דער היידעלבערגער
אוניווערזיטעט און צולעצט אין ניו יאָרק, וואו מיר האָבן עטלעכע יאָר צוזאַמען
געאַרבעט אין „פֿאָרווערטס", רעדאַקטירט צוזאַמען די „נייע וועלט" פֿון דער
אידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע, און צום סוף צוזאַמען געאַרבעט אין
דער „פֿרייהייט", און צוזאַמען זיך געשלאָגן מיט די קאָמוניסטן (די „פֿרייהייט"
איז אין אָנפֿאַנג ניט געווען אָפֿיציעל קאָמוניסטיש) ביז — ביז אָלגין האָט
שלום געמאַכט מיט די קאָמונסטן און איז געוואָרן אין גאַנצן אַ זייעריקער און

איך האָב מיט די קאָמוניסטן אין גאַנצן איבערגעריסן, און מיט דעם איז איבער־
געריסן געוואָרן מיין לאַנגע באַקאַנטשאַפֿט מיט אַלגינען. ווען מיר בײדע זיך
אַמאָל טרעפֿן אויג־אויף־אויג, אין גאָס, פֿלעגן מיר בײדע אַנשטעלן אַז פֿאַר־
געסן פּנים, ווי מיר וואָלטן איינער דעם אַנדערן ניט באַמערקט.

איך האָב פֿון אַלגינס שרײַבן, זײַן סטיל, איז געווען ניט נאָך מיין געשמאַק. ער איז
פֿאַר מיר געווען צו זיס, צו סענטימענטאַל און צו בוימלדיק. איך האָב אַבער
געוואוסט, אַז אַ גאַנץ גרויסע צאָל פֿון די לייענער האָבן ליב אָט דעם מין
שרײַבן און עס אַפּעלירט צו זיי. נאָר איך האָב אַלע מאָל זייער וויניק געהאַלטן
פֿון אַלגינס בעלעטריסטישן טאַלאַנט און פֿון זײַנע פֿאַיקייטן אַלס לִיטעראַטור־
קריטיקער. דאָס האָט אַ פּאָר מאָל געפֿירט צו אַ ברוגז צווישן אונדז ביידן,
וויל אַלגין האָט אין זײַנע יינגערע יאָרן, ווען מיר האָבן זיך דאָס ערשטע מאָל
געטראָפֿן, גראָד שטאַרק געגלויבט אין זיין בעלעטריסטישן טאַלאַנט און שפּעטער
— דאָס איז שוין געווען אין אַמעריקע — האָט ער אויך אַנגעפֿאַנגען שטאַרק
גלויבן אין זיין טאַלאַנט אַלס לִיטעראַטור־קריטיקער.

איין ברוגז איז געווען אַ גאַנץ שטאַרקער און ער איז געבליבן „פֿאַראײ־
ביקט" אין די בלעטער פֿון דער „נייער וועלט". עס איז געווען אַ גרויסע
דעבאַטע, וואָס האָט אין יענער צייט אַרויסגערופֿן אַ רעכט ביסל אויפֿזען אין
אונדזער קלײנער שרײַבערשער וועלטל.

דאָס איז געווען מיט אַ פּאָר צענדליק יאָר צוריק, ווען אַלגין און איך זײַנען
צוזאַמען געווען אין דער רעדאַקציע־קאָלעגיע פֿון דער „נייער וועלט", וואָס איז
אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון דער אידישער סאָציאַליסטישער פֿעדעראַציע. אַלגין
איז געווען דער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר און דער ליטעראַטור־קריטיקער, און
איך בין גאַנץ אָפֿט ניט געווען איינפֿאַרשטאַנען מיט זײַנע אָפּשאָצונגען. געווײַ־
לעך פֿלעג איך אים זאָגן מיין מיינונג ביי אַ גלאָז טיי אָדער ביי אַ קריגל קאָפֿע,
נאָר מאַנכעס מאָל פֿלעג איך זײַנע לִיטעראַרישע מבינות אויך פֿאַרטשעפּען אין
מײַנע נאָטיצן, אונטער דעם נאָמען „אין קעסל גרוב", וואָס איך פֿלעג שרײַבן
פֿאַר דער „נייער וועלט".

גראָד איז אין יענער צייט געווען אַ מין עפּידעמיע פֿון אולטראַ־מאָדערניזם,
קוביזם, פֿוטוריזם, דאַדיזם און פֿאַרשיידענע אַנדערע מאָדערניזמען. עס איז
געווען אין דער גרויסער אויפֿרודערונגס־צייט פֿון נאָך דער מלחמה, ווען אַלץ
האָט זיך איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ און די קונסט און די לִיטעראַטור
האָט ניט געקענט אָפּשטיין. דער „אייביק יונגער" אַלגין איז נאָטירלעך שטאַרק
פֿאַרכאָפּט געוואָרן פֿון דער אולטראַ־מאָדערניסטישער עפּידעמיע. זיינען דאָך די
אַלע אולטראַ־מאָדערניסטן געווען יונגע, טא ווי זאָל ער ניט זײַן צווישן זיי?
נאָר אַזוי ווי ער אַליין האָט אולטראַ־מאָדערניסטיש ניט געקענט שרײַבן, וויל
גאָט האָט אים, ווי שוין פֿריער באַמערקט, „געשטראָפֿט" מיט אַ קלאָרער, גע־
צירקלטער און גראַמאַטיקאַלישער שפּראַך און אים דערצו נאָך געגעבן אַ גרויסע
פֿאַרציע סענטימענטאַליטעט און זיסקייט — קורץ, אַלץ וואָס טויג ניט פֿאַר אול־
טראַ־מאָדערניסטישע שרײַבער — האָט ער זיין חלק פֿאַר דער דאָזיקער קונסט
געטאָן דערמיט, וואָס ער האָט געשריבן פֿאַר איר באַגייסטערטע לויב־געזאַנגען

און איז געווארן איר אויסטייטשער, איר מפורש, אויב מען קען עס אזוי אנרופן.

אלגין האט געהאט די אייגנטימלעכע פעאיקייט זיך אליין ארייננצוטרייבן אין א באגייסטערונג, וועו ער האט געגלויבט, אז דאס איז נויטיק. ער פלעגט זיך קענען אליין אונטערהייצן, כדי זיך צו דערוואַרעמען. ער איז געווען זיין אייגענער אגיטאטאר, וואס האט זיך געקענט ארייננאגיטירן ביז דעם העכסטן עקסטאז. דער אנפאנג איז געווען א געקינסטלטער, ניט קיין אמתער, ניט קיין אויפריכטיקער, ווייל דער אולטרא־מאדערניזם האט צו אים, לויט זיין כאראקטער, זיין נאטור, און גאנצן אינערלעכן מהות ניט געקענט אפעלירן. אבער וועו ער האט זיך אונטערגעהייצט, זיך ארייננאגיטירט און זיך אריינגעטריבן אין א באגייסטערונג, איז ער דעמאלט ווירקלעך געווען איבערצייגט, אז ער גלויבט אזוי.

פאר מיר, אבער, זיינען אלגינס לויב־געזאנגען פאר די אולטרא־מאדער־ניסטישע פארפאסונגען, וועגן וועלכע ער האט געשריבן, געווען גארניט איבער־צייגנד. מיר פלעגן האבן וועגן דעם, ווי שוין פריער באמערקט, שטענדיקע דעבאטן, ביז אלגין איז אינמאל שטארק אין כעס געוואָרן און ער האט מיך אין אינער פון זיינע ליטעראַרישע קריטיקן גאר ניט איידל אנגעגריפן. זיין כעס איז אפשר געווען א גאנץ באַרעכטיקטער, ווייל איך פלעג צו־אפט פאר־טשעפען זיין ליטעראַרישע מבינות. אין מאל האב איך אים טאקע גאנץ שטארק פארטשעפעט. עס איז עפעס ארויסגעגאנגען א נייער ליטעראַרישער זאמלבוך, וואס איז געווען פול מיט אולטרא־מאדערניסטישע שאפונגען פון אלע מינים. אלגין האט אין דער „נייער וועלט" אנגעשריבן א באגייסטערטע קריטיק, איבער־דרוקנדיק אייניקע מוסטערן פון דעם בוך, צו וויזן וויי הויך־קינסטלעריש די שאפונגען זיינען. בין איך געקומען אין דעם נאַענטסטן נומער „נייע וועלט" און האב געבעטן אלגינען, אז ער זאל פארטייטשן די מוסטערן פון די קינסטלערישע שאפונגען, וואס ער האט איבערגעדרוקט פון זאמל־בוך, כדי אויך איך זאל זיי קענען פארשטיין און באגייסטערט ווערן. איינע פון אט די שאפונגען, געדענק איך, איז געווען א קוביסטיש ליד וועגן ניו יארק. אין אט דעם ליד, ווי עס איז געווען איבערגעדרוקט אין דער „נייער וועלט", איז געווען אן אומפאר־שטענדלעכע שורה, וואס האט זיך געלייענט „קוקס, קוקס, קוקס" — ווערטער אזעלכע, וואס אלגין אליין האט אויך ניט פארשטאנען. ער האט אבער אין זיי געזען א סימבאלישן אויסדרוק פון דער אויסטערלישער שטאט ניו יארק. לייי־ענענדיק אט דאס ליד, האט ער דערקלערט, האט זיך אים פארגעשטעלט ווי אויף א הויכן וואלקן־קראצער אין ניו יארק, שטייט א מכשפה מיט גרויע צעשוי־בערטע האר מיט שפיציקע שיטערע ציין און שרייט מיט א גרילצענדן קול: די אומפארשטענדלעכע ווערטער „קוקס, קוקס, קוקס". האב איך געוואלט וויסן וויי אזוי דאס ווארט „קוקס" קען ביי איינעם ארויסרופן א בילד פון א מכשפה מיט גרויע צעשויבערטע האר מיט שפיציקע שיטערע ציין, וואס שטייט אויפן שפיץ פון א וואלקן־קראצער און שרייט מיט א גרילצענדן קול. האט מיר אלגין דערפאר דערלאנגט א פארציע און מיר געזאגט, אז אזא מענטש ווי איך, וואס פארשטייט ניט און ווייס ניט, דארף בעסער שווייגן. האב איך נאטירלעך ניט געוואלט בלייבן שולדיק א חוב און האב געענטפערט. עס איז געווען זייער ניט

קיין אַנגענעמער ענטפֿער. איך האָב אין אים אויסגעזאָגט דעם סוד, וואָס איך האָב פֿריער געוואוסט, אז אַלגינס מכשפֿה מיט די גרויע צעשויבערטע האָר מיט די שפּיציקע שיטערע ציין, איז ביי אים באַשאַפֿן געוואָרן דורך זיינעם אַן אייגענעם גריין, וואָס ער האָט געמאַכט ביים איבערשרייבן דאָס ליד פֿאַר זיין אַרטיקל. אין דעם דערמאָנטן ליד זיינען די ווערטער געווען ניט "קוקס, קוקס, קוקס", נאָר "קובס, קובס, קובס", וואָס זיינען גאָנץ פֿאַרשטענדלעך. דער פֿאַר־פֿאַסער פֿון ליד האָט נעמלעך געוואָלט זאָגן, אז די הייזער פֿון ניויאָרק זיינען קובן אָדער קוביקן. ער האָט געקענט פשוט זאָגן קאַסטנס, עס וואָלט געווען די זעלביקע "פֿאַעזיע", אָבער עס איז דעמאָלט געווען די צייט, ווי שוין געזאָגט, וועט עס האָט געבושעוועט די עפּידעמיע פֿון קוביזם אין מאָל־קונסט, און אויך די פֿאַעזיע האָט זיך אָנגעשטעקט. נאָר וואָס מען זאָל ניט זאָגן וועגן דער פֿאַע־טישער און גראַמאַטיקאַלישער זייט פֿון די ווערטער "קובס, קובס, קובס", קענען זיי דאָך בלויז אַרויסרופֿן אַ פֿאַרשטעלונג פֿון פֿירקאַנטיקע קאַסטנס, אָדער קעסטלאָך, אָבער ניט פֿון אַ מכשפֿה מיט גרויע צעשויבערטע האָר און מיט שפּיציקע שיטערע ציין, וואָס שרייט אַרויס מיט אַ גרילצענדן קול משונהדיקע אומפֿאַרשטענדלעכע ווערטער.

*

איך האָב זיך אפֿשר אַ ביסל צו לאַנג אָפּגעשטעלט אויף דעם עפּיזאָד, אָבער איך גלויב, אז ער כאַראַקטעריזירט אַלגינען אין אַ גאַנץ גרויסער מאָס. מען דאַרף דערביי אויך דערמאָנען, אז אין דריי־פֿיר יאָר אַרום האָט אַלגין גע־שריבן וועגן ליטעראַטור גאַנץ אַנדערש און אויך מיט דער זעלביקער באַגייס־טערונג. עס איז געווען וועגן "פֿראַלעטאַרישער ליטעראַטור", וואָס ער האָט פֿריער געהאט אָפּגעשטריטן. דאָס איז אָבער ניט געווען קיין ווידערשפּרוך. עס איז בלויז געווען אַן אַנדער פֿאַל פֿון זיך אַליין אַרייננאַגיטירן און זיך מאַכן גלויבן.

איך האָב קיין צווייפֿל ניט, אז אַלגין האָט געהאַט אַן ערנסטע באַציונג צו דער אידישער ליטעראַטור. ער האָט ליב געהאַט די אידישע ליטעראַטור און האָט אויך ליב געהאַט די אידישע שפּראַך. ער האָט געזאָרגט פֿאַר דער אַנט־וויקלונג פֿון אידיש און ער האָט אין זיין שרייבן גאַנץ שטרענג אָפּגעהיט די ריינקייט פֿון דער אידישער שפּראַך און האָט זיך באַמיט איר צו פֿאַרשענערן און צו באַרייכערן. אָבער דאָס אַלץ מאַכט אייגעם ניט פֿאַר אַ ליטעראַט און פֿאַר אַ ליטעראַטור־קריטיקער. ניט יעדער, וואָס האָט ליב ליטעראַטור איז אויך אַ מבין אויף ליטעראַטור. אַלגין האָט אין ליטעראַטור ניט געהאַט קיין מער זעלב־שטענדיקע מיינונג, ווי ער האָט עס געהאַט אין פֿאַליטיק. נאָר ליטעראַטור איז אים געווען נענטער ווי פֿאַליטיק, ווייל אַלגינס זיין אין פֿאַליטיק איז אינגאַנצן געווען אַ טעות. עס האָט אים דעריבער שטאַרקער אָנגעירט, וועט מען האָט באַשטריטן זיינע ליטעראַרישע פֿעאיקייטן און זיינע ליטעראַרישע מבינות.

פֿאַר די מערערע יאָרן, וואָס איך בין מיט אַלגינען געווען באַקאַנט און גע־אַרבעט צוזאַמען, איז מיר, חוץ אייגמאָל, ניט אויסגעקומען זיך צו שטרייטן מיט אים וועגן סאָציאַל־פֿאַליטישע אָדער סאָציאַל־עקאָנאָמישע פֿראָגן. און דאָס זיינען דאָך געווען די פֿראָגן, מיט וועלכע מיר זיינען געווען פּסדר פֿאַרנומען

און אין ווּעלכע עס האָט זיך שטענדיק אויסגעדריקט אונדזער שריפֿטשטעלע־רישע און געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט. דאָס איין מאָל איז געווען אַן עפּנטלעכע דעבאַטע, אין ווּעלכער עס האָבן אַנטייל געהאַט אַבּ. קאַהאַן, אַלגין, בורגין און איך. עס איז געווען אַ דעבאַטע וועגן באָלשעוויזם, און אַלגין האָט אין איר פֿאַרטראָטן די עקסטרעם־רעכטע מענשעוויסטישע ריכטונג. דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען ער האָט געגלויבט, אַז לענין איז געווען אַ באַצאָלטער שפּיאָן און פֿראָוואָקאַטאָר פֿון דייטשן קייזער. ווייטער געדענק איך מער ניט, אַז מיר זאָלן האָבן, ווי לאַנג מיר זיינען געווען צוזאַמען, זיך געשטריטן וועגן פּאָליטישע אַדער סאָציאַלע פֿראָגן. און דאָס איז ניט געווען וויל מיר האָבן אַלע מאָל גע־שטימט אין אונדזערע מיינונגען. אין קעגנטייל, מיר האָבן אָפֿט גאָרניט גע־שטימט, עס האָט אָפֿגעהאַנגען אונטער וועמענס איינפֿלוס אַלגינס פּאָליטישע מיי־נונגען זיינען געשטאַנען, אָבער עס האָט אַלגינען אַ לאַנגע צייט געפֿעלט די אַמביציע פֿאַר פּאָליטיק, אַז ער זאָל זיך שטאַרק אינטערעסירן פֿאַר זיינע פּאָליטישע מיינונגען, וואָס זיינען באמת סאַי ווי קיין מאָל ניט געווען אין גאַנצן זיינע אייגענע. איך וואָלט געזאָגט, אַז וואָס איז שייך צו פּאָליטיק, האָט אַלגין דע־מאָלט ניט געהאַט קיין סופּעריאָטעט־קאָמפּלעקס. ער איז שטענדיק געגאַנגען אין דעם וועג, וואָס די פֿאַרטיי האָט פֿאַר אים אָנגעצייכנט, אָדער ער האָט זיך געלאָזט פֿירן פֿון אימעצן, וואָס האָט אים געזומען אין דער האַנט. ערשט, וועט עס האָט זיך ביי אים צוליב דעם אַנטוויקלט אַן אינפֿעריאָריטעט־קאָמפּלעקס, איז ביי אים, ווי דער נאַטירלעכער גאַנג איז, שפּעטער אויסגעוואַקסן אַ סופּעריאָרי־טעט־קאָמפּלעקס אַלס פּאָליטיקער, און דאָס האָט אים אויך געבראַכט צום קאָמוניזם.

איך קען מיר ניט דערמאָנען, אַז אַלגין האָט וועט עס איז געהאַט אין „בונד" אַן אָנדער מיינונג וועגן וועלכער עס איז אַ פֿראָגע, ווי די, וואָס איז אָנגעצייכנט געווארן פֿון צענטראַל־קאָמיטעט. און עס זיינען געווען שטרייט־פֿראָגן אין „בונד", וועגן וועלכע די מיינונגען זיינען מאַנכעס מאָל גאַנץ שאַרף געטיילט געווארן. איך קען מיר אויך ניט דערמאָנען, אַז אַלגין האָט וועט עס איז אין וועלכער פֿראָגע ניט איינגעשטימט מיט דעם אָפּיס פֿון דער אַמעריקאַנער אידישער סאָציאַלי־טישער פּעדעראַציע, אין וועלכער ער איז געווען טעטיק מערערע יאָרן. איך גע־דענק ניט, אַז אַלגין זאָל זיין וועט עס איז אין דער אָפּאָזיציע אין די פּאָליטישע אַרגאַניזאַציעס, מיט וועלכע ער איז געווען פֿאַרבונדן. ער איז שטענדיק גע־שטאַנען מיט דער פֿירערשאַפֿט פֿון דער אַרגאַניזאַציע און איז געווייגלעך געשטאַנען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון איינעם פֿון די פֿירער, וואָס האָט אים אַרײַנגענומען אין האַנט. עס איז געווען אין אונדזער פּאָליטישער טעטיקייט אַ כלל, אַז אַלגין לייגט שטענדיק ביי אימיצן אין וועסטל־קעשענע.

איך האָב דעם איינדרוק, אַז אַלגין האָט געווואוסט, אַז ער געפֿינט זיך אונ־טער דעם איינפֿלוס פֿון מענטשן, וואָס האָבן די אַמביציע פֿאַר פּאָליטישער פֿי־רערשאַפֿט, אָבער אַ לאַנגע צייט האָט עס אים ניט געקימערט. פּאָליטישע פֿירער־שאַפֿט איז דאָמאָלט ניט געווען זיין אַמביציע. נאָר ביסלעכווייז האָט זיך ביי אים אויך אָט די אַמביציע אַנגעפֿאַנגען אַנטוויקלען, און וויסנדיק, אַז ער לייגט שטענדיק ביי אימיצן אין וועסטל־קעשענע, האָט ער אַנגעפֿאַנגען ליידן פֿון אַן

אינפֿאָריאָריטעט־קאָמפּלעקס פֿון וועלכן ער האָט זיך געוואָלט באַפֿרייען. און דאָס האָט ער געקענט טאָן בלויז דורך אַרויסשפּרינגען פֿון וועסטל־קעשענע, וואו ער איז געלעגן. דאָס איז אָבער אים ניט געווען אַזוי לייכט. אין דער וויירקלעכ־קייט האָט ער עס קיין מאָל ניט דורכגעפֿירט. ער איז בלויז פֿון איין וועסטל־קעשענע אַרויסגעשפּרונגען און אין אַן אַנדערע אַרײַנגעשפּרונגען. עס איז אָבער געווען אַ צייט, ווען ער האָט געגלויבט, אַז ער האָט עס דורכגעפֿירט, אַז ער איז געוואָרן זײַן אייגענער פּאָליטישער באָבעאָס, און אַנשטאָט געפֿירט צו ווערן, איז ער אַליין געוואָרן דער פֿירער. דאָס איז געווען נאָך דער שפּאַלטונג פֿון דער אידישער סאָציאָליסטישער פּעדעראַציע.

*

איך ווייס ניט גענוי ווען אַלגין האָט זיך אַנגעפֿאַנגען דערנענטערן צום באָלשעוויזם, וואָס ער האָט פֿריער אַזוי שטאַרק פֿאַרדאַמט, און ווען ער האָט זיך איבערגעבעטן מיט לענינען, וואָס איז געווען פֿריער ביי אים פֿאַרכטן פֿאר אַ פֿראָוואָקאַטאָר און שפּיאָן, וואָס האָט געדינט דעם דייטשן קייזער. איך בין גראָד אין יענער צייט געווען אַוועקגעפֿאָרן אויף עטלעכע חדשים פֿון אַמעריקע, און ווען איך בין געקומען צוריק, האָב איך די מעטאַמאָרפֿאָזע געפֿונען אינגאַנצן אַ פֿאַרטיקע. איך ווייס אָבער אונטער וועמענס איינפֿלוס די ענדערונג אין אַל־גינען איז פֿאַרגעקומען.

דער שידוך וואָס איז געשלאָסן געוואָרן פֿון דער אידישער סאָציאָליסטישער פֿעדעראַציע מיט דער אידישער סעקציע פֿון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי איז געווען פֿון אַנפֿאַנג אָן ניט קיין געראָטענער. עס האָבן זיך כמעט פֿון ערשטן טאָג אָן אַנגעפֿאַנגען רייסעריייען צווישן די צוויי אַרגאַניזאַציעס, און וואָס ווייטער, זיינען די שטרייטיקייטן אַף שטאַרקער געוואָרן ביז עס האָט געהאָלטן ביי אַ גט. די פֿאַראייניקונג פֿון דער אידישער סאָציאָליסטישער פֿעדעראַציע מיט דער אידישער קאָמוניסטישער סעקציע איז געווען דורך דער „וואָרקערס פּאַר־טיי", וועלכע איז אָפּיציעל געווען ניט קאָמוניסטיש, נאָר פֿאַקטיש איז זי קאָנ־טראָלירט און געפֿירט געוואָרן פֿון די קאָמוניסטן. איר אידישער טייל אָבער איז קאָנטראָלירט און געפֿירט געוואָרן פֿון די מיטגלידער פֿון דער אידישער סאָציאָליסטישער פֿעדעראַציע, וועלכע האָבן ניט געשטימט מיט די קאָמוניסטן. דאָס איז געווען ניט קיין נאַטירלעכער צושטאַנד און ער האָט לאַנג ניט געקענט אָנהאַלטן.

די „פֿרייהייט", וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון דעם אידישן טייל פֿון דער „וואָרקערס פּאַרטיי", איז די ערשטע צייט קאָנטראָלירט געוואָרן פֿון די פֿעדעראַציע־מיטגלידער, הגם זי האָט אויך געהאָט אַ קאָמוניסטישן רעדאַקטאָר. עס איז פֿון אָנפֿאַנג אָן אַזוי באַשטימט געוואָרן, אַז עס זאָלן זיין צוויי רעדאַק־טוירים — איינער פֿון דער פֿעדעראַציע און דער צווייטער פֿון די קאָמוניסטן. דעם קאָמוניסטישן רעדאַקטאָר, שכנא עפּשטיין, האָבן מיר גלייך אַ נאָמען גע־געבן „קאָמיסאָר", און מען האָט זיך מיט אים וויניק געריכטן. אַלגין האָט אויף אַזאַ אופֿן זיך אָנגעפֿאַנגען פֿילן דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן, אַז ער איז אַ פֿירער. אין דער אמתן איז ער עס אויך דאָמאָלט ניט געווען, ווייל די „פֿרייהייט"

האָט דאָמאָלט אין אַלגעמיין געהאַט אַ פֿרייַ רעדאַקציע, אין וועלכער עס האָט זיך ניט געפֿילט קיין באַלעבאָס און ניט קיין רעדאַקציע. נאָר אַ קאָאַרדע מיט עפֿאָלעטן האָבן דאָך אַ געווויסע פּסיכאָלאָגישע וווירקונג. דערצו האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז די פֿערזאָן, וואָס האָט אַלגינען אַ לענגערע צייט געהאַלטן אין וועסטל־קעשענע, האָט ניט געהאַט מער קיין באַזונדער שטאַרקן אינטערעס אים וווייטער צו האַלטן. פֿאַר אַלגינען איז ממילא לייכטער געוואָרן אַרויסצושפּרינגען און זיך אָנפּאַנגען פֿילן פֿאַר אַ פֿירער. די אַמביציע האָט זיך ביי אים שוין אָנגעפֿאַנגען אָנטוויקלען פֿון פֿריער. פֿון זיין פֿריערדיקער אינפֿעריאָריטעט־קאָמפּלעקס, ווי איך האָב שוין פֿריער באַמערקט, האָט זיך אָנטוויקלט אַ סופּעריאָריטעט־קאָמפּלעקס. אַלגין האָט געזומען זיין ראַנג אַלס פֿירער זייער ערנסט ביז... ביז אימיצער אָנדערש האָט אים געזומען אין וועסטל־קעשענע.

דער וווייטערדיקער וועג וווי אַזוי אַלגין איז דערגאָנגען צום קאָמוניזם און איז געוואָרן אַ הונדערט־פּראָצענטיקער פּאַרטיי־קאָמוניסט, איז מיר ניט אין גאָנצן באַקאַנט. אונדזערע וועגן האָבן זיך צעשיידט אין דעם אָוונט, וועלן אונדזער גרופּע פֿון דער פֿעדעראַציע האָט געדאַרפֿט ענדגילטיק באַשליסן, אַז מיר דערקלערן די קאָמוניסטן קריג. אונדזער „פֿירער" אַלגין איז מיט אַ טאָג פֿריער, וועלן איך האָב זיך מיט אים גרינדלעך דורכגערעדט וועגן דעם גאָנצן ענין, געווען שטאָק און אייזן פֿאַר קריג. ער האָט זיך דערביי שטאַרק געהיצט און אַרויסגעבראַכט אַלץ מער אַרגומענטן פֿאַרוואָס מען קען ניט און מען טאָר ניט אָננעמען די באַדינגונגען, וואָס די קאָמוניסטן שלאָגן פֿאָר, וווייל די קאָמוניסטן וועלן אונדז פֿאַרשלינגען. נאָר אויף מאָרגן אין אָוונט, וועלן אונדזער גרופּע איז זיך צענויפֿגעקומען באַשליסן וועגן דער פֿראָגע, האָט אַלגין געהאַלטן אַ רעדע, אַז מען דאַרף די באַדינגונגען פֿון די קאָמוניסטן אָננעמען, און ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אויפֿגעהויבן די האָנט צו שטימען פֿאַר. איך האָב גלייך דערקלערט, אַז איך רעזיגניר און איך בין אָוועקגעגאָנגען. איך ווייס דעריבער ניט די איינצלהייטן, ווי אַלגין איז וווייטער געגאָנגען ביז ער איז געוואָרן אַ פֿולשטענדיקער קאָמוניסט.

עס איז אָבער לייכט צו טרעפֿן. אַלגין האָט נאָר געדאַרפֿט קריגן דעם ערשטן שטויס און דעמאָלט איז ער שוין געגאָנגען לייכט וווייטער. און ווען ער איז שוין געוואָרן אַ קאָמוניסט, האָט ער שוין מער ניט געדאַרפֿט טראָכטן. מען האָט שוין פֿאַר אים געטראָכט אין מאָסקוע. ער האָט געקראָגן אַ פּאַרטיקע פּאַרטיי־ליניע און ער איז נאָך איר געגאָנגען. ניט מער, מאָנכעס מאָל פֿלעגט זיך די פּאַרטיי־ליניע אזוי פּלוצלונג און שנעל ענדערן, אַז אַלגין פֿלעגט אינפֿאָך ניט האָבן געוואָג צייט זיך איבערצוקערן אויף דער אַנדערער זייט. ער פֿלעגט ניט דערשמעקן אין פּאַראויס, אַז עס קומט אַן ענדערונג און אַז מ'דאַרף זיך צוגרייטן זיך איבערצוקערן אויף דער אַנדערער זייט, וועלן דער מאָמענט וועט קומען. אָזא פּאַל, למשל, איז געווען, וועלן לאָוושטיין איז אַראָפּ, און אַלגין האָט עס פֿאַר־שלאָפֿן, און ער האָט דורך דעם געהאַט אַ ביסל אומאַנגענעמלעכקייטן. עס זיינען אויך געווען אַנדערע פֿאַלן, וועלן ער איז ניט געווען שנעל גענוג זיך איבערצו־קערן. אויב איך מאַך קיין טעות ניט, איז דאָס אויך געווען דער פֿאַל, וועלן פּאָסטער איז אין מאָל אַראָפּ פֿון זיין גדולה. אָבער דאָס זיינען געווען בלויז

קליינע פּאַרשפּעטיקונגען צוליב אַ שוואַך־אַנטוויקלטן פּאָליטישן חוש־הריח, וואָס האָט ניט געקענט דערשמעקן אין פּאַראויס, אין וועלכער ריכטונג דער ווינט פּאַנגט אָן צו בלאָזן, און עס האָט בשום אופן ניט געמיינט ביי אים זיך שטעלן קעגן דער פּאַרטיי. אָלגינען האָט קיין מאָל ניט געקענט איינפּאָלן, אַז עס איז מעגלעך ניט צו פּאָלגן די פּאַרטיי. אָלגין, האָט געטאָן אָלץ, וואָס די פּאַרטיי האָט געהייסן. ער האָט פּאַר דער צייט, וואָס ער האָט געדינט דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, געגעסן אַ סך זייף. נאָך מער, ער פּלעגט זיך אָפּט נאָך גוט פּאָסמאַקועוען נאָך אַזאַ מאָלצייט. ער פּלעגט דערמיט וועלן מאַכן דעם אינדרוק, אַז ער עסט עס ניט בלויז, ווייל די פּאַרטיי פּאַרפּאָנגט עס פּון אים, נאָר ווייל עס איז געשמאַק, עס הייסט, ווייל עס איז ריכטיק אַזוי און מען דאַרף עס טאָן. און איך האָב שוין פֿריער באַמערקט, אַז אָלגין האָט געהאָט די באַזונדערע פּעאיקייט זיך אַליין צו אָגיטירן און מאַכן זיך גלויבן.

פּאַר אַ פּאַרטיי איז אָלגין דערביבער געווען אַ העכסט־וויכטיקער און נוצלעכער מענטש, וואָס איז ניט אָפּצושאַצן.

אָלגין איז געווען בטבע אַ ווייך־האַרציקער מענטש, אַ סענטימענטאָלער און אַן עמאָציאָנעלער. אייניקע, וואָס זיינען געווען באַקאַנט מיט אים פֿערזענלעך, האָבן דערביבער ניט געקענט באַגרייפֿן ווי אַזוי ער האָט געקענט אַראָפּשלינגען סטאָלינס מאָסן־מאָרד פֿון די אָלע אָלטע באָלשעוויסטן, וואָס האָבן צוגעגרייט און געפֿירט די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע און האָבן געגרינדעט די סאָוועטן־רעגירונג. אָלגין האָט עס ניט בלויז אַראָפּגעשלונגען, נאָר ער איז געווען באַגייסטערט. ער האָט געשריען הורא פֿאַר סטאָלינען און האָט מיט גאָל באַשפּיגן סטאָלינס קרבנות, וואָס צווישן זיי זיינען געווען מערערע אָזעלכע, וואָס אָלגין האָט פֿריער פּאַרגעטערט.

איך בין זיכער, אַז אין ערשטן מאָמענט האָט עס אָלגינען אַ צופּ געטאָן אין האַרצן. אָבער ווי ער האָט דערפֿילט זיין שוואָכקייט, האָט ער אָנגעפֿאַנגען זיך אינגעבן אַ פּאַרציע אָגיטאַציע, אַז מען דאַרף זיין שטאַרק, אַז אָלץ וואָס סטאָלין טוט איז גוט און ריכטיק, און אַז אַ רעוואָלוציאָנער, אַ קאָמוניסט, טאָר ניט זיין ווייכהאַרציק, טאָר ניט זיין סענטימענטאָל.

ווייכהאַרציקייט און סענטימענטאָליטעט, זיינען געווען אָלגינס אינפֿעריאָריטעט־קאָמפּלעקס. ער האָט געוואוסט, אַז ער האָט אַ ווייך האַרץ, און אַ סטאָלינישער קאָמוניסט מוז דאָך זיין שטאַרק און פּאַרהאַרטעוועט. ער האָט דעריבער געזוכט זיין ווייכהאַרציקייט, זיין סענטימענטאָליטעט צו אונטערדריקן און וויזן, אַז ער איז שטאַרק, פּאַרהאַרטעוועט, סטאָליניטיש. אָלגין פּלעגט אין זיינע קאָמוניסטישע רעדעס און אַרטיקלען כסדר איבערחזרן, אַז מען דאַרף זיין שטאַרק. דאָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון זיין אייגענער שוואָכקייט.

איך וויס, אַז דער גרויסער סטאָלין־פּאַראַט צו שלישן פֿרייַנדשאַפּט מיט היטלערן, האָט אָלגינען אין דעם ערשטן מאָמענט גאָנץ שווער געטראָפֿן. מען האָט עס געקענט זען פון אַ פּאָר זיינע אַרטיקלען, וואָס ער האָט געשריבן, וועו די באַריכטן פון סטאָלינס פּאַראַט זיינען דאָ אָנגעקומען. ער האָט אין אייַן אַרטיקל געזאָגט: „מיר פֿילן אָלע שלעכט". אָבער ער האָט גלייך געזומען זיך

איינגעבן אַ פּאַרציע סטאַליניסטישע אַגיטאַציע, און ס׳איז ביי אים אַלץ רעכט געווארן.

נאָר אפֿשר איז עס ניט ריכטיק, ווען איך זאָג „אַלץ". וועט קען וויסן אַ מענטשנס האַרץ? און וועט קען וויסן וואָס אַ מענטש טראַכט אין שלאַפֿאַזע נעכט, ווען דאָס האַרץ דריקט און מען דאַרף שטענדיק אַנפֿירן מיט אים אַ קאַמף? בפֿרט נאָך ווען עס קומט אַ מאָמענט ווען אַלץ אין וואָס איר האָט פֿריער געגלויבט, קערט זיך איבער און מען הייסט אייך גלויבן אין עטוואָס וואָס איר זייט געווען קעגן ניט בלויז מיט אייער שכל, נאָר איר האָט עס אויך פֿאַרהאַסט מיט אייער האַרץ און אייער נשמה.

אַלגינס טראַגעדיע איז געווען וואָס ער איז געבוירן געווארן פֿאַר עפּעס גאַנץ אַנדערס, ווי פֿאַר דאָס, וואָס אים איז אויסגעקומען צו טאָן אין זיין לעבן.

1940

V

נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע עסייען
און פֿעליעטאָנען

וואָס איז לעבן?
וואָס גייט אַרויס — די נשמה אָדער די עלעקטריציטעט?
אפֿשר שטאַרבט מען גאָרנישט, וועָן מען שטאַרבט
א נייער מיטל צו פֿאַרלענגערן דאָס מענטשלעכע לעבן
די באַפֿרייאונג פֿון מורא
א שטיקעלע איינשטיין
איז אָלץ אין דער וועלט בלויז א צופֿאַל?
אַרום און וועגן דער אָסאָמישער באַמבע
די מלחמה וואָס דער מענטש פֿירט אָן מיט די אינזעקטן
די מענטשהייט וועט ענדלעך דאָך זיגן
וועט די מענטשלעכע ראָסע אייביק בלייבן אויף דער ערד?
אונדזערע אור־אייניקלעך וועלן זיין פֿאַרזעענישן
א שמועס וועגן וואָסער
דער „האָדסאָן ריווער" אין ניו־יאָרק און דער „גראַנד קעניאָן"
וואָס א רעדעוודיקער הונט וואָלט מיר געקענט דערציילן
וואָס בהמות קענען בעסער ווי פֿראָפֿעסאָרן
וואָס מען דאַרף יא לערנען און וואָס מען דאַרף ניט לערנען פֿון מוראָשקעס
וואו שפּאַנט מען איין די פֿערד?

וואָס איז לעבן?

אויף דעם לעצטן קאָנגרעס פֿון דעם אַמעריקאַנער פֿאַראיין פֿאַר דעם פֿאָר־שריט פֿון ווייסנשאַפֿט, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין פּיטסבורג, זיינען גע־לייענט געוואָרן זייער אינטערעסאַנטע ווייסנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן, וועלכע האָבן געוויזן ווי גרויס עס איז געווען דער פֿראָגרעס פֿון דער ווייסנשאַפֿט אין פֿאַריקן יאָר, ניט קוקנדיק וואָס עס הערשט אָזאַ שוועראר קריזיס, וואָס אָזוי פֿיל מיליאָנען מענטשן זיינען אַרבעטסלאָז און וואָס אָזוי פֿיל ליידן הונגער און נויט. די ווייס־שאַפֿט שטעלט ניט אָפּ איר פֿראָגרעס, זי זוכט שטענדיק אויסצוגעפֿינען די סודות פֿון דער נאַטור און שטעלט זיך קיין מאָל ניט צופֿרידן מיט אירע דער־פֿאָלגן. זי שטרעבט שטענדיק אויסצוגעפֿינען אָלץ מער און מער.

נאָר איין גרויסער סוד איז נאָך אָלץ פֿאַרדעקט און פֿאַרהוילן פֿון דער ווייס־שאַפֿט און עס זעט זיך ניט קיין צייכן אַז זי זאָל אים אָנטדעקן אין דער נאָענטס־טער צוקונפֿט. דאָס איז דער סוד פֿון לעבן.

אויף יעדן ווייסנשאַפֿטלעכן קאָנגרעס האָט איינער אָדער אַ צווייטער עפּעס צו דערציילן וועגן זייערע פֿאָרשונגען צו דערגיין דעם סוד פֿון לעבן, אָבער פֿאָרלויפֿיק איז דער סוד נאָך אָלץ פֿאַרשלאָסן אונטער זיבן שלעסער, וואָס קיינער ווייס ניט ווי צו עפֿענען.

ד״ר קראָל אין אַמעריקע האָט שוין אין מאָל געמיינט, אַז ער איז געקומען נאָענט צום סוד. ער האָט געגלייבט, אַז ער האָט געפֿונען אַ וועג ווי צו באַשאַפֿן אויף אַ קינסטלעכן אופֿן אַ צעלע, וואָס האָט סמנים פֿון לעבן. אָבער עס האָט זיך אים בלויז געדוכט און אויף דעם לעצטן ווייסנשאַפֿטלעכן קאָנגרעס אין פּיטסבורג האָט מען פֿון אים גאָרניט געהערט.

ווייסנשאַפֿטלייט האָבן שוין ניט אין מאָל באַשלאָסן, אַז מען קען דעם סוד פֿון לעבן ניט דערגיין. די ווייסנשאַפֿט — האָט אַ גרענעץ. די ווייסנשאַפֿט האָט געקענט צוקומען ביזן טויער פֿון לעבן, זי איז צוגעקומען צו דער פֿראָבלעמע און האָט אונטערזוכט אירע באַשטאַנדטיילן, אָבער וויטער פֿון איר האָט זי ניט געקענט גיין. זי האָט ניט געקענט אַרייַנדרינגען אין דעם סוד פֿון לעבן און זי וועט עס אויך ניט קענען. נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די ווייסנשאַפֿטלייט זאָגן, אַז מען קען ניט דערגיין דעם סוד פֿון לעבן און טויט, האָלטן זיי דאָך שטענ־דיק אין איין זוכן דעם סוד און אים צו אָנטדעקן.

מיט אייניקע יאָר צוריק האָט פּראָפֿעסאָר דאָנאַן אויפֿגענומען די פֿראָגע אויף דעם קאָנגרעס פֿון דעם פֿאַראיין פֿאַר דעם פֿאָרשריט פֿון דער ווייסנשאַפֿט אין ענגלאַנד, און ער איז אַרויסגעקומען מיט דער סענסאַציאָנעלער דערקלערונג, אַז די ווייסנשאַפֿט איז ענדלעך צוגעקומען נענטער צו דעם סוד פֿון לעבן און אַז עס זיינען פֿאַראַן גוטע האָפֿנונגען, אַז דער סוד וועט ענדלעך דאָך אויפֿגעדעקט

ווערן. אָבער עס זעט אויס, אַז אויך ער האָט געמאַכט אַ טעות. די וויסנשאַפֿט איז נאָך אַלץ גאָנץ ווייט פֿון דעם סוד.

די וויסנשאַפֿט קען באַשרייבן וואָס עס איז אַ לעבעדיקע צעלע און וואָס עס זיינען אירע כעמישע באַשטאַנדטיילן. די וויסנשאַפֿט זאָגט אונדז, אַז יעדע לעבעדיקע צעלע האָט אין זיך דאָס, וואָס מען רופֿט פֿראָטאָפּלאַזמע און דער יסוד פֿון דער פֿראָטאָפּלאַזמע איז פֿראָטעאין. דערביי האָט זי אויך אין זיך וואָסער און כלאָריד, טאָפּל־קוילן־זויערע זאַלצן (באיקאַרבאָנעיטס), פֿאָספֿאָר־זויערע סאָדיום (פֿאָספֿעיט אָדער סאָדיום), קאַליום און קאַלציום. דאָס זיינען שטאָפֿן, וועלכע מען וויסט וואָס זיי זיינען. אָבער דערביי זיינען פֿאָרן נאָך אַנדערע שטאָפֿן, וועלכע מען וויסט ניט געוווּ וואָס זיי זיינען. מען האָט זיי אַ נאָמען געגעבן „ענזימען" און מען גלייבט אַז זיי האָבן אַ וויכטיקונג אויף דער כעמישער פֿאָר־בינדונג און אויף דער כעמישער ווירקונג אין דער צעלע.

אָבער די אַלע אויסגערעכנטע כעמישע שטאָפֿן זיינען אויך פֿאָרן, וועז די צעלע הערט אויף צו לעבן, וועז זי איז טויט. די פֿראָטאַאין פֿון אַ טויטער צעלע האָט פֿונקט די זעלבע ענערגיע וואָס אַ לעבעדיקע צעלע, האָט באַווײַז דער באַ־קאַנטער פֿראָפֿעסאָר מייערהאָף.

מען פֿאַרגלייכט די ענערגיע פֿון לעבן צו דער ענערגיע פֿון אַ מאַשין. האָט זיך אויסגעשעפט דער קוואַל פֿון ענערגיע פֿון דער מאַשין, בלייבט זי אומ־באַווענדיק. האָט זיך אויסגעשעפט ביי אַ מענטשן די ענערגיע פֿון לעבן, בלייבט ער אויך אומבאַווענדיק. דאָס איז אָבער אַ פֿאַלשער פֿאַרגלייך. וועז עס האָט זיך אויסגעשעפט, זאָגן מיר, דער געזאָלין אין אויטאָמאָביל, איז ער טאָקע גע־בליבן שטיין, און קען זיך ניט באַווענדיק, אָבער ער איז ניט געשטאָרבן. דער אויטא־מאָביל פֿאַנגט ניט אָן צו פֿוילן און פֿונאַנדערפֿאַלן אויף שטיקער, וועז דער גע־זאָלין איז ביי אים אויסגענאַנגען. וועז אָבער עס איז אויסגענאַנגען די לעבנס־ענערגיע ביי דער לעבעדיקער צעלע, שטאַרבט זי און פֿאַנגט אָן פֿוילן.

פֿאַרוואָס איז דאָס אַזוי? וואָס איז דאָ אַוועק פֿון דער לעבעדיקער צעלע? וואָס איז דאָס די לעבנס־ענערגיע, וואָס די לעבעדיקע צעלע האָט פֿריער גע־האַט און די טויטע האָט עס ניט? אַלע שטאָפֿן, אַטאָמען און עלעקטראָנען, וואָס די צעלע האָט פֿריער געהאַט, האָט זי אויך איצט, טאָ פֿאַרוואָס האָט זי פֿריער געלעבט און איצט איז זי טויט?

וואָס איז לעבן און וואָס איז טויט?

אויף דעם איז נאָך פֿאַרלויפֿיק קיין ענטפֿער נישטאָ. איין זאַך אָבער האָט מען יאָ אויסגעפֿונען, אַז די לעבעדיקע צעלע אַנטהאַלט אַליין אין זיך די זוימען פֿון טויט. עס איז אויסגעפֿונען געווארן, אַז אין יעדער צעלע פֿון אונדזער קער־פּער געפֿינען זיך אזעלכע שטאָפֿן, וואָס האָבן אין זיך דעם כּוח צו צעשטערן די כעמישע פֿאַרבינדונגען פֿון פֿראָטאַאין מיט אַנדערע שטאָפֿן, פֿון וועלכע די צעלן פֿון אונדזער קערפּער באַשטייען. נאָר ווי לאַנג די צעלן לעבן, האָבן אָט די צעשטערנדע שטאָפֿן, וואָס געפֿינען זיך אין איר, קיין ווירקונג ניט. אָבער ווי נאָר די צעלע הערט אויף לעבן, פֿאַנגט זיך אָן זייער ווירקונג. די פֿריערדיקע לעבעדיקע צעלן הייבן אָן פֿוילן אונטער דער ווירקונג פֿון די צעשטערנדיקע

שטאָפּן, וואָס האָבן זיך אין איר געפֿונען און זי פֿאַלט פֿונאַנדער. עס הייסט, אַז אונדזער לעבעדיקער קערפּער טראָגט אין יעדער צעלע זיינער דעם טויט.

דאָס איז אַ וויכטיקע אַנטדעקונג, אָבער עס זאָגט אונדז נאָך אַלץ ניט וואָס עס איז לעבן, און וואָס עס איז טויט. עס זאָגט אונדז ניט וואָס עס איז דאָס „עפּעס", וואָס האָט פֿריער געהאַלטן די צעלע לעבעדיק און וואָס עס איז פֿון איר אָוועק אַז זי איז געבליבן טויט.

פֿראָפֿעסאָר דאַנאַן האָט אין זיין רעפֿעראַט דערציילט, אַז דער באָרימטער ענגלישער פֿיזיאָלאָג, פּראָפֿעסאָר היל, האָט אויסגעפֿונען, אַז זויער־שטאָף (אָקסידזשען), וואָס יעדע לעבעדיקע באַשעפֿעניש מוז האָבן צו אָטעמען, איז ניט בלויז הייצונג, ווי מען רופֿט עס, פֿאָר דעם קערפּער, נאָר עס איז אויך דער וויכטיקסטער עלעמענט, וואָס היט אָפּ, אַדער קאָנסערווירט דעם געבוי פֿון די צעלן. עס הייסט, אַז דער זויערשטאָף דערלאָזט ניט, אַז די צעשטערנדע שטאָפֿן, וואָס געפֿינען זיך אין דער צעלע, זאָלן קענען ווירקן. דאָס מיינט, אַז די צעלן אין אונדזער קערפּער מוזן שטענדיק ווערן אָקסידירט, די זיי זאָלן קענען לעבן. דאָס איז זייער אַ וויכטיקע אַנטדעקונג, וואָס מאַכט אונדז ווירקלעך אַ ביסל נעענטער צו דעם סוד פֿון לעבן, אָבער עס זאָגט אונדז נאָך אַלץ ניט וואָס לעבן איז.

אָבּ איז אויך די אַנטדעקונג וויט ניט אַזאַ זיכערע. זי איז גיכער אַ טעאָריע ווי אַ פֿעסטגעשטעלטער פֿאַקט.

וואָלט מען געווואוסט פֿון וואַנען לעבן האָט זיך גענומען, וואָלט מען אפֿשר אויך געקענט אויסגעפֿינען וואָס לעבן איז. אָבער ביז היינט האָבן מיר נאָך אַפֿילו ניט קיין איינהייטלעכע טעאָריע וועגן דעם אַנפֿאַנג פֿון לעבן אויף אונדזער ערד.

עס זיינען פֿאַראַן צוויי טעאָריעס וועגן דעם אַנפֿאַנג פֿון לעבן אויף אונדזער פּלאַנעט. אײַן טעאָריע איז, אַז לעבעדיקע צעלן זיינען אַראָפּגעקומען אויף אונדזער פּלאַנעט דורך אַ צופֿאַל און פֿון זיי האָט זיך אַנטוויקלט די גרויסע מלוכה פֿון לעבן, וואָס מיר האָבן היינט. דאָס איז אָבער אַ טעאָריע, וואָס זאָגט אייגנטלעך גאָרניט. די פֿראָגע איז פֿון וואַנען האָבן די לעבעדיקע צעלן פֿאַרבלאָנדזשעט אויף אונדזער ערד? זיינען זיי געקומען פֿון אַן אַנדער פּלאַנעט? אויב אַזוי, טאָ ווי אַזוי זיינען זיי דאָרטן אַנטשטאַנען?

די צווייטע טעאָריע איז, אַז לעבן איז אַרויסגעוואַקסן אונטער געווויסע באַדינגונגען פֿון ניט־לעבעדיקן שטאָף. אויף דער טעאָריע קען מען בלויז פֿרעגן אײַן קשיה: פֿאַרוואָס קען מען איצט אין ערגעץ ניט געפֿינען אַז לעבן האָט אַרויסוואַקסן פֿון ניט־לעבעדיקן שטאָף? נו, אויף דעם איז פֿון פֿאַרויס אַנגענומען אַן עטפֿער. דאָס זיינען די וועלטער „אונטער געווויסע באַדינגונגען". דאָס הייסט, אַז אַמאָל זיינען געווען „געווויסע באַדינגונגען", אונטער וועלכע לעבן האָט געקענט אַרויסוואַקסן פֿון ניט־לעבעדיקן שטאָף. היינט אָבער זיינען די באַדינגונגען מער ניטאָ. און אונטער געווויסע באַדינגונגען קען מען פֿאַרשטיין אַ סך זאַכן און צושטאַנדן און פֿאַרשיידענע קאָמבינאַציעס פֿון זאַכן און צושטאַנדן. מען קען זאָגן, אַז פֿאַר דעם, אַז לעבן זאָל קענען אַנטשטיין פֿון ניט־לעבעדיקע שטאָפֿן דאַרף מען האָבן אַ קאָמבינאַציע פֿון געווויסע טעמפּעראַטורן און פֿייכטקייט פֿון דער לופֿט, פֿאַרשיידענע קאָמבינאַציעס פֿון כעמישע

עלעמענטן, וואָס זאָלן זיך געפֿינען אַ געוויסע צייט אונטער דער ווירקונג פֿון דער הייסער פֿייכטער לופֿט א.אַ.וו. אין קורצן, עס לאָזט זיך מאַכן אַ טעאָריע, אָבער איבערצייגנדיק איז זי ניט. דער בעסטער ענטפֿער אויף דער פֿראָגע „פֿון וואַנען נעמט זיך לעבן?" איז נאָך אויך היינט „מיר ווייסן ניט".

נאָר די פֿראָגע, וואָס איז לעבן און וואָס איז טויט, איז אַ שאַרפֿע פֿראָגע בלויז, ווען מיר גלייבן, אַז נאָכן לעבן קומט דער טויט. ווען איינער אָבער גלייבט ניט, אַז נאָך דעם לעבן קומט דער טויט, דאָן פֿאַרלירט די פֿראָגע איר גאָנצע שאַרפֿקייט.

דער באַרימטער ענגלישער פֿיזיקער, סער אָליווער לאָדזש, האָט אָמאָל געזאָגט, אַז דאָס לעבן ענדיקט זיך גאָרניט מיט דעם, וואָס מען רופֿט טויט. דאָס לעבן, האָט ער פֿאַרזיכערט, ווערט פֿאָרגעזעצט אויך נאָכן טויט.

„דאָס אמתע לעבן", האָט אָליוועור לאָדזש געזאָגט, „איז אַ סך מער ווי די ערדישע עקזיסטענץ. מיר מאַכן אַ טעות, ווען מיר גלייבן, אַז לעבן קען עקזיסטירן בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט אַ מאַטעריעלן גוף. לעבן קען אפֿשר נאָך בעסער עקזיסטירן אין ניט מאַטעריעלע זאַכן. אונדזערע חושים קענען פֿילן בלויז מאַטעריעלע זאַכן, און דערויבער האָבן מיר אַ פֿאַרשטעלונג ווען לעבן בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט מאַטעריעלע קערפּערס. אין דער ווירקלעכקייט אָבער, עקזיסטירט לעבן ניט בלויז אויף דער ערד, נאָר אויך אין די הויכע ספֿערן ווייט אינעער דער ערד."

„עס זיינען פֿאַראַן אַ סך פּערזאָנען", האָט אָליוועור לאָדזש ווייטער געזאָגט, „וועלכע האָבן אַמאָל געלעבט אויף אונדזער ערד. אָבער זיי לעבן נאָך אויך היינט אין די ספֿערן ניט ווייט פֿון אונדז. זיי האָבן נאָך אַפֿילו אַ סך פֿון די אייגנשאַפֿטן, וואָס זיי האָבן געהאַט אַמאָל, ווען זיי האָבן געלעבט אויף דער ערד. די טויטע זיינען אין דער ווירקלעכקייט ניט טויט, נאָר זיי לעבן. זיי האָבן אַפֿילו קערפּערס, נאָר זייערע קערפּערס זיינען ניט קיין מאַטעריעלע. איך וואָלט זאָגן, אַז זיי האָבן גייסטיקע קערפּערס. זיי האָבן אויך קליידער אויף זייערע קערפּערס. אָבער ניט קיין מאַטעריעלע קליידער".

איז אויב עס איז אַזוי ווי סער אָליוועור לאָדזש זאָגט, דאָן קען מען אפֿשר בלויז פֿרעגן, וואָס איז לעבן, אָבער ניט וואָס איז טויט, ווייל עס איז דאָך גאָר ניטאָ קיין טויט לויט זיין מיינונג. און ווען עס איז ניטאָ קיין טויט, איז דאָך אייגנטלעך אויך ניטאָ קיין פֿראָגע וואָס איז לעבן. די הויפּט־פֿראָגע וועגן לעבן איז, ווען מיר זעען ווי עס ווערט ניט. אָט האָט עס געלעבט און אָט לעבט עס ניט מער. וואָס איז אַזוֹ אַוועק פֿון דעם לעבעדיקן קערפּער, וואָס לעבט איצט ניט מער? ווען מיר זאָלן אָבער גלייבן סער אָליוועור לאָדזש, אַז דאָס לעבן הערט גאָרניט אויף און אַז די טויטע זיינען גאָרניט טויט, דאָן איז דאָך מער ניטאָ קיין פֿראָגע וועגן דעם „עפּעס" וואָס איז אַוועק. עס איז געווען לעבן און געבליבן לעבן.

איז אָבער די מעשה, אַז די טויטע זיינען שוין גאָרניט לעבעדיק, נאָר גאַנץ טויט, און ממילא ווילט זיך אונדז ווייסן וואָס עס איז לעבן, נאָר מיר ווייסן ניט. מיר ווילן אָרײַנדרינגען אין דעם אייביקן סוד פֿון לעבן און מיר קענען ניט.

מען האָט שוין אַ סך זאָכן אויסגעפֿונען וועגן לעבן, מען האָט אַפֿילו אויס־
געפֿונען אַן אַפּאַראָט מיט וועלכן מען קען „הערן" וויַ דער מאָרך טראָכט, און מען
קען מעסטן די אָנשטרענגונגען וואָס דער מאָרך מאָכט ביים טראָכטן; מען קען
שוין הייַנט מעסטן די עלעקטרישע קראָפֿט וואָס אָנטוויקלט זיך ביי יעדער מוסקול־
באָוועגונג. מען וויסט אַ סך וועגן דער טעטיקייט פֿון די נערוון און אין אַלגעמיין
וועגן דעם מכאָניזם פֿון מענטשלעכן קערפּער, אָבער דער סוד פֿון לעבן איז
נאָך אַלץ אַ גרויסער סוד.

1935

✦ ✦ ✦

וואָס גייט אַרויס — די נשמה אָדער די עלעקטריציטעט?

וואָס איז לעבן? עס קלינגט איצט ווי אַ גאַנץ נאָרישע פֿראָגע, וועט מענטש־
לעכע לעבנס זיינען אַזוי ביליק און ווערן פֿאַרניכטעט אין אַזעלכע ריזיקע צאָלן.

יעדן טאָג ווערן אויף די שלאַכטפֿעלדער פֿאַרניכטעט טויזנטער לעבנס.
קיינער וויס אַפֿילו ניט וויפֿל. עס וויסן אַפֿילו ניט די קריגס־פֿירער. זיי קענען
בלויז וויסן וויפֿל סאָלדאָטן זיי האָבן פֿאַרלוירן, אָבער זיי וויסן ניט וויפֿל פֿון
די פֿאַרלאָרענע זיינען געהרגעט געוואָרן און וויפֿל עס זיינען געוואָרן געפֿאַנגען.
וועגן די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועט מען ערשט מיט אַ געוויסער צייט שפּעטער
קענען מאָכן אַ חשבון וויפֿל מענטשלעכע לעבנס עס זיינען אין איר אומגעקומען.

אָבער ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס מענטשלעכע לעבנס האָבן איצט אַזאַ
קליינעם ווערט, טוט זיך די וויסנשאַפֿט איר זאָך און מאָכט אַלץ אָנשטרענגונגען
צו ראַטעווען אַ מענטשלעכן לעבן, ווי שווער דאָס זאָל ניט זיין און ווי קאָסטבאַר
דאָס זאָל ניט זיין. פֿיַי מער, די וויסנשאַפֿט זוכט נאָך אויך איצט, אין דער
צייט פֿון דער מלחמה, צו געפֿינען אַן ענטפֿער אויף דער פֿראָגע וואָס איז לעבן,
ווי זי האָט עס געטאָן אין דער צייט פֿון פֿריִדן.

דאָרטן אויפֿן שלאַכטפֿעלד, באַנוצן די קריגס־פֿירער אַלע מיטלען ווי צו
פֿאַרניכטן וואָס מער מענטשלעכע לעבנס, און ערגעץ אָנדערשוואו זיצן וויסנ־
שאַפֿטלייט אין זייערע לאַבאָראַטאָריעס און מאָכן אַלע אָנשטרענגונגען אויסצו־
געפֿינען וואָס דאָס איז לעבן.

די פֿראָגע איז זייער אַן אינטערעסאַנטע, נאָר קיין ריכטיקן ענטפֿער ווייס
מען נאָך אַלץ ניט. עס ווערט בלויז אַלץ שטאַרקער די מיינונג, אַז לעבן האָט
צו טאָן מיט עלעקטריציטעט, ווייל ביי טויטע איז ניטאָ קיין עלעקטריציטעט.
פֿון די אַלע פֿאָרשונגען און אונטערזוכונגען, וואָס מען האָט געמאַכט, קומט מען
אַלץ מער צו דער איבערצייגונג, אַז אַ לעבעדיקע באַשעפֿעניש איז אַן עלעק־
טרישער מכאָניזם און, אַז לעבן איז אַן עלעקטרישע דערשיינונג, אָדער אַן
עלעקטרישער פּראָצעס.

די פֿילאָזאָפֿן קענען פֿילאָזאָפֿירן וויפֿל זיי ווילן וועגן גוף און נשמה, וועגן
גייסט און מאַטעריע, אָבער פֿאַר די ביאָלאָגן, פֿאַר די כעמיקער און מעדיציִנער
איז עס אַ פֿראָגע פֿון כעמישע פּראָצעסן און עלעקטרישע דערשיינונגען, וואָס

קומען פֿאַר אין קערפֿער פֿון אַ לעבעדיקער באַשעפֿעניש, גאַנץ גלייך ווי די באַ־שאַפֿענישע ווערט געוויפֿן — חיה אָדער מענטש.

עס זיינען אָנגעשריבן געוואָרן אַ סך אָפּהאַנדלונגען און זיי ווערן ווייטער געשריבן וועגן די עלעקטרישע כּוחות, וואָס ווירקן אין דעם קערפֿער פֿון לעבעדיקע באַשעפֿענישן און אין דעם כלל אויך די לעבעדיקע באַשעפֿענישע, וואָס הייסט מענטש. די אונטערשטע שורה פֿון אַלע אָפּהאַנדלונגען איז, אַז לעבן איז אַן עלעקטרישער פּראָצעס און די לעבנס־פֿונקציעס זיינען אַן אויסדרוק פֿון עלעקטרישער ענערגיע, וואָס ווערט אומאויפֿהערלעך פּראָדוצירט אין קערפֿער. עס הייסט, אַז אין די פֿאַרשיידענע טיילן פֿון דעם מענטשלעכן קערפֿער גיפֿינען זיך מיליאָן עלעקטרישע באַטעריייען, וואָס פּראָדוצירן עלעקטרישע ענערגיע, וועלכע קומט צום אויסדרוק בייַ יעדער גייסטיקער טעטיקייט פֿון דעם מענטש.

ווי אַזוי די עלעקטרישע ענערגיע ווערט פּראָדוצירט אין דעם קערפֿער איז פֿאַראַן אַ גאַנצע דערקלערונג, אָבער איך האָב דאָ ניט בדעה אויסצולערנען די גאַנצע תורה אויף אײַן פֿוס. עס איז אַ מעשה וועגן גרויסע מאַלעקולן (אַ פֿאַר־בינדונג פֿון אַטאָמען) פֿון פּראָטעין אָדער אייַ־וויים (ניט צו פֿאַרבייטן מיט וויסל פֿון אַן אי), וואָס געפֿינען זיך אין קערפֿער און ווירקן ווי מאַגנעטן. און יעדער, וואָס האָט אַ שטיקל ידיעה וועגן מאַגנעטיזם און עלעקטריציטעט, וויים, אַז אונטער געווייסע באַדינגונגען פּראָדוצירן מאַגנעטן אַן עלעקטרישן שטראָם. אָבער די זאַך איז ניט אַזוי אײַנפֿאַך, אַז מען זאָל איר קענען מאַכן אַזוי קורץ. וועל איך זיך דעריבער האַלטן נענטער צו דעם עיקר פֿון דעם ענין, צו דער אונטערשטער שורה, אַז לעבן איז אַן עלעקטרישע דערשיינונג.

און דאָס איז ניט בלויז אַ טעאָריע סתם אין דער וועלט אַריין, נאָר זי שטיצט זיך אויף פֿאַקטן, וואָס זיינען פֿעסטגעשטעלט געוואָרן דורך פֿאַרשונגען, וואָס פּראָפֿעסאָר עדווין קאָהן, פֿון האַרוואַרד אוניווערזיטעט, האָט דורכגעפֿירט מיט עטלעכע יאָר צוריק. ער האָט אויף דעם געאַרבעט צען יאָר צייט.

אין דער אמת, זיינען די שלוסן, צו וועלכע פּראָפֿעסאָר עדווין קאָהן איז געקומען דורך זיינע לאַנגע פֿאַרשונגען, ניט אין גאַנצן קיין אָריגינעלע. עס זיינען שוין פֿאַר אים געבראַכט געוואָרן מערערע באַוויזן, באַגרינדעט אויף עקס־פּערימענטן, אָז די גייסטיקע פֿונקציעס פֿון מענטשן, ווי אויך פֿון אַנדערע לעבע־דיקע באַשעפֿענישן, זיינען פֿאַרבונדן מיט עלעקטרישע פּראָצעסן פֿון קערפֿער. עס איז אָפֿילו באַווייזן געוואָרן, אַז טראַכטן איז פֿאַרבונדן מיט אַן עלעקטריש־פּראָצעס. מען האָט אָפֿילו געמאָסטן די עלעקטרישע ענערגיע, וואָס ווערט פּראָ־דוצירט און פֿאַרבראַכט אין דעם פּראָצעס פֿון טראַכטן. אויף אייניעם פֿון די קאַנגרעסן פֿון עקספּערימענטאַלער ביאָלאָגיע מיט אייניקע יאָר צוריק, זיינען צוגעשטעלט געוואָרן איבערצייגנדע באַווייזן, אַז דער צושטאַנד פֿון באַוואוסט־זיין און באַוואוסטלאָזיקייט, און פֿון וואָכזאַמקייט און שלאָף בייַ לעבעדיקע באַ־שעפֿענישן, הענגט אויך אָפּ פֿון אַן עלעקטרישן פּראָצעס אין קערפֿער.

עס איז אויספֿרובירט געוואָרן, אַז די עלעקטריציטעט אין קערפֿער האָט אַן אָנדער ריכטונג ווען די לעבעדיקע באַשעפֿענישע איז וואַך אָדער שלאָפֿט.

אַן עלעקטרישער שטראָם האָט אַ באַשטימטע ריכטונג. ער גייט, ווי מען זאָגט עס אויף דער שפּראַך פֿון פֿיזיק, פֿון פּאָזיטיוו צו נעגאַטיוו. עס זיינען

פֿאַראַן עלעקטרישע אינסטרומענטן, וואָס וויזן אין וועלכער ריכטונג אַן עלעק־
טרישער שטראָם פֿליסט. דאָס מען מיט אַזאַ אינסטרומענט, אַ זייער דעליקאַטן,
אויספֿרובירט אויף די חיות די ריכטונג פֿון עלעקטרישן שטראָם אין זייער
קערפּער וועט זיי זיינען וואַך און וועט זיי שלאָפֿן. די רעזולטאַטן האָבן געוויזן,
אַז וועט די חיה איז וואַך, פֿליסט ביי איר דער עלעקטרישער שטראָם אין דער
ריכטונג פֿון די נערוון צום מאַרך פֿון קאָפּ. וועט אָבער די חיה שלאָפֿט, איז די
ריכטונג פֿון עלעקטרישן שטראָם אַן אומגעקערטע — פֿון מאַרך צו די נערוון.
עס הייסט, אַז וועט די חיה איז וואַך, זיינען אירע נערוון אַנגעלאָדן מיט פּאָזיטי־
וועך עלעקטריציטעט און איר מאַרך מיט נעגאַטיוועך, ווייל די ריכטונג פֿון
עלעקטרישן שטראָם איז, ווי שוין געזאָגט, פֿון פּאָזיטיוו צו נעגאַטיוו. אָבער
וועט די חיה שלאָפֿט, איז עס אומגעקערט — איר מאַרך איז אָנגעלאָדן מיט
פּאָזיטיוועך עלעקטריציטעט און אירע נערוון מיט נעגאַטיוועך. דאָס זעלביקע
קומט פֿאָר, וועט די חיה געפֿינט זיך אין אַ צושטאַנד פֿון באַוואוסטזיין אָדער
אין אַ באַוואוסטלאָזן צושטאַנד. און אויב עס איז אַזוי ביי אַ חיה, איז עס געוויס
אויך ניט אָנדערש ביי אַ מענטשן, וועלכער איז פֿאַרן ביאָלאָג און זאָלאָג ניט
מער ווי אַ חיה אויף צוויי פֿיס.

ווי איר זעט, איז עס אַלץ די עלעקטריע. און דאָס דערמאָנט מיר די אָמאָליקע
אַפּיקורסים פֿון מיין שטעטל, וועלכע האָבן אויפֿגעהערט גלויבן, אַז אַ מענטש
האָט אַ נשמה, וואָס גייט ביי אים אַרויס, וועט ער שטאַרבט. עס איז ניט קיין
נשמה, האָבן זיי מיר דערקלערט, נאָר עס איז די „עלעקטרע". עס גייט אויס
די „עלעקטרע" און מען איז פֿאַרטיק.

איך האָב עס דאָס ערשטע מאָל געהערט וועט איך בין געקומען צו מיינע
עלטערן אין שטעטל צו גאַסט. די יוגנט האָט משמעות געוואָלט מיר ווייזן ווי
ווייט זי איז פֿאַרגעשריטן און אַז זי גלויבט מער אין עלעקטריע ווי אין אַ
נשמה.

איך בין געווען צופֿרידן מיט דעם פֿראַגרעס, וואָס די יוגנט פֿון מיין
שטעטל האָט געמאַכט, אָבער איך האָב ניט געפֿרעגט וואָס דאָס מיינט „עס גייט
ארויס די עלעקטרע", ווייל איך האָב געהאַט אַ פֿאַרדאַכט, אַז מען וועט מיר
אויף דעם קיין ענטפֿער ניט קענען געבן.

נאָר האָב איך דאָמאָלט געוואוסט וואָס „עלעקטרע" איז? איך האָב גע־
גלויבט, אַז איך האָב געוואוסט. איך האָב „עלעקטרע" ניט בלויז געזען, נאָר
אין מייַנע הענט געהאַלטן. עלעקטריציטעט איז געווען ביי מיר דער אינטערע־
סאַנטסטער טייל פֿון פֿיזיק און איך האָב אַליין געמאַכט פֿאַרשיידענע עקספּע־
רימענטן מיט אַן עלעקטרישער באַטעריי און איך האָב גוט געוואוסט ניט בלויז
דעם שכל פֿון אַן עלעקטרישן גלעקל, ווי אַזוי עס פֿאַנגט אַן קלינגען און ווי אַזוי
עס הערט אויף, נאָר איך האָב אָפֿילו געוואוסט דעם שכל פֿון טעלעגראַף. ערשט
שפּעטער, וועט איך האָב געמוען שטודירן עלעקטריציטעט בריטער און גרינד־
לעכער, האָב איך אָנגעפֿאַנגען באַגרייפֿן, אַז איך ווייס ניט וואָס „עלעקטרע"
איז. איך האָב געלערנט די געזעצן פֿון עלעקטריציטעט, איך האָב זיך אויסגע־
לערנט צו מעסטן און אויסצורעכענען די עלעקטרישע קראַפֿט אין אירע פֿאַרשיי־
דענע פֿאַרמען, אָבער וואָס דאָס איז פֿאַר אַ מין זאַך אָט די „עלעקטרע" וויס

איך ביז היינט ניט אויף קלאָר. עס איז אָט אזוי ווי מיטן לעבן. מען האָט אויסגעשטודירט אַ סך געזעצן פֿון לעבן און מען האָט זיך אַפֿילו אויסגעלערנט ווי דאָס לעבן צו פֿאַרלענגערן, אָבער וואָס דאָס איז לעבן, ווייס מען נאָך אַלץ ניט. איצט ווייס איך, אַז איך ווייס ניט אַ סך זאַכן, וואָס איך האָב אַמאָל גע־מיינט, אַז איך ווייס.

איך דאַרף זיך מודה זיין, אַז ווען איך האָב געהערט פֿון דער „אויפֿגע־קלערטער" יוגנט פֿון מיין שטעטל, אַז שטאַרבן מיינט, אַז די „עלעקטרע גייט אויס", האָב איך אין זיך שטאַרק געלאַכט, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דער איינפֿאַל איז מיר גאָנץ גוט געפֿעלן געווארן. אָבער ווי איך זע, האָב איך גאָר ניט געהאַט פֿון וואָס צו לאַכן. די „אויפֿגעקלערטע" יוגנט פֿון מיין שטעטל האָט גאָר ניט גערעדט ווייט פֿון ווע, ווי מיר האָט זיך דאָמאָלט אויסגעוויזן. עס האָלט שוין דערביי, אַז אויך די ווייסנשאַפֿט זאָל זאָגן, אַז די „עלעקטרע גייט ארויס".

פֿאַקטיש קומט דאָך אזוי אויס, אַז ווען עס גייט אויס די עלעקטרע איז עס געענדיקט, עס לעבט ניט מער.

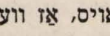

אפֿשר שטאַרבט מען גאָרניט, ווען מען שטאַרבט

יעדעס מאָל ווען איך גיי צו דער לוויה פֿון אַ נאָענטן מענטשן, דערמאָן איך זיך מיין טאַטנס אַלטע פֿראַגע: ווי אזוי קענסטו זיין אזוי זיכער, אַז עס קען ניט זיין קיין לעבן נאָכן טויט?

איך דערמאָן עס צוליב דעם, ווייל עס זיינען פֿאַראַן מאַמענטן, ווען עס וואָלט זיך וועלן גלייבן, אַז עס איז פֿאַראַן אַ לעבן נאָכן טויט.

איך האָב געלייענט, אַז ווען ביים בארימטן פֿראַנצויזישן פֿאַסטעיר איז געשטאַרבן אַ יונגע טאַכטער, וועלכע ער האָט זייער שטאַרק ליב געהאַט, האָט ער אין פֿאַרצווייפֿלונג אויסגערופֿן: עס איז דאָך ניט מעגלעך, אַז איך וועל איר שוין מער קיין מאָל ניט זען!

איך ווייס ניט צו פֿאַסטעיר האָט טאַקע נאָך דעם טויט פֿון זיין יונגער טאַכטער אָנגעפֿאַנגען גלייבן אין אַ לעבן נאָכן טויט, אָבער דער בארימטער ענגלישע פֿיזיקער סער אָליווער לאָדזש איז נאָך דעם טויט פֿון זיין אייניציקן זון געווארן אַ שטאַרקער גלויביקער אין אַ לעבן נאָכן טויט.

איך ווייס ניט אויב עס וואָלט געווען גוט, ווען עס וואָלט געווען אַ לעבן נאָכן טויט. בערנארד שאָה מיינט, אַז עס וואָלט געווען אַן אומגליק, ווייל אַ מענטש וואָלט קיין מאָל ניט פֿטור געווארן פֿון זיך אַליין. אָבער איך בין דאָ ניט אויסן זיך צו פֿאַרענטפֿערן מיט דער פֿילאָזאָפֿיע וועגן אַ לעבן נאָכן טויט. איך האָב בלויז געוואָלט באַמערקן, אַז אין געוויסע מאַמענטן גיט מען אַ טראַכט וועגן דעם. משמעות, אַז דער אינסטינקט פֿון לעבן איז אזוי שטאַרק, אַז ער זוכט אונדז אייַנצורעדן, אַז לעבן הערט ניט אויף אַפֿילו נאָכן טויט.

נאָר אויב שוין יאָ פֿילאָזאָפֿירן וועגן לעבן און טויט, טאָ פֿאַרוואָס פֿילאָ־
זאָפֿירן וועגן לעבן נאָכן טויט, שוין בעסער אַ פֿילאָזאָפֿיר טאָן, אויב מיר
שטאַרבן איבערהויפּט?

פֿילאָזאָפֿיע איז זייער אַן אינטערעסאַנטע זאַך. וועז איר פֿילאָזאָפֿירט ניט,
איז אַלץ אין אָרדנונג. צייט איז צייט, רוים איז רוים, אַ גוף איז אַ גוף
און אַ נשמה איז אַ נשמה. פֿאַנגט איר אָבער אַן צו פֿילאָזאָפֿירן, וועלט פֿון אַלץ
אַ תּל. צייט איז קיין צייט ניט, רוים איז קיין רוים ניט, און איר הערט אויף
צו וויסן, ניט בלויז וואָס עס איז אַ גוף און וואָס עס איז אַ נשמה, נאָר איר
הערט אַפֿילו אויף צו זיין זיכער, אַז איר לעבט אויף דער וועלט. נאָך מער,
איר פֿאַנגט אַן צווייפֿלען אויב עס איז פֿאָראַן אַ וועלט אויף דער וועלט. און
אויב זי איז שוין יאָ פֿאָראַן, הערט איר אויף צו וויסן וויז זי זעט אויס, וויל
ליוט דער פֿילאָזאָפֿיע קומט אויס, אַז די וועלט, וואָס מיר זעען, קוקט גאָרניט
אויס ווי אונדז דאָכט זיך. דער באָרימטער ענגלישער פֿיזיקער און אַסטראָנאָם
דזשעימס דזשינס האָט מיט אייניקע יאָרן צוריק זיך פֿאַרנומען צו האַלטן אַ
לאַנגע רעדע פֿאַר דעם ענגלישן „פֿאַראיין פֿאַר דעם פֿאָרשריט פֿון וויסנשאַפֿט",
אין וועלכער ער האָט זיך באָמיט צו באַווייזן, אַז די וועלט אין וועלכער מיר
לעבן איז אין גאַנצן אַן אַנדערע, ווי מיר זעען איר. עס הייסט, אַז די וועלט נאָרט
אונדז אָפּ מיט איר אויסזען.

אינטערעסאַנטער פֿאַר אַלץ איז מיר די פֿילאָזאָפֿיע וועגן צייט און רוים.
הויפּטזעכלעך וועגן צייט. רוים אינטערעסירט מיך בלויז צייטנווייז, וועז איך
דאַרף זיך איבערקלייבן פֿון איין דירה אין אַ צווייטער, אָדער וועז איך קען
מיר סתּם קיין אָרט ניט געפֿינען. עס טרעפֿן אַזעלכע צייטן, וועז די וועלט וועלט
אייך צו ענג.

אַלע גרויסע פֿילאָזאָפֿן, אָנפֿאַנגענדיק פֿון עמנואל קאַנט, פֿאַרזיכערן, אַז
רוים איז ניט מער ווי אַ באַגריף, עס הייסט, אַז אין דער וירקלעכקייט עקזיס־
טירט ניט קיין רוים, עס איז ניטאָ אַזוינס אין דער וועלט. רוים עקזיסטירט
בלויז אין אונדזער פֿאָרשטעלונג. היינט אויב אַזוי, טאָ וואָס דאַרף איך זאָרגן וועגן
רוים, וועגן אַ זאַך, וואָס עקזיסטירט ניט אין דער וירקלעכקייט, אויסער אין
מיין אייגענער פֿאָרשטעלונג? אָט וועל איך מיר אַרויסשלאָגן פֿון מיין פֿאָר־
שטעלונג, אַז רוים עקזיסטירט און איך וועל אין גאַנצן ניט נויטיק האָבן קיין
דירה און וועל פֿאָרשפּאָרן צו צאָלן רענט אַלע חודש. און וועז אַלץ זאָלן טאָן
דאָס זעלביקע, עס הייסט, זיך אַרויסשלאָגן פֿון דער פֿאָרשטעלונג, אַז רוים
עקזיסטירט, וואָלט מיט אַין מאָל פֿאָרשוואונדן דער איצטיקער גרויסער מאַנגל
אין דירות. אמת, אַפֿילו פּראָפֿעסאָר איינשטיין, וועלכער באַווייזט מיט זיין
רעלאַטיוויטעט־טעאָריע, אַז רוים עקזיסטירט בלויז אין אונדזער פֿאָרשטעלונג.
אָבער ניט אין דער וירקלעכקייט, מוז אויך האָבן אַ שטיקל אָדער אַ ביסל
רוים, וואו צו וואוינען, אָבער עס איז דאָך אינטערעסאַנט צו פֿאָרן אין אַ געפֿאָקטן
ניו־יאָרקער סאָבוועי און טראַכטן, אַז רוים איז ניט מער ווי אַ באַגריף, אַ
פֿאָרשטעלונג.

נאָר די פֿילאָזאָפֿיע פֿון רוים, ווי שוין געזאָגט, אינטערעסירט מיך בלויז
צייטנווייז, וועז איך האָב רוים־טראָבל, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן. אָבער

די פֿילאָזאָפֿיע וועגן צייט אינטערעסירט מיך פֿיל מער, ווייל מיט צייט האָב איך שטענדיק טראָבל: אָדער איך האָב צו ווייניק צייט, אָדער איך האָב צו פֿיל צייט. זעלטן ווען איך האָב צייט אין דער ריכטיקער מאָס. און צייט, ווי שוין געזאָגט, איז דאָך אויך ניט מער ווי אַ באַגריף. אויך צייט עקזיסטירט ניט אין דער וירקלעכקייט. עס איז בלויז אַ פֿאַרשטעלונג, אַ באַציאונג און ווייטער גאָרניט. אַזוי האָט געזאָגט עמנואל קאַנט און אַזוי זאָגט אַלבערט איינשטיין, און אַזוי האָבן געזאָגט אַנדערע גרויסע פֿילאָזאָפֿן, מאַטעמאַטיקער און פֿיזיקער.

נאָר אויב צייט און רוים זיינען בלויז באַגריפֿן, בלויז פֿאַרשטעלונגען, טאָ פֿאַרוואָס זיינען זיי אַזוי פֿאַרשיידן איינע פֿון דער אַנדערער? רוים האָט פֿאַר־שיידנע ריכטונגען. אין רוים קענען מיר גיין פֿון מזרח צו מערב און צוריק, פֿון צפֿון צו דרום און צוריק, בעת צייט האָט בלויז אײן ריכטונג — פֿון דער פֿאַר־גאַנגענהייט צו דער צוקונפֿט. קיין צוריק־ריכטונג איז ניטאָ. מען קען ניט גיין צוריק צו דער פֿאַרגאַנגענהייט. ווען איר גייט, למשל, זען אַ פּיעסע אין טעאַטער (אַ זאַך, וואָס געפֿינט זיך אין רוים), קומט איר צום טעאַטער און גייט אַוועק צוריק פֿון אים. און אויב די פּיעסע געפֿעלט אייך זייער שטאַרק און איר זייט אַ טעאַטראַל, ווי מען רופֿט עס, קענט איר ווידער אַמאָל גיין אין טעאַטער און קומען צוריק אַהיים. און ווען די פּיעסע איז אייך ניט פֿון מזרח צו מערב און איר האָט ניט געקענט אויסזיצן ביזן סוף און איר זייט פֿון טעאַטער אַנטלאָפֿן אין מיטן שפּיל, אויסגיסנדיק אייער האַרץ אויפֿן פֿאַרפֿאַסער פֿון דער פּיעסע צוזאַמען מיט די אַקטיאָרן, איז אַבער דאָך דער טעאַטער געבליבן וואו ער איז. מיט צייט אַבער איז עס גאַנץ אַנדערש. ווען איר האָט באַגענגט וועלכע עס איז פֿאַסירונג אין גאַנג פֿון דער צייט און איר זייט איר פֿאַריבער, קענט איר מער צוריק צו איר ניט קומען. אָט לאָמיר נעמען אַזאַ ביישפּיל: עס איז איצט אַריין אין דער מאָדע אין די יידישע ראַדיקאַלע קריזיז צו פֿראָווען אַ בר־מצוה־יום־טוב, אַבער אין אייער צייט, ווען איר זייט געווען דרייצן יאָר אַלט, איז ביי די יידישע ראַ־דיקאַלן אַזאַ מאָדע ניט געווען און איר ווילט איצט צוריקכאַפּן, וואָס אייער טאַטע האָט פֿאַרפֿעלט, קענט איר עס ניט. איר קענט קיינמאָל זיך ניט אומקערן צוריק און ווערן דרייצן יאָר אַלט. און אויב איר זייט אַ שרייבער, אַ יוניאַן־פֿירער, אַ כּלל־טוער, אַדער סתם אַזוי אַ מענטש, וואָס האָט ליב, אַז מען זאָל אייך אָפּגעבן כּבוד, און מען האָט געפֿייערט אייער 50יעריקן יובילייַ, קענט איר זיך מער צוריק צו אייער אָפּגעפֿייערטן יוביליי ניט אומקערן. איר קענט מער ניט ווערן נאָך אַמאָל פֿופֿציק יאָר אַלט. וויניקסטנס ניט אין דער זעלביקער שטאָט וואו איר וואוינט... איר דאַרפֿט בעסער אָנפֿאַנגען צוגרייטן אייער זעכציק־יעריקן יו־ביליי, ווייל איר קענט בלויז ווערן עלטער, אָבער ניט יינגער. צוריקגיין אין צייט קען מען ניט.

אָבער אויב צייט איז בלויז אַ באַגריף, אַ פֿאַרשטעלונג פֿון דער מענטש־לעכער דענקונג־קראַפֿט, טאָ לאָמיר זיך פֿרובירן פֿאַרשטעלן, אַז אויך צייט האָט מער ווי אײן ריכטונג, פונקט אַזוי ווי רוים. לאָמיר זיך פֿאַרשטעלן, אַז צייט האָט ניט בלויז אַ פֿאַרוואָרטס־ריכטונג, נאָר אויך אַ ריקווערטס־ריכטונג, און אַז די ריכטונג פֿון צייט גייט ניט בלויז פֿון הייַנט צום מאָרגן און פֿון דער פֿאַרגאַנ־גענהייט צו דער צוקונפֿט, נאָר אויך פֿאַרקערט, דעמאָלט וואָלט מען געקענט

וועלן בר־מצוה ניט בלויז איין מאָל, נאָר וויפֿל מאָל מען וואָלט געהאַט חשק, און אַ מיידל וואָלט געקענט זיין ניט בלויז איין מאָל אין לעבן אַ „סוויט סיקסטין", אָדער אַ „באַק־פֿיש", ווי מען זאָגט עס אויף דייטש דייטש־יידיש, נאָר צו יעדער צייט, ווען עס וואָלט זיך איר פֿאַרגלוסט, צוריקגיין און עס ווידער וועלן. און זיבעציק־יעריקע יובילעאומס, וואָס, דאַכט זיך, אַזעלכע ווילן אַלע אַפֿלייגן אויף וואָס שפּעטער, וואָלטן אין גאַנצן געקענט אַפּגעשאַפֿט ווערן. מען וואָלט בעסער נאָכן פֿופֿציק־יעריקן יובילי גאָר געפֿייערט דעם פֿינף־און־צוואַנציקסטן. און מען וואָלט מער ניט געקענט פֿרעגן דאָס באַוואוסטע רעטענישׂ, וואָס אַ האַן ווערט נאָך זיבן יאָר. דער חכמהדיקער ענטפֿער, אַז ער ווערט אַכט, וואָלט מער ניט געטויגט, ווייל ער וואָלט געקענט ווערן זעקס, פֿינף און אַפֿילו איין יאָר אַלט. די באַגריפֿן יונג און אַלט וואָלטן מער קיין זין ניט געהאַט. זיי וואָלטן גאָר ניט עקזיסטירט. עס וואָלטן אויך ניט געקענט עקזיסטירן די באַגריפֿן פֿון שטערבלעכקייט און אומשטערבלעכקייט. אונדזער לעבן וואָלט געווען פֿערמאַנענט.

ווי איר זעט, איז די פֿראַגע פֿון יונג און אַלט, פֿון לעבן און טויט בלויז אַ רעזולטאַט פֿון אונדזער באַגרענעצטן באַגריף וועגן צייט. לאָמיר דערמאָנען נאָך אַמאָל, אַז לויט עמנואל קאַנט, אַלבערט אינשטיין א.א.וו., עקזיסטירט ניט צייט אין דער ווירקלעכקייט. עס איז נאָר אַ פֿאַרשטעלונג פֿון דער מענטש־לעכער דענקונג־קראַפֿט. און ווייל אונדזער באַגריף וועגן צייט איז אַזוי באַ־שרענקט, אַז מיר קענען זיך איר פֿאַרשטעלן בלויז אין אַ פֿאַרווערטס־ריכטונג, אָבער ניט אין אַ ריקווערטס־ריכטונג, עקזיסטירן ביי אונדז אַזעלכע באַגריפֿן וועגן טויט און שטערבלעכקייט. ווען אָבער אונדזער באַגריף וועגן צייט וואָלט ניט געווען אַזוי באַשרענקט; ווען מיר וואָלטן זיך געקענט פֿאַרשטעלן, אַז די צייט קען אויך גיין אויף צוריק, דעמאָלט וואָלטן מיר קיין שום באַגריף ניט געהאַט וועגן טויט און שטערבלעכקייט.

נאָר אויב די גאַנצע זאַך האַנדלט זיך בלויז וועגן אַ באַגריף און אַ פֿאַר־שטעלונג, אָבער ניט וועגן אַ ווירקלעכקייט, איז דאָך ממילא אויך טויט ניט קיין ווירקלעכקייט, נאָר אַ פֿאַרשטעלונג, וואָס איז אַ רעזולטאַט פֿון אונדזער באַ־גרענעצטן באַגריף וועגן צייט. און אַזוי ווי צייט עקזיסטירט ניט אין דער ווירק־לעכקייט, איז אויך ניטאָ קיין טויט אין דער ווירקלעכקייט. און אויב אַזוי, צו וואָס פֿאַרזויערן מיר זיך אונדזער לעבן, טראַכטנדיק וועגן טויט? עס איז דאָך אַפֿילו ניט נויטיק צו גלייבן אין אַ לעבן אויף יענער וועלט, ווייל צו וואָס דאַרפֿן מיר אַ לעבן אויף יענער וועלט, ווען מיר שטאַרבן ניט אויף דער וועלט?

נאָר וואָס העלפֿט די פֿילאָזאָפֿיע, אַז מיר גייען דאָך צו לויות און זיי קוקן אויס צו זיין גאַנץ ווירקלעכע. אונדזער שטאַרקער באַגער צו לעבן, וואָס וויל ניט שלום מאַכן מיטן טויט, באַמיט זיך אונדז אינצורעדן, אַז אויך נאָכן טויט איז פֿאַראַן אַ לעבן און עס זיינען פֿאַראַן גאָר אַ סך, וואָס גלייבן עס אויך, אָבער דאָך וויל קיינער פֿון זיי זיך ניט אַריבערקלייבן אויף יענער וועלט פֿאַרצוועצן דאַרטן דאָס לעבן.

1946

אַ נייער מיטל צו פֿאַרלענגערן דאָס מענטשלעכע לעבן

די קאַנווענשאַן פֿון אַמעריקאַנער כעמישן פֿאַראיין, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ניו־יאָרק האָט זיך געעפֿנט מיט צוויי פֿריילעכע באַריכטן. דער ערשטער איז געווען פֿון פּראָפֿעסאָר גלען ט. סיבאָרג פֿון דעם קאַליפֿאָרניער אוניווערזיטעט, וועלכער האָט דערציילט, אַז עס האָט זיך אים אייניגעגעבן צו שפּאַלטן די אַטאָמען פֿון פֿינף אַנדערע עלעמענטן, אויסער אוראַניום און טהאָר־יום. נאָר פֿון דער ענערגיע פֿון די געשפּאַלטענע אַטאָמען פֿון די פֿינף עלע־מענטן וועט מען ניט קענען מאַכן קיין באָמבעס. פּאַרקערט, די שפּאַלטונג פֿון די אַטאָמען פֿון די פֿינף עלעמענטן וועט, האָפֿנטלעך, פֿירן דערצו, אַז מען וועל קענען פֿאַרוואַנדלען ענערגיע אין מאַטעריע. עס הייסט אזוי: ווען מען שפּאַלט די אַטא־מען פֿון אוראַניום, פֿאַרוואַנדלט זיך מאַטעריע אין ענערגיע, פֿון וועלכער מען שאָפּט אַן אַטאָמישע באָמבע, בעת די שפּאַלטונג פֿון די אַטאָמען פֿון די אַנדערע עלעמענטן קען באַנוצט ווערן פֿאַר אַן אומגעקערטן פּראָצעס — צו פֿאַרוואַנד־לען ענערגיע אין מאַטעריע צו באַשאַפֿן נייע שטאָפֿן, וואָס ביז איצט האָט עס בלויז גאָט אַליין געקאָנט טאָן.

דער צווייטער באַריכט איז געקומען פֿון דר. טהאָמאָס גאַרדנער, וועלכער האָט אויסגעפֿונען, אַז די זאָפּט, מיט וועלכער די בינען קאַרמענען זייער קעניגין אין בינשטאָק, קען זיין אַ גוטער מיטל צו פֿאַרלענגערן אונדזערע יאָרן.

עס איז אַן אַלט־באַקאַנטער פֿאַקט, אַז דער לעבן פֿון די אַרבעטס־בינען איז אַ סך אַ קירצערער ווי פֿון זייער קעניגין. דער לעבן פֿון אַן אַרבעטס־בין אין בינשטאָק איז אַ גאַנץ קורצער — אַן ערך דריי חדשים — בעת די קעניגין פֿון בינשטאָק לעבט אַן ערך פֿינף יאָר. עס הייסט, צוואַנציק מאָל אַזוי לאַנג, ווי אַן אַרבעטס־בין. ווען עס זאָל זיך טרעפֿן, אַז אַ מענטשלעכע קעניגין זאָל לעבן צוואַנציק מאָל אַזוי לאַנג ווי אַ געווייניקער מענטש, וואָלט זי געדאַרפֿט לעבן מער ווי דרייצן הונדערט יאָר, מיט איבער דריי הונדערט און פֿופֿציק יאָר מער ווי מתושלח. פֿון דעם דאָרף מען דרינגען, אַז ווען מענטשן זאָלן עסן די זעלבע „קעניגלעכע" שפּייז, מיט וועלכער די בינען קאַרמענען זייער קעניגין, וואָלטן די מענטשן געלעבט אַ סך לענגער, אפֿשר אַזוי לאַנג און נאָך לענגער ווי מתושלח.

איך זאָג „אפֿשר", ווייל מען דאָרף האָבן אין זינען, אַז עס איז דאָך אַן אונטערשייד צווישן מענטשן און בינען. דר. גאַרדנער האָט פֿון זיינע עקספּע־רימענטן אויסגעפֿונען, אַז אין דעם פּרט פֿון דער קעניגלעכער בינען־שפּייז איז פֿאַראַן אַן אונטערשייד צווישן בינען און פֿרוכט־פֿליגן. ער האָט נעמלעך גע־נומען די שפּייז, מיט וועלכער די בינען קאַרמענען זייער קעניגין, און האָט עס געגעבן צו פֿרוכט־פֿליגן און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז זייער לעבן איז פֿאַרלענגערט געוואָרן אויף 46 פּראָצענט. ווען דער לעבן פֿון מענטשן וואָלט געקענט פֿאַרלענגערט ווערן אויף 46 פּראָצענט, וואָלט אַ דורכשניטלעכער מענ־טשלעכער לעבן געווען נאָענט צו הונדערט יאָר.

נו, איך וועל זיך דאָ ניט פֿאַרנעמען מיט דעם כעמישן אַנאַליז פֿון דער „קעניגלעכער" בינען־שפּייז. לויט ווי דר. גאַרדנער גיט אָן, האָט אַט די שפּייז אין זיך אַ גרויסע מאַס פֿאַנטהאַטענק זויערע, וואָס איז אַ ווייטאַמין פֿון דעם

„בי־קאמפלעקס". אבער פאר דעם געווינלעכן לעזער זאגט עס אזוי ווי גארניט. עס גיט אים בלויז א ניי וואָרט, וואס איז שווער ארויסצורעדן און נאך שווערער צו געדענקען. פאר מיר איז דעריבער דא ניט וויכטיק דער כעמישער אנאליז פון דער „קעניגלעכער" ביינען־שפייז, נאר די באהויפטונג, אז עס קען זיין א סגולה צו לאנג לעבן. און איך גלויב, אז די כעמיקער האלטן פאר איינער פון זייערע וויכטיקסטע אויפגאבן צו פארלענגערן דאס מענטשלעכע לעבן. ווייל אין דער אמתן איז דער מענטשלעכער קערפער א כעמישע לאבאראטאריע.

*

אין דער כעמישער וויסנשאפט איז מיט א געוויסער צייט צוריק ארייגגעבראכט געוואָרן דאס וואָרט „געראנטאלאגיע", אדער „דזשעראנטאלאדזשי", ווי מען זאגט עס אויף ענגליש. דאס וואָרט באצייכנט דעם צוויג פון דער כעמישער וויסנשאפט, וואס האט צו טאן מיט דער אויספארשונג פון די כעמישע פראצעסן, וועלכע מאכן אונדזער קערפער אלט. און אויב די אויספארשונג וועט זיך קרוינען מיט א דערפלג, מעג מען האפן, אז עס וועט געפונען ווערן א מיטל ווי אזוי צו האלטן אונדזער קערפער פיזיש יונג, אפילו וען ער וועט שוין זיין אלט אין יאָרן.

אויף דער קאנווענשאן פון דעם אמעריקאנער כעמישן פארבאנד, וואס איז אין 1941 אפגעהאלטן געוואָרן אין אטלאנטיק סיטי, האט מען זיך גאנץ שטארק פארנומען מיט אט דער פראגע. עס האט זיך טאקע געהאנדלט וועגן דעם, אז די כעמישע וויסנשאפט דארף געפינען א מיטל, וואס זאל קענען ארויסוויזן א ווירקזאמען ווידערשטאנד דעם כעמישן פראצעס אין אונדזער קערפער, וואס מאכט אים אלט און פארוראזאכט אזוי פרי זיין טויט. דער יוגנט־מיטל דארף האלטן דעם קערפער פון א הונדערט־יעריקן מענטשן אזוי יונג און אזוי ווידערשטאנדספעאיק קעגן קראנקהייטן ווי דער קערפער פון א צוון־יעריק קינד.

דאס וואָרט אין דער פראגע האט געהאט פראפעסאר הענרי סימס פון קאלאמביא אוניווערזיטעט. ער האט אפגעגעבן א באריכט וועגן די רעזולטאטן, וואס מען האט געקראגן פון א צען־יעריקער אויפארשונגס־ארבעט וועגן די כעמישע פראצעסן, וואס מאכן דעם קערפער אלט, און ער האט דערקלערט, אז 90 פראצענט פון די טויט־פאלן אין די פאראייניקטע שטאטן פון אמעריקע יעדן יאר ווערן הויפטזעכלעך פארורזאכט פון דעם, וואס דער קערפער פארפירט אלץ מער זיין ווידערשטאנד קעגן קראנקהייטן, וואס עלטער ער ווערט. נאר אזוי ווי דער ווידערשטאנד קעגן קראנקהייטן, האט ער וויטער דערקלערט, איז הויפטזעכלעך א כעמישער פראצעס, וועט דערייבער די וויטערדיקע אויספארשונג פון אט דעם כעמישן פראצעס געבן א מעגלעכקייט צו פארגרעסערן דעם ווידערשטאנד פון קערפער קעגן קראנקהייטן און ממילא פארלענגערן זיין לעבן.

פראפעסאר סימס האט דערביי אנגעוויזן, אז די שטערבלעכקייט איז אמקלענטסטן צווישן קינדער, וואס זיינען צען יאר אלט. בלויז איין קינד פון 800 שטארבט אין דעם עלטער פון צען יאר. וועו דער פראצענט פון שטערבלעכקייט וואלט געבליבן שטענדיק אזוי ניט געשטיגן מיט דער עלטער, וואלט א מענטש געלעבט אזוי לאנג ווי 550 יאר.

וועו מען זאָל קענען גוט אויסשטודירן דעם כעמישן פּראָצעס, וואָס מאַכט דעם קערפּער אַלט, און געפֿינען אַ מיטל, וואָס זאָל ווירקן קעגן אָט דעם פּראָצעס און דערמיט פֿאַרשטאַרקן דעם ווידערשטאַנד פֿון קערפּער קעגן קראַנקהייטן, וואָלטן עלטערע מענטשן ניט שטאַרבן פֿון קראַנקהייטן מער ווי יעריקע קינדער. עס הייסט, בלויז איינער פֿון אַכט הונדערט.

מען פֿלעגט זיך אַמאָל פֿאַרשטעלן, אַז דער מענטשלעכער קערפּער איז ענלעך צו אַ מאַשין, וואָס נוצט זיך אויס און שטעלט זיך אָפּ. דער פֿאַרגלייך האָט אין פֿלוג אויסגעקוקט צו זיין גאַנץ לאָגיש. אָט נעמט אַ זייגערל. עס גייט אַזוי לאַנג ביז עס שטעלט זיך אָפּ. עס האָבן זיך אויסגעריבן די רעדלעך און די צאַפּנס און עס העלפּט ניט מער, וואָס מען וועט זיי שמירן און אָנציען — עס גייט ניט מער. איז אָבער ניט אַלץ, וואָס קוקט אויס אין פֿלוג צו זיין לאָגיש, אויך ריכטיק. דער פֿאַרגלייך פֿון אַ מענטשן צו אַ מאַשין איז בלויז אַן אויסער־לעכער. אַ מאַשין האָט פֿאַרשיידענע טיילן און אַ מענטש האָט פֿאַרשיידענע גלידער. אַ מאַשין הייצט מען מיט קוילן אָדער מיט אויל, און אַ מענטשן הייצט מען מיט שפּייז. אַ מאַשין אַרבעט אַזוי לאַנג, ביז זי שטעלט זיך אָפּ, און אַ מענטש — דאָס גלייכן. אין תוך אָבער איז דער פֿאַרגלייך אין גאַנצן אַ פֿאַלשער. אַ מענטש איז אַ לעבעדיקער אַרגאַניזם, אַ לעבעדיקע באַשעפֿענישׂ, און אַ מאַשין איז עס ניט. ביי אַ מאַשין פֿאַנגט זיך אָן אויסרייבן אירע טיילן פֿון דעם טאָג, וואָס זי פֿאַנגט אָן אַרבעטן; ביי אַ מענטשן אָבער ווערן די צעלן פֿון זיינע גלידער שטענדיק באַנייט. אין אַ מאַשין האָבן מיר אַ מעכאַנישן פּראָצעס; אין אַ מענטשן אָבער ווירקט אַ כעמישער פּראָצעס. קורץ און גוט — דער פֿאַרגלייך צווישן אַ מענטשן און אַ מאַשין איז אין גאַנצן אַ פֿאַלשער. אויב מען וויל, קען מען זאָגן, אַז די מאַשין באַלאַנגט צו די מעכאַניקער, און דער מענטש באַלאַנגט צו די כעמיקער. זיי, די כעמיקער, האָבן דעם מענטשן געמאַכט פֿאַר אַן עקספּערימענטאַלן מאַטעריאַל פֿון זייער לאַבאָראַטאָריע.

*

נאָר מען קען פֿרעגן: וואָס וועט שוין זיין, ווען מענטשן וועלן לעבן עטלעכע הונדערט יאָר? וועלן מיר דעמאָלט האָבן אַ בעסערע מענטשלעכע געזעלשאַפֿט־לעכע אָרדנונג? וועלן דעמאָלט די מענטשן זיין בעסער? וועלן זיי אויפֿהערן שעכטן איינע די אַנדערע? און וואָס וועלן די מענטשן סתם האָבן דערפֿון, וועו זיי וועלן לעבן לענגער?

מען קען די פֿראָגע שטעלן נאָך שטאַרקער. מען קען פֿרעגן, צי דאָס לאַנגע לעבן פֿון מענטשן, וואָס די כעמישע און מעדיציניש וויסנשאַפֿטן זוכן אָזוי שטאַרק, וועט ניט ברענגען ערנסטע סאָציאַלע און עקאָנאָמישע שטערונגען אין אונדזער געזעלשאַפֿט. פֿריער וי אַלץ הענגט עס אָפּ, וי געזונט און שטאַרק די מענטשן וועלן זיין, וועו זיי וועלן לעבן עטלעכע הונדערט יאָר. עס קען זיין, אַז מען וועט שאָפֿן אין זיי אַ ווידערשטאַנד, אַז זיי זאָלן ניט שטאַרבן פֿון די קראַנקהייטן, וואָס מאַכן איצטער אַ פֿריצייטיקן סוף צו זייער לעבן, אָבער מען קען לעבן לאַנג און דערביי אויך זיין לאַנג קראַנק. וואָס וועט עס, אַלזאָ, טויגן? עס וועט זיין שלעכט פֿאַר דעם איינצלנעם, וואָס וועט קרענקען יאָרן־לאַנג און

עס וועט אויך זיין שלעכט פֿאַר דער געזעלשאַפֿט. אָט די אַלטע קראַנקע וועלן זיין אַ גרויסע לאַסט פֿאַר דער געזעלשאַפֿט.

איך מוז צוגעבן, אַז דאָס איז זייער אַ האַרבע שאַלה, אָבער אויף איר איז פֿאַראַן איין ענטפֿער: מענטשן ווילן לעבן. אגב, אויב עס רעדט זיך שוין יאָ וועגן די וואונדער, וואָס די כעמישע וויסנשאַפֿט קען אויפֿטאָן, דאַרף מען פֿון איר דערוואַרטן, אַז זי זאָל ניט בלויז פֿאַרלענגערן די יאָרן פֿון אַ מענטשן, נאָר זי זאָל דערביי אויך האַלטן זיין קערפּער יונג און געזונט. דאָס איז אייגנטלעך אַ הויפּט־באַדינג. אויב די מענטשן זאָלן לעבן לאַנג און אַרומגיין אין די גאַסן קוים לעבעדיקע, איינגעבויגענע, אָנגעשפּאַרט אויף שטעקנס און קרעכצן, אָכצן און הוסטן, איז דאָס זיכער ניט זייער אָנציענד. אָבער פֿראָפֿעסאָר סימס, וועמען איך האָב פֿריער דערמאָנט, האָט דאָך טאַקע געריידט וועגן דעם, אַז די כעמישע וויסנשאַפֿט דאַרף געפֿינען אַ מיטל צו פֿאַרגרעסערן דעם ווידער־שטאַנד פֿון קערפּער קעגן קראַנקהייטן און אים האַלטן יונג.

נאָר איך מוז ליידער זאָגן, אַז פֿאַרלויפֿיק האָט די כעמישע וויסנשאַפֿט אזא מיטל ניט געפֿונען. מען דאַרף דעריבער נאָך וואַרטן און פֿרובירן עסן די שפּייז, מיט וועלכער די בינען קאָרמענען זייער קעניגין אין בינשטאָק. פֿאַר די כעמיקער דאַרף עס זיין גאָנץ לייכט צו פֿאַדוצירן אָט די „קעניגלעכע" בינען־שפּייז. דר. גאַרדנער וויסט גאָנץ געוויס פֿון וועלכע שטאָפֿן און אין וועלכער פּראָפּאָרציע אָט די שפּייז איז צוגעפֿגעשטעלט. און אויב עס וועט ניט קענען פֿאַרלענגערן דאָס מענטשלעכע לעבן אויף צוואַנציק מאָל, אַז יעדער פֿון אונדז זאָל קענען לעבן וויניקסטנס אַזוי לאַנג ווי מתושלח, טאָ זאָל כאָטש זיין אַ פֿאַרלענגערונג פֿון 46 פּראָצענט, ווי ביי די פֿרוכט־פֿליגן און מען וועט קענען לעבן ביז הונדערט יאָר.

איז די פֿראָגע: וועלן פֿאַנגען מיר אָן אונדזער נייע דיעטע?

1947

די באַפֿרייאונג פֿון מורא

וואָס פֿאַרא ווירקונג וועט האָבן אויף דער אַנטוויקלונג פֿון דעם מענטשן, פֿיזיש און גייסטיק, וועלן עס וועט פֿאַרווירקלעכט ווערן פֿרעזידענט רוזוועלטס פֿאַדערונג, אַז די מענטשהייט זאָל באַפֿרייט ווערן פֿון נויט און מורא?

איך האָב אויסגעקליבן די באַפֿרייאונג פֿון נויט און מורא פֿון די פֿיר פֿרייהייטן, וואָס רוזוועלט פֿאַדערט, אַז זיי זאָלן געזיכערט ווערן פֿאַר דער וועלט, ווייל עס איז פֿאַראַן אַ טעאָריע, אַז נויט און מורא שפּילט די וויכטיקסטע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון דעם מענטשן.

די טעאָריע באַלאַנגט צו דעם באָרימטן רוסישן געלערנטן איוואַן פּאַוולאָוו. ער האָט געזאָגט, אַז די העכערע אַנטוויקלונג פֿון מענטשן הענגט אַפּ פֿון דעם, אויף וויפֿל ער וועט קענען אָפּשאַפֿן נויט און אויסוואַרצלען די מורא, וואָס זיצט אין אים. וועלן מען זאָל דעם מענטשן געבן הונדערט יאָר פֿרידן און עקאָנאָמישע זיכערקייט, האָט פּאַוולאָוו געזאָגט, וואָלט מען דעמאָלט געהאַט אַ דור מענטשן, וואָס וואָלטן געווען בעסער אַנטוויקלט פֿיזיש און גייסטיק.

פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָו איז ניט געווען איינפֿאַרשטאַנען מיט פּראָפֿעסאָר פֿרויד, וואָס האָט געזאָגט, אַז געשלעכט איז דער הויפּט־מאָטיוו אין לעבן. געוויס שפּילט געשלעכט אַ זייער וויכטיקע ראָלע אין לעבן, האָט פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָו גזאָגט, קיינער קען עס ניט אָפּלייקענען, אָבער דאָך ניט די וויכטיקסטע און דאָמינירנדיקע ראָל, ווי פּראָפֿעסאָר פֿרויד האָט געגלויבט. לויט פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוס מיינונג, וועלכע ער באַגרינדעט אויף לאַנג־יעריקע באָבאַכטונגען און עקספּערימענטן, איז ניט געשלעכט דער הויפּט־מאָטיוו, וואָס באַאיינפֿלוסט דאָס לעבן, נאָר עס זיינען פֿאַראַן צוויי אַנדערע מאָטיוון, וועלכע זיינען פֿיל וויכטיקער אין לעבן און האָבן אויף אים אַ שטאַרקערן אייַנפֿלוס. דער ערשטער איז הונגער, און דער צווייטער איז מורא. געשלעכט פֿאַרנעמט דעם דריטן פּלאַץ.

הונגער איז דער שטאַרקסטער מאָטיוו, וואָס באַאיינפֿלוסט דאָס לעבן. די מענטשלעכע געשיכטע וואָלט גאָנץ אַנדערש אויסגעזען און דער מענטש אַליין וואָלט געווען אַ גאַנץ אַנדערער, ווען עס וואָלט ניט געווען אויף דער וועלט אַזאַ זאַך ווי הונגער. מורא איז דער צווייטער שטאַרקער מאָטיוו אין לעבן. מיט דעם וואָרט „מורא", האָט פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָו דערקלערט, האָט ער וויניקער אין זינען פֿיזישע שרעק, ווי גייסטיקע. עס איז די מורא באַרויבט צו ווערן פֿון עפּעס, וואָס מען האָלט פֿאַר אַ נויטוועגדיקייט אין לעבן.

מורא איז אַן איינגעבוירענער געפֿיל סיי ביי מענטשן סיי ביי חיות. עס איז אַ געפֿיל, וואָס איז איבערגעגאַנגען בירושה פֿון אַ סך דורות און וואָס ווערט אויפֿגעהאָלטן פֿון די באַדינגונגען פֿון לעבן. דער מענטש און די מענטשהייט אין אַלגעמיין וואָלט זיך גאָנץ אַנדערש אָנטוויקלט, ווען ניט דער געפֿיל פֿון מורא, וואָס האָט אַזאַ גרויסן אייַנפֿלוס אויפֿן לעבן. פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָו גייט אין דעם פּרט אַוויי ווייט, אַז ער קומט צו דער איבערצייגונג, אַז דאָס וואָס מען רופֿט „נאַטור" ביי חיות איז ניט מער ווי אַ רעזולטאַט פֿון דעם אייַנפֿלוס, וואָס דער שרעק־געפֿיל האָט אויף זיי געהאַט. דאָס הייסט, אַז מורא האָט געמאַכט פֿון די חיות דאָס, וואָס זיי זיינען הייַנט.

און דער מענטש איז ביי פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוען ניט קיין באַזונדערער יחסן. ער איז ביי אים אַ חיה אויף צוויי פֿיס, און דאָס וואָס איז גילטיק פֿאַר די חיות אויף פֿיר פֿיס, איז אויך גילטיק פֿאַר דער חיה אויף צוויי פֿיס.

פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו האָט זיינע עקספּערימענטן געמאַכט הויפּטזעכלעך מיט חיות, באַזונדערס מיט הינט. ניטאָ נאָך קיין צווייטער, וואָס האָט אַזוי גוט אויסשטודירט די פּסיכאָלאָגיע פֿון הינט ווי ער. אויף דעם גרונט פֿון זיינע עקספּערימענטן מיט הינט האָט ער אויסגעבויט זיין נעראָן־רעפֿלעקס־טעאָריע.

פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו האָט געמאַכט אַ באַהויפּטונג, אַז זיינע לאַנג־יעריקע עקספּערימענטן מיט הינט, און די פֿאַרשונגען פֿון זייערע גייסטיקע און פֿיזישע פֿע־איקייטן, האָבן אים געבראַכט צו דער איבערצייגונג, אַז עס איז ניטאָ קיין וועזנטלעכער אונטערשייד צווישן דעם מאַרך פֿון מענטשן און פֿון הינט, אָדער פֿון אַנדערע חיות. עס הענגט בלויז אַפּ פֿון דער מעכאַנישער הילף, וואָס דער מאַרך באַקומט פֿאַר זיין אָנטוויקלונג. ער גיט דערביי אַ ביישפּיל פֿון צוויי קליינע מאָפּעס, מיט וועלכע ער האָט געמאַכט עקספּערימענטן פֿאַר מערערע יאָרן. אָלס רעזולטאַט איז דער שכל ביי זיי אָנטוויקלט געווארן ווי ביי אַן אָכט־

יעריק קינד, וואָס האָט געלעבט מיט טויזנטער יאָרן צוריק אין דעם שטיין־פּעריאָד (וועלכער מענטש האָט נאָך ניט געוואוסט פֿון מעטאַלן אוו האָט זיינע געצייג געמאַכט פֿון שטיין).

נו, אַן אַכט־יעריק קינד אין דעם שטיין־פּעריאָד האָט ניט געהאַט קיין איבעריקס הויך־אַנטוויקלטן שכל. אַפֿילו די דערוואַקסענע מענטשן אין יענער צייט האָבן ניט געהאַט איבעריקס פֿיל שכל. אָבער פֿאַר די צוויי קליינע מאַלפּעס איז דער שכל פֿון אַן אַכט־יעריק קינד פֿון דעם שטיין־פּעריאָד געווען אַ זייער גרויסע דערגרייכונג. וועלכע פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו וואָלט ניט געווען זייער רבי אוו וואָלט זיך ניט אָפּגעגעבן מערערע יאָרן מיט דער אַנטוויקלונג פֿון זייער מאַרך, וואָלט עס געדאַרפֿט אויפֿן נאַטירלעכן אופֿן דויערן טויזנטער יאָרן ביז זיי וואָלטן דערגרייכט אַזאַ הויכע מדרגה פֿון אַנטוויקלונג פֿון זייער מאַרך.

פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוס טעאָריע איז, אַז אַפֿילו דער מאַרך פֿון אַ זשענע, פֿון אַ גאון, איז ניט אַנדערש ווי דער מאַרך פֿון אַנדערע מענטשן. אָבער אַזוי ווי דער זשעני ספּעציאַליזירט זיך אין אייַן ריכטונג, אַנטוויקלט ער דערמיט זיין מאַרך צו זייער אַ הויכער מדרגה פֿאַר אָט דעם קעגנשטאַנד, אין וועלכן ער איז פֿאַראינטערעסירט. און דאָס איז טאַקע אויך די סיבה, זאָגט פֿאוולאָוו, וואָס דער זשעני איז, געווייניקער, בלויז גרויס אויף זיין אייגענעם געביט.

אין דעם פּרט גייט פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוס טעאָריע אפֿשר שוין אַ ביסל צו ווייט. עס קומט אויס, אַז מען דאַרף קענען אַנטוויקלען דעם מאַרך פֿון יעדן מענטשן ביז דער מדרגה פֿון אַ זשעני ספּעציאַליזירנדיק אים אויף אייַן געביט. אָבער אין דעם מעג מען אַ ביסל צווייפֿלען. דער גרונט־געדאַנק פֿון פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו מעג זיין אַ ריכטיקער, אָבער מען דאַרף צו אים מאַכן געוויסע "אָמענדמענטס" און דערקלערונגען. עס איז אָבער אין אַלגעמיין ריכטיק, אַז זשעניען זיינען מייסטנס בלויז גרויס אויף אייַן געביט. אין דעם קען מען זיך איבערצייגן, ווי קינדיש געניאַלע מאַטעמאַטיקער אָדער פֿיזיקער רעדן וועגן עקאָנאָמישע, סאָציאַלע און פּאָליטישע פֿראָגן. עס זיינען, פֿאַרשטייט זיך, אויך פֿאַראַן אויסנאָמען, אָבער וועגן דעם קען מען זאָגן, אַז די אויסנאָמען באַשטעטיקן דעם כלל.

פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו שטעלט אַוועק מעכאַנישע הילף פֿאַר דער אַנטוויקלונג פֿון מאַרך, אָס הויפּט־באַדינג. אַן מעכאַנישער הילף קען זיך דער מאַרך לויט זיין מיינונג, אין גאַנצן ניט אַנטוויקלען, אָבער מיט מעכאַנישער הילף קען ער אַנטוויקלט ווערן ביז זייער אַ הויכער מדרגה. ער ברענגט אַ ביישפּיל פֿון די צווייַ מאָלפּעס, וואָס ער האָט דערציונגן. זיי זיינען געווען אַ פּאָר — אַן ער און אַ זי. ביידע האָבן ניט געהאַט קיין באַזונדערע מעלות, מיט וועלכע זיי זאָלן זיך האָבן אויסגעצייכנט. דער ער איז געווען אַ בייזער און אַ נאָר. די זי איז אין אָפֿגעמיין געווען אַ גוטע מוטער אָבער אַ פֿויל. דער בעסטער מיטל זיי צו לערנען שכל איז הונגער, האָט פּראָפֿעסאָר פֿאוולאָוו באַשלאָסן. ער פֿלעגט זיי פֿריער לאָזן זיך גוט אויסהונגערן און דערנאָך אַוועקלייגן שפּייז אויף אַן אָרט, וואָס זיי קענען ניט דערגרייכן. דערביי אָבער האָט ער ביי זיי אַוועקגעשטעלט עטלעכע קעסטלעך, וואָס ווען מען שטעלט זיי צוזאַמען אייַנע אויף די אַנדערע, קען מען דורך זיי דערגרייכן די שפּייז. דער ער געטריבן דורך הונגער, איז גע

פֿאַלן אויפֿן שכל צונויפֿצושטעלן די קעסטלעך און האָט דערגרייכט די שפּיץ. ביי דער זי האָט אָבער דאָס געדויערט לענגער ביז זי איז געקומען צום שכל. זי איז געווען צו פֿויל צו נעמען צונויפֿצושטעלן די קעסטלעך. אָבער ווען דער הונגער האָט איר אָנגעפֿאַנגען גאָנץ שטאַרק פֿיניקן, איז אויך צו איר געקומען דער שכל צונויפֿצושטעלן די קעסטלעך צו דערגרייכן די שפּיץ.

ביידע מאָלפּעס האָבן ליב געהאַט צו רייכערן פּאַפּיראָסן. דער ער האָט אַליין געקענט אָנרייבן אַ שוועבעלע צו פּאַרייכערן זיין פּאַפּיראָס. די זי אָבער האָט געהאַט שטייפֿע אומגעלומפּערטע פֿינגער און האָט אַליין ניט געקענט אָנרייבן אַ שוועבעלע צו פּאַרייכערן איר פּאַפּיראָס. מען האָט איר געמוזט העלפֿן. און אָט טאַקע דערפּאַר, דערקלערט פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָוו, וואָס די זי האָט ניט געהאַט אַזעלכע רירעוודיקע הענט ווי דער ער, איז איר מאָרך געווען ווויניקער אָנטוויקלט. זי האָט ניט געהאַט אין אירע הענט אַזאַ גוטע מעכאַנישע הילף, ווי ער.

נו, אין דעם פּרט האָט פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָוו ניט געזאָגט קיין נייס. עס עקזיסטירט שוין אַן אַלטער כּלל, אַז די געשיכטע פֿון דער מענטשלעכער אָנט־וויקלונג איז די געשיכטע פֿון מענטשלעכע געצייג. און געצייג מיינט מעכאַנישע הילף. ווען דער מענטש וואָלט זיך ניט אויסגעלערנט זיך צו באַנוצן מיט געצייג, מיט מעכאַנישע הילפֿס־מיטלען, וואָלט ער געווען היינט נאָך אין דעם צושטאַנד פֿון די מאָלפּעס איידער זיי זיינען אַריינגעקומען אין פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָווס הענט. נאָר אויב פּאָוולאָוו האָט ניט געזאָגט אין דעם פּרט קיין נייעס געדאַנק, זיינען אָבער זיינע עקספּערימענטן, צו באַשטעטיקן די ריכטיקייט פֿון דעם געדאַנק, געווען זייער אינטערעסאַנטע און באַלערנדיקע.

א סך אָריגינעלער איז פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָווס געדאַנק וועגן דעם גרויסן אינפֿלוס, וואָס דער געפֿיל פֿון מורא האָט אויפֿן לעבן. ער האָט עס געזוכט צו באַשטעטיקן מיט פֿאַרשיידענע עקספּערימענטן. דער אינטערעסאַנטסטער עקס־פּערימענט זיינער איז געווען מיט צוויי הינטלעך.

די צוויי הינטלעך זיינען געווען פֿון אין טאַטע־מאַמע און פֿון אין עלטער. ביי איינעם האָט פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָוו פּרובירט אָפּשוואַכן דעם אינסטינקטיוון אייגעבוירענעם מורא־געפֿיל, וואָס יעדע באַשעפֿענישׂ האָט עס בירושה, און וואָס ווייזט זיך אַרויס ווען עפּעס פּאַסירט פּלוצים. ער האָט פּרובירט איבערחזרן אָט די פּאַסירונג מערערע מאָל רעגלמעסיק ביז דאָס הינטל האָט זיך איבער־צייגט, אַז זיין מורא איז געווען אָן אומזיסטע און עס האָט זיך אויפֿגעהערט שרעקן. ביים צווייטן הינטל אָבער, האָט פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָוו פּרובירט איבער־חזרן די פּאַסירונג, וואָס רופֿט אַרויס שרעק, אויף אַזאַ אופֿן, אַז די אייגענבוירענע אינסטינקטיווע מורא זאָל פֿון אים ניט אָוועק. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז ביי איין הינטל איז די מורא פֿאַרשוואונדן, בעת ביי דעם צווייטן איז זי פֿאַר־בליבן, הגם ביידע הינטלעך זיינען פֿריער געווען גלייך. אַזוי איז עס אויך, זאָגט פּראָפֿעסאָר פּאָוולאָוו, ביי מענטשן. עס זיינען פֿאַראַן אַ סך מענטשן, וואָס ליידן פֿון מורא, אָפּט פֿון גאָנץ אומבאַגרינדעטער מורא. און דאָס ברענגט אַ סך צרות אויף דער וועלט. פֿיינטשאָפֿט איז אַ פּראָדוקט פֿון מורא, און ווען דער מענטש זאָל זיך קענען באַפֿרייען פֿון דעם מורא־געפֿיל, וואָלט אָפּגעשאָפֿט געווארן אין א גאָנץ גרויסער מאָס די סיבה פֿון פֿיינטשאָפֿט.

די באַפֿרייאונג פֿון מורא, וואָס פֿרעזידענט רוזוועלט האָט אַריינגעשטעלט אין זיין פּראָגראַם, איז דעריבער פֿון גאַנץ באַזונדערס גרויסער וויכטיקייט. עס איז אָבער אין דעם פֿאַל ניט דער עיקר די אינסטינקטיווע איינגעבוירענע מורא, וועלכע איז אָפּט אַן אומבאַדייטנדע מורא, נאָר די מורא, וואָס איין מענטש וואַרפֿט אויפֿן צווייטן.

אייגנטלעך איז די אינסטינקטיווע איינגעבוירענע מורא געשאַפֿן געוואָרן בײַם מענטשן, ווי בײַ אַלע אַנדערע לעבעדיקע באַשעפֿענישן, צוליב געוויסע סיבות. עס הייסט, אַז די מורא איז פֿון אָנפֿאַנג געווען אַ באַגרינדעטע, ניט מער זי איז געבליבן אויך נאָך דעם און איז איבערגעאַנגען בירושה, ווען די סיבות, וואָס האָבן איר אַרויסגערופֿן, זיינען שוין פֿאַרשוואונדן.

דער מורא־געפֿיל בײַ מענטשן וועט ניט קענען אָפּגעשאַפֿן ווערן אַזוי גיך ווי בײַ פֿראָפֿעסאָר פֿאַוולאָוס הינטל, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס עס איז ניטאָ קיין אונטערשייד אין זייער מאַרך. מען מוז פֿאַר די מענטשן שאַפֿן גאַנץ נייע באַדינגונגען פֿון לעבן און אַ גאַנץ אָנדערע דערציאונג, אַז זיי זאָלן פֿאַרלירן דעם מורא־אינסטינקט.

און אפֿשר וועט אויך מיט דער צייט ווירקן אויף דעם דער וואַקסנדער מענטשלעכער שכל. דער מענטשלעכער מאַרך דאַרף וואָס ווייטער אַלץ מער ווערן אָנטוויקלט אויף דעם גרונט, וואָס דער מענטש קריגט אַלץ מער מעכאַנישע הילף. די פֿאַרשיידענע מאַשינען, געצייג און אַלערלײַ נייע טעכנישע און וויסנ־שאַפֿטלעכע דערפֿינדונגען און אָנטדעקונגען זיינען דאָך מעכאַנישע הילפֿס־מיטלען, וואָס דאַרפֿן העלפֿן דעם מענטשלעכן מאַרך זיך אָנטוויקלען.

✦ ✦ ✦

א שטיקעלע איינשטיין

דאָכט זיך מען ווייסט שוין פֿון לאָנג, אַז עס איז שווער צו פֿאַרשטיין אייג־שטיינס טעאָריעס, און אַ סך גלויבן נאָך ביז היינט, אַז אייגשטיינס רעלאַטיוי־טעט־טעאָריע פֿאַרשטייען בלויז צוועלף מענטשן. — צי די זעלביקע צוועלף פֿון אַ מאַל, אַדער נייע צוועלף, איז קיין אונטערשייד ניט. דאָך ווען אייגשטיין קומט אַרויס מיט עפּעס אַ נייער טעאָריע פֿאַרגעסט מען, אַז אייגשטיינען איז שווער צו פֿאַרשטיין, און מען פֿרובירט אויסצוגעפֿינען, וואָס ער האָט געזאָגט.

דער אמת איז אָבער, אַז ניט אַלע מאָל איז אייגשטיינען אַזוי שווער צו פֿאַרשטיין. דער אמת איז, אַז יעדע וויסנשאַפֿטלעכע טעאָריע איז ניט איבריקס לייכט צו פֿאַרשטיין. אַפֿילו ניוטאָנס גראַוויטאַציע־טעאָריע איז ניט אַזוי לייכט צו פֿאַרשטיין. עס איז בלויז ניט שווער, ווען מען זאָגט, אַז ניוטאָנס גראַוויטא־ציע־טעאָריע מיינט די צוציאונגס־קראַפֿט פֿון דער ערד. אָבער דאָס איז בלויז אַ טייל פֿון דער טעאָריע. ווען מען נעמט די גאַנצע טעאָריע פֿון ניוטאָנען, די טעאָריע וועגן דער מעכאַניק פֿון דער וועלט מיט דער מאַטעמאַטיק, וואָס [illegible] מיט איר פֿאַרבונדן, איז זי שוין גאָר ניט לייכט.

נאָר איצט האָלטן מיר ביי איינשטיינען, און איך וועל פֿרובירן דערקלערן כאָטש אַ קלײן שטיקל פֿון זיין טעאָריע, און אין וואָס זי באַשטייט. אָבער איך האָב מורא, אַז איך וועל מיט מיין דערקלערונג טאָקע באַווייזן, אַז עס איז שווער צו פֿאַרשטיין. איך בעט דאָריבער אַנטשולדיקונג אין פֿאָרויס.

געווען אַמאָל אַ צייט, וועו מענטשן האָבן זיך דערקלערט די דערשיינונגען אוו די פּוהות פֿון דער נאַטור אויף אַ גאַנץ איינפֿאַכן שטייגער. זיי האָבן געהאַט פֿאַר יעדער זאַך אַ באַזונדערן גאָט. געווען אַ גאָט פֿון ווינט אוו שטורם אוו עס איז געווען אַ גאָט פֿון דונער אוו בליץ; אַ גאָט פֿון ליכט אוו אַ גאָט פֿון פֿינסטערניש; אַ גאָט פֿון ימים אוו אַ גאָט פֿון בערג; זיינען אָבער די מענטשן שפּעטער געוואָרן קלוגער, אָדער נאָרישער, אוו האָבן פֿון אַלע פֿאַרשיידענע געטער זייערע געמאַכט איין גאָט אוו האָבן אים פֿאַראַנטוואָרטלעך געמאַכט פֿאַר אַלץ, וואָס קומט פֿאַר אויף דער וועלט. נאָר זיי האָבן אים דערביי געגעבן גיפֿט — שדים, וואָס טוען פֿאַר אים אַלע שלעכטע זאַכן, אוו מלאָכים, וואָס טוען פֿאַר אים אַלע גוטע זאַכן. אמת, ניט אַלע מאָל האָבן גאָטס געהילפֿן געאַרבעט מיט אים אין פֿולער האַרמאָניע. ער האָט פֿון צייט־צו־צייט ניט בלויז געדאַרפֿט אָנדריין פֿאַרן אויער אַ שדל, וואָס האָט אָפּגעטאָן אַ שטוקע, נאָר אויך צייטנווייז אַ מלאָך, וואָס האָט זיך אויפֿגעפֿירט ניט ווי מען באַדאַרף. עס האָט שוין אַפֿילו געטראָפֿן, ווי עס ווערט אין דער ערשטער סדרה פֿון חומש דערציילט, אַז ער האָט אַ געווויסע צאָל מלאָכים, וואָס האָבן געמאַכט אַ רייזע פֿון הימל אויף דער ערד ניט אַרויפֿגעלאָזן צוריק אין הימל, ווייל זיי האָבן, זייענדיק אויף דער ערד, זיך עפּעס באַנאַרעשט מיט די מענטשלעכע טעכטער. נאָר דאָס זיינען דאָך געווען ניט מער ווי אויסנאַמס־פֿאַלן, וואָס מוזן פֿאַרקומען אין אַזאַ אומגעהויער גרויסער באַלעבאַטישקייט. אין אַלגעמיין אָבער, האָט עס געאַרבעט גאַנץ גלאַט אונטער דער אינציקער הערשאַפֿט פֿון דעם אייבערשטן גאָט. נאָר די מענטשן זיינען שפּעטער נאָך קליגער, אָדער נאָרישער געוואָרן, אוו זיי האָבן אין דעם אינציקן גאָט, וואָס זיי האָבן זיך אויסגעקליבן, געוואָלט אריינגעבן אן אינהייטלעכע וועלט־קראַפֿט אוו אַן אינהייטלעכן שאַפֿונגס־געזעץ. עס דאַרף זיין אַן אינהייטלעכער כּוח אין דער נאַטור אוו אייניקייט אין אַלע דערשיינונגען פֿון דער נאַטור.

מילא, וואָס איז שייך צו גאָט גופֿא, האָט מען אים, פֿאַרשנדיק די סודות פֿון דער נאַטור, ביסלעכווייז פֿאַרגעסן, אָבער די אידייע וועגן דער אינהייטלעכער קראַפֿט אין דער נאַטור אוו וועגן דער געזעץ־אייניקייט אין אירע דערשיינונגען, איז געוואָרן נאָך שטאַרקער. קאַרל מאַרקס האָט געזוכט דעם אינהייטלעכן כּוח, וואָס באַוועגט די מענטשלעכע געזעלשאַפֿט; די כעמיקער האָבן געזוכט דעם אינציקן אורשפּרינגלעכן עלעמענט, פֿון וואָנען אַלע אַנדערע עלעמענטן זיינען אַנטשטאַנען; די פֿיזיקער האָבן געזוכט די אינהייטלעכע שאַפֿונגס־קראַפֿט, דורך וועלכער די וועלט איז באַשאַפֿן געוואָרן, אוו דאָס געזעץ וואָס רעגולירט איר.

עס איז ניט לייכט צו זוכן, אָבער עס איז נאָך שווערער צו געפֿינען. פֿראָפֿעסאָר איינשטיין איז געווען איינער פֿון די דערפֿאָלגרייכסטע זוכער. ער האָט געפֿונען אַ טעאָריע ווי אַזוי די וועלט איז געבויט, וויי אַזוי מען דאַרף פֿאַר־

שטיין צייט און רוים, ווי אזוי ליכט טראגט זיך אדער באוועגט זיך אין רוים. — הקיצור, ער האט אין זיין טעאריע, די רעלאטיוויטעט־טעאריע, דערקלערט אלץ וועגן דער גרויסער וועלט, אדער מאקראקאזם, ווי מען זאגט עס. און זיין טעאריע איז אנגענומען געווארן פון אלע גרויסע וויסנשאפטלייט, און ער האט געקראגן דעם נאמען „וועלט־בוי־מייסטער". אבער דער זעלביקער פראפעסאר איינשטיין האט געהאלפן אנטוויקלען און פאפולער מאכן א צווייטע טעאריע וועגן דער קליינער וועלט, אדער מיקראקאזם, ווי מען זאגט עס, וועגן אטאם, וואס דערקלערט ווי אזוי ליכט, היץ און עלעקטריציטעט ווערן ארויסגעלאזן פון אויפגערודערטע אטאמען, און ווי אזוי די עלעקטראנען באוועגן זיך און שפרינגען אין די אטאמען. דאס איז די קוואנטום־טעאריע פון פראפעסאר פלאנק, וואס דערציילט ווי אזוי עלעקטראנען ווערן ארויסגעשאסן פון אן אטאם ווי קוילן. עס הייסט, אז מיט איין טעאריע, מיט דער רעלאטיוויטעט־טעאריע, האט מען ניט געקענט דערקלערן דעם געבוי פון דער גאנצער וועלט, נאר מען האט געדארפט א באזונדערע צווייטע טעאריע צו דערקלערן דעם געבוי פון דעם קליין־וועלטעלע, וואס הייסט אטאם. און דאס אליין טויג שוין ניט. עס דארף זיין איין טעאריע, וואס זאל דערקלערן אלץ, ווייל די גרויסע וועלט — די שטערן, די פלאנעטן באשטייען דאך פון אט די קליינע וועלטעלעך — די אטאמען. דערצו איז נאך די קוואנטום־טעאריע פון מאקס פלאנק ניט אין גאנצן שוה בשוה מיט דער פילאזאפיע פון אלבערט איינשטיין. אמת, זיי זיינען ניט אין אפענעם קריג, אבער דאך ניט אין א גוט לעבן. פראפעסאר איינשטיין גלויבט, און ער זוכט עס אויך צו באוויזן, אז אין דער נאטור הערשט געזעץ און ניט צופאל, און אז יעדע דערשיינונג אין דער נאטור האט דעריבער אן אורזאך. עס הייסט, ער האלט זיך פאר דער טעאריע פון קאוזאליטעט, אדער אורזאך און פאלגע, ווי מען זאגט עס אין דער פילאזאפישער שפראך. פון פלאנקס קוואנטום־טעאריע אבער דרינגט מען, אז עס איז ניטא אין דער נאטור אזא זאך, ווי געזעץ, וויל דער אטאם, וואס איז דער יסוד פון דעם גאנצן וועלט־בוי, איז א פולשטענדיקער אנארכיסט, וואס וויל ניט ווישן פון געזעצן. איר קענט קיין מאל ניט זאגן ווי אן עלעקטראן אדער א פאטאן — די טיילן פון אן אטאם, וועלן זיך אויפפירן, און אין וואס פאר א ריכטונג זיי וועלן זיך באוועגן. איר קענט זיי אויך ניט אנווייזן א וועג, אין וועלכן זיי זאלן גיין. זיי פאלגן אייך פשוט ניט.

די גרויסע מאטעמאטא־פיזיקער פון דער וועלט האבן די לעצטע יארן שווער געארבעט צו שאפן אן איינהייטלעכע טעאריע, וואס זאל ארייננעמען אין זיך אלץ, און וואס זאל דערקלערן אלץ, אבער עס האט זיי זיך ניט איינגעגעבן. איצט איז ארויסגעקומען איינשטיין מיט א דערקלערונג, אז ער איז אויפן וועג צו אן איינהייטלעכער טעאריע. אדער ריכטיקער, ער האט דערקלערט, אז ער האט געפונען א וועג, וואס וועט, ווי ער גלויבט, פירן צו דעם וועג פון אן איינהייטלעכער טעאריע, וואס וועט קענען דערקלערן אלץ. ער האט פאר דעם צוועק ארייננעבראכט אן אויסבעסערונג אין זיין ביז־איצטיקן באגריף וועגן רוים. עס איז א „רוים, וואס באשטייט פון צוויי גלייכע שיכטן, וועלכע זיינען פארבונדן דורך מערערע בריקן".

נו, דאס איז לייכט ארויסצורעכענען, אבער גאר ניט אזוי לייכט צו פארשטיין.

עס איז שוין אַ סך לייכטער צו באַגרייפֿן וואָס עס מיינט רוים ביי איינשטיינען, ווי ער האָט עס פֿון אַנפֿאַנג דערקלערט אין זיין רעלאַטיוויטעט־טעאָריע.

עס איז אַנגענומען, אַז איינשטיינס רעלאַטיוויטעט־טעאָריע קענען פֿאַרשטיין בלויז אייניקע געבענטשטע פֿון גאָט, אָבער דאָס איז אַ רעכט ביסל איבערטריבן. עס זיינען פֿאַראַן טיילן פֿון דער רעלאַטיוויטעט־טעאָריע, וואָס אַ געווייגלעכער שטערבלעכער קען גאָנץ גוט פֿאַרשטיין, ווען ער לייגט נאָר צו דעם קאָפּ.

אָט לאָמיר טאָקע עס פֿרואוון. אָט האָב איך געזאָגט, אַז רוים, ווי איינשטיין האָט עס אַנפֿאַנגס דערקלערט אין זיין רעלאַטיוויטעט־טעאָריע, איז לייכטער צו פֿאַרשטיין, ווי מיט זיין נייער אויסבעסערונג. מיר דאַרפֿן דערביי בלויז מאַכן אַ שטיקל אַנשטרענגונג צו פֿאַרגעסן וועגן אונדזער אייגענעם אָלטן רוים איז אָט ווי וועגן דעם רוים פֿון אַ הויז, פֿון אַ צימער, וואָס מען קען אויסמעסטן מיט אַ יאַרד, מיט אַ מעטער, אָדער מיט אַן אַרשין. לויט אונדזער אַלטן אַנגענומענעם באַגריף איז רוים עטוואָס אַזוינס, וואָס הענגט ניט אָפּ פֿון קיין אַנדער זאַך, וואָס איז אין גאַנצן זעלבשטענדיק. ביי איינשטיינען, אָבער, איז רוים צונויפֿגעגאָסן מיט צייט און שטאָף. לויט איינשטיינען וועלט רוים באַאיינפֿלוסט פֿון שטאָף.

דאָס איז געווים פֿאַר אונדז ניט לייכט זיך פֿאָרצושטעלן. אָבער דאָס איז בלויז דערפֿאַר, וואָס מיר זיינען צוגעוואוינט צו אַן אַנדער באַגריף וועגן רוים. עס איז פונקט אַזוי אַ מאָל געווען שווער זיך צוצוגעוואוינען צו דער פֿאַרשטעלונג, אַז די ערד דרייט זיך, און ניט די זון.

אונדז דוכט זיך אָפּט אויס, אַז מיר פֿאַרשטייען און באַגרייפֿן זאַכן, אָבער דאָס איז ניט ווייל מיר פֿאַרשטייען זיי טאָקע, נאָר ווייל מיר זיינען צו זיי צוגעוואוינט. איין ייד האָט אַ מאָל געפֿרעגט ביי אַ צוויטן, וואָס עס איז דער שכל פֿון ראַדיאָ. — עס איז אומגעפֿער דערזעלביקער שכל, וואָס פֿון טעלעפֿאָן, — האָט ער אים געענטפֿערט. — אויב אַזוי, איז דער ייד געווען צופֿרידן, איז עס דאָך גאָנץ איינפֿאַך ... אָבער מען דאַרף דאָך ניט צופֿיל לאָכן פֿון די צוויי יידן. אמת טאָקע, זיי האָבן ביידע געוואוסט פונקט אַזוי וועיניק דעם שכל פֿון טעלעפֿאָן ווי פֿון דער ראַדיאָ, אָבער מיטן טעלעפֿאָן זיינען זיי שוין אינגעוואוינט און זיי מיינען, אַז זיי ווייסן, אָדער ריכטיקער, זיי זיינען שוין אַזוי אינגעוואוינט מיט אים, אַז עס פֿאַלט זיי גאָרניט אין צו זוכן זיין שכל. אָט דער ייד, וואָס האָט געפֿרעגט דעם שכל פֿון ראַדיאָ וואָלט געווויס איינעם אַנגעקוקט שטאַרק פֿאַרוואונדערט, ווען ער וואָלט אים געפֿרעגט ווי אַזוי איז דאָס, אַז מען צינדט אָן אַ ליכט אויף אַיין ברעג פֿון גאָס, דערזעט מען עס אויפֿן צווייטן ברעג. ער וואָלט אַפֿילו די פֿראָגע ניט פֿאַרשטאַנען, ווייל, לויט זיין מיינונג, איז ניטא דאָ וואָס צו פֿרעגן. אָבער אָט די פֿראָגע, אויב אַפֿילו ניט אין אַזא אינפֿאַכער עלעמענטאַרער פֿאָרם, איז געווען איינע פֿון די וויכטיקסטע, וואָס האָט געפֿירט אייניקע שטיינען צו זיין רעלאַטיוויטעט־טעאָריע. עס איז געווען די פֿראָגע ווי אַזוי ליכט, אָדער אַ ליכט־שטראַל באַוועגט זיך און טראָגט זיך איבער אין רוים.

די פֿראָגע איז אין דער ווירקלעכקייט געווען אַ בריייטערע. עס האָט זיך ניט געהאַנדעלט בלויז ווען ליכט, נאָר אויך ווען מאַגנעטישער קראַפֿט און עלעקטריציטעט. און עס איז געווען ניט קיין נייע פֿראָגע, נאָר אַ גאַנץ אַלטע.

יעדער ווייסט, אז ווען מען האלט א מאגנעט ניט וויט פון א שטיקל אייזן, ציט עס צו זיך צו. מען פארשטייט דערפון, אז דער מאגנעט לאזט ארויס פון זיך אזא קראפט, וואס ציט דאס שטיקל אייזן. אויף דער שפראך פון פיזיק זאגט מען, אז דער מאגנעט לאזט ארויס פון זיך קראפט-ליניען און, אז ער שאפט א קראפט-פעלד, אדער מאגנעטיש פעלד. אויף דער דיפלאמאטישער שפראך וואלט עס הייסן א ווירקונגס-ספערע. און מען קען עס אויך באווייזן. יעדערער וואס איז געגאנגען אין שול און האט געלערנט א ביסל פיזיק געדענקט גיווים ווי דער לערער האט גענומען א בלאט פאפיר, אנגעשאטן א ביסל דינע צעפיילטע אייזן און געהאלטן איבער די פאלן (ענדן) פון מאגנעט. מען האט גלייך געקענט זען ווי די צעפיילטע אייזן אויפן פאפיר פלעגט זיך אראנזשירן אין געוויסע לינייעס אין דער פארם פון שטראלן, וואס גייען ארויס פון די פאלן פון מאגנעט. מען קען אויף אזא אופן זען דאס קראפט-פעלד אדער די ווירקונגס-ספערע פון מאגנעט.

די ערד האט אויך א קראפט-פעלד, אדער ווירקונגס-ספערע, ווי א מאגנעט. מען רופט עס גראוויטאציאנס-פעלד. און עלעקטריציטעט האט אויך א ווירקונגס-ספערע, וואס הייסט עלעקטריש פעלד. אט נעמט א גלאז-שטעקל און רייבט עס מיט א שטיקל פעלץ, אדער נעמט א שטיקל בורשטין און רייבט עס מיט א שטיקל וואלן-שטאף און לייגט אזויפ ניט וויט שטיקלעך פאפיר, וועט עס אנציען. עס הייסט, עס איז געשאפן געווארן ארום דעם עלעקטריזירטן גלאז-שטעקל, אדער ארום דעם שטיקל עלעקטריזירטע בורשטין א ווירקונגס-ספערע, אן עלעקטריש פעלד.

אבער ווי אזוי קומט די קראפט פון מאגנעט צום שטיקל אייזן, וואס ליגט אפגערוקט פון אים? ווי אזוי פארשפרייט זיך זיינע מאגנעטישע קראפט-ליניען אין רוים? און ווי אזוי טראגט זיך אריבער די מאגנעטישע קראפט אין רוים? די זעלביקע פראגע איז אויך וועגן דער גראוויטאציע-קראפט פון דער ערד.

וועגן ליכט פלעגט מען שטעלן די פראגע מיט אזא דערקלערונג: שטעלט אווק א וועק-זייגער אין א פארמאכטער גלעזערנער כלי, פון וועלכער מען האט אויסגעפאמפעט די לופט און איר וועט ניט הערן ווי דער זייגער קלינגט. דאס איז א באוויז, אז דער טרעגער פון קלאנגען איז לופט. אויף דעם געווייגלעכן לשון וועט עס הייסן, אז די לופט-כוואליעס ברענגען דאס קלינגען פון זייגער צו אייער אויער. איז ניטא קיין לופט ארום וועק-זייגער, איז ניטא וער עס זאל ברענגען זיינע קלאנגען צו אייער אויער. איר הערט דעריבער ניט ווי עס קלינגט. איר זעט אבער דעם זייגער אין דער גלעזערנער כלי גאנץ גלייך, אויב עס איז אין איר פאראן לופט אדער ניט. דאס באוויזט, אז ליכט איז אנדערש ווי קלאנג, און אז ליכט טראגט זיך ניט מיט דער הילף פון לופט-כוואליעס. טא דורך וואס דען טראגט זיך ליכט אין רוים? האט מען אויף דעם געגעבן אזא ענטפער:

אין רוים געפינט זיך אזא זאך, וואס הייסט עטהער. אבער דאס איז אזוי אידל אז מען קען עס ניט זען און ניט אנטאפן; מען קען עס ניט מעסטן און ניט וועגן; עס איז עפעס א מין רוחניותדיקע מאטעריע, וואס האט א ניט-ממשותדיקן ממשות, און אט די זאך איז עס, וואס טראגט פונאנדער אין רוים

ליכט־שטראָלן, מאַגנעטישע קראַפֿט־ליניען, עלעקטריציטעט, און די גראַוויטאַ־
ציאָנס־קראַפֿט פֿון דער ערד.

איז די דערקלערונג געווען אַ גאַנץ גוטע, אָבער זי האָט געהאַט איין
גרויסן חסרון, וואָס זי האָט פֿרובירט רעכט־מאַכן אומפֿאַרשטענדלעכע דערשיי־
נונגען מיט אַ זאַך — עטהער, וואָס איז אַליין נאָך מער אומפֿאַרשטענדלעך.

פֿראָפֿעסאָר אייַנשטיין האָט אַלע פֿראַגן פֿאַרענטפֿערט גאַנץ אייַנפֿאַך. ער
האָט דערקלערט, אַז רוים גופֿא ווערט באַאייַנפֿלוסט פֿון שטאָף, אָדער מאַטעריע.
דאָס ווייזן טאָקע די קראַפֿט־ליניען פֿון מאַגנעט. און דאָס ווייזט אויך דער פֿאַקט,
וואָס די גרויס פֿון די קערפֿער, די גרויס פֿון מאַגנעט, די גרויס פֿון די הימלשע
קערפֿערס און זייער ווייטקייט. האָט זייער פֿיל צו טאָן מיט דער גרויסקייט און
שטאַרקייט פֿון זייער ווירקונג. עס הייסט, אַז עס איז פֿאַראַן אַ באַציאונג צווישן
רוים און שטאָף, וואָס האָט צו טאָן מיט דעם, פֿאַרוואָס אַן עפּל פֿאַלט פֿון אַ בוים
צו דער ערד און פֿאַרוואָס אַ שטיקל אייזן ווערט צוגעצויגן צו אַ מאַגנעט.

איינשטיינס באַגריף וועגן רוים איז געווען, ווי שוין פֿריער באַמערקט, אין
גאַנצן נייַ. רוים האָט ביי אים אויפֿגעהערט צו עקזיסטירן ווי עטוואָס, וואָס איז
אַבסאָלוט, ווי מיר שטעלן זיך עס פֿאָר, נאָר ביי אים איז רוים צונויפֿגעשמאָלצן
מיט צייט און מיט שטאָף. רוים איז לויט איינשטיינען עטוואָס וואָס מאַטעריע
קען בויען, מער אָדער ווייניקער אַנצופֿאַסן איר אייגענע פֿאָרם. אַ גאַנץ באַזונ־
דערס גרויסע שטיק מאַטעריע, זאָגן מיר אַ גאַנץ גרויסער הימלשער קערפֿער
ווי די זון, למשל, קען זיך, אַזוי־צו־זאָגן, אַרומווּיקלען מיט רוים.

נאָר ווען מיר זאָגן, אַז שטאָף בויגט אויס דעם רוים, כּדי עס צוצופּאַסן צו
זיין אייגענער פֿאָרם, איז עס דערפֿון געדרונגען, אַז רוים איז רונדלעך אויס־
געבויגן, ווייל די הימלישע קערפֿערס זיינען רונד. ממילא זיינען אויך די ליניעס,
לויט וועלכע עס ווירקט די צוציאונגס־קראַפֿט פֿון דער ערד און פֿון אַנדערע
הימלשע קערפֿערס, געבויגענע. אויב רוים איז אויסגעבויגן, זיינען אַלע ליניעס
געבויגן און עס זיינען קיין גראָדע ליניעס ערגעץ אין גאַנצן ניטאָ. און ווען אַ
שטיין פֿאַלט אויף דער ערד מוז ער פֿאַלן לויט דער געבויגענער קראַפֿט־ליניע
פֿון דער גראַוויטאַציע פֿון דער ערד. און אַזוי איז עס אויך מיט די פּלאַנעטן
וואָס דרייען זיך אַרום דער זון. זיי מוזן גיין אין דעם אויסגעבויגענעם, אויס־
גערונדעטן וועג אַרום דער זון, ווייל די זון האָט געוויקלט אַרום איר איר דערמיט שוין פֿון
אויף אַזא אופֿן, אַז דער וועג פֿאָר די פּלאַנעטן אַרום איר איז דערמיט שוין פֿון
זיך פֿאָר זיי באַשטימט געוואָרן. עס איז פונקט ווי דער וועג פֿון אַ שיף, וואָס
גייט פֿון אַמעריקע אין אירלאַנד. זי מוז גיין אויף אַן אויסגעבויגענעם וועג, זי
קען זיך ניט העלפֿן, ווייל די ערד איז רונד, און אַזוי איז עס אויך מיט ליכט.
זי טראָגט זיך ניט אין אַ גראָדער ליניע נאָר אין אַ געבויגענער. און ליכט
האָט אין זיך, זאָגט איינשטיין, עטוואָס וואָס איז ענלעך צו געוויכט. דאָס האָבן
שוין אַנדערע פֿיזיקער געזאָגט פֿאָר אים. עס ווערט דעריבער מעגלעך, אַז אַ
ליכט־שטראָל זאָל אַנגעצויגן ווערן פֿון אַ הימלשן קערפֿער, ווען ער גייט אים
פֿאָרביי. און אויב דער הימלשער קערפֿער איז אַ גאַנץ באַזונדערס גרויסער,
קען ער דעם ליכט־שטראָל אַזוי אויסבויגן, אַז ער זאָל לויפֿן אַרום אים.
אַרום זיך, אָדער ריכטיקער, אַז ער זאָל לויפֿן אַרום אים.

אָט דער איינשטיינשער באַגריף וועגן רוים, ווי איר זעט, דערקלערט אַלץ אַזוי איינפאַך, ווי עס דרייען זיך די פלאַנעטן, ווי עס לויפט ליכט, ווי עס ווירקט אַ מאַגנעט, א. אַז. וו. אַז מען דאַרף קיין אַנדערע דערקלערונגען ניט האָבן. איז אָבער, ווי שוין פריער דערמאָנט, פאַראַן איין צרה מיט איינשטיינס טעאָריע. זי דערקלערט אַלץ גוט וואָס איז שייך צו דער גרויסער וועלט — צו דער וועלט פון שטערן, פלאַנעטן, נעבולאָס, א. אַז. וו. אָבער זי דערקלערט ניט די קלייניע וועלט פון עלעקטראָנען, פראָטאָנען, נייטראָנען, פאָזיטראָנען, פאָטאָנען — אין קורצן, דאָס גאַנצע וועלטעלע וואָס אַן אָטאָם שטעלט מיט זיך פאָר. נו, האָט אונדז איינשטיין איצט אָנגעזאָגט, אַז ער איז אויף אַ וועג ווי אַרייַנצונעמען אין זיין רעלאַטיוויטעט־טעאָריע אויך דאָס קליין וועלטלע — דעם אָטאָם — און מען וועט אויף אַזאַ אופן קענען דערקלערן דעם געבוי פון דער גאַנצער וועלט מיט אייַן טעאָריע. פאַרשטייט איר שוין?

געווים פאַרשטייט איר! נאָר איך שטעל מיר פאָר, אַז אייך באָאומרואיקן אַ ביסל די וועלטער פון איינשטיינען, וואָס זאָגן, אַז ער האָט געפונען אַ „רוים פון צוויי גלייכע שיכטן וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט מערערע בריקן". דאָס איז אַ שטיקל עברי, וואָס איז ווירקלעך שווערלעך צו פאַרשטיין. אָבער איר קענט זיך באָרואיקן. עס איז אַן אויסדרוק בלויז פאָר מאַטעמאַטיקער. און די וועלטער דאַרפן באַטראַכט ווערן בלויז פאָר מאַטעמאַטישע סימבאָלן און צייכנס, וואָס זיינען ענלעך, ווי אַ פיזיקער האָט באָמערקט, צו די נאָטן וואָס זיינען געדרוקט אין אַ מוזיק־בוך. די מוזיק עקזיסטירט ניט אין דער נאָטור. עס פאָנגט אָן עקזיסטירן בלויז, וען מען פאָנגט אָן שפילן.

1935,

✦ ✦ ✦

איז אַלץ אין דער וועלט בלויז אַ צופאַל?

פון אַן אינטערוויו וואָס דער קאָרעספאָנדענט פון דער ניו־יאָרקער „טאַימז" האָט געהאַט מיט פראָפעסאָר אייַנשטיין, ביי זיין אָנקומען אין בערלין, דערווייַז איך זיך, אַז עפּעס איז ווידער ניט אין אָרדענונג אין דער פיזיקאַלישער וויסנשאַפט. אייַנשטיין האָט נעמלעך דערקלערט פאָר דעם קאָרעספאָנדענט פון דער ניו־יאָרקער „טאַימז", אַז ער גלייבט, אַז די ווייסנשאַפט וועט ענדלעך ווידער אָפּאָל אָנערקענען דאָס קאָזואַליטעט־געזעץ, דאָס הייסט, אַז פאָר יעדער דערשיינונג איז פאָראַן אַן אורזאַך און אַז ממילא זיינען פאָראַן באַשטימטע נאָטורגעזעצן, לויט וועלכע אונזער וועלט וועט געפירט.

עס קען זיין, אַז מאַנכע וואָס זיינען ניט גוט באַקאַנט מיט די איבערקערעניש, וואָס זיינען פאָרגעקומען די לעצטע יאָרן אין דער טעאָריע פון פיזיק, וועלן זיך וואונדערן אויף פראָפעסאָר אייַנשטיינס דערקלערונג. זיי וועלן פרעגן: ווי קען דען אָנדערש זיין? איז עס דען ניט אַלע מאָל געווען אַ גרונט־געזעץ אין דער פיזיק, אַז יעדע נאָטור־דערשיינונג מוז האָבן אַ באַשטימטע אורזאַך? און איז עס דען ניט אַלע מאָל געווען אַן אומבאַשטרייטבאָרער וויסנשאַפטלעכער אמת, אַז די וועלט וועט געפירט דורך באַשטימטע נאָטור־געזעצן?

אָבער אין די איצטיקע יאָרן פֿון רעוואָלוציע דאַרף מען זיך אויף אַזאַ זאַך ניט וואונדערן. אַמאָל איז עס טאַקע געווען אַן אומבאַשטרייטבאַרער וויסנשאַפֿט־לעכער אמת, אַז יעדע נאַטור־דערשיינונג מוז האָבן אַן אורזאַך און אַז אין דער נאַטור־וועלט עקזיסטירט א שטרענגע געזעצלעכקייט, אָבער היינט דאַרף פֿראָפֿעסאָר איינשטיין זאָגן, אַז ער גלייבט, אַז ענדלעך וועט די וויסנשאַפֿט עס ווידער אָפּאָל אָנערקענען, ווייל היינט אָנערקענט זי עס ניט מער. פֿיל מער, זי לייקנט עס. און טאַקע פֿראָפֿעסאָר איינשטיין אַליין האָט פֿיל מיטגעהאָלפֿן, אויב אָפּילו ניט דירעקט, אַז דאָס געזעץ פֿון „אורזאַך און פֿאָלגע", אַדער דאָס קאָוזאַליטעטס־געזעץ אין דער נאַטור־וויסנשאַפֿט זאָל אָפּגעלייקנט ווערן. היינט איז אין דער וויסנשאַפֿט אָנגענומען די טעאָריע פֿון פּראָפֿ. הייזענבערג פֿון לייפּציג, אַז מיר האָבן אין דער נאַטור צופֿאַל אנשטאָט געזעץ. די נאַטור־וועלט ווערט רעגירט דורך אומבאַשטימטקייט, זאָגט ער, און די וויסנשאַפֿט קען ניט פֿאָרויסזאָגן די צוקונפֿט. און אויב איינשטיין האָט ניט געהאָלפֿן דירעקט שאָפֿן די הייזענבערג־טעאָריע וועגן צופֿאַל און אומבאַשטימטקייט אין דער נאַטור, האָט ער אָבער אומדירעקט איר אונטערגעשטעלט א פּלייצע.

מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק איז די טעאָריע פֿון פּיזיק געווען א סך איינפֿאַכער און אפֿשר אויך שכלדיקער. וויניקסטנס האָט מען אַזוי געגלייבט, אַז זי איז שכלדיקער. עס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען מיט דעם איינפֿאַכן אַטאָם. עס האָט געהייסן, אַז שטאָף, מאַטעריע באַשטייט פֿון אַטאָמען און אַן אַטאָם איז דער קלענטסטער טייל פֿון מאַטעריע, וואָס קען מער ניט געטיילט ווערן. האָט זיך אָבער שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז אַן אַטאָם איז וויט ניט דער קלענטסטער טייל פֿון מאַטעריע, וואָס קען מער ניט געטיילט ווערן. עס זיינען געקומען פּיזיקער און האָבן גענומען אַטאָמען און האָבן זיי צעבראָכן. נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק האָט א שרייבער פֿון א יידישער צייטונג געמאַכט א שפּאָס פֿון א שטיקל נייעס, וואָס ער האָט געלייענט אין אַן ענגלישער צייטונג וועגן עקספּערימענט, וואָס מען האָט געמאַכט מיט פֿאַרשיידענע אַטאָמען און ווי אַזוי מען האָט זיי צעבראָכן. וואָס פֿאַראַ אומזין און עם הארצות דאָס איז, האָט ער זיך געוויצלט. ווי אַזוי קען מען צעברעכן אַן אַטאָם, וועו דער אַטאָם איז דער קלענטסטער טייל פֿון מאַטעריע, וואָס קען מער ניט געטיילט ווערן? און דאָס באַווייזט, אַז אפֿילו א יידישער שרייבער טאָר אין די איצטיקע רעוואָלוציאָנערע צייטן ניט זיין צו זיכער ביי זיך מיט די וויסנשאַפֿטלעכע אמתן, וואָס ער פֿאַרמאָגט, ווייל די וויסנשאַפֿטלעכע אמתן גופֿא ענדערן זיך איצט גאַנץ אָפּט. היינט איז אַן אַטאָם ניט דער קלענסטער טייל פֿון מאַטעריע, וואָס קען מער ניט געטיילט ווערן נאָר אַן אַטאָם באַשטייט פֿון פּראָטאָנען און עלעקטראָנען. דער קערן, די יאָרדע פֿון דעם אַטאָם איז דער פּראָטאָן ער גיפֿינט זיך אין מיטן פֿון דעם אַטאָם און אַרום אים דרייען זיך די עלעקטראָנען. עס איז שוין געווען אָפּילו א טעאָריע, אַז דער פּראָטאָן און די עלעקטראָנען פֿון אַטאָם שטעלן מיט זיך פֿאָר א בילד פֿון אונ־דזער זונען־סיסטעם. די זון שטייט אין מיטן און די פּלאַנעטן דרייען זיך אַרום איר אין פֿאַרשיידענע קרייזן. אָבער די דאָזיקע טעאָריע האָט לאַנג ניט אָנגענאָמען. מען האָט ניט געקענט באַווייזן וויי אַזוי די עלעקטראָנען דרייען זיך אין זייערע פֿאָזיציעס אין דעם אַטאָם. אָבער צו די נייע ווערטער פּראָטאָן און עלעקטראָן

איז צוגעקומען א ווארט פאַטאַן, וואָס שטאַמט פון איינשטיינען, און וואָס האָט עס מיטגעהאָלפן מאַכן די רעוואָלוציע אין דער פיזיקאַלישער טעאָריע.*

פראָפעסאָר איינשטיין האָט זיך אַמאָל פאַרטראַכט וועגן דעם, וואָס עס איז ליכט. וועגן דעם וואָס עס איז ליכט האָבן אַלע גרויסע פיזיקער פון דער וועלט געטראַכט און פאַרשיידענע טעאָריעס זיינען פון זיי געשאַפן געוואָרן. פאַר א לאַנגער צייט איז געווען אַנגענומען די טעאָריע פון ניוטאָן, אז ליכט באַשטייט פון קליינע טיילכלעך, אַדער קאָרפוסקעלן, ווי ער האָט זיי גערופן. אין דער נייער פיזיק, אָבער, איז ניוטאָנס קאָרפוסקל־טעאָריע פון ליכט אין גאַנצן פאַרוואָרפן געוואָרן און עס איז אַנגענומען געוואָרן די טעאָריע פון אויסשטראָלונג און פון עטהער־כוואַליעס. איז אָבער געקומען פראָפעסאָר פלאַנק פון בערלינער אוניווערזיטעט און האָט אַנגעוויזן, אז די כוואַליעס־טעאָריע איז עפעס ניט מיט אַלעמען. ער האָט געבראַכט פאַרשיידענע באַוויזן, אז ליכט באַשטייט ניט פון עטהער־כוואַליעס. ער האָט דעריבער באַשאַפן א נייע ליכט־טעאָריע. ער האָט געזאָגט, אז ליכט איז ענערגיע, וואָס ווערט פון א געוויסן קוואַל געשאַפן ווי קוילן. די טעאָריע פון פראָפעסאָר פלאַנק האָט באַקומען דעם נאָמען „קוואַנטום־טעאָריע". פראָפעסאָר איינשטיין האָט די קוואַנטום־טעאָריע פון פראָפעסאָר פלאַנק ווייטער אַנטוויקלט און ער האָט אַנגעוויזן ווי אַזוי עלעקטראָנען ווערן אַרויסגעשאָסן פון פאָטא־עלעקטרישע צעלן, ווי דורך קוילן, ווען זיי ווערן געטראָפן פון געוויסע שטראָלן און דערביי האָט ער אויך אַנגעוויזן, אז מען קען ניט באַשטימען און אַרויסזאָגן וועלכע עלעקטראָנען עס וועלן אַרויסגעשאָסן ווערן. עס הענגט אין גאַנצן אַפ פון צופאַל. עס הייסט אַזוי, אז איינשטיין אַליין האָט אַנגעוויזן, אז די עלעקטראָנען אין דעם אָטאָם ווערן ניט רעגירט פון באַשטימטע געזעצן נאָר פון צופאַל. און זיינען דאָך די עלעקטראָנען דער יסוד פון אונדזער גאַנצער נאַטור־וועלט. און אויב דער יסוד, די עלעקטראָנען ווערן רעגירט פון צופאַל, טא איז דאָך ניט מער ווי לאָגיש צו קומען צום שלוס, אז צופאַל רעגירט אין דער נאַטור־וועלט אין אַלגעמיין.

פראָפעסאָר איינשטיין האָט אָט די „קוילן", וואָס שיסן אַרויס די עלעקטראָנען פון די פאָטא־עלעקטרישע צעלן, א נאָמען געגעבן „פאָטאָנען". אין דער ווירקלעכקייט איז א „פאָטאָן" ביי איינשטיינען אומגעפער דאָס זעלבע וואָס א קאָרפוסקל ביי ניוטאָנען. ביי ניוטאָנען באַשטייט ליכט פון טיילכלעך, וואָס ער האָט גערופן קאָרפוסקלען, און ביי איינשטיינען באַשטייט ליכט פון טיילכלעך, וואָס ער רופט פאָטאָנען. אָבער איינשטיין וויס גאָנץ גוט, אז ליכט האָט אויך דעם כאַראַקטער פון כוואַליעס. פאַרשיידענע עקספּערימענטן באַווייזן עס. איז דאָך די פראָגע, ווי קען ליכט האָבן אי דעם כאַראַקטער פון פאָטאָנען (ליכט־טיילכלעך) אי דעם כאַראַקטער פון כוואַליעס? דאָ מוז מען ווידער קומען צו דעם ענטפער, אז עס פעלט דאָס באַשטימטע געזעץ, אז עס איז דער צופאַל פון די עלעקטראָנען. און פראָפעסאָר הייזענבערג און מיט אים פראָפעסאָר שרעדינגער באַווייזן מיט א גאַנצער ריי עקספּערימענטן, אז מיר האָבן אין דער נאַטור־וועלט

* אין דער צייט, וען דער אַרטיקל איז געשריבן געוואָרן (מערץ 1931), האָט מען נאָך ניט געוואוסט, אז אַן אָטאָם האָט אויסער פראָטאָנען און עלעקטראָנען, אויך נייטראָנען, פאָזיטראָנען, דייטראָנען און מעזאָנען.

בלויז צופֿאַלן און אַז דאָס אַמאָליקע קאָוזאַליטעט־געזעץ, אַדער דאָס געזעץ פֿון „אורזאַך און פֿאָלגע" איז ניט מער ווי אויסגעטראַכט און עקזיסטירט ניט אין דער ווירקלעכקייט.

נאָר איז עס אויך אַ צופֿאַל, וואָס די ערד דרייט זיך אַרום דער זון? איז עס אויך אַ צופֿאַל, וואָס זי דרייט זיך מיט אַ באַשטימטער געשווינדקייט? און האָבן מיר דען ניט אַ גאַנצע ריי באַשטימטע, פֿעסטע געזעצן אין דער נאַטור־וועלט?

פּראָפֿעסאָר הייזענבערג ווייס עס. ער האָט שטודירט פֿיזיק און ער איז אַליין אַ פּראָפֿעסאָר פֿון פֿיזיק. נאָר וואָס וואָלט איר זאָגן, ווען מען וואָלט אייך פֿרעגן, אויב עס איז פֿאַראַן אַ נאַטור־געזעץ וויפֿל מאָל עס דאַרף פֿאַלן קאָפּ און וויפֿל מאָל אַדלער, ווען איר וואָרפֿט אַ מטבע? איר וועט זיכער ענטפֿערן אַז אַזאַ נאַטור־געזעץ איז ניטאָ. עס איז בלויז אַ צופֿאַל, ווען עס פֿאַלט קאָפּ און עס איז ניט מער ווי אַ צופֿאַל, ווען עס פֿאַלט אַדלער. און אייער ענטפֿער וועט זיין אַ ריכ־טיקער. וויסט איר אָבער, אַז ווען איר וועט וואָרפֿן אַ מטבע אַ מיליאָן מאָל וועט זי אומגעפֿער אַ האַלבן מיליאָן מאָל פֿאַלן קאָפּ און אַ האַלבן מיליאָן אַדלער? און איר קענט עס פֿרובירן וויפֿל מאָל איר ווילט און איר וועט באַקומען דעם זעלביקן רעזולטאַט. נו, וועט איר זאָגן, אַז דאָס איז אַ נאַטור־געזעץ? קענט איר זאָגן, אַז עס איז פֿאַראַן אַן אורזאַך, וואָס צווינגט די מטבע, אַז זי זאָל אַ האַלבן מיליאָן מאָל פֿאַלן קאָפּ און אַ האַלבן מיליאָן אַדלער?

אָבער אייגנטלעך האָב איך דאָס אַלץ גאָרניט געוואָלט שרייבן. דאָס איז ניט גאָר קיין לייכטער ענין און מען דאַרף צו אים אַ ביסל צולייגן דעם קאָפּ. איך האָב גאָר בדעה געהאַט זיך אַפּצושטעלן הויפּטזעכלעך אויף דעם, וואָס איינשטיין האָט אויסגעדריקט זיין גלויבן אין דעם פֿאַרוואַרפֿענעם קאָוזאַליטעטס־געזעץ, ניט ווייל ער האָט געפֿונען נייע וויסנשאַפֿטלעכע באַווייזן פֿאַר אים, נאָר בלויז דערפֿאַר ווייל ער האָט אַ נייגונג צו אים. ער האָט עס אַליין געזאָגט.

די וויסנשאַפֿט, ווי זי שטייט איצט, לייקנט אַפּ דאָס געזעץ פֿון „אורזאַך און פֿאָלגע" (קאָוזאַליטעט). די גרויסע פֿיזיקער פֿון דער וועלט אַנערקענען פֿראַפֿ. הייזענבערגס טעאָריע פֿאַר ריכטיק. אָבער איינשטיין זאָגט, אַז ער פֿילט, אַז עס איז יאָ פֿאַראַן געזעץ אין דער נאַטור, אַז עס איז ניט בלויז צופֿאַל, נאָר אַז עס זיינען פֿאַראַן אורזאַכן. ער האָט דערביי זיך געוויצלט, אַז מען וועט זאָגן אויף אים, אַז עס איז אַ צייכן פֿון עלטער, ווען ער דענקט אַזעלכע זאַכן, אָבער ער קען זיך ניט העלפֿן, ווען עס גלייבט זיך אים, אַז „אורזאַך און פֿאָלגע" ליגט אין דער נאַטור פֿון דער וועלט.

עס הייסט, אַז אַפֿילו אין דער שטרענגער פֿיזיקאַלישער וויסנשאַפֿט האָבן אויך אַ ווירקונג סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס, נייגונגען און אַפּנייגונגען. און דער מוסר השכל דערפֿון איז... נאָר דאַרף מען עס פֿון אַלץ האָבן אַ מוסר השכל?

אָרום און וועגן דער אַטאָמישער באָמבע

מיין עלטער־זיידע האָט געלעבט אין דער צייט פֿון פֿערד־און־וואָגן, מיין זיידע האָט געלעבט אין דער צייט פֿון אייזנבאָנען און דאָמף־שיפֿן, מיין טאַטע האָט געלעבט אין דער צייט פֿון עלעקטריציטע און פֿלי־מאַשינען און איך, דער אור־אייניקל, לעב שוין אין דער צייט פֿון אַטאָמישער ענערגיע. ווי איך זע, פֿראָגרעסירט די וועלט דאָך, און אָמאָל אַ סך שנעלער ווי מען דערוואַרט פֿון איר.

איך דאַרף זיך מודה זיין, אַז איך האָב ניט דערוואַרט, אַז דער סוד ווי זיך צו באַנוצן מיט באָפֿרייטער אַטאָמען־ענערגיע וועט נאָך אַנטדעקט ווערן אין מיין צייט, ניט קוקנדיק אויף דעם ,וואָס די ווייסנשאַפֿט האָט שוין אַנגעהויבן פֿאַנטאַזירן וועגן דעם, וועלן איך בין נאָך געווען אַ יונגער סטודענט.

אין דער אמתן, וועלן איך האָב אַנגעהויבן לערנען כעמיע און פֿיזיק, האָט מען נאָך ניט געוואוסט וועגן אַטאָמען־ענערגיע, ווייל מען האָט נאָך ניט געוואוסט, אַז מען קען שפּאַלטן אַדער אויפֿרייסן אַטאָמען. אין דעם כעמישן בוך, פֿון וועלכן איך האָב אַנגעהויבן צו לערנען כעמיע, איז געזאָגט געווארן, אַז אַן אַטאָם איז דער קלענטסטער טייל פֿון מאַטעריע, וואָס קען מער ניט געטיילט ווערן. און דערבייַ האָט דער מחבר פֿון בוך זיך באָמיט צו געבן אַ פֿאַרשטעלונג ווי קליין אַן אַטאָם איז, אַז מען וואָלט אים ניט קענען זען, וועלן מען זאָל אים אַפֿילו פֿאַר־גרעסערן אויף אַ סך טויזנטער מאָל. איך האָב דעמאָלט באַגריפֿן, אַז פֿאַר דער מענטשלעכער פֿאַרשטעלונגס־קראַפֿט איז לייכטער זיך פֿאָרצושטעלן אומענד־לעכע גרויסקייט, אידער אומענדלעכע קליינקייט. איך גלויב, אַז דער מחבר פֿון דעם כעמישן בוך, פֿון וועלכן איך האָב אַנגעפֿאַנגען צו לערנען כעמיע, האָט אַליין ניט געהאַט קיין ענווייַ פֿאַרשטעלונג ווי קליין אַן אַטאָם איז. עס זיינען נאָך דעמאָלט ניט געווען די נויטיקע מיטלען עס פֿינקטלעך צו באַשטימען. אין די איצטיקע כעמישע ביכער גיט מען אַ ענווירע פֿאַרשטעלונג וועגן דער קליינ־קייט פֿון אַן אַטאָם. אַפֿ ווייסן איצט וועגן דעם עלעמענט אוראַניום. מילא, עס רעדט זיך אַזוי, אַז אַלע ווייסן. אין דער אמתן וועט מען נאָך אפֿשר געפֿינען עטלעכע מיניגים מענטשן אין אַמעריקע, וואָס ווייסן ניט וואָס אוראַניום איז. אָבער פֿאַר מיר איז ענגוג די צאָל, וואָס ווייסן. נו, איז אין אַן אונץ פֿון אַט דעם שווערן עלעמענט פֿאַראַן 100,000,000,000,000,000,000,000 אַטאָמען. אויב איך מאַך ניט קיין טעות, איז דאָס אַ חשבון פֿון הונדערט קווינטעליאַן. נאָר ווי אַזוי מען צייַלט עס איבער, ווייס איך נישט. איך גלויב, אַז וועלן איינער זאָל לעבן מתושלחס יאָרן און זיין איינציקע אַרבעט זאָל זיין צילן, און דערצו זאָל ער נאָך אַרבעטן „אַוועראַגעס", וועט ער עס ניט אויסצייַלן.

איצט האָט מען געוויס מיטלען וויי צו באַשטימען פֿינקטלעך די געוויכט פֿון אַטאָמען. אין דער צייט, וועלן איך האָב אַנגעפֿאַנגען לערנען כעמיע, האָט מען מיר גע־זאָגט, אַז די אַטאָמישע געוויכט פֿון וואַסערשטאָף (היידראָדזשען) איז 1. איצט איז מען אָבער פֿינקטלעך אין מען ווייס, אַז די אַטאָמישע געוויכט פֿון וואַסער־שטאָף איז 1 מיט אָכט טויזנטסטל (1.008). נאָר פֿאַר פּראַקטישע צוועקן לאָזט מען אויך היינט אויס די אָכט טויזנטסטל, און מען זאָגט דעריבער אויך היינט, אַז

די אַטאָמישע געווויכט פון וואַסערשטאָף איז 1 און אַז די אַטאָמישע געווויכט פון העליום איז 4, ווייל העליום איז פיר מאָל שווערער ווי וואַסערשטאָף, און אַז די אַטאָמישע געווויכט פון זויערשטאָף (אָקסידזשען) איז 16, ווייל ער איז 16 מאָל שווערער ווי וואַסערשטאָף, און אַז די אַטאָמישע געווויכט פון בליי איז 207, ווייל ער איז אַזוי פיל מאָל שווערער ווי וואַסערשטאָף, און אַז אוראַניום, וואָס איז געווארן אַזוי בארימט, צוליב דער אַטאָמישער באַמבע, האָט אַן אַטאָמישע געווויכט פון 235, ווייל עס איז מיט אַזוי פיל מאָל שווערער ווי וואַסערשטאָף. (וועגן דעם געווויכט פון אוראַניום וועט נאָך געריידט ווערן שפעטער). עס הייסט, אַז וואַסערשטאָף, וואָס איז דער לייכטסטער עלעמענט אין דער נאַטור, איז אַנגענומען געווארן פאַר דער איינהייט פון אַטאָמישער געווויכט. מען פאַרגלייכט די געווויכט פון די אַטאָמען פון אַלע אַנדערע עלעמענטן מיט דער געווויכט פון דעם אַטאָם פון וואַסערשטאָף.

איצט ווייס מען א סך אַנדערע זאַכן, וואָס מען האָט ניט געוואוסט, ווען איך האָב אַנגעהויבן צו לערנען כעמיע און פיזיק. מען האָט ניט געוואוסט, אַז אַן אַטאָם שטעלט מיט זיך פאַר א קליין וועלטעלע, וואָס איז ענלעך צו דער זונען־סיסטעם פון אונדזער גרויסער וועלט. היינט לערנט מען אונדז, אַז אַן אַטאָם באַשטייט פון פראָטאָנען, עלעקטראָנען, נייטראָנען, פאָזיטראָנען, דייטראָנען און מעזאָנען (די מעזאָנען קומען פון די קאָסמישע שטראַלן און האָבן זייער א קורץ לעבן). די פראָטאָנען און נייטראָנען שטעלן מיט זיך פאַר די יאָדערע (ניוקלעאוס) פון דעם אַטאָם. די פראָטאָנען זיינען אַנגעלאָדן מיט פאָזיטיווער עלעקטריציטעט און אַרום זיי דריייען זיך אין פאַרשיידענע אַרביטן די עלעקטראָנען, וואָס זיינען אַנגעלאָדן מיט נעגאַטיווער עלעקטריציטעט. די נייטראָנען האָבן גאָרניט קיין עלעקטריציטעט אין זיך, ניט קיין פאָזיטיווע און ניט קיין נעגאַטיווע. זיי זיינען נייטראַל. דער איינפאַכסטער אַטאָם איז פון וואַסערשטאָף. זיין יאָדערע (ניוקלעאוס) באַשטייט בלויז פון אַיין פראָטאָן און אַיין נייטראָן, אַרום וועלכע עס דרייט זיך אַיין עלעקטראָן. די אַטאָמען פון די אַנדערע כעמישע עלעמענטן זיינען שוין קאָמפּליצירטער. זייער יאָדערע באַשטייט פון מער פראָטאָנען און נייטראָנען און די צאָל עלעקטראָנען, וואָס דרייען זיך אַרום דער יאָדערע איז גרעסער. אַן אוראַניום אַטאָם, למשל, האָט 92 עלעקטראָנען. אין די טאַבעלן פון די כעמישע ביכער זיינען די כעמישע עלעמענטן אויסגעשטעלט אין דער אַרדנונג לויט דער צאָל פון זייערע עלעקטראָנען: וואַסערשטאָף איז נומער 1, ווייל עס האָט בלויז אַיין עלעקטראָן; העליום איז נומער 2, ווייל עס האָט צוויי עלעקטרנען; ליטיום איז נומער 3, ווייל עס האָט דריי עלעקטראָנען, א. א. וו. ביז אוראַניום, וואָס איז נומער 92 און איז דער לעצטער עלעמענט אין דער טאַבעלע.*)

*) וועגן דער יאָדערע פון די אַטאָמען, וואָס האָט מער ווי איין פראָטאָן האָט עקזיסטירט א האַרבע קשיה, וועלכע איז, ווי מען דענקט לעצטנס, פאַרענטפערט געוואָרן פון דעם באַרימטן דייטשן פיזיקער דר. ווערנער הייזענבערג.

די קשיה איז אַזאַ: עס איז פאַראַן א געזעץ אין עלעקטריציטעט, אַז גלייכע שטויסן זיך אָפּ און אומגלייכע ציען זיך צו. דאָס מיינט צו זאָגן, אַז פאָזיטיווע עלעקטרישע לאָדונגען שטויסן זיך אָפּ און אַזוי שטויסן זיך אויך אָפּ נעגאַטיווע עלעקטרישע לאָדונגען, אָבער פאָ־

איך דערציילן אט די אלע זאכן אלס א הקדמה צו דער אטאמישער באמבע. אבער איך וויל דא זאגן גלייך פארויס, אז איך האב דא ניט בדעה צו דערציילן וויי אזוי מען מאכט אטאמישע באמבעס. ערשטנס, וויל מען טאר ניט אויסזאגן דעם סוד, און צווייטנס, וואס איז נאך וויכטיקער, וויל איך וויס ניט. איך וויל דא בלויז שרייבן וועגן דער אטאמישער באמבע און וויי אזוי מען איז צו איר געקומען, אבער ניט וויי מען מאכט איר.

*

אלע ווייסן שוין איצט, אז די אטאמישע באמבע איז געמאכט געווארן דורך שפאלטן די אטאמען פון אוראניום. אבער פארוואס דווקא די אטאמען פון אוראניום? באשטייען דאך אלע עלעמענטן פון אטאמען און די אטאמען פון אלע עלעמענטן באשטייען דאך פון עלעקטראנען, פראטאנען, נייטראנען א. א. וו? פארוואס האט מען גראד זיך געמוטשעט צו אוראניום, וואס איז פארן אזוי ווייט

זיטיוט און נעגאטיוט עלעקטריציטעט ציען צו איינע די אנדערע. עס איז פונקט אזוי ווי מאגנעט. נעמט צוויי מאגנעטן און איר וועט זען, אז די אומגלייכע ענדן זייערע (נארד און זיד) ציען זיך צו און די גלייכע שטויסן זיך אפ. און אט דא פאנגט זיך אן א זייער הארבע קשיה: ווי אזוי קען אן אטאם, וואס זיין יאדרע האט עטלעכע פראטאנען, זיך האלטן גאנץ ? ער דארף דאך, לויט דעם דערמאנטן געזעץ פון עלעקטריציטעט, אויפגעריסן ווערן. איין פראטאן דארף דאך אפשטויסן דעם צווייטן, ווייל יעדער פראטאן איז דאך אנגעלאדן מיט פא־ זיטיוער עלעקטריציטעט און גלייכע עלעקטרישע לאדונגען שטויסן זיך דאך אפ. און אויב די אטאמען דארפן אויפגעריסן ווערן צולייב זייערע פראטאנען, וואס דארפן אפשטויסן איינע די אנדערע, מיינט עס, אז אלע ארום אונדז און אויך מיר אליין דארפן אויפגעריסן ווערן, ווייל אלע ארום און מיר אליין באשטייען דאך פון אטאמען. די פראגע, הייסט עס, איז: ווי אזוי קען אונדזער ועלט עקזיסטירן ? זי האט געדארפט אויפגעריסן ווערן און צעשפאסן ווערן אזוי, אז עס זאל פון איר ניט בליבן קיין איינציקער גאנצער אטאם, אחוץ וואסערשטאף ?

די דאזיקע הארבע שאלה האט אנגעפאנגען מאטערן די פיזיקער זינט עס איז אויפגע־ קומען די טעאריע, אז אן אטאם באשטייט פון פראטאנען, עלעקטראנען און אזוי וייטער, און אז די יאדרעס פון די אטאמען פון די פארשיידענע עלעמענטן, אויסער וואסערשטאף, באשטייען פון מערערע פראטאנען.

דער באריממער דייטשער פיזיקער ד"ר ווערנער הייזענבערג, א נאבעל־פרייז געווינער, וועלכער איז אין היטלערס ציימן געשטרויכלט געווארן א ביסל אין נאציזם, האט דורך זייער טיפע מאטעמאטישע אויסרעכענונגען אין יאר 1932 געגעבן אן ענטפער אויף דער הארבער שאלה. ער האט איר פארענטפערט דורך די נייטראנען, וועלכע געפינען זיך צוזאמען מיט די פראטאנען אין דער יאדרע פון אטאם.

עס איז פריער באמערקט געווארן, אז די נייטראנען האבן אין זיך אין גאנצן ניט קיין עלעקטריציטעט, ניט קיין פאזיטיוט, ניט קיין נעגאטיוט, זיי זיינען נייטראל. נו, איז דר. ווערנער הייזענבערג געקומען דורך זיינע מאטעמאטישע אויסרעכענונגען צו אזא געדאנק: די נייטראנען אין דער יאדרע פון דעם אטאם ליגן ניט רואיק נאר זיי שפילן אין פילקעס (באל) מיט די פראטאנען, למשל ווי אין טענ־ים. דער נייטראן וואפט זיך ווי א פילקע צום פראטאן און וען עס רירט אים אן, נעמט ער אוועק פון אים זיין עלעקטרישע לאדונג און ער בייט זיך מיט אים אויף אזא אופן מיט די ראלן — ער ווערט א פראטאן און דער פראטאן, וואס איז באריבט געווארן פון זיין עלעקטריציטעט, ווערט א נייטראן. אבער ווי נאר דאס האט פאנגט אן דער פריערדיקער פראטאן, וואס איז איצט געווארן א נייטראן, צו „שפילן באל". ער גיט זיך א וואפ צו דעם פריערדיקן נייטראן, וואס האט ביי אים צוגע־ נומען די עלעקטריציטעט און איז געווארן א פראטאן, און ער נעמט די עלעקטריציטעט ביי אים

ניק, וועו מען האָט געקענט נעמען אייזן, קוילן, אָדער גאָר וואָסער, וואָס איז פֿאַראַן אָזוי פֿיל?

וועו מען האָט מיט יאָרן צוריק אָנגעהויבן צו רעדן וועגן די וואונדער, וואָס מען וואָלט געקענט אויפֿטאָן, וועו עס זאָל זיך אייגנטלעך צו באַפֿרייען די ענערגיע פֿון אַטאָמען, פֿלעגט מען געבן ביישפילן פֿון אויסרעכענונגען, וואָס מען האָט געמאַכט וועגן דער גוואַלדיקער גרויסער קראַפֿט, וואָס מען קען געווינען. מען האָט למשל, אויסגערעכנט, אַז די אַטאָמען־ענערגיע, וואָס געפֿינט זיך אין אַ טיי־לעפֿעל זאָמד, וועו מען זאָל עס קענען באַפֿרייען און אויסנוצן פֿאַר אַרבעטס־קראַפֿט, וואָלט זיין גענוג אַריבערצופֿירן די גרויסע ענגלישע שיף „קווין עליזאַבעטה" הין און צוריק דעם אַטלאַנטישן אָקעאַן. נו, זאָמד איז דוכט זיך פֿאַראַן גענוג. מען דאַרף בלויז צופֿאָרן צום ברעג ים אין קאַני איילענד און דאָרטן קריגן זאָמד, וויפֿל דאָס האַרץ גלוסט, טאָ פֿאַרוואָס האָט מען זיך ניט געזומען שפּאָלטן די אַטאָמען פֿון עלעמענט, פֿון וועלכע זאָמד באַשטייט?

אָפּ צוריק. און אָזוי גייט עס כסדר הין און צוריק, אָט פֿונקט ווי די פֿילקע אין טענים־שפּיל. און אָט די „שפּיל" האָלט די פּראָפֿעסאָרן אין דער יאָדרע פֿון אַטאָם צוזאַמען.

דאָס איז זייער אַ קלוגע און אַ טיפֿזיניקע דערקלערונג. אפֿשר איז דר. הייזענבערג גע־קומען צו דער דאָזיקער דערקלערונג ניט בלויז דורך מאַטעמאַטישע אויסרעכענונגען, נאָר אויך פֿון לעבנס־דערפֿאַרונג, אַז עס איז שווער צו בלייבן נייטראַל אויף דער וועלט, און אַז די וואָס זאָגן, אַז זיי זיינען נייטראַל, וואַרפֿן זיך געווינלעך אַהין און אַהער. נאָר ווי די זאַך זאָל ניט זיין, איז דר. הייזענבערגס ענטפֿער אויף דער האַרבער שאלה געבליבן ניט מער ווי אַ טעאָריע, וואָס דאַרף ערשט באַווייזן וועדן, אַז זי איז ריכטיק. און אָזוי ווי מען האָט קיין באַווייז ניט געקענט געפֿינען, איז עס געבליבן די אַלטע קשיה: ווי אָזוי האָלט זיך אונדזער וועלט און וועדט ניט צעשאָסן?

איז אָבער אין דער לעצטער צייט געקומען דער אַמעריקאַנער פֿיזיקער, דער נאָבל־פּרייז־געווינער, פּראָפֿעסאָר אויגנסט לאָרענס פֿון קאַליפֿאָרניע, וואָס האָט זיך באַרימט געמאַכט מיט בויען ריזיקע ציקלאָטראָנען צו שפּאָלטן אַטאָמען, און האָט באַווייזן מיט עקספּערימענטן, אַז די. הייזענבערגס טעאָריע וועגן דעם טענים־שפּיל צווישן נייטראָנען און פּראָטאָנען אין דער יאָדרע פֿון אָן אַטאָם איז אַ ריכטיקע.

פּראָפֿעסאָר לאָרענסעס נייער ציקלאָטראָן, אָדער סאַיקלאָטראָן, וואָס ער האָט ניט לאַנג צוריק אויסגעאַרבעט, וועגט 4,000 טאָן (8 מיליאָן פֿונט). ער האָט אים אַ נאָמען געגעבן „סינקראָ־ציקלאָטראָן". עקספּערימענטירנדיק מיט אים האָט ער אויסגעפֿונען, אַז ווען נייטראָנען מיט אַ גרויסער שנעלקייט האָבן זיך אָנגעשלאָגן אָן דער וואָנט פֿון דער אינעווייניקסטער קאַמער פֿון דעם ציקלאָטראָן, זיינען צוריקגעשפּרונגען פּראָטאָנען, עס הייסט, אַז די נייטראָנען האָבן זיך פֿאַרוואַנדלט אין פּראָטאָנען. און עקספּערימענטירנדיק וויטער האָט ער איינגעזען, אַז מיט די נייטראָנען און פּראָטאָנען קומט פֿאָר דער טענים־שפּיל פֿון דר. הייזענבערג, וואָס איז דאָ פֿריער באַשריבן געווארן.

עס דאַרף דערבי באַמערקט ווערן, אַז עס ווערן לעצטנס אַרויסגעזאָגט מיינונגען אין דער פֿיזיקאַלישער וויסנשאַפֿט, אַז די פּראָטאָנען און נייטראָנען זיינען ניט די קלענסטע טיילן פֿון אַטאָם, נאָר עס איז מעגלעך, אַז אויך פּראָטאָנען און נייטראָנען זאָלן קענען געשפּאָלטן ווערן און אַז די אַטאָמישע ענערגיע, וואָס וועט באַפֿרייט ווערן פֿון שפּאָלטן וועט זיין נאָך פֿיל גרעסער, ווי מען האָט עס איצט. עס הייסט, אַז די צוקונפֿטיקע אַטאָמישע באָמבעס וועלן האָבן אַ פֿיל גרעסערע פֿאַרניכטונגס־קראַפֿט, ווי די היינטיקע.

עס איז אויך פֿאַראַן אַ מיינונג, אַז די מעזאָנען, וועלכע זיינען אַ טייל פֿון דער יאָדרע פֿון דעם אַטאָם און וועלכע האָבן זייער אַ קורץ לעבן — אַ זייער קלייניר טייל פֿון אַ סעקונדע — האָבן די וויכטיקונג, אַז די יאָדרע פֿון אַטאָם זאָל ניט אויפֿגעריסן ווערן.

דער באַרימטער ענגלישער פֿיזיקער דזשעימס דזשינס האָט אויסגערעכנט, אַז אויב מען זאָל קענען מאַכן, אַז אַלע עלעקטראָנען און פּראָטאָנען, וואָס גע־פֿינען זיך אין א טראָפּן וואַסער זאָלן אייגע די אַנדערע זיך פֿאַרניכטן, וואָלט די אַטאָמען־ענערגיע, וואָס וואָלט דערבויי באַפֿרייט געוואָרן, זיין גענוג צו באַ־זאָרגן 200 פֿערד־קראַפֿט פֿאַר א גאַנצן יאָר. נו, אין דעם ים ביי קאַני־אייַלענד איז דאָכט זיך, פֿאַראַן גענוג וואַסער. אמת, ניט קיין איבריק ריין וואַסער, אַבער די אַטאָמען און זייערע עלעקטראָנען און פּראָטאָנען זיינען דאָרט די זעלביקע, — טאָ פֿאַרוואָס דווקא אוראַניום, וואָס איז אַזוי שווער צו קריגן?

איז דער ענטפֿער: עס איז טאַקע אמת, אַז די אַטאָמען פֿון אַלע עלעמענטן באַשטייען פֿון פּראָטאָנען, עלעקטראָנען און נייטראָנען. גאָנץ גלייך צי עס איז אַן אַטאָם פֿון גאָלד אָדער פֿון אוראַניום. דער אונטערשייד איז נאָר, וואָס איינער האָט מער עלעקטראָנען און דער אַנדערער וויניקער. אָבער דאָס אַליין, וואָס אַן אַטאָם פֿון אוראַניום האָט מער עלעקטראָנען וויי אַן אַטאָם פֿון איזן אָדער גאָלד מאַכט אים ניט פֿאַר אַזא יחסן, אַז אַטאָמישע באַמבעס זאָל מען פֿאַרוויפֿיק קענען מאַכן בלויז פֿון אים. די יחסנות פֿון אוראַניום באַשטייט אין דעם, וואָס ערשטנס זיינען זייער אַטאָמען לייכטער צו שפּאַלטן; און, צווייטנס, וואָס איז הויפּטזעכלעך וויכטיק, וואָס ווען אַין אַטאָם פֿון אוראַניום ווערט געשפּאַלטן, העלפֿט ער שפּאַלטן דעם צווייטן, און דער צווייטער — דער דריטן, און אַזוי א גאַנצע קייט פֿון אַטאָמען, און עס ווערט פֿון דעם פֿריי א גרויסע מאַס אַטאָמען־ענערגיע, ניט פֿאַרבויכנדיק קיין סך ענערגיע עס צו קריגן.

מען קען זיך עס פֿאַרשטעלן ווי מען וואָלט אַוועקשטעלן מערערע שוועבעלעך אין א רייַ און ווען מען צינדט אַן די ערשטע אין דער רייַ צינדט זי שוין אַן די צווייטע, די צווייטע — די דריטע, די דריטע — די פֿערטע א. א. וו.

מען האָט שוין אויפֿגערייסן אַטאָמען אויך פֿון אַנדערע עלעמענטן. פֿראַ־פֿעסאָר לאַרענס, אין קאַליפֿאָרניע, האָט מיט אייניקע יאָרן צוריק אויפֿגעבויט א ריזיקע מאַשין אויפֿצורייסן אַטאָמען. ער האָט איר א נאָמען געגעבן ציקלאָטראָן (סאַיקלאָטראָן), אָבער די ענערגיע, וואָס ווערט באַנוצט אויפֿצורייסן אַן אַטאָם, איז גרעסער ווי די, וואָס ווערט פֿון דעם אַטאָם באַפֿרייט. עס איז טאַקע אמת, אַז די ענערגיע, וואָס אַן אַטאָם האָט אין זיך איז זייער גרויס— אין פֿאַרגלייך מיט זיין גרייס, אָבער זיין „גרייס" איז זייער א קליינע. ערשט ווען די באַפֿרייטע ענערגיע פֿון אַן אויפֿגעריסענעם אַטאָם רייסט אויף דעם צווייטן אַטאָם, זיין שכן, און דער צווייטער אויפֿגעריסענער אַטאָם רייסט אויף דעם דריטן, א. א. וו., ווערט עס אַזוי געשאַפֿן א קייט פֿון אַטאָמען, וואָס רייסן אייַנע די אַנדערע אויף, און דעמאָלט באַקומט זיך א גרויסע מאַס באַפֿרייטע אַטאָמען־ענערגיע. דאָס איז דער פֿאַל, ווי שוין פֿריער באַמערקט, מיט אוראַניום.

*

די 92 עלעמענטן, פֿון וועלכע מען ווייסט ביז איצט, קען מען אין אַלגעמיין אייַנטיילן אין צוויי גרופּן: אייַן גרופּע עלעמענטן, משמעות די עלטערע, זיינען, ווי מען קען זאָגן שוין „געסעלטע", זיי האָבן שוין „באַשלאָסן" אַז זיי בלייבן דאָס, וואָס זיי זיינען און זיי ענדערן זיך ניט. די עלעמענטן פֿון דער צווייטער גרופּע

אַבער האָבן זיך נאָך ניט „געסעטלט" און זיי ווייסן נאָך אַליין ניט, וואָס פֿון זיי ווערט ווערן. אין אַ לאַנגער צייט אַרום וועלן זיי נאָך גאָר ווערן אַנדערע עלעמענטן, ווייניק ענלעך צו דעם, וואָס זיי זיינען הייַנט. אין דער כעמישער שפּראַך ווערט עס אויסגעדריקט אַ ביסל אַנדערש. מען טיילט אייַן די עלעמענטן אין סטאַביל־ע און אין ראַדיאָאַקטיווע. די ערשטע זיינען אָט די, וואָס איך האָב אַנגערופֿן „געסעטלט", זיי שטראָלן פֿון זיך ניט אַרויס קיין ענערגיע און באַאומרואיקן ניט זייערע שכנים. אָט, למשל, אַזעלכע עלעמענטן ווי אייזן, גאָלד, זילבער, וואַסער־שטאָף, זויערשטאָף א. אַ. וו. די צווייטע אָבער, די ראַדיאָאַקטיווע עלעמענטן, זיינען אַזעלכע, וואָס שטראָלן אויס פֿון זיך ענערגיע. אָט ווי דאָס איז ראַדיום, פֿאָלאָניום, באריום, אוראַניום און אייניקע אַנדערע. ביי מאַנכע קומט פֿאָר די אויסשטראָלונג אין אַ קלענערער מאָס, און ביי מאַנכע — אין אַ גרעסערער. מאַדאָם קוריע און איר מאַן האָבן אַנדעקט דעם אויסשראָלנדיקן עלעמענט ראַדיום. דער באַרימטער פֿראַנצויזישער כעמיקער בעקערעל האָט אַנטדעקט, אַז אוראַניום איז אַ ראַדיאָאַקטיווער עלעמענט.

אין דער אמתן איז אוראַניום פֿון די ווייניקער ראַדיאָאַקטיווע עלעמענטן און ער איז גיכער נענטער צו די „געסעטלטע". עס איז אַ סברא, אַז אַפֿילו די „געסעטלטע" שטראָלן אויס פֿון זיך אַ ביסל ענערגיע, נאָר עס איז אַזוי ווייניק, אַז מען קען עס ניט באַמערקן.

פֿון די ראַדיאָאַקטיווע עלעמענטן קען מען דרינגען, אַז גאָט האָט ניט באַשאַפֿן אַלע 92 עלעמענטן מיט אַמאָל. עס קען זיין, אַז ער האָט אין אָנהויב באַשאַפֿן בלויז איין ראַדיאָאַקטיוון עלעמענט, וועלכער האָט זיך אין משך פֿון מיליאָנען יאָרן, אויסשטראָלנדיק, פֿאַרוואַנדלט אין די פֿאַרשיידענע עלעמענטן, וואָס מיר האָבן הייַנט. אָט נעמט, למשל, דעם ראַדיאָאַקטיוון עלעמענט פֿאָלאָניום, וואָס פֿאַרוואַנדלט זיך דורך זיין אויסשטראָלונג אין בליי. און אַפֿילו די „געסעטלטע" עלעמענטן, וואָס מען קען מער ניט באַמערקן, אַז זיי שטראָלן אויס ענערגיע פֿון זיך, קען מען פֿאַרוואַנדלען אין אַנדערע. אמת, מען דאַרף זיי צווינגען מיט געוואַלד עס צו טאָן, אָבער זיי פֿאָלגן. דער באַרימטער ענגלישער כעמיקער און פֿיזיקער ראַטערפֿאָרד איז, דאָכט זיך, געווען דער ערשטער וואָס האָט געצוואונגען שטיקשטאָף־ (נאַיטראַדזשען־) אַטאָמען זיך צו פֿאַרוואַנדלען אין זויער־שטאָף (אָקסידזשען). ער האָט עס דערגרייכט דורך אויפֿרייסן די אַטאָמען פֿון שטיקשטאָף. ראַטהערפֿאָרד האָט עס אויפֿגעשטעלט די טעאָריע, אַז אַן אַטאָם שעלט מיט זיך פֿאָר אַ קליין וועלטעלע, וואָס איז ענלעך צו אונדזער זונען־סיס־טעם, וואָס איז דערמאָנט געווארן אין אָנהויב פֿון דעם אַרטיקל. אין יאָר 1934 האָט זשאָן פֿרעדעריק און זשאָליאָ קוריע, אין פֿראַנקרייך, באויזן צו „צווינגען" די סטאַביל־ע אַדער „געסעטלטע" עלעמענטן באַראָן, מאַגנעזיום און אַלומיניום, אַז זיי זאָלן ווערן אויף אַ ווייל ראַדיאָאַקטיוו. זיי האָבן דאָס דערגרייכט דורך באַמבאַרדירן זיי מיט טיילן פֿון אַטאָמען פֿון אַנדערע עלעמענטן.

ווי איר זעט, לייגט זיך עס אויפֿן שכל, אַז גאָר פֿון אָנהויב, ווען ס׳האָט אָנגעפֿאַנגען באַשאַפֿן ווערן אַ וועלט, זיינען ניט געווען קיין 92 פֿאַרשיידענע עלעמענטן, נאָר אַז עס קען זיין, אַז עס איז אין אָנהויב געווען בלויז איין ראַדיאָ־אַקטיווער עלעמענט, מעג מען אים רופֿן „אור־עלעמענט", און פֿון אים זיינען

„געבוירן" געווארן די אלע אנדערע עלעמענטן, וואס מיר האבן היינט. און אט דעריבער קען מען איצט פארוואנדלען איין עלעמענט אין א צווייטן. מען האט אפילו שוין געשאפן א נאמען פאר אט דעם פארוואנדלונגס־פראצעס. מען רופט עס „טראנסמוטאציע" (טרענסמיוטעישאן). און אויב מיר וועלן איין מאל אויפשטיין אין דער פרי און לייענען אין די מארגן־צייטונגען אדער הערן אויף דער ראדיא, אז עמעצן האט זיך אינגעגעבן צו פארוואנדלען בליי, קוועקזילבער אדער אן אנדערן עלעמענט אין גאלד, וועלן מיר זיך ניט דארפן וואונדערן, וויל טע־ארעטיש איז דאס מעגלעך.

אין דער אמתן קען מען אויך איצט שוין פאקטיש פארוואנדלען קוועקזילבער אין גאלד, נאר עס לוינט ניט די ארבעט. עס קאסט צו טייער.

פון אלץ, וואס דא איז געזאגט געווארן, קומען מיר צו נאענט צו דער באשא־פונג פון דער אטאמישער באמבע, עס הייסט, ווי אזוי מען איז דערגאנגען צו איר.

איך האב דא פריער מערערע מאל דערמאנט דעם עלעמענט אוראניום, פון וועלכן די אטאמישע באמבע איז געמאכט געווארן. מען דארף דעריבער זיך נעמטער באקענען מיט אט דעם וויכטיקן עלעמענט.

אוראניום איז א מעטאל, וואס מען גראבט אויס פון דער ערד. וועו ער ווערט אויסגעגראבן איז ער צונויפגעמישט מיט אנדערע עלעמענטן און מען דארף אים אויסריניקן פון זיי. דער אויסגעגראבענער ערץ אין וועלכן אוראניום געפינט זיך, רופט זיך אויף ענגליש „פיטשבלענד". פאריידישן דעם נאמען קען מען אפשר מיטן ווארט „פעך־בלענד". אוראניום איז דער שווערסטער עלעמענט. אבער וועו עס קומט צו דער געוויכט פון אוראניום, דארף מען רעדן וועגן דריי, אדער ריכטיקער פיר מינים אוראניומס. אוראניום נומער 1 איז 234 מאל שווערער ווי וואסערשטאף (האידראדזשען). אוראניום נומער 2 איז 235 מאל שווערער ווי וואסערשטאף. אוראניום נומער 3 איז 238 מאל שווערער ווי וואסערשטאף און אוראניום נומער 4 איז 239 מאל שווערער ווי וואסערשטאף.

אוראניום איז ניט דער איינציקער עלעמענט, וואס האט פארשיידענע וואגן. עס זיינען אויך פאראן אנדערע עלעמענטן, וואס האבן די דאזיקע אייגנשאפט. דער מער באקאנטער פון זיי איז וואסערשטאף, מיט וועלכן מען מאכט שווערע וואסער. עס איז אויך פאראן שווערע זויערשטאף, שווערע קוילנשטאף, שווערע ליטיום א. א. וו. די עלעמענטן, וואס האבן פארשיידענע וואגן רופט מען אי־זאטאפן (איסאטאופס). אוראניום, הייסט עס, איז אן איזאטאפ. און וועו מען רעדט אדער שרייבט וועגן אוראניום, דערמאנט מען אלע מאל פון וואס פאר אן אטא־מישער וואג ער איז. מען שרייבט למשל, U-235 וועו מען וויל זאגן, אז עס האנדלט זיך וועגן אוראניום, וואס זיין אטאמען־געוויכט איז 235, און מען שרייבט U-238 וועו מען וויל זאגן, אז מען מיינט שווערערע אוראניום, וואס זיין אטאמען־געוויכט איז 238.

עס איז ניט לייכט צו זאגן וועו עס איז געווען דער וויסנשפטסמאן, וועל־כער קען געראטנט וועו פאר דעם ערשטן, וואס האט געמאכט דעם ערשטן וויכ־טיקן שריט, וואס האט ענדלעך געפירט צו דער אנטדעקונג פון דער אטאמישער באמבע. מען דארף דערמאנען דעם פראנצויזישן כעמיקער און פיזיקער בעקע־

רעל, וואָס האָט אַנדעקט, אַז אוראַניום איז אַ ראַדיאַקטיוואר עלעמענט; מען דאַרף דערמאָנען מאַדאַם קוריע און איר מאַן פּיער, וועלכע האָבן אַנטדעקט ראַדיום. און מען דאַרף געווינס דערמאָנען סער ראָטהערפֿאָרד, וואָס האָט גע־שפּאָלטן אַן אָטאָם און האָט אויפֿגעשטעלט די נייע אָטאָמען־טעאָריע; און עס דאַרף דערמאָנט ווערן דער באָרימטער ענגלישער כעמיקער און פֿיזיקער טשעדוויק, וואָס האָט אַנטדעקט, אַז אויסער פּראָטאָנען און עלעקטראָנען אין אָטאָם זיינען אויך פֿאָראַן נייטראָנען, מיט וועלכע מען קען מיט אַ סך אַ בעסערן דערפֿאָלג באָמבאַרדירן אָטאָמען און זיי אויפֿרייסן. און עס איז קיין צווייפֿל ניט, אַז אין דער ערשטער ריי דאַרף מען דערמאָנען פּראָפֿעסאָר אָטאָ האָן פֿון דייטש־לאַנד, וועלכער האָט נאָך דער מלחמה געקראָגן דעם נאָבל־פּרייז פֿאַר פֿיזיק, ווי אויך פּראָפֿעסאָר ענריקע פֿערמי פֿון איטאַליע, וועלכער האָט מיט נייטראָנען באָמבאַרדירט אוראַניום אָטאָמען און האָט זיי געשפּאָלטן. נאָר מען וואָלט דאַרפֿן אויסרעכענען אַ לאַנגן צעטל נעמען פֿון די וויסנשאַפֿטסלייט, וועלכע האָבן געהאָפֿן שאָפֿן די אָטאָמישע באָמבע. צווישן זיי אַ גאַנץ היפּשע צאָל יידישע נעמען. אָבער פֿריער פֿאַר אַלעמען דאַרף מען דערמאָנען דעם נאָמען אַלבערט אינשטיין, ווייל זיין טעאָריע וועגן מאָטערי'ע און ענערגיע און די באַציאונגען צווישן זיי מיט דער געשווינדקייט פֿון ליכט, וואָס ער האָט אויסגעדריקט אין א מאָטע־מאָטישער פֿארמולע, האָט געעפֿנט דעם וועג פֿאַר דער אַנטדעקונג פֿון דער אָטאָמישער באָמבע.

אַלבערט אינשטיין איז אין יאָר 1905 אַרויסגעקומען מיט אַ דערקלערונג, אַז ליכט, וואָס איז אַ פֿארם פֿון ענערגיע, האָט אין זיך מאַסע(דער אויסדרוק פֿאַר דער מאָס מאָטעריע, וואָס עס באַזיצט) און אַז מאָטעריע קען באַטראַכט ווערן אַלס קאָנצענטרירטע ענערגיע. די באַציאונג צווישן מאָטעריע, ענערגיע און געשווינדקייט פֿון ליכט האָט איינשטיין אויסגעדריקט אין דער פֿאָלגנדער מא־טעמאָטישער פֿארמולע: $E=MC^2$, דאָס מיינט צו זאָגן, אַז ענערגיע איז גלייך מאַסע געפּלעט אַדער געטאָפּלט מיט דעם קוואַדראַט פֿון דער געשווינדקייט פֿון ליכט. עס הייסט, אַז ווען מען וויל וויסן, לאָמיר זאָגן, ווי גרויס עס איז די ענער־גיע, וואָס געפֿינט זיך אין א בינטל אָטאָמען, דאַרף מען די מאַסע פֿון אָט דעם בינטל אָטאָמען כּפֿלען אַדער מולטיפּליצירן מיט דעם קוואַדראַט פֿון געשווינד־קייט פֿון ליכט. מען ווייסט, אַז די געשווינדקייט פֿון ליכט איז 300 מיליאָן מעטער אַדער 186 טויזנט מייל אין א סעקונדע. נו, דאַרף מען די 300 מיליאָן מעטער כּפֿלען אין זיך, וואָס דאָס גיט אונדז אַ צאָל פֿון 90,000,000,000,000,000 (א 9 מיט 16 נולן) וואָס דאָס איז 90 טריליאָן! און אָט מיט דער ציפֿער דאַרף מען כּפֿלען די מאַסע פֿון דעם בינטל אָטאָמען און מען באַקומט דעמאָלט די ציפֿער ווי גרויס עס איז די ענערגיע, וואָס אָט דאָס בינטל אָטאָמען האָט אין זיך. דער חשבון איז אָן איינפֿאַכער, נאָר די ציפֿערן זיינען ריזיקע. אָבער אָט די ציפֿערן באַווייזן ווי ריזיק גרויס עס איז די ענערגיע פֿון די אָטאָמען.

איך האָב פֿריער דערמאָנט, אַז ענריקע פֿערמי האָט אַ גרויסן חלק אין דער אַנטדעקונג פֿון דער אָטאָמישער באָמבע. דאָס איז דערפֿאַר, וואָס ענריקע פֿערמי האָט געשפּאָלטן אַן אָטאָם פֿון אוראַניום (235) באָמבאַרדירנדיק אים מיט נייט־ראָנען.

נאר דא דארף איך זיך אפשטעלן א ביסל און זאגן עפעס וועגן דעם ענין „באמבארדירן".

מען געברויכט דעם אויסדרוק „באמבארדירן אטאמען", כדי זיי אויפצוריסן. עס הייסט: מ'שיסט אין זיי. די „קוילן" זיינען, ווי שוין געזאגט נייטראנגען, וועלכע זיינען איינע פון די טיילן פון אטאמען. עס איז שווער צו געבן א באגריף ווי קליין אט די „קוגלן" זיינען. עס איז ניט אזוי לייכט זיך פארצושטעלן ווי קליין אן אטאם איז. מען קען אן אטאם ניט זען אפילו מיטן בעסטן מיקראסקאפ. קיין כעמיקער, קיין פיזיקער האט קיין מאל ניט געזען קיין אטאם. פארוויפיק איז נאר ניטא אזא מיקראסקאפ, מיט וועלכן מען זאל קענען זען אן אטאם. א נייטראן איז א גאנץ קליינער טייל פון אן אטאם, און ממילא קען מען אים געוויס ניט זען. עס איז דערפון פארשטענדלעך, אז וואן מען באמבארדירט אן אטאם מיט נייטראנען, איז דאס א גאנץ בלינדע שיסעריי; ניט מען זעט דעם אטאם, איז וועלכן מען שיסט, און ניט מען זעט די „קוילן" מיט וועלכן מען שיסט אין אים. מען שיסט אינפאך אויף גאטט באראט. נאר ווי אזוי טרעפט מען? איז דער ענטפער, אז די מערסטע „קוילן" טרעפן טאקע ניט; נאר די נייטראנען „קוילן" זיינען דאך די בעסטע טרעפער. וואן מען האט פריער באמבארדירט אטאמען מיט פראטאנען-„קוילן", פלעגט מען א סך וויניקער טרעפן. די שאנסן פון פראטאנען-„קוילן" צו טרעפן די יאדרע (ניוקלעאוס) פון אן אטאם איז געווען 1 פון 100 טויזנט, בעת די שאנסן פון נייטראנען-„קוילן" צו טרעפן איז דער יאדרע פון אן אטאם איז 1 פון 140.

דער מאדערנסטער „הארמאט", מיט וועלכן מען „באמבארדירט" די אטאמען, כדי זיי אויפצורייסן, איז די מאשין, וואס מען א נאמען געגעבן ציקלאטראן (סאיקלאטראן). עס איז א מאשין, וואס איר וויכטיקסטער טייל איז א ריזיקער מאגנעט, וואס דרייט זיך מיט אן אומגעהויערער שנעלקייט. דער דערפינדער פון אט דער מאשין איז פראפעסאר לארענס, פון קאליפארניע, וואס האט דערפאר געקראגן דעם נאבל-פריין.

נאר פראפעסאר פערמי, וואס האט אזוי פיל עקספערימענטן געמאכט מיט אויפרייסן די אטאמען פון אוראניום, האט דאך ניט געהאט קיין גרויסן דערפאלג אין באפרייען א גרויסע מאס ענערגיע פון די אויפגעריסענע אוראניום אטאמען. ער האט אבער צוגעגרייט דעם וועג פאר אנדערע, וועלכע האבן אנטדעקט, אז וען דער כעמישער עלעמענט אוראניום ווערט באמבארדירט מיט נייטראנען (איינע פון די טיילכלעך פון אן אטאם) ווערן באשאפן גאנץ נייע כעמישע ראדיא-קטיוועע עלעמענטן.

דורך די פיל עקספערימענטן, וואס זיינען געמאכט געווארן אויפצוריסן אן אוראניום-אטאם, האט מען שפעטער אנטדעקט, אז וען א נייטראן ווערט אריינ-געשאסן אין אן אטאם פון אוראניום, ווערט אט דער אטאם צעשפאלטן כמעט אין צוויי גלייכע טיילן און עס ווערט פון אים באפרייט אן ענערגיע פון 200 מיליאן וואלט. די ענערגיע פון דעם נייטראן, וואס הט דעמא אוראניום-אטאם געשפאלטן, איז געווען בלויז אין דרייסיקסטל פון א וואלט. דער געווינס פון ענערגיע איז אויך אזא אופן געווען זעקס ביליאן מאל אזוי פיל.

און נאך וואס האט מען אנטדעקט.

פֿריער, וועז אַ פּראָטאָן „קויל" אָדער אַן עלעקטראָן „קויל" פֿלעגט טרעפֿן אין ציל אוז אַרײַנגעשאָסן ווערן אין אַטאָם, פֿלעגט ער בלויז אָפּשפּליטערן אַ קלײנעם טײל פֿון אים, אָבער מיט די נײַע עקספּערימענטן, וואָס מען האָט געמאַכט צו באַמבאַרדירן אוראַניום־אַטאָמען מיט נייטראָנען „קויל־ן", האָט מען דערגרייכט, אַז וועז די „קויל" טרעפֿט אַן אוראַניום־אַטאָם, שפּאָלט זי איבער זיין יאָדרע (ניוקלעאוס) אין כּמעט צוויי גלײַכע טיילן, נאָר ביידע טיילן צוזאַמען וועגן ווייניקער ווי עס האָט פֿריער געוואויגן דער גאַנצער אַטאָם פֿון אוראַניום, איידער ער איז געשפּאָלטן געוואָרן.

די פֿראָגע איז געווען: וואו איז אַהינגעקומען די געווייכט, וואָס פֿעלט? דער ענטפֿער האָט גמעוזט זיין, אַז אַ טייל פֿון דעם אַטאָם איז בײַם שפּאָלטן פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין ענערגיע.

אין אָט דער לעצטער אַנטדעקונג האָט געהאָט אַ גרויסן חלק ליזע מייטנער, וואָס האָט זיך פֿאַרנומען מיט דער פֿאָרשונג פֿון אַטאָמען־ענערגיע. ליזע מייט־נער האָט געאַרבעט אין קאַיזער־ווילהעלם־אינסטיטוט צוזאַמען מיט דעם פֿריער דערמאָנטן פּראָפֿעסאָר אָטאָ האַן און זי האָט דורכגעפֿירט מערערע עקספּערי־מענטן אין שפּאָלטן פֿון אַטאָמען. אין 1938 האָט פּראָפֿעסאָר האַן, פֿאַרזעצנדיק די עקספּערימענטן פֿון ליזע מייטנער, באַמערקט, אַז וועז ער האָט מיט אַ נייט־ראָן געשפּאָלטן אַן אוראַניום־אַטאָם, האָט ער געקראָגן דעם ראַדיאָאַקטיוון עלע־מענט באַריום (ליזע מייטנער האָט צוליב די נאָציס ניט געוואָלט מער פֿאַר־בלייבן אין דייטשלאַנד און זי איז אַוועק אין קאָפּענהאָגען, דענמאַרק). פּרא־פֿעסאָר האַן האָט ניט געקענט באַגרייפֿן ווי אַזוי ער האָט דורך דעם שפּאָלטן פֿון אוראַניום באַקומען באַריום. וועז ליזע מייטנער האָט אַבער געלייענט דעם בא־ריכט פֿון פּראָפֿעסאָר האַנס עקספּערימענטן מיט אוראַניום, איז זי גלייך גע־קומען צום גדאַנק, אַז ער האָט געשפּאָלטן דעם אוראַניום אַטאָם אויף העלפֿט און פֿון אים זיינען געוואָרן צוויי אַטאָמען פֿון אַנדערע עלעמענטן. זי האָט דערביי אויך אויסגערעכנט לויט אייגשטיינס פֿאָרמולע וויפֿל ענערגיע עס איז באַפֿרייט געוואָרן ביי דער שפּאָלטונג פֿון דעם אַטאָם און זי האָט דעם גדאַנק איבערגע־געבן צו דעם באָרימטן דענישן כעמיקער און פֿיזיקער ניעלס באָהר, און וועז ער איז געקומען קיין אַמעריקע, זיינען, אויף זיין אַנווייזונג, דורכגעפֿירט געוואָרן עקספּערימענטן, וואָס האָבן באַשטעטיקט ליזע מייטנערס גדאַנק. פֿון דעם געשפּאָלטענעם אוראַניום־אַטאָם האָבן זיך באַקומען צוויי באַזונדערע אַטאָמען פֿון אַנדערע עלעמענטן: איינער באַריום און דער צווייטער קריפּטאָן (אַ גאַז).

דאָס איז געווען אַ סענסאַציאָנעלע אַנטדעקונג צוליב דער גרויסער מאָס ענערגיע, וואָס איז באַפֿרייט געוואָרן פֿון דער שפּאָלטונג פֿון אַטאָם, ווי דאָס איז שוין אָנגעוויזן געוואָרן פֿריער. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס מען האָט פֿון שפּאָלטן אַן אַטאָם געוואונען אַ סך מער ענערגיע ווי מען האָט פֿאַרנוצט אים צו שפּאָלטן.

באַזונדערס וויכטיק איז געווען די אַנטדעקונג, אויף וועלכער ענריקע פֿערמי האָט אָנגעדייט, אַז וועז אַ נייטראָן־„קויל" טרעפֿט אין דער יאָדרע פֿון אַן אוראַניום־אַטאָם און צעשפּאָלט זי, קענען פֿון איר אַרויסגעשאָסן ווערן נייטראָנען, וואָס וועלן שפּאָלטן די שכנותדיקע אַטאָמען, ווייל די יאָדרע פֿון

אוראַניום באַשטייט פֿון פּראָטאָנען און נייטראָנען. עס ווערט אויף אַזאַ אופֿן, ווי שוין פֿריער דערקלערט, אַ קייט פֿון עקספּלאָדירנדיקע אַטאָמען, און איין געשפּאָלטענער אַטאָם רייסט אויף זיך שכן און דער שכן זיך שכן א. א. וו. און עס ווערט אויף אַזאַ אופֿן פֿריי אַ ריזיקע מאַס אַטאָמען־ענערגיע. די עקספּע־רימענטן, וואָס מען האָט געמאַכט אויפֿן גרונט פֿון פֿערמיס אַנטדעקונג, האָבן אַנגעוויזן, אַז ער איז געראַטן, און דער וועג צו קריגן א גרויסע מאַס באַפֿרייטע אַטאָמען־ענערגיע איז געווען אָפֿן.

נאָר וואָסער אוראַניום זאָל מען פֿאַר דעם צוועק באַנוצן? עס איז פֿריער אַנגעוויזן געוואָרן, אַז עס זיינען פֿאַראַן פֿיר מינים אוראַניום לויט זייער אַטאָ־מישן געוויכט:

U-238, U-235, U-234, U-239

די אוראַניום, וואָס מען קען קריגן אין א גרויסער מאַס איז U-238 אָבער די עקספּערימענטן האָבן געוויזן, אַז עס איז שווער זיינע אַטאָמען אויפֿצורייסן. די געלונגענע עקספּערימענטן זיינען געמאַכט געוואָרן מיט U-235 אָבער אַט דער מין אוראַניום איז זייער וויניק פֿאַראַן. מען קריגט אים אַרויס פֿון U-238. אין א טאָן (2,000 פֿונט) U-238 איז פֿאַראַן בלויז 14 פֿונט U-235 און עס איז זייער שווער און עס דויערט לאַנג עס אַרויסצוקריגן. וועג מען וואָלט באַנוצט די מעטאָדן, וואָס מען האָט אָנגעוועגדט פֿאַר דער מלחמה צו קריגן U-235 וואָלט עס געדויערט 75 טויזנט יאָר ביז מען וואָלט געקראָגן א פֿונט. פֿאַר דער מלחמה איז אין אַמעריקע געווען בלויז עטלעכע גראַם U-235 און דאָס אויך ניט פֿולשטענדיק ריינע. עס הייסט, אַז וואָס העלפֿט עס, וואָס U-235 איז אַזוי גוט פֿאַר דעם צוועק, וואָס מען זוכט, וועג עס איז פֿאַראַן אַזוי וויניק און עס איז אַזוי שווער צו קריגן? איז אָבער פֿאַראַן אַן אַלטער ייִדישער כלל, במקום שאין איש, איז א הערינג אויך א פֿיש. אַז מ׳קען ניט קריגן U-235 דאַרף מען פֿרובירן מאַכן ריין אויף ווי וויייט מען קען U-238 און עס באַמבאַרדירן מיט נייטראָנען און מען וועט זען די רעזולטאַטן. און אָט איז וואָס עס האָט זיך בא־קומען: וועג מען האָט געשאָסן אין U-238 מיט נייטראָנען איז די U-235 וואָס געפֿינט זיך אין U-238 פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין דעם עלעמענט נעפּטוניום, א זייער וואַקלדיקער, ניט־״גאַסעטלטער״ עלעמענט, וואָס איז שפּעטער פֿאַר־וואַנדלט געוואָרן אין דעם עלעמענט פּלוטאָניום. אָט דעם עלעמענט פּלוטא־ניום האָט מען ביז איצט אין דער נאַטור ניט געקענט געפֿינען. עס איז אַן עלע־מענט, וואָס איז געמאַכט געוואָרן פֿון מענטשלעכע הענט און ער האָט געשפּילט א העכסט וויכטיקע ראָלע אין דער באַשאַפֿונג פֿון דער אַטאָמישער באָמבע. אָט דעם פּלוטאָניום עלעמענט האָט מען פֿאַרשריבן אונטער U-239 וויייל מען בא־טראַכט אים פֿאַר אַן איזאָטאָפּ פֿון אוראַניום, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער איז גאַנץ פֿאַרשיידן פֿון אוראַניום.

וויי איר זעט קומען מיר אַלץ נענטער צו דער אַטאָמישער באָמבע. פּלוטא־ניום, אַדער רופֿט עס U-239 איז געוואָרן דער קוואַל פֿון אַטאָמען ענערגיע, וואָס איז געווען נויטיק צו שאַפֿן די אַטאָמישע באָמבע.

נו, עס זיינען געווען א ביסל שוועריקייטן צו קריגן פּלוטאָניום פֿון U-238

די נייטראַנען־„קויל", וואָס מען האָט געדאַרפט שיסן אין האָבן ניט געטאָרט זיין צו שנעל, מען האָט געמוזט זיי מאַכן אַ ביסל לאַנגזאַמער, אַז זיי זאָלן קענען טאָן ריכטיק זייער אַרבעט. דאָ איז ווידער ענריקע פּערמי געקומען צוהילף. ער האָט געגעבן אַן עצה מען זאָל באַנוצן גראַפּיט צו פּאַרקלענערן די שנעלקייט פֿון די נייטראַנען.

דאָ, פֿאַרשטייט זיך, קען מען פֿרעגן: **ווי און ווי אַזוי און פֿאַרוואָס? אויף דעם קען מען ענטפֿערן, אַז אויב הלל האָט זיך אַנגענומען אויסצולערנען פּל התורה אויף איין פֿוס, נעם איך זיך אָבער ניט אונטער אויסצולערנען די גאַנצע תורה פֿון כעמאַ־פֿיזיק אויף איין פֿוס. עס איז אַ תורה, וואָס מען דאַרף לערנען אַ לאַנגע צייט. איך האָב דאָ בלויז געוואָלט דערקלערן, וואָס עס איז אַטאָמען־ענערגיע און ווי מען קריגט עס, אָבער ניט ווי מען באַנוצט עס פֿאַר אַטאָמישע באָמבעס.**

מיר וועלן וויסן אַ סך מער וועגן אַטאָמישער ענערגיע, ווען מען וועט עס אַנהויבן באַנוצן פֿאַר לעבן און ניט פֿאַר טויט. מען קען זאָגן, אַז החיים והמות ביד אַטאָמען־ענערגיע. מען קען מיט דעם כּוח פֿון אַטאָמען ענערגיע חרוב מאַכן די וועלט און מען קען מיט דעם זעלביקן כּוח מאַכן די וועלט שענער, באַקוועמער און לייכטער צו לעבן אין איר. פֿאַרלויפֿיק וועיסן מיר בלויז ווי גרויס עס איז דער צעשטערנדיקער כּוח פֿון דער אַטאָמען־ענערגיע. מען האָט עס אויספֿרובירט אין היראָשימאַ און נאַגאַסאַקי. עס וועט אָבער קומען אַ צייט, ווען די אַטאָמען־ענערגיע וועט אויסגענוצט ווערן צו טרייבן מאַשינען, צו טאָן אַלע שווערע אַרבעטן פֿאַרן מענטש און איבערבויען די וועלט. מען דאַרף נאָר היטן, אַז די אַטאָמען־ענערגיע זאָל ניט ווערן אַ טייל פֿון דער הייליקער פֿריוואַט־אייגנטום־רעכט.

1945

✦ ✦ ✦

די מלחמה וואָס דער מענטש פֿירט־אַן מיט די אינזעקטן

וועגן די אינזעקטן האָט מען אייגנטלעך געדאַרפֿט שרייבן אַ סך, ווייל זיי זיינען אַ שטענדיקע אַנשיקעניש און זיי ברענגען אגב אַזוי פֿיל שאָדן און אַזוי פֿיל צרות, אַז דער גרעסטער שונא פֿון דער מענטשהייט האָט עס מער ניט געקענטווינטשן. און אויב עס איז אמת, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם מענטש, איז עס אייגפֿאַך ניט פֿאַרשטענדלעך, ווי אַזוי דער זעלביקער גאָט האָט אויך באַשאַפֿן די אינזעקטן, וועלכע טוען אַן דעם מענטשן אַזוי פֿיל צרות און ליידן. עס איז אמת, אַז די מענטשן טוען אויך אַן די אינזעקטן גרויסע צרות. די מענטשן פֿירן אַן אייביקע מלחמה מיט די אינזעקטן און זיי געבראָכן אַלע מיטלען זיי אויסצורַאטן און פֿאַרניכטן. און די אינזעקטן קענען האָבן אַ שטאַרקע טענה צו די מענטשן און זיי זאָגן: מיר זיינען געקומען אויף דער וועלט אַ סך פֿריער ווי איר, מיט הונדערטער מיליאָנען יאָרן פֿריער, ווען גאָט האָט נאָך אפֿשר ניט געטראַכט צו באַשאַפֿן אַ מענטשן. מיר — קענען די אינזעקטן זאָגן צו די מענטשן — זיינען ניט באַשאַפֿן געווארן אייך שלעכטס צו טאָן; מיר האָבן ניט געבענקט נאָך אייך ווען איר זייט ניט געווען אויף דער וועלט, און מיר

זיינען ניט געגאַנגען צום רבונו־של־עולם בעטן, אַז ער זאָל אייך באַשאַפֿן. עס האָט זיך אונדז געלעבט אַ סך בעסער און מיר זיינען געווען אַ סך פֿרייער און זיכערער, ווען איר זייט ניט געווען אויף דער וועלט. מיר זיינען געווען פֿריי צו וואוינען וואו מיר האָבן געוואָלט און צו נעמען אונדזער שפּייז וואו מיר האָבן געוואָלט. נאָר וען איר, מענטשן, האָט זיך באַוויזן אויף דער וועלט, האָבן זיך אַנגעהויבן אונדזערע צרות, איר פֿאַרפֿאַלגט אונדז און אונטערדריקט אונדז. איר האָט אויסגעטראַכט אַלע מעגלעכע אומברחמנותדיקע מיטלען אונדז צו פֿאַרניכטן און אויסראַטן, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט געווען אייער אייגנטום און קיין אַנדער באַשעפֿענישׂ טאָר אין איר ניט עקזיסטירן ווען זי געפֿעלט אייך ניט. נאָר אויב די וועלט קען זיין עמעצנס אייגנטום, דאַן איז זי זיכער אונדזערע. מיר זיינען אויף איר געקומען אַ סך פֿריער ווי איר און זי באַלאַנגט דעריבער צו אונדז.

מען קען צוגעבן, אַז דאָס וואָלטן געווען גאָנץ שטאַרקע אַרגומענטן, ווען די אינזעקטן וואָלטן זיך געקענט אויסטענהן מיט די מענטשן. איך מיין דאָ ניט אַזעלכע אינזעקטן ווי מאָסקיטאָס, פֿליגן, פֿלייַ און זייער גלייכן, וואָס בייזן אונדז, זויגן אונדזער בלוט אַדער דאָקוטשען אונדז סתּם אַזוי און מאַכן אונדזער לעבן מיזעראַבל. — זיי קענען צו אונדז קיין טעמות ניט האָבן, וואָס מיר פֿירן קעגן זיי אַ פֿאַרניכטונגס־מלחמה. אַ מאָסקיטאָ קען ניט זאָגן, אַז אַ מענטש האָט וועג עס איז איר אַ ביס געטאָן און געזויגן איר בלוט. מענטשן וואָלטן קיין מאָל ניט געטשעפּעט קיין מאָסקיטאָס, וועג די מאָסקיטאָס וואָלטן זיי געלאָזן צורו. און אַזוי איז עס אויך מיט פֿליַ, מיט זלידנע פֿליגן און אַנדערע אינזעקטן, וואָס בייסן און דאָקוטשען אונדז. אָבער די אינזעקטן, וואָס טשעפּען ניט אונדזער קערפּער, נאָר מאַכן אַ לעבן פֿון די פֿרוכטן אויף די ביימער, פֿון די תבואות אויף די פֿעלדער און פֿון די גרינסן אין די גערטנער, די האָבן שטאַרקע טענות צו אונדז פֿאַרוואָס מיר פֿירן אַזאַ אומברחמנותדיקע מלחמה קעגן זיי.

נאָר עס איז ניט קיין פֿראַגע וועגן יושר און גערעכטיקייט, נאָר וועג עס איז שטאַרקער און וועג עס קען ענדלעך געווינען די גרויסע, לאַנגע מלחמה, וואָס עס פֿירט זיך צווישן די אינזעקטן און די מענטשן. און וועג עס איז שטאַרקער איז שוועג צו זאָגן.

די אינזעקטן, ווי שוין געזאָגט, זיינען מיט אַ סך מיליאָנען יאָרן עלטער ווי דער מענטש. זיי זיינען פֿון די עלטסטע לעבעדיקע באַשעפֿענישׂ, וואָס האָבן זיך באַוויזן אויף דער וועלט, און זיי האָבן איבערגעלעבט אַ סך אַנדערע באַשעפֿענישׂ, וואָס זיינען געווען גרעסער און שטאַרקער פֿון זיי. יענע זיינען שוין לאַנג פֿאַרשוואונדן. מען וויים פֿון זייער אַמאַזיקער עקזיסטענץ בלויז פֿון דעם, וואָס מען געפֿינט דורך אויסגראָבונגען זייערע פֿאַרשטיינערטע סקעלעטן (פֿאַסילן). די פֿאַרשיידענע מינים חיות, וואָס האָבן געלעבט אין די פֿאַרשיידענע פּעריאָדן פֿון דער ערד, האָבן זיך ניט געקענט צושאַמן צו די געענדערטע אומשטענדן און באַדינגונגען, וואָס זיינען פֿאַרגעקומען אויף דער ערד. אַ סך זיינען אומגעקומען אין די אייז־פּעריאָדן, עס הייסט, ווען אַ גאָנץ גרויסער טייל פֿון דער ערד איז אויף אַ לענגערע צייט באַדעקט געווארן מיט אייז. אַנדערע, ווידער, זיינען אומגעקומען צוליב אַ טריקענישׂ, וואָס האָט אַנגעהאַלטן אַ לענגערע

צייט אויף אַ גרויסן שטח פֿון דער ערד. מאַנכע, ווידער, צוליב אַנדערע אורזאַכן, די אינזעקטן, אָבער, האָבן איבערגעלעבט פֿאַרשיידענע פּעריאָדן אויף דער ערד; זיי זיינען דורכגעגאַנגען, קען מען זאָגן, דורך פֿייער און וואַסער און האָבן זיך צוגעפּאַסט צו פֿאַרשיידענע באַדינגונגען און צושטאַנדן און זיינען געבליבן עקזיסטירן. און עס איז פֿאַראַן אַ טעאָריע, אַז אַזוי ווי די אינזעקטן זיינען געקומען אויף דער ערד אַ סך פֿריער ווי די מענטשן, וועלן זיי אויך איבערלעבן די מענטשן. זיי וועלן נאָך לאַנג בלייבן אויף דער ערד, ווען אויף איר וועט שוין מער קיין שפּור ניט זיין פֿון מענטשן. די טעאָריע איז נעמלעך, אַז עס וועט קומען אַ מאָל אַ צייט, ווען די זון וועט זיך אויסברענען און וועט פֿאַרלירן אַ גאַנץ גרויסע מאַס פֿון איר איצטיקן פֿייער. זי וועט אויף אַזאַ אופֿן אויפֿהערן לייכטן און וואַרמען. עס וועט דעריבער קומען צו אַ גרויסער קעלט אויף דער ערד, וואָס וועט אַלץ פֿאַרפֿרירן און פֿאַרגליווערן. אויך די מענטשן וועלן אויסגעפֿרוירן ווערן. עס וועלן בלויז בלייבן די אינזעקטן, וואָס האָבן זיך במשך זייער לאַנגער עקזיסטענץ אויסגעלערנט זיך צוצופּאַסן צו אַלע באַדינגונגען און צושטאַנדן. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז ניט אַלע פֿון זיי, אָבער דאָך אַ סך. זיי וועלן זיך שפּייזן מיט דעם מאָך אויף שטיינער און פֿעלזן און וועלן לעבן.

מיר, צי דאָס וועט טאַקע זיין אַזוי, קען מען דיסקוטירן. יעדנפֿאַלס וועט עס נאָך דויערן אַ רעכט ביסל יאָרן, ביז די זון וועט זיך אָפּקילן און די ערד וועט פֿאַרפֿרוירן ווערן. מען רעכנט, אַז אונדזער זון האָט נאָך גענוג ברען מאַטעריאַל אויף אַ צען ביליאָן יאָר. עס איז דעריבער ניט נויטיק אַנצוטיק אַנגענעם שוין איצט צו זאָרגן, וואָס די אינזעקטן וועלן אונדז איבערלעבן. מען דאַרף פֿיל מער זאָרגן, וואָס די אינזעקטן ברענגען אונדז איצט אַזוי פֿיל שאָדן אין די פֿעלדער און די גערטנער, וואָס זיי בייסן אונדז, זויגן אונדזער בלוט און ברענגען אונדז פֿאַרשיידענע קראַנקהייטן.

אָט די זאָרג ווערט באַזונדערס שטאַרק, ווען עס קומט אָן דער זומער, ווען אַ נייער דור אינזעקטן פֿון פֿאַרשיידענע מינים באַווייזט זיך אויף דער וועלט און פֿאַנגט אָן לאָזן פֿילן, אַז זיי לעבן אויף דער וועלט.

קיינער קען ניט זאָגן, וויפֿל מינים אינזעקטן עס זיינען פֿאַראַן אויף דער וועלט, וויפֿל ביז הייַנט איז בלויז אַ קלייַנער טייל פֿון זיי אויסגעפֿאָרשט געווארן. די וואָס האָבן אַ ידיעה אין ענטאָמאָלאָגיע (די וויסנשאַפֿט וועגן אינזעקטן) זאָגן אונדז, אַז אָן ערך דריי הונדערט טויזנט מינים אינזעקטן זיינען מער אָדער ווייניקער באַקאַנט, אָבער די דאָזיקע צאָל איז בלויז אַ פּינטל אָדער אפֿשר בלויז אַ צענטל פֿון די אַלע פֿאַרשיידנאַרטיקע אינזעקטן, וואָס לעבן אויף דער וועלט. איך האָב שוין פֿריער באַמערקט, אַז ביי די אינזעקטן, וואָס לעבן שוין אַזאַ לאַנגע צייט אויף דער וועלט, האָט זיך אַנטוויקלט אַ באַזונדערס גרויסע צוויפֿאַסונגס־פֿעאיקייט צו די באַדינגונגען, אין וועלכע זיי קומט אויס צו לעבן. און אָט די גרויסע צופּאַסונגס־פֿעאיקייט האָט צווישן די אינזעקטן געשאַפֿן אַזוי פֿיל פֿאַרשיידענע מינים און פֿאַרמען. מאַנכע אינזעקטן זיינען צוגעפּאַסט צו פֿליען אין דער לופֿט, אַנדערע צו לויפֿן און צו שפּרינגען, און פֿיל פֿון זיי צו פֿירן אַן אונטערערדיש לעבן אָדער צו לעבן אין וואַסער. אָבער איך בין דאָ ניט אויסן אַנצוגעבן די פֿאַרשיידנאַרטיקייט פֿון די אינזעקטן, נאָר דאָס וואָס

זייער צאָל איז גוואַלדיק גרויס און אַז גאָר אַ סך פֿון זיי טוען אונדז אָן גרויסע צרות.

וועגן דער צאָל פֿון אינזעקטן קען מען רעדן בלויז אין אַסטראָנאָמישע צי־פֿערן. קען וועט עס איז זאָגן וויפֿל מאָסקיטאָס עס זיינען איצט פֿאַראָן אין אַמע־ריקע? ער קען בלויז זאָגן, אַז עס זיינען פֿאַראַן אַ סך ביליאָנען, אָבער וויפֿל ביליאָנען קען קיינער ניט זאָגן. קיינער קען אָפֿיצּו ניט זאָגן וויפֿל עס איז איצט פֿאַראַן יאָפּאָנעזישע זשוקעלעך אָדער באָבעלקעס אין ניו־יאָרק און אין ניו־דזשוירזי און אין די אַרומיקע שטאָטן. זייער צאָל איז, אמת, אַ סך קלענער פֿון מאָס־קיטאָס, אָבער עס איז שווערער פּטור צו ווערן פֿון זיי ווי פֿון מאָסקיטאָס, און דער שאָדן, וואָס זיי ברענגען פֿאָר געשטנדיק איז אַ גוואַלדיק גרויסער. און וועט קען שאָצן די צאָל היישעריקן, וועט זיי באַווייזן זיך ערגעץ? זייער צאָל איז אזוי גרויס, אַז זיי פֿאַרפֿינצטערן דעם הימל און זיי קענען אין עטלעכע שטונדן צייט אָפּפֿרעסן אַלע גראָזן, אַלע גרינסן און אַלע בלעטער פֿון אַ גרויסן שטח לאַנד.

וועט דער מענטש וואָלט געדאַרפֿט קעמפֿן מיט אינזעקטן בלויז מיט זיינע אייגענע כוחות און מיט זיינע אייגענע מיטלען, וואָלט ער געווען אַ פֿאַרפֿאַלענער. די צאָל אינזעקטן וואָלט געווארן אזוי גרויס, אַז עס וואָלט אינפֿאַך קיין פּלאַץ ניט געווען פֿאַרן מענטשן אויף דער ערד. אָבער דער מענטש האָט אין זיין קאָמף מיט די אינזעקטן צוויי גוטע אַרויסהעלפֿער: ערשטנס, די נאַטור אַליין, וואָס מאַכט אַ חורבן צווישן די אינזעקטן. זי ברענגט זיי אום אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים. זי פֿאַרניכטעט אַ זייער גרויסן טייל, מען קען זאָגן דעם פֿיל גרעסערן טייל פֿון די אייעלעך, וואָס די אינזעקטן לייגן און פֿון וועלכע עס קומט אַרויס געיער דור. וועט פֿון די אַלע אייעלעך, למשל, וואָס פֿליגן לייגן, וואָלטן אַרויסגעקומען פֿליגעלעך, וואָלט עס ניט דויערן לאַנג און די לופֿט וואָלט וועלן אַזוי געדיכט מיט פֿליגן, אַז עס וואָלט אינפֿאַך ניט געווען מיט וואָס צו אָטעמען. צווייטנס, העלפֿן די אינזעקטן אַליין דעם מענטשן אין קאָמף קעגן זיי. איין מין אינזעקטן פֿאַרניכטעט דעם צווייטן. די אינזעקטן האָבן אין זייערע קרובים אַ סך מער געפֿערלעכע פֿיינט ווי אין דעם מענטשן. עס זיינען פֿאַראַן אַ סך אינזעקטן, וואָס „מאָכן אַ לעבן" דערפֿון, וואָס זיי עסן אָנדערע אינזעקטן.

קורץ און גוט, עס איז אַ האָפֿנונג, אַז די אינזעקטן וועלן ניט פֿאַרטרייבן דעם מענטשן פֿון דער ערד, הגם עס איז ווייניק האָפֿנונג, אַז דער מענטש זאָל זיי קענען פֿאַרטרייבן.

1941

✦ ✦ ✦

די מענטשהייט וועט ענדלעך דאך זיגן

די טעג האָט אַמעריקע געפֿייערט דעם הונדערט־יאָריקן יובילעאום פֿון דעם ערשטן געזעץ וועגן פּאַטענט־רעכט פֿאַר דערפֿינדער.

דאָס איז ווירקלעך אַ וויכטיקער יובילעאום, הגם מען האָט אים געפֿייערט אַן אַ באַנקעט און אַן באַנקעט־רעדנער. עס איז אין דער ווירקלעכקייט אַ יובי־לעאום פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון דער טעכניק אין אַמעריקע. און אַנטוויקלונג פֿון טעכניק מיינט אַנטוויקלונג פֿון ציוויליזאַציע.

ניט געווען מיט הונדערט יאָר צוריק קיין עלעקטרישע מאַשינען, קיין עלעק־טרישע באַלייכטונג, טעלעפֿאָנען, ראַדיאָס, אויטאָמאָבילן, עראָפּלאַנען, מואויס און אַ סך אַנדערע זאַכן, צו וועלכע מיר זיינען היינט אזוי צוגעוואוינט, ווי די מענטשהייט וואָלט מיט זיי געבאָרן געווארן. מען האָט אָפֿילו דעמאָלט ניט גע־קענט צאָפֿן וואָסער פֿון וואַנט, ניט בלויז וואָרימע נאָר אויך ניט קיין קאָלטע, און וועגן רעפֿרידזשעריטער (עלעקטרישער אייז־קאַסטן) האָט מען אָפֿילו ניט געחלומט.

נאָר אין מיטן יום־טוב פֿון דעם גרויסן דערפֿאָלג פֿון דעם אַמעריקאַנעם דערפֿינדונגס־גייסט, וואָס האָט באַוויזן אין אַזאַ גרויסער מאָס צו באַזיגן און בא־צווינגען די כוחות פֿון דער נאַטור און זיי איינצושפּאַנען אין דעם רייטוואָגן פֿון מענטשלעכן פֿאָרעס, האָט די נאַטור אָפּגעטאָן אַ שפּיצל און האָט געוויזן די אַמעריקאַנער דערפֿינדער, אַז זיי באַרימען זיך אַ ביסל צופֿיל און אַז זיי האָבן איר נאָך לאַנג ניט באַצוואונגען. די נאַטור האָט בלויז זיך אַ שפּיל געטאָן אויף אַ קלייניע ווייַע מיט וואָסער, און אַ חורבן איז געקומען אויף הונדערטער טוי־זנטער מענטשן מיט אַלע זייערע דערפֿינדונגען און מיט זייער גאַנצער ציווי־ליזאַציע. עס האָבן זיך אויפֿגעהויבן בלויז עטלעכע טייכן און האָבן אַ מבול געבראַכט. און דער מבול האָט פֿאַרפֿלייצט אַלץ, וואָס דער מענטשלעכער דער־פֿינדונגס־גייסט האָט געשאַפֿן. ער האָט אָפּגעשטעלט די אייזענבאַנען, די אויטא־מאָבילן, די טעלעפֿאָנען, טעלעגראַפֿן, ראַדיאָס און געוויזן דעם מענטשן וואָס פֿאַר אַ הילפֿלאָזע באַשעפֿענישן ער איז מיט זיין גאַנצן טעכנישן פֿראָגרעס, וועו די נאַטור־כוחות שפּילן זיך נאָר פֿונאַנדער.

אייגענטלעך האָט זיך דער מענטש געדאַרפֿט פֿאַרטראַכטן וועגן זיין שוואַכ־קייט און נישטיקייט און ער האָט געדאַרפֿט ווערן אַנשטענדיקער, ערלעכער און בעסער, אָבער עס העלפֿן ניט אַלע וואַרנונגען וואָס די נאַטור גיט די מענטשן. ווייניק נאָך, וואָס די נאַטור ברענגט אויף זיי אזוי פֿיל צרות און אויסראַטונגען, שטרענגען זיי נאָך אַן אַליין זייערע כוחות אַנצוטאָן אייגער דעם צוויטן צרות.

די פֿאַרפֿלייצונגען זיינען נאָך ניט פֿאַריבער, מען האָט נאָך ניט איבער־געצייגט די טויטע און מען האָט נאָך ניט פֿאַרענדיקט דעם חשבון פֿון די גרויסע געלט־שאַדנס, וואָס דער מבול האָט מיט זיך געבראַכט, און מען זאָגט אונדז שוין אַן נייע צרות. די פֿאַרפֿלייצונג האָט איבערגעלאָזן הינטער זיך פֿאַרשיידענע מיקראָבן און באַצילן, וואָס פֿאַראורזאַכן פֿאַרשיידענע קראַנקהייטן, צווישן וועלכע טיפֿוס פֿאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַץ. אָבער דאָס איז נאָך ניט

אלץ. מען וואַרנט אונדז, אַז מיר וועלן דעם קומענדיקן זומער האָבן אַ גרויסע געראָטענעניש אויף פֿאַרשיידענע אינזעקטן. צווישן די ערשטע געסט וועלן זיין מאָסקיטאָס, אויף וועלכע מען דאַרף דערוואַרטן אַ גרויסע פֿרוכטבאַרקייט, און נאָך דעם וועלן קומען פֿאַרשיידענע אַנדערע אינזעקטן, וואָס וועלן אונדז אַנטאָן פֿאַרשיידענע צרות אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים.

און וויסנשאַפֿטלייט, וואָס האָבן הנאה אונדז אייניצושרעקן, זיינען פֿון דאָס ניי געקומען מיט דער אַלטער טעאָריע, אַז ענדלעך וועלן עס זיין די אינזעקטן, וואָס וועלן אונדז, מענטשן, פֿאַרטרייבן פֿון דער וועלט. מיר וועלן ניט דאַרפֿן וואַרטן מיט אונדזער אונטערגאַנג ביז די זון וועט אויסגעלאָשן ווערן און די ערד וועט פֿאַרגליווערט ווערן פֿון קעלט. די אינזעקטן וועלן מאַכן פֿון אונדז אַ סוף אַ סך פֿריער. זיי וועלן אינפֿאַך ענג מאַכן פֿאַר אונדז די וועלט, זיי וועלן אָנפֿילן די לופֿט און עס וועט ניט בלייבן פֿאַר אונדז מיט וואָס צו אָטעמען. עס איז אַן אַלטע מלחמה, זאָגן זיי, צווישן דעם מענטשן און די אינזעקטן, אָבער עס איז אַ מלחמה פֿון אומגלייכע כוחות. די אינזעקטן זיינען שטאַרקער. זיי פֿאַרמערן זיך אין אַ סך גרעסערע צאָלן, ווי די מענטשן, און זיי קענען זיך צופּאַסן בעסער צו פֿאַרשיידענע באַדינגונגען, וועטערן און קלימאָטן, ווי דער מענטש. די אינזעקטן זיינען מיט מיליאָנען יאָרן געווען אויף דער ערד פֿריער ווי די מענטשן און זיי האָבן זיך אויסגעלערנט צוצופּאַסן צו די פֿאַרשיידנסטע צושטאַנדן און באַדינגונגען אויף דער ערד. אָט האָט מען ניט לאַנג צוריק געפֿונען אין דער וויטער פֿאַרפֿראָרענער סיביר מאָסקיטאָס, וואָס האָבן זיך צוגעוואוינט צו די גרעסטע קעלטן און בלייבן לעבן. מענטשן וואָס זיינען געבוירן געווארן און אויסגעוואקסן אין יענע קאַלטע סיבירישע געגענטן, ווערן דאַרט אפֿט פֿאַרפֿרוירן אין גרויסע פּעלצן און אין טיפֿע וואַלקעס, בעת די מאָסקיטאָס האַלטן אויס די קעלטן אפֿילו אַן אַ העמד אויפֿן לייב.

נאָר וואָס איז שייך צו די מאָסקיטאָס אין אַלגעמיין, דאַרף מען זיי געבן דעם קרעדיט, אַז זיי זיינען ניט שטענדיק בלויז שעדלעכע באַשעפֿענישן פֿאַרן מענטשן, נאָר צייטנווייז קענען זיי אויך אים ברענגען נוצן.

איך האָב ניט לאַנג צוריק געלייענט וועגן אַ קונציקער אָפּעראַציע, וואָס אַן אַמעריקאַנער דאָקטאָר מיטן נאָמען בריוס מעין פֿירט דורך אויף אַ מאָסקיטאָ. ער נעמט נעמלעך אַ מאָסקיטאָ און גיט איר איין אַ שלאָף־טרונק — ער גערוכט עטער פֿאַר דעם צוועק — און ער שניידט ביי איר אַרויס די שפּייכץ־דריזן (סאַליוואַרי גלענדס).

מיקא, דער שלאָף־טרונק איז דאָ ניט וויכטיק. עס איז גראָד ניט פֿאַר דעם צוועק, אַז די מאָסקיטאָ זאָל ניט פֿילן דעם וויטאָק פֿון דער אָפּעראַציע, נאָר אַז זי זאָל זיך האַלטן רואיק. ווייל די אָפּעראַציע, ווי איר קענט זיך אַליין פֿאָרשטעלן, איז זייער אַ דעליקאַטע. וויכטיק איז, פֿאַר וועלכן צוועק די אָפּעראַציע ווערט געמאַכט. און דאָ וועט איר זיך טאָקע דערוויסן וועגן דער נוצלעכקייט פֿון דער מאָסקיטאָ פֿאַר מענטשן.

שוין מיט אַ צענדליק יאָר צוריק האָט אַווינער דאָקטאָר, וואַגנער טאָורעג, אויסגעפֿונען, אַז סיפֿיליס קען אָפּט געהיילט ווערן דורך דעם, וואָס די טעמפּעראַטור פֿון דעם קערפּער פֿון פּאַציענט ווערט ארויפֿגעטריבן העכער ווי נאָרמאַל.

עס האָט זיך נעמאַך אַרויסגעשטעלט, אַז די סיפֿילים־באַקטעריע קען ניט אַרי־
בערטראָגן אַ טעמפּעראַטור פֿון 104 גראַד פֿאַרנהייט. עס איז דעריבער קלאָר,
אַז ווען די טעמפּעראַטור פֿון דעם פּאַציענט, וואָס ליידט פֿון סיפֿילים, זאָל
אַרויפֿגעטריבן ווערן צו אַ טעמפּעראַטור פֿון עטוואָס העכער ווי 104 גראַד פֿאָרנ־
הייט, וועלן דעמאָלט די סיפֿילים־באַקטעריע אומקומען, און דער קראַנקער
וועט געזונט ווערן, אויב נאָר די קראַנקייט האָט ניט צו וויט פֿאָרגעשריטן.

נאָר ווי אזוי הויבט מען אויף די טעמפּעראַטור פֿון קערפּער ביי די סיפֿילים־
קראַנקע? פֿאַר דעם צוועק האָט דער ווינער דאָקטאָר זיך באַנוצט מיט מאַס־
קיטאָס. ער האָט אויסגעהאָדעוועט מאַסקיטאָס אונטער די שטרענגסטע סאַ־
ניטאַרע באַדינגונגען און פֿלעגט זיי לאָזן אייבייסן אינעם וואָס איז קראַנק
אויף מאַלאַריע און זויגן זיין בלוט. די מאַסקיטאָס שטעקן זיך אויף אָזא אופֿן
מיט די מאַלאַריע־באַציליֿן פֿון די קראַנקע, און דעמאָלט לאָזט מען זיי בייסן
די סיפֿילים־פּאַציענטן, כּדי זיי אָנצושטעקן מיט די באַצילן און אַז זיי זאָלן
ווערן קראַנק אויף מאַלאַריע. ביי מאַלאַריע־קראַנקע שטייגט די טעמפּעראַטור
גאַנץ הויך, געוויג הויך אומצוברענגען די סיפֿילים־באַקטעריעס.

ווי איר זעט, פֿירן דאָ דורך די מאַסקיטאָס זייער אַ וויכטיקע אויפֿגאַבע
און מען דאַרף זיך באַציען צו זיי מיט גרויס אַכטונג. די מעטאָדע פֿון דאָקטאָר
וואַגנער־טאָורעג פֿון וויין איז אויבערגענומען געוואָרן פֿון דער מאַדערנער מעדיצין
און איז דערפֿאָלגרייך אויסגענוצט געוואָרן אויך ביי אונדז אין אַמעריקע.
אָבער עס דאַרף געזאָגט ווערן, אַז דער מיטל איז גאָרניט קיין ביליקער און איז
אויך פֿאַרבונדן מיט אַ סך שווערי־קייטן און אומבאַקוועמלעכקייטן.

דר. בריוס מיין, וואָס איז פֿריער דערמאָנט געוואָרן, האָט אויסגערעכנט,
אַז עס פֿלעגט אים קאָסטן 250 דאָלאָר אויסצוהאָדעוועון איין מאַסקיטאָ, וואָס
זאָל בייסן אַ מאַלאַריע־קראַנקן אַריינצוזויגן אין זיך די מאַלאַריע־באַציליֿן, כּדי
צו קענען נאָך דעם בייסן אַ סיפֿילים־קראַנקן און אים אָנשטעקן מיט מאַלאַריע.
און ווען מען פֿלעגט נאָך דאַרפֿן איבערשיקן אָט די מאַסקיטאָס פֿון איין שטאָט
אין אַ צווייטער פֿאַר אַ גרעסערן מהלך, פֿלעגט עס שוין ווערן אַ גוואַלדיק
טייערע אונטערנעמונג. מייסטנס פֿלעגן אַ העלפֿט פֿון די מאַסקיטאָס אויס־
שטאַרבן אויפֿן וועג; און דערצו האָט מען געדאַרפֿט אַ ספּעציעל ענינטן
מענטשן, וואָס זאָל זיי פֿירן. דערביי איז אויך אַלע מאָל געווען די געפֿאָר, אַז
מאַנכע מאַסקיטאָס זאָלן זיך ניט אַרויסכאַפּן אויף דער פֿריי און אַנפֿאַנגען בייסן
און זויגן בלוט אָן דער אַנווייזונג פֿון אַ דאָקטאָר. זיי האָבן אויף אָזא אופֿן
געקענט פֿאַרשפּרייטן מאַלאַריע צווישן אָזעלכע וואָס דאַרפֿן עס ניט. און אָט
צוליב דעם האָט דר. בריוס מיין זיך דערטראָכט צו זיין קונציקער אַפּעראַציע
אויסצושניידן ביי די מאַלאַריע־מאַסקיטאָס זייערע שפּייכל־דריזן.

די מאַלאַריע־באַצילן, וואָס די מאַסקיטאָס זויגן אריין, ווען זיי בייסן אַ
מאַלאַריע־קראַנקן, האַלטן זיך אויף אין זייערע שפּייכל־דריזן, און ווען מען
שניידט די דריזן אויס און מען מאַכט פֿון זיי אַ סערום — עס הייסט, אַז מען
לאָזט דורך געווייסע מיטלען די מאַלאַריע־באַציליֿן, וואָס די שפּייכל־דריזן
אָנטהאַלטן, זיך אָנפֿלאָדן אין אַ פֿליסיקייט, דעמאָלט קען מען פֿון איין מאַסקיטאָ
האָבן גענוג שטאָף אָנצושטעקן צוועלף סיפֿילים־קראַנקע מיט מאַלאַריע. און

אויף אַזא אופֿן פֿאַלן אַוועק די גרויסע קאַסטן און די שוועריקייטן, וואָס זיינען פֿאַרבונדן מיט דער מעטאָדע, ווי זי איז ביז איצט געבראַכט געוואָרן.

נו, איך וויל זיך ניט אריינלאָזן צו טיף אין דער מעדיצינישער זייט פֿון דער פֿראַגע, ווייל איך קען נאָר מאַכן א „בולבע", ווי מען זאָגט עס אויף טעאַטער־לשון. מעדיצין איז אַן אייגענע זאַך און עס איז בעסער, אַז מען טשעפּעט עס וואָס וויניקער. איך האָב בכּוונה געוואָלט זאָגן א גוט ווארט פֿאַר די מאָסקיטאָס. איך וויל זאָגן, אַז ווען א מאָסקיטאָ בייסט אייך און איר פֿרובירט זיך יאָגן נאָך איר און קענט איר ניט כאַפּן, קענט איר א טראַכט טאָן, אַז אפֿשר איז די מאָסקיטאָ גאָרניט אויסן געווען אייך צו בייסן און אייך וויי צו טאָן, נאָר אַז זי איז גאָר געגאַנגען אויף א מעדיצינישער עקספּעדיציע און זי האָט געמיינט, אַז זי קען ביי אייך קריגן עטלעכע מאַלאַריע־באַצילן.

נאָר פֿונדעסטוועגן וואָלט איך מוחל זיין די מאָסקיטאָס די טובות, וואָס זיי קענען טאָן מאַנכע מענטשן, און בעסער פּטור ווערן פֿון זיי אינגאַנצן. אָבער וואָס העלפֿט עס, אַז זיי זיינען שטאַרקער פֿון אונדז. און עס זיינען פֿאַראַן אינזעקטן, וואָס זיינען נאָך א סך ערגער פֿון מאָסקיטאָס.

און איך טראַכט, אַז עס איז א גרויסע באַיידיקונג פֿאַר דער מענטשהעכער ראַסע, אַז זי זאָל באַזיגט ווערן פֿון אָט די קליינע, מיאוסע און נישטיקע ברואימלעך, וואָס מיר רופֿן אינזעקטן. איך וויל דעריבער זיין אָפּטימיסטיש און גלויבן, אַז דער זיגער וועט ענדלעך אַרויסקומען דער מענטש. אָבער ביי מיין גאַנצן אָפּטימיזם דאַרף איך דאָך זאָגן, אַז אויב די מענטשן וועלן זייער גאַנצע חכמה און זייער גאַנצע ענערגיע אָפּגעבן אויף זוכן מיטלען וויי אויסצורעכענען אייגע די אַנדערע, וועלן די אינזעקטן מעגן בלייבן זייערע יורשים אויף דער ערד. צווישן די אינזעקטן געפֿינען זיך דאָך א סך, וואָס האָבן זיך אויסגעלערנט צו לעבן אין א קאָאָפּעראַטיווער געזעלשאַפֿט. דאָס זיינען ניט בלויז די ביינען און די מוראָשקעס, נאָר אויך א גאַנצע רייע אַנדערע. די מענטשן אָבער וועלן זיך נאָך אלץ האַלטן ביי הואַוערס פֿאַרדאַמט האַרט־געבאַקענעם אינדיווידואַליזם.

ווען מענטשן וועלן לעבן אין א קאָאָפּעראַטיווער געזעלשאַפֿט און וועלן אָפּגעבן אלע זייערע פֿעאיקייטן און אלע זייערע כוחות צו העלפֿן אייניע די אַנדערע, וועלן זיי ענדלעך ניט נאָר באַזיגן זייערע שונאים די אינזעקטן, נאָר זיי וועלן ענדלעך אויך קריגן די פֿולע קאָנטראָל איבער די נאַטור־כוחות, וואָס ווילן זיי נאָך היינט ניט פֿאַלגן. ווען די כוחות און די פֿעאיקייטן פֿון די מענטשן וועלן פֿריי ווערן פֿון דעם קאַמף, וואָס זיי פֿירן שטענדיק אייניע קעגן די אַנדערע, וועלן זיי א סך מער קענען געווינען אין זייער קאַמף צו באַצווינגען די כוחות פֿון דער נאַטור און ברענגען זיי אונטער זייער קאָנטראָל. די ווייסנשאַפֿט וואָס די מענטשן האָבן געשאַפֿן איז נאָך יונג, עס איז בלויז אַן אָנפֿאַנג, און זי וועט נאָך אויפֿטאָן וואונדער, ווען זי וועט אויסגענוצט ווערן פֿון א מענטשהייט, וואָס וועט לעבן אין ארבעטן אין קאָאָפּעראַציע.

1936

✦ ✦ ✦

וועט די מענטשלעכע ראַסע אייביק בלייבן אויף דער ערד?

ווי לאַנג וועט זיך די מענטשלעכע ראַסע נאָך האַלטן אויף דער ערד?

די דאָזיקע פֿראַגע האָט קיין שום שייכות ניט מיט דער איצטיקער מלחמה. וויפֿל מענטשן עס זאָלן ניט אויסגעהרגעט און פֿאַרניכטעט ווערן אין דער איצטיקער מלחמה, וועלן נאָך אַלץ בלייבן גענוג לעבעדיקע מענטשן אָנצוהאַלטן די מענטשלעכע ראַסע אויף דער ערד.

אין דער ווירקלעכקייט האָט מען זיך פֿאַרגעשטעלט, אַז אַ סך מער מענטשן וועלן דערהרגעט ווערן אין דער איצטיקער מלחמה דורך די נייע מלחמה־וואָפֿן און אויפֿריס־שטאָפֿן, וואָס זיינען געשאַפֿן געווארן. איך געדענק די אַרטיקלען, וואָס איך האָב געלייענט פֿון פֿאַרשיידענע מלחמה־עקספּערטן, נאָך איידער די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן, אין וועלכער זיי האָבן פֿאָרויסגעזאָגט די פֿאַרניכטונג פֿון גרויסע אַרמייען און פֿון גרויסע שטעט מיט זייערע אייגוואוינער, אין אַ פֿאָר שטונדן צייט. די דאָזיקע עקספּערטן האָבן אָבער פֿאַרגעסן, אַז פֿאָר יעדן נייעם מלחמה־וואָפֿן ווערט געשאַפֿן אַ נייער קעגן־וואָפֿן אָדער נייער שוץ־מיטל.

אָבער עס האָנדלט זיך דאָ ניט, ווי שוין געזאָגט, וועגן דער געפֿאָר פֿון דער מלחמה פֿאָר דער עקזיסטענץ פֿון דער מענטשלעכער ראַסע, נאָר וועגן אַ גאַנץ אַנדער געפֿאָר.

יעדער וואָס האָט געלערנט נאַטור־געשיכטע אָדער לאָמיר זאָגן, זאָאלאָגיע, ווייס, אַז אַמאָל זיינען אויף דער ערד געווען אַזעלכע לעבעדיקע באַשעפֿענישן, וואָס זיינען היינט מער ניטאָ. זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט אויף דער ערד מיליאָנען יאָרן און זיינען ביסלעכווייז אויסגעשטאָרבן און זיינען מער ניטאָ. מען געפֿינט פֿון צייט צו צייט זייערע סקעלעטן, אָדער איינצלנע ביינער טיף אין דער ערד. צווישן זיי זיינען געווען אַזעלכע ריזיקע חיות, ווי די דינאָזאַורן, וואָס זייערע סקעלעטן קען מען זען אין די מוזעאומס פֿון נאַטור־געשיכטע. היינט אויב זיי האָבן געקענט אונטערגיין און פֿאַרשווינדן פֿון דער ערד, טאָ קען עס דאָך אויך מעגלעך זיין, אַז די מענטשלעכע באַשעפֿענישן וועט אונטערגיין.

אָדער לאָמיר עס מאַכן אזוי: די ערד האָט אין געוויסע פּעריאָדן פֿון איר עק־זיסטענץ געהאַט אויף זיך פֿאַרשיידענע מינים באַשעפֿענישן, וועלכע זיינען איינע נאָך די אַנדערע פֿאַרשוואונדן. וועגן מיר פֿאַרגלייכן זיי דורך די אויבנדערמאַנטע סקעלעטן, אָדער דורך די פֿאָסילן (פֿאַרשטיינערטע באַשעפֿענישן), קען מען זען ווי עס איז אָנגעגאַנגען אַ שטענדיקע אָנטוויקלונג פֿון נידעריקערע מינים באַ־שעפֿענישן צו העכערע. די פֿראַגע איז דערביבער, אויב עס וועט אויך ניט אַזוי פֿאַסירן מיט דער מענטשלעכער באַשעפֿעניש. עס הייסט, אויב עס וועט ניט קומען אַ צייט, ווען דער העכערער מין באַשעפֿעניש וועט ניט פֿאַרנעמען דעם פּלאַץ פֿון דער איצטיקער מענטשלעכער באַשעפֿעניש.

דער באַקאַנטער ענגלישער ביאָלאָג ד"ר דזשעימס ריטשיע האָט, ווי עס זעט אויס, די רואיקייט פֿון גמיט צו טראַכטן וועגן וויסנשאַפֿטלעכע טעאָריעס אונטער דעם האָגל פֿון באָמבעס, איז מיט דער מיינונג, אַז דער גורל פֿון דער מענטשלעכער באַשעפֿעניש וועט זיין דער זעלביקער, וואָס פֿון די דינאָזאַורן, למשל. עס הייסט, דער איצטיקער מין מענטש וועט פֿאַרשווינדן פֿון דער ערד.

און זיין פּלאַץ וועט פֿאַרנעמען אַ העכערער מין באַשעפֿענישׂ, וואָס וועט שטיין אויף אַ העכערן שטאַפּל פֿון אַנטוויקלונג, ווי דער איצטיקער מענטש.

ד״ר ריטשיע זאָגט, אַז ער קען ניט זען קיין גרונט צו טראַכטן, אַז דער וועג פֿון עוואָלוציע, וואָס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען מיט די איינפֿאַכסטע איין־צעליקע פֿלאַנצן און לעבעדיקע באַשעפֿענישן מיט אַ ביליאָן אָדער מער יאָר צוריק, זאָל זיך פֿאַרענדיקן מיט דעם איצטיקן מענטשן.

וועג מען טראַכט וועגן דעם פּעריאָד וועט די דינאָסאָורן האָבן געלעבט אויף דער ערד, אַן ערך צוועלף הונדערט מיליאָן יאָר צוריק, וועלכע האָבן דער־גרייכט צו אַזאַ ריזיקער גרייס, קען מען זיך פֿאָרשטעלן, אַז וועג זיי וואָלטן געקענט רעדן וואָלטן זיי אפֿשר געזאָגט, אַז מיט זיי האָט די עוואָלוציע פֿאַר־ענדיקט איר וועג. זי האָט נעמלעך אָנגעפֿאַנגען מיט אַזעלכע פּיצינקע, נישטיקע, איין־צעליקע באַשעפֿענישן, און זי איז דערגאַנגען ביז צו אַזעלכע ריזיקע חיות, ווי זיי, די דינאָסאָורן, טאָ ווי נאָך ווייטער קען זי גיין? קען מען זיך פֿאָרשטעלן נאָך גרעסערע, נאָך ריזיקערע באַשעפֿענישן?

אָבער די עוואָלוציע איז דאָך געגאַנגען ווייטער. די דינאָסאָורן האָבן טאַקע געהאַט געוואָלדיק גרויסע, ריזיקע קערפּערס, אָבער ווייניק מאַרך אין זייערע קלייניע קעפּ. זיי האָבן געקענט עקזיסטירן אין געוויסע באַדינגונגען און צו־שטאַנדן, אָבער וועג די צושטאַנדן האָבן זיך געענדערט און עס זיינען געשאַפֿן געוואָרן נייע באַדינגונגען, האָבן אָט די ריזיקע חיות זיך צו זיי ניט געקענט צופּאַסן און זיי זיינען אונטערגעגאַנגען, אויף זייער פּלאַץ זיינען געקומען אַנ־דערע באַשעפֿענישן, וועלכע זיינען געווען בעסער צוגעפּאַסט.

נאָר דאָ קען מען אפֿשר שוין גלייך זאָגן, אַז טאַקע פֿון דעם אונטערגאַנג פֿון די דינאָסאָורן קען מען דרינגען, אַז די מענטשלעכע באַשעפֿענישׂ וועט ניט אונטערגיין. די דינאָסאָורן האָבן טאַקע געהאַט ריזיקע קערפּערס מיט אומגעהוי־ערע כוחות, אָבער קלייניע קעפּ מיט ווייניק מאַרך. וועג עס האָבן זיך דעריבער געענדערט אַרום זיי די באַדינגונגען און זיי האָבן ניט געקענט האָבן גענוג שפּייז, אָדער געוויסע קלייניע חיות־לעך, וואָס האָבן געלעבט אין יענער צייט פֿלעגן אויפֿעסן די אייער, וואָס אָט די ריזיקע חיות פֿלעגן לייגן און ממילא פֿלעגן גאָנץ ווייניק דינאָסאָורן האָבן די געלעגנהייט צו זען די ליכטיקע וועלט (די דינאָסאָורן פֿלעגן זיך פֿרוכפּערן דורך לייגן אייער) — זיינען די דינאָסאָורן אונטערגעגאַנגען. אַ מענטש אָבער האָט מער מאַרך ווי אַ דינאָסאָור. ער קען טראַכטן און פּלאַנעווען. ער קען זיך צופּאַסן צו נייע באַדינגונגען און צושטאַנדן, וואָס ווערן געשאַפֿן. ער קען אויסטראַכטן מיטלען ווי זיכער צו מאַכן זיין עק־זיסטענץ און ווי צו שיצן זייַנע קינדער, אַז זיי זאָלן אויסוואַקסן און פֿאַרוצצן די עקזיסטענץ פֿון דער מענטשלעכער ראַסע.

וועג עס האָבן אויסגעטריקנט די וואַסערן אין די ערטער, וואו די דינאָ־סאָורן פֿלעגן זיך פֿיטערן און עס האָט דאָרטן אויפֿגעהערט וואַקסן גראָז און אַנדערע גרינסן, האָבן זיי קיין שכל ניט געהאַט זיך אַוועקצולאָזן ערגעץ ווייט זוכן אַנדערע ערטער, וואו עס איז פֿאַראַן שפּייז. אָדער אויב עס איז פֿלוצים אין די ערטער געוואָרן זייער קאַלט צום פֿאַרפֿראָרן ווערן, האָבן די דינאָסאָורן זיך ניט אַוועקגעלאָזט אויף אַ ווייטער רייזע צו זוכן אַנדערע ערטער, וואו עס איז וואַרעם.

די מענטשלעכע באַשעפֿענישן וויסן זיך אַבער ווי צו געבן אַן עצה. ווען דער מענטש קען ניט געפֿינען קיין שפּיז אין איין אָרט, גייט ער זוכן שפּיז אין אַנדער אָרט, ווי ווייט עס זאָל ניט זיין. אַ מענטש האָט זיך אויסגעלערנט צו שיצן פֿון קעלט און פֿון היץ און ער האָט געפֿונען מיטלען ווי אַזוי צו לעבן סיי אין די הייסטע סיי אין די קעלטסטע געגנטן פֿון דער ערד.

דאָס איז געווויס אַלץ ריכטיק. אָבער אויב עס איז ריכטיק, אַז די עווא־לוציע, די אַנטוויקלונג פֿון נידעריקערע באַשעפֿענישן צו אַלץ העכערע ווערט פֿאַרגעזעצט, איז דאָך שווער צו גלייבן, אַז זי זאָל זיך אָפּשטעלן בייַ דער מענטש־לעכער באַשעפֿענישאון ניט קענען וויטער גיין. איז עס ניט מעגלעך, אַז זי זאָל קענען „אויסטראַכטן" אַ נייע באַשעפֿענישוואָס שטייט העכער פֿאַר דעם מענטש? זאָל עס דויערן אַ מיליאָן יאָר, עטלעכע מיליאָן — מיר דינגען זיך ניט ווענען דער צייט — אָבער איז דאָס ניט מעגלעך?

אויב מען זאָל זיך האַלטן פֿאַר דער טעאָריע, אַז די נאַטור האָלט כּסדר אין עקספּערימענטירן אַרויסצובערענגען אַלץ בעסערע און העכערע מינים און פֿאַר־מען, — טאָ פֿאַר וואָס זאָל זי אין משך פֿון עטלעכע מיליאָן יאָר ניט קענען אַרויסבערענגען אַ העכערן מין באַשעפֿענישוי דער מענטש?

עס האַנדלט זיך ניט ווענען אַ העכערן מין מענטש. עס איז אָן אַלגעמיינע אַנגענומענע מיינונג, אַז מיט דער צייט ווען זיך די מענטשלעכע באַשעפֿענישאויסמענטשלען און ווערן אַ מענטש. וויניקסטנס האָפֿט מען, אַז עס ווען אמאָל קומען אַ צייט, ווען מענטשן ווילן אויפֿהערן אויסצורָאטן אייגער די אַנדערע. אָט האָבן דאָך די טערמיטן, אַדער וויסע מוראָשקעס ווי מען רופֿט זיי בטעות, דערגרייכט די מדרגה פֿון אַנטוויקלונג פֿון סאָציאַלן לעבן, אַז זיי פֿירן מער ניט קיין מלחמה איינע קעגן די אַנדערע. זיי פֿירן בלויז מלחמה מיט מוראָשקעס, אָבער קיין מאָל ניט צווישן זיך אַליין. איך וויס ניט וויפֿל מיליאָנען יאָרן עס האָט גענומען די טערמיטן צו דערגרייכן אָנאָ הויכע מדרגה. די טערמיטן זיינען געקומען אויף דער וועלט מיט אַ סך מיליאָנען יאָרן פֿריער ווי די מענטשלעכע באַשעפֿענישן. אָבער איך האָב פֿריער באַמערקט, אַז מען דינגט זיך דאָ ניט ווענען צייט. דער עיקר איז, אַז עס איז פֿאַראַן אַ גרונט צו גלייבן, אַז עס ווען קומען אמאָל אַ צייט, ווען די מענטשן ווילן אין זייער סאָציאַלן לעבן וויניקסטנס דערגרייכן די מדרגה פֿון די טערמיטן און ווילן אייגע די אַנדערע זיך ניט אויסראַטן. אָבער די פֿראָגע איז דאָ ניט ווענען אַ העכערן מין מענטש, וואָס ווען זיך אַנטוויקלען אין דער וויטער צוקונפֿט, נאָר ווענען אַ נייע העכערע באַשעפֿענישוואָס ווען זיי וויט איבער דעם איצטיקן מענטש. אַ באַשעפֿענישוואָס ווען האָבן ניט בלויז אַן אַנדער נאָמען, נאָר ווען זיי אין גאַנצן אַנדערש.

נאָר אויב דאָס זאָל אַפֿילו זיין אָזוי, דאַרף דאָס דויערן אַ היפּש עטלעכע מיליאָן יאָר און ממילא דאַרף מען זיך היינט ניט שטאַרק באַאומרואיקן, וואָס אַנשטאָט דער מענטשלעכער באַשעפֿענישווען זיין אַן אַנדער מין באַשעפֿענישוואָס דער היינטיקער מין מענטש וואָלט זיך דאַרפֿן פֿאַר איר פֿאַרשעמען. די זאָרג פֿון היינט איז אויסצובעסערן די איצטיקע מענטשלעכע באַשעפֿענישאָזי זי זאָל האָבן אַ פּנים פֿון אַ מענטשן.

✦ ✦ ✦

אונדזערע אור־אור־אייניקלעך וועלן זיין פֿאַרזעענישן

מיר לעבן אין אַ מעכאַניזירטער וועלט. די מאַשין פֿאַרנעמט אַלץ מער דעם פּלאַץ פֿון מענטשן. און דאָס איז בלויז אַן אָנהויב. מיר זעען אין וואָס פֿאַר אַ קורצער צייט די פֿירונג פֿון מלחמה איז מעכאַניזירט געוואָרן אין אַזאַ הויכער מאָס. מען מוז זיך דעריבער פֿאַרטראַכטן, ווי עס וועט אויסזען דער צוקונפֿטיקער מענטש, ווען אַלץ וועט ווערן מעכאַניזירט און אַלץ וועט טאָן די מאַשין און די כעמישע לאַבאָראַטאָריע. עס וועט דאָך מוזן האָבן אַ ווירקונג אויף דער אָנטוויקלונג פֿון זיין קערפּער און אויף זיין אויסזען.

די וויסנשאַפֿט האָט אונדז אין די לעצטע יאָרן אָנגעזאָגט זאָכן, וואָס קענען אונדז באַאומרואיקן. צווישן זיי אויך, אַז דער צוקונפֿטיקער מענטש וועט זיין אַ שטיק פֿאַרזעענישׂ.

מילא, ווען די וויסנשאַפֿטסלייט זאָגן, אַז די וועלט, אין וועלכער מיר לעבן, וועט אונטערגיין — צי זי וועט פֿלאַצן וויי אַן אָנגעבלאָזענער פּענסער, און מיר וועלן אַלע צעשאַסן ווערן אויף שטויב און פּולווער; אָדער די זון וועט זיך אָפּקילן, און מיר וועלן אַלע אויף דער ערד אויסגעפֿרוירן ווערן ווי די פּרייסן— דאָס קימערט מיך ניט אַזוי שטאַרק. איך האָב זיך שוין צו דעם צוגעוואוינט. אגב מוז דאָך אַ מענטש ווען עס איז שטאַרבן, און ווען אַ מענטש שטאַרבט, איז דאָך פֿאַר אים סאַי ווי סאַי חרוב געוואָרן די וועלט. עס קימערט מיר אויך ניט, ווען די וויסנשאַפֿט זאָגט מיר, אַז באמת איז גאָר אינגאַנצן ניטאָ קיין וועלט, אַז עס איז ניט מער ווי אַ פֿאַרשטעלונג, אָדער אַן אייגרעדעניש, ווי מען זאָגט עס אויף היימישן יידיש. זאָל זיין אַזוי, זאָל די וועלט זיין ניט מער ווי אַ פֿאַר־שטעלונג. דער עיקר איז, אַז מען זאָל אין איר קענען לעבן און הנאה האָבן פֿון לעבן. דאָס האָט שוין אַפֿילו דער רב פֿון מיין שטעטל געהאַט שכל צו זאָגן, אַז עס קימערט אים ניט, אויב די וועלט איז בלויז אַ חלום. די צרה איז, וואָס דער חלום איז אָפֿט אַזאַ שוידערלעכער, אַזאַ גרויזאַמער. אָט, למשל, די איצטיקע מלחמה. נאָר אויב עס קימערט מיך ניט, וואָס עס וועט אַמאָל ווערן פֿון דער וועלט, איז עס מיר אָבער אומאַנגענעם זיך פֿאַרצושטעלן, וואָס פֿאַר אַ מין פֿאַר־זעניש דער מענטש וועט מיט דער צייט ווערן. איך האָב גראָד אַלע מאָל געהאַט אַ פֿאַרשטעלונג, אַז דער מענטש וועט וואָס ווייטער ווערן אַלץ שענער און אַנגענעמער.

צוערשט איז געקומען אַ וויסנשאַפֿטסמאַן און האָט אונדז אָנגעזאָגט די בשורה, אַז דער צוקונפֿטיגער מענטש וועט נישט האָבן קיין ציינער. ער וועט זיי איינפֿאַך ניט דאַרפֿן, ווייל ער וועט ניט עסן קיין שפּייז, וואָס מען דאַרף קייען. און ווען די ציינער וועלן ניט האָבן וואָס צו טאָן, וועלן זיי מיט דער צייט פֿאַרשווינדן, אָדער אַטראָפֿירט ווערן, ווי מען זאָגט אויפֿן וויסנשאַפֿטלעכן לשון. עס וועט אויף אַזאַ אופֿן זיין אַ ציינלאָזע מענטשהייט.

נאָך דעם איז געקומען אַ צווייטער וויסנשאַפֿטסמאַן און האָט דערקלערט, אַז מיט דער צייט וועט דער מענטש ניט האָבן קיין מאָגן, ווייל ער וועט אים ניט דאַרפֿן. ער וועט זיך שפּייזן מיט כעמישע פּילן, וואָס וועלן אָנטהאַלטן אין זיך אין אַ קאָנצענטרירטער פֿאָרם די נאָרהאַפֿטע שטאָפֿן, וואָס ער דאַרף האָבן

אויפֿצוהאלטן זיין קערפֿער. ער וועט אַראָפּשלינגען אַ פּאָר פּילן אַ טאָג, און ער וועט ניט דאַרפֿן טראָגן מיט זיך אַזאַ גרויסן זאַק, ווי דער מאָגן איז. עס וועט, אַלזאָ, זיין אַ מאָגנלאָזע מענטשהייט.

שפּעטער איז געקומען אַן אַנדער וויסנשאַפֿטסמאַן און האָט דערקלערט, אַז דער צוקונפֿטיקער מענטש וועט ניט האָבן קיין פּיס, ווייל ער וועט זיי ניט דאַרפֿן. פּיס האָט מען נויטיק צו גיין. מענטשן, אָבער, וואָס פֿאָרן און פֿליען, דאַרפֿן קיין פּיס ניט. די פּיס וועלן אַטראָפֿירט ווערן, ווען זיי וועלן ניט האָבן וואָס צו טאָן. עס וועט זיין אַ פּיסלאָזע מענטשהייט. צולעצט איז געקומען אַ וויסנשאַפֿטסמאַן און דוקא אַן אַמעריקאַנער, און ער זאָגט, אַז די צוקונפֿטיקע מענטשן וועלן זיין בלינד און טויב. ער באַגרינדעט זיין דערקלערונג דערמיט, וואָס די ציוויליזאַציע אונדזערע מיט אַלע אירע דערפֿינדונגען האָט געשאַפֿן אַזעלכע גרויסע און שווערע אַנשטרענגונגען פֿאָר די מענטשלעכע אויגן און אויערן, אַז זיי קענען ניט אויסהאַלטן. זיי מוזן מיט דער צייט אַזוי שטאַרק אָפּגענוצט ווערן, ביז זיי וועלן אין גאַנצן אַטראָפֿירט ווערן.

ווען גאָט האָט באַשאַפֿן אויגן פֿאָר אַ מענטשן, האָט ער ניט געהאַט אין זינען, אַז ער וועט זיי דאַרפֿן אַזוי פֿיל נוצן, אַזוי פֿיל אַנשטרענגען זיי צו לייענען צייטונגען און ביכער און אַזוי פֿיל בלענדן זיי פֿאָר דער שטאַרקער עלעקטרישער ליכט פֿון בראָווי און פֿאָר די העלע, שנייַדנדע ליכט־עפֿעקטן אין די מאוויס. און ווען גאָט האָט באַשאַפֿן אויערן פֿאָר אַ מענטשן, איז אים ניט אייַנגעפֿאַלן זיי צוצופֿאָסן צו דעם גוואַלדיקן טומל און געפֿילדער פֿון דער שטאָט, צו דעם שטענדיקן געשרייַ פֿון די ראַדיאָס און די פֿאַרטויבנדע קולות פֿון דעם אויטאָמאָביל־האָרן. די מענטשלעכע אויגן און די מענטשלעכע אויערן קענען דעריבער לאַנג ניט אַריבערטראָגן דעם שטענדיק־וואַקסענדן שטאַרקן אַנגריף אויף זיי פֿון דער ציוויליזאַציע. זיי מוזן רעזיגנירן. דער צוקונפֿטיקער מענטש וועט דעריבער האָבן טויבע אויערן און בלינדע אויגן. און מיט דער צייט וועלן די אויגן און אויערן אין גאַנצן פֿאַרשווינדן ביים מענטשן, פֿונקט ווי עס איז פֿאַרשוואונדן זיין אַמאָליקער עק און זיין פּעלצענע פֿעל.

אייגנטלעך איז די דאָזיקע באַהויפּטונג ניט אין גאַנצן וויסנשאַפֿטלעך. דער עק ביים מענטשן איז פֿאַרשוואונדן נישט צוליב דעם, וואָס ער האָט אים צופֿיל באַנוצט, נאָר ווייל ער האָט אים אויפֿגעהערט באַנוצן, און ער איז געווארן אַן איבעריקע נאָכשלעפּעניש. איך וויים אייגנטלעך ניט, צו וואָס דער מענטש האָט אין גאַנצן נויטיק געהאט אמאל אַן עק. וואָס פֿאָר אַ נוץ האָט ער פֿון אים געקענט האָבן, ווען ער האָט נאָך אפֿילו געלעבט אין וואַלד און האָט זיך געוויגט אויף די צווייגן פֿון די ביימער צוואַמען מיט זיינע שוועסטער־קינדער, די מאַלפּעס?

נאָר מסתמא האָט דער מענטש אין וואַלד נויטיק געהאַט אַן עק, אַז ניט וואַלט גאָט עס אים ניט געגעבן. איך קען זיך פֿאַרשטעלן, אַז ער האָט דעם עק באַנוצט אַפּצוטרייבן זלידנע פֿליגן, אַדער אַנצושמייסן די קינדער. נאָר ווען דער מענטש איז אַרויס פֿון וואַלד און האָט זיך איינגעשאָפט קלעפּיקע פּאַפּיר פֿאָר די זלידנע פֿליגן און לעדערנע קאַנטשיקעס פֿאָר די קינדער, איז דער עק ביי אים געוואָרן אַ גאַנץ איבעריקע זאַך, און ער האָט אים אויפֿגעהערט צו

באַנוצן. און ווען אַ גליד פֿון קערפֿער וועלט ניט באַנוצט, האָט ניט קיין איבונג, אַדער „עקספערסאַיז", ווי מען זאָגט עס אויף אַמעריקאַנער יידיש, שטאַרבט עס ביסלעכווייז אָפֿ, ביז עס פֿאַרשווינדט אין גאַנצן. און אויף אַזאַ אופֿן איז דער מענטשלעכער עק געשטאַרבן און פֿאַרשוואונדן. עס איז בלויז פֿון אים געבליבן אַ שפֿור אין דעם מענטשלעכן סקעלעט, עפּעס ווי צו דערמאָנען דעם מענטשן, אַז ער זאָל ניט זיין צו שטאַלץ ביי זיך, ווייל ער דאַרף געדענקען, אַז אויך ער איז אַ מאָל געווען ניט מער ווי אַן עקעדיקע באַשעפֿענישׂ, ווי אַלע אַנדערע וואַלד־חיות.

ווי איר זעט, איז אָט פֿון דער טעאָריע וועגן דעם פֿאַרשוואונדענעם מענטש־לעכן עק גאָר ניט געדרונגען, אַז דער צוקופֿטיקער מענטש וועט פֿאַרלירן זייַנע אויגן און זייַנע אויערן. אין קעגנטייל: לויט דער עק־טעאָריע דאַרפֿן זיי ביי אים נאָך פֿאַרשטאַרקט ווערן דורך דעם, וואָס ער נוצט זיי אזוי פֿיל און גיט זיי אַזוי פֿיל „עקספערסאַיז".

איך פֿאַרשטיי די פֿאַראויסזאָגונג פֿון דאָקטוירים, אַז דער צוקונפֿטיקער מענטש וועט ניט האָבן קיין זייַן, ווייל פֿאַר די איצטיקע גוט־געקאָכטע און גוט־צוגעגרייטע שפּייזן דאַרף מען די זייַן ווייניק אָנשטרענגען און ווייניק באַנוצן. בפֿרט נאָך, ווען די מענטשלעכע שפּייז וועט באַשטיין פֿון פּילן, וואָס מען וועט מאָכן אין אַ כעמישער לאַבאָראַטאָריע און מען וועט צו זיי אין גאַנצן די זייַן ניט דאַרפֿן געברויכן, ווייל פּילן שלינגט מען. עס איז געווען אָנדערש אַ מאָל, ווען דער מענטש האָט געלעבט אין וואַלד. ער האָט געדאַרפֿט קנאַקן מיט זיינע זייַן האַרטע ניס, האָט מיט זיי געדאַרפֿט בייסן רויע ניט געקאָכטע פֿלייש, אַדער קייען האַרטע פֿאַרדאַרטע וואַרצלען. דעמאָלט האָבן די זייַן געמוזט אַרבעטן גאַנץ שווער און פֿון דער שטענדיקער „גימנאַסטיקע", וואָס זיי האָבן געדאַרפֿט מאַכן, האָבן זיי זיך גאַנץ שטאַרק אָנטוויקלט. איצט אָבער, ווען די זייַן דאַרפֿן זיך אַזוי ווייניק אָנשטרענגען, וועלן זיי מיט דער צייט מוזן פונקט אַזוי פֿאַר־שווינדן ווי דער אָמאָליקער מענטשלעכער עק.

די זעלביקע זאַך איז מיט די מענטשלעכע פֿיס. שוין איצט וועלן די מענטש־לעכע פֿיס ווייניק באַנוצט. אַ מאָל פֿלעגט אַ מענטש דאַרפֿן זייער פֿיל נוצן זייַנע פֿיס. שניידער און קלאָוק־מאַכער פֿלעגן ניט בלויז גיין מיט זייערע פֿיס, נאָר פֿלעגן אויך טרייבן די ניי־מאַשין מיט זייערע פֿיס. בעקערס פֿלעגן קנעטן ברויט מיט זייערע פֿיס און ווייבער פֿלעגן וויגן די קינדער־ווי־געלעך מיט זייערע פֿיס. איצט אָבער, וועלן די פֿיס גאַנץ ווייניק געניצט. און וואָס ווייטער וועלן זיי אָלץ ווייניקער געניצט ווערן. דער אויטאָמאָביל האָט שוין איצט פֿאַר אַ גאַנץ גרויסער צאָל מענטשן געמאַכט די פֿיס פֿאַר גאַנץ אינעריקע גלידער. און דער ערפֿאַן וועט עס מאַכן נאָך אינעריקער. די פֿיס וועלן מיט דער צייט פונקט אַזוי פֿאַר־שווינדן ביים מענטשן, ווי זיין אָמאָליקער עק.

דאָס אָלץ פֿאַרשטיי איך, אַז עס מוז אַזוי זיין. און עס קען זיין, אַז עס וועט טאָקע זיין בעסער, ווען מען וועט ניט האָבן קיין זייַן. אַז מען וועט ניט האָבן קיין זייַן, וועט מען ניט האָבן קיין זייַן־ווייטאָק. פֿון זייַן האָט מען אַ סך צרות, מען האָט פֿון זיי יסורים, ווען זיי שניידן זיך אַרויס פֿון די יאָסלעס און מען

האָט פֿון זיי נאָך גרעסערע יסורים, וועָן זיי וואָקסן אויס און פֿאַנגען אָן פֿוילן. ציין זיינען בלויז גוט פֿאַר דענטיסטן. זיי מאַכן פֿון זיי אַ לעבן.

עס איז אמת, אַז אויף די דענטיסטן וועט זיין אַ גרויסער רחמנות, וועָן עס וועט זיין אַ ציינלאָזע מענטשהייט. צו דער גרויסער צאָל אַרבעטסלאָזע וועלן אויך צוקומען די דענטיסטן. אָבער די אָנטוויקלונג פֿון דער מענטשלעכער ציוויליזאַציע וויייס ניט פֿון קיין רחמנות. זאָל זיך די דענטיסטן דוכטן, אַז מען האָט דערפֿונדן אַזאַ מאַשין, וואָס קען צוערטמאַכן ציין און רייסן ציין אָן דער הילף פֿון אַ דענטיסט, אָט, למשל, ווי די מאַשין וואָס מאַכט ציגאַרן אַדער פּאַפּיראָסן. די דענטיסטן וועלן זיך מוזן אויסלערנען אָן אַנדער מלאָכה אַדער פּראָפֿעסיע — מאַכן רוקן־קראַצערס אַדער פֿלאַנצן האָר אויף פּליכעס.

און עס וועט אפֿשר אויך זיין בעסער וועָן מען וועט ניט האָבן קיין פּיס. מען וועט פּטור ווערן פֿון הינער־אויגן און פֿון אייגנפֿאַלענע געלענקען. און אַ סך וועלן טאָקע אויסקוקן אַ סך שענער אָן פּיס. איך האָב באַמערקט, אַז די צאָל פֿון מיאוסע פּיס איז זייער גרויס. אַ מאָל פֿלעגט מען בלויז ווייסן, אַז עס זיינען פֿאַראָן אַ סך מאַנסבילן, וואָס האָבן מיאוסע פּיס. אָבער וועָן די מאָדע האָט אייגעפּירט קורצע וויבערשע קלייַדלעך, האָט מען זיך דערוואוסט, אַז די צאָל וויבערשע מיאוסע פּיס איז נאָך גרעסער, ווי די מאַנסבילשע. און וואָס איז שייך צו די שוסטער, וועלן זיי מוזן ווערן דאָקטוירים אָדער שרייבער.

אָבער אויב עס איז ריכטיק, אַז די צוקונפֿטיקע מענטשן וועלן ניט האָבן קיין ציין און קיין פּיס, וויייל זיי וועלן פֿאַרשווינדן צוליב דעם, וואָס מען באַנוצט זיי וויניקער, קען דאָך ניט זיין, אַז זיי זאָלן פֿאַרלירן זייערע אויגן און אויערן צוליב דעם, וואָס זיי ווערן צופֿיל באַנוצט און צופֿיל אָנגעשטרענגט. עפּעס מוז דאָ די וויסנשאַפֿט אונטערהינקען.

אין אַלגעמיין איז מיר גאָנץ שווער זיך פֿאָרצושטעלן אַ מענטשהייט אָן אויגן און אָן אויערן. איך קען ניט פֿאָרשטיין, ווי אַזוי זיי וועלן זען צו האַלטן מלחמה אייניג מיט די אָנדערע. איך קען מיר אָפֿילו ניט פֿאָרשטעלן, ווי אַזוי אייניער וועט זען אויסצופֿאַטשן דעם צווייטן, וועָן מען וועט ניט האָבן קיין אויגן. און איך וויייס ניט ווי אַזוי מען וועט קענען הערן אַ ביסל רכילות און לשון הרע אייניער אויפֿן צווייטן, וועָן מען וועט קיין אויערן ניט האָבן. און וואָס פֿאַר אַ טעם וועט האָבן דאָס לעבן אָן אַ ביסל לשון הרע און רכילות?

און וועָן מען פֿאָנגט אָן טראַכטן וועגן די גלידער, וואָס וועלן ביים מענטשן דורך דער אָנטוויקלונג פֿון דער ציוויליזאַציע אַטראָפֿירט ווערן, איז עס אייַנפֿאַך קיין סוף ניטאָ. מיט דער וויייטערדיקער אָנטוויקלונג פֿון דער טעכניק און פֿון דער ווייסנשאַפֿט וועט, דאָכט זיך, דער מענטש מער קיינעם פֿון זיינע גלידער ניט נויטיק האָבן, וויייל אויף אַלץ וועט מען האָבן מאַשינען. עס וועט דעמאָלט אויך דער מאָרך און קאָפּ ווערן אַ נוצלאָזע זאַך. ער וועט מער ניט דאַרפֿן טראַכטן. ביי מאַנכע מענטשן איז שוין היינט דער מאָרך איבעריק, וויייל זיי באַנוצן אים ניט.

פֿרובירט נאָר זיך פֿאָרשטעלן, וואָס פֿאַר אַ מין אויסזען די מענטשלעכע באַשעפֿענישן וועט עס האָבן, וועָן אַלע זיינע גלידער וועלן אָטראָפֿירט ווערן! עס וועט דאָך אָנכאַפּן אַ מורא אַ קוק צו טאָן אויף אים.

נאָר צוריקרייַדנדיק, מען וועט דאָך ניט האָבן קיין אויגן מיט וואָס צו קוקן.

נאָר עס איז פֿאַראַן אַ סברא, אַז וואָס איז שייך צום מענטשלעכן מאָרך, וועט עס גאָר ווערן אַ סך גרעסער, ווייל זיין מאָרך וועט דער מענטש אַלע מאָל באַנוצן און וואָס ווייטער אַלץ מער. און וואָס גרעסער עס וועט ווערן זיין מאָרך, אַלץ גרעסער וועט מוזן ווערן זיין קאָפּ. איין וויסנשאַפֿטסמאַן האָט פֿרובירט מאַלן אַ בילד פֿון דעם צוקונפֿטיקן מענטשן. ער איז ביי אים אַרויסגעקומען אַ באַשעפֿעניש מיט אַ קליינעם דאַרן קערפּער, קליינע דאַרע קורצע פֿיסלעך און מיט אַ גרויסן רונדן קאָפּ אָן האָר, אַ הונדערט־פּראָצענטיקער פֿליך.

אין אַלגעמיין טויג עס ניט, ווען מען פֿאַנגט אָן דעם מענטשן צו צעגלידערן. ער איז נישקשה ווי ער איז, ווען מען טשעפּעט אים ניט. אָבער ווען מען נעמט אים פֿונאַנדערקלייבן אויף שטיקלעך, ווערט עפּעס פֿון אים גאָרנישט.

אָט האָט אַ כעמיקער געמאַכט אַ חשבון, אַז ווען מען זאָל אַ מענטשן כעמיש צעגלידערן, איז ער לויט די איצטיקע פּרייזן פֿון כעמישע פּראָדוקטן אין גאַנצן ווערט בלויז 70 סענט. דאָס מיינט, אַז דער ווערט פֿון מענטשן איז אין די לעצטע דריי יאָר געפֿאַלן אויף גאַנצע דרייסיק פּראָצענט, ווייל אין יאָר 1931 האָט דער ווערט פֿון די כעמישע פּראָדוקטן, פֿון וועלכע אַ מענטש באַשטייט, באַטראַפֿן אַ דאָלאָר.

דער מענטשלעכער קערפּער באַשטייט נעמלעך פֿון 17 פֿאַרשיידענע כעמישע עלעמענטן — זויערשטאָף, קאַרבאָן (קויל), וואַסערשטאָף, כלאָר, פֿלואָר, סעליקאָן, סאָדא, פּאָטאַש, ליטהיום, קאַלציום, מאַגנעזיום, אייזן, מאַנגאַן און יאָד. די אַלע אויסגערעכנטע כעמישע עלעמענטן געפֿינען זיך אין דעם מענטשלעכן קערפּער אין פֿאַרשיידענע כעמישע פֿאַרבינדונגען.

ד״ר לאָסאָן, פֿון לאָנדאָן, האָט געמאַכט די פֿאָלגנדע כעמישע אָנאָליזע פֿון מענטשלעכן קערפּער:

א מענטש, וואָס וועגט 140 פֿונט, האָט אין זיך געגוג וואַסער אָנצופֿילן א 40־קוואַרטיקע פֿעסל, גענוג פֿעטס אויף צו מאַכן זיבן שטיקלעך זייף (אָט די וואָס מען קויפֿט פֿאַר א ניקל), גענוג קאַרבאָן צו מאַכן 9 טויזנט בליישטיפֿטן, גענוג פֿאָספֿאָר צו מאַכן 2 טויזנט און 2 הונדערט שוועבלעך, גענוג מאַגנעזיום פֿאַר א מאָלצייט זאָלץ, גענוג אייזן צו מאַכן א מיטל־גרויסן טשואָק, גענוג קאַלך אויסצוקאַלכן א הינער־שטייג און גענוג שוועבל צו פֿאַרטרייבן די פֿלייַ פֿון א גרויסן הונט. און אָט די אַלע פּראָדוקטן, ווי שוין באַמערקט, קען מען איצט קויפֿן פֿאַר 70 סענט. אין דעם פּרט איז קיין אונטערשייד ניט, אויב דער קערפּער איז פֿון א באַוערי טרעמפּ, אָדער פֿון א געקרוינטן קעניג.

1940

✦ ✦ ✦

א שמועס וועגן וואסער

איך בין ניט קיין צוריק געפֿאָרן עטלעכע טעג אויפֿן ים, און ווען עס איז מיר איבערדריסיק געווארן צו קוקן אויף די פֿליענדיקע פֿיש און די שפּרינ־גענדיקע דאָלפֿינס, האָב איך מיך פֿונצלונג פֿאַרטראַכט וועגן דעם וואסער, אויף וועלכן מיין שיף האָט זיך געגליטשט, וואָס האָט מיר אויסגעקוקט צו זיין אַן א סוף.

פֿון וואַנען נעמט זיך אַזוי פֿיל וואסער? און ווי אַזוי איז געווארן וואסער? און ווי טיף און ווי גרויס איז דער ים? און פֿאַרוואָס איז דאָס וואסער פֿון ים אַזוי געזאַלצן? און פֿאַרוואָס צעשטורעמט זיך דער ים און וואַרפֿט אַוועלכע הויכע כוואַליעס? און פֿאַרוואָס פֿלייצט ער פֿון צייט צו צייט אַריבער זייגע ברעגן?

איך ווייס, אַז איך בין ניט דער ערשטער, וואָס האָט געשטעלט אַזעלכע פֿראַגן. א סך קליינע קינדער האָבן זיי שוין געפֿרעגט א סך פֿריער פֿאַר מיר. און איך ווייס אַפֿילו, אַז אויף דער פֿראַגע פֿאַרוואָס דאָס וואסער פֿון ים איז געזאַלצן איז פֿאַראן אַן אַלטער ענטפֿער, אַז דאָס איז פֿון די הערינג, וואָס געפֿינען זיך אין אים... און אַז וואסער איז א וואונדערלעכע זאַך האָט שוין געזאָגט יו־פּיטער אין דער פֿראַנצויזישער קאָמעדיע „אַמפֿיטריאָן". וואסער, זאָגט דאָרטן יופּיטער, מעג אויסקוקן ווי א גאַנץ איינפֿאַכע זאַך, ווען מען האָט עס, אָבער אויסצוטראַכטן וואסער האָט מען געדאַרפֿט זיין א גאָט. נאָר איך דאַרף באַמערקן, אַז גראָד אין חומש וועלט ניט דערמאָנט, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן וואסער. עס שטייט דאָרטן בלויז, אַז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם הימל מיט דער ערד און אַז גאָטס גייסט האָט געשוועבט איבערן וואסער. איך ווייס אויך, אַז מען האָט וועגן וואסער א סך געשריבן פֿריער פֿאַר מיר. אָבער וועל עס פֿאַלט אייך איין פֿלוצים א פֿראַגע אין קאָפּ, שטעלט איר זיך אַוועק ווי א נאָר און פֿרעגט, ניט קוקנדיק, וואָס אַנדערע האָבן שוין געפֿרעגט פֿאַר אייך.

נו, פֿון דעם וואָס איך האָב אַמאָל געלערנט אין חדר, ווייס איך, אַז וואסער באַשטייט פֿון צוויי עלעמענטן, וואָס זיינען אין גאַנצן ניט ענלעך צו וואסער. דאָס איז וואסער־שטאָף (האַידראָדזשען) און זויערשטאָף (אָקסידזשען). ביידע זיינען גאַזן, נאָר אַז זיי פֿאַראייניקן זיך, ווערט וואסער. נאָר אויף דער זון איז אויך פֿאַראַן זויערשטאָף און וואסערשטאָף, אָבער קיין וואסער איז אויף איר ניטא, ווייל אויף דער זון איז צו הייס.

די געלאָגן האָבן זיך נאָך ביז היינט ניט געאיניקט וועגן די ערד אונדזערע איז געבוירן געווארן. מאָנכע זאָגן, אַז דאָס האָט פּאַסירט מיט צוויי ביליאָן יאָר צוריק, און אַנדערע זאָגן, אַז עס איז געווען מיט דריי ביליאָן יאָר צוריק. אָבער אין דעם פֿרט, וואָס איז שייך צו וואסער איז עס קיין נפֿקא מינה ניט, אויב עס איז מיט א ביליאָן יאָר מער אָדער וויניקער. מען דאַרף בלויז זאָגן, אַז ווען די ערד איז געבוירן געווארן, האָבן די צוויי גאַזן, פֿון וועלכע וואסער באַשטייט — זויערשטאָף און וואסערשטאָף — אַרומגעשוועבט אין דעם חלל פֿון דער וועלט אין א פֿאַרשיידנארטיקן געמיש פֿון אַנדערע הייסע גאַזן. נאָר ווען די ערד האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעפֿאַנגען אָפּקילן און וועלן געדיכטער ביז עס האָט זיך אַרום איר געשאַפֿן א האַרטע שאָלעכץ, האָט דעמאָלט די פֿאַר־

אייניקטע וואַסער־שטאָף און זויער־שטאָף אין דער פֿאָרם פֿון וואַסער אָנגע־
פֿאַנגען באַדעקן די ערד.

וועַן די ערד וואָלט געווען אַ פֿולשטענדיקער געאַמעטרישער גלאַטער רונ־
דיקער קערפּער, וואָלט דאָס וואַסער, וואָס האָט זיך אויף איר אַראָפּגעלאָזן,
זיך פֿאַרטיילט גלייכמעסיק אַרום איר און וואָלט איר באַדעקט אַרום און אַרום.
דעמאָלט וואָלט אָבער אין גאַנצן ניט געווען קיין טרוקן לאַנד. די גאַנצע ערד
וואָלט געווען באַדעקט מיט וואַסער.

פֿאַר די פֿיש וואָלט עס אפֿשר געווען בעסער. זיי וואָלטן געהאַט מער „לע־
בנס־רוים", אָבער פֿאַר אונדז מענטשן וואָלט עס געווען גאָר ניט גוט. נאָר האָבן
מיר גראָד מזל, און וועַן די ערד האָט זיך געהאַלטן אין אָפּקילן און זיך פֿאַר־
הארטעוועט, איז איר אויסערלעכער שאָלעכץ, צוליב דעם דראַנג פֿון איר אי־
נערלעכער היץ, געווארן צערונצלט. עס האָבן זיך געשאַפֿן פֿאַרטיפֿונגען און
ארויסשטאַרצונגען. עס זיינען נעמלעך געווארן בערג און טאָלן. דאָס איז גע־
גאַנגען אַזוי ווייטער דורך ערד־ציטערנישן ביזן היינטיקן טאָג. עס ווערן נאָך
איצט געשאַפֿן נייע בערג און נייע טאָלן אויף אונדזער ערד. דאָס וואַסער, וואָס
איז אַראָפּגעקומען אויף דער ערד אין דער פֿאָרם פֿון וואַסער־דאַמף, וואָס האָט
זיך פֿאַרוואַנדלט אין וואַסער־טראָפּנס, האָט זיך דעריבער אָנגעפֿאַנגען אָנזאַמלען
אין די פֿאַרטיפֿונגען, בעת די ארויסשטאַרצונגען, די בערג, זיינען געבליבן
טרוקן. און אין דער צייט פֿון מיליאָנען יאָרן, האָט דאָס וואַסער געטאָן דאָס
זייניקע, האָט „אויסגעגעסן" די ברעגן פֿון די פֿאַרטיפֿונגען און זיי געמאַכט
ברייטער און ווייטער.

און עס איז געווארן אַ סך וואַסער, גאָר אַ סך. נאָענט צו דריי־פֿערטל פֿון
דער ערד איז באַדעקט מיט וואַסער. נאָר פּדי צו זיין פֿינקטלעך, וועל איך זאָגן,
אַז 72 פּראָצענט פֿון דער אויבערפֿלאַך פֿון דער ערד איז באַדעקט מיט וואַסער
און בלויז 28 פּראָצענט איז יבשה.

נאָר דאָס איז נאָך גאָרניט געזאָגט, וויפֿל וואַסער עס איז פֿאָראַן אויף דער
וועלט. עס איז ניט נויטיק צו ווייסן בלויז וואָס פֿאָראַ שטח דאָס וואַסער פֿאַר־
נעמט, נאָר אויך ווי טיף עס איז.

די פֿלאַכערע ניט איבריקס טיפֿע ערטער פֿון די ימים, וואָס זיינען נאָענט
צו דער יבשה, האָט מען שוין אויסגעמאַסטן אין די גאַנץ אַלטע צייטן. די
מעטאָדע איז געווען אַ גאַנץ אינפֿאַכע: מען פֿלעגט אַראָפּלאָזן פֿון אַ שיף אַ שנור
מיט אַ שטיק בלייַ ביים ענד. די דאָזיקע אינפֿאַכע מעטאָדע ווערט נאָך אויך איצט
באַנוצט צו מעסטן ניט קיין איבעריק טיפֿע ערטער פֿון ים. פֿאָר די גאָר טיפֿע
ערטער אָבער, ווערט באַנוצט די מעטאָדע פֿון ווידערקול, אָדער עכא. מען ווייסט,
וויפֿל עס דויערט למשל, פֿאַר דעם קלונג פֿון אַ גלאָק צו לויפֿן אַ מייל אין
דער לופֿט אָדער אין וואַסער. דאָס האָט מען לאַנג אויספֿרובירט. און מען ווייסט
אַז עס איז די טבע פֿון אַ קלונג אָדער אַ רוף פֿון אַ שטימע צו האָבן אַ ווידער־
קלאַנג אָדער אַן עכא, וועַן עס באַגעגנט אויפֿן וועג אַ סאָלידע מאַסע — אַ באַרג,
אַ וואַנט, אַ בוים. דער קלונג ווערט נעמלעך געווארפֿן אויף צוריק און
קומט צוריק צו אונדזערע אויערן. מען קען דעריבער נאָכקוקן די צייט, וואָס
עס האָט געדויערט פֿון דעם געגעבענעם קלאַנג ביז מען האָט דערהערט זיין

ווידערקול, און פֿון דעם וויסן, ווי וויט עס געפֿינט זיך אַט די סאָידע מאַסע, אַן וועלכער דער קלאַנג האָט זיך אָנגעשלאָגן. אויף אַזאַ אופֿן קען מען אויך אויסגעפֿינען ווי טיף עס געפֿינט זיך דער גרונט פֿון ים אין אַ געזונטן אָרט. דער קלאַנג, וואָס וועלט געגעבן אויף אַ שיף, גייט ביז צום גרונט פֿון ים, וואו ער שלאָגט זיך אָן און ער קומט צוריק אַלס ווידערקול. לויט דער צייט, וואָס עס האָט געדויערט ביז דער ווידערקול איז געקומען, קען מען וויסן דעם מהלך, וואָס ער איז געגאַנגען, עס הייסט די טיפֿקייט אין דעם געזונטן אָרט.

מען האָט אויסגעפֿונען, אַז די טיפֿסטע ערטער אין ים דערגרייכן זיבן מייל. אַזאַ טיפֿקייט האָט מען, למשל, געפֿונען אין דער מזרח־זייט פֿון די פֿילי־פּינער אינזלען.

פֿון די מעסטונגען פֿון די טיפֿענישן פֿון די ימים, שאָצט מען, אַז דאָס וואָסער אין זיי איז 323 מיליאָן קוביק מייל. ווען אָט די מאָסע וואָסער וואָלט פֿאַרשפרייט געווארן גלייכמעסיק אויף אונדזער ערד־קוגל, וואָס וואָלט געהאָט אַ גלאַטן אויבערפֿלאַך, אַן הויכע בערג און אַן טיפֿע אָפּגרונטן, וואָלט די גאַנצע ערד אַרום און אַרום געווען באַדעקט מיט אַ ים, וואָס איז צוויי מייל טיף.

ווייסן מיר שוין, אַלזאָ, וויפֿל וואָסער מיר האָבן אין ים. אָבער פֿאַרוואָס איז דאָס וואָסער אין ים געזאַלצן? דאָס איז שוין לייכט צו ענטפֿערן. אין דעם איז ניט שולדיק דער ים נאָר די ערד.

ווען די ימים זיינען באַשאַפֿן געווארן, דאָס הייסט, ווען עס האָט זיך אַראָפּ־געלאָזט אויף דער ערד אַ מבול וואָסער פֿון הייסן וואָסער־דאָמף, וואָס האָט אָנ־געפֿילט די לופֿט (איידער די קאָרע פֿון דער ערד האָט זיך נאָך געהאָט געהעריק אָפּגעקילט), זיינען זיי געווען ניט געזאַלצן. ערשט שפּעטער, האָבן די רעגנס און די טייכן, וואָס גיסן זיך אַריין אין די ימים, אָנגעפֿאַנגען ברענגען אין זיי זאַלץ פֿון דער ערד און האָבן זייער וואָסער געזאַלצן געמאַכט.

די היץ פֿון דער זון פֿאַרדאַמפֿט יעדן טאָג אַ סך מיליאָנען עמערס וואָסער פֿון די ימים. פֿון אָט דעם וואָסער־דאָמף ווערן וואָלקנס, פֿון די וואָלקנס קומט רעגן און פֿון דעם רעגן, וואָס שטראָמט אַראָפּ פֿון די בערג, ווערן טייכן, וואָס גיסן זיך אַריין אין די ימים. אויף זייער לאַנגן וועג זייגן אַריין די וואָסערן פֿון די טייכן און די רעגנס, וואָס גיסן זיך אין אַריין, די פֿאַרשיידענע מינעראַלן פֿון דער ערד, צווישן זיי אויך דאָס זאַלץ פֿון דער ערד, און ברענגען עס די ימים אַ מתנה. און אַזוי האָט זיך אָנגעקליבן אין די ימים אַ סך זאַלץ און אַ סך אַנדערע מינעראַלן, וואָס די ערד פֿאַרמאָגט. און ניט נאָר מינעראַלן, נאָר אויך מעטאַלן. דאָס וואָסער פֿון ים האָט אין זיך אַפֿילו גאָלד און זילבער. מען רעכנט, אַז יעדעס יאָר ברענגען די טייכן אַריין אין די ימים אַרום דריי ביליאָן טאָן זאַלץ און אַנדערע מינעראַלן. מען רעכנט, אַז אין די ימים האָט זיך ביז איצט אָנגע־זאַמלט אַן ערך 4 מיליאָן 800 טויזנט קוביק־מייל מינעראַלן.

ווען מען זאָל מיט אָט די מינעראַלן באַדעקן די ערד פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן פֿון אַמעריקע, וואָלט עס אויסמאַכן אַ שיכט פֿון אַ מייל דיק. דריי פֿערטל דערפֿון וועט זיין זאַלץ, און אָט דעריבער איז דאָס וואָסער פֿון ים אַזוי געזאַלצן.

און אַזוי ווי לעבן האָט זיך אָנגעפֿאַנגען אין ים און עס האָט געדויערט אַ גאַנץ לאַנגע צייט ביז דאָס לעבן האָט זיך פֿונם ים אַריבערגעטראָגן אויף דער

יבשה, איז אונדז געבליבן אַן אַלטע ירושה פֿון דעם אַמאַליקן ים לעבן, מיט דעם, וואָס אונדזער בלוט און אונדזערע טרערן זיינען געזאַלצן. אַזוי דערקלערן די וויסנשאַפֿטסלייט. זיי זאָגן, אַז דער מענטש, ווי אַלע אַנדערע באַשעפֿענישן אויף דער יבשה שטאַמט אָפּ פֿון וועלכע עס איז באַשעפֿענישן, וואָס האָבן מיט מיליאָנען יאָרן צוריק געלעבט אין ים און אָט פֿון זיי האָבן מיר עס די זאַלציקע ירושה אין אונדזער סיסטעם.

די פֿאַרשיידענע קלימאַטן, גאַנץ הייסע און גאַנץ קאַלטע, וואָס הערשן איבער דער גרויסער אויסשפרייטונג פֿון ים, פֿאַראורזאַכן אַ שטענדיקע באַוועגונג פֿון זייערע וואַסערן, ווי דאָס איז שטענדיק דער פֿאַל, ווען קאַלט און וואַרעם באַגעגענען זיך; און באַזונדערס זיינען עס די ווינטן און די שטורעמס, וואָס רודערן אויף די וואַסערן פֿון די ימים. דערצו קומט די צוציאונגס־קראַפֿט פֿון דער זון און פֿון דער לבנה, וואָס באַוועגט די וואַסערן פֿון די ימים. דאָס אַלץ צוזאַמען רופֿט אַרויס די כוואַליעס און דאָס הייבן זיך און דאָס פֿאַלן פֿון די וואַסערן אין ים און וואָס שטויסט זיי אַפֿט אַרויס פֿון די בערגן.

איך האָב אויך געטראַכט וועגן דעם, אַז מען זאָל געפֿינען מיטלען צו אויסניצן די קראַפֿט פֿון דער באַוועגונג פֿון די גרויסע וואַסער־מאַסן פֿון ים און ווי אַזוי מען זאָל קענען אַרויסנעמען פֿון ים די ריזיקע מאַסן מינעראַלן און מעטאַלן. אָבער פֿאַר דאָס מאָל וועט זיין גענוג.

1941

✦ ✦ ✦

דער „האַרסאַן ריווער" אין ניו־יאָרק און דער „גרענד קעניאָן" אין קאָלאָראַדאָ

האָט איר געזען דעם „גרענד קעניאָן", אָט דעם וואונדערלעכן אָפּגרונט אין קאָלאָראַדאָ? אין אונדזער אַמעריקע געפֿינט זיך אַ גאַנץ גרויסע קאַלעקציע נאַטור־וואונדער, וואָס האָבן וויניק זייער גלייכן אָפּילו אין דער שווייץ. ניט מער, שווייץ איז אַ קליין לענד און די נאַטור־וואונדערס זיינען דאָרטן אַזוי געדיכט, אַז וואו איר גיט זיך נאָר אַ קער זעט איר אַ וואונדערלעכן שניי־בערג, אַן אומגעהויער טיפֿן תהום, אַ פֿרעכטיקן וואַסער־פֿאַל, אַ געהיימניספֿולע הייל א. אַ. וו. גאָט האָט דאָרטן די נאַטור־וואונדערס צונויפֿגעשטעלט ווי אין אַ מוזעאום. אין עטלעכע טעג צייט קענט איר זען כּמעט אַלץ, אויב איר פֿוילט זיך ניט צו אַרבעטן אַ ביסל „אַווערטאַים". אַמעריקע איז אָבער אַ גוואַלדיק גרויס לאַנד און אירע נאַטור־וואונדערס זיינען צעוואַרפֿן איבער איר גאַנצער ברייט און לענג. אויב איר ווילט אַלץ זען, וואָס אַמעריקע פֿאַרמאָגט, דאַרפֿט איר פֿאָרבערענגען ניט נאָר טעג, נאָר אַ סך חדשים. איר דאַרפֿט פֿאָרן טויזנטער מיילן און עס דאַרף אייך קאָסטן אַ ים מיט געלט, אויסער וען איר ווילט גיין צופֿוס און זיך פֿאַרלאָזן אויף גאָטס באַשאַט.

נאָר פֿאַרוואָס האָב איך דאָ גראָד אויסגעקליבן „גרענד קעניאָן"? פֿאַרוואָס ניט, זאָגן מיר, „יאָסעמיטי פֿאַרק"? איז עס ניט אַ וואונדערלעך שטיקל פּלאַץ

אויף גאַטס ערד? און „יעלאָו סטאָון פּאַרק"? און ווייניק אַנדערע וואונדער־לעכע פּלעצער זיינען פֿאַראַן אין אַמעריקע, וואָס זיי זיינען ווערט צו זען?

איך האָב אויסגעקליבן „גרענד קעניאָן" אין קאָלאָראַדאָ וויל מיר האָבן געקענט האָבן גאַנץ נאָענט צו ניו־יאָרק אָן אייגענעם „גרענד קעניאָן", ווען דער ים וואָלט עס ניט פֿאַרפּלייצט. אונדזער ניו־יאָרקער טייך האָדסאָן האָט פֿאַר טויזנטער און טויזנטער יאָרן געאַרבעט אויסצוגראָבן אַ טיפֿן תהום ניט ווייט פֿון אונדזער מאַנהעטן אינדזל און ער האָט באַשאַפֿן אַזאַ „גרענד קעניאָן" ווי אין קאָלאָראַדאָ, אָבער מיט אַ יאָר צוואַנציק טויזנט צוריק, אַזוי זאָגן די געאָלאָגן, איז געקומען דער אָטלאַנטישער אָקעאָן און האָט דעם ניו־יאָרקער „גרענד קעניאָן" פֿאַרפּלייצט און מען קען אים דעריבער ניט זען. ער געפֿינט זיך אונטערן וואַסער.

דער ים האָט מיט צוואַנציק טויזנט יאָר צוריק, זאָגן די געאָלאָגן, זיך געפֿונען אַן ערך 125 מייל ווייט פֿון מאַנהעטן און פֿון דעם טייך האָדסאָן, נאָר דורך אַן אומבאַקאַנטער סיבה האָט ער זיך אַ יאָג געטאָן נעענטער צו אונדזער איצטיקער ניו־יאָרק און צום האָדסאָן און האָט געענדערט די גאַנצע געאָגראַפֿישע קאָרטע פֿון דעם פּלאַץ און אומגעגנט, וואו אונדזער ניו־יאָרק געפֿינט זיך איצט.

פֿון אַ קאָמערציעלן שטאַנדפּונקט האָט עס זיך גאַנץ שטאַרק געלוינט. דורך דעם, וואָס דער ים האָט זיך אַזוי נאָענט צוגערוקט צום האָדסאָן, האָט אָט דער באָרימטער טייך געקראָגן אַ נייעם מויל און איז געוואָרן איינער פֿון די גרעסטע האַפֿנס אין דער וועלט און ממילא איז דאָס לאָנד אויף מאַנהעטן אינדזל געוואָרן מיט גאָלד צוגלייך. די איצטיקע ניו־יאָרק מיט איר גרויסן האַפֿן, מיט אירע ריזיקע געביידעס און מיליאָנען־דאָלאָרדיקע געשעפֿטן, טראָגט איצט אַריין אַ סך מער ווי עס וואָלט געקענט אַריינטראָגן אַ „גרענד קעניאָן", וואָס טוריסטן וואָלטן געקומען אָנקוקן. אָבער עס האָנדלט זיך דאָ ניט וועגן אַ קאָמערציעלער אונטערנעמונג, נאָר וועגן אַ נאַטור־וואונדער, וואָס מיר ניו־יאָרקער וואָלטן געהאָט גאַנץ נאָענט פֿון אונדז.

אַז עס איז אמאָל געווען ניט וויט פֿון מאַנהעטן אַ „גרענד קעניאָן", האָט מען זיך ערשט דערוואוסט מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק. מען איז געקומען צו דעם געדאַנק דורך דעם, וואָס מען האָט אָנגעהויבן מעסטן די טיפֿקייט פֿון ים. און וואָס וויטער מען האָט געמאָסטן און וואָס בעסערע מיטלען און אַפּאַראַטן מען האָט אויסגעפֿונען די מעסטונגען דורכצופֿירן, אַלץ שטאַרקער איז געוואָרן די איבערצייגונג, אַז עס איז אמאָל געווען אַ גרויסער „האָדסאָן קעניאָן" ניט וויט פֿון ניו־יאָרק און אַז ער איז פֿאַרפּלייצט געוואָרן פֿון ים. לויט די מעסטונגען וועלן אָנגענומען, אַז אָט דער קעניאָן געפֿינט זיך איצט אונטערן ים אַרום 40 מייל פֿון ניו־יאָרקער ברעג.

אום צו געבן אַ פֿאַרשטעלונג וועגן דער טיף און גרייס פֿון „האָדסאָן קעניאָן" האָט מען אויסגערעכנט, אַז ווען מען זאָל אין אים אַרייננוואַרפֿן אַלע הייזער פֿון מאַנהעטן און איבער זיי אַלע הימל־קראַצערס, וואָלט דער תהום עס אַלץ אַזוי לייכט פֿאַרשלונגען, אַז ניט נאָר וואָלט קיין אינציקער שפּיץ פֿון אַ הימל־קראַצער זיך ניט אַרויסגעזען פֿון וואַסער, נאָר אַז אַפֿילו די גרויסע שיפֿן,

וואָס גייען אַזוי טיף אין וואַסער, וואָלטן ניט געשטערט געווארן אין זייער וועג. אָדער וועז מען וואָלט אין דעם „קעניאַן" אַוועקגעשטעלט די פֿיר העכסטע הימל־קראַצערס פֿון ניו־יאָרק איינעם איבער דעם אַנדערן, וואָלט דער שפּיץ פֿון אויבערשטן הימל־קראַצער זיך נאָך אַלץ ניט אַרויסגעזעהן פֿון וואַסער. דער טיפֿסטער פּלאַץ פֿון דעם גרויסן „האַדסאָן קעניאַן" איז נעמלעך פֿיר טויזנט פֿוס, אָבער עס זיינען מיט אים פֿאַרבונדן אַ גאַנצע רייַ גראָבנס, וואָס זיינען אַ סך טיפֿער. מען האָט געמאָסטן אַזעלכע, וואָס זיינען זיבן טויזנט און פֿינף הונדערט פֿוס טיף. און עס קען זיין, אַז מען וועט געפֿינען נאָך טיפֿערע.

דער באַקאַנטער אַמעריקאַנער פֿאָרשער וויליאַם ביבי, וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט אויספֿאָרשן די פֿיש, וואָס לעבן אין די ווייטע טיפֿענישן פֿון די ימים, האָט דורכגעפֿירט אייניקע אויספֿאָרשונגען, וועגן די פֿיש, וואָס געפֿינען זיך אין דער טיפֿענישׂ פֿון דעם „האַדסאָן קעניאַן", און ער האָט דאָרטן געפֿונען גאַנץ אויסטערלישע באַשעפֿענישן.

אין די גרויסע טיפֿענישן פֿון ים, וואָס באַדעקט דעם „האַדסאָן קעניאַן", איז שטאַרק פֿינצטער. קיין ליכט שטראָל פֿון דער זון דרינגט דאָרטן ניט אַריין. מערערע פֿון די פֿיש, וואָס לעבן דאָרטן, אין די פֿינצטערע טיפֿענישן, האָבן זייער אייגענע באַלייכטונג. ער האָט געפֿונען אַ פֿיש, וואָס זיין קערפּער איז באַדעקט מיט פֿינף טויזנט לייכטנדיקע פונקטן, וואָס זיינען אויסגעשטעלט אין רייען ווי די רונדע פֿענצטערלעך פֿון אַ שיף. אַן אַנדער פֿיש, וועלכע דר. ביבי רופֿט מיטן נאָמען „ים־טייוול", האָט ליכט אין זיינע ציין מיט וועלכע ער כאַפּט זיין רויב. דר. ביבי האָט אין די פֿינצטערנישן פֿון דעם האַדסאָן קעניאַן געפֿאַנגען פֿופֿציק פֿאַרשיידנאַרטיקע אויסטערלישע פֿיש, און עס איז זיין מיינונג, אַז דאָס איז בלויז אַ קלייַנער טייל פֿון די פֿאַרשיידענע מינים באַשעפֿענישן, וואָס געפֿינען זיך דאָרטן.

נאָר וואו איז די גרויסע מאַסע ים־וואַסער, וואָס באַדעקט איצט דעם „האַדסאָן קעניאַן", פֿריער געווען? וואו האָט עס זיך באַהאַלטן, איידער עס האָט זיך אַ גאָס געטאָן אַזוי ווייט אין דער טיפֿער „גרוב" אַריין? אויף דעם זיינען פֿאַראַן פֿאַרשיידענע טעאָריעס. איין טעאָריע איז, אַז דער „האַדסאָן קעניאַן" האָט זיך פֿאַרמירט מיט אַ יאָר פֿינף און צוואַנציק טויזנט צוריק, אין דער צייט פֿון דעם אייז־פּעריאָד, עס הייסט, וועז דער גרעסטער טייל פֿון דער ערד, אונדזער אַמעריקע אַרייַנגערעכנט, איז געווען באַדעקט מיט אייז. דאָס וואַסער פֿון אַטלאַנטישן ים איז געווען צום גרעסטן טייל פֿאַרפֿרוירן און האָט פֿאַרמירט ריזיקע אייז־בערג. נאָר וועז דאָס אייז פֿון דער ערד און פֿון די ימים האָט ענדלעך אַנגעהויבן שמעלצן און עס זיינען פֿרייַ געווארן ריזיקע מאַסן וואַסער, האָט דער אַטלאַנטישער אָקעאַן אַ פּלייַץ געטאָן און האָט פֿאַרגאַסן דעם „האַדסאָן קעניאַן" און אים געשטעלט אונטערן וואַסער.

נאָר ווי האָט מען אייגנטלעך אויסגעמאָסטן די גרויסע טיפֿענישן פֿון דעם „האַדסאָן קעניאַן", וואָס ליגט איצט אונטערן ים? מען קען אויף דעם ענטפֿערן קורץ: עס איז פֿאַראַן אַזאַ אַפּאַראַט, וואָס רופֿט זיך „פֿאַטהאָמעטער", אָדער „טיף־מעסטער", ווי מען קען אים אַנרופֿן, און פֿאַרצייכנט אויטאָמאַטיש די טיפֿקייטן, וואָס ער מעסט. אָבער דער קורצער ענטפֿער זאָגט ניט פֿיל. מיט די ווערטער

„אוֹא אַפּאַראַט" אַדער „אַזאַ מאַשינקע" קען מען פֿאַרענטפֿערן די מייסטע טעכ־נישע און וויסנשאַפֿטלעכע פֿראַגן.

נאָר לאָמיר פֿרובירן דערקלערן דעם שכל פֿון דעם פֿאַטהאָמעטער.

אַמאָל פֿלעגט מען מעסטן די טיפֿקייטן פֿון ים גאַנץ איינפֿאַך. מען האָט עס געטאָן מיט אַ לאַנגער שנור, וואָס צו איר איז געווען צוגעבונדן אַ שטיק בלייַ. דאָס איז געווען אַן איינפֿאַכער מיטל, אָבער ניט קיין באַקוועמער. עס פֿלעגט דויערן אַ סך צייט דאָס מעסטן, וויַל מען פֿלעגט דאַרפֿן אָפּטונג געבן און פֿאַר־צייכענען יעדן פֿונקט. דער פֿאַטהאָמעטער אָבער פֿאַרצייכנט די טיפֿקייטן אויטאָמאַטיש, מעכאַניש. ער איז פֿאַרבונדן מיט דער שיף, מיט וועלכער די פֿאַרשער פֿון ים פֿאָרן, און וועג מען גיט ערגעץ אויפֿן שיף אַ דריק מיט אַ קנעפּל, זאָגט דער פֿאַטהאָמעטער ווי טיף דאָס וואָסער איז אויף דעם פּלאַץ. דער אַפּאַראַט האָט אַן אייניריכטונג אַרויסצוגעבן קלאַנגען פֿון זיך. זאָל עס זיין אַ מין גלאָק. מיר ווייסן די געשווינדקייט פֿון קלאַנג־כוואַליעס, אַזוי ווי מיר ווייסן די געשווינדקייט פֿון ליכט־כוואַליעס. עס איז באַוואוסט, אַז ליכט־כוואַליעס באַוועגן זיך מיט דער געשווינדקייט פֿון 186 טויזנט מייל אין אַ סעקונדע און קלאַנג־כוואַליעס באַוועגן זיך מיט דער געשווינדקייט פֿון אַ פֿינפֿטל מייל אין אַ סעקונדע (אַ מייל אין פֿינף סעקונדן). אין פֿאַרגלייך מיט דער געשווינדקייט פֿון ליכט־כוואַליעס, האָט מען וועגן דער באַוועגונג פֿון קלאַנג־כוואַליעס געדאַרפֿט גיכער געברויכן דאָס וואָרט „לאַנגזאַמקייט", איידער געשווינדקייט. אויף דעם גרונט פֿון דעם אונטערשייד צווישן דער געשווינדקייט פֿון ליכט־כוואַליעס און פֿון קלאַנג־כוואַליעס קען מען וויסן ווען מען זעט אַ בליץ און מען הערט דעם דונער, וואָס באַגלייט אים, ווי ווייט דער געוויטער איז פֿון אונדז. ווען עס דויערט למשל פֿינף סעקונדן צווישן זען דעם בליץ און הערן דעם דונער, ווייסט מען, אַז דער געוויטער איז אַ מייל פֿון אונדז וויַל דער קלאַנג פֿון דונער באַוועגט זיך אַ פֿינפֿטל פֿון אַ מייל אין אַ סעקונדע, בעת דעם בליץ זעען מיר גלייך, וויַל עס דויערט אַ פֿאַרשווינדנדיק־קלייניעם טייל פֿון אַ סעקונדע פֿאַר ליכט דורכ־צולויפֿן אַ מייל.

און אויף דעם זעלביקן גרונט קענען מיר ווייסן ווי ווייט עס איז פֿון דעם דעק פֿון שיף ביז דעם גרונט פֿון ים, ווען עס דערגייט פֿון גרונט פֿון ים אַ קלאַנג־כוואַליע צום שיף. קלאַנג־כוואַליעס באַוועגן זיך אין וואָסער אַ ביסל שנעלער, ווי אין דער לופֿט. ווען ס׳דויערט, למשל, צען סעקונדן פֿאַר אַ קלונג פֿון גרונט פֿון ים צו דערגיין ביזן דעק פֿון שיף, ווייסט מען, אַז עס איז דאָרטן מער ווי צוויי מייל טיף. פֿאַר דעם צוועק איז פֿאַראַן אַ זייגער, וואָס מעסט די צייט, וואָס עס דויערט דעם קלונג צו קומען פֿון גרונט פֿון ים, און עס איז פֿאַראַן דערביי אַ מיקראָפֿאָן אין וואָסער, וואָס כאַפּט אויף דעם קלונג, און אַן אינסטרומענט, וואָס פֿאַרשטאַרקט אים, אַז מען זאָל אים קענען בעסער הערן, אָט ווי די אייַ־ריכטונג אין ראַדיאָס.

און מען דאַרף ניט אַז דער קלינג־אַפּאַראַט זאָל אַראָפּגעלאָזט ווערן צום גרונט פֿון ים. ער קען זיין אויפֿן דעק, אונטערן שיף, אַ קלאַנג האָט אַ ווידער־קול, אַן עכא. דער קלאַנג גייט און קומט צוריק. די געשווינדקייט פֿון הין־וועג און צוריק־וועג איז די זעלביקע. די קלאַנגען, וואָס דער פֿאַטהאָמעטער גיט

ארויס, גייען צום גרונט פון ים, שלאגן זיך אן אים אפ און קומען אלס ווידער־קול, אדער עכא צוריק. און פון דער צייט, וואס די רייזע האט געדויערט פארן קלונג אין וועלכן עס איז ארט פון ים צו גיין הין און צוריק, קען מען לייכט אויסרעכענען ווי טיף עס איז דארטן.

נאר איך בין אייגנטלעך דא ניט אויסן געווען צו דערציילן ווי מען מעסט די טיפקייטן פון ים, נאר וועגן א „גרענד קעניאן", וואס מיר האבן געקענט האבן גאנץ נאענט פון ניו־יארק און וואס דער ים האט אים פארפלייצט מיט צוואנציק טויזנט יאר צוריק.

אבער מענטשן, וואס קומען זען ניו־יארק פון די ווייטע פארוואַרפענע ווינקלען פון לאנד, זאגן, אז מיר האבן דא א וואונדערלעכן „גרענד קעניאן", וועו מען גייט צווישן די ריזיקע הימל־קראצערס „דאון־טאון". א „גרענד קעניאן", וואס מענטשלעכע הענט האבן געשאפן.

וואס א רעדעווידיקער הונט וואלט מיר געקענט דערציילן

אן אלטע אפנונג איז מיר צעשטערט געוואָרן.

די צייטונגען אין ענגלאנד, טיילווייז אויך אין אמעריקע, האבן דערציילט וואונדער וועגן אן ענגלישן הונט, וואס האט אנגעפאנגען רעדן ווי א מענטש. דער וואונדער איז באזונדערס באשטאנען אין דעם, וואס עס האט זיך ניט גע־האנדלט וועגן א הונט, וואס מען האט אויסגעלערנט ארויסרעדן עטלעכע ווער־טער, ווי מען לערנט עס אויס א פאפוגאי, נאר עס איז געווען א הונט, וואס האט געדעדט אליין, וועו ער האט געוואלט. וועו עס האט אים, למשל, פאר־שמעקט עפעס, וואס דער באלעבאס זיינער האט געגעסן, האט ער געזאגט: „אי וואנט וואן". דער גרויסער אינטערעס, וואס אט דער רעדנדיקער הונט האט ארויסגערופן, איז געווען אזוי שטארק, אז עס האבן זיך געפונען באלגים אין אמעריקע, וועלכע האבן געוואלט הערן אט דעם וואונדערלעכן הונט ווי ער רעדט אויף דער ראדיא, און זייער וואונטש איז באפרידיקט געוואָרן. דער הונט האט גערעדט אויף דער ראדיא אין לאנדאן און מען האט אים געהערט אין אמעריקע. ליידער האב איך פארפעלט די געלעגנהייט צו הערן די „רעדע", אבער, לויט ווי איך האב געקענט אורטיילן פון די צייטונגס־באריכטן, זיינען די מיינונגען פון די צוהערער געווען געטיילט. מאנכע האבן געזאגט, אז די „רעדע" איז געווען אויסגעצייכנט, עס הייסט, אז דער הונט האט באמת גערעדט, בעת אנדערע האבן געזאגט, אז עס איז געווען מער געביטן (אדער געבולן, ווי מען פלעגט זאגן אין מיין אלטער היים) ווי גערעדט. נאר דאס וואלט ניט אויס־געמאכט. אזעלכע מיינונגס־פארשיידנהייטן קומען פאר אויך וועגן רעדעס וואס מענטשן האלטן. דער טראבל איז, וואס די וואָרט־זאגער פון דער נאטור־וויסנשאפט האבן זיך פארעקשנט און ווילן ניט צוגעבן, אז א הונט אדער אנ־

דערע גאַטס־באַשעפֿענישן, אַחוץ דעם מענטשן, זאָלן קענען אויסדריקן זייערע פֿאַרלאַנגען דורך רעדן, אָט אַזוי ווי דער מענטש.

אַז מען קען אויסלערנען אַ הונט אַ געווויסע צאָל ווערטער, ווייס יעדער איינער, וואָס האָט נאָר צו טאָן מיט הינט. אַ הונט פֿאַרשטייט, ווען מען זאָגט אים, אַז ער זאָל זיך שטעלן אויף די הינטערשטע פֿיס, אַז ער זאָל זיך אויס־ציען, אַוועקלייגן א. אז. וו. עס האָט זיך אַפֿילו געפֿונען איינער וואָס האָט זיך פֿאַראינטערעסירט אויסצוגעפֿינען ווי־פֿיל ווערטער פֿון דער ענגלישער שפּראַך קאָן אַ הונט זיך אויסלערנען צו פֿאַרשטיין. זיין נאָמען איז דר. פֿונק. ער האָט אויסגעפֿונען, אַז אַ געווויינלעכער הויז־הונט, וואָס האָט שטענדיק צו טאָן מיט מענטשן, פֿאַרשטייט זעכציק ווערטער. דאָס איז פֿיל מער ווי אַן אַמעריקאַנער לערנט אויס רוסיש, ווען ער מאַכט אַ רייזע אין רוסלאַנד.

דר. פֿונק האָט אויך אין זיינע פֿאַרשונגען אויסגעפֿונען, אַז אַפֿילו אַ היימ־לאָזער הונט, אַ טרעמפּ, וואָס איז געווויינלעך ניט אין קיין פֿרייַנטלעכע באַציִ־אונגען מיט מענטשן און אונטערהאַלט זיך ניט מיט זיי, פֿאַרשטייט אויך אַרום צען ווערטער פֿון דער מענטשלעכער שפּראַך.

דאָס איז אַלץ געראַדט וועגן געווויינלעכע, דורכשניטלעכע הינט. עס זיינען אָבער פֿאַראַן אינטעליגענטע הינט, וואויל־געלערנטע, וואָס פֿאַרשטייען אַ סך מער ווי זעכציק ווערטער. אַ צירקוס־הונט פֿאַרשטייט אפֿשר הונדערט ווערטער.

נאָר עס איז לייכטער זיך אויסצולערנען פֿאַרשטיין וואָס מען רעדט, אידער אַליין רעדן. און דאָס זעט מען טאָקע אויך בייַ די הינט. זיי קענען זיך אויס־לערנען אַ סך ווערטער פֿאַרשטיין, אָבער ניט רעדן. איך האָב נאָך קיין מאָל ניט געהערט, אַז אַ הונט זאָל רעדן, אויסער אין די מואויס. איך האָב שוין געזען פֿאַרשיידענע הינט אין מיין לעבן, אָבער מער ווי ביַי־ן און בייסן האָבן זיי ניט געקענט.

עס טרעפֿט פֿון צייט־צו־צייט, אַז מען לייענט אין די צייטונגען צווישן די טשעקאָווע נייעסן, אַז אימעצער האָט אויסגעלערנט זיין הונט אַרויסרעדן עט־לעכע ווערטער. איך געדענק, אַז מיט עטלעכע יאָרן צוריק האָב איך געפֿיי־ענט אַ טשעקאָווע שטיקל נייעס ווענן אַ הונט אין באָסטאָן, וואָס זיין באַלעבאָס האָט אים אויסגעלערנט רעדן, אָבער די צייטונגען האָבן ניט דערציילט, וואָס עס איז פֿון אים געוואָרן. משמעות, אַז ער האָט באַשלאָסן ניט צו ווערן קיין רעדנער, ווייל ער האָט אויסגעפֿונען, אַז רעדן העלפֿט נאָך וויניקער ווי בילן. פֿאַר בילן וויניקסטנס דערשרעקן זיך מענטשן.

איך האָב אויך אַ מאָל געלייענט, אַז אַ דייטשער פּויער פֿון אַ דאָרף צווישן די בערג אין בייערן האָט אויסגעלערנט זיין הונט רעדן. דאָס איז געווען אין דער צייט ווען היטלער איז געוואָרן דער באַלעבאָס פֿון דייטשלאַנד. איך האָב דעמאָלט געטראַכט, אַז עס מוז זיין אַן אמתע מעשה. איך האָב מיר געזאָגט: ווען די מענטשן אין דייטשלאַנד ווערן היגטיש, ווערן דאָרטן די הינט מענטשיש. אַלנפֿאַלס האָבן מיר פֿאַרלויפֿיק ניט געהערט, אַז די הינט אין דייטשלאַנד זיינען צוגעשטאַנען צו די היטלעריסטן און זיינען געוואָרן אזוי ברוטאַל און נידערטרעכטיק ווי זיי. און אויף וויפֿיל איך קען די דייטשע הינט, גלויבט זיך

מיר ניט, אַז זיי וועלן וועז עס איז זינקען אַזוי נידעריק ווי אַ סך פֿון די דייטשע מענטשן.

וועז איך וואָלט אָט דעם דייטשן רעדעוודיקן הונט געזען, וואָלט איך אים געפֿרעגט, אויב די הינט שעמען זיך ניט און פֿראָטעסטירן ניט, וועז מען רופֿט היטלערן בלוט־הונט. ווי איך פֿאַרשטיי, דאַרף עס זיין אַ טיפֿע באַליידיקונג פֿאַר יעדן הונט, ווי געמיין ער זאָל ניט זיין, וועז מען רופֿט היטלערן מיט זיין נאָמען.

נאָר דאָס איז ניט די אייגציקע פֿראָגע. איך האָב נאָך אַ סך אַנדערע פֿראָגן, וואָס איך וואָלט וועלן שטעלן די הינט, וועז זיי וואָלטן קענען ריידן. איך וואָלט, למשל, וועלן אויסגעפֿינען פֿאַרוואָס אַ הונט בילט זיך אזוי שטאַרק פֿונאַנדער, וועז ער דערזעט אַ שיינעדע לבנה. יעדעס מאָל, וועז איך זע, אַז אַ הונט בילט אויף דער לבנה מיט אַזאַ גרויסער התמדה, וויל איך אים פֿרעגן: הונט, וואָס ביסטו? וואָס ווילסטו פֿון דער לבנה?

עס איז געווייגלעך אַנגענומען, אַז אַ הונט איז אין כעס אויף דער לבנה פֿאַרוואָס זי שיינט, אוז דעריבער בילט ער אויף איר. אָבער איך גלויב עס ניט. איך זע ניט אין קיין שום סיבה, פֿאַרוואָס אַ שיינעדע לבנה זאָל אַרויסרופֿן כעס ביי אַ הונט. מענטשן, זעט איר, האָבן יאָ אַ טבע ניט צו פֿאַרגינען, אַז אימיצער אַנדערש זאָל שיינען אָנהויז זיי. זיי מיינען, אַז יענעמס גלאַנץ פֿאַרשטעלט זייערן. אָבער הינט, גלויב איך, פֿאַרשטייען בעסער און זיי זיינען דערצו ניט אַזוי ענגהאַרציק ווי מענטשן. איך שטעל מיר דעריבער גיכער פֿאָר, אַז דאָס בילן פֿון אַ הונט קעגן דער לבנה איז אַ לירישער אויסגוס פֿון פּאַטישע שטימונגען, וואָס די לבנה האָט אין אים אַרויסגערופֿן. און איך גלויב, אַז וועז די הינט וועלן זיך אויסלערנען ריידן, וועלן מיר פֿון זיי הערן גאַנץ אַריגינעלע לידער וועגן דער לבנה. און איך שטעל מיר פֿאָר, אַז די ליבע־לידער פֿון די הינט, וואָס די לבנה־לידער זיינען עס מייסטנס, וועלן אריינברענגען מער פֿריש־קייט, מער נייקייט, מער שטאַרקייט און אַריגינאַליטעט אין דער לירישער פּאַעזיע, וואָס איז לעצטנס אזוי אָפּגעדראָשן אוז אזוי אָפּגעדראָשן אוז אזוי שוואַך.

אוז וועז די הינט וועלן אַנפֿאַנגען ריידן, וועל איך אויך זוכן אויסצוגעפֿינען, וואָס אייגנטלעך, איז אַ הונט אויסן, וועז ער יאָגט זיך נאָך אַן אויטאָמאָביל. נו, איך פֿאַרשטיי, אַז דער הונט יאָגט זיך נאָכן אויטאָמאָביל, כדי אים צו כאַפּן. אָבער, וואָס וועט דער הונט טאָן מיט דעם אויטאָמאָביל, אַז ער וועט אים שוין כאַפּן?

מילא, אַז מענטשן יאָגן זיך נאָך זאָכן, פֿון וועלכע זיי קענען גאָרנישט האָבן, דאָס פֿאַרשטיי איך. מענטשן האָבן קיין שכל ניט, הינט אָבער זיינען דאָך קלוגע באַשעפֿענישן, טאָ מסתמא מוז דאָך ליגן עפּעס אין דעם, וואָס אַ הונט לאָזט זיך אָוועק הענדום־פּענדום יאָגן נאָך אַן אויטאָמאָביל און שלאָגט זיך אַרויס פֿון די כוחות, לויפֿנדיק.

און איך וואָלט אויך וועלן אויסגעפֿינען, וואָס אַ הונט זאָגט אַ הונט, וועז ער כאַפּט אים אַן פֿאַרן אויער. אַז ער זאָגט אים עפּעס, בין איך זיכער; וואָרעם אַז ניט, טאָ פֿאַרוואָס יאָגט ער זיך כסדר צו כאַפּן אים פֿאַרן אויער?

דער רבי אין חדר האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אַז דער הונט זאָגט דעם חזיר, וועז ער כאַפּט אים פֿאַרן אויער, אַז ער זאָל קיין חזיר נישט זיין. דאָס לייגט

זיך אויפֿן שכל. ער דאַרף עס אים טאַקע זאָגן. אָבער דאָס אַליין צו זאָגן, דאָרף דאָך ניט לאָנג דויערן. איך האָב באַמערקט, אַז ווען אַ הונט כאַפּט אַ חזיר פֿאַרן אויער, האַלט ער אים אַ לאַנגע צייט און לאָזט אים ניט אָפּ. איך שטעל מיר דעריבער פֿאָר, אַז דער הונט האַלט דעם חזיר אַ גאַנצע לעקציע און וואָלט דעריבער געווען אינטערעסאַנט צו וויסן, וואָס ער זאָגט אים דאָרטן, ווייל עס זיינען פֿאַראַן אַ סך זאַכן, וואָס מ׳קען זאָגן אַ חזיר און וואָס מ׳דאַרף אים זאָגן. ביי אונדז מענטשן זאָגט מען ניט אַלץ די חזירים, וואָס מען דאַרף זיי זאָגן. מיר האָבן זיך מיט זיי צו גוט אינגעלעבט און מיר זיינען געווארן צו פֿריינדלעך צו זיי. די הינט אָבער האָבן נאָך פֿיינט אַ חזיר ביזן הייַנטיקן טאָג און איך שטעל מיר, דעריבער, פֿאָר, אַז אַ הונט מאַכט קיין חזיר קיין מאָל ניט קיין קאָמפּלימענטן.

נאָר איך וואונדער זיך, פֿאַרוואָס עס זיינען פֿאַראַן אַזוי וויניק הינט, וואָס לערנען זיך אויס רעדן, און אַפֿילו די וויניקע, וואָס לערנען זיך אויס, איז עס אויך בלויז איינצלנע געצייַלטע ווערטער. איז דען רעדן אזא שווערע זאַך? ביי אונדז מענטשן זיינען פֿאַראַן אַ סך, וואָס גלויבן, אַז רעדן איז איינע פֿון די לייכטסטע זאַכן: עס איז בלויז ניט פֿאָר יעדן לייכט צו קריגן אַ וואָרט, וויַ מען רופֿט עס אויף אונדזער יידישן פֿאַרלאָמענטאַרישן לשון, אָבער האָט ער עס געקראָגן, קען ער דעמאָלט רעדן ביז משיח וועט קומען, ווען מען זאָל אים נאָר ניט אָפּשטעלן.

איך וואָלט וועלן זען אַ הונט, וואָס קען טאַקע רעדן מער ווי עטלעכע ווערטער, אַזא הונט, מיט וועלכן מען זאָל זיך קענען דורכרעדן ווי געהעריק און נעמען ביי אים אַן אינטערוויו. איך וואָלט אים וועלן פֿרעגן אַ פּאָר גאַנץ וויכטיקע פֿראָגן.

איך וואָלט, למשל, וועלן וויסן פֿון וואָנען נעמט זיך די היסטאָרישע שנאה פֿון הינט צו קעץ. פֿאַרוואָס דאַרף עס אַ הונט, ווען ער דערזעט אַ קאַץ, ווערן אַזוי שטאַרק אויפֿגערעגט און זיך גלייך אַנפֿאַנגען שלאָגן מיט איר? די וועגן פֿון הינט און קעץ זיינען, דאָכט זיך, גאַנץ פֿאַרשיידן און אָפּגעטייַלט. א קאַץ איז באַשאַפֿן געווארן צו כאַפּן מייז און נאָשן סמעטענע, בעת אַ הונט איז באַשאַפֿן געווארן פֿאָר דער הויכער אויפֿגאָבע צו זיין דער היטער און באַשיצער פֿון דער קרוין פֿון גאַטס באַשעפֿענישן — פֿון דעם מענטשן און זיין פֿאַרמעגן. הינט און קעץ, ווי איר זעט, שטייען ניט אין קיין שום עקאָנאָמישער קאָנקורענץ, טאָ פֿאַרוואָס זאָלן זיי זיין שונאים און כסדר האַלטן מלחמה?

עס איז אמת, אַז הינט און קעץ באַלאָגנען צו צוויי פֿאַרשיידענע נאַציעס, אָבער דאָס אַליין דאַרף דאָכט זיך ניט זיין קיין סיבה. פֿאַרוואָס זיי זאָלן איינע די אַנדערע זיין דם שונאים.

און נאָך מער וואָלט איך וועלן וויסן וואָס עס איז די הינטישע מיינונג וועגן דער איצטיקער צייט. עס איז, דאָכט זיך, נאָך קיין מאָל ניט געווען אזא הינטישע צייט, ווי די איצטיקע.

לויט דער גמרא דאַרף איצט זיין משיחס צייטן, וויַיל די גמרא זאָגט, אַז דער דור, ווען משיח וועט קומען, וועט האָבן אַ הינטישן פּנים (פּני הדור כפני

הכלב). איך גלויב דעריבער, אז אויף אזא צייט דארפן די הינט זיכער זיין די ריכטיקע מבינים.

און איך וואלט שוין טאקע וועלן וויסן וואס עס איז די הינטישע מיינונג וועגן דער איצטיקער געזעלשאפטלעכער ארדנונג אין אלגעמיין. איך ווייס, אז די הינט האבן גאנץ אייגנארטיקע אנזיכטן וועגן דעמאקראטיע און פרייהייט, וועגן עטיק און מאראל. איך קען דאס זען פון זייערע פירונגען. אבער דאס איז ניט דער עיקר. איך וואלט באזונדערס וועלן וויסן, צי א הונט איז טאקע צופרידן מיטן ביין, וואס מען ווארפט אים צו, און צי גלויבט טאקע א הונט, אז עס איז טאקע געראכט אזוי, אז זיין באלעבאס זאל זיצן ביים טיש ביי א פולער שיסל פלייש און ער, דער הונט, זיין דינער און באשיצער, זאל ליגן אונטערן טיש און גריזשען די טרוקענע ביינער. סוף־כל־סוף איז דאך די פראגע וועגן פלייש און טרוקענע ביינער די וויכטיקסטע פראגן וועגן וועלכער מען קעמפט אויף דער וועלט. אין ענד־רעזולטאט קומען דאך אלע אנדערע פראגן ארויס פון דער דער דאזיקער פראגע.

איך שטעל מיר פאר, אז הינט זיינען קליגער ווי מענטשן, וויניקסטנס מאכן זיי אויף מיר אזוי דעם אייגדרוק. איך האב קיין מאל ניט געזען, אז הינט זאלן זיין אזוי ברוטאל ווי מענטשן. דער ווילדסטער און ברוטאלסטער הונט אויף דער וועלט וואלט ניט געקענט טאן דאס וואס היטלער האט געטאן. און ווען הינט רייסן זיך אפילו, דארף איך דאך זאגן, אז אפילו אין זייער רייסן און בייסן זיך זיינען די הינט קיין מאל ניט אזוי גענוי ווי די מענטשן. מען האט קיין מאל ניט געזען, אז עס זאלן זיך צונויפנעמען א מחנה געלע הינט און באפאלן אנדערע, וואס האבן אן אנדער קאליר פון זיי און מאכן אויף זיי א פאגראם. איין הונט קען ביי וועלכער עס איז געלעגנהייט צושלאגן זיך מיט א צווייטן, אבער ער וועלט באלד מיט אים צוריק גוט. קיין אייביקע מלחמות פירן די הינט ניט צווישן זיך. און עס איז צווישן די הינט פארן א סך א גרעסערער אונטערשייד אין אויסזען, ווי צווישן מענטשן, אבער די הינט האבן ניט באשאפן קיין ראסן־טעאריעס און זיי זיינען קיין מאל, אפילו אין זייער ווילדסטן צושטאנד, ניט געווען אזוי ברוטאל צו זייערע מיט־הינט, ווי די היט־לעריסטן מיט זייערע מיט־מענטשן.

איך טראכט דעריבער, אז אפשר וואלט מיר אן אינטעליגענטער הונט גע־קענט דערקלערן אונדזער איצטיקן צושטאנד, וואס איז אזוי שטארק פארפלאנ־טערט געווארן דורך דעם פארפלאנטערטן מענטשלעכן שכל.

מיר מענטשן האבן אמאל יא געהאט א פלאן ווי אזוי דאס לעבן בעסער און גערעכטער צו מאכן. מיר האבן פאר דעם צוועק געהאט אונדזער אייגענע פא־ליטיק, אונדזער אייגענע פראגראם און אונדזער טאקטיק, אבער מיר האבן לעצטנס אלץ אזוי פארפלאנטערט און געמאכט אזא קאשע, אז מיר ווייסן איצט אליין ניט וואו מיר זיינען אויף דער וועלט.

נאר אפשר מאך איך א טעות וועגן דער קוגשאפט פון דער הינטישער ראסע. אפשר זיינען זיי אין דער אמתן ניט פיל בעסער פון מענטשן. אט די זעלביקע פארשקלאפטע הינט, וואס לעקן די שיך פון זייערע באלעבאטים פאר א טרוקענעם ביין, רייסן און בייסן אפט אינע די אנדערע, פונקט ווי די מענטשן.

איך פֿאַרשטיי, אַז וועז עס קומט צו אַ ביין, וויל אים יעדער כאַפּן פֿאַר זיך. עס איז פונקט אַזוי ווי ביי די מענטשן. אָבער ניט אַלע מאָל רייסן זיי זיך אי־בער אַ ביין. אָפּט פֿאַנגען זיי זיך אַן רייסן און בייסן סתם אַזוי. איז דאָס ביי זיי אַ קאַמף וועגן פרינציפּן און פּראָגראַמען, אָדער האָבן זיי זיך דאָס אָפּגעלערנט פֿון די מענטשן, צווישן וועלכע זיי לעבן פֿון אַזוי פֿיל דורות?

נאָר וואָס טויגן אַלע מיינע פֿראַגן, וועז עס איז נאָך אַלץ ניטאָ קיין הונט מיט וועלכן מען זאָל זיך קענען צונויפֿרעדן ווי געהעריק. אָפֿילו דער דערמאָנטער ענגלישער הונט, אויב ער רעדט טאַקע וועז ער וויל, איז עס אויך בלויז וועז עס קומט צו דער אכילה, וועגן די וועלט־פֿראָגן אָבער שווייגט ער פונקט אַזוי, ווי זיין בעל־משפּחה, יורקאָס הונט.

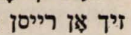

וואָס בהמות קענען בעסער ווי פּראָפֿעסאָרן

דער הייי־יעריקער קאָנגרעס פֿון כעמיקער האָט מיך ווידער אַמאָל אַנ־טוישט. ער איז ווידער אַמאָל אָפּגעקומען מיט צוזאָגענישן אוז פֿאַרשפּרעכונגען, אַז די כעמישע וויסנשאַפֿט וועט געבן אַן ענטפֿער אויף דער שפּיז־פֿראָגע, דאָס הייסט, אַז די מענטשלעכע שפּייז וועט געמאַכט ווערן אין דער כעמישער לאַ־באָראַטאָריע אוז די מענטשהייט וועט ענדלעך באַפֿרייט ווערן פֿון דער שוועריער ערד־אַרבעט אוז וועט ניט אָפּהענגען מער פֿון די קאָפּריזן פֿון דער נאַטור מיט אירע טריקענישן ,היצן, קעלטן, פֿאַרפֿייצונגען אוז שטורמס, וואָס פֿאַרווויסטן אוז פֿאַרניכטן די שווערע מי אוז אַרבעט, וואָס דער מענטש לייגט אָוועק צו באַאַרבעטן די ערד. אויף יעדן כעמישן קאָנגרעס פֿון די לעצטע יאָרן ווערן די זעלביקע פֿאַרשפּרעכונגען געמאַכט, אָבער פֿאַרלויפֿיק בלייבט עס נאָך אַלץ ביים אַלטן. די מענטשהייט מוז נאָך אַלץ אָפּהענגען מיט איר שפּייז פֿון ערד־אַרבעט.

מיט אייניקע יאָר צוריק אין אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָר אַרויסגעקומען מיט אַ דערקלערונג, אַז ער האָט געפֿונען אַ מיטל ווי צו מאַכן פּוטער פֿון גראָז אוז מען וועט מער ניט דאַרפֿן אָנקומען צו די קי פֿאַר פּוטער. איך האָב דע־מאָלט דעם פּראָפֿעסאָר געגלויבט, אַז ער האָט ווירקלעך אַזאַ מיטל געפֿונען. פֿאַר וואָס דען ניט? פֿאַר וואָס זאָל אַ פּשוטע, ניט געלערנטע קו יאָ קענען מאַכן פֿון גראָז פּוטער אוז אַן אַמעריקאַנער געלערנטער פּראָפֿעסאָר ניט?

פּוטער קומט פֿון גראָז, דאָס איז זיכער. פֿיטערט זיך אַ קו אויף אַ לאַנקע, עסט גראָז אוז גיט מילך. פֿון מילך שטייט זיך אָפּ סמעטענע, פֿון וועלכער מען שלאָגט אויס פּוטער. עס איז, אַלזאָ, קלאָר, אַז פּוטער קומט פֿון גראָז. אוז ניט בלויז פּוטער, נאָר אויך זויער־מילך, קעז אוז מאַסליאַנקע אוז אַלע אַנדערע מינים מילכיקס, וואָס שׂרום עליכם רעכנט אויס אין זיין „בלייצעס אויף שבועות". אוז אויב אַ פּשוטע בהמה פֿאַרשטייט אָט די קונץ צו פֿאַרוואַנדלען גראָז אין פּוטער, איז עס ניט מער ווי נאַטירלעך צו גלויבן, אַז אַ פּראָפֿעסאָר פֿון אַן אַמעריקאַנער אוניווערזיטעט זאָל עס אויך פֿאַרשטיין. איך האָב בלויז געצווייפֿלט,

צי די פּוטער פֿון דעם געלערנטן פּראָפֿעסאָר איז בעסער ווי די פּוטער פֿון דער אומגעלערנטער בהמה. און אויב עס איז ניט בעסער, טאָ צוליב וועלכן צווועק זאָלן פּראָפֿעסאָרן מאַכן פּוטער, וועלן פּשוטע בהמות קענען עס מאַכן? דערצו בין איך טאָקע אויך אַ שטיקל קאָנסערוואַטאָר און האַלט פֿון דערפֿאָרונג. האָבן דאָך די קי מער דערפֿאָרונג אין מאַכן מילכיקס פֿון גראָז, ווי אַן אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָר. מוז דאָך אַפֿילו דער אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָר אַליין צוגעבן, אַז מילכיקס איז פֿון אַלע מאָל אַן געווען די ספּעציאַליטעט פֿון קי.

דאָך ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס איך בין געווען געניגט מער צו גלויבן אין קיעשע פּוטער ווי אין פּראָפֿעסאָרישע, האָב איך די דערפֿינדונג פֿון דעם אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָר דאָך געהאַלטן פֿאַר אַ העכסט וויכטיקע. ווייל אויב אַפֿילו מען זאָל גלויבן, אַז בהמות וועלן אַלע מאָל בלייבן בהמות און וועלן זיך לאַזן מעלקן, איז עס דאָך גאָר ניט אַזוי גוט פֿאַר דער מענטשהייט, אַז זי זאָל בלייבן שטענדיק אָפּהענגיק פֿון בהמות. די אויפֿגאָבע פֿון דער וויסנשאַפֿט איז צו מאַכן דעם מענטשן אומאָפּהענגיק, אַז ער זאָל ענדלעך ניט דאַרפֿן אָנקומען צו דער ערד פֿאַר זיין ברויט און צו דער בהמה פֿאַר זיין מילך און פּוטער. דער מענטש דאַרף זיך אויסלערנען צו מאַכן אַלץ אַליין אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע. ער דאַרף זיך אויסלערנען אַליין צו מאַכן אַלע מינים כעמישע קאָמבינאַציעס, וואָס די נאַטור מאַכט, און ערשט דעמאָלט וועט ער זיין אַ ווירקלעכער פֿרייער מענטש, וועלכער איז ניט אָפּהענגיק פֿון די קאָפּריזן פֿון דער נאַטור. ער וועט ניט דאַרפֿן מורא האָבן טאָמער שטעלט אים אונטער די נאַטור אַ פּיסל און שיקט אים ניט קיין רעגן אין דער צייט, אַז די ערד ווערט אַזוי אויסגעטריקנט, אַז עס וואָקסט פֿון איר קיין ברויט ניט אַרויס, אָדער זי שיקט אים צופּיל רעגן, אַז דאָס אויסגעוואָקסענע ברויט ווערט פֿאַרפֿוילט. דער מענטש דאַרף אַרויסגנבענען די סודות פֿון דער נאַטור און זיך אויסלערנען צונויפּפּאַרן די אַלע כעמישע עלעמענטן פֿון דער לופֿט און פֿון דער ערד און פּראָדוצירן זיין שפּייז אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע.

מיט דעם דאָזיקן געדאַנק האָט זיך שוין מיט 60 אָדער 70 יאָר צוריק אַרומגעטראָגן דער באָרימטער פֿראַנצויזישער כעמיקער מאַרסעלען בערטלאָ, וועלכער איז געווען ניט בלויז אַ געניאַלער כעמיקער, נאָר האָט אויך געהאָט זייער אַ רייכע פֿאַנטאַזיע צו מאַלן צוקונפֿט־בילדער.

עס איז געווען אין דער צייט פֿון בערטלאָ, וועלן די כעמישע וויסנשאַפֿט האָט אָנגעפֿאַנגען נאָכצומאַכן די נאַטור צונויפֿצוברענגען און צו פֿאַרבינדן פֿאַרשיידענע עלעמענטן און באַשאַפֿן פֿון זיי נייע פּראָדוקטן. דאָס איז געווען דער אָנפֿאַנג פֿון אָנטויקלונג פֿון סינטעטישער כעמיע. פֿריער האָט דער כעמיקער זיך פֿאַרנומען בלויז מיט אָנאַליזירן, דאָס הייסט מיט אויספֿאָרשן און פֿונאָנדערטיילן די עלעמענטן אײַנע פֿון די אָנדערע. דער כעמיקער האָט אונטערזוכט וואָסער און האָט אויסגעפֿונען, אַז וואָסער איז אַ פֿאַרבינדונג פֿון צוויי כעמישע עלעמענטן, פֿון צוויי גאַזן — זויערשטאָף און וואָסערשטאָף. ער האָט געזוכט מיטלען וויי אַזוי אָפּצוטיילן די צוויי עלעמענטן אײַנעם פֿון אָנדערן און אויסצוגעפֿינען פֿון וויפֿל טיילן זויערשטאָף און וויפֿל טיילן וואָסערשטאָף איז וואָסער צונויפֿגעשטעלט. דער כעמיקער האָט אונטערזוכט זאַלץ (קאָך־זאַלץ) און האָט

אויסגעפֿונען, אַז זאַלץ באַשטייט פֿון צוויי עלעמענטן, פֿון כלאָר און פֿון נאַטריום, און ער האָט פֿרובירט זיי אָפּטיילן איינעם פֿון אַנדערן. ער האָט אונטערזוכט מילך און האָט אויסגעפֿונען, אַז דאָס איז אַ פֿאַרבינדונג פֿון וואַסער מיט פֿאַר־ שיידענע עלעמענטן און שטאָפֿן, ווי אייַ־וויים, אַלבומין, קעזאַין, קאַלך, אייזן, צוקער א. אַז. וו. אויף אַזאַ אופֿן האָט דער כעמיקער אונטערזוכט און אַנאַליזירט פֿלייש, ברויט און אַנדערע שטאָפֿן. ער האָט זיך פֿאַרנומען אין זיין לאַבאָראַ־ ריע מיט אַנאַליטישער כעמיע. אָבער אין דער צייט פֿון בערטלאָ האָט זיך אַנ־ געפֿאַנגען אַנטוויקלען די סינטעטישע כעמיע, דאָס הייסט יענער טייל פֿון דער כעמיע, וואָס פֿרובירט נאָכמאַכן די נאַטור צו פֿאַרבינדן און פֿאַראייניקן פֿאַר־ שיידענע עלעמענטן און באַשאַפֿן פֿון זיי אַ פּראָדוקט. וויסנדיק, למשל, אַז זאַלץ באַשטייט פֿון כלאָר און פֿון נאַטריום, האָט דער כעמיקער פֿרובירט פֿאַרבינדן די צוויי דערמאָנטע עלעמענטן און מאַכן פֿון זיי זאַלץ. און ווען דאָס האָט זיך אים אייגנגעבן, האָט ער פֿרובירט דאָס זעלבע טאָן מיט אַנדערע פּראָדוקטן. און וואָס מער סינטעטישע פּראָבן דעם כעמיקער האָט זיך איינגעגעבן, אַלץ מער האָט זיך פֿונאַנדערגעשפּילט זיין פֿאַנטאַזיע וועגן דער מעגלעכקייט איבער־ צונעמען די גאַנצע אַרבעט פֿון דער נאַטור אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע, אַז דאָרטן, אין דער לאַבאָראַטאָריע, זאָלן געשאַפֿן ווערן די אַלע נויטוועניקע שפּייזן, וואָס די נאַטור שאַפֿט איצט פֿאַר אים. און בערטלאָ האָט אין דעם פּרט געהאָט אַ גאַנץ באַוונדערס רייכע פֿאַנטאַזיע. ער האָט געמאָלן אַ העכסט פֿאַנ־ טאַסטיש בילד וועגן ריזיקע כעמישע לאַבאָראַטאָריעס, וועלכע וועלן באַטריבן ווערן מיט דער אומדערשעפּלעכער היץ, וואָס געפֿינט זיך אין דער טיפֿענישׂ פֿון דער ערד, דורך דעם, וואָס מען וועט אויסגראָבן גאַנץ טיפֿע ברונימער אין דער ערד, ביז מען וועט דאָרטן דערגרייכן אַזאַ אומגעהויער גרויסע היץ, וועלכע קען פֿאַרוואַנדלען גאַנצע טייכן וואַסער אין פֿאַרע (דאַמף).

און עס האָט אָנפֿאַנגס אויסגעזען, אַז עס וועט לאַנג ניט דויערן און די אַלע פֿאַנטאַזיעס וועלן פֿאַרווירקלעכט ווערן. די סינטעטישע כעמיע האָט זיך וואונ־ דערלעך שנעל אַנגעפֿאַנגען אַנטוויקלען. איין דערפֿאַלג האָט אַריבערגעשטיגן דעם צווייטן. דער באַרימטער דייטשער כעמיקער עמיל פֿישער האָט זיך ספּע־ ציעל אָפּגעגעבן מיט פּראָבעס צו באַשאַפֿן שפּייז פֿון דער לופֿט. און ענדלעך האָט זיך אים טאַקע אייגנגעגעבן צו באַשאַפֿן צוקער (פֿרוכט־צוקער) פֿון דער לופֿט, טאַקע גאָר פּשוט פֿון דער לופֿט. ער האָט צונויפֿגענומען אין דער לופֿט די פֿאַרשיידענע עלעמענטן, פֿון וועלכע צוקער באַשטייט, און ער האָט זיי פֿאַר־ בונדן אויף דעם זעלביקן אופֿן ווי די נאַטור טוט עס, און ער האָט געקראָגן צוקער. דאָס איז געווען איינע פֿון די גרעסטע כעמישע סענסאַציעס. אמת, די כעמיקער האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, אַז מיט עמיל פֿישערס צוקער וועט מען נאָך קיין טיי און קאָפֿע ניט קענען טרינקען און קיין לעקאָך ניט קענען באַקן, און אַז עמיל פֿישער אַליין קויפֿט נאָך צוקער אין קראָם, ווייל ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס לופֿט איז פֿאַראַן אַזוי פֿיל און יעדער קען עס נעמען אומזיסט, איז אָבער דער כעמישער פּראָצעס צו פֿאַבריצירן צוקער פֿון לופֿט אַזאַ טייערער, אַז בלויז אַ ראַקאָפֿעלער קען זיך פֿאַרגינען עס צו פֿאַרזוכן. דאָך, וויסנדיק דאָס אַלץ, האָבן די כעמיקער געבויט אויף עמיל פֿישערס דערפֿינדונג גאַנצע פֿאַנ־

טאָטישע וועלטן. אָבי מען קען נאָר מאַכן צוקער פֿון לופֿט, וועט מען שוין געפֿינען מיטלען ווי אַזוי דער פֿאַבריצירונגס־פּראָצעס זאָל קאָסטן ביליק. און אויב מען קען מאַכן צוקער פֿון לופֿט, וועט מען דאָך אויך אַנדערע שפּייזן קענען מאַכן פֿון לופֿט.

נאָך אַ גרעסערע סענסאַציע איז געווען, ווען עס איז געקומען די ידיעה, אַז דעם זעלביקן עמיל פֿישער האָט זיך אײַנגעגעבן צו באַשאַפֿן פֿון דער לופֿט אײַ־וויַיס (האָט רחמנות, ברודער זעצער, און זעצט אײַ־וויַיס און ניט אײַ־וויַיסל, ווײַל דאָס זײַנען צוויי פֿאַרשיידענע זאַכן). אײַ־וויַיס (פּראָטאַין) איז אײַנס פֿון די וויכטיקסטע נאָרונגס־שטאָפֿן. דער נאָרונגס־וועלט פֿון יעדן שפּייז וועלט אָפּגעשאַצט מיט דער מאָס אײַ־וויַיס, וואָס עס אַנטהאַלט. די פֿאַנטאַזיע האָט געאַרבעט ווי אין היץ. די וויכטיקסטע שטאָפֿן פֿון מענטשלעכער שפּייז זײַנען אײַ־וויַיס, צוקער און פֿעטס. וועגן פֿעטס איז קיין דאגה ניט. פֿעטס האָט די כעמיע שוין לאַנג זיך אויסגעלערנט צו מאַכן אין לאַבאָראַטאָריע. מען האָט בלויז געדאַרפֿט שאַפֿן כעמיש אײַ־וויַיס און צוקער, נו האָט דאָס עמיל פֿישער געשאַפֿן. די פֿראַגע איז בלויז, ווי אַזוי מען קען פּראָדוצירן אָט די שטאָפֿן אויף אַ גרויסן מאַשטאָב און אַז עס זאָל קאָסטן ביליק.

די שמחה איז, אָבער, געווען אַ ביסל צו פֿרי. פֿון עמיל פֿישערס אײַ־וויַיס האָט זיך עפּעס ניט אויסגעלאָזן, און וואָס איז שייך צו זײַן צוקער האָט מען נאָך ביז היינט ניט געפֿונען קיין מיטל ווי אַזוי עס צו פֿאַבריצירן אויף אַ ביליקן אופֿן. מען האָט אין דער צייט פֿון מלחמה געצאָלט אַזוי הויך ווי 30 סענט פֿאַר אַ פֿונט צוקער און דאָך האָט קיינער ניט פֿרובירט צו פֿאַבריצירן צוקער פֿון לופֿט, הגם לופֿט איז אָפֿילו אין דער מלחמה ניט טייערער געווארן.

און פֿונקט אַזוי איז אויך געווען צו פֿרי מיין שמחה מיט דער דערפֿינדונג פֿון דעם אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָר צו מאַכן פּוטער פֿון גראָז. פֿאַרלויפֿיק איז פֿון דער דערפֿינדונג גאָרניט אַרויסגעקומען, און פּוטער באַקומט מען נאָך אַלץ פֿון די אַמעריקאַנער קי און ניט פֿון די אַמעריקאַנער פּראָפֿעסאָרן.

אָבּ איז היינט אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפֿט טאָקע אַ קלייַנער אונטערשייד פֿון וואָנען מען נעמט צוקער, פּוטער, פּלייש א. אַז. וו. באַלאַנגען דאָך ניט בלויז די קי צום מיַלך־טראָסט, נאָר אויך דאָס גראָז. און וועט מען אָנפֿאַנגען מאַכן צוקער פֿון דער לופֿט, וועלן די קאַפּיטאַליסטן אויך די לופֿט פֿאַרטראָסטעווען. די כעמישע לאַבאָראַטאָריעס געהערן דאָך סיי ווי צו זיי. און זאָל אײַנער פֿרובירן אויסגעפֿינען אַ מיטל ווי צו מאַכן פֿון שניי גאָמעלקעס, וועלן די קאַפּיטאַליסטן גלייך פֿאַרכאַפּן דאָס גאַנצע שניי.

דאָך ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס איך ווייס עס, האָב איך דאָך ליב דערפֿינדונגען און האָב ליב צו פֿאַנטאַזירן וועגן די גרויסע וואונדער, וואָס די וויסנשאַפֿט קען אויפֿטאָן און וועלכע גרויסע ענדערונגען זי קען ברענגען אין אונדזער לעבן. און וואָס איז שייך צו די קאַפּיטאַליסטן, האָבן מיר דאָך אַ מיטל. מען דאַרף אָפּשאַפֿן די קאַפּיטאַליסטישע סיסטעם, וועלן שוין ממילא ניט זיין קיין קאַפּיטאַליסטן, וואָס וועלן פֿאַרכאַפּן אַלע דערפֿינדונגען.

✦ ✦ ✦

וואָס מען דאַרף יאָ לערנען און וואָס מען דאַרף ניט לערנען פֿון מוראַשקעס

ערב דעם 4טן יולי, אַדער בעסער „דהי פֿאַרטה אָוו דזשולאַי", ווי מען זאָגט עס אויף אונדזער אַמעריקאַנער יידיש, האָב איך געלייענט אין די צייטונגען אַ פֿאַרויסגעזאָגטע סטאַטיסטיק וויפֿל מענטשן עס וועלן אין דעם גרויסן יום־טוב פֿון אַמעריקעס אומאָפּהענגיקייט געהרגעט ווערן אַדער פֿאַרקריפּלט ווערן דורך אויטאָמאָבילס אויף די וועגן אַדער דורך אַנדערע אומגליקספֿאַלן, וואָס גאָט האָט אַנגעגרייט פֿאַר די, וועלכע יאָגן זיך אַריינצוכאַפּן אַ ביסל פֿאַרגעניגן. אין דער ניו־יאָרקער „פּאָוסט" איז אַפֿילו אין פֿאָרויס געדרוקט געוואָרן אין אַ שוואַרצן רעמל אַ נעקראָלאָג פֿאַר די טויטע און אַ סימפּאַטיע־אויסדרוק צו זייערע נאָענטע. און אַזוי ווי איך האָלט זייער שטאַרק פֿון סטאַטיסטיק, האָב איך אַ טראָכט געטאָן, אַז עס לוינט זיך מיר ניט אַיינצושטעלן מיין לעבן צוליב אַ ביסל פֿאַרגעניגן און איך האָב באַשלאָסן צו פֿייערן דעם יום־טוב פֿון אַמעריקעס באַפֿרייאונג אין אונדזער ניו־יאָרק. און איך דאַרף זאָגן, אַז איך בין צופֿרידן מיט מיין באַשלוס. דאָס איז ניט בלויז דערפֿאַר, וואָס איך בין געבליבן גאָנץ און האָב נאָך געקאָנט אַנשרייבן די היינטיקע נאָטיצן, נאָר אויך דערפֿאַר, וואָס איך בין רייכער געוואָרן מיט אַ דערפֿאַרונג. איך האָב נעמלעך אויסגעפֿונען, אַז אונדזער ניו־יאָרק איז אַ גאָנץ אינטערעסאַנטער און באַקוועמער אָרט, וואו צו פֿאַרברענגען אַן אָנגענעמען און רואיקן „וויק־ענד", ווען אַ גרויסער טייל פֿון דער באַפֿעלקערונג פֿאָרט ערגעץ אַוועק. אין אונדזער שטענדיק טומלדיקער, רוישיקער ניו־יאָרק איז דעם 4טן יולי געווען אַ סך שטילער ווי אין די קעטסקיל בערג. עס איז געווען אַפֿילו באַקוועם צו שפּאַצירן אויף ברעדוועי, וואו אין די טעג פֿון אַ גאָנץ יאָר דאַרף מען באָנוצן די עלנבויגנס זיך דורכצובאָרעכן אַ וועג. נאָך מער: איך האָב אַפֿילו נאָענט פֿון מיין היים געפֿונען אַ ביסל גרין גראָז מיט אַ ליידיקער באַנק אונטער אַ גרויסן שאָטן־בוים און האָב געהאַט די אילוזיע, אַז איך זיץ אויפֿן שויס פֿון דער נאַטור. צו דער דאָזיקער אילוזיע האָט מיר אַ סך צוגעהאָלפֿן אַ קלייַנע וועוועראָפּלע, וועלכע האָט געקלעטערט אויפֿן בוים אַרויף און אַראָפּ און האָט משמעות זיך געוואונדערט, וואָס עס איז אַזוי שטיל אין דעם פּלאַץ און עס איז אַפֿילו קיינער ניטאָ, וואָס זאָל איר אונטער־טראָגן אַ ניסל אויף אַנבייסן. אונטער דעם בוים האָט זיך משמעות געפֿונען אַ מוראָשניק, ווייל מערערע מוראָשקעס זיינען אַרומגעלאָפֿן פֿאַרשמייעט, ווי אויף עפּעס אַ וויכטיקער שליחות. איך האָב שטענדיק ליב נאָכצוקוקן די באַוועגונגען פֿון מוראָשקעס און ווי זיי זיינען שטענדיק אין עפּעס פֿאַרטאָן און פֿאַרשמייעט. איך פֿרוביר אָפֿט פֿאַרשפּאַרן אַ מוראָשקע דעם וועג און זען, אויב זי וועט זיך פֿאַרנעמען אָן אַ זייט. איך שטעל איר אַוועק מיין פֿוס אין איר וועג, אָבער זי פֿאַרנעמט זיך ניט אָן דער זייט, נאָר קלעטערט גראָד איבער מיין פֿוס און גייט זיך איר וועג ווייטער. איך האָב אַוועקגעשטעלט אין איר וועג אַ בוך, וואָס איך האָב געהאַט ביי זיך, אָבער אויך דאָס האָט ניט געווירקט, אַז זי זאָל זיך פֿאַרנעמען אָן אַ זייט, נאָר זי איז געגאַנגען איר וועג גראָד און האָט געקלעטערט איבערן בוך.

איך האָב אַמאָל געלייענט אַ באַשרייבונג פֿון מוראָשקעס, וועלכע האָבן, צוליב וועלכע עס איז אורזאַכן, באַשלאָסן אויסצוואוואַנדערן פֿון זייער פֿריערדיקן פּלאַץ און זיך באַזעצן ערגעץ אַנדערשוואו. עס איז געווען אַ גרויסע מחנה, וועלכע איז געגאַנגען אין געדיכטע רייען און האָט פֿון ווייטנס אויסגעקוקט ווי זייער אַ לאַנגע, ברייטע, שוואַרצע לענטע, וואָס באַוועגט זיך אין אַ גראָדער ליניע. די לאַנגע שוואַרצע לענטע האָט זיך געלאָזט באַרג אַראָפּ אַלץ נעענטער און נעענטער צו דעם הויז, וואָס איז געשטאַנען ביים פֿוס פֿון באַרג. דאָס הויז איז גראָד געשטאַנען פּונקט אין וועג פֿון דער מחנה מוראָשקעס. די פֿראָגע איז געווען, אויב די מוראָשקעס וועלן זיך פֿאַרנעמען אַ ביסל אָן דער זייט און פֿאַרבייגיין דאָס הויז, אָדער זיי וועלן גיין גראָד ווי אַ ליניע, לויט זייער מנהג, און וועלן קלעטערן איבער די וועגט און דאָך פֿון הויז. די פֿראָגע איז אָבער געווען אָן איבעריקע. די מוראָשקעס זיינען געגאַנגען גראָד, און די גרויסע אַרמיי האָט זיך אַ לאָז געטאָן קלעטערן איבער דעם הויז. בלויז דורך פֿאַרשיידענע מיטלען האָט זיך עס איינגעגעבן די אייגוואוינער פֿון הויז אַפּצוטרייבן די גרויסע מחנה מוראָשקעס פֿון זייער גראָדער ליניע און מ׳האָט זיי געצוואונגען זיך צו פֿאַרנעמען אַ ביסל אָן דער זייט און גיין ניט איבער דעם הויז, נאָר פֿאַרבי אים. ווען די מוראָשקעס זיינען געקומען צום טויער פֿון הויז־גאַרטן, זיינען זיי ווידער געגאַנגען אין אַ גראָדער ליניע און די, ביי וועמען דער גראָדער וועג איז געלעגן קעגן די שטאַכעטן אַדער פּאָסטן פֿון טויער, האָבן זיך ניט געגנומען אַ ביסל אָן אַ זייט און דורכגיין דורך די שטאַכעטן, נאָר זיינען געגאַנגען גראָד און געקלעטערט איבער זיי.

אַדאָנק אָט דער מעשה פֿרוביר איך ביי יעדער געלעגנהייט, צי איך וועל ניט געפֿינען אַ מוראָשקע, וואָס וועט פֿאַלן אויפֿן שכל, אַז אויב דער גראָדער וועג איז פֿאַרשפּאַרט, דאַרף מען אפֿשר זיך פֿאַרנעמען אַ ביסל אָן דער זייט, כדי צו דערגרייכן דעם ציל. אָבער ביז איצט האָב איך נאָך אַזעלכע ניט געפֿונען.

איך האָב יאָ אַמאָל געלייענט וועגן אַ מוראָשקע, וועלכע איז געווען אָן אויסנאַם פֿון כלל, און אַנשטאָט צו גיין שטענדיק אויפֿן גראָדן וועג, פֿלעגט זי אָפּט זיך פֿאַרנעמען אָן דער זייט, אָבער אַ דאַקטאָר האָט איר דערקלערט פֿאַר משוגע און האָט געמאַכט אָן אָפּעראַציע איבער איר מאָרך.

עס איז אַ מעשה, וואָס איז ווערט צו דערמאָנען. עס האָט פֿאַסירט מיט אָן ערך צווויי צענדליק יאָר צוריק, אַ באַקאַנטער דייטשער נאַטור־פֿאָרשער, וועלכער האָט זיך פֿאַרנומען מיט שטודירן דאָס לעבן פֿון מוראָשקעס, האָט באַמערקט, אַז איין מוראָשקע פֿון דער קאָלאָניע, וואָס ער האָט שטודירט, האָט זיך אָנגעהויבן אויפֿפֿירן עפּעס משונהדיק, גאָנץ אַנדערש ווי אַלע אַנדערע מוראָשקעס. זי גייט ניט אַלע מאָל אין גראָדן וועג, ווי אַ נארמאַלע, קלאָרע מוראָשקע דאַרף גיין, נאָר זי דרייט זיך אָפּט אַראָפּ אָן דער זייט; צייטנווייז גיט זי אַ שטורך אין זייט, אָדער אַ בריק אין בויך אָן אַנדער מוראָשקע, וועלכע שטייט איר אין וועג. זי אַרבעט ניט מיט אַזאַ חשק און אויך ניט אַזעלכע לאַנגע שטונדן אָן אָפּרו, ווי די אַנדערע מוראָשקעס טוען עס. דער נאַטור־פֿאָרשער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז די מוראָשקע איז ניט ביים קלאָרן זינען און אַז אין איר איבערשטיבל איז עפּעס ניט אין אָרדנונג. ער האָט דעריבער איר באַשלאָסן צו

מאַכן אַ מאַרך־אָפּעראַציע. מיך האָט זייער שטאַרק אינטערעסירט די אומגע־ווייגלעכע אָפּעראַציע ניט בלויז דערפּאַר, וואָס אַן אָפּעראַציע אויף דעם מאַרך פֿון אַ מוראַשקע איז אַזאַ זעלטענע זאַך, נאָר דערפּאַר, וואָס עס איז אַזוי זעלטן, אַז אַ מוראַשקע זאָל משוגע ווערן. איך האָב שפּעטער געלייענט מער אייגצלהייטן וועגן דער אָפּעראַציע. זי איז דורכגעפֿירט געוואָרן זייער דערפּאָלגרייך, אָבער די משוגענע מוראַשקע האָט איר ניט איבערגעלעבט.

*

אַז די מוראַשקע איז געווען אַ משוגענע, איז קיין צוויפֿל ניט. אַ קלאָרע, נאָרמאַלע מוראַשקע מוז גיין אין גראָדן וועג, זיך ניט אָפּנייגן ניט רעכטס און ניט לינקס, ניט מאַכן קיין זיגזאַגן און ניט דרייען זיך אין דער רונד, נאָר אַלע מאָל גיין גראָד. זי טאָר ניט אַראָפּ פֿון דעם גראָדן וועג, אין וועלכן אירע זיי־דעס און עלטער־זיידער זיינען געגאַנגען. נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס איך צווייפֿל ניט, אַז די מוראַשקע איז געווען אַ משוגענע, וואָלט איך דאָך, ווען איך וואָלט געווען אויף דעם פּלאַץ פֿון דעם דייטשן נאַטור־פֿאָרשער, איר ניט געמאַכט קיין אָפּעראַציע, נאָר איך וואָלט בעסער שטודירט איר משוגעת. עס קען זיין, אַז אַ בוך וועגן משוגענע מוראַשקעס וואָלט זיין אַ סך אינטערעסאַ־טער ווי וועגן נאָרמאַלע מוראַשקעס. און עס קען זיין, אַז פֿון משוגענע מוראַשקעס וואָלט מען געקענט מער לערנען, ווי פֿון קלאָרע.

אַז פֿון מוראַשקעס קען מען זיך לערנען, וויסן מיר שוין פֿון תּנ"ך.

לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם — גיי צו דער מוראַשקע, דו פֿוי־לענצער, און זע אירע אויפֿפֿירונגען און דו וועסט קליגער ווערן — אַזוי האָט שלמה המלך, אַדער אַן אַנדערער, וואָס האָט געלעבט אַ סך שפּעטער פֿון אים, געזאָגט אין משלי.

אמת, היינט העלפֿט עס ניט, וען אָפּילו מען פֿוילט זיך ניט, וויל ווי שווער און ביטער איינער זאָל ניט אַרבעטן, קען ער אַלץ ניט אַנגרייטן פֿון זומער אויף ווינטער. אָבער איך שטעל מיר פֿאָר, אַז אין שלמה המלכס צייטן זיינען די עקא־נאָמישע באַדינגונגען געווען אַ ביסל אַנדערש ווי היינט און איך שטעל מיר אויך פֿאָר, אַז מען האָט דעמאָלט געדאַרפֿט האָבן אַ ביסל ווייניקער אויף דורכצולעבן, ווי היינט, נאָך דעם ווי מען האָט אָפּגעשאַפֿט פֿריי־קאַנטראָלן.

מילא, אַז מוראַשקעס זיינען ניט פֿויל אויף דער אַרבעט, קען קיינער ניט באַשטרייטן. מען דאַרף זיך בלויז צוקוקן צו אַ מוראַשניק און זען ווי די אַרבעט גייט דאָרטן אָן. אָפּילו אַ באַלעבאָס פֿון אַ סוועט־שאָפּ וועט ניט זאָגן, אַז מו־ראַשקעס אַרבעטן ניט גענוג.

מען זאָגט געווײנלעך: „אַרבעטאַמ ווי אַ בין", אָבער מוראַשקעס קענען זיך יעדער צייט פֿאַרמעסטן מיט בינען אין זייער אַרבעטאַמקייט. ניט מער, די אַרבעט פֿון די בינען זעט זיך מער אָן. פֿון דער אַרבעט פֿון די בינען האָבן מיר נוצן, זיי מאַכן פֿאַר אונדז האָניק, בעת די מוראַשקעס אַרבעטן בלויז פֿאַר זיך, און מיר האָבן פֿון זייער אַרבעט גאָרניט.

נאָר אויב מוראַשקעס קענען אַ סך אַרבעטן, בין איך דאָך פֿאַר זייער חכמה ניט שטאַרק איינגענומען. אַ מוראַשקע האָט אַ סך כּוח. ווען אַ מענטש זאָל אין דער

פֿראָפֿאָרציע פֿון זײַן גרייס האָבן אַזוי פֿיל כּוח ווי אַ מוראָשקע, וואָלט ער מיט אַיין בריק פֿון זײַן פֿוס געקענט אײַנווארפֿן דעם „עמפּאַיר סטעיט בילדינג". און אַט טאָקע דערפֿאַר, וואָס אַ מוראָשקע האָט אַזוי פֿיל כּוח, קען זי אַרבעטן אַ סך. אָבער וועגן איר חכמה צווייפֿלט איך זייער שטאַרק.

וועגן דער חכמה פֿון די מוראָשקעס האָט מען אַ סך געשריבן. גאָנצע ביכער זיינען אָנגעשריבן געוואָרן וועגן דעם ווי די מוראָשקעס בויען זייערע שטעט, זייערע שפּייכלערס פֿאַר שפּייז, ווי זיי האָדעווען זייערע קינדער, ווי זיי האָבן אַרגאַניזירט זייער לעבן א.א.וו. אָלץ איז זייער קלוג, מיט אַ פּלאַן און אַ טאַקט. אָבער וואָס קומט אַרויס פֿון דער קלוגשאַפֿט פֿון די מוראָשקעס, אַז זיי זיינען פֿאַרגליווערט געוואָרן אין דעם צושטאַנד פֿון זייערע אור־אַלטע זיידעס פֿון טויזנטער יאָרן צוריק. זיי האָבן פֿאַר טויזנטער און טויזנטער יאָרן קיין אייניציקע נייע זאַך ניט אויסגעקלערט. אָלץ, וואָס זיי טוען היינט, האָבן פֿונקט אַזוי געטאָן זייערע אור־עלטער־זיידעס מיט טויזנטער יאָרן צוריק. קיין שום ענדערונג. די היינטיקע מוראָשקעס גראָבן די ערד, שלעפּן משא, מאָכן וועגן און גאַסן, בויען שפּייכלערס און וואוינונגען מיט די זעלביקע מיטלען און מיט די זעלבּיקע מעטאָדן, ווי זייערע אור־עלטער־זיידעס האָבן דאָס געטאָן. די מוראָשקעס גייען נאָך אָלץ צופֿוס; זיי וויסן נאָך אַפֿילו ניט פֿון קיין אייזנבאָנען, שוין אָפּגערעדט פֿון עראָפּלאָנען. קיין אייניציקער פֿון די נאָטור־פֿאָרשער, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין דעם לעבן פֿון די מוראָשקעס, האָט ניט באַמערקט אַ טעלעפֿאָן, אַ פֿאָנאָגראַף, אַ ראַדיא אין אַ קאָלאָניע פֿון מוראָשקעס.

*

אַז די חכמה פֿון די מוראָשקעס איז ניטאָ וואָס צו באַוואונדערן, קען מען שוין זען פֿון דעם, וואָס איך האָב פֿריער דערציילט וועגן זיי, ווי זיי האָבן מאָרשירט גראָד איבער די וועגן און איבער דעם דאָך פֿון דעם הויז און עס איז זיי ניט איינגעפֿאַלן, אַז נעמען זיך אַ ביסל אַן דער זייט וועט זיין לייכטער. און דאָס האָב איך אויך געזען פֿון יענע פֿראָבעס, וואָס איך האָב מיט זיי געמאַכט, זיצנדיק אין פֿאַרק אין דעם שטילן 4טן יולי. האָבן, דאָכט זיך, מוראָשקעס, וואָס לעבן אין אַזאַ ציוויליזירטער און קולטורער שטאָט, ווי ניו־יאָרק, געדאַרפֿט האָבן אַ ביסל מער שכל, וועלן זיי לייענען אַפֿילו ניט מיינע אַרטיקלען.

און אַט דעריבער זאָג איך, אַז מיך אינטערעסירט אַ סך מער די משוגענע מוראָשקע, וואָס דער דערמאָנטער דייטשער נאָטור־פֿאָרשער האָט באַמערקט. איז דאָך אַ קלאָרע, נארמאַלע מוראָשקע באמת אַ גאַנץ נארישע, לאַנגווייליקע באַשעפֿענישׂ, וואָס טוט אַלע מאָל די זעלביקע זאַך. אַ סך אינטערעסאַנטער איז אַ מוראָשקע, וועלכע הערט אויף צו טאָן, וואָס אַלע מוראָשקעס טוען. עס איז ווירקלעך אַ שאָדן, וואָס דער דייטשער נאָטור־פֿאָרשער האָט די מוראָשקע דערקלערט פֿאַר משוגע און האָט דורך זיין אָפּפֿראַציע אויף איר מאַרך געמאַכט אַ סוף צו איר לעבן.

איך האָב חרטה, וואָס איך האָב פֿריער מיט אַזאַ זיכערקייט געזאָגט, אַז די מוראָשקע איז געווען משוגע.

עס קען זיין, אַז זי איז גאָרניט געווען משוגע, נאָר זי האָט ניט געוואָלט גיין אין די אויסגעטראָטענע וועגן פֿון אירע עלטערן־זיידעס. זי האָט אַ טראָכט געטאָן: וואָס עפּעס אַלע מאָל גיין דווקא גראָד? איז דען דער גראָדער וועג אַלע מאָל בעסטער וועג? פֿאַרוואָס ניט אויספֿרובירן אַ זייטיקן וועג, וועלכער קען זיין בעסער און קען גיכער פֿירן צום ציל?

און ווען עס שטייט אַ קאָנסערוואָטיווע מוראָשקע און זאָגט, אַז מען טאָר ניט זוכן קיין נייע וועגן, נאָר אַז מען מוז גיין אין די אויסגעטראָטענע וועגן פֿון די זיידעס און עלטערן־זיידעס, טאָ פֿאַרוואָס זאָל מען אַזא מוראָשקע ניט געבן אַ שטורך אין זייט אַדער אַ בריק אין בויך? פֿאַרוואָס באָטראַכטן אַ מוראָשקע וואָס טוט עס, פֿאָר משוגע?

אמת, ווען די אָפּעראַציע אויף דער מוראָשקע איז געמאַכט געוואָרן האָט מען געפֿונען, אַז זי האָט אַ געוויקס אויפֿן מאָרך. אָבער פֿון וואָנען איז די ראיה, אַז פֿון דעם געוויקס אויפֿן מאָרך איז די מוראָשקע משוגע געוואָרן? פֿאַרקערט, זי איז דורך דעם געוויקס גאָר קליגער געוואָרן. עפּעס האָט געדאַרפֿט פֿאַרקומען אין דעם מאָרך פֿון דער מוראָשקע, עפּעס האָט דאָרטן געמוזט אָנפֿאָנגען וואָקסן און דריקן, אַז איר מאָרך זאָל זיך אָנפֿאָנגען באַוועגן און אַז זי זאָל קלייגער ווערן.

עס איז דעריבער אַ גרויסער פֿאַרדרוס, וואָס אָט די אינטערעסאָנטע מוראָשקע איז אומגעקומען פֿון דער אָפּעראַציע. עס וואָלט געווען טשעקאָווע צו זען, ווי די מוראָשקע וואָלט זיך אויפֿגעפֿירט נאָך דעם, ווי מען האָט אויסגעשניטן דעם געוויקס פֿון איר מאָרך. וואָלט זי געוואָרן צוריק נאָרמאַל, עס הייסט, קאָנסערוואָטיוו און נאָריש ווי אַלע אַנדערע מוראָשקעס? וואָלט זי ווידער אָנגעפֿאָנגען גיין דעם אָלטן גראָדן וועג, אין וועלכן אַלע מוראָשקעס גייען? אָדער וואָלט זי צו דער אַזוי גערופֿענער נאָרמאַלקייט זיך מער ניט צוריקגעקערט?

עס גלייבט זיך מיר אייגנטלעך ניט, אַז אַ מוראָשקע, וואָס האָט אינמאָל פֿרובירט ברעכן די אָלטע מנהגים און האָט אָנגעפֿאָנגען גיין אויף נייע וועגן און האָט זיך אָנגעוענומען מיט מוט צו געבן אַ בריק די, וועלכע ווילן איר פֿאָרצאָמען דעם וועג, זאָל ווידער אָמאָל זיך אומקערן צום אָלטן. דאָס קען בלויז טרעפֿן אָמאָל ביי די באַשעפֿענישן, וואָס מען רופֿט מענטשן, וועלכע האָבן ליב צו מאַכן קונצן, אַז מען זאָל קוקן אויף זיי.

עס קען זיין, אַז אָט די מוראָשקע, ווען זי בלייבט לעבן, וואָלט געמאַכט אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין דעם לעבן פֿון די מוראָשקעס. דאָס איז אפֿשר ניט אין גאַנצן מאַרקסיסטיש, אַז איין מוראָשקע זאָל קענען מאַכן אַן איבערקערעניש, אָבער עס קען זיין, אַז די עקאָנאָמישע צושטאַנדן אין די קאָלאָניעס פֿון די מוראָשקעס זיינען שוין רייף פֿאַר אַ רעוואָלוציע. ווי האָט לענין געזאָגט? נאָר לאָמיר לאָזן צורו וואָס לענין האָט געזאָגט. איצט זאָגט סטאַלין, און ניט לענין. סטאַלין האָט אַ רעכט ביסל קאָליע געמאַכט, וואָס לענין האָט געזאָגט. נאָר וואָס לענין זאָל ניט האָבן געזאָגט, קענען די מוראָשקעס זיין רויאיק, אַז די אָרדנונג וועט ביי זיי ניט געשטערט ווערן. די מוראָשקע, וואָס האָט עס פֿרובירט, איז אָפּערירט געוואָרן און איז טויט.

און איצט וועט קען וויסן וויל לאַנג עס קען דויערן ביז אַ מוראַשקע וועט ווידער אַמאָל משוגע ווערן. עס קען דויערן גאַנץ לאַנג ביז עס וועט זיך ווידער געפֿינען אַ מוראַשקע, וואָס וועט משוגע ווערן און וועט וועלן ענדערן די אָרד־נונג.

איך שטעל זיך פֿאָר, אַז אַמאָל האָבן אויך די מוראַשקעס געלעבט ווי די מענטשן היינט — יעדער פֿאָר זיך. נאָר עס האָט זיך געטראָפֿן, אַז אַ מוראַשקע איז משוגע געוואָרן און האָט רעוואָלטירט קעגן דעם לעבן פֿון יעדער מוראַשקע פֿאָר זיך און ס׳איז דעמאָלט אינגעפֿירט געוואָרן אַ קאָמונע ביי די מוראַשקעס. זיי לעבן נאָך ביז היינטיקן טאָג אין אַ קאָמוניסטישער געזעלשאַפֿט. אָבער דער קאָמוניזם איז ביי זיי פֿאַרגליווערט געוואָרן פֿונקט ווי ביי די איצטיקע קאָמו־ניסטן. זיי האָבן זיך איינגעוואויגט, אַז זיי אַליין טאָרן ניט טראָכטן. אָט די מוראַשקע, וואָס האָט דעם קאָמוניזם ביי זיי אינגעפֿירט, טראָכט שוין פֿאָר זיי. און אויף אַזאַ אופֿן האָבן זיי מיט דער צייט אין גאַנצן פֿאַרלוירן די פֿעאיקייט צו טראָכטן. איצט דאַרף מען דעריבער אַ נייע משוגענע מוראַשקע, וואָס זאָל אויפֿרודערן דעם פֿאַרגליווערטן מוראַשניק. אָבער עס דויערט אַ לאַנגע צייט, ביז עס באַווייזט זיך אַ נייע משוגענע מוראַשקע. און ווען זי באַווייזט זיך שוין, מאַכט מען דאָס רוב אויף איר אַן אָפּפֿראַציע, און דער מוראַשניק בלייבט ווידער פֿאַרגליווערט ווי ער איז געווען.

1947

וואו שפּאַנט מען איין די פֿערד?

איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה.

אַ גאַנץ אַלטע מעשה.

דאָס איז געווען אין רוסלאַנד.

שוין לאַנג, לאַנג צוריק.

נאָך אין דער צייט, ווען אַפֿילו קאָמוניסטן האָבן געהאַלטן פֿון פֿרייע רעדע און פֿרייע פּרעסע.

ניין, עס איז נאָך געווען אַ סך פֿריער. עס זיינען נאָך דעמאָלט גאָר קיין קאָמוניסטן ניט געווען.

יאָ, עס איז אַמאָל געווען אַזאַ צייט אין רוסלאַנד. עס קען זיין, אַז אפֿשר סטאַלין אַליין איז נאָך דעמאָלט ניט געווען געבוירן.

דאָס קען אפֿשר באַטראַכט ווערן פֿאָר אַן אפּיקורסישע באַהויפּטונג. עס קען מיינען, אַז סטאַלין אַליין איז ניט מער ווי אַן איבערגייענדיקע דערשיינונג. וואָרום, אויב עס איז געווען אַ צייט, ווען סטאַלין איז ניט געווען, קען דאָך אויך קומען אַ צייט ווען ער וועט ניט זיין. און אַזוי טאָר מען ניט טראָכטן. וועגן סטאַלינען דאַרף מען טראָכטן אין די טערמינען פֿון גאָט — ער איז געווען, ער איז און ער וועט זיין, און עס איז ניטא קיין אַנדער גאָט ווי סטאַלין.

אָבער איך בין אַן אַלטער אַפּיקורס, און צווישן די אַלע געטער, וועגן וועלכע איך צווייפל, געפינט זיך אויך סטאַלין.

נאָר לאָמיך בעסער דערציילן די מעשה:

געווען אמאל אין רוסלאַנד א פּאַרוואַרפן שטעטל.

עמעצער האָט עס משמעות פּאַרלאָרן.

איין מאָל אין א שיינעם און אפֿשר גאָר אין א פּאַרוואַלקנטן פֿרימאָרגן, אָדער א ביסל שפּעטער, האָבן זיך אין שטעטל באַווויזן א פּאָר אומגעווייניקע פּאַרשוינען מיט גאַנץ מאָדנע קלאַפּערגעצייג און אינסטרומענטן. זיי האָבן געמאָסטן אַהין, געמאָסטן אָהער, געקלאַפּט פּלעקלעך, געמאָכט צייכנס, געשריבן און אַוועקגעפּאָרן.

וואָר זיינען עס געווען די אומגעווייניקע פּאַרשוינען?

הימל און ערד האָבן געשוואוירן, אז עס זאל ניט זיין קיין סודות אויף דער וועלט.

אין שטעטל האָט מען זיך גיך דערוואוסט, אז די אויסערוועווייניקע פּאָר־שוינען מיט זייערע מאָדנע אינסטרומענטן און קלאַפּערגעצייג, זיינען געווען אינזשיניערן פֿון דער גובערניע און, אז זיי זיינען עס געקומען אין שטעטל בויען אַן אייזנבאַן.

איז דאָס שטעטל אַווען כאָדאָרם, א קליניקייט, אַן אייזנבאַן!

וועט עס זיין גוט פֿאַר יידן, אָדער וועט עס זיין שלעכט פֿאַר יידן?

פֿאַר איין ייד איז עס זיכער געווען שלעכט.

פֿאַר דעם בעל־עגלה פֿון שטעטל.

אַן אַלטער בעל־עגלה, וואָס האָט יאָרן און יאָרן געפֿירט מיט זיין פֿערד און וואָגן פֿאַסאַזשירן און משא פֿון שטעטל אין שטאָט און פֿון שטאָט אין שטעטל.

נאָר איז עס מעגלעך, אז מען זאל טאַקע באמת קענען פֿאָרן אַן פֿערד?

עפּעס גלייבט זיך עס ניט.

עס ווילט זיך ניט גלייבן.

אַלע מאָל איז מען געפֿאָרן מיט א וואָגן און פֿערד, און פּלוצים וועט מען אַנפֿאַנגען פֿאָרן אַן פֿערד!

עס קען ניט זיין.

אָט זיינען דאָך אַפּילו די אינזשיניערן, ווי מען רופֿט זיי, אליין געקומען צופֿאָרן מיט פֿערד און וואָגן.

הייסט עס, אַנדערש קען מען ניט פֿאָרן.

אָבער אַלע אין שטעטל זאָגן אז יא.

מען זאָגט אפֿילו, אז דאָס, וואָס מען האָט אַנגעפֿאַנגען גראָבן הינטערן שטעטל, זאָל יאָקבי זיין אַן אַנפֿאַנג פֿאַר דעם וועג, אויף וועלכן מען וועט עס פֿאָרן אַן פֿערד.

דער בעל־עגלה קען נעבעך ניט רוען. ער גייט פֿון איין קלוגן מענטשן צו א צווייטן, נאָר אַלע זאָגן אים, אז יא, אז מען וועט פֿאָרן מיט וועגענער אַן פֿערד. אָבער ווי קען דאָס זיין?

מען דאַרף פֿרעגן ביים דאָקטאָר, ער ווייס דאָך געווים.

זאָגט, אָבער, אויך דער דאָקטאָר, אַז יאָ.

נאָר ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך צו פֿאָרן אַן פֿערד?

זינט די וועלט איז אַ וועלט, זינט מענטשן זיינען מענטשן און פֿערד זיינען פֿערד, איז מען אַלע מאָל געפֿאָרן מיט פֿערד, טאָ ווי אַזוי קען עס מיט אָמאָל ווערן אַנדערש?

און וואָס וועלן זאָגן די בעל־עגלות און די פֿערד?

אָבער דער דאָקטאָר זאָגט דאָך, אַז מען קען. און ער פֿראָבירט דעם בעל־עגלה דערקלערן דעם שכל. עס איז גאָנץ איינפֿאַך, זאָגט ער:

— האָסט אָמאָל געזען ווי עס קאָכט וואַסער אין אַ טשאַיניק?

— יאָ, געזען. אַליין געקאָכט.

— האָסטו געזען, אַז ווען דאָס וואַסער אין טשאַיניק קאָכט, הייבט זיך דאָס דעקל פֿון טשאַיניק?

— יאָ, געזען.

— איצט שטעל זיך פֿאָר, ווען צום דעקל פֿון טשאַיניק וואָלט זיין צוגעבונדן אַ שטעקל, וואָלט זיך דאָך דאָס שטעקל הייבן, ווען עס הייבט זיך דאָס דעקל פֿון טשאַיניק?

— געווים וועט עס זיך הייבן.

— און שטעל זיך פֿאָר, אַז צו דעם שטעקל איז באַפֿעסטיקט אַ רעדל, דענקסטו, אַז דאָס רעדל וועט זיך דרייען, ווען דאָס שטעקל וועט זיך הייבן אַרויף און אַראָפּ?

— ס׳וועט זיך דרייען.

— און איצט שטעל זיך פֿאָר, אַז מען האָט אַנשטאָט אַ געווייגלעכן טשאַיניק זייער אַ גרויסן טשאַיניק, זאָלן מיר עס אַנרופֿן אַ קעסל. און צום דעק פֿון קעסל איז אַנגעבונדן אַ שטאַנג און צום ענד פֿון שטאַנג איז באַפֿעסטיקט אַ רעדל. ווען מען וועט דעם קעסל אַנגיסן מיט וואַסער און אונטער אים מאַכן אַ פֿייער, וועט דאָס וואַסער אין אים אַנהייבן קאָכן. און ווען דאָס וואַסער וועט קאָכן, וועט זיך דאָס דעקל פֿון קעסל אַנפֿאַנגען הייבן אַרויף און אַראָפּ. און אַז עס וועט זיך הייבן דאָס דעקל, וועט זיך הייבן דער שטאַנג, און אַז דער שטאַנג וועט זיך הייבן אַרויף און אַראָפּ, וועט זיך דאָס רעדל דרייען. איז עס ריכטיק?

— יאָ, ריכטיק.

— איצט שטעל זיך פֿאָר, אַז מיט דעם רעדל פֿון שטאַנג איז פֿאַרבונדן אַ ראָד פֿון אַ וואָגן. דענקסטו, אַז ווען עס וועט זיך דרייען דאָס רעדל פֿון שטאַנג, וועט זיך אויך אַנפֿאַנגען דרייען דאָס ראָד פֿון וואָגן?

— יאָ, עס וועט זיך דרייען.

— נו, איז עס דאָך גאָנץ קלאָר. עס איז אַ מאַשין אַזאָ, וואָס האָט אַ קעסל מיט אַ דעקל, מיט אַ שטאַנג, מיט אַ רעדל, מיט אַ גרויסן ראָד און מיט נאָך רעדער. הייצט מען דעם קעסל, קאָכט דאָס וואַסער, הייבט זיך דאָס דעקל, באַוועגט זיך דער שטאַנג, דרייט זיך דאָס רעדל, פֿאַנגט זיך אַן דרייען דאָס גרויסע ראָד מיט די אַנדערע רעדער און עס פֿאָרט.

אַז די רעדער דרייען זיך, מוז מען דאָך פֿאָרן.

— האָסט פֿאַרשטאַנען?
— יאָ, איך האָב עס פֿאַרשטאַנען, אָבער...
— אָבער וואָס?
— איך וואָלט ווען וויסן וואו שפּאַנט מען אײַן די פֿערד...

*

די מעשה איז געענדיקט, אָבער לאָכט ניט פֿון דעם אָרעמען בעל־עגלה, וואָס האָט נאָך אַלע דערקלערונגען דאָך זיך ניט געקענט צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז מען קען פֿאָרן אָן פֿערד.

וועג אַ מענטש פֿאָרט אָפּ זײַן גאַנץ לעבן אין אַ וואָגן מיט פֿערד, איז פֿאַר אים זייער שווער זיך צוגעוואוינען צו דעם געדאַנק, אַז מען קען אַנפֿאַנגען פֿאָרן אָן פֿערד.

קליגערע און געבילדטערע מענטשן פֿון דעם דערמאָנטן קליין־שטעטל־דיקן בעל־עגלה פֿרעגן נאָך אָפֿט היינט אַזעלכע פֿראַגן, וואָס זיינען גאַנץ שטאַרק ענלעך צו דעם בעל־עגלהס פֿראָגע — וואו שפּאַנט מען אײַן די פֿערד?

פֿראָבירט נאָר אַרויסזאָגן אײַנעם אַ געדאַנק, וועלכער איז אים גאַנץ נײַ, וועט עס אײַך אָפֿט גאָרניט העלפֿן, וואָס איר וועט אייער געדאַנק דערקלערן מיט אַלע איינצלהייטן און איר וועט פֿאָרויס פֿאַרענטפֿערן אַלע מעגלעכע קשיות, וואָס קענען אײַך געשטעלט ווערן, וואָרום צום סוף פֿון אַלע אייערע דער־קלערונגען וועט אײַך געשטעלט ווערן די פֿראָגע: וואו שפּאַנט מען אײַן די פֿערד?

יעדער, וואָס האָלט לעקציעס, נאָך וועלכער עס ווערן געשטעלט פֿראָגן, קען אײַך דערציילן פֿון זײַן דערפֿאָרונג, אַז די מייסטע פֿראָגן, וואָס ווערן אים געשטעלט זיינען ענלעך צו די, וואָס דער דערמאָנטער בעל־עגלה האָט געשטעלט דעם דאָקטאָר נאָך זײַן דערקלערונג וועגן דער אײזנבאַן.

איך קריג אָפֿט בריוו פֿון לעזער וועגן פֿאַרשיידענע פֿראָגן, וואָס מיר קומט אויס צו באַרירן אין מײַנע אַרטיקלען, און פֿון זיי דערווײַז איך זיך, אַז אײַך האָב געלעבט אין אַ טעות, ווען איך האָב געגלייבט, אַז מיר האָט זיך אײַנגע־געבן קלאָר צו מאַכן אַ געדאַנק, וואָס מיר האָט זיך געוואָלט קלאָר מאַכן. אין די בריוו געפֿין איך אויך אַזאַ אופֿן אַדער אויף אַן אַנדערן, מיט אַזעלכע ווערטער אַדער מיט אַנדערע, די אַלטע פֿראָגע פֿון בעל־עגלה — „און וואו שפּאַנט מען אײַן די פֿערד?"

מען דערציילט אַ וויץ וועגן אַ פֿרומען ייד, וועלכער האָט בשום אופֿן ניט געגלייבט, ווען מען האָט אים דערציילט, אַז מען האָט געזען זײַן זון עסן תשעה־באב אין אַ גויישן רעסטאָראַן. עס קען ניט זײַן, האָט דער פֿרומער ייד פֿאַר־זיכערט, וואָרום ווי אַזוי האָט ער געקענט עסן, ווען תשעה־באב לייגט מען אין דער פֿרי צום דאָוונען קיין תפֿילין ניט. און פֿאַרן לייגן תפֿילין טאָר מען ניט עסן.

דאָס איז אָבער אַ געדאַנקען־גאַנג, וואָס מען קען גאַנץ אָפֿט אָנטרעפֿן ניט בלויז בײַ פֿרומע בטלנישע יידן, נאָר אויך בײַ גאַנץ מאָדערנע מענטשן. פֿראָ־בירט זיך נאָר מיט זיי פֿונאַנדערערדן וועגן זאַכן, וועלכע זיינען זיי פֿרעמד

און וועגן אידעען, וועלכע זיינען וויט אָדער קעגנגעזעצט פון די, פֿאַר וועלכע זיי האַלטן זיך, און איר וועט באַקומען אַן ענלעכן ענטפֿער.

מייסטנס הערט מען די פֿראַגע „וואו שפּאַנט מען אייַן די פֿערד?" וועט מען רעדט וועגן סאָציאַליזם. איר פֿרובירט מאַלן אַ בילד פון אַ מענטשלעכער געזעלשאַפֿט, וועלכע איז אין גאַנצן ניט ענלעך צו דער היינטיקער. און וועט איר זענט פֿאַרטיק, קען אייך אַ יונג פֿרעג טאָן: און וואו וועט מען נעמען אַ שוחט צו קוילענען כּפֿרות?

פֿון די פֿראַגן, וואָס מען שטעלט אייך, קענט איר ניט אַלע מאָל וויסן, אויב מען האָט אייך פֿאַרשטאַנען אָדער ניט. איר קענט אָבער מייסטנס וויסן פֿון די פֿראַגן, וואָס פֿאַרֶ געדאַנקען־גאַנג די פֿראַגע־שטעלער האָבן און אין וואָס זיי גלייבן. איינער קען גאַנץ גוט פֿאַרשטיין, וואָס איר זאָגט אים. אָבער עס קלינגט אין זיינע אויערן אַזוי פֿרעמד, אַז ער קען זיך ניט אַרײַנלעבן אין דעם, וואָס איר האָט אים געזאָגט. און די פֿראַגע, וואָס ער שטעלט אייך, קומט ביי אים ניט פֿון דעם נייעם געדאַנק, וואָס איר האָט דערקלערט, נאָר פֿון די געדאַנקען, מיט וועלכע אים איז אַזוי שווער זיך צו שיידן.

די פֿראַגע פֿון דעם בעל־עגלה — „וואו שפּאַנט מען אייַן די פֿערד?" — איז געקומען דערפֿון, וואָס ער האָט נאָך אַלע דערקלערונגען פֿון דאָקטאָר זיך דאָך ניט געקענט באַפֿרייען פֿון זיין בעל־עגלהשן געדאַנקען־גאַנג. און אַזוי איז עס אויך מיט אַלע אַנדערע, וועלכע שטעלן פֿראַגן, וואָס זיינען ענלעך צו דער בעל־עגלהשער פֿראַגע.

עס איז בלויז אַן אונטערשייד אין די ווערטער, אין דער פֿאָרם, אָבער דער תּוך פֿון דער פֿראַגע איז דער זעלביקער.

אָבער דער ענדלעכער רעזולטאַט איז, אַז דער בעל־עגלה האָט מיט דער פֿראַגע „וואו שפּאַנט מען אייַן די פֿערד?" ניט פֿאַרמידן די איינפֿירונג פֿון אייזנבאַן אין זיין שטעטל. ער אַליין איז שפּעטער געפֿאָרן מיט דער אייזנבאַן, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער האָט אויך שפּעטער ניט פֿאַרשטאַנען דעם שכל וויִ אַזוי די אייזנבאַן פֿאָרט אַן פֿערד.

נאָר ער האָט זיך שוין אַזוי צוגעוואוינט צו דער אייזנבאַן און זי איז געוואָרן פֿאַר אים אַזוי נאַטירלעך, אַז עס איז אים שוין מער אַפֿילו ניט איינגעפֿאַלן צו זוכן וואו מען שפּאַנט אייַן די פֿערד.

1935

VI

רייזע־באַשרייבונגען

מיין רייזע אין ארץ־ישראל
מיינע צווייַ באַזוכן אין דער ליטווישער מלוכה
קיוראַסע

מיין רייזע אין ארץ־ישראל*

אויפן וועג

עס איז געווען ווינטער פון 1921, וועז מיר האָט זיך פֿאַרגלוסט אַ קוק צו טאָן, ווי די וועלט אויף יענער זייט פֿון ים אוקינוס זעט אויס נאָך דער גרויסער וועלט־מלחמה. איך האָב געוואָלט זען איראָפּע, וועלכע איך האָב שוין איבער צוועלף יאָר פֿאַרלאָזן, אָן איך האָב אויך געוואָלט זען פּאַלעסטינע, וועלכע איך האָב נאָך קיין מאָל ניט געזען.

דעם 19טן מערץ האָב איך זיך געזעצט אין ניו־יאָרקער האָפֿן אויף דער גרויסער ענגלישער שיף „אָלימפּיק" אָן האָב אָנגעפֿאָנגען פֿאָרן.

די רייזע אויפֿן שיף איז געווען לאַנגוויליק. עס מוז זיין לאַנגוויליק. פֿאַר דעם צווועק איז דאָך דער ים באַשאַפֿן געוואָרן.

דער ים איז זייער אַ לאַנגוויליקע באַשעפֿענישׂ. אַבער אַ כוואַליע אָן ווינד דער אַ כוואַליע. אַמאָל אַ גרעסערע, אַמאָל אַ קלענערע, אַבער קיין אָנדער זאַך, ווי וואָרפֿן כוואַליעס וויים דער ים ניט. פֿון אָנפֿאַנג איז עס אינטערעסאַנט צו קוקן אויף דער אומענדלעכער גרויסער וואַסער־מאַסע, וועלכע האָלט זיך פּסדר אין איין וויגן. דאָס אויג האָט הנאה פֿון דעם פֿאַרבן־שפּיל, וועלכע די ליכט־שטראָלן פֿון דער זון באַשאַפֿן אין וואַסער. ביסלעכווייז אָבער, ווערט נמאס קוקנדיק. עס חזרט זיך פּסדר איבער דאָס זעלביקע.

פֿאַר פֿאָעטן אפֿשר איז דער ים אַ גוטע טעמע צו שרייבן פֿאָעטישע גראַמען אָדער סתם אַזוי אַ לידישן אויסגוס וועגן דעם שטענדיקן אומרואיקן וואַסער־קעסל, וועלכער רוישט און וואַרפֿט זיך אין קדחת. פֿאַר אַ פּראָזאַאישן מענטשן, אָבער, איז דער ים זייער אַ לאַנגווייליקע זאַך, די לאַנגווייליקסטע זאַך, וואָס גאָט האָט באַשאַפֿן אויף זיין וועלט.

איך שטעל מיר פֿאָר, אַז גאָט האָט דעם ים באַשאַפֿן, וועז ער איז געווען מיד און שלעפֿעריק. ער האָט אים באַשאַפֿן דורך אַ געענץ, וויי בלויז דורך אַ מידן שלעפֿעריקן געענץ קען אַזאַ זאַך באַשאַפֿן ווערן.

איך גלייב, אַז אַפֿילו פֿאַר פֿאָעטן מוז דער ים זיין אַ גאַנץ לאַנגווייליקע באַשעפֿענישׂ, וואָרום זיי האָבן געמוזט פֿאַרבריכן אַ סך פֿאַנטאַזיע אים אינטערעסאַנטער צו מאַכן כאָטש אויפֿן פֿאַפּיר. זיי האָבן אים אָנגעפֿילט מיט פֿאַנטאַסטישע נימפֿן, מיט וואַסער־געטער אוז מיט שדים.

ליידער האָב איך אָבער, פֿאַר די עטלעכע טעג, וואָס איך בין געפֿאָרן אויפֿן ים, ניט געזען קיין איין נימפֿע, ניט איין וואַסער־גאָט אוז ניט איין וואַסער־

---

* קאַפּיטלען פֿון בוך מיטן זעלבן נאָמען, אַרויסגעגעבן פֿון פֿאַרלאָג „די וועלט", וואַרשע, 1923.

טייוול. בלויז הימל און וואסער. א לאנגווייליק צעדרייט וואסער און א לאנגווייליקער כמורנער הימל. דאס אויג ווערט מיד קוקנדיק און עס פאנגט אן נודיען אויפן ארצן.

וואלטן כאטש די פיש, וואס מען זאגט, אז זיי זיינען פאראן אין ים, זיך אמאל באוויזן אויפן וואסער, וואלט זיך די גרויסע ים־וויסטעניש א ביסל ווייניקער געפילט. נאר איך הער אויף צו גלייבן, אז אין ים זיינען פאראן פיש. אויב זיי זיינען דארטן אמאל געווען, האבן זיי געמוזט אויסשטארבן פון לאנגווייליקייט.

און אפשר האב איך א טעות. לאנגווייליק איז בלויז אונדז פאסאזשירן, ווען כע לעבן אויפן ים אויף אלעם פארטיקן און גייען ארום גאנצע טעג אן א ברעקל ארבעט, ניט וויסנדיק, וואו די צייט אהינצוטאן. די פיש, אבער זיינען א גאנצן טאג פארנומען, מיט זוכן חיונה, זיי מוזן נעבעך שווער ארבעטן אויף א לעבן און זיי האבן קיין צייט ניט זיך צו לאנגווייליקן.

נאך א קנאפע זעקס טעג האט זיך מיין לאנגווייליקע רייזע אויפן וואסער געענדיקט און איך האב אנגעהויבן רייזן אויף דער יבשה, אבער, עס זיינען געווען צייטן, וען די רייזע אויף דער יבשה איז געווען לאנגווייליקער, ווי אויפן ים. איך בין דורכגעפארן כמעט גאנץ אייראפע און אויסגעפארן אויף כמעט אלע אייזנבאנען פון דער באנייטער אייראפע. און אין מאנכע אייראפעאישע מדינות, באזונדערס אין די נייע, האט זיך מיר געדוכט, אז וען איך וואלט געגאנגען צופוס, וואלט איך שנעלער געקומען וויי פארנדיק מיט דער באן. אין אייראפע אילט מען זיך ניט. מענטשן האבן דארט א סך צייט. פון וואנען זיי נעמען אזוי פיל צייט, וויס איך ניט, אבער זיי האבן. דאס האט מען בלויז אין אמעריקע אויסגעטראכט, אז צייט איז געלט. וען דאס וואלט געווען אמת, וואלטן די מענטשן אין אייראפע, וועלכע האבן אזוי פיל צייט, געדארפט זיין שטיין־רייך.

דער וועג אין ארץ־ישראל

אן אלטער חלום מיינער, א חלום פון מיינע חדר־יארן נאך, איז פארווירקלעכט געווארן. איך פאר אין ארץ־ישראל. איך פאר זען דאס אלטע לאנד, מיט וועלכן עס איז פארבונדן די פארגאנגנהייט פון דעם יידישן פאלק, מיין פאלק; דאס לאנד, וואס לעבט נאך היינט אזוי פריש אין דעם זכרון פון א גרויסן טייל פון יידישן פאלק און וואס דערוועקט נאך ראמאנטישע געפילן אין די הערצער אפילו פון אזעלכע, וואס האבן שוין לאנג אויפגעגעבן די האפנונג און דעם גלויבן אין דער מעגלעכקייט צוריק צו פארבינדן דאס אלטע פאלק מיט דעם אלטן לאנד.

די וועגטער „ארץ־ישראל", ארום וועלכע עס האבן זיך אזוי פיל פאנטאסטישע חלומות געווענט אין מיינע חדר־יארן און וועלכע האבן אויך שפעטער אזוי פיל ראמאנטישע געפילן אין מיין הארצן ארויסגערופן, האבן נאך היינט ניט אין גאנצן זייער ראמאנטישע קראפט פארלוירן.

„פאלעסטינע" איז א טרוקן פאליטיש ווארט, וואס רעדט ניט צום הארצן און ניט צו דער נשמה. „פאלעסטינע" דערמאנט אייך בלויז א פאליטישע באוועגונג, אין וועלכער איר גלייבט ניט. ארץ־ישראל איז אבער פול מיט רא־

מאַנטיזם, מיט פּאַנטאַזיע, מיט חלומות און בענקעניש. איך בין געפֿאָרן אין ארץ־ישׂראל.

*

איך בין געפֿאָרן אויפֿן אַלטן יידישן וועג — צוערשט אין מצרים(עגיפּטן) און פֿון דאָרט קיין ארץ־ישׂראל. ניט מער אין מצרים בין איך אַ ביסל אָנדערש געפֿאָרן, ווי מיין עלטער־זיידע יעקב מיט זיינע קינדער זיינען געפֿאָרן.

איך בין געפֿאָרן מיט אַ שיף פֿון טריעסט אין אַלעקסאַנדריע. אַ גאַנץ אַנגענעמע רייזע, וועז דער ים איז רואיק און שטיל.

אָמאָל, אין די אַלטע צייטן, איז אַלעקסאַנדריע געווען אַ וויכטיקער יידישער צענטער, אַ צווייטער ירושלים. אַלעקסאַנדריע האָט אָפֿילו אַ בית־המקדש געהאָט און האָט גרויס קאָנקורענץ ירושלים געמאַכט. דאָס אָפּגעשוואַכטע ירושלים האָט געדאַרפֿט פֿירן אַן אָנגעשטרענגטן קאַמף קעגן דער אויפֿבליענדיקער אַלעקסאַנדריע. און עס איז געווען אַ צייט, וועז אַלעקסאַנדריע האָט די אויבערהאַנט געגומען. היינט אָבער וויסן וויניק יידן, וואָס פֿאָראַ גרויסע ראָלע אַלעקסאַנדריע האָט געשפּילט אין דער יידישער געשיכטע. אַלעקסאַנדריע האָבן יידן פֿאַרגעסן, ירושלים אָבער געדענקען זיי נאָך אלץ.

*

די שיף איז זייער וויניק באַזעצט. עס פֿאָרן אויף איר ניט מער ווי פֿערציק אָדער פֿופֿציק פּאַסאַזשירן, שוין דריטע קלאַס און צווישנדעק אַריינגערעכנט. פּלאַץ איז פֿאַראַן פֿאַר עטלעכע הונדערט. דאָס ביסל פּאַסאַזשירן טיילן זיך אין פֿאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן — ענגלענדער, אַמעריקאַנער, איטאַליענער, פֿראַנצויזן, שווייצאַריער, האָלענדער, בעלגיער, עגיפּטער, סיריער, עסטרייכער, יידן, כינעזער און אינדיער. די צאָל יידישע פּאַסאַזשירן איז זייער אַ קליינע. אין גאַנצן זיינען מיר פֿינף יידן אויפֿן שיף. איינער פֿאָרט אין קאַירא און די איבעריקע פֿיר אין פּאַלעסטינע.

גערעכנט האָב איך צו טרעפֿן אויפֿן שיף אַ רעכט ביסל יידן. עס איז גראָד איצט אין רעכטן מיטן סעזאָן פֿון זומער־רייזעס און אין יעדער רייזע־ביורא, וואו מיר איז אויסגעקומען צו זיין, האָב איך געטראָפֿן אַ רעכט ביסל יידן. איך האָב אָזוֹא, געזען, אַז אַ רעכט ביסל יידן מאַכן זומער־רייזעס אין פֿאַרשיידענע פּלעצער. איך בין דעריבער געווען באַרעכטיקט צו גלייבן, אַז וויניקסטנס וועלן כאַטש אַ טייל פֿון דער גרויסער צאָל יידישע לוסט־רייזנדע פֿאָרן אויף אַ באַזוך אין פּאַלעסטינע. עס האָבן דאָך אָזוי פֿיל רייכע יידן אין דער לעצטער צייט זיך דערקלערט אין ליבע צו פּאַלעסטינע. און זיינען דאָך פֿאַראַן אָזוי פֿיל רייכע ציוניסטן אויף דער וועלט, וועלכע זאָגן, אַז זיי בענקען נאָך דעם יידישן לאַנד. האָב איך אָבער אַ טעות געמאַכט אין חשבון. אייניקע גויים האָב איך גראָד געטראָפֿן אויפֿן שיף, וועלכע פֿאָרן אין פּאַלעסטינע אויף אַ לוסט־רייזע. יידן אָבער, קיין אייגעם ניט. פֿון די דריי פּאַלעסטינע־פּאַסאַזשירן, אויסער מיר, איז אייגער אַ חסידישער יונגערמאַן פֿון גאַליציע, וועלכער פֿאָרט אין ירושלים זיך באַזעצן, און צוויי זיינען יונגע בחורים פֿון קאַנאַדע, וועלכע וויסן נאָך אַליין ניט געוויס, וואָס זיי וועלן טאָן אין פּאַלעסטינע. זיי רעכענען, אַז זיי וועלן דאָרט

באַקומען שטעלעס ביי דער ענגלישער רעגירונג און וועלן קענען פֿאַרבלייבן אין פֿאַלעסטינע אויף שטענדיק. וואו אַבער עס זיינען די רייכע יידן, וועלכע בענקען אזוי שטאַרק נאָך פֿאַלעסטינע, וויסן איך ניט. אויפֿן וועג האָב איך זיי אַלנפֿאַלס ניט געטראָפֿן.

אין אַלעקסאַנדריע

עמעצער, אַ לץ, האָט געוואָלט מאַכן אַ שפּאַס און זען ווי עס וועט אויסקומען אַ שטאָט, ווען מען וועט אין איר אַרײַנלאָזן אַלע מינים פֿעלקער און מענטשן, וואָס די וועלט פֿאַרמאָגט און זיי לאָזן דאַרטן פֿריי לעבן ווי יעדן איינעם געפֿעלט און ווי יעדער איינער איז געוואויינט. האָט דער דאָזיקער לץ אויסגעבויט די שטאָט אַלעקסאַנדריע און ער האָט געהאָט מער שפּאַס, ווי זיין האַרץ האָט אים נאָר געקענט גלוסטן.

אין אַלעקסאַנדריע האָט זיך צונויפֿגעמישט אין איין קאָשע שטיקער פֿון דער מאַדערנער אייראָפּע און רעשטן פֿון די אָפּגעשטאָנענסטע טיילן פֿון אַריענט. איר געפֿינט אין אַלעקסאַנדריע הייזער, וועלכע זיינען געבויט נאָך דעם לעצטן ווארט פֿון דער אייראָפּעאישער אַרכיטעקטור, און איר געפֿינט דאַרטן הייזער, וואָס דערמאָנען אייך אין די צייטן פֿון יציאת־מצרים. פֿון אין זייט זעט איר מענער און פֿרויען, וועלכע גייען אָנגעטאָן נאָך דער לעצטער פּאַריזער מאָדע, און פֿון דער אַנדערער זייט זעט איר מענער און פֿרויען, וועמען קליידונג עס דערמאָנט אייך די ביבלישע צייטן. און אַלע זיינען צונויפֿגעמישט אין איין קנויל. אָט גייט אַ דאָמע אין אַ קורץ קליידל, קוים ביז די קני, אַ בלוזע מיט קוים אַ סימן פֿון אָרבל, אַ הוט באַפֿעדערט און באַמלימלט פֿון אַלע זייטן און ביי איר זייט רוקט זיך שטיל פֿאַרבי עפּעס אַ באַשעפֿעניש אַרומגעוויקלט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס אין אַ שוואַרצן טוך, פֿאַרשלייערט מיט אַ טיכל און אַזאַ שפּולכל איבער דעם אויבערשטן טייל פֿון נאָז, אַז איר זאָלט בשום אופֿן ניט קאָנען זען, וואָס פֿאַראַ פּנים דאָס דאָזיקע באַשעפֿעניש האָט. איר שטויסט זיך בלויז אָן, אַז דאָס איז אָן אַראָבישע פֿרוי. און אָט גייט אַ יונגערמאַנטשיק אויסגעפּוצט אין עסיק און האָניק מיט אַ מאָנאָקל אין אויג. וויזיט אויס, ערשט פֿון לאָנדאָן געקומען, און ביי זיין זייט גייט עפּעס אַ מין מענטש אין אַ לאַנג העמד, אַרומגעוויקלט פֿון אויבן מיט אַ האַלב גרויער קאַלדרע, וועלכע הייבט זיך אָן פֿון קאָפּ און ענדיקט זיך ביז זיינע באַרוועסע פֿיס, און דאָס איז זיין גאַנצע באַקליידונג.

אין יעדער גאַס קענט איר זען אַ געמיש פֿון קאָפּעלישן און טורבאַנען, היטלען און פֿעשקעס, זשאַקעטן און כאַלאַטן — אָן אמתע אויסשטעלונג פֿון אַלע מינים קליידער, וואָס מענטשן טראָגן אין אַלע פֿינף טיילן פֿון דער וועלט. און אַלץ איז צונויפֿגעמישט, צונויפֿגעדרייט אין איין קנויל, און עס איז אַ ליאָרם, אַ געטומל אַזש פֿאַרטויבט צו ווערן. דאָ פֿליט אַ העכסט מאָדערנער אויטאָמאָביל און בלאָזט שופֿר אויף דער העכסטער אָקטאָווע, און דאָ יאָגט זיך אַן אַראָבער מיט אַ לאַנג העמד, זיין אייגציקע באַקליידונג, נאָך זיין שעפּסל, וואָס האָט זיך דערשראָקן און האָט זיך העכסט־פּענדום־פּענדום געלאָזן לויפֿן פונקט דעם אויטאָמאָביל אַנטקעגן. דער אַראָבער שרייט מיט באַנומענע קולות און שעלט דעם

שאַפֿער פון דעם אויטאָמאָביל מיט אַלע קלֿלות פון דער תוכחה, און דער שאַפֿער, אַן עגיפּטער אַדער טערק, קען אויך די קונסט פון שעלטן און ער ענטפֿערט אַפֿ אויפֿן קול פּסוק פֿאַר פּסוק.

אַלע שפּראַכן פון דער וועלט הערט מען אין אַלעקסאַנדריע. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די אַראַבישע שפּראַך הערט זיך מער פֿאַר אַלע. נאָר אַראַביש קומט פֿראַנצויזיש. ענגליש פֿאַרנעמט דעם דריטן פּלאַץ. נאָר ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די אַראַבער אין אַלעקסאַנדריע האָבן אויף מיר געמאַכט ניט קיין איבעריק געהויבענעם אינדרוק, בין איך דאָך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז אין דער צייט פון יאָר, וועט איך בין אַנגעקומען אין אַלעקסאַנדריע, איז די באַקוועמסטע זאַך צו זיין אַן אַראַבער. עס איז געווען מוראדיק הייס, אַן אמתע גיהנום־היץ, און איך האָב באמת מקנא געווען די אַראַבער פֿאַר זייערע לייכטע זומערדיקע בגדים, וואָס באַשטייען בלויז פֿון איין העמד, אין וועלכן עס איז אַזוי באַקוועם צו זיצן אין שאַטן ערגעץ ביי אַ וואַנט און דרעמלען.

אין דער הויפּטשטאָט פֿון מצרים

איך האָב ניט געהאַט די געלעגנהייט אַנצוקוקן אַלעקסאַנדריע, ווי געהעריק איז. איך האָב אַפֿילו ניט געזען דעם באַרימטן ספֿינקס, וועלכער געפֿינט זיך ביי אַלעקסאַנדריע. די באַדינער אין האָטעל, וואו איך בין איינגעשטאַנען האָבן מיך איינפֿאַך אַנגעשראָקן און מיך גאָנץ דרינגענד געראַטן, אַז איך זאָל אויסמיידן די טיילן פֿון שטאָט, וואו עס וואוינען בלויז אַראַבער און איך זאָל בעסער פֿאַר־בלייבן אין דעם אייראָפּעאישן טייל פֿון שטאָט. זיי האָבן מיר דערקלערט, אַז נאָך די שרעקלעכע בלוטיקע פּאַסירונגען, וועלכע זיינען פֿאַרגעקומען די לעצטע וואָך פֿון מאַי, איז עס גלייכער פֿאַר אַן איראָפּעער אַדער אַן אַמעריקאַנער, צו־ליב זיכערהייט וועגן, אויסצומיידן די טיילן פֿון שטאָט, וואו בלויז אַראַבער וואוינען. און אַזוי ווי אַ ייד איז אין אַלגעמיין אַ שטיקל פּחדן און אַזוי ווי איך האָב קיין שום חשק ניט געהאַט דורכגעשאַסן צו ווערן פֿון אַן עגיפּטישן אַראַבער און ווערן אַ שוכן עפֿר אין מצרים, האָב איך געפֿאָלגט די עצה פֿון די האָטעל־באַ־דינער און ניט געזוכט קיין צו נאָענטע באַקאַנטשאַפֿט מיט פֿרעמדע לאַנדסלייט. איך בין דעריבער פֿון אַלעקסאַנדריע אַוועקגעפֿאָרן אויפֿן צווייטן טאָג, ווי איך בין אַהינגעקומען. דערפֿאַר האָב איך קאַירע, די הויפּטשטאָט פֿון מצרים שוין אַנ־געקוקט געהעריק. אין קאַירע זיינען קיין אומאַרדנונגען ניט פֿאַרגעקומען די לעצטע צייטן און איך האָב דאָרטן קיינעם ניט געפֿונען, ווער עס זאָל מיך אַנשרעקן. אין קעגנטייל, ווי איך בין נאָר פֿון וואָגאָן ארויס, האָב איך שוין גע־האַט אַ מנין אַראַבער אַרום זיך, וועלכע האָבן זיך אַנגעבאָטן צו זיין פֿירער און מיר וויזן וואָסערע וואונדער קאַירע פֿאַרמאָגט. און זיי וועלן עס מיר טאָן פֿאַר זייער ביליק. בלויז פֿינף שילינג אַדער צוואַנציק פּיאַסטער. און אויינער האָט מיר בסוד פֿאַרטרויט, אַז ער איז גרייט מיך צו פֿירן, וואוהין איך ווייל נאָר פֿאַר צווי שילינג. דאָס איז ווירקלעך אַ מציאה. וואָרום איר דאַרפֿט וויסן, אַז מיין אַמעריקאַנער גבירות האָט פֿלוצים אויפֿגעהערט, ווי איך בין אין מצרים אַנגעקומען. איך האָב אַנגעהויבן בייטן מיינע אַמעריקאַנער דאָלאַרן אויף עגיפּטישע פֿונטן. איך בין

די גאַנצע צייט פֿון מיין רייזע געוואויגט געווען צו קריגן פֿאַר מיינע אַמעריקאַנער דאָלאַרן אַ הויפֿן מיט געלט. און דאָ פֿלוצים דרייט זיך איבער דאָס רעדל און מיין אַמעריקאַנער דאָלאַר ווערט אויס יחסן. עס איז גאָר פֿאַרקערט. איך שלעפּ אַרויס פֿון קעשענע אַ רעכט פּעקל דאָלאַרן און קריג פֿאַר זיי בלויז עטלעכע פֿונטן. און וואָלטן כאָטש די פֿונטן האָבן אַ ממשות, איז דאָס אויך ניט. זיי צעשמעלצן פּשוט אין די הענט. מען שלעפּט פֿון אייך די פּיאַסטערס פֿונקט מיט אַזאַ לייכטקייט ווי אין פּויליַן די מאַרקן. דער אונטערשייד איז אַבער, וואָס פֿאַר אַ דאָלאַר קריג איך דאָ בלויז פֿינף און צוואַנציק פּיאַסטערס בעת אין פּוילן פֿלעג איך קריגן אַ פֿולע קעשענע מיט מאַרקן.

נאָר אַז יידן איז ניט באַשערט קיין מציאה, קען זי אים אַרייננקומען אין שטוב אַריין און ער וועט זי ניט קריגן. איך האָב מיין מציאהדיקן פֿירער געהייסן קומען צו מיר אין האָטעל און פֿון דאָרטן וועל איך גיין מיט אים זען די שטאָט און אירע וואונדער. האָט מען אָבער אים אין האָטעל ניט אַרייַנגעלאָזן, וויל דער פֿאָרטער פֿון האָטעל האָט זיך זיינע פֿירער, וועלכע ער רעקאָמענדירט און פֿון וועלכע ער קריגט אַ חלק. פֿאַרשטייט איר דאָך שוין, אַז ביי דעם האָטעל־פֿאָרטערס פֿירער האָב איך שוין קיין מציאה ניט געהאַנדלט.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די ערשטע זאַך מוז מען זען די פֿירמידן מיט דעם הויכן ספֿינקס, וויייל עס איז פֿאַראַן אַ סברא, אַז מיינע עלטער־זיידעס האָבן זיי געבויט. איך האָב זיי געזען. און טאָקע גערירט אויף אַ קעמל אויך. און ניט נאָר אויף אַ קעמל נאָר אויך אויף אַ מויל־אייזל. צו די פֿירמידן בין איך גערירט אויף אַ קעמל און צוריק אויף אַ מויל־אייזל, כדי צו פֿאַרזוכן דעם טעם פֿון ביידע. און עס פֿאַרשטייט זיך אויך, אַז איך בין געווען אין די קאַטאַקאָמבן און אין דעם טעמפּל, וועלכע געפֿינען זיך ביי די פֿירמידן און אין זיי געזען ווי די מלכים פֿון מצרים זיינען געווען באַגראָבן און וואָסערע קינסטלער די עגיפּטער פֿון קנאַפּע פֿינף טויזנט יאָר צוריק זיינען געווען אין אַרכיטעקטור און אין סקולפּטור־אַרבעט. און פֿאַר צען פּיאַסטערס האָט מיר אַן אַראַבער געוויזן אַ קונץ, ווי אַזוי ער קען אין צען מינוט צייט אַרויפֿדראַפּען זיך ווי אַ קאַץ ביז צום שפּיץ פֿון העכסטן פּירמיד און אַראָפּקלעטערן צוריק. דער דאָזיקער אַראַבער איז מיר פֿלוצים ווי פֿון זאָמד אַרויסגעוואַקסן און אַזוי פֿלוצים פֿאַרשוואונדן. און אַזוי האָט זיך יעדער מאָל עפּעס אַן אַנדערער אַראַבער זיך פֿלוצים באַוויזן ביי מיין זייט און איז פֿלוצים נעלם געוואָרן. יעדער איז געקומען מיר עטוואָס אָנבאָטן. איינער עפּעס אַ קונץ; דער צווייטער מיט אַן עגיפּטישן אַרטיקל, וועלכער איז, ווי ער פֿאַרזיכערט מיך, מער ווי זעקס טויזנט יאָר אַלט; דער דריטער מיט אַ שטיק גראַניט, אַדער אַלבאַסטער־שטיין פֿון טעמפּל; דער פֿערטער איז גרייט מיר אויסצולייענען פֿון מיין האָטל מיין גאַנצע פֿאַרגאַנגענהייט און מיר זאָגן, וואָס מיין צוקונפֿט וועט זיין; דער פֿינפֿטער האָט פֿאַר מיר אַזאַ מין ציגאַרעטן, וואָס ווען איך רויכער זיי וועל איך תמיד זיין שטאַרק, געזונט און יונג. אין די היצן וועל איך זיך פֿון זיי פֿיל קיל און אין קעלט וועט מיר פֿון זיי וועלן וואַרעם. איך קען מיט זיי שטיל מיין דורשט אוּן מיין הונגער, אַזונדערס זיינען זיי גוט פֿאַר פֿאַרדייאונג און קענן קאָפֿווייטאָג. ועל כולם וועט זיך יעדע שיינע דאָמע אין מיר פֿאַרליבן, ווען איך וועל רייכערן איינעם פֿון די ציגאַרעטן אין איר

קעגנוואַרט, זי דאַרף בלויז דערשמעקן דעם ריח און זי פֿאַרליבט זיך אין מיר. און מיין פֿירער באַשטעטיקט אויף זיין הן צדק, אַז אַלץ וואָס דער ציגאַרעטן־סוחר דערציילט מיר וועגן זיין סחורה, איז דורכאויס אמת.

פֿון אַנפֿאַנג אַמוזירט מיך די גאַנצע געשיכטע, ווי אין אַראַבער נאַכן אַנדערן וואַקסן אַרויס ביי מיין זייט און דרייען מיר אַ קאָפּ מיט פֿאַרשיידענע זאַכן. ביסלעכווייז אַבער פֿאַנגען זיי מיר אָן צו דערצײַלן. איך הייב אָן פֿילן, ווי זלידנע פֿליגן וואַלטן זיך אויף מיר אַנגעזעצט און איך קען פֿון זיי ניט פּטור ווערן. טרייב איך אַפֿ אין זלידנע פֿליג, קומט אָן אַן אַנדערע. און ווען איר ווילט וויסן, וואָס אָן אמתע זלידנע פֿליג באַדייט, דאַן קומט אין קאַירע. זיי זײַנען פֿונקט ווי די דאַרטיקע אַראַבער. אַז זיי זעצן זיך אָן אויף אײַך, קענט איר זיי בשום אופֿן ניט אָפּטרייבן פֿון זיך. יעדער טראָגט דאַרטן דעריבער אַ ביינטל לאַנגע האָר, וואָס זעט אויס ווי אַ פֿערדישער עק, אײַגעפּאַסט אין אַ הענטל, כּדי אָפּצוטרייבן די פֿליגן פֿון זיך. קעגן די זלידנע אַראַבער אַבער, איז ניטאָ קיין מיטל ווי זיי אָפּצוטרייבן פֿון זיך.

*

ווילט איר דאָך אפֿשר וויסן, וואָס איך האָב געפֿילט און געטראַכט, ווען איך האָב זיך אײַנגעפֿונען אַט אין דעם אַלט־היסטאָרישן פּלאַץ פֿון די פֿינף־טויזנט־יעריקע פּיראַמידן און ספֿינקסן און פֿון דער וואונדערלעכער אַלט־עגיפּטישער קולטור און קונסט. איך האָב גאָרניט געפֿילט און גאָרניט געטראַכט. איך האָב בלויז געפֿילט אַז אויף אַ קעמל איז אפֿשר זייער גוט צו רייטן פֿאַר אַן אַראַבער, אַבער איך פֿאָר שוין בעסער אַפֿילו אין אַ „פֿאָרד". און דאָס איינציקע, וואָס איך האָב געטראַכט, איז אפֿשר געווען, אַז די אַלטע עגיפּטער פֿון קאַירע האָבן זייערע אייניקלעך איבערגעלאָזן ניט קיין שלעכטע ירושה, דורך וועלכע זיי שלעפּן אַרויס פֿון יעדן נייעם אייראָפּעער, וואָס קומט אַהער, אַ רעכט ביסל פּיאַסטערס און פֿונטן.

און ווען איך האָב וועגן דעם געטראַכט, האָט מיך שוין אויך אַ ביסל פֿאַרדראָסן אויף דעם יידישן מזל. האָבן דאָך די יידן, זאָגט מען, געבויט די פּיראַמידן, עס הייסט, מיינע עלטער־זיידעס זיינען עס געווען די בעל־מלאכות פֿון די דאָזיקע שטייגערנע וואונדער־געביידעס, און פֿרנסה פֿון זיי האָבן גראָד די אַראַבער. איך האָב מיך אַבער דערביי געטרייסט דערמיט, וואָס אין אַמעריקע האָבן יידן פֿרנסה ניט בלויז פֿון די געביידעס, וואָס זיי האָבן אַליין געבויט, נאָר גאַנץ אָפּט פֿון אַזעלכע, וואָס די גויים האָבן׳ געבויט.

און גראָד אין דער צייט, וואָס איך בין אויף דעם הויקער פֿון דעם קעמל געריטן ביי די פּיראַמידן, האָט זיך איבער זיי באַווײַזן אַן עראָפּלאַן, וועלכער האָט צעשטערט מיין לעצט ביסל אילוזיע פֿון די אַלטע אַמאַליקע עגיפּטישע צייטן. איר קענט זיך פֿאָרשטעלן, וואָס פֿאָר אַ פּנים פֿון חוזק דאָס האָט, וען אַ מענטש אין אַ בערלינער שטרוי־הוט און אין אַן אַמעריקאַנער זומער־אַנצוג זיצט אויף אַן אַראַבישׁ־אויסגעפּוצטן קעמל נעבן אַן אַלטן עגיפּטישן ספֿינקס און איבער זיין קאָפּ דרייט זיך אין דער לופֿטן אַן ענגלישער עראָפּלאַן מיט אַלע לעצטע מאָדערנע אויסבעסערונגען.

אין קאירא זיינען פאראן א סך אינטערעסאנטע זאכן צו זען. אבער איך האב זיי ערשט געקענט זען, ווען איך האב זיך באפריייט פון מיינע פירער. גראד האב איך געקראגן זייער א פרומען, גאטס־פארכטיקן פירער, וועלכער פלעגט אלע ווייל דארפן גיין מתפלל זיין. און דאס אינטערעסאנטסטע פאר אים זיינען געווען די פארשיידענע מעטשעטן, וועלכע געפינען זיך אין קאירא. וואו מיר זיינען נאר פארבייגעגאנגען א מעטשעט האט ער מיך אהין ארייגעפירט און ער האט דערביי געכאפט א תפילה. און עס פארשטייט זיך, אז פאר דער צייט פון זיינע תפילות האב איך געדארפט צאלן. דערביי האב איך דערפארן, אז מיין פירער איז א גרויסער יחסן. ער איז שוין צוויי מאל אין זיין לעבן עולה־לרגל געווען אין מעקא, דאס הייליקסטע ארט פון די מאכמעדאנער, און ער האט דעריבער געטראגן אזא טורבאן, וואס האט עדות געזאגט וועגן זיין גרויסן יחוס. געוויס האב איך זייער הויך געשעצט, וואס איך האב דעם זכות צו האבן אזא מיוחסדיקן פירער, אבער איך האב אין קאירא געוואלט זען אויך עפעס אנדערס, א חוץ מעטשעטן, און איך האב זיך דעריבער מיט מיין פירער גאנץ העפלעך געשיידט און זיך אוועקגעלאזט זען קאירא אן דער באגלייטונג פון א טורבאן. און אן דעם מעקאער טורבאן איז עס געווען ניט נאר ביליקער, נאר אויך בעסער. איך האב מיר איינגעשאפט א קליין ביכל, „די זעענסווערטיקייטן פון קאירא", וואס האט אויך דערביי א געאגראפישע קארטע פון דער שטאט און איך האב מיך געלאזט גיין.

איך בין אבער ניט וויט געגאנגען. די הייסע מצרים־זון איז אין גאנצן ארויס פון איר פוטערפאס און זי האט געבריט און געבראטן. איך האב דעריבער באשלאסן זיך אומקערן אין מיין האטעל און אפוואַרטן ביז די זון וועט זיך אראפ־לאזן נידעריקער און וועט ניט זיין אזוי הייס.

די יידן אין מצרים

מיין ערשטער זעלבשטענדיקער וויזיט איז געווען אין קווארטאל פון די אראבישע יידן.

מען רופט זיי אבער ניט אראבישע יידן, נאר ספרדים אדער פרענקן. מיס־טנס טאקע פרענקן (צווישן ספרדים און פרענקן איז פאראן א גרויסער אונ־טערשייד. די ספרדים שטאמען פון די אמאליקע שפאניש יידן און זיי רעדן שפאניאליש. די פרענקן קומען פון די מזרח־אפריקאנישע לענדער און זיי רעדן מייסטנס אראביש. נאר אזוי ווי ניט אלע וויסן דעם אונטערשייד, רופט מען אפט די פרענקן מיט דעם נאמען ספרדים).

די יידן אין מצרים רעכענען זיך אפ פאר זייערע עלטער־זיידעס מיט פרעהס איניקלעך. דערפאר, וואס יידן האבן אמאל געשקלאפט ביי די מצריים, שקלאפן איצט א סך מצריים ביי יידן.

היסטאריקער קענען האבן א טעות און זאגן, אז די איצטיקע איינוואוינער פון מצרים האבן א קנאפע קרובהשאפט מיט די אמאליקע מצריים, ביי וועלכע יידן האבן געשקלאפט, אבער איך פארנעם זיך דא ניט מיט קיין היסטארישע אפהאנדלונגען. איך וויל דא בלויז דערציילן, אז אין מצרים זיינען פאראן א

סך רייכע יידן, וועלכע האבן גרויסע געשעפטן, און אַ באַדייטנדיקער טייל פֿון זיי זיינען גאַנץ גרויסע ערד־באַזיצער, און עס פֿאַרשטייט זיך, אַז די מצרים אַרבעטן פֿאַר זיי.

אין מצרים זיינען פֿאַראַן צוויי־ערליי יידן: ספֿרדים און אשכנזים. די ספֿרדים זיינען די אַלטע תושבים פֿון לאַנד, די אשכנזים זיינען מייסטנס נייַ־אָנגעקומענע. די ספֿרדים איז אַ גאַנץ באַדייטנדיקע, אַרום פֿופֿציק טויזנט, בעת די צאָל פֿון אשכנזים אויף ניט מער ווי דריי טויזנט. די ספֿרדים זיינען פֿול־שטענדיק אַראָביזירט. זיי רעדן אַראָביש, גייען אָנגעטאָן ווי אַראָבער און זעען צום גרעסטן טייל אויס ווי אַראָבער. די אשכנזים אָבער זיינען געבליבן דאָס, וואָס זיי זיינען געווען אין זייערע היימען, פֿון וועלכע זיי זיינען געקומען. די ליט־וואָקס זיינען געבליבן ליטוואָקעס, די רומעניער זיינען געבליבן רומענייער און די גאַליציאַנער זיינען געבליבן גאַליציאַנער. ניט מער, זיי האָבן צו זייערע פֿריערדיקע פֿאָר שפּראָכן זיך צוגעלערנט נאָך אַ צוויי אָדער דריי, ווי אַראָביש, פֿראַנצויזיש און איטאַליענישׂ. אָנדערע האָבן זיך אויך אויסגעלערנט גריכיש און די לעצטע צייט אויך ענגליש. אין דעם פּרט זיינען די אשכנזים אין מצרים גרויסע בריות. זיי רעדן אויף אַלע מינים שפּראָכן. די ספֿרדישע יידן אָבער, זיינען שוין ווייט ניט אַזעלכע בריות. פֿראַנצויזיש קען אַ גאַנץ גרויסער טייל פֿון זיי. די יוגנט קען שוין גאָר גוט פֿראַנצויזיש, נאָר אויך אַ גאַנץ גרויסער טייל פֿון עלטערן דור פֿאַרשטייט פֿראַנצויזיש. דאָס קומט פֿון צוויי אורזאַכן. ערשטנס איז די פֿראַנצויזישע שפּראַך אין אַלגעמיין זייער שטאַרק פֿאַרשפּרייט אין מצרים, זי איז די צווייטע שפּראַך נאָך אַראָביש. פֿראַנקרייך האָט אַוועקגעלייגט אַ סך כּוחות און אַ סך געלט צו פֿאַרשפּרייטן די פֿראַנצויזישע שפּראַך אין אָריענט. און זי האָט אויך געהאָט דערפֿאָלג. צווייטנס קומען די שולן פֿון דער פּאַריזער אַליאַנס איזראַעליט. וואָרום, פּונקט ווי די פֿראַנצויזישע רעגירונג האָט געזוכט צו פֿאַרשפּרייטן די פֿראַנצויזישע שפּראַך אין אָריענט אין אַלגעמיין, האָט די אַליאַנס־איזראַעליט זיך ספּעציעל אָפּגעגעבן מיט פֿאַרשפּרייטן די פֿראַנצויזישע שפּראַך צווישן די יידן פֿון אָריענט. ביז דער לעצטער צייט, זיינען די שולן פֿון דער אַליאַנס־איזראַעליט געווען כּמעט די אייניקע שולן, וואָס די יידן אין מצרים האָבן פֿאַרמאָגט.

מיין באַקאַנטשאַפֿט מיט די ספֿרדישע יידן האָב איך געמאַכט גאַנץ אייַנפֿאַך. איך האָב אין מיין האָטעל ביים אויבער־פּאָרטער, וועלכער איז , ווי דער מנהג איז אין מצרים, געווען אַ יידּ, זיך דערפֿרעגט, וואו דער קוואַרטל פֿון די ספֿר־דישע יידן געפֿינט זיך און איך בין דאָרטן אַוועק. און דאָ איז מיר דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן לשון־קודש צוניץ־געקומען אַלס אַ שפּראַך זיך צונויפֿצורעדן. אמת, עס האָט מיר אַ רעכט ביסל געדויערט, איידער איך האָב זיך דערשלאָגן צו אַזעלכע יידן, וועלכע קענען רעדן העברעאיש. מיט אייניקע האָב איך אָנגעהויבן „דברן", האָבן זיי מיך אָנגעקוקט, ווי אַ תּאָן אין בני־אדם. נאָר גייענדיק פֿון אייגעם צום צווייטן האָב איך מיך ענדלעך דאָך אָנגעשלאָגן אויף אייגעם, אַ יונגערמאַן פֿון באַגדאַד, וועלכער רעדט נאָך נישקשהדיק העברעאיש. און וועגן איך האָב מיט אים פֿאַרפֿירט אַ געשפּרעך, האָבן זיך אַרום אונדז אין אַ גאַנץ קורצער צייט אַרומגעקליבן אַ רעכט ביסל יידן און צווישן זיי אַ פּאָר, וועלכע

האבן גערעדט העברעאיש גאנץ פריי, באזונדערס איינער אין עלטערער מענטש, וועלכער איז געגאנגען אנגעטאן אין גאנצן ווי אן אראבער, אבער זיין געזיכט איז געווען ווי פון א ליטווישן יידן, עטוואס אזוינס, וואס מען טרעפט זייער זעלטן צווישן די ספרדישע יידן. און אז דאס רעדל יידן האט זיך דערוואוסט, אז איך קום פון אמעריקע, בין איך ביים עולם געווארן זייער א געהויבענער גאסט. די אמעריקאנער יידן האבן געראטעוועט דאס יידישע פאלק, האבן מיר די ספרדישע יידן דערקלערט. און כדי מיר צו ווייזן, אז איך בין אן אנגעלייגטער גאסט, האט מען מיך גלייך מכבד געווען מיט קאווע, און טאקע איז גאס גופא, לעבן א קראם, פון וואנען מען האט ארויסגעבראכט א פאר בענקלעך, וואס איינס האט געדינט צום זיצן און דאס אנדערע פאר א טיש. און ביי א טאס קאווע, האבן מיר זיך פונאנדערגערעדט וועגן דעם לעבן פון די ספרדישע יידן אין מצרים. ניטא זיך וואס צו באקלאגן, האט מען מיר דערקלערט, מען האנדלט און מען מאכט א לעבן. א טייל זיינען טאקע אויך גאנץ רייך, און מען האט מיר אויפן ארט אנגעהויבן אויסרעכענען נעמען פון גרויסע יידישע גבירים. און וואס הערט זיך מכוח ארבעטער? — גאנץ וויניק, זייער און זייער וויניק. עס לוינט זיך ניט פאר א יידן צו זיין אן ארבעטער. עס באצאלט זיך ניט. וועז א יד האט א פינף פונט שטערלינג אין זיין פארמעגן, אדער קען עס קריגן צונויפצוארגן, וועט ער דורך האנדל מער און לייכטער פארדינען ווי פון ארבעט.

נאר אין איין האר איז די גאנצע שמחה מיט דעם „געהויבענעם אמעריקאנער גאסט" צעשטערט געווארן. רעדנדיק, האט דאס רעדל יידן ארום מיר דערפארן, אז איך פאר אין פאלעסטינע און מען האט מיר גלייך חושד געווען, אז איך בין א ציוניסט, און דאס איז ביי די ספרדישע יידן גארניט קיין מעלה, ווי איך האב זיך עס באלד דערוואוסט. איינער פון זיי, דער עלטערער, האט מיך פארזיכטיק א פרעג געטאן, אויב איך בין א ציוניסט, וואס איך פאר אין פאלעסטינע. נארישע ספרדישע יידן, זיי ווייסן ניט אז ציוניסטן פארן ניט קיין פאלעסטינע. איך האב אים געענטפערט, אז איך בין ניט קיין ציוניסט. לאנגלעבן זאלט איר, וואס איר זייט ניט קיין ציוניסט, האט מיך דער אלטער געבענטשט מיט אויפגעהויבענע הענט. איר וויסט גארניט, וואסערע צרות עס האבן די ציוניסטן אנגעטאן דעם יידישן פאלק. איידער די ציוניסטן זיינען געקומען, האט מען דאך ניט געוואוסט פון קיין שנאה צו יידן ביי די אראבער. איצט אבער, האט זיך אנגעהויבן פארשפרייטן א שנאה צו יידן, און איין גאט וויס, וואס דערפון קען ווערן.

איך פראביר פארטיידיקן א ביסל די ציוניסטן. איך האב פראבירט דערקלערן, אז ניט אין אלץ זיינען שולדיק די ציוניסטן, אבער מיין פארטיידיקונג האט ניט געהאלפן. עס האט בלויז דערפירט דערצו, אז עס איז געווארן אן אלגעמיינע דעבאטע וועגן ציוניזם און איך האב געקענט זען, וואס פארא שטארקע קעגנערשאפט עס עקזיסטירט ביי די ספרדישע יידן צו די ציוניסטן. אנפאלס, מוז איך צוגעבן, אז איך אליין האב א פארדאכט, אז איך בין אין דער דעבאטע ניט געווען דער בעסטער פארטיידיקער פון ציוניזם, וואס די ציוניסטן וואלטן געקענט ארויסשטעלן. איך קען בלויז זאגן, אז אין פארגלייך מיט די ספרדישע יידן בין איך שוין אפילו א ציוניסט.

*

און אַז מען איז שוין אין קוואַרטל פֿון די ספֿרדישע יידן, דאַרף מען שוין זען אַ ביסל אַלטערטימלעכקייטן, וואָס די ספֿרדישע יידן אין קאַירא פֿאַרמאָגן. צום אַלעם ערשט פֿאַרמאָגן זיי אַ פּאָר אַלטע שולן. אייניע פֿון זיי איז דעם רמב"מס שול און איז איבער זיבן הונדערט יאָר אַלט, בין איך געגאַנגען זען.

אין דער שול גופֿא איז ניטאָ וואָס צו זען. עס איז אַן אַלטע שול, ווי אַלע אַנדערע אַלטע שולן פֿון איר מין. זי צייכנט זיך מיט קיין זאַך ניט אויס. עס זעט זיך אַפֿילו ניט אָן, אַז זי טראָגט אַזאַ גרויס פּעקל יאָרן אויף אירע פּלייצעס. שולן, וועלכע זיינען דריי הונדערט יאָר אַלט, זעען ניט אויס יינגער פֿון איר. נאָר אַז איר גיט אַ טראַכט, אַז דער רמב"ם האָט אין דער שול געדאַוונט, באַשלאָסט איר ביי זיך, אַז ס'איז אייך ווערט געווען די עטלעכע שילינג באַקשיש, וואָס פֿאַרשיידענע הענט ביי דער שול האָבן אַרויסגעריסן פֿון אייך. אין דער אמתן, איז דער איבערפֿאַל, וואָס מען מאַכט אויף אייער קעשענע, וועט איר גייט אַרויס פֿון דער שול, זייער אינטערעסאַנט.

אַרום דער שול געפֿינט זיך כּסדר אַ כאַפּטע יידן מיט טורבאַנען אַדער פֿעשקעס אויף די קעפּ, וועלכע קוקן אויס ווי עכטע אַראַבער. זיי דרייען זיך דאַרטן אַרום און לויערן אויף אַ קרבן, פֿון וועלכן מען קען אַרויסרייסן אַ ביסל באַקשיש.

דאָס וואַרט "באַקשיש" מיינט ניט "כאַבאַר" אַדער "גרעפּט", ווי מען פֿאַרטייטשט עס געווײַנלעך ביי אונדז. באַקשיש מיינט גיכער אַ מתנה, אַ "טיפּ". דער קעלנער, דער טרעגער, דער האָטעל־דינער, דער דראָשקע־קוטשער — אַלע בעטן ביי אייך באַקשיש. און וועט איר קומט אין שול, זעט יעדער פֿון דער כאַפּטע באַקשישניקעס אייך אויף עטוואָס אָנצואוויזן מיטן פֿינגער און אייך עפּעס צו דערקלערן. פֿאַרשטייט זיך אויף אַראַביש. און דאָס איינציקע וואָס איר פֿאַרשטייט פֿון דער דערקלערונג איז, אַז איר וועט דאַרפֿן געבן באַקשיש. און איר האָט עס ריכטיק פֿאַרשטאַנען. וואָרום ווי איר גייט נאָר אַרויס פֿון שול, ווערן פֿון די אַלע ווייַנדיקע פֿינגער אויסגעשטרעקטע הענט. און טאָמער פֿעלט אייך אויס קליינגעלט, האָט איר שוין ביי אייער זייט אַ יידן אין אַ טורבאַן, וואָס בייט אייך אויס גרויסגעלט פֿאַר קליין־געלט און אויך אים דאַרפֿט איר געבן באַקשיש. דער קיצור איז, אַז וואָס איז שייך צו באַקשיש זיינען די ספֿרדישע יידן זיכער פֿולשטענדיקע אַראַבער.

באַזונדעריק נאָך אַן אַלטע שול, וואָס געפֿינט זיך אין קוואַרטאַל, און דורכמאַכנדיק די זעלבע דערפֿאָרונג, וואָס אין רמב"ם שול, האָב איך באַשלאָסן אין גאָנצן אָפּשייד צו נעמען פֿון די ספֿרדים און מאַכן אַ וויזיט אין דעם קוואַרטאַל פֿון די אשכנזים. איז אָבער אין דעם קוואַרטאַל פֿון די אשכנזים ניטאָ וואָס צו זען. עס זיינען היימישע יידן, וואָס כּמעט אַלע פֿון זיי זיינען קרעמער, העגדלער, אַדער האַנדלס־אָנגעשטעלטע. עס זיינען פֿאַראַן עטלעכע אָרבעטער, מייסטנס שנייַדערס און סטאָליאַרעס.

אין אַלגעמיין לעבן די אשכנזישע יידן אין קאַירא מאַטעריעל ניט שלעכט. אָבער דאָס איז אַלץ. קיין גייסטיק און געזעלשאַפֿטלעך לעבן איז כּמעט אין גאָנצן ניטאָ. אַ גרויסער טייל איז ציוניסטיש געשטימט. אָבער קיין יידישע

קולטורעלע אינסטיטוציעס האבן די אשפנזים ניט געשאפן. עס איז עפעס יא פאראן א קולטורעלער פאראיין, אבער קוים וואס ער לעבט.

אונדזערע „קרובים" אין מצרים

אפגעפארטיקט זיך מיט אונדזערע יידישע ברידער, בין איך געגאנגען זיך א ביסל נעענטער באקענען מיט אונדזערע ארבישע קרובים.

די מצריים זיינען א ניכטער פאלק. ניט ווייניקער ווי נייצייק פראצענט פון זיי טרינקען ניט קיין שום אלקאהאל געטראנקען. בלויז א טייל פון דער שטאטישער באפעלקערונג זיינען אראפ פון דעם דרך־הישר און היטן ניט אפ דעם נביאס פארבאט. א טייל פון זיי טרינקט אין געהיים, און א טייל איז שוין דערגאנגען אזוי ווייט זיך ניט צו שעמען אפילו צו טרינקען בפרהסיה, אין דער פולער עפנטלעכקייט, אבער דער פראצענט טרינקער איז אלנפאלס א קליינער. דאס פאלק אין גאנצן קען באצייכנט ווערן אלס ניכטער. און דאס איז אייגע פון די גרויסע מעלות פון דעם עגיפטישן פאלק. איך רעכן, אז די ניכטערקייט פון דער באפעלקערונג אין עגיפטן האט עס געגעבן דער עגיפטישער אינטעליגענץ די מעגלעכקייט אין אזא קורצער צייט אזוי באדייטנדיק אויפצוהייבן דעם קולטורעלן צושטאנד פון דעם עגיפטישן פאלק.

אז דער קולטורעלער צושטאנד פון די עגיפטער איז באדייטנדיק געהויבן געווארן פאר דער לעצטער צייט, קען מען זען פון דער גרויסער פאר־שפרייטונג פון צייטונגען אין עגיפטן. אין די לעצטע עטלעכע יאר האט זיך דאס לעזן פון צייטונגען דארטן זייער שטארק פארשפרייט. איך האב זיך געטראפן מיט איינעם אין קאירא, וועלכער לעבט שוין דארטן מערערע יארן, נאר אין דער צייט פון דער מלחמה איז ער פון דארטן אוועקגעפארן אין אמעריקא, וואו ער איז פארבליבן איבער פינף יאר צייט. ער האט מיר געזאגט, אז די גרעסטע ענדערונג אין עגיפטן, וועלכע האט זיך אים גלייך געווארפן אין די אויגן, צוריקקומענדיק אהין, איז די גרויסע פארשפרייטונג פון צייטונגען. פריער פלעגט מען זעלטן זען, אז א פשוטער ארבער זאל לייענען א צייטונג. איצט אבער זעט מען עס אויף שריט און טריט. דער גרויסער ברייטער עולם לייענט צייטונגען, און דאס איז דער בעסטער סימן פון א העכערן קולטורעלן צושטאנד.

איך מוז אבער זאגן, אז קיין גרויסע באגייסטערונג פאר זיך האט אין מיר דאס ארבישע פאלק אין עגיפטן ניט ארויסגערופן.

אונדזער קרובהשאפט מיט די ארבער איז ניט בלויז א היסטארישע. זי פילט זיך נאך גאנץ שטארק אויך היינט. איך הער אין דער ארבישער שפראך א סך ווערטער, וועלכע האבן די זעלביקע באדייטונג ווי אין העברעאיש. איך הער אין דעם ארבישן געזאנג אזעלכע נאענטע, באקאנטע ניגונים, עכט חזנישע דריידלעך און אפילו חסידישע דביקות. אט בין איך אין אוונט אין קאירא אריינגעגאנגען אין אן ארבישן קאבארעט, וועלכער טראגט אזא קלינ־געדיקן נאמען ווי „טויזנט און איין נאכט". נאר אייל זיך ניט מיך מקנא צו זיין. א נאמען אין עגיפטן זאגט גארניט. די ארבער האבן ליב מליצות און

קלינגענדיקע נעמען. עס איז געווען א פשוטע קאפע אונטערן פרייען הימל מיט מוזיק און געזאנג. און כדי איר זאלט מיך נאך וויניקער מקנא זיין, וויל איך אייך שוין דערציילן, אז קיין פרויען זיינען אין קאבארעט ניט געווען. עס זיינען געווען בלויז מענער. ארבישע פרויען גייען ניט אין קאפעס און אין קאבארעטן, זיי זיצן אין דער היים. בלויז איין פרוי איז געווען, א זינגערין. אבער זי האט געמוזט זיין א טערקישע, ניט קיין ארבישע, ווייל איר געזיכט איז געווען א ביסל צו וויים פאר אן ארבערקע.

האב איך באשטעלט קאווע און האב זיך אנגעפאנגען צוצוהערן צו דעם מוזיקאלישן פראגראם. שוין אין מאל א פראגראם! צוערשט האט געשפילט א צימבלער אן עכט־חסידישן ניגון. נאך דעם האט דער זעלביקער צימבלער מיט פייפלען און צוויי באלאלאיקעס געשפילט א ניגון, וואס איז ענלעך צו „פון דער חופה גייענדיק", וואס כלי־זמרים שפילן אויף יידישע חתונות אין דער ליטע. א שלעפעריקער פייקלער האט די גאנצע צייט צוגעקלאפט צום טאקט. איך בין זיכער, אז ער איז די גאנצע צייט געשלאפן, אבער זיין האנט איז שוין אזוי איינגעוואוינט, אז אפילו אין שלאף קלאפט זי צו צום טאקט. נאך דעם האבן דריי „זינגער" בלייבנדיק זיצן אויף דער באנק, וואו זיי האבן די גאנצע צייט געכאפט א דרעמל, אנגעהויבן זינגען א „טריא". דאס איז געווען א שטיקל חזנות, וואו יעדער פון די זינגער האט זיך געגארגלט און געציקלט פאר זיך, ניט קוקנדיק, וואס דער אנדערער טוט. דאס איז געווען אן עכט מוזיקאלישע „האר־מאניע", וואס קיין שום קאצן־מוזיק האט זיך מיט איר ניט געקענט פארגלייכן. צום שלוס איז אויפגעטראטן די זינגערין, דער „סטאר" פון אוונט און האט מיט א מאנסבילישן קול אנגעהויבן אויסצוציקלען א לידל, וועלכן זי האט איבער־געחזרט ניט וויניקער ווי פינף און צוואנציק מאל. וואהרום ווי זי פלעגט נאר ענדיקן, פלעגט דער עולם אנהייבן שרייען „קעמאן", אויף אונדזער לשון „ביס" אדער „אנקאר", און זי פלעגט זיך ניט לאזן בעטן און האט געזונגען. דאס גאנצע ליד איז באשטאנען פון די פאלגנדיקע ווערטער:

נעאמעל־ע בעל־כאוויוו עלבי. כאד מיני עלבי. אואלא, אואלא, יאנאש סאדולי".

איך בין זיכער, אז איך האב די ווערטער פארשריבן מיט גרייזן, נאר א ליטווישער יידל, ביי וועמען איך האב געפרעגט דעם פירוש־המילות, האט זיי פארשטאנען און ער האט מיר געגעבן דעם פאלגנדיקן טייטש: „וואס זאל איך טאן מיט דעם געליבטן פון מיין הארצן? ער האט פון מיר דאס הארץ אוועקגענומען. איך באשוער אייך ביי גאט, מענטשן העלפט מיר". און וואס אמאל מער זי האט דאס לידל אויסגעציקלט, אלץ מער איז געשטיגן די דביקות און די התלהבות. דער עולם האט אנגעהויבן צו קנאקן מיט די פינגער, צו־פאטשן מיט די הענט און אויסלאזן אלע וויילע א געשריי: אלא, אלא! אייגער מיט א וויסן טורבאן אויפן קאפ און אין א בלויער זופעצע האט פון דביקות און התלהבות ניט געקענט איינזיצן אויף אן ארט. ער איז די גאנצע צייט ארומגע־גאנגען, געקנאקט מיט די פינגער און געפאטשט מיט די הענט און האט גע־שאטן מיט שבחים אויפן רבונו־של־עולם, אז ער איז גרויס, שטארק און מעכטיק. דאס גאנצע האט מיר אזוי לעבעדיק דערמאנט אן א חסידישן מנין, אז איך וויים

ניט וועט וועמען האָט קאָפּירט: צי די יידן די אַראַבעד, צי די אַראַבער די יידן.

און דאָך, ווי נאָענט איך האָב געפֿילט די קרובהשאַפֿט, זיינען מיר דאָך די אַראַבער אַזוי פֿרעמד און אַזוי וויט געווען. און זאָל מיך גאָט און די ציוניסטן ניט שטראָפֿן פֿאַר די רייד, ווען איך וועל זאָגן, אַז צו די גויישע ענגלענדער, פֿראַנצויזן, דייטשן און רוסן, וועלכע איך האָב באַגעגנט אין קאַירא, האָב איך מיך געפֿילט נעענטער ניט נאָר ווי צו די אַראַבער, נאָר אויך ווי צו די אַראַבישע יידן. מיר זיינען אין גלות אייראָפּעער געוואָרן און דער אָריענט איז אונדז אין גאַנצן פֿרעמד געוואָרן. מיר פֿילן די גאַנצע פֿרעמדקייט, ווען מיר קומען אַהין.

*

פֿאַרנדיק מיטן שיף פֿון טריעסט אין אַלעקסאַנדריע, האָט מיר איינער פֿון די פֿאַסאַזשירן, וועלכער האָט געפֿעבט אַ לענגערע צייט אין קאַירא, אַנגעשריבן אַ גאַנץ צעטל, וואָס עס איז ווערט דאָרטן צו זען. צווישן די פֿאַרשיידענע זעענסווערטיקייטן האָט ער באַזונדערס רעקאָמענדירט צו זען דעם פֿיש־מאַרק, ווייל אַזוינס אָדער עטוואָס אַזעלכעס קען מען אויסער קאַירא אין ערגעץ ניט זען. איך האָב געפֿאָלגט און געגאַנגען זען. נאָר דאָ דאַרף מען אַוועקשטעלן דעם מאַראַ־צענזאָר אויף דער וואַך.

דער פֿיש־מאַרק איז געבליבן ביי זיין אַלטן נאָמען, ווייל אָמאָל איז דער פֿלאַץ טאַקע געווען אַ פֿיש־מאַרק. היינט אָבער איז עס אַ מאַרק פֿון אָפּענער, פֿאַרשיידנאַרטיקער פֿראָסטיטוציע, אין איר שמוציקסטער, עקלדיקסטער און אָפּ־שטויסנדיקסטער פֿאָרם. עטוואָס מער עקלדיק און אָפּשטויסנדיק איז זיך שווער פֿאָרצושטעלן.

דער פֿיש־מאַרק פֿאַרנעמט אַ גאַנצן קוואַרטאַל אין מיטן דער שטאָט. ער באַשטייט פֿון אַ גאַנצן לאַבירינט פֿון קרומע, שמאָלע, שמוציקע געסלעך, און ווען איר גייט אַרויס פֿון דאָרטן, פֿילט איר זיך, ווי איר וואָלט אַרויס פֿון אַ פֿאַרפעסטעטן זומפּ אויף דער פֿרייער לופֿט, און איר גיט אַ טראַכט ביי זיך, אַז אין אַלגעמיין איז דער מענטש די שמוציקסטע און נידעריקסטע באַשעפֿענישׂ, וואָס גאָט האָט אויף זיין וועלט באַשאַפֿן.

*

איך בין געקומען צום שלוס, אַז ניט פֿון צניעות־וועגן פֿאַרשלייערן די אַראַ־בערקעס זייערע געזיכטער. נאָך מיין מיינונג, דאַרפֿן זיי עס פֿשוט טאָן צוליב דעם ווייל זיי זיינען גרויסע מיאוסקייטן.

מיט פֿאַרשלייערטע געזיכטער גייען בלויז די אַראַבישע פֿרויען פֿון די העכערע און מיטלע קלאַסן פֿון דער באַפֿעלקערונג. די דאַרפֿישע אַראַבערקעס, די פֿרויען פֿון די פֿאַלאַכן (פויערים) גייען ניט פֿאַרשלייערט, און מען קען דע־ריבער זען זייערע מיאוסע פּנימער גאָנץ אָפֿן.

עס איז אמת, אַז אין די פֿאַעמעס און אין די פֿאַנטאַסטישע מעשהלעך פֿון די אַראַבישע דיכטער רעדט זיך זייער פֿיל פֿון אַראַבישע שיינקייטן. נאָר אפֿשר האָבן די אַראַבישע פֿאַעטן געהאַט די זכיה צו זען אַזעלכע. איך אָבער, האָב

די דאָזיקע זכיה ניט געהאַט. איך האָב בלויז געזען איין מיאוסקייט גרעסער פֿון דער צווייטער. און ווער וויסט, אפֿשר האָבן פֿאַעטן אַן אַנדער געשמאַק.

זעט איר צווישן די טערקישע פֿרויען קען מען שוין זען אַ רעכט ביסל שיינע. דעריבער גייען טאַקע די טערקישע פֿרויען גאַנץ וויניק פֿאַרשלייערט. זיי טראָגן אין גאַנצן אַ האַלבן וויסן דורכזיכטיקן שלייערל, ווי אַ פֿאַרטיכל, וואָס גיט צו מער חן, ווי עס פֿאַרשלייערט זייער געזיכט.

איך וויס, אַז מיין מיינונג וועגן די פֿרויען־שלייערס אין אַריענט שטימט ניט מיט דער געשיכטע אוֹן מיט אַלע וויסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשונגען וועגן דעם לעבן, זיטן אוֹן מנהגים פֿון די אַריענטאַלע פֿעלקער, אָבער איך האָף, אַז די וויסנשאַפֿט וועט מיר מוחל זיין, וואָס איך דערלויב זיך צו זינדיקן קעגן איר מיט מיין מיינונג. הלואי אַזאַלן מיר נאָר די אַראַבישע פֿרויען אַזוי מוחל זיין.

פֿון מצרים דורך דעם מדבר אין ארץ־ישראל

איך האָב געהאַט בדעה צו פֿאָרן פֿון מצרים קיין ארץ־ישׂראל מיט דעם זעלביקן וועג, וואָס אַלע יידן פֿאָרן געווינלעך. דאָס הייסט: מיט דער שיף פֿון אַלעקסאַנדריע קיין יאַפֿע. עס איז ניט דער קירצסטער וועג, אָבער דער בי־ליקסטער. איך בין אָבער געווען געצוואונגען צו פֿאָרן מיט אַן אַנדער וועג — מיט דעם וועג, וואָס אונדזערע אור־אור־עלטערן זיינען געגאַנגען קיין ארץ־ישׂראל, וועז זיי זיינען אַרויס פֿון מצרים. איך בין נעמלעך געפֿאָרן דורכן מדבר.

איך וויס ניט אויב דער מדבר, דורך וועלכן איך בין געפֿאָרן, איז איינער פֿון די מדבריות, דורך וועלכן משה האָט געפֿירט די יידן פֿון מצרים. איך וויס אַפֿילו ניט ענעוי דעם נאָמען פֿון אָט דעם מדבר, דורך וועלכן איך בין גע־פֿאָרן, צי דאָס איז דער מדבר פֿארן אָדער מדבר סין. איך בין אַלע מאָל געווען שוואַך אין דער ביבלישער געאָגראַפֿיע, איך וויס בלויז, אַז עס איז ניט געווען דער מדבר סיני, וויל פֿאַרנדיק האָב איך אין ערגעץ ניט געזען דעם באַרג סיני פֿון וועלכן מיר לייגן נאָך ביזן הייַנטיקן טאָג. נאָר וואָס איז דער אונטער־שייד? אַ מדבר איז עס געווען און ווי שייך זיינען די יידן, וואָס זיינען דורכ־געגאַנגען אַזוי פֿיל מדבריות אויך אים ניט דורכגעגאַנגען?

איך בין געווען געצוואונגען צו פֿאָרן מיט דעם מדבר־וועג, וויל דער וועג מיטן שיף פֿון אַלעקסאַנדריע קיין יאַפֿע איז געווען זייער אומבאַקווֹעם.

עס איז געווען אין דער צייט, וועז דער פּאַראָם אין יאַפֿע איז פֿאָרגעקומען.

שוין איידער איך בין אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע, האָב איך געהערט, אַז יידישע פֿאַסאַזשירן האָבן גרויסע צרות בייַם אַראָפֿגיין פֿון שיף, וועז זיי קומען אָן אין יאַפֿע, — די שיפֿן, וועלכע קומען אָן אין יאַפֿע, גייען ניט דירעקט אַריין אין האָפֿן. זיי בלייבן שטיין אַ רעכט שטיק אויסער דעם האָפֿן אוֹן די פֿאַסאַזשירן וועלן פֿון זיי אַראָפֿגענומען אין לאָדקעס (קלייַנע שיפֿלעך). די לאָ־דאָטשניקעס זיינען אָבער אַראָבער אוֹן זינט דעם פּאַראָם אין יאַפֿע האָבן זיי באַיקאָטירט די יידישע פֿאַסאַזשירן. דערשמעקן זיי נאָר אַ יידישן פֿאַסאַזשיר, זאָגן זיי זיך אָפּ אַראָפּצונעמען אים פֿון שיף אוֹן אים אַריינפֿירן אין האָפֿן. אָט טאָקע, דעם טאָג, וועז איך בין אָנגעקומען אין אַלעסאַנדריע, האָב איך געהייַנט

אין די צייטונגען, אז צען יידישע פּאַסאַזשירן, וועלכע זיינען געפֿאָרן מיטן שיף אין יאָפֿע, האָבן ניט געקענט לאַנדן, ווייל די אַראַבער האָבן זיי ניט געוואָלט נעמען אין זייערע שיפֿלעך זיי צו ברענגען צום ברעג. זיי האָבן דעריבער גע־מוזט פֿאָרן מיטן שיף ווייטער, ביז חיפֿה און ערשט דאָרט האָבן זיי געלאַנדעט.

וועלדיק אויסמיידן די ביטערע דערפֿאָרונג, וואָס אַנדערע יידישע פּאַסא־זשירן האָבן דורכגעמאַכט, פֿאַרנדיק מיטן שיף קיין יאָפֿע, האָב איך באַשלאָסן צו פֿאָרן בעסער מיט דער יבשה. איך בין דעריבער געפֿאָרן פֿון אַלעקסאַנדריע קיין קאַירא, פֿון קאַירא קיין קאַנטאַרע, וואו מען גייט אַריבער די עגיפּטישע גרענעץ און פֿון דאָרט איבער דעם סועץ־קאַנאַל דורכן מדבר און ארץ־פּלישתים קיין ארץ־ישראל.

די רייזע מיט דער אייזנבאַן איז אייגנטלעך ניט קיין לאַנגע. וועג מען זאָל פֿאָרן דירעקט און ניט מאַכן אַזעלכע לאַנגע הפֿסקות אויפֿן וועג, וואָלט עס אַפֿילו מיט דער שלעפּדיקער עגיפּטישער און פֿאַלעסטינעזער אייזנבאַן ניט דויערן מער ווי 12 שעה פֿון אַלעקסאַנדריע ביז ירושלים. זיינען אָבער די באַנען אין עגיפּטן און פּאַלעסטינע אייגנטאַרדנט אומישנע אַזוי, אַז די פּאַסאַזשירן זאָלן אַרויסגעשלעפּט ווערן. די אייזנבאַן־אַדמיניסטראַציע האָט ביים אויסשטעלן די פּאַרפֿלאַנען שוין געוואָרגט דערפּאָר, אַז וואוהין איר זאָלט ניט דאַרפֿן פֿאָרן אין עגיפּטן און פֿאַלעסטינע, זאָלט איר מוזן איבערבייטן די באַן ווייניקסטנס אַ פּאָר מאָל און יעדעס מאָל זאָלט איר מוזן וואַרטן עטלעכע שעה אויף אַן אָנשלוס. און וואַרטן דאַרפֿט איר דווקא אונטערן פֿרייען הימל. אמת, עס זיינען עפּעס יאָ פֿאַראַן וואָקזאַלן. אָבער דאָס זיינען אַ מין קליינע חזיר־שטעלכלעך, אין וועלכע איר ווילט אַפֿילו ניט אַרייגיין. און מייסטנס, איז טאַקע ניטאָ וואוהין אַרייינצוגיין. דערפּאָר אָבער צאָלט איר פֿרייזן פֿאָרן, אַז די קעשענע הייבט אַן צו קרעכצן. עס שיינט, אַז זיי רעכענען דאָרטן אַריין אין די פֿרייזן פֿון די באַן־בילעטן ניט בלויז די צייט פֿון פֿאָרן, נאָר אויך די צייט פֿון וואַרטן. און מייסטנס וואַרט מען מער ווי מען פֿאָרט.

דער מדבר, וועלכער הייבט זיך אָן באַלד נאָך קאַנטאַרע, איז אין אַלגעמיין ניט אַזאַ וויסטעניש, ווי מען שטעלט זיך פֿאָר פֿון דעם וואָרט „מדבר". אין אַנדערע ערטער זעט מען אַ ביסל גראָז, וואו ניט וואו באַווייזט זיך אַ בוים, טאַקע אַן איינזאַמער בוים, וועלכער מאַכט די וויסטעניש בולטער. אָבער ער גיט דאָך די מעגלעכקייט דעם וואַנדערנדיקן בעדואינער זיך אָוועקצולייגן אין זיין שאָטן און זיך אַ ביסל אָפּקילן פֿון די הייסע זון־שטראָלן, וועלכע ברענען אַזוי שטאַרק אין דעם גרויסן זאַמד־ים.

וואָס אַ שאָטן פֿון אַ בוים באַטייט, קען מען ערשט פֿאַרשטיין, וען מען איז אין פּאַלעסטינע, אָדער אין דער געגנט אַרום פּאַלעסטינע. די זון ברענט ווי פֿייער, עס איז אַזוי הייס, אַז אייך דוכט זיך, אַז איר ווערט אָפּגעבראָטן אַ לעבעדיקער. געפֿינט איר אָבער אַ בוים אָוועקצולייגן זיך אין זיין שאָטן, זייט איר אַ גראָטעווטער. אין שאָטן פֿון דעם בוים איז קיל. דאָס איז באַוונדערס כאַראַקטעריסטיש פֿאַר פּאַלעסטינע און איר אומגעגנט. אין ערגעץ איז דער אונטערשייד אין טעמפּעראַטור צווישן זון און שאָטן ניט אַזוי גרויס ווי אין פּאַלעסטינע. נאָר לאָמיר זיך ניט אַריינלאָזן אין אָפּהאַנדלונג פֿון פֿיזיק.

דער עיקר איז דער פּאַקט, אַז אַ שאָטן פֿון אַ בוים פֿאַרשטייט איר דאַן אָפּצו־
שאַצן, וועַן איר זייט אין פּאַלעסטינע אָדער אין מדבר, דורך וועלכן מען פֿאַרט
קיין פּאַלעסטינע. און עס איז דעריבער פֿאַרשטענדלעך, וואָס אין תנ״ך ווערט
אַזוי אָפֿט דערמאָנט דאָס וואָרט שאָטן (צל) אַלס באַקוועמלעכקייט און קאָמפֿאָרט.

ענדלעך זיינען מיר דורכגעפֿאָרן דעם מדבר און מיר זיינען אַריינגעקומען אין
דעם לאַנד פֿון די פּלישתים. וואו דאָס לאַנד פֿון די פּלישתים הייבט זיך אָן און
וואו עס ענדיקט זיך, ווייס איך נאָך עד־היום ניט. עפּעס האָט די מדינה פֿון
די פּלישתים געמוזט זיין ניט איבעריק גרויס, נאָר מיך האָט ווייניקער אינ־
טערעסירט די געאָגראַפֿיע פֿון די פּלישתים ,ווי די נעמען פֿון די שטעט, וועל־
כע איך בין דורכגעפֿאָרן אָדער פֿאַרבייגעפֿאָרן: אשדוד, אשקלון, גת, עזה —
אַזעלכע אָלטע באַקאַנטע נעמען פֿון מיינע חדר־יאָרן, וועלכע איך האָב זייענדיק
אַ יינגל זיך פֿאָרגעשטעלט, אַז זיי זיינען פֿאַראַן בלויז אין תנ״ך, אָבער אין
דער ווירקלעכקייט זיינען אָזעלכע שטעט גאָר ניטאָ. אָזאַ פֿאַרשטעלונג האָב
איך אין מיינע קינדער־יאָרן אויך געהאַט וועגן מילגרוימען. רמון — אַ מיל־
גרוים, האָב איך מיר פֿאָרגעשטעלט איז פֿאַראַן בלויז אין חומש, אָבער אַז אָזאַ פּרי
זאָל נאָך אויך איצט עקזיסטירן — דאָס איז מיר אַפֿילו ניט אייגעפֿאַלן צו
טראַכטן.

די פּלישתים האָב איך אין מיינע חדר־יאָרן זייער פֿייַנט געהאַט. עפּעס
אַ קליינקייט, וועלכע צרות זיי האָבן אָנגעטאָן די יידן! וועגן דעם, אַז די יידן
האָבן אויך געגנוג צרות אָנגעטאָן די פּלישתים, האָב איך ניט געטראַכט. די
קונץ פֿון שרייבן געשיכטע איז שוין אַ גאַנץ אָלטע. שוין מיט טויזנט יאָר צוריק
האָבן די פֿעלקער פֿאַרשטאַנען צו שרייבן געשיכטע אָזוי, אַז זיי זאָלן אַרויס־
קומען גאָלע צדיקים און זייערע פֿיַינט גאָלע רשעים. פֿון דער געשיכטע אין
דעם תנ״ך האָב איך באַקומען דעם איינדרוק, אַז די פּלישתים זיינען די גרעסטע
רשעים, און איך האָב זיי פֿיַינט געהאַט תכלית שנאה. וועַן איך כאַפּ דאָן אַ
פּלישתי, דערשטיק איך אים, ניט פֿרעגנדיק אַפֿילו זיין נאָמען. נאָר אשדוד,
אשקלון, עזה זיינען דאָך נעמען פֿון תנ״ך, פֿונם אָלטן תנ״ך, וואָס יעדעס וואָרט
פֿון אים איז אַמאָל געווען ביי מיר הייליק. און עס דערוועקן זיך אין מיר מיינע
חדר־יאָרן. איך דערמאָן זיך אָן די פֿאַרשיידענע מעשיות, וועלכע וועדן דער־
ציילט אין תנ״ך וועגן די פּלישתים און זייערע שטעט, און איך וויר שטאַרק
פֿאַראינטערעסירט צו וויסן, אויב די איצטיקע שטעט אשדוד, אשקלון און עזה
זיינען טאַקע די זעלביקע, וואָס איז די צייטן פֿון תנ״ך. עפּעס גלייבט זיך מיר
אָלץ ניט, אַז דאָס זיינען די זעלבע שטעט. די פּלישתים זיינען שוין לאַנג ניטאָ,
עס איז פֿון זיי קיין שריד ופּליט ניט געבליבן. און וויפֿל איך מאָטער זיך אויס־
צוגעפֿינען אין מיין זכרון, וואו די פּלישתים זיינען אַהינגעקומען, קען איך דאָך
קיין שפּור פֿון זיי ניט געפֿינען. איך געדענק בלויז די געשיכטע פֿון די פּליש־
תים, וואָס אין תנ״ך, וווייטער אָבער קען איך קיין זאַך ניט געדענקען וועגן זיי.
און איך האָב, דאָכט זיך, אַמאָל געלייענט וועגן די פּלישתים און זייער עקזיסטענץ
נאָכן פּעריאָד פֿון תנ״ך. איך האָב עס אָבער פֿאַרגעסן, איך געדענק בלויז, אַז
אין דער געשיכטע ווערט באַהויפּטעט, אַז פֿון די אַלע פֿעלקער, וועלכע לעבן
אין פּאַלעסטינע און איר אומגעגנט, זיינען די פּלישתים געווען די אייניציקע,

וועלכע האָבן ניט באַלאַנגט צו דער סעמיטישער ראַסע. און איך גיב מיר דערביי אַ טראַכט, אַז אפֿשר איז עס טאַקע געווען איינע פֿון די וויכטיקסטע אורזאַכן וועגן דער גרויסער פֿיינטשאַפֿט, וואָס האָט עקזיסטירט צווישן די יידן און די פֿלישתים.

און אַזוי פֿאַרנדיק דורך דעם לאַנד פֿון די פֿלישתים דערמאָן איז זיך אָן דעם פּסוק: „ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא". און איך דערמאָן זיך ווי דער רבי האָט מיר פֿאַרטייטשט דעם פּסוק וואַרט ביי וואַרט: און עס איז געווען, וועז פֿרעה האָט ארויסגעשיקט דאָס יידישע פֿאָלק, האָט גאָט זיי ניט געפֿירט מיט דעם וועג דורך דעם לאַנד פֿון די פֿלשתים, ווייל ער איז אַ נאָענטער. ווירקלעך אַ נאָענטער, טראַכט איך מיר. וועז די יידן גייען פֿון מצרים קיין ארץ־ישראל דורך דעם לאַנד פֿון די פֿלשתים, וואָלטן זיי אַ סך גיכער געקומען. און איך באַוואונדער דערביי ווי גוט גאָט האָט עס געקענט געאַגראַפֿירט...

נאָר אַזוי טראַכטנדיק וועגן די פֿלישתים, איז דער צוג שוין אַדורכגעפֿאָרן דאָס אַמאָליקע פֿלישתים־לאַנד און דער קאָנדוקטאָר רופֿט אויס: סטאַנציע לוד!

לוד, אַן אַלטער באַקאַנטער נאָמען. אין תנ"ך איז די שטאָט לוד ניט דערמאָנט, אָבער איך געדענק די שטאָט זייער גוט פֿון דער גמרא. תגרי לוד" (די סוחרים פֿון לוד), עפּעס אַ קלייניקייט, וויפֿל געזונט האָט דער רבי מיר וועגן זיי ארויסגענומען. ווי לעבעדיק שטייט נאָך פֿאָר מיינע אויגן דאָס בלאַט גמרא וועגן די „תגרי לוד" — אַ קליין שטיקל גמרא מיטן ריזיק־גרויסן תוס־פֿות. און מיין רבי שמעון דער וווישינטער, אַ קליין יאָדריק יידל, שטייט מיט זיין פֿאַרשמאַלצענעם רימענדל אין דער האַנט און קנעלט מיט אונדז אין די שיטה פֿון „תגרי לוד" מיט דעם ריזיק־גרויסן בויך תוספֿות. וואָס וואַרפֿט אָן אויף מיר אַ מורא. עס דוכט זיך מיר אויס, אַז מיר זיינען אַרייַנגעפֿאַלן אין אַ ים, אין אַ תוספֿות־ים, אין וועלכן איך מיט מיינע חברים מיטן רבין צוזאַמען וועלן דערטרונקען ווערן. און אָט בין איך אין דער זעלביקער לוד! און אָט זע איך פֿאַרשיידענע תגרים (העגדלער) אויף דער באַן־סטאַנציע פֿון לוד. זיינען עס אייניקלעך פֿון די אַמאָליקע תגרי לוד? זיינען די אַמאָליקע תגרי לוד געווען ענלעך צו די היינטיקע? אסור, אויב עס האָט געלוינט אַוועקצוגעבן אַזוי פֿיל געזונט וועגן זיי.

*

און אין אַ פּאָר שעה אַרום דאַרפֿן מיר אָנקומען אין ירושלים. דער אייזנבאַן־וועג פֿון לוד אין ירושלים שלענגלט זיך צווישן די הרי יהודה, גרויסע נאַקעטע בערג מיט אַ טונקל־בלוילעכן קאָליר, וואו ניט וואו זעט מען אין טאָל אַ קליין אַראַביש דערפֿל און סטאַדעס שאָף און ציגן, וועלכע פֿיטערן זיך אויפֿן מאָגערן, קאָרגן גראָז. ארץ־ישראלדיקע ציגן מיט לאַנגע אַראָפּגעהאַנגענע אויערן און מיט צניעותדיקע פֿרומע פּנימער.

די גאַנצע געגנט פֿון לוד ביז ירושלים איז אָן אַראַבישע, אויף וויפֿל די געגנט איז איבערהויפּט באַפֿעלקערט. עס איז גיכער אַ וויסטע געגנט, וואו בלויז ערטערווייז, אויף אויסגעקלײבענע שטיקלעך לאַנד זעט מען אַראַבישע ערד־אַרבעטער און אַראַבישע קברים־הייזלעך.

נאָר אַט איז ירושלים! שלעפנדיק זיך דורך די בערג, קען מען ירושלים פֿון ווייטן ניט זען. די שטאָט באַוויזט זיך פֿלוצלינג, אַ דערזעט איר די שטאָט און אַט איז דער צוג שוין אויף דער באַן־סטאַנציע מיט דעם גאַנצן געדודער און געפֿילדער, מיט וועלכן אייזנבאַן־סטאַנציעס אין אַריענט צייכענען זיך אויס.

ירושלים! אַ ים געפֿילן און געדאַנקען האָבן זיך אַ גאָס געטאָן. נאָר מען גיט אייך קיין צייט צו פֿילן און צו דענקען. איידער איך האָב נאָך צייט געהאַט אַ קוק צו טאָן, האָבן שוין אַ פּאָר אַראַבישע טרעגער געשלעפּט פֿון וואָגאָן מיינע פּעקלעך און אַ האַטעל־פּאָרטער האָט מיך שוין געהאַלטן פֿאַרן האָנט און אַריין־געזעצט אין אַ „פֿאָרד" און ער האָט מיר אַפֿילו קיין געלעגנהייט ניט געגעבן גוט אָנצוקוקן, ווי דער ירושלימער וואָקזאַל זעט אויס.

אין דער הייליקער שטאָט

דער „פֿאָרד" האָט מיך געבראַכט צו פֿירן אין אַ יידישן האָטעל, וועלכער געפֿינט זיך בייַ דעם טויער פֿון יאַפֿע און קעגנאיבער מצודת דוד. אין אַמעריקע קען מען אַזאַ האָטעל רעכענען אַלס אַ דריט־אַדער אַפֿילו אַ פֿערט־קלאַסיקן, אין ירושלים אָבער, רעכנט ער זיך אַלס אַן ערשט־קלאַסיקער — אַזוי פֿאַרזיכערט מיר דער האָטעל־פֿאָרטער. שטרייט איך זיך ניט מיט אים און האָב אין זינען, אַז אויך שטיי אין אַן ערשט־קלאַסיקן האָטעל און וועל דאַרפֿן צאָלן אַן ערשט־קלאַסיקע רעכנונג.

אַרומקוקנדיק די אומגעבונג פֿון מיין האָטעל, האָב איך אויסגעפֿונען, אַז האָרט בייַ זיין זייט געפֿינט זיך אַ סאָזשעלקע מיט גרינלעכע וואָסער. פֿון וואָנען נעמט זיך דאָ אין מיטן דערינען אַ סאָזשלקע? מיין אַלווויסנדער האָטעל־פֿאָרטער קען עס מיר ניט דערקלערן. ער פֿאַרזיכערט מיר בלויז, אַז די סאָזשעלקע עקזיסטירט פֿון קדמונים אָן, אַז זי איז אַזוי אַלט ווי די שטאָט ירושלים און נאָך אפֿשר עלטער. פֿאַלט מיר אין אַ שטיקל לומדות: אויב די סאָזשעלקע איז אַזאַ אַלטע, זאָל איך, האָט זיך עפּעס אין איר געמוזט באַדן בת־שבע, ווען דוד המלך איז געשטאַנען אויפֿן מצודת דוד און האָט קוקנדיק אויף איר, זיך אין איר פֿאַרליבט. שטימט מיט מיר דער האָטעל־פֿאָרטער איין, אַז איך האָב רעכט, ווייל קיין אַנדער סאָזשעלקע איז ניטאָ קעגן מצודת דוד, ווו בת־שבע האָט זיך געקענט באַדן, אַז דוד המלך זאָל קענען אויף איר קוקן. אָבער דערבייַ דערקלערט ער מיר, אַז מיין דערפֿינדונג איז ניט קיין אַריגינעלע, ווייל אַנדערע געסט פֿון דעם האָטעל זיינען שוין לאַנג פֿריער פֿון מיר געפֿאַלן אויף דער זעלביקער סברא. מילא, פֿאַרפֿאַלן. עס איז שווער אין די איצטיקע יאָרן צו מאַכן אַריגינעלע דערפֿינדונגען.

*

ירושלים איז אַ וואונדערבאַרע שיינע שטאָט, ווען מען קוקט אויף איר פֿון ווייטן. עס איז איינע פֿון די שענסטע פּאַנאָראַמעס, וועלכע איך האָב ווען עס איז געזען. און מיר דוכט, אַז קיין פּאָעט האָט נאָך ביז איצט ניט געענוג שטאַרק באַזונגען די שיינקייט פֿון דער הייליקער שטאָט. די אַלע באַשרייבונגען וועגן דער וואונדער־שיינער פּאַנאָראַמע פֿון ירושלים גיבן בלויז אַ שוואַכע פֿאַרשטעלונג

וועגן איר ווירקלעכער שיינקייט. נאָר דאָס איז אַלץ געוועדט וועגן מען קוקט אויף ירושלים פֿון ווייטן. וועגן מען איז אַבער אינעווייניק, אין דער שטאָט, פֿאַר־נעמט שוין די הייליקייט דאָס אָרט פֿון דער שיינקייט. און הייליקייטן, ווי איר וועייסט, זיינען געווייניקער באַדעקט מיט שטויב און שימל און האָבן אַ שטאַרקן ריח. אין דער שטאָט גופֿא איז גאָר נישקשהדיק שמוציק און אין מאָנכע ערטער שוין גאָר שטאַרק שמוציק. וועגן איר קומט, אַלזאָ, אין ירושלים, זאָלט איר תמיד האָבן אין זינען דאָס אויסערלעכע אויסזען פֿון דער שטאָט און ניט דאָס אינער־לעכע. נאָר אַ וואונדער־שיינעם נאָכט־הימל האָט אַפֿילו די אינערלעכע שטאָט. ניין, אַזאַ שיינער הימל ווי אין ירושלים, איז אין ערגעץ ניטאָ. אפֿשר קען מען אַזאַ הימל זען אין איטאַליע. קלאָר, אַן וועלכן עס איז שפּור פֿון אַ וואָלקן און עכט הימל־בלוי. יעדער שטערן בלישטשעט און פֿינקלט, ווי אויסגעוואַשענע ברילאַנטן, וועלכע זיינען אַקאָרשט אַרויס פֿון שליימערס האַנט. און איר זעט דעם מילך־וועג אַזוי קלאָר און דייטלעך ווי אויף דער קאַרטע פֿון אַן אַסטראַ־נאָמישן לער־בוך.

די לופֿט אין ירושלים איז טרוקן און דורכזיכטיק. אַן ערך אַכט חדשים אין יאָר גייט קיין רעגן ניט אין פֿאַלעסטינע, און ירושלים, ניט האָבנדיק אַרום זיך קיין טייכן און קיין אַנדערע וואַסערן האָט דעריבער פֿאַר דעם גרעסטן טייל פֿון יאָר אַ פֿולשטענדיק טרוקענע און דורכזיכטיקע לופֿט. און אָט די טרוקנקייט און דורכזיכטיקייט פֿון דער לופֿט גיט עס ירושלים אַזאַ קלאָרן, ריינעם און וואונדער־שיינעם הימל.

*

איך בין אַנגעקומען אין ירושלים פֿרייטאָג. די היץ איז געווען שרעקלעך. די זון האָט איינפֿאַך געבראָטן און געברענט ווי פֿייער. וועגן אין ניו־יאָרק זאָל זיין אַזאַ היץ, וואָלטן מענטשן געפֿאַלן ווי פֿליגן אין די גאַסן. אין ירושלים, אָבער, איז די היץ לייכטער צו דערטראָגן, ווייל זי איז אַ טרוקענע. אין דער הייסער לופֿט איז ניטאָ קיין פֿייכטקייט. די היץ ברענט און בראָט אייך בלויז, אָבער זי קאָכט אייך ניט, ווי די ניו־יאָרקער. און אַ מעלה האָט ירושלים, וואָס די גרויסע היץ האַלט אַן בלויז בייטאָג, פֿאַרנאַכט, אָבער, ווערט עס קיל און מייסטנס בלאָזט אַ קיל ווינטל, וועלכער דערפֿרישט אייך און גיט אייך די מעג־לעכקייט דעם אָטעם אָפּצוכאַפּן.

דעם פֿרייטאָגדיקן טאָג, אַלזאָ, האָב איך וויניק געקאָנט אויסנוצן. איך האָב פֿרובירט אַרויסגיין זען די שטאָט, אָבער עס האָט ניט לאַנג געדויערט און די היץ האָט מיך צוריקגעטריבן אין האָטעל. איך האָב אָבער דאָך אַ ביסל אויסגענוצט די צייט צו באַזוכן דעם מארק, וועלכער איז צום גרעסטן טייל געשיצט פֿון דער היץ דורך פֿאַרשיידענע געוועלבן.

דער מארק אין ירושלים צייכנט זיך מיט קיין זאָך ניט אויס. ער איז ענלעך צו די אַנדערע מערק אין די גרעסערע שטעט פֿון אַריענט. אומגעפֿער די זעלביקע שמאָלע, שמוציקע געסלעך, מיט די זעלביקע קרעמלעך און די זעלביקע הענדלער און קרעמער, ניט מער, ירושלימער מארק איז אַרעמער און ער ליגט באַרג־אַראָפּ. דורכגייענדיק דעם גאַנצן מארק, קלעטערט מען אַראָפּ אַ רעכט ביסל אין דער טיפֿעניש. וואָס מיך האָט איבעראַשט, דורכגייענדיק דעם ירו־

שלימער מאַרק, איז געווען די גרויסע צאָל ניט־יידישע הענדלער און קרעמער. איך וועל ניט איבערטרייבן, אויב איך וועל זאָגן, אַז די גאַנצע גרויסע מאַיאָריטעט פון די קרעמער און הענדלער פון ירושלימער מאַרק זיינען אַראַבער, סיריער און גריכן. שפּעטער האָב איך באַמערקט, אַז אָפילו אין די טיילן פון ירושלים, וואו די באָפּעלקערונג איז אַ הונדערט־פראָצענט־יידישע, געפינען זיך אויך אַראַבישע און סירישע הענדלער און קרעמער. קענט איר זיך פאָרשטעלן, אַז אין דער יידישער גאַס אין ווילנע זאָל אַ פאַליאַק עפענען אַ קרעמל?

מען זאָגט תמיד, אַז יידן זיינען די גרעסטע בריות אין קליין־האַנדל און קליין־קרעמעריי, וואָס קיינער קען מיט זיי ניט קאָנקורירן אויף דעם געביט. זיינען אָבער געקומען די אַראַבער און די סיריער און האָבן באַווייזן, אַז זיי זיינען אין דעם פּרט נאָך גרעסערע בריות פאָר די יידן.

קליין־האַנדל און קליין־קרעמעריי פאַדערט שפּאַרזאַמקייט, גראָשן־חשבונות און אומבאַשרענקטע אַרבעטס־צייט. דער יידישער קליין־הענדלער דערפילט אָט די אַלע פאַדערונגען אין זייער אַ גרויסער מאָס, אָבער דער אַראַבער און דער סיריער יאָגט אים אין דעם אַריבער. דער אַראַבער לעבט אַ סך שפּאָרעוודיקער און קאַרגער ווי דער יידּ, און קיינער איז ניט אַזוי פּאַסיק אויף חשבונות ווי דער אַראַבער, וועלכער איז גרייט זיך ממית צו זיין פאָר אַ פרוטה, און וואָס איז שייך צו אַרבעטס־צייט איז בייַ דעם אַראַבישן הענדלער איבערהויפּט ניטאָ קיין גרענעץ. ער פאַנגט אָן האַנדלען גאָנץ פרי אין מאָרגן און האַנדלט אַזוי אָוועק ביז שפּעט אין דער נאַכט.

עס איז אמת, אַז איך האָב געפּילט אַ גרויסע נאַציאָנאַלע באַליידיקונג זעענדיק, אַז עס זיינען פאָראַן גויים, וועלכע קענען קאָנקורירן מיט יידן אין קליין־האַנדל, אָבער איך האָב מיינע באַליידיקטע נאַציאָנאַלע געפּילן געמוזט באַהאַלטן טיף אין הארצן און האָב בלויז געקענט פאָרצייכענען דעם פאַקט, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען.

*

פּרייטאָג אין אָוונט בין איך געגאַנגען צום כּותל המערבי. דער וועג צום כּותל המערבי פירט דורך דעם מאַרק. אָבער אים צו דערגרייכן מוז מען אַראָפּקלעטערן נאָך טיפער.

איך בין נאָך היינט ניט זיכער, אַז די אַלטע שטיינערנע וואַנט, וועלכע איך האָב געזען, באַלאַנגט ווירקלעך צום חרובן בית־המקדש. אַ סך היסטאָרישע הייליקייטן אין ירושלים און ארץ־ישראל אין אַלגעמיין זיינען צווייפלהאַפט. נאָר וועמען, אויסער די אַרכעאָלאָגן, גייט עס אָן, אויב די היסטאָרישע הייליקייטן זיינען ווירקלעכע אָדער ניט? וואָס, למשל, קימערט מיך, אַז דער קבר פון דער מוטער רחל, וועלכן איך האָב זיך מטריח געווען צו באַזוכן, איז אַ צווייפלהאַפטער און עס קען גריילעך זיין, אַז ניט בלויז די מוטער רחל האָט מען דאָרט ניט מקבר געווען, נאָר אָפילו ניט אירע אַ וויטע קרובה? און וואָס איז דער אונטערשייד, אויב דאָס אַלטע שטיק וואַנט, וואָס איך האָב געזען, איז קיין מאָל ניט געווען קיין טייל פון דער מויער, וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם חצר (הויף) פון בית־המקדש? דער עיקר איז, אַז מענטשן גלייבן, אַז דאָס איז אַזוי און מענטשן האָבן די ערטער פאַרהיליקט. אָט פאָרן קריסטן פון אַלע עקן וועלט צו באַזוכן

דעם קבר פֿון יעזוסן אין ירושלים, און מיין אמאליקער רבי, פֿראָפֿעסאָר דרעווס באָווייזט מיט אותות ומופֿתים, אַז יעזוס קריסטוס לא היה ולא נברא, אַז יעזוס איז קיין מאָל ניט געבוירן געוואָרן, האָט קיין מאָל ניט געלעבט און ממילא קיין מאָל ניט געשטאָרבן, און אויב עס איז אַזוי, אויב יעזוס איז קיין מאָל ניט געשטאָרבן, קען ער דאָך ניט האָבן קיין קבר אין ירושלים. נאָר וועמען גייט עס אָן, וואָס פֿראָפֿעסאָר דרעווס זאָגט, אַבי אַ גרויסע וועלט מיט קריסטן גלייבט, אַז אין ירושלים געפֿינט זיך דער קבר פֿון קריסטוסן און דאָס אָרט איז הייליק. דער אמת איז, אַז די אַלע פֿראָגן, אויב דער כותל מערבי איז ווירקלעך אַ טייל פֿון בית־המקדש אָדער ניט, זיינען מיר אַפֿילו אויף די געדאַנקען ניט אַרויפֿ־געקומען, וועג איך בין צוגעקומען צו דער אַלטער שטייגערנער וואָנט. די אָנזיכט פֿון דער וואָנט האָט אין מיר איבערהויפּט אַרויסגערופֿן וויניק געפֿילן און גע־דאַנקען. צוריקגייענדיק, האָב איך מיך אַליין באָוואונדערט, וואָס איך בין גע־בליבן אָזוי גלייכגילטיק, דערזעענדיק דעם ערשטן מאָל אָט די באָרימטע היסטאָרישע יידישע הייליקייט. אפֿשר איז דאָס געווען צוליב דעם, וואָס מיין גאַנצע אויפֿמערקזאַמקייט איז מיט אַמאָל צוגעצויגן געוואָרן אויף דעם פֿאָר־שיידן־פֿאָרביקן עולם יידן, וועלכער האָט זיך דאָרטן פֿאָרזאַמלט צו קבלת־שבת. עס איז אַן אינטערעסאַנט בילד, וואָס מוז פֿאָרכאָפֿן אייגעמס גאַנצע אויפֿמערק־זאַמקייט. איר זעט פֿאָר זיך אַן עולם יידן צונויפֿגעמישט פֿון פֿאָרשיידענע טיפֿן און פֿון פֿאָרשיידענע קאָלירן. יידן אין שטריימלעך מיט לאַנגע קאָרקן־ציער־פֿאות און יידן אין רויטע פֿעשקעס נאָר אַן פֿאות. יידן אין לאַנגע סאַמעטענע און זיידענע זופּעצעס פֿון פֿאָרשיידענע געלע, גרינע, רויטע פֿאָרבן און יידן אין מאָדערנע קורצע רעקלעך, און עס איז אַ געשריי און אַ ליאָרם, ווי אייגער דעם צווייטן וואָלט וועלן איבערשרייען. נאָר, אַז איר געווינט זיך אַ ביסל צו דעם ליאָרם און געפֿילדער, געפֿינט איר אויס, אַז דאָס דאָוונען דריי מינים פֿאָרשיידענע יידן מיט אין מאָל און יעדער מנין דאָוונט אויף זיין שטייגער און שרייט אויף זיין שטייגער. איין מנין באַשטייט פֿון פֿרענקישע, אַראַבישע און שפּאַנישע יידן, די ספֿרדים, ווי מען רופֿט זיי, און די אַנדערע צוויי מינים באַשטייען פֿון אשכנזים, אייגער פֿון חסידים און דער אַנדערער פֿון מתנגדים, אָדער „פֿרושים", ווי מען רופֿט זיי דאָ. אַלע דריי מינים דאָוונען זייט ביי זייט און אין יעדער מנין זיינען פֿאָראַן אַזעלכע, וועלכע שרייען מיט באַנומענע קולות און דאָס גאַנצע דאָוונען ווערט פֿאָרוואַנדלט אין אַזאַ ווילדן געפֿילדער, אַז איר פֿאָרגעסט אין גאַנצן אַן דעם כותל מערבי מיט זיין היסטאָרישער הייליקייט.

צוריקגייענדיק פֿון כותל מערבי, האָט מיך שטאַרק פֿאַרדראָסן, וואָס איך בין געבליבן אָזוי גלייכגילטיק צו אים. איך האָב געפֿילט ווי איך וואָלט עפּעס פֿאָר־לוירן.

*

מיין רייזע אין ארץ־ישראל האָט מיך פֿולשטענדיק איבערצייגט, אַז מיר פֿעלט דער חוש פֿאָר אַרכעאָלאָגיע, און איך האָב ניט קיין אינטערעס פֿאָר אַלטוואָרג.

אייגנטלעך האָב איך שוין לאַנג געהאַט אָזאַ חשד אויף זיך. דער דאָזיקער חשד האָט זיך ביי מיר דערוועקט באַזוכנדיק פֿאָרשיידענע מוזעאומס. די אָר־

כעאַגישע אָפּטיילונגען אין די מוזעאומס האָבן מיך קיין מאָל ניט אָנגעצויגן. איך פֿלעג אָ קוק טאָן און גיין ווייטער. נאָר אויב פֿריער איז עס געווען בלויז אָ חשד, אַז מיר פֿעלט דער חוש פֿאַר היסטאָרישע אַלטוואַרג, האָט עס מיר ארץ־ישראל געמאַכט פֿאַר אָ זיכערהייט. איצט בין איך פֿולשטענדיק זיכער, אַז אַר־כעאָלאָגיע באַלאָנגט ניט צו מיר.

איך האָב באַזוכט אַלע הייליקע און היסטאָרישע ערטער אין און אַרום ירושלים. וואָרום ווי טוט מען עס ניט? עס וואָלט דאָך געווען אָ בזיון אַהיים צו קומען, ניט האָבנדיק געזען די אַלע פֿאַרשיידענע הייליקע קברים און היס־טאָרישע ערטער מיט וועלכע ארץ־ישראל איז אַזוי פֿול. איך בין דעריבער געגאַנגען זען אַלץ, וואָס איך האָב נאָר געקענט. איך בין אַפֿילו געווען אין דער שול „שערי שמים" ביי די צוויי און צוואַנציק מקובלים, געזען זייערע משונה־דיקע סדורים פֿון וועלכע איך האָב אָ וואָרט ניט פֿאַרשטאַנען, געזען און גערעדט מיט איניקע פֿון די מקובלים גופֿא, וועלכע איך האָב גראָד יאָ גוט פֿאַרשטאַנען, ווייל זיי האָבן מיט מיר ניט גערעדט וועגן הייליקער קבֿה, נאָר וועגן זינדיק געלט. איך האָב אַפֿילו געזען דעם קבר פֿון יעזוס, וואָס וויניק יידישע רייזנדע האָבן די זכיה צו זען, וויל מען לאָזט זיי ניט צו. מיר האָט אָבער אָפּגעגליקט. וויל איך בין געגאַנגען מיט אַן אַמעריקאַנער גוי, וועלכער איז געשטאַנען צו־זאַמען מיט מיר אין דעם זעלביקן האָטעל. האָבן די שומרים געמאַכט אָ טעות און האָבן מיך אויך אָנגענומען פֿאַר אָ גוי. און געוויס בין איך געווען אויפֿן הר המוריה און אויפֿן הר הזיתים און אין דער אַמאַר מאַצעס און אין דער הייל פֿון כלבא שבוע און אין דעם קבר פֿון שמעון הצדיק און בין עקסטרע צוגעפֿאָרן אין בית לחם. הקיצור איך האָב געזען אַלץ, וואָס מען קען זען אין ירושלים און אין דער אומגעגנט. נאָר וואָס מער היסטאָרישע קברים און הייליקע ערטער איך האָב געזען, אַלץ מער איבערדריסיק זיינען זיי מיר געווארן. איך האָב פֿיינט קברים, ווי אַלט און ווי וויכטיק זיי זאָלן ניט זיין. איך האָב געוואָלט זען דאָס לעבן אין דער איצטיקער ארץ־ישראל אַבער ניט דעם טויט און די אַלטע קברים. איך בין דעריבער זייער שטאַרק צופֿרידן געווען, ווען איך האָב וואָס גיכער זיך אָפּגעפֿאָרטיקט מיט אַלע טויטע הייליקייטן פֿון ירושלים און האָב געקענט פֿאַרברענגען דאָס ביסל צייט, וואָס מיר איז איבערגעבליבן, זיך צו באַקענען מיט דעם וואָכעדיקן לעבן פֿון די לעבעדיקע מענטשן, וועלכע געפֿינען זיך אין ירושלים.

אין דער ארץ־ישראלדיקער „פּאַריז"

אויסקוקנדיק אַלע הייליקע קברים און הייליקע ערטער אין און אַרום ירוש־לים און אַדורכרעדנדיק זיך מיט די רעדאַקטאָרן פֿון די ירושלימער צייטונגען און ענדיקנדיק מיטן גבאי פֿון דער מקובלים־שול „שערי־שמים" וועגן דעם פֿאָליטישן צושטאַנד אין ארץ־ישראל און וועגן די וויטערדיקע אויסזיכטן פֿון ציוניזם, האָב איך באַשלאָסן מיט ירושלים זיך אָפּצוגעזעגענען און פֿאָרן ווייטער. איך קען אָבער ניט זאָגן אַז ירושלים איז מיר איבערדריסיק געוואָרן און איך האָב פֿון איר וואָס שנעלער געוואָלט אַוועקפֿאָרן. אין קעגנטייל, מיר איז ירושלים גאָנץ גוט געפֿעלן געוואָרן. איך האָב דאָרטן מאַנכע שטונדן גאָנץ אינטע־

רעסאָנט פֿאַרבראַכט אין דער געזעלשאַפֿט פֿון פֿאַרשיידענע פֿערזאָנען און באַזונדערס צווישן די דאָרטיקע אַרבעטער־קרייזן. די אַמעריקאַנער יונגעלייט, די געוועזענע מיטגלידער פֿון יידישן לעגיאָן, וועלכע מיך אַריינקיבעצן און זיך אָפּרעכענען מיט מיר אויף דער וועלט פֿאַר מיין קעגנערשאַפֿט צום יידישן לעגיאָן און צום ציוניזם אין אַלגעמיין, האָבן מיר געמאַכט אַ באַנקעט, אויף וועלכן מיר האָבן זייער גוט פֿאַרבראַכט ביז שפּעט אין דער נאַכט. מען האָט געטרונקען פֿרמל־ווין און פֿרמל־קאָניאַק פֿון באַראָן ראָטשילדס קעלער אין ראשון לציון און פֿאַרביסן מיט ערשט פֿאַרטיקע וויינטרויבן פֿון רחובות. איך האָב אַבער באַשלאָסן אַוועקצופֿאָרן פֿון ירושלים וואָס גיכער, וויי? איך האָב אָנגעפֿאָנגען צו פֿילן, אַז מיין קעשענע וועלט שווינדזוכטיק. איר דאַרפֿט וויסן, אַז פֿון יעדן הייליקן קבר און הייליקן אָרט, וואָס איר זעט אין ירושלים, וועלט איך אַ לאַך אין דער קעשענע. וואָרום ביי יעדן הייליקן טויטן קבר געפֿינט איר עטלעכע לעבעדיקע אויסגעשטרעקטע הענט. מאַנכעס מאָל ברעכט אַפֿילו אויס אַ סיכסוך צווישן אייך און די אויסגעשטרעקטע הענט. מיר האָט עס צום ערשטן מאָל פֿאַסירט אין דעם קבר פֿון שמעון הצדיק. ווען איך בין אַריינגעגאַנגען אין קבר האָב איך, דוכט זיך, אָרום זיך קיינעם ניט געזען. פּלוצים אָבער איז ביי מיין זייט אויסגעוואַקסן אַ יד און מיך ניט פֿרעגנדיק אַפֿילו פֿאַנגט ער אָן ציקלען אַ „מי שברך אבותינו" און ווען ער קומט צו „בעבור שנדר" גיט ער אַ קוק אויף מיר מיט אַ פֿראַגע־צייכן, וואָס מיינט: וויפֿל? ענטפֿער איך, אַ שילינג — וואָס? אַ שילינג? — שרייט דער יד אויס מיט כּעס אין מיטן „מי שברך" — איך האָב דאָך אויף אייך אַזוי לאַנג געוואָרט! מילא, וואָס איר האָט אַזוי לאַנג געוואָרט אויף מיר, זאָג איך, בין איך ניט שולדיק, איך האָב אייך ניט געשריבן, אַז איר זאָלט וואָרטן און מיך קומען מקבל פּנים זיין מיט אַ „מי שברך". נאָר וואָס איז שייך צום שילינג, נעמט אים און לייגט אים אַריין אין קעשענע, וויל מער וועט איר פֿון מיר סיי־ווי־סיי ניט קריגן. דערפֿאַר אָבער, קענט איר דעם צווייטן האַלבן, ניט פֿאַרקויפֿטן „מי שברך" פֿאַרקויפֿן אַן אָנדערן. און אויב איר ווילט, גיב איך אייך דעם ערשטן האַלבן „מי שברך" אויך אַוועק צוריק, און האָנדלט ביי מיר אַ מציאה.

נאָר עס איז גוט ,ווען איר שטויסט זיך אָן אויף אייניעם, וואָס לאָזט אייך לייכט אָפּ. ווען גאָט אָבער שיקט אייך צו אייניעם פֿון די אמתע באַקשישניקעס, פֿון יענע זלידנע פֿליגן, וועלכע איר קענט בשום אופֿן ניט אָפּטרייבן פֿון זיך, דאָן וועט איר שוין געבן וויפֿל ער ווייל, אַבי פּטור צו ווערן פֿון אים.

און ווילט איר באַזוכן די אומגעבונג פֿון ירושלים, ווערט איר אין גאָנצן אַ נשרף. מען נעמט פֿון אייך, וויפֿל מען קען, פֿאָרן צופֿירן אייך. פֿון ירושלים ביז יריחו, וואו עס גיסט זיך אַריין דער ירדן אין ים המלח, איז קנאַפּע צוויי שטונדן רייזע מיט אַ „פֿאָרד", און אָט פֿאָר דער נסיעה האָט אַ יד זיך ניט געשעמט ביי מיר צו בעטן צען עגיפּטיש פֿונט (דאָן פֿערציק אַמעריקאַנער דאָלאָר). און עס איז שוין געווען אַ מציאה, ווען איך האָב ביי אים די נסיעה אויסגעדונגען פֿאָר זיבן פֿונט.

זעענדיק וואָס פֿאָראַ טייערע מדינה ארץ־ישראל? איז, האָב איך אָנגעפֿאַנגען מורא האָבן, אַז אויב איך וועל ניט זיין אַ ביסל שפּאָרעוודיק אין צייט, וועל איך

אין גאַנצן מוזן בלייבן אַן ארץ־ישראלדיקער תושב, ווייל איך וועל פשוט ניט האָבן מיט וואָס אַהיים צו פֿאָרן. און צו דעם האָב איך גאָר קיין חשק ניט געהאַט.

*

מיין מאַרשרוט, וועלכן איך האָב מיר צונויפֿגעשטעלט איז געווען פֿון ירושלים אין יאַפֿע, פֿון יאַפֿע אין די קאָלאָניעס פֿון יהודה; פֿון דאָרטן אין חיפֿה; פֿון חיפֿה אין עמק הירדן און גליל התחתון, כדי צו באַזוכן דאָרט די יידישע קאָאָפּעראַטיוון קאָלאָניעס און כבישים (שאָסעען), וועלכע די חלוצים בויען, און פֿון דאָרטן אין גליל העליון. איך האָב אויסגערעכנט, אַז איך זאָל די גאַנצע רייזע קענען מאַכן אין פֿיר וואָכן צייט, אָבער מיט דעם באַדינג, אַז איך זאָל זיך צו פֿיל צייט ניט אויפֿהאַלטן אויף איין אָרט.

פֿון ירושלים קיין יאַפֿע קען מען פֿאָרן מיט א „פֿאָרד", וואָס נעמט אַן פּאַסאַזשירן פֿאַר א פֿונט מיט צען פּיאַסטער (דאָס אַן ערך פֿון פֿיר דאָלאָר מיט פֿערציק סענט). איך האָב אויסגעקליבן דעם צווייטן וועג. ערשטנס האָב איך די ארץ־ישראלדיקע אייזנבאַנען פֿיינט געקריגן, ווי איך האָב מיט זיי מיין ערשטע באַקאַנטשאַפֿט געמאַכט; צווייטנס, קען מען פֿאָרנדיק מיט אַן אויטאָמאָביל בעסער זען די לאַנדשאַפֿט און די געגנט צווישן ירושלים און יאַפֿע. די רייזע דויערט אַן ערך צוויי שעה. איך האָב זיך אָבער אָפּגעשטעלט ניט אין יאַפֿע, נאָר איך בין געפֿאָרן א ביס ווייטער און זיך אָפּגעשטעלט אין דעם שיינעם יידישן שטעטל תל־אביב וועלכעס האָט זיך פֿריער געוואַקסן אַס א פֿאָרשטאָט פֿון יאַפֿע און וואָס איז אויך א שטאָט פֿאַר זיך און מיט אַן אייגענער פֿאָר־וואַלטונג.

יאַפֿע איז אין אַלגעמיין אַן אַראַבישע שטאָט. די גרויסע מאַיאָריטעט פֿון דער באַפֿעלקערונג איז אַן אַראַבישע. די יידישע באַפֿעלקערונג דאָרט ווערט געשאַצט אויף ווייניקער ווי צען טויזנט און ווי עס שיינט גאָנץ באַדייטנד ווייניקער. די שטאָט איז אַן אַלטע, שמוציקע און אויסער דעם האָפֿן, איז אין איר נישטאָ וואָס צו זען.

תל־אביב איז א שפּאָג׳ניי יידיש שטעטל, תל־אביב איז הונדערט פּראָצענט יידיש, איז זייער שיין געבויט, מאָדערנע צוויי־ און דריי־שטאָקיקע הייזער, אָפּגעטיילט איינער פֿון די אַנדערע און אַרומגעפּלאַנצט מיט ביימער. אין מיטן שטעטל געפֿינט זיך א פֿיינער, שיינער פּאַרק מיט בלומען־בייטן און שפּאַציר־אַלעען. ניט ווייט פֿון פּאַרק געפֿינט זיך די העברעאישע גימנאַזיע, א גרויסע, ווייסע געביידע, וועלכע ציט אייער אויפֿמערקזאַמקייט מיט איר אַרכיטעקטור און איר פּראָמינענטן פּלאַץ, וואָס זי פֿאַרנעמט.

וועג מען פֿאָרט אַריין פֿון יאַפֿע אין תל־אביב, דוכט זיך אָפּ, ווי מען וואָלט פֿון דער אָפּגעלאָזענער, אָפּגעשטאָנענער אַזיע פּלוצים אַריינגעפֿאַלן אין דער מאָדערנער, ציוויליזירטער אייראָפּע.

אין תל־אביב לעבט די יידישע „אַריסטאָקראַטיע" און די יידישע אינטעליגענץ, וועלכע איז באַשעפֿטיקט אין פֿאַרשיידענע קהלשע אינסטיטוציעס, ווי אין דער גימנאַזיע, „הדסה"־שפּיטאָל, אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, אין אַנדערע צענטראַלע אַרגאַניזאַציעס, און אַנגעשטעלטע ביי דער רעגירונג.

תל־אביב איז די „פאריז" פון ארץ־ישראל. אזוי ווייניקסטנס זאגן די דאר־טיקע יידן און באגייסטערטע ציוניסטישע געסט. עס פארשטייט זיך, אז ווען די אמתע פאריז וואלט עס הערן, וואלט זי זייער שטארק פראטעסטירט און וואלט אויך זיין געראטן. נאר רעדנדיק אן מליצות איז תל־אביב זייער א שיין שטעטל, וואו מען קען גאנץ רואיק אפעסן און זיך רואיק אויסשלאפן ביז עס ווערט לאנגווייליק און מען פארט אוועק.

אין תל־אביב הערט מען די העברעאישע שפראך אין גאס פיל מער ווי אין ירושלים, דערפאר אבער רעדט מען פיל מער די רוסישע שפראך. עס רעדן רוסיש ניט נאר די נייע אנגעקומענע, נאר אויך א טייל פון די אלטע תושבים, איינגעווארצלטע „רוסן", וועלכע ווילן זיך ניט שיידן עד־היום מיט דער רו־סישער שפראך. פראנצויזיש הערט מען וויניק אין תל־אביב. הגם א באדייטנ־דיקער טייל פון דער יוגנט פארשטייט גאנץ גוט פראנצויזיש און האט אויך ניט לאנג צוריק מיט גרויס חשק די שפראך געלערנט. איצט אבער האט ענגליש פארנומען דעם פלאץ פון פראנצויזיש. דער יונגער עולם לערנט פלייסיק ענג־ליש, ווייל פון ענגליש קען מען דערוואַרטן א שטיקל תכלית, און א יד איז א בעל תכלית.

✦ ✦ ✦

מיינע צוויי באזוכן אין דער ליטווישער מלוכה

אין 1921 האב איך באשלאסן פארן א קוק טאן אויף דער אלטער וועלט, ווי זי זעט אויס נאך דער מלחמה.

און צווישן אלע מדינות, וועלכע איך האב באשלאסן צו באזוכן אויף מיין רייזע, איז ליטע, דאס ארץ־ישראל אין גלות, ווי מען האט עס פרובירט א נאמען געבן, געווען איינע פון די וויכטיקסטע, כמעט אזוי וויכטיק, ווי ארץ־ישראל.

אויב ארץ־ישראל האט געוואלט זען דער ראמאנטישער יד אין מיר, האט ליטע געוואלט זען דער נאציאנאלער בונדיסט אין מיר. האב איך דאך אין מיינע גוטע בונדיסטישע יארן אזוי פיל געחלומט וועגן א יידישער קולטורעלער נאציאנאלער אויטאנאמיע. און אט איז א לאנד, וואו די יידן האבן אזא אויטא־נאמיע געקראגן, טא ווי פארט מען עס נישט זען?

אמת, די יידישע אויטאנאמיע אין ליטע, אויף וויפל איך האב וועגן איר געלייענט, איז עפעס ניט איבעריקס פויגלדיק. גאר ניט דאס, וואס מיין בונ־דיזם האט פארלאנגט. אבער, וואס פאר א פנים די אויטאנאמיע זאל נישט האבן און וואס פאר א קאליקע די ציוניסטן האבן פון איר נישט געמאכט, איז זי דאך די ערשטע מאדערנע יידישע קולטורעלע נאציאנאלע אויטאנאמיע און מען דארף זען, ווי זי קוקט אויס.

און צוליב דער יידישער נאציאנאלער אויטאנאמיע איז מיר שוין די גאנצע ליטווישע מדינה געווארן אינטערעסאנט. ליטע א מלוכה! און נאך וואס פארא מלוכה! אן אידעלע דעמאקראטיע מיט גלייכהייט, פרייהייט און ברידערלעכ־

קייט. און יידן לעבן דאָרט ווי אין גן־עדן, ווי אַן אמתער ארץ־ישראל. איך האָב עס אַזוי פֿיל מאָל געלייענט אין די אַפּיציעלע באַריכטן פֿון יידישן מיניס־טעריום.

און אָט בין איך אין קאָוונע, אין דער הויפּט־שטאָט פֿון ארץ־ישראל דליטע.

און, אויב ליטע איז אַ מדינה, דאַן איז קאָוונע אַ הויפּט־שטאָט. וואָס פֿאַר אַ מדינה, אַזאַ הויפּט־שטאָט.

קאָוונע איז אַ רעכטע צייט געווען אין דייטשע הענט. די דייטשן האָבן איינגענומען קאָוונע גלייך אין אָנפֿאָנג פֿון דער מלחמה און האָבן די שטאָט געהאַלטן ביזן סוף פֿון דער מלחמה. נאָר אַפֿילו די דייטשן מיט זייער גאַנצער גרינטלעכקייט האָבן אין קאָוונע נישט געקענט איינפֿירן יענע עלעמענטאַרע באַקוועמלעכקייטן, צו וועלכע מענטשן אין דער ציוויליזירטער איראָפּע און אַמעריקע זיינען אַזוי צוגעוואוינט. זיי האָבן פֿאַר דעם צוועק געדאַרפֿט אַראָפּ־וואַרפֿן וויניקסטנס 90 פּראָצענט פֿון קאָוונער הייזער און זיי אויבערבויען פֿון דאָס נייַ.

די דייטשן האָבן אויפֿגעטאָן וואונדער אין ליטע. זיי האָבן דאָרטן געבויט גאַנצע נעצן פֿון אייזנבאַן־לינייעס. זיי האָבן געגראָבן נייע וועגן און געמאַכט נייע שאָסייען. זיי האָבן אינגעפֿירט עלעקטרישע באַלייכטונג אין אַזעלכע ער־טער ,וואו מען האָט פֿריער אַפֿילו נישט געוואוסט, ווי עלעקטריציטעט זעט אויס. אין קורצן, די דייטשן האָבן געטאָן אַלץ צו מאַכן ליטע מיט לייטן גלייך, אָבער מיט אַלע זייערע אָנשטרענגונגען צו איראָפּאיזירן ליטע, האָבן די דייטשן דאָך זיך ניט געקענט העלפֿן און האָבן געמוזט אין קאָוונע גיין „אויפֿן הויף" צוגלייך מיט די יידן און מיט די ליטווינער.

נאָר איך וויל נישט באַליידיקן די הויפּט־שטאָט פֿון דער ליטווישער מלוכה. אויסערלעך איז קאָוונע זייער אַ שיינע שטאָט און מיט אירע שיינע בערג, מיט איר טייך ניעמאַן און ביימער־באָוואָקסענער אומגעגנט, שטעלט זי מיט זיך פֿאַר אַ פּראָטפֿול שיינע לאַנדשאַפֿט. ווער עס וויל, אַלזאָ, אַז קאָוונע זאָל אים געפֿעלן, זאָל ער בעסער קוקן אויף איר פֿון אויסווייניק און נישט פֿון אינווייניק.

פֿון וויטן זעען זאָכן אויס אַ סך שענער, ווי זיי זעען אויס פֿון נאָענטן. אויף ליטע מעג מען עס געווינען זאָגן. מען האָט ביי אונדז אין אַמעריקע די נייַע ליטווישע מדינה אין אַ צו שיין וויגעלע פֿאַרווויגט. זי האָט עס אָבער אין דער ווירקלעכקייט נישט פֿאַרדינט.

ליטע האָט אַ גאַנץ דעמאָקראַטישע מלוכה, אָבער אַ דורכויס רעאַקציאַ־נערע. עס איז אַ לאַנד, וואו דער קאַטוליציזם גלח איז דער וואָרט־פֿירער און דער טאָן־געבער. עס איז אַ לאַנד פֿון פּראָסטע פּויערים, וואָס זייער העכסטער אידעאַל איז דער גלח. דער שענסטער טרוים פֿון אַ ליטווישן פּויער איז צו האָבן אַ זון אַ גלח.

איך בין אָנגעקומען אין קאָוונע דעם 1־טן מאַי. אין דער ליטווישער מלוכה איז דער ערשטער מאַי פּראָקלאַמירט געוואָרן, אַלס אַן אַפּיציעלער מלוכה־יום־טוב פֿון אַרבעט. דאָך איז דאָס ערשטע בילד, וואָס איך האָב געזען, אַריינפֿאָרב־דיק אין קאָוונע, געווען אַן אַרעסטירטע אַרבעטער־פֿאַרזאַמלונג, וועלכע באַ־וואָפֿנטע סאַלדאַטן און פֿאַליציי האָבן געפֿירט אין „אוטשאַסטאַק". און ווי איך

האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, האָט די פּאָליצייַ אָנגענומען יום־טובֿ באַצייטנס — זי האָט אָנגעפּאָנגען מאַכן אָרעסטן שוין ערב דעם ערשטן מאַי.

נאָר איך בין דאָך נישט געפּאָרן אין ליטע צו זען די ליטווישע פּאָליצייַ, איך בין דאָך געפּאָרן זען דאָרטן די יידישע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, דאָרף מען איר גיין זען. בין איך געגאַנגען אין יידישן נאַציאָנאַל־ראַט, אין יידישן מיניס־טעריום אוּן האָב געקוקט אוּן האָב געזען, אוּן האָב באַשלאָסן, אַז אַ קולטורעלע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע וואָלט טאָקע געווען נישט קיין שלעכטע זאַך, וועַן די יידן אין ליטע וואָלטן טאָקע אַזעלכע געהאַט.

די יידן אין ליטע האָבן זייער נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע נישט אויסגעקעמפּט. זי איז זיי ווי פֿון הימל אַראָפּגעפּאַלן, פּונקט ווי עס איז אַראָפּגעפּאַלן פֿון הימל די ליטווינער — זייער ליטווישע מלוכה. אַ גאַנצע רייַ פֿון גליקלעכע אומ־שטענדן פֿאַר די ליטווינער האָבן געמאַכט ליטע פֿאַר אַ זעלבשטענדיקע מלוכה. אוּן פֿון די דאָזיקע אומשטענדן האָבן אויך די יידן עטוואָס גענאָסן אויף זייער חלק.

די יידישע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע געפֿינט זיך, אַחוץ אַלעמען אונטער דער קאָנטראָל פֿון דער ציוניסטישער פּאַרטיי, וועלכע דאָרף זיך דערביי שטאַרק רעכענען מיט דער מיינונג פֿון „אחדות", די אַרגאַניזאַציע פֿון די אַרטאָדאָקסישע יידן אונטער דער אָנפֿירונג פֿון די ליטווישע רבנים. אוּן פּונקט אַזוי ווי די גלחים אין ליטע האָבן אַ גרויסע מאַכט צווישן די ליטווינער, אַזוי האָבן די רבנים אין ליטע אַ גרויסע מאַכט צווישן די יידן. אין די קלענערע שטעט אוּן שטעטלעך איז די מאַכט פֿון די רבנים גאַנץ באַזונדערס גרויס.

די ציוניסטישע פּאַרטיי האָט פֿאַרפֿאָלגטערט די יידישע נאַציאָנאָלע אויט־נאָמיע מיט העברעאיש, אוּן די רבנים האָבן איר פֿאַרפֿאָלגטערט מיט רעליגיע. די ציוניסטישע פּאַרטיי, וואָס איר גאַנצע טעאָריע איז אַ פֿאַרלייקענונג פֿון דער אַרבעט אין „גלות", קען אין דער יידישער אויטאָנאָמיע אין ליטע זען נישט מער ווי אַ שטיקל פֿאַרבאַרייטונגס־אַרבעט פֿאַר פּאָלעסטינע, אוּן דאָס איז העברעאיש. מען דאָרף דעריבער אויסנוצן די נאַציאָנאָלע אויטאָנאָמיע פֿאַר העברעאישע שולן, כּדי פֿאַרצוברייטן אין גלות אַ העברעאישן יונגן דור פֿאַר פּאָלעסטינע. די רבנים, ווידער, זוכן, אין דער יידישער נאַציאָנאָלער אויטאָנא־מיע „חיזוק הדת", די פֿאַרשטאַרקונג פֿון דער יידישער רעליגיע, וויל יידיש־קייט איז ביי זיי פֿריער פֿאַר אַלץ אוּן שפּעטער ווי אַלץ — רעליגיע. דער רע־זולטאַט איז, אַז די ציוניסטן האָבן די נאַציאָנאָלע אויטאָנאָמיע פֿאַרקריפּלט מיט דער צוויי־שפּראָכיקייט — העברעאיש אוּן יידיש, אוּן די רבנים זוכן פֿון איר צו מאַכן אַ הייליקן „סינאַד"!

*

וואָס פֿאַר אַ פֿאָלק, אַזאַ פּנים האָט זיין מלוכה.

די ליטווינער האָבן וויניק געפּאָקט אוּן געמאָזלט צו ווערן אַ זעלבשטענדיק פֿאָלק מיט אַן אייגענער מלוכה. אוּן עס פּאַסט זיי אַזוי די מלוכה ווי אַ חזיר אַ זאָטל.

די ליטווינער האָט, ווי שוין פֿריער באַמערקט, אייגפֿאַך אָפּגעגליקט. זיי האָבן אַליין גאָר נישט געחלומט, אַז זיי וועלן קריגן אַ באַזונדער מלוכה. דאָס

דאַרפֿן זיי צו אַלערשטן פֿאַרדאַנקען די דייטשן און נאָך דעם דער רוסישער רעוואָלוציע.

די דייטשן האָבן געפֿאַנעוועט צו באַהאַלטן ליטע פֿאַר זיך און פֿון איר מאַכן אַ דייטשן שטאַט. זיי האָבן פֿאַר איר שוין אַפֿילו אַ קעניגל באַשטימט, עפּעס אַ פּרינץ פֿון אַ דייטשער קעניגלעכער פֿאַמיליע. פֿאַר דעם צוועק האָבן די דייטשן אָנגעוועדעט אַ סך ענערגיע. זיי האָבן אַרגאַניזירט אין ליטע אַן אדמיניסטראַטיוון אַפּאַראַט, וואָס זאָל קענען לייכט פֿאַרוואַנדלט ווערן אין אַ ליטווישער אויטאָנאָמיע אונטער דער דייטשער אויבערהערשאַפֿט. די דייטשן האָבן געבויט אַ גאַנצע רייַ באַן־לינייעס אין ליטע, האָבן אין אַ סך ערטער איינגעפֿירט עלעקטריציטעט און האָבן איר אין אַ גאַנץ ברייטער מאָס קולטיווירט. וועלן די דייטשן זיינען אַרויס פֿון ליטע, האָבן זיי די ליטווינער איבערגעלאָזן ניט בלויז אַ מער קולטיווירטע ליטע, נאָר אויך אַ פֿאַרטיקן מלוכה־אפּאַראַט.

וועלן די דייטשן וואָלטן פֿריער נישט אַרגאַניזירט ליטע אין אַ געוויסער מלוכה־איינהייט, וואָלטן די ליטווינער אַפֿילו ניט געוואוסט ווי זיך אַ קער צו טאָן און ווי אָנצופֿאַנגען שאַפֿן זייער אייגענע מלוכה. אייגנטלעך ווייסן זיי נאָך היינט אויך גאָנץ וויניק ווי זיך אומצוגיין מיט אַן אייגענער מלוכה. אַלץ איז אַזוי אומגעלומפּערט, אַז עס ווייזט אויס גיכער ווי אַ חוזק אויף אַ מלוכה.

דאָס איינציקע, וואָס די ליטווינער האָבן גוט אויסגעלערנט, איז חכמת הפּאָליטיי און אַקראַנקע. דאָס האָבן זיי אויסגעצייכנט גוט קאָפּירט פֿון דער אַמאָליקער רוסלאַנד. אויסער דער פּאָליטיי אָבער אַרבעט דער גאַנצער מלוכה־אפּאַראַט, ווי זאָמד וואָלט געווען אַריינגעשאָטן אין זיינע רעדער. עפּעס קיין זאָך רירט זיך נישט פֿון אָרט, און פֿאַנגט זיך שוין יאָ אָן עפּעס רירן, קריכט עס אַזוי לאַנגזאַם, אַז עס ווערט אינפֿאַך נודנע.

כדי די מלוכה־מאַשין זאָל זיך אָנפֿאַנגען רירן, מוז מען איר שמירן. יעדעס רעדל דאַרף מען שמירן, פֿון אונטן ביז אַרויף, אַז נישט — רירט זי זיך איבער־הויפּט נישט פֿון אָרט. נאָר דאָס וואָרט „שמירן" געברויכט מען נישט. אין נייַע מלוכות שאַפֿט מען נייַע וועלטער. פֿאַר דעם וואָרט „שמירן" געברויכט מען אין קאָוונע דאָס וואָרט „סאָם פּאָנימאַיעש" (פֿאַרשטייסט אַליין). און די גרייס פֿון דעם „סאָם פּאָנימאַיעש" הענגט אָפּ פֿון דער גרייס פֿון טשין (אָמט) און פֿון דער וויכטיקייט פֿון ענין.

און זאָל אייך נישט וואונדערן, וואָס אין אַ נייער ליטווישער מלוכה זאָל מען געברויכן אַן אָלט רוסיש וואָרט. עס זיינען פֿאַראַן אַ רעכט ביסל באַאַמטע אין דער ליטווישער מלוכה, וואָס זיינען נאָך טעמפּ אין דער ליטווישער עברי, און עס איז זיי לייכטער זיך אויסצודריקן אין רוסיש ווי אין ליטווויש, בפֿרט וועלן עס האָנדלט זיך וועגן אַזאַ פֿילוזאָפֿישן אויסדרוק ווי „סאָם פּאָנימאַיעש".

וואָס איז שייך צו שפּראַך, זיינען די ליטווינער ניט קיין גרויסע שאָווי־ניסטן. אויב איר קענט קיין ליטווויש נישט, וועלן איר קומט אין ליטע, דאַרפֿט איר ניט זאָרגן. איר קענט זיך דאָרטן צונויפֿרעדן אויף רוסיש, אויף דייטש, אויף פּויליש און יידיש. איינע פֿון די אויבנדערמאָנטע שפּראַכן פֿאַרשטייט כּמעט יעדער ליטווינער. און ער איז ניט מקפּיד אויב איר רעדט ניט אויף זיין

שפראך. די גאסן אין קאוונע האבן אויפשרײַבן אין דריי שפראכן: ליטווויש, פויליש און יידיש. די אנערקענונג, אלזא, דארף מען די ליטווינער אויסדריקן. זיי זיינען טאַלעראַנט אין באַצוג צו דער שפראך. נאר פאַרקערט רעדנדיק, זאלן זיי נישט זיין טאַלעראַנט, קענען זיי זיך עפעס העלפן, וועז זיי רעדן אזא שפראך, וואס אפילו א סך פון די ליטווינער גופא אין די גרעסערע שטעט קענען איר וויניק, שוין אפגערעדט פון די אנדערע נאציאנאַליטעטן.

נאר וואס פאר א נפקא מינה איז, אין וועלכער שפראך מען נעמט „סאם פאנימאיעש", אבי מען נעמט. און מען קען אויך קיינעם נישט פארדענקען, וואס ער נעמט. פון די שכירות, וואס די רעגירונג צאלט, קענען די באמטע עסן ברויט מיטן לעפל און אויך דאס נישט צו זאט. מוז מען ווילנדיק אדער נישט ווילנדיק אונטערשטוקעווען די חיונה מיט „סאם פאנימאיעש".

און די רעגירונג וואלט אפשר גאר נישט געווען אזוי קארג און וואלט געצאלט מער, נאר זי האט נישט. מען האט געגעבן די ליטווינער א מלוכה, אבער א נאקעטע און א הוילע און כמעט אן א גראשן נדן. עפעס האבן זיי יא געקראגן פון דער סאוויעט־רעגירונג ביים שלישן דעם שלום, עטלעכע מיליאן רובל אין גאלד, אבער די עטלעכע גראשן זיינען באלד צעקראכן געוואָרן. קיין אינדוסטריע האט נישט ליטע, אויסער א פאר בריזלעך און א פאר פאפיראסן־פאבריקן. און הוצאות האט זי א סך. זי האט לויט איר באפעלקערונג א זייער גרויסע ארמיי פון סאלדאטן און אפשר נישט קיין קלענערע ארמיי פון באמטע. טא פון וואנען זאל זי טאקע נעמען אזוי פיל געלט?

פייאיקע מלוכה־מענטשן און פייאיקע באמטע פארמאגט ליטע זייער וויניק. און פון וואנען זאל זי זיי האבן. א פריץ האט זיי פארלוירן? די יידן וואלטן איר אין עם פרט געקענט א רעכט ביסל אויסהעלפן. די יידישע באפעלקערונג האט דאך אומפארגלייכלעך מער אינטעליגענטע קרעפטן ווי די ליטווינער. אבער די ליטווינער האבן זייער וויניק חשק צו פארטיידן מלוכה־אמטן צווישן יידן. וויל אנטיסעמיטיזם, און אין א צימלעך גרויסער פארציע, געפינט זיך אויך צווישן די ליטווינער. נישט מער, עס איז פארן א יידישער מיניסטער מיט א יידישן מיניסטעריום, זאגט ער, אז מען זאל וועגן דער „קליניקייט" קיין רעש נישט מאכן. און וועז עס טרעפט עפעס אן אומאנגענעמע געשיכטע, קומט זי ארויס אין דער „יידישער שטימע", דער אפיציעלער ארגאן פון דעם יידישן מיניסטעריום, אזוי אומשולדיק און אזוי ניט וויכטיק, אז איר קענט אפילו אין כעס ניט ווערן.

נאר אזו ווי די ליטווישע יידן זיינען באשיידענע מענטשן, זאגן זיי, אז קיין גרויסע טענות צו דער ליטווישער מלוכה האבן זיי ניט. אדרבא, אין אלגעמיין איז זי ניט קיין שלעכטע מלוכה פאר יידן. אַיי, מען ווערט א ביסל געקריוודעט? מילא, וואס קען מען טאן?

נאר ווי די מעשה זאל ניט זיין, דוכט זיך מיר, אז די ליטווינער גלייבן אויך ניט, אז ליטע איז טאקע אן אמתע מלוכה, און נאך וויניקער דאכט זיך מיר, גלויבן זיי, אז זי וועט בלייבן א זעלבשטענדיקע מלוכה. עמיצער האט עפעס געוואלט חוזק מאכן פון גאנצן ענין, וואס רופט זיך מלוכה, האט ער געוומען ליטע און זי געמאכט פאר א מלוכה.

*

אין צען יאָר אַרום האָב איך ווידער אַ מאָל באַזוכט די ליטווישע מלוכה.

עס איז געווען אין אָנהויב זומער פֿון 1931, ווען עס האָט זיך אין מיר דערוועקט אַ חשק צו מאַכן אַ רייזע אין אייראָפּע. איך האָב דערביי געוואָלט אויסנוצן די געלעגנהייט צו זיין אויף דעם אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאָליסטישן קאָנגרעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ווין און אויף דעם אָלוועלטלעכן ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין באַזעל.

איך האָב אויף מיין רייזע באַזוכט אַ רעכט ביסל לענדער, און ליטע איז געווען איינע פֿון זיי. איך האָב אַן אָלטע שייכות צו ליטע. איך האָב געלערנט דאָרטן אין חדר, אין ישיבות און האָב אויך דאָרטן מיין ערשטע השפּלה געקראָגן.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז קאָוונע איז געווען די ערשטע ליטווישע שטאָט, וואָס איך האָב באַזוכט אויף מיין רייזע. דער אויסזען פֿון דער שטאָט האָט זיך אין די 10 יאָר זינט מיין ערשטן באַזוך שטאַרק געענדערט צום בעסערן. איך האָב דאָרטן געפֿונען אַפֿילו אַ נייעם מאָדערנעם האָטעל, וואָס די רעגירונג האָט געהאָלפֿן בויען. אמת, ניט ערשט־קלאַסיק, אָבער דאָך גאָנץ נישקשהדיק. אָבער אפֿשר טאָקע ווייל קאָוונע האָט אָנדערש אויסגעזען, האָט זי מיר אויסגעקוקט פֿרעמד. איך האָב מער געבענקט נאָך די קליינע ליטווישע שטעטלעך, וואו איך האָב פֿאַרבראַכט אַ גרויסע צייט פֿון מיינע יוגנט־יאָרן. איך האָב דעריבער אויסגעקליבן אַ פּאָר, וואָס זיינען מיר געווען באַזונדער נאָענט. אין וואָשקי האָב איך איניקע יאָר געלערנט אין חדר און אין פּאָשוויטין בין איך אַ פּאָר יאָר געווען אַ לערער. און פֿאַרנדיק פֿון פּאָשוויטין קיין וואָשקי פֿלעג איך מיר אָפּשטעלן אין לינקאָוע, וואו איך האָב געהאַט קרובים. מייסטנס פֿלעג איך זיך אָפּגעשטעלט ביי איין קרוב, ר׳ הירשל, דער לינקאָווער רב, וועלכער האָט שטאַרק ליב געהאַט איך זאָל אים דערציילן, וואָס עס טוט זיך אין דער גרויסער וועלט און סתּם אַזוי אַ שמועס טאָן וועגן פֿילאָסאָפֿיע און הויכע מאַטעריעס.

איך בין פֿון קאָוונע צוגעפֿאָרן מיטן באָן קיין שאָוול און דאָרטן האָב איך געדונגען אַן אָלטן אַמעריקאַנער „פֿארד״ אָן אַ דאַך, און האָב זיך מיט אים אַרויסגעלאָזן זען די וועלט.

מיין ערשטער אָפּשטעל איז געווען אין פּאָשוויטין.

פּאָשוויטין

אַמאָל איז פּאָשוויטין געווען איינע פֿון די כאַראַקטעריסטישע שטעטלעך אין דעם טייל פֿון ליטע, וואָס הייסט זאַמוט. דאָס שטעטל האָט געהאַט אַרום הונדערט פֿאַמיליעס און אַלע האָבן ווי עס איז געהאַט חיונה, אָנדערע אַ ביסל מער, אָנדערע אַ ביסל וויניקער, אָבער מען האָט געלעבט און דערביי אויסגעזאָלטן אַ רב, אַ שוחט וואָס איז אויך געווען אַ חזן, אַ שמש, אַ בעדער און אַ פּאָר ישיבה־בחורים. אַ באַדייטנדער טייל האָט געלעבט פֿון מלאָכה. עס זיינען געווען אַ פּינף אָדער זעקס יידישע שוסטערס, אומגעפֿער אַזוי פֿיל שניידער, אַ

פֿאַר גלעזער און פֿאַרבער, אַ סטאַליאַר, אַ זייגער־מאַכער, אַ מילנער, עטלעכע בעלי־עגלות, אַ צוויי־דריי מלמדים, אַ לערער, אַ פֿעלדשער, און די איבעריקע זיינען געווען קאַראַבעלניקעס, קרעמער, הענדלער און שענקער. אין שטעטל פֿלעגט אויך אַריינקומען יעדע וואָך אַ רעכט ביסל ענגלישע פֿונטן. דאָס זיינען געווען די ענגלישע פֿונטן, וואָס פֿלעגן קומען פֿון זיד־אַפֿריקע, וואו אַ רעכט ביסל פֿאַשוויטינער האָבן זיך אַוועקגעלאָזן זוכן זייער גליק.

ניט אַלע זאָמוטער שטעטלעך האָבן געהאַט אַזאַ גרויסע צאָל „אַפֿריקאַנער", ווי פֿאַשוויטין. עס איז שווער צו זאָגן, וואָס עס זיינען געווען די סיבות, פֿאַרוואָס איין ליטוויש שטעטל איז געווען שטאַרק „אַפֿריקאַניש" און דאָס אַנדערע ניט. וואַשקי, וואָס איז געווען אומגעפֿער אַזוי גרויס ווי פֿאַשוויטין, איז געווען גאַנץ וויניק „אַפֿריקאַניש". וואַשקי איז געווען מער „אַמעריקאַניש".

עס איז אייגנטלעך ניט געווען בלויז אַ צופֿאַל, וואָס גראַד איין שטעטל איז געווען מער „אַפֿריקאַניש" און די אַנדערע וויניקער. געווייגלעך פֿלעגט איינער פֿון אַ שטעטל אַוועק אין אַפֿריקע און נאָך אים זיינען שוין געקומען אַנדערע — צוערשט נאָענטע קרובים און נאָך דעם גוטע באַקאַנטע. אָבער ניט אין אַלע שטעטלעך פֿלעגט נאָכן ערשטן „אַפֿריקאַנער" קומען אַ צווייטער, אַ דריטער א. אַ. וו. אין אַנדערע פֿלעגט עס בלייבן שטיין ביים ערשטן, אָדער ביים צווייטן. משמעות, עס איז געווען עפּעס אַזוינס אין די שטעטלעך גופֿא, וואָס אין מאַנכע פֿון זיי זיינען געווען מער אַזעלכע מענטשן, וואָס האָבן געהאַט אין זיך די פֿעסטקייט אָדער דעם אונטערנעמונגס־גייסט צו פֿאַרלאָזן די היים און זיך אַוועקלאָזן אין אַזאַ וויטן, אומבאַקאַנטן וועג זוכן גליק. עס איז פֿאַראַן אַ שטעטל פֿאַקטיש אין דעם זעלביקן געגנט פֿון ליטע, וואָס האָט מער „אַמעריקאַנער", וויל וועלכע עס איז אַנדערע שטעטל אין ליטע פֿון זעלבן גרייס.

איך בין זיכער, אַז פֿאַקטיש יידן זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבן אַנטדעקט אַמעריקע פֿאַר די ליטווישע יידן, און עס זיינען געווען די זעלביקע פֿאַקטיש יידן, וואָס האָבן אַנטדעקט אַפֿריקע פֿאַר די ליטווישע יידן. און טאַמער וועט עס מיר עמיצער וועלן אַפֿלייקענען, וועל איך פֿאַרלאַנגען היסטאָרישע פֿאַקטן און באַווייזן. און אויב אין מעקסיקע, אָדער אוראַגוואַי זיינען פֿאַראַן ליטווישע יידן, איז בייַ מיר קיין צווייפֿל ניט, אַז דער ערשטער ליטווישער יידישער דאָרטן איז געווען אַ פֿאַקטיש יער.

נאָר איך וועל איבערלאָזן די אויספֿאָרשונג פֿון דער יידישער וואַנדער־לוסט אין די ליטווישע שטעטלעך פֿאַר די יידישע היסטאָריקער פֿון ליטע. איך וויל דאָ בלויז דערציילן, אַז איך האָב געפֿונען אַ גאַנץ אַנדער פֿאַשוויטין. יענע לעבעדיקע שטעטל פֿאַשוויטין פֿון אַ מאָל איז מער ניטאָ. היינט איז פֿאַשוויטין אַ טויט שטעטל, אַ פֿאַרלאָזן, אַ פֿאַרוואָרפֿן אור אַ וויסט שטעטל, וואו מען זעט כּמעט ניט קיין יונג געזיכט אור וואו דאָס ביסל עלטערע מענטשן, וואָס זיינען נאָך געבליבן, בלאָנקען זיך אַרום וויי אין אַן עולם התהו.

וואו זיינען די יונגע? האָב איך געפֿרעגט. — וואָס זאָלן זיי דאָ טאָן? האָט מען מיר געענטפֿערט מיט אַ פֿראָגע. וויי זיי וואָקסן נאָר אונטער אַ ביסל, אַנטלויפֿן זיי פֿון דאָנען. וויי לאַנג מען האָט געקענט, זיינען זיי געלאָפֿן אין אַפֿ־

ריקע און אין אַמעריקע. היינט איז ניטאָ וואו צו לויפֿן, אָבער אין שטעטל איז דאָך ניטאָ ביי וואָס צו בלייבן. לויפֿט מען אין קאָוונע, ווערט מען אַ חלוץ אָדער אַ חלוצה און מען שפּאַרט זיך ווי עס איז אַריין אין פּאַלעסטינע, און אַז ניט איז כאָטש אין שאָוול, אַלץ מער אָרט ווי אין פּאָשוויטין.

ניטאָ מער קיין רב אין פּאָשוויטין. ניטאָ מיט וואָס אים אויסצוהאַלטן. עס איז בלויז פֿאַראַן אַ שוחט. דער בית המדרש פֿוסטעווועט נעבעך. אין מיטן וואָך איז ער פּמעט אין גאַנצן צוגעמאַכט, ווייל ס׳איז שווער צונויפֿצוקריגן אַ מנין צום דאָוונען. ניטאָ אויך קיין מלמדים. די קינדער לערנען זיך אין דער יידישער רעגירונג־שול, וואו אַ מיידל איז אַ לערערין. קיין יידיש באַלמעלאָכעס זיינען אין שטעטל מער ניטאָ. עס איז בלויז געבליבן איין יידישער שוסטער. דאָס גאַנצע שטעטל באַשטייט היינט פֿון לופֿט־מענטשן. אַ ביסל האַנדלערייַ, אַ ביסל קרעמעריי און לופֿט. אַנדערע האָבן קיינדער אין אַפֿריקע און זיי שיקן אַמאָל פֿונטן, און אַנדערע האָבן קיינדער אין אַמעריקע, וואָס שיקן אַ מאָל דאָלאָרן. און אַנדערע האָבן גאָרניט. איין טייל פֿון שטעטל, וואָס הייסט זעלאָנקע, איז אין גאַנצן אַריבער אין גויאישע הענט. אַפֿילו די מיל, אידל דעם מילנערס מיל, איז אויך געווארן גויאיש.

וואו זיינען געבליבן די יידישע שוסטערס, די יידישע שניידער און די אַנדערע יידישע באַלמעלאָכעס?

די שטעטלעך אין ליטע, באַזונדערס אין דעם טייל זאַמוט, זיינען דאָך געווען באַזונדערס כאַראַקטעריסטיש, וואָס זיי האָבן געהאַט אַ באַדייטנדע צאָל יידישע באַלמעלאָכעס. איצט אָבער איז אין מערערע פֿון זיי פּמעט קיין אייניציקער יידישער באַלמעלאָכע ניטאָ. אין וואַשקי, למשל, האָב איך מער קיין אינציקן ניט געפֿונען.

דעם פּלאַץ פֿון די יידישע באַלמעלאָכעס אין די שטעטלעך האָבן פֿאַרנומען ליטווישע.

ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אין די ליטווישע שטעטלעך זיינען געווען אַ סך יידישע באַלמעלאָכעס, איז אָבער דאָך מלאכה גאָר קיין כבוד ניט געווען. סא׳איז מער בזיון ווי כבוד צו זיין אַ באַלמעלאָכע, בפֿרט נאָך אַ שוסטער אָדער אַ שניידער. אַ יד, וואָס האָט זיך נאָר געריכטן פֿאַר אַ שטיקל באַלעבאָס, האָט אַנגעשטרענגט אַלע כחות ניט צו מאַכן זיין קינד פֿאַר אַ באַלמעלאָכע. און ניט נאָר האַנדל און קרעמעריי איז געווען ביי די ליטווישע יידן פּיל מער יחוס ווי מלאכה, נאָר אויך שענקעריי. איך קען נאָך היינט ניט באַגריפֿן, ווי אַזוי אַט די מיאוסטע, בזויהדיקע, אָפּשטויסנדע באַשעפֿטיקונג ווי שענקעריי האָט געקענט זיין אַ יחוס ביי די יידן אין ליטע. ביי די ליטווישע גויים, אָבער, איז מלאכה געווען אַ יחוס. אַ ליטווישער שייגעץ, וואָס האָט זיך אויסגעלערנט שוסטעריי, שניידעריי, אָדער אַן אַנדער מלאכה, איז געווען ביי זיך מער יחסן, ווי זיין חבר וואָס איז געבליבן אַקערן די ערד, אָדער פּיטערן די בהמות. מלאכה איז ביי די ליטווישע פּויערים אַ מדרגה העכער ווי ערד־אַרבעט. און ווען יידישע טאַטעס האָבן געמאַכט זייערע קינדער פֿאַר באַלמעלאָכעס בלויז פֿון נויט, האָבן די ליטווישע גויים געמאַכט זייערע קינדער פֿאַר באַלמעלאָכעס מיט פֿרייד.

און עס איז געווען לייכט פֿאַר די ליטווישע גויים אַרויסצוקאָנקורירן די יידן פֿון דער מלאָכה, באַזונדערס אין די קלייניע שטעטלעך. ערשטנס, האָבן זיי די מלאָכה בעסער געלערנט און צווייטנס האָט זיי די פֿאַרבינדונג מיטן דאָרף פֿון וועלכן זיי שטאַמען, געגעבן אַ מעגלעכקייט צו מאַכן די אַרבעט פֿאַר אַ ביליגערן פּרייז. דער ליטווישער באַלמעלאָכע האָט מייסטנס עלטערן, ברידער אָדער אַנדערע נאָנטע קרובים אין דאָרף, פֿון וואַנען ער קריגט שפּיז האַלב אומזיסט אָדער אין גאַנצן אומזיסט. און ווען זייער לעבנס־קאָמפּט זיינען קלענער, קען ער זיין אַרבעט רעכענען ביליגער.

איך האָב אין שאָווּל, איינע פֿון די פֿאַר גרעסערע שטעט אין דער ליטווישער מלוכה, געזען גוויישע שניידער־וואַרשטאַטן, וועלכע באַשעפֿטיקן מערערע אַרבעטער. און דאָס איז פֿאַר מיר געווען אַ באַזונדער נייס. עס הייסט, אַז די ליטווישע גויים האָבן שוין גאָנץ ווייט פֿראָגרעסירט אין אַרויסשטופּן די יידן פֿון מלאָכה.

בלויז איין זאַך האָט פֿראָגרעסירט אין די ליטווישע האַלב־חרובע שטעטלעך. דאָס איז דער ציוניזם. כּמעט אַלע יידן זיינען דאָרטן ציוניסטן. און וואָס דען וואָלן זיי דאָרטן זיין, אויב ניט ציוניסטן?

איך וואָלטביי מיין אָטן חבר שמואל הירשע אפֿשר געקענט פֿועלן, אַז ער זאָל זיין אַ סאָציאָליסט. פֿאַרוואָס זאָל ער עס ניט זיין? ער וועט פֿאַרלירן זיינע מאַיאָנטקעס אין פֿאַשוויטין? אָבער וואָס זאָל ער טאָן אין פֿאַשוויטין מיטן סאָציאָליזם? ניטא אין פֿאַשוויטין ניט נאָר קיין איין יידישער אַרבעטער, נאָר אַפֿילו קיין יידישע בעל־מלאכות. אין דער אמתן וואָלט מען אפֿשר ביי די מייסטע פֿאַשוויטינער יידן פֿועלן, אַז זיי זאָלן זיין סאָציאָליסטן, ווייל זיי האָבן מיט גאָרנישט צו רייזיקירן. אָבער איך ווייס ניט, וואָס מען קאָן איצט טאָן אין פֿאַשוויטין מיט סאָציאָליזם. ציוניזם איז שוין מערער צוגעפּאַסט צו פֿאַשוויטין. און איך האָב מורא צו זאָגן, אַז ווען איך בלייב אַ ביסל לענגער אין פֿאַשוויטין, וועל איך אויך אַ ציוניסט. דאָס קליין יידיש לעבן דאָרטן איז אַזוי אינהאַלטלאָז, אַזוי האָפֿנונגסלאָז, אַזוי פּוסט און וויסט, אַז חלומען וועגן אַ יידישער מלוכה אין פֿאַלעסטינע איז ניט נאָר דאָס אייניציקע שטיקל אינהאַלט, נאָר אויך דאָס אייניציקע שטיקל טרייסט.

לינקאָווע

פֿון פֿאַשוויטין קיין וואַשקי פֿאָרט מען איבער לינקאָווע. מיט איבער דרייסיק יאָר צוריק בין איך אויף דעם וועג געפֿאָרן מערערע מאָל, און איך געדענק זייער גוט ווי מען פֿלעגט פֿאָרן. מען פֿלעגט זיך אַוועקזעצן אין אַ האָרטן שאָקל־דיקן באַלאָגאַישן וואָגן אַ גאַנצער, און מען פֿלעגט אַזוי אפֿפֿאָרן אַ פֿינף־זעקס שעה ביז מען פֿלעגט קומען אַ צעבראָכענער. דער וועג איז געבליבן ביז היינט ניט געענדערט, און דער וואָגן, וואָס פֿאָרט איבער אים, טרייסלט זיך און וואַרפֿט זיך פֿונקט ווי מיט איבער דרייסיק יאָר צוריק. נאָר דער וואָגן, וואָס האָט מיר דאָס מאָל געטרייסלט, איז געווען אַן אַנדערער. עס איז געווען אַן אַמעריקאַנער

„פֿאָרד". איך קען ביז היינט ניט זאָגן אויב דער וועג איז אַ בערגלדיקער, אָדער אַ גריבערדיקער, אָבער וואָס איז דער אונטערשייד, אָבי עס צעטרייסלט די ביינער, וועז מען פֿאָרט איבער אים. מען האָט מיר געטרייסט, אַז בלויז זומער, וועז עס איז טרוקן, טרייסלט עס אַזוי. אין פֿרי־יאָר, אָבער, און אין הערבסט, וועז דער וועג ווערט טיף בלאָטיק, אַז עס זינקען די רעדער, איז עס אַזוי ווייך צו פֿאָרן ווי אין פּוך...

נאָך עטוואָס האָב איך געלערנט פֿאָרנדיק אויף די ליטווישע וועגן. איך האָב אויסגעפֿונען, אַז די ליטווישע פֿערד קענען נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט באַגרייפֿן ווי אַזוי א וואָגן קען פֿאָרן אָן פֿערד, און דערזעען זיי ווי אַן אויטאָ־מאָביל פֿאָרט — דערשרעקן זיי זיך ווי פֿאָר אַ ניט־גוטן און זיי פֿאַנגען אָן לויפֿן ווי דער רוח וואָלט זיי געטראָגן. די ליטווישע קי אָבער, ווערן פֿון דעם אויטאָמאָביל ניט אויף דאָס מינדעסטע נתפּעל. וועז אַ קו שטייט אויפֿן וועג און אַן אויטאָמאָביל פֿאָרט פֿאַרבי, גיט זי זיך אַפֿילו קיין ריר ניט. זי באַערט אים צומאָל ניט מיט אַ קוק, פונקט ווי זי וואָלט געבוירן געווָארן און אויסגעוואַקסן צווישן אויטאָמאָבילן. אָבער דענקט ניט, אַז די ליטווישע קי זיינען קליגער אָדער מער געבילדעט ווי די ליטווישע פֿערד און פֿאַרשטייען בעסער דעם שכל פֿון אַן אויטאָמאָביל. דאָס זיכער ניט. אַ ליטווישע קו איז אויך ניט מער ווי אַ בהמה. ניט מער, וואָס גייט עס אַן אַ קו, וועז מען פֿאָרט מיט אַ וואָגן אָן אַ פֿערד? פֿאָרן איז ניט איר ספּעציאַליטעט, און עס קימערט איר ניט ווי מען פֿאָרט. זי וואָלט זיך אָבער שוין זייער שטאַרק דערשראָקן וועז זי וואָלט גזעזן, אַז מען קען פֿון אַן אויטאָמאָביל מעלקן מילך.

נאָר אויב איך האָב פֿאַרשטאַנען די שרעק פֿון די ליטווישע פֿערד, וועז זיי האָבן גזעזן, אַז אַ וואָגן פֿאָרט פֿון זיך אַליין, האָב איך ניט פֿאַרשטאַנען די באַציאונג פֿון די ליטווישע הינט צו דעם אויטאָמאָביל.

ווי מיר פֿלעגן נאָר אַריינפֿאָרן אין אַ דאָרף, פֿלעגן די הינט מיט אַ גוואַלד־דיקער האַווקעריי זיך אַ לאָז טאָן יאָגן נאָכן אויטאָמאָביל. און זיי פֿלעגן זיך נאָך אים אַזוי לאַנג יאָגן, ביז זיי פֿלעגן פֿאַרמאַטערט ווערן אָדער פֿלעגן זיך איבערצייגן, אַז זיי קענען אים ניט כאַפּן. און איך פֿלעג זיצן און טראַכטן: אייגנטלעך וואָס וואָלטן די הינט געטאָן מיט דעם אויטאָמאָביל, וועז זיי כאַפּן אים?

נאָר אָט בין איך אין מיטן מאַרק פֿון דער שטאָט לינקאָווע!

די זעלביקע לינקאָווע וואָס געווען, נאָר עפּעס די הייזער קוקן אויס נע־בעכדיקער, קלענער און איינגעדאַרטער. נאָר איך האָב ניט קיין צייט אַרום־צוקוקן זיך, ווי אַרום דעם „פֿאָרד" האָבן זיך שוין צונויפֿגעקליבן עטלעכע יידן און מען פֿרעגט מיר אויב איך קויף פֿלאָקס. ניין, איך קויף ניט קיין פֿלאָקס, און עס אינטערעסירט זיי אָפֿילו ניט ווער איך בין. נאָר איינער פֿון זיי, א יונגער־מאַן, וואָס האָט מיט די פֿאָדערשטע ציין געקייט אַ דין שטרויעלע, איז ניט געווען אין גאַנצן זיכער, אַז איך קויף טאַקע ניט קיין פֿלאָקס. ער האָט אַנגע־וויזן, אַז דאָס איז ביי מיר אַזאַ מאַנעוורע, אַז אין דער אמתן קויף איך טאַקע יא פֿלאָקס, ווייל אויב ניט, צו וואָס בין איך געקומען אין לינקאָווע מיט אַן

אויטאָמאָביל? נאָר איך זאָג, אַז איך קויף ניט, ווייל איך וויל כאַפּן אַ מציאה. עס הייסט, אַז איך מיין צו זאָגן, אַז באמת דאַרף איך קיין פֿלאַקס ניט, ווייל איך האָב גענוג פֿלאַקס אָן לינקאָווע, נאָר אויב מען וועט עס מיר פֿאַרקויפֿן ביליק און עס וועט זיין אַ מציאה, וועל‌ן מיר ריידן מסחר. איז ער גרייט מיר צו לאָזן כאַפּן ביי אים אַ מציאה, אַבי איך זאָל נאָר קויפֿן. ער האָט זיך אָבער ענדלעך איבערצייגט, אַז ער וועט מיט מיר קיין מסחר ניט מאַכן, ווי ביליק ער זאָל מיר ניט פֿאַרקויפֿן.

אָבער אין לינקאָווע זיינען משמעות פֿאַראַן אַ סך יידן, וואָס האָבן פֿלאַקס צו פֿאַרקויפֿן, ווייל אין עטלעכע מינוטן אַרום זיינען ביי מיר שוין געווען אַנ־דערע יידן, וואָס האָבן מיר אָנגעבאָטן פֿלאַקס. און אַפֿילו ביים אַרויספֿאָרן פֿון שטעטל האָבן מיך אָפּגעשטעלט צוויי יידן, וואָס האָבן מיר געוואָלט פֿאַרקויפֿן פֿלאַקס.

מיר איז געווען אַ ביסל אויפֿאַלנד פֿאַרוואָס די יידן אין לינקאָווע האָבן אַזוי שטאַרק געוווכט אַ פֿלאַקס־סוחר, וועמען צו פֿאַרקויפֿן פֿלאַקס. נאָר איך האָב זיך עס גלייך רעכט געמאַכט — יידן וויל‌ן מאַכן מסחר. נאָר אַז איך בין געקומען אין וואַשקי, האָב איך זיך דערוואוסט, אַז עס איז מער ווי מאַכן מסחר.

איך האָב זיך אין לינקאָווע לאַנג ניט פֿאַרהאַלטן. אַמאָל האָב איך דאַרטן געהאַט קרובים. דער רב פֿון שטעטל, ר׳ הירשל, איז געווען אייניער פֿון זיי, און איך פֿלעג זיך מאַנכעס מאָל אָפּשטעל‌ן ביי אים און כאַפּן אַ שמועס וועגן דער וועלט און דער מענטשהייט. ער האָט ליב געהאַט פֿילאָזאָפֿישע חקירות און ער האָט אָפֿילו געקענט פֿאַרטראָגן מיין אָפּיקורסות, אַז ניט די זון דרייט זיך, נאָר די ערד דרייט זיך. ניט מער זיין מיינונג איז געווען, אַז עס איז ניט וויכטיק, אויב די זון דרייט זיך אַדער די ערד דרייט זיך, אָבי די קאָפּ זאָל זיך נאָר ניט דרייען. אָבער ר׳ הירשל איז שוין לאַנג מער ניטאָ אין לינקאָווע, ער איז געשטאָרבן נאָך פֿאַר דער מלחמה, און די אַנדערע קרובים האָב איך שוין אַליין פֿאַרגעסן וועל‌ן זיי זיינען.

אין גרויסע ענדערונג צום בעסערן האָב איך יאָ באַמערקט אין לינקאָווע: די גאַסן זיינען דאַרטן איצט ברוקירט.

לינקאָווע איז געווען באַרימט מיט אירע בלאָטעס. ס׳פֿלעגט גיין אַ וועכטל, אַז פּונקט ווי די תורה האָט קיין גרונט ניט, אַזוי האָבן די לינקאָווער בלאָטעס קיין גרונט ניט. וועגן לינקאָווער בלאָטעס זיינען געווען אַ סך וויצן און אַנעק־דאָטן. מאַנכע פֿון זיי זייער גוטע, נאָר איצט האָבן זיי פֿאַרלאָרן זייער וועכט. דאָס איז וויכטיקער אַ שאָדן.

יאָ, די דייטשן האָבן לינקאָווע געלאָזן אַ ירושה אַ קליין באַנכל, וואָס גייט דאָכט זיך, ביז פֿאַנעווועזש, אָבער די לינקאָווער יידן זיינען מיט דער ירושה ניט איבעריק צופֿרידן. זיי האָבן טענות צו די דייטשן פֿאַר וואָס זיי האָבן שוין ניט אין איין בויען אויסגעבויט אַן אמתע אייזנבאַן, ווי זיי האָבן עס געטאָן אין יאַנישאָק. דאָס איז ווירקלעך אַן עוולה פֿון די דייטשן, אָבער איך דאַרף זאָגן, אַז מיין וואַשקי האָבן די דייטשן נאָך מער געקריוודעט. אין וואַשקי האָבן זיי אָפֿילו אַ קליין־באַנכל אויך ניט געבויט.

מיין שטעטל וואַשקי האָט זיך ווייניק געענדערט פֿאַר די עטלעכע און דרייסיק יאָר, וואָס איך האָב אויר ניט געזען. זי זעט אויס כּמעט אַזוי ווי איך האָב אויר דאָס לעצטע מאָל געזען, אָבער איך האָב ניט געפֿילט, אַז זי איז מיינע, אַפֿילו היידעלבערג און בערלין זיינען מער מיינע, ווי וואַשקי.

אויב אין מיר איז יאָ אַרויסגערופֿן געוואָרן עפּעס אַ געפֿיל, איז ער אָבער געווען ווייט פֿון סענטימענטאַל אָדער ראָמאַנטיש. איך האָב ניט דאָס ריכטיקע וואָרט צו באַצייכענען דעם געפֿיל, נאָר איך וואָלט זאָגן, אַז עס איז געווען אַ מין רחמנות־געפֿיל.

שוין ביים אַריינקומען אין שטעטל, ווען איך האָב דערזען די צוויי רויטע טורעמס פֿון דער טיפּלע, האָט זיך אין מיר דערוועקט אַ געפֿיל פֿון רחמנות. איז דאָס די הויכע וואַשקיער טיפּלע, ווען וועלכער איך האָב אַ מאָל געדענקט, אַז העכער קען שוין ניט זיין? עפּעס זיינען די צוויי טורעמס פֿון דער טיפּלע ווי אייגעדאַרט געוואָרן און געוואַקסן אין דער טיף. זיי זיינען גאָרניט הויך און קוקן אויס אַזוי נעבעכדיק.

אַזא געפֿיל האָב איך געהאַט מיט צען יאָר צוריק, ווען איך בין געקומען אין ווילנע און דערזען די באַקאַנטע צוויי בולוואַנעס אויף טראַקער גאַס. אַ מאָל ווען איך בין אין ווילנע געקומען צום ערשטן מאָל, האָבן די צוויי בולוואַנעס אויסגעזען אין מיינע אויגן גוואַלדיק, ווי ריזן. ווען איך האָב זיי אָבער געזען מיט צען יאָר צוריק, האָבן זיי אויסגעקוקט ווי אַ פּאָר אויסגעהונגערטע און פֿאַרדאַרטע פּראָסטאַריער, וואָס דאַרפֿן אויף זייערע שוואַכע פֿלייצעס טראָגן אַזא שווערע משא. אַזוי נעבעכדיק האָבן זיי אויסגעזען אין מיינע אויגן.

איך האָב געקראָגן זייער אַ ווארימע אויפֿנאַמע אין שטעטל. דער קבלת־פּנים איז פֿאַרגעקומען ביים רב אין הויז. אין דעם זעלביקן הויז, וואו איך האָב אָמאָל געלערנט.

דער רב פֿון שטעטל איז אַ שיינער יונגערמאַן מיט אַ לאַנגער זיידענער באָרד. ער איז אַן איידעם פֿון דעם פֿריערדיקן וואַשקיער רב, ביי וועמען איך האָב אָמאָל געלערנט. מיר האָט פֿאַרדראָסן, פֿאַרוואָס איך האָב מיין רבין מער ניט געפֿונען ביים לעבן און איך האָב צו זיין איידעם געפֿילט אַ מין קרובהשאַפֿט, ניט קוקנדיק, וואָס איך האָב אים פֿריער ניט געקענט.

און איך האָב עפּעס געהאַט אַ מאַדנעם געפֿיל, ווען די באַלעבאַטים פֿון שטעטל זיינען געזעסן מיר און האָבן מיר דערציילט, וואָס עס פֿעלט די יידן אין וואַשקי. קיינער האָט ניט געריידט וואָס עס פֿעלט אים אַליין, נאָר וואָס עס פֿעלט דעם כּלל.

און איך האָב געקוקט אויף זיי און געטראַכט: אַט די יידן מיט די גרויע בערד זיינען דאָך ניט לאַנג צוריק געגאַנגען מיט מיר אין איין חדר און געקראָגן געשמיסן פֿון איין רבין. ווי לאַנג איז עס דען, ווי מיר פֿלעגן מיט מוישקע איצע דעם בודניקס אויסרייבן דעם גליטש אויף דער סאַזשלקע, אַז מען זאָל זיך קענען בעסער גליטשן? מיר פֿלעגן דאָס טאָן אַזוי: מיר פֿלעגן אים אַוועקלייגן אויפֿן גליטש און שלעפּן אים פֿאַר די פֿיס אַהין און צוריק

אזוי לאנג, ביז דער איז פלעגט אויסגעריבן ווערן גלאט און גלאנציק. און איצט האט דער זעלביקער מוישקע איצעס א גרויע בארד! און ביניאמקע ברוך דעם קרעטשמערס האט אויך א גרויע בארד! ער איז דאך נאר ניט לאנג געווען א קליין שנעקל, מיט וועלכן מיר פלעגן אפילו ניט וועלן שפילן אין קנעפלעך. און שמולקע זלמנס, וואס איז גאר נעכטן נאך ארומגעלאפן אין הויזלעך מיט אן עק און מיט א רינענדיק נעזל, האט היינט שוין גרויסע זין און טעכטער, און ווען אין שטעטל וואלט ניט געווען אזוי שווער צו טאן שידוכים, וואלט ער שוין געווען א זיידע!

נאר זיי טראכטן איצט ניט וועגן די אמאליקע חדר־יארן, ווען מיר פלעגן זיך ארויסכאפן אין די נאענטע פעלדער ריינס גרינע ארבעס, זיך ארויפכאפן רייטן אויף די פערד, וואס האבן זיך געפיטערט אויסן שטעטל, אדער זיך ווטן ווער עס קען גיכער לויפן ארום דער בימה אין בית־מדרש. איצט זיצן זיי און ריידן וועגן פרנסה. געווען ביז מיט א יאר צוריק ניט שלעכט אין שטעטל, מען האט געהאנדלט און געמאכט א לעבן. דער הויפט־האנדל איז געווען פלאקס, איצט איז אבער דער האנדל מיט פלאקס ניט בלויז טויט, נאר מען איז אייג־פאך אומגליקלעך געווארן. דער אומגליק איז געקומען פון סאוועט־רוסלאנד. מען פלעגט פריער פארקויפן פלאקס אין ענגלאנד פאר 105 דאלאר א טאן, איז געקומען סאוועט־רוסלאנד און האט אנגעפאנגען פארקויפן פאר 35 דאלאר! מען קען איצט מער ניט האנדלען מיט פלאקס, און די וואס האבן געהאט אנגע־קויפט פלאקס פון פריער — זיינען בדיל הדל געווארן.

און ווען זיי האבן מיר עס דערציילט, איז עס מיר קלאר געווארן פארוואס מען האט מיר אין לינקאוע אזוי פיל אנגעבאטן צו קויפן פלאקס. און איך האב שוין אויך פארשטאנען, אז מיין בעסטע הילף פאר וואשקי וואלט געווען ווען איך וואלט געקענט קויפן פלאקס.

נאר וואשקי וואלט דאך געקענט א ביסל אויפגעריכט ווערן, ווען די פאר־ארעמטע ייי־קאסע וואס דארטן עקזיסטירט, וואלט געקענט קריגן עטלעכע טויזנט דאלאר.

מיר האט ווירקלעך פארדראסן וואס איך בין ניט רייך און וואס איך קען ניט ארויסנעמען פון קעשענע די עטלעכע טויזנט דאלאר, מיט וועלכע וואשקי קען געהאלפן ווערן. איך האב זיך געפילט נאך ערגער, ווען איך האב ניט געקענט פארשפרעכן, אז אלע וואשקיער אין אמעריקע צוזאמען וועלן קענען צונויפלייגן די עטלעכע טויזנט דאלאר. איך האב גאר געמוזט דערציילן, אז אין אמעריקע זיינען איצט שלעכטע צייטן און אז עטלעכע טויזנט דאלאר איז אפילו ביי די וואשקיער אין אמעריקע א סך געלט.

דער רב האט אן אנדער דאגה. מען דארף בויען א נייעם בית־מדרש. דער וואס איז פארן, איז אלט, און ווען מען וואלט אים פסדר ניט אונטערשפארן מיט נייע שפארעס, וואלט ער שוין לאנג אייגעפאלן. און ער פירט מיר ווייזן דעם בית־המדרש. יא, דער זעלביקער בית־מדרש, וואס איך האב איבערגעלאזן, נאר די בימה איז אן אנדערע. געווען פריער א גרויסע בימה, א געמויערטע מיט אויוונס אין איר צו הייצן. איצט איז די בימה א הילצערנע, א קליינע, און די אויוונס זיינען באזונדער. ארום דער אלטער בימה, טראכט איך, איז געווען א

סך בעסער צו יאָגן זיך. זי איז געווען אַ סך גרעסער. דער רב האָט מיר דער־קלערט, אַז דער בית־המדרש איז די אינציקע קהלשע געבוידע, וואָס וואָשקי פֿאַרמאָגט און מען דאַרף האָבן אַ נייע געבוידע. אין בית־מדרש האָב איך גע־פֿונען כּמעט גאַנץ וואָשקי און מען האָט מיר געבעטן, אַז איך זאָל עפּעס זאָגן. איך האָב געמוזט פֿאַלגן. אָבער וואָס האָב איך אָט די יידן, וואָס זיינען מיר אַמאָל געווען אַזוי נאָענט און איצט אַזוי ווייט, געקענט זאָגן? איך פֿרוביר זיך איצט דערמאָנען און איך געדענק ניט וואָס איך האָב צו זיי גערעדט. און דאָס איז דאָך געווען אין גאַנצן מיט קנאַפּע פֿיר חדשים צוריק. מיר איז בלויז גע־בליבן פֿריש דער איינדרוק פֿון דער פֿאַרזאַמלונג. אַ שוועכער איינדרוק. דער בית־המדרש איז געווען טונקל, די לופֿט דריקנד, עפּעס ווי טוכלע, און די מענטשן האָבן אויסגעקוקט ווי שאָטנס. אָבער וואָס איך האָב געקענט פֿאַר זיי, געדענק איך ניט.

יונגע מענטשן האָב איך אויף דער פֿאַרזאַמלונג געזען וויניק. עס זיינען איבערהויפּט פֿאַראַן ווייניק יונגע מענטשן אין שטעטל. די יוגנט אַנטלויפֿט פֿון שטעטל. וואָס זאָל זי דען דאָרטן טאָן?

קיין יידישע בעל־מלאָכות זיינען אין שטעטל אין גאַנצן מער ניטא. אַ מאָל איז מער ווי אַ האַלבע שטעטל באַשטאַנען פֿון בעל־מלאָכות. עס איז אַפֿילו געווען אַ יידישער שמיד. די בעל־מלאָכות אין שטעטל זיינען איצט גויים.

איך האָב צוגעזאָגט, אַז ווען איך וועל קומען צוריק אין אַמעריקע, וועל איך דערמאָנען אַלע וואָשקיער וואָס געפֿינען זיך אין אַמעריקע, אַז עס איז נאָך פֿאַראַן אַ וואָשקי אויף דער וועלט און אַז זיי זאָלן עפּעס טאָן פֿאַר זייער אַלטער היים.

שמואל

פֿאַרוואָס בין איך פֿון מיין שטעטל אַוועקגעפֿאָרן מיט אַזאַ שווער געמיט? איך ווייס ניט, איז דאָס געווען צוליב דעם, ווייל איך האָב געפֿילט, אַז די מענטשן, וואָס איך האָב איבערגעלאָזט הינטער זיך אין מיין שטעטל זיינען אין מיר אַנטוישט; זיי האָבן מיר אָנגעטאָן אַזוי פֿיל כּבוד, זיי האָבן מיר אָפּגעגעבן אַזאַ קבלת־פּנים, וואָס איך האָב קיין מאָל ניט דערוואַרט פֿון זיי, און וואָס האָב איך געטאָן פֿאַר זיי? איך האָב זיי אַפֿילו ניט געקענט צוזאָגן, אַז איך קען עפּעס טאָן פֿאַר זיי. אָדער איז דאָס געווען צוליב דעם, וואָס קוקנדיק אויף מיינע אָמאָליקע חדר־חברים ווי אָלט זיי זיינען געוואָרן, האָב איך אויך אַ טראַכט געטאָן וועגן זיך. איך האָב אין זייערע גרויע בערד און פֿאַרזאָרגטע, פֿאַרעלטערטע געזיכטער געזען ווי אין שפּיגל זיך אַליין. וואָלט איך דאָך אַליין אויך אויסגעקוקט אָט אַזוי ווי זיי, ווען איך וואָלט פֿון וואָשקי ניט אַוועקגעפֿאָרן אין מיינע יונגע יאָרן. איך האָב זיך פֿלוצים פֿאַרטראַכט וועגן דעם, ווי גיך די צייט לויפֿט און ווי עס דויערט אַזוי וויניק צו ווערן פֿון יונג אָלט. און איך האָב זיך דערמאָנט, אַז אָמאָל, ווען איך בין נאָך אין חדר געגאַנגען איז די צייט גאָרניט געלאָפֿן, נאָר זי האָט זיך קוים געריכט. מיר האָט זיך דעמאָלט געוואָלט ווערן, וואָס גיכער

אַ גרויסער, אַ דערוואַקסענער, אַבער עס האָט ניט געהאַלפֿן. די צייט האָט זיך געשלעפּט אַזוי לאַנגזאַם, אַז מיר האָט זיך אָפּגעדוכט, אַז איך וועל קיין מאָל פֿון די חדר־יאָרן ניט אַרויס. איצט, אָבער, לויפֿט זי ווי דער רוח וואַלט זי טראָגן. נאָר עס איז שווער צו אַנאַליזירן אייגענע געפֿילן. איך ווייס בלויז, אַז מיר איז געווען שווער צום מוט און אַז איך האָב געוואָלט וואָס גיכער אַוועק־פֿאָרן פֿון מיין „היים", וואו איך בין געווען אַזוי פֿרעמד.

איך בין אויפֿגעשטאַנען פֿרי. צוויי העכער אויפֿן הויף, וועלכע האָבן זיך פֿאַרוועט וועך פֿון זיי עס קען קרייַען העכער, האָבן מיך אויפֿגעוועקט און מיך מער ניט געלאָזן אײַנשלאָפֿן צוריק. איך האָב ניט געקענט דערגיין וועך פֿון די צוויי העכער האָט דעם וועט געוואונען, איינער האָט געהאַט אַ דין קולכל, אַ מין סאָפראַנאָ, און דער צווייטער האָט געהאַט אַ קול, וואָס איז געווען ענלעך צו אַ כריפּעדיקן טענאָר. זיי האָבן געקרייט אַ גאַנץ לאַנגע צייט אַ פּסוק אום אַ פּסוק, און איך האָב ניט געוואָרט ביז זיי וועלן ענדיקן. איך האָב זיך אַנגעטאָן און בין אַרויס אין גאָס אַ קוק טאָן ווי וואַשקי זעט אויס אין דער פֿרימאָרגנדיקער זונען־שײַן. אין דער אמתן איז עס שוין ניט געווען פֿרי. וויניקסטנס ניט פֿאַר וואַשקי. עס איז געווען 7 אַזייגער און גאָנצע שטעטל איז שוין לאַנג געווען אויף די פֿיס. די מענער זיינען אַוועק דאָוונענען אין בית מדרש און די ווייבער האָבן שוין לאַנג אָנגעהייצט די אויוונס אויף באָקן חלה. עס איז געווען פֿרייטאָג פֿרי. און מאָדנע: די איינגעהייצטע אויוונס אויף באָקן חלה האָט מיך מער ווי אַלץ דערמאָנט מיינע קינדער־יאָרן. איך האָב זיך דערמאָנט ווי מיין מאַמע פֿלעגט באָקן חלה. און עס איז געווען געגוג אויפֿצווועקן איין בילד אין זכרון און עס האָבן זיך אָנגעפֿאָנגען זכרונות פֿון די קינדערשע יאָרן. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט פֿאַר דינה זלמנס אויוון און געקוקט ווי ער הייצט זיך. אַ גרויסער, אַלטער ליטווישער אויוון, וואָס איך האָב שוין אַזוי פֿיל יאָרן ניט געזען. דער אויוון האָט זיך גאָרניט געענדערט, אָבער דינה זלמנס האָט זיך שטאַרק געענ־דערט. איך האָב איר ניט דערקענט. זי איז געווען יונג און שיין, וועך איך האָב דאָס שטעטל פֿאַרלאָזן, און היינט איז זי אַן אַלטע באָבעשי, צעקנייטשט און געבויגן.

*

איך האָב געהייסן דעם שייגעץ איינשפּאָנען זיין „פֿאָרד" און — זיי געזונט וואַשקי. איך בין דורכגעפֿאָרן אַ פּאָר שטעטלעך, עטלעכע דערפֿער, אָבער איך האָב זיך ניט אָפּגעשטעלט. איך האָב געהאָט אין גאַנצן בלויז נאָך דריי טעג, וואָס איך האָב געקענט פֿאַרברענגען אין ליטע. איך האָב זיך געוואָלט אָפּ־שטעלן אין יידישן דאָרף פּאָמוסע, ניט ווייט פֿון לינקאָווע. עס איז אַ קליינער דאָרף פֿון יידישע קאָלאָניסטן, וועלכע האָבן זיך דאָרט באַזעצט נאָך מיט אַ סך יאָרן צוריק, אין די צייטן פֿון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, אַדער נאָך פֿריער. איך האָב געוואָלט זען, אויב ביי די יידישע פּויערים אין פּאָמוסע זיינען פֿאַר־געקומען וועלכע עס איז ענדערונגען זינט עס איז געגרינדעט געוואָרן די ליטווישע מלוכה. אָבער מען האָט מיר געזאָגט, אַז עס האָט זיך וויניק געענדערט, און אַזוי ווי צייט האָב איך געהאַט וויניק, האָב איך געהייסן מיין „פֿאָרד" פֿאָרן וווייטער

און איך בין אזוי דערפֿאַרן ביז שאַוול, איינע פֿון די פֿאַר גרעסערע שטעט אין דער ליטווישער מלוכה, אויסער דער הויפּט־שטאָט.

נאָר מאַכט זיך ניט קיין פֿאַלשע פֿאָרשטעלונגען וועגן דעם וואָרט „גרעסערע", וואָס איך געברויך דאָ. אַ גרעסערע שטאָט אין מדינת ליטע איז קלענער ווי אַ קליין שטעטל אין אונדזער אַמעריקאַנער מדינה. איך ווייס ניט געניי, ווי גרויס עס איז איצט די באַפֿעלקערונג פֿון שאַוול, אָבער איך גלויב, אַז שאַוול וועט זיך ניט פֿיל פֿון געקריוודעט, ווען איך וועל זאָגן, אַז איר באַפֿעלקערונג איז אַרום דרייסיק טויזנט. אויף וויפֿל איך געדענק, איז די צאָל אַ קלענערע, אָבער זאָל מיינס איבערגיין.

שאַוול האָט אויף מיר געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זי קוקט היינט אויס יידיש־לעכער ווי אַמאָל. און איך האָב אויך געהאַט דעם איינדרוק, אַז זי קוקט אויס לייטישער ווי אַמאָל. איך האָב גראָד געהאַט אַ ביסל פֿרייַע צייט און איך האָב דורכגעשפּאַצירט שאַוול אין דער לענג און אין דער ברייט. איך האָב אַפֿילו צייט געהאַט צו הערן אַ חזן מיט אַ כאָר אין שאַוול.

עס איז געווען שבת אין דער פֿרי. די גאַסן זיינען געווען שטיל און שבתדיק. און שבת האָט זיך אויך שטאַרק געפֿילט אין מיין האָטעל, וואו איך בין געשטאַנען. איך האָב זיך דערקונדיקט ווען עס גייט אַפּ אַ צוג פֿון שאַוול אין קאָוונע און איך האָב אויסגעפֿונען, אַז איך האָב נאָך פֿונקט דריי שעה צו וואַרטן. דער צוג גייט אַפּ איינס אַזייגער. עס הייסט, אַז איך האָב גענוג צייט צו גיין באַקוקן די שטאָט. בין איך דורכגעגאַנגען איין גאַס, אַ צווייטע, און איך דערהער, אַז עפּעס ניט פֿון דער ווייט דערטראָגן זיך באַקאַנטע ניגונים. פֿון אַנפֿאַנג ניט אַזוי דייטלעך. נאָר שפּעטער אַלץ דייטלעכער און קלערער. איך ווייס שוין וואָס דאָס איז — עס זינגט אַ חזן און אַ כאָר. און איך דאַרף פֿיל ניט זוכן פֿון וואַנען עס קומט. ניט ווייט פֿון מיר איז אַ ווייסער מויער מיט אַן אייזערנער צוים אַרום, און איך שטויס מיך גלייך אַן, אַז דאָס איז די שאַוולער שול. אמת, עס קוקט מיר אויס אַ ביסל צו אַריסטאָקראַטיש פֿאַר אַ שאַוולער שול, אָבער איך הער דאָך מיט מיינע אויערן ווי עס זינגט אַ חזן.

נעמט מיך אַן אַ חשק אַריינצוגיין. שוין לאַנג ניט געהערט אַ חזן, און וואָס צו טאָן האָב איך סיי־ווי־סיי ניט.

די שול איז אַ גרויסע און אַ גאַנץ שיינע, אָבער האַלב ליידיקפֿעך. איך האָב געפֿילט, אַז מען קוקט אויף מיר. ניט קיין וואונדער. אַפֿילו שטייען אַנגעטאָן אין גרויסע טליתים, און איך קוק אויס ווי אַ נאַקעטער, אַן אַ ברעקל טלית אויף זיך. און נאָך מיין עלטער דאַרף איך, דאָכט זיך, טראָגן אַ טלית. נאָר מסתמא האָב איך אָפּגעדאַווענט מיטן ערשטן מנין און געקומען הערן דעם חזן.

דער חזן האָט אַ גאַנץ פֿיינע טענאָר־שטים, אָבער ציקלט זיך אַ ביסל צו פֿיל. דער כאָר איז ניט קיין גרויסער, אָבער ער האָט אַ גוטן לירישן טענאָר און אַן אויסגעצייכנטן באַס. נאָר דאָס אַלטל מיט דעם סאָפּראַנאָ מאַכן מיר דאָס לעבן נמאס. פֿריער האָט דאָס אַלטל אַ לאַנגע סאָלאָ און ער שרייט און ציקלט זיך ווי אַ גאַנצע סטאָדע ציגן. און ווען ער ענדיקט און שרייט און ציקלט זיך מיט אַזאַ שרי־

ענדיק קולכּ, אַז עס איז איינפֿאַך גאָטס רחמנות. אָבער אַזוי פֿיל אויסהאַלטן קען איך ניט, און איך לאָז איבער די שאָוולעך יידן, אַז זיי זאָלן אים אויסהערן ביזן סוף. עס איז זייערער אַ בחורל, מעגן זיי ליידן פֿון אים.

איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך האָב שאָוו גערקריוודעט. איך האָב ווייניק געזען פֿון די שאָוולעך יידישע אינסטיטוציעס און איך האָב ניט אויסגעפֿאָרשט דאָס יידישע לעבן פֿון שאָוול. איך בין מער געשוואומען אויף דער אויבערפֿלאַך פֿון שאָוו, איידער דערגרונטעווט זיך אין אירע טיפֿענישן.

פֿון דעם ביסל אינפֿאָרמאַציע, וואָס איך האָב געקענט זאַמלען אין דער קורצער צייט, וואָס איך האָב זיך אויפֿגעהאַלטן אין שטאָט, האָב איך אויסגעפֿונען, אַז די עקאָנאָמישע לאָגע פֿון די יידן דאָרט איז אַ סך בעסער ווי אין די קלייניע לימווישע שטעטלעך, וואָס איך האָב באַזוכט. אייגנטלעך איז שאָוול נאָך דער הויפּט־שטאָט קאָוונע — די צווייטע גרעסטע שטאָט אין דער ליטווישער מלוכה. אין שאָוול זיינען דעריבער פֿאָראַן אַ רעכט ביסל מלוכה־אינסטיטוציעס, מיליטער, באַאַמטע, און אַזוי ווייטער. אין שאָוול זיינען אויך פֿאָראַן פֿאַבריקן און די מייסטע פֿון זיי, אויב ניט אַלע פֿון זיי, באַלאַנגען צו יידן. אַז די קראָמען, וואָס שאָוול פֿאַרמאָגט, באַלאַנגען צום גרעסטן טייל צו יידן, איז איבעריק צו זאָגן. אין שאָוול זיינען אויך נאָך פֿאָראַן אַ רעכט ביסל יידישע באַלעמלאָכעס און אַפֿילו אַ ביסל יידישע אַרבעטער. איך האָב אָבער געזען, אַרומשפּאַצירנדיק אין שאָוולער גאַסן, אַ פֿאַר גרעסערע גויישע שנייִדערישע וואַרשטאַטן. און דאָס איז פֿאַר מיר געווען אַ נייס. איך האָב געזען אַין גויישן וואַרשטאַט, וואו עס האָבן געאַרבעט פֿינף אָדער זעקס מאָשינען. אָמאָל האָט מען עס ניט געקענט געפֿינען. שניידעריי איז געווען אַ יידישע מלאכה. מען האָט געקענט געפֿינען אייניצלינע לימווישע שניידערס, אָבער אַ גאַנצער וואַרשטאַט אַ לימווישער איז מיר ניט באַקאַנט. אָבער דעם פֿאַקט און די מאַראַל פֿון אים האָב איך שוין דערמאָנט אין מיינע פֿריערדיקע רייזע־נאָטיצן פֿון ליטע.

*

פֿון 1931 זיינען אַ סך וואַסערן איבערגעלאָפֿן. איך פֿרעג ניט, וואָס עס איז געווארן פֿון די יידישע לימווישע שטעטלעך. איך וויים, אַז עס איז ניטאָ וואָס צו פֿרעגן. ווי זאָגט דאָרטן דער פּסוק: אויב די צעדער־ביימער זיינען באַפֿאַלן געווארן פֿון די פֿייער־פֿלאַמען, טאָ וואָס קען שוין זיין מיט די וואַנט־גרעזלעך? אָבער דאָך פֿאַרקלעמט דאָס האַרץ, וועז מען דערמאָנט זיך, אַז עפּעס נאָענטעס איז אָפּגעמעקט געווארן פֿון דער ערד.

נאָר איך וויל ניט גלויבן, אַז עס איז אָפּגעמעקט געווארן אויף שטענדיק. איך גלויב פֿיל מער, אַז פֿון די חורבות וועט אויסוואַקסן אַ נייַ לעבן. דאָס לעבן לאָזט זיך ניט אָפּמעקן. עס וואַקסט שטענדיק ארויס פֿון דאָס נייַ.

✦ ✦ ✦

איך בין געפֿאָרן כאָפּן אַ ביסל קילע לופֿט און איך האָב געפֿונען אויפֿן וועג אַ הייסע יידישע מדינה.

אמת, אַ גאַנץ קליינע מדינה, אָבער אַ גוטע. די דאָרטיקע יידן זאָגן, אַז עס איז אַ יידישער גן־עדן.

איך וויל דאָ ניט דערציילן וויי אַזוי איך בין אין דער יידישער מדינה געקומען. עס זיינען פֿאַראַן צוויי וועגן וויי מען קען אַהין פֿאָרן — מיט וואַסער אַדער מיט לופֿט. וואָלט עס געווויס געווען מער יידישלעך, אַז איך זאָל פֿאָרן מיט דער לופֿט. איז דאָך לופֿט אַ יידישע זאַך. אַ סך יידן זיינען לופֿט־מענטשן און לעבן פֿון דער לופֿט. אָבער אַ שרעקעדיק האָרץ איז אויך אַ יידישע זאַך. און איך שעם זיך ניט אויסצוזאָגן, אַז איך האָב מורא צו פֿאָרן מיט דער לופֿט. עס איז געניג פֿאָר מיר, וואָס איך האָב גובר געווען מיין שרעק צו פֿאָרן מיטן וואַסער. דער מענטש, דאָרפֿט איר וויסן, איז בטבע אַ יבשה־באַשעפֿעניש און וויי גרויס עס זאָלן ניט זיין די געפֿאָרן, וואָס לויערן אויף דער יבשה, פֿילט ער זיך דאָך זיכערער, וועג ער האָט די פֿעסטע ערד — טערא פֿירמא — אונטער זיינע פֿיס. נאָר וויי אַזוי איך בין געפֿאָרן און פֿאָרווואָס איז בין געפֿאָרן, וועל איך איבער־לאָזן אויף אַן אַנדערש מאָל. דאָ וועל איך בלויז דערציילן וועגן דער יידישער מדינה, וואָס איך האָב אַנטדעקט אין מיטן ים.

האָט איר אַמאָל געהערט וועגן אַן אינדזל קיוראַסאָ?

איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך בין אַ ביסל שוואַך אין געאָגראַפֿיע און איך האָב ניט געוואוסט, אַז קיראַסאָ איז אַן אינדזל? אין קאַריבעער ים. איך האָב געמיינט, אַז קיראַסאָ איז אַזאָ געשמאַקע משקה, וואָס איך האָב אַמאָל געהאַט די געלעגנהייט צו פֿאָרזוכן. עס איז אַ „קאָרדיעל", ווי די, וואָס זיינען באַ־האָוונט אין טרינקען רופֿן עס. איצט אָבער ווייס איך פֿיל מער. איך ווייס איצט, אַז אָט די דערמאָנטע געשמאַקע משקה האָט געקראָגן איר נאָמען פֿון דעם אינדזל קיראַסאָ, פֿון וואָנען זי שטאַמט.

אייגנטלעך וועלט די משקה „קיוראַסאָ" הויפּטזעכלעך געמאַכט אין פֿראַנק־רייך און אין האָלאַנד. און אויב איינער וויל האָבן הנאה פֿון אַ גוטן טרונק, מוז ער זיך מטריח זיין און ניט זשאַלעווען די פּאָר גראָשן און קויפֿן פֿראַנ־צויזישע אָדער האָלענדישע „קיוראַסאָ", וויל די, וואָס וועלט פֿראָדוצירט אויפֿן אינדזל האָט ניט דעם ריכטיקן טעם. אָבער אויף דעם אינדזל קיראַסאָ וואָקסן פּאָמעראַנצן, וואָס וועלן באַגוצט צו פֿראָדוצירן די דערמאָנטע משקה.

איז אָט צו דעם אינדזל קיוראַסאָ האָב איך צופֿעליק אַנגעשפּאַרט, וועג איך בין געפֿאָרן זוכן אַ ביסל קילע לופֿט אויפֿן ים, און איר פֿאָרשטייט שוין אַליין, אַז טאָקע דאָרטן, האָב איך עס געפֿונען די יידישע מלוכה.

קיוראַסאָ איז אַ קליין אינדזל, וואָס באַלאַנגט צו האָלאַנד און האָט הינטער זיך אַ לאַנגע געשיכטע פֿון מלחמות צווישן ענגלענדער, פֿראַנצויזן, שפּאַניער און האָלענדער. דער שטח פֿון דעם אינדזל איז נאָך קלענער וויי די פֿאַרגע־

שפֿאגענע יידישע מלוכה אין פֿאלעסטינע פֿון דער ענגלישער קעניגלעכער קאָ־
מיסיע. די באַפֿעלקערונג פֿון אינדזשׂ איז אַן ערך 50 טויזנט, און אַ העלפֿט פֿון
דעם געפֿינט זיך אין דער הויפּטשטאָט וויליאַמשטאַדט, וועלכע איז אויך דער
הויפּט־האָפֿן פֿון דעם אינדזשׂ.

נאָר לאָמיר זיין אַ ביסל פֿאַרזיכטיק און גלייך פֿון אָנהויב דערקלערן, אַז
ס׳האָנדלט זיך ניט וועגן אַן אמתער יידישער מלוכה. ניטאָ אָזאַ אָרט אויף דער
וועלט, וואו יידן זאָלן האָבן זייער אייגענע מלוכה. קיוראַסאָ איז באמת אַ גוויישער
אינדזשׂ. ער באַלאַנגט ווי שוין געזאָגט, צו האָלאַנד און די מערסטע אייגוואויגער
זיינען גויים פֿון פֿאַרשיידענע מינים און פֿאַרשיידענע קאָלירן. יידן זיינען אין
ווילליאַמשטאַדט פֿאַראַן בלויז אָרום 750. די פינקטלעכע צאָל, לויט ווי דער
הויפּט־ראַבינער דר. י. ש. עמנואל האָט מיר אָנגעגעבן, איז 740. פֿון זיי זיינען
אָרום 500 אָלט־אייגעזעסענע, וואָס שטאַמען פֿון שפֿאַניע און פֿאָרטוגאַל;
אָרום 50 פֿון טערקיי און אַן ערך 190 פֿון אונדזערע מזרח־יידן. הויפּטזעכלעך
פֿון פּוילן (גאַליציע) און רומעניע, וואָס זיינען אין לאָנד נאָך ניט לאַנג —
צען יאָר און ווייניקער.

דער הויפּט־ראַבינער דר. י. ש. עמנואל האָט די יידישע באַפֿעלקערונג
פֿון קיוראַסאָ אייגעטיילט פֿאַר מיר אויפֿן פֿאָלגנדיקן אופֿן: 350 ספֿרדים אָרטאָ־
דאָקסן; 150 ספֿרדים רעפֿאָרמירטע; 50 ספֿרדים פֿון טערקיי און אָרום 190
אַשכנזים (מזרח־יידן).

אייגנטלעך זיינען די 350 אָרטאָדאָקסישע ספֿרדים ניט אזוי גוואַלדיק אָר־
טאָדאָקסיש. מיר איז שוועך געווען אויסצוגעפֿינען, וואָס איז דער אונטערשייד
צווישן זיי און זייערע ברידער די רעפֿאָרמער. אָמאָל איז דער אונטערשייד
געווען אַ גרויסער, ווייל די אָרטאָדאָקסישע ספֿרדים פֿון דעם אינדזל זיינע טאָקע
געווען אמת־אָרטאָדאָקסיש, אָבער איצט איז דער הויפּט־אונטערשיד בלויז
אין דעם, וואָס זיי דאַוונען אין באַזונדערע שולן און דער סידור איז אַ ביסל
אַנדערש. אָבער די פֿרומקייט פֿון די קיוראַסאָער יידן האָט מיך ווייניק פֿאָראינ־
טערעסירט. איך בין געווען מער טשיקאַווע צו וויסן זייער געשיכטע, זייער עקאָ־
נאָמישן צושטאַנד און זייער פּאָליטישן און געזעלשאַפֿטלעכן אינפֿלוס.

איך האָב אויסגעפֿונען, אַז די יידישע געמיינדע אין קיראַסאָ איז געגרינדעט
געווארן אונטער דעם נאָמען „מקוה ישראל" אין יאָר 1650 און איז אויף אָזאַ
אופֿן אייגע פֿון די עלטסטע יידישע געמיינדעס אין דער נייער וועלט. די
ערשטע יידן זיינען אהערגעקומען פֿון בראַזיליע און האָלאַנד (אמסטערדאַם).
אייניקע אויך דירעקט פֿון שפֿאַניע און פֿאָרטוגאַל. אין 1730 האָט די יידישע
געמיינדע אין קיוראַסאָ (ווילליאַמשטאַדט) אויסגעבויט אַ שול מיטן נאָמען „בית
הכנסת מקוה ישראל", אַ קאָפּיע פֿון דער אַלטער שול אין אַמסטערדאַם. די
שול איז אייגע פֿון די עלטסטע געבעט־הייזער אויפֿן אינדזל. זי איז עלטער פֿון
דער פֿראָטעסטאַנטישער קירך, וואָס די האָלענדער האָבן געבויט אויפֿן אינדזשׂ.
די שולׂ, ניט קוקנדיק, וואָס זי איז שוין איבער 200 יאָר אַלט, געפֿינט זיך נאָך
אין אַן אויסגעצייכנטן צושטאַנד און מאַכט אַן אייndרוק מיט איר אויסזען, סיי
פֿון אויסנווייניק מיט דעם גרויסן בריטן געפֿלאַסטערטן הויף, וואָס פֿירט צו

איר אַרײַנגאַנג, סיי פֿון אינעווײניק מיט אירע אַלטע הענגלייכטער, מיט איר גרויסן ארון קודש און די באַפּוצטע ספֿר תורות מיט די זילבערנע, באַגילטע קרוינען און געהאַפֿטע, באַצירטע סאַמעטענע און זײדענע מענטלעך. דער שמש האָט צוליב די באַזוכער געהאַלטן דעם ארון קודש אָפֿן.

און לאָמיך שוין טאָקע אויך דערציילן, אַז דער שמש איז שוין 45 יאָר אויף זײן אַמט. זײן נאָמען איז לאָפּעץ פּעניע. ער האָט זײן אַמט געקראָגן בירושה פֿון זײן פֿאָטער, וועלכער איז געווען 55 יאָר אַ שמש. זײן זײדע איז געווען אַ חזן אין דער שול און זײן עלטער־זײדע איז געווען אַ דין (דאַיען) אין דער געמיינדע. איך האָב אויסגעפֿונען, אַז ער איז ניט דער אײנציקער ייד אין קיוראַסאָ, וואָס האָבן געירשנט זייערע באַשעפֿטיקונגען פֿון טאָטעס, זײדעס און עלטער־זײדעס, נאָר עס זײנען פֿאַראַן אַ סך אַזעלכע. ס׳איז ניט אונדזער אַמעריקע.

דער שמש האָט מיר געזאָגט, אַז ער רעדט אויסער שפּאַניש, אויך ענגליש און העברעאיש, נאָר פֿון מיין גאַנצער האַרעוואָניע צוגויפֿצורעדן זיך מיט אים אויף ביידע שפּראַכן, האָב איך זיך בלויז דערשׂאָגן צו קריגן פֿון אים דעם אַדרעס פֿון ראַבינער און דאָס איז, אונטער די אומשטענדן, געווען אַ גרויסער דערפֿאָלג.

נאָר אַ גאַנץ באַזונדער וויכטיקן קאַפּיטל אין דער געשיכטע פֿון די יידן אין קיראַסאָ פֿאַרנעמט זייער אַלטער בית־עולם, וואָס געפֿינט זיך אַ פּאָר מיל פֿון ווילעמשטאַדט. אין דער טוריסטן־ליטעראַטור ווערט אָנגעגעבן, אַז דאָס איז דער עלטסטער בית־עולם פֿון ווייסע אין זיד־ און צענטראַל־אַמעריקע. דער בית־עולם איז פֿאַרלייגט געוואָרן אין יאָר 1668, עס הייסט מיט 18 יאָר שפּעטער ווי די יידישע געמיינדע אין קיוראַסאָ איז געגרינדעט געוואָרן. איך האָב פֿרובירט אויספֿילאָזאָפֿירן מיט דר. י. ש. עמנואל, דעם ראַבינער, וואָס די יידישע געמיינדע האָט געטאָן מיט אירע טויטע פֿאָר די 18 יאָר איידער זי האָט זיך אינגעשאָפֿט דעם בית־עולם. עס גלויבט זיך ניט, אַז פֿאָר די 18 יאָר איז קיינער פֿון דער יידישער געמיינדע ניט געשטאָרבן. און זיכער האָבן די יידן אין יענער צייט זיך ניט דערלויבט מקבר צו זיין זייערע טויטע אויף אַ בית־עולם פֿון דער אָרטיקער באַפֿעלקערונג. מען דאַרף דעריבער אַננעמען, אַז עס האָט געמוזט זיין אַ יידישער בית־עולם, וואָס איז נאָך עלטער פֿון דעם בית־עולם פֿון יאָר 1668, נאָר מען וויסט ניט וואו ער געפֿינט זיך.

דר. י. ש. עמנואל האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז באַשעפֿטיקט מיט אַן אויס־פֿאָרשונגס־אַרבעט וועגן דעם יידישן קיוראַסאָער בית־עולם און ער קלויבט זיך אָנצושרייבן וועגן אים אַ בוך. איך גלויב, אַז עס וועט זיין אַ גרויס בוך. עס איז גענוג פֿאָר איינעם צו באַזוכן דעם בית־עולם און דורכצושטודירן בלויז אַ קלײנעם טייל פֿון די מצבות, וואָס געפֿינען זיך אויף אים, אַז ער זאָל באַ־גרייפֿן וואָס פֿאָר אַ רייכער מאַטעריאַל דאָרטן געפֿינט זיך פֿאָר איינעם, וואָס איז פֿאָראינטערעסירט דורצופֿירן אַ פֿאָרשונגס־אַרבעט, און עס זעט מיר אויס, אַז דר. עמנואל איז די פּאָסיקע פּערזאָן פֿאָר אָזאַ אויספֿאָרשונגס־אַרבעט. ער איז דער פֿאָרפֿאָסער פֿון צוויי ביכער, וואָס האָבן צו טאָן מיט יידישער געשיכטעלעכער פֿאָרשונגס־אַרבעט. איין בוך אין העברעאיש, אונטער דעם נאָמען „גדולי שלוניקי

לדורותם", און דאָס צווייטע, אין פֿראַנצויזיש, „היסטואָר דע איזראַעליט דע סאַלאָניקיי" (די געשיכטע פֿון די יידן אין סאַלאָניקי). ער אַליין איז אַ געבוירענער פֿון סאַלאָניקי; זיין מוטער־שפּראַך איז שפּאַניש און ער איז אויך אין סאַלאָניקי אַ געווסט צייט געווען אַ ראָבינער. ער האָט שטודירט אין ראָבינער־סעמינאַר אין ברעסלאָו און שפּעטער אין דעם אוניווערזיטעט פֿון לוזאַן, שווייץ. אין קיוראַסאָ איז ער זינט 1936, וואו ער איז אָנגעשטעלט געוואָרן פֿאַר ראָבינער פֿון דער „מקוה ישראל" געמיינדע (די אַלטע שול), און ער באַקומט זיין געהאַלט פֿון דער רעגירונג, ווי אַלע אַנדערע גייסטלעכע.

פֿון די מצבות אויף דעם אַלטן בית־עולם, וואָס זיינען זייער אינטערעסאַנט מיט זייער אייגנטימלעכער סקולפּטור און די אויפֿשרי־פֿטן (שפּאַניש און העברע־איש), קען מען לייענען אַ גרויסע טייל פֿון דער געשיכטע פֿון די יידן אין קיראַסאָ. צווישן די ערשטע גאַנץ־אַלטע מצבות געפֿינט מען אַזעלכע, וואָס זיינען געשטעלט אויף די קברים פֿון שיפֿס־קאַפּיטאַנען, אַדמיניסטראַטיוע באַאַמטע פֿון דעם אינדזל, דאָקטוירים, אַפּיצירן אאַז"וו. עס הייסט, אַז די יידן האָבן אין קיראַסאָ פֿון אָנהויב אָן פֿאַרנומען אַ וויכטיקע פּאָזיציע, ווי זיי האָבן זיך דאָרטן באַזעצט.

נאָר וואו איז דאָס די יידישע מלוכה, אַדער דער יידישער גן־עדן?

האָט אַ ביסל געדולד! איר דאַרפֿט פֿאַרשטיין, אַז די יידן פֿון דעם אַלטן בית־עולם אין קיראַסאָ האָבן אַ גאַנץ גרויסן שייכות מיט די יידן, וואָס לעבן און האָבן גרויסע געשעפֿטן אין קיראַסאָ. פֿון דעם אַלטן בית־עולם, איך מיין פֿון די אַלטע מצבות, קען מען אַ סך לערנען וויי אַזוי די הייַנטיקע יידן פֿון קיראַסאָ, האָבן איינגענומען זייערע עקאָנאָמישע און געזעלשאַפֿטלעכע פּאָזיציעס.

די יידן זיינען ניט בלויז די געשעפֿטס־לייט אין קיראַסאָ, נאָר אויך פֿון די פֿאַרנעמסטע באַאַלעבאַטים און פֿון די גרויסע דעה־זאָגער אויף דעם אינדזל. און גלויבט עס אַדער ניט — עס זיינען אין קיראַסאָ כּמעט ניטאָ קיין אָרעמע יידן. עס זיינען פֿאַראַן בלויז עטלעכע פֿאַמיליעס, וואָס דאַרפֿן אָמאָל אָנקומען צו שטיצע.

נאָר דאָ דאַרף מען מאַכן אַן אונטערשייד צווישן די אַלט־איינגעזעסענע יידן און די נייַ־אָנגעקומענע. די גרויסע מיוחסים זיינען די אַלט־איינגעזעסענע, די פֿאַרטוגעזישע און שפּאַנישע יידן. צווישן זיי זיינען פֿאַראַן גרויסע גבירים און ממילא אויך גרויסע דעה־זאָגער. די גרעסטע געשעפֿטן און די גרעסטע אונטערנעמונגען באַאַלאָנגען צו זיי. ווי איר פֿאָרט נאָר אַריין אין האָפֿן פֿון קיראַסאָ, דערזעט איר דעם נאָמען „מאַדורא" אָנגעשריבן מיט ריזיקע אותיות, און די גאַנצע צייט, וואָס איר זייט אין קיוראַסאָ, ווערט איר זיך שטענדיק אָנגעזאָגט, אַז שטויסן אויף אָט דעם נאָמען. איר ווערט אַפֿילו געפֿינען אַ וויכטיקע גאַס, וואָס טראָגט דעם נאָמען „מאַדורא".

אין קיראַסאָ געפֿינט זיך אַ ריזיקע אויל־„ריפֿאַינערי". מען זאָגט, אַז דאָס איז די גרעסטע אין דער וועלט. די אויל קומט פֿון ווענעזועלאַ, וואָס איז גאַנץ נאָענט צו קיראַסאָ, און אָט די ריזיקע אונטערנעמונג ווערט קאָנטראָלירט פֿון דער יידישער פֿאַמיליע מאַדורא, וואָס שטאַמט פֿון פֿאַרטוגאַל און וואָס איז אייניג פֿון די רייכסטע, אויב ניט די רייכסטע אויפֿן אינדזל.

די וויכטיקסטע באַנק אין ווילְיאַמשטאַדט באַלְאַנגט צו דעם יידן מאָריס קוריץ, און די גרעסטע דעפּאַרטמענט סטאָר „יעלאָו האָוז" איז אויך אַ יידישע. און אָט אַזוי גייט עס כסדר. פון די 9 מיטגלידער פון האַנדלס־קאַמער (טשעימבער אָוו קאָמערס) זיינען פֿיר יידן. און די אינציקע טעגלעכע צייטונג, וואָס גייט אַרויס אין קיוראַסאָ באַלְאַנגט צו אַ יידן פּיעראָ. ער איז איר אַרויסגעבער און אויך איר רעדאַקטאָר. זי ווערט געדרוקט אין דריי שפּראַכן: האָלְענדיש, שפּאַניש און ענגליש.

אָבער מיך האָבן מער אינטערעסירט די יידן פון אונדזער אַלטער היים, די מזרח־יידן, ווי מען רופֿט זיי, און ווי אַזוי זיי האָבן זיך אינגעלְעבט אין דער פֿרעמדער קיראַסאָ און האָבן זיך גאַנץ פֿיין אַרויפֿגעאַרבעט, ווי מען זאָגט אויף אונדזער אַמעריקאַנער יידיש.

ווער איז געווען דער ערשטער גאַלְיציאַנער ייד, וואָס האָט אַנטדעקט אין קאַריבעער ים דעם אינדזל קיראַסאָ?

איך ווייס, אַז דער ערשטער פון אונדזערע היימישע יידן, וואָס האָט אַנגעשפּאַרט אין קיראַסאָ איז געווען אַ גאַלְיציאַנער, אָבער אין דער קורצער צייט, וואָס איך בין דאָרטן געווען, האָב איך ניט געקענט אויסגעפֿינען ווער ער איז געווען און איך לאָז עס דעריבער איבער צו דעם צוקונפֿטיקן יידישן היסטאָריקער, אַז ער זאָל עס אויסגעפֿינען.

אייגנטלעך בין איך ניט אין גאַנצן זיכער, אַז דער צוקונפֿטיקער יידישער היסטאָריקער וועט עס אויסגעפֿינען. אָט האָבן נאָך ביז היינט די יידישע היסטאָריקער ניט אויסגעפֿונען ווער עס זיינען געווען די ערשטע האָלְענדישע יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין קיראַסאָ. עס איז אַזוי גוט ווי זיכער, אַז ווען האָלאַנד האָט צוגענומען קיראַסאָ פון שפּאַניע, זיינען צווישן די ערשטע האָלְענדער, וואָס האָבן זיך אויפֿן אינדזל באַזעצט, אויך געווען יידן, אָבער איך ווייס ביזן היינטיקן טאָג ניט ווער זיי זיינען געווען. די געשיכטלעכע רעקאָרדס פון די יידן אין קיראַסאָ פֿאַנגען זיך אָן פון יאָר 1650, ווען צוועלף יידישע פֿאַמיליעס האָבן זיך דאָרטן באַזעצט מיט דער דערלויבעניש פון פּרינץ אָראַנזש. צווישן זיי איז אויך געווען די פֿאַמיליע טוראָ, וואָס אַ טייל פון איר האָט זיך אין יאָר 1693, צוזאַמען מיט איניקע אַנדערע פֿאַמיליעס, אַריבערגעקליבן אין אונדזער אַמעריקע און האָט זיך באַזעצט אין ניו־פֿאָרט. די פֿאַמיליע טוראָ איז שפּעטער געוואָרן זייער באָרימט אין אַמעריקע. צווישן די צוועלף פֿאַמיליעס געפֿינט מען אויך די נעמען קאָרדוזאָ, דע לעאָן, פּעריירא און ישורון. די יעניקע, וואָס האָבן געגלויבט, אַז דעניעל דע ליאָן האָט געשטאַמט פון יידן, קענען איצט זיין שטאָלְץ אין זייער דעה. זיי קענען זיך נעמלעך סומך זיין אויף דער יידישער פֿאַמיליע דע לעאָן, וואָס האָט זיך אין 1650 באַזעצט אין קיראַסאָ.

דער גובערנאַטאָר פון קיוראַסאָ האָט פון דעם פרינץ פון אראַנזש באַקומען אַ באַפֿעל, אַז ער זאָל די צוועלף יידישע פֿאַמיליעס באַזאָרגן מיט לאַנד, מיט שקלאַפֿן, פֿערד, בהמות, און לאַנדווירטשאַפֿטלעכע מכשירים, כדי זיי זאָלן קענען קולטיווירן דאָס לאַנד און אַנטוויקלען די נאַטור־אוצרות פון אינדזל. דאָס לאַנד, וואָס איז געגעבן געוואָרן צו אָט די ערשטע יידישע אימיגראַנטן, האָט זיך

געפֿונען נאָענט צו וויליאַמשטאָדט, די הויפּטשטאָט פֿון אינדזל. די געגנט האָט נאָך הײַנט דעם נאָמען "יאָדענוויק" (יידישער קוואַרטאַל).

אין יאָר 1651 האָבן די דירעקטאָרן פֿון דער האָלענדישער וועסט־אינדיע קאָמפּאַניי, אין וועמענס רשות קיוראַסאָ האָט זיך געפֿונען, געהאַלטן אין גאַנצן בײַם אויפֿגעבן דעם אינדזל, ווײַל ער האָט זיך ניט באַצאָלט. אָבער גראָד אין דער צײַט האָט אַ האָלענדישער יוד יאָזעף נוניץ דע פֿאָנסעקאָ (צווישן יידן האָט מען אים געוווּסט דוד נאָסי), צוזאַמען מיט אַ צווייטן יידן יאָן דע איקאָן, זיך אונטערגענומען איבערצופֿירן אין קיראַסאָ אַ גרעסערע צאָל נייע אימיגראַנטן, און די דירעקטאָרן פֿון דער דערמאָנטער קאָמפּאַניי האָבן אײַנגעשטימט דעם פּלאַן אָנצונעמען. עס דאַרף באַמערקט ווערן, אַז האָלענדישע יידן האָבן געהאַט אַ גאַנץ גרויסן חלק אין דער קאָמפּאַניי.

עס זעט אויס, אַז די צוויי דערמאָנטע אונטערנעמער האָבן געהאַט אין זינען, אַז צווישן די נייע קאָלאָניסטן, וואָס זיי האָבן געפּלאַנעוועט צו באַזעצן אין קיראַסאָ, זאָלן יידן פֿאַרנעמען אַ וויכטיקן פּלאַץ. אין דעם קאָנטראָקט, וואָס דוד נאָסי האָט געקראָגן פֿון דער קאָמפּאַניי, איז אײַנגעשריבן געוואָרן, אַז די קאָלאָניסטן באָקומען פֿולשטענדיקע רעליגיע־פֿרייהייט. עס איז אָבער דערביי געמאַכט געוואָרן אַ באַמערקונג, אַז אין פֿאַל עס וועלן זיין צווישן די נייע קאָלאָניסטן אויך קריסטן, זאָל עס ניט זיין דערלויבט זיי צו צווינגען צו אַרבעטן זונטאָג.

אָט דער קאָנטראָקט קען באַטראַכט ווערן פֿאַר דעם ערשטן "טשאַרטער" פֿון רעליגיע־פֿרייהייט פֿאַר יידן אין דער נייער וועלט. עס הייסט, אַז קיראַסאָ האָט אין דעם פֿרט אַ גאַנץ באַזונדערס וויכטיקע היסטאָרישע באַדייטונג פֿאַר די יידן אין דער נייער וועלט.

עס איז שווער אויסצוגעפֿינען וויפֿל יידישע פֿאַמיליעס עס האָבן זיך באַזעצט אין קיראַסאָ אונטער דעם פּלאַן פֿון דוד נאָסי. עס האָט זיך אָבער אָנגעפֿאַנגען אַ גרויסע יידישע אימיגראַציע אין קיראַסאָ אין יאָר 1652 פֿון בראַזיליע, ווען פֿאַרטוגאַל האָט איינגענומען דאָס לאַנד און האָט אָנגעהויבן אַרויסטרייבן פֿון דאָרט די יידן. דער יידישער ישוב אין קיראַסאָ האָט דעמאָלט אָנגעהויבן שנעל וואַקסן און די געזעלשאַפֿטלעכע און ווירטשאַפֿטלעכע ראָלע פֿון די יידן אויפֿן אינדזל איז געוואָרן אײַך גרעסער און גרעסער. צום סוף פֿון 18טן יאָרהונדערט האָט כּמעט די גאַנצע געגנט פֿון דער הויפּטשטאָט וויליאַמשטאָדט באַלאָגט צו יידן. און אין דער היסטאָריע פֿון קיוראַסאָ איז פֿאַרשריבן, אַז צום סוף פֿון 18טן יאָרהונדערט האָבן אין איין טאָג פֿאַרלאָזט דעם האָפֿן פֿון ווייַאַמשטאָדט 53 שיפֿן אָנגעלאָדן מיט פֿאַרשיידענע סחורות און פּראָדוקטן און די מייסטע פֿון זיי האָבן באַאָנגט צו יידן. און דער איינפֿלוס און די באַדייטונג פֿון יידן אין קיראַסאָ איז כּסדר געוואַקסן. אין אָנהויב פֿון 20סטן יאָרהונדערט זיינען אײַך געשעפֿטן, מיט דער אויסנאַם פֿון פֿיר, אין די צוויי "ביזנעס"־גאַסן דע הערען שטראַט און ברעדען שטראַט אין וויליאַמשטאָדט געווען יידישע.

*

נאָר דאָס זיינען אַלץ געווען ניט אונדזערע יידן. ערשט ניט לאַנג צוריק האָבן זיך אין קיראַסאָ באַווײַזן אונדזערע יידישע יידן. ווי אַזוי זיי האָבן דעם אינדזל

אַנטדעקט איז פֿאַר מיר אַ סוד. איך האָב, ווי שוין אויבן באַמערקט, ניט געקענט אויסגעפֿינען וואָר עס איז געווען דער ערשטער יידישער יידּ, וואָס האָט אויסגע־פֿונען קיוראַסאָ און האָט זיך דאָרטן באַזעצט. איך ווייס בלויז, אַז ער איז געווען אַ גאַליציאַנער. און אפֿשר איז דאָס אויך אַ טעות. עס האָט דאָכט זיך גיכער געדאַרפֿט זיין אַ ליטוואַק. איז עס דאָך געווען אַ ליטוואַק, וואָס האָט אַנטדעקט, אַז עס איז פֿאַראַן אַזאַ ליאַנד ווי זיד־אַפֿריקע און עס איז אויך געווען אַ ליטוואַק, וואָס האָט אַנטדעקט ליטע. עס איז בלויז געווען אַ גאַליציאַנער, וואָס האָט אַנט־דעקט סי גייט. נאָר עס איז קיין אונטערשייד ניט וועט עס איז געווען דער ערשטער יידישער יידּ אין קיראַסאָ. עס קומט אים אַנערקענונג, וואָס ער האָט זיין אַנטדעקונג ניט געהאַלטן בסוד און האָט אויך אַנדערע יידן געלאָזט וויסן וועגן איר.

אייגנטלעך איז עס געווען ניט בלויז אין יידּ פֿון אונדזערע מקומות, וואָס האָט אַנטדעקט קיראַסאָ, נאָר עטלעכע. עס קומט אין דאָך אויך קאָלומבוס ניט געווען דער אייניציקער, וואָס האָט אַנטדעקט אַמעריקע.

יידן זיינען אַרומגעפֿאָרן איבער די ימים פֿון לאַנד צו לאַנד צו געפֿינען אַ מקום מנוחה. זייער ציל איז געווען אונדזער אַמעריקע, אָבער אַהער האָבן זיי ניט געקענט אַרייַנקומען. די טירן זיינען געווען פֿאַרשלאָסן, האָבן זיי געזוכט אַ הינטער־טיר, אפֿשר וועלן זיי דורך איר קענען אַרייַנקומען. זיי האָבן זיך אויף אַ וויילע באַזעצט אין די לענדער, וואָס זיינען נאָענט צו די פֿאַראייניקטע שטאַטן און וואָס נענטער צום גרענעץ, טאָמער וועט מען זיך ביי אַ גינסטיקער געלעגן־הייט קענען אַרייַנכאַפּן. אַ טייל האָט זיך באַזעצט ביים גרענעץ אין מעקסיקאָ, אַנדערע האָבן זיך באַזעצט אין קובאַ, מאַנכע אין ניקאַראַגוא א. אַז. וו. די וויניקער ענערגישע און מער געדולדיקע זיינען געזעסן און געווארט ביז די גע־לעגנהייט וועט קומען. די מער ענערגישע און וויניקער געדולדיקע האָבן לאַנג ניט געוואָלט זיצן און וואַרטן. זיי האָבן זיך געלאָזט וויטער אין וועג און מאַנכע פֿון זיי האָבן אויף אַזאַ אופֿן אַנגעשפּאַרט אַש אין קיוראַסאָ, וואָס פֿריער האָבן זיי אַפֿילו דעם נאָמען ניט געהערט. אָבער זיי האָבן ריכטיק געטראָפֿן.

אין וויליאַמשטאַדט געפֿינען זיך איצט אַרום 190 פֿון אונדזערע יידישע יידן און עס גייט זיי אַלעמען גאַנץ גוט. לויט ווי מען האָט מיך פֿאַרזיכערט, זיינען די עלטסטע פֿון זיי בלויז קנאַפּע צען יאָר אויפֿן אינדזל. איך האָב זיך געטראָפֿן מיט אייניעם פֿון די גאַנץ „אַלט־געזעסענע" פֿון אונדזערע יידישע יידן אין קיראַסאָ. ער איז דאָרטן שוין 9 יאָר. ער קומט פֿון גאַליציע און זיין נאָמען איז פֿרוכטער. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער האָט זיך ניט וואָס צו באַקלאָגן. ער האָט אַ גאַנץ גרויסע קראָם פֿאַר זיך און אַ צווייטע גרויסע קראָם מיט אַ שותף, אַ קיוראַסאָאַר אייגנעבוירענער יידּ, אַ ספֿרדי. פֿרוכטער איז דער ערשטער יידישער יידּ אין קיראַסאָ, מיט וועמען אַן אייגנעבוירענער מיוחסדיקער ספֿרדישער יידּ איז אַריין אין שותפֿות. „פֿרוכטער און פּינעדי" הייסט די פֿירמע.

די אייגנעבוירענע ספֿרדישע יידן, דאָרפֿט איר וויסן, זיינען גאָר ניט באַ־גייסטערט פֿון אונדזערע יידישע יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין קיראַסאָ. אייניער פֿון אונדזערע יידישע יידן, ביי וועמען איך האָב זיך פֿאַנאַנדערגעפֿרעגט

וועגן די באַציאונגען מיט די מיוחסדיקע ספֿרדישע יידן, האָט באַמערקט: אויב אין קיוראַסאָ קען זיך געפֿונען אַ ביסל אַנטיסעמיטיזם, איז דאָס בלויז ביי די ספֿרדישע יידן און זיי האָבן אורזאַכן דערפֿאַר.

אידער אונדזערע יידן זיינען געקומען אין קיראַסאָ האָבן די ספֿרדישע יידן געפֿירט זייערע געשעפֿטן אויף זייער אָלטן, רואיקן אופֿן. זיי פֿלעגן ניט דאַרפֿן אויפֿשטיין צו פֿרי צו עפֿענען זייערע געשעפֿטן און פֿלעגן ניט דאַרפֿן זיצן אין זיי צו שפּעט זיי צו שליסן. אַזוי האָבן זיך אָלע געפֿירט און אייגנער האָט ניט געזוכט צו קאָנקורירן מיטן צווייטן דורך אַריינכאַפֿן אַ שעה מער. מען האָט אויך ניט קאָנקורירט מיט פֿרייזן. מען איז געווען אייגנאַוואויגט צו מאַכן גוטע פֿראָפֿיטן און האָבן הנאה פֿון לעבן. זיינען אָבער געקומען אונדזערע יידישע יידן און האָבן איינגעפֿירט נייע מנהגים. די ערשטע זאַך האָבן זיי אָפּגעשאַפֿט דעם חשבון פֿון שבתן. מען האָט געעפֿנט די קראָמען אַזוי פֿרי, ווי מען האָט געזען אַ מענטשן אין גאַס. און וואָס איז שייך צו פֿרייזן, איז ווי עס לאָזט זיך. קען אייגנער זיך דינגען מער, צאָלט ער וויניקער, קען אייגנער זיך דינגען וויניקער, צאָלט ער מער. איך האָב געפֿרעגט איינעם פֿון אונדזערע יידן, ווי עס זיינען די פֿרייזן אין זיין קראָם. „איך האָב באַשטימט פֿרייזן", האָט ער מיר געענטפֿערט: „אויב אייגנער דינגט זיך ניט, בעט איך ביי אים דעם ריכטיקן פֿרייז, אויב אָבער אייגנער דינגט זיך אַ ביסל, בעט איך ביי אים דאָפּלט; און אויב אייגנער דינגט זיך אַ סך, בעט איך ביי אים דריי מאָל אַזוי פֿיל". פֿרעג איך ביי אים: „ווי קענט איר אָבער וויסן, צי אייגנער וועט זיך דינגען אַדער ניט?" ענטפֿערט ער מיר: „איך דערקען שוין". נאָר פֿון דער דערפֿאַרונג, וואָס איך האָב געהאַט אין דער קורצער צייט, וואָס איך בין געווען ביי אים אין קראָם, בין איך געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז אַזעלכע, ביי וועמען ער בעט דעם „ריכטיקן פֿרייז" עקזיסטירן ניט...

אין אַנהויב האָט די קאָנקורענץ פֿון די ניי־אַנגעקומענע יידן ניט אַזוי שטאַרק אַנגעריבט די ספֿרדישע יידן. די צאָל פֿון די ניי־אַנגעקומענע איז געווען קליין און זייערע געשעפֿטן נאָך קלענערע. די ספֿרדישע יידן, ווידער, זיינען געווען רייך, מיט גרויסע איינגעפֿונדעוועטע געשעפֿטן. אָבער ביסלעכווייז האָט די קאָנקורענץ פֿון די ניי־אַנגעקומענע זיך אַנגעהויבן פֿילן גאַנץ שטאַרק. זייער צאָל איז געוואָרן גרעסער און זייערע געשעפֿטן באַדייטנדער. עס האָבן אַנגעהויבן אויסוואַקסן גרויסע קראָמען, וועלכע האָבן זיך ביז אַ געוויסער מאָס געקענט פֿאַרגלייכן מיט די קראָמען פֿון די ספֿרדישע יידן. די קאָנקורענץ איז געוואָרן וואָס וויייטער אַלץ שאַרפֿער און מערערע פֿון די ספֿרדישע יידן האָבן זיך געפֿילט געצוואונגען זיך צוצופֿאַסן קעגן זייער וויללן צו די נייע געשעפֿטס־מעטאָדן, וואָס די ניי־אַנגעקומענע יידן האָבן מיט זיך געבראַכט.

*

די שנעל אונדזערע יידישע יידן האָבן זיך אַרויפֿגעאַרבעט אין קיוראַסאָ, איז געגנוג צו זאָגן, אַז מערערע פֿון זיי זיינען דאָרטן בלויז פֿינף אָדער זעקס יאָר. זיי זיינען געקומען אָן אַ גראָשן ביי דער נשמה און זיינען איצט באַזיצער פֿון גרויסע קראָמען און זיינען רייכע מענטשן.

איך בין מיט איינעם פֿון די אויפֿגעקומענע אַ ביסל נענטער באַקאַנט געוואָרן. ער איז געקומען אין קיוראַסאָ מיט זעקס יאָר צוריק אַן אַ פּרוטה ביי דער נשמה. „איך האָב מיט זיך געבראַכט", האָט ער מיר געזאָגט, ווייזנדיק זיין רעכטע האַנט, „בלויז אָט די פֿינף פֿינגער. איך האָב זיך, ווי איר פֿאַרשטייט, אַ ביסל געמוטשעט, אָבער די קראָם, וואָס איר זעט דאָ, איז אין גאַנצן מיינע".

די קראָם איז אַ גאָר נישׂ־קשהדיקע. עס אַרבעטן אין איר עטלעכע פֿאַר־קויפֿערס און פֿאַרקויפֿערינס פֿון דער אַרטיקער קאָלירטער באַפֿעלקערונג. אייַן פֿאַרקויפֿער איז אַ כינעזער. אפֿשר איז דאָרטן אויך פֿאַראַן אַ יאַפּאַנעזער. פֿון דער צייט, וואָס איך בין אין דער קראָם געווען, האָב איך געקענט אורטיילן, אַז דער באַזיצער מאַכט גוטע געשעפֿטן. ער האָט עס מיר שפּעטער אַליין צוגע־געבן. אַ געבוירענער איז ער אין עסטרייך (אפֿשר גאַליציע) אָבער אין קיראַסאָ איז ער געקומען פֿון תּל־אביב. ער רעדט אַלע שפּראַכן: דייטש, פֿראַנצויזיש, שפּאַניש, ענגליש, העברעאיש, אַראַביש און אַפֿילו רוסיש. פֿון וואַנען ער האָט זיך אויסגעלערנט רוסיש? ער איז קיינמאָל אין רוסלאַנד ניט געווען, נאָר ער איז איין מאָל קראַנק געוואָרן אין ירושלים און ער איז געלעגן דאָרט אַ לענגערע צייט אין אַ שפּיטאָל, וואו די „נוירסעס" זיינען געווען רוסישע נאַטאַכינעס) און ער האָט זיך פֿון זיי אויסגעלערנט רעדן רוסיש. שפּעטער האָט ער געלעבט ביי אַ יידישער פֿאַמיליע אין תּל־אביב, וואָס האָט גערעדט רוסיש, און ער איז געוואָרן אַ פֿולשטענדיקער רוסאַק. העברעאיש רעדט ער ווי אַ וואַסער, דעם אמת־ארץ־ישׂראלדיקן העברעאיש מיט אַלע זיינע גרייזן, און ער איז אַ פֿייער־דיקער רעוויזיאָניסט. זשאַבאָטינסקי גייט נאָך ניט וויט גענוג לויט זיין מיינונג. דער אינציקער וועג, זאָגט ער, איז „ביאַד כאַזאָקאָ", (מיטן דרוק אויפֿן „קא"). וועג ער רעדט וועגן רעוויזיאָניזם איז עס דורכאויס אויף העברעאיש, און וועג ער וואָלט געהאַט די דעה, וואָלט שוין אין ארץ־ישׂראל קיין אינציקער לעבעדיקער אַראַבער ניט געווען. אין קיוראַסאָ איז אים לאַנגווייליק. אויסער ביזנעס האָט ער קיין זאַך ניט. פֿון די יידן דאָרטן האָלט ער ניט. קיין פֿאַמיליע האָט ער ניט. ער איז אַליין, און וועג עס טרעפֿט זיך אים אין אַ יובל צו כאַפּן אַזאַ יידן ווי איך, דערוואַרעמט ער זיך און שרייט „ביאַד כאַזאָקאָ!" אָבער נאָך דעם איז עס ווידער לאַנגווייליק.

מערערע פֿון די ניי־אַנגעקומענע אין קיוראַסאָ רעדן עטלעכע שפּראַכן. קיוראַסאָ איז אין אַלגעמיין אַן אַרט וואו מען רעדט מערערע שפּראַכן. די אַפֿיציעלע שפּראַך פֿון אינדזל איז האָלענדיש, אָבער מיר דאַכט, אַז ווייניקער ווי אַלץ רעדט מען דאָרטן האָלענדיש. מען רעדט שפּאַניש, ענגליש און מער ווי אַלץ הערט מען פּאַפּיאַמענטאָ, אַ שפּראַך, וואָס איז צונויפֿגעמישט פֿון די פֿאַרשיידענע שׂונות: האָלענדיש, ענגליש, שפּאַניש, פּאָרטוגעזיש, פֿראַנצויזיש און פֿאַרשיידענע דיאָלעקטן. פּאַפּיאַמענטאָ איז די שפּראַך פֿון דער אַרטיקער שוואַרצער באַפֿעלקערונג, אָבער אַלע אויפֿן אינדזל רעדן עס.

איך האָב געקראָגן אַ נייעם באַוויי, אַז צו יידן קען מען ניט צופּאַסן די אַנגענומענע טאָג־טעגלעכע לאָגיק. איך האָב ביי פֿאַרשיידענע געלעגנהייטן אויסגעדריקט דעם געדאַנק, אַז לויט דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק האָבן יידן שוין לאַנג ניט געדאַרפֿט עקזיסטירן, העכסטנס האָט מען געדאַרפֿט געפֿינען

ערגעץ אַן איינגעמאַרינירטן יידן אין אַ מוזעאום אָדער אין אַן אַרכיוו. אָבער די יידן פֿאַלגן ניט דער טאָג־טעגלעכער לאָגיק און ניט נאָר גייען זיי ניט אונטער, נאָר זיי פֿאַרמערן זיך נאָך.

לויט דער אָנגענומענער טאָג־טעגלעכער לאָגיק זיינען די יידן אויף דעם האָלענדישן אינדזל קיוראַסאָ אין קאַריבאישן ים געווען פֿאַראורטיילט צום אונטערגאַנג. איך מיין די ספֿרדישן יידן. אייגנטלעך איז די אויסטייטשונג אַן איבריקע, ווייל ביז מיט אַ צענדליק יאָר צוריק זיינען דאָרטן קיין אַנדערע יידן ווי די ספֿרדישע ניט געווען. דער אונטערגאַנג פֿון די יידן אין קיראַסאָ איז ניט געווען אָזוי אַ פּראָצע פֿון אַסימילאַציע, ווי פֿון פּשוטן אויסשטאַרבן. רייכע פֿאַמיליעס זיינען אין ערגעץ ניט רייך אין קינדער, און די רייכע יידישע פֿאַמיליעס זיינען אין דעם פּרט קיין אויסנאַם ניט. און די יידן אין קיוראַסאָ זיינען כּמעט אַלע געווען רייך, מאַנכע זייער רייך און אַנדערע אַ ביסל ווייניקער, אָבער אַרעמע זיינען געווען גאָנץ ווייניק. און עס זיינען דאָך גראָד די אַרעמע, וואָס זיינען געבענטשט מיט אַ סך קינדער.

פֿון די ציפֿערן, וואָס איך האָב געקענט געפֿינען וועגן דער גרייס פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין קיראַסאָ, האָב איך קיין טאָלק ניט געקענט דערגיין. איך האָב בלויז אויסגעפֿונען ווי ווייניק מען קען זיך פֿאַרלאָזן אויף דער סטאַטיסטיק וועגן דער צאָל יידן.

אין דעם אַמעריקאַנער יידישן יאָר־בוך פֿון 1922 ווערט אָנגעגעבן, אַז די צאָל יידן אין קיראַסאָ איז 558; אין דעם אַמעריקאַנער יידישן יאָר־בוך פֿון 1938 ווערט אָנגעגעבן, אַז די צאָל יידן אין קיראַסאָ איז 566. עס הייסט, אַז פֿאַר דעם משך פֿון די 16 יאָר, פֿון 1922 ביז 1938, איז די יידישע צאָל אין קיראַסאָ פֿאַרגרעסערט געוואָרן אויף גאַנצע אַכט נפֿשות, בעת אין משך פֿון דער צייט זיינען דאָרטן אַריינגעקומען איבער 200 יידן פֿון די מזרח־איראָפּעאישע לענדער און פֿון טערקיי. וועמען זאָל דעריבער אָנגענומען די ציפֿער פֿון דעם אַמעריקאַנער יידישן יאָרבוך פֿאַר ריכטיק, וועט מען מוזן קומען צום שלוס, אַז אין קיוראַסאָ זיינען אין די 16 יאָר אויסגעשטאַרבן אַדער פֿון דאָרט אַרויסגעפֿאָרן אַרום 200 יידן. דאָס איז אָבער ניט געווען דער פֿאַל. אַ רעכט ביסל יידן זיינען אַריינגעפֿאָרן אין קיראַסאָ, אָבער ווייניק זיינען אַרויסגעפֿאָרן. און געוויס זיינען יידן געשטאַרבן אין קיראַסאָ פֿאַר דער צייט, אָבער ניט אין אַזאַ גרויסער צאָל. אפֿשר זיינען געשטאַרבן אַ פּאָר מניינים, אָבער זיכער ניט קיין 200.

דער ראָביגער דר. עמנואל פֿון ווילליאַמשטאַדט, די הויפּטשטאָט פֿון קיראַסאָ, האָט מיר צוגעגעבן אַז די צאָל פֿון די יידן דאָרטן איז 740. פֿון זיי זיינען 500 אָרטיקע ספֿרדישע יידן און אַרום 190 נייַ־איינגעוואַנדערטע מזרח־איראָפּעאישע יידן. און דר. עמנואל האָט פּינקטלעכע ציפֿערן. נאָר אפֿשר צייַלט דאָס אַמעריקאַנער יידישע יאָרבוך ניט די נייַ־איינגעוואַנדערטע מזרח־איראָפּעאישע יידן. אָבער אויך אויף דעם אופֿן איז די סטאַטיסטיק פֿאַלש, ווייל אַן די מזרח־איראָפּעאישע יידן איז די צאָל איינגעבוירענע יידן דאָרטן איצט בלויז 500 און ניט 566. מען קען אָבער אויף דעם גרונט זאָגן, אַז די ציפֿער, וואָס דער אַמעריקאַנער יידישער יאָרבוך פֿון 1922 גיט אַן וועגן דער צאָל יידן אין קיראַסאָ — 558 איז נאָענט צו אמת, און דאָס מיינט, אַז די צאָל פֿון די

איינגעבוירענע יידן אין קיוראַסאָ וועלט ווייניקער. דאָס האָט מיר אויך געזאָגט דער ראַבינער דר. עמנואל.

אז די צאָל פֿון די איינגעבוירענע ספֿרדישע יידן אין קיראַסאָ וועלט אלץ ווייניקער, קען מען אַמבעסטן זען דערפֿון, וואָס אין יאָר 1750 איז די צאָל יידן דאָרטן, לויט דעם ווי עס גיט אַן די אַמעריקאַנער „דזשואיש ענציקלאָפּעדיע", געווען אַרום 2,000. די לאָגיק האָט דעריבער געזאָגט, אז עס וועט דויערן נאָך עטלעכע צענדלינג יאָר און פֿון די יידן אין קיראַסאָ וועט בלייבן בלויז דער באַרימטער אלטער ידישער בית־עולם דאָרטן און אפֿשר דערצו אין לעבעדיקער אלטער יד, אַ געווען שמש, וואָס וועט ווייזן די טוריסטן די אלטע שול און וועט זיי דערקלערן, ווי דער איצטיקער שמש טוט עס, אז די דינע זאָמד, מיט וואָס עס איז באַדעקט דער דיך, אַדער פּאַדלאָגע פֿון דער שול, איז צום אַנדענק פֿון דעם מדבר אין וועלכן די יידן, וואָס זיינען אַרויס פֿון מצרים, האָבן זיך אויפֿגעהאַלטן, אידער זיי האָבן איינגענומען ארץ־ישראל.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך טאָקע אויסדריקן מיין צווייפֿל, אויב די זאָמד אויפֿן דיך פֿון דער אלטער שול איז טאָקע צום אַנדענק פֿון דעם מדבר, אין וועלכן די יידן זיינען געגאַנגען 40 יאָר. איך האָב גראָד פֿאַרגעסן צו פֿרעגן דעם ראַבינער וועגן דעם. מיין צווייפֿל קומט פֿון דעם, וואָס פֿאַר אַן אַנדענק איז עס צו פֿיל זאָמד. יידן עסן חרוסת צו די סדרים פֿון פּסח צום אַנדענק פֿון די ליים, וואָס די יידן פֿלעגן קנעטן אין מצרים צו מאַכן ציגל, אָבער דאָך עסן יידן ניט קיין חרוסת מיט לאָפּעטעס. צום אַנדענק איז געווען אַ קליין ביסעלע.

נאָר לאָמיך ניט פֿאַרקריכן אויף אַ זייט. איך האָב דאָ געוואָלט אַרויסברענגען דעם געדאַנק, אַז עס איז געווען זיכער, אַז קיוראַסאָ וועט אמאָל בלייבן אין גאַנצן אַן יידן. די אַרגומענטן זיינען געווען דורכאויס לאָגישע, אָבער די לאָגיק האָט ניט געקענט פֿאַראויסזען, אַז אין קיראַסאָ וועלן אַראָפּקומען יידן פֿון גאַליציע, פֿון רומעניע, פֿון בעסאַראַביע, און עס וועט זיך דאָרטן אַנהויבן אַ נייער יידישער קאָפּיטל.

*

עס איז שווער היינט פֿאַראויסצוזאָגן ווי אָט דער נייער יידישער קאָפּיטל אין קיראַסאָ וועט זיך אַנטוויקלען. פֿאַרלויפֿיק איז דער צושטאַנד אזא: די נייַ־אַנגעקומענע יידן פֿון די מזרח־איראָפּעאישע לענדער זיינען צום גרעסטן טייל יונגע מענטשן. אַ באַדייטנדע צאָל פֿון זיי זיינען אומפֿאַרהייראָטע. עס זיינען פֿאַראַן בלויז 35, וואָס האָבן דאָרטן פֿאַמיליעס. אויך די פֿאַמיליעס זיינען נאָך צום גרעסטן טייל יונגע. פֿאַרלויפֿיק קומען ניט פֿאַר קיין „געמישטע" חתונות צווישן די נייַ־אַנגעקומענע יידן און די אייגנעבוירענע. דאָס איז אויך נאַטירלעך, ווייל זיי פֿאַר־קערן ניט געזעלשאַפֿטלעך. עס איז אומגעפֿער, ווי אמאָל דאָ ביי אונדז אין אַמעריקע, צווישן די „יאַהודים" פֿון אַפּטאַון און די יידן פֿון דער איסט־סאַיד, נאָר מיט דעם אונטערשייד: די „יאַהודים" פֿון אַפּטאַון פֿלעגן אַפֿט אַראָפּקומען אויף דער איסט־סאַיד צו טאָן צדקה מיט די ארעמע יידישע אימיגראַנטן און זיי העלפֿן זיך אַמעריקאַניזירן, און ממילא פֿלעגן זיי קומען מיט זיי אין נאָענטער באַרירונג, בעת אין קיוראַסאָ איז ניטאָ מיט וועמען צו טאָן צדקה. די נייַ־אַנגעקומענע יידן קענען עקאָנאָמיש זייער שטעטל אַליין באַשטיין. אַגב זיינען

צווישן די יידן פֿון אונדזער איסט סאַיד געווען אינטעליגענטע מענטשן; עס זיינען געווען מערערע מיט העכערער בילדונג און עס זיינען געווען צווישן די „יאַהודים" אַזעלכע, וואָס האָבן געוואָלט זיין מיט זיי נענטער באַקאַנט. דאָס איז אָבער ניט דער פֿאַל אין קיוראַסאָ.

נאָר עס וועלן אַוועקגיין עטלעכע יאָר און עס וועט אויסוואַקסן אַ נייער דור פֿון די נייַ־אַריבערגעקומענע יידן. די קינדער פֿון די יידישע אימיגראַנטן, וואָס וועלן אויסוואַקסן אין קיראַסאָ, וועלן זיין אַנדערש פֿון זייערע עלטערן. זיי וועלן זיין אַ סך נענטער צו די אייגנעבוירענע יידן און עס איז מעגלעך, אַז עס וועלן זיך אָנהויבן „געמישטע" חתונות. אָבר וועלן די נייַ־אָנגעקומענע יידן וואָס ווייטער אַלץ רייכער. עס זיינען שוין היינט פֿאַראַן עטלעכע צווישן זיי, וואָס מען קען אָנרופֿן מיט דעם נאָמען גבירים. אין עטלעכע יאָר שפּעטער וועלן זיי זיין נאָך רייכער. און רייכקייט איז אין דער איצטיקער וועלט זייער אַ גרויסער יחוס. עס וועט אויף אַזאַ אופֿן אַריינגעאָסן ווערן אין די אַלט־אייגנעבוירענע יידן פֿריש בלוט.

נאָר אויב דאָס איז אַ ספּעקולאַציע, וואָס עס וועט זיין אמאל, קען מען אָבער זאָגן וועגן דעם איצט, אַז פֿאַרלויפֿיק האַלט נאָך אַלץ די צאָל פֿון די אייגנע־בוירענע יידן אין פֿאַרמינדערט ווערן, בעת די צאָל פֿון די נייַ־אָנגעקומענע האַלט אין וואַקסן, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס לעצטנס איז די אימיגראַציע אויף דעם אינדזל אין גאַנצן אָפּגעשטעלט געווארן פֿון דער רעגירונג.

די צאָל פֿון אונדזערע יידישע יידן פֿאַרגרעסערט זיך אויפֿן אינדזל, ערשטנס, דורך געבורטן. עס זיינען נעמלעך פֿאַראַן ווי שוין געזאָגט, 35 פֿאַמיליעס. צווייטנס, דורך חתונות. אימיגראַציע איז טאַקע שטרענג פֿאַרבאָטן, אָבער מען קען דאָך אַריינברענגען אַ מיידל אָדער אַ פֿרוי חתונה צו האָבן מיט איר. און עס זיינען פֿאַראַן צווישן די נייַ־אָנגעקומענע יידן, ווי שוין געזאָגט, אַ סך אומפֿאַרהייראָטע, וואָס אַ גרויסער טייל פֿון זיי וועלן מיט דער צייט זיך געווינס איינשאַפֿן פֿאַמיליעס. און — קיראַסאָ דאַרף ניט זאָרגן. די יידן וועלן דאָרט ניט אונטערגיין.

*

מיט דעם נייעם דור, וואָס האָט אָנגעהויבן אונטערוואַקסן בייַ די נייַ־אָנגע־קומענע יידן אין קיראַסאָ, איז געשאַפֿן געוואָרן אַ נייע פֿראַגע — די פֿראַגע פֿון יידישער דערציאונג. מען האָט מיט מיר טאַקע אויך געערעט וועגן דעם. עס זיינען נעמלעך שוין פֿאַראַן עטלעכע קינדער פֿון שול־עלטער, און מיט דער צייט וועלן וועלן מער, טאָ וואָס טוט מען וועגן זייער יידישער דערציאונג?

איך האָב בייַ אייניקע געפֿרעגט, וואָס ער מיינט מיט די וועלטער „יידישע דערציאונג". מיינט ער יידישע רעליגיע אָדער עפּעס אַנדערס. ער האָט מיר געענטפֿערט, אַז וואָס איז שייך צו דער יידישער רעליגיע, איז עס ניט קיין גרויסע דאגה פֿאַר די, וואָס ווילן עס. גראָד האָט עס דער איצטיקער ראַבינער פֿון קיראַסאָ באַזאָרגט. ער האָט, נעמלעך, אויסגעפֿירט בייַ דער רעגירונג, אַז אין דער פֿאַלקס־שול זאָל זיין אַ קלאַס פֿאַר יידישער רעליגיע, און ער אַליין פֿירט אַן דעם קלאַס,

אָבער אייניקע פֿון די ניי־אַנגעקומענע יידן ווילן האָבן אַ יידישע דערציאונג, וואָס זאָל זיין אַ מער־וועלטלעכע, און אויך טאָקע אויף יידיש.

עס קען זיין, אַז זיי וועלן זיך אַמאָל צוגיפֿרעדן אַראָפּצוברענגען אַ יידישן לערער פֿון ניו־יאָרק, נאָר אויב זיי וועלן עס טאָן, וועלן זיי זיך דאָרפֿן פֿאַר־זיכערן, אַז ער זאָל אין אַ קורצער צייט אויסבייטן זיין לערערי אויף אַ קראָם אין דע העערען סטראָט אָדער ברעדען סטראָט.

אַזאַ פֿראָבלעם האָבן איצט טאָקע די ספֿרדישע יידן אין קיוראָסאָ. זייער ראָבינער, דר. עמנואל, וויל נעמלעך, אויסבייטן זיין רבנות אויף אַ ביזנעס.

דר. עמנואל, דער ראָבינער, האָט מיר געזאָגט, אַז וואָס איז שייך צו פֿרנסה, האָט ער זיך ניט אויף וואָס צו באַקלאָגן. ער באָקומט פֿון דער רעגירונג אַ גאַנץ פֿיינעם געהאַלט, אָבער ער קען זיין רבנות ניט פֿירן ווי ער ווייל. די ספֿרדישע יידן, וואָס באַלאַנגען צו דער אַלטער שול „מקוה ישראל", רופֿן זיך טאָקע אַר־טאַדאָקסן, אָבער קיין צו שווערן יאָך פֿון יידישקייט ווילן זיי ניט טראָגן. זיי האָבן זיך אַיינפֿאַך אָפּגעוואוינט דערפֿון. דר. עמנואל, ווידער, נעמט זיין רבנות אַ ביסל צו ערנסט און ער ווייל טאָן זאָכן, וואָס זיינע באַלעבאָטים גלויבן, אַז זיי דאַרפֿן עס ניט. האָט ער דעריבער באַשלאָסן, אַז אַיידער צו זיין אַ צופֿרידענער ראָבינער, איז שוין גלייכער צו זיין אַ צופֿרידענער ביזנעסמאַן. זאָגן אָבער די באַלעבאָטים, אַז עס פּאַסט ניט פֿאַר לייטן, אַז אַ ראָבינער זאָל ווערן אַ ביזנעסמאַן. און אַזוי ווי די יידישע באַלעבאָטים האָבן אַ גרויסע דעה אין האַנדלס־קאָמער („טשעימבער אָוו קאָמערס") וועט עס, דאָכט זיך, דעם ראָבינער זיין שווער צו קריגן אַן ערלויבניש צו עפֿענען אַ געשעפֿט.

*

מחשבותן, איך האָב די גאַנצע צייט געערעדט וועגן יידישע געשעפֿטן אין קיוראָסאָ און איך האָב פֿאַרגעסן צו דערציילן פֿון וואָנען די יידישע געשעפֿטן ציען זייער חיונה.

דער פֿרעמדער, וואָס קומט אין קיראָסאָ, האָט דעם אַיינדרוק, אַז די געשעפֿטן דאָרטן האָבן זייער הויפּט־הכנסה פֿון די טוריסטן. קיראָסאָ איז, נעמלעך, אַ פֿרייער פּאָרט. עס הייסט, אַז סחורות פֿון פֿרעמדע לענדער ווערן אַהין אַרײַנגעפֿירט כמעט פֿריי. דערפֿון איז קלאָר, אַז עס איז אַן אָרט, וואו טוריסטן קענען קויפֿן מציאות, און זיי קויפֿן טאָקע. די הויפּט־מציאות זיינען פּאַרפֿיום און לֵיקער. די וויבער קויפֿן פּאַרפֿיום און די מענער קויפֿן קאַניאַק, סקאָטש און אַנדערע מינים משקה. די מציאות זיינען טאָקע גרויסע. פֿאַר די, וואָס האָבן אַ ידיעה אין טרינקען, איז גענוג צו זאָגן, אַז אַ פֿלאַש הענעסי קאַניאַק קויפֿט מען דאָרטן פֿאַר אַ דאָלער מיט 90 סענט. דאָס איז כמעט אַ העלפֿט, וואָס מען צאָלט ביי אונדז אין אַמעריקע. וועגן די מציאות פֿון פּאַרפֿיום קען איך קיין ביישפּיל ניט געבן, ווייל איך ווייס ניט די נעמען און איך ווייס ניט די פּרייזן. נאָר די וויבער זאָגן, אַז די מציאות זיינען גוואַלדיק גרויס, און זיי קויפֿן אַזוי פֿיל, אַז זיי ווייסן שפּעטער אַליין ניט וואָס צו טאָן דערמיט.

עס זיינען אָבער פֿאַראַן אַנדערע מציאות. למשל, זיידענע אונטערוועש און קימאָנעס פֿון כינע, פּאַנאַמע היט פֿון עקוואַדאָר, סיגאַרעטן פֿון אַמעריקע און

פֿאַרשיידענע אַנדערע זאַכן. דער קיצור איז, אַז ווען אַ טוריסט פֿאָרט צוריק פֿון קיוראַסאָ, קען ער זאָגן: זאָל מיך גאָט היטן פֿון מציאות, פֿון יקרותים וועל איך זיך אַליין היטן.

אָבער טוריסטן זיינען דאָך ניט דער הויפּט־קוואַל פֿון פּרנסה פֿאַר די קיוראַסאָער געשעפֿטסלייט. זיי האָבן פֿיל מער פּרנסה דערפֿון, וואָס וועגעזוועלאָ איז זייערע אַ נאָענטע שכנה. וועגעזוועלאָ האָט גראָד אַ הויכן טאָריף. דאָרטן איז אַלץ בראַנד־טייער. און עס איז נאָטירלעך, אַז עס זאָלן זיך געפֿינען מענטשן אין וועגעזוועלאָ, וואָס זאָלן באָטראַכטן פֿאַר אַ גוט געשעפֿט צו קויפֿן סחורה אין קיראַסאָ און עס אַרײַנשמוגלען קיין וועגעזוועלאָ. עס איז אַ גרויס געשעפֿט, און וויפֿל די וועגעזוועלער רעגירונג זאָל ניט היטן און קאָנפֿיסקירן די געשמוגלטע סחורות, קען זי אָבער דאָך די שמוגלערייַ ניט אָפּשטעלן, פֿונקט ווי אונדזער אַמעריקע האָט ניט געקענט אונטערדריקן „בוטלעג" (פֿאַרבאָטענע משקה אין דער צייט, וועלן איז אַמעריקע האָט עקזיסטירט דער גזעזע וואָס האָט פֿאַרבאָטן אַלקאָהאָל־געטראַנקען — „פּראָהיבישאַן", ווי מען האָט עס ,גערופֿן) די פּראָפּיטן זיינען אַזעלכע גרויסע, אַז זיי באַצאָלן פֿאַר אַלץ.

אַ דריטער קוואַל פֿון הכנסה איז די גרויסע „אויל ריפֿאַיינעריי" אין קיראַסאָ, ביי וועלכער עס זיינען באָשעפֿטיקט אַ סך מענטשן. די אויל קומט פֿון וועגעזוועלאָ.

די אונטערשטע שורה איז, אַז עס איז פֿאַראַן געוואַלד, פֿון וואָס צו מאַכן אַ לעבן און אויך אויף אָפּצושפּאָרן.

*

קיין אַנטיסעמיטיזם איז אין קיוראַסאָ ניטאָ. די יידן דאָרטן קאָנקורירן מיט קיינעם ניט, ווייל כּמעט אַלע געשעפֿטן זיינען אין זייערע הענט. זיי קאָנקורירן נאָר אייגע מיט די אַנדערע. עס דאַרף אויך באַמערקט ווערן, אַז די גויישע באָפֿעלקערונג האָט ניט בלויז ניט אַרויסגעוויזן קיין פֿיינטשאָפֿט צו די ניי־אַנגעקומענע יידן, ווי דאָס איז דער פֿאַל אין מאַנכע פֿון די לאַטיינישע רעפּובליקן, נאָר זיי זיינען צופֿרידן מיט זייער קומען! אַדאַנק די ניי־אַנגעקומענע זיינען פֿיל סחורות אויף דעם אינדזל אַ סך ביליקער געוואָרן און די באָפֿעלקערונג ווייס עס. ביי די ניי־אַנגעקומענע יידן קען מען קויפֿן אַ סך ביליקער. די ניי־אַנגעקומענע יידן האָבן געמאַכט דירעקטע האַנדלס־פֿאַרבינדונגען מיט כינע און יאַפּאַן, וואו זיי קויפֿן פֿאַר זייער ביליקע פּרייזן.

די אונטערשטע שורה איז, אַז יידן איז גוט אין קיוראַסאָ. זיי זאָגן אַליין, אַז עס איז זיי גוט. נאָר איך גלויב, אַז ווען אונדזער אַמעריקע זאָל אויף אַ ווייַלע אַ ביסעלע עפֿענען אירע טויערן, וואָלטן מיר דאָ האָבן אַ רעכט ביסל יידישע געסט פֿון קיוראַסאָ, וואָס וואָלטן זיין באַלאָנגט זיך דאָ צו באַזוכן.

„אַלץ איז גוט אין קיוראַסאָ", זאָגן זיי, „נאָר עס איז שרעקלעך לאַנגוויליק. אָך, ווען מיר קענען דאָ האָבן א שטיקעלע ניו־יאָרק!"

דערמיט איז געענדיקט סדרה קיוראַסאָ. עס איז אַ קליין יידיש וועלטעלע, אָבער עס שפּיגלט זיך אין איר אַפּ אַ סך פֿון דער גרויסער יידישער וועלט.

„... אין צביונס לײַכטן אופֿן פֿון באַהאַנדלען שווע־
רע ענינים פֿילט זיך שטענדיק דער טיפֿער ערנסט. אַפֿילו
אין זײַן וועלטל פֿילט זיך דאָס. מיט שׂכל און טאַלאַנט
— צוויי גרויסע מעלות וואָס זײַנען ווירקלעך אַ ברכה
פֿון גאָט — האָט זיך אים אײַנגעגעבן צו שפּאַנען מיט
זיכערע און פֿעסטע טריט אויף דעם גליטשיקן וועג, וואו
ניט איין ניט־געראָטענער פּובליציסט־פֿעליעטאָניסט האָט
שוין געבראָכן רוקן און לענד; ער איז געווען דער
מײַסטער פּובליציסט־פֿעליעטאָניסט, וועלכער האָט אַלע
מאָל וואָס צו זאָגן און וויסט וויַ אַזוי דאָס צו זאָגן; און
וויַיל ער איז דערצו נאָך אַ מענטש מיט אויסגעאַלטענע
פּרינציפּן און פֿעסטע איבערצײַגונגען, איז נאַטירלעך, אַז
ער זאָל האָבן אַ גרויסן אײַנפֿלוס און מ׳זאָל זיך אומע־
טום — אַפֿילו אין די קריזיזן וואו מ׳שטימט מיט אים
ניט אײַן — צוהערן צו זײַן וואָרט, און אין דער זעלבער
צײַט הנאָה האָבן פֿון זײַן וועלטל... ער האָט אַ סך
טאַפֿקט. און פּונקט ווי זײַן טאַלאַנט אין שרײַבן האָט אים
געפֿירט, אַז ער זאָל ווי אַ פּובליציסט־פֿעליעטאָניסט פֿאַר־
נעמען אַזאַ אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער יידישער לי׳טע־
ראַטור, אַזוי האָט אים זײַן טאַקט געפֿירט צו פֿאַרנעמען אַ
ניט־וויניקער אָנגעזעענעם אָרט אין דער יידישער סאָציא־
ליסטישער באַוועגונג און אינעם יידישן געזעלשאַפֿטלעכן
לעבן בכלל". מ. אַשעראָוויטש, צוקונפֿט, יולי 1944).

... פֿון זײַן פּנים קוקט אויף דיר מיט רחבות צביונס
גוטמוטיקייט און קלוגשאַפֿט. ער בלאָזט ניט פֿון זיך. ער
האָט אַ סך געדולדיקייט, ער הערט איינעם אויס זייער
אויפֿמערקזאָם, און אַז ער דאַרף אַרײַנזאָגן אין דער זי־
בעטער ריפֿ אַרײַן, זאָגט ער עס מיט אַ שמייכל. אַזוי איז
די וויַרקונג אַ בעסערע און אַ שטאַרקערע, און בכלל
דאַרף אַ צילשיסער האָבן אַ רואיקע און זיכערע האָלט...
אָמאָל בין איך געווען בײַ צביונען אין זײַן בראָנקסער
היים. דאָרט האָב איך געזען ממש אַ גאָנץ שאַפֿקעלע מיט
ביכער, וואָס צביון האָט אַליין אָנגעשריבן אַדער רעדא־
גירט, אַדער מיטרעדאַגירט... רבנים פֿירן מיט אים ווי־
כוחים וועגן ענינים לומדות, און סאָציאַליסטן וועגן עניני
מאַרקס... (מ. ראָוויטש, די פּרעסע, יולי 1942).

„צביון שרײַבט זייער וויניק וועגן זײַנע קענטענישן,
וועגן זײַן לומדות, וועגן זײַן בילדונג. ער דערציילט אײַך
קיין מאָל ניט וויפֿל אוניווערסיטעטן ער האָט דורכגעמאַכט,
וויפֿל ישיבות ער איז דורכגעגאַנגען אאַז״ו... צביון
האָט זיך געמאַכט אַ גרויסן נאָמען מיט זײַנע אַרטיקלען
אין „פֿאָרווערטס" — די יידישע אינטערעסן, וואָס וועלן
געדרוקט יעדן שבת... ער וועלט געלייענט פֿון אַלע
שיכטן פֿון די יידישע מאַסן, פֿון דעם אַפּיקורס און אַר־
טאַדאַקס. זיי לייענען צביונען, וויַיל זײַן וואָרט צווינגט
זיי צו לייענען וואָס ער האָט צו זאָגן, וויַיל וואָס ער זאָגט
— זײַנען ניט קיין פֿראַזן, נאָר עס איז באַגרינדעט מיט
דאָקומענטן, מיט באַווײַזן און מיט ציטאַטן פֿון אַריגינעלע
קוואַלן". (י. באַסקין, דער פֿרײַנד, מײַ־יוני 1944).

„פּופּציק יאָר... פּופּציק יאָר זשורנאַליסטישער, פּובליציסטישער פּאָפּולאַריזאַטאָרישער טעטיקייט אין דער יידישער שפּראַך. פּופּציק יאָר טאָג־טעגלעכע אויפּקלערונג פּונעם יידישן לייענער אויפֿן געביט פֿון יידי־שער און וועלט־פּאָליטיק, אויפֿן געביט פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג, פֿון סאָציאַליזם און מאַרקסיזם. פּופּציק יאָר לערנען דעם יידישן לייענער און באָקענען אים מיט עלעמענטאָרע און מיט גאָר־קאָמפּליצירטע פּראָבלעמען פֿון פֿיזיק און כעמיע און פֿון אַנדערע נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע געביטן. פּופּציק יאָר אויפּקלערונג־אַרבעט אויפֿן געביט פֿון יידישע וויסנשאַפֿטן, פֿון יידישער קולטור, פֿון יידישער גשיכטע. פּופּציק יאָר שאָפֿן אין יידיש, שטיין אויף דער וואָך פֿון דער יידישער קולטור, פֿון אַלע לעבעדיקע באַ־וועגונגען אין יידישן לעבן. פּופּציק יאָר פּרוכטבאַרער און קאָליפֿולער שריפֿטשטעלערישקייט — ב. צביון קאָן באמת געקרוינט ווערן מיטן נאָמען לערער און דערציער פֿון די ברייטסטע יידישע מאַסן. ער פֿירט בײַ דער האַנט דעם יידישן לייענער, העלפֿט אים זיך פֿונאַנדערקלײַבן אין אַלע ענינים פֿון אַרומיקן לעבן, פֿון מענטשלעכן געדאַנק. ער איז זײַן וועג־ווײַזער אין פֿשוטסטן און בוכשטעבלעכן זינען פֿון וואָרט. ער, דער יידי־שער לייענער־עולם האָט דאָס טאָקע אַזוי אָפּגעשאַצט, און געשטאַנען אין שטענדיקן לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט צביונען. אים געפֿרעגט שאלות און עצות. אים דאַנקבאַר געווען פֿאַר זײַנע באַלערנדיקע אַרטיקלען, זיך גע־לערנט בײַ אים, זיך פֿאַרטראַכט אויף אַלץ נײַע פּראָבלעמען, און וען אָפֿילו ניט מספּים געווען מיט אים — געחלשט צו וויסן, וואָס טראַכט צביון וועגן דעם ענין.

און געהויבן דעם יידישן לייענער האָט צביון ניט נאָר מיט דעם וואָס ער האָט געשריבן און אַרײַנגעלייגט אין אינהאַלט פֿון אַרטיקלען, נאָר אויך מיט דעם, ווי אַזוי ער האָט געשריבן וועגן אַלצדינג. דער סטיל און די פֿאָרעם פֿון צביונס שרײַבן — האָט טויזנטער מעלות און חן. ער איז קלאָר און דורכזיכטיק, ווי דאָס קרישטאַלן וואַסער פֿון אַ לעבעדיקן קוואַל. יע־דער געדאַנק איז בײַ אים אַבסאָלוט קלאָר און פֿאַרשטענדלעך, אַן פֿאַר־דרייענישן און איבערשפּיצלעך, אַן שום ווילן צו ווײַזן „אַריגינעל" און „מאָדערן". מיט אַן אויסערגעווײַנלעכן טאַלאַנט איז ער מסביר די פֿאַר־וויקלטע פּראָבלעמען און טעמעס. צי עס איז אַ פּאָליטישע פּראָבלעם, צי אַ נאַטורוויסנשאַפֿטלעכע — אַלץ איינס, איז די באַהאַנדלונג געבויט אויף 100־פּראָצענטיקער לאָגישקייט, אויסגעהאַלטנקייט, גרינטלעכקייט, און שטענדיק אויפֿן יסוד פֿון אויסשפּנדיקע, פּרישע מאַטעריאַלן און ידיעות".

ח. ש. קאָזדאַן, דער וועקער, אַפּריל 1948.